సత్యం శివం సుందరమ్

1352

॥ శ్రీరామ ॥

మహాకవి శ్రీ తులసీదాస విరచిత

శ్రీ రామచరిత మానసము

(ఆంధ్రా[illegible]వాదము)

रामचरितमानस[illegible]कमु (तेलुगु)

గీతాప్రెస్, గోరఖ్‌పూర్

సత్యం శివం సుందరమ్

1352

॥ శ్రీరామ ॥

మహాకవి శ్రీ తులసీదాస విరచిత

శ్రీ రామచరిత మానసము

(ఆంధ్రా[illegible]వాదము)

रामचरितमानस[illegible]कमु (तेलुगु)

గీతాప్రెస్, గోరఖ్‌పూర్

సత్యం శివం సుందరమ్ 1352

॥ శ్రీరామ ॥

మహాకవి శ్రీ తులసీదాస విరచిత

శ్రీ రామచరిత మానసము

(ఆంధ్రానువాదము)

रामचरितमानसमु सटीकमु (तेलुगु)

హిందీటీకా

శ్రీ హనుమాన్ ప్రసాద్ పోద్దార్

తెలుగు అనువాదము

డాక్టర్ యం. కృష్ణమాచార్యులు
M.A., M.Ed., Ph.D

డాక్టర్ గోలి వేంకటరామయ్య
భాషాప్రవీణ M.A., Ph.D

గీతాప్రెస్, గోరఖ్‌పూర్

[1352] रा० च० मा० (तेलुगु) 1

Published by Gobind Bhavan-Karyalaya,
Gita Press, Gorakhpur

First Edition 2001 6,000 Copies

Price : One Hundred Twenty Rupees

Books are also available at—

1. Gita Press, Gorakhpur Ki Pustak-Dukan,
   Dukan NO. 41, 4-4-1, Dilshada Plaza,
   Sultan Bazar, Hyderabad—500096; ✆ (040) 4758311
2. Gita Press Book-Stall, Railway Station, Platform No. 1,
   Secunderabad—500003

Printed at Gita Press, Gorakhpur—273005
Ph.: (0551) 334721, Fax : 336997

visit us at: www.gitapress.org | e-mail:gitapres@ndf.vsnl.net.in

[1352]

నివేదన

'శ్రీరామచరితమానసము'నకు కేవలము హిందీసాహిత్యమునందే గాక విశ్వసాహిత్యమునందును అత్యున్నత స్థానము గలదు. ఇందు ఉత్తమకావ్యలక్షణములన్నియు విలసిల్లుచున్నవి. ఇది నవరసభరితము, సర్వాంగ సుందరము. ఇందు ప్రస్తావింపబడిన గార్హస్థ్యజీవనము, రాజధర్మములు ఆదర్శప్రాయములు. ఇందు పేర్కొనబడిన భక్తి, జ్ఞాన, త్యాగ, వైరాగ్య, సదాచారములను గూర్చిన ఉపదేశములు సర్వోన్నతములు. ఇవి ఆబాలగోపాలమునకును అత్యంతోపయోగకరములు. భగవంతునియొక్క సగుణసాకారతత్త్వములు, ఆయనగుణప్రభావవిశేషములు, భక్తి తత్త్వ రహస్యములు సరళ సుందర శైలిలో తెలుపబడినవి. కనుక ఈ కావ్యము పండితులనూ పామరులనూ ఆనందింపజేయును, సంపన్నులనూ, నిరుపేదలనూ ఆకర్షించును. గృహస్థులును, సన్న్యాసులును, స్త్రీలును, పురుషులును, బాలురును, వృద్ధులును అందఱును మక్కువతో దీనిని పఠింతురు. భక్తి జ్ఞాన వైరాగ్య సదాచారములను గూర్చి లోకమునకు చక్కగా చాటిన గ్రంథములలో ఇది మేటి.

ఇంతేగాక రామచరితమానసమునందలి ప్రతిపద్యము దివ్యమంత్రసదృశము, సర్వశుభంకరము, కనుక ఇది ఆశీర్వాదాత్మకము. దీనిని శ్రద్ధగా పఠించిన వారికి లౌకిక, పారమార్థిక కార్యములన్నియును సిద్ధించును. ఇందలి ఉపదేశములను పఠించి మననము చేయుటవలనను, వాటిని ఆచరించుటవలనను, ఇందలి భగవల్లీలలను చింతనచేయుచు కీర్తించుటవలనను, వారు భగవదనుగ్రహమునకు పాత్రులగుటయేగాక వారికి పరమపురుషార్థమైన మోక్షముగూడ లభించును. శ్రీ సీతారాములకృపకు పాత్రుడును, మహాభక్తుడును ఐన గోస్వామితులసీదాసు భగవల్లీలలను అనుభవపూర్వకముగా ఇందు వర్ణించెను. ఇది పరమేశ్వరునిఆజ్ఞానుసారము వ్రాయబడిన పవిత్ర గ్రంథము. దీనిపై పరమశివుడు 'సత్యం, శివం, సుందరమ్' అని వ్రాసి, తన 'సంతకము'ను ఉంచెను. కావున దీని ప్రభావము అలౌకికము. ఇట్టి దివ్య గ్రంథము యొక్క పఠన పాఠనములు, మనన- అను శీలనములు, ప్రచారములు జగత్తునకు కల్యాణదాయకములు. సర్వత్ర సర్వథా మారణకాండ జరుగుచున్న ఈ కాలమున ప్రపంచమునందలి జనులు సుఖశాంతులను పొందుటకును, పరస్పరప్రేమానురాగములతో తమజీవితములను గడపుటకును, భగవదనుగ్రహప్రాప్తికిని, రామచరితమానసపఠనము, అనుశీలనము అత్యంతావశ్యకములు.

'భగవద్గీతవలెనే శ్రీరామచరితమానసమును బహుళప్రచారమొనర్చుటకు ఇప్పటికే దానికి హిందీ, ఇంగ్లీషు, మఱియు పెక్కు భారతీయభాషలలో అనువాదములను, వ్యాఖ్యానములను వెలయించుట జరిగినది. ప్రస్తుతము తెలుగువారి అభిలాషను గమనించి, ఈ ఆంధ్రానువాదమును ప్రకటించుచున్నాము. శ్రీ హనుమాన్ ప్రసాద్‌పోద్దార్ గారి హిందీ టీకయే ఈ అనువాదములకు ఆధారము. భగవదనుగ్రహముచే లభించిన ఈ సంపదను వినమ్రభావముతో భగవంతునిసేవకై అర్పించుచున్నాము. ఈ కావ్యమును అలతి అలతి పదములతో తెలుగునకు అనువదించి ఇచ్చిన డాక్టర్ యం. కృష్ణమాచార్యుల వారికిని, డాక్టర్. గోలి వేంకట రామయ్య గారికిని మా కృతజ్ఞతలు. తెలుగు పాఠకులు దీనిని ఆదరించి, ప్రోత్సహించుచు లౌకికాలౌకిక ప్రయోజనములను పొందుదురని మా విశ్వాసము

- ప్రకాశకులు

విషయ సూచిక

	పుట
i) శ్రీ గోస్వామి శ్రీతులసీదాసు జీవిత విశేషములు	viii
ii) నవాహ్నిక, మాసపారాయణ విరామ స్థానములు	xii
iii) శ్రీరామచరితమానస పారాయణ విధి	xiii
iv) ధ్యాన శ్లోకములు	xv
v) శ్రీరామాష్టకమ్	xvi

I బాలకాండము

1. మంగళాచరణము	1
2. ప్రార్థన	2
3. గురుప్రస్తుతి	3
4. సజ్జనుల మహిమ	4
5. రామాయణ మహత్త్వము	12
6. శ్రీరామనామ మహిమ	21
7. యాజ్ఞవల్క్య భరద్వాజ సంవాదము	42
8. సతీదేవి సందేహము	47
9. దక్షయజ్ఞము-సతీదేవి తనుత్యాగము	54
10. పార్వతీజననము	57
11. పార్వతీ తపశ్చర్య	62
12. కామదహనము	69
13. పార్వతీ పరమేశ్వరుల పరిణయము	74
14. శివపార్వతుల సంవాదము	89
15. శ్రీరామావతార రహస్యము	99
16. నారదుని మోహము	102
17. శతరూపా స్వాయంభువమనువుల వృత్తాంతము	113
18. ప్రతాప భానుని ఉదంతము	121
19. రావణాదుల జననములు	137
20. భూదేవివ్యాకులపాటు	143
21. బ్రహ్మస్తుతి	145
22. దేవతలకు భగవంతునిఅభయము	146
23. శ్రీరామజననము-బాల్యము	149
24. విశ్వామిత్రుని యాగసంరక్షణము	161
25. అహల్యాశాప విమోచనము	165
26. మిథిలకు శ్రీరామలక్ష్మణుల ఆగమనము	166
27. రామలక్ష్మణులు మిథిలానగర శోభలను తిలకించుట	171
28. శ్రీరామలక్ష్మణులు పుష్పవాటికను సందర్శించుట	177
29. శివధనుర్భంగము	187
30. పరశురాముని ఆగమనము	206
31. జనకుడు దూతలద్వారా దశరథుని ఆహ్వానించుట	220
32. దశరథుడు సపరివారముగా పెండ్లికి తరలుట	228
33. పెండ్లివారికి స్వాగతమర్యాదలు	233
34. శ్రీ సీతారాముల, భరతాదుల కల్యాణమహోత్సవములు	238
35. అయోధ్యకు పెండ్లివారి ప్రయాణములు	259
36. పెండ్లివారు అయోధ్యకు చేరుట - నిత్యనూతనోత్సవములు	268

II అయోధ్యాకాండము

37. భగవన్నుతి	283
38. యువరాజ పట్టాభిషేక సంకల్పము	284
39. దేవతల పన్నాగము-మంథర దుర్బోధ	292
40. కైకేయి కోపగృహమునకేగుట - రెండు వరములను కోరుట	300
41. దశరథుని పరితాపము	308

42. శ్రీరామునివినతి-తల్లి కౌసల్య అనుమతి 321
43. సీతాదేవి అభ్యర్థన-రాముని ఆమోదము 326
44. లక్ష్మణుని విన్నపము-అన్న ఆమోదము 335
45. లక్ష్మణునకు సుమిత్రామాత అనుజ్ఞ 337
46. శ్రీ సీతారామలక్ష్మణుల వనగమనము 342
47. శ్రీ రామగుహుల సమాగమము 348
48. నావికుని అనుగ్రహించుట - నావపై గంగను దాటుట 357
49. శ్రీరాముడు ప్రయాగను చేరుట- భరద్వాజుని దర్శించుట 361
50. గ్రామప్రజల ప్రేమ పారవశ్యములు 368
51. వాల్మీకి మహర్షితో సమాగమము 375
52. చిత్రకూట నివాసము 382
53. అయోధ్యకు సుమంత్రుని ఆగమనము 389
54. సుమంత్రుడు ఓదార్చుట - పుత్రశోకముతో దశరథుడు స్వర్గస్థుడగుట 393
55. అయోధ్యకు భరతుని ఆగమనము 400
56. భరతుని పరితాపము 403
57. కౌసల్యాభరతులసంవాదము 405
58. భరతుడు తండ్రికి అంత్యసంస్కారములను ఆచరించుట 410
59. భరతునకు వసిష్ఠునిఉపదేశము 411
60. భరతుని విన్నపము 415
61. భరతుడు సపరివారముగా చిత్రకూటమునకు బయలుదేఱుట 421
62. భరతగుహుల సమాగమము 424
63. ప్రయాగను జేరి భరతుడు భరద్వాజ మహర్షిని దర్శించుట 436
64. భరతునకు భరద్వాజుని ఆతిథ్యము 443
65. ఇంద్రుని భయము - బృహస్పతి అభయము 447
66. భరతుడు చిత్రకూటమునకు చేరుట 454
67. శ్రీరామభరతుల సమాగమము 463
68. అయోధ్యావాసులకు కోలుల భిల్లుల ఆతిథ్యము 472
69. వసిష్ఠభరతుల సమాలోచనలు 476
70. జనకుని ఆగమనము 488
71. ఉభయపక్షముల గౌరవ మర్యాదలు చర్చలు 496
72. భరతునకు శ్రీరాముని ఆదేశము 515
73. సర్వతీర్థ నిమజ్జనము - భరతకూపమహత్త్వము 517
74. శ్రీరామపాదుకాప్రదానము 521
75. భరతుడు అయోధ్యకు మఱలుట - పాదుకా పట్టాభిషేకము 526

III అరణ్యకాండము

76. దైవస్తుతి 533
77. జయంతుని గర్వభంగము 534
78. శ్రీరాముడు అత్రి మహర్షిని దర్శించుట 536
79. అత్రికృత శ్రీరామస్తుతి 537
80. సీతాదేవికి అనసూయాదేవి ఉపదేశములు 538
81. శరభంగమహాముని దర్శనము 542
82. ఋషులకు అభయ ప్రదానము - సుతీక్ష్ణుని దర్శనము 543
83. అగస్త్యమహామునితో సమాగమము 547
84. పంచవటీ నివాసము 550
85. శూర్పణఖకు శృంగభంగము 552
86. ఖరదూషణ సంహారము 554
87. శూర్పణఖ రావణునితో మొఱపెట్టుకొనుట 560
88. రావణమారీచసంవాదము 563
89. సీతాపహరణము 565
90. రావణజటాయువులయుద్ధము 568
91. సీతాన్వేషణము 570

92. జటాయుకృతశ్రీరామస్తుతి 572
93. శ్రీరామునకు శబరిఆతిథ్యము 575
94. శ్రీరామునివిరహము 577
95. నారదునకు శ్రీరాముని ఉపదేశము 581

IV కిష్కింధాకాండము

96. దైవప్రార్థన 587
97. హనుమద్రామసమాగమము - సుగ్రీవునితో మైత్రి 588
98. వాలివధ 593
99. వర్షశరదృతువుల వర్ణనము 600
100. లక్ష్మణుని ఆగ్రహము 604
101. వానరులచే సీతాన్వేషణము 607
102. స్వయంప్రభ వృత్తాంతము 610
103. సంపాతి సహకారము 612
104. సముద్రమును లంఘించుటకై అంగదాదుల చర్చ 614

V సుందరకాండము

105. ప్రస్తుతి 617
106. మారుతి సముద్రమును లంఘించుట 618
107. హనుమంతుని లంకానగర ప్రవేశము 621
108. హనుమద్విభీషణుల సమాగమము - సీతాదేవి దర్శనము 623
109. రావణుని బెదరింపు-సీత హెచ్చరిక 625
110. త్రిజటా స్వప్నము 627
111. ముద్రికాప్రదానము-హనుమత్సందేశము 629
112. అశోకవన విధ్వంసము 633
113. మారుతి రావణ సంవాదము 635
114. లంకాదహనము 639
115. చూడామణి ప్రదానము 640
116. హనుమదాదులు శ్రీరామునకు సీతాసందేశమును విన్పించుట 642
117. సమరసన్నాహములు 646
118. మండోదరి హితముపల్కుట 648
119. విభీషణుని హితవచనములు 649
120. విభీషణ శరణాగతి 652
121. శుకసారణుల వృత్తాంతము 660
122. సముద్రుని గర్వభంగము 665

VI లంకాకాండము

123. భగవత్ప్రార్థన 669
124. వారధి నిర్మాణము 670
125. రావణునకు మండోదరి విన్నపము 674
126. అంగద రాయబారము 684
127. లంకపై ముట్టడి - రాక్షసులతో వానరభల్లూకముల పోరాటము 703
128. మేఘనాదుని భీకర సమరము 712
129. లక్ష్మణుడు మూర్ఛిల్లుట 715
130. ఓషధికై హనుమంతుడు వెడలుట - కాలనేమిని హతమార్చుట 716
131. సంజీవని పర్వతమును తీసికొని వచ్చు మారుతితో భరతుని సమాగమము 718
132. లక్ష్మణునికై శ్రీరాముని ఆవేదన 720
133. కుంభకర్ణుని వధ 722
134. లక్ష్మణ మేఘనాదుల సమరము 730
135. మేఘనాదుని వధ 734
136. రావణుడు వానరయోధులతో తలపడుట 738
137. రామరావణ యుద్ధము 746
138. త్రిజట సీతాదేవిని ఓదార్చుట 761
139. రావణవధ-మందోదరీ విలాపము 763
140. విభీషణుడు రాజ్యాభిషిక్తుడగుట 770

141. అవనిజాతకు అగ్నిపరీక్ష 773
142. బ్రహ్మస్తుతి 776
143. ఇంద్రుడు శ్రీరాముని స్తుతించుట 778
144. పరమశివుని విన్నపము 781
145. పుష్పకముపై శ్రీరాముడు సపరివారముగా అయోధ్యకు బయలుదేరుట 782

VII ఉత్తరకాండము

146. భగవన్నుతి 789
147. అయోధ్యలో శ్రీరామభరతుల సమాగమము 790
148. శ్రీరామపట్టాభిషేకము 801
149. వేదపురుషులు శ్రీరాముని స్తుతించుట 804
150. పరమేశ్వరుడు శ్రీరాముని స్తుతించుట 806
151. సుగ్రీవాదులకు వీడ్కోలు 809
152. రామరాజ్యము 813
153. సనకాదులు శ్రీరాముని దర్శించుట 822
154. సోదరులకు శ్రీరాముని ఉపదేశము 826
155. పౌరులకు శ్రీరాముని హితబోధ 831
156. శ్రీరామునకు వసిష్ఠుని విన్నపము 835
157. నారదుడు శ్రీరాముని స్తుతించుట 837
158. కాకభుశుండి వృత్తాంతము 839
159. సంక్షిప్త రామాయణము 847
160. మాయా ప్రభావము 852
161. భుశుండి మోహము-శ్రీరాముని ప్రభావము 856
162. భగవంతుని అపారమహిమ 870
163. భుశుండి పూర్వజన్మ వృత్తాంతము 873
164. కలియుగ లక్షణములు 876
165. భుశుండికి శివుని శాపము 883
166. పరమేశ్వర స్తవము 886
167. భక్తి మార్గవైశిష్ట్యము 897
168. సప్త ప్రశ్నలు-సమాధానములు 905
169. శ్రీరామకథా శ్రవణ ఫలము 912
170. ఈ పాఠ్యవిశేషముల గూర్చి ఒక్కమాట 918
171. శ్రీరామశలాకా ప్రశ్నావళి 924
172. శ్రీ జానకీ జీవనాష్టకమ్ 926
173. శ్రీరామాయణ హారతి, సంకీర్తన 927
174. శ్రీరామమంగళాశాసనమ్ 928

పిబరే రామరసమ్

శ్లో॥ వైదేహీసహితం సురద్రుమతలే హైమే మహామండపే
మధ్యేపుష్పకమాసనే మణిమయే వీరాసనే సంస్థితమ్ ।
అగ్రే వాచయతి ప్రభంజనసుతే తత్త్వం మునిభ్యః పరం
వ్యాఖ్యాతం భరతాదిభిః పరివృతం రామం భజే శ్యామలమ్ ॥

గీ॥ పిబ రే రామరసం రసనే । పిబరే రామరసమ్ ॥ ॥ పిబరే ॥

1) దూరీకృతపాతకసంసర్గం । పూరితనానావిధఫలవర్గమ్ ॥ ॥ పిబరే ॥
2) జననమరణభయశోకవిదూరం । సకలశాస్త్రనిగమాగమసారమ్ ॥ ॥ పిబరే ॥
3) పరిపాలితసరసిజబ్రహ్మాండం । పరమపవిత్రీకృతపాషండమ్ ॥ ॥ పిబరే ॥
4) శుద్ధపరమహంసఆశ్రమగీతం । శుకశౌనకకౌశికముఖపీతమ్ ॥ ॥ పిబరే ॥

శ్రీరామ జయరామ జయజయ రామ ॥

శ్రీ గోస్వామి తులసీదాసు జీవితవిశేషములు

ప్రసిద్ధ పుణ్యక్షేత్రమైన ప్రయాగ సమీపమున 'బాందా' జిల్లాలో 'రాజాపురము' అను గ్రామము గలదు. అచట ఆత్మారామ్ దూబే - అను సుప్రసిద్ధుడైన సరయూపారీణబ్రాహ్మణుడు ఉండెను. శ్రీమతి హులసీదేవి ఆయన ధర్మపత్ని. క్రీ.శ. 1497, విక్రమశకం 1554వ సంవత్సరమున శ్రావణ శుద్ధ సప్తమినాడు అభుక్తమూలా నక్షత్రమున ఆ పుణ్యదంపతులకు జన్మించిన ముద్దులబిడ్డడే మన గోస్వామి తులసీదాసు. అతడు మాతృగర్భమున 12 (పండ్రెండు) మాసములు మసలెను. శిశువైన తులసీదాసు పుట్టగనే రోదనము కావింపలేదు. ఆతనిముఖమునుండి 'రామ్' అను శబ్దము (రామనామము) వినిపించెను. ఆయననోటిలో ముప్పది రెండు(32) దంతములుండెను. చూచుటకు అతడు ఐదు (5) సంవత్సరముల ఈడుగల బాలకునివలె ఒప్పుచుండెను. ఇట్టి అద్భుతలక్షణములుగల బాలకుని జూచి, ఆయనతండ్రి అమంగళములను శంకించి భీతిల్లెను. కుమారునివిషయమై ఆత్మారాముడు పెక్కు విధములగు ఊహాగానములను చేయసాగెను. తల్లియైన 'హులసి' మిక్కిలి చింతించెను. అశుభములను శంకించి, ఆమె ఆ పసికందును దశమినాటి రాత్రి దాసీచేతులలో ఉంచి, ఆ దాసియొక్క అత్తగారింటికి పంపెను. మఱునాడే ఆ పవిత్ర మాతృమూర్తి ఈ లోకమును వీడెను. 'చునియాఁ' అను పేరుగల ఆదాసి ఆ శిశువును మిక్కిలి ప్రేమానురాగములతో పెంచెను. తులసీదాసునకు దాదాపు ఐదున్నర సంవత్సరములప్రాయమున చునియాఁ గూడ దివంగతురాలయ్యెను. ఇప్పుడతడు అనాథబాలుడై ఇంటింటికిని తిరుగసాగెను. జగజ్జననియైన పార్వతీదేవికి ఈ అమాయకబాలునిపై కృపగలిగెను. ఆమె బ్రాహ్మణస్త్రీవేషమున ప్రతిదినము ఆ బాలునికడకు వచ్చి, స్వహస్తములతో అతనిచే అన్నము తినుపించుచుండెడిది.

రామశైలనివాసియైన శ్రీ అనంతానందజీ ప్రియశిష్యుడు శ్రీ నరహరి ఆనంద. అతడు పరమేశ్వర ప్రేరణచే ఈ బాలకుని వెదకుచు వచ్చెను. ఈ బాలునకు 'రామ్ బోలా' అను పేరు పెట్టి, అతడు వానిని తనతో అయోధ్యకు తీసికొనివెళ్లెను. విక్రమ శకము 1561 (క్రీ॥శ॥ 1504)వ సంవత్సరమున మాఘ శుద్ధ పంచమీ శుక్రవారము నాడు అతడు ఆ బాలునకు ఉపనయన సంస్కారములను జరిపెను. ఎవ్వరి ప్రేరణ లేకయే ఏకసంతగ్రాహియైన 'రామ్‌బోలా' గురూపదేశమైన వెంటనే గాయత్రీ మంత్రమును ఉచ్చరించెను. దానిని జూచి అందఱును చకితులైరి. పిమ్మట నరహరి స్వామి రామ్‌బోలాకు వైష్ణవసంప్రదాయమును అనుసరించి, పంచసంస్కారములను జరిపించి, రామమంత్ర దీక్షను ఒసంగెను. అయోధ్యయందే అతనిచే విద్యాధ్యయనము చేయించెను. బాలకుడైన రామ్‌బోలా మిక్కిలి బుద్ధిమంతుడు, చురుకైన వాడు. అతడు ఏకసంతగ్రాహి. 'గురుముఖతః' ఒకసారి విన్నంతనే ఆ విషయము అతనికి కంఠస్థమగుచుండెను. ఆ గురుశిష్యులిద్దఱును అచట కొంత కాలము గడిపి, అనంతరము 'వరాహ క్షేత్రము'నకు చేరిరి. అక్కడ శ్రీ నరహరిస్వామి తులసీదాసునకు రామచరితమును వినిపించెను. కొలదిదినములపిమ్మట వారు కాశీనగరమును చేరిరి. కాశీలో శేషసనాతనస్వామివారికడ తులసీదాసు పదునైదు (15) సంవత్సరముల కాలము అధ్యయనము చేసి, వేదములను, వేదాంగములను జిహ్వాగ్రమున నిలుపుకొనెను. ఇచ్చట ఆయనకు సాంసారికవాసనలు జాగృతములయ్యెను. గురునాజ్ఞను దీసికొని, తిరిగి తన జన్మ స్థానమునకు చేరెను. అచట తన వారెవ్వరును మిగిలి యుండకపోవుటను అతడు గ్రహించెను. తన మాతాపిత్రాదులకు విధ్యుక్తములైన శ్రాద్ధకర్మలనాచరించెను. అచటనేయుండి జనులకు శ్రీరామచరితమును వినిపింపసాగెను.

విక్రమ శకము 1583 (క్రీ॥శ॥ 1526)వ సంవత్సరమున జ్యేష్ఠ శుద్ధ త్రయోదశీ గురువారము నాడు భారద్వాజగోత్రజయైన 'రత్నావళి'యను సుందరి(కన్య)తో ఆయనకు వివాహమయ్యెను. ఆ క్రొత్త దంపతులు సుఖసంతోషములతో తమజీవితమును కొనసాగించుచుండిరి. ఒకసారి రత్నావళి తన సోదరునితోగూడి, పుట్టింటికి వెళ్లెను. కొంతసేపైన తరువాత తులసీదాసు భార్యమీది ప్రేమతో తన ఇంటినుండి బయలుదేఱి, తన భార్యపుట్టింటికి చేరెను. అతనిని జూచి, భార్య రత్నావళి తన భర్తను చులకన జేయుచు ఇట్లనెను. "రక్తమాంసములతో గూడిన ఈ నా తనువుపైగల ఆసక్తిలో సగమైనను మీకు భగవంతునిపై ఉన్నచో మీరు తరించియుండెడివారు." ఆమెమాటలు తులసీదాసు మనస్సులో బాగుగా నాటుకొనెను. దానితో ఆయనలో అంతర్మథనము జరిగెను. ఆయనకు కనువిప్పు కలిగెను. వెంటనే ఆయనమనస్సు భగవంతునిమీదికి మఱలెను. మఱుక్షణముననే అతడు అచటినుండి తన ఇంటికి చేరెను, పిదప ప్రయాగ వెళ్ళెను. అచ్చట తులసీదాసు గృహస్థవేషమును పరిత్యజించి, సాధువేషమును స్వీకరించెను. పిమ్మట తీర్థయాత్రలను గావించుచు అతడు కాశీ చేరెను. ఈ సమయముననే ఆయనకు మానససరోవరమున 'కాకభుశుండి' దర్శనమాయెను.

కాశీలో తులసీదాసు రామకథాప్రవచనమును చేయసాగెను. ప్రతినిత్యము తులసీదాసు తన సంధ్యావందనము ముగిసిన పిమ్మట ఆ తీర్థమును ఒక చెట్టుమొదట చల్లుచుండెడివాడు. ఆ చెట్టు పైనున్న ఒక బ్రహ్మరాక్షసుడు ఆ తీర్థప్రభావమున శాపవిముక్తుడై, మానవరూపమున తులసీదాసు సమ్ముఖమున నిలిచెను. అతడు "నీ తీర్థ ప్రభావమున నాకు శాపవిముక్తి కలిగినది. నీకు నేను ఏవిధముగా సహాయపడగలనో తెలుపుము." అని తులసీదాసును అడిగెను. అప్పుడు తులసీదాసు "నాకు శ్రీరాముని దర్శనము కలుగు ఉపాయమును తెలుపుడు"- అని ఆయనను ప్రార్థించెను. అప్పుడు అతడు "అట్టి శక్తి నాకు లేదు. నీవు హనుమంతుని ఆశ్రయించినచో నీ కోరిక నెఱవేఱును" అని పలికెను. "అది సరే! హనుమంతునిదర్శనము కలుగుట యెట్లు?" అని తులసీదాసు ప్రశ్నించెను. దానికి సమాధానముగా అతడు-

"యత్ర యత్ర రఘునాథకీర్తనం, తత్ర తత్ర కృతమస్తకాంజలిమ్ ।
బాష్పవారిపరిపూర్ణలోచనం, మారుతిం నమత రాక్షసాంతకమ్ ॥"

అను శ్లోకమును పఠించెను- అనగా శ్రీ రఘురాముని కథాప్రవచనము (కీర్తనము) జరుగుచోట ఆంజనేయుడు తప్పక ఉండితీరును.

తులసీదాసు ప్రవచనమును వినుటకు నిత్యము ఒక వృద్ధ బ్రాహ్మణుడు వచ్చుచుండెడివాడు. అతడు శ్రీరామకథ శ్రవణము చేయుచు ఆర్ద్ర హృదయముతో ప్రేమవిహ్వలుడగుచుండెను. అతడు ఎవరో కాదు, మాఱువేషమున వచ్చిన ఆంజనేయస్వామియే. తులసీదాసు ఆయనకు ప్రణమిల్లి "స్వామీ! మీరు ఎవరు? అందఱికంటెను ముందుగా వచ్చి, చివరకు వెళ్లుచున్నారు". అని అడిగెను. అప్పుడు ఆంజనేయుడు ఆయనకు తన రూపమును జూపెను. అంతట తులసీదాసు మిక్కిలి హర్షితుడై "స్వామీ! నాకు శ్రీరామునిదర్శనము కలిగింపుము" అని ప్రార్థించెను. ఆంజనేయుడు ఇట్లు నుడివెను. "నీవు చిత్రకూటమునకు వెళ్ళుము. అచ్చట నీకు శ్రీరఘునాథునిదర్శనము కాగలదు." ఈ మాటలను విని, తులసీదాసు శ్రీరామదర్శనమునకు త్వరపడుచున్నవాడై చిత్రకూటమునకు చేరెను. అక్కడ రామఘట్టమునందు ఒక పీఠమును ఏర్పఱచుకొనెను. ఒకనాడు అతడు కామదగిరికి ప్రదక్షిణమొనర్చుటకు బయలుదేఱెను. మార్గమున ఆయనకు శ్రీరామునిదర్శనమాయెను. మిక్కిలి

అందమైన ఇద్దఱు రాజకుమారులు ధనుర్బాణములను ధరించి, గుఱ్ఱములపై వెళ్లుచుండిరి. తులసీదాసు వారిని జూచి ముగ్ధుడాయెను. కాని వారిని అతడు గుర్తింపలేదు. పిమ్మట ఆంజనేయుడు ఆయనకడకు వచ్చి, వాస్తవమును ఎఱింగించెను. అప్పుడతడు మిక్కిలి పశ్చాత్తాపపడసాగెను. హనుమంతుడతనిని అనునయించి, మఱల మఱునాటి ప్రాతఃకాలమున శ్రీరామ దర్శనమగునని తెలిపెను.

వి॥ శ॥ 1607వ సంవత్సరమున మౌనిఅమావాస్య, (పుష్యబహుళ అమావాస్య) బుధవారమునాడు శ్రీరామచంద్ర ప్రభువు మఱల అతనిముందు ప్రత్యక్షమాయెను. బాలరూపుడుగా ఉన్న శ్రీరాముడు తులసీదాసుతో "బాబా! మాకు చందనము ఇమ్ము" అని అడిగెను. ఈసారి పొరపాటు జరుగకుండ ఆంజనేయుడు చిలుక రూపము ధరించి, ఈ దోహాను పలికెను.

చిత్రకూట కే ఘాట్ పర్ భఇ సంతన కీ భీర్ । తులసిదాస చందన్ ఘిసేఁ తిలక్ దేత రఘువీర్ ॥

అనగా చిత్రకూటమునందలి రామఘట్టమున సజ్జనసమూహములు గలవు. తులసీదాసు చందనము దీసెను. రఘువీరుడు తిలకమును దిద్దెను.

నీవు తీయు చందనమును దిద్దువాడు సాక్షాత్తు శ్రీరామచంద్రభగవానుడే.

తులసీదాసు అద్భుతమైన రామునితేజస్సునకు అబ్బురపడి, తనశరీరస్పృహను కోల్పోయెను. భగవానుడు తనచేతితో చందనమును దీసికొని తనకును, తులసీదాసునకును ముఖములయందు తిలకమును దిద్దెను. అనంతరము అతడు అంతర్ధానమాయెను.

వి॥ శ॥ 1628వ సంవత్సరమున ఆంజనేయుని అనుమతితో తులసీదాసు అయోధ్యకై బయలుదేఱెను. ఆ సమయమున ప్రయాగయందు మాఘమేలా జరుగుచుండెను. అతడు అచ్చట కొన్ని దినములు గడిపెను. ఆఱు పర్వదినములపిమ్మట ఒక వటవృక్షచ్ఛాయయందు ఆయనకు మహర్షులైన భరద్వాజ, యాజ్ఞవల్క్యుల దర్శనమయ్యెను. వరాహక్షేత్రమునందు గురువుద్వారా తాను వినినకథయే అచట చెప్పబడుచుండెను. అచటినుండి అతడు కాశీనగరమునకు చేరి, ప్రహ్లాదఘట్టమున ఒక బ్రాహ్మణునిఇంటియందు నివసింపసాగెను. అచ్చట అతనిలో కవితాశక్తి జాగృతమయ్యెను. సంస్కృత భాషలో శ్లోకరచన చేయసాగెను. కాని పగటివేళ వ్రాసిన శ్లోకములన్నియును రాత్రియందు లుప్తములగుచుండెను. ఈ సంఘటనము ప్రతిదినము కొనసాగుచు వచ్చెను. ఎనిమిదవ దినమున తులసీదాసునకు ఒక కల వచ్చెను. ఆ కలలో "నీవు నీ (వ్యవహార) భాషయందు కావ్యరచన చేయుము" అని అతనిని పరమేశ్వరుడు ఆదేశించెను. తులసీదాసు మేల్కొని కూర్చుండెను. ఆసమయమున శివపార్వతులు అతనికి ప్రత్యక్షమైరి. తులసీదాసు ఆ ఆదిదంపతులకు ప్రణమిల్లెను. పరమేశ్వరుడు పలికెను. "నీవు అయోధ్యకు వెళ్లి, వ్యవహార (అవధి) భాషలో కావ్య రచనచేయుము. నా ఆశీర్వాదప్రభావమున నీకవిత సామవేదముతో సమానముగా ఫలములను గూర్చును. సామవేదమువలె దీనిని ప్రజలందఱును గానముచేయుదురు." ఇట్లు ఆశీర్వదించి, గౌరీశంకరులు అంతర్ధానమైరి. వారి ఆజ్ఞలను శిరసావహించి, తులసీదాసు కాశీనుండి అయోధ్యకు చేరెను.

త్రేతాయుగమున శ్రీరామజన్మదినోత్సవము జరుపబడునట్లే 1631వ సంవత్సరమున అయోధ్యలో శ్రీరామనవమిఉత్సవములు జరుపబడుచుండెను. ఆనాడు ప్రాతఃకాలమున శ్రీతులసీదాసు 'శ్రీరామచరితమానస'రచనను ప్రారంభించెను. రెండు సంవత్సరముల ఏడు మాసముల ఇఱువది ఆఱుదినములలో ఆ గ్రంథరచన పూర్తియయ్యెను. 1633వ సంవత్సరమున మార్గశిర శుక్ల పక్షమున శ్రీ సీతారాములవివాహమహోత్సవమునాడు ఏడు కాండములును సంపూర్ణమాయెను.

ఆ పిదప తులసీదాసు భగవదాజ్ఞను అనుసరించి, కాశీ చేరెను. అచట అన్నపూర్ణావిశ్వేశ్వరులకు 'శ్రీరామచరిత మానసమును' విన్పించెను. ఆ రాత్రి ఆ గ్రంథము విశ్వనాథునిమందిరమున ఉంచబడెను. ప్రాతఃకాలమున పుస్తకమును తెఱచిచూడగా అందు 'సత్యం, శివం, సుందరమ్' అను మధుర పదత్రయము వ్రాయబడి యుండెను. క్రింద శంకరభగవానునిసంతకముగూడ ఉండెను. అచ్చట నున్న జనులు 'సత్యం, శివం, సుందరమ్' అను పదములను గూడ వినిరి.

ఈ విషయములను వినిన అక్కడి పండితులమనస్సులలో ఈర్ష్య జనించెను. వారు అందఱును ఒకటై తులసీదాసును నిందింపసాగిరి. ఆ గ్రంథమునుగూడ నష్టపఱచుటకు ప్రయత్నించిరి. దానిని దొంగిలించి తీసికొనివచ్చుటకై ఇద్దఱు దొంగలను పంపిరి. వారు వెళ్లిచూడగా తులసీదాసు కుటీరసమీపమున ఇద్దఱు వీరులు ధనుర్బాణములను ధరించి, కాపలాకాయుచుండిరి. వారు శ్యామగౌరవర్ణశోభితులై యుండిరి. వారిదర్శనముతో చోరులబుద్ధి మాఱిపోయెను. వెంటనే చోరవృత్తికి స్వస్తిపలికి, శ్రీరామభజనను చేయసాగిరి. తనకొఱకై భగవంతుడు కష్టపడినట్లు తెలిసికొని, కుటీరమునందలి వస్తువులనన్నింటిని అతడు దానమొనర్చి, గ్రంథమును మాత్రము తనమిత్రుడైన 'తోడర్‌మల్' కడనుంచెను. ఆ పిమ్మట అతడు మఱియొక ప్రతిని వ్రాసెను. దీనిని ఆధారముగా చేసికొనియే ఇతరప్రతులు సిద్ధపఱచబడినవి. ఈ గ్రంథము క్రమక్రమముగా ప్రసిద్ధి వహించెను.

ఇచ్చట పండితులకు ఏమియు తోచక ఆ పుస్తకమును పరిశీలింపవలసినదిగా శ్రీ మధుసూదన సరస్వతిగారిని ప్రార్థించిరి. శ్రీ మధుసూదనసరస్వతిగారు ఆగ్రంథమును సావధానముగా సమగ్రముగా పరిశీలించి, మిక్కిలి ప్రసన్నులై తమ సమ్మతిని ఇట్లు తెల్పిరి.

ఆనందకాననేహ్యస్మిన్ జంగమస్తులసీతరుః । కవితామంజరీ భాతి రామభ్రమరభూషితా ॥

'కాశి'యను ఆనంద వనమున 'తులసీదాసు' అనెడి సంచరించుతులసిమొక్క కలదు. దాని కవితారూపమంజరి మిక్కిలి సుందరమైనది. దానిపై శ్రీరాముడనెడి తుమ్మెద సర్వదా పరిభ్రమించు చుండును.

దీనితో పండితులకు సంతుష్టి కలుగకపోగా, వారి ఈర్ష్య ఇంకను అధికమైనది. ఈ గ్రంథ ప్రామాణిక పరీక్షకు వారు మఱియొక ఉపాయమును ఆలోచించిరి. వారు విశ్వేశ్వరునిఎదుట ఒక పీఠముపై వేదశాస్త్ర పురాణగ్రంథములను, వాటి అన్నింటికిని అడుగుభాగమున తులసీరామాయణగ్రంథమును ఉంచిరి. పిమ్మట మందిరము మూయబడెను. ప్రాతఃకాలమున మందిరద్వారములు తెఱచిచూడగా అట్టడుగున ఉంచబడిన శ్రీరామచరితమానసము వేదపురాణాదిగ్రంథములపైభాగమున వారికిగనబడెను. పండితులందఱును సిగ్గుతో తలవంచుకొనిరి. వారు శ్రీ తులసీదాస గోస్వామివారికి క్షమాపణ చెప్పుకొని భక్తితో ఆయన పాదోదకమును సేవించిరి.

ఇపుడు తులసీదాసు 'అసీఘట్టము'న ఉండసాగెను. ఒకనాటిరాత్రి కలిపురుషుడు ఆయనయొద్దకు వచ్చి, ఆయనను బాధింపసాగెను. గోస్వామీజీ ఆంజనేయుని ధ్యానించెను. 'మారుతి' వినయపదములను వ్రాయుమని ఆయనను ఆజ్ఞాపించెను. తులసీదాసు 'వినయ పత్రిక'ను రచించి, భగవంతునిపాదముల కడ సమర్పించెను. శ్రీరాముడు దానిపై తనహస్తాక్షరములను ఉంచెను. ఆయనకు అభయప్రదానము చేసెను. అంతట తులసీదాసునకు కలిపురుషుని భయము తొలగిపోయెను. 1680 సంవత్సరమున ఆషాఢ బహుళ తదియ శనివారము నాడు అసీఘట్టమున రామనామమును స్మరించుచు తులసీదాసు తన తనువును వీడి, పరమపదమును జేరెను.

* * *

నవాహ్నికపారాయణ విరామస్థానములు

	పుట		పుట
మొదటి విరామము	99	ఆఱవ విరామము	569
రెండవ విరామము	186	ఏడవ విరామము	680
మూడవ విరామము	278	ఎనిమిదవ విరామము	801
నాల్గవ విరామము	370	తొమ్మిదవ విరామము	917
ఐదవ విరామము	462		

మాసపారాయణ విరామస్థానములు

	పుట		పుట
మొదటి విరామము	26	పదునాఱవ విరామము	370
రెండవ విరామము	50	పదునేడవ విరామము	383
మూడవ విరామము	75	పదునెనిమిదవ విరామము	415
నాల్గవ విరామము	99	పందొమ్మిదవ విరామము	445
ఐదవ విరామము	121	ఇఱువదియవ విరామము	462
ఆఱవ విరామము	143	ఇఱువదియొకటవ విరామము	532
ఏడవ విరామము	166	ఇఱువది రెండవ విరామము	586
ఎనిమిదవ విరామము	186	ఇఱువది మూడవ విరామము	616
తొమ్మిదవ విరామము	208	ఇఱువది నాల్గవ విరామము	668
పదియవ విరామము	232	ఇఱువది ఐదవ విరామము	710
పదునొకండవ విరామము	254	ఇఱువది ఆఱవ విరామము	761
పన్నెండవ విరామము	281	ఇఱువది ఏడవ విరామము	788
పదుమూడవ విరామము	304	ఇఱువది ఎనిమిదవ విరామము	846
పదునాల్గవ విరామము	328	ఇఱువది తొమ్మిదవ విరామము	897
పదునైదవ విరామము	352	ముప్పదియవ విరామము	917

శ్రీరామచరితమానసపారాయణవిధి

శ్రీరామచరితమానసమును పారాయణము చేయువారు ప్రారంభమున గోస్వామితులసీదాసును, వాల్మీకి మహర్షిని, పరమేశ్వరుని, ఆంజనేయస్వామిని ఆవాహనముచేసి, పూజింపవలెను. పిమ్మట శ్రీసీతారామలక్ష్మణ భరతశత్రుఘ్నులను ఆవాహనమొనర్చి, వారిని ధ్యానించి, వారికి షోడశోపచారపూజలు సలుపవలయును. వారి ఆవాహన-ధ్యాన-అర్చనాది శ్లోకములు-

ఆవాహన మంత్రములు

1. తులసీకనమస్తుభ్యమ్, ఇహాగచ్ఛ శుచివ్రత ।
   నైరృత్య ఉపవిశ్యేదం పూజనం ప్రతిగృహ్యతామ్ ॥ 1 ॥ ఓం తులసీదాసాయ నమః ।

2. శ్రీ వాల్మీక నమస్తుభ్యమ్, ఇహాగచ్ఛ శుభప్రద ।
   ఉత్తరపూర్వయోర్మధ్యే తిష్ఠ గృహ్ణీష్వ మేఽర్చనమ్ ॥ 2 ॥ ఓం వాల్మీకాయ నమః ।

3. గౌరీపతే నమస్తుభ్యమ్, ఇహాగచ్ఛ మహేశ్వర ।
   పూర్వదక్షిణయోర్మధ్యే తిష్ఠ పూజాం గృహాణ మే ॥ 3 ॥ ఓం గౌరీపతయే నమః ।

4. శ్రీ లక్ష్మణ నమస్తుభ్యమ్, ఇహాగచ్ఛ సహప్రియః ।
   యామ్యభాగే సమాతిష్ఠ, పూజనం సంగృహాణ మే ॥ 4 ॥ ఓం శ్రీ సపత్నీకాయ లక్ష్మణాయ నమః ।

5. శ్రీ శత్రుఘ్న నమస్తుభ్యమ్, ఇహాగచ్ఛ సహప్రియః ।
   పీఠస్య పశ్చిమే భాగే పూజనం స్వీకురుష్వ మే ॥ 5 ॥ ఓం శ్రీ సపత్నీకాయ శత్రుఘ్నాయ నమః ।

6. శ్రీ భరత నమస్తుభ్యమ్, ఇహాగచ్ఛ సహప్రియః ।
   పీఠకస్యోత్తరే భాగే తిష్ఠ పూజాం గృహాణ మే ॥ 6 ॥ ఓం శ్రీ సపత్నీకాయ భరతాయ నమః ।

7. శ్రీ హనుమన్ నమస్తుభ్యమ్, ఇహాగచ్ఛ కృపానిధే ।
   పూర్వభాగే సమాతిష్ఠ, పూజనం స్వీకురు ప్రభో ॥ 7 ॥ ఓం శ్రీ హనుమతే నమః ।

8. అథ ప్రధానపూజా చ కర్తవ్యా విధిపూర్వకమ్ ।
   పుష్పాంజలిం గృహీత్వా తు ధ్యానం కుర్యాత్ పరస్య చ ॥ 8 ॥

9) రక్తాంభోజదళాభిరామనయనం పీతాంబరాలంకృతం
   శ్యామాంగం ద్విభుజం ప్రసన్నవదనం శ్రీసీతయా శోభితమ్ ।
   కారుణ్యామృతసాగరం ప్రియగణైః భ్రాత్రాదిభిర్భావితం
   వందే విష్ణుశివాదిసేవ్యమనిశం భక్తేష్టసిద్ధిప్రదమ్ ॥ 9 ॥

10) ఆగచ్ఛ జానకీనాథ జానక్యా సహ రాఘవ ।
    గృహాణ మమ పూజాం చ వాయుపుత్రాదిభిర్యుతః ॥ 10 ॥ ఇత్యావాహనం ।

11) సువర్ణరచితం రామ దివ్యాస్తరణశోభితమ్ ।
    ఆసనం హి మయా దత్తం గృహాణ మణిచిత్రితమ్ ॥ 11 ॥ ఇతి షోడశోపచారైః పూజయేత్ ।

ఓమ్ అస్య శ్రీమన్మానసరామాయణశ్రీరామచరితస్య శ్రీశివకాకభుశుండి యాజ్ఞవల్క్య గోస్వామితులసీదాసా ఋషయః, శ్రీ సీతారామో దేవతా, శ్రీరామనామ బీజం భవరోగ హరీ భక్తిః శక్తిః, మమ నియన్త్రితాశేషవిఘ్నతయా శ్రీ సీతారామప్రీతిపూర్వకసకలమనోరథసిద్ధ్యర్థం పాఠే వినియోగః ।

అథ ఆచమనమ్

శ్రీ సీతారామాభ్యాం నమః । శ్రీరామచంద్రాయ నమః । శ్రీరామభద్రాయ నమః ।

ఇతి మంత్రత్రితయేన ఆచమనం కుర్యాత్ । శ్రీయుగళ బీజమంత్రేణ ప్రాణాయామం కుర్యాత్ ॥

అథ కరన్యాసః

జగ మంగల గునగ్రామ రామ కే । దాని ముకుతి ధన ధరమ ధామ కే ॥ అంగుష్ఠాభ్యాం నమః

రామ రామ కహి జే జముహాహీం । తిన్హహి న పాపపుంజ సముహాహీం ॥ తర్జనీభ్యాం నమః

రామ సకల నామన్హ తే అధికా । హోఉ నాథ అఘ ఖగ గన బధికా ॥ మధ్యమాభ్యాం నమః

ఉమా దారు జోషిత కీ నాఈం । సబహి నచావత రాము గోసాఈం ॥ అనామికాభ్యాం నమః

సమ్ముఖ హోఇ జీవ మొహి జబహీం । జన్మ కోటి అఘ నాసహిం తబహీం ॥ కనిష్ఠికాభ్యాం నమః

మామభిరక్షయ రఘుకులనాయక । ధృత బర చాప రుచిర కర సాయక ॥ కరతలకరపృష్ఠాభ్యాం నమః

ఇతి కరన్యాసః ।

అథ హృదయాదిన్యాసః

జగ మంగల గునగ్రామ రామ కే । దాని ముకుతి ధన ధరమ ధామ కే ॥ హృదయాయ నమః

రామ రామ కహి జే జముహాహీం । తిన్హహి న పాపపుంజ సముహాహీం । శిరసే స్వాహా

రామ సకల నామన్హ తే అధికా । హోఉ నాథ అఘ ఖగ గన బధికా ॥ శిఖాయై వషట్

ఉమా దారు జోషిత కీ నాఈం । సబహి నచావత రాము గోసాఈం ॥ కవచాయ హుమ్

సమ్ముఖ హోఇ జీవ మొహి జబహీం । జన్మ కోటి అఘ నాసహిం తబహీం ॥ నేత్రాభ్యాం వౌషట్

మామభిరక్షయ రఘుకులనాయక । ధృత బర చాప రుచిర కర సాయక ॥ అస్త్రాయ ఫట్

ఇతి హృదయాదిన్యాసః

అథ ధ్యానమ్

మామవలోకయ పంకజలోచన । కృపాబిలోకని సోచ బిమోచన ॥

నీల తామరస స్యామ కామ అరి । హృదయ కంజ మకరంద మధుప హరి ॥

జాతుధాన బరూథ బల భంజన । ముని సజ్జన రంజన అఘ గంజన ॥

భూసుర ససి నవ బృంద బలాహక । అసరన సరన దీన జన గాహక ॥

భుజబల బిపుల భార మహి ఖండిత । ఖర దూషన బిరాధ బధ పండిత ॥

రావనారి సుఖరూప భూపబర । జయ దసరథ కుల కుముద సుధాకర ॥

సుజస పురాన బిదిత నిగమాగమ । గావత సుర ముని సంత సమాగమ ॥

కారునీక బ్యలీక మద ఖండన । సబ బిధి కుసల కోసలామండన ॥

కలి మల మథన నామ మమతాహన । తులసిదాస ప్రభు పాహి ప్రనత జన ॥ ఇతి ధ్యానమ్

ధ్యాన శ్లోకములు

1) జ్ఞానానందమయం దేవం నిర్మలస్ఫటికాకృతిమ్ ।
ఆధారం సర్వవిద్యానాం హయగ్రీవముపాస్మహే ॥

2) శుక్లాంబరధరం విష్ణుం శశివర్ణం చతుర్భుజమ్ ।
ప్రసన్నవదనం ధ్యాయేత్ సర్వవిఘ్నోపశాంతయే ॥

3) అగజాననపద్మార్కం గజాననమహర్నిశమ్ ।
అనేకదం తం భక్తానామ్ ఏకదంతముపాస్మహే ॥

4) వాగీశాద్యాస్సుమనసః సర్వార్థానాముపక్రమే ।
యం నత్వా కృతకృత్యాస్స్యుః తం నమామి గజాననమ్ ॥

5) శ్రీరాఘవం దశరథాత్మజమప్రమేయం
సీతాపతిం రఘుకులాన్వయరత్నదీపమ్ ।
ఆజానుబాహుమ్ అరవిందదళాయతాక్షం
రామం నిశాచరవినాశకరం నమామి ॥

6) ఆపదామపహర్తారం దాతారం సర్వసంపదామ్ ।
లోకాభిరామం శ్రీరామం భూయో భూయో నమామ్యహమ్ ॥

7) రామాయ రామభద్రాయ రామచంద్రాయ వేధసే ।
రఘునాథాయ నాథాయ సీతాయాః పతయే నమః ॥

8) ఆంజనేయమతిపాటలాననం కాంచనాద్రికమనీయవిగ్రహమ్ ।
పారిజాతతరుమూలవాసినం భావయామి పవమాననందనమ్ ॥

9) యత్ర యత్ర రఘునాథకీర్తనం, తత్ర తత్ర కృతమస్తకాంజలిమ్ ।
బాష్పవారి పరిపూర్ణలోచనమ్, మారుతిం నమత రాక్షసాంతకమ్ ॥

10) మనోజవం మారుతతుల్యవేగం, జితేంద్రియం బుద్ధిమతాం వరిష్ఠమ్ ।
వాతాత్మజం వానరయూథముఖ్యం, శ్రీరామదూతం శిరసా నమామి ॥

11) కూజంతం రామరామేతి మధురం మధురాక్షరమ్ ।
ఆరుహ్య కవితాశాఖాం వందే వాల్మీకికోకిలమ్ ॥

12) ఆనందకాననేహ్యస్మిన్ జంగమస్తులసీతరుః ।
కవితామంజరీ భాతి రామభ్రమరభూషితా ॥

శ్రీ జానకీ జీవనాష్టకమ్

ఆలోక్య యస్యాతిలలామలీలాం సద్భాగ్యభాజౌ పితరౌ కృతార్థౌ ।
తమర్భకం దర్పకదర్పచోరం శ్రీజానకీజీవనమానతోఽస్మి ॥ 1 ॥

శ్రుత్వైవ యో భూపతిమాత్తవాచం వనం గతస్తేన న నోదితోఽపి ।
తం లీలయాహ్లాదవిషాదశూన్యం శ్రీజానకీజీవనమానతోఽస్మి ॥ 2 ॥

జటాయుషో దీనదశాం విలోక్య ప్రియావియోగప్రభవం చ శోకమ్ ।
యో వై విసస్మార తమార్ద్రచిత్తం శ్రీజానకీజీవనమానతోఽస్మి ॥ 3 ॥

యో వాలినా ధ్వస్తబలం సుకంఠం న్యయోజయద్రాజపదే కపీనామ్ ।
తం స్వీయసంతాపసుతప్తచిత్తం శ్రీజానకీజీవనమానతోఽస్మి ॥ 4 ॥

యద్ధ్యాననిర్ధూతవియోగవహ్నిః విదేహబాలా విబుధారివన్యామ్ ।
ప్రాణాందధే ప్రాణమయం ప్రభుం తం శ్రీజానకీజీవనమానతోఽస్మి ॥ 5 ॥

యస్యాతివీర్యాంబుధివీచిరాజౌ వంశ్యైరహో వైశ్రవణో విలీనః ।
తం వైరివిధ్వంసనశీలలీలం శ్రీజానకీజీవనమానతోఽస్మి ॥ 6 ॥

యద్రూపరాకేశమయూఖమాలానురంజితా రాజరమాపి రేజే ।
తం రాఘవేంద్రం విబుధేంద్రవంద్యం శ్రీజానకీజీవనమానతోఽస్మి ॥ 7 ॥

ఏవం కృతా యేన విచిత్రలీలా మాయామనుష్యేణ నృపచ్ఛలేన ।
తం వై మరాళం మునిమానసానాం శ్రీజానకీజీవనమానతోఽస్మి ॥ 8 ॥

శ్రీరామస్తుతి

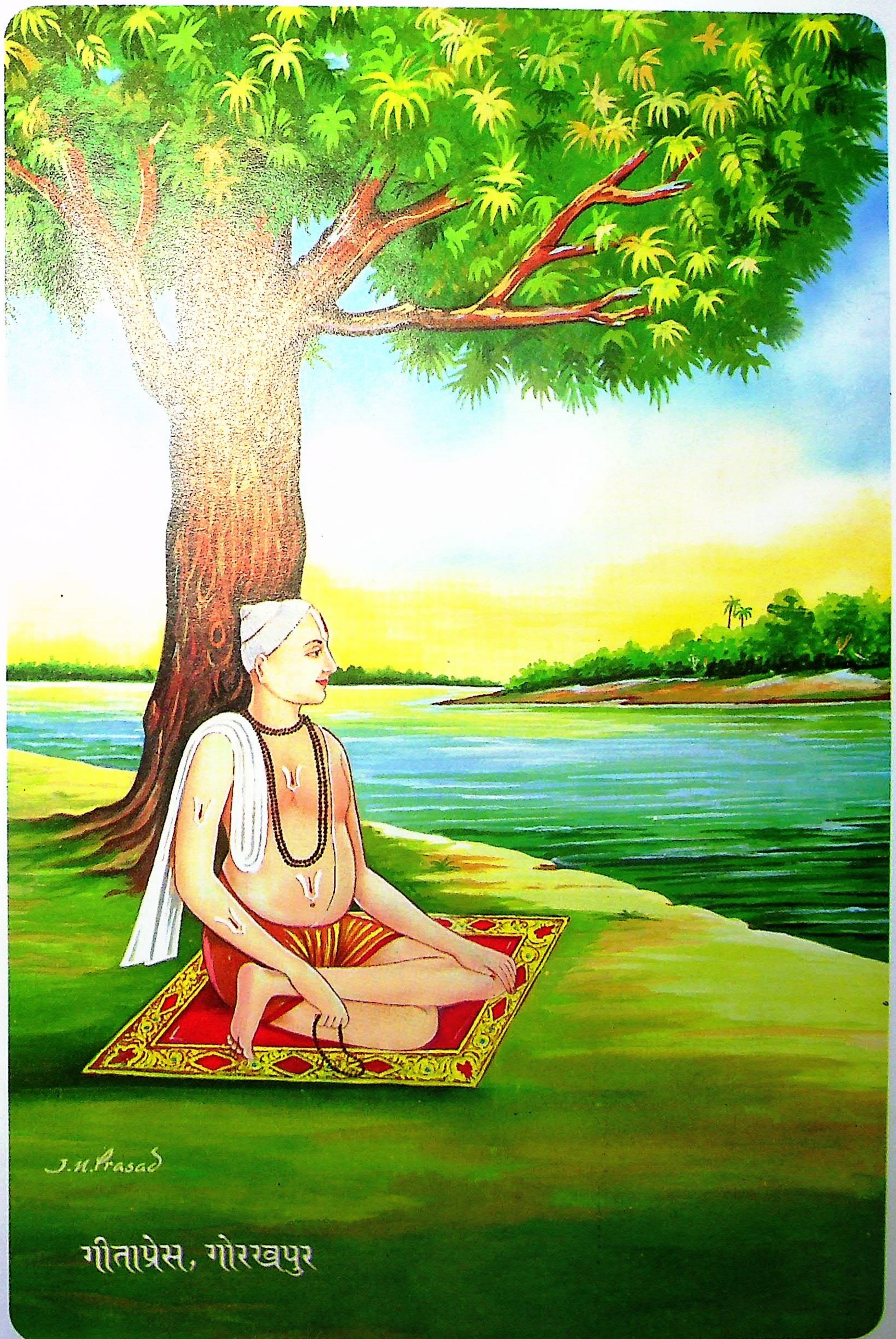
శ్రీరామచంద్ర కృపాలు భజు మన హరణ భవభయదారుణమ్ ।
నవకంజలోచన కంజముఖ కరకంజ పదకంజారుణమ్ ॥ 1 ॥

కందర్ప అగణిత అమిత ఛబి నవనీల నీరదసుందరమ్ ।
పటపీత మానహు తడిత రుచి శుచి నౌమి జనకసుతావరమ్ ॥ 2 ॥

భజు దీనబంధు దినేశ దానవ దైత్య వంశ నికందనమ్ ।
రఘునంద ఆనందకంద కోసలచంద దశరథనందనమ్ ॥ 3 ॥

సిరముకుట కుండల తిలక చారు ఉదారు అంగ విభూషణమ్ ।
ఆజానుభుజ శరచాపధర సంగ్రామజితఖరదూషణమ్ ॥ 4 ॥

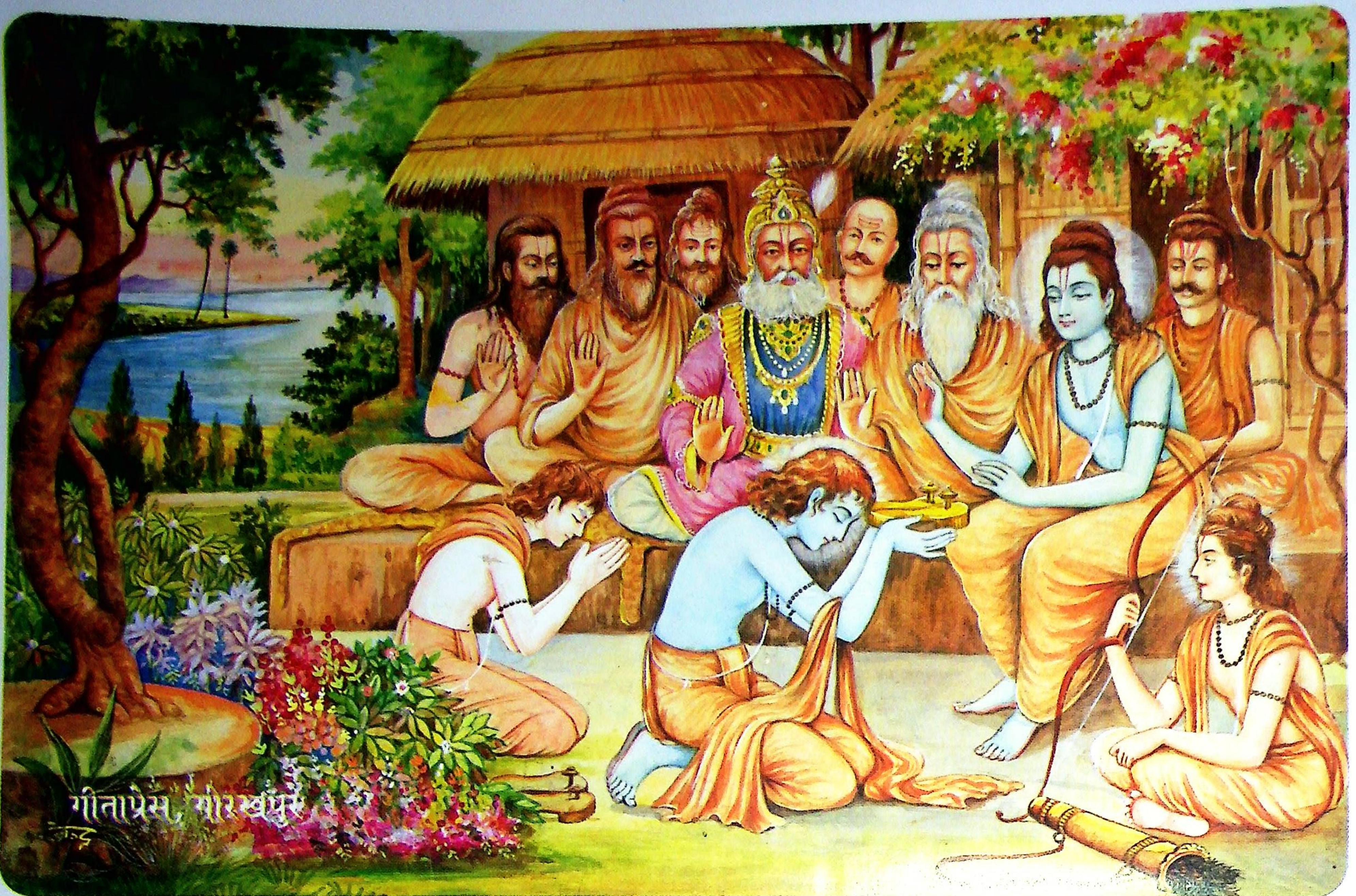
ఇతి వదతి తులసీదాస శంకర శేషమునిమనరంజనమ్ ।
మమ హృదయకంజ నివాస కురు కామాది ఖల దల గంజనమ్ ॥ 5 ॥

गोस्वामी श्रीतुलसीदासजी महाराज

Gosvāmī Tulasīdāsa

1318

प्रभु करि कृपा पाँवरी दीन्ही। सादर भरत सीस धरि लीन्ही॥

गीध देह तजि धरि हरिरूपा। भूषन बहु पट पीत अनूपा॥
स्याम गात बिसाल भुज चारी। अस्तुति करत नयन भरि बारी॥

एकु मैं मंद मोहबस कुटिल हृदय अग्यान।
पुनि प्रभु मोहि बिसारेउ दीनबंधु भगवान॥

महाबली मारुतिका जयघोष

The Mighty Hanumān—Roaring

खाएसि फल अरु बिटप उपारे। रच्छक मर्दि मर्दि महि डारे॥

रावण-मंदोदरी

Rāvaṇa and Mandodarī

अहह कंत कृत राम बिरोधा। काल बिबस मन उपज न बोधा॥

केकीकण्ठाभनीलं सुरवरविलसद्विप्रपादाब्जचिह्नं शोभाढ्यं पीतवस्त्रं सरसिजनयनं सर्वदा सुप्रसन्नम्।
पाणौ नाराचचापं कपिनिकरयुतं बन्धुना सेव्यमानं नौमीड्यं जानकीशं रघुवरमनिशं पुष्पकारूढरामम्॥

श्रीरामदरबारकी झाँकी

The Court of Śrī Rāma

సత్యం శివం సుందరమ్
శ్రీగణేశాయ నమః
శ్రీజానకీవల్లభో విజయతే

శ్రీరామచరితమానసము

ప్రథమ సోపానము

బాలకాండము

మంగళాచరణము

శ్లో ॥ వర్ణానామర్థసంఘానాం రసానాం ఛందసామపి ।
మంగళానాం చ కర్తారౌ వందే వాణీవినాయకౌ ॥ 1 ॥

సమస్త వర్ణములకును, వాటి అర్థములకును, నవరసములకును, వివిధ ఛందస్సులకును, సమస్త శుభకార్యములకును అధి దేవతలైన సరస్వతీ దేవికిని శ్రీ గణేశునకును నమస్కరించుచున్నాను. (1)

శ్లో ॥ భవానీశంకరౌ వందే శ్రద్ధావిశ్వాసరూపిణౌ ।
యాభ్యాం వినా న పశ్యంతి సిద్ధాః స్వాంతఃస్థమీశ్వరమ్ ॥ 2 ॥

శ్రద్ధా విశ్వాసములు లేనిదే సిద్ధులు అంతఃకరణ స్థితుడైన పరమేశ్వరుని దర్శింప జాలరు. కావున శ్రద్ధా విశ్వాసములకు ప్రతీకలైన పార్వతీ పరమేశ్వరులకు నమస్కరించెదను. (2)

శ్లో ॥ వందే బోధమయం నిత్యం గురుం శంకరరూపిణమ్ ।
యమాశ్రితో హి వక్రోఽపి చంద్రః సర్వత్ర వంద్యతే ॥ 3 ॥

వక్రరూపుడైన చంద్రుడుగూడ శంకరుని ఆశ్రయించుటవలన ఎల్లజనులచే పూజింప బడుచున్నాడు. జ్ఞాన స్వరూపుడును, నిత్యుడును, ఆదిగురువు ఐన అట్టి శంకరునకు నమస్కరించెదను. (3)

శ్లో ॥ సీతారామగుణగ్రామపుణ్యారణ్యవిహారిణౌ ।
వందే విశుద్ధవిజ్ఞానౌ కవీశ్వరకపీశ్వరౌ ॥ 4 ॥

కవీశ్వరుడైన వాల్మీకియు, కపీశ్వరుడైన మారుతియు, సర్వదా శ్రీ సీతారాములగుణగణపుణ్య వనమునందు విహరించు విశుద్ధ విజ్ఞాన ఖనులు. ఆ మహా మహితాత్ములకు ప్రణమిల్లు చున్నాను. (4)

శ్లో ॥ ఉద్భవస్థితిసంహారకారిణీం క్లేశహారిణీమ్ ।
సర్వశ్రేయస్కరీం సీతాం నతోఽహం రామవల్లభామ్ ॥ 5 ॥

శ్రీరామచంద్రుని ప్రియ పత్ని సీతమ్మ. ఆ తల్లి సృష్టి స్థితి లయ కారిణియైన మహా శక్తి స్వరూపిణి, అవిద్యాది సర్వక్లేశహారిణి, సమస్త శుభప్రదాయిని. ఆ సీతా మాతకు నా నమస్సుమాంజలులు. (5)

శ్లో ॥ యన్మాయావశవర్తి విశ్వమఖిలం బ్రహ్మాదిదేవాసురా
యత్సత్త్వాదమృషైవ భాతి సకలం రజ్జౌ యథాహేర్భ్రమః ।
యత్పాదప్లవమేకమేవ హి భవాంభోధేస్తితీర్షావతాం
వందేఽహం తమశేషకారణపరం రామాఖ్యమీశం హరిమ్ ॥ 6 ॥

శ్రీరాముడు శ్రీ మహా విష్ణువు యొక్క అవతారము. ఆయన మాయకు ఈ సమస్త విశ్వము, బ్రహ్మాది దేవతలు, అసురగణములు వశవర్తులు. ఆయన అస్తిత్వ ప్రభావముచే మిథ్యా జగత్తు అంతయును రజ్జు సర్పభ్రాంతిచే సత్యముగా తోచును. ఆయన పాదములే భవ సాగరమును దాటగోరు వారికి నౌకలు. ఆతడు అశేషకారణములకు అతీతుడు, శ్రేష్ఠుడు. అనగా మూలకారణమైనవాడు. అట్టి శ్రీరామచంద్ర ప్రభువునకు నా ప్రణామములు. (6)

శ్లో ॥ నానాపురాణనిగమాగమసమ్మతం యద్
రామాయణే నిగదితం క్వచిదన్యతోఽపి ।
స్వాంతఃసుఖాయ తులసీ రఘునాథగాథా
భాషానిబంధమతిమంజులమాతనోతి ॥ 7 ॥

రఘుకుల తిలకుడైన శ్రీరామచంద్రునిగాథ వేదపురాణశాస్త్రసమ్మతము, ఆ కథనే శ్రీమద్రామాయణ మహాకావ్యముగా ఆదికవి వాల్మీకిమహర్షి మనోజ్ఞముగా వర్ణించెను. ఇతర కవులును ఆ గాథను వివిధ రీతుల రచించిరి. అట్లే ఈ తులసీదాసు తన ఆత్మానందముకొఱకై ఆ రామాయణ గాథనే సరళమైన మధురమైన భాషలో వ్రాయుచున్నాడు. (7)

ప్రార్థన

సో-జో సుమిరత సిధి హోఇ, గన నాయక కరిబర బదన ।
కరఉ అనుగ్రహ సోఇ, బుద్ధి రాసి సుభ గున సదన ॥ 1 ॥

పరమశివునిప్రమథగణములకు అధిపతియగు గజాననుడు తనను స్మరించినవారికి కార్య సిద్ధిని గలిగించును. అతడు విజ్ఞానఖని (భక్తులకు బుద్ధి ప్రదాత), సుగుణాల రాశి, అట్టి శ్రీ వినాయకుడు నన్ను అనుగ్రహించుగాక. (సోరఠ॥ 1)

మూక హోఇ బాచాల, పంగు చఢఇ గిరిబర గహన ।
జాసు కృపాఁ సో దయాల, ద్రవఉ సకల కలిమల దహన ॥ 2 ॥

దయాళువైన భగవంతునిఅనుగ్రహముచే మూగవాడు వక్త యగును. కుంటివాడు దుర్గమములైన పర్వతములను సైతము ఎక్కగలడు. కలి కల్మషములను రూపుమాపు ఆ భగవంతుడు నాపై కృపజూపుగాక. (2)

నీల సరోరుహ స్యామ, తరున అరున బారిజ నయన ।
కరఉ సో మమ ఉర ధామ, సదా ఛీరసాగర సయన ॥ 3 ॥

నల్లగల్వలవలె నీలమైన శరీర కాంతిగలవాడు, విచ్చిన ఎఱ్ఱదామరలవంటి విశాలనేత్రములు గలవాడు, క్షీర సాగర శయనుడైన శ్రీమన్నారాయణుడు సర్వదా నా హృదయమున నివసించు గాక. (3)

కుంద ఇందు సమ దేహా, ఉమా రమన కరునా అయన ।
జాహి దీన పర నేహా, కరఉ కృపా మర్దన మయన ॥ 4 ॥

పార్వతీ పతియైన పరమేశ్వరుడు మల్లె పూవులవలె, చంద్రుని వలె తెల్లని దేహ కాంతిగలవాడు, కరుణామూర్తి, దీనజనరక్షకుడు, మన్మథమర్దనుడైన ఆ పరమశివుడు నన్ను బ్రోచు గాక. (4)

గురుప్రస్తుతి

బందఉఁ గురు పద కంజ, కృపా సింధు నరరూప హరి ।
మహామోహ తమ పుంజ, జాసు బచన రబి కర నికర ॥ 5 ॥

నేను నా గురుదేవులపాదపద్మములకు నమస్కరించుచున్నాను. ఆయన కృపాసముద్రుడు, మనుష్యరూపమునుదాల్చిన శ్రీహరి. సూర్యకిరణములు అంధకారమునువలె. విజ్ఞాననిధియైన ఆయనవచనములు అజ్ఞానమును పటాపంచలు గావించును. (5)

చౌ- బందఉఁ గురు పద పదుమ పరాగా। సురుచి సుబాస సరస అనురాగా ॥
అమిఅ మూరిమయ చూరన చారూ । సమన సకల భవరుజ పరివారూ ॥ 1 ॥
సుకృతి సంభు తన బిమల బిభూతీ। మంజుల మంగల మోద ప్రసూతీ ॥
జన మన మంజు ముకుర మల హరనీ। కిఏఁ తిలక గున గన బస కరనీ ॥ 2 ॥
శ్రీగుర పద నఖ మని గన జోతీ। సుమిరత దిబ్య దృష్టి హియఁ హోతీ ॥
దలన మోహ తమ సో సప్రకాసూ। బడే భాగ ఉర ఆవఇ జాసూ ॥ 3 ॥
ఉఘరహిఁ బిమల బిలోచన హీ కే। మిటహిఁ దోష దుఖ భవ రజనీ కే ॥
సూఝహిఁ రామ చరిత మని మానిక । గుపుత ప్రగట జహఁ జో జెహి ఖానిక ॥ 4 ॥

నా గురుదేవునిపవిత్రపాదపద్మములధూళి సుందరమైనది, సురుచిరమైనది, సువాసనలను వెదజల్లునది, అనురాగ మధురిమలను చిలుకునది. అది జన్మమృత్యురూపసాంసారిక బాధలను నశింపజేయు ఔషధము. అమృత రూపవనస్పతియొక్క దివ్య చూర్ణము. అట్టి గురుపాదపద్మరజమునకు నా వందనములు. ఈ ధూళి

శంకరునిశరీరముపై గల విభూతివలె నిర్మలమైనది, శుభకరమైనది, ఆనంద ప్రదమైనది. ఇది భక్తుని మనోదర్పణముపై గల మాలిన్యమును తొలగించును. తిలకముగా ధరించినచో పెక్కు సుగుణములను సమకూర్చును. శ్రీ గురుదేవుని నఖద్యుతులు మణులవలె ప్రకాశించుచు స్మరణ మాత్రముననే అవి అజ్ఞానాంధకారమును రూపుమాపి, ఆత్మానందమును గూర్చును. గురుదేవుల పాద పద్మములను హృదయమున నిలుపుకొనినవాడు భాగ్యశాలి. గురుదేవులకృపచే వానిమనోనేత్రములు విచ్చుకొనును. పాపములును, సాంసారికబాధలును దూరమగును. శ్రీరామకథలు అనెడి మణిమాణిక్యములు ఏగనియందు ప్రక్షిప్త(గుప్త)ములుగానున్నను, ప్రకటితములైనను, అవి ఆహృదయమున ప్రకాశమానములగు చుండును.

(చౌపాఈ॥ 1-4)

దో-జథా సుఅంజన అంజి దృగ, సాధక సిద్ధ సుజాన।
కౌతుక దేఖత సైల బన, భూతల భూరి నిధాన ॥ 1 ॥

సిద్ధాంజనమును కనులలో పెట్టుకొనిన సిద్ధులు, సాధకులు శిఖరములపైనను వనముల మధ్యయందును, భూగర్భములయందునుగల సమస్తనిధులను అనాయాసముగా చూచినట్లు గురుపాదకమలధూళిని కన్నులకద్దుకొనినవారు సిద్ధిని, జ్ఞానమును అవలీలగా పొందుదురు. (దోహా - 1)

చౌ- గురు పద రజ మృదు మంజుల అంజన । నయన అమిఅ దృగ దోష బిభంజన ॥
తెహిఁ కరి బిమల బిబేక బిలోచన । బరనఉఁ రామ చరిత భవ మోచన ॥ 1 ॥
బందఉఁ ప్రథమ మహీసుర చరనా । మోహ జనిత సంసయ సబ హరనా ॥
సుజన సమాజ సకల గున ఖానీ । కరఉఁ ప్రనామ సప్రేమ సుబానీ ॥ 2 ॥

సజ్జనుల మహిమ

సాధు చరిత సుభ చరిత కపాసూ । నిరస బిసద గునమయ ఫల జాసూ ॥
జో సహి దుఖ పరఛిద్ర దురావా । బందనీయ జెహిఁ జగ జస పావా ॥ 3 ॥
ముద మంగలమయ సంత సమాజూ । జో జగ జంగమ తీరథరాజూ ॥
రామ భక్తి జహఁ సురసరి ధారా । సరసఇ బ్రహ్మ బిచార ప్రచారా ॥ 4 ॥
బిధి నిషేధమయ కలిమల హరనీ । కరమ కథా రబినందని బరనీ ॥
హరి హర కథా బిరాజతి బేనీ । సునత సకల ముద మంగల దేనీ ॥ 5 ॥
బటు బిస్వాస అచల నిజ ధరమా । తీరథరాజ సమాజ సుకరమా ॥
సబహి సులభ సబ దిన సబ దేసా । సేవత సాదర సమన కలేసా ॥ 6 ॥
అకథ అలౌకిక తీరథరాఊ । దేఇ సద్య ఫల ప్రగట ప్రభాఊ ॥ 7 ॥

గురుదేవునిపాదపద్మరజము కోమలమైనది, మనోజ్ఞమైనది. అది నేత్ర దోషములను రూపు మాపు నయనామృతసిద్ధాంజనము. ఈ అంజనముచే నామనోనేత్రములను నిర్మలమొనర్చుకొని, సంసారబంధములనుండి విముక్తిని ప్రసాదించు శ్రీరామచరితమును వర్ణించెదను. అజ్ఞానజనితములైన సందేహములనుపాఱద్రోలు భూసురోత్తములకు ముందుగా వందనములనాచరింతును. అనంతరము సద్గుణసంపన్నులైన సాధువులకును, సత్పురుషులకును వినయముతో ప్రణమిల్లెదను. ప్రత్తి ఎండినదై, స్వచ్ఛమై గుణమయమై యుండును. అట్లే

సాధువులచరిత్ర అనాసక్తమై, పాపరహితమై సద్గుణ సంపన్నమై అలరారును, వడకుట, నేయుట మొదలగు సందర్భములలో ప్రత్తితాను కష్టములను సహించి, ఇతరుల ఛిద్రములను కప్పివేసి, గొప్ప కీర్తిని సంపాదించును. అట్లే సాధువులు ఎన్ని కష్టములనైనను ఓర్చుకొనుచు ఇతరులను ఉద్ధరించెదరు. అట్టి సాధువుల సమాజము ఆనందమయము, కల్యాణ ప్రదము. అది (ఆ సమాజము) ఒక కదలుచున్న ప్రయాగ. (త్రివేణీ సంగమము) అచట రామ భక్తి అనునది గంగా ప్రవాహము. బ్రహ్మవిచారమే సరస్వతీ నది. విధినిషేధ రూపములైనకథలు కలియుగపాపములను ప్రక్షాళనచేయు యమునా తరంగములు. ఈ మూడును ఇచట కలియును. శివకేశవులగాథలు త్రివేణీ సంగమమై శ్రోతలకు ఆనందమును, శుభములను అందించును. ఈ సాధు సమాజ రూపమైన ప్రయాగ క్షేత్రమున స్వధర్మము నందలి విశ్వాసమే అక్షయవటము. సత్కార్యములే తీర్థ రాజ పరివారములు. తీర్థ రాజ మైన ఇట్టి ప్రయాగ వివిధదేశములలో సర్వకాలములయందును సాధుజనరూపమున అందఱికిని లభ్యమగును. వారిని సాదరముగా సేవించుటచే అవిద్యాదిక్లేశములన్నియును పటాపంచలగును. ఈ తీర్థ రాజము అలౌకికము, వర్ణనాతీతము, సద్యః ఫలదాయకము. దీని ప్రభావము ప్రత్యక్షము. (చౌ॥ 1-7)

దో-సుని సముఝహిఁ జన ముదిత మన, మజ్జహిఁ అతి అనురాగ ।
లహహిఁ చారి ఫల అఛత తను, సాధు సమాజ ప్రయాగ ॥ 2 ॥

ఈ సాధుసమాజరూపమైన ప్రయాగ మహిమను విని, అవగాహన చేసికొని, అత్యంత భక్తితో అందు మునకలు వేయువారికి ఈ జన్మలోనే ధర్మార్థ కామ మోక్ష (చతుర్విధ పురుషార్థ) ఫలములు సిద్ధించును. (దో॥ 2)

చౌ- మజ్జన ఫల పేఖిఅ తతకాలా । కాక హోహిఁ పిక బకఉ మరాలా ॥
సుని ఆచరజ కరై జని కోఈ । సతసంగతి మహిమా నహిఁ గోఈ ॥ 1 ॥
బాలమీక నారద ఘటజోనీ । నిజ నిజ ముఖని కహీ నిజ హోనీ ॥
జలచర థలచర నభచర నానా । జే జడ చేతన జీవ జహానా ॥ 2 ॥
మతి కీరతి గతి భూతి భలాఈ । జబ జెహిఁ జతన జహాఁ జెహిఁ పాఈ ॥
సో జానబ సతసంగ ప్రభాఊ । లోకహుఁ బేద న ఆన ఉపాఊ ॥ 3 ॥
బిను సతసంగ బిబేక న హోఈ । రామ కృపా బిను సులభ న సోఈ ॥
సతసంగత ముద మంగల మూలా । సోఇ ఫల సిధి సబ సాధన ఫూలా ॥ 4 ॥
సఠ సుధరహిఁ సతసంగతి పాఈ । పారస పరస కుధాత సుహాఈ ॥
బిధి బస సుజన కుసంగత పరహీఁ । ఫని మని సమ నిజ గున అనుసరహీఁ ॥ 5 ॥
బిధి హరి హర కబి కోబిద బానీ । కహత సాధు మహిమా సకుచానీ ॥
సో మో సన కహి జాత న కైసేఁ । సాక బనిక మని గున గన జైసేఁ ॥ 6 ॥

సాధుసమాజరూపమైన ఈ ప్రయాగలో మునిగినచో ఫలము వెంటనే లభించును. కాకులు కోయిలలగును. కొంగలు హంసలుగా మాఱును. దీనికి ఆశ్చర్యపడవలసిన పనియేలేదు. సత్సాంగత్యమహిమ జగద్విదితము. వాల్మీకి, నారద, అగస్త్యాదిమహర్షులజీవితగాథలే యిందుకు ప్రబలనిదర్శనములు. భూచరములు, జలచరములు, ఖేచరములు మొదలగు చరాచరప్రాణులన్నియును సత్సంగప్రభావమువలననే ఐశ్వర్యములను, బుద్ధి, కీర్తి,

సద్గతులను, పొందినవి. ఈ ఐశ్వర్యాదులను పొందుటకు సత్సాంగత్యము తప్ప మఱియేమార్గమూ లోకమున గాని వేదములలో గాని ప్రస్తావింపబడలేదు. సత్సాంగత్యము లేనిదే వివేకము అబ్బదు. శ్రీరాముని దయ వలననే సత్సాంగత్యము లభించును. ఆనంద ప్రాప్తికిని, శ్రేయోలాభములకును సత్సాంగత్యమే మూలము. సాధనములన్నియును పుష్పములు. సత్సంగప్రాప్తియే ఫలము. ఇనుము పరుస వేదిని తాకిన బంగారమగునట్లు దుష్టులు గూడ సత్సంగతి వలన సత్పురుషులుగా అయ్యెదరు. విధివశమున సత్పురుషులకు దుష్టసాంగత్యము ప్రాప్తించినను పాము పడగపైగల మణివలె వారు సద్గుణములతోడనే విలసిల్లుదురు. సర్పవిషముచే మణి ఏ విధముగను ప్రభావితముగాక స్వయంప్రకాశమానమగును. అట్లే దుష్టసాంగత్యముచే సజ్జనులు ఏ మాత్రమూ ప్రభావితులు గాక తమ సుగుణములతోడనే శోభిల్లుచుందురు. కవులుగాని, విజ్ఞానులుగాని కడకు బ్రహ్మవిష్ణు మహేశ్వరులుగాని సత్పురుషమహిమలను పూర్తిగా వర్ణింపజాలరు. ఇక నేను వర్ణింపబూనుట కూరలమ్మువాడు మణుల నాణ్యతను తెల్పునట్లుండును. (చౌ॥ 1-6)

దో- బందఉఁ సంత సమాన చిత, హిత అనహిత నహిఁ కోఇ ।
అంజలి గత సుభ సుమన జిమి, సమ సుగంధ కర దోఇ ॥ 3 (క) ॥
సంత సరల చిత జగత హిత, జాని సుభాఉ సనేహు ।
బాలబినయ సుని కరి కృపా, రామచరన రతి దేహు ॥ 3 (ఖ) ॥

దోసిట జేరిన పుష్పములు రెండు చేతులకును (అనగా తమను తెంపిన చేతికిని, తమను పట్టుకొనిన చేతికిని) సుగంధమును సమానముగనే పంచియిచ్చును. అట్లే సాధుపుంగవులు అందఱిని సమ భావముతోడనే చూచెదరు. వారికి శత్రువులు గాని, మిత్రులుగాని, ఉండరు. అట్టి సాధుపురుషులకు నమస్కరించెదను. సాధువులు సరళ చిత్తులు, లోకోపకారులు. వారి సద్భావమును స్నేహమును తెలిసికొని, "ఓ సాధువులారా! ఈ బాలుని ప్రార్థనను మన్నించి, శ్రీరామునిచరణకమలములపై ప్రీతికలుగునట్లు అనుగ్రహింపుడు" - అని వారిని తులసీదాసు వేడు కొనుచున్నాడు. (దో॥ 3 క,ఖ)

చౌ- బహురి బంది ఖల గన సతిభాఏఁ । జే బిను కాజ దాహినేహు బాఏఁ ॥
పర హిత హాని లాభ జిన్హ కేరేఁ । ఉజరేఁ హరష బిషాద బసేరేఁ ॥ 1 ॥
హరి హర జస రాకేస రాహు సే । పర అకాజ భట సహసబాహు సే ॥
జే పర దోష లఖహిఁ సహసాఖీ । పర హిత ఘృత జిన్హ కే మన మాఖీ ॥ 2 ॥
తేజ కృసాను రోష మహిషేసా । అఘ అవగున ధన ధనీ ధనేసా ॥
ఉదయ కేత సమ హిత సబహీ కే । కుంభకరన సమ సోవత నీకే ॥ 3 ॥
పర అకాజు లగి తను పరిహరహీఁ । జిమి హిమ ఉపల కృషీ దలి గరహీఁ ॥
బందఉఁ ఖల జస సేష సరోషా । సహస బదన బరనఇ పర దోషా ॥ 4 ॥
పుని ప్రనవఉఁ పృథురాజ సమానా । పర అఘ సునఇ సహస దస కానా ॥
బహురి సక్ర సమ బినవఉఁ తేహీ । సంతత సురానీక హిత జేహీ ॥ 5 ॥
బచన బజ్ర జేహి సదా పిఆరా । సహస నయన పర దోష నిహారా ॥ 6 ॥

దుష్టులు తమకు అవ్యాజ ప్రేమతో హితమునుచేకూర్చు వారిని సైతము హింసింతురు. ఇతరులకు హాని చేయుటలోనే తమకు లాభము కలదని భావింతురు. ఇతరుల పతనమును జూచి ఆనందింతురు, ఉన్నతిని జూచి దుఃఖ పడుదురు. అట్టి దుష్టులకుసైతము నేను సద్భావముతో నమస్కరింతును. వీరు హరిహరులకీర్తియనెడి పూర్ణచంద్రునకు రాహువు వంటివారు. (అనగా హరిహరులను కీర్తించినను దానికితట్టు కొనలేక ఆ కీర్తించువారికి విఘ్నములను గూర్తురు.) ఇతరులకు కీడు చేయుటలో వీరు సహస్ర బాహువులు, ఇతరుల దోషములను వేయి కన్నులతో వెదకు చుందురు. నేతిని చెడగొట్టు ఈగవలె వీరి మనస్సులు ఇతరుల హితములను భంగపఱచుటలో నిమగ్నమగుచుండును. వీరు ఇతరులకు తాపమును గూర్చుటలో అగ్నివంటివారు, క్రోధములో యమునివంటివారు, పాపములు, అవగుణములు అనెడి ధనములకు వీరు కుబేరులు. కేతువు (తోకచుక్క) వలె అందఱిహితములను నాశనముచేయుదురు. వీరు నిద్రించుటలో కుంభకర్ణులగుటయే లోకమునకు మేలు. వడగండ్లు పంటలను పాడుచేసి, తాముగూడ కరగి పోవునట్లే వీరు ఇతరులకు కీడు చేయుటకై తమ ప్రాణములనుగూడ ఒడ్డెదరు. వేయినాలుకలతో ఇతరుల దోషములను ఆక్రోశముతో ఎన్ను వీరిని శేషుడని భావించి, నమస్కరించెదను. ఇతరుల పాప కృత్యములను గూర్చి పదివేల చెవులతో (చెవులప్పగించి) విందురు. భగవత్కథలను వినుటకై పదివేల చెవులను గోరిన పృథురాజుగా వీరిని భావించెదను. సురా(మద్య)పాన ప్రియులైన వీరిని సురానీక (దేవతాసమూహ)ప్రియుడైన ఇంద్రునిగా భావించెదను. కఠినాతి కఠినమైన వజ్రాయుధమే ఇంద్రునకు ఇష్టము. అట్లే కఠినాతి కఠనములైన పరుష వచనములే వీరికి ఇష్టములు. ఇతరుల దోషములను ఎన్నుటలో వీరు సహస్రాక్షులు. (చౌ॥ 1-6)

దో-ఉదాసీన అరి మీత హిత, సునత జరహిఀ ఖల రీతి।
జాని పాని జుగ జోరి జన, బినతీ కరఇ సప్రీతి ॥ 4 ॥

దుష్టులు తమ మిత్రుల యొక్క, శత్రువుల యొక్క, తటస్థుల యొక్క ఉన్నతిని జూచి, ఈర్ష్యతో మలమల మాడిపోవుదురు. వీరి యీరీతిని గమనించి, వినయముతో ప్రేమతో చేతులు జోడించి వీరికి నమస్కరింతును. (దో॥ 4)

చౌ- మైఀ అపనీ దిసి కీన్హ నిహోరా। తిన్హ నిజ ఓర న లాఉబ భోరా ॥
బాయస పలిఅహిఀ అతి అనురాగా। హోహిఀ నిరామిష కబహుఀ కి కాగా ॥ 1 ॥
బందఉఀ సంత అసజ్జన చరనా। దుఖప్రద ఉభయ బీచ కఛు బరనా ॥
బిఛురత ఏక ప్రాన హరి లేహీఀ। మిలత ఏక దుఖ దారున దేహీఀ ॥ 2 ॥
ఉపజహిఀ ఏక సంగ జగ మాహీఀ। జలజ జోఀక జిమి గున బిలగాహీఀ ॥
సుధా సురా సమ సాధు అసాధూ। జనక ఏక జగ జలధి అగాధూ ॥ 3 ॥
భల అనభల నిజ నిజ కరతూతీ। లహత సుజస అపలోక బిభూతీ ॥
సుధా సుధాకర సురసరి సాధూ। గరల అనల కలిమల సరి బ్యాధూ ॥ 4 ॥
గున అవగున జానత సబ కోఈ। జో జెహి భావ నీక తెహి సోఈ ॥ 5 ॥

నా ధర్మముగా వారిని నేను ప్రార్థించితిని. కాని వారు తమ స్వభావములను మానుకొందురా? కాకులను ఎంతటి తియ్యని పాయసముతో పోషించినను అవి మాంసమును తినుట మానుకొనునా? నేను సాధువులకును దుష్టులకును నమస్కరింతును: ఉభయులును కష్టపెట్టెడి వారే. కాని వారి మధ్య మిక్కిలి అంతరము గలదు.

సాధువులు మనకు దూరమైనప్పుడు మన ప్రాణములే పోయినట్లగును. దుష్టులు మనకు చేరువయైనప్పుడు ఎనలేని బాధకలుగును. ఏకాలమునందైనను సజ్జనులును దుర్జనులును ఈ లోకమున ప్రక్క ప్రక్కనే జన్మించుచుందురు. కాని వారి వారి స్వభావములు వేఱు. కమలములు జలగలు నీటిలోనే పుట్టు చుండును. అమృతము మదిర రెండును సముద్రము నుండియే ఉద్భవించినవి. సజ్జనులును దుర్జనులును వారి వారి కర్మఫలములను అనుసరించి కీర్తి-అపకీర్తులను పొందెదరు. సాధువుల స్వభావములు అమృతము, చంద్రుడు, పవిత్ర గంగానది వంటివి. దుష్టుల స్వభావములు విషము, అగ్ని, కలి పాపములతో గూడిన కర్మనాశనదివంటివి. వీరి గుణావగుణములను ఎల్లరును ఎఱుంగుదురు. ఎవరికి నచ్చిన వాటిని వారుగ్రహింతురు. (చౌ॥ 1-5)

దో-భలో భలాఇహి పై లహఇ, లహఇ నిచాఇహి నీచు।
సుధా సరాహిఅ అమరతాఁ, గరల సరాహిఅ మీచు ॥ 5 ॥

సజ్జనులు మంచినే పట్టుకొందురు. దుర్జనులు చెడును విడిచిపెట్టరు. అమృతము అమరత్వమును ప్రసాదించును. విషము మరణమునే సమకూర్చును. ఈ రెండును తమతమ గుణములకు ప్రసిద్ధములు, దోహదకారులు. (దో॥ 5)

చౌ- ఖల అఘ అగున సాధు గున గాహా। ఉభయ అపార ఉదధి అవగాహా ॥
తెహి తేఁ కఛు గున దోష బఖానే। సంగ్రహ త్యాగ న బిను పహిచానే ॥ 1 ॥
భలేఉ పోచ సబ బిధి ఉపజాఏ। గని గున దోష బేద బిలగాఏ ॥
కహహిఁ బేద ఇతిహాస పురానా। బిధి ప్రపంచు గున అవగున సానా ॥ 2 ॥
దుఖ సుఖ పాప పున్య దిన రాతీ। సాధు అసాధు సుజాతి కుజాతీ ॥
దానవ దేవ ఊఁచ అరు నీచూ। అమిఅ సుజీవను మాహురు మీచూ ॥ 3 ॥
మాయా బ్రహ్మ జీవ జగదీసా। లచ్ఛి అలచ్ఛి రంక అవనీసా ॥
కాసీ మగ సురసరి క్రమనాసా। మరు మారవ మహిదేవ గవాసా ॥ 4 ॥
సరగ నరక అనురాగ బిరాగా। నిగమాగమ గున దోష బిభాగా ॥ 5 ॥

దుర్జనుల పాపకృత్యములను దోషములను, సజ్జనుల సద్గుణములను తెలిపెడి కథలు సముద్రములవలె అపారములు, అగాధములు. ఇందులో సజ్జనులగుణములు, దుర్జనులదోషములును వర్ణింపబడినవి. ఏలనన వారితారతమ్యములను గుర్తింపనిదే సుగుణములను గ్రహించుటకును, దుర్గుణములను నిరాకరించుటకును సాధ్యము కాదు. గుణదోషములు రెండును బ్రహ్మసృష్టిలోని భాగములే. వేదములు వాటి తారతమ్యములను వేర్వేఱుగా స్పష్టముగా విశదీకరించెను. వేదములతోపాటు ఇతిహాసపురాణాదులు గూడ బ్రహ్మసృష్టి గుణదోషములసమ్మేళనమని వక్కాణించెను. ఇట్టి వైరుధ్యములు ఈ సృష్టిలో అనంతములు. సుఖదుఃఖములు, పుణ్యపాపములు, దివారాత్రములు, మంచిచెడులు, సుజాతికుజాతులు, దేవదానవులు, ఉచ్చనీచములు, అమృతవిషములు, జననమరణములు, బ్రహ్మ-మాయలు ఈశ్వర-జీవులు, సంపదలు-దారిద్ర్యములు, రాజు-పేదలు, కాశీ-మగధలు, గంగా-కర్మనాశనదులు, మార్వార-మాళవ దేశములు, బ్రాహ్మణుడు-కసాయివాడు, స్వర్గనరకములు, వైరాగ్యానురాగములు మొదలగునవి ఈ వైవిధ్యములకు ప్రబలనిదర్శనములు. వేదశాస్త్రములు వీటి మంచిచెడులను వివరించినవి. (చౌ॥ 1-5)

దో-జడ చేతన గున దోషమయ, బిస్వ కీన్హ కరతార।
సంత హంస గున గహహిం పయ, పరిహరి బారి బికార ॥ 6 ॥

భగవంతుడు చేతనాచేతనరూపమైన విశ్వమునందు మంచిచెడులను సృష్టించెను. హంస పాలను గ్రహించి నీటిని వదలినట్లే సాధువులు గుణములను గ్రహించి, దోషములను దూరముగా పరిహరించెదరు. (దో॥ 6)

చౌ- అస బిబేక జబ దేఇ బిధాతా। తబ తజి దోష గునహిం మను రాతా ॥
కాల సుభాఉ కరమ బరిఆఈం। భలేఉ ప్రకృతి బస చుకఇ భలాఈం ॥ 1 ॥
సో సుధారి హరిజన జిమి లేహీం। దలి దుఖ దోష బిమల జసు దేహీం ॥
ఖలఉ కరహిం భల పాఇ సుసంగూ। మిటఇ న మలిన సుభాఉ అభంగూ ॥ 2 ॥
లఖి సుబేష జగ బంచక జేఊ। బేష ప్రతాప పూజిఅహిం తేఊ ॥
ఉఘరహిం అంత న హోఇ నిబాహూ। కాలనేమి జిమి రావన రాహూ ॥ 3 ॥
కిఎహుం కుబేషు సాధు సనమానూ। జిమి జగ జామవంత హనుమానూ ॥
హాని కుసంగ సుసంగతి లాహూ। లోకహుం బేద బిదిత సబ కాహూ ॥ 4 ॥
గగన చఢఇ రజ పవన ప్రసంగా। కీచహిం మిలఇ నీచ జల సంగా ॥
సాధు అసాధు సదన సుక సారీం। సుమిరహిం రామ దేహిం గని గారీం ॥ 5 ॥
ధూమ కుసంగతి కారిఖ హోఈ। లిఖిఅ పురాన మంజు మసి సోఈ ॥
సోఇ జల అనల అనిల సంఘాతా। హోఇ జలద జగ జీవన దాతా ॥ 6 ॥

భగవదనుగ్రమున విచక్షణాశక్తిని కల్గియున్నవారు చెడును విసర్జించి, మంచిని మాత్రమే గ్రహింతురు. ఒక్కొక్కప్పుడు మంచివారు సైతము మాయామోహితులై కాలము, స్వభావము, కర్మల ప్రభావముచే సన్మార్గము నుండి వైదొలగుదురు. భగవద్భక్తులు ఈ పొరపాటును తెలిసికొని, వాటిని సవరించు కొందురు. దుఃఖదోషములను అధిగమించి (పాఱద్రోలి) నిర్మలమైనయశమును పొందుదురు. అట్లే దుష్టులుగూడ ఒక్కొక్కసారి సత్సాంగత్యప్రభావమున సత్కర్మలను ఆచరింతురు. కాని వారిదుష్టస్వభావములు మాత్రము మాఱవు. కపట వేషధారులైన ధూర్తులు మొదట గౌరవింపబడినను కాలక్రమమున వారివారి నిజ స్వరూపములు బట్టబయలగును. కాలనేమి, రావణుడు, రాహువు మొదలగు వారి వృత్తాంతములే ఇందులకు ప్రబలనిదర్శనములు. సజ్జనుల రూపములు, వేషములు ఎట్లున్నను వారు హనుమజ్జాంబవంతాదులవలె అందఱిచే గౌరవింప బడుదురు. దుష్టసహవాసము ప్రమాదకరము. సజ్జనమైత్రి వరప్రసాదము. ఇది లోకవిదితము, వేదప్రామాణికము. వాయు సాంగత్యమున పైకెగురుధూళి ఉన్నతస్థితికి చేరును. అదియే పతనోన్ముఖముగా సాగిపోవు నీటితో కూడినప్పుడు బురదయై అధోగతి పాలగును. సజ్జనులఇండ్లలో పెఱిగినచిలుకలు, గోర్వంకలు, రామ నామమును జపించును. (పలుకును) దుర్జనులఇండ్లలోనిచిలుకలు దుర్భాషలాడును. పొగ మలినములతో కలిసినచో నల్లబారును. కాని సిరాగా మాఱినచో పవిత్రపురాణములనే వ్రాయవచ్చును ఆ పొగయే-నీరు, అగ్ని, గాలితో కలిసి, మేఘముగా మాఱినప్పుడు వర్షజలముల ద్వారా జీవులకు ప్రాణదాత యగును. (చౌ॥ 1-6)

దో- గ్రహ భేషజ జల పవన పట, పాఇ కుజోగ సుజోగ।
హోహిఁ కుబస్తు సుబస్తు జగ, లఖహిఁ సులచ్ఛన లోగ ॥ 7 (క) ॥
సమ ప్రకాస తమ పాఖ దుహుఁ, నామ భేద బిధి కీన్హ।
ససి సోషక పోషక సముఝి, జగ జస అపజస దీన్హ ॥ 7 (ఖ) ॥
జడ చేతన జగ జీవ జత, సకల రామమయ జాని।
బందఉఁ సబకే పద కమల, సదా జోరి జుగ పాని ॥ 7 (గ) ॥
దేవ దనుజ నర నాగ ఖగ, ప్రేత పితర గంధర్బ।
బందఉఁ కిన్నర రజనిచర, కృపా కరహు అబ సర్బ ॥ 7 (ఘ) ॥

గ్రహములు, ఓషధులు, జలములు, వాయువు, వస్త్రములు - ఇవియన్నియును వాటివాటి సాహచర్యములను బట్టి మంచి, లేక చెడుగా భావింపబడుచుండును. విజ్ఞులైన వారు ఈ లోకసత్యములను ఎఱుంగ గలరు. శుక్ల, కృష్ణపక్షములయందు వెన్నెల, చీకటి సమానముగనే యుండును. కాని విధాత వాటికి వేర్వేఱు పేర్లను పెట్టెను. లోకము చంద్రునికళలవృద్ధికి తోడ్పడు శుక్ల పక్షమును ప్రశంసించును. క్షీణదశకు ఆకరమగు కృష్ణపక్షమును ఏవగించుకొనును. విశ్వమునందలి చేతనాచేతన పదార్థములన్నియును శ్రీరామమయములు. కావున నేను వాటిచరణకమలములకు చేతులుజోడించి మ్రొక్కెదను. దేవతలు, దైత్యులు, మానవులు, నాగులు, పక్షులు, ప్రేతలు, పితరులు, గంధర్వ, కిన్నర, రాక్షసులు మున్నగు సమస్త ప్రాణికోటికిని ప్రణమిల్లుదును. తదనుగ్రహము నాకు లభించునుగాక. (దో॥ 7. క,ఖ,గ,ఘ)

చౌ- ఆకర చారి లాఖ చౌరాసీ। జాతి జీవ జల థల నభ బాసీ ॥
సీయ రామమయ సబ జగ జానీ। కరఉఁ ప్రనామ జోరి జుగ పానీ ॥ 1 ॥
జాని కృపాకర కింకర మోహూ। సబ మిలి కరహు ఛాడి ఛల ఛోహూ ॥
నిజ బుధి బల భరోస మొహి నాహీఁ। తాతేఁ బినయ కరఉఁ సబ పాహీఁ ॥ 2 ॥
కరన చహఉఁ రఘుపతి గున గాహా। లఘు మతి మోరి చరిత అవగాహా ॥
సూఝ న ఏకఉ అంగ ఉపాఊ। మన మతి రంక మనోరథ రాఊ ॥ 3 ॥
మతి అతి నీచ ఊఁచి రుచి ఆఛీ। చహిఅ అమిఅ జగ జురఇ న ఛాఛీ ॥
ఛమిహహిఁ సజ్జన మోరి ఢిఠాఈ। సునిహహిఁ బాలబచన మన లాఈ ॥ 4 ॥
జౌఁ బాలక కహ తోతరి బాతా। సునహిఁ ముదిత మన పితు అరు మాతా ॥
హఁసిహహిఁ కూర కుటిల కుబిచారీ। జే పర దూషన భూషనధారీ ॥ 5 ॥
నిజ కబిత్త కేహి లాగ న నీకా। సరస హోఉ అథవా అతి ఫీకా ॥
జే పర భనితి సునత హరషాహీఁ। తే బర పురుష బహుత జగ నాహీఁ ॥ 6 ॥
జగ బహు నర సర సరి సమ భాఈ। జే నిజ బాఢి బఢహిఁ జల పాఈ ॥
సజ్జన సకృత సింధు సమ కోఈ। దేఖి పూర బిధు బాఢఇ జోఈ ॥ 7 ॥

భూమ్యాకాశములయందును జలములయందును జీవించు చతుర్విధములైన (జరాయుజ, అండజ, స్వేదజ, ఉద్భిజములు) (1) మానవులు, జంతువులు. (2) పక్షులు. (3) క్రిమి కీటకాదులు. (4) మొక్కలు. ఎనుబది నాలుగు లక్షల జీవరాసులు సీతారామమయములని భావించి, వాటికి అంజలి ఘటింతును. ఓ దయానిధులారా ! నన్ను మీసేవకునిగా భావించి, నిష్కపటచిత్తములతో నాపై కృపజూపుడు. నాబుద్ధి బలముపై నాకు విశ్వాసము లేదు. కనుక మీకు విన్నవించుచున్నాను. రఘుకులతిలకుడైన శ్రీరామునిగుణములను వర్ణింప గోరుచున్నాను. నా బుద్ధి అల్పమైనది. శ్రీరాముని చరితము అగాధమైనది. నేను ఏ కావ్యాంగములనూ ఎఱుగను. నా మనోరథము మాత్రము రాజువలె ఉన్నతమైనది కాని నామనస్సు, బుద్ధి నిరుపేదల వలె అల్పములైనవి. నా కోరిక ఘనమైనది. బుద్ధిమాత్రము అల్పమైనది. నేను అమృతమును కోరుచున్నాను. కాని మజ్జిగ సంపాదించు శక్తికూడ నాకు లేదు. సజ్జనులు నా అతిసాహసమును మన్నించి, ఈ బాలుని వచనములను ఆదరముతో ఆలకింతురు గాక. తల్లిదండ్రులు తమపిల్లల చిలుకపలుకులను విని ఆనందించెదరు. కఠినాత్ములు, కుటిలురు, దురాలోచనాపరులు ఇతరుల దోషములనెన్నుటయే ఒక ఘనకార్యముగా భావించి, వారిని పరిహసించుచుందురు. మనోహరముగానున్నను లేక పేలవముగా నున్నను ఎవరి కవిత్వము వారికి మధురముగానే ఉండును. కాని ఇతరులరచనలను విని మెచ్చుకొను సజ్జనులు చాల అరుదుగా మాత్రమే ఉందురు. కుంభ వృష్టి పడినప్పుడు వరదలతో పొంగిపొరలు నదులు, తటాకముల వలె తమ ఉన్నతికి పొంగి పోవు జనులు లోకమున కోకొల్లలు. కాని పూర్ణ చంద్రుని జూచి గంతులు వేయు సముద్రునివలె ఇతరులఔన్నత్యమును జూచి, సంతసించు సహృదయులు చాలతక్కువగా ఉందురు.

(చౌ॥ 1-7)

దో- భాగ ఛోట అభిలాషు బడ, కరఉఁ ఏక బిస్వాస ।
పైహహిఁ సుఖ సుని సుజన సబ, ఖల కరిహహిఁ ఉపహాస ॥ 8 ॥

నా శక్తి అల్పము, కాని లక్ష్యము అనల్పము (ఉన్నతము) దుర్జనులు పరిహసించినను సుజనులు నా రచనకు ఆనందింతురని నా పరమ విశ్వాసము. (దో॥ 8)

చౌ - ఖల పరిహాస హోఇ హిత మోరా । కాక కహహిఁ కలకంఠ కఠోరా ॥
హంసహి బక దాదుర చాతకహీ । హఁసహిఁ మలిన ఖల బిమల బతకహీ ॥ 1 ॥
కబిత రసిక న రామ పద నేహూ । తిన్హ కహఁ సుఖద హాస రస ఏహూ ॥
భాషా భనితి భోరి మతి మోరీ । హఁసిబే జోగ హఁసేఁ నహిఁ ఖోరీ ॥ 2 ॥
ప్రభు పద ప్రీతి న సాముఝి నీకీ । తిన్హహి కథా సుని లాగిహి ఫీకీ ॥
హరి హర పద రతి మతి న కుతరకీ । తిన్హ కహుఁ మధుర కథా రఘుబర కీ ॥ 3 ॥
రామ భగతి భూషిత జియఁ జానీ । సునిహహిఁ సుజన సరాహి సుబానీ ॥
కబి న హోఉఁ నహిఁ బచన ప్రబీనూ । సకల కలా సబ బిద్యా హీనూ ॥ 4 ॥
ఆఖర అరథ అలంకృతి నానా । ఛంద ప్రబంధ అనేక బిధానా ॥
భావ భేద రస భేద అపారా । కబిత దోష గున బిబిధ ప్రకారా ॥ 5 ॥
కబిత బిబేక ఏక నహిఁ మోరేఁ । సత్య కహఉఁ లిఖి కాగద కోరేఁ ॥ 6 ॥

దుర్జనుల పరిహాసముగూడ నాకు హితమే. కోయిల పాట కాకులకు కఠోరముగా ఉండును. కొంగలు హంసలను, కప్పలు చాతకపక్షులను పరిహసించుచుండును. నీచులు సచ్చరిత్రలను విని నవ్వెదరు. కవిత్వమునందును శ్రీరామచంద్రుని పాదపద్మములయందును భక్తిలేని కవితారసికులకు ఈ కవిత హాస్యరస ప్రధానమై సుఖమునిచ్చును. నా రచన లౌకికభాషలో సాగినది. పైగా నా బుద్ధి అల్పమైనది. కావున నవ్వదగినది. అందువలన వారు నవ్వుటలో దోషము లేదు. శ్రీహరి చరణకమలములయందు భక్తిలేని వారికిని, అవగాహనారహితులకును ఈ కథ పేలవముగా కనిపింప వచ్చును. హరిహరభక్తులకును, కుతర్కబుద్ధులుకానివారికిని శ్రీ రఘునాథునిచరితము మధురముగా ఉండును, హాయిని గొల్పును. సజ్జనులు ఈ గాథను శ్రీరామభక్తివైభవభూషితమైనదిగా గ్రహించి, (విని) మనోహరముగ ప్రశంసింతురు. నేను కవిని గాను. వాక్చతురుడనూ గాను. వాక్యరచనకళలయందును, నాకు ప్రావీణ్యము లేదు. శబ్దార్థ ప్రయోగములు వివిధములు. అలంకారములు, ఛందస్సులు అనేకములు. భావరసభేదములు అపరిమితములు. కవితాగుణములు, దోషములు వివిధములు ఈ కవితావిశేషములలో ఏ ఒక్కదానిని గూర్చియు నేనెఱుగనేయెఱుగను. ఈ సత్యమును ప్రమాణపూర్వకముగా తెల్పుచున్నాను. (చౌ॥ 1-6)

దో- భనితి మోరి సబ గున రహిత, బిస్వ బిదిత గున ఏక।
సో బిచారి సునిహహిఁ సుమతి, జిన్హ కేఁ బిమల బిబేక ॥ 9 ॥

నా కవితలో ఎట్టి సుగుణములూ లేవు. కాని జగత్ప్రసిద్ధమైన రామకథయను ఒకే ఒక్క సుగుణము గలదు. జ్ఞానులును, వివేక వంతులును దానిని ఎఱింగి సాదరముగా ఆలకింతురు. (దో॥ 9)

రామాయణ మహత్త్వము

చౌ - ఏహి మహఁ రఘుపతి నామ ఉదారా। అతి పావన పురాన శ్రుతి సారా ॥
మంగల భవన అమంగల హారీ। ఉమా సహిత జెహి జపత పురారీ ॥ 1 ॥
భనితి బిచిత్ర సుకబి కృత జోఊ। రామ నామ బిను సోహ న సోఊ ॥
బిధుబదనీ సబ భాఁతి సఁవారీ। సోహ న బసన బినా బర నారీ ॥ 2 ॥
సబ గున రహిత కుకబి కృత బానీ। రామ నామ జస అంకిత జానీ ॥
సాదర కహహిఁ సునహిఁ బుధ తాహీ। మధుకర సరిస సంత గునగ్రాహీ ॥ 3 ॥
జదపి కబిత రస ఏకఉ నాహీఁ। రామ ప్రతాప ప్రగట ఏహి మాహీఁ ॥
సోఇ భరోస మోరేఁ మన ఆవా। కేహిఁ న సుసంగ బడప్పను పావా ॥ 4 ॥
ధూమఉ తజఇ సహజ కరుఆఈ। అగరు ప్రసంగ సుగంధ బసాఈ ॥
భనితి భదేస బస్తు భలి బరనీ। రామ కథా జగ మంగల కరనీ ॥ 5 ॥

ఇందు సాంబశివుడు సర్వదా జపించు శ్రీరామచంద్రునిపావననామము గలదు. ఇది మిక్కిలి పవిత్రమైనది. వేద, పురాణములసారము, కల్యాణములకు పెన్నిధి, అశుభములను రూపుమాపునది. అనేకాలంకారభూషితయైనను, ఎంతగా సౌందర్యవతియైనను వస్త్రములను ధరింపని స్త్రీ శోభింపదు. అట్లే అది మహాకవిచే వ్రాయబడినను, మిక్కిలి

ప్రశంసనీయమైనదేయైనను రామనామము లేని కావ్యము శోభింపదు. కాని అల్పజ్ఞుడైన కుకవిచే వ్రాయబడినను, అది గుణరహితమైనదేయైనను రామనామవైభవముచే అలంకృతమైన కావ్యమును సజ్జనులు సాదరముగా చదివి, విని, ఆనందింతురు. తుమ్మెదలు పుష్పములలోని మధువును గ్రోలినట్లు సత్పురుషులు గుణములనే గ్రహింతురు. ఇందు కవితారసపోషణలేకున్నను శ్రీరామచంద్రునిప్రతాపము బహుధా కీర్తింపబడినది. ఇదియే నా సంపూర్ణ విశ్వాసమునకు మూలము. సత్సాంగత్యమువలన గౌరవము దక్కని వారెవరు? పొగ అగరు సాంగత్యమున తన సహజమైన ఘాటును, కలుకుదనమును వదలి సుగంధమునే వ్యాపింప జేయును. అట్లే నా కవిత సౌందర్య శోభితము కాకున్నను రామకథావర్ణనామహితమగుటవలన శుభప్రదమైనది. (చౌ॥ 1-5)

ఛం-మంగల కరని కలిమల హరని తులసీ కథా రఘునాథ కీ।
గతి కూర కబితా సరిత కీ జ్యోఁ సరిత పావన పాథ కీ॥
ప్రభు సుజస సంగతి భనితి భలి హోఇహి సుజన మన భావనీ।
భవ అంగ భూతి మసాన కీ సుమిరత సుహావని పావనీ॥

తులసీదాసు పలుకు చున్నాడు. శ్రీరఘునాథునిచరితము కలియుగపాపములను కడిగి వేయును, కల్యాణపరంపరను గూర్చును. శోభారహితమైన నా కవితాస్రవంతి పావనగంగానదివలె ఎన్ని మలుపులు తిరిగినను శ్రీహరి వైభవ సాంగత్యముచే సుజనులకు మనోహరముగా ఉండును. స్మశానములోని అపవిత్రమైన భస్మముకూడశంభునిశరీరస్పర్శచేత సుశోభితమై, స్మరణ మాత్రముననే పవిత్ర మొనర్చును. (ఛంద్)

దో- ప్రియ లాగిహి అతి సబహి మమ, భనితి రామ జస సంగ।
దారు బిచారు కి కరఇ కొఉ, బందిఅ మలయ ప్రసంగ ॥ 10 (క) ॥
స్యామ సురభి పయ బిసద అతి, గునద కరహిఁ సబ పాన।
గిరా గ్రామ్య సియ రామ జస, గావహిఁ సునహిఁ సుజాన ॥ 10 (ఖ) ॥

మలయపర్వతమునందలి చందనవృక్షములసమీపమునగల ఏ వృక్షమైనను అది చందన వృక్షముగనే మాఱును. అందఱు దానిని ఆదరింతురు. అట్లే శ్రీరామ వైభవ సాహచర్య ప్రభావమున నా కవిత ఎల్లరకును అత్యంత ప్రీతికరమేయగును. నల్లని ఆవుపాలుగూడ తెల్లగాను, పుష్టికరముగను ఉండును. అందఱును దానిని సేవింతురు. అట్లే నా భాష గ్రామ్యమేయైనను సీతారాములకథను వర్ణించుటవలన సజ్జనులు దానిని గానము చేయుదురు, చెవులప్పగించి విందురు. (దో॥ 10. క,ఖ)

చౌ - మని మానిక ముకుతా ఛబి జైసీ। అహి గిరి గజ సిర సోహ న తైసీ॥
నృప కిరీట తరునీ తను పాఈ। లహహిఁ సకల సోభా అధికాఈ ॥ 1 ॥
తైసెహిఁ సుకబి కబిత బుధ కహహీఁ। ఉపజహిఁ అనత అనత ఛబి లహహీఁ॥
భగతి హేతు బిధి భవన బిహాఈ। సుమిరత సారద ఆవతి ధాఈ ॥ 2 ॥
రామ చరిత సర బిను అన్హవాఏఁ। సో శ్రమ జాఇ న కోటి ఉపాఏఁ॥
కబి కోబిద అస హృదయఁ బిచారీ। గావహిఁ హరి జస కలిమల హారీ ॥ 3 ॥

దుర్జనుల పరిహాసముగూడ నాకు హితమే. కోయిల పాట కాకులకు కఠోరముగా ఉండును. కొంగలు హంసలను, కప్పలు చాతకపక్షులను పరిహసించుచుండును. నీచులు సచ్చరిత్రలను విని నవ్వెదరు. కవిత్వమునందును శ్రీరామచంద్రుని పాదపద్మములయందును భక్తిలేని కవితారసికులకు ఈ కవిత హాస్యరస ప్రధానమై సుఖమునిచ్చును. నా రచన లౌకికభాషలో సాగినది. పైగా నా బుద్ధి అల్పమైనది. కావున నవ్వదగినది. అందువలన వారు నవ్వుటలో దోషము లేదు. శ్రీహరి చరణకమలములయందు భక్తిలేని వారికిని, అవగాహనారహితులకును ఈ కథ పేలవముగా కనిపింప వచ్చును. హరిహరభక్తులకును, కుతర్కబుద్ధులుకానివారికిని శ్రీ రఘునాథునిచరితము మధురముగా ఉండును, హాయిని గొల్పును. సజ్జనులు ఈ గాథను శ్రీరామభక్తివైభవభూషితమైనదిగా గ్రహించి, (విని) మనోహరముగ ప్రశంసింతురు. నేను కవిని గాను. వాక్చతురుడనూ గాను. వాక్యరచనకళలయందును, నాకు ప్రావీణ్యము లేదు. శబ్దార్థ ప్రయోగములు వివిధములు. అలంకారములు, ఛందస్సులు అనేకములు. భావరసభేదములు అపరిమితములు. కవితాగుణములు, దోషములు వివిధములు ఈ కవితావిశేషములలో ఏ ఒక్కదానిని గూర్చియు నేనెఱుగనేయెఱుగను. ఈ సత్యమును ప్రమాణపూర్వకముగా తెల్పుచున్నాను. (చౌ॥ 1-6)

దో- భనితి మోరి సబ గున రహిత, బిస్వ బిదిత గున ఏక।
సో బిచారి సునిహహిఁ సుమతి, జిన్హ కేఁ బిమల బిబేక ॥ 9 ॥

నా కవితలో ఎట్టి సుగుణములూ లేవు. కాని జగత్ప్రసిద్ధమైన రామకథయను ఒకే ఒక్క సుగుణము గలదు. జ్ఞానులును, వివేక వంతులును దానిని ఎఱింగి సాదరముగా ఆలకింతురు. (దో॥ 9)

రామాయణ మహత్త్వము

చౌ - ఏహి మహఁ రఘుపతి నామ ఉదారా। అతి పావన పురాన శ్రుతి సారా ॥
మంగల భవన అమంగల హారీ। ఉమా సహిత జెహి జపత పురారీ ॥ 1 ॥
భనితి బిచిత్ర సుకబి కృత జోఊ। రామ నామ బిను సోహ న సోఊ ॥
బిధుబదనీ సబ భాఁతి సఁవారీ। సోహ న బసన బినా బర నారీ ॥ 2 ॥
సబ గున రహిత కుకబి కృత బానీ। రామ నామ జస అంకిత జానీ ॥
సాదర కహహిఁ సునహిఁ బుధ తాహీ। మధుకర సరిస సంత గునగ్రాహీ ॥ 3 ॥
జదపి కబిత రస ఏకఉ నాహీఁ। రామ ప్రతాప ప్రగట ఏహి మాహీఁ ॥
సోఇ భరోస మోరేఁ మన ఆవా। కెహిఁ న సుసంగ బడప్పను పావా ॥ 4 ॥
ధూమఉ తజఇ సహజ కరుఆఈ। అగరు ప్రసంగ సుగంధ బసాఈ ॥
భనితి భదేస బస్తు భలి బరనీ। రామ కథా జగ మంగల కరనీ ॥ 5 ॥

ఇందు సాంబశివుడు సర్వదా జపించు శ్రీరామచంద్రునిపావననామము గలదు. ఇది మిక్కిలి పవిత్రమైనది. వేద, పురాణములసారము, కల్యాణములకు పెన్నిధి, అశుభములను రూపుమాపునది. అనేకాలంకారభూషితయైనను, ఎంతగా సౌందర్యవతియైనను వస్త్రములను ధరింపని స్త్రీ శోభింపదు. అట్లే అది మహాకవిచే వ్రాయబడినను, మిక్కిలి

ప్రశంసనీయమైనదేయైనను రామనామము లేని కావ్యము శోభింపదు. కాని అల్పజ్ఞుడైన కుకవిచే వ్రాయబడినను, అది గుణరహితమైనదేయైనను రామనామవైభవముచే అలంకృతమైన కావ్యమును సజ్జనులు సాదరముగా చదివి, విని, ఆనందింతురు. తుమ్మెదలు పుష్పములలోని మధువును గ్రోలినట్లు సత్పురుషులు గుణములనే గ్రహింతురు. ఇందు కవితారసపోషణలేకున్నను శ్రీరామచంద్రునిప్రతాపము బహుధా కీర్తింపబడినది. ఇదియే నా సంపూర్ణ విశ్వాసమునకు మూలము. సత్సాంగత్యమువలన గౌరవము దక్కని వారెవరు? పొగ అగరు సాంగత్యమున తన సహజమైన ఘాటును, కలుకుదనమును వదలి సుగంధమునే వ్యాపింప జేయును. అట్లే నా కవిత సౌందర్య శోభితము కాకున్నను రామకథావర్ణనామహితమగుటవలన శుభప్రదమైనది. (చౌ॥ 1-5)

ఛం-మంగల కరని కలిమల హరని తులసీ కథా రఘునాథ కీ।
గతి కూర కబితా సరిత కీ జ్యోం సరిత పావన పాథ కీ॥
ప్రభు సుజస సంగతి భనితి భలి హోఇహి సుజన మన భావనీ।
భవ అంగ భూతి మసాన కీ సుమిరత సుహావని పావనీ॥

తులసీదాసు పలుకు చున్నాడు. శ్రీరఘునాథునిచరితము కలియుగపాపములను కడిగి వేయును, కల్యాణపరంపరను గూర్చును. శోభారహితమైన నా కవితాస్రవంతి పావనగంగానదివలె ఎన్ని మలుపులు తిరిగినను శ్రీహరి వైభవ సాంగత్యముచే సుజనులకు మనోహరముగా ఉండును. స్మశానములోని అపవిత్రమైన భస్మముకూడశంభునిశరీరస్పర్శచేత సుశోభితమై, స్మరణ మాత్రముననే పవిత్ర మొనర్చును. (ఛంద్)

దో- ప్రియ లాగిహి అతి సబహి మమ, భనితి రామ జస సంగ।
దారు బిచారు కి కరఇ కోఉ, బందిఅ మలయ ప్రసంగ ॥ 10 (క) ॥
స్యామ సురభి పయ బిసద అతి, గునద కరహిం సబ పాన।
గిరా గ్రామ్య సియ రామ జస, గావహిం సునహిం సుజాన ॥ 10 (ఖ) ॥

మలయపర్వతమునందలి చందనవృక్షములసమీపమునగల ఏ వృక్షమైనను అది చందన వృక్షముగనే మారును. అందరు దానిని ఆదరింతురు. అట్లే శ్రీరామ వైభవ సాహచర్య ప్రభావమున నా కవిత ఎల్లరకును అత్యంత ప్రీతికరమేయగును. నల్లని ఆవుపాలుగూడ తెల్లగాను, పుష్టికరముగను ఉండును. అందరును దానిని సేవింతురు. అట్లే నా భాష గ్రామ్యమేయైనను సీతారాములకథను వర్ణించుటవలన సజ్జనులు దానిని గానము చేయుదురు, చెవులప్పగించి విందురు. (దో॥ 10. క,ఖ)

చౌ - మని మానిక ముకుతా ఛబి జైసీ। అహి గిరి గజ సిర సోహ న తైసీ॥
నృప కిరీట తరునీ తను పాఈ। లహహిం సకల సోభా అధికాఈ ॥ 1 ॥
తైసెహిం సుకబి కబిత బుధ కహహీం। ఉపజహిం అనత అనత ఛబి లహహీం॥
భగతి హేతు బిధి భవన బిహాఈ। సుమిరత సారద ఆవతి ధాఈ ॥ 2 ॥
రామ చరిత సర బిను అన్హవాఏం। సో శ్రమ జాఇ న కోటి ఉపాఏం॥
కబి కోబిద అస హృదయం బిచారీ। గావహిం హరి జస కలిమల హారీ ॥ 3 ॥

కీన్హే(ప్రాకృత జన గున గానా । సిర ధుని గిరా లగత పఛితానా ॥
హృదయ సింధు మతి సీప సమానా। స్వాతి సారదా కహహి(సుజానా ॥ 4 ॥
జౌ(బరసఇ బర బారి బిచారూ । హోహి(కబిత ముకుతామని చారూ ॥ 5 ॥

పాములపడగలపైగలమణులును పర్వతములపైగల మాణిక్యములును, గజములమస్తకముల యందుండు ముత్యములును అంతగా శోభింపవు. అవియే రాజులకిరీటములయందును, తరుణీమణులతనువులపైనను చేరి, వింతకాంతులను వెదజల్లును. అట్లే సత్కవులమస్తిష్కములనుండి జాలువారినకవితలు రసజ్ఞులహృదయములయందు శోభిల్లును. "కవిః కరోతి కావ్యాని, రసం జానాతి పండితః" అని ప్రాజ్ఞులు పల్కుచుందురు. కావ్య నిర్మాణమునకు పూనుకొనిన కవి స్మరించినంతమాత్రముననే శ్రీరామభక్తి పారవశ్యమున సరస్వతీదేవి బ్రహ్మలోకమునుండి భూమికి పరుగులుదీయుచు వచ్చును. ఆమెచే కవి శ్రీరామచరితమనెడి సరోవరమునందు స్నానము చేయించినప్పుడే ఆమె యొక్క దూరప్రయణపుబడలిక తొలగిపోవును. ఇది తప్ప వేఱుగా కోటి ఉపాయములు చేసినను ఆ బడలిక తీరదు. ఈ విషయమును గ్రహించియే కవులును, పండితులును కలిపాపములను రూపుమాపు రామచరితయశోగానమును చేయుదురు. కవులు సామాన్యమానవుల చరిత్రమును పొగడినచో సరస్వతిదేవి తనరాకకు పశ్చాత్తాపపడును. పండితులు కవిహృదయమును సముద్రముతోడను అతని బుద్ధిని ముత్యపు చిప్పతోడను సరస్వతీదేవిని స్వాతివానతోడను పోల్చెదరు. ఇందులో (బుద్ధియనెడి ముత్యపుచిప్పలో) సుందరభావములనెడి వర్షపుచినుకులు పడినచో అందమైన కవితాముక్తామణులరూపములో అది భాసించును.

(చౌ॥ 1-5)

దో- జుగుతి బేధి పుని పోహిఅహి(, రామచరిత బర తాగ।
పహిరహి(సజ్జన బిమల ఉర, సోభా అతి అనురాగ ॥ 11 ॥

ఈ కవితా ముక్తామణులను యుక్తితో భేదించి, రామకథాసూత్రమున గూర్చి, సజ్జనులు తమ నిర్మల హృదయములయందు ధరించినచో అవి (ఆ హృదయములు) మిక్కిలి అనురాగశోభితములగును, భక్తి భరితములగును.

(దో॥ 11)

చౌ- జే జనమే కలికాల కరాలా । కరతబ బాయస బేష మరాలా ॥
చలత కుపంథ బేద మగ ఛా(డే । కపట కలేవర కలిమల భా(డే ॥ 1 ॥
బంచక భగత కహాఇ రామ కే । కింకర కంచన కోహ కామ కే ॥
తిన్హ మహ(ప్రథమ రేఖ జగ మోరీ । ధీంగ ధరమధ్వజ ధంధక ధోరీ ॥ 2 ॥
జౌ(అపనే అవగున సబ కహఊ(। బాఢఇ కథా పార నహి(లహఊ(॥
తాతే మై(అతి అలప బఖానే । థోరే మహు(జానిహహి(సయానే ॥ 3 ॥
సముఝి బిబిధి బిధి బినతీ మోరీ । కొఉ న కథా సుని దేఇహి ఖోరీ ॥
ఏతెహు పర కరిహహి(జె అసంకా । మోహి తే అధిక తె జడ మతి రంకా ॥ 4 ॥
కబి న హోఉ(నహి(చతుర కహావఉ(। మతి అనురూప రామ గున గావఉ(॥
కహ(రఘుపతి కే చరిత అపారా । కహ(మతి మోరి నిరత సంసారా ॥ 5 ॥

జెహిఁ మారుత గిరి మేరు ఉడాహీఁ । కహహు తూల కెహి లేఖే మాహీఁ ॥
సముఝుత అమిత రామ ప్రభుతాఈ । కరత కథా మన అతి కదరాఈ ॥ 6 ॥

పాప పంకిలమైన ఈ కలియుగమున పుట్టి, హంసవేషము ధరించి, కాకులవలె ప్రవర్తించువారును, వైదిక మార్గములను వీడి, దుర్మార్గములో సాగిపోయెడి వారును, పాపాత్ములును, రామభక్తులమని చెప్పి కొనుచు లోకులను మోసగించు వంచకులును, కామక్రోధలోభములకు దాసులును, పాషండులును, ధర్మ ధ్వజులును (ధర్మవంచకులును) ఐన వారిలో నేను ప్రథముడను, నా దుర్గుణములకు లెక్కయే లేదు. వాటిని వివరింప సాగినచో ఆ కథయే విస్తృతమగును. వాటిలో కొన్నింటిని మాత్రమే తెల్పితిని. సహృదయులు ఈ మాత్ర వివరణముతో అర్థము చేసికొన గలరు. నా యీ మనవిని గ్రహించి, ఈ నా కథను విన్న వారెవ్వరును నన్ను దోషిగా తలంపరు. ఐనప్పటికిని శంకించిన వారు నా కంటెను మిక్కిలి మూర్ఖులు, మంద బుద్ధులు. నేను కవిని గాను, చతురుడనూ గాను, శ్రీరాముని కథా వైభవమును నా బుద్ధికి తోచినట్లుగా వర్ణించుచున్నాను. శ్రీరాముని అపారమైన చరిత్ర యెక్కడ? సంసార వ్యామోహములలో కూరుకొని పోయిన నా బుద్ధి యెక్కడ? మేరు పర్వతమునుగూడ కదలించు శక్తిగల వాయువుముందర దూది యెట్లు నిలువ గలదు. శ్రీరాముని అనంత వైభవములను తలంచినప్పుడు ఈ కథను చెప్పుటకు నాకు ధైర్యము చాలదు. (చౌ॥ 1-6)

దో-సారద సేస మహేస బిధి, ఆగమ నిగమ పురాన ।
నేతి నేతి కహి జాసు గున, కరహిఁ నిరంతర గాన ॥ 12 ॥

వాగ్దేవియు, శేషుడు, పరమశివుడు, పరమేష్ఠియు, వేదశాస్త్రపురాణములు శ్రీరామచంద్రుని గుణములను నిరంతరము గానముచేయుచు పూర్తిగా వర్ణించుచుండును. కాని అతనిఅనంతగుణములను వర్ణింప జాలక నేతి, నేతి (న+ఇతి, న+ఇతి) అనుచు గానము చేయుచునే యుండును. (దో॥ 12)

చౌ - సబ జానత ప్రభు ప్రభుతా సోఈ । తదపి కహేఁ బిను రహా న కోఈ ॥
తహాఁ బేద అస కారన రాఖా । భజన ప్రభాఉ భాఁతి బహు భాషా ॥ 1 ॥
ఏక అనీహ అరూప అనామా । అజ సచ్చిదానంద పర ధామా ॥
బ్యాపక బిస్వరూప భగవానా । తెహిఁ ధరి దేహ చరిత కృత నానా ॥ 2 ॥
సో కేవల భగతన హిత లాగీ । పరమ కృపాల ప్రనత అనురాగీ ॥
జెహి జన పర మమతా అతి ఛోహూ । జెహిఁ కరునా కరి కీన్హ న కోహూ ॥ 3 ॥
గఈ బహోర గరీబ నెవాజూ । సరల సబల సాహిబ రఘురాజూ ॥
బుధ బరనహిఁ హరి జస అస జానీ । కరహిఁ పునీత సుఫల నిజ బానీ ॥ 4 ॥
తెహిఁ బల మైఁ రఘుపతి గున గాథా । కహిహఉఁ నాఇ రామ పద మాథా ॥
మునిన్హ ప్రథమ హరి కీరతి గాఈ । తెహిఁ మగ చలత సుగమ మోహి భాఈ ॥ 5 ॥

శ్రీరామునివైభవము వర్ణింపనలవికానిదని ఎఱింగియు ఎవ్వరును వర్ణించుట మానలేదు. ఆయనభజనప్రభావమును వేదములు అనేకవిధములుగా తెల్పినవి. ఏ కొద్దిపాటి గుణగానమైనను మానవులను భవసాగరము నుండి తరింపజేయును. పరమేశ్వరుడొక్కడే. అతడు నిష్కాముడు, నిరాకారుడు, జన్మనామములు

లేనివాడు, సచ్చిదానంద స్వరూపుడు, పరంధాముడు, విశ్వవ్యాపి, విశ్వరూపుడు. ఐనను దివ్య శరీరములను ధరించి, పెక్కు అవతారములద్వారా తనలీలలను ప్రకటించుచుండును. భగవంతుడు పరమ కృపాళువు, శరణాగతవత్సలుడు. కావున భక్తసంరక్షణమునకే వారి శ్రేయస్సుకొఱకే తన ఈ లీలలను ప్రదర్శించు చుండును. తన కరుణాదృష్టిని అయాచితముగనే భక్తులపై అతడు ప్రసరింపజేయుచుండును. భక్తులపై ఆయనకు గల కృపావాత్సల్యములు అపారములు. ఒక్కసారి కృపజూపినవారిపై ఎన్నడును ఆయన కోపగింపడు. భక్తులు నష్టపోయినదానిని లభ్యమగునట్లు చేయును. అనగా భక్తులయోగక్షేమములను వహించుచుండువాడతడే. అతడు దీనబంధువు, సరళస్వభావుడు, సర్వశక్తిమంతుడు, అందఱికిని ప్రభువు. దీనిని ఎఱింగియే బుద్ధిమంతులు శ్రీహరియశమును కీర్తించుచు తమవాక్కులను పునీత మొనర్చుకొనుచు జీవితములను సఫలముచేసికొనుచుందురు. ఈ కారణముననే శ్రీరామునిపాదకమలములకు శిరసా ప్రణమిల్లి, ఆయన గుణములను గానమొనర్చెదను. పూర్వము వ్యాస వాల్మీకాది మహర్షులు, శ్రీహరి వైభవములను వర్ణించిరి. వారి మార్గమును అనుసరించుటయే నాకును సులభము. (చౌ॥ 1-5)

దో-అతి అపార జే సరిత బర, జౌఁ నృప సేతు కరాహిఁ ।
చఢి పిపీలికఉ పరమ లఘు, బిను శ్రమ పారహి జాహిఁ ॥ 13 ॥

ఒక మహానదిపైన ఏ రాజైనను వంతెనను కట్టించినపిమ్మట చిన్న చిన్న చీమలుగూడ ఆ నదిని అవలీలగా దాటగలవు. (దో॥ 13)

చౌ. - ఏహి ప్రకార బల మనహి దేఖాఈ । కరిహఉఁ రఘుపతి కథా సుహాఈ ॥
బ్యాస ఆది కబి పుంగవ నానా । జిన్హ సాదర హరి సుజస బఖానా ॥ 1 ॥
చరన కమల బందఉఁ తిన్హ కేరే । పురవహుఁ సకల మనోరథ మేరే ॥
కలి కే కబిన్హ కరఉఁ పరనామా । జిన్హ బరనే రఘుపతి గున గ్రామా ॥ 2 ॥
జే ప్రాకృత కబి పరమ సయానే । భాషాఁ జిన్హ హరి చరిత బఖానే ॥
భఏ జె అహహిఁ జె హోఇహహిఁ ఆగేఁ । ప్రనవఉఁ సబహి కపట సబ త్యాగేఁ ॥ 3 ॥
హోహు ప్రసన్న దేహు బరదానూ । సాధు సమాజ భనితి సనమానూ ॥
జో ప్రబంధ బుధ నహిఁ ఆదరహీఁ । సో శ్రమ బాది బాల కబి కరహీఁ ॥ 4 ॥
కీరతి భనితి భూతి భలి సోఈ । సురసరి సమ సబ కహఁ హిత హోఈ ॥
రామ సుకీరతి భనితి భదేసా । అసమంజస అస మోహి అఁదేసా ॥ 5 ॥
తుమ్హరీ కృపాఁ సులభ సోఉ మోరే । సిఅని సుహావని టాట పటోరే ॥ 6 ॥

ఈ విధముగా నా మనస్సును దృఢపఱచుకొని, మనోహరమైన శ్రీరామ వృత్తాంతమును రచించెదను. శ్రీరామకథావైభవమును వర్ణించినవ్యాసాదిమహర్షులకు నా నమోవాకములు. నా మనోరథమును వారు సఫలము చేయుదురు గాక. శ్రీరఘుపతిగుణములను వర్ణించిన ఈ కలియుగకవులకును నేను ప్రణమిల్లుదును. శ్రీహరిగాథలను వర్ణించిన ప్రాకృతకవులకును, భూత భవిష్యద్వర్తమానకవులందరికిని నిస్సంకోచముగా నమస్కరింతును. నా కవితను సాధుసమాజము గౌరవించును గాక. సహృదయులైన బుద్ధిమంతులుమెచ్చనివ్యర్థ కవిత్వములను వ్రాసినవాడు మూర్ఖుడే. కీర్తి, కవిత, సంపద అనునవి గంగా జలములవలె అందఱికిని హితమును

చేకూర్చునవిగా ఉండవలెను. శ్రీరాముని కీర్తి అతిమనోహరమైనది అతి సాధారణమైన నా కవితద్వారా దానిని వర్ణించుట అసమంజసమగునేమో యని నా భయము. ఓ మహా కవులారా ! మీ కృపవలన ఈ భయము గూడ దూరము కాగలదు. ఏలనన పట్టు దారముతో చేసిన నగిషీలు గోనెపట్టపై గూడ అందముగానే యుండును.

(చౌ॥ 1-6)

దో-సరల కబిత కీరతి బిమల, సోఇ ఆదరహిఁ సుజాన ।
సహజ బయర బిసరాఇ రిపు, జో సుని కరహిఁ బఖాన ॥ 14 (క) ॥
సో న హోఇ బిను బిమల మతి, మొహి మతి బల అతి థోర ।
కరహు కృపా హరి జస కహఉఁ, పుని పుని కరఉఁ నిహోర ॥ 14 (ఖ) ॥
కబి కోబిద రఘుబర చరిత, మానస మంజు మరాల ।
బాల బినయ సుని సురుచి లఖి, మో పర హోహు కృపాల ॥ 14 (గ) ॥

కవిత సరళమై, నిష్కళంకమైనపాత్రపోషణ యున్నచో సుజనులు మెచ్చుకొందురు. శత్రువులు గూడ వైరములను విస్మరించి, దానిని ప్రశంసింతురు. అట్టి కవితారచన ప్రజ్ఞావంతులకే సాధ్యము. నేనైతే మంద బుద్ధిని. కావున కవులారా ! నేను శ్రీహరికీర్తిని గానము చేయునట్లు కృపజూపుడు. శ్రీరఘువర చరితమనెడి మానససరోవరమునందు విహరించు హంసలవంటి కవి పండితులారా ! ఈ బాలుని ప్రార్థనను మన్నించి, నాపై కనికరింపుడు అని పదేపదే విన్నవించుకొనుచున్నాను.

(దో॥ 14. క,ఖ,గ)

సో- బందఉఁ ముని పద కంజు, రామాయన జెహిఁ నిరమయఉ ।
సఖర సుకోమల మంజు, దోష రహిత దూషన సహిత ॥ 14 (ఘ) ॥
బందఉఁ చారిఉ బేద, భవ బారిధి బోహిత సరిస ।
జిన్హహి న సపనెహుఁ ఖేద, బరనత రఘుబర బిసద జసు ॥ 14 (ఙ) ॥
బందఉఁ బిధి పద రేను, భవ సాగర జెహిఁ కీన్హ జహఁ ।
సంత సుధా ససి ధేను, ప్రగటే ఖల బిష బారునీ ॥ 14 (చ) ॥

రామాయణము ఖర సహితమైనను (ఖర = ఖరుడను రాక్షసుడు, కఠినము) కోమలము, మంజులము (ఖరుడను రాక్షసవృత్తాంతముతో గూడినను అది కోమలము, మంజులము) దూషణ సహితమైనను (దూషణ = దూషణుడు అను రాక్షసుడు, దోషములు) అది దోషరహితము (దూషణుడను రాక్షసుని వృత్తాంతముతో గూడినను అది (రచన) దోషరహితము.) అట్టి మంజుల కావ్యమును రచించిన వాల్మీకి ముని పుంగవునకు నా నమస్కారములు. సంసారసాగరమునుండి తరించుటకు ఆలంబనమగుటలో నౌకలైన వేదములు నిరంతరము శ్రీహరి వైభవమునే గానము చేయును. వాటికి నా ప్రణామములు. అమృతము, చంద్రుడు, కామధేనువు వంటి సాధు కోటిని, విషము, మదిరల వంటి దుర్జనులుగల ఈ భవ సాగరమును, సృష్టించిన బ్రహ్మకును నా నమస్కారములు.

(సోరఠ-14. ఘ,ఙ,చ)

దో-బిబుధ బిప్ర బుధ గ్రహ చరన, బంది కహఉఁ కర జోరి ।
హోఇ ప్రసన్న పురవహు సకల, మంజు మనోరథ మోరి ॥ 14 (ఛ) ॥

సకల దేవతలకును, బ్రాహ్మణులకును, పండితులకును, గ్రహములకును చేతులెత్తి, నమస్కరించు చున్నాను. వారు నా మనోరథము నెరవేరునట్లు దయదలతురు గాక. (దో॥ 14. ఛ)

చౌ- పుని బందఉఁ సారద సురసరితా । జుగల పునీత మనోహర చరితా ॥
మజ్జన పాన పాప హర ఏకా । కహత సునత ఏక హర అబిబేకా ॥ 1 ॥
గుర పితు మాతు మహేస భవానీ । ప్రనవఉఁ దీనబంధు దిన దానీ ॥
సేవక స్వామి సఖా సియ పీ కే । హిత నిరుపధి సబ బిధి తులసీ కే ॥ 2 ॥
కలి బిలోకి జగ హిత హర గిరిజా । సాబర మంత్రజాల జిన్హ సిరిజా ॥
అనమిల ఆఖర అరథ న జాపూ । ప్రగట ప్రభాఉ మహేస ప్రతాపూ ॥ 3 ॥
సో ఉమేస మొహి పర అనుకూలా । కరిహిఁ కథా ముద మంగల మూలా ॥
సుమిరి సివా సివ పాఇ పసాఊ । బరనఉఁ రామచరిత చిత చాఊ ॥ 4 ॥
భనితి మోరి సివ కృపాఁ బిభాతీ । ససి సమాజ మిలి మనహుఁ సురాతీ ॥
జే ఏహి కథహి సనేహ సమేతా । కహిహహిఁ సునిహహిఁ సముఝి సచేతా ॥ 5 ॥
హోఇహహిఁ రామ చరన అనురాగీ । కలి మల రహిత సుమంగల భాగీ ॥ 6 ॥

సరస్వతీ దేవికిని, గంగాదేవికిని ప్రణమిల్లుదును. ఆ ఇద్దరును మనోజ్ఞ పవిత్ర చరిత్రలు గలవారే. తన పవిత్ర జలములలో స్నానము చేసి, ఆ జలమును సేవించినవారి పాపములను గంగ హరించును. తన గుణ వైభవముల విను వారి, కీర్తించు వారి అజ్ఞానమును సరస్వతీ దేవి తొలగించును. నాకు తలిదండ్రులును, గురువులును ఐన పార్వతీపరమేశ్వరులకు నా ప్రణతులు. వారు దీనజనబాంధవులు, వరప్రదాతలు. సీతాపతి యైన శ్రీరామచంద్రునకు సేవకులు, స్వామి, మిత్రులు, 'తులసీదాసు' అను పేరుగల నాకు నిర్హేతుక హితకరులు. అట్టి ఆదిదంపతులకు అంజలి ఘటింతును. కలికల్మషములను నశింపజేయుటకై, లోకహితమునకై పార్వతీపరమేశ్వరులు శాబరమంత్రములను రచించిరి. అవి అసంబద్ధములై అర్థవంతములు, జపార్హములు కాకున్నను శివమహిమవలన ప్రభావాన్వితములైనవి. నా ప్రియప్రభువైన ఉమాపతి ఈ కథను ఆనందమయము, మంగళ ప్రదము గావించును. ఈ విధముగా శివ పార్వతులను స్మరించి, వారి అనుగ్రహముచే శ్రీరామవృత్తాంతమును భక్తితత్పరత్వములతో వర్ణించెదను. తారకలతో, చంద్రునితో రాత్రి వెలుగొందునట్లు ఈశ్వరునికృపచే నా కవిత శోభిల్లును. భక్తి తత్పరులై దీనిని పఠించిన వారును, శ్రవణముచేసినవారును కలిపాపములనుండి ముక్తులై, సౌభాగ్యశోభితులై, శ్రీరామపాదధ్యానానందములను అనుభవింతురు. (చౌ॥ 1-6)

దో- సపనెహుఁ సాచెహుఁ మోహి పర, జౌఁ హర గౌరి పసాఉ ।
తౌ ఫుర హోఉ జొ కహెఉఁ సబ, భాషా భనితి ప్రభాఉ ॥ 15 ॥

పార్వతీపరమేశ్వరులఅనుగ్రహము కలలోనైనను నిజముగా నాపై ప్రసరించినచో వ్యవహారభాషలో వ్రాసినను ఈ కవితా ప్రభావము వాస్తవముగా బహుజనరంజకముగానే ఉండును. (దో॥ 15)

చౌ- బందఉఁ అవధ పురీ అతి పావని । సరజూ సరి కలి కలుష నసావని ॥
ప్రనవఉఁ పుర నర నారి బహోరీ । మమతా జిన్హ పర ప్రభుహి న థోరీ ॥ 1 ॥

సియనిందక అఘ ఓఘ నసాఏ। లోక బిసోక బనాఇ బసాఏ ॥
బందఉఁ కౌసల్యా దిసి ప్రాచీ। కీరతి జాసు సకల జగ మాచీ ॥ 2 ॥
ప్రగటేఉ జహఁ రఘుపతి ససి చారూ। బిస్వ సుఖద ఖల కమల తుసారూ ॥
దసరథ రాఉ సహిత సబ రానీ। సుకృత సుమంగల మూరతి మానీ ॥ 3 ॥
కరఉఁ ప్రనామ కరమ మన బానీ। కరహు కృపా సుత సేవక జానీ ॥
జిన్హహి బిరచి బడ భయఉ బిధాతా। మహిమా అవధి రామ పితు మాతా ॥ 4 ॥

కలికాలుష్యములను కడిగివేయు సరయూనదీతీరమునగల పవిత్రమైన అయోధ్యాపురికి నా వందనములు. శ్రీరామునకు అత్యంతప్రేమపాత్రులైనట్టి అయోధ్యాపురపౌరులకు నమస్కరింతును. (అయోధ్యా పురవాసులు శ్రీరామునియెడ అత్యంత ప్రేమపరిపూర్ణులు) సీతా మహా సాధ్విని అపవాదు పాలు చేసినను ఆరజకాదులను క్షమించి, వారి పాపములను, శోకములను పారద్రోలి, దయానిధియైన శ్రీరాముడు వారిని వైకుంఠ వాసులనుగా జేసెను. దశదిశల యందును తన కీర్తి కాంతులను వెదజల్లుచున్న కౌసల్య యనెడి పూర్వదిశకు నా వందనములు. విశ్వమునకే సుఖదాయకుడును, కమలవనమును మంచునష్టపఱచినట్లు దుష్టులనెడి కమలసమూహములను రూపుమాపు శ్రీరాముడనెడి మనోహరుడైన చంద్రుడు ఈ ప్రాగ్దిశ యందే ఉదయించెను. దశరథుని, కౌసల్యాదులను శ్రీరాముని తల్లిదండ్రులుగా సృష్టించి, బ్రహ్మదేవుడు ఖ్యాతికెక్కెను. రామచంద్రునితల్లిదండ్రులుగా వారివైభవము ఇనుమడించెను. పుణ్యమూర్తులైన ఆ దశరథకౌసల్యాదులకు త్రికరణశుద్ధిగా నేను నమస్కరింతును. వారు తమపుత్రునిసేవకుడనైననన్ను కృపజూతురుగాక. (చౌ॥ 1-4)

సో- బందఉఁ అవధ భుఆల, సత్య ప్రేమ జెహి రామపద।
బిఛురత దీనదయాల, ప్రియ తను తృన ఇవ పరిహరేఉ ॥ 16 ॥

శ్రీరామచంద్రునిపై మిక్కిలి ప్రేమ గలిగి, ఆయన వియోగమునకు తట్టుకొన లేక తనప్రాణములను తృణప్రాయముగా త్యజించిన అయోధ్యాపతియైన దశరథునకు నా ప్రణామములు. (సో॥ 16)

చౌ- ప్రనవఉఁ పరిజన సహిత బిదేహూ। జాహి రామపద గూఢ సనేహూ ॥
జోగ భోగ మహఁ రాఖేఉ గోఈ। రామ బిలోకత ప్రగటేఉ సోఈ ॥ 1 ॥
ప్రనవఉఁ ప్రథమ భరత కే చరనా। జాసు నేమ బ్రత జాఇ న బరనా ॥
రామచరన పంకజ మన జాసూ। లుబుధ మధుప ఇవ తజఇ న పాసూ ॥ 2 ॥
బందఉఁ లఛిమన పద జలజాతా। సీతల సుభగ భగత సుఖదాతా ॥
రఘుపతి కీరతి బిమల పతాకా। దండ సమాన భయఉ జస జాకా ॥ 3 ॥
సేష సహస్రసీస జగ కారన। జో అవతరేఉ భూమి భయ టారన ॥
సదా సో సానుకూల రహ మో పర। కృపాసింధు సౌమిత్రి గునాకర ॥ 4 ॥
రిపుసూదన పద కమల నమామీ। సూర సుసీల భరత అనుగామీ ॥
మహావీర బినవఉఁ హనుమానా। రామ జాసు జస ఆప బఖానా ॥ 5 ॥

శ్రీరామచంద్రునిపై తమకుగల ప్రేమానురాగములను యోగభోగములలో దాచినను, ఆయన దర్శనమైన వెంటనే వాటిని ప్రకటిత మొనర్చిన విదేహరాజైన జనకునకును ఆయనపరివారమునకును నా ప్రణామములు. భరతుని నియమములు, వ్రతములు వర్ణనాతీతములు. తుమ్మెదలు మకరందము కొఱకువలె ఆయన మనస్సు నిరంతరము శ్రీరాముని చరణ కమలములకై తహతహలాడు చుండును. అట్టి భరతునకు ముందుగా నేను నమస్కరింతును. శ్రీరామచంద్రునినిర్మలకీర్తిపతాకకు లక్ష్మణుడు ధ్వజమువంటివాడు. శీతలములై, సుందరములై, భక్తులకు సుఖప్రదములైన ఆయనపాదపద్మములకు వందనములు. జగత్కారణుడు, సహస్రఫణియుఐన ఆదిశేషుడు విశ్వమునందలిభయమును పాఱద్రోలుటకు సుమిత్రానందనుడై అవతరించెను. సద్గుణ ఖని, కృపాసింధువైన అట్టి లక్ష్మణుడు నాకు ప్రసన్నుడగు గాక. రిపుసూదనుడు, వీరుడు, సుశీలుడు, సర్వదా భరతుని అనుగామియైన శత్రుఘ్నునకు ప్రణమిల్లెదను. ప్రత్యక్షముగా శ్రీరాముని ప్రశంసలకు పాత్రుడు, మహా శూరుడు ఐన శ్రీ హనుమంతునకు నేను ప్రణమిల్లుదును. (చౌ॥ 1-5)

సో- ప్రనవఉఁ పవనకుమార, ఖల బన పావక గ్యానఘన ।
జాసు హృదయ ఆగార, బసహిఁ రామ సర చాప ధర ॥ 17 ॥

మూర్తీభవించినజ్ఞానము, రాక్షసవనమునకు దావాగ్ని, ధనుర్బాణధారియైనకోదండరాముని నిరంతరము తనహృదయమునందు నిలుపుకొను వాయునందనుడైన ఆంజనేయస్వామికి నా అభివాదములు. (సో॥ 17)

చౌ- కపిపతి రీఛ నిసాచర రాజా । అంగదాది జే కీస సమాజా ॥
బందఉఁ సబ కే చరన సుహాఏ । అధమ సరీర రామ జిన్హ పాఏ ॥ 1 ॥
రఘుపతి చరన ఉపాసక జేతే । ఖగ మృగ సుర నర అసుర సమేతే ॥
బందఉఁ పద సరోజ సబ కేరే । జే బిను కామ రామ కే చేరే ॥ 2 ॥
సుక సనకాది భగత ముని నారద । జే మునిబర బిగ్యాన బిసారద ॥
ప్రనవఉఁ సబహి ధరని ధరి సీసా । కరహు కృపా జన జాని మునీసా ॥ 3 ॥
జనకసుతా జగ జనని జానకీ । అతిసయ ప్రియ కరునానిధాన కీ ॥
తాకే జుగ పద కమల మనావఉఁ । జాసు కృపాఁ నిరమల మతి పావఉఁ ॥ 4 ॥
పుని మన బచన కర్మ రఘునాయక । చరన కమల బందఉఁ సబ లాయక ॥
రాజివనయన ధరేఁ ధను సాయక । భగత బిపతి భంజన సుఖదాయక ॥ 5 ॥

వానర రాజైన సుగ్రీవునకును, భల్లూక ప్రభువైన జాంబవంతునకును రాక్షస రాజైన విభీషణునకును, అంగదాది సమస్త వానరవీరులకును నా వందనములు. పశు, రాక్షసాది ఆకృతులను పొందినను, వారు శ్రీరాముని సాన్నిధ్యమును పొందగల్గిరి. శ్రీరాముని పాదకమలములను నిష్కామ భక్తితో ఆరాధించుచు సేవించు పక్షులు, మృగములు, దేవతలు, మనుష్యులు, అసురులు, అందఱికిని నా నమస్కృతులు. శుకయోగికిని, సనకాదిమునులకును, నారదాదిమహర్షులకును, పరమభక్తులకును, జ్ఞానులకును శతథా నమస్కరించెదను. ఓ మునీశ్వరులారా ! నన్ను మీదాసునిగా మన్నించి, కరుణింపుడు. జనకసుతయు, జగజ్జననియు, కరుణామయుడైన శ్రీరామునకుప్రాణప్రియయుఐన జానకీదేవిచరణాబ్జములకు మ్రొక్కెదను. ఆ తల్లి దయతో నాకు నిర్మలబుద్ధిని

ప్రసాదించుగాక. సర్వశక్తిసంపన్నుడు, కమలనయనుడు, ధనుర్బాణధారియు, భక్తుల క్లేశములను హరించి, సుఖములను ఒసంగువాడును ఐన శ్రీరామచంద్రునకు త్రికరణ శుద్ధిగా ప్రణమిల్లుదును. (చౌ॥ 1-5)

దో-గిరా అరథ జల బీచి సమ, కహిఅత భిన్న న భిన్న।
బందఉఁ సీతా రామ పద, జిన్హహి పరమ ప్రియ ఖిన్న ॥ 18 ॥

శబ్దము-అర్థము, జలము-తరంగములు వేర్వేరుగా కనబడుచున్నను యథార్థముగా ఒక్కటియే. అట్లే సీతారాములుభిన్నరూపులుగా కనబడుచున్నను అభిన్నులే. దీనులయెడ, దుఃఖితులయెడ దయచూపెడి ఆ పరమపవిత్రదంపతులకు నా ప్రణతులు. (దో॥ 18)

శ్రీరామనామ మహిమ

చౌ- బందఉఁ నామ రామ రఘుబర కో। హేతు కృసాను భాను హిమకర కో ॥
బిధి హరి హరమయ బేద ప్రాన సో। అగున అనూపమ గున నిధాన సో ॥ 1 ॥
మహామంత్ర జోఇ జపత మహేసూ। కాసీఁ ముకుతి హేతు ఉపదేసూ ॥
మహిమా జాసు జాన గనరాఊ। ప్రథమ పూజిఅత నామ ప్రభాఊ ॥ 2 ॥
జాన ఆదికబి నామ ప్రతాపూ। భయఉ సుద్ధ కరి ఉలటా జాపూ ॥
సహస నామ సమ సుని సివ బానీ। జపి జేఈఁ పియ సంగ భవానీ ॥ 3 ॥
హరషే హేతు హేరి హర హీ కో। కియ భూషన తియ భూషన తీ కో ॥
నామ ప్రభాఉ జాన సివ నీకో। కాలకూట ఫలు దీన్హ అమీ కో ॥ 4 ॥

కృశానుడు (అగ్ని), భానుడు(సూర్యుడు), హిమకరుడు(చంద్రుడు) అను వీరు ర,ఆ,మ అను రూపములలో బీజాక్షరములుగానున్న రామనామమును స్మరించెదను. ఇది సృష్టి స్థితి లయ కారకులైన బ్రహ్మ, విష్ణు, మహేశ్వరుల రూపము. వేదములకు ప్రాణము. నిర్గుణము, నిరుపమానము, గుణనిధానము. శివుడు రామనామమహామంత్రమును సదా జపించు చుండును. ముక్తి క్షేత్రమైన కాశీలో మృతిచెందు వారికి విశ్వేశ్వరుడు ఈ మంత్రమును ఉపదేశించుటచే వారికి నేరుగా ముక్తి లభించును. ఈ రామనామ మహిమ వలననే శ్రీ గణేశునకు ప్రథమపూజార్హత లభించినది. (గణేశుడు తనతల్లిదండ్రులైన పార్వతీ పరమేశ్వరులకు ప్రదక్షిణమొనర్చి భూ ప్రదక్షిణ ఫలమును పొందెను. 'రా' అనునది తండ్రికి ప్రతీక, 'మ' అనునది 'తల్లి'కి ప్రతీక. ఆ 'రామ' అను పవిత్రమైన అక్షర ద్వయమును వ్రాసి ప్రదక్షిణము చేసెను. తత్ప్రభావమున గణపతి మహామహిమోపేతుడయ్యెను. రామనామప్రభావము ఇట్టిది.) ఆదికవి వాల్మీకి ఈ మంత్రమును తలక్రిందులుగా (తారుమారుగా) జపించినను పవిత్రుడాయెను. రామనామము విష్ణు సహస్రనామ తుల్యమని శివునివలన యెఱింగిన పార్వతీదేవి సర్వదా దానిని జపించుచునే యుండును. రామనామముపై పార్వతీదేవికిగల మక్కువను తెలిసికొని శివుడు ప్రసన్నుడై తన దేహములో ఆమెకు అర్ధభాగమును ఒసంగెను. రామనామ ప్రభావముననే శివుడు మ్రింగిన కాలకూట విషముగూడ అమృతముగా మాఱెను. (చౌ॥ 1-4)

దో- బరషా రితు రఘుపతి భగతి, తులసీ సాలి సుదాస।
రామ నామ బర బరన జుగ, సావన భాదవ మాస॥ 19 ॥

రామభక్తి వర్షఋతువువంటిది. తులసీదాసు, సుజనులైన రామభక్తులు వరిపంట. వైభవోపేతములైన 'రా,మ' అను రెండక్షరములును శ్రావణ భాద్రపద మాసములు. అనగా వరిపైరునకు వర్షము దోహదకారియైనట్లు భక్తులకు 'రామ'నామము పరమానందదాయకము. (దో॥ 19)

చౌ-ఆఖర మధుర మనోహర దోఊ । బరన బిలోచన జన జియ జోఊ ॥
సుమిరత సులభ సుఖద సబ కాహూ । లోక లాహు పరలోక నిబాహూ ॥ 1 ॥
కహత సునత సుమిరత సుఠి నీకే । రామ లఖన సమ ప్రియ తులసీ కే ॥
బరనత బరన ప్రీతి బిలగాతీ । బ్రహ్మ జీవ సమ సహజ సంఘాతీ ॥ 2 ॥
నర నారాయన సరిస సుభ్రాతా । జగ పాలక బిసేషి జన త్రాతా ॥
భగతి సుతియ కల కరన బిభూషన । జగహిత హేతు బిమల బిధు పూషన ॥ 3 ॥
స్వాద తోష సమ సుగతి సుధా కే । కమఠ సేష సమ ధర బసుధా కే ॥
జన మన మంజు కంజ మధుకర సే । జీహ జసోమతి హరి హలధర సే ॥ 4 ॥

రామనామమునందలి 'రా,మ' అను రెండక్షరములును మధురమైనవి, మనోహరమైనవి. వర్ణమాలా శరీరమునకు నేత్రముల వంటివి. భక్తులకు ప్రాణప్రదములు. స్మరించుటకును సులభములు, సుఖ ప్రదములు. ఇవి ఈ లోకమున సుఖ లాభములను, పరలోకమున ముక్తిని ప్రసాదించును. ఇవి కర్ణపేయములు. స్మరించుటకు మనోహరములు. తులసీదాసునకు రామలక్ష్మణులవలె ఈ రెండక్షరములు అత్యంత ప్రియమైనవి. 'ర' 'మ' అనువర్ణములను వర్ణించుటలో వైవిధ్యమున్నను వాస్తవముగా ఆ రెండింటి మధ్య పరస్పర ప్రేమయేగలదు. (రకారో బ్రహ్మవాచకః, మకారో జీవ సంజ్ఞకః) జీవేశ్వరులవలె అవి సహజముగనే అవినాభావ సంబంధము గలవి. ఇవి నర నారాయణుల వలె సౌభ్రాతృత్వమును నెరపునవి. లోక రక్షకములు. విశేషముగ భక్తులను బ్రోచునవి. భక్తి యనెడి సుందరికి కర్ణాభరణముల వంటివి. జగత్తునకు హితమును గూర్చుటలో నిర్మలసూర్యచంద్రుల వంటివి. ముక్తిసుధవలె మధురమై ఆనందదాయకమైనవి. కూర్మమువలె శేషునివలె భూభారమును మోయునవి. భక్తుల మనస్సుల నెడి కమలముల యందు విహరించెడి తుమ్మెదలు. నాలుక యనెడి యశోదాదేవికి కృష్ణబలరాములనామములవలె, పలుకుటకు మధురములు, ఆనందదాయకములు. (చౌ॥ 1-4)

దో- ఏకు ఛత్రు ఏకు ముకుటమని, సబ బరనని పర జోఉ ।
తులసీ రఘుబర నామ కే, బరన బిరాజత దోఉ ॥ 20 ॥

తులసీదాసు పలుకుచున్నాడు. శ్రీ 'రామ'చంద్రుని నామమునందలి 'రామ' అను రెండక్షరములు అన్ని అక్షరములకును ఉన్నతోన్నతములై ఒకటి ఛత్రము గాను, మఱియొకటి మకుటముగాను విరాజిల్లుచున్నవి. (దో॥ 20)

చౌ-సముఝత సరిస నామ అరు నామీ । ప్రీతి పరసపర ప్రభు అనుగామీ ॥
నామ రూప దుఇ ఈస ఉపాధీ । అకథ అనాది సుసాముఝి సాధీ ॥ 1 ॥

కో బడ ఛోట కహత అపరాధూ । సుని గున భేదు సముఝిహహిం సాధూ ॥
దేఖిఅహిం రూప నామ ఆధీనా । రూప గ్యాన నహిం నామ బిహీనా ॥ 2 ॥
రూప బిసేష నామ బిను జానేం । కరతల గత న పరహిం పహిచానేం ॥
సుమిరిఅ నామ రూప బిను దేఖేం । ఆవత హృదయం సనేహ బిసేషేం ॥ 3 ॥
నామ రూప గతి అకథ కహానీ । సముఝత సుఖద న పరతి బఖానీ ॥
అగున సగున బిచ నామ సుసాఖీ । ఉభయ ప్రబోధక చతుర దుభాషీ ॥ 4 ॥

సరిగా అవగాహన చేసికొన్నచో నామము, నామి అభిన్నములే. కాని ఆ రెండింటిమధ్య స్వామి సేవకులకువలె ప్రీతి గలదు. నామ, రూపములు భగవంతుని ఉపాధులు. అవి అనిర్వచనీయములు. శాశ్వతములు. భక్తితో కూడిన పవిత్రబుద్ధి మాత్రమే వీటి శాశ్వతస్వరూపమును ఎఱుంగ గలదు. నామ రూపములలో 'ఏది గొప్ప' అని ఆలోచించుటయేఒక అపరాధము. వీటి గుణముల తారతమ్యములు సాధువులకే ఎఱుక. రూపము నామమును అనుసరించును. నామము లేనిచో రూపమును తెలసికొనలేము. ఒక ప్రత్యేక రూపముగల వస్తువును చేతిలో ఉంచినను నామము లేనిదే దానిని గుర్తింపజాలము. కాని వస్తు రూపమును చూడకున్నను నామమును స్మరింపగనే రూపము హృదయ ఫలకమున గోచరించును. నామరూపములఅనుబంధరహస్యము చెప్పనలవికానిది. దానిని గ్రహించిన వారు అనుభవించు ఆనందము వర్ణనాతీతము. భగవంతుని సగుణనిర్గుణరూపములకు నామమే సుందరమైన సాక్షి. ద్విభాషాజ్ఞని వలె ఇది ఆ రెండింటి జ్ఞానమును తెల్పును. (చౌ॥ 1-4)

దో- రామ నామ మనిదీప ధరు, జీహ దేహరీం ద్వార ।
తులసీ భీతర బాహేరహుం, జౌం చాహసి ఉజిఆర ॥ 21 ॥

తులసీదాసు పలుకుచున్నాడు. నీవు లోపల, బయట కూడ ప్రకాశమును కోరుకొనినచో ముఖమనెడిద్వారమున నాలుకయనెడిగడపపై రామ నామమను మణిదీపమును ఉంచుము. (దో॥ 21)

చౌ- నామ జీహం జపి జాగహిం జోగీ । బిరతి బిరంచి ప్రపంచ బియోగీ ॥
బ్రహ్మసుఖహి అనుభవహిం అనూపా । అకథ అనామయ నామ న రూపా ॥ 1 ॥
జానా చహహిం గూఢ గతి జేఊ । నామ జీహం జపి జానహిం తేఊ ॥
సాధక నామ జపహిం లయ లాఏం । హోహిం సిద్ధ అనిమాదిక పాఏం ॥ 2 ॥
జపహిం నాము జన ఆరత భారీ । మిటహిం కుసంకట హోహిం సుఖారీ ॥
రామ భగత జగ చారి ప్రకారా । సుకృతీ చారిఉ అనఘ ఉదారా ॥ 3 ॥
చహూ చతుర కహుం నామ అధారా । గ్యానీ ప్రభుహి బిసేషి పిఆరా ॥
చహుం జుగ చహుం శ్రుతి నామ ప్రభాఊ । కలి బిసేషి నహిం ఆన ఉపాఊ ॥ 4 ॥

బ్రహ్మసృజించిన ఈ దృశ్యజగత్తునెడ విరక్తులైన జీవన్ముక్తులు, యోగులు ఈ నామజపప్రభావమున తత్త్వజ్ఞానరూపమైన పగటికాలమునందు జాగృతులగుదురు. వారు నామరూప రహితమైన అనుపమ-అనిర్వచనీయ-అనామయ బ్రహ్మానందమును అనుభవించెదరు. జిజ్ఞాసువులుగూడ ఆత్మపరమాత్మల

తత్త్వమును నామజపముద్వారా మాత్రమే తెలిసికొనగలరు. అర్థసిద్ధిని గోరుసాధకులు గూడ తదేకమనస్కులై నామమును జపించుటవలన అణిమాద్యష్టసిద్ధులను పొందెదరు. ఆర్తులైన భక్తులు నామ జపమును చేయుటచే ఘోరసంకటములనుండి విముక్తులై సుఖశాంతులను పొందెదరు. ప్రపంచమున రామభక్తులు నాలుగు విధములగా గలరు. ఆర్తులు, జిజ్ఞాసువులు, అర్థార్థులు, జ్ఞానులు. వీరందఱును పుణ్యాత్ములు, ఉదారులు. ఈ భక్తులందఱికిని నామజపమే ఆధారము. కాని వీరిలో జ్ఞానులైన భక్తులు భగవంతునకు అత్యంతప్రియులు. చతుర్యుగములయందును, చతుర్వేదముల యందును నామ ప్రభావప్రశంస గలదు. కలియుగమున మాత్రము నామజపము విశేషప్రభావాన్వితము. ఇంతకుమించిన సులభమైన తరణోపాయము మఱియొకటి లేదు. (చౌ॥ 1-4)

దో- సకల కామనా హీన జే, రామభగతి రస లీన ।
నామ సుప్రేమ పియూష హ్రద, తిన్హహుఁ కిఏ మన మీన ॥ 22 ॥

సర్వవిషయవాంఛారహితులై రామభక్తిరసమునందు మునిగినవారియొక్క మనస్సులు రామనామ మనెడి మనోహరప్రేమామృతసరోవరమునందు చేపలవలె హాయిని అనుభవించు చుండును. (దో॥ 22)

చౌ- అగున సగున దుఇ బ్రహ్మ సరూపా । అకథ అగాధ అనాది అనూపా ॥
మోరేఁ మత బడ నాము దుహూ తేఁ । కిఏ జెహిఁ జుగ నిజ బస నిజ బూతేఁ ॥ 1 ॥
ప్రౌఢి సుజన జని జానహిఁ జన కీ । కహఉఁ ప్రతీతి ప్రీతి రుచి మన కీ ॥
ఏకు దారుగత దేఖిఅ ఏకూ । పావక సమ జుగ బ్రహ్మ బిబేకూ ॥ 2 ॥
ఉభయ అగమ జుగ సుగమ నామ తేఁ । కహెఉఁ నాము బడ బ్రహ్మ రామ తేఁ ॥
బ్యాపకు ఏకు బ్రహ్మ అబినాసీ । సత చేతన ఘన ఆనంద రాసీ ॥ 3 ॥
అస ప్రభు హృదయఁ అఛత అబికారీ । సకల జీవ జగ దీన దుఖారీ ॥
నామ నిరూపన నామ జతన తేఁ । సోఉ ప్రగటత జిమి మోల రతన తేఁ ॥ 4 ॥

పరబ్రహ్మ నిర్గుణ-సగుణరూపుడు. ఈ రెండు రూపములును అనిర్వచనీయములు, అగాధములు. అనాది-నిరుపమానములు. నామము ఈ రెండింటి కంటెను గొప్పది. ఏలనన ఈ రెండు రూపములును నామము యొక్క శక్తికి వశమైయుండును. సజ్జనులు దీనిని నా ప్రౌఢోక్తిగా భావింపరాదు. నేను నా మనస్ఫూర్తిగా శ్రద్ధాదరములతో చెప్పుచున్నాను. పై రెండు రూపములుగల బ్రహ్మజ్ఞానము అగ్నితో సమానము. నిర్గుణబ్రహ్మ కఱ్ఱలోగల అవ్యక్తాగ్ని. మనకు కనబడు వ్యక్తాగ్ని సగుణ బ్రహ్మ. తాత్త్వికముగా ఈ రెండింటిని తెలిసి కొనుట కష్టము. కాని నామజపమువలన రెండును సుగమములగును. నామము నిర్గుణబ్రహ్మ కంటెను, సగుణరామునికంటెను మహిమోపేతమైనది. బ్రహ్మము ఒక్కడే, అతడు సర్వవ్యాపి, శాశ్వతుడు, సచ్చిదానంద ఘన స్వరూపుడు. ఇట్టి నిర్వికారబ్రహ్మ తమ హృదయముల యందే యున్నను జీవులు దీనులును, దుఃఖితులును అగుట జరుగు చుండును. నామమహిమను తెలిసికొని, జపించుటచే రత్నమును గుర్తించినంతనే దాని విలువ తెలిసినట్లు బ్రహ్మము ప్రకటితుడగును. (చౌ॥ 1-4)

దో- నిరగున తేఁ ఎహి భాఁతి బడ, నామ ప్రభాఉ అపార ।
కహఉఁ నాము బడ రామ తేఁ, నిజ 'బిచార అనుసార ॥ 23 ॥

ఇట్లు నామవైభవము నిర్గుణబ్రహ్మముకంటెను గొప్పది. నా భావనలో నామము సగుణుడైన రాముని కంటెను గొప్పది. (దో॥ 23)

చౌ-రామ భగత హిత నర తను ధారీ। సహి సంకట కిఏ సాధు సుఖారీ ॥
నాము సప్రేమ జపత అనయాసా। భగత హోహిఁ ముద మంగల బాసా ॥ 1 ॥
రామ ఏక తాపస తియ తారీ। నామ కోటి ఖల కుమతి సుధారీ ॥
రిషి హిత రామ సుకేతుసుతా కీ। సహిత సేన సుత కీన్హి బిబాకీ ॥ 2 ॥
సహిత దోష దుఖ దాస దురాసా। దలఇ నాము జిమి రబి నిసి నాసా ॥
భంజేఉ రామ ఆపు భవ చాపూ। భవ భయ భంజన నామ ప్రతాపూ ॥ 3 ॥
దండక బను ప్రభు కీన్హ సుహావన। జన మన అమిత నామ కిఏ పావన ॥
నిసిచర నికర దలే రఘునందన। నాము సకల కలి కలుష నికందన ॥ 4 ॥

శ్రీరాముడు భక్తులకొఱకు తాను స్వయముగా మానవాకృతిని స్వీకరించి, కష్టములకు ఓర్చి సాధువులను రక్షించెను. కాని భక్తులు ప్రేమాదరములతో నామజపము చేసి, శుభములకును, ఆనందమునకును నిలయములైరి. రామచంద్రుడు స్వయముగా మునిపత్నియైన అహల్యను ఉద్ధరించెను. కాని రామనామము కోట్లకొలది దుర్జనుల మనస్సులను మార్చివేసెను. విశ్వామిత్రుల యాగ రక్షణకై శ్రీరాముడు సుకేతుసుతయైన తాటకను, ఆమె కుమారుడైన సుబాహుని ససైన్యముగా వధించెను. కాని రామ నామము భక్తులపాపములను, కష్టములను సూర్యుడంధకారమును రూపుమాపునట్లు తొలగించును. శ్రీరామచంద్రుడు స్వయముగా శివధనుర్భంగము గావించెను. రామనామవైభవము జననమరణభయ శోకములను దూరమొనర్చును. శ్రీరాముడు దుష్టశిక్షణ, శిష్టరక్షణ కావించి, దండకారణ్యశోభలను ఇనుమడింప జేసెను. రామనామము అసంఖ్యాకులైన మనుష్యులమనస్సులను పవిత్రమొనర్చును. రఘునందనుడు రాక్షస సమూహములను తునుమాడెను. కాని రామ నామము కలి కల్మషములనన్నింటిని నిర్మూలించును. (చౌ॥ 1-4)

దో- సబరీ గీధ సుసేవకని, సుగతి దీన్హి రఘునాథ।
నామ ఉధారే అమిత ఖల, బేద బిదిత గున గాథ ॥ 24 ॥

రఘునాథుడు శబరి, జటాయువు మొదలగు భక్తులకు మాత్రమే ముక్తిని ప్రసాదించెను. కాని రామ నామము పెక్కుమంది దుర్మార్గులనుగూడ ఉద్ధరించెను. రామనామమహిమను వేదములును ప్రస్తుతించినవి. (దో॥ 24)

చౌ- రామ సుకంఠ బిభీషన దోఊ। రాఖే సరన జాన సబు కోఊ ॥
నామ గరీబ అనేక నెవాజే। లోక బేద బర బిరిద బిరాజే ॥ 1 ॥
రామ భాలు కపి కటకు బటోరా। సేతు హేతు శ్రము కీన్హ న థోరా ॥
నాము లేత భవసింధు సుఖాహీఁ। కరహు బిచారు సుజన మన మాహీఁ ॥ 2 ॥
రామ సకుల రన రావను మారా। సీయ సహిత నిజ పుర పగు ధారా ॥
రాజా రాము అవధ రజధానీ। గావత గున సురముని బర బానీ ॥ 3 ॥

సేవక సుమిరత నాము సప్రీతీ । బిను శ్రమ ప్రబల మోహ దలు జీతీ ॥
ఫిరత సనేహఁ మగన సుఖ అపనేఁ । నామ ప్రసాద సోచ నహిఁ సపనేఁ ॥ 4 ॥

శ్రీరాముడు శరణాగతులైన సుగ్రీవుని, విభీషణుని మాత్రమే రక్షించెను. కాని రామ నామము అసంఖ్యాకపామరజనులను గూడ పరిరక్షించెను. ఈ నామయశోవైభవములు లోకములలోను, వేదములయందును ప్రస్తుతింపబడినవి. శ్రీరాముడు వానర భల్లూకములసాయమున పెక్కు శ్రమలకోర్చి వారధిని నిర్మించి, సాగరమును దాటెను. కాని రామనామము స్మరణచేసినంతనే భక్తులను భవసాగరమునుండి దాటించును. సాధువులారా ! గొప్పదనము ఎవరిదో గ్రహింపుడు. శ్రీరాముడు దుష్ట రావణుని సపరివారముగా వధించి, సీతాసమేతుడై అయోధ్యకు విచ్చేసెను. రాజుగా పట్టాభిషిక్తుడాయెను. సురలు, మునులు ఆయనకల్యాణగుణములను మధురముగా గానము చేసిరి. కాని భక్తులు నామ స్మరణ చేయగనే మోహమనెడి దుర్జయసైన్యమునుజయించి, భక్తిపరవశులై (పారవశ్యమున) ఆత్మానందమును అనుభవింతురు. నామస్మరణప్రభావమున స్వప్నమునందును వారికి చింతలుండవు. (చౌ॥ 1-4)

దో- బ్రహ్మ రామ తేఁ నాము బడ, బరదాయక బరదాని ।
రామచరిత సత కోటి మహఁ, లియ మహేస జియఁ జాని ॥ 25 ॥

ఈ విధముగా నిర్గుణబ్రహ్మకంటెను, సగుణరూపరామునికంటెను. రామనామము మహత్తరమైనది. ఇది వరప్రదాయకులకును వరములను ప్రసాదించునది. ఈ రహస్యము నెఱింగిన వాడగుటచే శివుడు నూఱుకోట్ల శ్లోకములుగల రామాయణమునుండి అత్యంతమహిమాన్వితమైన 'రామనామము'ను గ్రహించెను. (దో॥ 25)

మాసపారాయణము మొదటి విరామము

చౌ- నామ ప్రసాద సంభు అబినాసీ । సాజు అమంగల మంగల రాసీ ॥
సుక సనకాది సిద్ధ ముని జోగీ । నామ ప్రసాద బ్రహ్మసుఖ భోగీ ॥ 1 ॥
నారద జానెఉ నామ ప్రతాపూ । జగ ప్రియ హరి హరి హర ప్రియ ఆపూ ॥
నాము జపత ప్రభు కీన్హ ప్రసాదూ । భగత సిరోమని భే ప్రహలాదూ ॥ 2 ॥
ధ్రువఁ సగలాని జపెఉ హరి నాఊఁ । పాయఉ అచల అనూపమ ఠాఊఁ ॥
సుమిరి పవనసుత పావన నామూ । అపనే బస కరి రాఖే రామూ ॥ 3 ॥
అపతు అజామిలు గజు గనికాఊ । భఏ ముకుత హరినామ ప్రభాఊ ॥
కహౌఁ కహాఁ లగి నామ బడాఈ । రాము న సకహిఁ నామ గున గాఈ ॥ 4 ॥

శివుడు రామనామమహిమవలననే మృత్యుంజయుడయ్యెను. అమంగళకరవస్తువులను (కపాలములు మొదలగువానిని) ధరించియు మంగళప్రదుడాయెను. శుకమహర్షియు, సనకాదిమహామునులును, సిద్ధులును, యోగులును ఈ రామనామజపప్రభావముననే బ్రహ్మానందమును అనుభవించిరి. లోకములకే శ్రీహరి ప్రియమైనవాడు, ఆ శ్రీహరికి శివుడు బహిఃప్రాణము. రామనామ మహత్త్వరహస్యములను ఎఱింగిన నారదుడు ఆ హరిహరులిద్దఱికిని ప్రేమాస్పదుడు. ఈ నామజప మహత్త్వమువలననే ప్రహ్లాదుడు భక్తశిరోమణియై, శ్రీహరికృపకు

పాత్రుడయ్యెను. చింతాక్రాంతుడైన ధ్రువుడు ఈ రామనామమును జపించియే తత్ప్రభావమున నక్షత్ర మండలమున స్థిరమైన, సర్వోన్నత స్థానమును అలంకరించెను. పావనియైన హనుమంతుడు ఈ పావననామస్మరణముచే శ్రీరాముని తనవశమునందుంచుకొనగల్గెను. పతితుడైన అజామీళుడు, ఆర్తుడైన గజేంద్రుడు, చిలుకకు రామనామమును నేర్పిన గణికాంగనయు శ్రీహరినామమహిమచే ముక్తిని పొందిరి. నామమహిమనుగూర్చి నేనేమి (ఎంతని) చెప్పగలను? ఆ శ్రీరాముడు సైతము నామమహిమను వర్ణింపజాలడు. (చౌ॥ 1-4)

దో- నాము రామ కో కలపతరు, కలి కల్యాన నివాసు।
జో సుమిరత భయొ భాఁగ తేఁ, తులసీ తులసీదాసు ॥ 26 ॥

కలియుగమునందు రామనామము కల్పవృక్షము. మఱియు ముక్తి ధామము. నామమహిమవలననే గంజాయిమొక్కవలె నికృష్టుడైన తులసీదాసు తులసి మొక్కవలె పవిత్రుడాయెను. (దో॥ 26)

చౌ- చహుఁ జుగ తీని కాల తిహుఁ లోకా। భఏ నామ జపి జీవ బిసోకా ॥
బేద పురాన సంత మత ఏహూ। సకల సుకృత ఫల రామ సనేహూ ॥ 1 ॥
ధ్యాను ప్రథమ జుగ మఖబిధి దూజేఁ। ద్వాపర పరితోషత ప్రభు పూజేఁ ॥
కలి కేవల మల మూల మలీనా। పాప పయోనిధి జన మన మీనా ॥ 2 ॥
నామ కామతరు కాల కరాలా। సుమిరత సమన సకల జగ జాలా ॥
రామ నామ కలి అభిమత దాతా। హిత పరలోక లోక పితు మాతా ॥ 3 ॥
నహిఁ కలి కరమ న భగతి బిబేకూ। రామ నామ అవలంబన ఏకూ ॥
కాలనేమి కలి కపట నిధానూ। నామ సుమతి సమరథ హనుమానూ ॥ 4 ॥

చతుర్యుగములయందును, త్రికాలములయందును, ముల్లోకములయందును రామనామజప మహత్త్యమువలననే జనులు శోకరహితులైరి. రామనామముపై ప్రీతి యేర్పడుట పెక్కు పుణ్యములపంటయని సాధువుల అభిప్రాయము. వేద, పురాణములు గూడ ఈ విషయమునే ప్రకటించు చున్నవి. కృతయుగమున జనులు ధ్యానముచేతను, త్రేతాయుగమున యజ్ఞములవలనను, ద్వాపరయుగమున అర్చనల వలనను భగవంతుడు ప్రసన్నుడగును. కలియుగము కేవలము పాపములకు మూలము. ఈ యుగమున మానవుల మనస్సులు పాప సముద్రములలో చేపలవలె తిరుగాడుచుండును. ఇట్టి భయంకరమైన కలియుగమున రామనామమే జనులకు కల్పవృక్షము. దానిస్మరణ మాత్రముననే సంసారమాయామోహములు మటుమాయమగును. కలియుగమున రామనామము వాంఛితఫలప్రదము. ఈ లోకమున అది తల్లిదండ్రులవలె పోషించి, రక్షించును, పరలోకమున మోక్షమును ప్రసాదించును. కలియుగమున ఈ రామనామముతప్ప కర్మ, భక్తి, జ్ఞానములలో ఏదియు ఆలంబనము కాజాలదు. కలియుగమనెడి కపట కాలనేమిరాక్షసుని కడతేర్చుటకు పరాక్రమశాలియు, జ్ఞానియు ఐన హనుమంతుని వంటిది ఈ రామనామము. (చౌ॥ 1-4)

దో- రామ నామ నరకేసరీ, కనకకసిపు కలికాల।
జాపక జన ప్రహలాద జిమి, పాలిహి దలి సురసాల ॥ 27 ॥

రామనామము నరసింహుడు. కలియుగము హిరణ్యకశిపుడు. నామజపముచేయువారు ప్రహ్లాదులు. నరసింహుడు హిరణ్యకశిపుని వధించి, ప్రహ్లాదుని కాపాడినట్లు రామనామము కలిపాపములను రూపుమాపి భక్తులను ఆదుకొనును. (దో॥ 27)

చౌ- భాయఁ కుభాయఁ అనఖ ఆలసహూఁ । నామ జపత మంగల దిసీ దసహూఁ ॥
సుమిరి సో నామ రామగున గాథా । కరఉఁ నాఇ రఘునాథహి మాథా ॥ 1 ॥
మోరి సుధారిహి సో సబ భాఁతీ । జాసు కృపా నహిఁ కృపాఁ అఘాతీ ॥
రామ సుస్వామి కుసేవకు మోసో । నిజ దిసి దేఖి దయానిధి పోసో ॥ 2 ॥
లోకహుఁ బేద సుసాహిబ రీతీ । బినయ సునత పహిచానత ప్రీతీ ॥
గనీ గరీబ గ్రామనర నాగర । పండిత మూఢ మలీన ఉజాగర ॥ 3 ॥
సుకబి కుకబి నిజ మతి అనుహారీ । నృపహి సరాహత సబ నర నారీ ॥
సాధు సుజాన సుసీల నృపాలా । ఈస అంస భవ పరమ కృపాలా ॥ 4 ॥
సుని సనమానహిఁ సబహి సుబానీ । భనితి భగతి నతి గతి పహిచానీ ॥
యహ ప్రాకృత మహిపాల సుభాఊ । జాన సిరోమని కోసలరాఊ ॥ 5 ॥
రీఝత రామ సనేహ నిసోతేఁ । కో జగ మంద మలినమతి మోతేఁ ॥ 6 ॥

నామస్మరణను భక్తి భావముతో గాని, వైరభావముతో గాని, క్రోధముతో గాని, అలసత్వముతో గాని, ఏ రీతిగాజేసినను తత్ప్రభావమున అంతటను, అన్నింటను హితమే చేకూరును. అట్టి కల్యాణప్రదమైన రామనామమును స్మరించి, శ్రీరాఘునాథునకు శిరసాప్రణమిల్లి, ఆయనగుణములను వర్ణించెదను. ఆ ప్రభువు నా దోషములనన్నింటిని మన్నించును. దయాళువైన శ్రీరాముని కృప అనంతము. భగవంతుడు భక్తులకు ఎంతగా కృపను పంచినను కృపాదేవికి తనివియేతీరదు. ఇంకను విస్తృతముగా ప్రదానము చేయవలెనని ఆమె కోరుచుండును. శ్రీరాముడు ఉత్తమోత్తముడైన స్వామి, నేను అధమ సేవకుడను. ఐనను తనసహజదయాగుణమువలన ఆతడునన్ను కాపాడును. వేదములలో చెప్పబడినట్లు ఉత్తమప్రభువు వినయశీలురప్రార్థనలను మన్నించును. ఇది లోకప్రసిద్ధము. ధనికులు-నిరుపేదలు, నగరవాసులు-గ్రామీణులు, పండితులు-పామరులు, ఖ్యాతి కెక్కినవారు - అపఖ్యాతిపాలైనవారు, సుకవులు-కుకవులు ఐన స్త్రీ పురుషులందఱును తమతమబుద్ధులననుసరించి, యథాశక్తి రాజును ప్రశంసింతురు. సాధువు, కుశలుడు (బుద్ధిమంతుడు) సుశీలుడు, ఈశ్వరాంశ సంభూతుడైన రాజు అందఱి ప్రశంసలను విని, వారి వారి మాటలతీరుతెన్నులను, భక్తి విశ్వాసములను, ఉద్దేశ్యములను గమనించి, మృదుమధురవచనములతో యథాయోగ్యముగ వారిని ఆదరించును. సాధారణ రాజు విషయమే ఇట్లుండగా జ్ఞానస్వరూపుడు, కోసలరాజైన శ్రీరామచంద్రునిగూర్చి ఇక చెప్పనేల? నిర్మల భక్తితో శ్రీరాముడు ప్రసన్నుడగును. కాని ప్రపంచములో నన్ను మించిన మూర్ఖుడు గాని మలిన బుద్ధిగాని ఎవ్వడుండును? (చౌ॥ 1-6)

దో- సఠ సేవక కీ ప్రీతి రుచి, రఖిహహిఁ రామ కృపాలు ।
ఉపల కిఏ జలజాన జెహిఁ, సచివ సుమతి కపి భాలు ॥ 28 (క) ॥

హా(హు కహావత సబు కహత, రామ సహత ఉపహాస ।
సాహిబ సీతానాథ సో, సేవక తులసీదాస ॥ 28 (ఖ) ॥

ఐనను దయామయుడైన శ్రీరామచంద్రప్రభువు అల్పసేవకుడనైన నాప్రేమను భక్తిని తప్పక ఆదరించును. ఏలనన ఆయన రాళ్లను ఓడలుగా వానర భల్లూకములను బుద్ధిమంతులైన మంత్రులుగా చేసిన మహాప్రభువు. "అట్టి మహానుభావునకు ఈ అల్పుడైన తులసీదాసు సేవకుడు - అని అందఱును పలికెదరు. దానిని నేను సిగ్గువిడిచి అంగీకరించుచున్నాను. కృపాళువైన ఆ మహా ప్రభువు ఈ నిందను గూడ సహించును. మహాప్రభువైన ఆ రామచంద్రుడెక్కడ? అల్పసేవకుడైన ఈ తులసీదాసు ఎక్కడ? (దో॥ 28. క,ఖ)

చౌ- అతి బడి మోరి ఢిఠాఈ ఖోరీ । సుని అఘ నరకహుఁ నాక సకోరీ ॥
సముఝి సహమ మొహి అపడర అపనేఁ । సో సుధి రామ కీన్హి నహిఁ సపనేఁ ॥ 1 ॥
సుని అవలోకి సుచిత చఖ చాహీ । భగతి మోరి మతి స్వామి సరాహీ ॥
కహత నసాఇ హోఇ హియఁ నీకీ । రీఝత రామ జాని జన జీ కీ ॥ 2 ॥
రహతి న ప్రభు చిత చూక కిఏ కీ । కరత సురతి సయ బార హిఏ కీ ॥
జెహిఁ అఘ బధెఉ బ్యాధ జిమి బాలీ । ఫిరి సుకంఠ సోఇ కీన్హి కుచాలీ ॥ 3 ॥
సోఇ కరతూతి బిభీషన కేరీ । సపనెహుఁ సో న రామ హియఁ హేరీ ॥
తే భరతహి భేఁటత సనమానే । రాజసభాఁ రఘుబీర బఖానే ॥ 4 ॥

నా అపోహలు, దోషములు కుప్పలుతెప్పలు. నా పాపములను విని, నరకముగూడ ముఖముచాటేసినది. దీనిని తలచుకొన్న కొలదియు, నాకు మిథ్యాభయము కలుగుచున్నది. కాని శ్రీరామచంద్రుడు స్వప్నములో గూడ నా దోషములను తలంపడు. పైగా ఆ ప్రభువు నన్ను గూర్చి విని, సహృదయ నేత్రములతో చూచి, నా భక్తిని, బుద్ధిని ప్రశంసించును. నా వాక్కులలో దోషములు ఉండవచ్చును, కాని హృదయము మాత్రము నిర్మలము. శ్రీరాముడు ఈ దాసునిహృదయమును గ్రహించి ప్రసన్నుడగును. శ్రీరామచంద్రునిహృదయమున దాసుల తప్పిదములకు చోటే ఉండదు. వారిహృదయ నిర్మలత్వమును వందలసార్లు స్మరించుచుండును. ఏ పాపకృత్యమునకు శిక్షగా వేటగానివలె ప్రభువు వాలిని సంహరించెనో సుగ్రీవుడు గూడ ఆ దోషమునే చేసెను. ఒక విధముగా విభీషణుడు గూడ తప్పిదమునే చేసెను. కాని శ్రీరాముడు వారి దోషములను కలలోగూడ పట్టించుకొనడు. పైగా రఘునాథుడు భరతుని కలిసినప్పుడు వారిని గౌరవించి, నిండుసభలో వారి గుణములను ప్రశంసించెను. (చౌ॥ 1-4)

శ్రీరామ కథా వైభవము

దో- ప్రభు తరు తర కపి డార పర, తే కిఏ ఆపు సమాన ।
తులసీ కహూఁ న రామ సే, సాహిబ సీలనిధాన ॥ 29 (క) ॥
రామ నికాఈఁ రావరీ, హై సబహీ కో నీక ।
జౌఁ యహ సాఁచీ హై సదా, తౌ నీకో తులసీక ॥ 29 (ఖ) ॥
ఎహి బిధి నిజ గున దోష కహి, సబహి బహురి సిరు నాఇ ।
బరనఉఁ రఘుబర బిసద జసు, సుని కలి కలుష నసాఇ ॥ 29 (గ) ॥

శ్రీరామచంద్ర ప్రభువు చెట్లక్రింద కూర్చొని యుండగా వానరుల మూకలు కొమ్మలపై ఎగురుచుండెను. (మర్యాదాపురుషోత్తముడు, సచ్చిదానంద ఘన పరమాత్మయైన శ్రీరాముడెక్కడ? శాఖామృగములైన వానరములెక్కడ?) ఐనను ప్రభువు వాటికి తనతో సమానమైన స్థానమునిచ్చెను. తులసీదాసు పలుకుచున్నాడు. శ్రీరామచంద్రునితో సమానులగు దయాశీలురెవ్వరును లేరు. ఓ రామా ! నీ దృష్టిలో ఉత్తముడైనవాడు అందఱిదృష్టిలోను ఉత్తముడే యగును. ఇది సత్యమైనచో తులసీదాసునకు సర్వదా హితమే జరుగును - ఇట్లు నా గుణదోషములను పేర్కొని, అందఱికిని ప్రణామము లాచరించి, కలికల్మషాపహారియైన శ్రీరాముని నిర్మల యశమును ప్రస్తుతించెదను. (దో॥ 29. క,ఖ,గ)

చౌ- జాగబలిక జో కథా సుహాఈ । భరద్వాజ మునిబరహి సునాఈ ॥
కహిహఉఁ సోఇ సంబాద బఖానీ । సునహుఁ సకల సజ్జన సుఖు మానీ ॥ 1 ॥
సంభు కీన్హ యహ చరిత సుహావా । బహురి కృపా కరి ఉమహి సునావా ॥
సోఇ సివ కాగభుసుండిహి దీన్హా । రామ భగత అధికారీ చీన్హా ॥ 2 ॥
తెహి సన జాగబలిక పుని పావా । తిన్హ పుని భరద్వాజ ప్రతి గావా ॥
తే శ్రోతా బకతా సమసీలా । సవఁదరసీ జానహిఁ హరిలీలా ॥ 3 ॥
జానహిఁ తీని కాల నిజ గ్యానా । కరతల గత ఆమలక సమానా ॥
ఔరఉ జే హరిభగత సుజానా । కహహిఁ సునహిఁ సముఝహిఁ బిధి నానా ॥ 4 ॥

యాజ్ఞవల్క్యముని భరద్వాజమహర్షికి చెప్పిన మనోహరగాథను నేను మీకు తెల్పెదను. సజ్జనులారా! సావధానులై విని ఆనందించుడు. శివుడు ఈ మంజులగాథను రచించి, దయతో పార్వతీ దేవికి వినిపించెను. మఱల అదే కథను శివుడు రామభక్తుడైన కాకభుశుండిని అర్హునిగా తలంచి, అతనికి విన్పించెను. ఆతడు యాజ్ఞవల్క్య మునికి తెల్పెను. ఆముని మఱల దానిని భరద్వాజమునికి వినిపించెను. వక్తశ్రోతలు ఐన వీరిద్దఱు సచ్ఛీలురు, సమదర్శనులు, శ్రీహరి లీలలను తెలిసిన వారు, విజ్ఞానులు. త్రికాలములును వీరికి కరతలామలకములు. ఇతర భక్తులుగూడ ఈ చరితమును అనేక విధములుగా చెప్పి, విని ఆ లీలలను గ్రహించెదరు. (చౌ॥ 1-4)

దో- మైఁ పుని నిజ గుర సన సునీ, కథా సో సూకరఖేత ।
సముఝీ నహిఁ తసి బాలపన, తబ అతి రహేఉఁ అచేత ॥ 30 (క) ॥
శ్రోతా బకతా గ్యాననిధి, కథా రామ కై గూఢ ।
కిమి సముఝౌఁ మైఁ జీవ జడ, కలి మల గ్రసిత బిమూఢ ॥ 30 (ఖ)॥

నేను అదే కథను వరాహక్షేత్రమున నా గురుదేవులద్వారా వినియుంటిని. అప్పుడు నేను బాలుడనగుటచే దీనిని సరిగా గ్రహింపలేక పోయితిని, శ్రీరామునిగాథ అతినిగూఢమైనది. శ్రోత, వక్త ఇరువురును జ్ఞాననిధులై యుండవలెను. కలియుగ పాపగ్రస్తుడను, మూఢుడను అగు నాకు ఇదియెట్లు బోధపడును? (దో॥ 30. క,ఖ)

చౌ- తదపి కహీ గుర బారహిఁ బారా । సముఝి పరీ కఛు మతి అనుసారా ॥
భాషాబద్ధ కరబి మైఁ సోఈ । మోరేఁ మన ప్రబోధ జెహిఁ హోఈ ॥ 1 ॥

జస కఛు బుధి బిబేక బల మేరేం । తస కహిహఉం హియం హరి కే ప్రేరేం ॥
నిజ సందేహ మోహ భ్రమ హరనీ । కరఉం కథా భవ సరితా తరనీ ॥ 2 ॥
బుధ బిశ్రామ సకల జన రంజని । రామకథా కలి కలుష బిభంజని ॥
రామకథా కలి పన్నగ భరనీ । పుని బిబేక పావక కహుం అరనీ ॥ 3 ॥
రామకథా కలి కామద గాఈ । సుజన సజీవని మూరి సుహాఈ ॥
సోఇ బసుధాతల సుధా తరంగిని । భయ భంజని భ్రమ భేక భుఅంగిని ॥ 4 ॥
అసుర సేన సమ నరక నికందిని । సాధు బిబుధ కుల హిత గిరినందిని ॥
సంతసమాజ పయోధి రమా సీ । బిస్వభార భర అచల ఛమా సీ ॥ 5 ॥
జమగన ముహం మసి జగ జమునా సీ । జీవన ముకుతి హేతు జను కాసీ ॥
రామహి ప్రియ పావని తులసీ సీ । తులసిదాస హిత హియం హులసీ సీ ॥ 6 ॥
సివప్రియ మేకల సైల సుతా సీ । సకల సిద్ధి సుఖ సంపతి రాసీ ॥
సదగున సురగన అంబ అదితి సీ । రఘుబర భగతి ప్రేమ పరమితి సీ ॥ 7

ఐనను గురువు గారు మాటి మాటికిని దీనిని చెప్పుటచే నేను నా బుద్ధిననుసరించి, కొద్దిగా గ్రహింప గలిగితిని. అదే కథను సరళమైన భాషలో కవితాబద్ధము చేసి, ఆనందించెదను. నా అల్పమైన బుద్ధి వివేకములతో శ్రీహరి ప్రేరణతో వ్రాయుదును. నేను రచింపబోవుకథ నా సందేహములను, అజ్ఞానమును, దోషములను నివారించి, సంసారసాగరమును దాటించునావగా ఉపయోగపడును. శ్రీరామకథ పండితులకు శాంతిని చేకూర్చును. అందఱికిని ఆనందమును ఇచ్చును. కలికల్మషములను హరించును. కలియుగమనెడి సర్పమునకు రామకథ నెమలివంటిది. వివేకాగ్ని ప్రభవింపజేయుటకు అరణి (నిప్పును పుట్టించు కఱ్ఱ) వంటిది. శ్రీరామకథ కలియుగమున కామధేనువు, సజ్జనులపాలిటి సంజీవని, అవనిపై అమృతవాహిని, జననమరణభయమును నిర్మూలించునది, భ్రమలనెడికప్పలకు సర్పమువంటిది, నరకయాతనలను కలిగించు అసురులను తుదముట్టించి, ఇది సాధురూపులైన దేవతలను రక్షించుటలో దుర్గవంటిది. శ్రీరామకథ సజ్జనసమాజమనెడి క్షీరసాగరమునకు లక్ష్మీదేవివంటిది. విశ్వభారమును వహించుటలో పృథ్వివంటిది. యమదూతలను పాఱద్రోలుటలో యమునానదివంటిది. జీవులకు ముక్తిని ప్రసాదించుటలో కాశీక్షేత్రము వంటిది. శ్రీరామునకు తులసివలె ప్రియమైనది. తులసీదాసునకు తల్లియైన 'హులసి' వలె మనఃపూర్వకముగా హితకారిణి. శ్రీరామకథ శివునకు ప్రియమైన నర్మదవంటిది. ఇది సకల సిద్ధులను, సుఖ సంపదలను అనుగ్రహించునది. సజ్జనులకు దేవమాతయైన అదితివంటిది. శ్రీరఘునాథుని ప్రేమవాత్సల్యములకు ఈ కథ పరమసీమ. (1-7)

దో- రామకథా మందాకినీ, చిత్రకూట చిత చారు ।
తులసీ సుభగ సనేహ బన, సియ రఘుబీర బిహారు ॥ 31 ॥

శ్రీరామకథ మందాకినీ నది. భక్తుల నిర్మలహృదయము చిత్రకూటపర్వతము. గాఢమైన ప్రేమయే వనము. అందులో సీతారాములు విహరింతురు. అని తులసీదాసు పలుకుచున్నాడు. (దో॥ 31)

చౌ- రామచరిత చింతామని చారూ । సంత సుమతి తియ సుభగ సింగారూ ॥
జగ మంగల గునగ్రామ రామ కే । దాని ముకుతి ధన ధరమ ధామ కే ॥ 1 ॥
సదగుర గ్యాన బిరాగ జోగ కే । బిబుధ బైద భవ భీమ రోగ కే ॥
జనని జనక సియ రామ ప్రేమ కే । బీజ సకల బ్రత ధరమ నేమ కే ॥ 2 ॥
సమన పాప సంతాప సోక కే । ప్రియ పాలక పరలోక లోక కే ॥
సచివ సుభట భూపతి బిచార కే । కుంభజ లోభ ఉదధి అపార కే ॥ 3 ॥
కామ కోహ కలిమల కరిగన కే । కేహరి సావక జన మన బన కే ॥
అతిథి పూజ్య ప్రియతమ పురారి కే । కామద ఘన దారిద దవారి కే ॥ 4 ॥
మంత్ర మహామని బిషయ బ్యాల కే । మేటత కఠిన కుఅంక భాల కే ॥
హరన మోహ తమ దినకర కర సే । సేవక సాలి పాల జలధర సే ॥ 5 ॥
అభిమత దాని దేవతరు బర సే । సేవత సులభ సుఖద హరి హర సే ॥
సుకబి సరద నభ మన ఉడగన సే । రామభగత జన జీవన ధన సే ॥ 6 ॥
సకల సుకృత ఫల భూరి భోగ సే । జగ హిత నిరుపధి సాధు లోగ సే ॥
సేవక మన మానస మరాల సే । పావన గంగ తరంగ మాల సే ॥ 7 ॥

శ్రీరామునికథ ఒక దివ్యచింతామణి వంటిది. అది సత్పురుషులసద్బుద్ధియనెడి స్త్రీకి అలంకారము. శ్రీరామునికల్యాణగుణసమూహము జగత్కల్యాణకారకము. అది ధర్మబుద్ధిని, సంపదలను, సంసారబంధవిముక్తిని, పరమధామమును ప్రసాదించును. ఇది జ్ఞాన వైరాగ్య యోగములకు సద్గురువు. సంసారరూపభీకరరోగములను నివారించుటలో దివ్యవైద్యులైన అశ్వినీ కుమారుల వంటిది. సజ్జనులకు ఆ గుణసమూహము ఆదివ్యదంపతులపై భక్తివిశ్వాసములను ఉత్పన్నము చేయును. ఫలితముగా సీతారాములు ప్రేమతో వారిని తల్లిదండ్రులవలె పోషించి, పాలింతురు. సమస్త వ్రత ధర్మనియమములకు బీజము ఆ గుణసమూహము. అది (గుణసముహము) పాపసంతాప శోకములను రూపుమాపును, ఈ లోకమునందును, పరలోకమునందును మనలను రక్షించును. జ్ఞాన మనెడి రాజునకు కుశలుడైన మంత్రి వంటిది, సేనాని వంటిది, లోభమను సముద్రమును ఆపోసనము పట్టు అగస్త్యుని వంటిది. శ్రీరాముని గుణములు కామక్రోధాది పాపములనెడి ఏనుగుల సమూహమును అంతమొందించు సింహ కిశోరములు. శ్రీరామచరిత్రము త్రిపురారియైన పరమేశ్వరునకు పూజ్యమైన, ప్రియతమమైన అతిథి వంటిది. ఆయన గుణగణములు దారిద్ర్యదావాగ్నిని రూపుమాపి, కోరికలనుదీర్చుమేఘసమూహము. విషయరూపసర్పములవిషమును నిర్మూలించు మహామంత్రములు, మణులు. లలాటలిఖితమైన అనివార్యదుష్కృతప్రారబ్ధకర్మములను పూర్తిగాతుడిచివేయునట్టివి. అవి అజ్ఞానాంధకారమును మటుమాయమొనర్చు సూర్యకిరణములు, సేవకులనెడి పైరుపంటలనుపోషించుజలధరములు. శ్రీరామచరితము మనోవాంఛలనీడేర్చుటలో కల్పవృక్షము,. సేవించు వారికి అది హరిహరులవలె సులభము, సుఖప్రదము. సుకవుల మనస్సులనెడి శరదాకాశమున ప్రకాశించు నక్షత్ర సముదాయము. భక్తులకు అది జీవన సర్వస్వము, సంపూర్ణ పుణ్యఫల స్వరూపము, పరమానందదాయకము. లోకహితమునుగూర్చుటలో సజ్జనతుల్యము. భక్తుల మనస్సరోవరములయందు విహరించెడి రాజహంస. సేవించు వారిని పునీతులను గావించు గంగా తరంగమాల. (1-7)

దో- కుపథ కుతరక కుచాలి కలి, కపట దంభ పాషండ ।
దహన రామ గునగ్రామ జిమి, ఇంధన అనల ప్రచండ ॥ 32 (క) ॥

రామచరిత రాకేస కర, సరిస సుఖద సబ కాహు।
సజ్జన కుముద చకోర చిత, హిత బిసేషి బడ లాహు ॥ 32 (ఖ) ॥

కలియుగమునందలి దుర్మార్గములు, వితండ వాదములు, అధర్మాచరణములు, కపటములు, దంభములు, పాషండత్వము అనెడి కట్టెలను భస్మమొనర్చుటలో రామచంద్రుని గుణసమూహము ప్రచండాగ్నివంటిది. రామ చరితము అందఱికిని సమానముగా సుఖములనుగూర్చుటలో నిండు పున్నమనాటి వెన్నెలవంటిది. వెన్నెల కలువపూవులకును, చకోరపక్షులకును మిక్కిలిహాయిని గూర్చునట్లు ఈ చరితము భక్తులకు ప్రత్యేకముగా శుభపరంపరను గూర్చును. (దో॥ 32. క,ఖ)

చౌ- కీన్హి ప్రస్న జెహి భాఁతి భవానీ। జెహి బిధి సంకర కహా బఖానీ ॥
సో సబ హేతు కహబ మైఁ గాఈ। కథాప్రబంధ బిచిత్ర బనాఈ ॥ 1 ॥
జెహిఁ యహ కథా సునీ నహిఁ హోఈ। జని ఆచరజు కరై సుని సోఈ ॥
కథా అలౌకిక సునహిఁ జె గ్యానీ। నహిఁ ఆచరజు కరహిఁ అస జానీ ॥ 2 ॥
రామకథా కై మితి జగ నాహీఁ। అసి ప్రతీతి తిన్హ కే మన మాహీఁ ॥
నానా భాఁతి రామ అవతారా। రామాయన సత కోటి అపారా ॥ 3 ॥
కలపభేద హరిచరిత సుహాఏ। భాఁతి అనేక మునీసన్హ గాఏ ॥
కరిఅ న సంసయ అస ఉర ఆనీ। సునిఅ కథా సాదర రతి మానీ ॥ 4 ॥

పార్వతీదేవి పరమశివుని ప్రశ్నించిన విషయములను, పరమేశ్వరుడు ఆమెకు ఇచ్చిన సమాధానములను, ఒక విచిత్ర కథా ప్రబంధముగా వ్రాసి, గానము చేసెదను. ఈ కథను ఇదివరలో వినని వారు ఆశ్చర్య పడవలదు. దీనిని వినెడి జ్ఞానులు "జగత్తునందు రామకథలు అనంతములు." అని విశ్వసింతురు. అందులకు ఆశ్చర్యపడరు. శ్రీరామచంద్రుని అవతారములు అనేకములు. రామాయణములు అసంఖ్యాకములు. మహామునులు వేర్వేఱు కల్పములలో శ్రీహరి గాథలను వివిధములుగా వర్ణించిరి. ఈ విషయమును మనస్సులలో ఉంచుకొని నిస్సందేహముగా ఈ కథను భక్తిశ్రద్ధలతో ఆలకింపుడు. (చౌ॥ 1-4)

దో- రామ అనంత అనంత గున, అమిత కథా బిస్తార।
సుని ఆచరజు న మానిహహిఁ, జిన్హ కేఁ బిమల బిచార ॥ 33 ॥

శ్రీరామచంద్రుడు అనంతుడు. ఆయన గుణములు అనంతములు, కథలు అపరిమితములు. నిర్మల మనస్సుతో వినినవారికి ఇది ఆశ్చర్యమును గొలుపదు. (దో॥ 33)

చౌ- ఏహి బిధి సబ సంసయ కరి దూరీ। సిర ధరి గుర పద పంకజ ధూరీ ॥
పుని సబహీ బినవఉఁ కర జోరీ। కరత కథా జెహిఁ లాగ న ఖోరీ ॥ 1 ॥
సాదర సివహి నాఇ అబ మాథా। బరనఉఁ బిసద రామ గున గాథా ॥
సంబత సోరహ సై ఏకతీసా। కరఉఁ కథా హరి పద ధరి సీసా ॥ 2 ॥

నౌమీ భౌమ బార మధు మాసా । అవధపురీఁ యహ చరిత ప్రకాసా ॥
జెహి దిన రామ జనమ శ్రుతి గావహిఁ । తీరథ సకల తహాఁ చలి ఆవహిఁ ॥ 3 ॥
అసుర నాగ ఖగ నర ముని దేవా । ఆఇ కరహిఁ రఘునాయక సేవా ॥
జన్మ మహోత్సవ రచహిఁ సుజానా । కరహిఁ రామ కల కీరతి గానా ॥ 4 ॥

ఈ విధముగా సంశయములనన్నింటిని దూరమొనర్చుకొని నా గురుపాదుల పాదపద్మరజమును శిరమున దాల్చి, మఱల అందఱికిని అంజలి ఘటించి, నా ఈ కథా రచనలో దోషములు దొరలకుండుటకై ప్రార్థించెదను. మహేశ్వరునకు సాదరముగా ప్రణమిల్లి, శ్రీహరి పాదములచెంత నా శిరమును చేర్చి 1631 వ సంవత్సరమున (క్రీస్తుశకము 1574) పవిత్ర రామకథను తెల్పుచున్నాను. చైత్ర శుద్ధ నవమీ మంగళవారమునాడు అయోధ్యా నగరమున ఈ కథారచన ప్రారంభమాయెను. శ్రీరాముని జన్మదినమునాడు సర్వతీర్థములు అయోధ్యను చేరుకొనునని వేదములు తెల్పుచున్నవి, ఆనాడు అసురులు, నాగులు, పక్షులు, మానవులు, మునులు, దేవతలు వచ్చి, శ్రీరఘునాథుని సేవింతురు. బుద్ధిమంతులు రామజన్మ మహోత్సమును జరిపి, ఆయన కీర్తిని గానము చేయుదురు. (చౌ॥ 1-4)

దో- మజ్జహిఁ సజ్జన బృంద బహు, పావన సరజూ నీర ।
జపహిఁ రామ ధరి ధ్యాన ఉర, సుందర స్యామ సరీర ॥ 34 ॥

ఆనాడు సజ్జనులు గుంపులుగుంపులుగా వచ్చి, పవిత్రసరయూనదిలో స్నానముల నాచరింతురు. శ్రీరాముని శ్యామ సుందరాకారమును మనస్సున ధ్యానించి, ఆయన నామమును జపించెదరు. (దో॥ 34)

చౌ- దరస పరస మజ్జన అరు పానా । హరఇ పాప కహ బేద పురానా ॥
నదీ పునీత అమిత మహిమా అతి । కహి న సకఇ సారదా బిమల మతి ॥ 1 ॥
రామ ధామదా పురీ సుహావని । లోక సమస్త బిదిత అతి పావని ॥
చారి ఖాని జగ జీవ అపారా । అవధ తజేఁ తను నహిఁ సంసారా ॥ 2 ॥
సబ బిధి పురీ మనోహర జానీ । సకల సిద్ధిప్రద మంగల ఖానీ ॥
బిమల కథా కర కీన్హ అరంభా । సునత నసాహిఁ కామ మద దంభా ॥ 3 ॥
రామచరితమానస ఏహి నామా । సునత శ్రవన పాఇఅ బిశ్రామా ॥
మన కరి బిషయ అనల బన జరఈ । హోఇ సుఖీ జౌఁ ఏహి సర పరఈ ॥ 4 ॥
రామచరితమానస ముని భావన । బిరచెఉ సంభు సుహావన పావన ॥
త్రిబిధ దోష దుఖ దారిద దావన । కలి కుచాలి కులి కలుష నసావన ॥ 5 ॥
రచి మహేస నిజ మానస రాఖా । పాఇ సుసమఉ సివా సన భాషా ॥
తాతేఁ రామచరితమానస బర । ధరెఉ నామ హియఁ హేరి హరషి హర ॥ 6 ॥
కహఉఁ కథా సోఇ సుఖద సుహాఈ । సాదర సునహు సుజన మన లాఈ ॥ 7 ॥

సరయూనది దర్శనము, స్పర్శ, స్నానము, జలపానము పాపములను హరించునని వేదములును, పురాణములును తెలుపుచున్నవి. ఈ నది అతి పవిత్రము. దీని మహిమ అనంతము. విద్యా స్వరూపిణియైన సరస్వతీదేవియు ఈ నదీమహిమను వర్ణింపజాలదు. పరమశోభలకు నిలయమైన అయోధ్యా నగరము శ్రీరామచంద్రునిపరమధామమును ప్రసాదించును. ఇది లోకప్రసిద్ధము, పవిత్రము. అయోధ్యలో అసువులు వీడినచో చతుర్విధములైన ప్రాణులకును జన్మరాహిత్యము సిద్ధించును. అయోధ్య సర్వవిధ మనోహరము. సకలసిద్ధిప్రదము, మంగళకరము. అందువలన నిర్మలమైన రామకథారచనకు ఇచటనే శ్రీకారము చుట్టితిని. దీనిశ్రవణమాత్రమున కామ, మద, దంభములు మాయమైపోవును. ఈ కథ 'రామచరితమానసము' అనునామముతో విలసిల్లును. (శ్రీరామచరితమనెడి మానససరస్సు.) దీనిని వినినంతనే మనశ్శాంతి లభించును. దావానలములో ఏనుగువలె విషయవాంఛలలో మలమలమాడిపోవుమనస్సు ఈ సరస్సులో మునింగినంతనే ప్రశాంతికి నోచుకొనును. మునులకు మనఃప్రీతికరమైన పవిత్రరామచరితమానసము పరమేశ్వర రచితము. ఇది త్రివిధ దోషములను, దుఃఖములను, దారిద్ర్యములను పాఱద్రోలును. కలికల్మషములను రూపుమాపును. శివుడు దీనిని తనమనస్సున గప్త మొనర్చి, తగిన సమయమున పార్వతీదేవికి తెల్పెను. ఈ రామచరితమును శివుడు తనమనస్సులో నిల్పుకొని ప్రసన్నుడాయెను. కనుక దీనికి "రామచరిత మానసము' అనుపేరు ఏర్పడెను. సుఖదము, సుందరము ఐన ఆ కథను తెల్పుదును. సజ్జనులారా ! సాదరముగా మనస్సులను నిలిపివినుడు. (చౌ॥ 1-7)

దో- జస మానస జెహి బిధి భయఉ, జగ ప్రచార జెహి హేతు ।
అబ సొఇ కహఉఁ ప్రసంగ సబ, సుమిరి ఉమా బృషకేతు ॥ 35 ॥

ఈ కథాస్వరూపస్వభావములెట్టివి? ఇదియెట్లు రచింపబడినది? ఏ విధముగా ప్రసిద్ధి వహించినది? ఈ విషయములను అన్నింటిని శ్రీ గౌరీ శంకరులను స్మరించుచు విన్నవించెదను. (దో॥ 35)

చౌ- సంభు ప్రసాద సుమతి హియఁ హులసీ । రామచరితమానస కబి తులసీ ॥
కరఇ మనోహర మతి అనుహారీ । సుజన సుచిత సుని లేహు సుధారీ ॥ 1 ॥
సుమతి భూమి థల హృదయ అగాధూ । బేద పురాన ఉదధి ఘన సాధూ ॥
బరషహిఁ రామ సుజస బర బారీ । మధుర మనోహర మంగలకారీ ॥ 2 ॥
లీలా సగున జొ కహహిఁ బఖానీ । సొఇ స్వచ్ఛతా కరఇ మల హానీ ॥
ప్రేమ భగతి జో బరని న జాఈ । సొఇ మధురతా సుసీతలతాఈ ॥ 3 ॥
సో జల సుకృత సాలి హిత హోఈ । రామ భగత జన జీవన సోఈ ॥
మేధా మహి గత సో జల పావన । సకిలి శ్రవన మగ చలెఉ సుహావన ॥ 4 ॥
భరెఉ సుమానస సుథల థిరానా । సుఖద సీత రుచి చారు చిరానా ॥ 5 ॥

పరమేశ్వరానుగ్రహము తులసీదాసుపై ప్రసరించినది. తత్ప్రభావమున ఆతని హృదయమున మధుర భావనలు పెల్లుబికినవి. ఆకారణముగ తలసీదాసు 'రామచరిత మానసము' నకు కవి ఆయెను. అతడు తనబుద్ధినిఅనుసరించి యథాశక్తి ఈ మనోహరరచన కావించెను. సత్పురుషులారా ! సహృదయులై దీనిని విని, ఆనందించి ఆదరింపుడు. సద్బుద్ధియేభూమి, హృదయము లోతైన స్థానము. వేదపురాణములు సముద్రములు.

సాధుజనులనెడి మేఘములు స్వచ్ఛమై, మధురమై, మనోహరమై, శుభప్రదమైన శ్రీరామయశోవైభవమనెడి వర్షమును కురిపించును. ఈ సజ్జనులు వర్ణించు సగుణస్వరూపుడైన భగవంతుని యొక్క లీలలు శ్రీరాముని యశోరూపనిర్మలజలములు. ఇవి కలికల్మష పంకములను తొలగించును. వర్ణనలకు అందని ప్రేమపూరితమైన భక్తి ఆ చల్లని నీటిమాధుర్యము. శ్రీరామకథయనెడి జలము పుణ్యకర్మలనెడి పంటపొలాలకు ప్రాణప్రదము. శ్రీరామభక్తులకు అదియే జీవనము. ఈ పవిత్రమనోహరజలము బుద్ధియనెడి భూమిపై బడును. ఆ జలము ఒక చోటచేరి చెవులనెడి చక్కనికాల్వలలోపలికి ప్రవేశించి హృదయములయందు నిలిచిపోవును. అచ్చట చిరకాలము స్థిరముగా నుండి స్వచ్ఛమై, శీతలమై, రుచికరమై, సుఖ ప్రదమగును. (చౌ॥ 1-5)

దో- సుఠి సుందర సంబాద బర, బిరచే బుద్ధి బిచారి।
తెఇ ఏహి పావన సుభగ సర, ఘాట మనోహర చారి ॥ 36 ॥

ఈ రామచరితమానసములో అత్యంత మనోహరముగా వర్ణింప బడిన నాలుగు సంవాదములు ఈ (మానస) సరోవరమునకు పవిత్ర సుందర స్నానఘట్టములు. 1. భుశుండీ-గరుడుల సంవాదము. 2. శివపార్వతుల సంవాదము. 3. యాజ్ఞవల్క్య-భరద్వాజుల సంవాదము. 4. తులసీదాసు-ఇతర సాధువుల సంవాదము. (దో॥ 36)

చౌ- సప్త ప్రబంధ సుభగ సోపానా। గ్యాన నయన నిరఖత మన మానా ॥
రఘుపతి మహిమా అగున అబాధా। బరనబ సోఇ బర బారి అగాధా ॥ 1 ॥
రామ సీయ జస సలిల సుధాసమ। ఉపమా బీచి బిలాస మనోరమ ॥
పురఇని సఘన చారు చౌపాఈ। జుగుతి మంజు మని సీప సుహాఈ ॥ 2 ॥
ఛంద సోరఠా సుందర దోహా। సోఇ బహురంగ కమల కుల సోహా ॥
అరథ అనూప సుభావ సుభాసా। సోఇ పరాగ మకరంద సుబాసా ॥ 3 ॥
సుకృత పుంజ మంజుల అలి మాలా। గ్యాన బిరాగ బిచార మరాలా ॥
ధుని అవరేబ కబిత గున జాతీ। మీన మనోహర తే బహుభాఁతీ ॥ 4 ॥
అరథ ధరమ కామాదిక చారీ। కహబ గ్యాన బిగ్యాన బిచారీ ॥
నవ రస జప తప జోగ బిరాగా। తే సబ జలచర చారు తడాగా ॥ 5 ॥
సుకృతీ సాధు నామ గున గానా। తే బిచిత్ర జల బిహగ సమానా ॥
సంతసభా చహుఁ దిసి అవఁరాఈ। శ్రద్ధా రితు బసంత సమ గాఈ ॥ 6 ॥
భగతి నిరూపన బిబిధ బిధానా। ఛమా దయా దమ లతా బితానా ॥
సమ జమ నియమ ఫూల ఫల గ్యానా। హరిపద రతి రస బేద బఖానా ॥ 7 ॥
ఔరఉ కథా అనేక ప్రసంగా। తెఇ సుక పిక బహుబరన బిహంగా ॥ 8 ॥

ఇందలి 7 (ఏడు) కాండములు మానససరోవరమునకు మెట్లు. వీటిని జ్ఞాన నేత్రములతో చూచినంతనే మనస్సు ప్రసన్నమగును. శ్రీ రఘుపతి యొక్క గుణాతీతమైన అపారమహిమ సరోవరజలములవలె గంభీరమైనది.

ఇందు వర్ణితమైనసీతారాములయశస్సు అమృతప్రాయమైనజలము. ఉపమాలంకారములు మనోహర తరంగములు. చౌపాఈలు కలువపూవులు. వివిధకవితారీతులు ఇందలి మనోహరములైన ముత్యపుచిప్పలు, సుందరఛందస్సులు, సోరఠాలు, దోహాలు వివిధములైన వన్నెచిన్నెలతో విరాజిల్లు కమలసందోహములు. అనుపమార్థములు, మహోన్నత భావములు, భాషామధురిమలు ఇందలి పరాగమకరంద సుగంధములు. పవిత్రవృత్తాంతములు తుమ్మెదలగుంపులు. జ్ఞానవైరాగ్యవిచార చర్చలు రాయంచలు. కవితా ధ్వనులు, వక్రోక్తులు, గుణ జాతులు వివిధములగు మనోహర మత్స్యములు. ధర్మార్థ కామమోక్షములు, జ్ఞాన విజ్ఞాన చర్చలు, కావ్యమునందలి నవరసములు, జపతపములు, యోగ వైరాగ్య ప్రసంగములు ఇవి యన్నియును ఈ సరోవరమునందలి సుందరజలచరములు. పుణ్యాత్ముల, సాధువుల, శ్రీరామనామములవర్ణనలు ఇందలి జలపక్షులు, సాధుజనులసమావేశములు నాలుగు వైపులనున్న మామిడి తోపులు. శ్రద్ధ వసంత ఋతువుతో సమానము, నానావిధ భక్తిరీతులు, క్షమ, దయ, ఇంద్రియ నిగ్రహము - అనెడిగుణములు ఇందలి లతావితానములు. మనోనిగ్రహము, యమనియమములు ఇందలి పుష్పములు. జ్ఞానమే ఫలము, శ్రీహరిచరణ కమలములపైగల భక్తియే ఈ జ్ఞాన ఫలరసము-అనునవి వేద ప్రతిపాదిత విషయములు. సందర్భానుసారముగా ప్రస్తావింపబడిన ఇతరవిషయములు, కథలు శుకపికాది వివిధవర్ణపక్షులు. (చౌ॥ 1-8)

దో- పులక బాటికా బాగ బన, సుఖ సుబిహంగ బిహారు ।
మాలీ సుమన సనేహ జల, సీఁచత లోచన చారు ॥ 37 ॥

ఈ కథా శ్రవణమువలనగలుగు రోమాంచము సుందర పుష్పవాటిక లేక ఉద్యానవనము. సుఖమే ఇందలిపక్షులవిహారము. నిర్మలమైనమనస్సే తోటమాలి. అతడు తనసుందరనేత్రములనెడి కుండల ద్వారా ప్రేమ యనెడి జలములతో ఈ తోటను తడుపును. (దో॥ 37)

చౌ- జే గావహిఁ యహ చరిత సఁభారే । తెఇ ఏహి తాల చతుర రఖవారే ॥
సదా సునహిఁ సాదర నర నారీ । తెఇ సురబర మానస అధికారీ ॥ 1 ॥
అతి ఖల జే బిషఈ బగ కాగా । ఏహిఁ సర నికట న జాహిఁ అభాగా ॥
సంబుక భేక సెవార సమానా । ఇహాఁ న బిషయ కథా రస నానా ॥ 2 ॥
తేహి కారన ఆవత హియఁ హారే । కామీ కాక బలాక బిచారే ॥
ఆవత ఏహిఁ సర అతి కఠినాఈ । రామ కృపా బిను ఆఇ న జాఈ ॥ 3 ॥
కఠిన కుసంగ కుపంథ కరాలా । తిన్హ కే బచన బాఘ హరి బ్యాలా ॥
గృహ కారజ నానా జంజాలా । తే అతి దుర్గమ సైల బిసాలా ॥ 4 ॥
బన బహు బిషమ మోహ మద మానా । నదీఁ కుతర్క భయంకర నానా ॥ 5 ॥

ఈ కథను గానము చేయువారు ఈ సరోవరమునకు రక్షకులు. దీనిని సాదరముగా వినెడి స్త్రీ పురుషులు ఈ సరోవరమునకు అధికారులైన ఉత్తమదేవతలు. అత్యంత దుష్టులు, విషయలోలురు, కొంగలు, కాకుల వంటివారు. వారు ఈ సరోవరప్రాంతమునకురారు. ఏలనన ఇందు నత్తలు, కప్పలు, నాచువంటి విషయవార్తాప్రసంగములే లేవు. అందువలన కాకులు, కొంగల వంటి విషయాసక్తులైన దౌర్భాగ్యులు ఈ సరోవరముదిక్కు, దగ్గరకుకూడ రాజాలరు. ఈ సరోవరమును చేరుట వారికి మిగుల కష్టము. శ్రీరామునికృప

లేనిదే ఎవ్వరూ ఈ సరస్సును చేరలేరు. దుష్ట సహవాసము భయంకరమైన చెడు మార్గము. ఈ దుష్టుల వచనములు పులులు, సింహములు, సర్పముల వంటివి. సాంసారికములైన వివిధకార్యకలాపములు దుర్గమపర్వతములు. మోహము, మదము, అభిమానము అనునవి గహనారణ్యములు, వివిధములైన కుతర్కములు భయంకరములైన నదులు. (చౌ॥ 1-5)

దో- జే శ్రద్ధా సంబల రహిత, నహిఁ సంతన్హ కర సాథ।
తిన్హ కహఁ మానస అగమ అతి, జిన్హహి న ప్రియ రఘునాథ ॥ 38 ॥

శ్రద్ధయను దారి బత్తెము, సాధు జనుల సాంగత్యము, శ్రీరామచంద్రునియెడ భక్తి అనునవి లేనివారికి ఈ మానససరోవరము చేరవీలులేనిది. (దో॥ 38)

చౌ- జౌఁ కరి కష్ట జాఇ పుని కోఈ। జాతహిఁ నీద జుడాఈ హోఈ ॥
జడతా జాడ బిషమ ఉర లాగా। గఏహుఁ న మజ్జన పావ అభాగా ॥ 1 ॥
కరి న జాఇ సర మజ్జన పానా। ఫిరి ఆవఇ సమేత అభిమానా ॥
జౌఁ బహోరి కోఉ పూఛన ఆవా। సర నిందా కరి తాహి బుఝావా ॥ 2 ॥
సకల బిఘ్న బ్యాపహిఁ నహిఁ తేహీ। రామ సుకృపాఁ బిలోకహిఁ జేహీ ॥
సోఇ సాదర సర మజ్జను కరఈ। మహా ఘోర త్రయతాప న జరఈ ॥ 3 ॥
తే నర యహ సర తజహిఁ న కాఊ। జిన్హ కేఁ రామ చరన భల భాఊ ॥
జో నహాఇ చహ ఏహిఁ సర భాఈ। సో సతసంగ కరఉ మన లాఈ ॥ 4 ॥
అస మానస మానస చఖ చాహీ। భఇ కబి బుద్ధి బిమల అవగాహీ ॥
భయఉ హృదయఁ ఆనంద ఉఛాహూ। ఉమగెఉ ప్రేమ ప్రమోద ప్రబాహూ ॥ 5 ॥
చలీ సుభగ కబితా సరితా సో। రామ బిమల జస జల భరితా సో ॥
సరజూ నామ సుమంగల మూలా। లోక బేద మత మంజుల కూలా ॥ 6 ॥
నదీ పునీత సుమానస నందిని। కలిమల తృన తరు మూల నికందిని ॥ 7 ॥

ఎవ్వడైనా పెక్కు కష్టముల కోర్చి, ఆ సరోవరమును సమీపించినను, అచ్చటికి వెళ్లినంతనే నిద్రయను చలిజ్వరము పట్టుకొనును. హృదయములో మూర్ఖత్వమనెడివణకు పుట్టును. అందువలన అచటికి చేరియు ఆ దురదృష్టవంతుడు ఆ మానససరోవరమున స్నానము చేయలేడు. ఈ మానససరోవరమున స్నానమాడుటకును, నీరు త్రాగుటకును అశక్తుడై అభిమానముతో మఱలి పోవును. ఎవ్వరైనను ఈ సరస్సునుగూర్చి అడిగినచో, దానిని నిందించుచు అతడు తనచర్యను సమర్థించుకొనును. కాని శ్రీరామచంద్రుని కృపాదృష్టికి పాత్రులైనవారు ఈ విఘ్నములను (ఇబ్బందులను) అధిగమించెదరు. భక్తి విశ్వాసములతో (సాదరముగా) ఈ సరోవరమున స్నానమాడెడివారు ఆధ్యాత్మిక - ఆధిదైవిక - అధి భౌతికములైన తాపత్రయముల నుండి రక్షింపబడుదురు. సోదరులారా ! శ్రీరామ చరణ కమలములపై అనన్యభక్తిగల వారు ఈ సరస్సును ఎన్నడును, ఏ విధముగను విడువరు. ఇందు స్నానము చేయగోరెడి వారు శ్రద్ధతో సజ్జనసాంగత్యము చేయవలెను. ఇట్టి మానససరోవరమును

మనోనేత్రములతో గాంచి, అందు మునుకలువేసినందున ఈ కవి (తులసి) బుద్ధి నిర్మలమైనది. హృదయము ఉత్సాహభరితమై ప్రేమానందములలో మునిగితేలెను. అట్టి సరస్సునుండి శ్రీరామ యశోవైభవమను జలధార ప్రవహించెను. ఈ నది పేరే సరయు. ఇది సకలశుభములకు కూడలి. లౌకిక వైదిక మతములు రెండును దీని సుందర తీరములు. మనోహరమానససరోవరపుత్రికయైన ఈ పవిత్రసరయూనదీప్రవాహమున చిన్నచిన్న గడ్డిపోచలవంటివియును, పెద్దపెద్ద మహావృక్షములవంటివియును ఐన కలియుగమహాపాపములన్నియును సమూలముగా కొట్టుకొనిపోవును. (చౌ॥ 1-7)

దో- శ్రోతా త్రిబిధ సమాజ పుర గ్రామ నగర దుహుఁ కూల।
సంతసభా అనుపమ అవధ, సకల సుమంగల మూల ॥ 39 ॥

ఈ నదీతీరమునగల పల్లెలు, పట్టణములు, నగరములు మూడు విధములైనశ్రోతలకు నివాసస్థానములు. వీటిలో సాధుసమాజ సమంచితమై నిరుపమానమైన అయోధ్య సమస్త శుభములకును ఆలవాలము. (దో॥ 39)

చౌ- రామభగతి సురసరితహి జాఈ। మిలీ సుకీరతి సరజు సుహాఈ ॥
సానుజ రామ సమర జసు పావన। మిలెఉ మహానదు సోన సుహావన ॥ 1 ॥
జుగ బిచ భగతి దేవధుని ధారా। సోహతి సహిత సుబిరతి బిచారా ॥
త్రిబిధ తాప త్రాసక తిముహానీ। రామ సరూప సింధు సముహానీ ॥ 2 ॥
మానస మూల మిలీ సురసరిహీ। సునత సుజన మన పావన కరిహీ ॥
బిచ బిచ కథా బిచిత్ర బిభాగా। జను సరి తీర తీర బన బాగా ॥ 3 ॥
ఉమా మహేస బిబాహ బరాతీ। తే జలచర అగనిత బహుభాఁతీ ॥
రఘుబర జనమ అనంద బధాఈ। భవఁర తరంగ మనోహరతాఈ ॥ 4 ॥

సద్యశోమూర్తియైన సరయూనది శ్రీరామభక్తి యనెడి సురనదియైన గంగను జేరును. అనంతరము అనుజుడైన లక్ష్మణునితో గూడిన శ్రీరాముని యొక్క ప్రతాపయశోరూపమైన శోణనదము వీటితో చేరును. సరయూ శోణనదులతో కూడిన గంగ జ్ఞాన వైరాగ్యములతో గూడిన భక్తివలె విలసిల్లు చుండును. భవతాపహారిణులైనమూడునదీప్రవాహములును ఒక్కటిగా శ్రీరాముడనెడి సాగరమును జేరును. శ్రీరాముని యశస్సు అనెడి సరయూనది శ్రీరామ చరితమను మానస సరోవరము నుండి బయలుదేఱినది. పైగా రామభక్తియనెడి గంగాస్రోతస్సులో గలసినది. కావున దీనిని వినినసజ్జనులమనస్సులు పవిత్రములగును. మధ్యమధ్యనవచ్చు వివిధ కథలు, ఈ నదీతట సమీపమునగలతోటలు,వనములు, పార్వతీపరమేశ్వరులవివాహ మహోత్సవమును చూడవచ్చిన అతిథులు ఇందలి (ఈ ప్రవాహమునందలి) వివిధములైన అసంఖ్యాక జలచరములు. శ్రీరాముని జన్మదిన శుభాకాంక్షలు నదీ తరంగ శీకరములు. (చౌ॥ 1-4)

దో- బాలచరిత చహు బంధు కే, బనజ బిపుల బహురంగ।
నృప రానీ పరిజన సుకృత, మధుకర బారి బిహంగ ॥ 40 ॥

నలుగురు దివ్యసోదరుల బాల్యలీలలే రామకథయనెడి గంగయందుగల రంగురంగుల కమలములు. దశరథ మహారాజు, అతని రాణులు, కుటుంబ సభ్యుల పుణ్యములే తుమ్మెదలు, జల పక్షులు. (దో॥ 40)

చౌ- సీయ స్వయంబర కథా సుహాఈ। సరిత సుహావని సో ఛబి ఛాఈ ॥
నదీ నావ పటు ప్రస్న అనేకా। కేవట కుసల ఉతర సబిబేకా ॥ 1 ॥
సుని అనుకథన పరస్పర హోఈ। పథిక సమాజ సోహ సరి సోఈ ॥
ఘోర ధార భృగునాథ రిసానీ। ఘాట సుబద్ధ రామ బర బానీ ॥ 2 ॥
సానుజ రామ బిబాహ ఉఛాహూ। సో సుభ ఉమగ సుఖద సబ కాహూ ॥
కహత సునత హరషహిం పులకాహీం। తే సుకృతీ మన ముదిత నహాహీం ॥ 3 ॥
రామ తిలక హిత మంగల సాజా। పరబ జోగ జను జురే సమాజా ॥
కాఈ కుమతి కేకఈ కేరీ। పరీ జాసు ఫల బిపతి ఘనేరీ ॥ 4 ॥

శ్రీ సీతాదేవి స్వయంవరమనెడి సుందర కథయే ఈ నదికి శోభావహము. వివేకపూరితముల్గైన అనేకప్రశ్నలు ఇందలిపడవలు, వివేక యుక్తములైన వాటిసమాధానములే సమర్థులైన నావికులు. ఈ కథా శ్రవణానంతరము జరుగు చర్చలే యశస్సు అనెడి సరయూ తీరమున సాగిపోవుయాత్రికులు. వారితో ఈ నదీశోభలు ఇనుమడించు చున్నవి. పరశురామునికోపము ఇందలిభయానకమైన ప్రవాహము. శ్రీరాముని శ్రేష్ఠములైన వచనములు సుబద్ధ ఘట్టములు. శ్రీ రాముని, అతని సోదరుల వివాహ మహోత్సవములు ఈ నదీ ప్రవాహపు ఉచ్చల తరంగములు. ఇవి తమ ఇంపు సొంపులతో అందఱికిని హాయిని గూర్చును. ఈ మహోత్సవములు శ్రోతలను వక్తలను హర్షపుల కాంకితులను జేయును. ఈ నదియందు ఓలలాడువారే పుణ్యాత్ములు. శ్రీరామునియువరాజపట్టాభిషేకమునకు చేయు ఏర్పాట్లు ఈ పర్వదినమున నదీతీరమున జేరిన యాత్రికుల సమూహములు. కైకేయి దుర్బుద్ధియే తీరములయందుగల నాచు. దాని వలన ఘోర విపత్తు సంభవించుట సహజము. (చౌ॥ 1-4)

దో- సమన అమిత ఉతపాత సబ, భరతచరిత జపజాగ।
కలి అఘ ఖల అవగున కథన, తే జలమల బగ కాగ ॥ 41 ॥

ఉత్పాతములను అన్నింటిని శాంతపఱుచు భరతునిచరిత్రము నదీతీరమున ఆచరింపబడు జప యజ్ఞము. కలియుగపాపములనుగూర్చియు, దుష్టుల అవగుణములనుగుఱించియు చేయబడిన వర్ణనలు ఈ నదియందలి మలినములు, కాకులు, కొంగలు. (దో॥ 41)

చౌ- కీరతి సరిత ఛహూం రితు రూరీ। సమయ సుహావని పావని భూరీ ॥
హిమ హిమసైలసుతా సివ బ్యాహూ। సిసిర సుఖద ప్రభు జనమ ఉఛాహూ ॥ 1 ॥
బరనబ రామ బిబాహ సమాజూ। సో ముద మంగలమయ రితురాజూ ॥
గ్రీషమ దుసహ రామ బనగవనూ। పంథకథా ఖర ఆతప పవనూ ॥ 2 ॥
బరషా ఘోర నిసాచర రారీ। సురకుల సాలి సుమంగలకారీ ॥
రామరాజ సుఖ బినయ బడాఈ। బిసద సుఖద సోఇ సరద సుహాఈ ॥ 3 ॥
సతీ సిరోమని సియ గున గాథా। సోఇ గున అమల అనూపమ పాథా ॥
భరత సుభాఉ సుసీతలతాఈ। సదా ఏకరస బరని న జాఈ ॥ 4 ॥

శ్రీరామునివైభవమనెడి ఈనది ఆఋఋతువులయందును, అన్ని వేళలయందును శోభాయమానముగా ఉండును. శివపార్వతులవివాహము హేమంతఋతువు. శ్రీరాముని జన్మదినోత్సవము సుఖదాయకమైన శిశిరఋతువు. శ్రీరామునివివాహమహోత్సవవర్ణన ఆనందమంగళప్రదమైన ఋతురాజైనవసంతము. శ్రీరామునివనవాసగమనము దుస్సహమైనగ్రీష్మఋతువు. వనవాససమయకథలు తీవ్రవాతాతపములు. భయంకరముగా రాక్షసులతోచేసినయుద్ధములు వర్షఋతువు. ఇది పంటపొలాలకు వర్షములవలె దేవతల పాలిటి వరప్రసాదము. శ్రీరాముని రాజ్య పాలనమునందలి సుఖము, వినమ్రత, వైభవము అనునవి నిర్మలమైన, మనోహరమైన, సుఖప్రదమైన శరదృతువు. పతివ్రతాశిరోరత్నమైన సీతాదేవివర్ణన ఈ నదీజలములనిర్మలత్వము, అపురూపమైన గుణము. భరతుని స్వభావము వర్ణనాతీతమైన నదీ శీతలత్వము. (చౌ॥ 1-4)

దో- అవలోకని బోలని మిలని, ప్రీతి పరసపర హాస ।
భాయప భలి చహు బంధు కీ, జల మాధురీ సుబాస ॥ 42 ॥

నలుగురుసోదరులు పరస్పరము చూచుకొనుట, మాట్లాడుకొనుట, కలియుట, ప్రేమించుట, నవ్వుకొనుట మొదలైన వారియొక్క భ్రాతృప్రేమ రీతులు ఈ నీటి మధురిమలు, సుగంధములు. (దో॥ 42)

చౌ- ఆరతి బినయ దీనతా మోరీ । లఘుతా లలిత సుబారి న థోరీ ॥
అదభుత సలిల సునత గునకారీ । ఆస పిఆస మనోమల హారీ ॥ 1 ॥
రామ సుప్రేమహి పోషత పానీ । హరత సకల కలి కలుష గలానీ ॥
భవ శ్రమ సోషక తోషక తోషా । సమన దురిత దుఖ దారిద దోషా ॥ 2 ॥
కామ కోహ మద మోహ నసావన । బిమల బిబేక బిరాగ బఢావన ॥
సాదర మజ్జన పాన కిఏ తేఁ । మిటహిఁ పాప పరితాప హిఏ తేఁ ॥ 3 ॥
జిన్హ ఏహి బారి న మానస ధోఏ । తే కాయర కలికాల బిగోఏ ॥
తృషిత నిరఖి రబి కర భవ బారీ । ఫిరిహహిఁ మృగ జిమి జీవ దుఖారీ ॥ 4 ॥

నా ఆర్తి, ప్రార్థన, దైన్యము - ఇవియన్నియును నిర్మలములైన ఈ నదీజలముల లఘుత్వమునకు చిహ్నములు. ఈ జలమును గూర్చి విన్నంత మాత్రముననే అది గుణమునిచ్చును. ఇది దాని వైశిష్ట్యము. ఆశాదాహమును, మనోమాలిన్యమును తొలగించును. ఈ జలము శ్రీరామభక్తికి పుష్టిని గూర్చును, కలియుగసమస్తపాపములను, మనస్తాపములను హరించును. జననమరణరూపభవబంధములను త్రుంచి వేయును. సంతోషమునకే సంతసమును గూర్చును. పాప, తాప, దారిద్ర్యములను నశింప జేయును. ఈ నీరు కామక్రోధ లోభ మోహ మద మాత్సర్యములను పాఱద్రోలి, నిర్మలజ్ఞానవైరాగ్యములను పెంపుజేయును. సాదరముగా (భక్తిశ్రద్ధలతో) స్నాన పానములొనర్చిన వారి హృదయములయందలి పాప తాపములను హరించును. శ్రీరాముని యశస్సు అనెడి ఈ నదీజలములతో తమహృదయములను క్షాళనము చేసికొననివారు పిరికివారు. కలి(కాల) ప్రభావమునకు లోనగుదురు. అట్టి జీవులు విషయ వాంఛలకై అఱ్ఱులుచాచుచు మృగతృష్ణకై ఆరాటముతో పరుగులుతీయుజింకలవలె నిరాశోపహతులగుదురు. (చౌ॥ 1-4)

యాజ్ఞవల్క్య భరద్వాజ సంవాదము

దో- మతి అనుహారి సుబారి గున, గన గని మన అన్హవాఇ।
సుమిరి భవానీ సంకరహి, కహ కబి కథా సుహాఇ ॥ 43 (క) ॥
అబ రఘుపతి పద పంకరుహ, హియఁ ధరి పాఇ ప్రసాద।
కహఉఁ జుగల మునిబర్జ కర, మిలన సుభగ సంబాద ॥ 43 (ఖ) ॥

ఈ ఉత్తమ జలములగుణములను బుద్ధికి అందినంత వఱకు కొనియాడి, ఆ జలములయందు మానసస్నానమునాచరించి, శివపార్వతులను సంస్మరించి, తులసీదాస కవి ఈ మనోజ్ఞమైన కథను వినిపించుచున్నాడు. శ్రీరఘురాముని చరణకమలములను నా హృదయమున నిడుకొని, ఆయన దయకు పాత్రుడనై మునిశ్రేష్ఠులైన యాజ్ఞవల్క్య భరద్వాజుల సంవాదమును తెల్పెదను. (దో॥ 43. క,ఖ)

చౌ- భరద్వాజ ముని బసహిఁ ప్రయాగా। తిన్హహి రామ పద అతి అనురాగా ॥
తాపస సమ దమ దయా నిధానా। పరమారథ పథ పరమ సుజానా ॥ 1 ॥
మాఘ మకరగత రబి జబ హోఈ। తీరథపతిహిఁ ఆవ సబ కోఈ ॥
దేవ దనుజ కిన్నర నర శ్రేనీఁ। సాదర మజ్జహిఁ సకల త్రిబేనీఁ ॥ 2 ॥
పూజహిఁ మాధవ పద జలజాతా। పరసి అఖయబటు హరషహిఁ గాతా ॥
భరద్వాజ ఆశ్రమ అతి పావన। పరమ రమ్య మునిబర మన భావన ॥ 3 ॥
తహాఁ హోఇ ముని రిషయ సమాజా। జాహిఁ జె మజ్జన తీరథరాజా ॥
మజ్జహిఁ ప్రాత సమేత ఉఛాహా। కహహిఁ పరస్పర హరి గున గాహా ॥ 4 ॥

భరద్వాజముని ప్రయాగనివాసి. ఆయనకు శ్రీరాముని పాద పద్మములపై మిక్కిలి మక్కువగలదు. ఆయన తపస్వి, శమ, దమ, దయానిధానము, పరమార్థ మార్గమున చక్కనికుశలుడు. మాఘమాసమున సూర్యుడు మకరరాశిలో ప్రవేశించినప్పుడు[1] జనులందఱును తీర్థరాజమైన ప్రయాగను దర్శింతురు. దేవతలు, దైత్యులు, కిన్నరులు, మనుష్యులు, అందఱును సాదరముగా గంగా యమునా సరస్వతీ నదుల త్రివేణీ సంగమమున స్నానములనాచరింతురు. వారు ప్రయాగ తీర్థరాజ స్వామియైన వేణీ మాధవుని పాదపద్మములను పూజించి, అక్షయవటమును సేవించి, పులకాంకితులయ్యెదరు. భరద్వాజాశ్రమము అతిపవిత్రమైనది, రమణీయమైననది,

1. ఉత్తర భారతమునందు (వింధ్యకుఉత్తరమునందు) (చైత్రాది) ప్రతిమాసము కృష్ణ పక్షముతో ప్రారంభమగును. ఈ సందర్భమునకు తగినట్లు చెప్పవలెనన్న వింధ్యకు దక్షిణమున ఉండువారు పాటించు పుష్య బహుళ (కృష్ణ)పక్ష పాడ్యమిని వారు (వింధ్యకు ఉత్తరమున ఉండువారు) మాఘ బహుళ (కృష్ణ)పక్ష పాడ్యమిగా భావింతురు. బహుళ (కృష్ణ) పాడ్యమితోనే అక్కడ క్రొత్తమాసము ప్రారంభమగును. అనగా మన మాసము శుక్ల పక్షముతోడను, వారి మాసము కృష్ణ పక్షముతోడను ప్రారంభమగును. కావున మాఘ మాసములో మకరసంక్రాంతి వచ్చుట సంభవమే.

మునీశ్వరులకు మనోజ్ఞమైనది. తీర్థరాజమైన ప్రయాగలో స్నానమాచరించిన ఋషులు, మునులు ఈ భరద్వాజాశ్రమమున సభచేయుదురు. ప్రాతఃకాలమున ఉత్సాహముతో స్నాన సంధ్యలనాచరించి, వారు పరస్పరము శ్రీహరిగుణ విశేషములను గూర్చి ముచ్చటించు కొందురు. (చౌ॥ 1-4)

దో- బ్రహ్మ నిరూపన ధరమ బిధి, బరనహిఀ తత్త్వ బిభాగ ।
కహహిఀ భగతి భగవంత కై, సంజుత గ్యాన బిరాగ ॥ 44 ॥

మునులు తమ గోష్ఠులయందు బ్రహ్మనిరూపణము, ధర్మ విధానములు, తత్త్వ విభాగములు (వేదాంత, కర్మమీమాంసా, సాంఖ్య దర్శనములు) చర్చించెదరు. జ్ఞాన వైరాగ్యములతో గూడిన భక్తిని గూర్చియు ముచ్చటింతురు. (దో॥ 44)

చౌ- ఏహి ప్రకార భరి మాఘ నహాహీఀ । పుని సబ నిజ నిజ ఆశ్రమ జాహీఀ ॥
ప్రతి సంబత అతి హోఇ అనందా । మకర మజ్జి గవనహిఀ మునిబృందా ॥ 1 ॥
ఏక బార భరి మకర నహాఏ । సబ మునీస ఆశ్రమన్హ సిధాఏ ॥
జాగబలిక ముని పరమ బిబేకీ । భరద్వాజ రాఖే పద టేకీ ॥ 2 ॥
సాదర చరన సరోజ పఖారే । అతి పునీత ఆసన బైఠారే ॥
కరి పూజా ముని సుజసు బఖానీ । బోలే అతి పునీత మృదు బానీ ॥ 3 ॥
నాథ ఏక సంసఉ బడ మోరేఀ । కరగత బేదతత్త్వ సబు తోరేఀ ॥
కహత సో మోహి లాగత భయ లాజా । జౌఀ న కహఉఀ బడ హోఇ అకాజా ॥ 4 ॥

ఈ విధముగా మాఘమాసమంతయు ప్రతి దినము త్రివేణీలో స్నానముల నాచరించి, పిదప తమ తమ ఆశ్రమములకు వెళ్లుదురు. ఈ యానందోత్సవము ప్రతి సంవత్సరము జరుగుచుండును. మకర స్నానములఅనంతరము మునీశ్వరులు తమతమ స్థానములకు చేరుదురు. ఒకానొకసారి మునీశ్వరులందఱును మకరస్నానములఅనంతరము తమఆశ్రమములకు వెళ్లిపోయిరి. కాని భరద్వాజముని పరమజ్ఞానియైన యాజ్ఞవల్క్య మహాముని పాదములకు నమస్కరించి, ఆయనను తనఆశ్రమమున నిల్పుకొనెను. ఆయనపాదపద్మములను సాదరముగా కడిగి, ఉన్నతాసనముపై కూర్చుండ బెట్టి, ఆయన కీర్తిని పొగడి, భరద్వాజుడు మృదు మధురముగా ఇట్లనెను. "ఓ మహాత్మా! మీరు వేదవిదులు. నాకొక సందేహము గలదు. దానిని అడుగుటకు భయము, బిడియము కలుగుచున్నవి. ఇప్పుడు మిమ్ము అడుగకున్నచో మఱల నాకు ఇట్టి అవకాశము లభింపదు. (చౌ॥ 1-4)

దో- సంత కహహిఀ అసి నీతి ప్రభు, శ్రుతి పురాన ముని గావ ।
హోఇ న బిమల బిబేక ఉర, గుర సన కిఏఀ దురావ ॥ 45 ॥

ఏ విషయమునైనను గురువుగారికడ దాచినచో నిర్మలజ్ఞానము అబ్బదు- అని వేద పురాణములును, సాధు సజ్జనులును చెప్పియుండుట ప్రసిద్ధమే. (దో॥ 45)

చౌ- అస బిచారి ప్రగటఉఁ నిజ మోహూ । హరహు నాథ కరి జన పర ఛోహూ ॥
రామ నామ కర అమిత ప్రభావా । సంత పురాన ఉపనిషద గావా ॥ 1 ॥
సంతత జపత సంభు అబినాసీ । సివ భగవాన గ్యాన గున రాసీ ॥
ఆకర చారి జీవ జగ అహహీఁ । కాసీఁ మరత పరమ పద లహహీఁ ॥ 2 ॥
సోపి రామ మహిమా మునిరాయా । సివ ఉపదేసు కరత కరి దాయా ॥
రాము కవన ప్రభు పూఛఉఁ తోహీ । కహిఅ బుఝాఇ కృపానిధి మోహీ ॥ 3 ॥
ఏక రామ అవధేస కుమారా । తిన్హ కర చరిత బిదిత సంసారా ॥
నారి బిరహఁ దుఖు లహెఉ అపారా । భయఉ రోషు రన రావను మారా ॥ 4 ॥

అందువలన నా అజ్ఞానమును మీముందు ఉంచెదను. దయతో నా సందేహములను నివృత్తి చేయుడు. సజ్జనుల, పురాణముల, ఉపనిషత్తుల దృష్టిలో రామనామమహిమ అపారమైనది. కల్యాణ స్వరూపుడు, అవ్యయుడు, జ్ఞాన గుణ నిధియైన శంకరుడు సర్వదా రామనామమును జపించుచుండును. కాశీలో మృతిచెందెడి చతుర్విధ జీవరాసులకును శంకరుడు రామనామమును ఉపదేశించును. తత్ప్రభావమున ఆ జీవకోటికి మోక్షము లభించును. మహాత్మా! ఈ రాముడెవరు? నాకు విశదముగా తెల్పుడు. ఒక రాముడు అయోధ్యాపతియైనదశరథునికుమారుడు. అతడు భార్యా వియోగముచే మిక్కిలి దుఃఖితుడయ్యెను. కడకు అతడు యుద్ధములో క్రుద్ధుడై రావణుని సంహరించెను. ఆయన వృత్తాంతము జగద్విదితము. (చౌ॥ 1-4)

దో- ప్రభు సోఇ రామ కి అపర కోఉ, జాహి జపత త్రిపురారి ।
సత్యధామ సర్బగ్య తుమ్హ, కహహు బిబేకు బిచారి ॥ 46 ॥

పరమశివుడు నిరంతరము జపించునది ఈ రాముని నామమేనా? లేక మఱియొక రాముని నామమా? మీరు సత్యవ్రతులు, సర్వజ్ఞులు, దయతో తెల్పుడు. (దో॥ 46)

చౌ- జైసేఁ మిటై మోర భ్రమ భారీ । కహహు సో కథా నాథ బిస్తారీ ॥
జాగబలిక బోలే ముసుకాఈ । తుమ్హహి బిదిత రఘుపతి ప్రభుతాఈ ॥ 1 ॥
రామభగత తుమ్హ మన క్రమ బానీ । చతురాఈ తుమ్హారి మైఁ జానీ ॥
చాహహు సునై రామ గున గూఢా । కీన్హిహు ప్రస్న మనహుఁ అతి మూఢా ॥ 2 ॥
తాత సునహు సాదర మను లాఈ । కహఉఁ రామ కై కథా సుహాఈ ॥
మహామోహు మహిషేసు బిసాలా । రామకథా కాలికా కరాలా ॥ 3 ॥
రామకథా ససి కిరన సమానా । సంత చకోర కరహిఁ జెహి పానా ॥
ఐసెఇ సంసయ కీన్హ భవానీ । మహాదేవ తబ కహా బఖానీ ॥ 4 ॥

మహాత్మా! "నాభ్రమనివారణకై మీరు నాకు ఆకథను సవిస్తరముగా తెలుపుడు" - యాజ్ఞవల్క్య మహర్షి చిఱునవ్వుతో ఇట్లనెను. శ్రీరాముని వైభవము మీకు ఇదివఱకే తెలియును. మీరు త్రికరణశుద్ధిగా శ్రీరామభక్తులు. మీ

చాతుర్యము నాకు తెలియును. శ్రీరాముని గుణగణములను వినగోరి, తెలియని వానివలె నన్ను ఇట్లు ప్రశ్నించుచున్నారు. నాయనా! ఏకాగ్రచిత్తముతో వినుము. శ్రీరాముని మనోహరకథను వినిపించెదను. మహామోహమనెడిమహిషాసురుని కడతేర్చుటకు శ్రీరామకథ కాళీమాతవంటిది. అది చంద్రుని వెన్నెలవంటిది. దానిని చకోరములవంటి సాధుపుంగవులు నిరంతరము పానముచేయుదురు. ఈ సందేహమునే పార్వతీదేవి ప్రకటింపగా మహాదేవుడు రామకథను విశదముగా వర్ణించెను. (చౌ॥ 1-4)

దో- కహఉఁ సో మతి అనుహారి అబ, ఉమా సంభు సంబాద ।
భయఉ సమయ జెహి హేతు జెహి, సును ముని మిటిహి బిషాద ॥ **47** ॥

ఇప్పుడు నేను నాబుద్ధిని అనుసరించి, ఆ శివపార్వతులసంవాదమునే నీకు వినిపించెదను. ఆ సంవాదము ఎప్పుడు ఎందులకు జరిగినదో వినుడు. మునీశ్వరా! మీ సందేహము దూరమగును. (దో॥ 47)

చౌ- ఏక బార త్రేతా జుగ మాహీఁ । సంభు గఏ కుంభజ రిషి పాహీఁ ॥
సంగ సతీ జగజనని భవానీ । పూజే రిషి అఖిలేస్వర జానీ ॥ 1 ॥
రామకథా మునిబర్జ బఖానీ । సునీ మహేస పరమ సుఖు మానీ ॥
రిషి పూఛీ హరిభగతి సుహాఈ । కహీ సంభు అధికారీ పాఈ ॥ 2 ॥
కహత సునత రఘుపతి గున గాథా । కఛు దిన తహాఁ రహే గిరినాథా ॥
ముని సన బిదా మాగి త్రిపురారీ । చలే భవన సఁగ దచ్ఛకుమారీ ॥ 3 ॥
తెహి అవసర భంజన మహిభారా । హరి రఘుబంస లీన్హ అవతారా ॥
పితా బచన తజి రాజు ఉదాసీ । దండక బన బిచరత అబినాసీ ॥ 4 ॥

త్రేతాయుగమున ఒకసారి శివుడు అగస్త్యుని యొద్దకు వెళ్లెను. జగజ్జననియు భవపత్నియు ఐన సతీదేవి ఆయనను అనుసరించెను. అగస్త్య మహర్షి సర్వేశ్వరుడైన శంకరుని పూజించెను. ఆ సమయమున మునిశ్రేష్ఠుడైన అగస్త్యుడు శ్రీరామకథను సవిస్తరముగా వినిపించెను. దానిని విని మహేశ్వరుడానందించెను. తర్వాత మహిమాన్వితమైన హరిభక్తిని గూర్చి అగస్త్యుడు శివుని అడిగెను. ఆయనను అర్హునిగా తలచి, శివుడు హరిభక్తి మహత్త్వమును దెలిపెను. ఈ విధముగా హరి గుణములను వినుచు వినిపించుచు శంకరుడు అచట కొంతకాలము గడిపెను. పిమ్మట అగస్త్యుని వీడ్కొని, మహేశ్వరుడు సతీసమేతుడై కైలాసమునకు బయలుదేరెను. అదే సమయమున శ్రీహరి భూభారమునుతొలగించుటకు శ్రీరాముడుగా రఘువంశమున అవతరించెను. పితృవాక్యపరిపాలనకై రాజ్యమును త్యజించి, రామచంద్రప్రభువు దండకారణ్యమున మునివేషముతో సంచరించు చుండెను. (చౌ॥ 1-4)

దో- హృదయఁ బిచారత జాత హర, కెహి బిధి దరసను హోఇ ।
గుప్త రూప అవతరెఉ ప్రభు, గఏఁ జాన సబు కోఇ ॥ **48 (క)** ॥

సో- సంకర ఉర అతి ఛోభు, సతీ న జానహిఁ మరము సోఇ ।
తులసీ దరసన లోభు, మన డరు లోచన లాలచీ ॥ **48 (ఖ)** ॥

"నేను శ్రీహరిదర్శనమునుచేసికొనుట యెట్లు? ప్రభువు మాఋ రూపమున అవతరించెను. నేనచటికి వెళ్లినచో ఆయన ఎవరో అందఱును తెలిసి కొందురు" అని మహాదేవుడు ఆలోచించుచు వెళ్లెను. శంకరుని హృదయము ఊగిసలాటకు లోనయ్యెను. సతీదేవికి ఈ విషయము తెలియదు. శంకరునికన్నులు శ్రీహరినిదర్శించుటకు తొందరపడుచుండెను. మనస్సు భయాందోళనలకు గురియయ్యెను. అని తులసీదాసు చెప్పుచున్నాడు.

(దో॥ 48. క,ఖ)

చౌ- రావన మరన మనుజ కర జాచా । ప్రభు బిధి బచను కీన్హ చహ సాచా ॥
జౌఁ నహిఁ జాఉఁ రహఇ పఛితావా । కరత బిచారు న బనత బనావా ॥ 1 ॥
ఎహి బిధి భఏ సోచబస ఈసా । తేహీ సమయ జాఇ దససీసా ॥
లీన్హ నీచ మారీచహి సంగా । భయఉ తురత సోఇ కపట కురంగా ॥ 2 ॥
కరి ఛలు మూఢ హరీ బైదేహీ । ప్రభు ప్రభాఉ తస బిదిత న తేహీ ॥
మృగ బధి బంధు సహిత హరి ఆఏ । ఆశ్రము దేఖి నయన జల ఛాఏ ॥ 3 ॥
బిరహ బికల నర ఇవ రఘురాఈ । ఖోజత బిపిన ఫిరత దోఉ భాఈ ॥
కబహూఁ జోగ బియోగ న జాకేఁ । దేఖా ప్రగట బిరహ దుఖు తాకేఁ ॥ 4 ॥

"మానవునిచేతిలోనే తనకు మరణము సంభవించునట్లు రావణుడు బ్రహ్మనుండి వరమును పొందెను. బ్రహ్మ వాక్కును సత్యమొనర్చుట శ్రీహరి కార్యము. నేను ఇప్పుడు వెళ్లి, ఆయనను దర్శింపనిచో తరువాత నాకు పశ్చాత్తాపమే మిగులును-" అను ఆలోచనలు శంకరుని మనస్సులో మెదలుచుండెను. ఇంతలోనే నీచుడైన రావణుడు మారీచుడను రాక్షసుని తన వెంటగొని పోయెను. వెంటనే మారీచుడు మాయలేడిగా మాఱెను. శ్రీహరిశక్తిని ఎఱుగని మూర్ఖరావణుడు మోసముతో వైదేహిని అపహరించెను. మాయామృగమును వధించి, శ్రీరాముడు లక్ష్మణునితోగూడి, ఆశ్రమమునకు వచ్చెను. ఆశ్రమమున సీతనుగానక దుఃఖపడెను. శ్రీరఘునాథుడు సామాన్యమానవులవలె విరహవ్యాకులుడయ్యెను. సోదరులిరువురును సీతాదేవికై వనమంతయు గాలించిరి. సీతారాముల సంయోగమునకు ఎన్నడును వియోగము అనెడి మాటయే లేదు. అట్టి శ్రీరామునియందు విరహశోకము ప్రత్యక్షముగా కనబడెను.

(చౌ॥ 1-4)

దో- అతి బిచిత్ర రఘుపతి చరిత, జానహిఁ పరమ సుజాన ।
జే మతిమంద బిమోహ బస, హృదయఁ ధరహిఁ కఛు ఆన ॥ 49 ॥

శ్రీరఘునాథునిచరిత్ర అతివిచిత్రమైనది. దానిని జ్ఞానులే తెలిసికొనగలరు. మందబుద్ధులు మోహవశమున విపరీతముగా అర్థము చేసికొందురు.

(దో॥ 49)

చౌ- సంభు సమయ తెహి రామహి దేఖా । ఉపజా హియఁ అతి హరషు బిసేషా ॥
భరి లోచన ఛబిసింధు నిహారీ । కుసమయ జాని న కీన్హి చిన్హారీ ॥ 1 ॥
జయ సచ్చిదానంద జగ పావన । అస కహి చలేఉ మనోజ నసావన ॥
చలే జాత సివ సతీ సమేతా । పుని పుని పులకత కృపానికేతా ॥ 2 ॥
సతీఁ సో దసా సంభు కై దేఖీ । ఉర ఉపజా సందేహు బిసేషీ ॥
సంకరు జగతబంద్య జగదీసా । సుర నర ముని సబ నావత సీసా ॥ 3 ॥

తిన్హ నృపసుతహి కీన్హ పరనామా । కహి సచ్చిదానంద పరధామా ॥
భఏ మగన ఛబి తాసు బిలోకీ । అజహుఁ ప్రీతి ఉర రహతి న రోకీ ॥ 4 ॥

ఆసమయమున శివుడు శ్రీరాముని జూచెను. హరునిహృదయము ఆనందముతో పొంగిపోయెను. శోభానిధియైనశ్రీరాముని శివుడు కన్నులపండువుగాజూచెను. కాని తానెవరో చెప్పుటకు అది సమయముకాదని మిన్నకుండెను. "ఓ జగత్కల్యాణకర్తా! సచ్చిదానందరూపా! నీకు జయమగుగాక" అని పల్కుచు కామారియైన పరమేశ్వరుడు వెళ్లి పోయెను. కృపాళువైన పరమశివుడు మిక్కిలిహర్షమునుబొందుచు పులకితగాత్రుడై సతీదేవితో వెళ్లుచుండెను. శంకరుని స్థితిని జూచి సతీదేవిమనస్సులో ఒకసందేహము గలిగెను. ఆమె తనలోతాను ఇట్లు ఆలోచించెను. "శివుడు జగత్పూజ్యుడు, విశ్వేశ్వరుడు. దేవతలు, మునులు, మనుష్యులు అందఱును ఆయనకు ప్రణమిల్లుదురు. ఐనను అట్టి శివుడు ఒకరాజకుమారుని 'సచ్చిదానందా! పరంధామా!' అని సంబోధించి, ఆయనకు ప్రణమిల్లెను. ఆయనసౌందర్యమునుజూచి, భక్తిపరవశుడయ్యెను. ఆ పారవశ్యము ఇప్పటి వఱకును తగ్గలేదు.

(చౌ॥ 1-4)

సతీదేవి సందేహము

దో- బ్రహ్మ జొ బ్యాపక బిరజ అజ, అకల అనీహ అభేద ।
సో కి దేహ ధరి హోఇ నర, జాహి న జానత బేద ॥ 50 ॥

సర్వవ్యాపి, మాయాతీతుడు, అజుడు, పూర్ణస్వరూపుడు, నిష్కాముడు, భేదరహితుడు, వేదములకును అగోచరుడైన పరబ్రహ్మ మానవదేహమును ధరించునా? (దో॥ 50)

చౌ-బిష్ను జొ సుర హిత నరతను ధారీ । సొఉ సర్బగ్య జథా త్రిపురారీ ॥
ఖోజఇ సో కి అగ్య ఇవ నారీ । గ్యానధామ శ్రీపతి అసురారీ ॥ 1 ॥
సంభుగిరా పుని మృషా న హోఈ । సివ సర్బగ్య జాన సబు కోఈ ॥
అస సంసయ మన భయఉ అపారా । హోఇ న హృదయఁ ప్రబోధ ప్రచారా ॥ 2 ॥
జద్యపి ప్రగట న కహేఉ భవానీ । హర అంతరజామీ సబ జానీ ॥
సునహి సతీ తవ నారి సుభాఊ । సంసయ అస న ధరిఅ ఉర కాఊ ॥ 3 ॥
జాసు కథా కుంభజ రిషి గాఈ । భగతి జాసు మైఁ మునిహి సునాఈ ॥
సొఇ మమ ఇష్టదేవ రఘుబీరా । సేవత జాహి సదా ముని ధీరా ॥ 4 ॥

ఒకవేళ విష్ణుమూర్తి దేవతలను రక్షించుటకు మానవదేహమును దాల్చినచో త్రిపురారియైన శంకరునివలె శ్రీహరియు సర్వజ్ఞుడు గదా! అట్టి జ్ఞాననిధి లక్ష్మీపతి, అసురారి, అజ్ఞానివలె భార్యను వెదకుచు తిరుగునా? మఱి శివుడు సర్వజ్ఞుడనుమాట జగద్విదితము. ఆయన వాక్కు అసత్యము కానేరదు"- ఈ విధముగా ఆమె మనస్సు పరిష్కరింపజాలని సందేహములతో నిండిపోయెను. మోహవశమున ఆమెకు జ్ఞానస్ఫురణ కాలేదు. భవాని మౌనముగా ఉన్నను పరమేశ్వరుడు అంతర్యామిగావున ఆమెమనస్సును తెలిసికొని ఇట్లనెను. "సతీ! నీది స్త్రీస్వభావము. ఇట్టిసందేహములను మనస్సులో ఉంచుకొనరాదు. ఈ రఘురాముడే నాఇష్ట దైవము. అగస్త్యుడు వినిపించినది ఈయనకథనే. నేను వివరించినదియు ఈయనభక్తినిగూర్చియే. మునీశ్వరులందఱును సర్వదా ఈయననే సేవింతురు. (చౌ॥ 1-4)

ఛం- ముని ధీర జోగీ సిద్ధ సంతత బిమల మన జెహి ధ్యావహీం ।
కహి నేతి నిగము పురాన ఆగమ జాసు కీరతి గావహీం ॥
సోఇ రాము బ్యాపక బ్రహ్మ భువన నికాయ పతి మాయా ధనీ ।
అవతరేఉ అపనే భగత హిత నిజతంత్ర నిత రఘుకులమనీ ॥

సర్వవ్యాపకుడైన పరబ్రహ్మ, సమస్తలోకములకు స్వామి, మాయాపతి, పరమస్వతంత్రుడు, నిత్యుడు, ఐన ఆ శ్రీహరియే భక్తరక్షణకై రఘువంశమున శ్రీరాముడై అవతరించెను. మునులు, యోగులు, సిద్ధులు నిరంతరము నిర్మల మనస్సుతో ఆయననే ధ్యానించెదరు. వేదములు, పురాణములు, శాస్త్రములు, "నేతి, నేతి" యని ఆయన వైభవమునే ప్రస్తుతించును. (ఛం॥)

సో- లాగ న ఉర ఉపదేసు, జదపి కహేఉ సివం బార బహు ।
బోలే బిహసి మహేసు, హరిమాయా బలు జాని జియం ॥ 51 ॥

పరమశివుడు పెక్కు పర్యాయములు చెప్పినను ఆ ఉపదేశము సతీదేవి మనస్సున నాటుకొనలేదు. అది విష్ణుమాయయని తెలిసికొని శివుడు చిఱునవ్వుతో ఇట్లనెను. (సో॥ 51)

చౌ- జౌం తుమ్హరేం మన అతి సందేహూ । తౌ కిన జాఇ పరీఛా లేహూ ॥
తబ లగి బైఠ అహఉం బటఛాహీం । జబ లగి తుమ్హ ఐహహు మోహి పాహీం ॥ 1 ॥
జైసేం జాఇ మోహ భ్రమ భారీ । కరేహు సో జతను బిబేక బిచారీ ॥
చలీం సతీ సివ ఆయసు పాఈ । కరహిం బిచారు కరౌం కా భాఈ ॥ 2 ॥
ఇహాం సంభు అస మన అనుమానా । దచ్ఛసుతా కహుం నహిం కల్యానా ॥
మోరెహు కహేం న సంసయ జాహీం । బిధి బిపరీత భలాఈ నాహీం ॥ 3 ॥
హోఇహి సోఇ జో రామ రచి రాఖా । కో కరి తర్క బఢావై సాఖా ॥
అస కహి లగే జపన హరినామా । గఈం సతీ జహం ప్రభు సుఖధామా ॥ 4 ॥

"నీమనస్సున సంశయమున్నచో, స్వయముగా నీవే వెళ్లి, పరీక్షించి, సంశయ నివృత్తి ఏలచేసికొనవు? నీవు మఱలివచ్చువఱకు నేను ఈ వటవృక్షచ్ఛాయలో కూర్చొనియుందును. అజ్ఞానము, భ్రమతోగూడిన నీసందేహము తొలగించుకొను ఉపాయమును గూడ నీవే వివేకముతో ఆలోచించుకొనుము"- పరమశివునిఆజ్ఞను పొందినసతీదేవి అచటనుండి వెడలిపోయెను. శ్రీరాముని దివ్యత్వమును ఎట్లు పరీక్షింపదగును? అని ఆమె ఆలోచింపసాగెను. ఇచ్చట శివుడు ఈ విధముగా ఆలోచింపమొదలిడెను." దక్షపుత్రికయగు సతీదేవికి ఏదియో ఆపద రానున్నది. నేను నచ్చజెప్పినప్పటికిని ఆమెసందేహము దూరము కాలేదు. ఇది విధివైపరీత్యము. దైవ సంకల్పమే జరిగితీరును. నేను ఈ విషయమున ఎక్కువగా ఆలోచింపనవసరము లేదు"- అనుకొనుచు శివుడు శ్రీహరినామజపము చేయుచుండెను. సతీదేవిమాత్రము శుభప్రదుడైన శ్రీరాముడున్న చోటికి చేరెను. (చౌ॥ 1-4)

దో- పుని పుని హృదయం బిచారు కరి, ధరి సీతా కర రూప ।
ఆగేం హోఇ చలి పంథ తెహిం, జెహిం ఆవత నరభూప ॥ 52 ॥

మనస్సులో చాలఆలోచించిన తరువాత సతీదేవి సీతాదేవిరూపమును ధరించి, శ్రీరాముడు వచ్చుమార్గమున ముందుకు నడిచెను. (దో॥ 52)

చౌ-లఛిమన దీఖ ఉమాకృత బేషా। చకిత భఏ భ్రమ హృదయఁ బిసేషా ॥
కహి న సకత కఛు అతి గంభీరా। ప్రభు ప్రభాఉ జానత మతిధీరా ॥ 1 ॥
సతీ కపటు జానేఉ సురస్వామీ। సబదరసీ సబ అంతరజామీ ॥
సుమిరత జాహి మిటఇ అగ్యానా। సొఇ సరబగ్య రాము భగవానా ॥ 2 ॥
సతీ కీన్హ చహ తహఁహుఁ దురాఊ। దేఖహు నారి సుభావ ప్రభాఊ ॥
నిజ మాయా బలు హృదయఁ బఖానీ। బోలే బిహసి రాము మృదు బానీ ॥ 3 ॥
జోరి పాని ప్రభు కీన్హ ప్రనామూ। పితా సమేత లీన్హ నిజ నామూ ॥
కహేఉ బహోరి కహాఁ బృషకేతూ। బిపిన అకేలి ఫిరహు కెహి హేతూ ॥ 4 ॥

మాఱువేషమునఉన్న సతీదేవిని జూచి, లక్ష్మణుడు చకితుడై, భ్రమకులోనాయెను. కాని అతిగంభీరుడై అతడు ఏమియు మాట్లాడలేకపోయెను. ధీరుడైన లక్ష్మణుడు శ్రీరాముని మహిమను బాగుగా తెలిసిన వాడు. సర్వదర్శియు, సకలహృదయమర్మజ్ఞుడును, దేవాదిదేవుడునుఐనశ్రీరాముడు సతీదేవిమాఱువేషమును గ్రహించెను. సర్వజ్ఞుడైన శ్రీరామునిస్మరణమాత్రముననే అజ్ఞానము పటాపంచలగును. (యాజ్ఞవల్క్యుడు భరద్వాజ మునితో పల్కుచున్నాడు.) స్త్రీస్వభావము విచిత్రమైనది. సర్వజ్ఞుడైన శ్రీరామునికడనే సతీదేవి తనస్వరూపమును దాచుచున్నది. అంతట శ్రీరాముడుతనమాయా ప్రభావమున నిజమును గ్రహించి, నవ్వి, మృదుమధురముగా ఇట్లనెను. మొట్టమొదట ప్రభువు ఆమెకు అంజలి ఘటించి, తనపేరును, తన తండ్రి పేరును తెలుపుచు ప్రశ్నించెను. "పరమ శివుడెక్కడ? ఒంటరిగా నీవు ఈ అడవిలో సంచరించుటకు కారణమేమి?" (చౌ॥ 1-4)

దో- రామ బచన మృదు గూఢ సుని, ఉపజా అతి సంకోచు।
సతీ సభీత మహేస పహిఁ, చలీఁ హృదయఁ బడ సోచు ॥ 53 ॥

శ్రీరామునికోమలమైనగూఢవచనములను విని, సతీదేవిహృదయము తల్లడిల్లెను. భయముతో ఆమె చింతాక్రాంతురాలై శివుని యొద్దకు బయలుదేఱెను. (దో॥ 53)

చౌ- మైఁ సంకర కర కహా న మానా। నిజ అగ్యాను రామ పర ఆనా ॥
జాఇ ఉతరు అబ దేహఉఁ కాహా। ఉర ఉపజా అతి దారున దాహా ॥ 1 ॥
జానా రామ సతీఁ దుఖు పావా। నిజ ప్రభాఉ కఛు ప్రగటి జనావా ॥
సతీఁ దీఖ కౌతుకు మగ జాతా। ఆగేఁ రాము సహిత శ్రీ భ్రాతా ॥ 2 ॥
ఫిరి చితవా పాఛేఁ ప్రభు దేఖా। సహిత బంధు సియ సుందర బేషా ॥
జహఁ చితవహిఁ తహఁ ప్రభు ఆసీనా। సేవహిఁ సిద్ధ మునీస ప్రబీనా ॥ 3 ॥
దేఖే సివ బిధి బిష్ను అనేకా। అమిత ప్రభాఉ ఏక తేఁ ఏకా ॥
బందత చరన కరత ప్రభు సేవా। బిబిధ బేష దేఖే సబ దేవా ॥ 4 ॥

"నేను పరమేశ్వరునిమాటలను పరిగణింపలేదు. నాఅజ్ఞానమును శ్రీరామునిపై ఆపాదించితిని, ప్రదర్శించితిని. నేను శివుని యెదుట ఏమని మాట్లాడగలను?" అని అనుకొనినంతనే ఆమెహృదయమున భయసంతాపములు ఉత్పన్నములాయెను. శ్రీరాముడు సతీదేవిభయాందోళనలను ఎఱింగి, తనమహిమను చూపదలచెను. ప్రయాణించుమార్గములో ఆమె ఒక ఆశ్చర్యకరదృశ్యమును గాంచెను. సీతారామలక్ష్మణులు తనకంటె ముందు పోవుచుండిరి. వెనుకకు మఱలి చూచినప్పుడు అచ్చటను సీతారాములే కనబడిరి. ఎటువైపుచూచినను రామచంద్రప్రభువు సిద్ధులతో మునీశ్వరులతో సేవింపబడుచున్నట్లు కనబడెను. పెక్కుమంది బ్రహ్మవిష్ణుమహేశ్వరులను చూచెను. వారు ఒకరికి మఱియొకరు ప్రభావ మహితులుగా కనబడిరి. దేవతలు వివిధవేషములలో శ్రీరామచంద్రునకు ప్రణమిల్లి, ఆరాధించుచుండుటను ఆమె చూచెను. (చౌ॥ 1-4)

దో- సతీ బిధాత్రీ ఇందిరా, దేఖీఁ అమిత అనూప ।
జెహిఁ జెహిఁ బేష అజాది సుర, తెహి తెహి తన అనురూప ॥ 54 ॥

ఆమె పెక్కుమంది సతీ, లక్ష్మీ సరస్వత్యాది దేవతలను చూచెను. బ్రహ్మాది దేవతలు ఏయే వేషములను ధరించియుండిరో వీరును వారికి తగినరీతిగనే వేషములను ధరించియుండిరి. (దో॥ 54)

చౌ- దేఖే జహఁ తహఁ రఘుపతి జేతే । సక్తిన్హ సహిత సకల సుర తేతే ॥
జీవ చరాచర జో సంసారా । దేఖే సకల అనేక ప్రకారా ॥ 1 ॥
పూజహిఁ ప్రభుహి దేవ బహు బేషా । రామ రూప దూసర నహిఁ దేఖా ॥
అవలోకే రఘుపతి బహుతేరే । సీతా సహిత న బేష ఘనేరే ॥ 2 ॥
సోఇ రఘుబర సోఇ లఛిమను సీతా । దేఖి సతీ అతి భఈఁ సభీతా ॥
హృదయ కంప తన సుధి కఛు నాహీఁ । నయన మూది బైఠీఁ మగ మాహీఁ ॥ 3 ॥
బహురి బిలోకెఉ నయన ఉఘారీ । కఛు న దీఖ తహఁ దచ్ఛకుమారీ ॥
పుని పుని నాఇ రామ పద సీసా । చలీఁ తహాఁ జహఁ రహే గిరీసా ॥ 4 ॥

సతీదేవి అన్నివైపుల యందును శ్రీరామచంద్రుని, శక్తి(పత్నీ) సమేతముగానున్న దేవగణములను కాంచెను. సకల చరాచర ప్రపంచమును సర్వప్రాణికోటిని ఆమె తిలకించెను. దేవతలు అనేకరూపములలో ఆ ప్రభువును ఆరాధించుచుండిరి. సీతారాములు అనేకులున్నను వారిరూపములుమాత్రము ఒక్కటిగానే యుండెను. దేవతారూపములలోనున్న సీతారాములఆకృతులలో భిన్నత్వము లేదు. అంతటను సీతారామలక్ష్మణులనే దర్శించి, సతీదేవి చకితురాలయ్యెను. ఆందోళితచిత్తముతో దేహస్మృతినిగోల్పోయి, కన్నులుమూసికొని, మార్గమధ్యమున కూర్చుండిపోయెను. కన్నులు తెఱచినంతనే పూర్వ దృశ్యములన్నియు మాయమైయుండెను. మాటిమాటికిని సీతారాములకు నమస్కరించుచు శివుని కడకు చేరెను. (చౌ॥ 1-4)

దో- గఈఁ సమీప మహేస తబ, హఁసి పూఛీ కుసలాత ।
లీన్హి పరీఛా కవన బిధి, కహహు సత్య సబ బాత ॥ 55 ॥

చెంతచేరినసతీదేవిని శివుడు నవ్వుచు కుశల ప్రశ్నలడిగి, "ప్రభువును ఎట్లు పరీక్షించితివి? సవిస్తరముగా నిజముగా తెల్పుము" - అని పలికెను. (దో॥ 55)

మాసపారాయణము - రెండవ విరామము

చౌ- సతీఁ సముఝి రఘుబీర ప్రభాఊ । భయ బస సివ సన కీన్హ దురాఊ ॥
కఛు న పరీఛా లీన్హి గొసాఈఁ । కీన్హ ప్రనాము తుమ్హారిహి నాఈఁ ॥ 1 ॥
జో తుమ్హ కహా సో మృషా న హోఈ । మోరెఁ మన ప్రతీతి అతి సోఈ ॥
తబ సంకర దేఖెఉ ధరి ధ్యానా । సతీఁ జో కీన్హ చరిత సబు జానా ॥ 2 ॥
బహురి రామమాయహి సిరు నావా । ప్రేరి సతిహి జెహిఁ ఝూఁఠ కహావా ॥
హరి ఇచ్ఛా భావీ బలవానా । హృదయఁ బిచారత సంభు సుజానా ॥ 3 ॥
సతీఁ కీన్హ సీతా కర బేషా । సివ ఉర భయఉ బిషాద బిసేషా ॥
జౌఁ అబ కరఉఁ సతీ సన ప్రీతీ । మిటఇ భగతి పథు హోఇ అనీతీ ॥ 4 ॥

శ్రీరాముని ప్రభావమును తెలిసికొనినసతీదేవి నిజమును కప్పిపుచ్చి పలికెను. "స్వామీ! నేనేమియు పరీక్షింపలేదు. అక్కడికి వెళ్లి మీ వలెనే శ్రీరామునకు ప్రణమిల్లితిని. మీవచనములు అసత్యములు కానేరవు. నాకు మీపై పూర్తిగా విశ్వాసము గలదు."- అప్పుడు పరమేశ్వరుడు ధ్యానముద్రవహించి, సతీదేవిపొందిన విచిత్రానుభవములను అన్నింటిని గ్రహించెను. సతీదేవి నోటినుండి అనృతవచనములు వచ్చుటకు శ్రీరామునిమాయతప్ప వేఱు కారణము ఉండదు- అని తలంచి, రాముని మాయకు ప్రణమిల్లెను. పిమ్మట శివుడు శ్రీహరి సంకల్పము, విధి నిర్ణయము బలీయములని భావించెను. సతీదేవి సీతాదేవి రూపమును ధరించుటను తెలిసికొని, ఆయన మిక్కిలివిచారపడెను. "నేనిప్పుడు ఈమెను పత్నిప్రేమతో చూచినచో భక్తిమార్గమునకు కళంకమేర్పడును. ఇది నీతి విరుద్ధమగును. (చౌ॥ 1-4)

దో- పరమ పునీత న జాఇ తజి, కిఏఁ ప్రేమ బడ పాపు।
ప్రగటి న కహత మహేసు కఛు, హృదయఁ అధిక సంతాపు ॥ 56 ॥

సతీదేవి పరమపవిత్రచరిత. ఆమెను దూరమొనర్చుటయు ధర్మము గాదు. ప్రేమతో ఆదరించుట దోషమగును."-అని విచారపడుచు మహేశ్వరుడు మౌనమును దాల్చెను. కాని ఆయన హృదయము సంతాపముతో నిండెను. (దో॥ 56)

చౌ- తబ సంకర ప్రభు పద సిరు నావా । సుమిరత రాము హృదయఁ అస ఆవా ॥
ఎహిఁ తన సతిహి భేట మోహి నాహీఁ । సివ సంకల్పు కీన్హ మన మాహీఁ ॥ 1 ॥
అస బిచారి సంకరు మతిధీరా । చలే భవన సుమిరత రఘుబీరా ॥
చలత గగన భై గిరా సుహాఈ । జయ మహేస భలి భగతి దృఢాఈ ॥ 2 ॥
అస పన తుమ్హ బిను కరఇ కో ఆనా । రామభగత సమరథ భగవానా ॥
సుని నభగిరా సతీ ఉర సోచా । పూఛా సివహి సమేత సకోచా ॥ 3 ॥

కీన్హ కవన పన కహహు కృపాలా। సత్యధామ ప్రభు దీనదయాలా ॥
జదపి సతీఁ పూఛా బహు భాఁతీ। తదపి న కహేఉ త్రిపుర ఆరాతీ ॥ 4 ॥

పరమశివుడు శ్రీరామునిచరణకమలములను స్మరించి "ఈ శరీరముతో సతీదేవిని దాంపత్య భావముతో చూడను"- అని నిశ్చయించుకొనెను. పిదప అతడు స్థిరబుద్ధితో శ్రీరాముని స్మరించుచు కైలాసమునకు వెళ్లెను. అప్పుడొక మనోహరమైన ఆకాశవాణి వినిపించెను. 'మహాదేవా! మీకు జయము. మీరు భక్తితో తీసికొన్న నిర్ణయము ఉత్తమమైనది. మీరు తప్ప ఇట్టి ప్రతిజ్ఞను ఎవరు తీసికొనగలరు? మీరు శ్రీరామభక్తులు, సమర్థులు, సాక్షాత్ పరమేశ్వరులు"- ఆకాశవాణి పల్కులు విని సతీదేవి మనస్సులో భీతిల్లి, సంకోచముతో శంకరుని అడిగెను. "ఓ కృపాళువూ! ప్రభూ! మీరు చేసిన ప్రతిజ్ఞ యేమి? మీరు సత్యస్వరూపులు, దయానిధులు," సతీదేవి ఎంతగా అడిగినను శివుడామెకు సమాధానమియ్యలేదు. (చౌ॥ 1-4)

దో- సతీఁ హృదయఁ అనుమాన కియ, సబు జానేఉ సర్బగ్య।
కీన్హ కపటు మైఁ సంభు సన, నారి సహజ జడ అగ్య ॥ 57 (క) ॥

సో- జలు పయ సరిస బికాఇ, దేఖహు ప్రీతి కి రీతి భలి।
బిలగ హోఇ రసు జాఇ, కపట ఖటాఈ పరత పుని ॥ 57 (ఖ) ॥

సతీదేవిమనస్సు ఆందోళనకు గురియయ్యెను. "సర్వజ్ఞుడైన పరమశివుడు అంతయు తెలిసికొనినాడు. స్త్రీస్వభావముచే మూర్ఖురాలను, వివేకహీనురాలనుఐననేను ప్రేమస్వరూపమును తెలిసికొనజాలనైతిని. నీరుగూడ పాలతో గలిసినప్పుడు పాలతో సమానముగ అమ్మబడును. కాని అందులో కపటరూపమనెడి ఆమ్లము పడిన ఆ పాలు విఱిగిపోవును. నీరు వేఱగును. రుచి (ప్రేమ)యే మాఱిపోవును. (దో॥ 57. క,ఖ)

చౌ- హృదయఁ సోచు సముఝత నిజ కరనీ। చింతా అమిత జాఇ నహిఁ బరనీ ॥
కృపాసింధు సివ పరమ అగాధా। ప్రగట న కహేఉ మోర అపరాధా ॥ 1 ॥
సంకర రుఖ అవలోకి భవానీ। ప్రభు మోహి తజేఉ హృదయఁ అకులానీ ॥
నిజ అఘ సముఝి న కఛు కహి జాఈ। తపఇ అవాఁ ఇవ ఉర అధికాఈ ॥ 2 ॥
సతిహి ససోచ జాని బృషకేతూ। కహీఁ కథా సుందర సుఖ హేతూ ॥
బరనత పంథ బిబిధ ఇతిహాసా। బిస్వనాథ పహుఁచే కైలాసా ॥ 3 ॥
తహఁ పుని సంభు సముఝి పన ఆపన। బైఠే బట తర కరి కమలాసన ॥
సంకర సహజ సరూపు సమ్హారా। లాగి సమాధి అఖండ అపారా ॥ 4 ॥

సతీదేవి తానుచేసినపనిని తలచుకొని చాలా చింతించెను. చెప్పలేని విచారమును పొందెను. "కృపాసముద్రుడైన పరమేశ్వరుడు మిగుల గంభీరుడు. అందువలననే నా అపరాధములను గూర్చి బయటికి ఏమియు అనలేదు."- అని తలపోసెను. సతీదేవి శివునిముఖకవళికలలో మార్పులు గమనించి, ప్రభువు తనను పరిత్యజించినాడని తలంచి, మిగులవగచెను. కాని తనతప్పిదమును తలంచుకొని, ఏమియు మాట్లాడలేకపోయెను.

ఆమెమనస్సు కొలిమివలె లోలోననే మిక్కిలి మండిపోసాగెను. సతీదేవివిచారమును గ్రహించి, శివుడు ఆమెసంతోషమునకై మార్గములో అనేకకథలను చెప్పుచు కైలాసమునకు చేరెను. తన ప్రతిజ్ఞను జ్ఞప్తికి దెచ్చుకొని, ఒక వటవృక్షచ్ఛాయలో పద్మాసనమును వేసికొని, ధ్యానమగ్నుడాయెను. తనసహజస్వరూపమున స్థితుడై అఖండ సమాధిలో ఉండి పోయెను. (చౌ॥ 1-4)

దో- సతీ బసహిం కైలాస తబ, అధిక సోచు మన మాహిం।
మరము న కోఉ జాన కఛు, జుగ సమ దివస సిరాహిం ॥ 58 ॥

సతీదేవి కైలాసముననే యుండెను. ఆమె చాల పరితపించుచుండెను. ఈ రహస్యము ఎవ్వరికిని తెలియదు. ఆమెకు దినమొకయుగముగా గడచుచుండెను. (దో॥ 58)

చౌ- నిత నవ సోచు సతీ ఉర భారా। కబ జైహఉం దుఖ సాగర పారా ॥
మైం జో కీన్హ రఘుపతి అపమానా। పుని పతిబచను మృషా కరి జానా ॥ 1 ॥
సో ఫలు మోహి బిధాతాం దీన్హా। జో కఛు ఉచిత రహా సోఇ కీన్హా ॥
అబ బిధి అస బూఝిఅ నహిం తోహీ। సంకర బిముఖ జిఆవసి మోహీ ॥ 2 ॥
కహి న జాఇ కఛు హృదయ గలానీ। మన మహుం రామహి సుమిర సయానీ ॥
జౌం ప్రభు దీనదయాలు కహావా। ఆరతి హరన బేద జసు గావా ॥ 3 ॥
తౌ మైం బినయ కరఉం కర జోరీ। ఛూటఉ బేగి దేహ యహ మోరీ ॥
జౌం మోరేం సివ చరన సనేహూ। మన క్రమ బచన సత్య బ్రతు ఏహూ ॥ 4 ॥

అనుదినము సతీదేవిహృదయము విచారముతో బరువెక్కుచుండెను. "ఈ శోకసముద్రమును ఎట్లు దాటగలను? నేను శ్రీరఘురాముని అవమానపఱచితిని. నా భర్త మాటలను అసత్యములుగా భావించితిని. విధాత నాకు తగినశిక్షనే విధించెను. కాని శంకరుని వీడి, నేను ఎట్లు ప్రాణములతో ఉండగలను?" అని చెప్పలేనంతగా పరితపింపసాగెను. పిదప ఆత్మపరిశీలన చేసికొనినసతీదేవి తనమనస్సులో శ్రీరాముని స్మరించి, ఇట్లు ప్రార్థించెను. "ప్రభూ! నీవు దయానిధివి. వేదములు నిన్ను ఆపద్బాంధవుడని ప్రస్తుతించినవి. ఈ శరీరమును త్యజించుటకు నన్ను అనుగ్రహింపుము. నీకు నా ప్రణామములు. నేను నిజముగా పరమేశ్వరునిచరణకమలములనే నమ్మియున్న దాననైనచో, మనోవాక్కర్మలచే పతివ్రతనేనైయైనచో అతి త్వరలో నా ప్రాణములు నన్నువిడిచిపోవుగాక. (చౌ॥ 1-4)

దో- తౌ సబదరసీ సునిఅ ప్రభు, కరఉ సో బేగి ఉపాఇ।
హోఇ మరను జెహిం బినహిం శ్రమ, దుసహ బిపత్తి బిహాఇ ॥ 59 ॥

కావున సర్వసాక్షీ! ప్రభూ! నేను ప్రాణములను త్యజించుటకు అనువగు ఏదైననొక ఉపాయమును ఆలోచింపుడు. ఆవిధముగా ఈ పతివియోగబాధనుండి నేను విముక్తురాలను కాగలను. (దో॥ 59)

చౌ- ఏహి బిధి దుఖిత ప్రజేసకుమారీ। అకథనీయ దారున దుఖు భారీ ॥
బీతేం సంబత సహస సతాసీ। తజీ సమాధి సంభు అబినాసీ ॥ 1 ॥

రామ నామ సివ సుమిరన లాగే । జానెఉ సతీ౯ జగతపతి జాగే ॥
జాఇ సంభు పద బందను కీన్హా । సనముఖ సంకర ఆసను దీన్హా ॥ 2 ॥
లగే కహన హరికథా రసాలా । దచ్ఛ ప్రజేస భఏ తెహి కాలా ॥
దేఖా బిధి బిచారి సబ లాయక । దచ్ఛహి కీన్హ ప్రజాపతినాయక ॥ 3 ॥
బడ అధికార దచ్ఛ జబ పావా । అతి అభిమాను హృదయఁ తబ ఆవా ॥
నహిఁ కొఉ అస జనమా జగ మాహీఁ । ప్రభుతా పాఇ జాహి మద నాహీఁ ॥ 4 ॥

ఇట్లు దక్షుని కుమార్తెయగు సతీదేవి వర్ణింపనలవికాని దారుణదుఃఖమును అనుభవించెను. 87 వేల సంవత్సరములు గడిచిపోయెను. అంతట శివుడు ధ్యానమును చాలించెను. శివుడు రామనామమును ఉచ్చరింపగనే సమాధినుండి బయటపడిన వానినిగా ఆయనను గుర్తించి, సతీదేవి ఆయనపాదములకు మ్రొక్కెను. శివుడు తనయెదుట ఒక ఆసనమున కూర్చుండుమని ఆమెను ఆజ్ఞాపించెను. ఆమెకు మధురమైన శ్రీహరికథలను వినిపింపసాగెను. అప్పటికి సతీదేవితండ్రియగు దక్షుడు ప్రజాపతి యాయెను. బ్రహ్మ ఆయనను ఆ పదవికి తగిన వానినిగా భావించి, ప్రజాపతులకు నాయకునిగా నియమించెను. అట్టి ఉన్నత పదవి లభింపగనే దక్షునకు గర్వము తలకెక్కెను. ఈ ప్రపంచములో అధికారమదోన్మత్తుడు కానివాడెవడు? (చౌ॥ 1-4)

దక్షయజ్ఞము - సతీదేవి తనుత్యాగము

దో- దచ్ఛ లిఏ ముని బోలి సబ, కరన లగే బడ జాగ ।
నెవతే సాదర సకల సుర, జే పావత మఖ భాగ ॥ 60 ॥

దక్షుడు గొప్ప యజ్ఞము చేయసంకల్పించి, మునులనందఱిని పిలిపించెను. వారు యజ్ఞమును ఆరంభించిరి. యజ్ఞహవిర్భాగములను అందుకొనుటకు దేవతలనందఱిని దక్షుడు సాదరముగా ఆహ్వానించెను. (దో॥ 60)

చౌ- కిన్నర నాగ సిద్ధ గంధర్బా । బధున్హ సమేత చలే సుర సర్బా ॥
బిష్ను బిరంచి మహేసు బిహాఈ । చలే సకల సుర జాన బనాఈ ॥ 1 ॥
సతీఁ బిలోకే బ్యోమ బిమానా । జాత చలే సుందర బిధి నానా ॥
సుర సుందరీ కరహిఁ కల గానా । సునత శ్రవన ఛూటహిఁ ముని ధ్యానా ॥ 2 ॥
పూఛెఉ తబ సివఁ కహెఉ బఖానీ । పితా జగ్య సుని కఛు హరషానీ ॥
జౌఁ మహేసు మోహి ఆయసు దేహీఁ । కఛు దిన జాఇ రహౌఁ మిస ఏహీఁ ॥ 3 ॥
పతి పరిత్యాగ హృదయఁ దుఖు భారీ । కహఇ న నిజ అపరాధ బిచారీ ॥
బోలీ సతీ మనోహర బానీ । భయ సంకోచ ప్రేమ రస సానీ ॥ 4 ॥

కిన్నరులు, నాగులు, సిద్ధులు, గంధర్వులు, ఇతర దేవతలు, పత్నీసమేతులై యజ్ఞమునకు బయలుదేఱిరి. బ్రహ్మ, విష్ణు, మహేశ్వరులు దప్ప ఇతర దేవతలందఱును తమ తమ విమానములపై యజ్ఞవాటికను చేరిరి. అందమైన విమానములు ఆకాశమున సాగిపోవుటను సతీదేవి చూచెను. మునులతపస్సులనుగూడ భంగపఱచెడిఅప్సరసలమధురగానములను వినెను. ఈ కోలాహలములకు కారణమేమని అడిగిన సతీదేవికి శివుడు

విషయమునంతయును వివరించెను. తనతండ్రిచేయుచున్న యజ్ఞమునుగూర్చి విన్న సతీదేవి సంతోషముతో ఇట్లాలోచించెను. "మహాదేవుడు అనుమతించినచో ఈ నెపముతోనైనను కొంతకాలము నేను నాపుట్టినింట ఉండవచ్చును. పతిపరిత్యాగఖేదము ఆమెను బాధించుచుండెను. కాని నేరము తనదగుటచే ఏమియు మాట్లాడక మిన్నకుండెను. చివరకు భయసంకోచములతో, ప్రేమపూరితమైన వచనములతో ఇట్లనెను. (చౌ॥ 1-4)

దో- పితా భవన ఉత్సవ పరమ, జౌం ప్రభు ఆయసు హోఇ।
తౌ మైం జాఉం కృపాయతన, సాదర దేఖన సోఇ ॥ 61 ॥

"ప్రభూ! మా తండ్రిగారి ఇంట గొప్ప వేడుకలు జరుగుచున్నవి. దయానిధీ! మీరు అనుమతించినచో నేనువెళ్లి, ఆవేడుకలను సాదరముగా చూచివచ్చెదను." (దో॥ 61)

చౌ- కహెహు నీక మోరెహుం మన భావా। యహ అనుచిత నహిం నెవత పఠావా ॥
దచ్ఛ సకల నిజ సుతా బొలాఈం। హమరేం బయర తుమ్హఉ బిసరాఈం ॥ 1 ॥
బ్రహ్మసభాం హమ సన దుఖు మానా। తెహి తేం అజహుం కరహిం అపమానా ॥
జౌం బిను బోలేం జాహు భవానీ। రహఇ న సీలు సనేహు న కానీ ॥ 2 ॥
జదపి మిత్ర ప్రభు పితు గుర గేహా। జాఇఅ బిను బోలెహుం న సఁదేహా ॥
తదపి బిరోధ మాన జహం కోఈ। తహాం గఏం కల్యాను న హోఈ ॥ 3 ॥
భాంతి అనేక సంభు సముఝావా। భావీ బస న గ్యాను ఉర ఆవా ॥
కహ ప్రభు జాహు జొ బినహిం బొలాఏం। నహిం భలి బాత హమారే భాఏం ॥ 4 ॥

పరమేశ్వరుడు పలికెను. "నీమాట బాగుగనే యున్నది. నాకును అట్లే అనిపించుచున్నది. కాని నీ తండ్రి నిన్ను ఆహ్వానింపకుండుట ఉచితముగా లేదు. దక్షుడు తనకుమార్తెలను అందఱినీ పిలిచినాడు. నాయెడగల కోపమువలన నిన్ను మాత్రము పిలువ లేదు. ఒకానొకప్పుడు బ్రహ్మసభలో నాయందు మీ తండ్రి అప్రసన్నుడాయెను అందువలన ఇప్పుడుగూడ నన్ను అవమానించుచున్నాడు. భవానీ! ఆహ్వానింపకుండ వెళ్లినచో మనఆత్మగౌరవము, ఆదరాభిమానములు దెబ్బతినును. స్నేహితులు, యజమాని, తండ్రి, గురువు - వీరికడకు పిలువకున్నను పోవచ్చును. కాని ద్వేషించు వారి కడకు వెళ్లుట శుభము గాదు" అని శివుడామెకు అనేకవిధముల నచ్చజెప్పెను. కాని విధివశమున ఆమాటలు ఆమెచెవికి ఎక్కలేదు. పరమశివుడు మఱల ఇట్లనెను. "పిలువనిపేరంటమునకుపోవుట శుభప్రదము గాదని నా అభిప్రాయము." (చౌ॥ 1-4)

దో- కహి దేఖా హర జతన బహు, రహఇ న దచ్ఛకుమారి।
దిఏ ముఖ్య గన సంగ తబ, బిదా కీన్హ త్రిపురారి ॥ 62 ॥

దక్షకుమారిని ఆపుటకు శివుడెంత ప్రయత్నించినను సతీదేవి తనపట్టును విడువకపోవుటచే ముఖ్యగణములను వెంటనిచ్చి, ఆమెను పంపెను. (దో॥ 62)

చౌ- పితా భవన జబ గఈం భవానీ। దచ్ఛ త్రాస కాహుం న సనమానీ ॥
సాదర భలెహిం మిలీ ఏక మాతా। భగినీం మిలీం బహుత ముసుకాతా ॥ 1 ॥

దచ్ఛ న కఛు పూఛీ కుసలాతా । సతిహి బిలోకి జరే సబ గాతా ॥
సతీఁ జాఇ దేఖేఉ తబ జాగా । కతహుఁ న దీఖ సంభు కర భాగా ॥ 2 ॥
తబ చిత చఢేఉ జో సంకర కహేఊ । ప్రభు అపమాను సముఝి ఉర దహేఊ ॥
పాఛిల దుఖు న హృదయఁ అస బ్యాపా । జస యహ భయఉ మహా పరితాపా ॥ 3 ॥
జద్యపి జగ దారున దుఖ నానా । సబ తేఁ కఠిన జాతి అవమానా ॥
సముఝి సో సతిహి భయఉ అతి క్రోధా । బహు బిధి జననీఁ కీన్హ ప్రబోధా ॥ 4 ॥

సతీదేవి తండ్రియింటికి చేరగనే దక్షునికి భయపడి ఎవ్వరును ఆమెను గౌరవముతో చూడలేదు. తల్లి మాత్రమే ప్రేమతో ఆమెను సమీపించెను. చెల్లెండ్రు చిఱునవ్వులతో పరిహాసముతో పల్కరించిరి. దక్షుడు ఆమెక్షేమసమాచారములనుగూడ అడుగలేదు, సతీదేవిని చూచి, క్రోధముతో ఊగిపోయెను. సతీదేవి యజ్ఞశాలకు వెళ్ళి చూడగా అచట శివునికి అర్పించుటకై యజ్ఞభాగము కన్పింప లేదు. అప్పుడు శివుడు చేసినహెచ్చరిక ఆమెకు బోధపడెను. తనస్వామికిజరిగిన అవమానమును తెలిసికొని, ఆమెహృదయము దహించుకొని పోయెను. పతిని అవమానించుటవలన కల్గినదుఃఖము ఆమెకు పతి తనను పరిత్యజించినపుడుకూడ కలుగలేదు. ప్రపంచములో దుఃఖములనేకములున్నను తమవారిని అవమానించినప్పుడు కలిగెడిదుఃఖము భరింపరానది. ఆలోచించినకొలదియు ఆమెకు కోపము అధికమాయెను. తల్లి ఆమెను ఊరడించుటకు చాలా ప్రయత్నించెను. (చౌ॥ 1-4)

దో- సివ అపమాను న జాఇ సహి, హృదయఁ న హోఇ ప్రబోధ ।
సకల సభహి హఠి హటకి తబ, బోలీఁ బచన సక్రోధ ॥ 63 ॥

ఐనను శివునకు జరిగినఅవమానము ఆమెకు భరింపరానిదాయెను. తల్లి అనునయవాక్యములఫలితము శూన్యమాయెను. యజ్ఞకార్యక్రమమును ఆపి వేసి, యజ్ఞశాలలో ఉన్న వారిని మందలించుచు సతీదేవి ఇట్లనెను. (దో॥ 63)

చౌ- సునహు సభాసద సకల మునిందా । కహీ సునీ జిన్హ సంకర నిందా ॥
సో ఫలు తురత లహబ సబ కాహూఁ । భలీ భాఁతి పఛితాబ పితాహూఁ ॥ 1 ॥
సంత సంభు శ్రీపతి అపబాదా । సునిఅ జహాఁ తహఁ అసి మరజాదా ॥
కాటిఅ తాసు జీభ జో బసాఈ । శ్రవన మూది న త చలిఅ పరాఈ ॥ 2 ॥
జగదాతమా మహేసు పురారీ । జగత జనక సబ కే హితకారీ ॥
పితా మందమతి నిందత తేహీ । దచ్ఛ సుక్ర సంభవ యహ దేహీ ॥ 3 ॥
తజిహఉఁ తురత దేహ తెహి హేతూ । ఉర ధరి చంద్రమౌలి బృషకేతూ ॥
అస కహి జోగ అగిని తను జారా । భయఉ సకల మఖ హాహాకారా ॥ 4 ॥

"సభాసదులారా! మునులారా! వినుడు. శివుని అవమానించిన వారును, దానిని చూచి మిన్నకుండినవారును, అందఱును దానిఫలితమును వెంటనే అనుభవించెదరు. మా తండ్రికూడా తన తప్పునకు పశ్చాత్తాపపడును. సజ్జనులకును, శంకరునకును, విష్ణువునకును నింద జరిగినచోట నియమము ప్రకారము శక్తి యున్నచో ఆ నిందించినవానినాలుకను వెంటనే కోసివేయవలెను. లేదా చెవులు మూసికొని, ఆ స్థలమునుండి వెళ్లిపోవలెను.

త్రిపురారియైనపరమేశ్వరుడు జగదాత్మ, జగత్పిత, సర్వ శుభంకరుడు. మందబుద్ధి యైన నా తండ్రి అట్టి మహాదేవుని అవమానపఱచినాడు. అట్టి దక్షునివలన జన్మించినది ఈ శరీరము. కావున చంద్ర శేఖరుడు, వృషభ ధ్వజుడు ఐన పరమ శివుని ధ్యానించుచు నేను ఈ శరీరమును ఇప్పుడే త్యజించెదను" అని పల్కుచు సతీదేవి యోగాగ్నిలోతన తనువును భస్మమొనర్చెను. ఆ దృశ్యమును జూచిన సదస్యులెల్లరును 'హాహా' కారముల నొనర్చిరి. (చౌ॥ 1-4)

దో- సతీ మరను సుని సంభుగన, లగే కరన మఖ ఖీస।
జగ్య బిధంస బిలోకి భృగు, రచ్ఛా కీన్హి మునీస ॥ 64 ॥

సతీదేవి దేహత్యాగదృశ్యమును చూచి, శివునిప్రమథగణములు ఆగ్రహముతో యజ్ఞమును ధ్వంసము చేయనారంభించినవి. యజ్ఞము ధ్వంసమై పోవుట చూచి, భృగుమహర్షి దానిని రక్షించెను. (దో॥ 64)

చౌ- సమాచార సబ సంకర పాఏ। బీరభద్రు కరి కోప పఠాఏ ॥
జగ్య బిధంస జాఇ తిన్హ కీన్హా। సకల సురన్హ బిధివత ఫలు దీన్హా ॥ 1 ॥
భై జగబిదిత దచ్ఛ గతి సోఈ। జసి కఛు సంభు బిముఖ కై హోఈ ॥
యహ ఇతిహాస సకల జగ జానీ। తాతే మైఀ సంఛేప బఖానీ ॥ 2 ॥

ఈ సమాచారమునువినినశంకరుడు మిగులక్రుద్ధుడై వీరభద్రుని పంపెను. అతడు యజ్ఞమును ధ్వంసము చేయుటయే గాక అచటి దేవతలను యథోచితముగా శిక్షించెను. శివద్రోహులకు పట్టెడిగతియే దక్షునకు గూడ పట్టెను. ఈ కథ ప్రపంచములోని వారందఱును ఎఱిగినదే. కనుక ఈ వృత్తాంతము సంక్షిప్తముగా వివరింపబడినది. (చౌ॥ 1-2)

పార్వతీ జననము

సతీఀ మరత హరి సన బరు మాగా। జనమ జనమ సివ పద అనురాగా ॥
తెహి కారన హిమగిరి గృహ జాఈ। జనమీఀ పారబతీ తను పాఈ ॥ 3 ॥
జబ తేఀ ఉమా సైలగృహ జాఈఀ। సకల సిద్ధి సంపతి తహఀ ఛాఈఀ ॥
జహఀ తహఀ మునిన్హ సుఆశ్రమ కీన్హే। ఉచిత బాస హిమ భూధర దీన్హే ॥ 4 ॥

సతీదేవి దేహత్యాగముచేయుటకుముందు తాను జన్మజన్మలకును శివునిపాదపద్మములపై అనురాగమును కల్గియుండునట్లు వరమిమ్మని శ్రీహరిని ప్రార్థించెను. ఆ కారణమున ఆమె హిమవంతునిగృహములో పార్వతిగా జన్మించెను. ఆమె జన్మింపగానే ఆ ప్రదేశము సకలసిద్ధులకును, సంపదలకును నిలయమాయెను. మునులు ఆ హిమగిరియందు సుందరములైనఆశ్రమములను నిర్మించుకొనిరి. హిమవంతుడుగూడ వారికి యథోచితస్థానములను సమకూర్చెను. (చౌ॥ 3-4)

దో- సదా సుమన ఫల సహిత సబ, ద్రుమ నవ నానా జాతి।
ప్రగటీఀ సుందర సైల పర, మని ఆకర బహు భాఀతి ॥ 65 ॥

ఆ మహోన్నతదివ్యపర్వతము నానావిధఫలపుష్పభరితమై నూతనవృక్షములతో శోభిల్లు చుండెను. అనేకములైన మణులగనులుగూడ అచట వెలసెను. (దో॥ 65)

చౌ- సరితా సబ పునీత జలు బహహీఀ। ఖగ మృగ మధుప సుఖీ సబ రహహీఀ ॥
సహజ బయరు సబ జీవన్హ త్యాగా। గిరి పర సకల కరహిఀ అనురాగా ॥ 1 ॥
సోహ సైల గిరిజా గృహ ఆఏఀ। జిమి జను రామభగతి కే పాఏఀ ॥
నిత నూతన మంగల గృహ తాసూ। బ్రహ్మాదిక గావహిఀ జసు జాసూ ॥ 2 ॥

నారద సమాచార సబ పాఏ । కౌతుకహీం గిరి గేహ సిధాఏ ॥
సైలరాజ బడ ఆదర కీన్హా । పద పఖారి బర ఆసను దీన్హా ॥ 3 ॥
నారి సహిత ముని పద సిరు నావా । చరన సలిల సబు భవను సించావా ॥
నిజ సౌభాగ్య బహుత గిరి బరనా । సుతా బోలి మేలీ ముని చరనా ॥ 4 ॥

అచటి నదులు నిర్మలజలములతో ప్రవహించుచుండెను. పక్షులు, మృగములు భ్రమరములు హాయిగా అచట తిరుగాడుచుండెను. జీవులన్నియును తమతమ సహజవైరములను విడిచి, పరస్పరప్రేమతో నివసించుచుండెను. గిరిజాదేవి జన్మించినది మొదలుకొని హిమవంతుడును శ్రీరామభక్తినిపొందినవారివలె పరమానంద భరితుడాయెను. ఆ పర్వతరాజుభవనమున ప్రతిదినము మంగళ కరములైన ఉత్సవములు జరుగుచుండెను. బ్రహ్మాదిదేవతలు హిమాలయవైభవమును పొగడుచుండిరి. నారదమహర్షి ఈ విషయమునెఱింగి, మానసోల్లాసమునకై హిమాలయమునకు చనుదెంచెను. పర్వతరాజు ఆయనను సాదరముగా అర్ఘ్యపాద్యాదులతో పూజించి, ఉన్నతాసనముపై ఆసీనుని జేసెను. ఆతడు తనభార్యతోగూడి మహర్షిపాదములకు ప్రణమిల్లెను. మునిపాదోదకములను ఇల్లంతయు చల్లించెను. తన అదృష్టమునకు సంతసించుచు హిమవంతుడు తనకుమార్తెను ఆ మహర్షి పాదములకడ నుంచెను. (చౌ॥ 1-4)

దో- త్రికాలగ్య సర్బగ్య తుమ్హ, గతి సర్బత్ర తుమ్హారి ।
కహహు సుతా కే దోష గున, మునిబర హృదయం బిచారి ॥ 66 ॥

హిమవంతుడు నారదమహామునితో ఇట్లనెను. "మహాత్మా! మీరు సర్వజ్ఞులు, త్రికాలవేదులు, సర్వలోకసంచారులు, కావున బాగుగా యోచించి, ఈ బాలిక గుణదోషములను తెల్పుడు." (దో॥ 66)

చౌ- కహ ముని బిహసి గూఢ మృదు బానీ । సుతా తుమ్హారి సకల గున ఖానీ ॥
సుందర సహజ సుసీల సయానీ । నామ ఉమా అంబికా భవానీ ॥ 1 ॥
సబ లచ్ఛన సంపన్న కుమారీ । హోఇహి సంతత పియహి పిఆరీ ॥
సదా అచల ఏహి కర అహివాతా । ఏహి తేం జసు పైహహిం పితు మాతా ॥ 2 ॥
హోఇహి పూజ్య సకల జగ మాహీం । ఏహి సేవత కఛు దుర్లభ నాహీం ॥
ఏహి కర నాము సుమిరి సంసారా । త్రియ చఢిహహిం పతిబ్రత అసిధారా ॥ 3 ॥
సైల సులచ్ఛన సుతా తుమ్హారీ । సునహు జె అబ అవగున దుఇ చారీ ॥
అగున అమాన మాతు పితు హీనా । ఉదాసీన సబ సంసయ ఛీనా ॥ 4 ॥

నారదుడు నవ్వి కోమలమైన వాణితో పరమరహస్యములను ఇట్లు పలికెను. "మీ కూతురు సకల సద్గుణ రాశి. సహజముగనే సౌందర్యవతి, సుశీల, వివేకవతి. ఈమెకు ఉమ, అంబిక, భవాని అనునవి పేర్లు. ఈ సుకుమారి సర్వసులక్షణ సంపన్న. ఈమె తనపతికి అత్యంతప్రేమపాత్రురాలగును. సుస్థిరమైన దాంపత్యజీవనమును అనుభవించును. తనతల్లిదండ్రులకు యశమును గూర్చును. ఈ కన్య ఈ సకల జగత్తునకు పూజ్యురాలగును. ఈమెను సేవించినవారికి దుర్లభమైనది ఏదియు ఉండదు. ఈమె నామమును స్మరించెడి స్త్రీలందఱును అసిధారావ్రతతుల్యమైన కఠోర పాతివ్రత్య జీవితమును పాటింతురు. ఓ గిరిరాజా! నీ కుమార్తె సులక్షణ. కాని

ఈమెహస్తరేఖలలో కొన్ని అవగుణములును గలవు. ఈమెకు కాబోవు భర్త నిర్గుణుడు, అభిమానములేనివాడు, తల్లిదండ్రులు లేనివాడు, ఉదాసీనుడు, సంశయహీనుడు. (చౌ॥ 1-4)

దో- జోగీ జటిల అకామ మన, నగన అమంగల బేష।
అస స్వామీ ఏహి కహఁ మిలిహి, పరీ హస్త అసి రేఖ ॥ 67 ॥

యోగి, జటాధారి, నిష్కామహృదయుడు, దిగంబరుడు, అమంగళ వేషధారి,- ఇట్టి లక్షణములుగల వాడు ఈమెకు భర్తయగునని ఈమె చేతిరేఖలు తెల్పుచున్నవి. (దో॥ 67)

చౌ- సుని ముని గిరా సత్య జియఁ జానీ। దుఖ దంపతిహి ఉమా హరషానీ ॥
నారదహూఁ యహ భేదు న జానా। దసా ఏక సముఝబ బిలగానా ॥ 1 ॥
సకల సఖీఁ గిరిజా గిరి మైనా। పులక సరీర భరే జల నైనా ॥
హోఇ న మృషా దేవరిషి భాషా। ఉమా సో బచను హృదయఁ ధరి రాఖా ॥ 2 ॥
ఉపజెఉ సివ పద కమల సనేహూ। మిలన కఠిన మన భా సందేహూ ॥
జాని కుఅవసరు ప్రీతి దురాఈ। సఖీ ఉఛంగ బైఠీ పుని జాఈ ॥ 3 ॥
ఝూఠి న హోఇ దేవరిషి బానీ। సోచహిఁ దంపతి సఖీఁ సయానీ ॥
ఉర ధరి ధీర కహఇ గిరిరాఊ। కహహు నాథ కా కరిఅ ఉపాఊ ॥ 4 ॥

నారదుని వచనములను విని, అవి సత్యములే యగునని తలంచి, హిమవంతుడును, ఆయన భార్యయైన మైనా(మేనాదేవియు) మిగుల వగచిరి. కాని పార్వతీదేవి మాత్రము ప్రసన్నురాలైయుండెను. నారదుడు ఈ భేదమును గ్రహింపలేదు. ఏలనన బయటికి వారిస్థితి ఒకేవిధముగా కన్పించినను వారి అంతర్గతభావములు వేర్వేఱుగా నుండెను. పార్వతియు, ఆమెసఖులును, హిమవంతుడును, మైనా దేవియు అందఱును పులకితగాత్రులైరి, బాష్పాకులితనేత్రులైరి, దేవర్షిమాటలు అసత్యములు కానేరవు, అనితలచి, పార్వతీదేవి ఆ మాటలను తనమనస్సులో నిల్పుకొనెను. ఆమెకు శివపాదపద్మములపై భక్తి అంకురించెను. కాని ఆయనను కలియుట కష్టమని ఆమె తలంచెను. అది సరియైన సమయము కాదని తనప్రేమను మనస్సులోనే దాచుకొని, సఖియొడిలో చేరెను. దేవర్షివచనములు సత్యములే యగునని భావించి, హిమవంతుడు మైనాదేవి, ఆమె సఖులు మున్నగువారు మిక్కిలిచింతాక్రాంతులైరి. పర్వతరాజు ధైర్యమువహించి, కర్తవ్యమును ఉపదేశింపుడని మునీశ్వరుని అడిగెను. (చౌ॥ 1-4)

దో- కహ మునీస హిమవంత సును, జో బిధి లిఖా లిలార।
దేవ దనుజ నర నాగ ముని, కోఉ న మేటనిహార ॥ 68 ॥

నారదమహర్షి పలికెను. "పర్వతరాజా! లలాటమున బ్రహ్మవ్రాసినవ్రాతను తప్పించుటకు దేవదానవులకును, మానవులకును, నాగులకును, మునులకును మఱియెవ్వరికిని సాధ్యము గాదు. (దో॥ 68)

చౌ- తదపి ఏక మైఁ కహఉఁ ఉపాఈ। హోఇ కరై జౌఁ దైఉ సహాఈ ॥
జస బరు మైఁ బరనెఉఁ తుమ్హ పాహీఁ। మిలిహి ఉమహి తస సంసయ నాహీఁ ॥ 1 ॥

జె జె బర కే దోష బఖానే। తే సబ సివ పహిఁ మైఁ అనుమానే ॥
జౌఁ బిబాహు సంకర సన హోఈ। దోషఉ గున సమ కహ సబు కోఈ ॥ 2 ॥
జౌఁ అహి సేజ సయన హరి కరహీఁ। బుధ కుఛు తిన్హ కర దోషు న ధరహీఁ ॥
భాను కృసాను సర్బ రస ఖాహీఁ। తిన్హ కహఁ మంద కహత కొఉ నాహీఁ ॥ 3 ॥
సుభ అరు అసుభ సలిల సబ బహఈ। సురసరి కొఉ అపునీత న కహఈ ॥
సమరథ కహుఁ నహిఁ దోషు గొసాఈఁ। రబి పావక సురసరి కీ నాఈఁ ॥ 4 ॥

ఐనను నేనొక ఉపాయమును చెప్పెదను. దైవము అనుగ్రహించినచో కార్యసిద్ధియగును. నేను వర్ణించినవాడే ఉమకు భర్త కాగలడు. ఇందులో సందేహము లేదు. నేను చెప్పినలక్షణములన్నియు పరమశివునియందుగలవని నా ఊహ. పరమశివుడు ఈమెను పరిణయమాడినచో ఆ దోషములన్నియును గుణములే యగును. శ్రీహరి పాలసముద్రమున పాముపై పడుకొనినను బుధులు (పండితులు) దానిని దోషముగా ఎంచరు. సూర్యాగ్నులు అన్నిరకములగు రసములను గ్రహించినను వారిని ఎవ్వరును నిందింపరు. గంగా జలమున శుద్ధాశుద్ధ జలములు చేరినను గంగను అపవిత్రమైన దానినిగా ఎవ్వరును భావింపరు. శ్రీహరివలె, సూర్యాగ్నులవలె, గంగానదివలె సమర్థులగు వారికి ఎట్టి దోషములును అంటవు. (చౌ॥ 1-4)

దో- జౌఁ అస హిసిషా కరహిఁ నర, జడ బిబేక అభిమాన।
పరహిఁ కలప భరి నరక మహుఁ, జీవ కి ఈస సమాన ॥ 69 ॥

కాని మూర్ఖుడెవ్వడైనను జ్ఞానగర్వమున గొప్పవారితో పోటీపడి అనుకరించినచో వాడు ఒకకల్పమువఱకును నరకమును అనుభవించును. జీవుడెన్నడైనను పరమాత్మతో సమానుడగునా? (దో॥ 69)

చౌ- సురసరి జల కృత బారుని జానా। కబహుఁ న సంత కరహిఁ తెహి పానా ॥
సురసరి మిలేఁ సో పావన జైసేఁ। ఈస అనీసహి అంతరు తైసేఁ ॥ 1 ॥
సంభు సహజ సమరథ భగవానా। ఎహి బిబాహఁ సబ బిధి కల్యానా ॥
దురారాధ్య పై అహహిఁ మహేసూ। ఆసుతోష పుని కిఏఁ కలేసూ ॥ 2 ॥
జౌఁ తపు కరై కుమారి తుమ్హారీ। భావిఉ మేటి సకహిఁ త్రిపురారీ ॥
జద్యపి బర అనేక జగ మాహీఁ। ఎహి కహఁ సివ తజి దూసర నాహీఁ ॥ 3 ॥
బర దాయక ప్రనతారతి భంజన। కృపాసింధు సేవక మన రంజన ॥
ఇచ్ఛిత ఫల బిను సివ అవరాధేఁ। లహిఅ న కోటి జోగ జప సాధేఁ ॥ 4 ॥

మద్యము గంగాజలముతో సిద్ధమైనదని తెలిసినను సజ్జనులు ఎవ్వరును దానిని ముట్టరు. అదేమదిర గంగానదిలో కలిసినప్పుడు పవిత్రమగును. అట్లే జీవేశ్వరులమధ్యగల అంతరముగూడ ఇట్టిదియేయని గ్రహింపవలెను. శివుడు సహజముగనే సర్వసమర్థుడు, భగవంతుడు: అన్ని విధముల ఈ వివాహము శుభప్రదము. కాని మహాదేవుని సేవ చాలక్లిష్టమైనది. ఐనను తపస్సుచేత అతడు శ్రీఘ్రముగా సంతుష్టుడగును. నీ కుమార్తె శివునిగూర్చి తపమాచరించినచో ఆ త్రిపురారి ఆమెకు విధిలిఖితమును గూడ తొలగించును. ప్రపంచములో 'వరులు'

పెక్కుమంది కలరు. కాని శంకరుడే ఈమెకు తగినవరుడు. శివుడు వరదుడు. శరణువేడినవారి క్లేశములనుబాపువాడు. కృపాసముద్రుడు. సేవించినవారిమనస్సులను ప్రసన్నమొనర్చువాడు. పరమశివుని సేవింపనిదే కోట్ల కొలది జపయోగములవలనగూడ జనులు తమ వాంఛిత ఫలములను పొందజాలరు. (చౌ॥ 1-4)

దో- అస కహి నారద సుమిరి హరి, గిరిజహి దీన్హి అసీస ।
హోఇహి యహ కల్యాన అబ, సంసయ తజహు గిరీస ॥ 70 ॥

ఈ విధముగా పలికి, నారదమహర్షి శ్రీహరిని స్మరించి, పార్వతీదేవిని ఆశీర్వదించి, "పర్వత రాజా! భయమువీడుము. అంతయు శుభమగును"- అని పలికి, వెడలిపోయెను. (దో॥ 70)

చౌ- కహి అస బ్రహ్మభవన ముని గయఊ । ఆగిల చరిత సునహు జస భయఊ ॥
పతిహి ఏకాంత పాఇ కహ మైనా । నాథ న మైఁ సముఝే ముని బైనా ॥ 1 ॥
జౌఁ ఘరు బరు కులు హోఇ అనూపా । కరిఅ బిబాహు సుతా అనురూపా ॥
న త కన్యా బరు రహఉ కుఆరీ । కంత ఉమా మమ ప్రానపిఆరీ ॥ 2 ॥
జౌఁ న మిలిహి బరు గిరిజహి జోగూ । గిరి జడ సహజ కహిహి సబు లోగూ ॥
సోఇ బిచారి పతి కరేహు బిబాహూ । జేహిఁ న బహోరి హోఇ ఉర దాహూ ॥ 3 ॥
అస కహి పరీ చరన ధరి సీసా । బోలే సహిత సనేహ గిరీసా ॥
బరు పావక ప్రగటై ససి మాహీఁ । నారద బచను అన్యథా నాహీఁ ॥ 4 ॥

యాజ్ఞవల్క్యమహర్షి పలికెను. నారదుడు ఆ విధముగా చెప్పి, బ్రహ్మలోకమునకు వెళ్లెను. మునీశ్వరా! తర్వాతికథను వినుడు. మేనాదేవి తనభర్తతో ఏకాంతమున ఇట్లనెను. "ప్రభూ! మహర్షి మాటలు నాకు అర్థముకాలేదు. వరుడు, అతని కులము, వంశము మనకుమార్తెకు తగినట్లున్నచో వివాహము జరిపింపుడు. లేనిచో కన్నెగానే ఉండిపోనిండు. (అయోగ్యుడైన వరునితో ఆమెపెండ్లి జరిపింప రాదు.) పార్వతి నాకు ప్రాణముతో సమానము. మనగిరిజవివాహము యోగ్యుడైనవానితో కానిచో లోకులు- "పర్వతరాజు సహజముగనే జడు(మూర్ఖు)డు" అని యందురు. దీనిని మనస్సులో పెట్టుకొని ఆమె వివాహమును నిర్ణయింపుడు. తరువాత విచారించియు ప్రయోజనము లేదు."- అని ఈ విధముగా పలికి, మేనాదేవి తనపతిపాదములకు ప్రణమిల్లెను. హిమవంతుడు ప్రేమతో ఇట్లు ప్రత్యుత్తరమునిచ్చెను "చంద్రుడు అగ్నిని విరజిమ్ముగాక. నారదుని పలుకులు అసత్యములు గావు. (చౌ॥ 1-4)

దో- ప్రియా సోచు పరిహరహు సబు, సుమిరహు శ్రీభగవాన ।
పారబతిహి నిరమయఉ జెహిఁ, సోఇ కరిహి కల్యాన ॥ 71 ॥

ప్రియా! నిశ్చింతగా భగవంతుని స్మరింపుము. పార్వతిని సృష్టించినవాడే ఆమెకు శ్రేయస్సును గూర్చును. (దో॥ 71)

చౌ- అబ జౌఁ తుమ్హహి సుతా పర నేహూ । తౌ అస జాఇ సిఖావను దేహూ ॥
కరై సో తపు జెహిఁ మిలహిఁ మహేసూ । ఆన ఉపాయఁ న మిటిహి కలేసూ ॥ 1 ॥

నారద బచన సగర్భ సహేతూ । సుందర సబ గున నిధి బృషకేతూ ॥
అస బిచారి తుమ్హ తజహు అసంకా । సబహి భాఁతి సంకరు అకలంకా ॥ 2 ॥
సుని పతి బచన హరషి మన మాహీఁ । గఈ తురత ఉఠి గిరిజా పాహీఁ ॥
ఉమహి బిలోకి నయన భరె బారీ । సహిత సనేహ గోద బైఠారీ ॥ 3 ॥
బారహిఁ బార లేతి ఉర లాఈ । గదగద కంఠ న కఛు కహి జాఈ ॥
జగత మాతు సర్బగ్య భవానీ । మాతు సుఖద బోలీఁ మృదు బానీ ॥ 4 ॥

నీకు కుమార్తెపై ప్రేమయున్నచో శివునితో పెండ్లిజరుగుటకై తపస్సుచేయుమని ఆమెకు సూచింపుము. ఈ సమస్యనుండి బయటపడుటకు వేఱు ఉపాయము లేదు. నారదునిపలుకులు సాభిప్రాయములు, సకారణములు. శంకరుడు అతిసుందరుడు. సకలసద్గుణసంపన్నుడు. అన్ని విధముల నిష్కళంకుడు. ఈ విషయమును గ్రహించి, నీ సందేహములను వీడుము"- భర్త మాటలకు మైనాదేవి మిక్కిలి సంతసించెను. వెంటనే పార్వతియొద్దకేగెను. పార్వతిని చూచినంతనే ఆమెకన్నులు అశ్రుపూరితములు ఆయెను. ఆ గారాల బిడ్డను ప్రేమతో తనయొడిలో కూర్చుండబెట్టుకొని, పదేపదే తనగుండెలకు హత్తుకొనెను. కంఠము గద్గదమై, ఆమె యేమియు మాట్లాడలేకపోయెను. జగజ్జననియు, భవానియు, సర్వజ్ఞురాలును ఐన పార్వతి మృదుమధురముగా ఇట్లనెను.
(చౌ॥ 1-4)

పార్వతీ తపశ్చర్య

దో- సునహి మాతు మైఁ దీఖ అస, సపన సునావఉఁ తోహి ।
సుందర గౌర సుబిప్రబర, అస ఉపదేసెఉ మోహి ॥ 72 ॥

"అమ్మా! వినుము నేను గాంచిన స్వప్నవృత్తాంతమును దెల్పెదను. ఒక అందమైన తెల్లని బ్రాహ్మణోత్తముడు నాకు ఉపదేశించెను. (దో॥ 72)

చౌ- కరహి జాఇ తపు సైలకుమారీ । నారద కహా సో సత్య బిచారీ ॥
మాతు పితహి పుని యహ మత భావా । తపు సుఖప్రద దుఖ దోష నసావా ॥ 1 ॥
తపబల రచఇ ప్రపంచు బిధాతా । తపబల బిష్ను సకల జగ త్రాతా ॥
తపబల సంభు కరహిఁ సంఘారా । తపబల సేషు ధరఇ మహిభారా ॥ 2 ॥
తప అధార సబ సృష్టి భవానీ । కరహి జాఇ తపు అస జియఁ జానీ ॥
సునత బచన బిసమిత మహతారీ । సపన సునాయఉ గిరిహి హఁకారీ ॥ 3 ॥
మాతు పితహి బహుబిధి సముఝాఈ । చలీఁ ఉమా తప హిత హరషాఈ ॥
ప్రియ పరివార పితా అరు మాతా । భఏ బికల ముఖ ఆవ న బాతా ॥ 4 ॥

"ఓ శైలకుమారీ! నారదుని పలుకులు ముమ్మాటికిని సత్యములు. తపస్సు చేయుము. నీ తల్లిదండ్రులకుగూడ ఈ మాటలు నచ్చినవి. తపస్సు సుఖప్రదమై బాధలను, పాపములను హరించును. ఈ జగత్తును బ్రహ్మ సృష్టించుటకును, విష్ణువు పాలించుటకును, శివుడు లయమొందించుటకును, శేషుడు ఈ భూభారమును మోయుటకును వారివారి తపోబలములే కారణములు. భవానీ! ఈ సమస్తసృష్టికిని తపస్సే

ఆధారము. దీనిని గ్రహించి, నీవు తపస్సు చేయుము"- ఈ మాటలు విని తల్లి, మిగులఆశ్చర్యమును పొందెను. హిమవంతునకు మేనాదేవి ఈ స్వప్నవృత్తాంతమును వినిపించెను. మాతాపితరులను అనేకవిధముల ఓదార్చి, ఉమాదేవి హర్షముతో తపస్సునకై బయలుదేఱెను. ఆమెతల్లిదండ్రులు, ఇతరప్రియపరివారములు వ్యాకులచిత్తులైరి. అందఱి కంఠములును మూగ పోయెను. (చౌ॥ 1-4)

దో- బేదసిరా ముని ఆఇ తబ, సబహి కహా సముఝాఇ ।
పారబతీ మహిమా సునత, రహే ప్రబోధహి పాఇ ॥ 73 ॥

వేదశిరుడను మునివచ్చి, వారినందఱిని తనసదుపదేశములతో ఊరడించెను. పార్వతీదేవి మహిమను దెలిసికొని, వారు ప్రసన్నులైరి. (దో॥ 73)

చౌ- ఉర ధరి ఉమా ప్రానపతి చరనా । జాఇ బిపిన లాగీఀ తపు కరనా ॥
అతి సుకుమార న తను తప జోగూ । పతి పద సుమిరి తజేఉ సబు భోగూ ॥ 1 ॥
నిత నవ చరన ఉపజ అనురాగా । బిసరీ దేహ తపహిఀ మను లాగా ॥
సంబత సహస మూల ఫల ఖాఏ । సాగు ఖాఇ సత బరష గవాఁఏ ॥ 2 ॥
కఛు దిన భోజను బారి బతాసా । కిఏ కఠిన కఛు దిన ఉపబాసా ॥
బెల పాతీ మహి పరఇ సుఖాఈ । తీని సహస సంబత సోఇ ఖాఈ ॥ 3 ॥
పుని పరిహరే సుఖానేఉ పరనా । ఉమహి నాము తబ భయఉ అపరనా ॥
దేఖి ఉమహి తప ఖీన సరీరా । బ్రహ్మగిరా భై గగన గభీరా ॥ 4 ॥

పార్వతీదేవి తనకు ప్రాణసదృశుడైన పరమశివునియొక్కపాదపద్మములను మనస్సునధ్యానించుచు వనమునకువెళ్లి, తపస్సును ప్రారంభించెను. ఆమెసుకుమారశరీరము తపస్సునకు తట్టుకొనలేనిదేయైనను పట్టుదలతో దీక్షబూని తపస్సును చేయసాగెను. సర్వభోగములను త్యజించెను. దినములు గడచుకొలదియు శంకరుని చరణములపై ఆమెకు భక్తి ప్రపత్తులు అతిశయించెను. తపస్సులో లీనమగుటచే ఆమెకు దేహముపై ధ్యాసయే లేకపోయెను. వేయి సంవత్సరములు కందమూల ఫలములను, వందసంవత్సరములు కేవలము ఆకులనుమాత్రమే ఆహారముగా తీసికొనుచు తపమాచరించెను. కొన్ని దినములు నీరు, గాలి మాత్రమే ఆమెకు ఆహారమాయెను. మఱికొన్ని దినములు కఠోరమైన ఉపవాసదీక్షతో గడిపెను. మూడువేల సంవత్సరములు బిల్వవృక్షములనుండి రాలి, ఎండిపోయిన ఆకులనే ఆహారముగా ఆమె స్వీకరించెను. క్రమక్రమముగా ఆ శుష్కపర్ణములను గూడ తినుట మానెను. కనుక ఆమెకు **'అపర్ణ'** అను పేరు ప్రసిద్ధికెక్కెను. తపస్సువలన ఆమె శరీరము రానురాను శుష్కించిపోసాగెను. అంతట ఆకాశమునుండి గంభీరమైన బ్రహ్మవాణి వినవచ్చెను. (చౌ॥ 1-4)

దో- భయఉ మనోరథ సుఫల తవ, సును గిరిరాజకుమారి ।
పరిహరు దుసహ కలేస సబ, అబ మిలిహహిఀ త్రిపురారి ॥ 74 ॥

"ఓ గిరి రాజకుమారీ! వినుము నీ మనోరథము సఫలమైనది. ఇంక నీ కఠోర తపస్సును మానుము. త్వరలో త్రిపురారి నీకు భర్త కాగలడు. (దో॥ 74)

చౌ- అస తపు కాహుఁ న కీన్హ భవానీ । భఏ అనేక ధీర ముని గ్యానీ ॥
అబ ఉర ధరహు బ్రహ్మ బర బానీ । సత్య సదా సంతత సుచి జానీ ॥ 1 ॥
ఆవై పితా బొలావన జబహీఁ । హఠ పరిహరి ఘర జాఏహు తబహీఁ ॥
మిలహిఁ తుమ్హహి జబ సప్త రిషీసా । జానెహు తబ ప్రమాన బాగీసా ॥ 2 ॥
సునత గిరా బిధి గగన బఖానీ । పులక గాత గిరిజా హరషానీ ॥
ఉమా చరిత సుందర మైఁ గావా । సునహు సంభు కర చరిత సుహావా ॥ 3 ॥
జబ తేఁ సతీఁ జాఇ తను త్యాగా । తబ తేఁ సివ మన భయఉ బిరాగా ॥
జపహిఁ సదా రఘునాయక నామా । జహఁ తహఁ సునహిఁ రామ గున గ్రామా ॥ 4 ॥

ఓ భవానీ! ధీరులు, మునులు, జ్ఞానులు ఎందఱో కలరు. కాని ఎవ్వరును ఇట్టి ఘోరతపమును ఆచరించియుండలేదు. సర్వశ్రేష్ఠమైన ఈ బ్రహ్మవాణిని సర్వదా సత్యముగా నిర్మలమైనదానినిగా తలంచి, దీనిని నీ మనస్సులో ఉంచుకొనుము. నీ తండ్రి నిన్ను ఇంటికి రమ్మని కోరినప్పుడు నీదీక్షను మాని ఇంటికి పొమ్ము. సప్తర్షులు నిన్ను చూచుటకు వత్తురు. అప్పుడు ఈ బ్రహ్మవాణి సత్యమగును."- ఆకసమునుండివినబడిన బ్రహ్మవాణికి పార్వతీదేవి పులకించిపోయెను. (యాజ్ఞవల్క్యుడు భరద్వాజునితో పల్కుచున్నాడు) నేనింత వఱకు పార్వతీదేవి సుందర కథను దెల్పితిని. ఇప్పుడు శంకరుని పవిత్ర గాథను వినుడు. సతీదేవి తనశరీరమును త్యజించినదిమొదలుకొని శంకరునిలో వైరాగ్యము అధికమాయెను. సదా రామనామమును జపించుచు శ్రీరామునిగుణకీర్తన శ్రవణములయందే నిమగ్నుడాయెను. (చౌ॥ 1-4)

దో- చిదానంద సుఖధామ సివ, బిగత మోహ మద కామ ।
బిచరహిఁ మహి ధరి హృదయఁ హరి, సకల లోక అభిరామ॥ 75 ॥

చిదానందుడు, సర్వ సుఖనిధానము, మోహ, మద, కామరహితుడైన శివుడు పరమానందప్రదుడైన శ్రీహరిని స్మరించుచు భువిపై సంచరింప సాగెను. (దో॥ 75)

చౌ- కతహుఁ మునిన్హ ఉపదేసహిఁ గ్యానా । కతహుఁ రామ గున కరహిఁ బఖానా ॥
జదపి అకామ తదపి భగవానా । భగత బిరహ దుఖ దుఖిత సుజానా ॥ 1 ॥
ఏహి బిధి గయఉ కాలు బహు బీతీ । నిత నై హోఇ రామ పద ప్రీతీ ॥
నేము ప్రేము సంకర కర దేఖా । అబిచల హృదయఁ భగతి కై రేఖా ॥ 2 ॥
ప్రగటే రాము కృతగ్య కృపాలా । రూప సీల నిధి తేజ బిసాలా ॥
బహు ప్రకార సంకరహి సరాహా । తుమ్హ బిను అస బ్రతు కో నిరబాహా ॥ 3 ॥
బహుబిధి రామ సివహి సముఝావా । పారబతీ కర జన్మ సునావా ॥
అతి పునీత గిరిజా కై కరనీ । బిస్తర సహిత కృపానిధి బరనీ ॥ 4 ॥

పరమేశ్వరుడు ఒక చోట మునీశ్వరులకు జ్ఞానోపదేశములను జేసెడి వాడు. వేఱొక తావున శ్రీరామచంద్రుని గుణగణములను గానము చేయుచుఉండెడివాడు. మహేశ్వరుడు పరమజ్ఞానియు, కామరహితుడునైనను

సతీవియోగముచే దుఃఖితుడగుచుండెను. ఈ విధముగా చాలకాలము గడిచెను. ఆయనలో రామభక్తి పెల్లుబుకుచు నిత్యనూతనమగుచుండెను. శ్రీరాముడు శివునికఠోర నియమములను, అనన్యప్రేమను, దృఢభక్తిని గ్రహించెను. కృతజ్ఞుడు, కృపాళువు, రూపశీలశోభితుడు ఐన శ్రీరామచంద్రుడు గొప్పతేజస్సుతో శివునకు ప్రత్యక్షమాయెను. ఆయన అనేకవిధముల శంకరుని స్తుతించి, "మీరు తప్ప ఈ కఠోరనియమములను ఇతరులెవ్వరు పాటింపగలరు?" అనెను. రఘురాముడు శంకరునకు పెక్కు రీతుల నచ్చజెప్పి, పార్వతీదేవిజన్మ వృత్తాంతమును ఆమె పవిత్రతపశ్చర్య గాథను వివరించెను. (చౌ॥ 1-4)

దో- అబ బినతీ మమ సునహు సివ, జౌఀ మో పర నిజ నేహు।
జాఇ బిబాహహు సైలజహి, యహ మొహి మాగేఀ దేహు ॥ 76 ॥

శ్రీరాముడు శివునితో ఇట్లనెను. "నాపై మీకు భక్తియున్నచో నా ప్రార్థనను వినుడు. మీరు పార్వతిని వివాహమాడుడు. అట్లు నాకు వాగ్దానము చేయుడు." (దో॥ 76)

చౌ- కహ సివ జదపి ఉచిత అస నాహీఀ। నాథ బచన పుని మేటి న జాహీఀ ॥
సిర ధరి ఆయసు కరిఅ తుమ్హారా। పరమ ధరము యహ నాథ హమారా ॥ 1 ॥
మాతు పితా గుర ప్రభు కై బానీ। బినహిఀ బిచార కరిఅ సుభ జానీ ॥
తుమ్హ సబ భాఀతి పరమ హితకారీ। అగ్యా సిర పర నాథ తుమ్హారీ ॥ 2 ॥
ప్రభు తోషేఉ సుని సంకర బచనా। భక్తి బిబేక ధర్మ జుత రచనా ॥
కహ ప్రభు హర తుమ్హార పన రహేఊ। అబ ఉర రాఖేహు జో హమ కహేఊ ॥ 3 ॥
అంతరధాన భఏ అస భాషీ। సంకర సోఇ మూరతి ఉర రాఖీ ॥
తబహిఀ సప్తరిషి సివ పహిఀ ఆఏ। బోలే ప్రభు అతి బచన సుహాఏ ॥ 4 ॥

దీని ఉచితానుచితములమాటయెట్లున్నను మీ ఆజ్ఞ జవదాటరానిది. దానిని శిరసావహించుటయే నా పరమధర్మము. తల్లిదండ్రులు, గురువు యజమాని - మున్నగువారి ఆజ్ఞలను శుభప్రదములని భావించి, ఎట్టి ఆలోచనలను చేయక ఆచరింపవలెను. మీరు నాకు అత్యంత హితమును గూర్చువారు. మీ ఆన నాకు శిరోధార్యము." అని శివుడు పలికెను. శంకరుని భక్తిజ్ఞానధర్మనిరతినిజూచి, శ్రీరామచంద్రుడు మిక్కిలి ప్రసన్నుడాయెను. "ఓ మహేశ్వరా! మీవ్రతము సఫలమైనది. నేనునుడివిన వాక్యములను మీమనస్సులో నుంచుకొనుడు"- అని పలికి శ్రీరాముడు అంతర్ధానమాయెను. శివుడు తనహృదయములో శ్రీహరిని నిల్పుకొనియే యుండెను. అదేసమయమున సప్తమహర్షులు శివునికడకు ఏతెంచిరి. మహాదేవుడు మిక్కిలి మృదుమధురముగా వారితో ఇట్లనెను. (చౌ॥ 1-4)

దో- పారబతీ పహిఀ జాఇ తుమ్హ, ప్రేమ పరిచ్ఛా లేహు।
గిరిహి ప్రేరి పఠఏహు భవన, దూరి కరేహు సందేహు ॥ 77 ॥

"మీరు పార్వతికడకు వెళ్లి, ఆమె భక్తిని పరీక్షింపుడు. ఆమెతండ్రియైన హిమవంతుడు ఆమెను ఇంటికి తీసికొని వచ్చునట్లు చేయుడు. ఆమె సందేహములను నివృత్తిచేయుడు." (దో॥ 77)

చౌ-రిషిన్హ గౌరి దేఖీ తహఁ కైసీ । మూరతిమంత తపస్యా జైసీ ॥
బోలే ముని సును సైలకుమారీ । కరహు కవన కారన తపు భారీ ॥ 1 ॥
కెహి అవరాధహు కా తుమ్హ చహహూ । హమ సన సత్య మరము కిన కహహూ ॥
కహత బచన మను అతి సకుచాఈ । హఁసిహహు సుని హమారి జడతాఈ ॥ 2 ॥
మను హఠ పరా న సునఇ సిఖావా । చహత బారి పర భీతి ఉఠావా ॥
నారద కహా సత్య సోఇ జానా । బిను పంఖన్హ హమ చహహిఁ ఉడానా ॥ 3 ॥
దేఖహు ముని అబిబేకు హమారా । చాహిఅ సదా సివహి భరతారా ॥ 4 ॥

మూర్తీభవించిన తపస్సువలెనున్న పార్వతీదేవిని చూచి, సప్తమహర్షులు ఇట్లు ప్రశ్నించిరి. "ఓ పార్వతీ! ఈ ఘోరతపస్సును చేయుటకు కారణమేమి? ఎవరిని ఆరాధించుచున్నావు. నీ కోరిక యేమి? నీ మనసులోని మాటను తెల్పుము"- పార్వతీదేవి ఇట్లు ప్రత్యుత్తరమిచ్చెను. "నామనసులోని మాటను చెప్పుటకు సంకోచించుచున్నాను. దానిని విన్నచో మీరు నా జడత్వమునకు నవ్వెదరు. నా మనస్సు ఎవ్వరి మాటలను పట్టించు కొనక, ఒకే విధముగా పట్టుదలవహించియున్నది. అది గాలిలో మేడలు కట్టుకొనుచున్నది. నారదుని మాటలను విశ్వసించి, నేను ఱెక్కలులేకుండగనే ఎగురుటకు ప్రయత్నించుచున్నాను. ఋషులారా! నా అవివేకమును గమనింపుడు. నేను పరమేశ్వరుని పతిగా పొంద దలచితిని. (చౌ॥ 1-4)

దో- సునత బచన బిహసే రిషయ, గిరిసంభవ తవ దేహ ।
నారద కర ఉపదేసు సుని, కహహు బసెఉ కిసు గేహ ॥ 78 ॥

ఈ మాటలను వినగానే ఋషులు నవ్వి ఇట్లు పలికిరి. "నీవు శైలజవు. నీ శరీరము పర్వత సంభవమేగదా! నారదుని ఉపదేశమును విన్నవారి కాపురము ఏది నిలబడినది? చెప్పుము. (దో॥ 78)

చౌ- దచ్ఛసుతన్హ ఉపదేసెన్హి జాఈ । తిన్హ ఫిరి భవను న దేఖా ఆఈ ॥
చిత్రకేతు కర ఘరు ఉన ఘాలా । కనకకసిపు కర పుని అస హాలా ॥ 1 ॥
నారద సిఖ జె సునహిఁ నర నారీ । అవసి హోహిఁ తజి భవను భిఖారీ ॥
మన కపటీ తన సజ్జన చీన్హా । ఆపు సరిస సబహీ చహ కీన్హా ॥ 2 ॥
తెహి కేఁ బచన మాని బిస్వాసా । తుమ్హ చాహహు పతి సహజ ఉదాసా ॥
నిర్గున నిలజ కుబేష కపాలీ । అకుల అగేహ దిగంబర బ్యాలీ ॥ 3 ॥
కహహు కవన సుఖు అస బరు పాఏఁ । భల భూలిహు ఠగ కే బౌరాఏఁ ॥
పంచ కహేఁ సివఁ సతీ బిబాహీ । పుని అవడేరి మరాఏన్హి తాహీ ॥ 4 ॥

నారదుడు దక్షకుమారులకు ఉపదేశములనిచ్చెను. వారు మఱల ఇంటిముఖమే చూడలేదు. చిత్రకేతుకుటుంబముగూడ నారదునివలననే చిక్కులపాలాయెను. హిరణ్యకశిపునిపరిస్థితియు అట్లేఐనది. నారదుని ఉపదేశములను విన్న స్త్రీపురుషులెవ్వరైనను ఇల్లు-వాకిలి వదలి, బిచ్చగాండ్రు కావలసినదే. ఆయనకు శరీరముపైన మాత్రమే సజ్జనలక్షణములు, కాని మనస్సులో కపటము. అతడు ఇతరులను గూడ తనవలెనే చేయనిచ్చగించును.

ఆయన మాటలను విశ్వసించుచు నీవు శివుని నీభర్తగా పొందగోరు చున్నావు. శంకరుడు సహజముగా ఉదాసీనుడు, గుణహీనుడు, లజ్జారహితుడు, వికృతవేషధారి, కపాలధారి, కులము, గృహము లేనివాడు, దిగంబరుడు, సర్పములను భూషణములుగా ధరించినవాడు. ఇట్టి వరుని పెండ్లియాడి, నీవేమి సుఖపడగలవు? నీవు ఆ నారదునిమాయమాటలకు మోసపోయితివి. ఈశ్వరుడు పరులమాటలను విని, సతీదేవిని పరిణయమాడెను. తరువాత ఆమెను పరిత్యజించి, ఆమె దేహత్యాగమునకు కారణమాయెను. (చౌ॥ 1-4)

దో- అబ సుఖ సోవత సోచు నహిఀ, భీఖ మాగి భవ ఖాహిఀ ।
సహజ ఏకాకిన్హ కే భవన, కబహుఀ కి నారి ఖటాహిఀ ॥ 79 ॥

ఇప్పుడు శివుడు నిశ్చింతగా హాయిగా నిద్రించుచున్నాడు. బిచ్చమెత్తుకొని జీవించు చున్నాడు. అట్టి ఏకాకికడ ఏ స్త్రీయైనను సుఖముగా జీవింపగలదా? (దో॥ 79)

చౌ- అజహుఀ మానహు కహా హమారా । హమ తుమ్హ కహుఀ బరు నీక బిచారా ॥
అతి సుందర సుచి సుఖద సుసీలా । గావహిఀ బేద జాసు జస లీలా ॥ 1 ॥
దూషన రహిత సకల గున రాసీ । శ్రీపతి పుర బైకుంఠ నివాసీ ॥
అస బరు తుమ్హహి మిలాఉబ ఆనీ । సునత బిహసి కహ బచన భవానీ ॥ 2 ॥
సత్య కహేహు గిరిభవ తను ఏహా । హఠ న ఛూట ఛూటై బరు దేహా ॥
కనకఉ పుని పషాన తేఀ హోఈ । జారేహుఀ సహజు న పరిహర సోఈ ॥ 3 ॥
నారద బచన న మైఀ పరిహరఊఀ । బసఉ భవను ఉజరఉ నహిఀ డరఊఀ ॥
గుర కేఀ బచన ప్రతీతి న జేహీ । సపనేహుఀ సుగమ న సుఖ సిధి తేహీ ॥ 4 ॥

ఇప్పటికైనను మామాటలను వినుము. నీకొఱకు మేము ఒక మంచివరుని వెదకినాము. అతడు సుందరుడు, పవిత్రుడు, సుఖప్రదుడు, సుశీలుడు. అతని వైభవమును, లీలలను వేదములు గూడ ప్రస్తుతించును. అతడు దోషరహితుడు, సద్గుణరాశి, లక్ష్మీపతి, వైకుంఠవాసుడు, అట్టి వరునితో నీకు వివాహము జరిపింపగలము."– ఈ మాటలను వినగానే భవాని నవ్వి ఇట్లనెను. "మీరు వచించినది సత్యమే. ఈ శరీరము శైలజమే. శరీరము పోయినను హఠముమాత్రము పోదు. బంగారముగూడ రాళ్ల నుండియే జనించును. దానిని నిప్పులలో కాల్చినను దానిస్వభావము మారదు. నేను నారదునిమాటలను విస్మరింపను. నా కాపురము కలకలలాడనిండు లేక పాడుబడనిండు. దానికి నేను భయపడను. గురు వచనములమీద విశ్వాసము లేని వారు కలలోనైనను సుఖమును, జయమును పొందజాలరు. (చౌ॥ 1-4)

దో- మహాదేవ అవగున భవన, బిష్ను సకల గున ధామ ।
జెహి కర మను రమ జాహి సన, తెహి తేహీ సన కామ ॥ 80 ॥

మహాదేవుడు దోషములకు నిలయమే కావచ్చును. విష్ణువు సకలసద్గుణ నిధానమే కావచ్చును. కాని మనసు ఎవరియందు లగ్నమగునో వారితో అది కోరుకొనును. (దో॥ 80)

చౌ- జౌఁ తుమ్హ మిలతెహు ప్రథము మునీసా । సునతిఉఁ సిఖ తుమ్హారి ధరి సీసా ॥
అబ మైఁ జన్మ సంభు హిత హారా । కో గున దూషన కరై బిచారా ॥ 1 ॥
జౌఁ తుమ్హరే హఠ హృదయఁ బిసేషీ । రహి న జాఇ బిను కిఏఁ బరేషీ ॥
తౌ కౌతుకిఅన్హ ఆలసు నాహీఁ । బర కన్యా అనేక జగ మాహీఁ ॥ 2 ॥
జన్మ కోటి లగి రగర హమారీ । బరఉఁ సంభు న త రహఉఁ కుఆరీ ॥
తజఉఁ న నారద కర ఉపదేసూ । ఆపు కహహిఁ సత బార మహేసూ ॥ 3 ॥
మైఁ పా పరఉఁ కహఇ జగదంబా । తుమ్హ గృహ గవనహు భయఉ బిలంబా ॥
దేఖి ప్రేము బోలే ముని గ్యానీ । జయ జయ జగదంబికే భవానీ ॥ 4 ॥

ఓ మునీశ్వరులారా! ఒక వేళమీరు ముందుగనే కలిసియున్నచో మీయుపదేశమునే శిరసావహించి యుండెడి దాననేమో? కాని ఇప్పుడు నా జీవితము ఈశ్వరార్పితమైనది. ఇంక గుణదోషములను ఎవరు విచారింతురు? ఒకవేళ మీకు వివాహమహోత్సవములు జరిపి, ఆనందించుటకు ఆసక్తికలదేని లోకములో కన్యలకు, వరులకు కొదువలేదు. ఇట్టి వినోదములతో కాలముగడుపువారికి అలసటయే యుండదు. కోట్లకొలది జన్మలనెత్తి యైనను నేను పరమశివునే భర్తగా పొందెదను. లేదా కన్యగానే మిగిలిపోయెదను. ఆ శంకరుడే స్వయముగా వచ్చి, వందసార్లు చెప్పినను నారదునిఉపదేశమును నేను ఉల్లంఘింపను. మీకు నమస్కరించెదను. దయచేసి మీరు మీఇండ్లకుచనుడు. ఇప్పటికే ఆలస్యమైనది"- అని పలికెను. మునులు పార్వతీదేవిభక్తివిశ్వాసములను గాంచి, "ఓ భవానీ! జగదంబా! నీకు జయమగుగాక" అని పలికిరి. (చౌ॥ 1-4)

దో- తుమ్హ మాయా భగవాన సివ, సకల జగత పితు మాతు ।
నాఇ చరన సిర ముని చలే, పుని పుని హరషత గాతు ॥ 81 ॥

"పరమశివుడు భగవంతుడు. నీవు మాయవు. మీరు ఇరువురును జగత్తునకు మాతాపితరులు." అని పలికి మునీశ్వరులు పార్వతీదేవిపాదములకు ప్రణమిల్లి, పులకితగాత్రులై వెళ్లిపోయిరి. (దో॥ 81)

చౌ- జాఇ మునిన్హ హిమవంతు పఠాఏ । కరి బినతీ గిరజహిఁ గృహ ల్యాఏ ॥
బహురి సప్తరిషి సివ పహిఁ జాఈ । కథా ఉమా కై సకల సునాఈ ॥ 1 ॥
భఏ మగన సివ సునత సనేహా । హరషి సప్తరిషి గవనే గేహా ॥
మను థిర కరి తబ సంభు సుజానా । లగే కరన రఘునాయక ధ్యానా ॥ 2 ॥
తారకు అసుర భయఉ తెహి కాలా । భుజ ప్రతాప బల తేజ బిసాలా ॥
తెహిఁ సబ లోక లోకపతి జీతే । భఏ దేవ సుఖ సంపతి రీతే ॥ 3 ॥
అజర అమర సో జీతి న జాఈ । హారే సుర కరి బిబిధ లరాఈ ॥
తబ బిరంచి పవ జాఇ పుకారే । దేఖే బిధి సబ దేవ దుఖారే ॥ 4 ॥

అక్కడినుండి సప్తర్షులు హిమవంతునికడకేగి, ఆయనను పార్వతీదేవియొద్దకు పంపగా అతడామెను ఇంటికి పిలుచుకొనివచ్చెను. పిదప మహర్షులు శివునియొద్దకు వెళ్లి, ఉమాదేవివృత్తాంతమును అంతయు వినిపించిరి.

పార్వతీదేవిప్రేమనుగూర్చి వినిన శివుని మనస్సు ఆనందమగ్నమాయెను. సప్తర్షులు, సంతోషించి, తమతమనివాసములకు చేరిరి. పిమ్మట మహాజ్ఞానియైన శివుడు తన మనస్సును స్థిరపఱచుకొని, శ్రీరఘునాథునిధ్యానములో మునిగెను. ఆ కాలమున 'తారకుడు' అను రాక్షసుడు తనభుజబలప్రతాపతేజస్సులచే సకలలోకములను, లోకపాలకులను జయించెను. దేవతలు తమసుఖసంపదలను కోల్పోయిరి. బ్రహ్మయిచ్చిన వరములకారణముగ ఆ తారకాసురుడు జరా మరణములు లేనివాడు. కనుక వానిని జయించుట అసాధ్యము. దేవతలు వానితో యుద్ధమొనర్చి పరాజితులైరి. వారు బ్రహ్మదేవునితో మొఱపెట్టుకొనిరి. బ్రహ్మదేవుడు దేవతలు దుఃఖితులగుట గాంచెను. (చౌ॥ 1-4)

దో- సబ సన కహా బుఝాఇ బిధి, దనుజ నిధన తబ హోఇ।
సంభు సుక్ర సంభూత సుత, ఏహి జీతఇ రన సోఇ ॥ 82 ॥

వారిని బ్రహ్మ ఓదార్చి, శివాంశసంభూతుడే యుద్ధమున ఈ రాక్షసుని ఓడించి, చంపగలడని పలికెను. (దో॥ 82)

చౌ- మోర కహా సుని కరహు ఉపాఈ। హోఇహి ఈస్వర కరిహి సహాఈ ॥
సతీఁ జో తజీ దచ్ఛ మఖ దేహా। జనమీ జాఇ హిమాచల గేహా ॥ 1 ॥
తేహిఁ తపు కీన్హ సంభు పతి లాగీ। సివ సమాధి బైఠే సబు త్యాగీ ॥
జదపి అహఇ అసమంజస భారీ। తదపి బాత ఏక సునహు హమారీ ॥ 2 ॥
పఠవహు కాము జాఇ సివ పాహీఁ। కరై ఛోభు సంకర మన మాహీఁ ॥
తబ హమ జాఇ సివహి సిర నాఈ। కరవాఉబ బిబాహు బరిఆఈ ॥ 3 ॥
ఏహి బిధి భలేహిఁ దేవహిత హోఈ। మత అతి నీక కహఇ సబు కోఈ ॥
అస్తుతి సురన్హ కీన్హి అతి హేతూ। ప్రగటేఉ బిషమబాన ఝషకేతూ ॥ 4 ॥

బ్రహ్మ మఱియును ఇట్లు చెప్పెను. "నేను చెప్పినది విని, దానిని ఆచరింపుడు. భగవంతుడు మీకు మేలుచేయును. మనపథకము సఫలమగును. దక్షుని యజ్ఞములో ప్రాణత్యాగమొనర్చిన సతీదేవి మఱల హిమవంతునికూతురుగా జన్మించినది. ఆమె శంకరుని వివాహమాడుటకు తపమును ఆచరించినది. కాని శివుడు సర్వసంగపరిత్యాగియై ధ్యానమగ్నుడై యున్నాడు. సమంజసము కాకపోయినను నేను చెప్పెడి ఉపాయమును వినుడు. మీరు వెళ్లి, శివునికడకు మన్మథుని పంపుడు. అతడు శివునకు మనోవికారములను కల్గించును. దానివలన శివునకు తపోభంగము కలుగును. పిమ్మట మనము అచ్చటికి వెళ్లి, శివుని ప్రార్థించి, పార్వతితో ఆయనకు వివాహము జరుగునట్లు చూతము. దేవతలను రక్షించుటకు ఇది యొక్కటే మార్గము." బ్రహ్మమాటలకు దేవతలందఱును సంతసించిరి. భక్తితో స్తుతింపగా పంచబాణుడు, మీనకేతనుడు ఐన మన్మథుడు వారికి ప్రత్యక్షమాయెను. (చౌ॥ 1-4)

కామదహనము

దో- సురన్హ కహీ నిజ బిపతి సబ, సుని మన కీన్హ బిచార।
సంభు బిరోధ న కుసల మోహి, బిహసి కహేఉ అస మార ॥ 83 ॥

దేవతలు మదనునితో తమ ఆపదను గూర్చి విన్నవించిరి. వారిమాటలు విని, అతడు నవ్వి, శివునితో వైరము నాకు శుభముగాదు. (దో॥ 83)

చౌ-తదపి కరబ మైం కాజు తుమ్హారా। శ్రుతి కహ పరమ ధరమ ఉపకారా ॥
పర హిత లాగి తజఇ జో దేహీ। సంతత సంత ప్రసంసహిం తేహీ ॥ 1 ॥
అస కహి చలెఉ సబహి సిరు నాఈ। సుమన ధనుష కర సహిత సహాఈ ॥
చలత మార అస హృదయఁ బిచారా। సివ బిరోధ ధ్రువ మరను హమారా ॥ 2 ॥
తబ ఆపన ప్రభాఉ బిస్తారా। నిజ బస కీన్హ సకల సంసారా ॥
కోపెఉ జబహిఁ బారిచరకేతూ। ఛన మహుఁ మిటే సకల శ్రుతి సేతూ ॥ 3 ॥
బ్రహ్మచర్జ బ్రత సంజమ నానా। ధీరజ ధరమ గ్యాన బిగ్యానా ॥
సదాచార జప జోగ బిరాగా। సభయ బిబేక కటకు సబు భాగా ॥ 4 ॥

ఐనను నేను మీకు సహాయపడెదను. పరోపకారమే పరమ ధర్మమని వేదములు చెప్పుచున్నవి. ఇతరులమేలుకొఱకు ప్రాణములను సైతము అర్పించువారిని సజ్జనులు మెచ్చుకొందురు. ఇట్లు పలికి అందరఱికిని నమస్కరించి, మన్మథుడు తనధనుస్సును, పుష్పబాణములను ధరించి, వసంతుడు మొదలగు వారితో కార్యసాధనకై బయలుదేఱెను. "శివునితో వైరమువలన తనకు మరణము నిశ్చయము"- అని మనస్సులో అతడు తలపోసెను. తనప్రభావమును విస్తరింప జేసెను. సమస్తప్రపంచమును తనవశము చేసికొనెను. ఈ మత్స్యధ్వజుడు విజృంభింపగానే వేదమర్యాదలన్నియును అడుగంటెను. బ్రహ్మచర్యము, వ్రతములు, సంయమములు, ధైర్యము, ధర్మము, జ్ఞానము, విజ్ఞానము, సదాచారము, జపయోగవైరాగ్యములు మొదలగు వివేకవాహినులు అచట నిలువలేక పలాయనము చిత్తగించెను. (చౌ॥ 1-4)

ఛం- భాగెఉ బిబేకు సహాయ సహిత సో సుభట సంజుగ మహి మురే।
సదగ్రంథ పర్బత కందరన్హి మహుఁ జాఇ తెహి అవసర దురే ॥
హోనిహార కా కరతార కో రఖవార జగ ఖరభరు పరా।
దుఇ మాథ కెహి రతినాథ జెహి కహుఁ కోపి కర ధను సరు ధరా ॥

వివేకము తనసహాయకులతోపాటు పాఱిపోయెను. వివేకయోధులు రణభూమినుండి పలాయితులై సద్గ్రంధరూపములలో పర్వతగుహలలో దాగికొనిరి. ప్రపంచములో అల్లకల్లోలములు చెలరేగినవి. కొందఱు ఇట్లు చెప్పుచుండిరి- "భగవంతుడా! ఏమికానున్నది? మనకు రక్షకుడెవ్వరు? మన్మథుడు తన ధనుర్బాణములను ఎక్కుపెట్టిన ఆ రెండు తలల అసాధారణ వ్యక్తి (శూలధారి) ఎవరు? (ఛంద్)

దో- జే సజీవ జగ అచర చర, నారి పురుష అస నామ।
తే నిజ నిజ మరజాద తజి, భఏ సకల బస కామ ॥ 84 ॥

ప్రపంచములోని స్త్రీపురుషప్రకృతులైన చరాచరజీవులన్నియును తమ జీవన మర్యాదలను విస్మరించి, కామమునకు బానిసలైనవి. (దో॥ 84)

చౌ- సబ కే హృదయఁ మదన అభిలాషా । లతా నిహారి నవహిఁ తరు సాఖా ॥
నదీఁ ఉమగి అంబుధి కహుఁ ధాఈఁ । సంగమ కరహిఁ తలావ తలాఈఁ ॥ 1 ॥
జహఁ అసి దసా జడన్హ కై బరనీ । కో కహి సకఇ సచేతన కరనీ ॥
పసు పచ్ఛీ నభ జల థలచారీ । భఏ కామబస సమయ బిసారీ ॥ 2 ॥
మదన అంధ బ్యాకుల సబ లోకా । నిసి దిను నహిఁ అవలోకహిఁ కోకా ॥
దేవ దనుజ నర కిన్నర బ్యాలా । ప్రేత పిసాచ భూత బేతాలా ॥ 3 ॥
ఇన్హ కై దసా న కహెఉఁ బఖానీ । సదా కామ కే చేరే జానీ ॥
సిద్ధ బిరక్త మహాముని జోగీ । తేపి కామబస భఏ బియోగీ ॥ 4 ॥

అందఱిహృదయములలో కామక్రీడాభిలాష జనించెను. లతలను జూచి, చెట్లశాఖలు వంగెను. నదులుప్పొంగి సముద్రుని జేరుటకు పరుగులు తీసెను. సరస్సులు, కుంటలుగూడ సంగమించెను. అచేతనముల స్థితియే యిట్లుండగా ఇక చేతనములసంగతి చెప్పనేల? ఆకాశమునను, నేలపైనను, నీటిలోను ఉండు పశుపక్ష్యాదులు కాలనియమములనుగూడ పాటింపక కామమునకు వశమాయెను. జనులందఱును కామాంధులైరి. చక్రవాకములకు దివారాత్రములవిచక్షణ లేకపోయెను. దేవతలు, దైత్యులు, మానవులు, కిన్నరులు, నాగులు, భూత భేతాళపిశాచాదులు సహజముగా కామమునకు దాసులు. వీరిని గూర్చి చెప్పవలసిన పనియేలేదు కాని సిద్ధులు, విరక్తులు, మహామునులు, యోగులును కామవికారములకు బానిసలై, నియమములకు నీళ్లువదలి, విరహములను అనుభవించిరి. (చౌ॥)

ఛం-భఏ కామబస జోగీస తాపస పావఁరన్హి కీ కో కహై ।
దేఖహిఁ చరాచర నారిమయ జే బ్రహ్మమయ దేఖత రహే ॥
అబలా బిలోకహిఁ పురుషమయ జగు పురుష సబ అబలామయం ।
దుఇ దండ భరి బ్రహ్మాండ భీతర కామకృత కౌతుక అయం ॥

యోగీశ్వరులును, తపస్వినులును కామాతురులైనప్పుడు ఇక పామరులసంగతి చెప్పనేల? సమస్త చరాచరజగత్తును బ్రహ్మమయముగా భావించువారుగూడ దానిని స్త్రీమయముగా చూచుచుండిరి. జగత్తు స్త్రీలకు పురుషమయముగాను, పురుషులకు స్త్రీమయముగాను గోచరించుచుండెను. కామునిలీలలు బ్రహ్మాండమంతటను రెండు గడియల పాటు విజృంభించెను. (ఛం॥)

సో- ధరీ న కాహూఁ ధీర, సబ కే మన మనసిజ హరే ।
జే రాఖే రఘుబీర, తే ఉబరే తెహి కాల మహుఁ ॥ 85 ॥

మనోధైర్యము ఎవ్వరికిని లేకపోయెను. అందఱిమనస్సులను మన్మథుడు దోచివేసెను. శ్రీరఘునాథునిరక్షణలో ఉన్నవారు మాత్రమే నిగ్రహముతో నిలిచియుండిరి. (సో॥ 85)

చౌ- ఉభయ ఘరీ అస కౌతుక భయఊ । జౌ లగి కాము సంభు పహిఁ గయఊ ॥
సివహి బిలోకి ససంకెఉ మారూ । భయఉ జథాథితి సబు సంసారూ ॥ 1 ॥

భఏ తురత సబ జీవ సుఖారే। జిమి మద ఉతరి గఏఁ మతవారే ॥
రుద్రహి దేఖి మదన భయ మానా। దురాధరష దుర్గమ భగవానా ॥ 2 ॥
ఫిరత లాజ కఛు కరి నహిఁ జాఈ। మరను ఠాని మన రచేసి ఉపాఈ ॥
ప్రగటేసి తురత రుచిర రితురాజా। కుసుమిత నవ తరు రాజి బిరాజా ॥ 3 ॥
బన ఉపబన బాపికా తడాగా। పరమ సుభగ సబ దిసా బిభాగా ॥
జహఁ తహఁ జను ఉమగత అనురాగా। దేఖి ముఏహుఁ మన మనసిజ జాగా ॥ 4 ॥

మన్మథుడు శివుని సమీపించునంతవఱకు ఈ లీలలు కొనసాగుచునే యుండెను. శివుని జూడగనే మన్మథుడు గడగడవణకసాగెను. వెంటనే ప్రపంచము తనయథాస్థితిని పొందెను. త్రాగినవాడు మత్తువీడినంతనే శాంతిని అనుభవించునట్లు జీవులందఱును ప్రశాంతతను పొందిరి. దుర్జయుడును, దుర్గముడును, భగవానుడును, (షడ్గుణైశ్వర్య సంపన్నుడును) ఐన రుద్రుని జూచి, మన్మథుడు భీతిల్లెను. వెనుకకు మఱలిపోవుట సిగ్గుచేటు, ముందుకు పోజాలడు. (ముందు నూయి, వెనుక గొయ్యి) తనకు మరణము నిశ్చయమని తలంచి, అతడు ఒకయుక్తిని పన్నెను. వెంటనే వసంత ఋతువును ప్రేరేపించెను. వృక్షములన్నియును చిగిర్చి, పుష్పశోభితములాయెను. వనములును, ఉపవనములును బావులును, చెఱువులును, ప్రకృతియు ప్రేమమయములై కనబడెను. ఈ దృశ్యము, ప్రేతాత్మలనుగూడ కామ వశములుగా జేసెను. (చౌ॥ 1-4)

ఛం-జాగఇ మనోభవ ముఏహుఁ మన బన సుభగతా న పరై కహీ।
సీతల సుగంధ సుమంద మారుత మదన అనల సఖా సహీ ॥
బికసే సరన్హి బహు కంజ గుంజత పుంజ మంజుల మధుకరా।
కలహంస పిక సుక సరస రవ కరి గాన నాచహిఁ అపఛరా ॥

మృతులకుగూడ కాముడు జాగృతిగూర్చెను. వనసౌందర్యములు వర్ణనాతీతములయ్యెను. శీతలసుగంధిలమందపవనములు కామాగ్నిని ప్రజ్వలింప జేసెను. సరోవరములలో కమలములు శోభలను వెదజల్లెను. వాటిపై జేరిన అందమైన తుమ్మెదలు రొదచేయసాగెను. కలహంసలు, కోకిలలు, చిలుకలు మధుర గానములను వినిపించెను. అప్సరసలు మధురసంగీతములతో అద్భుతనాట్యములను ప్రదర్శించిరి. (ఛం॥)

దో- సకల కలా కరి కోటి బిధి, హారేఉ సేన సమేత।
చలీ న అచల సమాధి సివ, కోపేఉ హృదయనికేత ॥ 86 ॥

మన్మథుడు తనపరివారములతోగూడ అనేకములైన ఉపాయములను పన్నెను. కాని శివునితపస్సమాధి చెక్కుచెదరలేదు- మదనునికి కోపము హెచ్చాయెను. (దో॥ 86)

చౌ- దేఖి రసాల బిటప బర సాఖా। తేహి పర చఢేఉ మదను మన మాఖా ॥
సుమన చాప నిజ సర సంధానే। అతి రిస తాకి శ్రవన లగి తానే ॥ 1 ॥
ఛాడే బిషమ బిసిఖ ఉర లాగే। ఛూటి సమాధి సంభు తబ జాగే ॥
భయఉ ఈస మన ఛోభు బిసేషీ। నయన ఉఘారి సకల దిసి దేఖీ ॥ 2 ॥

సౌరభ పల్లవ మదను బిలోకా। భయఉ కోపు కంపెఉ త్రైలోకా ॥
తబ సివఁ తీసర నయన ఉఘారా। చితవత కాము భయఉ జరి ఛారా ॥ 3 ॥
హాహాకార భయఉ జగ భారీ। డరపే సుర భఏ అసుర సుఖారీ ॥
సముఝి కామసుఖు సోచహిఁ భోగీ। భఏ అకంటక సాధక జోగీ ॥ 4 ॥

అతడు అందమైన ఒకమామిడికొమ్మనెక్కి, తనపుష్పధనుస్సునందు పూలబాణములను సంధించెను. ఆకర్ణాంతముగా లాగి అతడు తనతీక్ష్ణమైన పుష్పబాణములను ఐదింటిని ఒకేసారి వదలెను. అవి నేరుగా శివుని హృదయమున గ్రుచ్చుకొనెను. శివునిసమాధి చెదరిపోయెను, మనస్సు క్షోభించెను. పరమేశ్వరుడు కనులు తెఱచి, నలువైపులను చూచెను. మామిడిచెట్టుపై ఆకులలో దాగియున్నమన్మథుని చూడగనే శివుడు క్రుద్ధుడాయెను. ముల్లోకములును కంపించెను. మూడవకంటిని తెఱవగనే మన్మథుడు మసియైపోయెను. విశ్వమునందంతటను హాహాకారములు మిన్నుముట్టెను. దేవతలు భయకంపితులైరి. దైత్యులు సంతసించిరి. విషయలోలురు కామసుఖములను స్మరించుకొనుచు చింతించిరి. యోగసాధకులు నిష్కంటకులైరి. (చౌ॥ 1-4)

ఛం-జోగీ అకంటక భఏ పతి గతి సునత రతి మురుఛిత భఈ।
రోదతి బదతి బహు భాఁతి కరునా కరతి సంకర పహిఁ గఈ ॥
అతి ప్రేమ కరి బినతీ బిబిధ బిధి జోరి కర సన్ముఖ రహీ।
ప్రభు ఆసుతోష కృపాల సివ అబలా నిరఖి బోలే సహీ ॥

యోగులు నిష్కంటకులైరి. కాని మన్మథునిపత్ని రతీదేవి తన భర్తమరణవార్త విని మూర్ఛిల్లెను. ఆమె శోకవిహ్వలయై శివునిసన్నిధికి ఏతెంచి, పరిపరివిధముల ప్రార్థించుచు ఆయనయెదుట నిలబడెను. నిస్సహాయస్థితిలోనున్న ఆమెను జూచి, జాలిగొని కరుణాళువు ఐన పరమశివుడు ఇట్లు పలికెను. (ఛం॥)

దో- అబ తేఁ రతి తవ నాథ కర, హోఇహి నాము అనంగు।
బిను బపు బ్యాపిహి సబహి పుని, సును నిజ మిలన ప్రసంగు ॥ 87 ॥

ఓ రతీ! నేటినుండి నీ భర్త 'అనంగుడు' అనబడును. దేహము లేకున్నను అందఱిని వ్యాకుల పఱచును. నీ భర్తను పొందెడి మార్గమును వినుము. (దో॥ 87)

చౌ- జబ జదుబంస కృష్న అవతారా। హోఇహి హరన మహా మహిభారా ॥
కృష్న తనయ హోఇహి పతి తోరా। బచను అన్యథా హోఇ న మోరా ॥ 1 ॥
రతి గవనీ సుని సంకర బానీ। కథా అపర అబ కహఉఁ బఖానీ ॥
దేవన్హ సమాచార సబ పాఏ। బ్రహ్మాదిక బైకుంఠ సిధాఏ ॥ 2 ॥
సబ సుర బిష్ను బిరంచి సమేతా। గఏ జహాఁ సివ కృపానికేతా ॥
పృథక పృథక తిన్హ కీన్హి ప్రసంసా। భఏ ప్రసన్న చంద్ర అవతంసా ॥ 3 ॥
బోలే కృపాసింధు బృషకేతూ। కహహు అమర ఆఏ కెహి హేతూ ॥
కహ బిధి తుమ్హ ప్రభు అంతరజామీ। తదపి భగతి బస బినవఉఁ స్వామీ ॥ 4 ॥

పృథ్వీభారమును బాపుటకు శ్రీహరి యదువంశమున శ్రీకృష్ణుడుగా అవతరించును. అప్పుడే నీభర్త ఆయనకు ప్రద్యుమ్నుడనుపేర కుమారుడుగా జన్మించును. నాపలుకులు సత్యములు. శివునిమాటలు విని రతీదేవి వెడలి పోయెను. ఇప్పుడు మఱియొక కథను వినిపించెదను. బ్రహ్మాదిదేవతలు ఈ సమాచారమును విని నేరుగా వైకుంఠమునకు చేరిరి. పిమ్మట విష్ణువు వారిని వెంటబెట్టుకొని పరమేశ్వరునిసన్నిధికి చేరెను. వారు చంద్రశేఖరుని పెక్కువిధముల ప్రస్తుతించిరి. దయాళువైన పరమశివుడు ప్రసన్నుడై "దేవతలారా! మీరాకకు కారణమేమి? అని యడిగెను. బ్రహ్మ "ఓ ప్రభూ ఓ అంతర్యామీ! దయతో మామనవిని ఆలకింపుడు. (చౌ॥ 1-4)

పార్వతీ పరమేశ్వరుల పరిణయము

దో-సకల సురన్హ కే హృదయఁ అస, సంకర పరమ ఉఛాహు।
నిజ నయనన్హి దేఖా చహహిఁ, నాథ తుమ్హార బిబాహు ॥ 88 ॥

బ్రహ్మ పల్కెను. "స్వామీ! దేవతలందఱిహృదయములలో ఒకేకోరిక కలదు. వారు మీవివాహమహోత్సవమును చూడ గోరుచున్నారు. (దో॥ 88)

చౌ- యహ ఉత్సవ దేఖిఅ భరి లోచన। సోఇ కఛు కరహు మదన మద మోచన ॥
కాము జారి రతి కహుఁ బరు దీన్హా। కృపాసింధు యహ అతి భల కీన్హా ॥ 1 ॥
సాసతి కరి పుని కరహిఁ పసాఊ । నాథ ప్రభున్హ కర సహజ సుభాఊ ॥
పారబతీఁ తపు కీన్హ అపారా। కరహు తాసు అబ అంగీకారా ॥ 2 ॥
సుని బిధి బినయ సముఝి ప్రభుబానీ। ఐసెఇ హోఉ కహా సుఖు మానీ ॥
తబ దేవన్హ దుందుభీఁ బజాఈఁ। బరషి సుమన జయ జయ సుర సాఈఁ ॥ 3 ॥
అవసరు జాని సప్తరిషి ఆఏ । తురతహిఁ బిధి గిరిభవన పఠాఏ ॥
ప్రథమ గఏ జహఁ రహీఁ భవానీ। బోలే మధుర బచన ఛల సానీ ॥ 4 ॥

ఓ మన్మథ గర్వాపహారీ! మీ వివాహమును మేము కనువిందుగా జూచెడి ఉపాయమును దెల్పుడు. కరుణాసాగరా! మదనుని భస్మమొనర్చినపిమ్మట రతీదేవికి వరములనిచ్చి, మేలొనగూర్చితిరి. ప్రభూ! మొదట దండించి, పిదప క్షమించుట మహాత్ముల లక్షణము. పార్వతీదేవి గొప్పతపస్సు చేసినది. దయతో ఆమెను అర్ధాంగిగా స్వీకరింపుడు- "బ్రహ్మదేవునివిజ్ఞాపనను విని, శ్రీరామునిఆజ్ఞను జ్ఞప్తికి దెచ్చుకొని, శివుడు ప్రసన్నుడై 'అట్లే యగుగాక' (తథాస్తు)" - అని అనుగ్రహించెను. పూలవానగుఱిసెను. దేవతలందఱును దుందుభులు మ్రోగించి, 'జయ జయ ధ్వానములు' చేసిరి. ఇదియే తగిన'అదను' అని భావించి, సప్తర్షులు అచటికి వచ్చిరి. బ్రహ్మ వారిని హిమవంతునికడకు పంపెను. వారు మొదట పార్వతీదేవి యొద్దకు వెళ్లి, మధురముగా వినోదవచనములను పలికిరి. (చౌ॥ 1-4)

దో- కహా హమార న సునెహు తబ, నారద కేఁ ఉపదేస।
అబ భా ఝూఠ తుమ్హార పన, జారెఉ కాము మహేస ॥ 89 ॥

"ఆ సమయమున నారదుని మాటలను పాటించి, మా పలుకులను వినక పోయితివి. ఇప్పుడు నీ ప్రతిజ్ఞ వమ్మైనది. మహాదేవుడుడిప్పుడు మన్మథునే భస్మము గావించెను. (దో॥ 89)

మాసపారాయణము - మూడవ విరామము

చౌ- సుని బోలీఁ ముసుకాఇ భవానీ । ఉచిత కహెహు మునిబర బిగ్యానీ ॥
తుమ్హరేఁ జాన కాము అబ జారా । అబ లగి సంభు రహే సబికారా ॥ 1 ॥
హమరేఁ జాన సదా సివ జోగీ । అజ అనవద్య అకామ అభోగీ ॥
జౌఁ మైఁ సివ సేయే అస జానీ । ప్రీతి సమేత కర్మ మన బానీ ॥ 2 ॥
తౌ హమార పన సునహు మునీసా । కరిహహిఁ సత్య కృపానిధి ఈసా ॥
తుమ్హ జో కహా హర జారేఉ మారా । సోఇ అతి బడ అబిబేకు తుమ్హారా ॥ 3 ॥
తాత అనల కర సహజ సుభాఊ । హిమ తెహి నికట జాఇ నహిఁ కాఊ ॥
గఏఁ సమీప సో అవసి నసాఈ । అసి మన్మథ మహేస కీ నాఈ ॥ 4 ॥

ఈ మాటలను విని పార్వతీదేవి చిఱునవ్వుతో ఇట్లనెను. "జ్ఞాన నిధులైన మునీశ్వరులారా! మీరులెస్సగా పలికితిరి. పరమేశ్వరుడు కాముని ఇప్పుడే కాల్చినాడనియు, ఇంతవఱకును అతడు సవికారుడనియు మీ ఉద్దేశ్యము. కాని నా అభిప్రాయములో శివుడు సర్వదా యోగి, జన్మరహితుడు, అనింద్యుడు, నిష్కాముడు, నిర్వికార-నిరంజనుడు. ఈ విషయమును ఎఱింగియు నేను త్రికరణశుద్ధిగా ప్రీతితో ఆయనను సేవించితిని. కావున ఓ మునులారా! వినుడు దయామయుడైన ప్రభువు నా ప్రతిజ్ఞను సఫలము చేయును. శివుడు మన్మథుని భస్మమొనర్చినాడనుట అవివేకము. హిమము ఎట్టి పరిస్థితులలోను అగ్నిని సమీపింపలేదు. ఒకవేళ సమీపించినచో అది కఱిగి పోవును. అట్లే మన్మథుడు తనకైతానే మహాదేవునికడకు వెళ్ళి భస్మమైనాడు. ఇది సత్యము, న్యాయము. (చౌ॥ 1-4)

దో- హియఁ హరషే ముని బచన సుని, దేఖి ప్రీతి బిస్వాస ।
చలే భవానిహి నాఇ సిర, గఏ హిమాచల పాస ॥ 90 ॥

పార్వతీదేవివచనములను విని, సప్తర్షులు ఆమెభక్తివిశ్వాసములకు సంతసించిరి. ఆమెకు శిరసా ప్రణమిల్లి, హిమవంతుని కడకు చేరిరి. (దో॥ 90)

చౌ- సబు ప్రసంగు గిరిపతిహి సునావా । మదన దహన సుని అతి దుఖు పావా ॥
బహురి కహెఉ రతి కర బరదానా । సుని హిమవంత బహుత సుఖు మానా ॥ 1 ॥
హృదయఁ బిచారి సంభు ప్రభుతాఈ । సాదర మునిబర లిఏ బొలాఈ ॥
సుదిను సునఖతు సుఘరీ సోచాఈ । బేగి బేదబిధి లగన ధరాఈ ॥ 2 ॥
పత్రీ సప్తరిషిన్హ సోఇ దీన్హీ । గహి పద బినయ హిమాచల కీన్హీ ॥
జాఇ బిధిహి తిన్హ దీన్హి సో పాతీ । బాచత ప్రీతి న హృదయఁ సమాతీ ॥ 3 ॥

లగన బాచి అజ సబహి సునాఈ। హరషే ముని సబ సుర సముదాఈ ॥

సుమన బృష్టి నభ బాజన బాజే। మంగల కలస దసహు(దిసి సాజే ॥ 4 ॥

వారు హిమవంతునకు విషయములను అన్నింటిని తెల్పిరి. మదనుడు భస్మమగుటను విని, అతడు మిగుల దుఃఖించెను. రతీదేవికి ఇచ్చినవరమునుగూర్చి విన్నపిమ్మట సంతోషించెను. మనస్సులో శివమహిమను తలచుకొని, మునీశ్వరులను సాదరముగా ఆహ్వానించెను. వారిచే శుభదిననక్షత్ర ఘటికలను పరిశీలింపజేసి, వేదోక్తముగా వివాహముహూర్తమును నిర్ణయించెను. హిమవంతుడు లగ్నపత్రికను వ్రాయించి, దానిని సప్తర్షులకు ఇచ్చి, వారికి పాదాభివందనమాచరించి విన్నవించెను. వారు ఆ పత్రికను బ్రహ్మదేవునకు అందించిరి. బ్రహ్మ దానిని చదివి మహానందభరితుడాయెను. బ్రహ్మ లగ్న పత్రికను చదివి విన్పింపగా మునులు దేవతలు సంతోషపడిరి. ఆకాశమునుండి పుష్పవర్షము కురిసెను. వివిధవాద్యములు మ్రోగెను. దశదిశల మంగళకలశములు అలంకరింపబడెను. (చౌ॥ 1-4)

దో- లగే సఁవారన సకల సుర, బాహన బిబిధ బిమాన।

- హోహి(సగున మంగల సుభద, కరహి(అపఛరా గాన ॥ 91 ॥

దేవతలందఱును తమతమ వాహనములను విమానములను సిద్ధపఱచిరి. శుభశకునములు పొడసూపెను. ఆనందముతో అప్సరసలు నాట్యములాడిరి. (దో॥ 91)

చౌ-సివహి సంభు గన కరహి సిఁగారా। జటా ముకుట అహి మౌరు సఁవారా ॥

కుండల కంకన పహిరే బ్యాలా। తన బిభూతి పట కేహరి ఛాలా ॥ 1 ॥

ససి లలాట సుందర సిర గంగా। నయన తీని ఉపబీత భుజంగా ॥

గరల కంఠ ఉర నర సిర మాలా। అసివ బేష సివధామ కృపాలా ॥ 2 ॥

కర త్రిసూల అరు డమరు బిరాజా। చలే బసహ(చఢి బాజహి(బాజా ॥

దేఖి సివహి సురత్రియ ముసుకాహీ(। బర లాయక దులహిని జగ నాహీ(॥ 3 ॥

బిష్ను బిరంచి ఆది సురబ్రాతా। చఢి చఢి బాహన చలే బరాతా ॥

సుర సమాజ సబ భాఁతి అనూపా। నహి(బరాత దూలహ అనురూపా ॥ 4 ॥

భూతగణములు శివుని అలంకరించిరి. జటాజూటములపై సర్పములను అలంకరించిరి. సర్పములతోడనే కుండలములను కంకణములను ధరింపజేసిరి. సుందర శరీరముపై విభూతిని అలందిరి. వ్యాఘ్రచర్మమును ధరింపజేసిరి. పరమశివుని లలాటమున చంద్రుడు, శిరస్సున గంగ, ముఖమున త్రినేత్రములు, నాగయజ్ఞోపవీతము, కంఠమున గరళము, ఉరమున కపాలమాలికలు శోభిల్లుచుండెను. ఈ విధముగా ఆయన విలక్షణవేషధారిగా ఉన్నను శుభప్రదుడు, కృపాళువు. హస్తములయందు త్రిశూలము, డమరుకము ధరించి, మంగళ వాద్యములతో నందివాహనారూఢుడై విచ్చేసెను. శివుని గాంచిన దేవాంగనలు "ఈ వరునికి తగినవధువు ఈ జగత్తులోనే దొరకదు"- అని తమలో తాము చిఱునవ్వులను చిందించుచు అనుకొనిరి. బ్రహ్మ, విష్ణువు మొదలగు దేవతలు తమతమ వాహనములతో ఊరేగింపులో పాల్గొనిరి. దేవతల కోలాహలముతో సాగుచున్న ఈ ఊరేగింపు అత్యద్భుతముగా నున్నను అది వరునకు తగినట్లుగా లేదు. (చౌ॥ 1-4)

దో- బిష్ను కహా అస బిహసి తబ, బోలి సకల దిసిరాజ।
బిలగ బిలగ హో౯ఇ చలహు సబ, నిజ నిజ సహిత సమాజ ॥ 92 ॥

అప్పుడు విష్ణుమూర్తి దిక్పాలురను పిలిచి, నవ్వి ఇట్లనెను. "మీరు మీ పరివారములతో వేర్వేఱుగా నడచుచుండుడు. (దో॥ 92)

చౌ- బర అనుహారి బరాత న భాఈ। హఁసీ కరైహహు పర పుర జాఈ ॥
బిష్ను బచన సుని సుర ముసుకానే। నిజ నిజ సేన సహిత బిలగానే ॥ 1 ॥
మనహీఁ మన మహేసు ముసుకాహీఁ। హరి కే బింగ్య బచన నహీఁ జాహీఁ ॥
అతి ప్రియ బచన సునత ప్రియ కేరే। భృంగిహి ప్రేరి సకల గన టేరే ॥ 2 ॥
సివ అనుసాసన సుని సబ ఆఏ। ప్రభుపద జలజ సీస తిన్హ నాఏ ॥
నానా బాహన నానా బేషా। బిహసే సివ సమాజ నిజ దేఖా ॥ 3 ॥
కొఉ ముఖహీన బిపుల ముఖ కాహూ। బిను పద కర కొఉ బహు పద బాహూ ॥
బిపుల నయన కొఉ నయన బిహీనా। రిష్టపుష్ట కొఉ అతి తనఖీనా ॥ 4 ॥

సోదరులారా! ఈ ఊరేగింపు వరునకు తగినట్లుగా లేదు. క్రొత్తచోట ఏల నవ్వులపాలయ్యెదరు?" విష్ణువచనములను విని, దేవతలు నవ్వి, తమ సేనలతో వేర్వేఱుగా నడవసాగిరి. మహాదేవుడు గూడ విష్ణువు యొక్క ప్రియవచనములను విని నవ్వి, "శ్రీహరి తనవ్యంగ్యధోరణిని ఎన్నడును మానడు."- అనియనుకొనెను. శివుడు భృంగిని పంపి, తన పరివారములను రప్పించెను. శివుని ఆజ్ఞతో వారందఱును వచ్చి, తమ ప్రభువుయొక్క పాదపద్మములకు నమస్కరించిరి: చిత్రవిచిత్రములైన వారివేషములను వాహనములను జూచి, శివుడు నవ్వెను. కొందఱికి నోళ్ళేలేవు. మఱికొందఱికి పెక్కునోళ్ళు గలవు. కొందఱికి చేతులును, కాళ్లును లేవు. మఱికొందఱికి అనేకములున్నవి. నేత్రములు లేనివారు కొందఱు. బహునేత్రములు గలవారు మఱికొందఱు. కొందఱులావుగా బలిష్ఠముగా నుండిరి. మఱికొందరు బక్కగా బలహీనముగా నుండిరి. (చౌ॥ 1-4)

ఛం-తన ఖీన కొఉ అతి పీన పావన కొఉ అపావన గతి ధరేఁ।
భూషన కరాల కపాల కర సబ సద్య సోనిత తన భరేఁ ॥
ఖర స్వాన సుఅర సృకాల ముఖ గన బేష అగనిత కో గనై।
బహు జినస ప్రేత పిసాచ జోగి జమాత బరనత నహిఁ బనై ॥

కొందఱు కృశించినదేహములుగలవారు. మఱికొందఱు బలిష్ఠకాయులు. కొందఱు పవిత్రవేషధారులు, వికృతవేషధారులు మఱికొందరు. వారిసొమ్ములు భయమును గొలుపుచున్నవి. చేతులలో పుఱ్ఱెలు కలిగియుండిరి. శరీరములు రక్తసిక్తములై యుండెను. వారు గార్దభముల, శునకముల, సూకరముల, జంబుకముల ముఖములు కలిగియుండిరి. ఈ ప్రమథగణములవేషములను లెక్కింప నలవికాదు. ప్రేత పిశాచ యోగినులు అసంఖ్యాకముగా నుండిరి. (ఛం॥)

సో-నాచహిఁ గావహిఁ గీత, పరమ తరంగీ భూత సబ।
దేఖత అతి బిపరీత, బోలహిఁ బచన బిచిత్ర బిధి ॥ 93 ॥

ఆ భూతప్రేతములు పరమానందముతో పాటలు పాడుచు నాట్యములు సల్పుచు చూచుటకు వికారముగా నుండి విచిత్ర ధ్వనులను జేయుచుండెను. (సో॥ 93)

చౌ- జస దూలహు తసి బనీ బరాతా। కౌతుక బిబిధ హోహిఁ మగ జాతా ॥
ఇహాఁ హిమాచల రచేఉ బితానా। అతి బిచిత్ర నహిఁ జాఇ బఖానా ॥ 1 ॥
సైల సకల జహఁ లగి జగ మాహీఁ। లఘు బిసాల నహిఁ బరని సిరాహీఁ ॥
బన సాగర సబ నదీఁ తలావా। హిమగిరి సబ కహుఁ నెవత పఠావా ॥ 2 ॥
కామరూప సుందర తన ధారీ। సహిత సమాజ సహిత బర నారీ ॥
గఏ సకల తుహినాచల గేహా। గావహిఁ మంగల సహిత సనేహా ॥ 3 ॥
ప్రథమహిఁ గిరి బహు గృహ సఁవరాఏ। జథాజోగు తహఁ తహఁ సబ ఛాఏ ॥
పుర సోభా అవలోకి సుహాఈ। లాగఇ లఘు బిరంచి నిపునాఈ ॥ 4 ॥

ఊరేగింపు ఇప్పుడు పెండ్లి కొడుకునకు తగినట్లు ఉండెను. వారు మార్గమధ్యములో వివిధములగు వినోదములు చేయుచుండిరి. ఇక్కడ హిమవంతుడు ఒక అపూర్వమైన వివాహమండపమును సిద్ధము చేయించెను. ఆయన ప్రపంచములోని చిన్న, పెద్ద పర్వతముల, అడవుల, సముద్రముల, నదుల, తటాకముల అధిదేవతలను ఆహ్వానించెను. కామరూపులైనట్టి వారు సుందరశరీరములతో సతీసమేతులై పరివారములతో హిమవంతుని గృహమునకు చేరిరి. స్నేహపూర్వకముగా మంగళగీతములను పాడిరి. పర్వతరాజు పెక్కు అతిథిగృహములను అలంకరింపజేసి, వారికై ఏర్పఱచెను. వారు తమతమ యోగ్యతలను అనుసరించి, వాటిలో చేరిరి. మనోహరమైన ఈ నగరశోభను తిలకించిన వారు బ్రహ్మసృష్టిని తక్కువగా భావించుచుండిరి. (చౌ॥ 1-4)

ఛం-లఘు లాగ బిధి కీ నిపునతా అవలోకి పుర సోభా సహీ।
బన బాగ కూప తడాగ సరితా సుభగ సబ సక కో కహీ ॥
మంగల బిపుల తోరన పతాకా కేతు గృహ గృహ సోహహీఁ।
బనితా పురుష సుందర చతుర ఛబి దేఖి ముని మన మోహహీఁ ॥

నిజముగా ఈ నగరవైభవము బ్రహ్మసృష్టిని మించియుండెను. వన-ఉపవన వాపీకూపతటాకముల శోభలు వర్ణనాతీతములు. ప్రతిగృహము మంగళ తోరణములతో ధ్వజపతాకములతో విలసిల్లుచుండెను. అచటి స్త్రీలు పురుషులు అందమైనవారు, చతురులు. వారి సౌందర్యములు మునుల మనస్సులను గూడ ఆకర్షించుచుండెను. (ఛం॥)

దో- జగదంబా జహఁ అవతరీ, సో పురు బరని కి జాఇ।
రిద్ధి సిద్ధి సంపత్తి సుఖ, నిత నూతన అధికాఇ ॥ 94 ॥

జగన్మాతయే అవతరించిన ఆ నగరశోభను ఎంతని వర్ణింపగలను? ఐశ్వర్యము, జయము, సుఖ సంపదలు అన్నియు ఒక్కచోటనే యుండెను. అవి నిత్య నూతనముగా వృద్ధిచెందుచుండెను. (దో॥ 94)

చౌ- నగర నికట బరాత సుని ఆఈ। పుర ఖరభరు సోభా అధికాఈ ॥
కరి బనావ సజి బాహన నానా। చలే లేన సాదర అగవానా ॥ 1 ॥
హియఁ హరషే సుర సేన నిహారీ। హరిహి దేఖి అతి భఏ సుఖారీ ॥
సివ సమాజ జబ దేఖన లాగే। బిడరి చలే బాహన సబ భాగే ॥ 2 ॥
ధరి ధీరజు తహఁ రహే సయానే। బాలక సబ లై జీవ పరానే ॥
గఏఁ భవన పూఛహిఁ పితు మాతా। కహహిఁ బచన భయ కంపిత గాతా ॥ 3 ॥
కహిఅ కాహ కహి జాఇ న బాతా। జమ కర ధార కిధౌఁ బరిఆతా ॥
బరు బౌరాహ బసహఁ అసవారా। బ్యాల కపాల బిభూషన ఛారా ॥ 4 ॥

ఊరేగింపు నగరమును చేరుచున్నదనివినగానే నగరములో కోలాహలము అధికమాయెను. ఆ నగరశోభ ఇనుమడించెను. ఆహ్వానసంఘసభ్యులు తాము అలంకరించుకొని, తమ వాహనములను గూడ అలంకరించి, పెండ్లి కుమారుని, ఆయనపరివారములను సాదరముగా ఆహ్వానించుటకు ముందుకు నడిచిరి. దేవతాబృందములను జూచి, అందఱును ఆనందించిరి. శ్రీహరిని జూచి మిక్కిలి హర్షపులకితులైరి. కాని శివునిపరివారములను గాంచి, వారి వాహనములు భయముతో వెనుదిరిగి పరుగులు దీయసాగెను. యువకులు ధైర్యము వహించి, అచటనే నిలిచిరి. కాని పిల్లలు ప్రాణభీతితో పరుగులు దీసిరి. గృహములకు చేరిన పిమ్మట వారు వణకుచు తల్లిదండ్రులతో ఇట్లు చెప్పదొడంగిరి. "ఏమని చెప్పగలము? మాటలు వచ్చుట లేదు. ఇది పెండ్లి యూరేగింపా? లేక యముని సైన్యమా? పెండ్లికుమారుడు పిచ్చివాడు. ఎద్దుపై నెక్కి వచ్చుచున్నాడు. సర్పములు, కపాలములు, భస్మము ఆయన ఆభరణములు. (చౌ॥ 1-4)

ఛం- తన ఛార బ్యాల కపాల భూషన నగన జటిల భయంకరా।
సఁగ భూత ప్రేత పిసాచ జోగిని బికట ముఖ రజనీచరా ॥
జో జిఅత రహిహి బరాత దేఖత పున్య బడ తెహి కర సహీ ॥
దేఖిహి సో ఉమా బిబాహు ఘర ఘర బాత అసి లరికన్హ కహీ ॥

పెండ్లికుమారుడు శరీరముపై భస్మమును పూసికొని, సర్పములను, కపాలములను ధరించి యుండెను. అతడు దిగంబరముగా జటాధారియై భయంకరముగా ఉండెను. ఆయన వెంట భయంకరముఖములుగల భూతప్రేతపిశాచయోగినులును, రాక్షసులును గలరు. ఈ వరుని ఊరేగింపునుజూచి, బ్రతికినవాడు పుణ్యాత్ముడు. అతడే (ఆ బ్రతికి యున్నవాడే) ఈ పార్వతీవివాహమును జూడగలడు"- ప్రతియింటిలోను బాలురు ఈ మాటలనే పలుకుచుండిరి. (ఛంద్)

దో-సముఝి మహేస సమాజ సబ, జనని జనక ముసుకాహిఁ।
బాల బుఝాఏ బిబిధ బిధి, నిడర హోహు డరు నాహిఁ ॥ 95 ॥

ఇదియంతయు శివునిపరివారము-అని తెలిసికొని పెద్దలు నవ్వుకొనిరి. వారు పిల్లలకు పెక్కురీతుల నచ్చజెప్పి, భయపడవలదని ధైర్యమునుగొల్పిరి. (దో॥ 95)

చౌ- లై అగవాన బరాతహి ఆఏ। దిఏ సబహి జనవాస సుహాఏ ॥
మైనాఁ సుభ ఆరతీ సఁవారీ। సంగ సుమంగల గావహిఁ నారీ ॥ 1 ॥
కంచన థార సోహ బర పానీ। పరిఛన చలీ హరహి హరషానీ ॥
బికట బేష రుద్రహి జబ దేఖా। అబలన్హ ఉర భయ భయఉ బిసేషా ॥ 2 ॥
భాగి భవన పైఠీఁ అతి త్రాసా। గఏ మహేసు జహాఁ జనవాసా ॥
మైనా హృదయఁ భయఉ దుఖు భారీ। లీన్హీ బోలి గిరీస కుమారీ ॥ 3 ॥
అధిక సనేహఁ గోద బైఠారీ। స్యామ సరోజ నయన భరె బారీ ॥
జెహిఁ బిధి తుమ్హహి రూపు అస దీన్హా। తెహిఁ జడ బరు బాఉర కస కీన్హా ॥ 4 ॥

ఆహ్వానసంఘసభ్యులు పెండ్లికుమారుని, ఆతనిపరివారములను కలిసికొని, వారిని సాదరముగా తగిన విడిది గృహములకు చేర్చిరి. పార్వతితల్లియగు మేనాదేవి మంగళహారతిని వెలిగించెను. ఇతర స్త్రీలు మంగళగీతములను పాడిరి. ఆమె బంగరుహారతిపళ్లెమును చేతబట్టుకొని ద్వార (వర) పూజ చేయుటకు బయలుదేఱెను. స్త్రీలు ఆ మహాదేవుని జూడగానే భయచకితలైరి. వారు తమఇండ్లలో దూరిరి. శివుడు తనవిడిదిగృహమున ప్రవేశించెను. మేనాదేవి తనహృదయమున మిక్కిలి పరితాపమునొందెను. పార్వతిని పిలిచెను. ప్రేమతో కుమార్తెను తనయొడిలో కూర్చుండబెట్టుకొని, నల్లకలువలవంటి తనకనులనుండి అశ్రువులను రాల్చుచు ఇట్లనెను. "మూర్ఖుడైన విధాత నిన్ను ఇంత అందముగా సృష్టించి, నీకు ఒక పిచ్చివానిని భర్తగా జేసెను. (చౌ॥ 1-4)

ఛం- కస కీన్హ బరు బౌరాహ బిధి జెహిఁ తుమ్హహి సుందరతా దఈ।
జో ఫలు చహిఅ సురతరుహిఁ సో బరబస బబూరహిఁ లాగఈ ॥
తుమ్హ సహిత గిరి తేఁ గిరౌఁ పావక జరౌఁ జలనిధి మహుఁ పరౌఁ।
ఘరు జాఉ అపజసు హోఉ జగ జీవత బిబాహు న హౌఁ కరౌఁ ॥

నిన్నింతఅందముగా సృష్టించినవిధాత నీకు ఈ పిచ్చివానిని భర్తగా ఎట్లు నిర్ణయించెను? కల్పవృక్షమునకు కాయవలసినఫలము ఒక తుమ్మచెట్టును ఎట్లు చేరును? నిన్ను నాచేతులలో ఉంచుకొని, గిరిశిఖరములనుండి క్రిందికి దూకెదను. అగ్నిలో పడెదను లేదా సముద్రములో మునిగెదను. నా ఇల్లు ఏమైపోయినను సరే. ప్రపంచమున నాకు అప్రతిష్ఠ వచ్చినను రానిమ్ము. నా కంఠములో ప్రాణమున్నంతవఱకు ఈ పిచ్చివానితో నీ వివాహము జరుగనీయను."- అనిపల్కెను. (ఛం॥)

దో-భఈఁ బికల అబలా సకల, దుఖిత దేఖి గిరినారి।
కరి బిలాపు రోదతి బదతి, సుతా సనేహు సఁభారి ॥ 96 ॥

హిమవంతునిపత్ని దుఃఖితురాలగుటజూచి ఇతరస్త్రీలుగూడ మిగులవగచిరి. కుమార్తెపై తనకుగలప్రేమను తలచుకొని, మేనాదేవి మిగుల విలపించెను. (దో॥ 96)

చౌ- నారద కర మైఁ కాహ బిగారా । భవను మోర జిన్హ బసత ఉజారా ॥
అస ఉపదేసు ఉమహి జిన్హ దీన్హా । బౌరే బరహి లాగి తపు కీన్హా ॥ 1 ॥
సాచెహుఁ ఉన్హ కేఁ మోహ న మాయా । ఉదాసీన ధను ధాము న జాయా ॥
పర ఘర ఘాలక లాజ న భీరా । బాఁఝు కి జాన ప్రసవ కై పీరా ॥ 2 ॥
జననిహి బికల బిలోకి భవానీ । బోలీ జుత బిబేక మృదు బానీ ॥
అస బిచారి సోచహి మతి మాతా । సో న టరఇ జో రచఇ బిధాతా ॥ 3 ॥
కరమ లిఖా జౌఁ బాఉర నాహూ । తౌ కత దోసు లగాఇఅ కాహూ ॥
తుమ్హ సన మిటహిఁ కి బిధి కే అంకా । మాతు బ్యర్థ జని లేహు కలంకా ॥ 4 ॥

"ఇట్టిపిచ్చివానికొఱకు తపస్సుచేయుమని పార్వతికి ఉపదేశించి, నా ఇంటిని గూల్చుటకుపూనుకొనిన నారదునకు నేను ఏమి అపకారము చేసియుంటిని? నిజముగా ఆయనకు ఎవ్వరిపైనను ప్రేమ, మమకారములు లేవు. నిర్ధనుడు, ఇల్లు-ఇల్లాలు లేనివాడు, ఉదాసీనుడు ఇతరులకాపురములను కూల్చువాడు, సిగ్గు-భయము లేనివాడు, గొడ్రాలికి కడుపుతీపి ఏమి తెలియును?" (గొడ్రాలికి ప్రసవవేదన ఎట్లు తెలియును?) ఇట్లు తల్లి దుఃఖితయగుట చూచి, పార్వతీదేవి వివేకముతో మృదుమధురముగా ఇట్లు పలికెను. "అమ్మా! విధివ్రాతను తప్పించుటకు ఎవ్వరికిని సాధ్యముగాదు. నా ప్రారబ్ధమున పిచ్చివానిని భర్తగా పొందవలసియున్నచో ఇతరులను నిందించి ప్రయోజనము ఏమి? విధివ్రాతను నీవు చెఱపగలవా? అనవసరముగా మనస్సును పాడుచేసికొనవలదు. కళంకమును నెత్తిన వేసికొన వలదు. (చౌ॥ 1-4)

ఛం- జని లేహు మాతు కలంకు కరునా పరిహరహు అవసర నహీఁ ।
దుఖు సుఖు జో లిఖా లిలార హమరేఁ జాబ జహఁ పాఉబ తహీఁ ॥
సుని ఉమా బచన బినీత కోమల సకల అబలా సోచహీఁ ।
బహు భాఁతి బిధిహి లగాఇ దూషన నయన బారి బిమోచహీఁ ॥

"మాతా! అనవసరమైన కళంకమును పొందవలదు. ఏడుపు మానుము. ఇది విచారింప వలసిన సమయము గాదు. నా నొసట వ్రాయబడిన సుఖదుఃఖములను నేనెచ్చటికిపోయిననుఅనుభవింపక తప్పదు." పార్వతీదేవి యొక్క ఈ సవినయకోమలవచనములను విని, స్త్రీలందఱును విధాతను నిందించుచు కన్నీరు గార్చిరి. (ఛంద్)

దో-తెహి అవసర నారద సహిత, అరు రిషి సప్త సమేత ।
సమాచార సుని తుహినగిరి, గవనే తురత నికేత ॥ 97 ॥

ఈ సమాచారమును దెలిసికొని, హిమవంతుడు నారదుని, ఇతర సప్తర్షులను వెంటబెట్టుకొని వచ్చెను. (దో॥ 97)

చౌ- తబ నారద సబహీ సముఝావా । పూరుబ కథాప్రసంగు సునావా ॥
మయనా సత్య సునహు మమ బానీ । జగదంబా తవ సుతా భవానీ ॥ 1 ॥
అజా అనాది సక్తి అబినాసిని । సదా సంభు అరధంగ నివాసిని ॥
జగ సంభవ పాలన లయ కారిని । నిజ ఇచ్ఛా లీలా బపు ధారిని ॥ 2 ॥

జనమీఁ ప్రథమ దచ్ఛ గృహ జాఈ। నాము సతీ సుందర తను పాఈ ॥
తహాఁహుఁ సతీ సంకరహి బిబాహీఁ। కథా ప్రసిద్ధ సకల జగ మాహీఁ ॥ 3 ॥
ఏక బార ఆవత సివ సంగా। దేఖేఉ రఘుకుల కమల పతంగా ॥
భయఉ మోహు సివ కహా న కీన్హా। భ్రమ బస బేషు సీయ కర లీన్హా ॥ 4 ॥

అప్పుడు నారదుడు ఉమాదేవి పూర్వజన్మ వృత్తాంతమునుజెప్పి, అందఱిని శాంతింప జేసెను. 'మేనాదేవీ! నా మాటలను నమ్ముము. నీ కూతురు జగజ్జనని, భవాని, ఈమె ఆద్యంతములు లేని శక్తి స్వరూపిణి, శివునకు సర్వదా 'అర్ధాంగి' లోకసృష్టిస్థితిలయకారిణి, ఇచ్ఛా మాత్రమున మాయారూపమును ధరింపగలదు. పూర్వజన్మమున దక్షునిపుత్రికగానుండెను. అప్పుడామెనామధేయము సతీదేవి. ఆ అవతారమునగూడ ఆమె శంకరునే వివాహమాడెను. ఇదిలోకవిదితము. ఒకనాడు శివునితో గూడి గృహోన్ముఖురాలై వచ్చుచుండగా రఘుకులతిలకుడైన శ్రీరామునిముఖసరోజమును జూచెను. శివుని మాటలను లెక్కింపక భ్రమవశమున సీతాదేవిరూపమును దాల్చెను.

(చౌ॥ 1-4)

ఛం-సియ బేషు సతీఁ జో కీన్హ తెహిఁ అపరాధ సంకర పరిహరీఁ।
హర బిరహఁ జాఇ బహోరి పితు కేఁ జగ్య జోగానల జరీఁ ॥
అబ జనమి తుమ్హరే భవన నిజ పతి లాగి దారున తపు కియా।
అస జాని సంసయ తజహు గిరిజా సర్బదా సంకరప్రియా ॥

సీతాదేవి రూపమును దాల్చిన దోషమునకు శంకరుడీమెను పరిత్యజించెను. పతివియోగమును సహింపజాలక ఈమె తనతండ్రియైన దక్షుని ఇంట యజ్ఞశాలయందు యోగాగ్నిలో దగ్ధమయ్యెను. మఱల మీ గృహమున జన్మించి, శివుని తనపతిగా పొందుటకు కఠోరతపమాచరించినది. ఈ విషయములను ఎఱింగి, మీ సందేహమును వీడుడు. గిరిజాదేవి సర్వదా శివుని అర్ధాంగియే".

(ఛం॥)

దో-సుని నారద కే బచన తబ, సబ కర మిటా బిషాద।
ఛన మహుఁ బ్యాపేఉ సకల పుర, ఘర ఘర యహ సంబాద ॥ 98 ॥

నారదుని వచనములను వినినంతనే ఎల్లరిశోకములు తొలగిపోయినవి. క్షణములోనే ఈ వృత్తాంతము ఇంటింటికిని వ్యాపించెను.

(దో॥ 98)

చౌ- తబ మయనా హిమవంతు అనందే। పుని పుని పారబతీ పద బందే ॥
నారి పురుష సిసు జుబా సయానే। నగర లోగ సబ అతి హరషానే ॥ 1 ॥
లగే హోన పుర మంగల గానా। సజే సబహిఁ హాటక ఘట నానా ॥
భాఁతి అనేక భఈ జెవనారా। సూపసాస్త్ర జస కఛు బ్యవహారా ॥ 2 ॥
సో జెవనార కి జాఇ బఖానీ। బసహిఁ భవన జెహిఁ మాతు భవానీ ॥
సాదర బోలే సకల బరాతీ। బిష్ను బిరంచి దేవ సబ జాతీ ॥ 3 ॥

బిబిధి పాఁతి బైఠీ జెవనారా। లాగే పరుసన నిపున సుఆరా ॥
నారిబృంద సుర జేవఁత జానీ। లగీఁ దేన గారీఁ మృదు బానీ ॥ 4 ॥

మేనాదేవియు, హిమవంతుడును పార్వతీదేవిదివ్యత్వమును తెలిసికొని, ఆనందపరవశులై ఆమెకు పాదాభివందనమొనరించిరి. పౌరులెల్లరును స్త్రీలు, పురుషులు, బాలురు బాలికలు, యువకులు, వృద్ధులును మిక్కిలి ఆనందముతో పొంగిపోయిరి. అందఱును మంగళగీతములను పాడిరి. నానావిధసువర్ణకలశములను అలంకరించిరి. పాకశాస్త్ర ప్రావీణ్యముతో కమ్మని భోజన పదార్థములనుసిద్ధపఱచిరి. జగన్మాతయైన భవానీనివాససదనమునందలి వంటలరుచులను వర్ణింపనెవరితరము? హిమవంతుడు బ్రహ్మ,విష్ణువు మొదలగు దేవతలను అందఱిని సాదరముగా ఆహ్వానించెను. అతిథులు బారులుతీరికూర్చుండియుండగా నిపుణులైనవారు ఆహారపదార్థములను వడ్డించిరి. స్త్రీలు కోమల స్వరములతో సరసోక్తులాడిరి. (చౌ॥ 1-4)

ఛం- గారీఁ మధుర స్వర దేహిఁ సుందరి బింగ్య బచన సునావహీఁ।
భోజను కరహిఁ సుర అతి బిలంబు బినోదు సుని సచు పావహీఁ ॥
జేవఁత జో బఢ్యో అనందు సో ముఖ కోటిహూఁ న పరై కహ్యో ।
అచవాఁఇ దీన్హే పాన గవనే బాస జహఁ జాకో రహ్యో ॥

సుందరీమణులు మధురగానములతో వ్యంగ్య ధోరణిలో సరసముగా హాస్యములాడిరి. దేవతలందఱును వాటిని విని, అమితానందముతో నెమ్మది నెమ్మదిగా భుజించిరి. అప్పటివేడుకలను ఆనందములను కోటిగొంతులుగూడ పూర్తిగా వర్ణింపజాలవు. భోజనానంతరము వారు తాంబూలములను సేవించి, తమ తమ విడుదులకు జనిరి. (ఛం॥)

దో- బహురి మునిన్హ హిమవంత కహుఁ, లగన సునాఈ ఆఇ।
సమయ బిలోకి బిబాహ కర, పఠఏ దేవ బొలాఇ ॥ 99 ॥

మునులు హిమవంతునకు లగ్నపత్రికలను చదివి వినిపించిరి. వివాహ ముహూర్తము సమీపించినదని మఱల దేవతలను ఆహ్వానించిరి. (దో॥ 99)

చౌ- బోలి సకల సుర సాదర లీన్హే। సబహి జథోచిత ఆసన దీన్హే ॥
బేదీ బేద బిధాన సఁవారీ। సుభగ సుమంగల గావహిఁ నారీ ॥ 1 ॥
సింఘాసను అతి దిబ్య సుహావా। జాఇ న బరని బిరంచి బనావా ॥
బైఠే సివ బిప్రన్హ సిరు నాఈ। హృదయఁ సుమిరి నిజ ప్రభు రఘురాఈ ॥ 2 ॥
బహురి మునీసన్హ ఉమా బొలాఈఁ। కరి సింగారు సఖీఁ లై ఆఈఁ ॥
దేఖత రూపు సకల సుర మోహే। బరనై ఛబి అస జగ కబి కో హై ॥ 3 ॥
జగదంబికా జాని భవ భామా। సురన్హ మనహిఁ మన కీన్హ ప్రనామా ॥
సుందరతా మరజాద భవానీ। జాఇ న కోటిహుఁ బదన బఖానీ ॥ 4 ॥

హిమవంతుడు సాదరముగా దేవతలనందఱిని వివాహవేదికకు ఆహ్వానించి, వారిని ఉచితాసనములపై కూర్చుండబెట్టెను. వేదిక వేదోక్తముగా సిద్ధపఱచబడెను. ముత్తైదువలు కల్యాణ గీతములను పాడిరి. ఒక దివ్యసుందరసింహాసనమును వేదికపై ఏర్పఱచిరి. దానిసౌందర్యము వర్ణనాతీతము. ఏలనన అది బ్రహ్మనిర్మితము. వేదమూర్తులైన బ్రాహ్మణులకు నమస్కరించి, శ్రీరాముని మనసా ధ్యానించి, శివుడాసింహాసనమును అలంకరించెను. పిదప మహర్షులు పార్వతీదేవిని ఆదరముతో ఆహ్వానించిరి. సఖులు ఆమెను అలంకరించి, వెంటబెట్టుకొనివచ్చిరి. ఆమెరూపలావణ్యములకు దేవతలందఱును ముగ్ధులైరి. ఆమెసౌందర్యమును ఎంతటిమహాకవియు వర్ణింపజాలడు. ఆమెను జగన్మాతయైన భవానిగా గుర్తించి దేవతలందఱును మనస్సులలో ప్రణామములాచరించిరి. ఆమె సౌందర్యనిధి. ఆమెరూపరేఖావిలాసములను వర్ణింప ఎవ్వరికిని తరముగాదు. (చౌ॥ 1-4)

ఛం- కోటిహుఁ బదన నహిఁ బనై బరనత జగ జనని సోభా మహా ।
సకుచహిఁ కహత శ్రుతి సేష సారద మందమతి తులసీ కహా ॥
ఛబిఖాని మాతు భవాని గవనీఁ మధ్య మండప సివ జహాఁ ।
అవలోకి సకహిఁ న సకుచ పతి పద కమల మను మధుకరు తహాఁ ॥

జగజ్జనని పార్వతీదేవి సౌందర్యమును వర్ణించుటకు కోటి కంఠములుగూడ చాలవనగా మందమతియైన తులసీదాసు ఎట్లు వర్ణింపగలడు? వేదములు, శేషుడు, సరస్వతీ దేవిగూడ అందుకు చాలరు. సౌందర్యరాశియైన భవానీమాత మండపమునకు వచ్చి, శివుని పాదారవిందములను దర్శించుటకు సిగ్గుపడెను, కాని వాటి మకరందమును ఆమె మనోభ్రమరము గ్రోలెను. (ఛం॥)

దో-ముని అనుసాసన గనపతిహి, పూజెఉ సంభు భవాని ।
కొఉ సుని సంసయ కరై జని, సుర అనాది జియఁ జాని ॥ 100 ॥

మునులఆదేశముప్రకారము శివపార్వతులు మొట్టమొదట మహాగణపతిని పూజించిరి. ఈ పూజావిషయమున ఎవ్వరికిని సందేహము రానక్కర లేదు. ఏలనన దేవతలు అనాది కాలమునుండియు కలరు. (దో॥ 100)

చౌ- జసి బిబాహ కై బిధి శ్రుతి గాఈ । మహామునిన్హ సో సబ కరవాఈ ॥
గహి గిరీస కుస కన్యా పానీ । భవహి సమరపీఁ జాని భవానీ ॥ 1 ॥
పానిగ్రహన జబ కీన్హ మహేసా । హియఁ హరషే తబ సకల సురేసా ॥
బేదమంత్ర మునిబర ఉచ్చరహీఁ । జయ జయ జయ సంకర సుర కరహీఁ ॥ 2 ॥
బాజహిఁ బాజన బిబిధ బిధానా । సుమనబృష్టి నభ భై బిధి నానా ॥
హర గిరిజా కర భయఉ బిబాహూ । సకల భువన భరి రహా ఉఛాహూ ॥ 3 ॥
దాసీఁ దాస తురగ రథ నాగా । ధేను బసన మని బస్తు బిభాగా ॥
అన్న కనకభాజన భరి జానా । దాఇజ దీన్హ న జాఇ బఖానా ॥ 4 ॥

మహర్షులు వేదోక్తపద్ధతిలో వివాహకార్యక్రమమును జరిపించిరి. హిమవంతుడు కుశపాణియై పార్వతీదేవిహస్తమును శివునిచేతిలో నుంచి, వారి 'పాణిగ్రహణ' మహోత్సవమును జరిపెను. ఈ

పాణిగ్రహణమహోత్సవమును దర్శించినదేవతలహృదయములు ఆనందడోలికలలో ఊగెను. మునీశ్వరులు వేదాశీర్వచనమంత్రములను పఠింపగా అక్కడివారందఱును 'జయ-జయ' ధ్వానములు గావించిరి. వివిధవాద్యసంగీతగోష్ఠులు నిర్వహింపబడినవి. ఆకసమునుండి పుష్పవృష్టి గురిసినది. శివపార్వతులకల్యాణమహోత్సవము సకలలోకములకును ఆనందదాయకమయ్యెను. వరదక్షిణగా దాసదాసీలు, రథములు, గుఱ్ఱములు, ఏనుగులు, ఆవులు, వస్త్రములు, మణులు, వివిధములగుఆహారపదార్థములు, సువర్ణపాత్రలు, మొదలగునవి అన్నియును శివునకు సమర్పింపబడెను.అవి బండ్లపై వారి బసలకు చేర్చబడెను. (చౌ॥ 1-4)

ఛం- దాఇజ దియో బహు భాఁతి పుని కర జోరి హిమభూధర కహ్యో।
కా దేఉఁ పూరనకామ సంకర చరన పంకజ గహి రహ్యో॥
సివఁ కృపాసాగర ససుర కర సంతోషు సబ భాఁతిహిఁ కియో।
పుని గహే పద పాథోజ మయనాఁ ప్రేమ పరిపూరన హియో॥

అనేకవిధములైన కానుకలను వరదక్షిణగా సమర్పించి, హిమవంతుడు చేతులు జోడించి, యిట్లు పలికెను- "ఓ పరమేశ్వరా! మీరు పూర్ణకాములు. మీకు నేనేమి ఇయ్యగలను?" అని శివుని పాదపద్మములకు ప్రణమిల్లెను. కృపాసాగరుడైన శంకరుడు హిమవంతుని అనేకవిధముల ప్రసన్నునిగా చేసెను. పిమ్మట మేనాదేవియు సంతుష్టాంతరంగయై శివునిపాదములకు మోకరిల్లి ఇట్లనెను. (ఛం॥)

దో-నాథ ఉమా మమ ప్రాన సమ, గృహకింకరీ కరేహు।
ఛమేహు సకల అపరాధ అబ, హోఇ ప్రసన్న బరు దేహు ॥ 101 ॥

"ఓ ప్రభూ! నా కుమార్తెయైన ఈ ఉమ నాకు ప్రాణాధిక ప్రియమైనది. మీరు ఈమెను ఇల్లాలుగా సేవకురాలుగా స్వీకరింపుడు, ఈమె అపరాధములను అన్నింటిని మన్నింపుడు, దయతో ప్రసన్నచిత్తులై నాకీవరమును ప్రసాదింపుడు. (దో॥ 101)

చౌ- బహు బిధి సంభు సాసు సముఝాఈ। గవనీ భవన చరన సిరు నాఈ।
జననీఁ ఉమా బోలి తబ లీన్హీ। లై ఉఛంగ సుందర సిఖ దీన్హీ ॥ 1 ॥
కరెహు సదా సంకర పద పూజా। నారిధరము పతి దేఉ న దూజా ॥
బచన కహత భరె లోచన బారీ। బహురి లాఇ ఉర లీన్హి కుమారీ ॥ 2 ॥
కత బిధి సృజీఁ నారి జగ మాహీఁ। పరాధీన సపనెహు సుఖు నాహీఁ ॥
భై అతి ప్రేమ బికల మహతారీ। ధీరజు కీన్హ కుసమయ బిచారీ ॥ 3 ॥
పుని పుని మిలతి పరతి గహి చరనా। పరమ ప్రేము కఛు జాఇ న బరనా ॥
సబ నారిన్హ మిలి భేటి భవానీ। జాఇ జనని ఉర పుని లపటానీ ॥ 4 ॥

శివుడామెకు పెక్కురీతుల నచ్చజెప్పెను. ఆమె శివునిపాదములకు నమస్కరించి, 'ఉమ'ను ఒడిలో కూర్చుండ బెట్టుకొని ఇట్లుపదేశించెను. "సర్వదా శంకరునిపాదములను పూజింపుము. ఇదియే స్త్రీ ధర్మము. భార్యకు భర్తయే దైవము"- ఇట్లనుచుండగా ఆమె కన్నులు ప్రేమాశ్రువులతో నిండెను. ఆమె మఱల తన కుమార్తెను గుండెకు హత్తుకొనెను. "విధాత స్త్రీలను ఎందులకు సృజించెను? పరాధీనకు స్వప్నములోగూడ సుఖము ఉండదు గదా!" ఇట్లు పలుకుచు మేనాదేవి ప్రేమ విహ్వలయయ్యెను. కాని దుఃఖించుటకు అది సమయముగాదని ధైర్యమువహించెను. మేనాదేవి మాటిమాటికిని పార్వతీదేవిని కౌగిలించుకొనుచు ఆమెకాళ్లపై బడెను. ఆమెప్రేమ మిక్కిలి ఉత్కృష్టముగానుండెను. అది వర్ణింపనలవిగానిదియై యుండెను. భవాని స్త్రీలందఱికిని వీడ్కోలు చెప్పి, తల్లి అక్కున జేరెను. (చౌ॥ 1-4)

ఛం- జననిహి బహురి మిలి చలీ ఉచిత అసీస సబ కాహూఁ దఈఁ।
ఫిరి ఫిరి బిలోకతి మాతు తన తబ సఖీఁ లై సివ పహిఁ గఈఁ॥
జాచక సకల సంతోషి సంకరు ఉమా సహిత భవన చలే।
సబ అమర హరషే సుమన బరషి నిసాన నభ బాజే భలే॥

పార్వతీదేవి తనతల్లినుండి వీడ్కోలు తీసికొనెను. అందఱుగూడ ఆమెను సముచితముగా ఆశీర్వదించిరి. ఆమె మాటిమాటికిని తల్లివైపు తిరిగి చూడసాగెను. సఖులు ఆమెను శంకరునికడకు చేర్చిరి. శంకరుడు అర్థులను యోగ్యతానుసారముగా తగిన కానుకలతో తృప్తిపఱచి, 'ఉమ'తోగూడి, సపరివారముగా కైలాసమునకేగెను. దేవతలందఱును సంతోషముతో పుష్పవృష్టిని గురిపించిరి. ఆకాశమున నగారాలు మ్రోగెను. (ఛం॥)

దో-చలే సంగ హిమవంతు తబ, పహుఁచావన అతి హేతు।
బిబిధ భాఁతి పరితోషు కరి, బిదా కీన్హ బృషకేతు॥ 102 ॥

హిమవంతుడు అత్యంతప్రేమాదరములతో పార్వతీపరమేశ్వరులను వీడ్కొలుపుటకై వారివెంట వెళ్లెను. శివుడు ఆయనను అన్నివిధముల సాదరవచనములతో సంతృప్తి పఱచి, పంపెను. (దో॥ 102)

చౌ- తురత భవన ఆఏ గిరిరాఈ। సకల సైల సర లిఏ బొలాఈ॥
ఆదర దాన బినయ బహుమానా। సబ కర బిదా కీన్హ హిమవానా॥ 1 ॥
జబహిఁ సంభు కైలాసహిఁ ఆఏ। సుర సబ నిజ నిజ లోక సిధాఏ॥
జగత మాతు పితు సంభు భవానీ। తెహిఁ సింగారు న కహఉఁ బఖానీ॥ 2 ॥
కరహిఁ బిబిధ బిధి భోగ బిలాసా। గనన్హ సమేత బసహిఁ కైలాసా॥
హర గిరిజా బిహార నిత నయఊ। ఏహి బిధి బిపుల కాల చలి గయఊ॥ 3 ॥
తబ జనమేఉ షటబదన కుమారా। తారకు అసురు సమర జెహిఁ మారా॥
ఆగమ నిగమ ప్రసిద్ధ పురానా। షన్ముఖ జన్ము సకల జగ జానా॥ 4 ॥

వెంటనే పర్వతరాజైన హిమవంతుడు తనయింటికి చేరి, ఇతర పర్వతరాజులను, నదీదేవతలను పిలిచి, ఆదరాభిమానములతో సవినయముగా కానుకలతో సన్మానించి, వీడుకొలిపెను. శివుడు కైలాసమునకు చేరగానే దేవతలందఱును తమతమ నివాసములకు వెళ్ళిరి. పార్వతీపరమేశ్వరులు జగత్తునకే తలిదండ్రులు. కావున ఆ దంపతులశృంగారవర్ణనమును ఈ తులసీదాసు చేయడు. శివపార్వతులు అనేక భోగభాగ్యములతో తులతూగుచు తమప్రమథగణములతో కైలాసమున ఉండిరి. ప్రతిదినము వినోదకాలక్షేపములు జరుగుచుండెను. ఇట్లు చాలకాలముగడిచినపిదప వారికి 'షణ్ముఖుడు' ఐన కుమారస్వామి జన్మించెను. అతడు యుద్ధములో తారకాసురుని సంహరించెను. ఈ కథ వేద,పురాణ,శాస్త్రములలో వర్ణింపబడినది. ఇది జగద్విదితము. (చౌ॥ 1-4)

ఛం- జగు జాన షన్ముఖ జన్ము కర్ము ప్రతాపు పురుషారథు మహా।
తెహి హేతు మైఁ బృషకేతు సుత కర చరిత సంఛేపహిఁ కహా॥
యహ ఉమా సంభు బిబాహు జే నర నారి కహహిఁ జె గావహీఁ।
కల్యాన కాజ బిబాహ మంగల సర్బదా సుఖు పావహీఁ॥

షణ్ముఖుని జన్మవృత్తాంతము, కర్మకౌశలము, శౌర్యపరాక్రమములు, అద్భుతపౌరుషము లోకప్రసిద్ధములు. కావున పరమేశ్వరతనయుడైన కార్తికేయునిఇతివృత్తము మిక్కిలిసంక్షిప్తముగా తెలిపితిని. శివపార్వతుల వివాహగాథను చెప్పినవారును, వినినవారును, గానముచేసినవారును, స్త్రీ పురుషులందఱును తమతమకార్యములయందు విజయములను, వివాహాది శుభకార్యములయందు సుఖ సంతోషములను పొందుదురు. (ఛం॥)

దో-చరిత సింధు గిరిజారమన, బేద న పావహిఁ పారు।
బరనై తులసీదాసు కిమి, అతి మతిమంద గవాఁరు ॥ 103 ॥

గిరిజాపతియైనమహాదేవునిచరితము సముద్రమువలె అపారమైనది. వేదములుగూడ దానిని వర్ణింప జాలవు. మందబుద్ధియైన తులసీదాసు ఎట్లు వర్ణింపగలడు? (దో॥ 103)

చౌ- సంభు చరిత సుని సరస సుహావా। భరద్వాజ ముని అతి సుఖు పావా ॥
బహు లాలసా కథా పర బాఢీ। నయనన్హి నీరు రొమావలి ఠాఢీ ॥ 1 ॥
ప్రేమ బిబస ముఖ ఆవ న బానీ। దసా దేఖి హరషే ముని గ్యానీ ॥
అహో ధన్య తవ జన్ము మునీసా। తుమ్హహి ప్రాన సమ ప్రియ గౌరీసా ॥ 2 ॥
సివ పద కమల జిన్హహి రతి నాహీఁ। రామహి తే సపనేహుఁ న సొహాహీఁ ॥
బిను ఛల బిస్వనాథ పద నేహూ। రామ భగత కర లచ్ఛన ఏహూ ॥ 3 ॥
సివ సమ కో రఘుపతి బ్రతధారీ। బిను అఘ తజీ సతీ అసి నారీ ॥
పను కరి రఘుపతి భగతి దెఖాఈ। కో సివ సమ రామహి ప్రియ భాఈ ॥ 4 ॥

మనోహరము, సుఖప్రదము ఐన శంభునిచరితము విని, భరద్వాజమహర్షి పరమానందభరితుడాయెను. ఆయనకు ఇంకను వినవలెనను కోరిక కల్గెను. నేత్రములు అశ్రుపూర్ణములాయెను. శరీరము రోమాంచమాయెను. భక్తి పారవశ్యమున ఆయన నోట మాటరాలేదు. ఆయన స్థితిని గమనించి, జ్ఞానియైన యాజ్ఞవల్క్యుడు ప్రసన్నుడై ఇట్లనెను. "మునీశ్వరా! నీ జన్మధన్యము. గౌరీశుడు నీకు ప్రాణసముడు. శంకరుని చరణకమలములయందు భక్తి లేనివాడు శ్రీరామునిదయకు కలలో గూడ పాత్రుడు కాలేడు. విశ్వనాథుడైన శివుని పాదములయందు నిర్మలభక్తి కలిగియుండుటయే శ్రీరామభక్తికి నిదర్శనము. శివునివంటి రామభక్తుడెవడు కలడు? నిరపరాధియైన సతీదేవినిగూడ పరిత్యజించి, శ్రీరఘునాథునియందు తనకుగల భక్తిశ్రద్ధలను ప్రతిజ్ఞాపూర్వకముగ ప్రకటించెను. శ్రీరామునకు శివునివంటి ప్రేమాస్పదుడెవ్వడు? (చౌ॥ 1-4)

దో- ప్రథమహిఁ మైఁ కహి సివ చరిత, బూఝా మరము తుమ్హార।
సుచి సేవక తుమ్హ రామ కే, రహిత సమస్త బికార ॥ 104 ॥

నేను మొదటనే శివచరిత్రమును మీకు వినిపించి, మీ హృదయమునందలి రామభక్తి పారవశ్యమును గ్రహించితిని. మీరు శ్రీరాముని పవిత్ర సేవకులు, దోష రహితులు. (దో॥ 104)

చౌ- మైఁ జానా తుమ్హార గున సీలా। కహఉఁ సునహు అబ రఘుపతి లీలా ॥
సును ముని ఆజు సమాగమ తోరేఁ। కహి న జాఇ జస సుఖు మన మోరేఁ ॥ 1 ॥
రామ చరిత అతి అమిత మునీసా। కహి న సకహిఁ సత కోటి అహీసా ॥
తదపి జథాశ్రుత కహఉఁ బఖానీ। సుమిరి గిరాపతి ప్రభు ధనుపానీ ॥ 2 ॥
సారద దారునారి సమ స్వామీ। రాము సూత్రధర అంతరజామీ ॥
జెహి పర కృపా కరహిఁ జను జానీ। కబి ఉర అజిర నచావహిఁ బానీ ॥ 3 ॥
ప్రనవఉఁ సోఇ కృపాల రఘునాథా। బరనఉఁ బిసద తాసు గున గాథా ॥
పరమ రమ్య గిరిబరు కైలాసూ। సదా జహాఁ సివ ఉమా నివాసూ ॥ 4 ॥

నేను మీ గుణములను సత్యభావమును తెలిసికొంటిని. ఇప్పుడు శ్రీరాముని దివ్యగాథను మీకు తెలిపెదను. మునీశ్వరా! వినుడు. మీ సమాగమమువలన నాకుకలిగిన ఆనందమునకు మేరయేలేదు. శ్రీరామునిచరిత్రము అపారమైనది. నూఱుకోట్లమంది శేషులుగూడ దానిని వర్ణింపజాలరు. ఆ కోదండరామునిమీదనే నామనస్సును లగ్నమొనర్చి, ఆయనప్రేరణతో (అనుగ్రహముతో) నాకు తెలిసినంతవఱకు మీకు వివరింతును. వాగ్దేవియైన సరస్వతి ఒక ఆటబొమ్మ. అంతర్యామియైన శ్రీరాముడే సూత్రధారుడు. భక్తుడైన కవిపై ఆ రామునకు అనుగ్రహము కలిగినంతనే అతడు ఆ కవి హృదయమున సరస్వతీదేవిని నాట్యమాడించును. కృపాళువైన శ్రీరామునకు ప్రణమిల్లి, ఆయనఉజ్జ్వలగుణములను వర్ణించెదను. పార్వతీపరమేశ్వరుల నివాసస్థానమైన కైలాసము పర్వతములలో శ్రేష్ఠమైనది, రమణీయమైనది. (చౌ॥ 1-4)

దో- సిద్ధ తపోధన జోగిజన, సుర కిన్నర మునిబృంద।
బసహిఁ తహాఁ సుకృతీ సకల, సేవహిఁ సివ సుఖకంద ॥ 105 ॥

సిద్ధులు, తపోధనులు, యోగులు, దేవతలు, కిన్నరులు, మునులు ఆ కైలాసమున నివసించు చుందురు. వారందఱును మిక్కిలిపుణ్యాత్ములు. వారు ఆనందస్వరూపుడైన పరమశివుని ఆరాధించుచుందురు. (దో॥ 105)

చౌ- హరి హర బిముఖ ధర్మ రతి నాహీం। తే నర తహఁ సపనెహుఁ నహిఁ జాహీఁ ॥
తెహి గిరి పర బట బిటప బిసాలా। నిత నూతన సుందర సబ కాలా ॥ 1 ॥
త్రిబిధ సమీర సుసీతలి ఛాయా। సివ బిశ్రామ బిటప శ్రుతి గాయా ॥
ఏక బార తెహి తర ప్రభు గయఊ। తరు బిలోకి ఉర అతి సుఖ భయఊ ॥ 2 ॥
నిజ కర డాసి నాగరిపు ఛాలా। బైఠే సహజహిఁ సంభు కృపాలా ॥
కుంద ఇందు దర గౌర సరీరా। భుజ ప్రలంబ పరిధన మునిచీరా ॥ 3 ॥
తరున అరున అంబుజ సమ చరనా। నఖ దుతి భగత హృదయ తమ హరనా ॥
భుజగ భూతి భూషన త్రిపురారీ। ఆనను సరద చంద ఛబి హారీ ॥ 4 ॥

హరిహరులయెడ విముఖతగలవారు, భక్తి లేనివారు, కైలాసమును కలలోగూడ చేరలేరు. ఆ పర్వతముమీద విశాలమైన ఒకవటవృక్షము గలదు. అది ఆఱుఋతువులలోగూడ నిత్యనూతనముగా పరమసుందరముగా ఉండును. అచ్చట శీతలమందసుగంధపవనములు వీచుచుండును. ఆ చెట్టునీడ మిక్కిలి ఆహ్లాదకరము. పరమేశ్వరునకు అది విశ్రాంతిస్థానమని వేదములు తెలుపుచున్నవి. ఒకానొకప్పుడు శివుడు ఆ వృక్షచ్ఛాయకు చేరి, దానిచల్లనినీడలో హాయిని అనుభవించెను. ఆయన పులిచర్మముపై కూర్చొని, విశ్రాంతి తీసికొనుచుండెను. ఆయనశరీరము మల్లెపూలు, చంద్రుడు, శంఖములవలె తెల్లనికాంతితో శోభిల్లుచుండెను. ఆజానుబాహువుఐన శివుడు మునులవలె నారవస్త్రములను ధరించియుండెను. పాదములు అప్పుడే వికసించినఎఱ్ఱనిపద్మములవలెనుండెను. నఖకాంతులు భక్తుల హృదయములలోని అజ్ఞానాంధకారమును రూపుమాపుచుండెను. ఆయన నాగాభరణుడు. భస్మముతో అనులిప్తమైన ఆయనశరీరచ్ఛాయ శరత్కాలపూర్ణిమనాటి చంద్రుని కాంతులను తిరస్కరించుచుండెను.
(చౌ॥ 1-4)

దో- జటా ముకుట సురసరిత సిర, లోచన నలిన బిసాల।
నీలకంఠ లావన్యనిధి, సోహ బాలబిధు భాల ॥ 106 ॥

శిరమున జటామకుటము, దానిపై గంగ, కమలములవంటి విశాల నేత్రములు, నీలవర్ణ శోభితమైన కంఠము, లలాటమున నెలవంక- ఈ విధముగా శివుడు శోభాయమానుడై యుండెను. (దో॥ 106)

శివపార్వతుల సంవాదము

చౌ- బైఠే సోహ కామరిపు కైసేం। ధరేం సరీరు సాంతరసు జైసేం ॥
పారబతీ భల అవసరు జానీ। గఈం సంభు పహిఁ మాతు భవానీ ॥ 1 ॥
జాని ప్రియా ఆదరు అతి కీన్హా। బామ భాగ ఆసను హర దీన్హా ॥
బైఠీం సివ సమీప హరషాఈ। పూరుబ జన్మ కథా చిత ఆఈ ॥ 2 ॥

పతి హియఁ హేతు అధిక అనుమానీ । బిహసి ఉమా బోలీఁ ప్రియ బానీ ॥
కథా జొ సకల లోక హితకారీ । సొఇ పూఛన చహ సైలకుమారీ ॥ 3 ॥
బిస్వనాథ మమ నాథ పురారీ । త్రిభువన మహిమా బిదిత తుమ్హారీ ॥
చర అరు అచర నాగ నర దేవా । సకల కరహిఁ పద పంకజ సేవా ॥ 4 ॥

కామవిజేతయైన శంకరుడు మూర్తీభవించిన శాంతరసమువలె శోభిల్లుచుండెను. ఇదే మంచి సమయమని తలచి, భవాని ఆయనకడకు వచ్చెను. శివుడు తనఅర్ధాంగిని సాదరముగా తనవామభాగమున కూర్చుండబెట్టుకొనెను. పార్వతీదేవి మిక్కిలిప్రసన్నురాలై కూర్చొని, తన పూర్వజన్మ వృత్తాంతమును జ్ఞప్తికిదెచ్చుకొనెను. భర్తకు తనపైగల అమితానురాగమును గ్రహించి, ప్రసన్నచిత్తముతో మధురముగా ఇట్లనెను. సర్వలోకహితంకరమైన కథను ఆమె పరమేశ్వరునినుండి వినగోరెను. "ఓ విశ్వనాథా! త్రిపురారీ! ప్రభూ! నీ మహిమ ముల్లోకములయందును ప్రసిద్ధము. చరాచరప్రాణులు, నాగులు, మానవులు, దేవతలు- అందఱును మీ పాదపద్మములను సేవింతురు. (చౌ॥ 1-4)

దో-ప్రభు సమరథ సర్బగ్య సివ, సకల కలా గున ధామ।
జోగ గ్యాన బైరాగ్య నిధి ప్రనత కలపతరు నామ ॥ 107 ॥

ప్రభూ! మీరు సమర్థులు, సర్వజ్ఞులు, కల్యాణస్వరూపులు. అన్ని సద్గుణములకును, కళలకును కాణాచి. యోగజ్ఞానవైరాగ్యసముద్రులు. శరణాగతులకు మీరు కల్పవృక్షము. (దో॥ 107)

చౌ- జౌఁ మో పర ప్రసన్న సుఖరాసీ । జానిఅ సత్య మోహి నిజ దాసీ ॥
తౌ ప్రభు హరహు మోర అగ్యానా । కహి రఘునాథ కథా బిధి నానా ॥ 1 ॥
జాసు భవను సురతరు తర హోఈ । సహి కి దరిద్ర జనిత దుఖు సోఈ ॥
ససిభూషన అస హృదయఁ బిచారీ । హరహు నాథ మమ మతి భ్రమ భారీ ॥ 2 ॥
ప్రభు జే ముని పరమారథబాదీ । కహహిఁ రామ కహుఁ బ్రహ్మ అనాదీ ॥
సేస సారదా బేద పురానా । సకల కరహిఁ రఘుపతి గున గానా ॥ 3 ॥
తుమ్హ పుని రామ రామ దిన రాతీ । సాదర జపహు అనఁగ ఆరాతీ ॥
రాము సొ అవధ నృపతి సుత సోఈ । కీ అజ అగున అలఖగతి కోఈ ॥ 4 ॥

ఓ సుఖనిధీ! మీరు నాయెడ ప్రసన్నులైనచో, నిజముగా నన్ను మీ దాసురాలినిగా భావించినచో శ్రీ రఘురాముని కథలను చెప్పి, నా అజ్ఞానమును దూరము చేయుడు. ఓ శశిశేఖరా! కల్పవృక్షపునీడలో నివసించువానిని దారిద్ర్యదుఃఖము ఎట్లు దఱిజేరును? కనుక మీ సామీప్యము (నీడ)నున్న నాలో మతిభ్రమకు తావు ఉండకూడదు. పరమార్థతత్త్వమును తెలిసిన జ్ఞానులు, బ్రహ్మవాదులైన మునులు శ్రీరామచంద్రుని అనాదిబ్రహ్మగా పేర్కొందురు. శేషుడు, శారద, వేదములు, పురాణములు శ్రీరామునిగుణములను ప్రస్తుతిచేయుచుండును. మీరును అహర్నిశలు 'రామ రామ' యని సాదరముగా జపించుచుందురు. ఈ రాముడు అయోధ్యాపతికుమారుడైన శ్రీరాముడేనా? లేక జన్మరహితుడు, నిర్గుణుడు, ఊహాతీతుడు ఐన మఱియొక రాముడా? (చౌ॥ 1-4)

దో-జౌఁ నృప తనయ త బ్రహ్మ కిమి, నారి బిరహఁ మతి భోరి।
దేఖి చరిత మహిమా సునత, భ్రమతి బుద్ధి అతి మోరి ॥ 108 ॥

ఒకవేళ అతడు రాజకుమారుడేయైనచో నిర్గుణ బ్రహ్మ యెట్లగును? నిర్గుణ బ్రహ్మయే యైనచో భార్యావిరహమునకు లోనగుటయేమి? ఒకవైపు ఆయనయొక్క మానవోచితజీవనరీతిని, మఱియొకవైపు ఆయన యొక్క లోకోత్తర మహిమలను చూచుచు వినుచు నా మతి మిక్కిలి భ్రమకు లోనగుచున్నది. (దో॥ 108)

చౌ- జౌఁ అనీహ బ్యాపక బిభు కోఊ। కహహు బుఝాఇ నాథ మోహి సోఊ ॥
అగ్య జాని రిస ఉర జని ధరహూ। జెహి బిధి మోహ మిటై సోఇ కరహూ ॥ 1 ॥
మైఁ బన దీఖి రామ ప్రభుతాఈ। అతి భయ బికల న తుమ్హహి సునాఈ ॥
తదపి మలిన మన బోధు న ఆవా। సో ఫలు భలీ భాఁతి హమ పావా ॥ 2 ॥
అజహూఁ కఛు సంసఉ మన మోరేఁ। కరహు కృపా బినవఉఁ కర జోరేఁ ॥
ప్రభు తబ మోహి బహు భాఁతి ప్రబోధా। నాథ సో సముఝి కరహు జని క్రోధా ॥ 3 ॥
తబ కర అస బిమోహ అబ నాహీఁ। రామకథా పర రుచి మన మాహీఁ ॥
కహహు పునీత రామ గున గాథా। భుజగరాజ భూషన సురనాథా ॥ 4 ॥

ప్రభూ! ఇచ్ఛారహితుడు, సర్వవ్యాపకుడు, సర్వసమర్థుడును ఐన మఱియొక పరబ్రహ్మయున్నచో ఆయననుగూర్చి నాకు వివరింపుడు. నా అజ్ఞానమునకు కినుకబూనవద్దు. నామోహమును దూరము చేయుడు. పూర్వజన్మలో నేను శ్రీరామునిమహిమలను వనమున చూడగల్గితిని. అప్పుడు మిక్కిలిభీతిచెంది ఆ మహిమలను నేను వివరింపజాలకుంటిని. అందువలన నామనస్సు కుదుటబడలేదు. దానికి తగినఫలితమును చక్కగాఅనుభవించితిని. నాకు ఇంకను ఆవిషయమున కొంచెము సంశయము గలదు. మీకు నమస్కరించెదను. దయతో నా సందేహమునుదీర్చుడు. అప్పుడుగూడ శ్రీరామ తత్త్వమునుగూర్చి నాకు మీరు బోధించియుంటిరి. కాని నేను గ్రహింపలేక పోయితిని. 'నాథా! అప్పటి ఆ ప్రసంగమును గుర్తుకు తెచ్చుకొని, నాపై కోపగింపకుడు. మునుపటిమోహము నాలో లేదు. ఇప్పుడు శ్రీరాముని కథాశ్రవణమునందు నాకు మిక్కిలిఅభిలాష కలదు. ఓ నాగభూషణా! శ్రీరామునిపవిత్ర గుణములవైభవములను వివరింపుడు. (చౌ॥ 1-4)

దో-బందఉఁ పద ధరి ధరని సిరు, బినయ కరఉఁ కర జోరి।
బరనహు రఘుబర బిసద జసు, శ్రుతి సిద్ధాంత నిచోరి ॥ 109 ॥

మీ పాదపద్మములకు శిరసా ప్రణమిల్లుచున్నాను. అంజలిఘటించి, వేడుచున్నాను. వేదముల సారమైన శ్రీరాముని తత్త్వయశో వైభవములను సంగ్రహముగా వర్ణింపుడు. (దో॥ 109)

చౌ- జదపి జోషితా నహిఁ అధికారీ। దాసీ మన క్రమ బచన తుమ్హారీ ॥
గూఢఉ తత్త్వ న సాధు దురావహిఁ। ఆరత అధికారీ జహఁ పావహిఁ ॥ 1 ॥
అతి ఆరతి పూఛఉఁ సురరాయా। రఘుపతి కథా కహహు కరి దాయా ॥
ప్రథమ సో కారన కహహు బిచారీ। నిర్గున బ్రహ్మ సగున బపు ధారీ ॥ 2 ॥

పుని ప్రభు కహహు రామ అవతారా। బాలచరిత పుని కహహు ఉదారా ॥
కహహు జథా జానకీ బిబాహీం। రాజ తజా సో దూషన కాహీం ॥ 3 ॥
బన బసి కీన్హే చరిత అపారా। కహహు నాథ జిమి రావన మారా ॥
రాజ బైఠి కీన్హీం బహు లీలా। సకల కహహు సంకర సుఖసీలా ॥ 4 ॥

స్త్రీగా దానిని తెలిసికొనుటకు నేను ఎంతవఱకు అర్హురాలనో ఎఱుంగను. త్రికరణశుద్ధిగా నేను మీదాసురాలను. సజ్జనులు ఆర్తులైన అర్హులకు ఎట్టి రహస్యములనైనను దాచక చెప్పెదరు. ఓ పరమేశ్వరా! నేను దీనురాలనై మిమ్ము ప్రార్థించుచున్నాను. శ్రీరఘునాథ వృత్తాంతమును దయతో వివరింపుడు. నిర్గుణ బ్రహ్మయైన భగవంతుడు సగుణస్వరూపుడుగా ఏల అవతరించెనో తెల్పుడు. శ్రీరాముని అవతారకారణము, ఆయన బాల్యలీలలు, జానకితో వివాహము, రాజ్యత్యాగము మున్నగు విషయములను అన్నింటిని తెల్పగలరు. ఇంకను వనవాససమయమున ఆయనయొక్క అద్భుతకృత్యములు, రావణుని వధించినరీతి, రాజ్యాభిషిక్తుడైన పిదప ఆయన లీలలు - వీటన్నింటిని సమగ్రముగా తెల్పుడు. (చౌ॥ 1-4)

దో-బహురి కహహు కరునాయతన, కీన్హ జో అచరజ రామ।
ప్రజా సహిత రఘుబంసమని, కిమి గవనే నిజ ధామ ॥ 110 ॥

ఓ కృపానిధీ! రఘువంశమణియైన శ్రీరాముడు తనఅద్భుతలీలలను ప్రకటించినపిదప తనను ఆశ్రయించిన వారితోపాటు పరంధామమును చేరినరీతినిగూడ తెల్పుడు. (దో॥ 110)

చౌ- పుని ప్రభు కహహు సో తత్త్వ బఖానీ। జెహిం బిగ్యాన మగన ముని గ్యానీ ॥
భగతి గ్యాన బిగ్యాన బిరాగా। పుని సబ బరనహు సహిత బిభాగా ॥ 1 ॥
ఔరఉ రామ రహస్య అనేకా। కహహు నాథ అతి బిమల బిబేకా ॥
జో ప్రభు మైం పూఛా నహిం హోఈ। సోఉ దయాల రాఖహు జని గోఈ ॥ 2 ॥
తుమ్హ త్రిభువన గుర బేద బఖానా। ఆన జీవ పాంవర కా జానా ॥
ప్రస్న ఉమా కై సహజ సుహాఈ। ఛల బిహీన సుని సివ మన భాఈ ॥ 3 ॥
హర హియం రామచరిత సబ ఆఏ। ప్రేమ పులక లోచన జల ఛాఏ ॥
శ్రీరఘునాథ రూప ఉర ఆవా। పరమానంద అమిత సుఖ పావా ॥ 4 ॥

ప్రభూ! జ్ఞానులైన మునులు సర్వదా నిమగ్నులైయుండు భగవత్తత్త్వమును, భక్తి, జ్ఞాన, విజ్ఞాన, వైరాగ్యములనుగూర్చి వేర్వేఱుగా తెల్పుడు. శ్రీరామునివృత్తాంతమునందుగల ఇతరగోప్యవిషయములనుగూడ విశదపఱచుడు. స్వామీ! మీ జ్ఞానము అత్యంతనిర్మలమైనది. నేను ప్రస్తావింపని విషయములేవైనను ఉన్నచో వాటినిగూడ వివరింపుడు. మీరు సర్వలోకములకును గురువులని వేదములు ప్రకటించుచున్నవి. సామాన్యులకు ఈ తత్త్వరహస్యములెట్లు తెలియును?" పార్వతీదేవిప్రశ్నలు నిష్కపటములై సహజసుందరములగుటవలన శివుడు ఆమెయెడల మిక్కిలిప్రసన్నుడాయెను. శ్రీరామచంద్రునిచరితమంతయును ఆ మహాదేవునిమనసునందు నిండారెను. శ్రీరాముని దివ్య మంగళరూపమూ లీలావిలాసములును ఆయనహృదయదర్పణమునందు ప్రతిఫలించెను, ప్రేమాతిరేకముచే శరీరము పులకరించెను. పరమానందస్వరూపుడైన శంకరునకే అమితానందము కలిగెను. (చౌ॥ 1-4)

దో-మగన ధ్యానరస దండ జుగ, పుని మన బాహెర కీన్హ।
రఘుపతి చరిత మహేస తబ, హరషిత బరనై లీన్హ ॥ 111 ॥

పరమేశ్వరుడు క్షణకాలముపాటు ధ్యానమగ్నుడాయెను. పిదప ఎట్టకేలకు బాహ్యస్మృతికి వచ్చెను. అమితానందముతో శ్రీరామచరితమును వర్ణింప సాగెను. (దో॥ 111)

చౌ- ఝూఠెఉ సత్య జాహి బిను జానేఁ। జిమి భుజంగ బిను రజు పహిచానేఁ ॥
జెహి జానేఁ జగ జాఇ హెరాఈ। జాగేఁ జథా సపన భ్రమ జాఈ ॥ 1 ॥
బందఉఁ బాలరూప సోఇ రామూ। సబ సిధి సులభ జపత జిసు నామూ ॥
మంగల భవన అమంగల హారీ। ద్రవఉ సో దసరథ అజిర బిహారీ ॥ 2 ॥
కరి ప్రనామ రామహి త్రిపురారీ। హరషి సుధా సమ గిరా ఉచారీ ॥
ధన్య ధన్య గిరిరాజకుమారీ। తుమ్హ సమాన నహిఁ కోఉ ఉపకారీ ॥ 3 ॥
పూఁఛెహు రఘుపతి కథా ప్రసంగా। సకల లోక జగ పావని గంగా ॥
తుమ్హ రఘుబీర చరన అనురాగీ। కీన్హిహు ప్రస్న జగత హిత లాగీ ॥ 4 ॥

"అజ్ఞానికి త్రాడు సర్పమువలె తోచినట్లు రామతత్త్వమును ఎఱుగని వారికి ఈ మిథ్యాప్రపంచము సత్యముగా భాసించును. నిదురనుండి మేల్గొనినవారికి స్వప్నజగత్తు మాయమైనట్లు శ్రీరామతత్త్వజ్ఞులకు ఈ మాయాజగత్తు అదృశ్యమగును. శ్రీరామనామమును జపించినంతమాత్రముననే సర్వసిద్ధులును అనాయాసముగా లభించును. దశరథునిప్రాంగణమున క్రీడించు మంగళ మూర్తియు, పాపహారియు అగు శ్రీరామచంద్రునిబాలస్వరూపమునకు నేను ప్రణమిల్లెదను. ఆయనకృప నాపై ప్రసరించుగాక." త్రిపురారియైన శివుడు ఈ విధముగా శ్రీరాముని స్మరించి, నమస్కరించి, ఆనందభరితుడై అమృతమయవచనములను ఇట్లు పలికెను. "పార్వతీ! నీవు ధన్యురాలవు. లోకోపకారమున నీకు ఎవ్వరును సాటిరారు. శ్రీరఘురాముని కథాప్రసంగము జగత్పావనిగంగవలె లోకములను పవిత్రమొనర్చును. ఆ రాఘవుని చరణ కమలములపైగల భక్తిచే లోకకల్యాణమునకై నీవు ఇట్లు ప్రశ్నించితివి. (చౌ॥ 1-4)

దో-రామ కృపా తేఁ పారబతి, సపనెహుఁ తవ మన మాహిఁ।
సోక మోహ సందేహ భ్రమ, మమ బిచార కఛు నాహిఁ॥ 112 ॥

పార్వతీ! శ్రీరామునికృపచే స్వప్నమునగూడ శోకమోహసందేహభ్రమలు నీ మనస్సునందు ప్రవేశింప జాలవు. (దో॥ 112)

చౌ- తదపి అసంకా కీన్హిహు సోఈ। కహత సునత సబ కర హిత హోఈ ॥
జిన్హ హరికథా సునీ నహిఁ కానా। శ్రవన రంధ్ర అహిభవన సమానా ॥ 1 ॥
నయనన్హి సంత దరస నహిఁ దేఖా। లోచన మోరపంఖ కర లేఖా ॥
తే సిర కటు తుంబరి సమతూలా। జే న నమత హరి గుర పద మూలా ॥ 2 ॥

జిన్హ హరిభగతి హృదయఁ నహిఁ ఆనీ । జీవత సవ సమాన తెఇ ప్రానీ ॥
జో నహిఁ కరఇ రామ గున గానా । జీహ సో దాదుర జీహ సమానా ॥ 3 ॥
కులిస కఠోర నిఠుర సోఇ ఛాతీ । సుని హరిచరిత న జో హరషాతీ ॥
గిరిజా సునహు రామ కై లీలా । సుర హిత దనుజ బిమోహనసీలా ॥ 4 ॥

ఐనను నీవు అప్పటి సందేహములనే ప్రకటించితివి. ఆ సందేహములను నివృత్తి చేయువారికిని, వాటిని వినెడి వారికిని శుభములే కలుగును. హరికథలను వినని చెవులు పాములపుట్టలు. సజ్జనులను దర్శింపనివారికన్నులు నెమలియాకలకన్నులు. శ్రీహరి పాదములపైనను, గురుచరణముల మీదను మోకరిల్లని శిరస్సులు కటుతుంబ(చేదుగుమ్మడి)కాయలు. శ్రీహరిభక్తిశూన్యమైనహృదయముగలవాడు జీవన్మృతుడు. శ్రీరాముని గుణములను కీర్తింపని నాలుక కప్పనాలుక. శ్రీహరి కథలు విని, ఆనందింపని వాని హృదయము వజ్రాయుధము(వజ్రము) వలె అతికఠోరమైనది, నిష్ఠురమైనది. కనుక ఓగిరిజా! దేవతలను ఆనందింపజేయునదియు, దైత్యులను మోహింప జేయునదియు ఐన శ్రీరామలీలాగాథను వినుము. (చౌ॥ 1-4)

దో- రామకథా సురధేను సమ, సేవత సబ సుఖ దాని ।
సతసమాజ సురలోక సబ, కో న సునై అస జాని ॥ 113 ॥

రామకథ కామధేనువువలె భక్తులకోర్కెలనుదీర్చి, వారికి సుఖములను గూర్చును. సాధుసమాజము దేవతలకు నివాసస్థానము. ఈ కీలకమును ఎఱిగినవాడు ఈ కథను వినియేతీరును. (దో॥ 113)

చౌ- రామకథా సుందర కర తారీ । సంసయ బిహగ ఉడావనిహారీ ॥
రామకథా కలి బిటప కుఠారీ । సాదర సును గిరిరాజకుమారీ ॥ 1 ॥
రామ నామ గున చరిత సుహాఏ । జనమ కరమ అగనిత శ్రుతి గాఏ ॥
జథా అనంత రామ భగవానా । తథా కథా కీరతి గున నానా ॥ 2 ॥
తదపి జథా శ్రుత జసి మతి మోరీ । కహిహఉఁ దేఖి ప్రీతి అతి తోరీ ॥
ఉమా ప్రస్న తవ సహజ సుహాఈ । సుఖద సంతసమ్మత మోహి భాఈ ॥ 3 ॥
ఏక బాత నహిఁ మోహి సోహానీ । జదపి మోహ బస కహేహు భవానీ ॥
తుమ్హ జో కహా రామ కోఉ ఆనా । జెహి శ్రుతి గావ ధరహిఁ ముని ధ్యానా ॥ 4 ॥

శ్రీరామునికథలనెడి కరతాళములు (చప్పట్లు) సంశయములనెడి పక్షులను పాఱద్రోలును. రామకథ కలియుగ మనెడి వృక్షములను (కలియుగ పాపములను) నిర్మూలించు కుఠారము(గొడ్డలి). ఓ గిరిరాజకుమారీ! సాదరముగా వినుము శ్రీరామునిసుందరనామధేయము, గుణములు, చరితము, జన్మ, కర్మలు, అగణితములు(లెక్కింపనలవి కానివి). శ్రీరామచంద్రుడు అనంతుడు. అట్లే అతని గుణ గణములు, కీర్తి, కథలు అపరిమితములు. రాముని యెడల నీకుగల కుతూహలమును జూచి, నేను విన్నరీతిగా యథాశక్తి నీకు తెలిపెదను. నీ ప్రశ్నలు సహజమనోహరములు, సుఖప్రదములు, సజ్జన సమ్మతములు, నాకును హర్షోల్లాసములను గూర్చునవి. కాని "వేదములచే ప్రశంసింపబడువాడును, మునులచే ధ్యానింపబడువాడును అగు రాముడు మఱియొకడు ఉండ వచ్చును." అను నీ వచనము నాకు ఆమోద యోగ్యము గాదు. బహుశా మోహవశమున నీవు అట్లు అనియుండవచ్చును. (చౌ॥ 1-4)

దో- కహహిఁ సునహిఁ అస అధమ నర, గ్రసే జె మోహ పిసాచ ।
పాషండీ హరి పద బిముఖ, జానహిఁ ఝూఠ న సాచ ॥ 114 ॥

మోహపిశాచముచే ఆవహింపబడిన వారును, పాషండులును, హరిచరణసేవావిముఖులును, సత్యాసత్యములను గ్రహింపజాలనిఅధములును, అట్టి మాటలను పలుకుదురు, విందురు. (దో॥ 114)

చౌ- అగ్య అకోబిద అంధ అభాగీ । కాఈ బిషయ ముకుర మన లాగీ ॥
లంపట కపటీ కుటిల బిసేషీ । సపనెహుఁ సంతసభా నహిఁ దేఖీ ॥ 1 ॥
కహహిఁ తె బేద అసమ్మత బానీ । జిన్హ కేఁ సూఝ లాభు నహిఁ హానీ ॥
ముకుర మలిన అరు నయన బిహీనా । రామ రూప దేఖహిఁ కిమి దీనా ॥ 2 ॥
జిన్హ కేఁ అగున న సగున బిబేకా । జల్పహిఁ కల్పిత బచన అనేకా ॥
హరిమాయా బస జగత భ్రమాహీఁ । తిన్హహి కహత కఛు అఘటిత నాహీఁ ॥ 3 ॥
బాతుల భూత బిబస మతవారే । తే నహిఁ బోలహిఁ బచన బిచారే ॥
జిన్హ కృత మహామోహ మద పానా । తిన్హ కర కహా కరిఅ నహిఁ కానా ॥ 4 ॥

అజ్ఞానులు, మూర్ఖులు, అంధులు, నిర్భాగ్యులు, మనోదర్పణములపై విషయమాలిన్యములుగలవారు, సంసారలంపటులు, కపటులు, కుటిలురు, స్వప్నమునగూడ సజ్జనులనుగూర్చి స్మరింపనివారు, యుక్తాయుక్తవిచక్షణలేనివారు వేదవిరుద్ధములైనవచనములను పలికెదరు. హృదయదర్పణము మసిబారి, నేత్రహీనులైనవారు అత్యంతకృపణులు, శ్రీరాముని దర్శింప జాలరు. పరమాత్మయొక్క నిర్గుణసగుణరూపములను ఎఱుగనివారు, అంతులేని అసత్యప్రలాపములను ఆడెడి వారు, హరి మాయకు వశులై జగత్తులో పరిభ్రమించెడివారు ఏమైనను పలుకగలరు. వాయుప్రకోపబాధితులు, భూతవశులు, ఉన్మాదులు తెలివితక్కువగా మాటలాడుదురు. మహామోహమదిరాపాన మత్తులమాటలను లెక్క చేయరాదు. (చౌ॥ 1-4)

సో- అస నిజ హృదయఁ బిచారి, తజు సంసయ భజు రామ పద ।
సును గిరిరాజకుమారి, భ్రమ తమ రబి కర బచన మమ ॥ 115 ॥

ఓ గిరిరాజకుమారీ! నా పలుకులను ఆలకించి, నీ సందేహములను అన్నింటిని విడనాడుము. శ్రీరాముని చరణములను భజింపుము. నా వచనములు భ్రమతమస్సులను పాఱద్రోలు సూర్యకిరణములు. (సో॥ 115)

చౌ- సగునహి అగునహి నహిఁ కఛు భేదా । గావహిఁ ముని పురాన బుధ బేదా ॥
అగున అరూప అలఖ అజ జోఈ । భగత ప్రేమ బస సగున సో హోఈ ॥ 1 ॥
జో గున రహిత సగున సోఇ కైసేఁ । జలు హిమ ఉపల బిలగ నహిఁ జైసేఁ ॥
జాసు నామ భ్రమ తిమిర పతంగా । తెహి కిమి కహిఅ బిమోహ ప్రసంగా ॥ 2 ॥
రామ సచ్చిదానంద దినేసా । నహిఁ తహఁ మోహ నిసా లవలేసా ॥
సహజ ప్రకాసరూప భగవానా । నహిఁ తహఁ పుని బిగ్యాన బిహానా ॥ 3 ॥

హరష బిషాద గ్యాన అగ్యానా। జీవ ధర్మ అహమితి అభిమానా ॥
రామ బ్రహ్మ బ్యాపక జగ జానా। పరమానంద పరేస పురానా ॥ 4 ॥

సగుణనిర్గుణబ్రహ్మలకుమధ్య ఎట్టిభేదమూ లేదని వేదశాస్త్ర పురాణములు ప్రతిపాదించుచున్నవి. పండితులు, మహర్షులు దీనిని ఎలుగెత్తి చాటుచున్నారు. నిర్గుణుడు, నిరాకారుడు, అజుడు, ఆగోచరుడు ఐన పరమాత్మయే భక్తులప్రేమలకువశుడై సగుణుడు అగుచున్నాడు. నిర్గుణుడు సగుణుడెట్లగు చున్నాడు? నీరు మంచుగా మాఱును. వాస్తవముగా ఆ రెండింటికి మధ్య ఎట్టి భేదమూ లేదు. అట్లే భగవంతుని సగుణ నిర్గుణ స్వరూపములలో భేదము ఏ మాత్రమూ లేదు. శ్రీరామనామోచ్చారణయే భ్రమయనెడి చిమ్మ చీకట్లను సూర్యకిరణములవలె పాఱద్రోలును. అట్టిమహిమాన్వితుడైన శ్రీరాముడు మోహవశుడైనాడనిపల్కుట చెల్లదు. శ్రీరాముడు సచ్చిదానందస్వరూపుడైన భాస్కరుడు. అచట అజ్ఞానమనెడి రాత్రి లేశమాత్రముగూడ నిలువజాలదు. షడైశ్వర్యయుక్తుడగుపరమాత్మ సహజముగనే శాశ్వత ప్రకాశరూపుడు. అచ్చట విజ్ఞానమనెడి ప్రాతఃకాలముగూడ ఉండదు. (రాత్రియే లేనప్పుడు ఇక ప్రభాతప్రస్తావనకు తావే ఉండదు గదా!) హర్షశోకములు, జ్ఞాన-అజ్ఞానములు, అహంకార-అభిమానములు బద్ధజీవుల లక్షణములు. శ్రీరామచంద్రుడు సర్వవ్యాపియైన పరబ్రహ్మ, పరమానందస్వరూపుడు, పరాత్పరుడు, పరమేశ్వరుడు, పురాణ పురుషుడు. ఇది లోక ప్రసిద్ధము. (చౌ॥ 1-4)

దో-పురుష ప్రసిద్ధ ప్రకాస నిధి, ప్రగట పరావర నాథ।
రఘుకులమని మమ స్వామి సోఇ, కహి సివఁ నాయఉ మాథ॥ 116 ॥

'పురాణపురుషుడు, తేజోనిధి, సకలరూపములలో వ్యక్తమగువాడు, మాయాజీవజగత్తులకు ప్రభువు, అని ప్రసిద్ధి కెక్కిన రఘుకులమణియైన శ్రీరామచంద్రుడు నాకు స్వామి'' అని పలికి శ్రీరామునకు పరమశివుడు శిరసానమస్కరించెను. (దో॥ 116)

చౌ- నిజ భ్రమ నహిఁ సముఝహిఁ అగ్యానీ। ప్రభు పర మోహ ధరహిఁ జడ ప్రానీ ॥
జథా గగన ఘన పటల నిహారీ। ఝాఁపెఉ భాను కహహిఁ కుబిచారీ ॥ 1 ॥
చితవ జో లోచన అంగులి లాఏఁ। ప్రగట జుగల ససి తెహి కే భాఏఁ ॥
ఉమా రామ బిషఇక అస మోహా। నభ తమ ధూమ ధూరి జిమి సోహా ॥ 2 ॥
బిషయ కరన సుర జీవ సమేతా। సకల ఏక తేఁ ఏక సచేతా ॥
సబ కర పరమ ప్రకాసక జోఈ। రామ అనాది అవధపతి సోఈ ॥ 3 ॥
జగత ప్రకాస్య ప్రకాసక రామూ। మాయాధీస గ్యాన గున ధామూ ॥
జాసు సత్యతా తేఁ జడ మాయా। భాస సత్య ఇవ మోహ సహాయా ॥ 4 ॥

అజ్ఞానులు తాము భ్రమపడుచు తమమోహములను ప్రభువుపై ఆపాదించెదరు. మూర్ఖుడు మేఘావృతమైనఆకాశమునుజూచి, సూర్యుడు మేఘములచే కప్పబడినట్లు భ్రమపడుచుండును. తన వ్రేలితో కంటిని ఒత్తు కొనినవాడు ఆకాశముననున్న ఒకే చంద్రుని ఇద్దఱుగా చూచును. ఆకాశము నిర్మలమైనది, స్వచ్ఛమైనది, కాని అది అంధకారము, పొగ, ధూళి మున్నగు వానిచే కప్పబడినట్లు అజ్ఞాని భావించును. అట్లే మాయాతీతుడు, నిర్మలుడైన శ్రీరామచంద్రునిపై అజ్ఞాని తనమోహమును ఆపాదించును. విషయవస్తువులు ఇంద్రియముల చేతను,

ఇంద్రియములు తదధిష్ఠాన దేవతలవలనను ఇంద్రియదేవతలు జీవాత్మలచేతను చైతన్యవంతములగుచున్నవి. కాని వీటన్నింటిని చైతన్య వంతములుగా చేయువాడు అయోధ్యాపతియు, పరమాత్మయు ఐన ఆ శ్రీరామచంద్రుడే. ఆయనయే ప్రకాశకుడు, అనాది, పరబ్రహ్మ. జగత్తంతయు ప్రకాశ్యము, శ్రీరాముడు ప్రకాశకుడు. అతడు మాయాధీశుడు. జ్ఞానగుణనిధి. ఆయనఅస్తిత్వమువలననే అచేతన (జడ) వస్తువులుగూడ మోహకారణముగ సత్యములుగా తోచును. (చౌ॥ 1-4)

దో-రజత సీప మహుఁ భాస జిమి, జథా భాను కర బారి।
జదపి మృషా తిహుఁ కాల సాఇ, భ్రమ న సకఇ కొఉ టారి ॥ 117 ॥

సూర్యకిరణప్రకాశప్రభావమున సముద్రపుఆలిచిప్పలు వెండివలెను, ఎండమావులు జలములవలెను కనబడును. సర్వకాలములయందును ఇవి అసత్యములే యైనను ఈ భ్రమనుండి ఎవ్వరును తప్పించు కొనజాలరు. (దో॥ 117)

చౌ- ఏహి బిధి జగ హరి ఆశ్రిత రహఈ। జదపి అసత్య దేత దుఖ అహఈ ॥
జౌఁ సపనేఁ సిర కాటై కోఈ। బిను జాగేఁ న దూరి దుఖ హోఈ ॥ 1 ॥
జాసు కృపాఁ అస భ్రమ మిటి జాఈ। గిరిజా సాఇ కృపాల రఘురాఈ ॥
ఆది అంత కొఉ జాసు న పావా। మతి అనుమాని నిగమ అస గావా ॥ 2 ॥
బిను పద చలఇ సునఇ బిను కానా। కర బిను కరమ కరఇ బిధి నానా ॥
ఆనన రహిత సకల రస భోగీ। బిను బానీ బకతా బడ జోగీ ॥ 3 ॥
తన బిను పరస నయన బిను దేఖా। గ్రహఇ ఘ్రాన బిను బాస అసేషా ॥
అసి సబ భాఁతి అలౌకిక కరనీ। మహిమా జాసు జాఇ నహిఁ బరనీ ॥ 4 ॥

అదే విధముగా జగత్తంతయు శ్రీహరిపైననే ఆధారపడియున్నది. స్వప్నములో తల నరికివేయబడినచో మెలకువ వచ్చునంత వఱకును దుఃఖానుభవము కలుగుచునే యుండును. అట్లే అసత్యమేయైనను మోహమనెడి ఈ 'ఊబి' జీవునకు బాధాకరమేయగును. ఓ గిరిజా! ఈ భ్రమను తొలగింపగలవాడు కృపాళువైన శ్రీరాముడే. ఆయన ఆద్యంత రహితుడు, వేదములు గూడ ఊహించియే ఆయనను పొగడినవి. ఆతడు పాదములు లేకుండగనే నడచువాడు. చెవులు లేని శ్రోత, చేతులు లేని కార్య నిర్వాహకుడు, జిహ్వారహితముగ అన్నింటిని రుచి చూడగలవాడు. నోరులేని గొప్ప వక్త. శరీరము లేకున్నను స్పృశించువాడు. కన్నులు లేని ద్రష్ట. నాసిక లేకున్నను ఆఘ్రాణించువాడు. ఆ పరబ్రహ్మలీలలు అన్నియును అలౌకికములే. ఆయన మహిమలు వర్ణనాతీతములు. (చౌ॥ 1-4)

దో-జెహి ఇమి గావహిఁ బేద బుధ, జాహి ధరహిఁ ముని ధ్యాన।
సాఇ దసరథ సుత భగత హిత, కోసలపతి భగవాన ॥ 118 ॥

వేదములచే పండితులచే ఇట్లు ప్రస్తుతింపబడువాడును, మునులకు ధ్యేయమైనవాడును అగు ఆ పరమాత్మయే భక్తులకు హితమునుగూర్చుటకై దశరథపుత్రుడుగా, అయోధ్యాపతియైన శ్రీరామచంద్రుడుగా అవతరించెను. (దో॥ 118)

చౌ- కాసీఁ మరత జంతు అవలోకీ। జాసు నామ బల కరఉఁ బిసోకీ ॥
సోఇ ప్రభు మోర చరాచర స్వామీ। రఘుబర సబ ఉర అంతరజామీ ॥ 1 ॥
బిబసహుఁ జాసు నామ నర కహహీఁ। జనమ అనేక రచిత అఘ దహహీఁ ॥
సాదర సుమిరన జే నర కరహీఁ। భవ బారిధి గోపద ఇవ తరహీఁ ॥ 2 ॥
రామ సో పరమాతమా భవానీ। తహఁ భ్రమ అతి అబిహిత తవ బానీ ॥
అస సంసయ ఆనత ఉర మాహీఁ। గ్యాన బిరాగ సకల గున జాహీఁ ॥ 3 ॥
సుని సివ కే భ్రమ భంజన బచనా। మిటి గై సబ కుతరక కై రచనా ॥
భఇ రఘుపతి పద ప్రీతి ప్రతీతీ। దారున అసంభావనా బీతీ ॥ 4 ॥

కాశీలో మరణించు ఏ ప్రాణినైనను నేను(శివుడు) రఘువరునినామమహిమచేత ముక్తునిగా జేయుదును. ఈ చరాచరజగత్తునకు ఆయన ప్రభువు. సర్వహృదయములను ఎఱిగినవాడు. యాదృచ్ఛికముగనైనను మనుష్యులు ఆయననామస్మరణచేసినచో అనేకజన్మలసంచితపాపములును దగ్ధములగును. భక్తితో ధ్యానించువారు సంసారసముద్రమును గోష్పాదసదృశమైన దానినిగా సులభముగా దాటగలరు. భవానీ! ఆ పరబ్రహ్మయే శ్రీరామచంద్రుడు. ఆయనవిషయమున ఎట్టి సందేహములకును తావులేదు. సందేహపడువానిమనస్సునుండి జ్ఞానవైరాగ్యాది గుణములన్నియు తొలగిపోవును." భ్రమ నివారకములైన శివుని మాటలను విని, పార్వతీదేవి యొక్క సందేహములన్నియును తొలగిపోయెను. ఊహాజనితదారుణసంశయములు, తర్కవితర్కములు మటుమాయమయ్యెను. శ్రీరాముని పాదపద్మములయందు ఆమెకు భక్తి విశ్వాసములు ఇనుమడించెను.

(చౌ॥ 1-4)

దో-పుని పుని ప్రభు పద కమల గహి, జోరి పంకరుహ పాని।
బోలీఁ గిరిజా బచన బర, మనహుఁ ప్రేమ రస సాని ॥ 119 ॥

శివునిపాదపద్మములకు మ్రొక్కి తనకరకమలములతో అంజలి ఘటించి, పార్వతీదేవి అమృతమయవాక్కులను ఇట్లు పలికెను. (దో॥ 119)

చౌ- ససి కర సమ సుని గిరా తుమ్హారీ। మిటా మోహ సరదాతప భారీ ॥
తుమ్హ కృపాల సబు సంసఉ హరేఊ। రామ స్వరూప జాని మోహి పరేఊ ॥ 1 ॥
నాథ కృపాఁ అబ గయఉ బిషాదా। సుఖీ భయఉఁ ప్రభు చరన ప్రసాదా ॥
అబ మోహి ఆపని కింకరి జానీ। జదపి సహజ జడ నారి అయానీ ॥ 2 ॥
ప్రథమ జో మైఁ పూఛా సోఇ కహహూ। జౌఁ మో పర ప్రసన్న ప్రభు అహహూ ॥
రామ బ్రహ్మ చినమయ అబినాసీ। సర్బ రహిత సబ ఉర పుర బాసీ ॥ 3 ॥
నాథ ధరేఉ నరతను కెహి హేతూ। మోహి సముఝాఇ కహహు బృషకేతూ ॥
ఉమా బచన సుని పరమ బినీతా। రామకథా పర ప్రీతి పునీతా ॥ 4 ॥

ఓ కృపానిధీ! మీ చల్లని మాటలు శరచ్చంద్ర కిరణములవలె ఆహ్లాదకరములు. అజ్ఞానజనితమైన నా మోహము శరదాతపము వంటిది. శరదృతువు నందు చల్లని చంద్రికలచే తాపము ఉపశమించినట్లు మీ శీతలవచనములచే నా మోహము తొలగిపోయినది.(1) మీరు నా సంశయములనన్నింటిని నివృత్తి చేసితిరి. ఇప్పుడు శ్రీరాముని యథార్థస్వరూపము తెలిసినది. నాథా! మీ దయవలన నా విషాదము దూరమైనది. మీ అనుగ్రహముచే నాకు సుఖశాంతులు లభించినవి. నన్ను మీ దాసురాలినిగా భావించి, నాయెడ ప్రసన్నభావము గలవారై, స్త్రీసహజచాపల్యముచే నేనడుగుచున్న ఈ ప్రశ్నకు సమాధానమును తెల్పుడు. శ్రీరాముడు పరబ్రహ్మ, జ్ఞానస్వరూపుడు, అవ్యయుడు, నిర్మలుడు, సర్వహృదయాంతర్యామి. ఓ వృషభధ్వజా! ఆయన మానుషరూపమును ఏల దాల్చెనో విశదీకరింపుడు? పార్వతీదేవియొక్క సవినయవచనములను ఆలకించి, శ్రీరామ వృత్తాంతమునెడ ఆమెకు గల మక్కువను గమనించి, (చౌ॥ 1-4)

దో-హియఁ హరషే కామారి తబ, సంకర సహజ సుజాన ।
బహు బిధి ఉమహి ప్రసంసి పుని, బోలే కృపానిధాన ॥ 120 (క) ॥

జ్ఞానస్వరూపుడు, కామారి, కృపాళువుఐన శివుడు మనస్సులోఆనందించి, బహువిధముల ఆమెను ప్రశంసించుచు ఇట్లు పలికెను. (దో॥ 120. క)

నవాహ్నికపారాయణము - మొదటి విరామము
మాసపారాయణము నాల్గవ విరామము

శ్రీరామావతార రహస్యము

సో- సును సుభ కథా భవాని, రామచరితమానస బిమల ।
కహా భుసుండి బఖాని, సునా బిహగ నాయక గరుడ ॥120 (ఖ) ॥
సో సంబాద ఉదార, జెహి బిధి భా ఆగేఁ కహబ ।
సునహు రామ అవతార, చరిత పరమ సుందర అనఘ ॥ 120 (గ) ॥
హరి గున నామ అపార, కథా రూప అగనిత అమిత ।
మైఁ నిజ మతి అనుసార, కహఉఁ ఉమా సాదర సునహు ॥ 120 (ఘ) ॥

ఓ భవానీ! శ్రీరామచరిత మానసమనెడి నిర్మలమైన, శుభంకరమైన కథను వినుము. మొదట దీనిని కాకభుశుండిముని పక్షిరాజైన గరుత్మంతునకు చెప్పెను. వారిసంవాదమునుగూర్చి మున్ముందు చెప్పెదను. మొదట రామావతారమునుగూర్చి వినుము. అది అతిసుందరము, పాపనాశకము. శ్రీహరిగుణములు, నామములు, కథలు, రూపములు అసంఖ్యాకములు, అపారములు. ఐనను యథాశక్తిగా తెల్పెదను. సాదరముగా వినుము. (సో॥ 120. ఖ,గ,ఘ)

1) ఆశ్వయుజమాసమున చిత్తకార్తెలో సూర్యకిరణ తాపము అధికముగా ఉండును దానిని 'శరదాతపము' అని యందురు. రాత్రి వేళలో వెన్నెల ప్రభావమున అది చల్లబడును.

చౌ- సును గిరిజా హరిచరిత సుహాఏ। బిపుల బిసద నిగమాగమ గాఏ ॥
హరి అవతార హేతు జెహి హోఈ। ఇదమిత్థం కహి జాఇ న సోఈ ॥ 1 ॥
రామ అతర్క్య బుద్ధి మన బానీ। మత హమార అస సునహి సయానీ ॥
తదపి సంత ముని బేద పురానా। జస కఛు కహహిఁ స్వమతి అనుమానా ॥ 2 ॥
తస మైఁ సుముఖి సునావఉఁ తోహీ। సముఝి పరఇ జస కారన మోహీ ॥
జబ జబ హోఇ ధరమ కై హానీ। బాఢహిఁ అసుర అధమ అభిమానీ ॥ 3 ॥
కరహిఁ అనీతి జాఇ నహిఁ బరనీ। సీదహిఁ బిప్ర ధేను సుర ధరనీ ॥
తబ తబ ప్రభు ధరి బిబిధ సరీరా। హరహిఁ కృపానిధి సజ్జన పీరా ॥ 4 ॥

గిరిజా! మనోహరమైన, విస్తృతమైన, ఉజ్జ్వలమైన శ్రీహరిచరితములను నిగమాగమములు ప్రస్తుతించినవి. బుద్ధిమంతురాలా! శ్రీహరిఅవతారములకు కారణములను ఇదమిత్థముగా చెప్పలేము. వాటికి కారణములు అనేకములు. శ్రీరాముడు వాఙ్మనోబుద్ధులకు అందని వాడు. ఐనను సత్పురుషులు, మునులు తమతమ ప్రజ్ఞలను అనుసరించి శ్రీరాముని స్తుతించిరి. వేదములును, పురాణములును ప్రస్తుతించినవి. ఓ సుముఖీ! ధర్మమునకు గ్లాని ఏర్పడినప్పుడును, నీచులు, అసురులు, గర్వోన్మత్తులు విజృంభించి, చెప్పుటకువీలులేని అధర్మకార్యములకు పాల్పడినప్పుడును, బ్రాహ్మణులు, గోవులు, దేవతలు దుఃఖములకు లోనైనప్పుడును, భూభారము పెఱిగినప్పుడును కృపాళువైన శ్రీహరి ఆయా అవతారములను ధరించి, సాధు జనుల దుఃఖములను తొలగించుచుండును. (చౌ॥ 1-4)

దో- అసుర మారి థాపహిఁ సురన్హ, రాఖహిఁ నిజ శ్రుతి సేతు ।
జగ బిస్తారహిఁ బిసద జస, రామ జన్మ కర హేతు ॥ 121 ॥

హరి రాక్షసులను సంహరించి, దేవతలను రక్షించును. వేదమర్యాదలను కాపాడును. లోకములోతన ఉజ్జ్వలకీర్తిని విస్తరింప జేయును. ఇట్టి కారణములతో గూడినదే రామావతారము గూడా. (దో॥ 121)

చౌ- సోఇ జస గాఇ భగత భవ తరహీఁ। కృపాసింధు జన హిత తను ధరహీఁ ॥
రామ జనమ కే హేతు అనేకా। పరమ బిచిత్ర ఏక తేఁ ఏకా ॥ 1 ॥
జనమ ఏక దుఇ కహఉఁ బఖానీ। సావధాన సును సుమతి భవానీ ॥
ద్వారపాల హరి కే ప్రియ దోఊ। జయ అరు బిజయ జాన సబ కోఊ ॥ 2 ॥
బిప్ర శ్రాప తేఁ దూనఉ భాఈ। తామస అసుర దేహ తిన్హ పాఈ ॥
కనకకసిపు అరు హాటక లోచన। జగత బిదిత సురపతి మద మోచన ॥ 3 ॥
బిజఈ సమర బీర బిఖ్యాతా। ధరి బరాహ బపు ఏక నిపాతా ॥
హోఇ నరహరి దూసర పుని మారా। జన ప్రహలాద సుజస బిస్తారా ॥ 4 ॥

ఈ విధముగా భక్తులు ఆయనయశోవైభవములను కీర్తించి, సంసార సాగరమును దాటుదురు. దయానిధియైన శ్రీహరి తనభక్తులహితమునకై అవతారములను దాల్చును. శ్రీరామజననమునకు పెక్కుకారణములు కలవు. ఒకదాని కంటె మఱియొకటి అద్భుతమైనది. భవానీ! ఆ కారణములలో ఒకటి రెండింటినిగూర్చి తెలిపెదను.

శ్రీహరికి జయ-విజయులు అను ఇద్దఱు ప్రియమైన ద్వారపాలకులుండిరనుట సర్వవిదితము. సనకాది మునుల శాపకారణమున వీరు తామసస్వభావులైన రాక్షసులుగా జన్మించిరి. వారి పేర్లు హిరణ్యాక్షుడు, హిరణ్యకశిపుడు. వారు సురపతియైన ఇంద్రునిగూడ జయించి, వీరులుగా ప్రసిద్ధి కెక్కిరి. హిరణ్యాక్షుని వధించుటకు శ్రీహరి వరాహావతారమును దాల్చెను. నరసింహావతారమున హిరణ్యకశిపుని వధించి, భక్తప్రహ్లాదునికీర్తిని వ్యాపింప జేసెను. (చౌ॥ 1-4)

దో- భఏ నిసాచర జాఇ తెఇ, మహాబీర బలవాన ।
కుంభకరన రావన సుభట, సుర బిజఈ జగ జాన ॥ 122 ॥

వారే మఱల రావణకుంభకర్ణులు-అనుపేర్లతో మహావీరులైన రాక్షసులుగా జన్మించిరి. వారు గొప్ప యోధులై దేవతలను గూడ జయించిరి. ఇది లోకవిదితము. (దో॥ 122)

చౌ- ముకుత న భఏ హతే భగవానా । తీని జనమ ద్విజ బచన ప్రవానా ॥
ఏక బార తిన్హ కే హిత లాగీ । ధరెఉ సరీర భగత అనురాగీ ॥ 1 ॥
కస్యప అదితి తహాఁ పితు మాతా । దసరథ కౌసల్యా బిఖ్యాతా ॥
ఏక కలప ఏహి బిధి అవతారా । చరిత పవిత్ర కిఏ సంసారా ॥ 2 ॥
ఏక కలప సుర దేఖి దుఖారే । సమర జలంధర సన సబ హారే ॥
సంభు కీన్హ సంగ్రామ అపారా । దనుజ మహాబల మరఇ న మారా ॥ 3 ॥
పరమ సతీ అసురాధిప నారీ । తెహిఁ బల తాహి న జితహిఁ పురారీ ॥ 4 ॥

సనకాదులశాపకారణమున జయ-విజయులు రాక్షసులుగా మూడు జన్మలెత్తవలసి యుండెను. కనుక హిరణ్యాక్ష, హిరణ్య కశిపులను భగవానుడు స్వయముగా సంహరించినను ఆ జన్మతో వారికి శాపవిముక్తి కలుగ లేదు. ప్రతిపర్యాయము తనభక్తులపైగల అనురాగమువలన భగవానుడు అవతారములను ఎత్తుచు వచ్చెను. ఒక అ(వామనా) వతారములో అదితి కశ్యపులు ఆయనకు తలిదండ్రులు. వారే రామవతారమున కౌసల్యాదశరథులు. ఒక కల్పములో ఈ విధముగా అవతారములనెత్తి భగవంతుడు జగత్తులో తన అద్భుత లీలలను ప్రకటించుచు వచ్చెను. మఱొక కల్పమున జలంధరుడను రాక్షసుడు దేవతలనందఱిని యుద్ధములో ఓడించెను. వారిఆపదలను నివారించుటకై మహేశ్వరుడుగూడ పెక్కుమాఱులు ఆతనితో భయంకరముగా పోరాడెను. కాని మహాశక్తిమంతుడైన ఆ రాక్షసుని వధింపలేకపోయెను. ఆ రాక్షసుని భార్యయైన బృందపాతివ్రత్య మహిమవలన త్రిపురాసుర సంహారియైన శివుడుగూడ వానిని వధింప లేకపోయెను. (చౌ॥ 1-4)

దో-ఛల కరి టారెఉ తాసు బ్రత, ప్రభు సుర కారజ కీన్హ ।
జబ తెహిఁ జానెఉ మరమ తబ, శ్రాప కోప కరి దీన్హ ॥ 123 ॥

ఒక కపటోపాయముచే విష్ణుమూర్తి ఆమెపాతివ్రత్యమును భంగపఱచి దేవతలను కాపాడెను. ఈమోసమును గ్రహించినబృంద కుపితయై విష్ణువును శపించెను. (దో॥ 123)

చౌ- తాసు శ్రాప హరి దీన్హ ప్రమానా । కౌతుకనిధి కృపాల భగవానా ॥
తహాఁ జలంధర రావన భయఊ । రన హతి రామ పరమ పద దయఊ ॥ 1 ॥

చౌ- సును గిరిజా హరిచరిత సుహాఏ। బిపుల బిసద నిగమాగమ గాఏ ॥
హరి అవతార హేతు జెహి హోఈ। ఇదమిత్థం కహి జాఇ న సోఈ ॥ 1 ॥
రామ అతర్క్య బుద్ధి మన బానీ। మత హమార అస సునహి సయానీ ॥
తదపి సంత ముని బేద పురానా। జస కఛు కహహిఀ స్వమతి అనుమానా ॥ 2 ॥
తస మైఀ సుముఖి సునావఉఀ తోహీ। సముఝి పరఇ జస కారన మోహీ ॥
జబ జబ హోఇ ధరమ కై హానీ। బాఢహిఀ అసుర అధమ అభిమానీ ॥ 3 ॥
కరహిఀ అనీతి జాఇ నహిఀ బరనీ। సీదహిఀ బిప్ర ధేను సుర ధరనీ ॥
తబ తబ ప్రభు ధరి బిబిధ సరీరా। హరహిఀ కృపానిధి సజ్జన పీరా ॥ 4 ॥

గిరిజా! మనోహరమైన, విస్తృతమైన, ఉజ్జ్వలమైన శ్రీహరిచరితములను నిగమాగమములు ప్రస్తుతించినవి. బుద్ధిమంతురాలా! శ్రీహరిఅవతారములకు కారణములను ఇదమిత్థముగా చెప్పలేము. వాటికి కారణములు అనేకములు. శ్రీరాముడు వాఙ్మనోబుద్ధులకు అందని వాడు. ఐనను సత్పురుషులు, మునులు తమతమ ప్రజ్ఞలను అనుసరించి శ్రీరాముని స్తుతించిరి. వేదములును, పురాణములును ప్రస్తుతించినవి. ఓ సుముఖీ! ధర్మమునకు గ్లాని ఏర్పడినప్పుడును, నీచులు, అసురులు, గర్వోన్మత్తులు విజృంభించి, చెప్పుటకువీలులేని అధర్మకార్యములకు పాల్పడినప్పుడును, బ్రాహ్మణులు, గోవులు, దేవతలు దుఃఖములకు లోనైనప్పుడును, భూభారము పెఱిగినప్పుడును కృపాళువైన శ్రీహరి ఆయా అవతారములను ధరించి, సాధు జనుల దుఃఖములను తొలగించుచుండును. (చౌ॥ 1-4)

దో-అసుర మారి థాపహిఀ సురన్హ, రాఖహిఀ నిజ శ్రుతి సేతు ।
జగ బిస్తారహిఀ బిసద జస, రామ జన్మ కర హేతు ॥ 121 ॥

హరి రాక్షసులను సంహరించి, దేవతలను రక్షించును. వేదమర్యాదలను కాపాడును. లోకములోతన ఉజ్జ్వలకీర్తిని విస్తరింప జేయును. ఇట్టి కారణములతో గూడినదే రామావతారము గూడా. (దో॥ 121)

చౌ- సోఇ జస గాఇ భగత భవ తరహీఀ। కృపాసింధు జన హిత తను ధరహీఀ ॥
రామ జనమ కే హేతు అనేకా। పరమ బిచిత్ర ఏక తేఀ ఏకా ॥ 1 ॥
జనమ ఏక దుఇ కహఉఀ బఖానీ। సావధాన సును సుమతి భవానీ ॥
ద్వారపాల హరి కే ప్రియ దోఊ। జయ అరు బిజయ జాన సబ కోఊ ॥ 2 ॥
బిప్ర శ్రాప తేఀ దూనఉ భాఈ। తామస అసుర దేహ తిన్హ పాఈ ॥
కనకకసిపు అరు హాటక లోచన। జగత బిదిత సురపతి మద మోచన ॥ 3 ॥
బిజఈ సమర బీర బిఖ్యాతా। ధరి బరాహ బపు ఏక నిపాతా ॥
హోఇ నరహరి దూసర పుని మారా। జన ప్రహలాద సుజస బిస్తారా ॥ 4 ॥

ఈ విధముగా భక్తులు ఆయునయశోవైభవములను కీర్తించి, సంసార సాగరమును దాటుదురు. దయానిధియైన శ్రీహరి తనభక్తులహితమునకై అవతారములను దాల్చును. శ్రీరామజననమునకు పెక్కుకారణములు కలవు. ఒకదాని కంటె మఱియొకటి అద్భుతమైనది. భవానీ! ఆ కారణములలో ఒకటి రెండింటినిగూర్చి తెలిపెదను.

శ్రీహరికి జయ-విజయులు అను ఇద్దఱు ప్రియమైన ద్వారపాలకులుండిరనుట సర్వవిదితము. సనకాది మునుల శాపకారణమున వీరు తామసస్వభావులైన రాక్షసులుగా జన్మించిరి. వారి పేర్లు హిరణ్యాక్షుడు, హిరణ్యకశిపుడు. వారు సురపతియైన ఇంద్రునిగూడ జయించి, వీరులుగా ప్రసిద్ధి కెక్కిరి. హిరణ్యాక్షుని వధించుటకు శ్రీహరి వరాహావతారమును దాల్చెను. నరసింహావతారమున హిరణ్యకశిపుని వధించి, భక్తప్రహ్లాదునికీర్తిని వ్యాపింప జేసెను. (చౌ॥ 1-4)

దో- భఏ నిసాచర జాఇ తెఇ, మహాబీర బలవాన।
కుంభకరన రావన సుభట, సుర బిజఈ జగ జాన ॥ 122 ॥

వారే మఱల రావణకుంభకర్ణులు-అనుపేర్లతో మహావీరులైన రాక్షసులుగా జన్మించిరి. వారు గొప్ప యోధులై దేవతలను గూడ జయించిరి. ఇది లోకవిదితము. (దో॥ 122)

చౌ- ముకుత న భఏ హతే భగవానా। తీని జనమ ద్విజ బచన ప్రవానా ॥
ఏక బార తిన్హ కే హిత లాగీ। ధరెఉ సరీర భగత అనురాగీ ॥ 1 ॥
కస్యప అదితి తహాఁ పితు మాతా। దసరథ కౌసల్యా బిఖ్యాతా ॥
ఏక కలప ఎహి బిధి అవతారా। చరిత పవిత్ర కిఏ సంసారా ॥ 2 ॥
ఏక కలప సుర దేఖి దుఖారే। సమర జలంధర సన సబ హారే ॥
సంభు కీన్హ సంగ్రామ అపారా। దనుజ మహాబల మరఇ న మారా ॥ 3 ॥
పరమ సతీ అసురాధిప నారీ। తెహిఁ బల తాహి న జితహిఁ పురారీ ॥ 4 ॥

సనకాదులశాపకారణమున జయ-విజయులు రాక్షసులుగా మూడు జన్మలెత్తవలసి యుండెను. కనుక హిరణ్యాక్ష, హిరణ్య కశిపులను భగవానుడు స్వయముగా సంహరించినను ఆ జన్మతో వారికి శాపవిముక్తి కలుగ లేదు. ప్రతిపర్యాయము తనభక్తులపైగల అనురాగమువలన భగవానుడు అవతారములను ఎత్తుచు వచ్చెను. ఒక అ(వామనా) వతారములో అదితి కశ్యపులు ఆయనకు తలిదండ్రులు. వారే రామవతారమున కౌసల్యాదశరథులు. ఒక కల్పములో ఈ విధముగా అవతారములనెత్తి భగవంతుడు జగత్తులో తన అద్భుత లీలలను ప్రకటించుచు వచ్చెను. మఱొక కల్పమున జలంధరుడను రాక్షసుడు దేవతలనందఱిని యుద్ధములో ఓడించెను. వారిఆపదలను నివారించుటకై మహేశ్వరుడుగూడ పెక్కుమాఱులు ఆతనితో భయంకరముగా పోరాడెను. కాని మహాశక్తిమంతుడైన ఆ రాక్షసుని వధింపలేకపోయెను. ఆ రాక్షసుని భార్యయైన బృందపాతివ్రత్య మహిమవలన త్రిపురాసుర సంహారియైన శివుడుగూడ వానిని వధింప లేకపోయెను. (చౌ॥ 1-4)

దో-ఛల కరి టారెఉ తాసు బ్రత, ప్రభు సుర కారజ కీన్హ।
జబ తెహిఁ జానెఉ మరమ తబ, శ్రాప కోప కరి దీన్హ॥ 123 ॥

ఒక కపటోపాయముచే విష్ణుమూర్తి ఆమెపాతివ్రత్యమును భంగపఱచి దేవతలను కాపాడెను. ఈమోసమును గ్రహించినబృంద కుపితయై విష్ణువును శపించెను. (దో॥ 123)

చౌ- తాసు శ్రాప హరి దీన్హ ప్రమానా। కౌతుకనిధి కృపాల భగవానా ॥
తహాఁ జలంధర రావన భయఊ। రన హతి రామ పరమ పద దయఊ ॥ 1 ॥

ఏక జనమ కర కారన ఏహా। జెహి లగి రామ ధరీ నరదేహా ॥
ప్రతి అవతార కథా ప్రభు కేరీ। సును ముని బరనీ కబిన్హ ఘనేరీ ॥ 2 ॥
నారద శ్రాప దీన్హ ఏక బారా। కలప ఏక తెహి లగి అవతారా ॥
గిరిజా చకిత భఈఀ సుని బానీ। నారద బిష్నుభగత పుని గ్యానీ ॥ 3 ॥
కారన కవన శ్రాప ముని దీన్హా। కా అపరాధ రమాపతి కీన్హా ॥
యహ ప్రసంగ మొహి కహహు పురారీ। ముని మన మోహ ఆచరజ భారీ ॥ 4 ॥

లీలావిలాసుడు, కృపాళువు ఐన శ్రీహరి ఆమెశాపమును అంగీకరించెను. ఆ జలంధరుడే మఱొకకల్పమున రావణుడై జన్మించెను. శ్రీరాముడు యుద్ధమున ఆతనిని వధించి, వానికి మోక్షమును ప్రసాదించెను. శ్రీరాముడు మానవుడుగా అవతరించుటకు ఇదియొక కారణము. భరద్వాజా! వినుము. ప్రతి అవతారగాథను కవులు అనేకవిధములుగా గానముచేసిరి. శ్రీహరి మానవుడుగా అవతరించుటకు నారదునిశాపముగూడ ఒకకారణము. ఈ మాట వినగానే పార్వతీదేవి చకితురాలయ్యెను. "ఓ త్రిపురారీ! నారదుడు విష్ణు భక్తుడు, జ్ఞాని. అట్టి దేవర్షి భగవంతుని ఎందులకు శపించెను? లక్ష్మీపతి చేసిన అపరాధమేమి? ఆ గాథను విపులముగా తెల్పుడు. మునీశ్వరుని మనస్సుకూడ మోహావేశమునకు లోనగుట ఆశ్చర్యకరముగదా!" అని పలికెను. (చౌ॥ 1-4)

నారదుని మోహము

దో-బోలే బిహసి మహేస తబ, గ్యానీ మూఢ న కోఇ।
జెహి జస రఘుపతి కరహిఀ జబ, సో తస తెహి ఛన హోఇ ॥ 124 (క) ॥

శివుడు నవ్వి ఇట్లనెను. "ఎవ్వడును జ్ఞానియు కాడు, మూఢుడును కాడు. శ్రీరఘునాథునిసంకల్పానుసారమే అన్నియు జరుగుచుండును. (దో॥ 124. క)

సో-కహఉఀ రామ గున గాథ, భరద్వాజ సాదర సునహు।
భవ భంజన రఘునాథ, భజు తులసీ తజి మాన మద ॥ 124 (ఖ) ॥

ఓ భరద్వాజా! శ్రీరాముని గుణగణములనుగూర్చి తెల్పెదను. సాదరముగా వినుము. తులసీదాసు చెప్పుచున్నాడు. మనసా! గర్వమును, స్వాభిమానమును వీడి, శ్రీ రఘునాథుని శరణుపొందుము. ఆయన నిన్ను ఈ భవసాగరమును దాటించును. (సో॥ 124. ఖ)

చౌ- హిమగిరి గుహా ఏక అతి పావని। బహ సమీప సురసరీ సుహావని ॥
ఆశ్రమ పరమ పునీత సుహావా। దేఖి దేవరిషి మన అతి భావా ॥ 1 ॥
నిరఖి సైల సరి బిపిన బిభాగా। భయఉ రమాపతి పద అనురాగా ॥
సుమిరత హరిహి శ్రాప గతి బాధీ। సహజ బిమల మన లాగి సమాధీ ॥ 2 ॥
ముని గతి దేఖి సురేస డెరానా। కామహి బోలి కీన్హ సనమానా ॥
సహిత సహాయ జాహు మమ హేతూ। చలెఉ హరషి హియఀ జలచరకేతూ ॥ 3 ॥

సునాసీర మన మహు< అసి త్రాసా । చహత దేవరిషి మమ పుర బాసా ॥
జే కామీ లోలుప జగ మాహీ< । కుటిల కాక ఇవ సబహి డెరాహీ< ॥ 4 ॥

హిమాలయ పర్వతమునందు అతి పవిత్రమైన గుహయొకటి గలదు. అది మిక్కిలిమనోజ్ఞము. దానిసమీపమున నిర్మలమైనగంగానది ప్రవహించుచుండును. అట్టి పవిత్రస్థలమునుజూచిన దేవర్షి నారదునిమనస్సు ఆహ్లాదభరిత మాయెను. ఆ పర్వతశిఖరములను, నదులను, వనములను చూచిన నారదమహర్షిలో శ్రీహరిభక్తి పెల్లుబికెను. భగవన్నామస్మరణవలన దక్షునిశాపమునుండి ("ఎచ్చటను నిలుకడలేక నీవు త్రిలోకసంచారమును చేయుచుందువుగాక" అనునది దక్షుని శాపము, దానినుండి) నారదుడు విముక్తుడాయెను. అతడు సమాధిలో మునిగి యుండెను. ఆ ముని యొక్క తపోనిమగ్న స్థితిని గుర్తించి, దేవేంద్రుడు భయపడెను. తపఃప్రభావముచే అతడు తన స్వర్గమును ఆక్రమించునేమో యని భీతిల్లెను. వెంటనే మన్మథుని రప్పించి, ఆదరసత్కారములను కావించి "నా మేలుకొఱకు నీవు నారదునితపస్సును భంగపఱచుము." అని పలికెను. ప్రపంచములో కామలోభ ప్రవృత్తులు గలవారు కాకులవలె ఎల్లప్పుడు ఇతరులను జూచి భయపడుచుండుట సహజము గదా! (చౌ॥ 1-4)

దో-సూఖ హాడ లై భాగ సఠ, స్వాన నిరఖి మృగరాజ ।
ఛీని లేఇ జని జాన జడ, తిమి సురపతిహి న లాజ ॥ 125 ॥

ఎండినఎముకను కొఱుకుచున్న ఒక తెలివిమాలినకుక్క సింహమును గాంచి, ఆ సింహము తననుండి ఆయెముకను లాగుకొనునేమోయని భయపడి, దానిని నోటగఱచుకొని పాఱిపోవును. దేవేంద్రుడు భయపడుట గూడ అట్టిదియే. (దో॥ 125)

చౌ- తెహి ఆశ్రమహి< మదన జబ గయఊ । నిజ మాయా< బసంత నిరమయఊ ॥
కుసుమిత బిబిధ బిటప బహురంగా । కూజహి< కోకిల గుంజహి< భృంగా ॥ 1 ॥
చలీ సుహావని త్రిబిధ బయారీ । కామ కృసాను బఢావనిహారీ ॥
రంభాదిక సురనారి నబీనా । సకల అసమసర కలా ప్రబీనా ॥ 2 ॥
కరహి< గాన బహు తాన తరంగా । బహుబిధి క్రీడహి< పాని పతంగా ॥
దేఖి సహాయ మదన హరషానా । కీన్హెసి పుని ప్రపంచ బిధి నానా ॥ 3 ॥
కామ కలా కఛు మునిహి న బ్యాపీ । నిజ భయ< డరెఉ మనోభవ పాపీ ॥
సీమ కి చా<పి సకఇ కోఉ తాసూ । బడ రఖవార రమాపతి జాసూ ॥ 4 ॥

నారదుని ఆశ్రమమునకు చేరి, మన్మథుడు వసంతమును సృష్టించెను. వృక్షములపై చిత్రవిచిత్రములగుపూవులు వికసించెను. కోకిలలు పంచమస్వరమును వినిపించెను. తుమ్మెదలు రొద చేయసాగెను. కామాగ్నిని రగిలింపజేయు శీతలమందసుగంధపవనములు వీచసాగెను. నవయువతులు, కామ కేళిలో ప్రవీణలైన రంభాది-అప్సరసలు అనేకరాగములలో పాటలు పాడిరి. కందుకాది వివిధ క్రీడలు సల్పిరి. మదనుడు తన సహాయకులను జూచి, సంతసించెను. అనేక-ఉపాయములను పన్నెను. నారదుని ముందర తనకపటోపాయములు పనిచేయకపోవుటచే మన్మథుడు భయపడెను. శ్రీహరి రక్షణలో ఉన్నవారి హద్దులను ఎవరు భంగపఱచ గలరు? (చౌ॥ 1-4)

దో-సహిత సహాయ సభీత అతి, మాని హారి మన మైన।
గహేసి జాఇ ముని చరన తబ, కహి సురి ఆరత బైన ॥ 126 ॥

మన్మథుడు తనఓటమిని అంగీకరించి, తనసహాయకులతోపాటు నారదుని పాదములపై బడి వినయముతో ప్రార్థించెను. (దో॥ 126)

చౌ- భయఉ న నారద మన కఛు రోషా। కహి ప్రియ బచన కామ పరితోషా ॥
నాఇ చరన సిరు ఆయసు పాఈ। గయఉ మదన తబ సహిత సహాఈ ॥ 1 ॥
ముని సుసీలతా ఆపని కరనీ। సురపతి సభాఁ జాఇ సబ బరనీ ॥
సుని సబ కేఁ మన అచరజు ఆవా। మునిహి ప్రసంసి హరిహి సిరు నావా ॥ 2 ॥
తబ నారద గవనే సివ పాహీఁ। జితా కామ అహమితి మన మాహీఁ ॥
మార చరిత సంకరహి సునాఏ। అతిప్రియ జాని మహేస సిఖాఏ ॥ 3 ॥
బార బార బినవఉఁ ముని తోహీ। జిమి యహ కథా సునాయహు మోహీ ॥
తిమి జని హరిహి సునావహు కబహూఁ। చలెహుఁ ప్రసంగ దురాఏహు తబహూఁ ॥ 4 ॥

నారదుని మనస్సులో కోపము ఏమాత్రము లేదు. పైగా అతడు ప్రియవచనములతో మన్మథుని ఓదార్చెను. మన్మథుడు ఆయనపాదములకుమ్రొక్కి సెలవుగైకొని సపరివారముగా వెళ్లిపోయెను. అతడు దేవేంద్రునిసభకు వెళ్లి, తన ప్రయత్నవైఫల్యములను, నారదుని తపోనిష్ఠాగరిమనుగూర్చి వివరించెను. అందఱును ఆశ్చర్య పడి, నారదుని గొప్పదనమును పొగడిరి. శ్రీహరికి ప్రణమిల్లిరి. కాముని జయించితిననుగర్వముతోగూడిననారదుడు పరమశివునికడకు వెళ్లి, ఆయనసమక్షమున తనస్వాతిశయమును ప్రకటించెను. పరమశివుడాయనను మందలించుచు ఇట్లనెను. "ఓ మునీ! స్వాతిశయముతోగూడిన నీ కామవిజయ గాథను ఎన్నడును విష్ణుమూర్తికడ ప్రస్తావింప వద్దు. సందర్భము వచ్చినను దానిని దాచియుంచుము. (చౌ॥ 1-4)

దో-సంభు దీన్హ ఉపదేస హిత, నహిఁ నారదహి సోహాన।
భరద్వాజ కౌతుక సునహు, హరి ఇచ్ఛా బలవాన ॥ 127 ॥

శివుని హితవచనములు నారదుని చెవికెక్కలేదు. ఓ భరద్వాజా! అనంతరము జరిగిన వినోద గాథను తెలిపెదను వినుము. శ్రీహరి సంకల్పము బలీయమైనది. (దో॥ 127)

చౌ- రామ కీన్హ చాహహిఁ సోఇ హోఈ। కరై అన్యథా అస నహిఁ కోఈ ॥
సంభు బచన ముని మన నహిఁ భాఏ। తబ బిరంచి కే లోక సిధాఏ ॥ 1 ॥
ఏక బార కరతల బర బీనా। గావత హరి గున గాన ప్రబీనా ॥
ఛీరసింధు గవనే మునినాథా। జహఁ బస శ్రీనివాస శ్రుతిమాథా ॥ 2 ॥
హరషి మిలే ఉఠి రమానికేతా। బైఠే ఆసన రిషిహి సమేతా ॥
బోలే బిహసి చరాచర రాయా। బహుతే దినన కీన్హి ముని దాయా ॥ 3 ॥

కామ చరిత నారద సబ భాషే। జద్యపి ప్రథమ బరజి సివఁ రాఖే ॥
అతి ప్రచండ రఘుపతి కై మాయా। జెహి న మోహ అస కో జగ జాయా ॥ 4 ॥

శ్రీరాముని సంకల్పమే నెఱవేఱును. దానికి విరుద్ధముగా ఎన్నడును, ఏమియు జరుగదు. శివుని సూచనను పెడచెవిన బెట్టి, నారదుడు బ్రహ్మలోకమునకు వెడలెను. పిమ్మట ఆ గానకళావిశారదుడు మహతీనాదముతో శ్రీహరిని కీర్తించుచు, వేదశిరోభూషణుడైన శ్రీమహావిష్ణువు నివసించుక్షీరసాగరమును జేరెను. లక్ష్మీపతి లేచి, ఎదురేగి దరహాసముతో నారదుని ఆహ్వానించి, "మునీశ్వరా! చాలాకాలమునకు విచ్చేసితిరి." అని పలికెను. శివుడు వారించినను లెక్కింపక తన కామవిజయగాథను విష్ణువునకు వర్ణించి చెప్పెను. శ్రీరఘునాథునిమాయ అనుల్లంఘ్యము. దానికి లోనుకానివారు ఈ ప్రపంచమున ఉండరు. (చౌ॥ 1-4)

దో-రూఖ బదన కరి బచన మృదు, బోలే శ్రీభగవాన।
తుమ్హారే సుమిరన తేఁ మిటహిఁ, మోహ మార మద మాన॥ 128 ॥

శ్రీమహావిష్ణువు ఉదాసీనభావముతో విని, మృదుమధురముగా నారదునితో ఇట్లు పల్కెను. "మునీశ్వరా! మిమ్ము స్మరించినంత మాత్రముననే జనుల మోహము, మదము, కామము, అభిమానము మున్నగునవి అన్నియును దూరమగును. ఇంక మీ విషయము చెప్పనేల? (దో॥ 128)

చౌ- సును ముని మోహ హోఇ మన తాకేఁ। గ్యాన బిరాగ హృదయ నహిఁ జాకేఁ ॥
బ్రహ్మచరజ బ్రత రత మతిధీరా। తుమ్హహి కి కరఇ మనోభవ పీరా ॥ 1 ॥
నారద కహేఉ సహిత అభిమానా। కృపా తుమ్హారి సకల భగవానా ॥
కరునానిధి మన దీఖ బిచారీ। ఉర అంకురేఉ గరబ తరు భారీ ॥ 2 ॥
బేగి సో మైఁ డారిహఉఁ ఉఖారీ। పన హమార సేవక హితకారీ ॥
ముని కర హిత మమ కౌతుక హోఈ। అవసి ఉపాయ కరబి మైఁ సోఈ ॥ 3 ॥
తబ నారద హరి పద సిర నాఈ। చలే హృదయఁ అహమితి అధికాఈ ॥
శ్రీపతి నిజ మాయా తబ ప్రేరీ। సునహు కఠిన కరనీ తెహి కేరీ ॥ 4 ॥

"మునీశ్వరా! హృదయమున జ్ఞానవైరాగ్యములు లేనివారు మోహమునకు లోనగుదురు. మీరు బ్రహ్మచర్యవ్రతదీక్షాదక్షులు, ధీరులు. మిమ్ము మన్మథుడేమిచేయగలడు?"- నారదుడు స్వాతిశయముతో "ప్రభూ! ఇదియంతయు నీఅనుగ్రహఫలమే"- అనియనెను. దయాళువైన విష్ణువు ఆలోచించెను. "ఈ నారదుని హృదయములో దురభిమాన బీజము నాటుకొని. మొలకెత్తినది. వెంటనే దానిని నిర్మూలించెదను. భక్తులను కాపాడుటయే నా వ్రతము. దీనికై ఒక సంఘటనను సృష్టించెదను.అది నారదునకు శ్రేయస్సును గూర్చును. అట్లు చేయుట నాకు లీలావిలాసము."- నారదుడు విష్ణువునకు వందన మాచరించి, అతి గర్వముతో వెళ్లిపోయెను. విష్ణువు తనమాయను ప్రేరేపించెను. ఆమాయాచర్యల ప్రాబల్యములను వినుము. (చౌ॥ 1-4)

దో-బిరచేఉ మగ మహుఁ నగర తెహిఁ, సత జోజన బిస్తార।
శ్రీనివాసపుర తేఁ అధిక, రచనా బిబిధ ప్రకార ॥ 129 ॥

విష్ణుమాయాప్రభావమున మార్గమధ్యమున వెంటనే నూఱుయోజనములవిస్తీర్ణముగల ఒకమహానగరము ఏర్పడెను. అందు నిర్మితములైన వివిధములగు భవన శోభలతో ఆ అద్భుతనగరము వైకుంఠమునుగూడ మించి పోయెను. (దో॥ 129)

చౌ- బసహిఁ నగర సుందర నర నారీ । జను బహు మనసిజ రతి తనుధారీ ॥
తెహిఁ పుర బసఇ సీలనిధి రాజా । అగనిత హయ గయ సేన సమాజా ॥ 1 ॥
సత సురేస సమ బిభవ బిలాసా । రూప తేజ బల నీతి నివాసా ॥
బిస్వమోహనీ తాసు కుమారీ । శ్రీ బిమోహ జిసు రూపు నిహారీ ॥ 2 ॥
సోఇ హరిమాయా సబ గున ఖానీ । సోభా తాసు కి జాఇ బఖానీ ॥
కరఇ స్వయంబర సో నృపబాలా । ఆఏ తహఁ అగనిత మహిపాలా ॥ 3 ॥
ముని కౌతుకీ నగర తెహిఁ గయఊ । పురబాసిన్హ సబ పూఛత భయఊ ॥
సుని సబ చరిత భూపగృహఁ ఆఏ । కరి పూజా నృప ముని బైఠాఏ ॥ 4 ॥

ఆ నగరమునగల స్త్రీపురుషులందఱును రతీమన్మథులవలె అతిసుందరులు. ఆ నగరమును 'శీలనిధి' అను రాజు పాలించుచుండెను. అతని మహాసైన్యమున అసంఖ్యాకములైన అశ్వములు, గజములు, పదాతిదళములు గలవు. ఆతని వైభవము ఇంద్ర వైభవమునకు నూఱు రెట్లు అధికముగా ఉండెను. అతడు సహజముగనే సుందరరూపము, మహాతేజస్సు, గొప్పబలము, నైతికపటుత్వము గలవాడు ఆతనికూతురు విశ్వమోహిని. ఆమె అందచందములకు లక్ష్మీదేవియు ముగ్ధురాలగును. సర్వశుభలక్షణసంపన్నురాలైన ఆ రాజకుమారి మహా విష్ణువు యొక్క మాయాశక్తియే. ఆమె శోభను ఎట్లు వర్ణింపగలము? ఆమెకు స్వయంవరము చాటింపబడెను. పెక్కుమంది రాజులు అందులకై విచ్చేసియుండిరి. అతికుతూహలముతో నారదుడు అచటికి వచ్చి, నగరవాసులనుండి అన్ని విషయములను తెలిసికొనెను. రాజు తనభవనమునకు విచ్చేసిననారదుని సత్కరించి, ఉచితాసనముపై కూర్చుండ బెట్టెను. (చౌ॥ 1-4)

దో- ఆని దెఖాఈ నారదహి, భూపతి రాజకుమారి ।
కహహు నాథ గున దోష సబ, ఏహి కే హృదయఁ బిచారి ॥ 130 ॥

రాజు తనకుమార్తెను పిలిపించి, నారదమునికి చూపి, "ఓ మునీశ్వరా! ఈమె గుణదోషములను గూర్చి యోచించి, తెల్పుడు" అనియనెను. (దో॥ 130)

చౌ- దేఖి రూప ముని బిరతి బిసారీ । బడీ బార లగి రహే నిహారీ ॥
లచ్ఛన తాసు బిలోకి భులానే । హృదయఁ హరష నహిఁ ప్రగట బఖానే ॥ 1 ॥
జో ఏహి బరఇ అమర సోఇ హోఈ । సమరభూమి తెహి జీత న కోఈ ॥
సేవహిఁ సకల చరాచర తాహీ । బరఇ సీలనిధి కన్యా జాహీ ॥ 2 ॥
లచ్ఛన సబ బిచారి ఉర రాఖే । కఛుక బనాఇ భూప సన భాషే ॥
సుతా సులచ్ఛన కహి నృప పాహీఁ । నారద చలే సోచ మన మాహీఁ ॥ 3 ॥

కరౌఁ జాఇ సోఇ జతన బిచారీ । జెహి ప్రకార మోహి బరై కుమారీ ॥
జప తప కఛు న హోఇ తెహి కాలా । హే బిధి మిలఇ కవన బిధి బాలా ॥ 4 ॥

రాజకుమారి సౌందర్యమును చూడగనే నారదునివైరాగ్యము అంతయు మాయమై పోయెను. అతడామెను తదేకదృష్టితో చూడసాగెను. ఆమెశుభలక్షణములనుగాంచి నారదుడు తననుతాను మఱచిపోయెను. వెంటనే అతడు ఆమెపై మరులుగొనెను. కానిదానిని అతడు బయటికి ప్రకటింపలేదు. తనలోతాను ఇట్లు తర్కించుకొనెను. "ఈమెను వివాహమాడినవాడు అమరుడగును. వాని జన్మధన్యము. అతడు సర్వవిజేత. రణరంగమున ఆతనిని ఎవ్వరును జయింప జాలరు. ఈమె వరించిన వానికి చరాచర ములన్నియును సేవలొనర్చును." నారదుడు ఈ విధముగా ఆమెశుభలక్షణములను అన్నింటిని మనస్సున తర్కించుకొని, మురిసి పోయెను. బయటికి ఆమె లక్షణములలో కొన్నింటిని మాత్రమే తెల్పుచు, "ఈమె చాలా అదృష్టవంతురాలు" అని చెప్పి, వెళ్లి పోయెను. పిదప అతడు తనలోతాను ఇట్లు ఆలోచించుకొనసాగెను. ఈ రాజకుమారి నన్ను వరించునట్లు చూచెదను. జపతపములకు ఇది సమయముగాదు. "విధాతా! ఈ కన్య నన్ను వరించునుపాయమేమి?" (చౌ॥ 1-4)

దో- ఏహి అవసర చాహిఅ పరమ, సోభా రూప బిసాల ।
జో బిలోకి రీఝై కుఅఁరి, తబ మేలై జయమాల ॥ 131 ॥

ఈ సమయమున నేను మిక్కిలిసుందరునిగా రూపొందవలెను. రాజకుమారి నన్ను జూచి, తన వరమాలను నామెడలోనే వేయవలెను. (దో॥ 131)

చౌ- హరి సన మాగౌఁ సుందరతాఈ । హోఇహి జాత గహరు అతి భాఈ ॥
మోరేఁ హిత హరి సమ నహిఁ కోఊ । ఏహి అవసర సహాయ సోఇ హోఊ ॥ 1 ॥
బహుబిధి బినయ కీన్హి తెహి కాలా । ప్రగటేఉ ప్రభు కౌతుకీ కృపాలా ॥
ప్రభు బిలోకి ముని నయన జుడానే । హోఇహి కాజు హిఏఁ హరషానే ॥ 2 ॥
అతి ఆరతి కహి కథా సునాఈ । కరహు కృపా కరి హోహు సహాఈ ॥
ఆపన రూప దేహు ప్రభు మోహీ । ఆన భాఁతి నహిఁ పావౌఁ ఓహీ ॥ 3 ॥
జెహి బిధి నాథ హోఇ హిత మోరా । కరహు సో బేగి దాస మైఁ తోరా ॥
నిజ మాయా బల దేఖి బిసాలా । హియఁ హఁసి బోలే దీనదయాలా ॥ 4 ॥

"ఈక్షణముననే శ్రీహరి కడకు వెళ్లి, ఆయనసౌందర్యమును నాకిమ్మని ప్రార్థించెదను. కాని ఆచటికి వెళ్లుటకు చాలా సమయము పట్టును. ఆ హరితప్ప నాకు హితమొనర్చువారు మఱియొకరు ఎవ్వరును లేరు. ఈ సమయమున నాకు ఆయనయే దిక్కు." అని భావించి, నారదుడు శ్రీహరిని అనేక విధముల ప్రార్థించెను. లీలామయుడు, కృపాళువు ఐన నారాయణుడు తత్క్షణమే ప్రత్యక్షమాయెను. ఆ ప్రభువును గాంచి మునీశ్వరుడు మిక్కిలి సంతసించెను. ఆనందముతో అతని కన్నులు చెమ్మగిల్లెను. తన కోరిక తప్పక నెరవేరునని దృఢముగా నమ్మెను. తనకు సహాయపడుమని అత్యంత దీనుడై అతడు విష్ణుమూర్తిని వేడుకొనెను. "మీ సౌందర్యమును నాకు ప్రసాదింపుడు. నేను ఆమెను తప్పక వివాహమాడవలెను. ప్రభూ! నాకు త్వరగా మేలు చేయుడు. నేను మీదాసుడను. నాకు హితము కల్గునట్లు అనుగ్రహింపుడు." దీనదయాళువైన శ్రీమహావిష్ణువు తనమాయాప్రభావమును జూచి, నవ్వి ఇట్లనెను. (చౌ॥ 1-4)

దో-జెహి బిధి హోఇహి పరమ హిత, నారద సునహు తుమ్హార ।
సోఇ హమ కరబ న ఆన కఛు, బచన న మృషా హమార ॥ 132 ॥

ఓ నారద మహర్షీ! నీకు పరమహితమైనదానిని తప్పకచేయగలను. మఱొక విధముగా చేయను. నామాట ఎన్నడును అసత్యము గాదు. (దో॥ 132)

చౌ- కుపథ మాగ రుజ బ్యాకుల రోగీ । బైద న దేఇ సునహు ముని జోగీ ॥
ఏహి బిధి హిత తుమ్హార మైఁ ఠయఊ । కహి అస అంతరహిత ప్రభు భయఊ ॥ 1 ॥
మాయా బిబస భఏ ముని మూఢా । సమురీఝ నహిఁ హరి గిరా నిగూఢా ॥
గవనే తురత తహఁ రిషిరాఈ । జహఁ స్వయంబర భూమి బనాఈ ॥ 2 ॥
నిజ నిజ ఆసన బైఠే రాజా । బహు బనావ కరి సహిత సమాజా ॥
ముని మన హరష రూప అతి మోరేఁ । మోహి తజి ఆనహి బరిహి న భోరేఁ ॥ 3 ॥
ముని హిత కారన కృపానిధానా । దీన్హ కురూప న జాఇ బఖానా ॥
సో చరిత్ర లఖి కాహుఁ న పావా । నారద జాని సబహిఁ సిర నావా ॥ 4 ॥

"మునీశ్వరా! వినుము. ఒక వ్యాకులుడైనరోగి తనకు హానికరమైన ఆహారమును అడిగినచో వైద్యుడు దానిని ఇయ్యడు. అట్లే నేను నీకు హితమును గూర్చుటకే నిశ్చయించితిని." అనిచెప్పి, శ్రీహరి అచటినుండి అంతర్ధానమయ్యెను. మాయామోహితుడైన నారదుడు శ్రీహరివచనముల అంతరార్థమును గ్రహింపలేక పోయెను. పిమ్మట అతడు స్వయంవర మంటపమునకు చేరెను. చక్కగా అలంకృతులైన రాజన్యులెల్లరును సపరివారముగా విచ్చేసి, సముచితాసనములపై ఆసీనులైయుండిరి. మహర్షి తనలో తాను ఉప్పొంగి పోవుచుండెను. "నా రూపలావణ్యములను జూచిన రాకుమారి నన్నే వరించును. ఇతరులను వరింపదు." అని తలంచుకొనుచుండెను. మహర్షిహితమునుగోరి భగవంతుడు అతనిని కురూపిగా మార్చెను. కాని ఎవ్వరును ఆతనిమార్పును గమనింపనేలేదు. నారదుడనియే భావించి, అందఱును ఆయనకు మ్రొక్కుచు ఉండిరి. (చౌ॥ 1-4)

దో-రహే తహాఁ దుఇ రుద్ర గన, తే జానహిఁ సబ భేఉ ।
బిప్రబేష దేఖత ఫిరహిఁ, పరమ కౌతుకీ తేఉ ॥ 133 ॥

అచ్చట శివునిప్రమథగణములలోనివారు ఇద్దఱుండిరి. వారికి ఈ రహస్యమంతయును తెలిసియుండెను. వారు బ్రాహ్మణ వేషములలో సంచరించుచు ఈ వినోదమును చూచుచు ఆనందించుచుండిరి. (దో॥ 133)

చౌ- జెహిఁ సమాజ బైఠే ముని జాఈ । హృదయఁ రూప అహమితి అధికాఈ ॥
తహఁ బైఠే మహేస గన దోఊ । బిప్రబేష గతి లఖఇ న కోఊ ॥ 1 ॥
కరహిఁ కూటి నారదహి సునాఈ । నీకి దీన్హి హరి సుందరతాఈ ॥
రీఝిహి రాజకుఅఁరి ఛబి దేఖీ । ఇన్హహి బరిహి హరి జాని బిసేషీ ॥ 2 ॥

మునిహి మోహ మన హాథ పరాఏఁ। హఁసహిఁ సంభు గన అతి సచు పాఏఁ॥
జదపి సునహిఁ ముని అటపటి బానీ। సముఝి న పరఇ బుద్ధి భ్రమ సానీ ॥ 3 ॥
కాహుఁ న లఖా సా చరిత బిసేషా। సో సరూప నృపకన్యాఁ దేఖా ॥
మర్కట బదన భయంకర దేహీ। దేఖత హృదయఁ క్రోధ భా తేహీ ॥ 4 ॥

నారదుడు తనసౌందర్యమునుగూర్చి మిక్కిలిగర్వముతో ఉండెను. నారదుడు కూర్చున్నవరుసలోనే ఈ శివగణములవారుగూడ కూర్చొని యుండిరి. వారు బ్రాహ్మణ వేషములలో ఉండుటచే వారినిజస్వరూపములను ఎవ్వరును తెలిసికొనలేక పోయిరి. నారదునికి వినబడునట్లుగా వారు వ్యంగ్య వచనములను పలుకుచుండిరి. "శ్రీహరి ఈయనకు చాల అందమైన రూపమును ఇచ్చినాడు. రాజకుమారి ఈయనను చూడగనే ముగ్ధురాలై హరి (వానరము) అని తలచి ఇతనినే వరించును."- నారదుడు మోహ పరవశుడై యుండెను. వారి పరిహాసములను విన్నను అతడు వాటి వ్యంగ్యార్థములను గ్రహింప లేదు. శివ గణములవారు ఈ వినోదమునకు ఆనందించుచుండిరి. ఈ విశేష దృశ్యమును ఎవ్వరును చూడలేదు. కేవలము రాజకుమారి మాత్రము ఆతని నిజస్వరూపమును జూచెను. అతనివానరముఖమును భయంకరాకారమునుజూచి ఏవగించు కొనెను. (చౌ॥ 1-4)

దో-సఖీఁ సంగ లై కుఅఁరి తబ, చలి జను రాజమరాల।
దేఖత ఫిరఇ మహీప సబ, కర సరోజ జయమాల ॥ 134 ॥

రాజకుమారి తనసఖులతోగూడి రాజహంసవలె నడచుచు సభలో ప్రవేశించెను. ఆమె వరమాలను చేతబట్టి రాజన్యులను అందఱిని జూచుచు ముందుకు సాగుచుండెను. (దో॥ 134)

చౌ- జెహి దిసి బైఠే నారద ఫూలీ। సో దిసి తెహిఁ న బిలోకీ భూలీ ॥
పుని పుని ముని ఉకసహిఁ అకులాహీఁ। దేఖి దసా హరగన ముసుకాహీఁ ॥ 1 ॥
ధరి నృపతను తహఁ గయఉ కృపాలా। కుఅఁరి హరషి మేలెఉ జయమాలా ॥
దులహిని లై గే లచ్ఛినివాసా। నృపసమాజ సబ భయఉ నిరాసా ॥ 2 ॥
ముని అతి బికల మోహఁ మతి నాఠీ। మని గిరి గఈ ఛూటి జను గాఁఠీ ॥
తబ హర గన బోలే ముసుకాఈ। నిజ ముఖ ముకుర బిలోకహు జాఈ ॥ 3 ॥
అస కహి దోఉ భాగే భయఁ భారీ। బదన దీఖ ముని బారి నిహారీ ॥
బేషు బిలోకి క్రోధ అతి బాఢా। తిన్హహి సరాప దీన్హ అతి గాఢా ॥ 4 ॥

నారదుడు కూర్చున్న వైపు ఆమె కన్నెత్తియైనను చూడలేదు. నారదుడు పదే పదే నిలబడుచు వ్యాకులుడగుచుండెను. అతని స్థితిని గాంచి శివగణముల వారు నవ్వుకొనుచుండిరి. కృపాళువైన శ్రీహరి రాజు వేషములో అచటికి (ఆ సభకు) విచ్చేసెను. రాజకుమారి అతిహర్షముతో వరమాలను ఆయనమెడలో వేసెను. లక్ష్మీపతి ఆమెను తనవెంట తీసికొని వెళ్లెను. రాజులందఱును నిరాశకు గుఱియైరి. మోహకారణముగా నారదమహర్షిబుద్ధి భ్రష్టమైనది. కొంగుముడిలోనిమణి జారిపోయినవానివలె అతడు వ్యాకులచిత్తుడాయెను. శివునిగణములవారు నవ్వుచు అతనితో "ఒకసారి నీముఖమును అద్దములో చూచుకొనుము." అనిపల్కి భయముతో పాఱిపోయిరి.

నారదుడు నీటిలో తన వికృత రూపమును చూచుకొని మిక్కిలి క్రుద్ధుడాయెను. వెంటనే అతడు శివ గణముల వారిని కఠినముగా శపించెను. (చౌ॥ 1-4)

దో- హోహు నిసాచర జాఇ తుమ్హ, కపటీ పాపీ దోఉ।
హఁసెహు హమహి సో లేహు ఫల, బహురి హఁసెహు ముని కోఉ ॥ 135 ॥

"ఓ పాపాత్ములారా! వంచకులారా! మీరు రాక్షసులై జన్మింతురుగాక. నన్ను పరిహసించి నందులకు తగినఫలితమును అనుభవించెదరు. మఱల ఏమునినిగూడ పరిహసింపరు గదా?"- అని శపించెను. (దో॥ 135)

చౌ- పుని జల దీఖ రూప నిజ పావా। తదపి హృదయఁ సంతోష న ఆవా ॥
ఫరకత అధర కోప మన మాహీఁ। సపది చలే కమలాపతి పాహీఁ ॥ 1 ॥
దేహఉఁ శ్రాప కి మరిహఉఁ జాఈ। జగత మోరి ఉపహాస కరాఈ ॥
బీచహిఁ పంథ మిలే దనుజారీ। సంగ రమా సోఇ రాజకుమారీ ॥ 2 ॥
బోలే మధుర బచన సురసాఈఁ। ముని కహఁ చలే బికల కీ నాఈఁ ॥
సునత బచన ఉపజా అతి క్రోధా। మాయా బస న రహా మన బోధా ॥ 3 ॥
పర సంపదా సకహు నహిఁ దేఖీ। తుమ్హరేఁ ఇరిషా కపట బిసేషీ ॥
మథత సింధు రుద్రహి బౌరాయహు। సురన్హ ప్రేరి బిష పాన కరాయహు ॥ 4 ॥

నారదముని మఱల నీటిలో తన రూపమును ఒకసారి చూచుకొనెను. అప్పుడు ఆయనకు తననిజస్వరూపమే కనబడెను. ఐనను సంతుష్టుడు కాలేదు. పెదవులు వణకుచుండెను. మనస్సు కోపముతో నిండిపోయెను. వెంటనే ఆతడు శ్రీహరియొద్దకు పోయెను. "ఇప్పుడే పోయి శ్రీహరిని శపించెదను. లేదా నా ప్రాణములను త్యజించెదను. అతడు లోకములో నన్ను నవ్వులపాలు చేసెను." అనియనుకొనుచు పోవుచుండగా శ్రీహరి త్రోవలోనే నారదుని కలిసెను. లక్ష్మీదేవియు, ఆ రాజకుమారియు అతని వెంటనుండిరి. దేవదేవుడైన విష్ణువు "మునీశ్వరా! వ్యాకులచిత్తుడవై ఎక్కడికి వెళ్లుచున్నావు?" అని మృదుమధురముగా పలికెను. ఈ మాటలు విన్ననారదునికోపము ఇనుమడించెను. మాయా మోహితుడైనమునికి బుద్ధినశించుటచే అతడిట్లనెను. "నీవు ఇతరుల సంపదలనుజూచి ఓర్వలేవు, సముద్రమథనసమయమున దేవతలప్రేరణతో నీవు ఆ భోళాశంకరునిచే విషమును ద్రావించితివి. నీవు ఈర్ష్యాళువు కపటివి. (చౌ॥ 1-4)

దో- అసుర సురా బిష సంకరహి, ఆపు రమా మని చారు।
స్వారథ సాధక కుటిల తుమ్హ, సదా కపట బ్యవహారు ॥ 136 ॥

రాక్షసులకు మదిర (మద్యము)ను, శివునకు విషమును ఇచ్చి, నీవు మాత్రము సౌందర్యరాశియైన లక్ష్మీదేవిని, కౌస్తుభమణిని తీసికొంటివి. నీవు మిక్కిలి స్వార్థపరుడువు, కుటిలుడవు. (దో॥ 136)

చౌ- పరమ స్వతంత్ర న సిర పర కోఈ। భావఇ మనహి కరహు తుమ్హ సోఈ ॥
భలెహి మంద మందెహి భల కరహూ। బిసమయ హరష న హియఁ కఛు ధరహూ ॥ 1 ॥

డహకి డహకి పరిచెహు సబ కాహూ । అతి అసంక మన సదా ఉఛాహూ ॥
కరమ సుభాసుభ తుమ్హహి న బాధా । అబ లగి తుమ్హహి న కాహూఀ సాధా ॥ 2 ॥
భలే భవన అబ బాయన దీన్హా । పావహుగే ఫల ఆపన కీన్హా ॥
బంచెహు మోహి జవని ధరి దేహా । సోఇ తను ధరహు శ్రాప మమ ఏహా ॥ 3 ॥
కపి ఆకృతి తుమ్హ కీన్హి హమారీ । కరిహహిఀ కీస సహాయ తుమ్హారీ ॥
మమ అపకార కీన్హ తుమ్హ భారీ । నారి బిరహఀ తుమ్హ హోబ దుఖారీ ॥ 4 ॥

నీవు పరమ స్వతంత్రుడవు. ఎవరిఅధీనములోను ఉండవు. అందువలన నీకు తోచినట్లు చేయుచుందువు. మంచిని చెడుగా, చెడును మంచిగా చేయుచుందువు. నీ హృదయములో హర్ష విషాదములు లేవు. నిరంతరము ప్రతివ్యక్తిని మోసగించుచుందువు. కుయుక్తులకు అలవాటు పడినవాడవు. నీకు భయము లేదు. శుభాశుభకర్మలు నిన్ను బాధింపవు. ఇంతవఱకు ఎవ్వరునూ నిన్ను సరియైనమార్గములో పెట్టలేదు. నీవు ఇచ్చినవాయనమును నీవే పుచ్చుకొనుము. నీవు చేసికొనినకర్మలఫలమును తప్పక నీవే అనుభవింపగలవు. నీవు ఏ రూపమున నన్ను మోసగించితివో ఆ రూపమునే పొందగలవు. ఇదే నీకు నా శాపము. నీవు నాకు వానరాకృతిని ఇచ్చితివి. కావున నీవు వానరులను ఆశ్రయింపక తప్పదు. నేను వరించిన స్త్రీని నాకు దక్కకుండ చేసితివి. కావున నీవు గూడ స్త్రీ వియోగముతో దుఃఖించెదవు. (చౌ॥ 1-4)

దో- శ్రాప సీస ధరి హరషి హియఀ, ప్రభు బహు బినతీ కీన్హి।
నిజ మాయా కై ప్రబలతా, కరషి కృపానిధి లీన్హి ॥ 137 ॥

ప్రభువు నారదునిశాపమును సంతోషముతో స్వీకరించెను. మఱియు మునిని అనేకవిధముల ప్రార్థించెను. తరువాత తనమాయా ప్రాబల్యమును తొలగించెను. (దో॥ 137)

చౌ- జబ హరి మాయా దూరి నివారీ । నహిఀ తహఀ రమా న రాజకుమారీ ॥
తబ ముని అతి సభీత హరి చరనా । గహే పాహి ప్రనతారతి హరనా ॥ 1 ॥
మృషా హోఉ మమ శ్రాప కృపాలా । మమ ఇచ్ఛా కహ దీనదయాలా ॥
మైఀ దుర్బచన కహే బహుతేరే । కహ ముని పాప మిటిహిఀ కిమి మేరే ॥ 2 ॥
జపహు జాఇ సంకర సత నామా । హోఇహి హృదయఀ తురత బిశ్రామా ॥
కోఉ నహిఀ సివ సమాన ప్రియ మోరేఀ । అసి పరతీతి తజహు జని భోరేఀ ॥ 3 ॥
జెహి పర కృపా న కరహిఀ పురారీ । సో న పావ ముని భగతి హమారీ ॥
అస ఉర ధరి మహి బిచరహు జాఈ । అబ న తుమ్హహి మాయా నిఅరాఈ ॥ 4 ॥

శ్రీహరి మాయనుతొలగించినంతనే లక్ష్మీదేవియు, రాకుమారియు అదృశ్యమై పోయిరి. నారదుడు భయకంపితుడై, శ్రీహరి పాదములపైబడి "ఓ శరణాగతవత్సలా! నన్ను రక్షింపుము. ఓ కృపాళూ! నాశాపము పనిచేయకుండు గాక" అంతట దీనదయాళువైన ప్రభువు "ఇదియంతయు నా సంకల్పమే" అని పల్కెను. నారదముని మఱల ఇట్లనెను. "ప్రభూ మిమ్ము నేను అనేకవిధముల తూలనాడితిని. నా పాపములకు నిష్కృతియే

లేదు." అందులకు భగవంతుడు ఇట్లు పలికెను. "ఓ మహర్షీ! నీవు వెళ్లి, శంకరుని శతనామ(స్తోత్రము)ములను జపింపుము. నీ మనసు కుదుటబడును. శివుడు నాకు అత్యంత ప్రియతముడు. పొరపాటునగూడ నీవు ఈవిషయమును మఱువవలదు. ఓ మునీశ్వరా! శివునికృపకు పాత్రులు కానివారు నా భక్తులు కాజాలరు. దీనిని విశ్వసించి, భూలోకమునచరింపుము. నామాయ నీదఱికి చేరదు. (చౌ॥ 1-4)

దో- బహుబిధి మునిహి ప్రబోధి ప్రభు, తబ భఏ అంతరధాన ।
సత్యలోక నారద చలే, కరత రామ గున గాన ॥ 138 ॥

ఇట్లు అనేకవిధముల నారదుని ఊరడించి, విష్ణువు అంతార్ధానమాయెను. నారదుడు శ్రీరాముని గుణములను కీర్తించుచు సత్యలోకమును చేరెను. (దో॥ 138)

చౌ- హర గన మునిహి జాత పథ దేఖీ । బిగత మోహ మన హరష బిసేషీ ॥
అతి సభీత నారద పహిఁ ఆఏ । గహి పద ఆరత బచన సునాఏ ॥ 1 ॥
హర గన హమ న బిప్ర మునిరాయా । బడ అపరాధ కీన్హ ఫల పాయా ॥
శ్రాప అనుగ్రహ కరహు కృపాలా । బోలే నారద దీనదయాలా ॥ 2 ॥
నిసిచర జాఇ హోహు తుమ్హ దోఊ । బైభవ బిపుల తేజ బల హోఊ ॥
భుజబల బిస్వ జితబ తుమ్హ జహిఆ । ధరిహహిఁ బిష్ను మనుజ తను తహిఆ ॥ 3 ॥
సమర మరన హరి హాథ తుమ్హారా। హోఇహహు ముకుత న పుని సంసారా ॥
చలే జుగల ముని పద సిర నాఈ । భఏ నిసాచర కాలహి పాఈ ॥ 4 ॥

మోహరహితుడై, ప్రసన్నుడై వచ్చుచున్న నారదమునిని జూచి, శివగణములవారు భయపడుచు వచ్చి, ఆయన పాదములపైబడి దీనులై ప్రార్థించిరి. "మునీశ్వరా! మేము నిజముగా బ్రాహ్మణులము కాము. శివగణములలోనివారము. మీ యెడ మహాపరాధము చేసి, దాని ఫలితమును అనుభవించినాము. కృపాళూ! మమ్ము శాపవిముక్తులను గావింపుడు."- దీనవత్సలుడైన నారదుడు ఇట్లనెను. "మీరు ఇద్దఱును రాక్షసులుగా జన్మించెదరు. మీకు గొప్పఐశ్వర్యము, తేజస్సు, బలము ప్రాప్తించును. మీరు మీ భుజబలములతో విశ్వమును జయించెదరు. అపుడు విష్ణువు మానవావతారమునుదాల్చును. మీరు యుద్ధమున శ్రీహరిచే నిహతులై మోక్షమును పొందెదరు. ఆపై మీకు పునర్జన్మయుండదు." వారు మునికి ప్రణమిల్లి స్వనివాసములకు చేరిరి. కొలది కాలమునకు పిమ్మట వారు రాక్షసులై జన్మించిరి. (చౌ॥ 1-4)

దో-ఏక కలప ఏహి హేతు ప్రభు, లీన్హ మనుజ అవతార ।
సుర రంజన సజ్జన సుఖద, హరి భంజన భుబి భార ॥ 139 ॥

ఈ కారణమువలననే ఒకకల్పమునందు దేవతలను ప్రసన్నులుగా జేయుటకును, సజ్జనులకు సుఖములను ఇచ్చుటకును, భూభారమును బాపుటకును శ్రీహరి మానవావతారమును దాల్చెను. (దో॥ 139)

చౌ- ఏహి బిధి జనమ కరమ హరి కేరే । సుందర సుఖద బిచిత్ర ఘనేరే ॥
కలప కలప ప్రతి ప్రభు అవతరహీఁ । చారు చరిత నానాబిధి కరహీఁ ॥ 1 ॥

తబ తబ కథా మునీసన్హ గాఈ। పరమ పునీత ప్రబంధ బనాఈ ॥
బిబిధ ప్రసంగ అనూప బఖానే। కరహిఁ న సుని ఆచరజు సయానే ॥ 2 ॥
హరి అనంత హరికథా అనంతా। కహహిఁ సునహిఁ బహుబిధి సబ సంతా ॥
రామచంద్ర కే చరిత సుహాఏ। కలప కోటి లగి జాహిఁ న గాఏ ॥ 3 ॥
యహ ప్రసంగ మైఁ కహా భవానీ। హరిమాయాఁ మోహహిఁ ముని గ్యానీ ॥
ప్రభు కౌతుకీ ప్రనత హితకారీ। సేవత సులభ సకల దుఖ హారీ ॥ 4 ॥

ఈ విధముగా శ్రీహరిజన్మకర్మలు అనేకములు. అవి మనోజ్ఞములు, సుఖదాయకములు, దివ్యములు. ప్రతికల్పమునందును భగవంతుడు అవతారములను దాల్చి, తనదివ్యలీలలను ప్రదర్శించుచుండును. అపుడు మహర్షులు పరమపవిత్రమైనకావ్యములను రచించి, ఆయనచరితములను పెక్కురీతుల వర్ణించుచుందురు. వాటిని వినినవివేకవంతులు సంభ్రమాశ్చర్యములకు లోనగుదురు. శ్రీహరి అనంతుడు. తత్కథలును అనంతములు. సత్పురుషులు వాటిని అనేకవిధముల వినెదరు, వర్ణించెదరు. శ్రీరామచంద్రునిమనోహరగాథను గానముచేయుటకు ఎన్ని కల్పములైనను చాలవు. భవానీ! జ్ఞానులైన మునీశ్వరులుగూడ శ్రీహరిమాయామోహితులగుదురని తెల్పుటకే నీకు నేనీకథను చెప్పితిని. ప్రభువులీలామయుడు, శరణాగతవత్సలుడు, సులభ సేవ్యుడు, అందఱి దుఃఖములను హరించువాడు. (చౌ॥ 1-4)

సో- సుర నర ముని కోఉ నాహిఁ, జెహి న మోహ మాయా ప్రబల ।
అస బిచారి మన మాహిఁ, భజిఅ మహామాయా పతిహి ॥ 140 ॥

దేవతలు, మునులు, మానవులలో శ్రీహరిమాయకు లోనుకానివారు ఎవ్వరును లేరు. ఈ విషయమును గ్రహించి, మాయాధీశుడైన భగవంతుని పాదపద్మములను భజింపవలెను. (సో॥ 140)

శతరూపాస్వాయంభువమనువుల వృత్తాంతము

చౌ- అపర హేతు సును సైలకుమారీ। కహఉఁ బిచిత్ర కథా బిస్తారీ ॥
జెహి కారన అజ అగున అరూపా। బ్రహ్మ భయఉ కోసలపుర భూపా ॥ 1 ॥
జో ప్రభు బిపిన ఫిరత తుమ్హ దేఖా। బంధు సమేత ధరేఁ మునిబేషా ॥
జాసు చరిత అవలోకి భవానీ। సతీ సరీర రహిహు బౌరానీ ॥ 2 ॥
అజహుఁ న ఛాయా మిటతి తుమ్హారీ। తాసు చరిత సును భ్రమ రుజ హారీ ॥
లీలా కీన్హి జో తెహిఁ అవతారా। సో సబ కహిహఉఁ మతి అనుసారా ॥ 3 ॥
భరద్వాజ సుని సంకర బానీ। సకుచి సప్రేమ ఉమా ముసుకానీ ॥
లగే బహురి బరనై బృషకేతూ। సో అవతార భయఉ జెహి హేతూ ॥ 4 ॥

ఓ పార్వతీ! భగవానుడు శ్రీరాముడుగా అవతరించుటకు మఱియొక కారణముగూడ గలదు. అజుడు, నిర్గుణుడు, నిరాకారుడైన భగవంతుడు అయోధ్యాపతిగా ఏల అవతరించెనో సవిస్తరముగా తెల్పెదను, వినుము. మునివేషధారియై తన సోదరునితోగూడి తిరుగుచుండగా ఆ ప్రభువునే పూర్వ జన్మలో నీవు చూచితివి. అతని

లీలలను జూచి, సతీ రూపమున నీవు భ్రమకు లోనయితివి. నేటికిని ఆ భ్రమనీడ నిన్నువీడలేదు. ఆ భ్రమజాడ్యమును రూపుమాపు శ్రీరామచరితమును వినుము. ఆ అవతారమున ప్రభువుచూపినలీలలను నా శక్త్యనుసారము వర్ణించెదను. (యాజ్ఞవల్క్యుడు పలుకుచున్నాడు) భరద్వాజా! శంకరుని వచనములను విని ఉమాదేవి బిడియముతో ఒక చిఱునవ్వు నవ్వెను. భగవంతుని అవతార కారణములను వృషకేతుడైన శివుడు వర్ణింప సాగెను. (చౌ॥ 1-4)

దో-సో మైఁ తుమ్హ సన కహఉఁ సబు, సును మునీస మన లాఇ।
రామ కథా కలిమల హరని, మంగల కరని సుహాఇ ॥ **141** ॥

ఓ భరద్వాజా! ఆ విషయమునంతయును నేను చెప్పెదను మునీశ్వరా! సావధానముగా వినుడు. శ్రీరాముని చరితము కలిపాపములను నశింప జేయును. అది మనోజ్ఞము, మంగళ ప్రదము. (దో॥ 141)

చౌ- స్వాయంభూ మను అరు సతరూపా। జిన్హ తేఁ భై నరసృష్టి అనూపా ॥
దంపతి ధరమ ఆచరన నీకా। అజహుఁ గావ శ్రుతి జిన్హ కై లీకా ॥ 1 ॥
నృప ఉత్తానపాద సుత తాసూ। ధ్రువ హరిభగత భయఉ సుత జాసూ ॥
లఘు సుత నామ ప్రియబ్రత తాహీ। బేద పురాన ప్రసంసహిఁ జాహీ ॥ 2 ॥
దేవహూతి పుని తాసు కుమారీ। జో ముని కర్దమ కై ప్రియ నారీ ॥
ఆదిదేవ ప్రభు దీనదయాలా। జఠర ధరెఉ జెహిఁ కపిల కృపాలా ॥ 3 ॥
సాంఖ్య సాస్త్ర జిన్హ ప్రగట బఖానా। తత్త్వ బిచార నిపున భగవానా ॥
తెహిఁ మను రాజ కీన్హ బహు కాలా। ప్రభు ఆయసు సబ బిధి ప్రతిపాలా ॥ 4 ॥

ఈ మానవ జాతియంతయును స్వాయంభువమనువు-శతరూప అనుదంపతుల సంతతి. వీరు మిక్కిలి ధర్మాచరణపరులని వేదములు స్తుతించుచున్నవి. వీరి కుమారుడు ఉత్తానపాదుడు. అతని కుమారుడు హరిభక్తుడైన ధ్రువుడు. మనువు యొక్క చిన్న కుమారుడైన ప్రియవ్రతుని వేదపురాణములు ప్రశంసించినవి. వారి (ఆ దంపతుల) కుమార్తె దేవహూతి. ఆమెభర్త కర్దముడు. ఈ పుణ్యాదంపతులకు కపిలుడు ఉదయించెను. అతడు ఆదిదేవుడు, సమర్థుడు, దీనదయాళువు. కపిలభగవానుడు సాంఖ్య తత్త్వమును విశదముగా ప్రతిపాదించెను. అతడు తత్త్వవిచారణలో అత్యంతకుశలుడు. ఈ స్వాయంభువమనువు చాలాకాలము భగవదాజ్ఞానుసారము రాజ్యపాలనమొనర్చెను. (చౌ॥ 1-4)

సో- హోఇ న బిషయ బిరాగ, భవన బసత భా చౌథపన।
హృదయఁ బహుత దుఖ లాగ, జనమ గయఉ హరిభగతి బిను ॥ **142** ॥

అతడిట్లు (మనువు) తలంచెను. "జీవితము యొక్క చరమ (చతుర్థ)దశ ఐన ముసలితనము మీద బడినది. ఇంకను గృహస్థ-ఆశ్రమములోనే యున్నాను. విషయవిరక్తి కలుగలేదు. హరిభక్తి రహితముగా నా జీవితము వ్యర్థముగా గడిచినది". అని తలచి మిక్కిలి దుఃఖితుడాయెను. (సో॥ 142)

చౌ- బరబస రాజ సుతహి తబ దీన్హా। నారి సమేత గవన బన కీన్హా ॥
తీరథ బర నైమిష బిఖ్యాతా। అతి పునీత సాధక సిధి దాతా ॥ 1 ॥

బసహిఀ తహాఀ ముని సిద్ధ సమాజా । తహఀ హియఀ హరషి చలెఉ మను రాజా ॥
పంథ జాత సోహహిఀ మతిధీరా । గ్యాన భగతి జను ధరేఀ సరీరా ॥ 2 ॥
పహుంచే జాఇ ధేనుమతి తీరా । హరషి నహానే నిరమల నీరా ॥
ఆఏ మిలన సిద్ధ ముని గ్యానీ । ధరమ ధురంధర నృపరిషి జానీ ॥ 3 ॥
జహఀ జహఀ తీరథ రహే సుహాఏ । మునిన్హ సకల సాదర కరవాఏ ॥
కృస సరీర మునిపట పరిధానా । సత సమాజ నిత సునహిఀ పురానా ॥ 4 ॥

మనువు తనకుమారునకు రాజ్యభారమునప్పగించి, భార్యతోగూడి వనములకేగెను. నైమిశారణ్యము పుణ్యతీర్థములలో ప్రసిద్ధిగాంచినది. అది సాధకులకు సిద్ధిప్రదాత. అచ్చట మునులు సిద్ధులు నివసించుచుండిరి. వారినిజూచి మనువు ప్రసన్నుడాయెను. ఆ దంపతులు ఆ మార్గమున నడచుచుండగా జ్ఞానము భక్తి సశరీరములై సంచరించుచున్నట్లుండెను. వారు గోమతీతీరమునకు చేరి ఆనదీజలములలో స్నానములనాచరించిరి. అతనిని ధర్మాత్ముడైన రాజర్షిగా గుర్తించి, సిద్ధులు, మునులు, జ్ఞానులు ఆయనను కలిసికొనుటకు వచ్చిరి. మునులతోగూడి వారు (ఆ దంపతులు) సర్వతీర్థములను సేవించిరి. వారి శరీరములు కృశించినవి. వారు జటావల్కలధారులై సజ్జనులకడ పురాణశ్రవణము చేయుచుండిరి. (చౌ॥ 1-4)

దో-ద్వాదస అచ్ఛర మంత్ర పుని, జపహిఀ సహిత అనురాగ ।
బాసుదేవ పద పంకరుహ, దంపతి మన అతి లాగ ॥ 143 ॥

మంత్రరాజమైన ద్వాదశాక్షరీమంత్రమును (ఓమ్ నమో భగవతే వాసుదేవాయ) భక్తితో జపించుచుండిరి. ఆ రాజదంపతులు భగవంతుడైన వాసుదేవునిచరణకమలములయందు మనస్సులను లగ్నము చేసిరి. (దో॥ 143)

చౌ- కరహిఀ అహార సాక ఫల కందా । సుమిరహిఀ బ్రహ్మ సచ్చిదానందా ॥
పుని హరి హేతు కరన తప లాగే । బారి అధార మూల ఫల త్యాగే ॥ 1 ॥
ఉర అభిలాష నిరంతర హోఈ । దేఖిఅ నయన పరమ ప్రభు సోఈ ॥
అగున అఖండ అనంత అనాదీ । జెహి చింతహిఀ పరమారథబాదీ ॥ 2 ॥
నేతి నేతి జెహి బేద నిరూపా । నిజానంద నిరుపాధి అనూపా ॥
సంభు బిరంచి బిష్ను భగవానా । ఉపజహిఀ జాసు అంస తేఀ నానా ॥ 3 ॥
ఐసెఉ ప్రభు సేవక బస అహఈ । భగత హేతు లీలాతను గహఈ ॥
జౌఀ యహ బచన సత్య శ్రుతి భాషా । తౌ హమార పూజిహి అభిలాషా ॥ 4

వారు కేవలము కూరగాయలు, ఫలములు, కందమూలములు మాత్రమే భుజించుచు, సచ్చిదానందస్వరూపుడైన పరబ్రహ్మను స్మరింపసాగిరి. క్రమక్రమముగా ఫలమూలాదులను కూడ త్యజించి, నీటిని మాత్రమే స్వీకరించుచు శ్రీహరినిగూర్చి తపస్సు చేసిరి. నిరంతరము వారిలో ప్రభు దర్శనాభిలాషయే మెదలుచుండెను. ఆ పరమాత్మ నిర్గుణుడు, అఖండుడు, అనంతుడు, అనాది. బ్రహ్మజ్ఞులు ఆయనను నిరంతరము స్మరించుచుందురు. 'నేతినేతి' వచనములతో వేదములు ఆపరమాత్మను నిరూపించుచున్నవి. ఆయనఅంశనుండియే అసంఖ్యాకులైన బ్రహ్మ, విష్ణు, మహేశ్వరులు ఆవిర్భవించిరి. అట్టి ఆనంద స్వరూపుడు, ఉపాధిరహితుడు,

అసమానుడుఐన పరబ్రహ్మను వారు (ఆ దంపతులు) ప్రత్యక్షముగా చూడగోరిరి. శక్తిశాలియు, సమర్థుడును ఐన ప్రభువు తన భక్తులకువశుడై లీలాశరీరములను ధరించి, వారికి దర్శనమిచ్చుచుండును. "వేదములలో పేర్కొనబడిన పైవిషయములన్నియు సత్యములైనచో మాకోర్కెలు తప్పక సఫలములగును." (చౌ॥ 1-4)

దో-ఏహి బిధి బీతే బరష షట, సహస బారి ఆహార ।
సంబత సప్త సహస్ర పుని, రహే సమీర అధార ॥ 144 ॥

ఈ విధముగా భావించుచు, కేవలము నీటిని మాత్రమే ఆహారముగా గొనుచు, ఆఱు వేల సంవత్సరములు వారు జీవించిరి. తరువాత ఏడు వేల సంవత్సరముల కాలము వాయు భక్షణముతో కాలము గడిపిరి. (దో॥ 144)

చౌ- బరష సహస దస త్యాగెఉ సోఊ। ఠాఢే రహే ఏక పద దోఊ ॥
బిధి హరి హర తప దేఖి అపారా। మను సమీప ఆఏ బహు బారా ॥ 1 ॥
మాగహు బర బహు భాంతి లొభాఏ। పరమ ధీర నహిం చలహిం చలాఏ ॥
అస్థిమాత్ర హోఇ రహే సరీరా। తదపి మనాగ మనహిం నహిం పీరా ॥ 2 ॥
ప్రభు సర్బగ్య దాస నిజ జానీ। గతి అనన్య తాపస నృప రానీ ॥
మాగు మాగు బరు భై నభ బానీ। పరమ గభీర కృపామృత సానీ ॥ 3 ॥
మృతక జిఆవని గిరా సుహాఈ। శ్రవన రంధ్ర హోఇ ఉర జబ ఆఈ ॥
హృష్టపుష్ట తన భఏ సుహాఏ। మానహుం అబహిం భవన తే ఆఏ ॥ 4 ॥

అనంతరము పది వేల సంవత్సరములు వాయుభక్షణమునుగూడమాని, ఒంటికాలిపై నిలబడి తపమాచరించిరి. వారిఅపారతపశ్చర్యను గాంచి (త్రిమూర్తులు) బ్రహ్మ, విష్ణు, మహేశ్వరులు ప్రత్యక్షమై, వారిని వరములను కోరుకొమ్మనిరి. కానివారు ఎట్టి ప్రలోభములకును లోనుకాలేదు. వరములను కోరుకొనలేదు. వారిశరీరములు అస్థిపంజరములుగామిగిలినను వారి మనస్సులు మాత్రము నిశ్చలముగానుండెను. సర్వజ్ఞుడైన భగవంతుడు వారిని తనఅనన్యభక్తులుగా గుర్తించెను. ఆకాశమునుండి "వరమును కోరుకొనుము"అను అమృతతుల్యమైన వాణి వినిపించెను. మృతులను గూడ సజీవులనుగా జేయు ఈ అమృతవచనము వారి హృదయములకు చేరెను. వెంటనే వారి శరీరములు సర్వాంగ శోభితములై, అప్పుడే రాజభవనములనుండి విచ్చేసినట్లు భాసించెను. (చౌ॥ 1-4)

దో-శ్రవన సుధా సమ బచన సుని, పులక ప్రఫుల్లిత గాత ।
బోలే మను కరి దండవత, ప్రేమ న హృదయం సమాత॥ 145 ॥

అమృతప్రాయమైనఆకాశవాణి చెవులబడినంతనే వారితనువులు పులకించెను. హృదయములయందు ప్రేమ పొంగిపొరలగా ఆ దంపతులు సాష్టాంగదండప్రణామములను ఆచరించి, ఇట్లు పల్కిరి. (దో॥ 145)

చౌ- సును సేవక సురతరు సురధేనూ। బిధి హరి హర బందిత పద రేనూ ॥
సేవత సులభ సకల సుఖ దాయక। ప్రనతపాల సచరాచర నాయక ॥ 1 ॥

జౌ(అనాథ హిత హమ పర నేహూ। తౌ ప్రసన్న హౌఇ యహ బర దేహూ ॥
జో సరూప బస సివ మన మాహీఁ। జెహి కారన ముని జతన కరాహీఁ ॥ 2 ॥
జో భుసుండి మన మానస హంసా। సగున అగున జెహి నిగమ ప్రసంసా ॥
దేఖహిఁ హమ సో రూప భరి లోచన। కృపా కరహు ప్రనతారతి మోచన ॥ 3 ॥
దంపతి బచన పరమ ప్రియ లాగే। మృదుల బినీత ప్రేమ రస పాగే ॥
భగత బఛల ప్రభు కృపానిధానా। బిస్వబాస ప్రగటే భగవానా ॥ 4 ॥

ఆశ్రయించిన (సేవించు) వారికి కల్పతరువు, కామధేనువు ఐన హే ప్రభో! బ్రహ్మ విష్ణు మహేశ్వరులుగూడ నీ పాదరేణువులను సేవింతురు. సేవించు వారికి నీవు సులభుడవు, సుఖ ప్రదాతవు, శరణాగతవత్సలుడవు, ఈ చరాచర సృష్టికి స్వామివి. ఓ అనాథనాథా! మాపై కృపజూపి మాకొక వరమునిమ్ము. నీ రూపమును పరమశివుడు తనహృదయములో నిరంతరము ధ్యానించుచుండును. మునులు సర్వదా దానిని దర్శించుటకు ఉవ్విళ్ళూరుచుందురు. నీ రూపము భుశుండిమానససరోవరమునందు విహరించెడిహంస. నిన్ను సగుణనిర్గుణ బ్రహ్మముగా వేదములు ప్రస్తుతించును. శరణాగతులదుఃఖములను దూరము చేయునట్టి నీరూపమును నేత్రపర్వముగా మాకు ప్రత్యక్షమొనర్చుము. కోమలములు, వినయశోభితములు, ప్రేమరససిక్తములు ఐన ఆ దంపతుల వచనములతో భగవానుడు సంతుష్టుడాయెను. భక్తవత్సలుడు, సర్వవ్యాపి, కృపాళువు, సర్వసమర్థుడైన ఆ పరమాత్మ వారికి ప్రత్యక్షమాయెను. (చౌ॥ 1-4)

దో- నీల సరోరుహ నీల మని, నీల నీరధర స్యామ।
లాజహిఁ తన సోభా నిరఖి, కోటి కోటి సత కామ ॥ 146 ॥

నీలకమలమువలె కోమలము, నీలమణివలె దేదీప్యమానము, నీల మేఘమువలె సరసము అగు పరమాత్ముని ఆ నీల దేహశోభలను గాంచి, కోటి మన్మథులు గూడ లజ్జితులగుదురు. (దో॥ 146)

చౌ- సరద మయంక బదన ఛబి సీఁవా। చారు కపోల చిబుక దర గ్రీవా ॥
అధర అరున రద సుందర నాసా। బిధు కర నికర బినిందక హాసా ॥ 1 ॥
నవ అంబుజ అంబక ఛబి నీకీ। చితవని లలిత భావఁతీ జీ కీ ॥
భృకుటి మనోజ చాప ఛబి హారీ। తిలక లలాట పటల దుతికారీ ॥ 2 ॥
కుండల మకర ముకుట సిర భ్రాజా। కుటిల కేస జను మధుప సమాజా ॥
ఉర శ్రీబత్స రుచిర బనమాలా। పదిక హార భూషన మనిజాలా ॥ 3 ॥
కేహరి కంధర చారు జనేఊ। బాహు బిభూషన సుందర తేఊ ॥
కరి కర సరిస సుభగ భుజదండా। కటి నిషంగ కర సర కోదండా ॥ 4 ॥

శరచ్చంద్రునివంటి అపారముఖసౌందర్యము, చెక్కిళ్లమిలమిలలు, చిబుకపు సొయగములు, శంఖమునుబోలుగళము, ఎఱ్ఱనిపెదవులు, మనోహరములైన దంతములు, చూడముచ్చటైన నాసిక, వెన్నెలవంటి చిఱునవ్వు, వికసించిన పద్మములవంటి కన్నులు, ఆకర్షణీయములైన చూపులునుగల ఆ పరమాత్ముని రూపము

మిక్కిలి మనోజ్ఞముగా నుండెను. మన్మథుని ధనుస్సును తల దన్ను కనుబొమలు, లలాటతిలకశోభలు, చెవులవ్రేలాడుమకరకుండలములు, శిరముపై నిగనిగలాడు కిరీటము, తుమ్మెదలబోలు ముంగురులు, చూచువారినిసమ్మోహపఱుచుచుండెను. వక్షముపై శ్రీవత్సము, సుందరవనమాల, రత్నఖచిత హారములు, మణులుపొదిగినఆభరణములు అత్యంత శోభాయమానముగా నుండెను. సింహమువంటి బలిష్ఠమైనస్కంధముపై పవిత్రయజ్ఞోపవీతము వ్రేలాడుచుండెను. ఏనుగు తొండములవలె బలిష్ఠములైన భుజములపై అందమైన భుజకీర్తులు, మూపు పై భాగమున తూణీరము, చేతులయందు ధనుర్బాణములుగల అత్యంతరమణీయరూపమును వారు దర్శించిరి.

(చౌ॥ 1-4)

దో-తడిత బినిందక పీత పట, ఉదర రేఖ బర తీని।
నాభి మనోహర లేతి జను, జమున భవఁర ఛబి ఛీని॥ **147** ॥

విద్యుత్కాంతులను అధఃకరించు పీతాంబరము, ఉదరముపై అందమైన త్రివళులు, యమునా జలముల ఆవృతము (సుడు)ల యొక్క గాంభీర్యమును తిరస్కరించు నాభిపొంకము అతి మనోహరముగా ఉండెను.

(దో॥ 147)

చౌ- పద రాజీవ బరని నహిఁ జాహీఁ। ముని మన మధుప బసహిఁ జెన్హ మాహీఁ॥
బామ భాగ సోభతి అనుకూలా। ఆదిసక్తి ఛబినిధి జగమూలా॥ 1 ॥
జాసు అంస ఉపజహిఁ గునఖానీ। అగనిత లచ్ఛి ఉమా బ్రహ్మానీ॥
భృకుటి బిలాస జాసు జగ హోఈ। రామ బామ దిసి సీతా సోఈ॥ 2 ॥
ఛబిసముద్ర హరి రూప బిలోకీ। ఎకటక రహే నయన పట రోకీ॥
చితవహిఁ సాదర రూప అనూపా। తృప్తి న మానహిఁ మను సతరూపా॥ 3 ॥
హరష బిబస తన దసా భులానీ। పరే దండ ఇవ గహి పద పానీ॥
సిర పరసే ప్రభు నిజ కర కంజా। తురత ఉఠాఏ కరునాపుంజా॥ 4 ॥

సర్వదా మునీశ్వరుల మనస్సులనెడి తుమ్మెదలు విహరించు ఆ చరణకమలములసౌందర్యములు వర్ణనాతీతములు. అనుకూలవతి సౌందర్యరాశి, జగన్మాత, ఆది శక్తియైన సీతాదేవి ఆ స్వామి వామభాగమున అలరారుచుండెను. ఆ సీతామాత అంశనుండియే ఉమా లక్ష్మీ సరస్వతులు ఉద్భవింతురు. ఆమె కనుసన్నల మాత్రమున జగత్సృష్టికార్యము జరుగుచుండును. మనువు శతరూపలు శ్రీహరి యొక్క అనంత రూప సౌందర్యవైభవమును కన్నులార చూచుచునే యుండిరి. ఎంత చూచినను తనివిదీరని ఆ దివ్యాకృతినిగాంచి వారిహృదయములు ఆనందసాగరమున ఓలలాడెను. ఆ పరమానంద పారవశ్యములో వారు శరీరస్మృతినిగూడ వీడిరి. పిమ్మట సాష్టాంగదండప్రణామములనాచరించి, శ్రీహరి పాదములను విడువక పట్టుకొనిరి. కరుణామయుడైన శ్రీహరి వారిశిరస్సులను తాకి, తనకర కమలములతో వారిని లేవనెత్తెను.

(చౌ॥ 1-4)

దో- బోలే కృపానిధాన పుని, అతి ప్రసన్న మొహి జాని।
మాగహు బర జోఇ భావ మన, మహాదాని అనుమాని॥ **148** ॥

కృపానిధియైన శ్రీహరి ఇట్లు పలికెను. "నేను అత్యంతము ప్రసన్నుడనైతిని. మీరుకోరిన వరమును ఇచ్చెదను. నన్ను మహాదాతగా భావించి, కోరుకొనుడు". (దో॥ 148)

చౌ- సుని ప్రభు బచన జోరి జుగ పానీ। ధరి ధీరజు బోలీ మృదు బానీ ॥
నాథ దేఖి పద కమల తుమ్హారే। అబ పూరే సబ కామ హమారే ॥ 1 ॥
ఏక లాలసా బడి ఉర మాహీం। సుగమ అగమ కహి జాతి సో నాహీం ॥
తుమ్హహి దేత అతి సుగమ గొసాఈం। అగమ లాగ మోహి నిజ కృపనాఈం ॥ 2 ॥
జథా దరిద్ర బిబుధతరు పాఈ। బహు సంపతి మాగత సకుచాఈ ॥
తాసు ప్రభాఉ జాన నహిం సోఈ। తథా హృదయం మమ సంసయ హోఈ ॥ 3 ॥
సో తుమ్హ జానహు అంతరజామీ। పురవహు మోర మనోరథ స్వామీ ॥
సకుచ బిహాఇ మాగు నృప మోహీ। మోరేం నహిం అదేయ కఛు తోహీ ॥ 4 ॥

ప్రభువచనములను విని, ఆ దంపతులు అంజలిఘటించి, ధైర్యము వహించి, యిట్లనిరి. "ఓ ప్రభూ! మీ చరణకమలములదర్శనముతోడనే మా కోరికలన్నియు తీరినవి. ఐనను ఒక తీరనికోరిక మిగిలియున్నది. అది సుసాధ్యమో? కష్టసాధ్యమో? మేమెఱుగము. దయామయులైన మీరు ఇచ్చుటకు సమర్థులు. కాని కృపణులమైన మేము పొందుట కష్ట సాధ్యముగా తోచును. దరిద్రుడు కల్పతరువును గాంచి, సంపదలను కోరుకొనుటకు సంకోచించును. ఏలనన అతడు దాని మహిమను ఎఱుగడు. అట్లే మాహృదయములుగూడ సంకోచించుచున్నవి. స్వామీ! నీవు అంతర్యామివి. మా కోరికను నీ వెఱుగుదువు. కావున దానిని నీవు మాకు ప్రసాదింపుము." - భగవంతుడు మఱల ఇట్లు పలికెను. "రాజా! సంకోచపడక. మీకోరికను అడుగుడు. మీరేదడిగినను నేను ఇయ్యగలను". (చౌ॥ 1-4)

దో- దాని సిరోమని కృపానిధి, నాథ కహఉం సతిభాఉ।
చాహఉం తుమ్హహి సమాన సుత, ప్రభు సన కవన దురాఉ ॥ 149 ॥

మనువు పలికెను. "ఓ మహాదాతా! దయాసాగరా! స్వామీ! నామనస్సులోగల నిజమైన కోరికను తెలిపెదను. నీ యొద్ద దాచవలసినది ఏముండును? నీ వంటి పుత్రుని ప్రసాదింపుము.-" (దో॥ 149)

చౌ- దేఖి ప్రీతి సుని బచన అమోలే। ఏవమస్తు కరునానిధి బోలే ॥
ఆపు సరిస ఖోజౌం కహం జాఈ। నృప తవ తనయ హోబ మైం ఆఈ ॥ 1 ॥
సతరూపహి బిలోకి కర జోరేం। దేబి మాగు బరు జో రుచి తోరేం ॥
జో బరు నాథ చతుర నృప మాగా। సోఇ కృపాల మొహి అతి ప్రియ లాగా ॥ 2 ॥
ప్రభు పరంతు సుఠి హోతి ఢిఠాఈ। జదపి భగత హిత తుమ్హహి సోహాఈ ॥
తుమ్హ బ్రహ్మాది జనక జగ స్వామీ। బ్రహ్మ సకల ఉర అంతరజామీ ॥ 3 ॥

అస సముఝుత మన సంసయ హోఈ । కహా జొ ప్రభు ప్రవాన పుని సోఈ ॥
జే నిజ భగత నాథ తవ అహహీఁ । జో సుఖ పావహిఁ జో గతి లహహీఁ ॥ 4 ॥

ఆరాజు (మనువు) యొక్క అనన్యభక్తిని జూచి, ఆతని అనర్ఘవచనములను విని, దయానిధియైన ప్రభువు ఇట్లనెను. "అట్లే కానిమ్ము రాజా! నా వంటివానిని ఎక్కడని వెదకగలను? కావున నేనే మీకు పుత్రుడుగా జన్మించెదను."- చేతులు జోడించి నమస్కరించిన శతరూపాదేవితో ప్రభువు ఇట్లనెను. దేవీ! నీకోరిక ఏమి? అడుగుము"- శతరూపాదేవి పలికెను. "ప్రభూ! కృపాళూ! చతురుడైన రాజుయొక్క కోరికయే నా కోరిక. కాని ప్రభూ! నా ధృష్టత్వమును క్షమింపుము. నాకు మఱియొక కోరిక గలదు. నీవు భక్తవత్సలుడవు. బ్రహ్మాదిదేవతలకు తండ్రివి. లోకరక్షకుడవు. అంతర్యామివి, పరబ్రహ్మవు. ఇట్టి మీ ప్రభావమును జూచి నాకు సంకోచము గలుగుచున్నది. కాని మీరు పలికినదే సత్యము. మీ పరమ భక్తులు ఏ అలౌకిక దివ్యసుఖములను అనుభవించి, పరమగతిని పొందెదరో,-

(చౌ॥ 1-4)

దో- సోఇ సుఖ సోఇ గతి సోఇ భగతి, సోఇ నిజ చరన సనేహు ।
సోఇ బిబేక సోఇ రహని ప్రభు, హమహి కృపా కరి దేహు ॥ 150 ॥

అదే దివ్యానందమును, పరమగతిని, మీపాదపద్మములపై భక్తి విశ్వాసములను, వివేకమును, విశిష్ట జీవితమును మాకు దయతో ప్రసాదింపుడు.

(దో॥ 150)

చౌ- సుని మృదు గూఢ రుచిర బర రచనా । కృపాసింధు బోలే మృదు బచనా ॥
జో కఛు రుచి తుమ్హారే మన మాహీఁ । మైఁ సో దీన్హ సబ సంసయ నాహీఁ ॥ 1 ॥
మాతు బిబేక అలౌకిక తోరేఁ । కబహుఁ న మిటిహి అనుగ్రహ మోరేఁ ॥
బంది చరన మను కహేఉ బహోరీ । అవర ఏక బినతీ ప్రభు మోరీ ॥ 2 ॥
సుత బిషఇక తవ పద రతి హోఊ । మోహి బడ మూఢ కహై కిన కోఊ ॥
మని బిను ఫని జిమి జల బిను మీనా । మమ జీవన తిమి తుమ్హహి అధీనా ॥ 3 ॥
అస బరు మాగి చరన గహి రహేఊ । ఏవమస్తు కరునానిధి కహేఊ ॥
అబ తుమ్హ మమ అనుసాసన మానీ । బసహు జాఇ సురపతి రజధానీ ॥ 4 ॥

కోమలములు, గూఢములు, మనోహరములు ఐన ఆ శతరూపాదేవివచనములు విని, కృపాసింధువైన భగవానుడు మృదుమధురముగా ఇట్లు పలికెను. "మీ మనస్సులలోనున్న కోరికలనన్నింటిని నేను వరములుగా ఇచ్చితిని. సందేహము వలదు. తల్లీ! నా కృపవలన మీ అలౌకికవివేకము చెక్కుచెదరదు."- మఱల మనువు భగవంతునిపాదములకు మ్రొక్కి యిట్లు పలికెను- "ప్రభూ! నాది మఱియొక్క విన్నపము. నన్ను ఎవ్వరైనను పరమమూర్ఖునిగా భావింపవచ్చును. మీ చరణములపై నాకుగలప్రేమ ఒక కుమారునిపైతండ్రికిగల ప్రేమవలె నుండవలెను. ఇదియే నా కోరిక. మణిలేకుండా పాము, నీరులేకుండ చేప నిలువ లేనట్లు మీరు లేకుండ నేను ఉండజాలను." ఇట్టి వరమును గోరి మనువు మఱల ప్రభువునకు పాదాభివందనమును జేసెను. కరుణానిధియైనప్రభువు. "అట్లేయగు గాక" ఇప్పుడు మీరు నా ఆజ్ఞను పాలింపుడు. దేవేంద్రుని రాజధానియైన అమరావతియందు వసింపుడు.

(చౌ॥ 1-4)

సో- తహఁ కరి భోగ బిసాల, తాత గఏఁ కఛు కాల పుని ।
హోఇహహు అవధ భుఆల, తబ మైఁ హోబ తుమ్హార సుత ॥ 151 ॥

నాయనా! అక్కడ కొలదికాలము సుఖములను అనుభవించిన పిదప, నీవు అయోధ్యాపతివై జన్మించెదవు. అప్పుడు నేను నీ కుమారుడనగుదును. (సో॥ 151)

చౌ- ఇచ్ఛామయ నరబేష సఁవారేఁ । హోఇహఉఁ ప్రగట నికేత తుమ్హారేఁ ॥
అంసన్హ సహిత దేహ ధరి తాతా । కరిహఉఁ చరిత భగత సుఖదాతా ॥ 1 ॥
జే సుని సాదర నర బడభాగీ । భవ తరిహహిఁ మమతా మద త్యాగీ ॥
ఆదిసక్తి జెహిఁ జగ ఉపజాయా । సోఉ అవతరిహి మోరి యహ మాయా ॥ 2 ॥
పురఉబ మైఁ అభిలాష తుమ్హారా । సత్య సత్య పన సత్య హమారా ॥
పుని పుని అస కహి కృపానిధానా । అంతరధాన భఏ భగవానా ॥ 3 ॥
దంపతి ఉర ధరి భగత కృపాలా । తెహిఁ ఆశ్రమ నివసే కఛు కాలా ॥
సమయ పాఇ తను తజి అనయాసా । జాఇ కీన్హ అమరావతి బాసా ॥ 4 ॥

ఇచ్ఛాపూర్వకముగ మానవరూపమునుదాల్చి నేను నీయింట జన్మించెదను. నాయనా! నా అంశలన్నింటితో మానవ దేహమును ధరించి, భక్తులకు ఆనందము గూర్చుగాథను నడుపుదును. ఈ కథలను భాగ్యశాలురు భక్తిశ్రద్ధలతో విని, మమతాగర్వములనుత్యజించి, భవసాగరమును దాటుదురు. జగదుత్పత్తికి కారణము, ఆదిశక్తియు ఐన ఈమాయగూడ అవతారమును ఎత్తును. నేను నీ మనోరథములను అన్నింటిని పూర్తిచేయుదును. ఇది ముమ్మాటికిని సత్యము." అని దయానిధి యైన భగవానుడు అంతర్ధానమాయెను. ఆ దంపతులు కొలదికాలము ఆ ఆశ్రమములో భక్తజనమందారమైన ఆ భగవంతునిమూర్తిని హృదయములలో ధ్యానించుచు గడిపిరి. తరువాత సహజముగా అనాయాసముగ దేహత్యాగము చేసి, దేవరాజధానియైన అమరావతిని జేరిరి. (చౌ॥ 1-4)

దో- యహ ఇతిహాస పునీత అతి, ఉమహి కహీ బృషకేతు ।
భరద్వాజ సును అపర పుని, రామ జనమ కర హేతు ॥ 152 ॥

(యాజ్ఞవల్క్యుడు చెప్పుచున్నాడు.) భరద్వాజా! పరమ పవిత్రమైన ఈ కథను శివుడు పార్వతికి వినిపించెను. శ్రీ రాముని అవతారమునకు మఱియొక కారణము గూడ గలదు, వినుము. (దో॥ 152)

మాసపారాయణము - ఐదవ విరామము

ప్రతాపభానుని ఉదంతము

చౌ- సును ముని కథా పునీత పురానీ । జో గిరిజా ప్రతి సంభు బఖానీ ॥
బిస్వ బిదిత ఎక కైకయ దేసూ । సత్యకేతు తహఁ బసఇ నరేసూ ॥ 1 ॥
ధరమ ధురంధర నీతి నిధానా । తేజ ప్రతాప సీల బలవానా ॥
తెహి కేఁ భఏ జుగల సుత బీరా । సబ గున ధామ మహా రనధీరా ॥ 2 ॥

రాజ ధనీ జొ జేఠ సుత ఆహీ। నామ ప్రతాపభాను అస తాహీ ॥
అపర సుతహి అరిమర్దన నామా। భుజబల అతుల అచల సంగ్రామా ॥ 3 ॥
భాఇహి భాఇహి పరమ సమీతీ। సకల దోష ఛల బరజిత ప్రీతీ ॥
జేఠే సుతహి రాజ నృప దీన్హా। హరి హిత ఆపు గవన బన కీన్హా ॥ 4 ॥

ఓ మునీశ్వరా! ఇదియొక పవిత్రమైన ప్రాచీనగాథ-వినుడు. దీనిని పరమశివుడు పార్వతీదేవికి వినిపించెను. ప్రపంచ ప్రసిద్ధి వహించిన కైకయ రాజ్యమును సత్యకేతుడు అను రాజు పాలించు చుండెను. అతడు ధర్మాత్ముడు, నీతినిధానము, తేజస్వి, పరాక్రమవంతుడు, సుశీలుడు, బలశాలి. అతనికి ఇద్దఱు పుత్రులుండిరి. వారుగూడ యోధులు, సద్గుణ సంపన్నులు. వారిలో జ్యేష్ఠుడైన ప్రతాపభానుడు రాజ్యమునకు ఉత్తరాధికారి. రెండవవాడైన అరిమర్దనుడు మహాబలశాలి. సంగ్రామరంగమున తొణకనివీరుడు. వారి ఐకమత్యము నిరుపమానము, నిష్కళంకము. రాజు జ్యేష్ఠకుమారునకు రాజ్యభారమును అప్పగించి, శ్రీహరిధ్యానముకై వనములకేగెను. (చౌ॥ 1-4)

దో- జబ ప్రతాపరబి భయఉ నృప, ఫిరీ దోహాఈ దేస।
ప్రజా పాల అతి బేదబిధి, కతహుఁ నహీఁ అఘ లేస ॥ 153 ॥

ప్రతాపభానుడు రాజ్యాధికారమును చేబట్టినట్లు దేశమునందంతటను చాటబడెను. అతని రాజ్యపాలనము వేదోక్తధర్మములను అనుసరించుచు సాగుచుండెను. ఆతనిపాలనలో రాజ్యమున పాపకృత్యములు మచ్చునకైనను లేకుండెను.
(దో॥ 153)

చౌ- నృప హితకారక సచివ సయానా। నామ ధరమరుచి సుక్ర సమానా ॥
సచివ సయాన బంధు బలబీరా। ఆపు ప్రతాపపుంజ రనధీరా ॥ 1 ॥
సేన సంగ చతురంగ అపారా। అమిత సుభట సబ సమర జుఝారా ॥
సేన బిలోకి రాఉ హరషానా। అరు బాజే గహగహే నిసానా ॥ 2 ॥
బిజయ హేతు కటకఈ బనాఈ। సుదిన సాధి నృప చలేఉ బజాఈ ॥
జహఁ తహఁ పరీఁ అనేక లరాఈఁ। జీతే సకల భూప బరిఆఈఁ ॥ 3 ॥
సప్త దీప భుజబల బస కీన్హే। లై లై దండ ఛాడి నృప దీన్హే ॥
సకల అవని మండల తెహి కాలా। ఏక ప్రతాపభాను మహిపాలా ॥ 4 ॥

ఆతనిమంత్రియైన ధర్మరుచి నీతిజ్ఞుడు, బుద్ధిమంతుడు. రాజనీతిలో శుక్రాచార్యునితో సమానుడు. రాజైనప్రతాపభానుడు స్వయముగా పరాక్రమవంతుడు, రణధీరుడు. చతురుడైన మంత్రి, బలశాలియైన తమ్ముడు అతనికి అండగా నుండిరి. అపారమైనచతురంగబలములు గలవు. వీరులైన యోధులు ప్రాణములకు తెగించి పోరాడువారు. సైన్యములు రాజునకు హర్షమును గూర్చునవిగా ఉండెను. నగారాలు మ్రోగుచుండగా మంచిముహూర్తమున రాజు దిగ్విజయయాత్రకు బయలుదేరెను. యుద్ధములలో అతడు రాజులను అందఱిని జయించెను. తన భుజబలముతో సప్తద్వీపములను వశపఱచుకొనెను. పరాజితులైన రాజులనుండి పన్నులను స్వీకరించి, వారిని విడిచిపెట్టెను. ఇట్లు ప్రతాపభానుడు అఖండమండలమునకు ఏకైకచక్రవర్తి ఆయెను. (చౌ॥ 1-4)

దో-స్వబస బిస్వ కరి బాహుబల, నిజ పుర కీన్హ ప్రబేసు ।
అరథ ధరమ కామాది సుఖ, సేవఇ సమయఁ నరేసు ॥ 154 ॥

ఈ విధముగా సమస్త భూమండలమును జయించి, రాజు తననగరమున ప్రవేశించి, సర్వసుఖములను అనుభవించుచుండెను, ధర్మార్థకామములను యథాయోగ్యముగ అనుసరించుచు ప్రజలను పాలించుచుండెను. (దో॥ 154)

చౌ- భూప ప్రతాపభాను బల పాఈ । కామధేను భై భూమి సుహాఈ ॥
సబ దుఖ బరజిత ప్రజా సుఖారీ । ధరమసీల సుందర నర నారీ ॥ 1 ॥
సచివ ధరమరుచి హరి పద ప్రీతీ । నృప హిత హేతు సిఖవ నిత నీతీ ॥
గుర సుర సంత పితర మహిదేవా । కరఇ సదా నృప సబ కై సేవా ॥ 2 ॥
భూప ధరమ జే బేద బఖానే । సకల కరఇ సాదర సుఖ మానే ॥
దిన ప్రతి దేఇ బిబిధ బిధి దానా । సునఇ సాస్త్ర బర బేద పురానా ॥ 3 ॥
నానా బాపీఁ కూప తడాగా । సుమన బాటికా సుందర బాగా ॥
బిప్రభవన సురభవన సుహాఏ । సబ తీరథన్హ బిచిత్ర బనాఏ ॥ 4 ॥

ప్రతాపభానునిపాలనలో భూమి కామధేనువువలె కోరినఫలములను ఒసంగుచుండెను. ప్రజలు దుఃఖమునే ఎఱుంగక హాయిగా జీవించుచుండిరి. స్త్రీపురుషులు సుందరులు, ధర్మాత్ములు. మంత్రియైన ధర్మరుచి శ్రీహరిభక్తుడు. రాజునకు హితైషి. అందువలన రాజు గురువులను, దేవతలను, సజ్జనులను పితరులను, బ్రాహ్మణులను, భక్తివిశ్వాసములతో సేవించుచుండెను. రాజధర్మములను అన్నింటిని వేదోక్తముగా సాదరముగా నిర్వహించుచుండెను. నిత్యము అనేకదానములనుజేయుచు వేదశాస్త్ర పురాణములను వినుచుండెను. సమస్త తీర్థక్షేత్రములలో బావులను, చెఱువులను, ఉద్యానవనములను ఏర్పాటు చేయించెను. దేవతా మందిరములను, బ్రాహ్మణులకు గృహములను కట్టించెను. (చౌ॥ 1-4)

దో-జహఁ లగి కహే పురాన శ్రుతి, ఏక ఏక సబ జాగ ।
బార సహస్ర సహస్ర నృప, కిఏ సహిత అనురాగ ॥ 155 ॥

రాజు వేదశాస్త్రపురాణములలో పేర్కొనబడిన పెక్కు యజ్ఞములను విధ్యుక్తముగా భక్తి శ్రద్ధలతో చేసెను. (దో॥ 155)

చౌ- హృదయఁ న కఛు ఫల అనుసంధానా । భూప బిబేకీ పరమ సుజానా ॥
కరఇ జె ధరమ కరమ మన బానీ । బాసుదేవ అర్పిత నృప గ్యానీ ॥ 1 ॥
చఢి బర బాజి బార ఎక రాజా । మృగయా కర సబ సాజి సమాజా ॥
బింధ్యాచల గభీర బన గయఊ । మృగ పునీత బహు మారత భయఊ ॥ 2 ॥
ఫిరత బిపిన నృప దీఖ బరాహూ । జను బన దురెఉ ససిహి గ్రసి రాహూ ॥
బడ బిధు నహిఁ సమాత ముఖ మాహీఁ । మనహుఁ క్రోధ బస ఉగిలత నాహీఁ ॥ 3 ॥

కోల కరాల దసన ఛబి గాఈ । తను బిసాల పీవర అధికాఈ ॥
ఘురుఘురాత హయ ఆరౌ పాఏఁ । చకిత బిలోకత కాన ఉఠాఏఁ ॥ 4 ॥

ప్రతాపభానుడు మిక్కిలి వివేకముగలవాడు. అతడు ఎట్టి ప్రతిఫలములను ఆశింపక తాను ఆచరించు ధర్మ కార్యములను అన్నింటిని త్రికరణ శుద్ధిగా భగవదర్పణము గావించుచుండెను. ఒక నాడు అతడు ఉత్తమాశ్వమునెక్కి వేటకై వలసిన సాధనములతో వింధ్యాటవికి వెళ్లెను. అచట శాస్త్రోక్తములైన అనేక ఉత్తమ (చంపదగిన) మృగములను వేటాడెను.[1] అడవిలో తిరుగుచు అతడొక వనవరాహమును జూచెను. దాని దంతములు రాహుగ్రస్తమైన చంద్రునివలె భాసించుచుండెను. దాని శరీరము పర్వతాకారసదృశము. గుఱ్ఱపు గిట్టల శబ్దములను విని, అది నిక్కపొడుచు కొనిన చెవులతో సావధానముగా ఇటునటు పరికించుచు ఘుర్ఘురించుచుండెను.

(చౌ॥ 1-4)

దో-నీల మహీధర సిఖర సమ, దేఖి బిసాల బరాహు ।
చపరి చలేఉ హయ సుటుకి నృప, హాఁకి న హోఇ నిబాహు ॥ 156 ॥

నీలగిరిశృంగమువలె ఉన్నత (విశాల)మైన ఆ సూకరమును గాంచి, రాజుటిక్కలువేయుచు తనగుఱ్ఱమును అతి వేగముగ పఱుగెత్తించెను. "ఇప్పుడు నీవు తప్పించుకొనలేవు" అని అతడు ఆ వరాహమును కవ్వించెను.

(దో॥ 156)

చౌ- ఆవత దేఖి అధిక రవ బాజీ । చలేఉ బరాహ మరుత గతి భాజీ ॥
తురత కీన్హ నృప సర సంధానా । మహి మిలి గయఉ బిలోకత బానా ॥ 1 ॥
తకి తకి తీర మహీస చలావా । కరి ఛల సుఅర సరీర బచావా ॥
ప్రగటత దురత జాఇ మృగ భాగా । రిస బస భూప చలేఉ సఁగ లాగా ॥ 2 ॥
గయఉ దూరి ఘన గహన బరాహూ । జహఁ నాహిన గజ బాజి నిబాహూ ॥
అతి అకేల బన బిపుల కలేసూ । తదపి న మృగమగ తజఇ నరేసూ ॥ 3 ॥
కోల బిలోకి భూప బడ ధీరా । భాగి పైఠ గిరిగుహాఁ గభీరా ॥
అగమ దేఖి నృప అతి పఛితాఈ । ఫిరేఉ మహాబన పరేఉ భులాఈ ॥ 4 ॥

అతి వేగముగా వచ్చుచున్న గుఱ్ఱమును జూచి, తప్పించుకొనుటకై అది వాయువేగముతో పరుగిడ సాగెను. వెంటనే రాజు ధనుస్సున బాణమును సంధించెను. కాని ప్రతిపర్యాయము అది తప్పించు కొనుచునే యుండెను. ఒక సారి పైకికనిపించును. మఱొక సారి దాగుకొనును. వేఱొక సారి పరుగులు తీయును. రాజు మిక్కిలి క్రుద్ధుడై దానిని వెంటాడెను. ఆ వరాహము చాలా దూరము పరుగెత్తి, ఏనుగు గాని, గుఱ్ఱముగాని చొరరానిఘనారణ్యములో ప్రవేశించెను. రాజు ఏకాకిగా అట్టి దట్టమైన అడవిలోనికి పోవుట కష్టము. ఐనను అతడు తనప్రయత్నమును మానలేదు. ధీరుడైన రాజునుజూచి, ఆ వరాహము ఒక పర్వతగుహలోనికి ప్రవేశించెను. ఆ గుహలో ప్రవేశించుటకు వీలులేక అతడు నిరాశతో వెనుకకుమఱలెను. కాని ఆ దట్టమైనఅడవిలో అతడు దారితప్పెను. (చౌ॥ 1-4)

1) వనవాసులైన మహర్షులు తమ తపశ్శక్తిలో ఆఱవభాగమును రాజులకు ధారపోయుదురు. ఆ శక్తితో ప్రభువులు బలసంపన్నులై, చక్కగా రాజ్యపాలన చేయుచుందురు. కావున వనములలోని క్రూర మృగముల బారి నుండి తపోధనులను రక్షించుచుండుట రాజులకు విధి- వేటాడదగిన మృగములను గూర్చి శాస్త్రములు తెల్పినవి. ఆ మృగములను సూచించుచు తులసీదాసు 'పునీత' అను పదమును ప్రయోగించెను.

దో-ఖేద ఖిన్న ఛుద్ధిత తృషిత, రాజా బాజి సమేత।
ఖోజత బ్యాకుల సరిత సర, జల బిను భయఉ అచేత ॥ 157 ॥

అతిప్రయాసకారణముగా మిక్కిలిడస్సిన ఆరాజు ఖిన్నుడై, ఆకలిదప్పులతో వ్యాకులుడై, గుఱ్ఱమును దీసికొని నదీతటాకములను వెదకుచు నీరుదొరకక స్మృహతప్పి పడిపోయెను. (దో॥ 157)

చౌ- ఫిరత బిపిన ఆశ్రమ ఎక దేఖా। తహఁ బస నృపతి కపట మునిబేషా ॥
జాసు దేస నృప లీన్హ ఛడాఈ। సమర సేన తజి గయఉ పరాఈ ॥ 1 ॥
సమయ ప్రతాపభాను కర జానీ। ఆపన అతి అసమయ అనుమానీ ॥
గయఉ న గృహ మన బహుత గలానీ। మిలా న రాజహి నృప అభిమానీ ॥ 2 ॥
రిస ఉర మారి రంక జిమి రాజా। బిపిన బసఇ తాపస కేఁ సాజా ॥
తాసు సమీప గవన నృప కీన్హా। యహ ప్రతాపరబి తెహిఁ తబ చీన్హా ॥ 3 ॥
రాఉ తృషిత నహిఁ సో పహిచానా। దేఖి సుబేష మహాముని జానా ॥
ఉతరి తురగ తేఁ కీన్హ ప్రనామా। పరమ చతుర న కహేఉ నిజ నామా ॥ 4 ॥

అతడు కొంతతడవునకు లేచి, వనమున దిరుగుచు ఒక ఆశ్రమమునకు జేరెను. అక్కడ ఒక రాజు కపటమునివేషధారియై నివసించుచుండెను. ఇదివరలో అతడు ప్రతాపభానునిచే పరాజితుడై రాజ్యమునుగోల్పోయియుండెను. యుద్ధములో సైన్యమును వదిలివేసి పాఱిపోయియుండెను. ప్రతాపభానునిఅదృష్టమును, తనదురదృష్టమును తలచుకొనుచు అతడు తిరిగి తనరాజ్యమునకు పోలేదు. ప్రతాపభానునితో సంధిచేసికొనుటకు అతనికి అభిమానము అడ్డువచ్చెను. ఆ రాజు క్రోధమును తనహృదయములోనే దాచుకొని, అతిదరిద్రునివలె మునివేషముతో ఆయడవిలోనే తలదాచుకొని యుండెను. ప్రతాపభానుడు అతనికడకు చేరెను. వెంటనే అతడు ప్రతాపభానుని గుర్తించెను. దాహబాధలో వికలుడైయున్న రాజు ఆతనిని గుర్తింప లేదు. రాజు అతనిని మునీశ్వరునిగా భావించి, గుఱ్ఱమును దిగి, వందనమునాచరించెను. కాని చతురుడైన రాజు తనపేరునుమాత్రము అతనికి చెప్పలేదు. (చౌ॥ 1-4)

దో-భూపతి తృషిత బిలోకి తెహిఁ, సరబరు దీన్హ దెఖాఇ।
మజ్జన పాన సమేత హయ, కీన్హ నృపతి హరషాఇ ॥ 158 ॥

దాహార్తుడైన ఆ రాజునకు ఆ కుహనా సన్న్యాసి ఒకసరోవరమునుజూపెను. రాజు గుఱ్ఱముతోగూడ ఆ సరస్తీరమునకు చేరి, అందు స్నానము చేసి నీరు గ్రోలెను. (దో॥ 158)

చౌ-గై శ్రమ సకల సుఖీ నృప భయఊ। నిజ ఆశ్రమ తాపస లై గయఊ ॥
ఆసన దీన్హ అస్త రబి జానీ। పుని తాపస బోలేఉ మృదు బానీ ॥ 1 ॥
కో తుమ్హ కస బన ఫిరహు అకేలేఁ। సుందర జుబా జీవ పరహేలేఁ ॥
చక్రబర్తి కే లచ్ఛన తోరేఁ। దేఖత దయా లాగి అతి మోరేఁ ॥ 2 ॥

నామ ప్రతాపభాను అవనీసా। తాసు సచివ మైఁ సునహు మునీసా ॥
ఫిరత అహేరేఁ పరెఉఁ భులాఈ। బడేఁ భాగ దేఖెఉఁ పద ఆఈ ॥ 3 ॥
హమ కహఁ దుర్లభ దరస తుమ్హారా। జానత హౌఁ కఛు భల హోనిహారా ॥
కహ ముని తాత భయఉ అఁధిఆరా। జోజన సత్తరి నగరు తుమ్హారా ॥ 4 ॥

పూర్తిగా సేదదీరి, సుఖిమైనరాజును ఆ కపట సన్న్యాసి తనఆశ్రమమునకు తీసికొనిపోయెను. సాయం సమయమగుటచే ఆసీనుని గావించి, తపస్వి మృదువచనములతో ఇట్లనెను. "నీవు ఎవరు? అందమైన యువకుడవైనను ప్రాణములను లెక్కసేయక ఈ అడవిలో ఒంటరిగా ఏల తిరుగుచుంటివి? నీలో చక్రవర్తి లక్షణములు కన్పించుచున్నవి. నిన్ను జూచి నాకు జాలివేయుచున్నది."- రాజు సమాధానమును ఇచ్చెను. "మునీశ్వర! ప్రతాపభానుడు అను రాజుగలడు నేను అతని మంత్రిని, వేటకై వచ్చి, దారి తప్పితిని. అదృష్టవశమున ఇచట మీ పాదదర్శనమైనది. మీ దర్శనము అతిదుర్లభము. దీనిని శుభసూచకముగా నేను భావించుచున్నాను." అనంతరము ముని ఇట్లనెను. "నాయనా! చీకటిపడినది. నీ నగరము ఇచ్చటికి డెబ్బది యోజనముల దూరమున ఉన్నది. (చౌ॥ 1-4)

దో-నిసా ఘోర గంభీర బన, పంథ న సునహు సుజాన।
బసహు ఆజు అస జాని తుమ్హ, జాఏహు హోత బిహాన ॥ 159 (క) ॥
తులసీ జసి భవతబ్యతా, తైసీ మిలఇ సహాఇ।
ఆపును ఆవఇ తాహి పహిఁ, తాహి తహాఁ లై జాఇ ॥ 159 (ఖ) ॥

ఓ సజ్జనుడా! ఇది ఘోరాంధకారము అలముకొనిన రాత్రి, కీకారణ్యము, మార్గము చొరరానిది. కావున ఈ రాత్రికి ఇక్కడనేయుండి రేపు ప్రాతఃకాలమున వెళ్లుము. (తులసీదాసు పల్కుచున్నాడు) కానున్నది కాకమానదు. పరిస్థితులు అనుకూలించినప్పుడు అదృష్టము అతనిని వెదకుకొనుచు వచ్చును. లేదా ఆ అదృష్టము వ్యక్తులను తనవైపునకే లాగుకొనును. (దో॥ 159. క,ఖ)

చౌ- భలెహిఁ నాథ ఆయసు ధరి సీసా। బాఁధి తురగ తరు బైఠ మహీసా ॥
నృప బహు భాఁతి ప్రసంసెఉ తాహీ। చరన బంది నిజ భాగ్య సరాహీ ॥ 1 ॥
పుని బోలెఉ మృదు గిరా సుహాఈ। జాని పితా ప్రభు కరఉఁ ఢిఠాఈ ॥
మోహి మునీస సుత సేవక జానీ। నాథ నామ నిజ కహహు బఖానీ ॥ 2 ॥
తెహి న జాన నృప నృపహి సో జానా। భూప సుహృద సో కపట సయానా ॥
బైరీ పుని ఛత్రీ పుని రాజా। ఛల బల కీన్హ చహఇ నిజ కాజా ॥ 3 ॥
సముఝి రాజసుఖ దుఖిత అరాతీ। అవాఁ అనల ఇవ సులగఇ ఛాతీ ॥
సరల బచన నృప కే సుని కానా। బయర సఁభారి హృదయఁ హరషానా ॥ 4 ॥

"అట్లే కానిండు మహాత్మా!"- అని చెప్పి, రాజు ఆ సన్న్యాసిఆజ్ఞను శిరసావహించి, గుఱ్ఱమును చెట్టుకు కట్టివేసి, అచటనే కూర్చుండెను. రాజు అతనిని అనేకవిధముల పొగడి, పాదాభివందనము ఆచరించెను. తనఅదృష్టమును కొనియాడుకొనుచు సవినయముగా మృదుమధురముగా పల్కెను. "మునీశ్వర! నేను మిమ్ము

తం(డివలె తలంతును. నన్ను మీపు(తునిగా లేక సేవకునిగా భావించి, మీ పేరు మొదలగువివరములు తెల్పగలరు.”- రాజు ఆ సన్న్యాసిని గుర్తింపకున్నను అతడు ఆ రాజును గుర్తించెను. రాజు నిష్కపటి, కాని ఆ ముని కపటి. అతడా రాజునకు శ(తువు, క్ష(తియుడు, పైగా రాజవంశజుడు. కావున తనకార్యమును బల(ప్రయోగముచేతనో లేక మోసముతోడనో సాధింపనెంచెను. అతడు తన పూర్వపురాజసుఖములను తలంచుకొని దుఃఖపడుచుండెను. అతనిలో ఈర్ష్యాగ్ని కొలిమివలెమండుచుండెను. నిర్మలమనస్కుడైన (ప్రతాపభానునిపల్కులు వినియు, తనలోని ద్వేషమును అణచుకొనుచు, అతడు లోలోన సంతసించెను. (చౌ॥ 1-4)

దో- కపట బోరి బానీ మృదుల, బోలెఉ జుగుతి సమేత।
నామ హమార భిఖారి అబ, నిర్ధన రహిత నికేత ॥ 160 ॥

ఆ సన్న్యాసి మృదువుగనే కపటవచనములను ఇట్లు పలికెను “నా పేరు బికారి” నేను నిర్ధనుడను, ఇల్లు వాకిలి లేనివాడను. (దో॥ 160)

చౌ- కహ నృప జే బిగ్యాన నిధానా। తుమ్హ సారిఖే గలిత అభిమానా ॥
సదా రహహిఁ అపనపౌ దురాఏఁ। సబ బిధి కుసల కుబేష బనాఏఁ ॥ 1 ॥
తెహి తేఁ కహహిఁ సంత (శ్రుతి టేరేఁ। పరమ అకించన (ప్రియ హరి కేరేఁ ॥
తుమ్హ సమ అధన భిఖారి అగేహా। హోత బిరంచి సివహి సందేహా ॥ 2 ॥
జోసి సోసి తవ చరన నమామీ। మో పర కృపా కరిఅ అబ స్వామీ ॥
సహజ (ప్రీతి భూపతి కై దేఖీ। ఆపు బిషయ బిస్వాస బిసేషీ ॥ 3 ॥
సబ (ప్రకార రాజహి అపనాఈ। బోలెఉ అధిక సనేహ జనాఈ ॥
సును సతిభాఉ కహఉఁ మహిపాలా। ఇహాఁ బసత బీతే బహు కాలా ॥ 4 ॥

రాజు పల్కెను. “మీవంటి జ్ఞానులు, నిరహంకారులు సర్వదా తమనిజస్వరూపములను దాచియుంచెదరు. ఏలనన దైన్యస్థితిలో కన్పించుటయే సర్వవిధముల క్షేమమని భావింతురు. మిక్కిలి అకించనులు (మమతాహంకార రహితులు) ఐన వారినే శ్రీహరి (ప్రేమించునని వేదములు, సజ్జనులు పల్కుట (ప్రసిద్ధము. నిర్ధనులు, గృహహీనులు ఐన మీవంటి బికారులను జూచి, వీరు నిజముగనే సజ్జనులా? బికారులా? అని (బ్రహ్మకును, పరమేశ్వరునకును సందేహము కలుగుచుండును. మీరు ఎవ్వరైనను కానిండు మీకృపకై (ప్రణమిల్లి (ప్రార్థింతును.”- రాజుయొక్క స్వాభావిక (ప్రేమను, తనపై ఆయనకు గల విశ్వాసమును జూచి, ఆ సన్న్యాసి అన్ని విధముల రాజును తనవశములో నుంచుకొని, అధిక(ప్రేమను (ప్రకటించుచు ఇట్లనెను. “రాజా! వినుము. సత్యము చెప్పెదను. నేనిచట చాల కాలము నుండియు నివసించుచున్నాను. (చౌ॥ 1-4)

దో-అబ లగి మోహి న మిలెఉ కొఉ, మైఁ న జనావఉఁ కాహు।
లోకమాన్యతా అనల సమ, కర తప కానన దాహు ॥ 161 (క) ॥

ఇంతవఱకు నాయొద్దకు ఎవ్వరును రాలేదు. నన్నుగూర్చి ఎవ్వరికిని నేను తెల్పుకొనలేదు. ఎంచుకనగా లోక (ప్రతిష్ఠ తపస్సనెడివనమును దగ్ధముచేయు అగ్నివంటిది. (దో॥ 161. క)

సో- తులసీ దేఖి సుబేషు, భూలహిఀ మూఢ న చతుర నర।
సుందర కేకిహి పేఖు, బచన సుధా సమ అసన అహి॥ 161 (ఖ) ॥

తులసీదాసు చెప్పుచున్నాడు. సుందరమైన వేషములను జూచి మూఢులేగాదు విజ్ఞులు గూడ మోసపోవుదురు. అందమైననెమలిని చూడుడు దానికంఠస్వరముఅమృతతుల్యము. కాని సర్పములు దానిఆహారము. (సో॥ 161, ఖ)

చౌ- తాతేఁ గుపుత రహఉఁ జగ మాహీఁ। హరి తజి కిమపి ప్రయోజన నాహీఁ ॥
ప్రభు జానత సబ బినహిఁ జనాఏఁ। కహహు కవని సిధి లోక రిఝాఏఁ ॥ 1 ॥
తుమ్హ సుచి సుమతి పరమ ప్రియ మోరేఁ। ప్రీతి ప్రతీతి మోహి పర తోరేఁ ॥
అబ జౌఀ తాత దురావఉఁ తోహీ। దారున దోష ఘటఇ అతి మోహీ ॥ 2 ॥
జిమి జిమి తాపసు కథఇ ఉదాసా। తిమి తిమి నృపహి ఉపజ బిస్వాసా ॥
దేఖా స్వబస కర్మ మన బానీ। తబ బోలా తాపస బగధ్యానీ॥ 3 ॥
నామ హమార ఏకతను భాఈ। సుని నృప బోలేఉ పుని సిరు నాఈ ॥
కహహు నామ కర అరథ బఖానీ। మోహి సేవక అతి ఆపన జానీ ॥ 4 ॥

కపటసన్న్యాసి పల్కెను. "అందులకే ప్రపంచమునకు దూరముగా మసలుచున్నాను. శ్రీహరితోతప్ప నాకుఎవ్వరితోడను పనిలేదు. మనము తెలుపుకొనకున్నను ప్రభువునకన్నియును తెలియును. లోకులను తృప్తిపఱచుటవలనకలుగుప్రయోజనమేమి? నీవు అతిపవిత్రుడవు. నీ బుద్ధి మంచిది. నీపై నాకు ఎంతో ప్రీతిగలదు. నీకును నాపై ప్రేమవిశ్వాసములు మెండుగా గలవు. నాయనా! ఇప్పుడుగూడ నీకడ నేనేమైన దాచినచో నేను దోషినగుదును." ఆ కపట సన్న్యాసి ప్రాపంచికవిషయముల యెడ ఔదాసీన్యము ప్రకటించు కొలదియు రాజునకు ఆతనిపై విశ్వాసము ఇనుమడింపసాగెను. రాజు మనసా, వాచా, కర్మణా తనకు వశుడైనట్లు తెలిసికొని, ఆ బకధ్యానియైన కపటముని పలికెను. "సోదరా! నా పేరు ఏకతనుడు" ఈ మాటకు రాజు నమస్కరించి, "మీ పేరునకు అర్థమును తెల్పుడు."- అనియడిగెను. (చౌ॥ 1-4)

దో-ఆదిసృష్టి ఉపజీ జబహిఁ, తబ ఉతపతి భై మోరి।
నామ ఏకతను హేతు తెహి, దేహ న ధరీ బహోరి॥ 162 ॥

ఆ బకధ్యాని ఇట్లనెను. "సృష్టి ప్రారంభమైనప్పుడే నేను జన్మించితిని. తరువాత మఱియొకదేహమును దాల్చలేదు. అందువలననే నాపేరు 'ఏకతనుడు'. (దో॥ 162)

చౌ- జని ఆచరజు కరహు మన మాహీఁ। సుత తప తేఁ దుర్లభ కఛు నాహీఁ ॥
తపబల తేఁ జగ సృజఇ బిధాతా। తపబల బిష్ను భఏ పరిత్రాతా ॥ 1 ॥
తపబల సంభు కరహిఁ సంఘారా। తప తేఁ అగమ న కఛు సంసారా ॥
భయఉ నృపహి సుని అతి అనురాగా। కథా పురాతన కహై సో లాగా ॥ 2 ॥
కరమ ధరమ ఇతిహాస అనేకా। కరఇ నిరూపన బిరతి బిబేకా ॥
ఉదభవ పాలన ప్రలయ కహానీ। కహేసి అమిత ఆచరజ బఖానీ ॥ 3 ॥

సుని మహీప తాపస బస భయఊ। ఆపన నామ కహన తబ లయఊ ॥
కహ తాపస నృప జానఉఁ తోహీ। కీన్హెహు కపట లాగ భల మోహీ ॥ 4 ॥

"పుత్రా! ఆశ్చర్యపడవలదు. తపస్సుచే సాధ్యము కానిది ఏదియును లేదు. తపోబలముచేతనే బ్రహ్మ లోకములను సృష్టించును. విష్ణువు పరిపాలించును. మహేశ్వరుడు లయమొనర్చును. ప్రపంచములో తపస్సుద్వారా అప్రాప్యమైనదిఏదియును లేదు." ఈ మాటలను వినిన రాజునకు ఆతనిపై అనురాగము అధికమయ్యెను. అపుడు తపస్వి ప్రాచీనగాథలను, ధర్మకర్మలకు సంబంధించిన ఇతిహాసములను చెప్పసాగెను. జ్ఞానవైరాగ్యములనుగూర్చియు వ్యాఖ్యానింపసాగెను. సృష్టిస్థితి లయములను గూర్చిన ఆశ్చర్యకర గాథలను విస్తారముగా వివరింపసాగెను. వీటినన్నింటిని విని, రాజు ఆతనికి పూర్తిగా వశుడై, తన పేరును ప్రకటించెను. ఆ సన్న్యాసి "రాజా! నాకంతయు తెలియును నీవు నీపేరును ప్రకటింపక దాచితివి. నీ ప్రవర్తన నాకు మంచిగానే తోచినది. (చౌ॥ 1-4)

సో- సును మహీస అసి నీతి, జహఁ తహఁ నామ న కహహిఁ నృప ।
మొహి తోహి పర అతి ప్రీతి, సొఇ చతురతా బిచారి తవ ॥ 163 ॥

రాజా! రాజులు తమ పేర్లను ముందువెనుకలనాలోచింపక సర్వత్ర ప్రకటింపరాదని నీతిశాస్త్రము పేర్కొనుచున్నది. నీ చాతుర్యమునుగ్రహించిన నాకు నీపై ప్రేమ అధికమాయెను. (సో॥ 163)

చౌ- నామ తుమ్హార ప్రతాప దినేసా। సత్యకేతు తవ పితా నరేసా ॥
గుర ప్రసాద సబ జానిఅ రాజా। కహిఅ న ఆపన జాని అకాజా ॥ 1 ॥
దేఖి తాత తవ సహజ సుధాఈ। ప్రీతి ప్రతీతి నీతి నిపునాఈ ॥
ఉపజి పరీ మమతా మన మోరేఁ। కహఉఁ కథా నిజ పూఛే తోరేఁ ॥ 2 ॥
అబ ప్రసన్న మైఁ సంసయ నాహీఁ। మాగు జో భూప భావ మన మాహీఁ ॥
సుని సుబచన భూపతి హరషానా। గహి పద బినయ కీన్హి బిధి నానా ॥ 3 ॥
కృపాసింధు ముని దరసన తోరేఁ। చారి పదారథ కరతల మోరేఁ ॥
ప్రభుహి తథాపి ప్రసన్న బిలోకీ। మాగి అగమ బర హోఉఁ అసోకీ ॥ 4 ॥

నీ పేరు ప్రతాపభానుడు, నీ తండ్రిపేరు సత్యకేతువు. గురువుగారికృపవలన నాకంతయు తెలియును. కాని నిజము పల్కుట ప్రమాదకరమని భావించి, నేను ముందుగా చెప్పలేదు. నాయనా! నీ సరళత్వము, ప్రేమవిశ్వాసములు నీతి నైపుణ్యములు చూచి, నాకు నీపై మమత్వము పెరిగినది. కావున నీవు అడిగిన వెంటనే నా కథను తెల్పితిని. నేను ప్రసన్నుడనైతిని. ఇందు సంశయములేదు. రాజా! నీకు కావలసిన దానిని కోరుకొనుము." ఈ మాటలకు రాజు సంతోషించి, ఆ సన్న్యాసిపాదములకు నమస్కరించి ప్రార్థించెను. "ఓ దయాసాగరా! మీదర్శనము చేతనే నాకు చతుర్విధపురుషార్థములు హస్తగతములైనవి. ఐనను మీరు ప్రసన్నులుగాన దుర్లభమైన ఒకవరమును గోరెదను. దానివలన నా శోకము దూరమగును. (చౌ॥ 1-4)

దో- జరా మరన దుఖ రహిత తను, సమర జితై జని కోఉ ।
ఏకఛత్ర రిపుహీన మహి, రాజ కలప సత హోఉ ॥ 164 ॥

నా శరీరము జరామరణదుఃఖరహితమగుగాక. యుద్ధమున నన్ను ఎవ్వరును జయింపకుందురు గాక. భూమిపై నూఱుకల్పములు నా ఏకచ్ఛత్రాధిపత్యము నిలిచియుండుగాక. (దో॥ 164)

చౌ- కహ తాపస నృప ఐసెఇ హోఊ। కారన ఏక కఠిన సును సోఊ ॥
కాలఉ తుఅ పద నాఇహి సీసా। ఏక బిప్రకుల ఛాడి మహీసా ॥ 1 ॥
తపబల బిప్ర సదా బరిఆరా। తిన్హ కే కోప న కొఉ రఖవారా ॥
జౌం బిప్రన్హ బస కరహు నరేసా। తౌ తుఅ బస బిధి బిష్ను మహేసా ॥ 2 ॥
చల న బ్రహ్మకుల సన బరిఆఈ। సత్య కహఉఁ దోఉ భుజా ఉఠాఈ ॥
బిప్ర శ్రాప బిను సును మహిపాలా। తోర నాస నహిం కవనెహుం కాలా ॥ 3 ॥
హరషెఉ రాఉ బచన సుని తాసూ। నాథ న హోఇ మోర అబ నాసూ ॥
తవ ప్రసాద ప్రభు కృపానిధానా। మో కహుం సర్బ కాల కల్యానా ॥ 4 ॥

ఆకుహనాసన్న్యాసి పల్కెను. "రాజా! అట్లేయగుగాక. కాని ఒక జటిల సమస్యగలదు. దానిని వినుము. బ్రాహ్మణులుతప్ప అందఱును నీకు 'దాసోఽహమ్' అనియందురు. మృత్యుదేవత గూడనీముందు నతమస్తకమగును. ఏలనన తపోబలమువలన బ్రాహ్మణులు శక్తిసంపన్నులౌదురు. వారి క్రోధమునుండి తప్పించుకొనుట సాధ్యముగాదు. నీవు బ్రాహ్మణులను వశముచేసికొన్నచో నీకు ఆ త్రిమూర్తులును వశమగుదురు. నేను శపథము చేసి, ఎలుగెత్తి చాటగలను. బ్రాహ్మణులపై దౌర్జన్యము పనిచేయదు. విప్రశాపము తప్ప నిన్నెవ్వరును ఏమియు చేయలేరు. కడకు యముడుగూడ నీ జోలికి రాజాలడు. "ఆతని మాటలకు ప్రతాపభానుడు మిక్కిలి ప్రసన్నుడై పలికెను. "స్వామీ! నాకెట్టి ప్రమాదమూలేదు. మీ దయవలన నాకు శుభములే కలుగును. (చౌ॥ 1-4)

దో-ఏవమస్తు కహి కపటముని, బోలా కుటిల బహోరి।
మిలబ హమార భులాబ నిజ, కహహు త హమహి న ఖోరి ॥ 165 ॥

"అట్లే కానిమ్ము" అని పలికి ఆ కపటసన్న్యాసి మఱల ఇట్లనెను. "కాని నీవు ఈ అడవిలో దారితప్పినదియు, నాతో కలిసినదియు ఎవ్వరితోడను చెప్పవలదు. చెప్పినచో ఆ దోషము నాదికాదు. (దో॥ 165)

చౌ- తాతేం మైం తోహి బరజఉం రాజా। కహేం కథా తవ పరమ అకాజా ॥
ఛఠేం శ్రవన యహ పరత కహానీ। నాస తుమ్హార సత్య మమ బానీ ॥ 1 ॥
యహ ప్రగటేం అథవా ద్విజశ్రాపా। నాస తోర సును భానుప్రతాపా ॥
ఆన ఉపాయం నిధన తవ నాహీం। జౌం హరి హర కోపహిం మన మాహీం ॥ 2 ॥
సత్య నాథ పద గహి నృప భాషా। ద్విజ గుర కోప కహహు కో రాఖా ॥
రాఖఇ గుర జౌం కోప బిధాతా। గుర బిరోధ నహిం కొఉ జగ త్రాతా ॥ 3 ॥
జౌం న చలబ హమ కహే తుమ్హారేం। హోఉ నాస నహిం సోచ హమారేం ॥
ఏకహిం డర డరపత మన మోరా। ప్రభు మహిదేవ శ్రాప అతి ఘోరా ॥ 4 ॥

రాజా! మన ఈ ప్రసంగమును ఎవ్వరితోనైనను చెప్పినచో నీకు తీవ్రమైనహాని కలుగును. అందువలన చెప్పవలదని ఆంక్ష విధించుచున్నాను. ఈ వృత్తాంతము మూడవవానిచెవిన బడినచో నీవు నశింతువు. ఇది సత్యము. ఓ ప్రతాపభానూ! ఈ రహస్యము బయటికిపొక్కినను, లేక ఏ బ్రాహ్మణుడైనను శపించినను నీవు నశింపక తప్పదు. బ్రహ్మ, మహేశ్వరులు కోపగించినను వేరే ఏవిధముగానైనను నీవు చావవు." మునికి పాదాభివందనమాచరించి రాజు పలికెను. "స్వామీ! బ్రాహ్మణుడు, గురువు ఐన వారికోపములనుండి ఎవరు రక్షించెదరు? బ్రహ్మ కోపించినను గురువు రక్షించును. కాని గురువు విరోధియైనచో ఇక రక్షకులెవ్వరు? మీరు చెప్పినట్లు చేయనిచో నేను నశింపకతప్పదు. దీనినిగూర్చి నాకు చింతలేదు. కాని కేవలము ఒక్క భయము మాత్రము గలదు. బ్రాహ్మణ శాపము మిక్కిలి భయంకరమైనది. (చౌ॥ 1-4)

దో- హోహిం బిప్ర బస కవన బిధి, కహహు కృపా కరి సోఉ।
తుమ్హ తజి దీనదయాల నిజ, హితూ న దేఖఉఁ కోఉ॥ 166 ॥

బ్రాహ్మణులు ఏ విధముగా వశమగుదురు? దయతో తెల్పుడు. ఓ దయాళూ! మీరు తప్ప నా హితము గోరెడి వారెవ్వరును లేరు. (దో॥ 166)

చౌ- సును నృప బిబిధ జతన జగ మాహీం। కష్టసాధ్య పుని హోహిం కి నాహీం॥
అహఇ ఏక అతి సుగమ ఉపాఈ। తహాఁ పరంతు ఏక కఠినాఈ॥ 1 ॥
మమ ఆధీన జుగుతి నృప సోఈ। మోర జాబ తవ నగర న హోఈ॥
ఆజు లగేం అరు జబ తేం భయఉఁ। కాహూ కే గృహ గ్రామ న గయఉఁ॥ 2 ॥
జౌం న జాఉఁ తవ హోఇ అకాజూ। బనా ఆఇ అసమంజస ఆజూ॥
సుని మహీస బోలెఉ మృదు బానీ। నాథ నిగమ అసి నీతి బఖానీ॥ 3 ॥
బడే సనేహ లఘున్హ పర కరహీం। గిరి నిజ సిరని సదా తృన ధరహీం॥
జలధి అగాధ మౌలి బహ ఫేనూ। సంతత ధరని ధరత సిర రేనూ॥ 4 ॥

కపటసన్న్యాసి చెప్పెను. "రాజా! వినుము బ్రాహ్మణులను వశపఱచుకొనుటకు ప్రపంచములో పెక్కు ఉపాయములున్నవి. వాటిని ఆచరించుట కష్టము. వాటి సాఫల్యముగూడ సందేహాస్పదమే. ఒక సులభోపాయముగలదు. కాని దానిలోనూ ఒకచిక్కు గలదు. రాజా! ఈ యుక్తి నాఆధీనమున ఉన్నది. నేను నీ నగరమునకు రాజాలను. పుట్టినప్పటినుండియు నేను ఏ గ్రామమునకుగాని, ఎవ్వరిఇంటికిగాని వెళ్లియెఱుగను. నేను రానిచో నీ కార్యము నెరవేరదు. ఇదియొక సందిగ్ధావస్థ"- రాజు ఈ మాటలు విని మృదువుగా ఇట్లనెను. "స్వామీ! వేదములలో ఒకనీతి తెల్పబడినది. పెద్దవారు చిన్నవారిపై కనికరము చూపుదురు. పర్వతములు తమశిఖరములపై గడ్డిని మోయుచున్నవి. సముద్రుడు శిరస్సుపై నురుగును ధరించును. భూమి తనతలపై ధూళిని భరించును. (చౌ॥ 1-4)

దో- అస కహి గహే నరేస పద, స్వామీ హోహు కృపాల।
మోహి లాగి దుఖ సహిఅ ప్రభు, సజ్జన దీనదయాల॥ 167 ॥

"కావున స్వామీ! నాపై దయ జూపుడు. నాకొఱకై ఈ కష్టములను భరింపుడు" అనుచు రాజు ఆ ముని పాదములపై మోకరిల్లెను. (దో॥ 167)

చౌ- జాని నృపహి ఆపన అధీనా। బోలా తాపస కపట ప్రబీనా ॥
సత్య కహఉఁ భూపతి సును తోహీ। జగ నాహిన దుర్లభ కఛు మోహీ ॥ 1 ॥
అవసి కాజ మైఁ కరిహఉఁ తోరా। మన తన బచన భగత తైఁ మోరా ॥
జోగ జుగుతి తప మంత్ర ప్రభాఊ। ఫలఇ తబహిఁ జబ కరిఅ దురాఊ ॥ 2 ॥
జౌఁ నరేస మైఁ కరౌఁ రసోఈ। తుమ్హ పరుసహు మోహి జాన న కోఈ ॥
అన్న సో జోఇ జోఇ భోజన కరఈ। సోఇ సోఇ తవ ఆయసు అనుసరఈ ॥ 3 ॥
పుని తిన్హ కే గృహ జేవఁఇ జోఊ। తవ బస హోఇ భూప సును సోఊ ॥
జాఇ ఉపాయ రచహు నృప ఏహూ। సంబత భరి సంకలప కరేహూ ॥ 4 ॥

రాజు పూర్తిగా తనకు అధీనుడైనట్లు తెలిసికొని, కపటియైన ఆ సన్న్యాసి ఇట్లనెను. 'రాజా! వినుము. నిజము పల్కుచున్నాను. ప్రపంచములో నాకు దుర్లభమైనది ఏదియును లేదు. నీవు త్రికరణ శుద్ధిగా నాకు భక్తుడవు. కనుక నేను నీపనిని తప్పక చేసెదను. కాని యోగము, యుక్తి, తపస్సు, మంత్రము రహస్యముగా సాధన చేసినప్పుడే సఫలములగుచుండును. రాజా! నేను వంట చేసెదను. నీవు దానిని వడ్డింపుము. కాని నేను ఎవ్వరో ఎవ్వరికిని తెలియకూడదు. ఆ అన్నముతినిన వారందఱును నీ ఆజ్ఞకు లోబడియుందురు. వారియిండ్లలో భుజించిన వారును నీకు అధీనులగుదురు. రాజా! ఈ వ్రతమును ఒక సంవత్సరము ఆచరింపవలెను. (చౌ॥ 1-4)

దో-నిత నూతన ద్విజ సహస సత, బరేహు సహిత పరివార।
మైఁ తుమ్హరే సంకలప లగి, దినహిఁ కరబి జేవనార॥ 168 ॥

రాజా! ప్రతిదినము ఒక లక్షమంది బ్రాహ్మణులను సకుటుంబముగా భోజనమునకు ఆహ్వానింపుము. వారికి నేను ఒక సంవత్సరము వఱకు వండిపెట్టెదను. (దో॥ 168)

చౌ- ఏహి బిధి భూప కష్ట అతి థోరేఁ। హోఇహహిఁ సకల బిప్ర బస తోరేఁ ॥
కరిహహిఁ బిప్ర హోమ మఖ సేవా। తెహిఁ ప్రసంగ సహజెహిఁ బస దేవా ॥ 1 ॥
ఔర ఏక తోహి కహఉఁ లఖాఊ। మైఁ ఏహిఁ బేష న ఆఉబ కాఊ ॥
తుమ్హరే ఉపరోహిత కహుఁ రాయా। హరి ఆనబ మైఁ కరి నిజ మాయా ॥ 2 ॥
తపబల తెహి కరి ఆపు సమానా। రఖిహఉఁ ఇహాఁ బరష పరవానా ॥
మైఁ ధరి తాసు బేషు సును రాజా। సబ బిధి తోర సఁవారబ కాజా ॥ 3 ॥
గై నిసి బహుత సయన అబ కీజే। మోహి తోహి భూప భేఁట దిన తీజే ॥
మైఁ తపబల తోహి తురగ సమేతా। పహుఁచైహఉఁ సోవతహి నికేతా ॥ 4 ॥

ఈ విధముగా చాల స్వల్పశ్రమతో బ్రాహ్మణులందఱును నీ వశమగుదురు. వారు హవనము యజ్ఞము, పూజలు, దైవసేవలు చేయుచుండెడివారుగావున దేవతలుగూడ సహజముగనే నీకు వశులయ్యెదరు. ఒక గుర్తును చెప్పెదను. నేను ఈ వేషములో రాను. నామాయాశక్తిచే నేను నీ పురోహితుని అపహరించెదను. నా తపశ్శక్తిచే అతనిని నావలె మార్చి, ఒక సంవత్సరము వఱకు ఇచటనే ఉంచెదను. నేను అతనిరూపమును ధరించి, నీకార్యమును పూర్తిగా నెరవేర్చెదను. రాజా! చాల రాత్రియైనది ఇక నిద్రింపుము. నా తపోబలమువలన నిద్రించుచున్ననిన్ను నీగుఱ్ఱముతోగూడ నీయింటికి చేర్చెదను. మూడవరోజున మఱల నీకు నాదర్శనమగును. (చౌ॥ 1-4)

దో- మైం(ఆఉబ సాఇ బేషు ధరి, పహిచానెహు తబ మోహి ।
జబ ఏకాంత బొలాఇ సబ, కథా సునావౌం(తోహి ॥ 169 ॥

నేను చెప్పిన ప్రకారము పురోహితునివేషముతో నీయింటికి వచ్చెదను. నిన్ను ప్రక్కకు పిలిచి, ఈ విషయము నంతయును నీకు తెల్పెదను. అప్పుడు నీవు నన్ను గుర్తించెదవు. (దో॥ 169)

చౌ- సయన కీన్హ నృప ఆయసు మానీ । ఆసన జాఇ బైఠ ఛలగ్యానీ ॥
శ్రమిత భూప నిద్రా అతి ఆఈ । సో కిమి సోవ సోచ అధికాఈ ॥ 1 ॥
కాలకేతు నిసిచర తహఁ(ఆవా । జెహిఁ(సూకర హోఇ నృపహి భులావా ॥
పరమ మిత్ర తాపస నృప కేరా । జానఇ సో అతి కపట ఘనేరా ॥ 2 ॥
తెహి కే సత సుత అరు దస భాఈ । ఖల అతి అజయ దేవ దుఖదాఈ ॥
ప్రథమహిఁ(భూప సమర సబ మారే । బిప్ర సంత సుర దేఖి దుఖారే ॥ 3 ॥
తెహిఁ(ఖల పాఛిల బయరు సఁ(భారా । తాపస నృప మిలి మంత్ర బిచారా ॥
జెహిఁ(రిపు ఛయ సోఇ రచెన్హి ఉపాఊ । భావీ బస న జాన కఛు రాఊ ॥ 4 ॥

ఆ కపటసన్న్యాసియొక్క ఆజ్ఞమేరకు రాజు నిద్రించెను. బాగుగా అలసిపోవుటచే అతడు గాఢనిద్రలో మునిగెను. ఆ కపటసన్న్యాసి పీఠముపై కూర్చుండి, తన యుక్తిని కార్యరూపములో పెట్టుటను గూర్చి ఆలోచించుచుండెను. అపుడు వనవరాహరూపములో రాజును దారిమళ్లించిన 'కాలకేతువు' అను రాక్షసుడు అచటికి వచ్చెను. అతడు ఈ కపటసన్న్యాసికి మిత్రుడు. అనేకమాయోపాయములను ఎఱిగినవాడు. అతనికి నూర్గురుకుమారులును, పదిమంది సోదరులును ఉండిరి. వారు దుష్టులు, అజేయులు. వారు దేవతలనుగూడ హింసించువారు. వారివలన బ్రాహ్మణులు, సజ్జనులు, దేవతలు దుఃఖితులగుట జూచి, ప్రతాపభానుడు వారినందఱిని యుద్ధమున చంపియుండెను. దుష్టుడైన ఆ కాలకేతువు ఈ కపట సన్న్యాసితో గలిసి, తమఉమ్మడిశత్రువైన ప్రతాపభానునినాశమునకు కుట్ర పన్నియుండెను. విధివైపరీత్యములవలన రాజునకు ఈ విషయము తెలియదు. (చౌ॥ 1-4)

దో- రిపు తేజసీ అకేల అపి, లఘు కరి గనిఅ న తాహు ।
అజహుఁ(దేత దుఖ రబి ససిహి, సిర అవసేషిత రాహు ॥ 170 ॥

తేజశ్శాలియైన శత్రువు ఒంటరివాడైనను వానిని చులకనగా భావింపరాదు. కేవలము తలమాత్రమే మిగిలియున్న రాహువు ఇప్పటికిని సూర్యచంద్రులను దుఃఖితులను జేయుచునే యున్నాడు. (దో॥ 170)

చౌ- ఛత్రబంధు తైఁ బిప్ర బోలాఈ। ఘాలై లిఏ సహిత సముదాఈ ॥
ఈస్వర రాఖా ధరమ హమారా। జైహసి తైఁ సమేత పరివారా ॥ 1 ॥
సంబత మధ్య నాస తవ హోఊ। జలదాతా న రహిహి కుల కోఊ ॥
నృప సుని శ్రాప బికల అతి త్రాసా। భై బహోరి బర గిరా అకాసా ॥ 2 ॥
బిప్రహు శ్రాప బిచారి న దీన్హా। నహిఁ అపరాధ భూప కఛు కీన్హా ॥
చకిత బిప్ర సబ సుని నభబానీ। భూప గయఉ జహఁ భోజన ఖానీ ॥ 3 ॥
తహఁ న అసన నహిఁ బిప్ర సుఆరా। ఫిరేఉ రాఉ మన సోచ అపారా ॥
సబ ప్రసంగ మహిసురన్హ సునాఈ। త్రసిత పరేఉ అవనీఁ అకులాఈ ॥ 4 ॥

ఓ క్షత్రియాధమా! నీవు బ్రాహ్మణులను ఆహ్వానించి, వారిని సపరివారముగా భ్రష్టులను గావింపదలచితివి. భగవంతుడు మా పవిత్రతను (ధర్మములను) కాపాడినాడు. ఇపుడు నీవే సపరివారముగా నశింపగలవు. ఒక సంవత్సరములోపల నీవు నాశనమయ్యెదవు. నీ వంశమున నీకు తిలాంజలియిచ్చెడివారుగూడ ఉండరు." ఈ శాపమును విని, రాజు భయముతో మిక్కిలి వ్యాకులుడయ్యెను. పిమ్మట ఉత్తమమైన ఆకాశవాణి పలికెను. 'ఓబ్రాహ్మణులారా! వాస్తవమును తెలిసికొనకుండా మీరు ఈతనిని శపించితిరి. ఇతడు ఏ తప్పును చేయలేదు."- ఆకాశవాణిని విని, బ్రాహ్మణులందఱును చకితులైరి. రాజు వెంటనే వంటశాలలోనికి పోయిచూచెను. అక్కడ భోజనపదార్థములుగాని వంటవాడుగాని కన్పించలేదు. రాజు మిగుల చింతించి, వారికడకు వచ్చెను. పిమ్మట అతడు జరిగిన వృత్తాంతమంతయు వారితో చెప్పి, భయముతో విహ్వలుడై నేలపై పడిపోయెను. (చౌ॥ 1-4)

దో-భూపతి భావీ మిటఇ నహిఁ, జదపి న దూషన తోర।
కిఏఁ అన్యథా హోఇ నహిఁ, బిప్రశ్రాప అతి ఘోర ॥ 174 ॥

బ్రాహ్మణులు పలికిరి "రాజా! నీవు నిర్దోషివేయైనను విధినెవ్వరూ తప్పింపలేరు. బ్రాహ్మణశాపము భయంకరము, అప్రతిహతము. (దో॥ 174)

చౌ- అస కహి సబ మహిదేవ సిధాఏ। సమాచార పురలోగన్హ పాఏ ॥
సోచహిఁ దూషన దైవహి దేహీఁ। బిరచత హంస కాగ కియ జేహీఁ ॥ 1 ॥
ఉపరోహితహి భవన పహుఁచాఈ। అసుర తాపసహి ఖబరి జనాఈ ॥
తేహిఁ ఖల జహఁ తహఁ పత్ర పఠాఏ। సజి సజి సేన భూప సబ ధాఏ ॥ 2 ॥
ఘేరెన్హి నగర నిసాన బజాఈ। బిబిధ భాఁతి నిత హోఇ లరాఈ ॥
జూఝే సకల సుభట కరి కరనీ। బంధు సమేత పరేఉ నృప ధరనీ ॥ 3 ॥
సత్యకేతు కుల కోఉ నహిఁ బాఁచా। బిప్రశ్రాప కిమి హోఇ అసాఁచా ॥
రిపు జితి సబ నృప నగర బసాఈ। నిజ పుర గవనే జయ జసు పాఈ ॥ 4 ॥

ఈ విధముగా పలికి, వారందఱును వెళ్లిపోయిరి. నగరవాసులు ఈ సమాచారమును విని, మిక్కిలి చింతించి విధాతను నిందించిరి. విధాత హంసనుజేయబోయి కాకినిజేసినాడు. (ఇట్టి పుణ్యాత్ముని దేవతగాజేయక రాక్షసుని జేసినాడు) కాలకేతువు నిజమైన రాజ పురోహితుని ఇంటికి జేర్చి, కపట సన్న్యాసికి ఈ విషయమును అంతయును జెప్పెను. ఆ కపటసన్న్యాసి శత్రురాజులందఱికిని ఉత్తరములను వ్రాయగా వారు సైన్యముతో ప్రతాపభానునిపైకి దండెత్తి వచ్చిరి. నగారాలను మ్రోగించుచు నగరమును ఆక్రమించిరి. పెక్కు దినములు యుద్ధము జరిగెను. ప్రతాపభానునిసైనికులు అందఱును పరాక్రమముతోపోరాడిరిగాని, కడకు మృతులైరి. రాజు, అతనితమ్ముడు రణరంగమున మడిసిరి. సత్యకేతువంశములో ఎవ్వరును మిగులలేదు. బ్రాహ్మణులశాపము ఎట్లు అసత్యమగును? శత్రురాజులు నగరమును పునర్నిర్మించి, వారి వారి రాజ్యములకు వెళ్లిరి. వారు విజేతలుగా కీర్తిగాంచిరి. (చౌ॥ 1-4)

దో- భరద్వాజ సును జాహి జబ, హోఇ బిధాతా బామ।
ధూరి మేరుసమ జనక జమ, తాహి బ్యాలసమ దామ ॥ 175 ॥

(యాజ్ఞ వల్క్యుడు పలుకుచున్నాడు) భరద్వాజా! వినుము. విధి ప్రతికూలించినప్పుడు ధూళి మేరుపర్వతముగా, తండ్రి మృత్యువుగా, త్రాడు పాముగా మాఱును. (దో॥ 175)

రావణాదుల జననములు

చౌ- కాల పాఇ ముని సును సోఇ రాజా। భయఉ నిసాచర సహిత సమాజా ॥
దస సిర తాహి బీస భుజదండా। రావన నామ బీర బరిబండా ॥ 1 ॥
భూప అనుజ అరిమర్దన నామా। భయఉ సో కుంభకరన బలధామా ॥
సచివ జో రహా ధరమరుచి జాసూ। భయఉ బిమాత్ర బంధు లఘు తాసూ ॥ 2 ॥
నామ బిభీషన జెహి జగ జానా। బిష్నుభగత బిగ్యాన నిధానా ॥
రహే జె సుత సేవక నృప కేరే। భఏ నిసాచర ఘోర ఘనేరే ॥ 3 ॥
కామరూప ఖల జినస అనేకా। కుటిల భయంకర బిగత బిబేకా ॥
కృపా రహిత హింసక సబ పాపీ। బరని న జాహిం బిస్వ పరితాపీ ॥ 4 ॥

ఓ మునీశ్వరా! వినుము. కొలది కాలమునకు పిమ్మట ఆ రాజా ఆతని పరివారములూ రాక్షసులై జన్మించిరి. ఆతనికి పది తలలు ఇఱువది భుజములు ఉండెను. అతని పేరు రావణుడు. అతడు ప్రచండుడు, శూరుడు, వీరుడు. రాజుతమ్ముడైన అరిమర్దనుడు మహాబలశాలియైనకుంభకర్ణుడుగా జన్మించెను. మంత్రియైనధర్మరుచి రావణునిసవతితమ్ముడుగా పుట్టెను. ఆతనిపేరు విభీషణుడు. అతడు విష్ణుభక్తుడు, విజ్ఞానఖని, అని ప్రసిద్ధి గాంచెను. రాజు యొక్క కుమారులు, సేవకులు, ఇతరులు భయంకర రాక్షసులుగా జన్మించిరి. వారు కామరూపులు, దుష్టులు, కుటిలురు, వివేకహీనులు, నిర్దయులు, హింసాపరులు, పాపులు. ప్రపంచమును పీడించువారు. వారి దుష్కృత్యములకు అంతమేలేదు. (చౌ॥ 1-4)

దో- ఉపజే జదపి పులస్త్యకుల, పావన అమల అనూప।
తదపి మహీసుర శ్రాప బస, భఏ సకల అఘరూప ॥ 176 ॥

వారు పవిత్రమైన, నిర్మలమైన నిరుపమానమైన పులస్త్యుని వంశమున జన్మించినను బ్రాహ్మణ శాపము వలన పాపులైరి. (దో॥ 176)

చౌ- కీన్హ బిబిధ తప తీనిహుఁ భాఈ। పరమ ఉగ్ర నహిఁ బరని సో జాఈ ॥
గయఉ నికట తప దేఖి బిధాతా। మాగహు బర ప్రసన్న మైఁ తాతా ॥ 1 ॥
కరి బినతీ పద గహి దససీసా। బోలేఉ బచన సునహు జగదీసా ॥
హమ కాహూ కే మరహిఁ న మారేఁ। బానర మనుజ జాతి దుఇ బారేఁ ॥ 2 ॥
ఏవమస్తు తుమ్హ బడ తప కీన్హా। మైఁ బ్రహ్మాఁ మిలి తెహి బర దీన్హా ॥
పుని ప్రభు కుంభకరన పహిఁ గయఊ। తెహి బిలోకి మన బిసమయ భయఊ ॥ 3 ॥
జౌఁ ఏహిఁ ఖల నిత కరబ అహారూ। హోఇహి సబ ఉజారి సంసారూ ॥
సారద ప్రేరి తాసు మతి ఫేరీ। మాగెసి నీద మాస షట కేరీ ॥ 4 ॥

ముగ్గురు సోదరులును ఘోరతపస్సు చేసిరి. వారి ఉగ్రతపస్సులకు బ్రహ్మ ప్రత్యక్షమై "నాయనలారా! నేను ప్రసన్నుడనైతిని. వరములను కోరుకొనుడు."- అనియనెను. రావణుడు సవినయముగా పాదాభివందనమాచరించి, "ప్రభూ! నర వానరులవలనతప్ప మఱియెవ్వరివలనగూడ నాకు చావులేకుండ వరమిమ్ము." అని అర్థించెను. (శివుడు పలుకుచున్నాడు) నేను, బ్రహ్మ కలిసి, అట్లే కానిమ్ము" అని వరమిచ్చితిమి. " పిమ్మట బ్రహ్మ కుంభకర్ణుని యొద్దకు వచ్చెను. అతనిని జూచి ఆశ్చర్యము వేసెను. "ఈ దుష్టుడు నిత్యము భుజించినచో ప్రపంచమే నాశనమగును" అని తలచి, వానితలలో ప్రవేశింపుమని శారదామాతను కోరెను. అతడు తనకు ఒక్కనాడు మాత్రము జాగృతిని ఆఱు మాసములు నిద్రను ప్రసాదింపుమని ప్రార్థించెను. (చౌ॥ 1-4)

దో-గఏ బిభీషన పాస పుని, కహేఉ పుత్ర బర మాగు।
తెహిఁ మాగెఉ భగవంత పద, కమల అమల అనురాగు॥ 177 ॥

చివరకు బ్రహ్మ విభీషణుని యొద్దకు వచ్చెను. అతడు విష్ణుపాదపద్మములపై అనన్య భక్తిని ప్రసాదింపుమని కోరెను. (దో॥ 177)

చౌ- తిన్హహి దేఇ బర బ్రహ్మ సిధాఏ। హరషిత తే అపనే గృహ ఆఏ ॥
మయ తనుజా మందోదరి నామా। పరమ సుందరీ నారి లలామా ॥ 1 ॥
సోఇ మయఁ దీన్హి రావనహి ఆనీ। హోఇహి జాతుధానపతి జానీ ॥
హరషిత భయఉ నారి భలి పాఈ। పుని దోఉ బంధు బిఆహేసి జాఈ ॥ 2 ॥
గిరి త్రికూట ఏక సింధు మఝారీ। బిధి నిర్మిత దుర్గమ అతి భారీ ॥
సోఇ మయ దానవఁ బహురి సఁవారా। కనక రచిత మనిభవన అపారా ॥ 3 ॥
భోగావతి జసి అహికుల బాసా। అమరావతి జసి సక్రనివాసా ॥
తిన్హ తేఁ అధిక రమ్య అతి బంకా। జగ బిఖ్యాత నామ తెహి లంకా ॥ 4 ॥

వారు కోరుకొనిన రీతిగా వరములనిచ్చి, బ్రహ్మ సత్యలోకమును చేరెను. ముగ్గురు సోదరులును సంతుష్టులై గృహోన్ముఖులైరి. మయుడను దానవునకు 'మండోదరి' అను కూతురుండెను. ఆమె నారీశిరోమణి. మయుడామెను రావణునకు సహధర్మచారిణినిగా జేసెను. రావణుడు రాక్షసరాజగునని ఆతనికి తెలియును. అట్టి అందాలరాశిని పొంది, రావణుడు సంతుష్టుడాయెను. తన ఇద్దఱుసోదరులవివాహములనుగూడ అతడే జరిపించెను. సముద్ర మధ్యభాగమున బ్రహ్మ నిర్మితమైన 'త్రికూటపర్వతము' ఉండెను. అది అతివిశాలము, దుర్గమము ఐన కోట. మయదానవుడు మాయావి, శిల్పి. దానిని అతడు మణిమాణిక్యములతో అలంకరించెను. అందు రత్నఖచితములైన బంగారు భవనములు అనేకములుండెను. నాగజాతి నివసించు పాతాళలోక రాజధానియగు 'భోగవతి' కంటెను, దేవతలు నివసించు స్వర్గరాజధానియైన 'అమరావతి' కంటెను మిన్నయై, దుర్గమమై యుండెను. అది 'లంక'యను పేరుతో సాటిలేనిదిగా ప్రసిద్ధి గాంచెను. (చౌ॥ 1-4)

దో- ఖాఈఁ సింధు గభీర అతి, చారిహుఁ దిసి ఫిరి ఆవ।
కనక కోట మని ఖచిత దృఢ, బరని న జాఇ బనావ ॥ 178 (క) ॥
హరి ప్రేరిత జెహిఁ కలప జొఇ, జాతుధానపతి హోఇ।
సూర ప్రతాపీ అతులబల, దల సమేత బస సోఇ ॥ 178 (ఖ) ॥

దానికి నాలుగువైపులగల సముద్రము 'అగడ్త'గా నుండెను. మణులుచెక్కిన బలిష్ఠములైన ప్రాకారకుడ్యములు మహావైభవోపేతములు. ప్రతికల్పమునందును శూరుడును, వీరుడును, ప్రతాపవంతుడును, బలశాలియు అగు రాక్షసరాజు గొప్ప సేనలతో ఆ లంకానగరమున నివసించుచుండుట భగవంతుడైన ఆ శ్రీహరి సంకల్పమే. (దో॥ 178. క,ఖ)

చౌ- రహే తహఁ నిసిచర భట భారే। తే సబ సురన్హ సమర సంఘారే ॥
అబ తహఁ రహహిఁ సక్ర కే ప్రేరే। రచ్ఛక కోటి జచ్ఛపతి కేరే ॥ 1 ॥
దసముఖ కతహుఁ ఖబరి అసి పాఈ। సేన సాజి గఢ ఘేరెసి జాఈ ॥
దేఖి బికట భట బడి కటకాఈ। జచ్ఛ జీవ లై గఏ పరాఈ ॥ 2 ॥
ఫిరి సబ నగర దసానన దేఖా। గయఉ సోచ సుఖ భయఉ బిసేషా ॥
సుందర సహజ అగమ అనుమానీ। కీన్హి తహఁ రావన రజధానీ ॥ 3 ॥
జెహి జస జోగ బాఁటి గృహ దీన్హే। సుఖీ సకల రజనీచర కీన్హే ॥
ఏక బార కుబేర పర ధావా। పుష్పక జాన జీతి లై ఆవా ॥ 4 ॥

మొదట ఆ లంకలో రాక్షసయోధులు నివసించుచుండిరి దేవతలు వారినందఱిని యుద్ధములో హతమార్చిరి. ఇంద్రుని ఆజ్ఞానుసారము కుబేరుని భటులైన ఒక కోటిమంది యక్షులు దానికి రక్షకులుగా నుండిరి. రావణునకు ఈ వార్త తెలిసినంతనే సైన్యముతో ఆ కోటను ముట్టడించెను. ఆ సైన్యమును జూచి, యక్షులు ప్రాణభయముతో పాఱిపోయిరి. విజేతయైనదశకంఠుడు ఆ నగరమునంతయును తిరిగిచూచెను. తనకుతగినరాజధాని లభించినదని సంతోషపడెను. సహజముగా అందమైన, దుర్గమమైన ఆ నగరమును అతడు తనరాజధానిగా జేసికొనెను. రాక్షసులకు వారివారి యోగ్యతలను బట్టి గృహములను ఇచ్చి సంతోష పఱచెను. రావణుడు ఒకసారి కుబేరునిపై దండెత్తి, అతనిని ఓడించి, అతని పుష్పక విమానమును గొనివచ్చెను. (చౌ॥ 1-4)

దో- కౌతుకహీం కైలాస పుని, లీన్హేసి జాఇ ఉఠాఇ ।
మనహుం తౌలి నిజ బాహుబల, చలా బహుత సుఖ పాఇ ॥ 179 ॥

మఱియొక సమయమున రావణుడు అవలీలగా కైలాసపర్వతమును ఎత్తి తనభుజబలమును పరీక్షించుకొని, సంతోషముతో తిరిగి వచ్చెను. (దో॥ 179)

చౌ- సుఖ సంపతి సుత సేన సహాఈ । జయ ప్రతాప బల బుద్ధి బడాఈ ॥
నిత నూతన సబ బాఢత జాఈ । జిమి ప్రతిలాభ లోభ అధికాఈ ॥ 1 ॥
అతిబల కుంభకరన అస భ్రాతా । జేహి కహుం నహిం ప్రతిభట జగ జాతా ॥
కరఇ పాన సోవఇ షట మాసా । జాగత హోఇ తిహూం పుర త్రాసా ॥ 2 ॥
జౌం దిన ప్రతి అహార కర సోఈ । బిస్వ బేగి సబ చౌపట హోఈ ॥
సమర ధీర నహిం జాఇ బఖానా । తేహి సమ అమిత బీర బలవానా ॥ 3 ॥
బారిదనాద జేఠ సుత తాసూ । భట మహుం ప్రథమ లీక జగ జాసూ ॥
జేహి న హోఇ రన సనముఖ కోఈ । సురపుర నితహిం పరావన హోఈ ॥ 4 ॥

లాభమధికమైన లోభముగూడ అధికమైనట్లు, రావణుని సుఖసంపదలు, పుత్రులు, సైన్యము, జయము ప్రతాపము, బలము, బుద్ధివైభవము, కీర్తి నిత్యనూతనముగా వృద్ధిచెందుచుండెను. అతి బలశాలియైన కుంభకర్ణుడు అతని సోదరుడు. అతడు సాటిలేని యోధుడు, మద్యము త్రాగి ఆఱునెలలు వరుసగా నిద్రించును. అతడు నిద్రలేవగానే లోకములన్నియు భయముతో వణకును. అతడు ప్రతిదినము భోజనము చేసినచో లోకములే మిగులవు. సంగ్రామ రంగమున అతడప్రతిమానవీరుడు. కుంభకర్ణుని వంటి పరాక్రమవంతులు లంకలో పెక్కుమంది గలరు. మేఘనాదుడు రావణుని పెద్ద కుమారుడు. యుద్ధములో అద్వితీయుడు. అతనిని ఎదిరించు వారు ఎవ్వరును లేరు. ఆతనిభయముతో సురపురి యందు దేవతలు అనుక్షణము గడగడలాడుచుండెడివారు. (చౌ॥ 1-4)

దో- కుముఖ అకంపన కులిసరద, ధూమకేతు అతికాయ ।
ఏక ఏక జగ జీతి సక, ఐసే సుభట నికాయ ॥ 180 ॥

ఇంకను కుముఖుడు, అకంపనుడు, వజ్రదంతుడు, ధూమకేతువు, అతికాయుడు మొదలగు యోధులు, పెక్కుమంది గలరు. వారిలో ఒక్కొక్కడు ప్రపంచమునే జయింపగల సమర్థుడు. (దో॥ 180)

చౌ- కామరూప జానహిం సబ మాయా । సపనెహుం జిన్హ కేం ధరమ న దాయా ॥
దసముఖ బైఠ సభాం ఏక బారా । దేఖి అమిత ఆపన పరివారా ॥ 1 ॥
సుత సమూహ జన పరిజన నాతీ । గనై కో పార నిసాచర జాతీ ॥
సేన బిలోకి సహజ అభిమానీ । బోలా బచన క్రోధ మద సానీ ॥ 2 ॥
సునహు సకల రజనీచర జూథా । హమరే బైరీ బిబుధ బరూథా ॥
తే సనముఖ నహిం కరహిం లరాఈ । దేఖి సబల రిపు జాహిం పరాఈ ॥ 3 ॥

తెన్హ కర మరన ఏక బిధి హోఈ । కహఉఁ బుఝాఇ సునహు అబ సోఈ ॥
ద్విజభోజన మఖ హోమ సరాధా । సబ కై జాఇ కరహు తుమ్హ బాధా ॥ 4 ॥

ఈ రాక్షసులందఱును కామరూపులే. రాక్షసమాయలలో ప్రవీణులు. వారి హృదయములలో దయా ధర్మములు స్వప్నమునగూడ కనబడవు. దశకంఠుడైన రావణుడు ఒకసారి సభలో గూర్చొని తన అపరిమితపరివారమును జూచెను. అతనికుమారులు, మనుమలు, బంధువులు, సేవకులు, రాక్షసయోధులు అసంఖ్యాకముగా ఉండిరి. సహజముగా దురభిమానియైనరావణుడు తన సేనలను జూచి, క్రోధముతో గర్వముతో ఇట్లనెను. "ఓ రాక్షస వీరులారా! వినుడు. దేవతలు మనకు శత్రువులు. వారు మనకు ఎదురుగా నిలిచి యుద్ధము చేయరు. బలశాలియైన శత్రువును జూచి వారు పాఱిపోవుదురు. వారియందఱిమృత్యువునకు ఒకటే ఉపాయమున్నది. మీకు తెల్పెదను వినుడు. వారి బలమును వృద్ధిపఱచు బ్రాహ్మణ భోజనములు, యజ్ఞములు, హోమములు, శ్రాద్ధములు ధ్వంసమొనర్పుడు. (చౌ॥ 1-4)

దో- ఛుధా ఛీన బలహీన సుర, సహజెహిఁ మిలిహహిఁ ఆఇ ।
తబ మారిహఉఁ కి ఛాడిహఉఁ, భలీ భాఁతి అపనాఇ ॥ 181 ॥

దేవతలు ఆకలితో క్రుంగి కృశించి, గత్యంతరములేక మనలను శరణు జొచ్చెదరు. అప్పుడు వారిని మనము చంపవచ్చును. లేదా మనకు అధీనులనుగా జేసికొనవచ్చును. (దో॥ 181)

చౌ- మేఘనాద కహుఁ పుని హఁకరావా । దీన్హీ సిఖ బలు బయరు బఢావా ॥
జే సుర సమర ధీర బలవానా । జిన్హ కేఁ లరిబే కర అభిమానా ॥ 1 ॥
తిన్హహి జీతి రన ఆనేసు బాఁధీ । ఉఠి సుత పితు అనుసాసన కాఁధీ ॥
ఎహి బిధి సబహీ అగ్యా దీన్హీ । ఆపును చలేఉ గదా కర లీన్హీ ॥ 2 ॥
చలత దసానన డోలతి అవనీ । గర్జత గర్భ స్రవహిఁ సుర రవనీ ॥
రావన ఆవత సునేఉ సకోహా । దేవన్హ తకే మేరు గిరి ఖోహా ॥ 3 ॥
దిగపాలన్హ కే లోక సుహాఏ । సూనే సకల దసానన పాఏ ॥
పుని పుని సింఘనాద కరి భారీ । దేఇ దేవతన్హ గారి పచారీ ॥ 4 ॥
రన మద మత్త ఫిరఇ జగ ధావా । ప్రతిభట ఖోజత కతహుఁ న పావా ॥
రబి ససి పవన బరున ధనధారీ । అగిని కాల జమ సబ అధికారీ ॥ 5 ॥
కిన్నర సిద్ధ మనుజ సుర నాగా । హఠి సబహీ కే పంథహిఁ లాగా ॥
బ్రహ్మసృష్టి జహఁ లగి తనుధారీ । దసముఖ బసబర్తీ నర నారీ ॥ 6 ॥
ఆయసు కరహిఁ సకల భయభీతా । నవహిఁ ఆఇ నిత చరన బినీతా ॥ 7 ॥

పిమ్మట మేఘనాదుని పిలిపించి, అతనిపరాక్రమము, దేవతలయెడఅతనికిగల వైరము అధికమగునట్లు అతనిని ప్రేరేపించెను. "కుమారా! దేవతలలో రణధీరులు బలశాలురు, యుద్ధోత్సాహులు ఐన వారిని జయించి, బందీలుగా దీసికొని రావలయును మేఘనాదుడు లేచి, తండ్రికి నమస్కరించి, ఆయన ఆజ్ఞను పాటించుటకు

బయలుదేఱెను. ఇట్లు రావణుడు ఎల్లరకును ఆజ్ఞలను ఇచ్చి, తాను స్వయముగా గదాధారియై దేవతలను జయించుటకు బయలు దేఱెను. ఆతనినడకకు భూమి దద్దరిల్లెను, అతనిగర్జనలవలన సురకాంతలకు గర్భపాతములయ్యెను. కోపోద్రిక్తుడైన రావణుడు వచ్చుటను విని, దేవతలు అందఱును పాఱిపోయి, మేరుపర్వతగుహలలో తలదాచుకొనిరి. దిక్పాలకప్రదేశములు అన్నియును రావణునకు శూన్యములై కన్పించెను. మాటిమాటికిని అతడు గర్జనలతో దేవతలను దూషించుచు కవ్వించుచుండెను. యుద్ధోన్మాదముతో తనకు దీటైన యోధునకై వెదకుచు విశ్వమంతయు గాలించెను. కాని అట్టి వీరుడెవ్వడును దొరకలేదు. సూర్యచంద్రులను, ఇంద్రాగ్నియమవరుణవాయుకుబేరాది దిక్పాలకులను, దేవ, కిన్నర, సిద్ధ, నాగ, మనుష్యాది వివిధ గణములను పట్టుబట్టి తరిమికొట్టెను. బ్రహ్మ సృష్టిలోగల శరీరధారులైన స్త్రీ పురుషులెల్లరును రావణునకు వశవర్తులైరి. భయభ్రాంతులై అందఱును అతని ఆజ్ఞలను పాలించుచుండిరి. ప్రతిదినము సవినయముగా అతనికి పాదాక్రాంతులై జీవించుచుండిరి. (చౌ॥ 1-7)

దో- భుజబల బిస్వ బస్య కరి, రాఖెసి కొఉ న సుతంత్ర ।
మండలీక మని రావన, రాజ కరఇ నిజ మంత్ర ॥ 182 (క) ॥
దేవ జచ్ఛ గంధర్బ నర, కిన్నర నాగ కుమారి ।
జీతి బరీం నిజ బాహుబల, బహు సుందర బర నారి ॥ 182 (ఖ) ॥

రావణుడు తనభుజబలముచే జగత్తునంతయు వశపఱచుకొనెను. ఎవ్వడును స్వేచ్ఛగా ప్రవర్తించుటకు వీలులేదు. రావణుడు సమస్తభూమండలాధిపతియై తనయిష్ట ప్రకారము రాజ్యపాలన చేయుచుండెను. దేవయక్షగంధర్వకిన్నరనాగమనుష్యజాతి కన్యలను, ఇతరసుందరీమణులను తనబాహు బలముచే జయించి పెండ్లియాడెను. (దో॥ 182. క,ఖ)

చౌ- ఇంద్రజీత పన జో కఛు కహెఊ । సో సబ జను పహిలెహిం కరి రహెఊ ॥
ప్రథమహిం జిన్హ కహుం ఆయసు దీన్హా । తిన్హ కర చరిత సునహు జో కీన్హా ॥ 1 ॥
దేఖత భీమరూప సబ పాపీ । నిసిచర నికర దేవ పరితాపీ ॥
కరహిం ఉపద్రవ అసుర నికాయా । నానా రూప ధరహిం కరి మాయా ॥ 2 ॥
జెహి బిధి హోఇ ధర్మ నిర్మూలా । సో సబ కరహిం బేద ప్రతికూలా ॥
జెహిం జెహిం దేస ధేను ద్విజ పావహిం । నగర గాఉం పుర ఆగి లగావహిం ॥ 3 ॥
సుభ ఆచరన కతహుం నహిం హోఈ । దేవ బిప్ర గురు మాన న కోఈ ॥
నహిం హరిభగతి జగ్య తప గ్యానా । సపనెహుం సునిఅ న బేద పురానా ॥ 4 ॥

ఇంద్రజిత్తు రావణునిఆజ్ఞలను ఎప్పటికప్పుడు వెంటనే ఆచరించుచుండెడివాడు. ఇతరులుగూడ రావణాజ్ఞలను శిరసావహించుచుండెడివారు. భయంకరులు, పాపులుఐన ఆరాక్షసులు రావణునిఅండచూచుకొని దేవతలను హింసించుచుండిరి. మాయాప్రయోగములనుజేయుచు ఉపద్రవములను సృష్టించుచుండిరి. కామరూపధారులై ఇతరులను భయకంపితులనుగా జేయుచుండిరి. ధర్మ కార్యములకు విఘాతములను గల్గించుచు వేదవిరుద్ధముగా కర్మలను ఆచరించుచుండిరి. గోవులు, బ్రాహ్మణులుఉన్ననగరములను, పురములను,

గ్రామములను అగ్నికి ఆహుతి జేయుచుండిరి. వారి భయమువలనశుభకార్యములునుఆగిపోవుచుండెను. దేవతలు, బ్రాహ్మణులు, గురువులు అగౌరవములపాలగుచుండిరి. హరిభక్తి, యజ్ఞాచరణములు, తపశ్చర్యలు, జ్ఞాననిష్ఠలు క్రమముగా అడుగంటి పోవుచుండెను. వేద పురాణ ప్రవచనములు స్వప్నమున గూడ వినబడుట లేదు. (చౌ॥ 1-4)

ఛం- జప జోగ బిరాగా తప మఖ భాగా శ్రవన సునఇ దససీసా।
ఆపును ఉఠి ధావఇ రహై న పావఇ ధరి సబ ఘాలఇ ఖీసా॥
అస భ్రష్ట అచారా భా సంసారా ధర్మ సునిఅ నహిఁ కానా।
తెహి బహుబిధి త్రాసఇ దేస నికాసఇ జో కహ బేద పురానా॥

జపతపములు, యోగవైరాగ్యములు, యజ్ఞ యాగములు మున్నగు మాటలు చెవిసోకినంతనే రావణుడు స్వయముగా వెళ్లి, వాటిని విధ్వంసముచేయుచుండెను. 'ధర్మము' అను మాటయే విన్పింపకుండెను. భ్రష్టాచారములు ఎల్లెడల వ్యాపించెను. వేదపురాణపఠనము చేసెడివారిని భయపెట్టుచు, బాధించుచు, దేశబహిష్కరణకు గుఱిచేసెడివారు. (ఛం॥)

సో- బరని న జాఇ అనీతి, ఘోర నిసాచర జో కరహిఁ।
హింసా పర అతి ప్రీతి, తిన్హ కే పాపహి కవని మితి ॥ 183 ॥

ఆ నిశాచరులు చేయు దుష్కృత్యములను వర్ణించుటకు మాటలు చాలవు. వారికి హింసాకృత్యములే అత్యంతప్రీతిపాత్రములయ్యెను. వారిపాప కార్యములకు పరిమితియే లేకుండెను. (సో॥ 183)

మాసపారాయణము-ఆఱవ విరామము

భూదేవి వ్యాకులపాటు

చౌ- బాఢే ఖల బహు చోర జుఆరా। జే లంపట పరధన పరదారా॥
మానహిఁ మాతు పితా నహిఁ దేవా। సాధున్హ సన కరవావహిఁ సేవా ॥ 1 ॥
జిన్హ కే యహ ఆచరన భవానీ। తే జానెహు నిసిచర సబ ప్రానీ॥
అతిసయ దేఖి ధర్మ కై గ్లానీ। పరమ సభీత ధరా అకులానీ ॥ 2 ॥
గిరి సరి సింధు భార నహిఁ మోహీ। జస మొహి గరుఅ ఏక పరద్రోహీ॥
సకల ధర్మ దేఖఇ బిపరీతా। కహి న సకఇ రావన భయ భీతా ॥ 3 ॥
ధేను రూప ధరి హృదయఁ బిచారీ। గఈ తహాఁ జహఁ సుర ముని ఝారీ॥
నిజ సంతాప సునాఏసి రోఈ। కాహూ తేఁ కఛు కాజ న హోఈ ॥ 4 ॥

పరధనములను, పరస్త్రీలను అపహరించువారును, దుష్టులును, చోరులును జూదరులును ఎక్కువైరి. తలిదండ్రులను, దేవతలను గౌరవించువారే కఱవైరి. పైగా వారు సజ్జనులచేతనే సేవలు చేయించుకొనుచుండిరి. (శివుడు పల్కుచున్నాడు) భవానీ! ఈ విధముగా ప్రవర్తించువారిని అందఱిని నీవు రాక్షసులనుగానే భావింపుము. ఇట్టి

ధర్మశైథిల్యమును జూచి భూదేవి మిక్కిలి వ్యాకులత నొందెను. "పర్వతములు, నదులు, సముద్రములు నాకు ఏ మాత్రము బరువు గావు. కాని ఈ పాపాత్ములు మిక్కిలి బరువైనారు."- అని భావించుచు భూదేవి అధర్మకార్యములను చూచుచుగూడ రావణునకు వెఱచి, పెదవిని విప్పకుండెను. మనసులో ఎంతగానో ఆలోచించి, భూదేవి గోరూపమును దాల్చి, దేవతలకడకు, మునుల యొద్దకు వెళ్ళి, విలపించుచు తనదుఃఖకారణములను వారికి వినిపించెను. కాని ఎవ్వరును ఆమెకు సహాయపడుటకై ముందుకు రాలేదు. (చౌ॥ 1-4)

ఛం- సుర ముని గంధర్బా మిలి కరి సర్బా గే బిరంచి కే లోకా।
సంగ గోతనుధారీ భూమి బిచారీ పరమ బికల భయ సోకా॥
బ్రహ్మఁ సబ జానా మన అనుమానా మోర కఛూ న బసాఈ।
జా కరి తైఁ దాసీ సో అబినాసీ హమరెఉ తోర సహాఈ॥

దేవతలు గంధర్వులు మునులుగలిసి, బ్రహ్మలోకమునకు వెళ్ళిరి. శోక భయములతో పృథ్వియు గోరూపమున వారిని అనుసరించియే యుండెను. వారివలన బ్రహ్మదేవుడు విషయములన్నింటిని గ్రహించియు, తనఅశక్తతను ప్రకటించుచు, భూదేవితో ఇట్లనెను. నీ సేవలను అందుకొనుచున్న ఆ స్వామియే (ఆ శ్రీమహావిష్ణువే) మనలను అందఱినీ కాపాడగలడు. మన అందఱికిని రక్షకుడు అతడే. (ఛం॥)

సో- ధరని ధరహి మన ధీర, కహ బిరంచి హరిపద సుమిరు।
జానత జన కీ పీర, ప్రభు భంజిహి దారున బిపతి॥ 184॥

బ్రహ్మ పలికెను. "ఓ ధరిత్రీ! మనస్సును పదిలపఱచుకొని, శ్రీహరి చరణములను స్మరింపుము. ప్రభువు తనభక్తులకష్టములను ఎఱుగును. దారుణమైన నీ ఆపదను తొలగించును. (సో॥ 184)

చౌ- బైఠే సుర సబ కరహిఁ బిచారా। కహఁ పాఇఅ ప్రభు కరిఅ పుకారా॥
పుర బైకుంఠ జాన కహ కోఈ। కోఉ కహ పయనిధి బస ప్రభు సోఈ॥ 1॥
జాకే హృదయఁ భగతి జసి ప్రీతీ। ప్రభు తహఁ ప్రగట సదా తెహిఁ రీతీ॥
తెహిఁ సమాజ గిరిజా మైఁ రహేఉఁ। అవసర పాఇ బచన ఎక కహేఉఁ॥ 2॥
హరి బ్యాపక సర్బత్ర సమానా। ప్రేమ తెఁ ప్రగట హోహిఁ మైఁ జానా॥
దేస కాల దిసి బిదిసిహు మాహీఁ। కహహు సో కహాఁ జహాఁ ప్రభు నాహీఁ॥ 3॥
అగ జగమయ సబ రహిత బిరాగీ। ప్రేమ తెఁ ప్రభు ప్రగటఇ జిమి ఆగీ॥
మోర బచన సబ కే మన మానా। సాధు సాధు కరి బ్రహ్మ బఖానా॥ 4॥

దేవతలందఱును కూర్చొని ఆలోచించిరి. మన బాధలను విన్నవించు కొనుటకు ప్రభువును ఎచ్చట వెదక వలెను? స్వామి వైకుంఠమున దొరకునని కొందఱును, క్షీరసాగరమున వసించునని మఱికొందఱును పలికిరి. తనయెడ ప్రగాఢభక్తివిశ్వాసములుగలవారిహృదయములయందు ప్రభువు ప్రకటితుడగుచుండును. పార్వతీ! ఆ సదస్సులో నేనునుఉంటిని. ఆ సందర్భమున నేను ఒకమాటను పలికితిని. "శ్రీహరి సర్వవ్యాపి, భక్తిశ్రద్ధలు గలచోట

తననుతాను ప్రకటించుకొనునని నావిశ్వాసము. ప్రభువులేని ప్రదేశము, కాలము, దిశ ఉండవు. చరాచరజగత్స్వరూపుడైనను అతడు వికారరహితుడు, విరక్తుడు. రాపిడిద్వారా అగ్ని ప్రకటితమగునట్లు భక్తిద్వారా ఆయన ప్రకటితుడగుచుండును."- నా మాటలను అందఱును అంగీకరించిరి. బ్రహ్మయు "బాగు బాగు" అనెను. (చౌ॥ 1-4)

దో- సుని బిరంచి మన హరష తన, పులకి నయన బహ నీర ।
అస్తుతి కరత జోరి కర, సావధాన మతిధీర ॥ **185** ॥

నా వచనములను విని బ్రహ్మదేవుడు తన మనస్సులో ఎంతో ఆనందించెను. ఆయనశరీరము పులకరించెను. కనులనుండి ఆనందాశ్రువులు పొంగిపొరలెను. ఆస్థితినుండి బయటపడి అతడు చేతులు జోడించి, పరమాత్మను స్తుతింప సాగెను. (దో॥ 185)

బ్రహ్మస్తుతి

ఛం- జయ జయ సురనాయక జన సుఖదాయక ప్రనతపాల భగవంతా ।
గో ద్విజ హితకారీ జయ అసురారీ సింధుసుతా ప్రియకంతా ॥
పాలన సుర ధరనీ అద్భుత కరనీ మరమ న జానఇ కోఈ ।
జో సహజ కృపాలా దీనదయాలా కరఉ అనుగ్రహ సోఈ ॥ **1** ॥
జయ జయ అబినాసీ సబ ఘట బాసీ బ్యాపక పరమానందా ।
అబిగత గోతీతం చరిత పునీతం మాయారహిత ముకుందా ॥
జెహి లాగి బిరాగీ అతి అనురాగీ బిగతమోహ మునిబృందా ।
నిసి బాసర ధ్యావహిఀ గున గన గావహిఀ జయతి సచ్చిదానందా ॥ **2** ॥
జెహిఀ సృష్టి ఉపాఈ త్రిబిధ బనాఈ సంగ సహాయ న దూజా ।
సో కరఉ అఘారీ చింత హమారీ జానిఅ భగతి న పూజా ॥
జో భవ భయ భంజన ముని మన రంజన గంజన బిపతి బరూథా ।
మన బచ క్రమ బానీ ఛాడి సయానీ సరన సకల సుర జూథా ॥ **3** ॥
సారద శ్రుతి సేషా రిషయ అసేషా జా కహుఀ కోఉ నహిఀ జానా ।
జెహి దీన పిఆరే బేద పుకారే ద్రవఉ సో శ్రీభగవానా ॥
భవ బారిధి మందర సబ బిధి సుందర గునమందిర సుఖపుంజా ।
ముని సిద్ధ సకల సుర పరమ భయాతుర నమత నాథ పదకంజా ॥ **4** ॥

ఓ దేవాది దేవా! భక్తసుఖదాయకా! శరణాగతరక్షకా! నీకు జయము జయము. గోబ్రాహ్మణులకు అభయప్రదాతా! అసురవినాశకారీ! సింధుకన్యాపతీ! నీకు జయము జయము. దేవతలను, భూదేవిని పాలించు ప్రభూ! నీ లీలలు అద్భుతములు. వాటి రహస్యములను ఎవ్వరును ఎఱుంగరు. నీవు అవ్యాజ కృపాళుడవు, దీనదయాళుడవు. మాపై కృపజూపుము. ఓఅచ్యుతా! సకల హృదయనివాసీ! సర్వవ్యాపకా! పరమానందస్వరూపా! వాచామగోచరా! అనిర్వచనీయా! మాయాతీతా! ఇంద్రియాతీతా! పవిత్రచరిత్రా! మోక్షప్రదాయకా! నీకు జయము

జయము. విరాగులై-మోహరహితులైనమునులు అత్యంత- అనురాగముతో సర్వదాధ్యానించుచు నీగుణములను కీర్తించుచుందురు. అట్టి సచ్చిదానంద స్వరూపుడవైన నీకు జయమగుగాక. సత్త్వరజస్తమోమయమైన జగత్తును సృష్టించు నీవు సర్వస్వతంత్రుడవు. బ్రహ్మవిష్ణుమహేశ్వరరూపములలో నీవే సృష్టిస్థితిలయములకు కారకుడవు. మాప్రార్థనలను ఆలకింపుము. భక్తి అనగా ఏమో మాకు తెలియదు. మేము పూజలను చేసిఎఱుగము. నీవు జననమరణ భయములను రూపుమాపువాడవు. మునుల మనస్సులను ఆనందింప జేయువాడవు. వారిఆపదలను తొలగించువాడవు. అట్టి భగవానుడవైన నిన్ను దేవతలమైన మేము మనసా వాచా కర్మణా శరణుజొచ్చుచున్నాము. ఋషులు, వాగ్దేవి, వేదములు, ఆదిశేషుడుగూడ నీమహిమలను ఎఱుగజాలరు. నీవు దీనజనబాంధవుడవు. మాపై కృపజూపుము. సంసార సముద్రమునకు మందరాచలరూపుడవు. సర్వవిధసుందరుడవు. కల్యాణగుణములకు నిధివి. ప్రభూ! మునులు, సిద్ధులు, దేవతలు అందఱు మిక్కిలివ్యాకులపాటుతో నీపాదపద్మములకు ప్రణమిల్లు చున్నారు. (ఛం॥ 1-4)

దో-జాని సభయ సురభూమి సుని, బచన సమేత సనేహ।
గగనగిరా గంభీర భఇ, హరని సోక సందేహ ॥ 186 ॥

దేవతలను భూదేవిని మిక్కిలి భయగ్రస్తులనుగా తెలిసికొని, వారి భక్తి ప్రపూర్ణవచనములను విని, శోకసందేహములను దూరమొనర్చుచు గంభీరముగా ఆకాశవాణి ఇట్లనెను. (దో॥ 186)

దేవతలకు భగవంతుని అభయము

చౌ- జని డరపహు ముని సిద్ధ సురేసా। తుమ్హహి లాగి ధరిహఉఁ నర బేసా॥
అంసన్హ సహిత మనుజ అవతారా। లేహఉఁ దినకర బంస ఉదారా ॥ 1 ॥
కస్యప అదితి మహాతప కీన్హా। తిన్హ కహుఁ మైఁ పూరబ బర దీన్హా ॥
తే దసరథ కౌసల్యా రూపా। కోసలపురీఁ ప్రగట నరభూపా ॥ 2 ॥
తిన్హ కేఁ గృహ అవతరిహఉఁ జాఈ। రఘుకుల తిలక సో చారిఉ భాఈ ॥
నారద బచన సత్య సబ కరిహఉఁ। పరమ సక్తి సమేత అవతరిహఉఁ ॥ 3 ॥
హరిహఉఁ సకల భూమి గరుఆఈ। నిర్భయ హోహు దేవ సముదాఈ ॥
గగన బ్రహ్మబానీ సుని కానా। తురత ఫిరే సుర హృదయ జుడానా ॥ 4 ॥
తబ బ్రహ్మాఁ ధరనిహి సముఝావా। అభయ భఈ భరోస జియఁ ఆవా ॥ 5 ॥

ఓ మునులారా! సిద్ధులారా! దేవతలారా! భయపడకుడు. నేను నా సర్వాంశలతో సర్వోత్తమమైన సూర్యవంశమునందు మానవాకృతితో అవతరించెదను. పూర్వము అదితికశ్యపులు గొప్ప తపమాచరించిరి. వారికి ఇదివఱకే వరములను ఇచ్చియుంటిని. వారు అయోధ్యానగరమున కౌసల్యాదశరథులుగా జన్మించినారు. వారియింట నేను నలుగురుసోదరులరూపములలో అవతరించెదను. రఘువంశమునకు వన్నెతేగలను. నారదుని మాటలనన్నింటిని వాస్తవములు చేయగలను. నా ఆదిశక్తియు నాతోపాటు అవతరించును. దేవతలారా! భూభారమును తొలగించెదను. నిర్భయముగా మీరు మీ స్థానములకు చేరుడు."- ఈ ఆకాశవాణి పల్కులను దేవతలు చెవులార విని, చల్లబడిన హృదయములతో తమతమస్థానములకు వెళ్లిరి. బ్రహ్మదేవుడు భూదేవిని ఓదార్చెను. ఆమెభయము తొలగెను, మనసు కుదుట బడెను. (చౌ॥ 1-5)

దో- నిజ లోకహి బిరంచి గే, దేవన్హ ఇహఇ సిఖాఇ।
బానర తను ధరి ధరి మహి, హరి పద సేవహు జాఇ॥ 187 ॥

దేవతలతో "మీరుగూడ వానరులై జన్మించి, భూమిపై భగవత్సేవ చేయుడు."- అని చెప్పి బ్రహ్మ సత్యలోకమునకు వెళ్లెను. (దో॥ 187)

చౌ- గఏ దేవ సబ నిజ నిజ ధామా। భూమి సహిత మన కహుఁ బిశ్రామా॥
జో కఛు ఆయసు బ్రహ్మఁ దీన్హా। హరషే దేవ బిలంబ న కీన్హా॥ 1 ॥
బనచర దేహ ధరీ ఛితి మాహీఁ। అతులిత బల ప్రతాప తిన్హ పాహీఁ॥
గిరి తరు నఖ ఆయుధ సబ బీరా। హరి మారగ చితవహిఁ మతిధీరా॥ 2 ॥
గిరి కానన జహఁ తహఁ భరి పూరీ। రహే నిజ నిజ అనీక రచి రూరీ॥
యహ సబ రుచిర చరిత మైఁ భాషా। అబ సో సునహు జో బీచహిఁ రాఖా॥ 3 ॥
అవధపురీఁ రఘుకులమని రాఊ। బేద బిదిత తెహి దసరథ నాఊ॥
ధరమ ధురంధర గుననిధి గ్యానీ। హృదయఁ భగతి మతి సారంగపానీ॥ 4 ॥

దేవతలందఱును స్వస్థానములకు చేరిరి. వారికిని, భూమాతకును మనశ్శాంతి లభించెను. వారు ప్రసన్నహృదయములతో బ్రహ్మదేవునిఆజ్ఞను పాటించుటకు సన్నద్ధులైరి. వారు వెంటనే మిక్కిలిబలపరాక్రమములతో భూమిపై వానరులై జన్మించిరి. వారు శూరులు, వీరులు. గిరులు, తరువులు, నఖములు వారి ఆయుధములు. వారు ధీరులు, బుద్ధిమంతులు. వారు భగవంతుని ఆగమనమునకై నిరీక్షించుచుండిరి. పర్వతములలో, అడవులలో గొప్పసైన్యముగా ఏర్పడి పెక్కుచోట్ల నివాసములను ఏర్పఱచుకొనిరి. భవానీ! మనోహరమైన ఈ కథను తెల్పితిని. మధ్యలో వదలివేసినకథను గూడ వినుము. రఘుకుల శిరోమణి యైన దశరథమహారాజు అయోధ్యానగరమును పాలించుచుండెను. ఆయన పేరు వేదములలోగూడ ప్రసిద్ధమైనది. అతడు సర్వసద్గుణనిధి, జ్ఞాని, ధర్మధురంధరుడు. ఆయన హృదయము విష్ణుభక్తితో నిండియుండెను. ఆయన మనస్సు నిరంతరము ఆ శ్రీహరినే స్మరించుచుండెను. (చౌ॥ 1-4)

దో- కౌసల్యాది నారి ప్రియ, సబ ఆచరన పునీత।
పతి అనుకూల ప్రేమ దృఢ, హరి పద కమల బినీత॥ 188 ॥

ఆయన ధర్మపత్నులైన కౌసల్య మొదలగు రాణులు పరమపవిత్రలు. పతియాజ్ఞను జవదాటరు. శ్రీహరిచరణకమలములయందు అత్యంతభక్తి గలవారు. (దో॥ 188)

చౌ- ఏక బార భూపతి మన మాహీఁ। భై గలాని మోరేఁ సుత నాహీఁ॥
గుర గృహ గయఉ తురత మహిపాలా। చరన లాగి కరి బినయ బిసాలా॥ 1 ॥
నిజ దుఖ సుఖ సబ గురహి సునాయఉ। కహి బసిష్ఠ బహుబిధి సముఝాయఉ॥
ధరహు ధీర హోఇహహిఁ సుత చారీ। త్రిభువన బిదిత భగత భయహారీ॥ 2 ॥

స్రుంగీ రిషిహి బసిష్ఠ బొలావా। పుత్రకామ సుభ జగ్య కరావా ॥
భగతి సహిత ముని ఆహుతి దీన్హేం। ప్రగటే అగిని చరూ కర లీన్హేం ॥ 3 ॥
జో బసిష్ఠ కఛు హృదయం బిచారా। సకల కాజు భా సిద్ధ తుమ్హారా ॥
యహ హబి బాంటి దేహు నృప జాఈ। జథా జోగ జెహి భాగ బనాఈ ॥ 4 ॥

దశరథ మహారాజు తనకు సంతానము లేకుండుటచే విచారపడుచుండెను. ఒకసారి ఆయన తనకులగురువైన వసిష్ఠునికడకేగి ఆయనచరణములకు నమస్కరించి, తనసుఖదుఃఖములనన్నింటిని ఆయనకు విన్నవించుకొనెను. వసిష్ఠుడు ఆయనను పెక్కు విధముల ఓదార్చెను. "ధైర్యము వహింపుము, త్వరలో నీకు నలుగురుకుమారులు కలిగెదరు. వారు ముల్లోకములలో ప్రసిద్ధి కెక్కెదరు. భక్తుల భయమును పోగొట్టెదరు."- పిమ్మట వసిష్ఠుడు శృంగి మహర్షిని ఆహ్వానించి, ఆయనచే 'పుత్రకామేష్టి' యాగమును చేయించెను. ముని శ్రద్ధాదరములతో ఆహుతులను సమర్పించెను. హవిష్యాన్నపాయసముతో అగ్నిదేవుడు ప్రత్యక్షమై, దశరథునితో పలికెను. వసిష్ఠుడు చెప్పినట్లు నీ మనోభీష్టములన్నియును సిద్ధించును. రాజా! నీవు ఈ పాయసమును తీసికొని ఉచితరీతిని నీ భార్యలకు పంచుము. (చౌ॥ 1-4)

దో- తబ అదృస్య భఏ పావక, సకల సభహి సముఝాఇ।
పరమానంద మగన నృప, హరష న హృదయం సమాఇ ॥ 189 ॥

అగ్నిదేవుడు ఈవిషయములను సభాసదులకును వివరించి అదృశ్యుడాయెను. రాజు పరమానంద భరితుడాయెను. ఆయన హృదయము ఆనందముతో ఉప్పొంగి పోయెను. (దో॥ 189)

చౌ- తబహిం రాయం ప్రియ నారి బొలాఈం। కౌసల్యాది తహాం చలి ఆఈం ॥
అర్ధ భాగ కౌసల్యహి దీన్హా। ఉభయ భాగ ఆధే కర కీన్హా ॥ 1 ॥
కైకేఈ కహం నృప సో దయఊ। రహ్యో సో ఉభయ భాగ పుని భయఊ ॥
కౌసల్యా కైకఈ హాథ ధరి। దీన్హ సుమిత్రహి మన ప్రసన్న కరి ॥ 2 ॥
ఏహి బిధి గర్భసహిత సబ నారీ। భఈం హృదయం హరషిత సుఖ భారీ ॥
జా దిన తేం హరి గర్భహిం ఆఏ। సకల లోక సుఖ సంపతి ఛాఏ ॥ 3 ॥
మందిర మహం సబ రాజహిం రానీం। సోభా సీల తేజ కీ ఖానీం ॥
సుఖ జుత కఛుక కాల చలి గయఊ। జెహిం ప్రభు ప్రగట సో అవసర భయఊ ॥ 4 ॥

దశరథ మహారాజు వెంటనే తనప్రియపత్నులను రప్పించెను. కౌసల్యాది రాణులు విచ్చేసిరి. రాజు పాయసములో సగభాగమును కౌసల్యకొసంగెను. మిగిలిన పాయసమును రెండు భాగములుగా జేసెను. అందులో ఒక భాగమును కైకేయికి ఇచ్చెను. మిగిలిన దానిని మఱల రెండు భాగములుగా జేసెను. వాటిని కౌసల్యా, కైకేయిలచేతులయందుఉంచి, వారిని ప్రసన్నలనుగాజేసి వారి అనుమతితో వాటిని సుమిత్రకు ఇచ్చెను. రాణులు ముగ్గురును గర్భవతులైరి. వారి హృదయములలో సుఖానందములు ఇనుమడించెను. శ్రీహరియంశలు

వారిగర్భములయందు చేరినప్పటినుండి లోకములలో సుఖసంపదలు ఎక్కువయ్యెను. సౌందర్యసౌశీల్యతేజోరాసులైన రాణులతో రాజమందిరములు శోభిల్లెను. ఇట్లు ఆనందముగా కొంతకాలము గడిచెను. భగవంతుడవతరించు సమయము ఆసన్నమాయెను. (చౌ॥ 1-4)

శ్రీరామ జననము - బాల్యము

దో- జోగ లగన గ్రహ బార తిథి, సకల భఏ అనుకూల।

చర అరు అచర హర్షజుత, రామ జనమ సుఖమూల ॥ 190 ॥

లగ్నగ్రహతిథివారయోగములన్నియును అనుకూలములాయెను. సృష్టియందలి ప్రాణులన్నియు ఆనందముతో నుండెను. ఏలనన శ్రీరాముని జననము సర్వప్రాణికోటికిని సుఖదాయకము. (దో॥ 190)

చౌ- నౌమీ తిథి మధు మాస పునీతా। సుకల పచ్ఛ అభిజిత హరిప్రీతా ॥

మధ్యదివస అతి సీత న ఘామా। పావన కాల లోక బిశ్రామా ॥ 1 ॥

సీతల మంద సురభి బహ బాఊ। హరషిత సుర సంతన మన చాఊ ॥

బన కుసుమిత గిరిగన మనిఆరా। స్రవహిఁ సకల సరితాఽమృతధారా ॥ 2 ॥

సో అవసర బిరంచి జబ జానా। చలే సకల సుర సాజి బిమానా ॥

గగన బిమల సంకుల సుర జూథా। గావహిఁ గున గంధర్బ బరూథా ॥ 3 ॥

బరషహిఁ సుమన సుఅంజులి సాజీ। గహగహి గగన దుందుభీ బాజీ ॥

అస్తుతి కరహిఁ నాగముని దేవా। బహుబిధి లావహిఁ నిజ నిజ సేవా ॥ 4 ॥

పవిత్ర చైత్రశుద్ధనవమితిథినాడు మధ్యాహ్నసమయమున అభిజిల్లగ్నమున ఎక్కువ చలిగానివేడిగాని లేకుండెను. సర్వలోకములకును ప్రశాంతిని చేకూర్చుసమయమది. చల్లనివాయువులు సువాసనలను వెదజల్లుచు మెల్లగావీచుచుండెను. దేవతలు ఆనందించుచుండిరి. సజ్జనులమనస్సులు ఉత్సాహభరితములాయెను. పర్వతములు మణిమయములై కాంతులను విరజిమ్ముచుండెను. వృక్షములు నానావిధపుష్పములతో విరాజిల్లుచుండెను. నదులు అమృత ప్రవాహములతో నిండియుండెను. ఈ విధముగా వృక్షముల మీది సుమశోభలు, పర్వతములపైగల మణులకాంతులు, నదీప్రవాహ తరంగముల తళతళలు కనువిందుగావించుచుండగా ప్రకృతి అంతయునుఅపూర్వ శోభావిలసితమై, చూడముచ్చటగానుండెను. భగవంతుడు అవతరించు సమయము ఆసన్నమైనదని గ్రహించి, బ్రహ్మాదిదేవతలు తమతమవాహనములపై విచ్చేసిరి. నిర్మలాకాశము దేవతలసమూహములతో నిండిపోయెను. గంధర్వులు భగవద్గుణములను గానము చేయసాగిరి. వారు అంజలిఘటించి, పుష్ప వర్షములను గురిపించిరి. ఆకసమున నగారాలు మ్రోగెను. దేవతలు, నాగులు, మునులు భగవంతుని వేనోళ్ల పొగడుచు అపూర్వములైన ఉపాయనములతో తమ సేవలనందించిరి. (చౌ॥ 1-4)

దో- సుర సమూహ బినతీ కరి, పహుఁచే నిజ నిజ ధామ।

జగనివాస ప్రభు ప్రగటే, అఖిల లోక బిశ్రామ ॥ 191 ॥

అపుడు లోకకల్యాణార్థమై జగదాధారుడైన ప్రభువుఅవతరించెను. దేవతాగణములు అనేక విధముల ప్రస్తుతులొనర్చి, తమతమలోకములకు వెళ్లి పోయిరి. (దో॥ 191)

ఛం-భఏ ప్రగట కృపాలా దీనదయాలా కౌసల్యా హితకారీ ।
హరషిత మహతారీ మునిమన హారీ అద్భుత రూప బిచారీ ।
లోచన అభిరామా తను ఘనస్యామా నిజ ఆయుధ భుజ చారీ ॥
భూషన బనమాలా నయన బిసాలా సోభాసింధు ఖరారీ ॥ 1 ॥
కహ దుఇ కర జోరీ అస్తుతి తోరీ కెహి బిధి కరౌఁ అనంతా ।
మాయా గున గ్యానాతీత అమానా బేద పురాన భనంతా ॥
కరునా సుఖ సాగర సబ గున ఆగర జెహి గావహిఁ శ్రుతి సంతా ।
సో మమ హిత లాగీ జన అనురాగీ భయఉ ప్రగట శ్రీకంతా ॥ 2 ॥
బ్రహ్మాండ నికాయా నిర్మిత మాయా రోమ రోమ ప్రతి బేద కహై ।
మమ ఉర సో బాసీ యహ ఉపహాసీ సునత ధీర మతి థిర న రహై ॥
ఉపజా జబ గ్యానా ప్రభు ముసుకానా చరిత బహుత బిధి కీన్హ చహై ।
కహి కథా సుహాఈ మాతు బుఝాఈ జెహి ప్రకార సుత ప్రేమ లహై ॥ 3 ॥
మాతా పుని బోలీ సో మతి డోలీ తజహు తాత యహ రూపా ।
కీజై సిసులీలా అతి ప్రియసీలా యహ సుఖ పరమ అనూపా ॥
సుని బచన సుజానా రోదన ఠానా హోఇ బాలక సురభూపా ।
యహ చరిత జె గావహిఁ హరిపద పావహిఁ తే న పరహిఁ భవకూపా ॥ 4 ॥

కృపాళువు, పరమదయానిధి, కౌసల్యానందవర్ధనుడైన శ్రీరామచంద్ర ప్రభువు ఉదయించెను. మునిమనోహరుడైనప్రభువుయొక్కఅత్యద్భుతరూపమునుగాంచి, కౌసల్యామాత పరమానంద భరితురాలయ్యెను. ప్రభువు యొక్క నీలమేఘచ్ఛాయయు ఎల్లరకును నేత్రానందకరమైయుండెను. చతుర్భుజములయందు దివ్యాయుధములను, మెడలో మణిహారములను, వనమాలను ధరించియుండెను. విశాలనేత్రములతో సౌందర్యరాశియైన ఆ ఖరారి అద్భుత రీతిలో అవతరించెను. కౌసల్యామాత చేతులు జోడించి ఇట్లు పల్కెను."ఓ ప్రభూ! నీవు అనంతుడవు. నిన్ను ఎంతని స్తుతింపగలము? నీవు మాయాజ్ఞానగుణములకు అతీతుడవనియు, సర్వప్రమాణములకును అందనివాడవనియు, వేదపురాణాదులు ప్రస్తుతించుచున్నవి. కరుణాసముద్రుడు, సర్వసుఖనిధానమూ, సద్గుణరాశియు అని శ్రుతులచే, సజ్జనులచే స్తుతింపబడు భక్తపరాధీనుడైన లక్ష్మీపతి నేడు నాకు ప్రత్యక్షమాయెను. ప్రభూ! నీ ప్రతిరోమమునందును మాయావిరచిత బ్రహ్మాండసమూహములున్నవని వేదములు తెలుపుచున్నవి. అట్టి నీవు నాగర్భమున చేరితివి. ఇది మిక్కిలి ఆశ్చర్యకరము. ఈ విషయమును వినిన ధీరపురుషుల బుద్ధులును భ్రమకులోనగును."- ఇట్లు తల్లి కౌసల్యకు జ్ఞానోదయమైన వెంటనే భగవంతుడు ఒక చిఱునవ్వు నవ్వెను. ప్రభువు అనేక లీలలను ప్రకటింపదలంచెను. ఆమెపూర్వజన్మవృత్తాంతములనన్నింటిని ఆమెకు దెల్పెను.

దానివలన ఆమెకు భగవంతునిపైగల అనన్యభక్తి పుత్రవాత్సల్యముగామారెను. మఱల కౌసల్యామాత ఇట్లు పలికెను. "నాయనా! ఈ రూపమును వీడి, ముద్దులను మూటగట్టు శిశురూపమున నీ ప్రియమైన లీలలను చూపుము. నాకాసుఖమే నిరుపమానమైనది."- తల్లి మాటలు విని ఆ దేవదేవుడు చిన్న శిశు రూపమును దాల్చి ఏడ్వసాగెను. (తులసీదాసు చెప్పుచున్నాడు) ఈ ఘట్టమును గానము చేయువారు ఈ సంసారకూపమునుండి విముక్తులై, ఆ శ్రీహరి పాదపద్మములను చేరుదురు. (చౌ॥ 1-4)

దో- బిప్ర ధేను సుర సంత హిత, లీన్హ మనుజ అవతార।
నిజ ఇచ్ఛా నిర్మిత తను, మాయా గున గో పార ॥ 192 ॥

దేవతలను, బ్రాహ్మణులను, సజ్జనులను, గోవులను కాపాడుటకై భగవంతుడు మానవుడుగా అవతరించెను. త్రిగుణాత్మకమైన మాయకు ఆయన అతీతుడు. ఇంద్రియములకు అగోచరుడు. ఆయన తనువు సంకల్ప సిద్ధమైనది. అది అలౌకికము, కర్మబంధములకు అతీతము. (దో॥ 192)

చౌ- సుని సిసు రుదన పరమ ప్రియ బానీ। సంభ్రమ చలి ఆఈఀ సబ రానీ ॥
హరషిత జహఀ తహఀ ధాఈఀ దాసీ। ఆనంద మగన సకల పురబాసీ ॥ 1 ॥
దసరథ పుత్రజన్మ సుని కానా। మానహుఀ బ్రహ్మానంద సమానా ॥
పరమ ప్రేమ మన పులక సరీరా। చాహత ఉఠన కరత మతి ధీరా ॥ 2 ॥
జాకర నామ సునత సుభ హోఈ। మోరేఀ గృహ ఆవా ప్రభు సోఈ ॥
పరమానంద పూరి మన రాజా। కహా బొలాఇ బజావహు బాజా ॥ 3 ॥
గుర బసిష్ఠ కహఀ గయఉ హఀకారా। ఆఏ ద్విజన సహిత నృపద్వారా ॥
అనుపమ బాలక దేఖేన్హి జాఈ। రూప రాసి గున కహి న సిరాఈ ॥ 4 ॥

అత్యంతమధురము, ప్రియతమము ఐన శిశురోదనమును వినగానే రాణులందఱును ఉత్కంఠతో పరుగెత్తుకొనివచ్చిరి. దాసీలు ఇటునటు సంతోషముతో తిరుగసాగిరి. పురవాసులు ఆనంద నిమగ్నులైరి. దశరథుడు పుత్రజననవార్తను విని పరమానందభరితుడాయెను. ప్రేమాతిశయముతో ఆయన తనువు పులకరించెను. ఆనందాతిరేకమున అధైర్యమును వీడి, బుద్ధిని పదిలపఱుచుకొని, ప్రేమాధిక్యముతో పులకరించినశరీరమును సంబాళించుకొని, పుత్రదర్శనకుతూహలముతో లేచెను. "నామశ్రవణమాత్రముననే సమస్తశుభములను ప్రసాదించుప్రభువు నాయింట వెలసినాడు.'- అని తలపోయుచు ఆయన అమితానందభరితుడాయెను. మంగళవాద్యములను మ్రోగింపజేయుటకై ఆజ్ఞను ఇచ్చెను. కులగురువైనవసిష్ఠమహర్షిని పిలిపించెను. ఆయన బ్రాహ్మణులతో గూడి, రాజాంతఃపురమునకు విచ్చేసెను. అందచందాలరాశి, అగణితగుణఖనియైన ఆ అపురూప బాలకుని వారందఱును దర్శించిరి. ఆ బాలరామునియనంతగుణరూపవైభవములు వర్ణింపనలవికానివి. (చౌ॥ 1-4)

దో- నందీముఖ సరాధ కరి, జాతకరమ సబ కీన్హ।
హాటక ధేను బసన మని, నృప బిప్రన్హ కహఀ దీన్హ ॥ 193 ॥

రాజు నాందీముఖశ్రాద్ధమును ఆచరించి, జాతకర్మసంస్కారములను జరిపించి, బ్రాహ్మణులకు బంగారమును, ఆవులను, వస్త్రములను, మణులను దానముగా ఇచ్చెను. (దో॥ 193)

చౌ- ధ్వజ పతాక తోరన పుర ఛావా । కహి న జాఇ జెహి భాఁతి బనావా ॥
సుమనబృష్టి అకాస తేఁ హోఈ । బ్రహ్మానంద మగన సబ లోఈ ॥ 1 ॥
బృంద బృంద మిలి చలీఁ లోగాఈఁ । సహజ సిఁగార కిఏఁ ఉఠి ధాఈఁ ॥
కనక కలస మంగల భరి థారా । గావత పైఠహిఁ భూప దుఆరా ॥ 2 ॥
కరి ఆరతి నెవఛావరి కరహీఁ । బార బార సిసు చరనన్హి పరహీఁ ॥
మాగధ సూత బందిగన గాయక । పావన గున గావహిఁ రఘునాయక ॥ 3 ॥
సర్బస దాన దీన్హ సబ కాహూ । జెహిఁ పావా రాఖా నహిఁ తాహూ ॥
మృగమద చందన కుంకుమ కీచా । మచీ సకల బీథిన్హ బిచ బీచా ॥ 4 ॥

ధ్వజపతాకతోరణములతో వర్ణింపనలవికానిరీతిలో నగరము అలంకరింపబడెను. ఆకాశమునుండి పూలవానగురిసెను. ప్రజలందఱును బ్రహ్మానందభరితులైరి. ఎట్టి అలంకారములను చేసికొనకయే, ఎట్లున్నవారు అట్లే వనితలు గుంపులుగుంపులుగా వచ్చిరి. స్వర్ణకలశములను, బంగారు పళ్లెరములలో సుగంధమంగళద్రవ్యములను తీసికొని, వారు మంగళ గీతములను పాడుచు రాజద్వారమున ప్రవేశించిరి. బాలునకు దీపహారతులను చూపిరి, దిష్టి తీసిరి, బాలునకు మంగళాశాసనములను పలికిరి. పదేపదే బాలునిపాదములపై బడి కానుకలను సమర్పించిరి. వందిమాగధులు, సూతులు, గాయకులు రఘుకుల స్వామిగుణములను గానముచేసిరి. అందఱును తమసకలసంపదలను విరివిగా దానముచేసిరి. దానములను తీసికొనినవారుగూడ వాటిని తమకడ ఉంచుకొనక ఇతరులకు ఇచ్చివేసిరి. నగర వీధులన్నియును కస్తూరి, చందనము, కుంకుమలకలయంపితో తడిసిపోయెను. (చౌ॥ 1-4)

దో-గృహ గృహ బాజ బధావ సుభ, ప్రగటే సుషమా కంద।
హరషవంత సబ జహఁ తహఁ, నగర నారి నర బృంద ॥ 194 ॥

అందాలరాశియైన ఆబాలునిజననమునకు ఇంటింటా మంగళవాద్యములు మ్రోగెను. స్త్రీ పురుషులందఱును ఆనందసాగరమున ఓలలాడిరి. (దో॥ 194)

చౌ- కైకయసుతా సుమిత్రా దోఊ । సుందర సుత జనమత భైఁ ఓఊ ॥
వహ సుఖ సంపతి సమయ సమాజా । కహి న సకఇ సారద అహిరాజా ॥ 1 ॥
అవధపురీ సోహఇ ఎహి భాఁతీ । ప్రభుహి మిలన ఆఈ జను రాతీ ॥
దేఖి భాను జను మన సకుచానీ । తదపి బనీ సంధ్యా అనుమానీ ॥ 2 ॥
అగర ధూప బహు జను అఁధిఆరీ । ఉడఇ అబీర మనహుఁ అరునారీ ॥
మందిర మని సమూహ జను తారా । నృప గృహ కలస సో ఇందు ఉదారా ॥ 3 ॥
భవన బేదధుని అతి మృదు బానీ । జను ఖగ ముఖర సమయఁ జను సానీ ॥
కౌతుక దేఖి పతంగ భులానా । ఏక మాస తెఇఁ జాత న జానా ॥ 4 ॥

కైకేయీ సుమిత్రలు గూడ అందమైన కుమారులను ప్రసవించిరి. ఆ సుఖ సంపదలను, ఆ సంతోష సమయమును, ఆ సమాజమును వర్ణించుటకు శారదా దేవికి గాని, శేషునకు గాని అలవి కాదు. రాత్రి యనెడి కాంత(నిశాదేవి) తన ప్రభువును చూచుటకు వచ్చి, సూర్యునిజూచి, లజ్జతో వెనుకకు మఱలి, సంధ్యగా మాఱినట్లు అయోధ్యా నగర శోభ భాసిల్లెను. అగరుధూపములపొగ సంధ్యాకాలపుచీకటివలె ఒప్పుచుండెను. ఒకరిపై నొకరు చల్లుకొను ఎఱ్ఱనిరంగు సూర్యాస్తమయసమయమునందలి అరుణకాంతివలె మందిరములపైగలమణులు నక్షత్రములవలెను, రాజప్రాసాదముపైగలకలశము చంద్రునివలె శోభిల్లుచుండెను. రాజభవనమున అత్యంతమృదుమధురముగా సాగు వేదఘోషలు సమయానుకూలముగా పక్షులుకావించు కలకలారావములవలె నుండెను. ఈ ఉత్సాహపూర్ణదృశ్యములను గాంచి, సూర్యుడుగూడ తనవేగమును మఱచినాడా అనునట్లు, మందగమనుడయ్యెను. ఆ సూర్యునకు తెలియకుండగనే ఒక నెల గడిచి పోయెను. (చౌ॥ 1-4)

దో- మాస దివస కర దివస భా, మరమ న జానఇ కోఇ ।
రథ సమేత రబి థాకెఉ, నిసా కవన బిధి హోఇ ॥ 195 ॥

ఒక మాసకాలము ఒకదినముగా అయ్యెను. ఈ రహస్యము ఎవ్వరికిని తెలియదు. సూర్యుడు తనరథమును ఆపి, అచటనే నిలబడి పోయెను. మఱి రాత్రి యేవిధముగా వచ్చును? (దో॥ 195)

చౌ- యహ రహస్య కాహూఀ నహిఀ జానా । దినమని చలే కరత గునగానా ॥
దేఖి మహోత్సవ సుర ముని నాగా । చలే భవన బరనత నిజ భాగా ॥ 1 ॥
ఔరఉ ఏక కహఉఀ నిజ చోరీ । సును గిరిజా అతి దృఢ మతి తోరీ ॥
కాకభుసుండి సంగ హమ దోఊ । మనుజరూప జానఇ నహిఀ కోఊ ॥ 2 ॥
పరమానంద ప్రేమ సుఖ ఫూలే । బీథిన్హ ఫిరహిఀ మగన మన భూలే ॥
యహ సుభ చరిత జాన పై సోఈ । కృపా రామ కై జాపర హోఈ ॥ 3 ॥
తెహి అవసర జో జెహి బిధి ఆవా । దీన్హ భూప జో జెహి మన భావా ॥
గజ రథ తురగ హేమ గో హీరా । దీన్హే నృప నానాబిధి చీరా ॥ 4 ॥

ఈ రహస్యమును ఎవ్వరును ఎఱుగరు. సూర్యభగవానుడు శ్రీరాముని గుణములను గానముచేయుచు వెళ్లెను. దేవతలు, నాగులు, మునులు ఈ యుత్సవమును గాంచి, తమమహద్భాగ్యమును అదే పనిగా కొనియాడుకొనుచు వెళ్లిరి. ఓ గిరిజా! శ్రీరామునిచరణములపై నీకుగలభక్తిని నేనెఱుగుదును. నీకొక పరమగోప్యమును వెల్లడించెదను వినుము. కాకభుశుండియు, నేనును అప్పుడు అక్కడనే యుంటిమి. కాని మనుష్యరూపములలో ఉన్నందున మమ్ము ఎవరును గుర్తింపనే లేదు. పరమానందభరితులమై మేము వీధులన్నియును తిరుగుచుంటిమి. శ్రీరామునికృపకు పాత్రుడైనవాడే ఈ మంగళకరమైన ఉత్సవమును చూచుటకు నోచుకొనును. ఆ శుభసందర్భమున అర్థులు కోరిన వాటినెల్లను రాజు దానము చేసెను. ఏనుగులు, రథములు, గుఱ్ఱములు, గోవులు వెండి, బంగారములు, రత్నములు, వస్త్రములు దానము చేయబడెను. (చౌ॥ 1-4)

దో- మన సంతోషే సబన్హి కే, జహఀ తహఀ దేహిఀ అసీస ।
సకల తనయ చిర జీవహుఀ, తులసిదాస కే ఈస ॥ 196 ॥

తులసీదాసునకు ప్రభువులైన ఆ నలుగురు రాకుమారులను చిరంజీవులై యుండునట్లు సంతుష్టులైన నగరవాసులందఱును మంగళాశాసనములను పలికిరి. (దో॥ 196)

చౌ- కఛుక దివస బీతే ఎహి భాఀతీ। జాత న జానిఅ దిన అరు రాతీ ॥
నామకరన కర అవసరు జానీ । భూప బోలి పఠఏ ముని గ్యానీ ॥ 1 ॥
కరి పూజా భూపతి అస భాషా। ధరిఅ నామ జో ముని గుని రాఖా ॥
ఇన్హ కే నామ అనేక అనూపా। మైఀ నృప కహబ స్వమతి అనురూపా ॥ 2 ॥
జో ఆనంద సింధు సుఖరాసీ। సీకర తేఀ త్రైలోక సుపాసీ ॥
సో సుఖ ధామ రామ అస నామా। అఖిల లోక దాయక బిశ్రామా ॥ 3 ॥
బిస్వ భరన పోషన కర జోఈ। తాకర నామ భరత అస హోఈ ॥
జాకే సుమిరన తేఀ రిపు నాసా। నామ సత్రుహన బేద ప్రకాసా ॥ 4 ॥

ఇట్లు కొంతకాలము గడిచెను. రాత్రింబగళ్లు గతించిపోవుచున్నట్లు అనిపింపనే లేదు. నామకరణ సంస్కార సమయము వచ్చినదని గమనించి, రాజు జ్ఞానియైన వసిష్ఠమహామునిని పిలిపించెను. ఆయనను పూజించినపిదప రాజు ఇట్లు పలికెను. "మునీశ్వరా! వీరికి నామకరణ సంస్కారములను జరుపుడు. మీరు నిర్ణయించిన పేర్లను పెట్టుడు."- వసిష్ఠ మహర్షి పలికెను. రాజా! వీరికి అపూర్వములైన నామములు అనేకము గలవు. ఐనను నాబుద్ధికి స్ఫురించినవాటిని తెల్పెదను. సర్వసుఖనిధానమైన ఈ ఆనందసింధువు యొక్క ఒక్క బిందువుతోడనే ముల్లోకములు సుఖమయములగును. ఈ సుఖనిధి పేరు 'శ్రీరాముడు'. ఇతడు సర్వలోకసుఖశాంతిప్రదాత. ఈ రెండవవాడు జగత్తును భరించిపోషించువాడు. కావున ఈతనిపేరు 'భరతుడు' మఱియొకఁడు 'శత్రుఘ్నుడు' ఈతనినామస్మరణచేతనే శత్రువులు మృతులగుదురు- ఈతనినామము వేదప్రసిద్ధము. (చౌ॥ 1-4)

దో- లచ్ఛన ధామ రామ ప్రియ, సకల జగత ఆధార ।
గురు బసిష్ఠ తెహి రాఖా, లఛిమన నామ ఉదార ॥ 197 ॥

మఱియు సర్వసులక్షణలక్షితుడు, శ్రీరామచంద్రునకు అత్యంత ప్రీతిపాత్రుడు జగదాధారుడైన సుమిత్రా కుమారునకు వసిష్ఠమహర్షి 'లక్ష్మణుడు' అను పేరు పెట్టెను. (దో॥ 197)

చౌ- ధరే నామ గుర హృదయఀ బిచారీ । బేద తత్త్వ నృప తవ సుత చారీ ॥
ముని ధన జన సరబస సివ ప్రానా । బాల కేలి రస తెహిఀ సుఖ మానా ॥ 1 ॥
బారెహి తే నిజ హిత పతి జానీ। లఛిమన రామచరన రతి మానీ ॥
భరత సత్రుహన దూనఉ భాఈ। ప్రభు సేవక జసి ప్రీతి బడాఈ ॥ 2 ॥
స్యామ గౌర సుందర దోఉ జోరీ । నిరఖహిఀ ఛబి జననీఀ తృన తోరీ ॥
చారిఉ సీల రూప గున ధామా । తదపి అధిక సుఖసాగర రామా ॥ 3 ॥
హృదయఀ అనుగ్రహ ఇందు ప్రకాసా। సూచత కిరన మనోహర హాసా ॥
కబహుఀ ఉఛంగ కబహుఀ బర పలనా । మాతు దులారఇ కహి ప్రియ లలనా ॥ 4 ॥

కులగురువైనవసిష్ఠుడు బాగుగాఆలోచించి, ఆనలుగురు రాకుమారులకును 'నామకరణము' చేసెను. పిమ్మట ఇట్లనెను. "రాజా! నీ నలుగురు కుమారులును వేదస్వరూపులు. వారిలో శ్రీరాముడు మునులకు పెన్నిధి(సర్వార్థసిద్ధిప్రదాత), భక్తులకు సర్వస్వము, పరమశివునకు ప్రాణము. ఇప్పుడతడు మీప్రేమకు పరవశుడై తన లీలానందరసములో నిమగ్నుడు అయ్యెను."- బాల్యమునుండియు లక్ష్మణుడు శ్రీరాముని తన పరమ హితైషిగా, స్వామిగా భావించి, ఆయన చరణములను ప్రేమతో ఆశ్రయించియుండువాడు. భరత శత్రుఘ్నులమధ్యగల ప్రేమ స్వామి సేవకుల ప్రేమవంటిది. శ్రీరామభరతులు శ్యామవర్ణ శోభితులు. లక్ష్మణశత్రుఘ్నులు గౌరవర్ణ విలసితులు. ఈ రెండు జంటలను జూచి, తల్లులు ఆనందించుచుండిరి, దిష్టిదీయుచుండిరి. సోదరులు నలుగురును రూపశీల గుణనిధానములు. ఐతే అందఱికిని శ్రీరాముడు అత్యంతసుఖానందదాయకుడు. ఆయన హృదయమున ఎల్లప్పుడు కృపారూపచంద్రుడు విలసిల్లుచుండును. ఆయనచిఱునవ్వువెన్నెలద్వారా ఆ కృప సర్వదా ప్రకటితమగుచుండును. తనయొడిలోనున్నప్పుడును, ఊయెలలో ఉన్నప్పుడును తల్లి "నా ముద్దులనాయనా!" 'జోఅచ్యుతానంద! జోజో ముకుందా! లాలిపరమానంద! రామ! గోవిందా! జో! జో!' అనుచు ఆయనకు జోలలు పాడుచుండును.[1]

(చౌ॥ 1-4)

దో-బ్యాపక బ్రహ్మ నిరంజన, నిర్గున బిగత బినోద ।
సో అజ ప్రేమ భగతి బస, కౌసల్యా కేఁ గోద ॥ 198 ॥

సర్వవ్యాపియు, నిరంజనుడును, నిర్గుణుడును, లౌకికవినోదరహితుడును, అజుడును ఐన ఆ పరబ్రహ్మ కౌసల్యా దేవి యొక్క భక్తి వాత్సల్యములకు వశుడై, ఆమె యొడిలో ఆడుకొనుచుండెను. (దో॥ 198)

చౌ- కామ కోటి ఛబి స్యామ సరీరా । నీల కంజ బారిద గంభీరా ॥
అరున చరన పంకజ నఖ జోతీ । కమల దలన్హి బైఠే జను మోతీ ॥ 1 ॥
రేఖ కులిస ధ్వజ అంకుస సోహే । నూపుర ధుని సుని ముని మన మోహే ॥
కటి కింకినీ ఉదర త్రయ రేఖా । నాభి గభీర జాన జెహిఁ దేఖా ॥ 2 ॥
భుజ బిసాల భూషన జుత భూరీ । హియఁ హరి నఖ అతి సోభా రూరీ ॥
ఉర మనిహార పదిక కీ సోభా । బిప్ర చరన దేఖత మన లోభా ॥ 3 ॥
కంబు కంఠ అతి చిబుక సుహాఈ । ఆనన అమిత మదన ఛబి ఛాఈ ॥
దుఇ దుఇ దసన అధర అరునారే । నాసా తిలక కో బరనై పారే ॥ 4 ॥
సుందర శ్రవన సుచారు కపోలా । అతి ప్రియ మధుర తోతరే బోలా ॥
చిక్కన కచ కుంచిత గభుఆరే । బహు ప్రకార రచి మాతు సఁవారే ॥ 5 ॥

---

1. జో అచ్యుతానంద! జో జో ముకుందా!
రార పరమానంద! రామ! గోవిందా! ॥ జో జో ॥
తొలుత బ్రహ్మాండంబు తొట్టిగావించి,
నాలుగు వేదముల గొలుసుల మరించి,
బలువైన ఫణిరాజు పాన్పుగావించి,
చెలియ డోలికలోన చేర్చి లాలించె ॥ ॥ జో జో ॥ అన్నమాచార్య ॥

పీత ఝగులిఆ తను పహిరాఈ। జాను పాని బిచరని మొహి భాఈ ॥

రూప సకహిఁ నహిఁ కహి శ్రుతి సేషా। సో జానఇ సపనేహుఁ జెహిఁ దేఖా ॥ 6 ॥

నీలకమలమును, గంభీరమేఘమునుబోలు అతనిశ్యామసుందరవిగ్రహము కోటిమన్మథులశోభలతో వెలుగొందుచుండెను. ఎఱ్ఱనిచరణపంకజములపై తెల్లనినఖములకాంతి ఎఱ్ఱనికమలపత్రములపై ముత్యములవలె ప్రకాశించుచుండెను. ఆయనపాదములఅడుగుభాగమున వజ్ర ధ్వజ-అంకుశ చిహ్నములు అలరారుచుండెను. నూపుర ధ్వనులు మునీశ్వరుల మనస్సులను మోహింపజేయు చుండెను. నడుముచుట్టునుగలమొలనూలుకింకిణులు, ఉదరముపై త్రివళులు, గంభీరనాభిశోభలు, సర్వమనోహరములై ఒప్పాఱుచుండెను. విశాలభుజములు భూషణశోభితములు. ఎదపైగల పులిగోరు అందములను చిందించుచుండెను. వక్షఃస్థలమున మణిమయహారములును, భృగుమహర్షి పాదముద్రలును చూచువారిని ముగ్ధులనొనర్చుచుండెను. శంఖమునుబోలుకంఠము, సుందరమైన చిబుకము, మనోజ్ఞమైన ముఖము, అసంఖ్యాక మన్మథ శోభలను గలిగియుండెను. తెల్లని పలువరస ఎఱ్ఱని పెదవులచే కప్పబడుచుండెను. అతులములైన ఆ నాసికాతిలకములపరమశోభలు వర్ణనాతీతములు. చెవులు సుందరములు. బుగ్గలు అత్యంతసుందరములు. మధురములైన చిలుకపలుకులు వినసొంపుగా నుండెను. దట్టముగా పుట్టుకతోవచ్చిన ఉంగరాలజుట్టును తల్లి అనేకవిధములుగా సింగారించుచుండెను. మేనిపై పచ్చనిజిలుగువస్త్రములు మిలమిలలాడుచుండెను. చేతులపై మోకాళ్లపై దోగాడు ఆబాలరాముడు చూచెడివారికి ముచ్చట గొలుపుచుండెను. శ్రీరాముని సౌందర్యములను వేదములేగాదు సహస్రఫణియైన ఆదిశేషుడుగూడ వర్ణింపజాలడు. స్వప్నమున ఆ సౌందర్యములను అనుభవించినవారు మాత్రమే దానిని గ్రహింపగలరు. (చౌ॥ 1-6)

దో-సుఖ సందోహ మోహపర, గ్యాన గిరా గోతీత।
దంపతి పరమ ప్రేమ బస, కర సిసుచరిత పునీత ॥ 199 ॥

ఆనంద స్వరూపుడు, మాయాతీతుడు, జ్ఞానమునకును వాక్కులకును, ఇంద్రియములకును గోచరముగాని వాడును ఐన ఆ ప్రభువు కౌసల్యా దశరథుల వాత్సల్యములకువశుడై బాల్య లీలలను ప్రదర్శించుచుండెను. (దో॥ 199)

చౌ- ఎహి బిధి రామ జగత పితు మాతా। కోసలపుర బాసిన్హ సుఖదాతా ॥
జిన్హ రఘునాథ చరన రతి మానీ। తిన్హ కీ యహ గతి ప్రగట భవానీ ॥ 1 ॥
రఘుపతి బిముఖ జతన కర కోరీ। కవన సకఇ భవబంధన ఛోరీ ॥
జీవ చరాచరు బస కై రాఖే। సో మాయా ప్రభు సోఁ భయ భాఖే ॥ 2 ॥
భృకుటి బిలాస నచావఇ తాహీ। అస ప్రభు ఛాడి భజిఅ కహు కాహీ ॥
మన క్రమ బచన ఛాడి చతురాఈ। భజత కృపా కరిహహిఁ రఘురాఈ ॥ 3 ॥
ఎహి బిధి సిసుబినోద ప్రభు కీన్హా। సకల నగరబాసిన్హ సుఖ దీన్హా ॥
లై ఉఛంగ కబహుఁక హలరావై। కబహుఁ పాలనేఁ ఘాలి ఝులావై ॥ 4 ॥

జగత్పితయైన శ్రీరాముడు అయోధ్యావాసులందఱికిని ఇట్లు ఆనందము గూర్చుచుండెను. భవానీ! శ్రీరామచంద్రుడు తనపాదపద్మములను నమ్మినవారిప్రేమలకువశుడై పరమానందమును పంచియిచ్చుచుండెను.

శ్రీరామునియెడ భక్తివిశ్వాసములు లేనివారు ఎంతగా ప్రయత్నించినను భవబంధములనుండి విముక్తులుకాలేరు. చరాచరజీవులను తనఅధీనములో నుంచుకొను మాయా శక్తియే ప్రభువునకు భయపడి, ఆయన కనుసన్నలకు నృత్యము చేయుచుండెను. ఎవ్వరైనను ఇట్టి ప్రభువును వదలి ఎవ్వరిని భజింతురు? అభిమానమును వీడి త్రికరణశుద్ధిగా అనన్యభక్తితో తనను సేవించువారిపై శ్రీరఘునాథుడు తప్పక కృపజూపును. శ్రీరామచంద్రుడు తన బాల్య లీలలచే పురజనులందఱిని సంతోష పఱచుచుండెను. కౌసల్యాదేవి బాలరాముని తనయొడిలో ఆడించుచు ఊయలలో ఊపుచు, తాను ఎంతగానో మురిసిపోవుచుండెను. (చౌ॥ 1-4)

దో-ప్రేమ మగన కౌసల్యా, నిసి దిన జాత న జాన।
సుత సనేహ బస మాతా, బాలచరిత కర గాన ॥ 200 ॥

కౌసల్యామాత పుత్రప్రేమలో మునిగితేలుచు రాత్రింబవళ్లు ఎన్నెన్ని గడచిపోవుచున్నదియు గమనింపకుండెను. పుత్రవాత్సల్యమునకువశమై శ్రీరామునిబాల్యలీలలను ప్రస్తుతించుచు గానము చేయుచుండెను. (దో॥ 200)

చౌ- ఏక బార జననీఁ అన్హవాఏ। కరి సిఁగార పలనాఁ పౌఢాఏ ॥
నిజ కుల ఇష్టదేవ భగవానా। పూజా హేతు కీన్హ అస్నానా ॥ 1 ॥
కరి పూజా నైబేద్య చఢావా। ఆపు గఈ జహఁ పాక బనావా ॥
బహురి మాతు తహవాఁ చలి ఆఈ। భోజన కరత దేఖ సుత జాఈ ॥ 2 ॥
గై జననీ సిసు పహిఁ భయభీతా। దేఖా బాల తహాఁ పుని సూతా ॥
బహురి ఆఇ దేఖా సుత సోఈ। హృదయఁ కంప మన ధీర న హోఈ ॥ 3 ॥
ఇహాఁ ఉహాఁ దుఇ బాలక దేఖా। మతిభ్రమ మోర కి ఆన బిసేషా ॥
దేఖి రామ జననీ అకులానీ। ప్రభు హఁసి దీన్హ మధుర ముసుకానీ ॥ 4 ॥

ఒకనాడు కౌసల్యాదేవి రామచంద్రునకు స్నానము చేయించి, అలంకరణ చేసి, ఉయ్యాలలో పరుండబెట్టెను. తానును స్నానముచేసి, తమఇష్టదేవతారాధనమునకు సిద్ధపడుచుండెను. ఆరాధనసమయమున నైవేద్యమును భగవంతునికడ ఉంచి, తాను వంటఇంటిలోనికి వెళ్లెను. తిరిగి వచ్చుసరికి ఆ నైవేద్యమును శ్రీరాముడు ఆరగించుచుండుట చూచెను. ఆ దృశ్యమునుగాంచి, భయపడి ఆమె ఊయెల మందిరమునకు వెళ్లెను అచట ఊయెలలో బాలరాముడు నిద్రించుచుండెను. మఱల పూజా మందిరమునకు వచ్చి అచటగూడ తనరాముడు ఉండుటచూచి చకితురాలయ్యెను. ఆమె హృదయము కంపించెను. మనస్సు కలవరపాటునకులోనయ్యెను. "ఇచట-మఱియు అచ్చట ఇద్దఱు రాములు ఉండుట ఎట్లు సంభవము? ఇది నా భ్రమయా? దైవ లీలయా?" అని తర్కించుకొన సాగెను. శ్రీరాముడు తన తల్లి వ్యాకులపాటును జూచి ఒక చిఱునవ్వు నవ్వెను. (చౌ॥ 1-4)

దో- దెఖరావా మాతహి నిజ, అద్భుత రూప అఖండ।
రోమ రోమ ప్రతి లాగే, కోటి కోటి బ్రహ్మండ ॥ 201 ॥

అపుడు ప్రభువు తన తల్లికి అత్యద్భుతమైన తన 'అఖండరూపము'ను జూపెను. ఆ రూపమున ఆమె కోటానుకోట్ల బ్రహ్మాండములను చూడగల్గెను. (దో॥ 201)

చౌ- అగనిత రబి ససి సివ చతురానన। బహు గిరి సరిత సింధు మహి కానన ॥
కాల కర్మ గున గ్యాన సుభాఉ। సోఉ దేఖా జో సునా న కాఉ ॥ 1 ॥
దేఖీ మాయా సబ బిధి గాఢీ। అతి సభీత జోరేఁ కర ఠాఢీ ॥
దేఖా జీవ నచావఇ జాహీ। దేఖీ భగతి జో ఛోరఇ తాహీ ॥ 2 ॥
తన పులకిత ముఖ బచన న ఆవా। నయన మూది చరనని సిరు నావా ॥
బిసమయవంత దేఖి మహతారీ। భఏ బహురి సిసురూప ఖరారీ ॥ 3 ॥
అస్తుతి కరి న జాఇ భయ మానా। జగతపితా మైఁ సుత కరి జానా ॥
హరి జననీ బహుబిధి సముఝాఈ। యహ జని కతహుఁ కహసి సును మాఈ ॥ 4 ॥

అసంఖ్యాక సూర్య చంద్రులను, బ్రహ్మలను, పరమేశ్వరులను పెక్కు పర్వతములను, నదులను, సముద్రములను, భూగోళములను, వనములను, కాల కర్మ స్వభావ గుణ జ్ఞానములను, కని విని యెఱుగని దృశ్యములను ఆమె ఆ రూపమున గాంచెను. సర్వశక్తి స్వరూపిణియైన మాయ భయముతో చేతులుజోడించి, ఆయన ముందు నిలబడియుండుటను జూచెను. మాయకువశుడైఆడునట్టిజీవుని, జీవునివిముక్తుని జేయు భక్తినిగూడ ఆమె దర్శించెను. కౌసల్య పులకితగాత్రయయ్యెను. ఆమెనోట మాటరాలేదు. కనులుమూసికొని శ్రీరామునిపాదములపై బడెను. విస్మితురాలైన తల్లిని జూచి, ఖరారియైన శ్రీరాముడు తనబాలరూపమును దాల్చెను. ఆమె కనులు తెఱచి చూడగా తనముందు బాలరాముడు దర్శనమిచ్చెను. అంతట ఆమె సంభ్రమాశ్చర్యములకులోనై, ఆయననుస్తుతించుటకుగూడ అశక్తయయ్యెను. "జగత్పితయైన పరమాత్ముని నా కుమారునిగా భావించితినే"- అని పలురీతులవగచెను. శ్రీహరి ఆమెను అనేకవిధముల ఓదార్చి, "దీనిని రహస్యముగానే ఉంచుము" అనియనెను. (చౌ॥ 1-4)

దో-బార బార కౌసల్యా, బినయ కరఇ కర జోరి।
అబ జని కబహూఁ బ్యాపై, ప్రభు మోహి మాయా తోరి ॥ 202 ॥

కౌసల్య మాటిమాటికిని వినయముతో చేతులుజోడించి "ప్రభూ! మఱల నీమాయ నన్నెప్పుడును కప్పకుండును గాక"- అని ప్రార్థించెను. (దో॥ 202)

చౌ- బాలచరిత హరి బహుబిధి కీన్హా। అతి అనంద దాసన్హ కహఁ దీన్హా ॥
కఛుక కాల బీతేఁ సబ భాఈ। బడే భఏ పరిజన సుఖదాఈ ॥ 1 ॥
చూడాకరన కీన్హ గురు జాఈ। బిప్రన్హ పుని దఛినా బహు పాఈ ॥
పరమ మనోహర చరిత అపారా। కరత ఫిరత చారిఉ సుకుమారా ॥ 2 ॥
మన క్రమ బచన అగోచర జోఈ। దసరథ అజిర బిచర ప్రభు సోఈ ॥
భోజన కరత బోల జబ రాజా। నహిఁ ఆవత తజి బాల సమాజా ॥ 3 ॥
కౌసల్యా జబ బోలన జాఈ। ఠుముకు ఠుముకు ప్రభు చలహిఁ పరాఈ ॥
నిగమ నేతి సివ అంత న పావా। తాహి ధరై జననీ హఠి ధావా ॥ 4 ॥
ధూసర ధూరి భరేఁ తను ఆఏ। భూపతి బిహసి గోద బైఠాఏ ॥ 5 ॥

శ్రీరాముడు తనబాల్యలీలలచే తనభక్తులనందఱిని మిక్కిలి ఆనందపఱచుచుండెను. ముద్దులొలుకు ఆ నలుగురు సోదరుల బాల్య క్రీడలను జూచుచు తల్లిదండ్రులే గాక ఆ అంతఃపురవాసులందఱును మిక్కిలి మురిసిపోవుచుండిరి. వసిష్ఠగురువులు ఆ చిన్నారులకు చూడాకర్మ సంస్కారములను జరిపించిరి. బ్రాహ్మణులకు పుష్కలముగా దక్షిణలొసంగబడెను. ఆ నలుగురు రాజకుమారులును వివిధ వినోద క్రీడలలో ఆరితేరిరి. మనోవాక్కర్మలకు అగోచరుడైన ప్రభువు దశరథుని భవనప్రాంగణములయందు ఆడుకొనుచుండెను. రామా! భోజనమునకు రారా! రారా! (1) అని దశరథుడు ఎంతగా పిలిచినను రాముడు తనమిత్రులను వీడివచ్చెడి వాడుకాడు. పిమ్మట కౌసల్య తీసికొనివచ్చుటకు పోగా ఆ బాలరాముడు తన బుడిబుడినడకలతో తల్లికి అందకుండా పాఱిపోవుచుండెడివాడు. నేతినేతి (న+ఇతి, న+ఇతి) యని శ్రుతులచే వర్ణింపబడువానిని, శివునకును అందని తత్త్వస్వరూపుని తల్లి బలవంతముగా పట్టుకొనప్రయత్నించెను. క్రీడలలో దుమ్ముకొట్టుకొనియున్న దేహముగల కుమారుని రాజు తనయొడిలో కూర్చుండ బెట్టుకొనెను. (చౌ॥ 1-5)

దో- భోజన కరత చపల చిత, ఇత ఉత అవసరు పాఇ।
భాజి చలే కిలకత ముఖ, దధి ఓదన లపటాఇ॥ **203** ॥

భోజన సమయమునందును ఆ చిన్నారి రాముడు కుదురుగా ఉండెడివాడు కాడు. అదనుచూచుకొని నోటిలో పెఱుగన్నమును ఉంచుకొని ఇటునటు పఱుగెత్తుచు నవ్వుచుండెడి వాడు. (దో॥ 203)

చౌ- బాలచరిత అతి సరల సుహాఏ। సారద సేష సంభు శ్రుతి గాఏ॥
జిన్హ కర మన ఇన్హ సన నహిఁ రాతా। తే జన బంచిత కిఏ బిధాతా॥ 1 ॥
భఏ కుమార జబహిఁ సబ భ్రాతా। దీన్హ జనేఊ గురు పితు మాతా॥
గురగృహఁ గఏ పఢన రఘురాఈ। అలప కాల బిద్యా సబ ఆఈ॥ 2 ॥
జాకీ సహజ స్వాస శ్రుతి చారీ। సో హరి పఢ యహ కౌతుక భారీ॥
బిద్యా బినయ నిపున గున సీలా। ఖేలహిఁ ఖేల సకల నృప లీలా॥ 3 ॥
కరతల బాన ధనుష అతి సోహా। దేఖత రూప చరాచర మోహా॥
జిన్హ బీథిన్హ బిహరహిఁ సబ భాఈ। థకిత హోహిఁ సబ లోగ లుగాఈ॥ 4 ॥

శ్రీరామునిబాల్యలీలలు మిక్కిలి సరళమైనవి, మనోజ్ఞములైనవి. ఆ లీలలను వాగ్దేవియు, శేషుడును, పరమశివుడును, వేదపురుషుడును తన్మయత్వముతో గానము చేయుచుండిరి. ఈరామబాల్యలీలలయందు అనురాగమును పొందనివానిజీవితము వ్యర్థమని విధాత పలికెను. కౌమార దశకు చేరగనే ఈ నలుగురు కుమారులకును తల్లిదండ్రులు ఉపనయన సంస్కారములనొనర్చిరి. శ్రీరఘునాథుడు సోదరులతోగూడి విద్యాభ్యాసమునకై గురుకులమునకు వెళ్లెను. కొలదికాలములోనే వారు అస్త్రశస్త్రాది సకలవిద్యలలో పారంగతులైరి. తనశ్వాసలద్వారా నాలుగువేదములఆవిర్భావమునకు కారణభూతుడైన ఆరామచంద్రభగవానుడు మఱల వాటిని

1. శ్రీరామ రఘురామ శృంగారరామయని చింతింపరాదె ఓ మనసా! ॥ శ్రీరామ ॥
1) తళుకు చెక్కుల ముద్దుపెట్టు కౌసల్య మును తపమేమి చేసెనో చెలియా!
2) దశరథుడు శ్రీరామ రారా యని బిల్వ మును తపమేమిచేసెనో చెలియా! ॥ శ్రీరామ ॥ (త్యాగరాజ)

అభ్యసించుటకు గురువు నాశ్రయించుట నిజముగా ఒక లీలావిలాసము. ఆ నలుగురును విద్యావినయగుణశీలసంపన్నులైరి. రాజోచితవిద్యలయందును వారుకౌశలమును సంపాదించిరి. ధనుర్బాణములు వారిచేతులలో మిక్కిలిమనోహరముగాశోభిల్లుచుండెను. చరాచరసృష్టియంతయు వారిరూపసౌందర్యములకు మోహపరవశమగుచుండెను. వారివిహారములనుగాంచి, నగరములోనివారు అందఱును ముగ్ధులై, ప్రేమవిహ్వలురై, ఎచటివారచటనే నిలిచిపోవుచుండిరి. (చౌ॥ 1-4)

దో-కోసలపుర బాసీ నర, నారి బృద్ధ అరు బాల।
ప్రానహు తే ప్రియ లాగత, సబ కహుఁ రామ కృపాల ॥ **204** ॥

అయోధ్యలోని స్త్రీలు, పురుషులు, బాలురు, వృద్ధులు - అందఱును శ్రీరాముని తమప్రాణములకన్న మిన్నగా ప్రేమించుచుండిరి. (దో॥ 204)

చౌ- బంధు సఖా సఁగ లేహిఁ బొలాఈ। బన మృగయా నిత ఖేలహిఁ జాఈ ॥
పావన మృగ మారహిఁ జియఁ జానీ। దిన ప్రతి నృపహి దెఖావహిఁ ఆనీ ॥ **1** ॥
జే మృగ రామ బాన కే మారే। తే తను తజి సురలోక సిధారే ॥
అనుజ సఖా సంగ భోజన కరహీఁ। మాతు పితా అగ్యా అనుసరహీఁ ॥ **2** ॥
జెహి బిధి సుఖీ హోహిఁ పుర లోగా। కరహిఁ కృపానిధి సొఇ సంజోగా ॥
బేద పురాన సునహిఁ మన లాఈ। ఆపు కహహిఁ అనుజన్హ సముఝాఈ ॥ **3** ॥
ప్రాతకాల ఉఠి కై రఘునాథా। మాతు పితా గురు నావహిఁ మాథా ॥
ఆయసు మాగి కరహిఁ పుర కాజా। దేఖి చరిత హరషఇ మన రాజా ॥ **4** ॥

శ్రీరామచంద్రుడు తనసోదరులతో, సహచరులతో ప్రతిదినము వనములకు వెళ్లి మోక్షార్హమైన మృగములను వేటాడుచుండెను. (శాస్త్రములలో రాజులకు చెప్పబడిన రీతిగా వేటాడదగిన మృగములనే వారు వేటాడుచుండిరి) రామ బాణములకు గురియై మృతి చెందిన మృగములను దశరథుడు చూచి, ఆతని కౌశలమునకు తృప్తి పడుచుండెడి వాడు. శ్రీరాముని బాణములచే అసువులను వీడిన జంతువులు నేరుగా పరమపదమునకు పోవుచుండెను. ఆ జంతువుల పురాకృతసుకృతఫలమట్టిది. శ్రీరామచంద్రుడు తన తమ్ములతోమిత్రులతో కలిసి భుజించుచుండెడివాడు. అతడు మాతాపితరులఆజ్ఞలను శిరసావహించు చుండెను. తనప్రజలందఱికిని సుఖములను కూర్చుచుండెడివాడు. అతడు వేదపురాణములను శ్రవణమాత్రముననగ్రహించి, వాటిఅంతరార్థములను సోదరులకు విశదీకరించుచుండెడివాడు. ప్రాతఃకాలముననే లేచి, శ్రీరఘునాథుడు తల్లిదండ్రులకును, గురువులకును ప్రణమిల్లి వారి ఆజ్ఞలతో నగర కార్యకలాపములలో పాల్గొనుచుండెడివాడు. ఆతని నిత్యకార్యక్రమరీతులకు రాజు మిక్కిలి సంతుష్టుడగు చుండెను. (చౌ॥ 1-4)

దో-బ్యాపక అకల అనీహ అజ, నిర్గున నామ న రూప।
భగత హేతు నానా బిధి, కరత చరిత్ర అనూప ॥ **205** ॥

సర్వవ్యాపి, అవిభాజ్యుడు, ఇచ్ఛారహితుడు, అజుడు, నిర్గుణుడు, నామ, రూప రహితుడు ఐన పరమాత్మ శ్రీరామునిఅవతారమున తనభక్తులకై నానావిధములైన అలౌకికలీలలను ప్రదర్శించు చుండెను. (దో॥ 205)

విశ్వామిత్రుని యాగసంరక్షణము

చౌ- యహ సబ చరిత కహా మైం గాఈ। ఆగిలి కథా సునహు మన లాఈ ॥
బిస్వామిత్ర మహాముని గ్యానీ। బసహిం బిపిన సుభ ఆశ్రమ జానీ ॥ 1 ॥
జహం జప జగ్య జోగ ముని కరహీం। అతి మారీచ సుబాహుహి డరహీం ॥
దేఖత జగ్య నిసాచర ధావహిం। కరహిం ఉపద్రవ ముని దుఖ పావహిం ॥ 2 ॥
గాధితనయ మన చింతా బ్యాపీ। హరి బిను మరహిం న నిసిచర పాపీ ॥
తబ మునిబర మన కీన్హ బిచారా। ప్రభు అవతరేఉ హరన మహి భారా ॥ 3 ॥
ఏహూం మిస దేఖౌం పద జాఈ। కరి బినతీ ఆనౌం దౌఉ భాఈ ॥
గ్యాన బిరాగ సకల గున అయనా। సో ప్రభు మైం దేఖబ భరి నయనా ॥ 4 ॥

భవానీ! ఈ కథను ఇంతవఱకు గానము చేసితిని. తరువాతి కథను శ్రద్ధగా వినుము. జ్ఞానియైన విశ్వామిత్రమహాముని ఒక వనమునందు పవిత్రమైన ఆశ్రమమున వసించుచుండెను. అచట ఆ ముని జపయోగయజ్ఞములను ఆచరించుచుండెడివాడు. కాని మారీచసుబాహువులు అనురాక్షసులవలన ఆయనకు క్లేశములు సంభవించుచుండెను. ఆయన యజ్ఞములను చేయునప్పుడు వారు వాటిని అపవిత్రముచేయుచు ఉపద్రవములను సృష్టించుచుండిరి. ముని చాల దుఃఖితుడగుచుండెను. ఆ శ్రీహరిసహాయము లేకుండ ఈ క్రూరరాక్షసులబాధలనుండి బయటపడుట అసాధ్యమని తలంచెను. అతడు ఇంకను ఇట్లు ఆలోచించెను. "భూభారమును తొలగించుటకై శ్రీహరి అయోధ్యలో శ్రీరామునిగా ఇప్పటికే అవతరించియున్నాడు. శ్రీరామునిసహాయమున ఈ రాక్షసులను తుదముట్టింపజేయవలెను. ఈ నెపముతో అయోధ్యకు వెళ్లి, ప్రభు పాదపద్మములదర్శనమును చేసికొందును. రాజునకు విన్నవించుకొని, ఆయన అనుమతితో రామలక్ష్మణులను ఇచ్చటికి తీసికొని వచ్చెదను. జ్ఞాన వైరాగ్య సద్గుణనిధియైన ప్రభువును కన్నులార దర్శించెదను. అహో! శ్రీరామచంద్ర భగవానుని దర్శింపబోవుచున్న నా అదృష్టమే అదృష్టము." (చౌ॥ 1-4)

దో-బహుబిధి కరత మనోరథ, జాత లాగి నహిం బార।
కరి మజ్జన సరఊ జల, గఏ భూప దరబార ॥ 206 ॥

తనలో మనోరథములు పెక్కు మెదలుచున్నను రాక్షససంహారమిషతో విశ్వామిత్రుడు ఏ మాత్రము జాగుచేయక అయోధ్యకు బయలుదేఱెను. సరయూనదిలో స్నానమాడి, రాజ సభలో ప్రవేశించెను. (దో॥ 206)

చౌ- ముని ఆగమన సునా జబ రాజా। మిలన గయఉ లై బిప్ర సమాజా ॥
కరి దండవత మునిహి సనమానీ। నిజ ఆసన బైఠారేన్హి ఆనీ ॥ 1 ॥
చరన పఖారి కీన్హి అతి పూజా। మో సమ ఆజు ధన్య నహిం దూజా ॥
బిబిధ భాంతి భోజన కరవావా। మునిబర హృదయం హరష అతి పావా ॥ 2 ॥

పుని చరనని మేలే సుత చారీ। రామ దేఖి ముని దేహ బిసారీ ॥
భఏ మగన దేఖత ముఖ సోభా। జను చకోర పూరన ససి లోభా ॥ 3 ॥
తబ మన హరషి బచన కహ రాఊ। ముని అస కృపా న కీన్హిహు కాఊ ॥
కెహి కారన ఆగమన తుమ్హారా। కహహు సొ కరత న లావఉఁ బారా ॥ 4 ॥
అసుర సమూహ సతావహిఁ మోహీ। మైఁ జాచన ఆయఉఁ నృప తోహీ ॥
అనుజ సమేత దేహు రఘునాథా। నిసిచర బధ మైఁ హోబ సనాథా ॥ 5 ॥

మునీశ్వరుని ఆగమనమును తెలిసికొని, దశరథ మహారాజు బ్రాహ్మణులతో గూడి ఎదురేగి, దండ ప్రణామములాచరించి, స్వాగతసత్కారములతో తీసికొని వచ్చి, ఉన్నతాసనమున కూర్చుండబెట్టెను. మునీశ్వరునకు అర్ఘ్యపాద్యాది పూజలను చేసి, అతడు "నేడు నా జన్మధన్యమైనది. నావంటి భాగ్యశాలి మఱియొకడుండడు"- అనియనుకొనుచు చక్కని అతిథిమర్యాదలతో ఆమునిని సంతృప్తిపఱచెను. ముని మిక్కిలి సంతుష్టుడాయెను. పిదప రాజు తననలుగురు కుమారులను అచటికి రప్పించెను. వారు మునికి ప్రణమిల్లిరి. శ్రీరామచంద్రుని దర్శించినంతనే ముని తనను తాను మఱచిపోయెను. చంద్రుని గాంచిన చకోరమువలె శ్రీరామునిసౌందర్యమునకు ఆయన ముగ్ధుడాయెను. రాజు మిక్కిలి సంతోషముతో ఇట్లనెను. "మునీశ్వరా! దయతో మీరు ఇచటికి వచ్చి, మమ్ము అనుగ్రహించితిరి. ఇదివరలో ఈ విధముగా మీ కృప మాపై ప్రసరింపలేదు. నేడు మీ ఆగమనమునకు కారణమేమి? దయతో తెల్పుడు. మీ ఆజ్ఞను తత్క్షణమే శిరసావహించెదను."- అందులకు ముని ప్రత్యుత్తరమునిచ్చెను. "రాజా! రాక్షసులు నన్ను మిక్కిలి బాధలపాలుచేయుచున్నారు. కావున మీసహాయమును అర్థించుటకై వచ్చితిని. రామలక్ష్మణులను నా వెంటపంపుము. వారి సహాయమున రాక్షసులను నిర్మూలించి నేను రక్షణ పొందగలను. ఇదియే నారాకకు కారణము."- (చౌ॥ 1-5)

దో-దేహు భూప మన హరషిత, తజహు మోహ అగ్యాన।
ధర్మ సుజస ప్రభు తుమ్హ కౌఁ, ఇన్హ కహఁ అతి కల్యాన ॥ 207 ॥

"రాజా! మోహము, అజ్ఞానము వదలి ప్రసన్నచిత్తుడవై వారిని నాకు అప్పగింపుము. దానివలన ధర్మము (పుణ్యము) సత్కీర్తి ప్రతిష్ఠలు నీకు ప్రాప్తించును. వారికి పరమశ్రేయోలాభములు కలుగును."- (దో॥ 207)

చౌ- సుని రాజా అతి అప్రియ బానీ। హృదయ కంప ముఖ దుతి కుములానీ ॥
చౌథేఁపన పాయఉఁ సుత చారీ। బిప్ర బచన నహిఁ కహేహు బిచారీ ॥ 1 ॥
మాగహు భూమి ధేను ధన కోసా। సర్బస దేఉఁ ఆజు సహరోసా ॥
దేహ ప్రాన తేఁ ప్రియ కఛు నాహీఁ। సోఉ ముని దేఉఁ నిమిష ఏక మాహీఁ ॥ 2 ॥
సబ సుత ప్రియ మోహి ప్రాన కి నాఈఁ। రామ దేత నహిఁ బనఇ గోసాఈఁ ॥
కహఁ నిసిచర అతి ఘోర కఠోరా। కహఁ సుందర సుత పరమ కిసోరా ॥ 3 ॥
సుని నృప గిరా ప్రేమరస సానీ। హృదయఁ హరష మానా ముని గ్యానీ ॥
తబ బసిష్ఠ బహుబిధి సముఝావా। నృప సందేహ నాస కహఁ పావా ॥ 4 ॥

అతి ఆదర దౌఉ తనయ బొలాఏ। హృదయఁ లాఇ బహు భాఁతి సిఖాఏ ॥
మేరే ప్రాన నాథ సుత దోఊ। తుమ్హ ముని పితా ఆన నహిఁ కోఊ ॥ 5 ॥

మునీశ్వరునిపలుకులు రాజునకు మిక్కిలి అప్రియములాయెను. ఆయన హృదయము కంపించెను. ముఖము వెలవెలబోయెను. అప్పుడు అతడు ఇట్లనెను. (దుఃఖావేశముతో) "బ్రాహ్మణుడా! ఈ నలుగురు కుమారులు నాకు వృద్ధావస్థయందు కలిగిరి. మీరు ఇట్లు కోరుకొనుట సముచితముగాదు. మునీశ్వరా! భూములు, గోవులు, ధనధాన్యములు, సంపదలు మొదలగువానిని కోరుకొనుడు. వాటిని సంతోషముతో ఇయ్యగలను. ఎవ్వరికైనను దేహప్రాణములకన్న ప్రియమైనదేదియును లేదు. వాటిని గూడ ఈ క్షణమే ఇయ్యగలను. నాకుమారులందఱును నాకు బహిఃప్రాణములు. ఎట్టి పరిస్థితులలోనైనను శ్రీరామునివదలియుండలేను. అతిభయంకరులైన ఆరాక్షసులెక్కడ? మిక్కిలిసుకుమారులైన నాచిన్నారులెక్కడ?" రాజుయొక్క ప్రేమరససిక్తములైన వచనములనువిని, రామునియెడ ఆయనకు గల ప్రేమకు మునియెంతో ముగ్ధుడాయెను. పిమ్మట వసిష్ఠుడు రాజునకు తగువిధముగా నచ్చజెప్పి, ఆయన భయసందేహములను దూరముచేసెను. అంతట దశరథుడు ప్రేమతో తనఇద్దఱుకుమారులను (రామ లక్ష్మణులను) దగ్గరకు తీసికొని, హృదయమునకు హత్తుకొని, అనేకవిధముల ఉపదేశవచనములను పలికెను. పిమ్మట ఆయన మునితో ఇట్లనెను. "స్వామీ! ఈ నా కుమారులు నాకు పంచప్రాణములు. ఇపుడు మీరేవారికి తండ్రి, గురువు, సంరక్షకులు." (చౌ॥ 1-5)

దో- సౌఁపే భూప రిషిహి సుత, బహుబిధి దేఇ అసీస।
జననీ భవన గఏ ప్రభు, చలే నాఇ పద సీస ॥ 208 (క) ॥

తరువాత రాజు తన కుమారులను పెక్కురీతుల ఆశీర్వదించి, వారిని ఋషీశ్వరునకు అప్పగించెను. రామలక్ష్మణులు తల్లులకడకు వెళ్లి, పాదాభివందనములను ఆచరించి, వారి ఆశీస్సులను గైకొనిరి. (దో॥ 208. క)

సో- పురుషసింహ దౌఉ బీర, హరషి చలే మునిభయ హరన।
కృపాసింధు మతిధీర, అఖిల బిస్వ కారన కరన ॥ 208 (ఖ) ॥

కృపా సాగరులు, మహాధీరులు, చరాచరాత్మక సృష్టికి కారణభూతులైన ఆ పురుష సింహములగు రామలక్ష్మణులు విశ్వామిత్రుని భయవిముక్తునిగా జేయుటకు ప్రసన్నమనస్కులై బయలుదేఱిరి.[1] (సో॥ 208.ఖ)

చౌ- అరున నయన ఉర బాహు బిసాలా। నీల జలజ తను స్యామ తమాలా ॥
కటి పట పీత కసేఁ బర భాథా। రుచిర చాప సాయక దుహుఁ హాథా ॥ 1 ॥
స్యామ గౌర సుందర దౌఉ భాఈ। బిస్వామిత్ర మహానిధి పాఈ ॥
ప్రభు బ్రహ్మన్యదేవ మైఁ జానా। మొహి నితి పితా తజేఉ భగవానా ॥ 2 ॥

1. వెడలెను కోదండపాణి, అనుజ సౌమిత్రితోగూడి, ॥ వెడలెను ॥
పుడమిలో జనులెల్ల పొగడ, పూజితుడై మునితోగూడి, ॥ వెడలెను ॥
శిరమున కొండెయు జారా, ఉరమున హారములు మెరయ,
కరమున శరచాపములు ఘనముగ మెరయా
సురుచిర వాద్యములు మ్రోయ, సురలెల్లను స్తుతి చేయ,
వర త్యాగరాజనుతుడు వసుధ భారమును బాప ॥ వెడలెను ॥ ॥ త్యాగరాజ ॥

చలే జాత ముని దీన్హి దెఖాఈ। సుని తాడకా క్రోధ కరి ధాఈ ॥
ఏకహిఁ బాన ప్రాన హరి లీన్హా। దీన జాని తెహి నిజ పద దీన్హా ॥ 3 ॥
తబ రిషి నిజ నాథహి జియఁ చీన్హీ। బిద్యానిధి కహుఁ బిద్యా దీన్హీ ॥
జాతే లాగ న ఛుధా పిపాసా। అతులిత బల తను తేజ ప్రకాసా ॥ 4 ॥

అరుణకమలనయనుడు, విశాలవక్షుడు, ఆజానుబాహుడు, నీలోత్పల తమాలసదృశశ్యామలగాత్రుడైన శ్రీరామచంద్రుడు, పీతాంబరధారియై చేతులయందు ధనుర్బాణములతో, భుజమున తూణీరముతో శోభిల్లుచుండెను. శ్యామగౌరవర్ణశోభితులైన ఆ సోదరులు ఇరువురును అత్యంతసుందరులు. ఆయిరువురితోగూడివెళ్ళుచున్న విశ్వామిత్రుడు అమూల్యధనరాసులను పొందినట్లు సంతసించెను. ఆయన తన మనస్సులో ఇట్లనుకొనెను. "ప్రభువు నిజముగా భక్తపరాధీనుడని, బ్రాహ్మణ ప్రియుడని తెలిసికొంటిని. నా కొఱకై తల్లిదండ్రులనుగూడ వదలివచ్చెను." మార్గమధ్యమున తాటకయను రాక్షసి వీరి అలికిడినివిని, కోపముతో వీరిపై విరుచుకొనిపడెను. ఆమెను ముని వారికి చూపెను. అంతట రాముడు ఒకేబాణముతో ఆమెను తుదముట్టించి, కనికరముతో పరమధామునకు చేర్చెను. దీని ద్వారా రామచంద్రప్రభువు సాక్షాత్తుగా పరమేశ్వరుడే యని ముని తనఅంతరంగమున ఎఱింగెను. ప్రభువు విజ్ఞాననిధియని తెలిసినప్పటికిని విశ్వామిత్రుడు మిక్కిలి హర్షముతో వారికి 'బల, అతిబల' అనుమంత్రములను ఉపదేశించెను. దాని వలన క్షుత్పిపాసాబాధలు వారిని దఱిజేరవు. పైగా అవి వారికి బలమును, శక్తిని కూర్చును. (చౌ॥ 1-4)

దో-ఆయుధ సర్బ సమర్పి కై, ప్రభు నిజ ఆశ్రమ ఆని।
కంద మూల ఫల భోజన, దీన్హ భగతి హిత జాని॥ 209 ॥

మునీశ్వరుడు తనఅస్త్రశస్త్రములను అన్నింటిని వారికి సమర్పించి, వారిని తనఆశ్రమమునకు తీసికొని వచ్చెను. పరమహితైషులైన ఆ రామలక్ష్మణులకు అత్యంతశ్రద్ధాదరములతో కందమూల ఫలముల విందొనర్చెను. (దో॥ 209)

చౌ- ప్రాత కహా ముని సన రఘురాఈ। నిర్భయ జగ్య కరహు తుమ్హ జాఈ ॥
హోమ కరన లాగే ముని ఝూరీ। ఆపు రహే మఖ కీఁ రఖవారీ ॥ 1 ॥
సుని మారీచ నిసాచర క్రోహీ। లై సహాయ ధావా మునిద్రోహీ ॥
బిను ఫర బాన రామ తెహి మారా। సత జోజన గా సాగర పారా ॥ 2 ॥
పావకసర సుబాహు పుని మారా। అనుజ నిసాచర కటకు సఁఘారా ॥
మారి అసుర ద్విజ నిర్భయకారీ। అస్తుతి కరహిఁ దేవ ముని ఝూరీ ॥ 3 ॥
తహఁ పుని కఛుక దివస రఘురాయా। రహే కీన్హి బిప్రన్హ పర దాయా ॥
భగతి హేతు బహు కథా పురానా। కహే బిప్ర జద్యపి ప్రభు జానా ॥ 4 ॥
తబ ముని సాదర కహా బుఝాఈ। చరిత ఏక ప్రభు దేఖిఅ జాఈ ॥
ధనుషజగ్య సుని రఘుకుల నాథా। హరషి చలే మునిబర కే సాథా ॥ 5 ॥

ఆశ్రమ ఏక దీఖ మగ మాహీఀ। ఖగ మృగ జీవ జంతు తహఀ నాహీఀ ॥
పూఛా మునిహి సిలా ప్రభు దేఖీ। సకల కథా ముని కహా బిసేషీ ॥ 6 ॥

ప్రాతఃకాలమున శ్రీరాముడు మునీశ్వరునితో యజ్ఞమును నిర్భయముగా ఆరంభింపుడని పలికెను. మునీశ్వరులతో గూడి విశ్వామిత్రుడు యజ్ఞారంభము గావించెను. సోదరులిఱువురును యజ్ఞరక్షకులై నిల్చిరి. 'స్వాహ' అను శబ్దములు చెవినబడినంతనే మునులకువిరోధులైన మారీచసుబాహువులు తమ పరివారములతో విజృంభించిరి. యజ్ఞమునకు విఘ్నములను కల్గించుటకై పూనుకొనిరి. శ్రీరాముడు ఫలకము (ములికి) లేని ఒకే ఒక బాణముతో మారీచుని శతయోజనములకావల సముద్ర తీరమున పడునట్లు కొట్టెను. ఆగ్నేయాస్త్రముతో సుబాహువును వధించెను. లక్ష్మణుడు రాక్షససైన్యములను పూర్తిగా రూపుమాపెను. ఈ విధముగా రామలక్ష్మణులసంరక్షణలో యజ్ఞము నిర్విఘ్నముగా ముగిసెను. వారు మునులను భయరహితులనుగా జేసిరి. దేవతలు, విశ్వామిత్రాదిమునులు వారిని ప్రస్తుతించిరి. లక్ష్మణసహితుడైన శ్రీరఘునాథుడు వారిని అనుగ్రహించుచు అచట కొంతకాలము ఉండెను. రాముడు అన్నింటిని ఎఱిగినవాడేఐనప్పటికిని, విశ్వామిత్రుడు భక్తిపరవశుడై వారికి పెక్కుపురాణగాథలను వినిపించెను. పిదప విశ్వామిత్రమహర్షి సాదరముగా ఇట్లు పలికెను. "ప్రభూ! ఒక ధనుర్యజ్ఞమహోత్సవమును తిలకింతము రండు"- ఆ మాటలు వినగానే రఘునాథుడు సలక్ష్మణుడై ఆయనవెంట సంతోషముతో బయలుదేఱెను. మార్గమధ్యమున వారు పశుపక్ష్యాదులు, ఏ ఇతర ప్రాణులు లేని ఒక ఆశ్రమమును జూచిరి. అచట ఒక ఱాయిమాత్రము పడియుండెను. శ్రీరాముడు దానిని గూర్చియడిగెను. ముని ఆకథను సవిస్తరముగా తెలిపెను. (చౌ॥ 1-6)

అహల్యా శాపవిమోచనము

దో- గౌతమ నారి శ్రాప బస, ఉపల దేహ ధరి ధీర।
చరనకమల రజ చాహతి, కృపా కరహు రఘుబీర ॥ 210 ॥

"గౌతమమహర్షిధర్మపత్నియైన అహల్య శాపవశమున శిలయై నీ పాదకమల రేణువును కాంక్షించు చున్నది. రఘువీరా! ఆమెపై కృపజూపుడు." అని విశ్వామిత్రుడు పలికెను. (దో॥ 210)

ఛం- పరసత పద పావన సోకనసావన ప్రగట భఈ తపపుంజ సహీ।
దేఖత రఘునాయక జన సుఖదాయక సనముఖ హోఇ కర జోరి రహీ॥
అతి ప్రేమ అధీరా పులక సరీరా ముఖ నహిఀ ఆవఇ బచన కహీ।
అతిసయ బడభాగీ చరనన్హి లాగీ జుగల నయన జలధార బహీ ॥ 1 ॥
ధీరజు మన కీన్హా ప్రభు కహుఀ చీన్హా రఘుపతి కృపాఀ భగతి పాఈ।
అతి నిర్మల బానీ అస్తుతి ఠానీ గ్యానగమ్య జయ రఘురాఈ ॥
మైఀ నారి అపావన ప్రభు జగ పావన రావన రిపు జన సుఖదాఈ।
రాజీవ బిలోచన భవభయ మోచన పాహి పాహి సరనహిఀ ఆఈ ॥ 2 ॥

ముని స్రాప జో దీన్హా అతి భల కీన్హా పరమ అనుగ్రహ మైఁ మానా ।
దేఖేఉఁ భరి లోచన హరి భవమోచన ఇహఇ లాభ సంకర జానా ॥
బినతీ ప్రభు మోరీ మైఁ మతి భోరీ నాథ న మాగఉఁ బర ఆనా।
పద కమల పరాగా రస అనురాగా మమ మన మధుప కరై పానా ॥ 3 ॥
జేహిఁ పద సురసరితా పరమ పునీతా ప్రగట భఈ సివ సీస ధరీ ।
సోఈ పద పంకజ జేహి పూజత అజ మమ సిర ధరేఉ కృపాల హరీ ॥
ఏహి భాఁతి సిధారీ గౌతమ నారీ బార బార హరి చరన పరీ ।
జో అతి మన భావా సో బరు పావా గై పతిలోక అనంద భరీ ॥ 4 ॥

పవిత్రమైన, శోకనాశకారియైన శ్రీరామపాదము సోకినంతనే మహా తపస్వినియైన అహల్య లేచినిలబడి అంజలిఘటించెను. భక్తులకు ఆనందప్రదుడైన శ్రీరాముని గాంచి ఆమె ప్రేమవిహ్వలయైనది, పులకితగాత్రయైనది. ఆమెనోట మాటయేరాలేదు. అత్యంత భాగ్యశాలినియైన అహల్య ప్రభుచరణములకు ప్రణమిల్లెను. కన్నీరు సంతతధారగా ప్రవహించెను. ఆమె ధైర్యమును కూడగట్టుకొని భక్తిపారవశ్యముతో నిర్మలవాణితో శ్రీరామచంద్రుని ప్రభువుగా గుర్తించి, స్తుతింపసాగెను. "బ్రహ్మజ్ఞానులకే గోచరమగు ఓ రఘురామా! మీకు జయము. నేను అపవిత్రురాలను. మీరు లోకపావనులు, భక్తులకు సుఖప్రదులు. ఓ రావణారీ! కమలనయనా! జననమరణక్లేశములను తొలగించు వాడా! నేను మీ శరణు జొచ్చితిని. నన్ను రక్షింపుడు రక్షింపుడు. ముని నాకు శాపమిచ్చి మేలే చేసెను. దానిని నేను పరమానుగ్రహముగా భావింతును. దానివలన మోక్ష ప్రదాతయైన శ్రీహరిని నేత్ర పర్వముగా దర్శించుకొనగల్గితిని. మీ దర్శన భాగ్యమునకై ఆ పరమశివుడుగూడ తహతహలాడును. నేను మంద బుద్ధిని. నాకు ఒక వరమును ప్రసాదింపుడు. నా మనస్సనెడి మధుపము(తుమ్మెద) సర్వదా మీ పాదకమల రసాస్వాదనమును చేయుచుండునట్లు అనుగ్రహింపుడు. మీ పాదములనుండియే పరమపవిత్రమైన గంగ ఉద్భవించి, శివుని జటాజూటమునలంకరించినది. మీ శ్రీపాదములను కడిగి, బ్రహ్మ వాటిని భక్తితో సేవించెను. అట్టి మీ పాదము నా శిరముపై మోపబడెను. నేను ధన్యురాలను."- అని పల్కుచు అహల్య పదే పదే భగవంతునకు ప్రణమిల్లెను. తానడిగినవరములను పొంది, అహల్య మహదానందముతో తనపతిదేవుని పాదముల చెంతకు చేరెను. (ఛం॥ 1-4)

దో- అస ప్రభు దీనబంధు హరి, కారన రహిత దయాల ।
తులసిదాస సఠ తేహి భజు, ఛాడి కపట జంజాల ॥ 211 ॥

శ్రీరామచంద్రప్రభువు దీనజనబాంధవుడు. అవ్యాజకరుణాపారీణుడు. ఓ మూఢమనసా! ఈ కపటములైనజంజాటములను వదలి, ఆయనను భజింపుము. (అని తులసీదాసు తెలుపుచున్నాడు) (దో॥ 211)

మాసపారాయణము-ఏడవ విరామము

మిథిలకు శ్రీరామలక్ష్మణుల ఆగమనము

చౌ- చలే రామ లఛిమన ముని సంగా । గఏ జహాఁ జగ పావని గంగా ॥
గాధిసూను సబ కథా సునాఈ । జేహి ప్రకార సురసరి మహి ఆఈ ॥ 1 ॥

తబ ప్రభు రిషిన్హ సమేత నహాఏ। బిబిధ దాన మహిదేవన్హి పాఏ ॥
హరషి చలే ముని బృంద సహాయా। బేగి బిదేహ నగర నిఅరాయా ॥ 2 ॥
పుర రమ్యతా రామ జబ దేఖీ। హరషే అనుజ సమేత బిసేషీ ॥
బాపీఀ కూప సరిత సర నానా। సలిల సుధాసమ మని సోపానా ॥ 3 ॥
గుంజత మంజు మత్త రస భృంగా। కూజత కల బహుబరన బిహంగా ॥
బరన బరన బికసే బనజాతా। త్రిబిధ సమీర సదా సుఖదాతా ॥ 4 ॥

రామలక్ష్మణులు విశ్వామిత్రునివెంట పవిత్రగంగానదీతీరమునకు చేరిరి. అచట ముని శ్రేష్ఠుడు గాధిసుతుడు దేవనదియైనగంగ భూమికి అవతరించినకథను వినిపించెను. వారు మునులతో గూడి గంగానదిలో స్నానములనాచరించిరి. బ్రాహ్మణులకు అనేకదానములను ఒసంగిరి. మునిసమాజముతోగూడి శ్రీరాముడు సహానుజుడై వెంటనే మిథిలానగరమును సమీపించెను. రామలక్ష్మణులు మిథిలానగరశోభలను గాంచి మిక్కిలి హర్షితులైరి. వాపీకూపతటాకములలోని అమృతతుల్యములగు జలములు, మణిమయ సోపానములు వారిని ఎంతయో ఆశ్చర్యమున ముంచెత్తెను. పుష్పరసాస్వాదనమైకమున తుమ్మెదలు ఝుంకారములు చేయుచుండెను. వివిధవర్ణశోభితపక్షులకలకూజితములు మనోజ్ఞములుగా నుండెను. పలువన్నెలుగలకమలములు వికసితములై చిత్రవిచిత్రములుగా గోచరించుచుండెను. శీతలమందమారుతములు పరిమళభరితములై ఆహ్లాదకరముగా వీచుచుండెను. (చౌ॥ 1-4)

దో-సుమన బాటికా బాగ బన, బిపుల బిహంగ నివాస।
ఫూలత ఫలత సుపల్లవత, సోహత పుర చహుఀ పాస ॥ 212 ॥

నగరమునకు నలువైపుల ఉద్యానవనములు, పుష్పవాటికలు నానావిధపక్షులకావాసములై, పుష్ప ఫలములతో అలరారుచుండెను. (దో॥ 212)

చౌ- బనఇ న బరనత నగర నికాఈ। జహాఀ జాఇ మన తహఀఇఀ లోభాఈ ॥
చారు బజారు బిచిత్ర అఀబారీ। మనిమయ బిధి జను స్వకర సఀవారీ ॥ 1 ॥
ధనిక బనిక బర ధనద సమానా। బైఠే సకల బస్తు లై నానా ॥
చౌహట సుందర గలీఀ సుహాఈ। సంతత రహహిఀ సుగంధ సిఀచాఈ ॥ 2 ॥
మంగలమయ మందిర సబ కేరేఀ। చిత్రిత జను రతినాథ చితేరేఀ ॥
పుర నర నారి సుభగ సుచి సంతా। ధరమసీల గ్యానీ గునవంతా ॥ 3 ॥
అతి అనూప జహఀ జనక నివాసూ। బిథకహిఀ బిబుధ బిలోకి బిలాసూ ॥
హోత చకిత చిత కోట బిలోకీ। సకల భువన సోభా జను రోకీ ॥ 4 ॥

ఆనగర శోభలు వర్ణనాతీతములు. అత్యంతమనోహరములు. సుందరములైన అంగడివీధులు, మణిమయములై చిత్రవిచిత్రముగానున్నఅట్టాలికలు, బ్రహ్మయే స్వయముగా తీర్చిదిద్దినట్లుండెను.

కుబేరునితోతులదూగు ధనికులు, వ్యాపారులు అంగళ్లలో అమూల్యములైన వివిధవస్తువులను ప్రదర్శించియుంచిరి. పరిశుభ్రములైన వీధులు, కూడళ్లు, సుగంధ జలములచే తడుపబడి యుండెను. ఆ పురవాసులగృహములు మంగళకరములై యుండెను. మదనుడే స్వయముగా చిత్రించినాడాయనునట్లు మిక్కిలిఅందమైన చిత్రపటములు గోడలపై వ్రేలాడదీయబడియుండెను. ఆనగరములోని స్త్రీ పురుషులు సుందరులు, పవిత్రులు, సాధుస్వభావులు, ధర్మాత్ములు, జ్ఞానులు, గుణవంతులు. నిరుపమానమైన జనకుని నివాసస్థానమును, ఐశ్వర్యవైభవములను గాంచి, దేవతలే ఆశ్చర్యచకితులగుచుండిరి. ఆ రాజ ప్రాసాదముల శోభలు తిలకించినవారికి సమస్త లోకములలోని సౌందర్యములన్నియు ఈ ప్రాకారముల మధ్య కుప్పబోయబడినట్లు తోచుచుండెను. (చౌ॥ 1-4)

దో- ధవల ధామ మని పురట పట, సుఘటిత నానా భాఁతి ।
సియ నివాస సుందర సదన, సోభా కిమి కహి జాతి ॥ 213 ॥

ధవళకాంతులతో ధగధగలాడుచున్న రాజభవనములలో వివిధరీతుల రత్నఖచితములైన బంగారుజరీతెరలు వ్రేలాడదీయబడియుండెను. సీతాదేవి ప్రాసాదశోభలు వర్ణింపనలవిగానివి. (దో॥ 213)

చౌ- సుభగ ద్వార సబ కులిస కపాటా । భూప భీర నట మాగధ భాటా ॥
బనీ బిసాల బాజి గజ సాలా । హయ గయ రథ సంకుల సబ కాలా ॥ 1 ॥
సూర సచివ సేవప బహుతేరే । నృపగృహ సరిస సదన సబ కేరే ॥
పుర బాహెర సర సరిత సమీపా । ఉతరే జహఁ తహఁ బిపుల మహీపా ॥ 2 ॥
దేఖి అనూప ఏక అఁవరాఈ । సబ సుపాస సబ భాఁతి సుహాఈ ॥
కౌసిక కహేఉ మోర మను మానా । ఇహాఁ రహిఅ రఘుబీర సుజానా ॥ 3 ॥
భలేహిఁ నాథ కహి కృపానికేతా । ఉతరే తహఁ మునిబృంద సమేతా ॥
బిస్వామిత్ర మహాముని ఆఏ । సమాచార మిథిలాపతి పాఏ ॥ 4 ॥

రాజభవనద్వారములు వజ్రఖచిత కవాటములతో అలరారుచుండెను. అట సామంతులు, నటులు, భటులు, వందిమాగధులు నడయాడుచుండిరి. విశాలములైన అశ్వశాలలు, గజశాలలు, రథశాలలు అసంఖ్యాకములైన హయ, గజ, రథములతో నిండి యుండెను. ముఖ్యయోధుల, మంత్రుల, సేనాపతుల హర్మ్యములు రాజప్రాసాదములకు దీటుగా నుండెను. విచ్చేసిన రాజన్యులకై నగరమునకు వెలుపల నదీతటాక సమీపములయందు పెక్కు వసతి గృహములు చక్కగా ఏర్పాటుచబడియుండెను. విశ్వామిత్రుడు అన్ని వసతులుగల ఒక మామిడితోపును చూచి "రఘువీరా! ఈ ప్రదేశము నాకు నచ్చినది. మనము ఇక్కడనేయుందము."- అనెను. వినయాంచితుడైన శ్రీరాముడు "అట్లే స్వామీ!" అని ఆమోద ప్రమోదములను తెలిపెను. మునిబృందములతో వారు అచటనే ఉండిరి. విశ్వామిత్రుని ఆగమన వార్త జనక మహారాజునకు తెలిసెను. (చౌ॥ 1-4)

దో- సంగ సచివ సుచి భూరి భట, భూసుర బర గుర గ్యాతి ।
చలే మిలన మునినాయకహి, ముదిత రాఉ ఏహి భాఁతి ॥ 214 ॥

జనక మహారాజు తనకు విశ్వాసపాత్రులైన మంత్రులను, యోధులను బ్రాహ్మణులను, గురువైన శతానందుని, రాజ బంధువులను వెంటనిడుకొని, అత్యంత ప్రసన్నచిత్తుడై మునీశ్వరుడైన విశ్వామిత్రుల వారిని దర్శించుటకు వచ్చెను. (దో॥ 214)

చౌ- కీన్హ ప్రనాము చరన ధరి మాథా । దీన్హి అసీస ముదిత మునినాథా ॥
బిప్రబృంద సబ సాదర బందే । జాని భాగ్య బడ రాఉ అనందే ॥ 1 ॥
కుసల ప్రస్న కహి బారహిఁ బారా । బిస్వామిత్ర నృపహి బైఠారా ॥
తెహి అవసర ఆఏ దొఉ భాఈ । గఏ రహే దేఖన ఫులవాఈ ॥ 2 ॥
స్యామ గౌర మృదు బయస కిసోరా । లోచన సుఖద బిస్వ చిత చోరా ॥
ఉఠే సకల జబ రఘుపతి ఆఏ । బిస్వామిత్ర నికట బైఠాఏ ॥ 3 ॥
భఏ సబ సుఖీ దేఖి దొఉ భ్రాతా । బారి బిలోచన పులకిత గాతా ॥
మూరతి మధుర మనోహర దేఖీ । భయఉ బిదేహు బిదేహు బిసేషీ ॥ 4 ॥

జనకమహారాజు విశ్వామిత్రునిపాదములకు సాష్టాంగప్రణామములాచరించెను. ముని ప్రసన్నుడై ఆయనను ఆశీర్వదించెను. జనకుడు విప్రబృందములకు వందనములాచరించి, తాను ధన్యుడనైతినని వినమ్రవచనములను పలికి, అమితానందమును పొందెను. కుశలప్రశ్నలు ముగిసిన పిదప విశ్వామిత్ర మహర్షి రాజును సుఖాసీనుని గావించెను. ఉద్యానవనశోభలను తిలకించుటకువెళ్లినరామలక్ష్మణులు అదేసమయమున అచటికి వచ్చిరి. కౌమారావస్థలో కనువిందుగావించుచు శ్యామ, గౌరవర్ణములతో అలరారుచున్న ఆరాకుమారులు అందఱిహృదయములను చూరగొనిరి. శ్రీరామునిరాకతో అందఱును లేచి నిలుచుండిరి. విశ్వామిత్రుడు ఆయనను తనకడకూర్చుండబెట్టుకొనెను. చూడముచ్చటైన వారి అందచందములను గాంచి, అచటి వారినేత్రములు ఆనందాశ్రుపూరితములయ్యెను, శరీరములు పులకించెను. శ్రీరామునిమనోహరరూపలావణ్యములకు అబ్బురపడి, విదేహరాజు (జనకుడు) నిజముగా విదేహు(విస్మృతదేహు)డాయెను. (చౌ॥ 1-4)

దో- ప్రేమ మగన మను జాని నృపు, కరి బిబేకు ధరి ధీర ।
బోలెఉ ముని పద నాఇ సిరు, గదగద గిరా గభీర ॥ 215 ॥

ఆనందపరవశమైన తనమనస్సును పదిలపఱచుకొని, జనకుడు మునిపాదములకు ప్రణమిల్లి, గంభీరగద్గదస్వరముతో ఇట్లనెను. (దో॥ 215)

చౌ- కహహు నాథ సుందర దొఉ బాలక । మునికుల తిలక కి నృపకుల పాలక ॥
బ్రహ్మ జో నిగమ నేతి కహి గావా । ఉభయ బేష ధరి కీ సోఇ ఆవా ॥ 1 ॥

సహజ బిరాగరూప మను మోరా। థకిత హోత జిమి చంద చకోరా ॥
తాతే ప్రభు పూఛఉఁ సతిభాఊ। కహహు నాథ జని కరహు దురాఊ ॥ 2 ॥
ఇన్హహి బిలోకత అతి అనురాగా। బరబస బ్రహ్మసుఖహి మన త్యాగా ॥
కహ ముని బిహసి కహెహు నృప నీకా। బచన తుమ్హార న హోఇ అలీకా ॥ 3 ॥
ఏ ప్రియ సబహి జహాఁ లగి ప్రానీ। మన ముసుకాహిఁ రాము సుని బానీ ॥
రఘుకులమని దసరథ కే జాఏ। మమ హిత లాగి నరేస పఠాఏ ॥ 4 ॥

"స్వామీ! ఈ బాలకులు ఇద్దఱును మునికులభూషణులా! లేక రాజకులదీపకులా? లేదా వేదములచే 'నేతి, నేతి'అని వర్ణింపబడిన నిర్గుణ నిరాకార పరబ్రహ్మము యొక్క రెండు సగుణసాకార స్వరూపములా? పరబ్రహ్మస్వరూపులా? దయతో తెలుపుడు. సహజముగా వైరాగ్యపూర్ణమైన నామనస్సుసైతము వీరిని జూచి 'చంద్రునిజూచినచకోరమువలె' ముగ్ధమగుచున్నది. "మునీశ్వరా! నిండు మనస్సుతో అడుగుచున్నాను వీరెవరు? ఏమియు దాచక దయతో వివరముగా తెల్పుడు. వీరిని గాంచినపిమ్మట నామనస్సు ప్రేమపరవశమై బ్రహ్మానందసుఖమునుగూడ కోరుకొనుట లేదు."- అంతట మునివరుడు నవ్వి, ఇట్లు పలికెను. "రాజా! మీరు లెస్సపలికితిరి. మీ వచనములెన్నడును అసత్యములు కానేరవు. ప్రపంచములోని సమస్త ప్రాణులకును వీరు ప్రియతములు."- మునిపల్కులు విని, శ్రీరాముడు మనస్సులోనే నవ్వుకొనెను. రహస్యమును విప్పవలదనినట్లు సంజ్ఞచేసెను. అపుడు ముని వచించెను. "వీరు రఘుకులశ్రేష్ఠులైన దశరథమహారాజు కుమారులు. నాకు సహాయముగా నుండటకై పంపబడిరి. (చౌ॥ 1-4)

దో-రాము లఖను దోఉ బంధుబర, రూప సీల బల ధామ ।
మఖ రాఖేఉ సబు సాఖి జగు, జితే అసుర సంగ్రామ ॥ 216 ॥

రామలక్ష్మణ నామధేయులైన ఈ సోదరులు రూప, శీల, బల సంపన్నులు. వీరు రాక్షసులను యుద్ధములో తునుమాడి, నా యజ్ఞమును సంరక్షించిరి. ఇది లోకవిదితము. (దో॥ 216)

చౌ- ముని తవ చరన దేఖి కహ రాఊ। కహి న సకఉఁ నిజ పున్య ప్రభాఊ ॥
సుందర స్యామ గౌర దోఉ భ్రాతా। ఆనఁదహూ కే ఆనఁదదాతా ॥ 1 ॥
ఇన్హ కై ప్రీతి పరసపర పావని। కహి న జాఇ మన భావ సుహావని ॥
సునహు నాథ కహ ముదిత బిదేహూ। బ్రహ్మ జీవ ఇవ సహజ సనేహూ ॥ 2 ॥
పుని పుని ప్రభుహి చితవ నరనాహూ। పులక గాత ఉర అధిక ఉఛాహూ ॥
మునిహి ప్రసంసి నాఇ పద సీసూ। చలేఉ లవాఇ నగర అవనీసూ ॥ 3 ॥
సుందర సదను సుఖద సబ కాలా। తహాఁ బాసు లై దీన్హ భుఆలా ॥
కరి పూజా సబ బిధి సెవకాఈ। గయఉ రాఉ గృహ బిదా కరాఈ ॥ 4 ॥

జనక మహారాజు పలికెను. "మునీశ్వరా! నా పుణ్యావిశేషమువలన మీ పాదదర్శనభాగ్యము కలిగినది. శ్యామ, గౌర వర్ణవిలసితులైన ఈ సోదరులు ఆనందమునకే ఆనందమును చేకూర్చినారు. ఈ సోదరులప్రేమానురాగములు

మనోహరములైనవి, అత్యంతపవిత్రములైనవి. లోకమునకు ఆదర్శప్రాయములైనవి. బ్రహ్మజీవుల అనుబంధములవలె వీరిప్రేమ సహజమైనది. వాక్కుల కందనిది."- విదేహభూపతి శ్రీరామచంద్ర ప్రభువును తదేకదృష్టితో చూచుచు ఆనందపులకితగాత్రుడాయెను. ఆయనహృదయము భక్తి పరిపూర్ణమైనది. మునిని ప్రశంసించుచు ఆయన పాదములకు ప్రణమిల్లి, రాజు వారిని నగరమునకు తోడ్కొని పోయెను. అన్ని ఋతువులలోను సుఖకరములైన భవనములలో వారిని నివసింప జేసెను. ఉచితరీతిని మునిని సేవించి, ఆయనఅనుజ్ఞతో రాజు తన ప్రాసాదమును జేరెను. (చౌ॥ 1-4)

దో-రిషయ సంగ రఘుబంస మని, కరి భోజను బిశ్రాము।
బైఠే ప్రభు భ్రాతా సహిత, దివసు రహా భరి జాము ॥ 217 ॥

రఘువంశ శిరోమణియైన శ్రీరాముడు ఋషులతో గూడి, భోజనాదికమును ముగించుకొని, విశ్రమించి, లక్ష్మణునితోపాటు కూర్చొని యుండెను. అపుడు సూర్యాస్తమయమునకు ఇంకను ఒక జాము ప్రొద్దు ఉండెను. (దో॥ 217)

రామలక్ష్మణులు మిథిలా నగర శోభలను తిలకించుట

చౌ- లఖన హృదయఁ లాలసా బిసేషీ। జాఇ జనకపుర ఆఇఅ దేఖీ ॥
ప్రభు భయ బహురి మునిహి సకుచాహీఁ। ప్రగట న కహహిఁ, మనహిఁ ముసుకాహీఁ ॥ 1 ॥
రామ అనుజ మన కీ గతి జానీ। భగత బఛలతా హియఁ హులసానీ ॥
పరమ బినీత సకుచి ముసుకాఈ। బోలే గుర అనుసాసన పాఈ ॥ 2 ॥
నాథ లఖను పురు దేఖన చహహీఁ। ప్రభు సకోచ డర ప్రగట న కహహీఁ ॥
జౌఁ రాఉర ఆయసు మైఁ పావౌఁ। నగర దేఖాఇ తురత లై ఆవౌఁ ॥ 3 ॥
సుని మునీసు కహ బచన సప్రీతీ। కస న రామ తుమ్హ రాఖహు నీతీ ॥
ధరమ సేతు పాలక తుమ్హ తాతా। ప్రేమ బిబస సేవక సుఖదాతా ॥ 4 ॥

జనకపురశోభలను తిలకింపవలెననుకోరిక లక్ష్మణునకు ప్రగాఢముగానుండెను. విశ్వామిత్రమహర్షియు, అన్న శ్రీరాముడును అందులకు ఆమోదింతురో లేదోయను భయసందేహములతో సంకోచపడుచు దానిని ప్రకటింపలేక లక్ష్మణుడు తనలోతాను నవ్వుకొనుచుండెను. (నూతన నగరశోభలను దర్శింపవలెననుకుతూహలము బాలురకుండుట సహజముగదా!) లక్ష్మణుని మనోభావములను గమనించినశ్రీరామునిలో భక్త(సోదర) వాత్సల్యము పెల్లుబికెను. అతడు గుర్వాజ్ఞబడయుటకు వినయసంకోచములతో ముసిముసి నవ్వులతో ఇట్లనెను. "స్వామీ! లక్ష్మణుడు నగర విశేషములను చూడగోరు చున్నాడు. భయసంకోచములతో మిమ్ము అడుగలేక యున్నాడు. మీ ఆజ్ఞయైనచో పట్టణశోభలను తిలకించిరాగలము."- ఈ మాటలకు విశ్వామిత్రుడు ప్రీతితో ఇట్లనెను. "నాయనా! రామా! నీతిని, ధర్మమును రక్షించుటలో నీవు అసమానుడవు. భక్తికి వశుడవై, నీవు సేవకులకు సుఖానందములను గూర్చుచుందువు. (చౌ॥ 1-4)

దో-జాఇ దేఖి ఆవహు నగరు, సుఖ నిధాన దౌఉ భాఇ।
కరహు సుఫల సబ కే నయన, సుందర బదన దేఖాఇ ॥ 218 ॥

మీ ఇరువురు సోదరులును వెళ్లి నగర శోభలను తిలకించిరండు. మీ తను సౌందర్య విలాసములతో నగరప్రజలకు నేత్రసాఫల్యములను గూర్చుడు. మిమ్ము కన్నులారగాంచిన పౌరులజన్మలు ధన్యములగును."- (దో॥ 218)

చౌ- ముని పద కమల బంది దొఉ భ్రాతా। చలే లోక లోచన సుఖ దాతా ॥
బాలక బృంద దేఖి అతి సోభా। లగే సంగ లోచన మను లోభా ॥ 1 ॥
పీత బసన పరికర కటి భాథా। చారు చాప సర సోహత హాథా ॥
తన అనుహరత సుచందన ఖోరీ। స్యామల గౌర మనోహర జోరీ ॥ 2 ॥
కేహరి కంధర బాహు బిసాలా। ఉర అతి రుచిర నాగమని మాలా ॥
సుభగ సోన సరసీరుహ లోచన। బదన మయంక తాపత్రయ మోచన ॥ 3 ॥
కానన్హి కనక ఫూల ఛబి దేహీం। చితవత చితహి చోరి జను లేహీం ॥
చితవని చారు భృకుటి బర బాంకీ। తిలక రేఖ సోభా జను చాంకీ ॥ 4 ॥

మునిపాదములకు నమస్కరించి, సోదరులిద్దఱును లోకులకు (చూచువారికి) నయనానందకరముగా బయలుదేఱిరి. బాలకులనేత్రములు, మనస్సులు వారి అద్భుతసౌందర్యములకు ఆకర్షితములై, వారివెంట నడిచినవి. రామలక్ష్మణులు పీతాంబరములను దాల్చి, నడుములకుతూణీరములను బిగించుకొని, చేతులలో ధనుర్బాణములనుబూని, శ్యామగౌరవర్ణశరీరములకు తగినచందనతిలకములతో విలసిల్లుచు చూపరులకు అమితానందములను గూర్చుచుండిరి. సింహసదృశ కంధరములతో, ఆజానుబాహువులతో, విశాల వక్షములపై గజముక్త (ముత్యాల) మాలలతో, రాజీవలోచనములతో, తాపత్రయములను హరించెడి చంద్రవదనశోభలతో అలరారుచుండిరి. వారి సువర్ణమయకర్ణకుండలములు, అందములనువిరజిమ్ము చూపులు, ధనుస్సౌందర్యములను నిలువరించుకనుబొమలు, అత్యంతమనోజ్ఞములై ఒప్పారుచుండెను. ముఖములపై దిద్దినతిలకములు వారి అందచందములకు ముద్రలు వేసినట్లుండెను. (చౌ॥ 1-4)

దో- రుచిర చౌతనీం సుభగ సిర, మేచక కుంచిత కేస ।
నఖ సిఖ సుందర బంధు దొఉ, సోభా సకల సుదేస ॥ 219 ॥

వారు శిరములపై చతురస్రాకారములుగల టోపీలు ధరించియుండిరి. నల్లని కుటిల కుంతలముల (ఉంగరాల జుట్టు) తో నఖ శిఖపర్యంతము వారు సౌందర్య రాసులై ఒప్పారిరి. (దో॥ 219)

చౌ- దేఖన నగరు భూపసుత ఆఏ। సమాచార పురబాసిన్హ పాఏ ॥
ధాఏ ధామ కామ సబ త్యాగీ। మనహుం రంక నిధి లూటన లాగీ ॥ 1 ॥
నిరఖి సహజ సుందర దొఉ భాఈ। హోహిం సుఖీ లోచన ఫల పాఈ ॥
జుబతీం భవన ఝరోఖన్హి లాగీం। నిరఖహిం రామ రూప అనురాగీం ॥ 2 ॥
కహహిం పరసపర బచన సప్రీతీ। సఖి ఇన్హ కోటి కామ ఛబి జీతీ ॥
సుర నర అసుర నాగ ముని మాహీం। సోభా అసి కహుం సునిఅతి నాహీం ॥ 3 ॥

బిష్ను చారి భుజ బిధి ముఖ చారీ । బికట బేష ముఖ పంచ పురారీ ॥
అపర దేఉ అస కోఉ న ఆహీ । యహ ఛబి సఖీ పటతరిఅ జాహీ ॥ 4 ॥

నగర సందర్శనోత్సుకులై ఇద్దఱు రాకుమారులు బయలుదేఱినారనివిన్న పౌరులఆరాటము చెప్పనలవికానిదిగా ఉండెను. వారిని జూచుటకై ఆపురవాసులు తమపనులను ఎక్కడికక్కడ మానివేసి, నిర్ధనులు నిధులను దోచుకొనుటకు పరుగెత్తినట్లుగా పరుగులుదీసిరి. ఆ సోదరులసహజసౌందర్యములను జూచి, తమ నేత్రములు సఫలములైనవని వారు ఆనందించిరి. యువతులు కిటికీల ద్వారా గాంచుచు శ్రీరామునిఅపూర్వసౌందర్యామృతమును అనురాగముతో జుఱ్ఱుకొనసాగిరి. వారు ప్రేమవిహ్వలలై పరస్పరము ఇట్లు సంభాషించు కొనసాగిరి. "సఖీ! కోటి మన్మథులసౌందర్యములుగూడ ఈయన అంద చందాలముందు దిగదుడుపే. మానవులలో, మునులలో,నాగులలో, అసురులలో, కడకు దేవతలలో సైతము ఇట్టిసౌందర్యములు గలవారున్నట్లు ఇప్పటివఱకు వినియుండలేదు. విష్ణువేమో నాలుగు భుజములవాడు, బ్రహ్మఅయితే నాలుగు శిరస్సులు గలవాడు, ఇక శివుని సంగతి సరేసరి ఆయ్యన ఐదు ముఖముల వాడే గాక భయంకర వేషధారి. కనుక చెలీ! అందమున ఈయనతో పోల్చదగినవారు దేవతలలోగూడ ఎవ్వరునులేరు. (చౌ॥ 1-4)

దో-బయ కిసోర సుషమా సదన, స్యామ గౌర సుఖధామ ।
అంగ అంగ పర వారిఅహిఀ, కోటి కోటి సత కామ ॥ 220 ॥

అత్యంతమనోహరములైన మేనిఛాయలతోనొప్పుచు కౌమారదశలోనున్న ఈ రాజకుమారుల అంగసౌష్ఠవము కోటి మన్మథుల సౌందర్యములను గూడ అధఃకరించుచున్నది. (దో॥ 220)

చౌ- కహహు సఖీ అస కో తనుధారీ । జో న మోహ యహ రూప నిహారీ ॥
కోఉ సప్రేమ బోలీ మృదు బానీ । జో మైఀ సునా సో సునహు సయానీ ॥ 1 ॥
ఏ దోఊ దసరథ కే ఢోటా । బాల మరాలన్హి కే కల జోటా ॥
ముని కౌసిక మఖ కే రఖవారే । జిన్హ రన అజిర నిసాచర మారే ॥ 2 ॥
స్యామ గాత కల కంజ బిలోచన । జో మారీచ సుభుజ మదు మోచన ॥
కౌసల్యా సుత సో సుఖ ఖానీ । నాము రాము ధను సాయక పానీ ॥ 3 ॥
గౌర కిసోర బేషు బర కాఛేఀ । కర సర చాప రామ కే పాఛేఀ ॥
లఛిమను నాము రామ లఘు భ్రాతా । సును సఖి తాసు సుమిత్రా మాతా ॥ 4 ॥

"సఖీ! ఈ రూపసౌందర్యమును జూచి, ముగ్ధులు కానివారు ఎవరుందురు?" మఱొక సఖి తనమృదువచనములతో ఇట్లు పలికెను. "ఓ చతురమతీ! నేను విన్నవిషయమును తెల్పెదను వినుము. బాలరాజహంసలవలె అందముగానున్న ఈ జంట దశరథమహారాజకుమారులు, యుద్ధములో రాక్షసులను సంహరించి, విశ్వామిత్రయాగమును సంరక్షించినారు. శ్యామలవర్ణగాత్రుడు, కమల నేత్రుడు, ధనుర్బాణధారి, మారీచసుబాహులమదమణచినవాడు, జ్యేష్ఠుడు, కౌసల్యానందవర్ధనుడు ఐనవాడు ఈ శ్రీరాముడు. బంగారు వన్నెవాడు, కిశోరదశలో నున్నవాడు, సురుచిరవేషభూషణములతో విల్లంబులతోగూడి శ్రీరాముని వెన్నంటినడచువాడు, అతని అనుజుడు సుమిత్రానందవర్ధనుడైనవాడు లక్ష్మణుడు. (చౌ॥ 1-4)

దో- బిప్రకాజు కరి బంధు దోఉ, మగ మునిబధూ ఉధారి।
ఆఏ దేఖన చాపమఖ, సుని హరషీం సబ నారి ॥ 221 ॥

విశ్వామిత్రుని యజ్ఞకార్యములను నెఱవేర్చి, మార్గములో గౌతమపత్ని అహల్యను ఉద్ధరించి, ఈ మిథిలలో ధనుర్యాగమును చూడవచ్చినారు." ఈ మాటలను విని, ముదితలందఱును ముదము జెందిరి. (దో॥ 221)

చౌ- దేఖి రామ ఛబి కోఉ ఏక కహఈ। జోగు జానకిహి యహ బరు అహఈ ॥
జౌం సఖి ఇన్హహి దేఖ నరనాహూ। పన పరిహరి హఠి కరఇ బిబాహూ ॥ 1 ॥
కోఉ కహ ఏ భూపతి పహిచానే। ముని సమేత సాదర సనమానే ॥
సఖి పరంతు పను రాఉ న తజఈ। బిధి బస హఠి అబిబేకహి భజఈ ॥ 2 ॥
కోఉ కహ జౌం భల అహఇ బిధాతా। సబ కహం సునిఅ ఉచిత ఫలదాతా ॥
తౌ జానకిహి మిలిహి బరు ఏహూ। నాహిన ఆలి ఇహాం సందేహూ ॥ 3 ॥
జౌం బిధి బస అస బనై సంజోగూ। తౌ కృతకృత్య హోఇ సబ లోగూ ॥
సఖి హమరేం ఆరతి అతి తాతేం। కబహుంక ఏ ఆవహిం ఏహి నాతేం ॥ 4 ॥

శ్రీరామచంద్రుని సౌందర్యమును తిలకించి మఱియొక తరుణి ఇట్లనెను. "ఈ వరుడు జానకీదేవికి తగినవాడు. చెలీ! జనకమహారాజు ఈయనరూపలావణ్యములను బాగుగా జూచినచో తన ప్రతిజ్ఞను వీడి జానకీదేవివివాహము తప్పక ఈయనతోనే జరిపించును."- మఱియొక భామిని ఇట్లు భాషించెను. "జనకరాజు వీరిని గుర్తించినాడు. మునితో పాటు వీరిని గూడ సాదరముగా సమ్మానించినాడు. కాని రాజు తనప్రతిజ్ఞను వదలడు. విధికివశుడై అతడు పట్టుదలతో అవివేకమునే ఆశ్రయించును. "వేఱొక వధూటి(అందాలరాశి) ఇట్లు వచించెను. "విధాత బుద్ధిమంతుడు, యోగ్యతానుసారమే ఫలములనిచ్చును- అని వినియుంటిమి. కనుక సీతమ్మకు ఇతడే వరుడగును. ఇందు సందేహము లేదు. ఒకవేళ దైవికముగా ఆయిరువురికిని మూడుముడులు పడినచో మనమందఱమూ కృతార్థులమే. నా హృదయమున మిక్కిలి ఆతురత కలుగుచున్నది. ఈ పెండ్లి జరిగినచో ఆనెపముతోడనైనను ఇతడు మఱల మఱల మన నగరమునకు రాగలడు. (చౌ॥ 1-4)

దో- నాహిం త హమ కహుం సునహు సఖి, ఇన్హ కర దరసను దూరి।
యహ సంఘటు తబ హోఇ జబ, పున్య పురాకృత భూరి ॥ 222 ॥

లేనిచో మఱల ఈయనను జూచుటకు వలనుపడదు. మనపూర్వజన్మపుణ్యఫల ప్రభావముననే ఇట్టి సంఘటన జరుగును." (దో॥ 222)

చౌ- బోలీ అపర కహేహు సఖి నీకా। ఏహిం బిఆహ అతి హిత సబహీ కా ॥
కోఉ కహ సంకర చాప కఠోరా। ఏ స్యామల మృదు గాత కిసోరా ॥ 1 ॥
సబు అసమంజస అహఇ సయానీ। యహ సుని అపర కహఇ మృదు బానీ ॥
సఖి ఇన్హ కహం కోఉ కోఉ అస కహహీం। బడ ప్రభాఉ దేఖత లఘు అహహీం ॥ 2 ॥

పరసి జాసు పద పంకజ ధూరీ । తరీ అహల్యా కృత అఘ భూరీ ॥
సో కి రహిహి బిను సివధను తోరేఁ । యహ ప్రతీతి పరిహరిఅ న భోరేఁ ॥ 3 ॥
జెహిఁ బిరంచి రచి సీయ సఁవారీ । తెహిఁ స్యామల బరు రచెఉ బిచారీ ॥
తాసు బచన సుని సబ హరషానీఁ । ఐసెఇ హోఉ కహహిఁ మృదు బానీఁ ॥ 4 ॥

మఱియొక లావణ్యవతి ఇట్లనుడివెను. "నెచ్చెలీ! నీవు లెస్స పలికితివి. ఈ వివాహము అందఱికిని శుభప్రదము." వేఱొక ముదిత ఇట్లు వచించెను. "శివధనుస్సు చాల కఠినమైనది. ఈ రాకుమారుడు మిక్కిలి సుకుమారుడు. ఒకవిధముగా ఇది అసమంజసము." ఈ మాటలు విని, మఱియొక మానిని తన కోమలవాణితో ఇట్లనెను. "ఓ సఖీ! ఈ విషయమున నేను విన్నది ఏమనగా- ఇతడు చూచుటకు చిన్నవాడుగా ఉన్నను గొప్ప ప్రభావశాలి. ఘోరశాపమునకు గురియైన అహల్య ఈతని పాద ధూళిసోకినంతనే పవిత్రయై తరించినదట. ఇక శివధనుస్సును విఱుచుట ఈయనకు అదెంతపని? ఈ విశ్వాసమును ఎన్నడును పొరపాటుననైనను వదలరాదు. సీతాదేవిని సృష్టించిన ఆ బ్రహ్మయే ఈ శ్యామలాంగుని ఆమెకు తగిన వరునిగా నిర్ణయించియుండును." ఈ పలుకులకు అందఱును ప్రసన్నలైరి. అట్లే జరిగితీరునని వచించిరి. (చౌ॥ 1-4)

దో- హియఁ హరషహిఁ బరషహిఁ సుమన, సుముఖి సులోచని బృంద ।
జాహిఁ జహాఁ జహఁ బంధు దోఉ, తహఁ తహఁ పరమానంద ॥ 223 ॥

పరమానందముతో ఆ సులోచనలు వారిపై పుష్పవృష్టిని గురిపించిరి. ఆ సోదరులు వెళ్లిన తావులన్నియును ఆనందమయములాయెను. (దో॥ 223)

చౌ- పుర పూరబ దిసి గే దోఉ భాఈ । జహఁ ధనుమఖ హిత భూమి బనాఈ ॥
అతి బిస్తార చారు గచ ధారీ । బిమల బేదికా రుచిర సఁవారీ ॥ 1 ॥
చహుఁ దిసి కంచన మంచ బిసాలా । రచే జహాఁ బైఠహిఁ మహిపాలా ॥
తెహి పాఛేఁ సమీప చహుఁ పాసా । అపర మంచ మండలీ బిలాసా ॥ 2 ॥
కఛుక ఊఁచి సబ భాఁతి సుహాఈ । బైఠహిఁ నగర లోగ జహఁ జాఈ ॥
తిన్హ కే నికట బిసాల సుహాఏ । ధవల ధామ బహుబరన బనాఏ ॥ 3 ॥
జహఁ బైఠేఁ దేఖహిఁ సబ నారీ । జథా జోగు నిజ కుల అనుహారీ ॥
పుర బాలక కహి కహి మృదు బచనా । సాదర ప్రభుహి దెఖావహిఁ రచనా ॥ 4 ॥

సోదరులిద్దఱును నగరమున తూర్పుదిశగా నడిచిరి. అచట ధనుర్యాగమునకై రంగము సిద్ధమొనర్పబడియుండెను. అతి విశాల ప్రాంగణము మధ్య భాగమున ఒక సమున్నత రమ్యవేదిక నిర్మింపబడియుండెను. ఆ వేదికకు నలువైపుల రాజకుమారులు కూర్చొనుటకు సమున్నతస్వర్ణాసనములు సిద్ధపఱచబడినవి. వీటిచుట్టును నగరవాసులు కూర్చుండుటకు అనువుగా వలయాకారమున ఎత్తైన మెట్లు నిర్మింపబడియున్నవి. వాటివెనుక ధవళకాంతులనీనుచు వివిధవర్ణచిత్రములతో గూడిన మందిరములు నిర్మితములై యున్నవి. అందు స్త్రీలు తమతమయోగ్యతలను అనుసరించి, ఆసీనలై ధనుర్యాగమును జూచెదరు. నగరములోని బాలకులు తమ జిలిబిలి పలుకులతో శ్రీరామచంద్ర ప్రభువునకు ధనుర్యాగశాలారచనను జూపుచు సాదరముగా వివరించుచుండిరి. (చౌ॥ 1-4)

దో- బిప్రకాజు కరి బంధు దోఉ, మగ మునిబధూ ఉధారి।
ఆఏ దేఖన చాపమఖ, సుని హరషీఁ సబ నారి ॥ 221 ॥

విశ్వామిత్రుని యజ్ఞకార్యములను నెఱవేర్చి, మార్గములో గౌతమపత్ని అహల్యను ఉద్ధరించి, ఈ మిథిలలో ధనుర్యాగమును చూడవచ్చినారు." ఈ మాటలను విని, ముదితలందఱును ముదము జెందిరి. (దో॥ 221)

చౌ- దేఖి రామ ఛబి కోఉ ఏక కహఈ। జోగు జానకిహి యహ బరు అహఈ ॥
జౌఁ సఖి ఇన్హహి దేఖ నరనాహూ। పన పరిహరి హఠి కరఇ బిబాహూ ॥ 1 ॥
కోఉ కహ ఏ భూపతి పహిచానే। ముని సమేత సాదర సనమానే ॥
సఖి పరంతు పను రాఉ న తజఈ। బిధి బస హఠి అబిబేకహి భజఈ ॥ 2 ॥
కోఉ కహ జౌఁ భల అహఇ బిధాతా। సబ కహఁ సునిఅ ఉచిత ఫలదాతా ॥
తౌ జానకిహి మిలిహి బరు ఏహూ। నాహిన ఆలి ఇహాఁ సందేహూ ॥ 3 ॥
జౌఁ బిధి బస అస బనై సఁజోగూ। తౌ కృతకృత్య హోఇ సబ లోగూ ॥
సఖి హమరేఁ ఆరతి అతి తాతేఁ। కబహుఁక ఏ ఆవహిఁ ఏహి నాతేఁ ॥ 4 ॥

శ్రీరామచంద్రుని సౌందర్యమును తిలకించి మఱియొక తరుణి ఇట్లనెను. "ఈ వరుడు జానకీదేవికి తగినవాడు. చెలీ! జనకమహారాజు ఈయనరూపలావణ్యములను బాగుగా జూచినచో తన ప్రతిజ్ఞను వీడి జానకీదేవివివాహము తప్పక ఈయనతోనే జరిపించును."- మఱియొక భామిని ఇట్లు భాషించెను. "జనకరాజు వీరిని గుర్తించినాడు. మునితో పాటు వీరిని గూడ సాదరముగా సమ్మానించినాడు. కాని రాజు తనప్రతిజ్ఞను వదలడు. విధికివశుడై అతడు పట్టుదలతో అవివేకమునే ఆశ్రయించును. 'వేఱొక వధూటి(అందాలరాశి) ఇట్లు వచించెను. "విధాత బుద్ధిమంతుడు, యోగ్యతానుసారమే ఫలములనిచ్చును- అని వినియుంటిమి. కనుక సీతమ్మకు ఇతడే వరుడగును. ఇందు సందేహము లేదు. ఒకవేళ దైవికముగా ఆయిరువురికిని మూడుముడులు పడినచో మనమందఱమూ కృతార్థులమే. నా హృదయమున మిక్కిలి ఆతురత కలుగుచున్నది. ఈ పెండ్లి జరిగినచో ఆనెపముతోడనైనను ఇతడు మఱల మఱల మన నగరమునకు రాగలడు. (చౌ॥ 1-4)

దో- నాహిఁ త హమ కహుఁ సునహు సఖి, ఇన్హ కర దరసను దూరి।
యహ సంఘటు తబ హోఇ జబ, పున్య పురాకృత భూరి ॥ 222 ॥

లేనిచో మఱల ఈయనను జూచుటకు వలనుపడదు. మనపూర్వజన్మపుణ్యఫల ప్రభావముననే ఇట్టి సంఘటన జరుగును." (దో॥ 222)

చౌ- బోలీ అపర కహేహు సఖి నీకా। ఏహిఁ బిఆహ అతి హిత సబహీ కా ॥
కోఉ కహ సంకర చాప కఠోరా। ఏ స్యామల మృదు గాత కిసోరా ॥ 1 ॥
సబు అసమంజస అహఇ సయానీ। యహ సుని అపర కహఇ మృదు బానీ ॥
సఖి ఇన్హ కహఁ కోఉ కోఉ అస కహహీఁ। బడ ప్రభాఉ దేఖత లఘు అహహీఁ ॥ 2 ॥

పరసి జాసు పద పంకజ ధూరీ । తరీ అహల్యా కృత అఘ భూరీ ॥
సో కి రహిహి బిను సివధను తోరేఁ । యహ ప్రతీతి పరిహరిఅ న భోరేఁ ॥ 3 ॥
జెహిఁ బిరంచి రచి సీయ సఁవారీ । తెహిఁ స్యామల బరు రచెఉ బిచారీ ॥
తాసు బచన సుని సబ హరషానీఁ । ఐసెఇ హోఉ కహహిఁ మృదు బానీఁ ॥ 4 ॥

మఱియొక లావణ్యవతి ఇట్లునుడివెను. "నెచ్చెలీ! నీవు లెస్స పలికితివి. ఈ వివాహము అందఱికిని శుభప్రదము." వేఱొక ముదిత ఇట్లు వచించెను. "శివధనుస్సు చాల కఠినమైనది. ఈ రాకుమారుడు మిక్కిలి సుకుమారుడు. ఒకవిధముగా ఇది అసమంజసము." ఈ మాటలు విని, మఱియొక మానిని తన కోమలవాణితో ఇట్లనెను. "ఓ సఖీ! ఈ విషయమున నేను విన్నది ఏమనగా- ఇతడు చూచుటకు చిన్నవాడుగా ఉన్నను గొప్ప ప్రభావశాలి. ఘోరశాపమునకు గురియైన అహల్య ఈతని పాద ధూళిసోకినంతనే పవిత్రయై తరించినదట. ఇక శివధనుస్సును విఱుచుట ఈయనకు అదెంతపని? ఈ విశ్వాసమును ఎన్నడును పొరపాటుననైనను వదలరాదు. సీతాదేవిని సృష్టించిన ఆ బ్రహ్మయే ఈ శ్యామలాంగుని ఆమెకు తగిన వరునిగా నిర్ణయించియుండును." ఈ పలుకులకు అందఱును ప్రసన్నులైరి. అట్లే జరిగితీరునని వచించిరి. (చౌ॥ 1-4)

దో- హియఁ హరషహిఁ బరషహిఁ సుమన, సుముఖి సులోచని బృంద ।
జాహిఁ జహాఁ జహఁ బంధు దోఉ, తహఁ తహఁ పరమానంద ॥ 223 ॥

పరమానందముతో ఆ సులోచనలు వారిపై పుష్పవృష్టిని గురిపించిరి. ఆ సోదరులు వెళ్లిన తావులన్నియును ఆనందమయములాయెను. (దో॥ 223)

చౌ- పుర పూరబ దిసి గే దోఉ భాఈ । జహఁ ధనుమఖ హిత భూమి బనాఈ ॥
అతి బిస్తార చారు గచ ఢారీ । బిమల బేదికా రుచిర సఁవారీ ॥ 1 ॥
చహుఁ దిసి కంచన మంచ బిసాలా । రచే జహాఁ బైఠహిఁ మహిపాలా ॥
తెహి పాఛేఁ సమీప చహుఁ పాసా । అపర మంచ మండలీ బిలాసా ॥ 2 ॥
కఛుక ఊఁచి సబ భాఁతి సుహాఈ । బైఠహిఁ నగర లోగ జహఁ జాఈ ॥
తిన్హ కే నికట బిసాల సుహాఏ । ధవల ధామ బహుబరన బనాఏ ॥ 3 ॥
జహఁ బైఠేఁ దేఖహిఁ సబ నారీ । జథా జోగు నిజ కుల అనుహారీ ॥
పుర బాలక కహి కహి మృదు బచనా । సాదర ప్రభుహి దెఖావహిఁ రచనా ॥ 4 ॥

సోదరులిద్దఱును నగరమున తూర్పుదిశగా నడిచిరి. అచట ధనుర్యాగమునకై రంగము సిద్ధమొనర్పబడియుండెను. అతి విశాల ప్రాంగణము మధ్య భాగమున ఒక సమున్నత రమ్యవేదిక నిర్మింపబడియుండెను. ఆ వేదికకు నలువైపుల రాజకుమారులు కూర్చొనుటకు సమున్నతస్వర్ణాసనములు సిద్ధపఱచబడినవి. వీటిచుట్టును నగరవాసులు కూర్చుండుటకు అనువుగా వలయాకారమున ఎత్తైన మెట్లు నిర్మింపబడియున్నవి. వాటివెనుక ధవళకాంతులనీనుచు వివిధవర్ణచిత్రములతో గూడిన మందిరములు నిర్మితములై యున్నవి. అందు స్త్రీలు తమతమయోగ్యతలను అనుసరించి, ఆసీనలై ధనుర్యాగమును జూచెదరు. నగరములోని బాలకులు తమ జిలిబిలి పలుకులతో శ్రీరామచంద్ర ప్రభువునకు ధనుర్యాగశాలారచనను జూపుచు సాదరముగా వివరించుచుండిరి. (చౌ॥ 1-4)

దో- బిప్రకాజు కరి బంధు దోఉ, మగ మునిబధూ ఉధారి ।
ఆఏ దేఖన చాపమఖ, సుని హరషీం సబ నారి ॥ 221 ॥

విశ్వామిత్రుని యజ్ఞకార్యములను నెఱవేర్చి, మార్గములో గౌతమపత్ని అహల్యను ఉద్ధరించి, ఈ మిథిలలో ధనుర్యాగమును చూడవచ్చినారు." ఈ మాటలను విని, ముదితలందఱును ముదము జెందిరి. (దో॥ 221)

చౌ- దేఖి రామ ఛబి కోఉ ఏక కహఈ । జోగు జానకిహి యహ బరు అహఈ ॥
జౌం సఖి ఇన్హహి దేఖ నరనాహూ । పన పరిహరి హఠి కరఇ బిబాహూ ॥ 1 ॥
కోఉ కహ ఏ భూపతి పహిచానే । ముని సమేత సాదర సనమానే ॥
సఖి పరంతు పను రాఉ న తజఈ । బిధి బస హఠి అబిబేకహి భజఈ ॥ 2 ॥
కోఉ కహ జౌం భల అహఇ బిధాతా । సబ కహం సునిఅ ఉచిత ఫలదాతా ॥
తౌ జానకిహి మిలిహి బరు ఏహూ । నాహిన ఆలి ఇహాం సందేహూ ॥ 3 ॥
జౌం బిధి బస అస బనై సంజోగూ । తౌ కృతకృత్య హోఇ సబ లోగూ ॥
సఖి హమరేం ఆరతి అతి తాతేం । కబహుంక ఏ ఆవహిం ఏహి నాతేం ॥ 4 ॥

శ్రీరామచంద్రుని సౌందర్యమును తిలకించి మఱియొక తరుణి ఇట్లనెను. "ఈ వరుడు జానకీదేవికి తగినవాడు. చెలీ! జనకమహారాజు ఈయనరూపలావణ్యములను బాగుగా జూచిననో తన ప్రతిజ్ఞను వీడి జానకీదేవివివాహము తప్పక ఈయనతోనే జరిపించును."- మఱియొక భామిని ఇట్లు భాషించెను. "జనకరాజు వీరిని గుర్తించినాడు. మునితో పాటు వీరిని గూడ సాదరముగా సమ్మానించినాడు. కాని రాజు తనప్రతిజ్ఞను వదలడు. విధికివశుడై అతడు పట్టుదలతో అవివేకమునే ఆశ్రయించును. "వేఱొక వధూటి(అందాలరాశి) ఇట్లు వచించెను. "విధాత బుద్ధిమంతుడు, యోగ్యతానుసారమే ఫలములనిచ్చును- అని వినియుంటిమి. కనుక సీతమ్మకు ఇతడే వరుడగును. ఇందు సందేహము లేదు. ఒకవేళ దైవికముగా ఆయిరువురికిని మూడుముడులు పడినచో మనమందఱమూ కృతార్థులమే. నా హృదయమున మిక్కిలి ఆతురత కలుగుచున్నది. ఈ పెండ్లి జరిగినచో ఆనెపముతోడనైనను ఇతడు మఱల మఱల మన నగరమునకు రాగలడు. (చౌ॥ 1-4)

దో- నాహిం త హమ కహుం సునహు సఖి, ఇన్హ కర దరసను దూరి ।
యహ సంఘటు తబ హోఇ జబ, పున్య పురాకృత భూరి ॥ 222 ॥

లేనిచో మఱల ఈయనను జూచుటకు వలనుపడదు. మనపూర్వజన్మపుణ్యఫల ప్రభావముననే ఇట్టి సంఘటన జరుగును." (దో॥ 222)

చౌ- బోలీ అపర కహేహు సఖి నీకా । ఏహిం బిఆహ అతి హిత సబహీ కా ॥
కోఉ కహ సంకర చాప కఠోరా । ఏ స్యామల మృదు గాత కిసోరా ॥ 1 ॥
సబు అసమంజస అహఇ సయానీ । యహ సుని అపర కహఇ మృదు బానీ ॥
సఖి ఇన్హ కహం కోఉ కోఉ అస కహహీం । బడ ప్రభాఉ దేఖత లఘు అహహీం ॥ 2 ॥

పరసి జాసు పద పంకజ ధూరీ । తరీ అహల్యా కృత అఘ భూరీ ॥
సో కి రహిహి బిను సివధను తోరేం । యహ ప్రతీతి పరిహరిఅ న భోరేం ॥ 3 ॥
జెహిం బిరంచి రచి సీయ సంవారీ । తెహిం స్యామల బరు రచెఉ బిచారీ ॥
తాసు బచన సుని సబ హరషానీం । ఐసెఇ హోఉ కహహిం మృదు బానీం ॥ 4 ॥

మఱియొక లావణ్యవతి ఇట్లునుడివెను. "నెచ్చెలీ! నీవు లెస్స పలికితివి. ఈ వివాహము అందఱికిని శుభప్రదము." వేఱొక ముదిత ఇట్లు వచించెను. "శివధనుస్సు చాల కఠినమైనది. ఈ రాకుమారుడు మిక్కిలి సుకుమారుడు. ఒకవిధముగా ఇది అసమంజసము." ఈ మాటలు విని, మఱియొక మానిని తన కొమలవాణితో ఇట్లనెను. "ఓ సఖీ! ఈ విషయమున నేను విన్నది ఏమనగా- ఇతడు చూచుటకు చిన్నవాడుగా ఉన్నను గొప్ప ప్రభావశాలి. ఘోరశాపమునకు గురియైన అహల్య ఈతని పాద ధూళిసోకినంతనే పవిత్రయై తరించినదట. ఇక శివధనుస్సును విఱుచుట ఈయనకు అదెంతపని? ఈ విశ్వాసమును ఎన్నడును పొరపాటుననైనను వదలరాదు. సీతాదేవిని సృష్టించిన ఆ బ్రహ్మయే ఈ శ్యామలాంగుని ఆమెకు తగిన వరునిగా నిర్ణయించియుండును." ఈ పలుకులకు అందఱును ప్రసన్నులైరి. అట్లే జరిగితీరునని వచించిరి. (చౌ॥ 1-4)

దో- హియం హరషహిం బరషహిం సుమన, సుముఖి సులోచని బృంద ।
జాహిం జహాం జహం బంధు దోఉ, తహం తహం పరమానంద ॥ 223 ॥

పరమానందముతో ఆ సులోచనలు వారిపై పుష్పవృష్టిని గురిపించిరి. ఆ సోదరులు వెళ్లిన తావులన్నియును ఆనందమయములాయెను. (దో॥ 223)

చౌ- పుర పూరబ దిసి గే దోఉ భాఈ । జహం ధనుమఖ హిత భూమి బనాఈ ॥
అతి బిస్తార చారు గచ ఢారీ । బిమల బేదికా రుచిర సంవారీ ॥ 1 ॥
చహుం దిసి కంచన మంచ బిసాలా । రచే జహాం బైఠహిం మహిపాలా ॥
తెహి పాఛేం సమీప చహుం పాసా । అపర మంచ మండలీ బిలాసా ॥ 2 ॥
కఛుక ఊంచి సబ భాంతి సుహాఈ । బైఠహిం నగర లోగ జహం జాఈ ॥
తిన్హ కే నికట బిసాల సుహాఏ । ధవల ధామ బహుబరన బనాఏ ॥ 3 ॥
జహం బైఠేం దేఖహిం సబ నారీ । జథా జోగు నిజ కుల అనుహారీ ॥
పుర బాలక కహి కహి మృదు బచనా । సాదర ప్రభుహి దెఖావహిం రచనా ॥ 4 ॥

సోదరులిద్దఱును నగరమున తూర్పుదిశగా నడిచిరి. అచట ధనుర్యాగమునకై రంగము సిద్ధమొనర్పబడియుండెను. అతి విశాల ప్రాంగణము మధ్య భాగమున ఒక సమున్నత రమ్యవేదిక నిర్మింపబడియుండెను. ఆ వేదికకు నలువైపుల రాజకుమారులు కూర్చొనుటకు సమున్నతస్వర్ణాసనములు సిద్ధపఱచబడినవి. వీటిచుట్టును నగరవాసులు కూర్చుండుటకు అనువుగా వలయాకారమున ఎత్తైన మెట్లు నిర్మింపబడియున్నవి. వాటివెనుక ధవళకాంతులనీనుచు వివిధవర్ణచిత్రములతో గూడిన మందిరములు నిర్మితములై యున్నవి. అందు స్త్రీలు తమతమయోగ్యతలను అనుసరించి, ఆసీనలై ధనుర్యాగమును జూచెదరు. నగరములోని బాలకులు తమ జిలిబిలి పలుకులతో శ్రీరామచంద్ర ప్రభువునకు ధనుర్యాగశాలారచనను జూపుచు సాదరముగా వివరించుచుండిరి. (చౌ॥ 1-4)

దో-సబ సిసు ఏహి మిస ప్రేమబస, పరసి మనోహర గాత।
తన పులకహిఀ అతి హరషు హియఀ, దేఖి దేఖి దోఉ భ్రాత ॥ 224 ॥

బాలురందఱును ఈనెపముతో శ్రీరాముని స్పృశించుచు ప్రేమపరవశులై, మురిసి పోవుచుండిరి. ఆ సోదరులిద్దఱిని జూచి, వారు మహదానందమునసుభవించిరి. (దో॥ 224)

చౌ- సిసు సబ రామ ప్రేమబస జానే। ప్రీతి సమేత నికేత బఖానే ॥
నిజ నిజ రుచి సబ లేహిఀ బొలాఈ। సహిత సనేహ జాహిఀ దోఉ భాఈ ॥ 1 ॥
రామ దెఖావహిఀ అనుజహిఀ రచనా। కహి మృదు మధుర మనోహర బచనా ॥
లవ నిమేష మహుఀ భువన నికాయా। రచఇ జాసు అనుసాసన మాయా ॥ 2 ॥
భగతి హేతు సోఇ దీనదయాలా। చితవత చకిత ధనుష మఖసాలా ॥
కౌతుక దేఖి చలే గురు పాహీఀ। జాని బిలంబు త్రాస మన మాహీఀ ॥ 3 ॥
జాసు త్రాస డర కహుఀ డర హోఈ। భజన ప్రభాఉ దెఖావత సోఈ ॥
కహి బాతేఀ మృదు మధుర సుహాఈఀ। కిఏ బిదా బాలక బరిఆఈఀ ॥ 4 ॥

బాలురందఱును తమపై ప్రదర్శించు అనురాగములకు సంతుష్టుడైన శ్రీరాముడు వారు చూపినస్థలములనన్నింటిని మెచ్చుకొనెను. బాలురందఱును తమయిష్టానుసారము చనవులతో వారిని పిలిచిరి. ఆ సోదరులును ఆ బాలురయొద్దకు మిక్కిలిప్రేమతో వెళ్లిరి. శ్రీరాముడు తన మృదుమధురవచనములతో తమ్మునకు రంగభూమిరచనావైశిష్ట్యమును వివరించెను. క్షణమాత్రమున తనమాయద్వారా అనేకవిశ్వములను సృజించినపరమాత్ముడైన శ్రీరాముడు ఆ ధనుర్యాగశాలను బాలురపైగల వాత్సల్యకారణమున అత్యాశ్చర్యముతో తిలకించెను. ఈ విధముగా రంగభూమివిచిత్రములనన్నింటిని చూచినపిదప వారు తమఆలస్యమునకు భయపడుచు గురువుగారి యొద్దకు చేరిరి. భయమునకేభయమునుగొలుపు ప్రభువు భక్తిని ప్రకటించెను. వారు తమవెంటవచ్చిన బాలురను ఎట్టకేలకు మృదుమధురవచనములతో వీడ్కొలిపిరి. (చౌ॥ 1-4)

దో-సభయ సప్రేమ బినీత అతి, సకుచ సహిత దోఉ భాఇ।
గుర పద పంకజ నాఇ సిర, బైఠే ఆయసు పాఇ ॥ 225 ॥

సోదరులిద్దఱు భయము, ప్రేమ, వినయసంకోచములతో గురువుగారికి పాదాభివందనముల నాచరించి కూర్చుండిరి. (దో॥ 225)

చౌ- నిసి ప్రబేస ముని ఆయసు దీన్హా। సబహీఀ సంధ్యాబందను కీన్హా ॥
కహత కథా ఇతిహాస పురానీ। రుచిర రజని జుగ జామ సిరానీ ॥ 1 ॥
మునిబర సయన కీన్హి తబ జాఈ। లగే చరన చాపన దోఉ భాఈ ॥
జిన్హ కే చరన సరోరుహ లాగీ। కరత బిబిధ జప జోగ బిరాగీ ॥ 2 ॥

తెఇ దౌఉ బంధు ప్రేమ జను జీతే। గుర పద కమల పలోటత ప్రీతే ॥
బార బార ముని అగ్యా దీన్హీ। రఘుబర జాఇ సయన తబ కీన్హీ ॥ 3 ॥
చాపత చరన లఖను ఉర లాఏఁ। సభయ సప్రేమ పరమ సచు పాఏఁ ॥
పుని పుని ప్రభు కహ సోవహు తాతా। పౌఢే ధరి ఉర పద జలజాతా ॥ 4 ॥

సంధ్యాసమయమయ్యెను. అంతట విశ్వామిత్రుని ఆజ్ఞతో అచటివారందఱును సంధ్యా వందనములను ఆచరించిరి. రాత్రి రెండుజాములవఱకును ముని వారికి ప్రాచీనపురాణేతిహాసములను గూర్చి చెప్పెను. విశ్వామిత్రుడు శయనింపగా రామలక్ష్మణులు ఆయనకు పాదసేవలొనర్చిరి. జపతపములచే, యోగములచే భగవదుపాసనలొనర్చుపరమవిరాగులు మహాయోగులు ఎవని పాదపద్మములను పొందుటకు నిరంతరము సేవలొనర్చుచుందురో అట్టిశ్రీరాముడు సలక్ష్మణుడై ఇప్పుడు తమగురువైన విశ్వామిత్రునకు పాదసేవలు చేయుచుండెను. గురువు పదేపదే చెప్పగా రఘురాముడు శయనించెను. లక్ష్మణుడు తనఅన్నగారిపాదములను హృదయమున స్మరించుచు భయభక్తులతో రామునిపాదములనొత్తుచు, అనిర్వచనీయపరమానందమును అనుభవించెను. శ్రీరామచంద్ర చరణముల సేవను వదలి వెళ్ళుటకతనికేమాత్రము ఇష్టము లేకుండెను. కాని రామచంద్రప్రభువు 'నాయనా! ఇక వెళ్లి విశ్రమింపుము' అని పదేపదే చెప్పిన పిమ్మట లక్ష్మణుడు ప్రభుపాదములను ధ్యానించుచు పరుండెను. (చౌ॥ 1-4)

దో- ఉఠే లఖను నిసి బిగత సుని, అరునసిఖా ధుని కాన।
గుర తేఁ పహిలెహిఁ జగతపతి, జాగే రాము సుజాన ॥ 226 ॥

తెల్లవారుజామున కోడికూత (కోడి=కాలజ్ఞాని, కోడికూత=కాలసూచి) వినగానే మొదట లక్ష్మణుడు మేల్కొనెను. జగన్నాథుడైన శ్రీరాముడుగూడ గురువుగారికంటెను ముందుగనే నిద్రలేచెను. (దో॥ 226)

శ్రీరామలక్ష్మణులు పుష్పవాటికను సందర్శించుట

చౌ- సకల సౌచ కరి జాఇ నహాఏ। నిత్య నిబాహి మునిహి సిర నాఏ ॥
సమయ జాని గుర ఆయసు పాఈ। లేన ప్రసూన చలే దౌఉ భాఈ ॥ 1 ॥
భూప బాగు బర దేఖెఉ జాఈ। జహఁ బసంత రితు రహీ లొభాఈ ॥
లాగే బిటప మనోహర నానా। బరన బరన బర బేలి బితానా ॥ 2 ॥
నవ పల్లవ ఫల సుమన సుహాఏ। నిజ సంపతి సుర రూఖ లజాఏ ॥
చాతక కోకిల కీర చకోరా। కూజత బిహగ నటత కల మోరా ॥ 3 ॥
మధ్య బాగ సరు సోహ సుహావా। మని సోపాన బిచిత్ర బనావా ॥
బిమల సలిలు సరసిజ బహురంగా। జలఖగ కూజత గుంజత భృంగా ॥ 4 ॥

అందఱును కాలకృత్యములను దీర్చుకొని, నిత్యానుష్ఠానములను ముగించుకొనిరి. విశ్వామిత్రమహర్షికి నమస్కరించిరి. గుర్వాజ్ఞబడసి, పూవులను తీసికొనివచ్చుటకై రామలక్ష్మణులు తోటకు బయలుదేఱిరి. వారు జనకమహారాజుగారి సుందరోద్యానవనమున ప్రవేశించిరి. అచట వసంత ఋతుశోభ మూర్తీభవించి యుండెను.

దో-సబ సిసు ఏహి మిస ప్రేమబస, పరసి మనోహర గాత।
తన పులకహిఁ అతి హరషు హియఁ, దేఖి దేఖి దోఉ భ్రాత ॥ 224 ॥

బాలురందఱును ఈనెపముతో శ్రీరాముని స్పృశించుచు ప్రేమపరవశులై, మురిసి పోవుచుండిరి. ఆ సోదరులిద్దఱిని జూచి, వారు మహదానందముననుభవించిరి. (దో॥ 224)

చౌ- సిసు సబ రామ ప్రేమబస జానే। ప్రీతి సమేత నికేత బఖానే ॥
నిజ నిజ రుచి సబ లేహిఁ బోలాఈ। సహిత సనేహ జాహిఁ దోఉ భాఈ ॥ 1 ॥
రామ దెఖావహిఁ అనుజహిఁ రచనా। కహి మృదు మధుర మనోహర బచనా ॥
లవ నిమేష మహుఁ భువన నికాయా। రచఇ జాసు అనుసాసన మాయా ॥ 2 ॥
భగతి హేతు సోఇ దీనదయాలా। చితవత చకిత ధనుష మఖసాలా ॥
కౌతుక దేఖి చలే గురు పాహీఁ। జాని బిలంబు త్రాస మన మాహీఁ ॥ 3 ॥
జాసు త్రాస డర కహుఁ డర హోఈ। భజన ప్రభాఉ దెఖావత సోఈ ॥
కహి బాతేఁ మృదు మధుర సుహాఈఁ। కిఏ బిదా బాలక బరిఆఈఁ ॥ 4 ॥

బాలురందఱును తమపై ప్రదర్శించు అనురాగములకు సంతుష్టుడైన శ్రీరాముడు వారు చూపినస్థలములనన్నింటిని మెచ్చుకొనెను. బాలురందఱును తమయిష్టానుసారము చనవులతో వారిని పిలిచిరి. ఆ సోదరులును ఆ బాలురయొద్దకు మిక్కిలిప్రేమతో వెళ్లిరి. శ్రీరాముడు తన మృదుమధురవచనములతో తమ్మునకు రంగభూమిరచనావైశిష్ట్యమును వివరించెను. క్షణమాత్రమున తనమాయద్వారా అనేకవిశ్వములను సృజించినపరమాత్ముడైన శ్రీరాముడు ఆ ధనుర్యాగశాలను బాలురపైగల వాత్సల్యకారణమున అత్యాశ్చర్యముతో తిలకించెను. ఈ విధముగా రంగభూమివిచిత్రములనన్నింటిని చూచినపిదప వారు తమఆలస్యమునకు భయపడుచు గురువుగారి యొద్దకు చేరిరి. భయమునకేభయమునుగొలుపు ప్రభువు భక్తిని ప్రకటించెను. వారు తమవెంటవచ్చిన బాలురను ఎట్టకేలకు మృదుమధురవచనములతో వీడ్కొలిపిరి. (చౌ॥ 1-4)

దో-సభయ సప్రేమ బినీత అతి, సకుచ సహిత దోఉ భాఇ।
గుర పద పంకజ నాఇ సిర, బైఠే ఆయసు పాఇ ॥ 225 ॥

సోదరులిద్దఱు భయము, ప్రేమ, వినయసంకోచములతో గురువుగారికి పాదాభివందనముల నాచరించి కూర్చుండిరి. (దో॥ 225)

చౌ- నిసి ప్రబేస ముని ఆయసు దీన్హా। సబహీఁ సంధ్యాబందను కీన్హా ॥
కహత కథా ఇతిహాస పురానీ। రుచిర రజని జుగ జామ సిరానీ ॥ 1 ॥
మునిబర సయన కీన్హి తబ జాఈ। లగే చరన చాపన దోఉ భాఈ ॥
జిన్హ కే చరన సరోరుహ లాగీ। కరత బిబిధ జప జోగ బిరాగీ ॥ 2 ॥

తెఇ దౌఉ బంధు ప్రేమ జను జీతే । గుర పద కమల పలోటత ప్రీతే ॥
బార బార ముని అగ్యా దీన్హీ । రఘుబర జాఇ సయన తబ కీన్హీ ॥ 3 ॥
చాపత చరన లఖను ఉర లాఏఁ । సభయ సప్రేమ పరమ సచు పాఏఁ ॥
పుని పుని ప్రభు కహ సోవహు తాతా । పౌఢే ధరి ఉర పద జలజాతా ॥ 4 ॥

సంధ్యాసమయమయ్యెను. అంతట విశ్వామిత్రుని ఆజ్ఞతో అచటివారందఱును సంధ్యా వందనములను ఆచరించిరి. రాత్రి రెండుజాములవఱకును ముని వారికి ప్రాచీనపురాణేతిహాసములను గూర్చి చెప్పెను. విశ్వామిత్రుడు శయనింపగా రామలక్ష్మణులు ఆయనకు పాదసేవలొనర్చిరి. జపతపములచే, యోగములచే భగవదుపాసనలొనర్చుపరమవిరాగులు మహాయోగులు ఎవని పాదపద్మములను పొందుటకు నిరంతరము సేవలొనర్చుచుందురో అట్టిశ్రీరాముడు సలక్ష్మణుడై ఇప్పుడు తమగురువైన విశ్వామిత్రునకు పాదసేవలు చేయుచుండెను. గురువు పదేపదే చెప్పగా రఘురాముడు శయనించెను. లక్ష్మణుడు తనఅన్నగారిపాదములను హృదయమున స్మరించుచు భయభక్తులతో రామునిపాదములనొత్తుచు, అనిర్వచనీయపరమానందమును అనుభవించెను. శ్రీరామచంద్ర చరణముల సేవను వదలి వెళ్ళుటకతనికేమాత్రము ఇష్టము లేకుండెను. కాని రామచంద్రప్రభువు 'నాయనా! ఇక వెళ్లి విశ్రమింపుము' అని పదేపదే చెప్పిన పిమ్మట లక్ష్మణుడు ప్రభుపాదములను ధ్యానించుచు పరుండెను. (చౌ॥ 1-4)

దో- ఉఠే లఖను నిసి బిగత సుని, అరునసిఖా ధుని కాన ।
గుర తేఁ పహిలెహిఁ జగతపతి, జాగే రాము సుజాన ॥ 226 ॥

తెల్లవారుజామున కోడికూత (కోడి=కాలజ్ఞాని, కోడికూత=కాలసూచి) వినగానే మొదట లక్ష్మణుడు మేల్కొనెను. జగన్నాథుడైన శ్రీరాముడుగూడ గురువుగారికంటెను ముందుగనే నిద్రలేచెను. (దో॥ 226)

శ్రీరామలక్ష్మణులు పుష్పవాటికను సందర్శించుట

చౌ- సకల సౌచ కరి జాఇ నహాఏ । నిత్య నిబాహి మునిహి సిర నాఏ ॥
సమయ జాని గుర ఆయసు పాఈ । లేన ప్రసూన చలే దౌఉ భాఈ ॥ 1 ॥
భూప బాగు బర దేఖేఉ జాఈ । జహఁ బసంత రితు రహీ లౌభాఈ ॥
లాగే బిటప మనోహర నానా । బరన బరన బర బేలి బితానా ॥ 2 ॥
నవ పల్లవ ఫల సుమన సుహాఏ । నిజ సంపతి సుర రూఖ లజాఏ ॥
చాతక కోకిల కీర చకోరా । కూజత బిహగ నటత కల మోరా ॥ 3 ॥
మధ్య బాగ సరు సోహ సుహావా । మని సోపాన బిచిత్ర బనావా ॥
బిమల సలిలు సరసిజ బహురంగా । జలఖగ కూజత గుంజత భృంగా ॥ 4 ॥

అందఱును కాలకృత్యములను దీర్చుకొని, నిత్యానుష్ఠానములను ముగించుకొనిరి. విశ్వామిత్రమహర్షికి నమస్కరించిరి. గుర్వాజ్ఞబడసి, పూవులను తీసికొనివచ్చుటకై రామలక్ష్మణులు తోటకు బయలుదేఱిరి. వారు జనకమహారాజుగారి సుందరోద్యానవనమున ప్రవేశించిరి. అచట వసంత ఋతుశోభ మూర్తీభవించి యుండెను.

వివిధవర్ణములపుష్పములు వికసించి యుండెను. మనోహరమైన వృక్షములు నూతనఫలపుష్పములతో కల్పతరువులనుగూడ తలదన్నుచుండెను. లతామండపములయందు చాతకపక్షుల, కోయిలల, చిలుకల, చకోరముల మధురస్వరములు మిక్కిలి ఆహ్లాదమును గొలుపుచుండెను. నెమళ్లు నాట్యమాడు చుండెను. ఆ వనమధ్య భాగమున ఒక రమణీయ సరోవరము గలదు. మణిమయసోపానములతో నిర్మలమధురజలములతో వికసితవివిధవర్ణ కమలములతో శోభిల్లుచున్న ఆ సరస్సునందు జలపక్షులకలకలారావములు, తుమ్మెదల ఝుంకారములు మనోజ్ఞములై ఒప్పారుచుండెను. (చౌ॥ 1-4)

దో- బాగు తడాగు బిలోకి ప్రభు, హరషే బంధు సమేత।
పరమ రమ్య ఆరాము యహు, జో రామహి సుఖ దేత ॥ 227 ॥

ఆతోటను, సరోవరమునుజూచి, రామలక్ష్మణులు మిక్కిలి ముగ్ధులైరి. అందరికిని సర్వసుఖ ప్రదుడైన శ్రీరామునిగూడ ఆహ్లాదపఱచునట్టి ఆ ఉద్యానవనము ఎంత అందముగానున్నదో? (దో॥ 227)

చౌ- చహుఁ దిసి చితఇ పూఁఛి మాలీగన। లగే లేన దల ఫూల ముదిత మన ॥
తెహి అవసర సీతా తహఁ ఆఈ। గిరిజా పూజన జనని పఠాఈ ॥ 1 ॥
సంగ సఖీఁ సబ సుభగ సయానీఁ। గావహిఁ గీత మనోహర బానీఁ ॥
సర సమీప గిరిజా గృహ సోహా। బరని న జాఇ దేఖి మను మోహా ॥ 2 ॥
మజ్జను కరి సర సఖిన్హ సమేతా। గఈ ముదిత మన గౌరి నికేతా ॥
పూజా కీన్హి అధిక అనురాగా। నిజ అనురూప సుభగ బరు మాగా ॥ 3 ॥
ఏక సఖీ సియ సంగు బిహాఈ। గఈ రహీ దేఖన ఫులవాఈ ॥
తెహిఁ దోఉ బంధు బిలోకే జాఈ। ప్రేమ బిబస సీతా పహిఁ ఆఈ ॥ 4 ॥

నలుదెసల తోటరామణీయకమును గాంచినపిమ్మట ప్రశాంతచిత్తులై, వారు తోటమాలి ఆమోదముతో పూజకై తులసీదళములను, బిల్వ పత్రములను, పుష్పములను ఏఱుచుండిరి. అదే సమయమున సీతాదేవి గౌరీదేవిని పూజించుటకు తల్లి అనుమతితో అచటికి వచ్చెను. ఆమెవెంట ఆమెసఖులైన సుందరీమణులును వచ్చిరి. వారు మధురముగా పాటలు ఆలపించుచుండిరి. సరోవర సమీపముననే గిరిజాదేవిమందిరము గలదు. ఆ మందిరశోభ వర్ణనాతీతము. అది చూచిన వారి మనస్సులను హరించు చుండెను. సఖులతో గూడి, సరోవరమున స్నానమాడి, సీతాదేవి ప్రసన్న చిత్తముతో గిరిజా మందిరమునకు బోయెను. మిక్కిలి భక్తి శ్రద్ధలతో గౌరీదేవిని పూజించి, తనకు తగిన సుందరుడైన వరుని గోరెను. వారిలో ఒకసఖి సీతాదేవినివదలి తోటను జూచుటకు బయలుదేఱెను. ఆమె రామలక్ష్మణులను చూచి, వారి అందచందములకు అబ్బురపడి, సీతాదేవికడకు వచ్చెను. (చౌ॥ 1-4)

దో- తాసు దసా దేఖీ సఖిన్హ, పులక గాత జలు నైన।
కహు కారను నిజ హరష కర, పూఛహిఁ సబ మృదు బైన ॥ 228 ॥

పులకితగాత్రయై ఆనందాశ్రువులతో అచటికి చేరిన ఆమెదశనుజూచి, సఖులు ఆమె సంతోషమునకు కారణములను అడుగసాగిరి. (దో॥ 228)

చౌ- దేఖన బాగు కుఅఁర దుఇ ఆఏ । బయ కిసోర సబ భాఁతి సుహాఏ ॥
స్యామ గౌర కిమి కహౌఁ బఖానీ । గిరా అనయన నయన బిను బానీ ॥ 1 ॥
సుని హరషీఁ సబ సఖీఁ సయానీ । సియ హియఁ అతి ఉతకంఠా జానీ ॥
ఏక కహఇ నృపసుత తెఇ ఆలీ । సునే జె ముని సఁగ ఆఏ కాలీ ॥ 2 ॥
జిన్హ నిజ రూప మోహనీ డారీ । కీన్హే స్వబస నగర నర నారీ ॥
బరనత ఛబి జహఁ తహఁ సబ లోగూ । అవసి దేఖిఅహిఁ దేఖన జోగూ ॥ 3 ॥
తాసు బచన అతి సియహి సొహానే । దరస లాగి లోచన అకులానే ॥
చలీ అగ్ర కరి ప్రియ సఖి సోఈ । ప్రీతి పురాతన లఖఇ న కోఈ ॥ 4 ॥

ఆమె ఇట్లనెను. "కౌమారదశలోనున్న ఇద్దఱు రాకుమారులు తోటనుజూడవచ్చిరి. వారు అతిసుందరులు. ఒకడు శ్యామసుందరుడు, మఱియొకడు గౌరవర్ణశోభితుడు. వారిని నేను వర్ణింప జాలను. వాక్కునకు కనులు లేవు. చూచెడి కనులు మాట్లాడ జాలవు."- ఈ మాటలు విని చతురలైనసఖులు సంతోషించిరి. సీతాదేవి ఉత్కంఠను జూచి, ఒక చెలికత్తె ఇట్లనెను. ఓ నెచ్చెలీ! "విశ్వామిత్రుని వెంట ఇద్దఱు రాకుమారులు వచ్చియున్నారని వింటిమి. బహుశా వారేవీరుకావచ్చును. వారు తమసౌందర్యవైభవములతో మననగరమునందలి స్త్రీపురుషుల మనస్సులను దోచినారు. ఎక్కడ విన్నను వారి అందములనుగూర్చిన చర్చలే. వారు దర్శనీయులు, తప్పక చూడవలెను. "ఆ సఖివచనములు సీతాదేవికి అత్యంతప్రియములాయెను. వారిని దర్శించుటకై ఆమె కన్నులు ఆరాటపడసాగెను. ఆసఖిని ముందుంచుకొని, తాను ఆమె వెంటనడిచెను. అది శాశ్వత ప్రేమానుబంధమని ఎవ్వరును ఎఱుగరు. (శ్రీరాముడు విష్ణ్వవతారము, సీతాదేవి శ్రీ మహాలక్ష్మి). (చౌ॥ 1-4)

దో- సుమిరి సీయ నారద బచన, ఉపజీ ప్రీతి పునీత ।
చకిత బిలోకతి సకల దిసి, జను సిసు మృగీ సభీత ॥ 229 ॥

నారద మహర్షి వచనములు జ్ఞాపకమునకు రాగా సీతాదేవి మనస్సులో పవిత్రప్రేమ అంకురించెను. చకితయై భీతహరిణివలె నలుదిశలను పరికించెను. (దో॥ 229)

చౌ- కంకన కింకిని నూపుర ధుని సుని । కహత లఖన సన రాము హృదయఁ గుని ॥
మానహుఁ మదన దుంఁదుభీ దీన్హీ । మనసా బిస్వ బిజయ కహఁ కీన్హీ ॥ 1 ॥
అస కహి ఫిరి చితఏ తెహి ఓరా । సియ ముఖ ససి భఏ నయన చకోరా ॥
భఏ బిలోచన చారు అచంచల । మనహుఁ సకుచి నిమి తజే దిగంచల ॥ 2 ॥
దేఖి సీయ సోభా సుఖు పావా । హృదయఁ సరాహత బచను న ఆవా ॥
జను బిరంచి సబ నిజ నిపునాఈ । బిరచి బిస్వ కహఁ ప్రగటి దేఖాఈ ॥ 3 ॥
సుందరతా కహుఁ సుందర కరఈ । ఛబిగృహఁ దీపసిఖా జను బరఈ ॥
సబ ఉపమా కబి రహే జుఠారీ । కెహిఁ పటతరౌఁ బిదేహకుమారీ ॥ 4 ॥

చేతికంకణములగలగలలను, ఒడ్డాణపుగంటలసవ్వడులను, కాలియందెలి ఘలంఘలలను విని, శ్రీరాముడు నివ్వెరపాటుతో లక్ష్మణుని జూచుచు ఇట్లనెను. "మన్మథుడు విశ్వమును జయించు కోరికతో దుందుభినివాయించుచున్నట్లు మధురధ్వనులు వినిపించు చున్నవి" అని చెప్పి, అతడు ఆ ధ్వనులు వినబడుచున్నదిశకు జూచెను. వెంటనే ఆతడు సీతాదేవిముఖచంద్రునిజూచు చకోరమాయెను. కన్నులప్పగించిచూచుచు అతడు అట్లే ఉండి పోయెను. ఆ వంశమున జనకునకుపూర్వికుడైన 'నిమి' సీతారాముల మధ్య ఉండుటకు సంకోచించి, అటనుండి వెడలి పోయెనాయన్నట్లు శ్రీరాముడు రెప్పలార్పక సీతాదేవిని చూచుచు అట్లే నిలబడిపోయెను. ఆమెసౌందర్యమునకు ఆతడు ముగ్ధుడై, లోలోన ఎంతగానో మెచ్చుకొనెను. కాని నోట మాటరాక పోయెను. బ్రహ్మదేవుడు తన సృష్టిరచనాకౌశలమునకు ఆకృతిని ఇయ్యగోరి, ప్రపంచములోని సౌందర్యమును అంతయు ఒక చోట కుప్పబోసి సీతాదేవిగా రూపొందించెనా యనునట్లు ఆమె విలసిల్లుచుండెను. ఆమె నిజముగానే మూర్తీభవించినసౌందర్యము, అందములకే అందమును చేకూర్చునది. సుందరరూపభవనమునందు ఆమె ఒక దీపశిఖయై వెలుగొందెను. కవుల ఉపమానములన్నియును ఆమె సౌందర్యముముందు వెలవెల బోవును. వాస్తవముగా ఆమె సౌందర్యమునకు పోల్చదగిన ఉపమానమే లేదనుట ముమ్మాటికి నిజము. ఆమెకు ఆమెయేసాటి. (చౌ॥ 1-4)

దో- సియ సోభా హియఁ బరని ప్రభు, ఆపని దసా బిచారి ।
బోలే సుచి మన అనుజ సన, బచన సమయ అనుహారి ॥ 230 ॥

ఈ విధముగా జానకీసౌందర్యమును మనస్సులోనే మెచ్చు కొనుచు, తన స్థితిని తలచుకొనుచు సందర్భాను సారముగా ప్రభువు తనతమ్మునితో పవిత్రమనస్కుడై ఇట్లనెను. (దో॥ 230)

చౌ- తాత జనకతనయా యహ సోఈ । ధనుషజగ్య జెహి కారన హోఈ ॥
పూజన గౌరి సఖీఁ లై ఆఈఁ । కరత ప్రకాసు ఫిరఇ ఫులవాఈఁ ॥ 1 ॥
జాసు బిలోకి అలౌకిక సోభా । సహజ పునీత మోర మను ఛోభా ॥
సో సబు కారన జాన బిధాతా । ఫరకహిఁ సుభద అంగ సును భ్రాతా ॥ 2 ॥
రఘుబంసిన్హ కర సహజ సుభాఊ । మను కుపంథ పగు ధరఇ న కాఊ ॥
మొహి అతిసయ ప్రతీతి మన కేరీ । జెహిఁ సపనెహుఁ పరనారి న హేరీ ॥ 3 ॥
జిన్హ కై లహహిఁ న రిపు రన పీఠీ । నహిఁ పావహిఁ పరతియ మను డీఠీ ॥
మంగన లహహిఁ న జిన్హ కై నాహీఁ । తే నరబర థోరే జగ మాహీఁ ॥ 4 ॥

"తమ్ముడా! ఈమె జనకునికూతురు. ఈమెవివాహముకొఱకే ధనుర్యాగము జరుపబడుచున్నది ఈమె గౌరీపూజకై సఖులతోపాటు ఇచటికి వచ్చినది. ఈ వనమును ప్రకాశింప జేయుచున్నది. సహజముగా పునీతమై, నిశ్చలముగానుండు నామనస్సు ఈమెఅపూర్వ సౌందర్యమును జూచి, చలించు చున్నది. కారణము ఆ విధాతకే యెఱుక. కాని సోదరా! నాకుడికన్ను అదరుట శుభమునే సూచించుచున్నది. రఘువంశజుల మనస్సు ఎప్పుడును చెడుత్రోవకు బోదు. అది వారికి సహజము. నా మనస్సుపై నాకు పూర్తి విశ్వాసముగలదు. పరస్త్రీని కలలోగూడ అది కన్నెత్తి చూడదు. యుద్ధములో శత్రువులకు వెన్నుచూపనివారు, పరస్త్రీలఆకర్షణలకు లొంగనివారు, యాచకులను రిక్తహస్తములతో పంపనివారు అయినట్టి ఉత్తమపురుషులు లోకమున అరుదు. (చౌ॥ 1-4)

దో- కరత బతకహీ అనుజ సన, మన సియ రూప లొభాన ।
ముఖ సరోజ మకరంద ఛబి, కరఇ మధుప ఇవ పాన ॥ 231 ॥

ఈ విధముగా శ్రీరాముడు తనతమ్మునితో మాట్లాడుచున్నను తుమ్మెద పూదేనెనువలె ఆయన మనస్సు సీతాదేవి సౌందర్యామృతమునే గ్రోలుచుండెను. (దో॥ 231)

చౌ- చితవతి చకిత చహూఁ దిసి సీతా । కహఁ గఏ నృపకిసోర మను చింతా ॥
జహఁ బిలోక మృగ సావక నైనీ । జను తహఁ బరిస కమల సిత శ్రేనీ ॥ 1 ॥
లతా ఓట తబ సఖిన్హ లఖాఏ । స్యామల గౌర కిసోర సుహాఏ ॥
దేఖి రూప లోచన లలచానే । హరషే జను నిజ నిధి పహిచానే ॥ 2 ॥
థకే నయన రఘుపతి ఛబి దేఖేఁ । పలకన్హిహూఁ పరిహరీఁ నిమేషేఁ ॥
అధిక సనేహఁ దేహ భై భోరీ । సరద ససిహి జను చితవ చకోరీ ॥ 3 ॥
లోచన మగ రామహి ఉర ఆనీ । దీన్హే పలక కపాట సయానీ ॥
జబ సియ సఖిన్హ ప్రేమబస జానీ । కహి న సకహిఁ కఛు మన సకుచానీ ॥ 4 ॥

అటునుండి సీతాదేవి బిత్తర బిత్తరచూపులతో నలుదిశల పరికించుచు వచ్చుచుండెను. ఈ రాజకుమారులెక్కడ? కనబడరేమి? అని కలవరపడుచు వచ్చెను. ఆ మృగనయన చూచినచోట్లెల్ల తెల్లని కమలములు సంతతధారగా వర్షించుచున్నట్లుండెను. అనగా అన్నిచోట్ల సాత్త్వక భావమే వ్యాప్తమగుచుండెను. అపుడు లతానికుంజముల వెనుకనున్న శ్యామలగౌరవర్ణశోభితులైన ఆ రాకుమారులను సఖులామెకు చూపిరి. నయనాందకరములైన రాముని రూపవైభవములచే ఆకర్షితురాలై, ఆమె తనచూపులతోడనే ఆయనసౌందర్యసుధలను గ్రోలెను, కోల్పోయిననిధిని పొందినవారివలె ఆమె సంతసించెను. శ్రీరాముని రూపలావణ్యములను గాంచి ఆమె నేత్రములు నిశ్చలములయ్యెను. కనురెప్పలకదలికలు ఆగిపోయెను. స్నేహాధిక్యమువలన ఆమె ప్రేమ విహ్వలయయ్యెను. శరత్కాల చంద్రుని జూచిన చకోరివలె పరవశురాలాయెను. జానకి చూపులద్వారా శ్రీరామచంద్రుని తనహృదయమున బంధించి, తెలివిగా కనురెప్పలనెడి కవాటము (తలుపు)లను మూసివేసెను. చెలులు ఆమెతాదాత్మ్యస్థితిని జూచియు, చూడనట్లే మిన్నకుండిరి. (చౌ॥ 1-4)

దో- లతాభవన తేఁ ప్రగట భే, తెహి అవసర దోఉ భాఇ ।
నికసే జను జుగ బిమల బిధు, జలద పటల బిలగాఇ ॥ 232 ॥

ఆ సమయమున మేఘములనెడితెరలను తొలగించుకొనివచ్చెడి చంద్రునివలె సోదరులిరువురును లతానికుంజములనుండి బయటికి వచ్చిరి. (దో॥ 232)

చౌ- సోభా సీవఁ సుభగ దోఉ బీరా । నీల పీత జలజాభ సరీరా ॥
మోరపంఖ సిర సోహత నీకే । గుచ్ఛ బీచ బిచ కుసుమ కలీ కే ॥ 1 ॥
భాల తిలక శ్రమబిందు సుహాఏ । శ్రవన సుభగ భూషన ఛబి ఛాఏ ॥
బికట భృకుటి కచ ఘూఘరవారే । నవ సరోజ లోచన రతనారే ॥ 2 ॥

చారు చిబుక నాసికా కపోలా। హాస బిలాస లేత మను మోలా ॥
ముఖఛబి కహి న జాఇ మొహి పాహీం। జో బిలోకి బహు కామ లజాహీం ॥ 3 ॥
ఉర మని మాల కంబు కల గీవా। కామ కలభ కర భుజ బలసీంవా ॥
సుమన సమేత బామ కర దోనా। సావఁర కుఅఁర సఖీ సుఠి లోనా ॥ 4 ॥

ఈ సాటిలేని వీరులసౌందర్యములకు అవధులు లేవు. వారిశరీరకాంతులు నీల సువర్ణ కమలములను బోలియున్నవి. పూలగుత్తులతో అలంకరింపబడి, నెమలిఈకలతో శోభిల్లుచున్న శిరోభూషణములను వారు ధరించియుండిరి. లలాటమున తిలకములు, కనుబొమలపై స్వేదబిందువులు మిలమిలలాడుచుండెను. చెవులయందు కర్ణాభరణములు అలరారుచుండెను. ధనురాకారమున కనుబొమలు, మంజులకుటిలకుంతలములు, కెందామరలవంటి కన్నులు, శోభాయమానములై ఒప్పుచుండెను. చిబుకములు, నాసికలు, కపోలములు మిక్కిలి మనోజ్ఞములైయుండెను. వారి దరహాసములు చూచువారి మనస్సులను దోచుకొనుచుండెను. వారి ముఖ సౌందర్యములు అసమానములై మన్మథసౌందర్యములను త్రోసిరాజనుచుండెను. వక్షఃస్థలములపై మణిమాలలు, శంఖములవంటి కంఠములు, ఏనుగుతొండముల వంటి అపారశక్తి సంపన్నములైన బాహువులు, నిరుపమానములై విలసిల్లు చుండెను. ఒక యువతి ఇట్లు పలికెను. "ఎడమ చేతిలో పూలతోనిండినదొన్నెగల ఆ శ్యామవర్ణుడు మిక్కిలి అందగాడు. (చౌ॥ 1-4)

దో-కేహరి కటి పట పీత ధర, సుషమా సీల నిధాన।
దేఖి భానుకులభూషనహి, బిసరా సఖిన్హ అపాన ॥ 233 ॥

సింహమధ్యముడు, పీతాంబరధారి, పరమశోభానిధానము, ఉత్తమ శీలసంపన్నుడు, సూర్యవంశ భూషణుడు ఐన శ్రీరామచంద్రుని జూచి, చెలులు తమను తాము మఱచిరి. (దో॥ 233)

చౌ-ధరి ధీరజు ఏక ఆలి సయానీ। సీతా సన బోలీ గహి పానీ ॥
బహురి గౌరి కర ధ్యాన కరేహూ। భూపకిసోర దేఖి కిన లేహూ ॥ 1 ॥
సకుచి సీయఁ తబ నయన ఉఘారే। సనముఖ దొఉ రఘుసింఘ నిహారే ॥
నఖ సిఖ దేఖి రామ కై సోభా। సుమిరి పితా పను మను అతి ఛోభా ॥ 2 ॥
పరబస సఖిన్హ లఖీ జబ సీతా। భయఉ గహరు సబ కహహిం సభీతా ॥
పుని ఆఉబ ఏహి బెరిఆఁ కాలీ। అస కహి మన బిహసీ ఏక ఆలీ ॥ 3 ॥
గూఢ గిరా సుని సియ సకుచానీ। భయఉ బిలంబు మాతు భయ మానీ ॥
ధరి బడి ధీర రాము ఉర ఆనే। ఫిరీ అపనపఉ పితుబస జానే ॥ 4 ॥

తనను తాను సంబాళించుకొని, ఒకసఖి సీతాదేవిచేయిపట్టుకొని ఇట్లనెను. "గిరిజాదేవిని తరువాత ధ్యానింపవచ్చును. ఇపుడీ రాజకుమారులను ఏలచూడవు?" అపుడు సీతాదేవి బిడియముతో కనులు తెరచెను. ఎదుట రెండురఘుకులసింహకిశోరములను జూచెను. శ్రీరాముని వర్చస్సును నఖశిఖ పర్యంతము పరికించెను. వెంటనే తన తండ్రి ప్రతిజ్ఞ జ్ఞప్తికి రాగానే ఆమె ఆందోళనకు గురియాయెను. సీతాదేవిప్రేమపారవశ్యములను గమనించి, నెచ్చెలులు భయపడిరి. "చాల ప్రొద్దుపోయినది. రేపు ఇదే సమయమునకు మఱల ఇక్కడికి చేరుదము"- అనుచు

ఒకసఖి తనలోతాను నవ్వుకొనెను. గూఢార్థ విలసితమైన ఈ వాక్యమును విని, సీతాదేవి సిగ్గుపడెను. ప్రొద్దుపోయినందులకు తల్లియేమనునోయని భయపడుచుండెను. ధైర్యముతో శ్రీరామచంద్రుని తనహృదయమున దాచుకొని, తాను తండ్రిచాటుబిడ్డనని తలంచుచు వెళ్లెను. (చౌ॥ 1-4)

దో-దేఖన మిస మృగ బిహగ తరు, ఫిరఇ బహోరి బహోరి ।
నిరఖి నిరఖి రఘుబీర ఛబి, బాఢఇ ప్రీతి న థోరి ॥ **234** ॥

జింకలను, పక్షులను, వృక్షములను చూచునెపమున సీతాదేవి మాటిమాటికిని వెనుకకుదిరిగి శ్రీరామునిఅనుపమసౌందర్యమును చూచుచున్నకొలది ఆమెప్రేమ అధికము కాజొచ్చెను. (దో॥ 234)

చౌ- జాని కఠిన సివచాప బిసూరతి। చలీ రాఖి ఉర స్యామల మూరతి ॥
ప్రభు జబ జాత జానకీ జానీ। సుఖ సనేహ సోభా గున ఖానీ ॥ **1** ॥
పరమ ప్రేమమయ మృదు మసి కీన్హీ। చారు చిత్త భీతీఁ లిఖి లీన్హీ ॥
గఈ భవానీ భవన బహోరీ। బంది చరన బోలీ కర జోరీ ॥ **2** ॥
జయ జయ గిరిబరరాజ కిసోరీ। జయ మహేస ముఖ చంద చకోరీ ॥
జయ గజబదన షడానన మాతా। జగత జనని దామిని దుతి గాతా ॥ **3** ॥
నహిఁ తవ ఆది మధ్య అవసానా। అమిత ప్రభాఉ బేదు నహిఁ జానా ॥
భవ భవ బిభవ పరాభవ కారిని। బిస్వ బిమోహని స్వబస బిహారిని ॥ **4** ॥

సీతాదేవి శివునిధనుస్సు అతికఠినమైనందులకు వగచుచు, తనహృదయములో శ్రీరాముని సుమకోమలమూర్తిని నిలుపుకొని వెడలెను. శ్రీరామచంద్రుడుగూడ సుఖస్నేహశోభాసుగుణములఖనియగు జానకీదేవివెళ్లుటను గమనించి ఆమెరూపమును తనచిత్తమనెడి భిత్తిపై ప్రేమయను సిరాతో చిత్రించుకొనెను. సీతాదేవి మఱల భవానీమందిరమునకుచని, అంజలిఘటించి, గౌరీదేవిని ఇట్లు ప్రార్థించెను. "ఓ గిరిరాజసుతా! నీకు జయము. శివునిముఖచంద్రునకు నీవు చకోరివి. గజాస్యుడైన గణాధిపతికిని, షణ్ముఖుడగు కుమారస్వామికిని మాతవు. జగజ్జననీ! నీ తనువు విద్యుల్లతా శోభలతో విలసిల్లునది. నీకు జయము. నీవు ఆద్యంతములు లేనిదానవు. నీ అపరిమితప్రభావమును వేదములు గూడ వర్ణింపజాలవు. సృష్టిస్థితిలయకారిణివి నీవు. ప్రపంచమును మోహింప జేయగల మహత్త్వమునీది. నీవు స్వతంత్రముగా విహరింతువు. (చౌ॥ 1-4)

దో-పతిదేవతా సుతీయ మహుఁ, మాతు ప్రథమ తవ రేఖ ।
మహిమా అమిత న సకహిఁ కహి, సహస సారదా సేష ॥ **235** ॥

ఓ మాతా! నీవు పతివ్రతాలలామవు. నీ అపారమహిమలను వేలకొలది సరస్వతులు గాని, ఆదిశేషులుగాని సంపూర్ణముగా వర్ణింప జాలరు. (దో॥ 235)

చౌ- సేవత తోహి సులభ ఫల చారీ। బరదాయనీ పురారి పిఆరీ ॥
దేబి పూజి పద కమల తుమ్హారే। సుర నర ముని సబ హోహిఁ సుఖారే ॥ **1** ॥

మోర మనోరథు జానహు నీకే<। బసహు సదా ఉర పుర సబహీ కే< ॥
కీన్హెఉ< ప్రగట న కారన తేహీ<। అస కహి చరన గహే బైదేహీ< ॥ 2 ॥
బినయ ప్రేమ బస భఈ భవానీ। ఖసీ మాల మూరతి ముసుకానీ ॥
సాదర సియ< ప్రసాదు సిర ధరెఉ। బోలీ గౌరి హరషు హియ< భరెఉ ॥ 3 ॥
సును సియ సత్య అసీస హమారీ। పూజిహి మన కామనా తుమ్హారీ ॥
నారద బచన సదా సుచి సాచా। సో బరు మిలిహి జాహి< మను రాచా ॥ 4 ॥

ఓవరప్రదాయినీ! త్రిపురారిప్రియపత్నీ! నీ సేవలను చేయుటవలన ధర్మార్థకామమోక్షములనెడి (చతుర్విధ) పురుషార్థములు సులభముగా ప్రాప్తించును. నీ చరణ కమలములను ఆశ్రయించి, నిన్ను పూజించుటచే దేవతలు, మునులు కడకు మనుష్యులుగూడ సుఖులయ్యెదరు. నీవు అన్నిప్రాణులహృదయములలో నివసించెదవు. నా మనోరథము నీవెఱింగినదే. కావున నేను దానిని ప్రకటించుటలేదు." అని సీతాదేవి భవానీపాదములను ఆశ్రయించెను. సీతాదేవిభక్తికిని, వినయమునకును గౌరీదేవి ప్రసన్నురాలయ్యెను. భవానీకంఠసీమనలంకరించినమాల క్రిందికి జాఱెను. విగ్రహము దరహాసము చేసెను. సీతాదేవి ఆమాలను తనశిరస్సున ధరించెను. గిరిజాదేవి ఆనందముతో ఇట్లు పలికెను. "ఓ సీతా! వినుము. నా ఆశీర్వచనము అమోఘము. నీ అభిలాష నెరవేరును. నారదుని పవిత్ర వచనములు సత్యములు. నీవు మనసుపడిన వరుడే నీకు పతియగును. (చౌ॥ 1-4)

ఛం-మను జాహి< రాచెఉ మిలిహి సో బరు సహజ సుందర సా<వరో।
కరునానిధాన సుజాన సీలు సనేహు జానత రావరో ॥
ఏహి భా<తి గౌరి అసీస సుని సియ సహిత హియ< హరషీ< అలీ।
తులసీ భవానిహి పూజి పుని పుని ముదిత మన మందిర చలీ ॥

నీ అనురక్తికి ఆలవాలమైన ఆ సహజసుందరశ్యామవర్ణుడే నిన్ను చేపట్టును. అతడు పరమదయాళువు, సర్వజ్ఞుడు, నీ శీలమును, భక్తిని(స్నేహమును) అతడెఱుగును."- గౌరీదేవి ఆశీర్వాదములకు సీతతోపాటు ఆమెసఖులుగూడ హర్షితలైరి. సీతాదేవి భవానికి పదేపదే మ్రొక్కులిడుచు, పూజలొనర్చి, ప్రశాంతచిత్తయై తనభవనమునకు చేరెను. అని- తులసీదాసు పలుకుచున్నాడు. (ఛం॥)

సో-జాని గౌరి అనుకూల, సియ హియ హరషు న జాఇ కహి।
మంజుల మంగల మూల, బామ అంగ ఫరకన లగే ॥ 236 ॥

తనమనోరథమును ఎఱింగి గిరిజాదేవి ఆశీర్వదించుటచే సీతాదేవి చెప్పలేనంతగా ఆనందించెను. ఆమెశరీరవామభాగము అదరుట శుభసూచకమయ్యెను. (సో॥ 236)

చౌ- హృదయ< సరాహత సీయ లోనాఈ। గుర సమీప గవనే దోఉ భాఈ ॥
రామ కహా సబు కౌసిక పాహీ<। సరల సుభాఉ ఛుఅత ఛల నాహీ< ॥ 1 ॥
సుమన పాఇ ముని పూజా కీన్హీ। పుని అసీస దుహు భాఇన్హ దీన్హీ ॥
సుఫల మనోరథ హోహు< తుమ్హారే। రాము లఖను సుని భఏ సుఖారే ॥ 2 ॥

కరి భోజను మునిబర బిగ్యానీ । లగే కహన కఛు కథా పురానీ ॥
బిగత దివసు గురు ఆయసు పాఈ । సంధ్యా కరన చలే దౌఉ భాఈ ॥ 3 ॥
ప్రాచీ దిసి ససి ఉయఉ సుహావా । సియ ముఖ సరిస దేఖి సుఖు పావా ॥
బహురి బిచారు కీన్హ మన మాహీఁ । సీయ బదన సమ హిమకర నాహీఁ ॥ 4 ॥

శ్రీరాముడు సీతాదేవి లావణ్యమును మెచ్చుకొనుచుండెను. సోదరులు ఇద్దఱు గురువుగారి కడకు వచ్చిరి. సరళస్వభావుడు, కపటమును ఎఱుగనివాడు ఐన శ్రీరాముడు విషయమునంతయును విశ్వామిత్రునకు నివేదించెను. మునీశ్వరుడు పూలతో దేవతార్చనను ముగించెను. పిమ్మట "మీ మనోరథములు నెరవేరుగాక" అని ఆ ఇరువురు సోదరులను ఆశీర్వదించెను. అది విని రామలక్ష్మణులు ప్రసన్నచిత్తులైరి. విజ్ఞానఖనియైన విశ్వామిత్రముని భోజనానంతరము వారికి అనేకపౌరాణికగాథలను వినిపించెను. ఆ విధముగా దినమంతయు గడిపి, సాయంకాలమున గుర్వాజ్ఞనుబడసి, ఆ ఇద్దఱును సంధ్యోపాసనకై వెళ్లిరి. పూర్వదిశయందు చంద్రోదయమాయెను. సీతాదేవిముఖమునుబోలిన చంద్రబింబమును గాంచి శ్రీరామచంద్రుడు సంతసించెను. కొంచెమాలోచించిన పిదప ఈ చంద్రుడు సీతాదేవి ముఖముతో సమానుడు కాడని భావించెను. (చౌ॥ 1-4)

దో- జనము సింధు పుని బంధు బిషు, దిన మలీన సకలంక ।
సియ ముఖ సమతా పావ కిమి, చందు బాపురో రంక ॥ 237 ॥

సముద్రమీతనిజన్మస్థానము. ఆ సముద్రమునందే విషముగూడ జన్మించెను. కనుక విషము ఇతని తోబుట్టువు. ఇతడు కళంకితుడు. పగలంతయు శోభాహీనుడు. పాపము! అట్టి కళావిహీనుడైన చంద్రుడు సీతాదేవి ముఖమునకెట్లు సాటియగును? (దో॥ 237)

చౌ- ఘటఇ బఢఇ బిరహిని దుఖదాఈ । గ్రసఇ రాహు నిజ సంధిహిఁ పాఈ ॥
కోక సోకప్రద పంకజ ద్రోహీ । అవగున బహుత చంద్రమా తోహీ ॥ 1 ॥
బైదేహీ ముఖ పటతర దీన్హే । హోఇ దోషు బడ అనుచిత కీన్హే ॥
సియ ముఖ ఛబి బిధు బ్యాజ బఖానీ । గుర పహిఁ చలే నిసా బడి జానీ ॥ 2 ॥
కరి ముని చరన సరోజ ప్రనామా । ఆయసు పాఇ కీన్హ బిశ్రామా ॥
బిగత నిసా రఘునాయక జాగే । బంధు బిలోకి కహన అస లాగే ॥ 3 ॥
ఉయఉ అరున అవలోకహు తాతా । పంకజ కోక లోక సుఖదాతా ॥
బోలే లఖను జోరి జుగ పానీ । ప్రభు ప్రభాఉ సూచక మృదు బానీ ॥ 4 ॥

అంతేగాక చంద్రుడు వృద్ధిక్షయములు గలవాడు. విరహాతురులను దుఃఖితులనుగా జేయును. అప్పుడప్పుడు ఇతడు రాహువుచే కబళింపబడుచుండును. ఇతడు చక్రవాకములకు శోకప్రదుడు. కమలములకు ద్రోహము చేయువాడు. "చంద్రా! నీలో ఇన్ని అవగుణములు ఉన్నందున జానకీదేవి ముఖమును నీతో పోల్చుట అనుచితము, దోషము"- అని ఈ విధముగా చంద్ర నెపముతో సీతాదేవి ముఖసౌందర్యమును స్మరించుచు, చాల రాత్రియైనదని గమనించి, గురువునొద్దకు వెళ్లెను. ముని చరణములకు ప్రణమిల్లి, ఆయన అనుమతితో శ్రీరాముడు విశ్రమించెను. రాత్రి గడిచిన పిదప మేల్కొని, తమ్ముని జూచి ఇట్లనెను. "తమ్ముడా! చూడుము. కమలములకును,

చక్రవాకములకును, సమస్త లోకములకును సుఖప్రదమైన అరుణోదయమైనది"- లక్ష్మణుడు చేతులుజోడించి, ప్రభుప్రతాపమును ప్రకటించుచు మృదువచనములతో ఇట్లనెను. (చౌ॥ 1-4)

దో-అరునోదయఁ సకుచే కుముద, ఉడగన జోతి మలీన।
జిమి తుమ్హార ఆగమన సుని, భఏ నృపతి బలహీన ॥ 238 ॥

అరుణోదయముతో కలువలు ముకుళించెను. తారకలు కాంతి విహీనములయ్యెను. అట్లే మీ రాక కారణముగ రాజన్యులందఱును దుర్బలులైరి. (దో॥ 238)

చౌ- నృప సబ నఖత కరహిఁ ఉజిఆరీ। టారి న సకహిఁ చాప తమ భారీ ॥
కమల కోక మధుకర ఖగ నానా। హరషే సకల నిసా అవసానా ॥ 1 ॥
ఐసెహిఁ ప్రభు సబ భగత తుమ్హారే। హోఇహహిఁ టూటేఁ ధనుష సుఖారే ॥
ఉయఉ భాను బిను శ్రమ తమ నాసా। దురే నఖత జగ తేజు ప్రకాసా ॥ 2 ॥
రబి నిజ ఉదయ బ్యాజ రఘురాయా। ప్రభు ప్రతాపు సబ నృపన్హ దిఖాయా ॥
తవ భుజ బల మహిమా ఉదఘాటీ। ప్రగటీ ధను బిఘటన పరిపాటీ ॥ 3 ॥
బంధు బచన సుని ప్రభు ముసుకానే। హోఇ సుచి సహజ పునీత నహానే ॥
నిత్యక్రియా కరి గురు పహిఁ ఆఏ। చరన సరోజ సుభగ సిర నాఏ ॥ 4 ॥
సతానందు తబ జనక బోలాఏ। కౌసిక ముని పహిఁ తురత పఠాఏ ॥
జనక బినయ తిన్హ ఆఇ సునాఈ। హరషే బోలి లిఏ దోఉ భాఈ ॥ 5 ॥

రాత్రులయందు నక్షత్రములవలె మినుకుమినుకులాడుచున్న ఈ రాజులు చీకటివలె దుర్భేద్యమైన ఈ ధనుస్సును భంగపఱచజాలరు. రాత్రి గడిచినంతనే కమలములు, చక్రవాకములు, తుమ్మెదలు, వివిధములైన పక్షులు సంతసించును. అట్లే ధనుర్భంగము జరిగినచో మీభక్తులు సంతసించెదరు. ఇదిగో సూర్యోదయమైనది. అదిగో అంధకారము దూరమైనది. నక్షత్రములు అదృశ్యములైనవి. ప్రపంచమున వెలుగులు నిండినవి. ఓ రఘునాథా! రాజులందఱికిని మీ ప్రతాపమును ప్రకటించుటకే సూర్యుడు ఉదయించుచున్నాడు. మీ భుజబలమును నిరూపించుటకే ఈ ధనుర్భంగము చాటింపబడినది."- తమ్ముని వచనములకు శ్రీరాముడు దరహాసితుడయ్యెను. శ్రీరాముడు సహజముగా నిత్యపవిత్రుడైనను శౌచ స్నానాదులను ఆచరించెను. అనుష్ఠానానంతరము గురుపాదములకు ప్రణమిల్లెను. జనక మహారాజు తనపురోహితుడైన శతానందుని విశ్వామిత్రునికడకు పంపెను. జనకుని విన్నపమును ఆతడు మునికి వినిపించెను. విశ్వామిత్రుడు సంతుష్టుడై సోదరులిద్దఱిని తన యొద్దకు పిలిచెను. (చౌ॥ 1-5)

దో-సతానంద పద బంది ప్రభు, బైఠే గుర పహిఁ జాఇ।
చలహు తాత ముని కహేఉ తబ, పఠవా జనక బోలాఇ ॥ 239 ॥

శ్రీరాముడు శతానందులకు నమస్కరించి, గురువునొద్ద కూర్చొనెను. అప్పుడు విశ్వామిత్రుడు "నాయనా! పద. జనక మహారాజు పిలువనంపినాడు"- అనియనెను. (దో॥ 239)

మాసపారాయణము-ఎనిమిదవ విరామము

నవాహ్నకపారాయణము-రెండవ విరామము

శివ ధనుర్భంగము

చౌ- సీయ స్వయంబరు దేఖిఅ జాఈ। ఈసు కాహి ధొఀ దేఇ బడాఈ ॥
లఖన కహా జస భాజను సోఈ। నాథ కృపా తవ జాపర హోఈ ॥ 1 ॥
హరషే ముని సబ సుని బర బానీ। దీన్హి అసీస సబహిఀ సుఖు మానీ ॥
పుని మునిబృంద సమేత కృపాలా। దేఖన చలే ధనుషమఖ సాలా ॥ 2 ॥
రంగభూమి ఆఏ దొఉ భాఈ। అసి సుధి సబ పురబాసిన్హ పాఈ ॥
చలే సకల గృహ కాజ బిసారీ। బాల జుబాన జరఠ నర నారీ ॥ 3 ॥
దేఖీ జనక భీర భై భారీ। సుచి సేవక సబ లిఏ హఀకారీ ॥
తురత సకల లోగన్హ పహిఀ జాహూ। ఆసన ఉచిత దేహు సబ కాహూ ॥ 4 ॥

“మనము సీతాస్వయంవరమును చూడవలెను. భగవదనుగ్రహము ఎవరిపై ప్రసరించునో చూచెదము”- అని విశ్వామిత్రుడు పలుకగా లక్ష్మణుడు ఇట్లనెను. “ప్రభూ! మీకృప ఎవరిపై నుండునో వారే ఈ అదృష్టమునకు నోచుకొందురు.”- లక్ష్మణుని ఈ మంచి మాటలను విని, సంతసించి, మునులు వారిని ఆశీర్వదించిరి. కృపానిధియైన శ్రీరాముడు మునులతోగూడి ధనుర్యాగశాలకు వెళ్లెను. సోదరులిద్దఱును రంగభూమికి వచ్చినట్లు తెలియగనే నగరమునందలి స్త్రీ పురుషులు, బాలురు, యువకులు, వృద్ధులు అందఱును తమ పనులనన్నింటిని విడిచిపెట్టి, అచటికి చేరిరి. ఆ మహాసమూహమునుగాంచి, జనకమహారాజు తనకు విశ్వాసపాత్రులైన సేవకులను బిలిచి, “మీరు వెంటనే సభకు వచ్చిన వారి నందఱిని ఉచితాసనములపై యథా యోగ్యముగ, కూర్చుండ బెట్టుడు”- అని చెప్పెను. (చౌ॥ 1-4)

దో- కహి మృదు బచన బినీత తిన్హ, బైఠారే నర నారి।
ఉత్తమ మధ్యమ నీచ లఘు, నిజ నిజ థల అనుహారి ॥ 240 ॥

ఆ సేవకులు వినయపూర్వకముగా మృదువచనములను బల్కుచు విచ్చేసిన వారినందఱిని (పెద్ద, చిన్న, ఉత్తమ, మధ్యమ తారతమ్యములను గమనించుచు) యథాయోగ్యముగ సుఖాసీనులను గావించిరి. (దో॥ 240)

చౌ- రాజకుఅఀర తెహి అవసర ఆఏ। మనహుఀ మనోహరతా తన ఛాఏ ॥
గునసాగర నాగర బర బీరా। సుందర స్యామల గౌర సరీరా ॥ 1 ॥
రాజ సమాజ బిరాజత రూరే। ఉడగన మహుఀ జను జుగ బిధు పూరే ॥
జిన్హ కేఀ రహీ భావనా జైసీ। ప్రభు మూరతి తిన్హ దేఖీ తైసీ ॥ 2 ॥
దేఖహిఀ రూప మహా రనధీరా। మనహుఀ బీర రసు ధరేఀ సరీరా ॥
డరే కుటిల నృప ప్రభుహి నిహారీ। మనహుఀ భయానక మూరతి భారీ ॥ 3 ॥
రహే అసుర ఛల ఛోనిప బేషా। తిన్హ ప్రభు ప్రగట కాల సమ దేఖా ॥
పురబాసిన్హ దేఖే దొఉ భాఈ। నర భూషన లోచన సుఖదాఈ ॥ 4 ॥

మూర్తీభవించిన సౌందర్యములాయనునట్లు ఆ రాకుమారులు (రామలక్ష్మణులు)సభలో ఆసీనులైరి. వారి వన్నెచిన్నెలు సర్వాకర్షకములై ఒప్పుచుండెను. సద్గుణనిధులు, అస్త్రవిద్యావిశారదులు, మహావీరులు, ఐనట్టి, వారు తారాగణములమధ్య ఇద్దఱు చంద్రులవలె ఆ రాజసమూహములో ప్రకాశించిరి. సభలోని వారికందఱికిని వారివారి హృదయములలోని భావములకనుగుణముగా శ్రీరామచంద్రుడు కన్పట్టెను. శ్రీరామచంద్రప్రభువును రణధీరులైన రాజన్యులు ఆకృతిదాల్చినవీరరసముగా జూచిరి. కుటిలురు భయంకరమూర్తిగా గాంచి భీతిల్లిరి. మాఱువేషములలోనున్న రాక్షసులు ప్రభువును కాలయమునిగా గాంచిరి. నగరవాసులు ఆ ఇరువురు సోదరులను నేత్రానందకరులైన పురుషోత్తములనుగా దర్శించిరి. (చౌ॥ 1-4)

దో- నారి బిలోకహిఀ హరషి హియఀ, నిజ నిజ రుచి అనురూప ।
జను సోహత సింగార ధరి, మూరతి పరమ అనూప ॥ 241 ॥

స్త్రీలందఱును హర్షితహృదయలై తమతమ భావములననుసరించి, మూర్తీభవించిన శృంగార రసముగా గాంచిరి. (దో॥ 241)

చౌ- బిదుషన్హ ప్రభు బిరాటమయ దీసా । బహు ముఖ కర పగ లోచన సీసా ॥
జనక జాతి అవలోకహిఀ కైసేఀ । సజన సగే ప్రియ లాగహిఀ జైసేఀ ॥ 1 ॥
సహిత బిదేహ బిలోకహిఀ రానీ । సిసు సమ ప్రీతి న జాతి బఖానీ ॥
జోగిన్హ పరమ తత్త్వమయ భాసా । సాంత సుద్ధ సమ సహజ ప్రకాసా ॥ 2 ॥
హరిభగతన్హ దేఖే దోఉ భ్రాతా । ఇష్టదేవ ఇవ సబ సుఖ దాతా ॥
రామహి చితవ భాయఀ జెహి సీయా । సో సనేహు సుఖు నహిఀ కథనీయా ॥ 3 ॥
ఉర అనుభవతి న కహి సక సోఊ । కవన ప్రకార కహై కబి కోఊ ॥
ఏహి బిధి రహా జాహి జస భాఊ । తెహిఀ తస దేఖెఉ కోసలరాఊ ॥ 4 ॥

పండితులు ప్రభువును అనేకములైన ముఖములు, చేతులు, పాదములు, శిరస్సులు గల విరాట్ స్వరూపునిగా దర్శించిరి. జనకుని బంధువులు ఆయనను తమఆత్మీయునిగా తలపోసిరి. జనకుని రాణులు ఆయనను వాత్సల్య భావముతో బాలునిగా భావించిరి. వారిప్రీతి వర్ణనాతీతము. యోగులు శుద్ధ శాంతస్వరూపుడైన పరబ్రహ్మగా కనుగొనిరి. భక్తులు ఆయిరువురిని సుఖప్రదాతలైన తమ ఇష్టదేవతలుగా తలంచిరి. సీతాదేవి ఆ ప్రభువును అనిర్వచనీయప్రేమానందమూర్తిగా గాంచెను. ఆమె తనహృదయములోగలిగిన ప్రేమసుఖానుభూతిని ప్రకటింపలేక పోయెను. ఇంక కవియెట్లు ప్రకటింప గలడు? ఈ విధముగా వారందఱును ఆ కోసలరాకుమారుని తమతమ హృదయములలోని భావములకు అనురూపముగా దర్శించిరి. (చౌ॥ 1-4)

దో-రాజత రాజ సమాజ మహుఀ, కోసలరాజ కిసోర ।
సుందర స్యామల గౌర తన, బిస్వ బిలోచన చోర ॥ 242 ॥

శ్యామల, గౌరవర్ణ శరీరులైన ఆ అయోధ్యారాకుమారులు ఈ విధముగా అందఱిదృష్టిని ఆకట్టుకొని, సభలో విరాజిల్లిరి. (దో॥ 242)

చౌ- సహజ మనోహర మూరతి దోఊ। కోటి కామ ఉపమా లఘు సోఊ ॥
సరద చంద నిందక ముఖ నీకే। నీరజ నయన భావతే జీ కే ॥ 1 ॥
చితవని చారు మార మను హరనీ। భావతి హృదయ జాతి నహిఁ బరనీ ॥
కల కపోల శ్రుతి కుండల లోలా। చిబుక అధర సుందర మృదు బోలా ॥ 2 ॥
కుముదబంధు కర నిందక హాఁసా। భృకుటీ బికట మనోహర నాసా ॥
భాల బిసాల తిలక ఝులకాహీఁ। కచ బిలోకి అలి అవలి లజాహీఁ ॥ 3 ॥
పీత చౌతనీఁ సిరన్హి సుహాఈఁ। కుసుమ కలీఁ బిచ బీచ బనాఈఁ ॥
రేఖేఁ రుచిర కంబు కల గీవాఁ। జను త్రిభువన సుషమా కీ సీవాఁ ॥ 4 ॥

వారిమూర్తులు సహజమనోహరములైనవి. కోటిమన్మథుల సౌందర్యములుగూడ వారి అందచందములకు సాటిగావు. శరత్పూర్ణిమాచంద్రుడుగూడ వారిముందు దిగదుడుపే- వారికమల నయనశోభలు అందఱికిని మనోరంజకములాయెను. వారిచూపులు అందఱికిని ప్రీతికరములాయెను, అవి మన్మథునిగూడ మురిపించుచుండెను, అవి వర్ణనాతీతములు, కపోలముల నిగనిగలు మనోహరములు, కర్ణకుండలములు చంచలములు, చుబుకములు, పెదవులు మిక్కిలి మనోజ్ఞములు, పలుకులు అతిమధురములు, చిఱునవ్వులు చంద్రకిరణములను పరిహసించును, కనుబొమలు, నాసికలు, ఫాలతిలకములు పరమాకర్షణీయములు. నల్లనికేశపాశములు మధుపాళిని మరపించుచుండెను శిరోభూషణములైన పచ్చనిఉష్ణీషముల (పాగాల) మధ్య గల పూలనగిషీలు నేత్రానందకరములు. శంఖములవంటి కంఠసీమలపై అలరారు త్రిరేఖలు ముల్లోకముల సౌందర్యములకు పరాకాష్ఠగా నుండెను. (చౌ॥ 1-4)

దో- కుంజర మని కంఠా కలిత, ఉరన్హి తులసికా మాల।
బృషభ కంధ కేహరి ఠవని, బల నిధి బాహు బిసాల ॥ 243 ॥

వారి హృదయసీమలను గజముక్తామణుల సుందరహారములు, తులసీమాలలు అలంకరించి యుండెను. వారిభుజస్కంధములు వృషభములమూపురములవలె బలిష్ఠములై సమున్నతములై యుండెను. నిలబడియున్నప్పుడు వారు సింహకిశోరములవలె ధీరగంభీరులై యుండిరి. వారి బాహువులు దీర్ఘములు, బలిష్ఠములు. (దో॥ 243)

చౌ- కటి తూనీర పీత పట బాఁధేఁ। కర సర ధనుష బామ బర కాఁధేఁ ॥
పీత జగ్య ఉపబీత సుహాఏ। నఖ సిఖ మంజు మహాఛబి ఛాఏ ॥ 1 ॥
దేఖి లోగ సబ భఏ సుఖారే। ఏకటక లోచన చలత న తారే ॥
హరషే జనకు దేఖి దోఉ భాఈ। ముని పద కమల గహే తబ జాఈ ॥ 2 ॥
కరి బినతీ నిజ కథా సునాఈ। రంగ అవని సబ మునిహి దెఖాఈ ॥
జహఁ జహఁ జాహిఁ కుఅఁర బర దోఊ। తహఁ తహఁ చకిత చితవ సబు కోఊ ॥ 3 ॥
నిజ నిజ రుఖ రామహి సబు దేఖా। కోఉ న జాన కఛు మరము బిసేషా ॥
భలి రచనా ముని నృప సన కహెఊ। రాజాఁ ముదిత మహాసుఖ లహెఊ ॥ 4 ॥

తూణీరములు కటిఘటితములై యుండెను. పీతాంబరములతో, చేతులవిల్లంబులతో, మెడలపై యజ్ఞోపవీతములతో, ఆ రాకుమారులు ఆపాదమస్తకము మధురాకృతులు గల్గియుండిరి. అచటి వారెల్లరు వారిని రెప్పవాల్పక చూడసాగిరి. జనకమహారాజు వారిని జూచి ముచ్చటపడుచు విశ్వామిత్రుని పాదములకు ప్రణమిల్లెను. అతడు మునికి శివధనుస్సుకథను వినిపించి, రంగభూమిని చూపించెను. ముద్దులొలుకు రాకుమారులు వెళ్లిన ప్రతిప్రదేశమునందును జనులు ఆశ్చర్యచకితులైచూడసాగిరి. శ్రీరాముడు తమనే చూచుచున్నట్లు అందఱును భావించిరి. ఈ రహస్యమెవ్వరికిని బోధపడలేదు. మునీశ్వరుడు రంగభూమిని మెచ్చుకొనెను. జనకుడు సంతుష్టుడాయెను. (చౌ॥ 1-4)

దో- సబ మంచన్హ తేఁ మంచు ఎక, సుందర బిసద బిసాల ।
మని సమేత దోఉ బంధు తహఁ, బైఠారే మహిపాల ॥ 244 ॥

సమున్నత సుందర-ఆసనములపై జనకుడు మునిని, రామలక్ష్మణులను ఆసీనులుగా జేసెను. (దో॥ 244)

చౌ- ప్రభుహి దేఖి సబ నృప హియఁ హారే । జను రాకేస ఉదయ భఏఁ తారే ॥
అసి ప్రతీతి సబ కే మన మాహీఁ । రామ చాప తోరబ సక నాహీఁ ॥ 1 ॥
బిను భంజెహుఁ భవధను బిసాలా । మేలిహి సీయ రామ ఉర మాలా ॥
అస బిచారి గవనహు ఘర భాఈ । జసు ప్రతాపు బలు తేజు గవాఁఈ ॥ 2 ॥
బిహసే అపర భూప సుని బానీ । జే అబిబేక అంధ అభిమానీ ॥
తోరెహుఁ ధనుషు బ్యాహు అవగాహా । బిను తోరేఁ కో కుఅఁరి బిఆహా ॥ 3 ॥
ఏక బార కాలఉ కిన హోఊ । సియ హిత సమర జితబ హమ సోఊ ॥
యహ సుని అవర మహిప ముసుకానే । ధరమసీల హరిభగత సయానే ॥ 4 ॥

శ్రీరామచంద్రునిజూచిన రాజన్యులందఱును రాకాసుధాకరునిముందు తారకలవలె తేజోవిహీనులైరి. "శ్రీరాముడే ధనుర్భంగముగావించును. ఇందు సందేహము లేదు"- అని అందఱును విశ్వసించిరి. "శివధనుర్భంగవిషయముమాట ఎట్లున్నను సీతాదేవి శ్రీరాముని కంఠమున విజయమాలను అలంకరించుట తథ్యము. కావున కీర్తి, ప్రతాపము, బలము, తేజస్సు- అన్నింటిని మఱచిపోయి, మన ఇండ్లకు పోవుదము. రండు" అని కొందఱు తమనిశ్చితభావములను ప్రకటించిరి. వారి మాటలను విని, అవివేకులు, అజ్ఞానాంధులు, దురభిమానులు ఐన మఱికొందఱు రాజులు వారిని పరిహాసముచేయుచు "ధనుర్భంగము కావించినను శ్రీరామునివివాహము సీతతో జరుగుట అసంభవము. ధనుర్భంగము కానిచో అది యెట్లు జరుగును? కాల యముడే వచ్చి ఎదిరించినను అతనితో పోరుసల్పుటకు మేము సిద్ధము"- అని పల్కిరి. ఆ మూర్ఖులను జూచి, ధర్మశీలురు, హరిభక్తులైన రాజులు నవ్వుకొనిరి. (చౌ॥ 1-4)

సో- సీయ బిఆహబి రామ, గరబ దూరి కరి నృపన్హ కే ।
జీతి కో సక సంగ్రామ, దసరథ కే రనబాఁకురే ॥ 245 ॥

వారు (ఆ సజ్జనులు) పలికిరి. "ఈ రాజులగర్వములవణచి శ్రీరాముడు సీతను తప్పకుండా పెండ్లియాడును. రణధీరులైన దశరథకుమారులను యుద్ధములో ఎదుర్కొని జయింపగల వారెవ్వరు? (సో॥ 245)

చౌ- బ్యర్థ మరహు జని గాల బజాఈ । మన మోదకన్హి కి భూఖ బుతాఈ ॥
సిఖ హమారి సుని పరమ పునీతా । జగదంబా జానహు జియఁ సీతా ॥ 1 ॥
జగత పితా రఘుపతిహి బిచారీ । భరి లోచన ఛబి లేహు నిహారీ ॥
సుందర సుఖద సకల గున రాసీ । ఏ దోఉ బంధు సంభు ఉర బాసీ ॥ 2 ॥
సుధా సముద్ర సమీప బిహాఈ । మృగజలు నిరఖి మరహు కత ధాఈ ॥
కరహు జాఇ జా కహుఁ జోఇ భావా । హమ తౌ ఆజు జనమ ఫలు పావా ॥ 3 ॥
అస కహి భలే భూప అనురాగే । రూప అనూప బిలోకన లాగే ॥
దేఖహిఁ సుర నభ చఢే బిమానా । బరషహిఁ సుమన కరహిఁ కల గానా ॥ 4 ॥

వ్యర్థ ప్రేలాపనలతో ప్రాణములను పోగొట్టుకొనవద్దు. ఊహాజనిత మధురపదార్థములతో ఆకలి తీరదు. మా పవిత్ర సూచనను పాటించి, సీతాదేవిని సాక్షాత్తు లోకమాతగా శ్రీరామచంద్రుని జగత్ పితగా ఎఱుంగుడు. ఆయన సౌందర్యమును కన్నులార ఆస్వాదింపుడు. సుందరులు, సుఖప్రదాయకులు సద్గుణసంపన్నులు ఐన రామలక్ష్మణులు ఎల్లప్పుడును శివుని హృదయములో నివసింతురు. ప్రక్కనే ఉన్న (సమీపముననేయున్న) అమృత సాగరమును వదలి ఎండమావులకై పరుగెత్తుచు ఏల మరణించెదరు? అనగా జగజ్జననియైన సీతాదేవిని వ్యర్థముగా ఏలకోరెదరు? సరే మీ ఇష్టమువచ్చినట్లు ప్రవర్తింపుడు. మేము మాత్రము మా జన్మలు ధన్యమైనట్లు తలంచెదము."- ఈవిధముగా పలికి, సజ్జనులైన ఆ రాజులు భక్తి తత్పరులై రాముని అనుపమసౌందర్యమును తనివితీరగ్రోలిరి. దేవతలు ఆకాశమున విమానములలో నుండి ఈ దృశ్యమును గాంచుచు పుష్పవృష్టిని గురిపించిరి. మధురగానములను వినిపించిరి. (చౌ॥ 1-4)

దో- జాని సుఅవసరు సీయ తబ, పఠఈ జనక బోలాఇ ।
చతుర సఖీఁ సుందర సకల, సాదర చలీఁ లవాఇ ॥ 246 ॥

ఇదియే సరియైనసమయమని భావించి, జనకుడు సీతాదేవిని పిలువనంపెను. ఆమెను సుందరీమణులైన చెలులు స్వయంవరమునకు తోడ్కొని వచ్చిరి. (దో॥ 246)

చౌ- సియ సోభా నహిఁ జాఇ బఖానీ । జగదంబికా రూప గున ఖానీ ॥
ఉపమా సకల మోహి లఘు లాగీఁ । ప్రాకృత నారి అంగ అనురాగీఁ ॥ 1 ॥
సియ బరనిఅ తెఇ ఉపమా దేఈ । కుకబి కహాఇ అజసు కో లేఈ ॥
జౌఁ పటతరిఅ తీయ సమ సీయా । జగ అసి జుబతి కహాఁ కమనీయా ॥ 2 ॥
గిరా ముఖర తన అరధ భవానీ । రతి అతి దుఖిత అతను పతి జానీ ॥
బిష బారునీ బంధు ప్రియ జేహీ । కహిఅ రమాసమ కిమి బైదేహీ ॥ 3 ॥
జౌఁ ఛబి సుధా పయోనిధి హోఈ । పరమ రూపమయ కచ్ఛపు సోఈ ॥
సోభా రజు మందరు సింగారూ । మథై పాని పంకజ నిజ మారూ ॥ 4 ॥

జగజ్జననియైన సీతాదేవిసౌందర్యము వర్ణనాతీతము. ఆమె సద్గుణసౌందర్యరాశి. సామాన్య స్త్రీలను వర్ణించు సందర్భమున ఉపయోగింపబడు ఉపమానములెవ్వియును ఆమె విషయమున పనికిరావు. ఈ ఉపమానములతో

సీతాదేవిని వర్ణించి, ఎవరు 'కుకవి'గా అపకీర్తిపాలగుదురు? వేఱొక స్త్రీతో పోల్చుదమనిన ప్రపంచమున అట్టి మఱియొకసౌందర్యవతి లేనేలేదు. సరస్వతీదేవి ఎక్కువగా మాట్లాడునది. భవాని అర్ధాంగిని, అనగా సగము స్త్రీ, సగము పురుషుడు. మన్మథునిభార్య రతీదేవి తన భర్త 'అనంగుడు' అగుటచే విచారగ్రస్తయై యున్నది. విషము, మదిరలకు తోబుట్టువైన లక్ష్మీదేవితో ఈమెను పోల్చుట తగదు. లావణ్యమను అమృత సాగరమును పరమసౌందర్య మనెడి కూర్మమును కుదురుగా జేసి, శోభను త్రాడుగా జేసి, శృంగారరసమును మందరపర్వతముగా జేసి, మన్మథుడు స్వయముగా మథించినచో- (చౌ॥ 1-4)

దో-ఏహి బిధి ఉపజై లచ్ఛి జబ, సుందరతా సుఖ మూల ।
తదపి సకోచ సమేత కబి, కహహిఁ సీయ సమతూల ॥ 247 ॥

అట్టి మథనమువలన శృంగారదేవతయైన లక్ష్మీదేవి ఉద్భవించినను ఆమె కూడ సీతాదేవికి సాటిరాదు. అనగా లావణ్య పరమ సౌందర్య శోభాశృంగారముల మధురాకృతియే సీతాదేవి. (దో॥ 247)

చౌ-చలీఁ సంగ లై సఖీఁ సయానీ। గావత గీత మనోహర బానీ ॥
సోహ నవల తను సుందర సారీ। జగత జనని అతులిత ఛబి భారీ ॥ 1 ॥
భూషన సకల సుదేస సుహాఏ। అంగ అంగ రచి సఖిన్హ బనాఏ ॥
రంగభూమి జబ సియ పగు ధారీ। దేఖి రూప మోహే నర నారీ ॥ 2 ॥
హరషి సురన్హ దుందుభీఁ బజాఈఁ। బరసి ప్రసూన అపఛరా గాఈఁ ॥
పాని సరోజ సోహ జయమాలా। అవచట చితఏ సకల భుఆలా ॥ 3 ॥
సీయ చకిత చిత రామహి చాహా। భఏ మోహబస సబ నరనాహా ॥
ముని సమీప దేఖే దోఉ భాఈ। లగే లలకి లోచన నిధి పాఈ ॥ 4 ॥

చతురలైన ఆమెసఖులు మధురగీతములను గానముచేయుచు ఆమెవెంట నడిచిరి. అందమైననవినూత్నవస్త్రములతో సుశోభితయైన జగజ్జనని (సీతమ్మ) నిరుపమానసౌందర్యరాశిగా శోభిల్లుచుండెను. సఖులచే సర్వాలంకారభూషితయై ఆమె అలరారుచుండెను. సీతాదేవి స్వయంవరసభలో అడుగిడినంతనే ఆమెదివ్యసౌందర్యశోభలకు స్త్రీపురుషులెల్లరును ముగ్ధులైరి. దేవతలు పరమానందముతో దుందుభులు మ్రోగించిరి. అప్సరసలు గీతములను ఆలపించుచు పుష్పవృష్టిగురిపించిరి. సీతాదేవికరకమలములయందు జయమాల శోభిల్లుచుండెను. ఆమె ఒక్కసారి సభలోని రాజన్యులనందఱిని పరికించి చూచెను. ఆమెచకితచిత్తము తహతహపాటుతో కేవలము శ్రీరాముని దర్శనమునకై ఆరాటపడసాగెను. రాజులందఱును మోహవివశులైరి. ముని ప్రక్కన ఆసీనులైయున్న రామలక్ష్మణులను జూచి, ఆమెనేత్రములు నిధినిగాంచినట్లు ఆనందపరవశమైనవి. (ఆ చూపులు అచటి నుండి మఱలిరాలేదు.) (చౌ॥ 1-4)

దో-గురజన లాజ సమాజు బడ, దేఖి సీయ సకుచాని।
లాగి బిలోకన సఖిన్హ తన, రఘుబీరహి ఉర ఆని ॥ 248 ॥

సీతాదేవి గురుజనుల యెదుట ఇతర సదస్యుల సమ్ముఖమున సిగ్గు పడినదై, శ్రీరాముని తదేక దృష్టితో గాంచుటకు సంకోచించి, ఆయనరూపమును తనహృదయమునందే నిల్పుకొని, సఖులవైపు తిరిగెను. (దో॥ 248)

చౌ- రామ రూపు అరు సియ ఛబి దేఖేఁ। నర నారిన్హ పరిహరీఁ నిమేషేఁ॥
సోచహిఁ సకల కహత సకుచాహీఁ। బిధి సన బినయ కరహిఁ మన మాహీఁ॥ 1 ॥
హరు బిధి బేగి జనక జడతాఈ। మతి హమారి అసి దేహి సుహాఈ॥
బిను బిచార పను తజి నరనాహూ। సీయ రామ కర కరై బిబాహూ॥ 2 ॥
జగు భల కహిహి భావ సబ కాహూ। హఠ కీన్హేఁ అంతహుఁ ఉర దాహూ॥
ఏహిఁ లాలసాఁ మగన సబ లోగూ। బరు సాఁవరో జానకీ జోగూ॥ 3 ॥
తబ బందీజన జనక బొలాఏ। బిరిదావలీ కహత చలి ఆఏ॥
కహ నృపు జాఇ కహహు పన మోరా। చలే భాట హియఁ హరషు న థోరా॥ 4 ॥

సభాసదులందఱును సీతారాములరూపవైభవములను రెప్పలార్పక చూడసాగిరి. వారు తమఆనందములను బయటికి ప్రకటింపక మనస్సులలోనే పదిలపఱచుకొనిరి. పిదప వారు బ్రహ్మదేవుని గూర్చి లోలోన ఇట్లు ప్రార్థించిరి. "ఓ విధాతా! జనకుడు పట్టుదలను వీడి, సముచితముగా ప్రవర్తించుగాక. తనప్రతిజ్ఞను ప్రక్కనబెట్టి నిస్సంకోచముగా సీతాదేవిని శ్రీరామునకిచ్చి, వివాహము చేయుగాక. ఇదియే సరియైన విధానము. అపుడు జనకుడు అందఱి మన్ననలను అందుకొనును. లేక అతడు పట్టుదలను వీడనిచో పశ్చాత్తాపపడక తప్పదు." అందఱును ఇట్లే అభిప్రాయపడుచుండిరి. జానకీరమణికి ఈ శ్యామ సుందరుడే తగిన వరుడని భావించుచుండిరి. రాజు వందిమాగధులను పిలిపింపగా వారు ఆయనకీర్తిని పొగడుచు వచ్చిరి. రాజు "మీరు వెళ్లి నా ప్రతిజ్ఞను చాటుడు" అని వారిని ఆదేశించెను. వారు సంతోషముతో వెళ్లిరి. (చౌ॥ 1-4)

దో- బోలే బందీ బచన బర, సునహు సకల మహిపాల।
పన బిదేహ కర కహహిఁ హమ, భుజా ఉఠాఇ బిసాల॥ 249 ॥

వారు గంభీరముగా ఇట్లు పలికిరి. "ఓ రాజులారా! మేము జనకమహారాజుగారి దృఢప్రతిజ్ఞను ఎలుగెత్తి చాటుచున్నాము. (దో॥ 249)

చౌ- నృప భుజబలు బిధు సివధను రాహూ। గరుఅ కఠోర బిదిత సబ కాహూ॥
రావను బాను మహాభట భారే। దేఖి సరాసన గవఁహిఁ సిధారే॥ 1 ॥
సోఇ పురారి కోదండు కఠోరా। రాజ సమాజ ఆజు జోఇ తోరా॥
త్రిభువన జయ సమేత బైదేహీ। బినహిఁ బిచార బరఇ హఠి తేహీ॥ 2 ॥
సుని పన సకల భూప అభిలాషే। భటమానీ అతిసయ మన మాఖే॥
పరికర బాఁధి ఉఠే అకులాఈ। చలే ఇష్టదేవన్హ సిర నాఈ॥ 3 ॥
తమకి తాకి తకి సివధను ధరహీఁ। ఉఠఇ న కోటి భాఁతి బలు కరహీఁ॥
జిన్హ కే కఛు బిచారు మన మాహీఁ। చాప సమీప మహీప న జాహీఁ॥ 4 ॥

రాజులభుజబలమనెడి చంద్రునకు ఈ శివధనుస్సు ఒక రాహువువంటిది. ఇది 'బరువైనది, కఠినమైనది' అను విషయమును ఎల్లరును ఎఱుగుదురు. మహాబలశాలురైన రావణుడు, బాణాసురుడు గూడ, దీనిని గాంచి, వెంటనే

తిన్నగా నిష్క్రమించిరి. సాటిలేని ఈ శివధనుస్సును ఈ సభలో భంగము చేసిన వానిని జనకసుత వరించును. అతడు త్రిభువనవిజేతయే యగును." ఈ రాజప్రతిజ్ఞను విని, రాజన్యులెల్లరును పేరాసకులోనైరి. మనస్సులలో ఆరాటముతో దురభిమానులైన ఈర్ష్యాళువులు నడుము బిగించి, తమ ఇష్ట దైవములను స్మరించుకొనుచు ముందుకు రాసాగిరి. వారు ఆవేశముతో శివధనుస్సు వైపు చూచిరి. దానిపై దృష్టిని నిలిపి, బలమునంతయును ఉపయోగించుచు దానిని ఎత్తుటకు ప్రయత్నించిరి. కాని అది కదలనైన కదలలేదు. వివేకవంతులైన కొందఱు ఆ ధనుస్సుచాయలకే వెళ్లలేదు. (చౌ॥ 1-4)

దో- తమకి ధరహిఁ ధను మూఢ నృప, ఉఠఇ న చలహిఁ లజాఇ ।
మనహుఁ పాఇ భట బాహుబలు, అధికు అధికు గరుఆఇ ॥ 250 ॥

మూర్ఖులైన రాజులు తమకముతో ధనుస్సును తాకు చుండిరి. కాని దానిని కదలింప లేక సిగ్గుతో తలవంచుకొని, వెనుకకు మఱలుచుండిరి. ఆ యోధుల బాహుబలములను గ్రహించి, ఆ ధనుస్సు ఇంకను బరువెక్కుచున్నట్లు ఉండెను. (దో॥ 250)

చౌ- భూప సహస దస ఏకహి బారా । లగే ఉఠావన టరఇ న టారా ॥
డగఇ న సంభు సరాసను కైసేఁ । కామీ బచన సతీ మను జైసేఁ ॥ 1 ॥
సబ నృప భఏ జోగు ఉపహాసీ । జైసేఁ బిను బిరాగ సన్న్యాసీ ॥
కీరతి బిజయ బీరతా భారీ । చలే చాప కర బరబస హారీ ॥ 2 ॥
శ్రీహత భఏ హారి హియఁ రాజా । బైఠే నిజ నిజ జాఇ సమాజా ॥
నృపన్హ బిలోకి జనకు అకులానే । బోలే బచన రోష జను సానే ॥ 3 ॥
దీప దీప కే భూపతి నానా । ఆఏ సుని హమ జో పను ఠానా ॥
దేవ దనుజ ధరి మనుజ సరీరా । బిపుల బీర ఆఏ రనధీరా ॥ 4 ॥

పిదప పదివేల మంది రాజన్యులు ఒక్కుమ్మడిగా ఆ ధనువును కదలింప ప్రయత్నించిరి. కాని వారి ప్రయత్నములెల్లను వమ్మయ్యెను. కాముకునిఇచ్చకపుమాటలు పతివ్రతమనస్సును చలింపజేయజాలనట్లు వారిబలములు శివధనుస్సును కదలింప లేకపోయెను. వైరాగ్యము లేని సన్న్యాసి వలె వారందఱును నవ్వులపాలైరి. వారు తమకీర్తిని, విజయమును, వీరత్వమును ధనుస్సునకప్పగించి, నిస్పృహాయ స్థితిలో వెనుకకు మఱలిరి. రాజన్యులందఱును పరాజితులై నిరాశానిఃస్పృహలతో తమ తమ స్థానములకు చేరి చతికిలబడిరి. వారిని జూచి జనకమహారాజు కోపముతో పలికెను. "మేము చేసిన ప్రతిజ్ఞను విని, ప్రపంచము యొక్క నలుమూలలనుండి పెక్కుమంది రాజులు విచ్చేసిరి. దేవతలు, దైత్యులు గూడ మానవాకారములతో వచ్చినారు. వేటే వీరులు, యోధులు గూడ విచ్చేసిరి. (చౌ॥ 1-4)

దో- కుఅఁరి మనోహర బిజయ బడి, కీరతి అతి కమనీయ ।
పావనిహార బిరంచి జను, రచేఉ న ధను దమనీయ ॥ 251 ॥

మనోహారిణియైన కన్యకామణిని, అఖండవిజయమును, శాశ్వత కీర్తిని పొందదగిన మహావీరుని బ్రహ్మ ఇంత వఱకు సృష్టింపనే లేదని నాకనిపించుచున్నది. అట్లే అమోఘమైన ఈ ధనుస్సును, దీనిని భంగపఱచగలవీరుని

బ్రహ్మ సృష్టింపలేదు, సృష్టింపలేడు. అంతరార్థమేమనగా బ్రహ్మ సృష్టికి అతీతుడైన శ్రీరాముడు మాత్రమే శివధనుర్భంగముగావించి, మనోహారిణియైన కన్యకామణిని, అఖండ విజయమును, శాశ్వత కీర్తిని పొందగలడు. (దో॥ 251)

చౌ- కహహు కాహి యహు లాభు న భావా। కాహుఀ న సంకర చాప చఢావా ॥
రహఉ చఢాఉబ తోరబ భాఈ। తిలు భరి భూమి న సకే ఛడాఈ ॥ 1 ॥
అబ జని కోఉ మాఖై భట మానీ। బీర బిహీన మహీ మైఀ జానీ ॥
తజహు ఆస నిజ నిజ గృహ జాహూ। లిఖా న బిధి బైదేహి బిబాహూ ॥ 2 ॥
సుకృతు జాఇ జౌఀ పను పరిహరఉఀ। కుఅఁరి కుఆరి రహఉ కా కరఉఀ ॥
జౌఀ జనతేఉఀ బిను భట భుబి భాఈ। తౌ పను కరి హోతేఉఀ న హఀసాఈ ॥ 3 ॥
జనక బచన సుని సబ నర నారీ। దేఖి జానకిహి భఏ దుఖారీ ॥
మాఖె లఖను కుటిల భఇఀ భౌఀహేఀ। రదపట ఫరకత నయన రిసౌఀహేఀ ॥ 4 ॥

జనకుడు ఇంకను ఇట్లు వచించెను. "ఈ బహుమతులకై ఆశపడినవారు ఎవ్వరు? కాని ఎవ్వరూ శివధనుస్సును ఎక్కుపెట్టలేకపోయిరి. ఎక్కుపెట్టుట, విఱుచుట వేరే సంగతులు. వాటిని అటు ఉండనిండు కాని ధనుస్సును వారెవ్వరునూ ఇసుమంతయును కదలింపలేకపోయిరి. పృథ్విలో వీరుడైన వాడు ఒక్కడూలేడని నేను భావించినచో అభిమానము ఉన్నవాడెవ్వడును తప్పుగా తలంపరాదు. మీ ఆశలనన్నింటిని వదలుకొని, గృహోన్ముఖులు కండు. సీతావివాహమును బ్రహ్మ నిర్ణయింపలేదేమో? (సీతమ్మ బ్రహ్మ సృష్టికాదుగదా!) నేను నా ప్రతిజ్ఞను విరమించుకొన్నచో నా పుణ్యమును కోల్పోవుదును. ఇప్పుడు నేను చేయవలసినదేమి? రాజకుమారి కన్యగానే మిగులును. రాజన్యులారా! ఈ భూమిపై వీరులే లేరని తెలిసియున్నచో నేను ఈ ప్రతిజ్ఞను చేయకయే యుందును. ఇట్లు నవ్వులపాలు కాకపోవుదును." జనకుని మాటలు వినిన స్త్రీపురుషులందఱును జానకివైపు జూచి విచారగ్రస్తులైరి. కాని లక్ష్మణుడు కోపావేశమును అణచుకొనలేకపోయెను. ఆతని భ్రుకుటి ముడివడెను. పెదవులు వణికెను. కన్నులు నిప్పులు రాల్చెను. (చౌ॥ 1-4)

దో- కహి న సకత రఘుబీర డర, లగే బచన జను బాన ।
నాఇ రామ పద కమల సిరు, బోలే గిరా ప్రమాన ॥ 252 ॥

జనకుని మాటలు బాణములవలె ఆతని హృదయమున గ్రుచ్చుకొన్నను రామునకు భయపడి ఏమియు మాటాడక మిన్నకుండెను. కాని చివరకు శ్రీరాముని పాదపద్మములకు ప్రణమిల్లి, దృఢముగా పల్కెను. (దో॥ 252)

చౌ- రఘుబంసిన్హ మహుఀ జహఀ కోఉ హోఈ। తేహిఀ సమాజ అస కహఇ న కోఈ ॥
కహీ జనక జసి అనుచిత బానీ। బిద్యమాన రఘుకులమని జానీ ॥ 1 ॥
సునహు భానుకుల పంకజ భానూ। కహఉఀ సుభాఉ న కఛు అభిమానూ ॥
జౌఀ తుమ్హారి అనుసాసన పావౌఀ। కందుక ఇవ బ్రహ్మాండ ఉఠావౌఀ ॥ 2 ॥
కాచే ఘట జిమి డారౌఀ ఫోరీ। సకఉఀ మేరు మూలక జిమి తోరీ ॥
తవ ప్రతాప మహిమా భగవానా। కో బాపురో పినాక పురానా ॥ 3 ॥

నాథ జాని అస ఆయసు హోఊ। కౌతుకు కరౌఁ బిలోకిఅ సోఊ ॥
కమలనాల జిమి చాప చఢావౌఁ। జోజన సత ప్రమాన లై ధావౌఁ ॥ 4 ॥

రఘువంశమణియైన శ్రీరామచంద్రుడు ఈ సభలోనే విరాజిల్లుచున్నాడని తెలిసియు జనకుడు ఇట్లు మాట్లాడుట అనుచితము. సభలో రఘువంశజుడైన వాడెవ్వడున్నను ఇట్లు మాట్లాడనే రాదు. ఓ సూర్యవంశతిలకా! నా అభిమానముతో గాక సహజముగానే పలుకుచున్నాను. మీరు అనుమతించినచో ఈ బ్రహ్మాండమునే బంతివలె ఎత్తగలను. (ఆదిశేషుడు గదా!) దానినొక మట్టికుండనువలె పగులగొట్టగలను కూడ. మేరుపర్వతమునుగూడ ముల్లంగినివలె ముక్కలు ముక్కలు చేయగలను. ఈ ప్రాతధనుస్సు ఒక లెక్కా? ప్రభూ! నాకాజ్ఞయిండు నేను చేయు అద్భుతములను తిలకింపుడు. తామరతూడునువలె ఈ ధనుస్సును వంచి, దానిని చేతబట్టి నూఱుయోజనములు పరుగెత్తగలను. (చౌ॥ 1-4)

దో- తోరౌఁ ఛత్రక దండ జిమి, తవ ప్రతాప బల నాథ !।
జౌఁ న కరౌఁ ప్రభు పద సపథ, కర న ధరౌఁ ధను భాథ ॥ 253 ॥

ప్రభూ! మీ ప్రతాప ప్రభావములవలన నేను ఈ ధనుస్సును పుట్టగొడుగును వలె విరిచి వైచెదను. అట్లు చేయనిచో నేను ధనుర్బాణములనే ధరింపనని మీ పాదములపై ఒట్టు పెట్టుకొని చెప్పుచున్నాను. (దో॥ 253)

చౌ- లఖన సకోప బచన జే బోలే। డగమగాని మహి దిగ్గజ డోలే ॥
సకల లోగ సబ భూప డెరానే। సియ హియఁ హరషు జనకు సకుచానే ॥ 1 ॥
గుర రఘుపతి సబ ముని మన మాహీఁ। ముదిత భఏ పుని పుని పులకాహీఁ ॥
సయనహిఁ రఘుపతి లఖను నెవారే। ప్రేమ సమేత నికట బైఠారే ॥ 2 ॥
బిస్వామిత్ర సమయ సుభ జానీ। బోలే అతి సనేహమయ బానీ ॥
ఉఠహు రామ భంజహు భవచాపా। మేటహు తాత జనక పరితాపా ॥ 3 ॥
సుని గురు బచన చరన సిరు నావా। హరషు బిషాదు న కఛు ఉర ఆవా ॥
ఠాఢే భఏ ఉఠి సహజ సుభాఏఁ। ఠవని జుబా మృగరాజు లజాఏఁ ॥ 4 ॥

లక్ష్మణుని ఈ మాటలకు పృథ్వి కంపించెను. దిగ్గజములు గడగడలాడెను. అక్కడ నున్నవారితోగూడ రాజన్యులెల్లరును భయభ్రాంతులైరి. సీతాదేవి సంతోషపడెను. జనకుడు సిగ్గుపడెను. శ్రీరాముడును, విశ్వామిత్రాది మునీశ్వరులును ప్రశాంత చిత్తులై, పులకిత గాత్రులైరి. శ్రీరాముడు సంజ్ఞతో లక్ష్మణుని నివారించి, ప్రేమతో తన ప్రక్కన కూర్చొన జేసెను. ఇది సరియైన సమయమని గ్రహించి, విశ్వామిత్రుడు ప్రేమతో "రామా! లెమ్ము శివధనుర్భంగముగావింపుము. నాయనా! జనకరాజు విచారమును తొలగింపుము"- అని పలికెను. గురునాజ్ఞను వినినంతనే శ్రీరాముడు ఆయనకు పాదాభివందనమాచరించెను. ఆ రాముని మనస్సులో శోకముగాని, హర్షముగాని లేవు. సహజమైన శాంత స్వభావముతో శౌర్యమున సింహకిశోరమును మించుచు లేచి నిలబడెను.[1] (చౌ॥ 1-4)

---

1. అలకలల్లలాడగగని ఆరాణ్ముని యెటు పొంగెనో?
చెలువుమీఱగను మారీచుని మదమణచెడువేళ ॥ అలక ॥
ముని కనుసైగ దెలిసి శివధనువును విరిచెడి సమయమున
త్యాగరాజవినుతుని మోమున రంజిల్లు ॥ అలక ॥ (త్యాగరాజ)

దో- ఉదిత ఉదయగిరి మంచ పర, రఘుబర బాలపతంగ ।
బికసే సంత సరోజ సబ, హరషే లోచన భృంగ ॥ 254 ॥

ప్రభాతసూర్యుడు ఉదయాద్రిని అధిరోహించినట్లు శ్రీరాముడు ఎత్తైనపీఠమును ఎక్కగనే సజ్జనులముఖకమలములు వికసించినవి. వారి చూపులు అనెడి తుమ్మెదలు హర్షోల్లాసములను ప్రదర్శించినవి. (దో॥ 254)

చౌ- నృపన్హ కేరి ఆసా నిసి నాసీ । బచన నఖత అవలీ న ప్రకాసీ ॥
మానీ మహిప కుముద సకుచానే । కపటీ భూప ఉలూక లుకానే ॥ 1 ॥
భఏ బిసోక కోక ముని దేవా । బరిసహిఁ సుమన జనావహిఁ సేవా ॥
గుర పద బంది సహిత అనురాగా । రామ మునిన్హ సన ఆయసు మాగా ॥ 2 ॥
సహజహిఁ చలే సకల జగ స్వామీ । మత్త మంజు బర కుంజర గామీ ॥
చలత రామ సబ పుర నర నారీ । పులక పూరి తన భఏ సుఖారీ ॥ 3 ॥
బంది పితర సుర సుకృత సఁభారే । జౌఁ కఛు పున్య ప్రభాఉ హమారే ॥
తౌ సివధను మృనాల కీ నాఈఁ । తోరహుఁ రాము గనేస గోసాఈఁ ॥ 4 ॥

రాజుల ఆశానిశీధులు అంతరించెను. వారివచనములు నక్షత్రములవలె నిస్తేజములాయెను. గర్విష్ఠులైన రాజులు కలువలవలె ముడుచుకొని పోయిరి. కపటులైన రాజులు దివాంధముల (గుడ్ల గూబల) వలెదాగుకొనిరి. మునులు, దేవతలు చక్రవాకములవలె సంతసించి, పుష్ప వృష్టిని గురిపించిరి. శ్రీరాముడు భక్తిశ్రద్ధలతో గురువునకు ప్రణమిల్లి, మునులఆజ్ఞకై ప్రార్థించెను. జగన్నాథుడైన శ్రీరామచంద్రుడు శ్రేష్ఠమైన మదపుటేనుగువలె తనసహజగమనముతో నడిచెను. పురజనులు పులకితగాత్రులైరి. వారు తమపూర్వసత్కార్యములను తలంచుకొని, పితరులకును, దేవతలకును వందనములాచరించి, ఇట్లు ప్రార్థించిరి. "ఓ గణేశా! మా పూర్వపుణ్యఫలమేమాత్రమైనను ఉన్నచో శ్రీరాముడు శివధనుస్సును ఒక తామరతూడునువలె భంగపఱచుగాక." (చౌ॥ 1-4)

దో- రామహి ప్రేమ సమేత లఖి, సఖిన్హ సమీప బోలాఇ ।
సీతా మాతు సనేహ బస, బచన కహఇ బిలఖాఇ ॥ 255 ॥

వాత్సల్యపూర్వకముగా శ్రీరామచంద్రునిజూచుచు సఖులను తనయొద్దకు పిలిచి, సీతాదేవి యొక్క తల్లియైన సునయనాదేవి స్నేహవశమున వికల మనస్కురాలై పలికెను. (దో॥ 255)

చౌ- సఖి సబ కౌతుకు దేఖనిహారే । జేఉ కహావత హితూ హమారే ॥
కోఉ న బుఝాఇ కహఇ గుర పాహీఁ । ఏ బాలక అసి హఠ భలి నాహీఁ ॥ 1 ॥
రావన బాన ఛుఆ నహిఁ చాపా । హారే సకల భూప కరి దాపా ॥
సో ధను రాజకుఅఁర కర దేహీఁ । బాల మరాల కి మందర లేహీఁ ॥ 2 ॥
భూప సయానప సకల సిరానీ । సఖి బిధి గతి కఛు జాతి న జానీ ॥
బోలీ చతుర సఖీ మృదు బానీ । తేజవంత లఘు గనిఅ న రానీ ॥ 3 ॥

కహఁ కుంభజ కహఁ సింధు అపారా । సోషెఉ సుజసు సకల సంసారా ॥
రబి మండల దేఖత లఘు లాగా । ఉదయఁ తాసు తిభువన తమ భాగా ॥ 4 ॥

"సఖులారా! అందఱును వినోదముగా చూచుచున్నారేమి? మన మేలుగోరువారెవ్వరైనను విశ్వామిత్రునితో చెప్పినచో బాగుగానుండును. ఈ ఘోరమైన శివధనుస్సును ఎక్కుపెట్టుమని ముద్దులొలుకు ఈ పసిబాలుని ఆజ్ఞాపించుట వాంఛనీయముగాదు. రావణుడు, బాణాసురుడు గూడ ఈ శివధనుస్సును తాకలేకపోయిరి. బీరములుపలికినరాజులెల్లరును తోకలుముడిచిరి. అట్టి మహాధనుస్సును ఈ రాకుమారునిచేతులలో పెట్టుచున్నారు. బాలమరాళము మందరగిరిని మోయగలదా? రాజుగారి బుద్ధి కౌశలము అడుగంటినది. విధాత సంకల్పము ఎట్లున్నదో?"- ఒక తెలివిగల సఖి ఇట్లు పలికెను." మహారాణీ! తేజోవంతుల విషయములో వయస్సును చూడరాదు. చూడుడు కుంభసంభవుడైన అగస్త్యుడెక్కడ? మహాసముద్రమెక్కడ? కాని ఆయన దానిని పూర్తిగా పానము చేసి, లోకప్రసిద్ధుడాయెను. చూచుటకు సూర్యమండలము చిన్నదేయైనను అతడు ఉదయింపగనే ముల్లోకములలోని అంధకారము పటాపంచలగును. (చౌ॥ 1-4)

దో- మంత్ర పరమ లఘు జాసు బస, బిధి హరి హర సుర సర్బ ।
మహామత్త గజరాజ కహుఁ, బస కర అంకుస ఖర్బ ॥ 256 ॥

బ్రహ్మ విష్ణు మహేశ్వరులు, ఇతర దేవతలు గూడ చిన్న చిన్న మంత్రములకే బద్ధులయ్యెదరు. మదపుటేనుగు చిన్న అంకుశమునకే లొంగిపోవును. (దో॥ 256)

చౌ- కామ కుసుమ ధను సాయక లీన్హే । సకల భువన అపనేఁ బస కీన్హే ॥
దేబి తజిఅ సంసఉ అస జానీ । భంజబ ధనుషు రామ సును రానీ ॥ 1 ॥
సఖీ బచన సుని భై పరతీతీ । మిటా బిషాదు బఢీ అతి ప్రీతీ ॥
తబ రామహి బిలోకి బైదేహీ । సభయ హృదయఁ బినవతి జెహి తేహీ ॥ 2 ॥
మనహీఁ మన మనావ అకులానీ । హోహు ప్రసన్న మహేస భవానీ ॥
కరహు సఫల ఆపని సెవకాఈ । కరి హితు హరహు చాప గరుఆఈ ॥ 3 ॥
గననాయక బరదాయక దేవా । ఆజు లగేఁ కీన్హిఉఁ తుఅ సేవా ॥
బార బార బినతీ సుని మోరీ । కరహు చాప గురుతా అతి థోరీ ॥ 4 ॥

అతిపేశలమైన ధనుస్సుతో పుష్పబాణములతో మదనుడు సకలలోకములను వశపఱచు కొనును. దేవీ! సందేహమును వీడుడు. వినుడు శ్రీరాముడు అవలీలగా తప్పక ధనుర్భంగము గావించును." సఖీవచనములను విని, రాణికి రామచంద్రునిసామర్థ్యముపై నమ్మకము కలిగెను. విషాదము తొలగి పోయెను. రామునిపై అనురాగము అధిక మాయెను. ఆ సమయమున సీతాదేవి రామ చంద్రుని జూచి, వ్యాకులచిత్తయై సకలదేవతలను మనస్సులోనే ప్రార్థించెను. "ఓమహేశా! ఓభవానీ! నన్నుధన్యురాలిని గావింపుడు. నాయెడ ప్రసన్నులై శివచాపము యొక్క బరువును తగ్గింపుడు. ఓ గణాధిపా! వరదాయకా! ఈ రోజుకొఱకై నిరీక్షించుచు నిన్ను సేవించుచు ఉంటిని. నా ప్రార్థనను మన్నించి, ధనుస్సును మిక్కిలి తేలికగా చేయుము. (చౌ॥ 1-4)

దో-దేఖి దేఖి రఘుబీర తన, సుర మనావ ధరి ధీర।
భరే బిలోచన ప్రేమ జల, పులకావలీ సరీర ॥ 257 ॥

సీతాదేవి రఘునాథుని రెప్పవాల్చక చూచుచు ఆందోళననుమాని, ధైర్యమును వహించెను. అనంతరము ఆమె సూర్యభగవానుని ప్రార్థించెను. ఆమెకన్నులు సజలములాయెను. శరీరము రోమాంచమయ్యెను. (దో॥ 257)

చౌ- నీకేఁ నిరఖి నయన భరి సోభా। పితు పను సుమిరి బహురి మను ఛోభా ॥
అహహ తాత దారుని హఠ ఠానీ। సముఝత నహిఁ కఛు లాభు న హానీ ॥ 1 ॥
సచివ సభయ సిఖ దేఇ న కోఈ। బుధ సమాజ బడ అనుచిత హోఈ ॥
కహఁ ధను కులిసహు చాహి కఠోరా। కహఁ స్యామల మృదుగాత కిసోరా ॥ 2 ॥
బిధి కెహి భాఁతి ధరౌఁ ఉర ధీరా। సిరస సుమన కన బేధిఅ హీరా ॥
సకల సభా కై మతి భై భోరీ। అబ మోహి సంభుచాప గతి తోరీ ॥ 3 ॥
నిజ జడతా లోగన్హ పర డారీ। హోహి హరుఅ రఘుపతిహి నిహారీ ॥
అతి పరితాప సీయ మన మాహీఁ। లవ నిమేష జుగ సయ సమ జాహీఁ ॥ 4 ॥

చూడముచ్చటైన శ్రీరామునిసౌందర్యమును ఆమె నేత్రపర్వముగా జూచెను. కాని తన తండ్రి నిబంధన తలంపునకు రాగానే ఆమెమనస్సు కలవరపాటునకు లోనయ్యెను. ఆమె తనలోతాను ఇట్లు అనుకొనెను. "మాతండ్రి ఎంతో గట్టిపట్టు పట్టినారు. దాని మంచి, చెడు ఫలితములను ఆలోచింపనేలేదు. ఆయనమంత్రులందఱును ఎంతోవివేకముగలవారైయుండియు, ఆయనకు భయపడి, ఏ ఒక్కరును సరియైన సూచనలను చేయనేలేదు. ఇంతమంది పండితులున్న ఈ సభలో ఇట్లు జరుగుట అనుచితము. వజ్రసమానమైన ఆ ధనుస్సు ఎక్కడ? కిశోరావస్థలో కోమలగాత్రుడైన ఈ శ్యామసుందరుడెక్కడ? ఓ విధాతా! నాహృదయమును స్తిమితపఱచుకొను మార్గమేమి? శిరీషపుష్పకణము వజ్రమును భేదింప గలదా? సదస్యులబుద్ధులును మందగించినవి. ఓ శంభునిచాపమా! నీపై మాత్రమే నాకు విశ్వాసము ఉన్నది. నీవే నన్ను కాపాడవలెను. నీ జడత్వమంతయు ఈ సభలోనివారిపై వేయుము. శ్రీరఘునాథుని కోమలత్వము చూచియైనను తేలికగా మాఱుము. ఈ విధముగా సీతాదేవిమనస్సు వ్యాకులతకు గురియయ్యెను. ఆమె ఒక్కొక్క క్షణమును నూఱుయుగములుగా గడపుచుండెను. (చౌ॥ 1-4)

దో-ప్రభుహి చితఇ పుని చితవ మహి, రాజత లోచన లోల।
ఖేలత మనసిజ మీన జుగ, జను బిధు మండల డోల ॥ 258 ॥

ఆమె ఒక క్షణము శ్రీరామచంద్రుని జూచును. మఱుక్షణమే తన చంచల దృక్కులను భూమిమీదికి మఱల్చును. చూడగా ఈ రీతి మన్మథుని రెండు చేపలు చంద్రమండలములో ఊయలలు ఊగుచున్నట్లు ఒప్పుచుండెను. (దో॥ 258)

చౌ- గిరా అలిని ముఖ పంకజ రోకీ। ప్రగట న లాజ నిసా అవలోకీ ॥
లోచన జలు రహ లోచన కోనా। జైసేఁ పరమ కృపన కర సోనా ॥ 1 ॥

సకుచీ బ్యాకులతా బడి జానీ। ధరి ధీరజు ప్రతీతి ఉర ఆనీ ॥
తన మన బచన మోర పను సాచా । రఘుపతి పద సరోజ చితు రాచా ॥ 2 ॥
తౌ భగవాను సకల ఉర బాసీ। కరిహి మోహి రఘుబర కై దాసీ ॥
జెహి కేఁ జెహి పర సత్య సనేహూ। సో తెహి మిలఇ న కఛు సందేహూ ॥ 3 ॥
ప్రభు తన చితఇ ప్రేమ తన ఠానా। కృపానిధాన రామ సబు జానా ॥
సియహి బిలోకి తకెఉ ధను కైసేఁ। చితవ గరురు లఘు బ్యాలహి జైసేఁ ॥ 4 ॥

కమలములోని తుమ్మెదలవలె ఆమెవాణి నోటిలోనే బంధింపబడినది. సిగ్గువలన అదిబయటికి వచ్చుట లేదు. లోభిసంపద ఇంటిమాఱుమూలయందే ఉండిపోయినట్లు ఆమె కన్నీరు కనుగొనలయందే ఆగి పోయినది. తన మనస్సంఘర్షణకారణముగా మిక్కిలి బాధపడినను ఆమె నిబ్బరము వహించి, విశ్వాసముతో తనలో తాను ఇట్లనుకొనెను. "మనసా వాచా కర్మణా నా నిశ్చయము (మనోరథము) ధర్మబద్ధమయితే, నిజముగా నా మనస్సు రామచంద్రునిపాదపద్మములకే అంకితమైనచో అందఱి హృదయములలో వసించు భగవంతుడు (విష్ణుమూర్తి) నన్ను తప్పక రఘుకులస్వామిపాదదాసిగా చేయును గాక. స్వచ్ఛమైన ప్రేమగలవారు తాము ప్రేమించుచున్నవారిని తప్పక పొందగలరు." ఆమె శ్రీరాముని వైపుచూచి, "ఈ శరీరము ఆయనదికానిచో ఇందు ప్రాణములు ఉండవు" అని భావించెను. కృపానిధియైన శ్రీరాముడు విషయములనన్నింటిని గ్రహించెను. ముందుగా సీతాదేవిని జూచెను. పిమ్మట అతడు గరుత్మంతుడు ఒక చిన్న పామును జూచినట్లు ధనుస్సువైపు చూచెను. (చౌ॥ 1-4)

దో-లఖన లఖేఉ రఘుబంసమని, తాకెఉ హరకోదండు।
పులకి గాత బోలే బచన, చరన చాపి బ్రహ్మాండు ॥ 259 ॥

రఘుకులమణియగు శ్రీరామచంద్రుడు శివచాపమును తదేకదృష్టితో చూచుటనుగాంచిన లక్ష్మణుడు హర్షపులకితగాత్రుడై బ్రహ్మాండమును తన పాదముతో నొక్కి పట్టి, బిగ్గరగా పలికెను." (దో॥ 259)

చౌ- దిసికుంజరహు కమఠ అహి కోలా। ధరహు ధరని ధరి ధీర న డోలా ॥
రాము చహహిఁ సంకర ధను తోరా। హోహు సజగ సుని ఆయసు మోరా ॥ 1 ॥
చాప సమీప రాము జబ ఆఏ। నర నారిన్హ సుర సుకృత మనాఏ ॥
సబ కర సంసఉ అరు అగ్యానూ। మంద మహీపన్హ కర అభిమానూ ॥ 2 ॥
భృగుపతి కేరి గరబ గరుఆఈ। సుర మునిబరన్హ కేరి కదరాఈ ॥
సియ కర సోచు జనక పఛితావా। రానిన్హ కర దారున దుఖ దావా ॥ 3 ॥
సంభుచాప బడ బోహితు పాఈ। చఢే జాఇ సబ సంగు బనాఈ ॥
రామ బాహుబల సింధు అపారూ। చహత పారు నహిఁ కోఉ కడహారూ ॥ 4 ॥

ఓ దిగ్గజములారా! ఆదికూర్మమా! ఆదిశేషుడా! ఆదివరాహమా! భూమి కంపించకుండ గట్టిగా (నిశ్చలముగా) నిలుపుడు. శ్రీరామచంద్రుడు శివధనుర్భంగము గావించుటకు సన్నద్ధుడగుచున్నాడు. నాఆజ్ఞను విని, సావధానులుకండు. "శ్రీరాముడు ధనువును సమీపింపగనే స్త్రీ పురుషులందఱును దేవతలను, తమశుభకర్మలను

స్మరింపసాగిరి. అందఱి సందేహములు, అజ్ఞానము, రాజులదురభిమానము, పరశురాముని అహంకారము, దేవతల, మునుల భయములు, సీతాదేవివిచారము, జనకునిపశ్చాత్తాపము, రాణులదారుణదుఃఖదావానలము-ఇవియన్నియును కలిసి, శివధనుస్సు అనెడి పడవపై ఎక్కికూర్చొనెను. అవి శ్రీరామచంద్రుని భుజబలమనెడి అపారసముద్రమును దాటుటకు కోరిక పడుచుండెను. కాని ఈ నావను నడపువాడే లేడు. (చౌ॥ 1-4)

దో-రామ బిలోకే లోగ సబ, చిత్ర లిఖే సే దేఖి।
చితఈ సీయ కృపాయతన, జానీ బికల బిసేషి ॥ 260 ॥

శ్రీరాముడు ప్రేక్షకులను అందఱినీ చూచెను. వారు చిత్తరువులలోని బొమ్మలవలె నిశ్చలముగా నుండిరి. ఆ కృపానిధి సీతాదేవిని జూచి, ఆమె వ్యాకులపాటును గ్రహించెను. (దో॥ 260)

చౌ- దేఖీ బిపుల బికల బైదేహీ। నిమిష బిహాత కలప సమ తేహీ ॥
తృషిత బారి బిను జో తను త్యాగా। ముఏఁ కరఇ కా సుధా తడాగా ॥ 1 ॥
కా బరషా సబ కృషీ సుఖానేఁ। సమయ చుకేఁ పుని కా పఛితానేఁ ॥
అస జియఁ జాని జానకీ దేఖీ। ప్రభు పులకే లఖి ప్రీతి బిసేషీ ॥ 2 ॥
గురహి ప్రనాము మనహిఁ మన కీన్హా। అతి లాఘవఁ ఉఠాఇ ధను లీన్హా ॥
దమకెఉ దామిని జిమి జబ లయఊ। పుని నభ ధను మండలసమ భయఊ ॥ 3 ॥
లేత చఢావత ఖైంచత గాఢేఁ। కాహుఁ న లఖా దేఖ సబు ఠాఢేఁ ॥
తెహి ఛన రామ మధ్య ధను తోరా। భరే భువన ధుని ఘోర కఠోరా ॥ 4 ॥

సీతాదేవి మిక్కిలి వ్యాకులత చెందినట్లు గ్రహించెను. ఆమెకు క్షణమొక యుగముగా అనిపించుచున్నది. దప్పిగొన్న వ్యక్తి నీటికై పరితపించి చనిపోయినచో తరువాత అమృతతటాకమును దెచ్చినను ప్రయోజనము శూన్యము. పైరు ఎండిపోయినతరువాత వర్షమువలన ఏమి లాభము? సమయమునకు ఉపయోగపడనిచో పిదప పశ్చాత్తాపపడి ప్రయోజనమేమి? ఈ విధముగా ఆలోచించి, సీతాదేవిని జూచి, ఆమె ప్రేమను కనుగొని, పులకించి పోయెను. మనస్సులోనే గురువునకు ప్రణమిల్లెను. అతిలాఘవముగా ధనుస్సును లేవనెత్తెను. దానిని పట్టుకొనగానే ధనుస్సు మెఱపువలె ప్రకాశించెను. ఆకాశమున విద్యుద్వలయము ఏర్పడెను. శ్రీరాముడు ధనుస్సును చేతబట్టుటగాని, వింటినారిని ఎక్కుపెట్టుట గాని, దానిని లాగుట గాని ఎవ్వరును చూడనేలేదు. అందఱును చూచుచుండగనే శ్రీరామచంద్రుడు విల్లెక్కు పెట్టి, దానిని రెండుగా విఱిచెను. ధనుర్భంగ ధ్వనులు భయంకరముగా అన్ని లోకములయందును నిండెను. (చౌ॥ 1-4)

ఛం-భరె భువన ఘోర కఠోర రవ రబి బాజి తజి మారగు చలే।
చిక్కరహిఁ దిగ్గజ డోల మహి అహి కోల కూరుమ కలమలే ॥
సుర అసుర ముని కర కాన దీన్హేఁ సకల బికల బిచారహీఁ ॥
కోదండ ఖండెఉ రామ తులసీ జయతి బచన ఉచారహీఁ ॥

ఘోరమైన ఆ కఠోరశబ్దము సమస్తలోకముల యందును ప్రతిధ్వనించెను, సూర్యుని రథాశ్వములు తమవిహిత మార్గమును వీడి ప్రక్కకు దిరిగెను, దిగ్గజములు ఘీంకరించెను. భూమి ఊగిపోయెను. శేష, వరాహ

కచ్ఛపములు శాంతిని గోల్పోయెను. దేవతలు, రాక్షసులు, మునులు చెవులు మూసికొని కలవరపాటునకు లోనైరి. శ్రీరాముడు శివునివింటిని విరిచెనని అందఱికిని విశ్వాసము కలిగెను. అందఱును 'జయ జయ' ధ్వానములను జేసిరని తులసీదాసు తెల్పుచున్నాడు. (ఛం॥)

సో-సంకర చాపు జహాజు, సాగరు రఘుబర బాహుబలు ।
బూడ సో సకల సమాజు, చఢా జో ప్రథమహిఁ మోహ బస ॥ 261 ॥

శ్రీరామచంద్రునిఅపారభుజబలము సముద్రమువంటిది. శంకరునిధనుస్సు ఓడవంటిది. అజ్ఞానాదికారణములచే ఈ పడవను ఆశ్రయించిన వారందఱును ధనుర్భంగమగుటవలన శ్రీరాముని అపారపరాక్రమసముద్రములో మునిగిపోయిరి. (సో॥ 261)

చౌ-ప్రభు దోఉ చాపఖండ మహి డారే। దేఖి లోగ సబ భఏ సుఖారే ॥
కౌసికరూప పయోనిధి పావన। ప్రేమ బారి అవగాహు సుహావన ॥ 1 ॥
రామరూప రాకేసు నిహారీ। బఢత బీచి పులకావలి భారీ ॥
బాజే నభ గహగహే నిసానా। దేవబధూ నాచహిఁ కరి గానా ॥ 2 ॥
బ్రహ్మాదిక సుర సిద్ధ మునీసా। ప్రభుహి ప్రసంసహిఁ దేహిఁ అసీసా ॥
బరిసహిఁ సుమన రంగ బహు మాలా। గావహిఁ కిన్నర గీత రసాలా ॥ 3 ॥
రహీ భువన భరి జయ జయ బానీ। ధనుష భంగ ధుని జాత న జానీ ॥
ముదిత కహహిఁ జహఁ తహఁ నర నారీ। భంజేఉ రామ సంభుధను భారీ ॥ 4 ॥

శ్రీరామచంద్రుడు ధనుస్సు యొక్క రెండు ముక్కలను నేలపై పడవేసెను. దానిని చూచిన జనులందఱును సంతోషముతో పొంగిపోయిరి. విశ్వామిత్రుడు ఒక పవిత్రమైన సాగరము. ఆయన వాత్సల్యము సుందరము, అగాధము ఐన జలము. సాగరములోని అలలు చంద్రుని గాంచి, ఉప్పొంగినట్లు శ్రీరామునిముఖ చంద్రునిగాంచి ఆయన (మేని) యందు పులకావళులు అధికమాయెను. ఆకసమున దేవతల డిండిమధ్వనులు ప్రతిధ్వనించెను. దివ్యాంగనలనృత్యగానములవిలాసములు కనువిందుగావించెను. బ్రహ్మాది దేవతలు, సిద్ధులు, మునీశ్వరులు శ్రీరాముని ప్రస్తుతించుచు మంగళాశాసనములను పలికిరి. చిత్ర విచిత్రములైన పుష్పమాలికలను కురిపించిరి. కిన్నరులు రసవత్తరముగా గానము చేసిరి. చతుర్దశ భువనములు జయ జయ ధ్వానములతో చాలతడవు మాఱుమ్రోగెను. వాటిలో శివధనుర్భంగ టంకారధ్వని ఎప్పుడు విలీనమైనదో ఎవ్వరికినీ తెలియదు. స్త్రీ పురుషులు ప్రసన్నచిత్తులై "శ్రీరాముడు శివచాపమును విరిచెను" అని పలుకుచుండిరి. (చౌ॥ 1-4)

దో-బందీ మాగధ సూతగన, బిరుద బదహిఁ మతిధీర ।
కరహిఁ నిఛావరి లోగ సబ, హయ గయ ధన మని చీర ॥ 262 ॥

వందిమాగధులు, సూతులు, కావించిన స్తుతిపాఠములతో సభమాఱుమ్రోగెను. అందఱును పట్టరాని ఆనందముతో గుఱ్ఱములను , ఏనుగులను, ధనమును, మణులను, వస్త్రభూషణములను కానుకలుగా సమర్పించిరి. (దో॥ 262)

చౌ- ఝాఁఝి మృదంగ సంఖ సహనాఈం। భేరి ఢోల దుందుభీ సుహాఈం ॥
బాజహిఁ బహు బాజనే సుహాఏ। జహఁ తహఁ జుబతిన్హ మంగల గాఏ ॥ 1 ॥
సఖిన్హ సహిత హరషీ అతి రానీ। సూఖత ధాన పరా జను పానీ ॥
జనక లహెఉ సుఖు సోచు బిహాఈ। పైరత థకేఁ థాహ జను పాఈ ॥ 2 ॥
శ్రీహత భఏ భూప ధను టూటే। జైసేఁ దివస దీప ఛబి ఛూటే ॥
సీయ సుఖహి బరనిఅ కెహి భాఁతీ। జను చాతకీ పాఇ జలు స్వాతీ ॥ 3 ॥
రామహి లఖను బిలోకత కైసేఁ। ససిహి చకోర కిసోరకు జైసేఁ ॥
సతానంద తబ ఆయసు దీన్హా। సీతాఁ గమను రామ పహిఁ కీన్హా ॥ 4 ॥

తాళమృదంగములు లయాన్వితములై మ్రోగినవి. శంఖములు, సన్నాయిలు, డోళ్లు, నగారాలు మొదలగు వివిధవాద్యములగోష్ఠి వీనులవిందుగావించెను. అంతటా యువతీమణులు మంగళ గీతములను గానము చేసిరి. ఎండి పోవుచున్నపైరుపంటలకునీరు లభించినట్లు తన సఖులతో గూడిన మహారాణి ముఖము కలకలలాడెను. నీటిలో కాలూనుటకు గట్టిపట్టు దొరకగా అలసి పోయిన ఈతగాడు మిక్కిలి సంతసించినట్లు జనకుడు తనఆందోళనను త్యజించి, ఎంతగానో ఆనందించెను. ధనుర్భంగమగుటవలన సూర్యోదయమున దీపములవలె రాజులముఖములు వెలవెలబోయినవి. సీతాదేవి ఆనందమునకు అవధులే లేకుండెను. స్వాతికార్తెవానకు ఆడుచాతకపక్షివలె సీతాదేవి మురిసి పోయెను. చకోరశాబకము చంద్రుని చూచునట్లు సౌమిత్రి శ్రీరాముని గాంచుచుండెను. శతానందునిఆజ్ఞతో సీతాదేవి శ్రీరాముని సమీపించుటకు ముందుకు నడచెను. (చౌ॥ 1-4)

దో-సంగ సఖీఁ సుందర చతుర, గావహిఁ మంగలచార।
గవనీ బాల మరాల గతి, సుషమా అంగ అపార ॥ 263 ॥

రూపవతులు, చతురలు ఐన చెలులు ఆమెతోపాటు నడచుచు మంగళ గీతములను ఆలపించిరి. సీతాదేవి బాలమరాళగమనముతో నడచుచుండెను. ఆమెయొక్కపరమసౌందర్యశోభలు అద్భుతముగా ఉండెను. (దో॥ 263)

చౌ- సఖిన్హ మధ్య సియ సోహతి కైసేఁ। ఛబిగన మధ్య మహాఛబి జైసేఁ ॥
కర సరోజ జయమాల సుహాఈ। బిస్వ బిజయ సోభా జెహిఁ ఛాఈ ॥ 1 ॥
తన సకోచు మన పరమ ఉఛాహూ। గూఢ ప్రేము లఖి పరఇ న కాహూ ॥
జాఇ సమీప రామ ఛబి దేఖీ। రహి జను కుఅఁరి చిత్ర అవరేఖీ ॥ 2 ॥
చతుర సఖీఁ లఖి కహా బుఝాఈ। పహిరావహు జయమాల సుహాఈ ॥
సునత జుగల కర మాల ఉఠాఈ। ప్రేమ బిబస పహిరాఇ న జాఈ ॥ 3 ॥
సోహత జను జుగ జలజ సనాలా। ససిహి సభీత దేత జయమాలా ॥
గావహిఁ ఛబి అవలోకి సహేలీ। సియఁ జయమాల రామ ఉర మేలీ ॥ 4 ॥

సౌందర్యరాసులమధ్య మహాసౌందర్యరాశిగా సీతాదేవి తనసఖులమధ్య మిక్కిలి శోభిల్లెను. ఆమెకరకమలములయందలి 'జయమాల' విశ్వవిజయశోభలను వెదజల్లెను. ఆమెశరీరము సిగ్గుతోఒదిగియున్నను మనసు పరమానందభరితమైయుండెను. ఆమె మనోఽనురాగములను ఎవరును పసిగట్టలేకపోయిరి. శ్రీరాముని సమీపించి, ఆయన అందచందములకు ముగ్ధురాలై, చిత్రించిన బొమ్మవలె నిశ్చలముగా నిలిచిపోయెను. ఆమెతన్మయస్థితిని గమనించిన ఒక నెచ్చెలి "శ్రీరామచంద్రునకు నీమనోహరజయమాలను వేయుము"- అని పలికెను. ఆ మాటలు విని సీతాదేవి తన చేతులతో జయమాలను ఎత్తెను. ప్రేమవివశయై ఆయన కంఠసీమయందు వేయలేకపోయెను. రెండు కమలములు తమ కాండములపై నిలబడి, చంద్రునకు జంకుతో జయమాలను సమర్పించుచున్నట్లు సీతాదేవి కరకమలములయందు జయమాల అలరారెను. కనులకు విందొనర్చు ఈ మనోజ్ఞదృశ్యమును గాంచి, చెలులు మఙల గానముచేసిరి. వెంటనే సీతాదేవి జయ (వర) మాలను శ్రీరాముని కంఠమున అలంకరించెను. (చౌ॥ 1-4)

సో- రఘుబర ఉర జయమాల, దేఖి దేవ బరిసహిఀ సుమన ।
సకుచే సకల భుఆల, జను బిలోకి రబి కుముదగన ॥ 264 ॥

శ్రీరాముని కంఠసీమయందు జయ(వర) మాలను జూచి, దేవతలు పుష్ప వృష్టినిగురిపించిరి. సూర్యోదయమున కలువలవలె రాజులముఖముల్లెలను ముడుచుకొని పోయినవి. (సో॥ 264)

చౌ- పుర అరు బ్యోమ బాజనే బాజే । ఖల భఏ మలిన సాధు సబ రాజే ॥
సుర కిన్నర నర నాగ మునీసా । జయ జయ జయ కహి దేహిఀ అసీసా ॥ 1 ॥
నాచహిఀ గావహిఀ బిబుధ బధూటీఀ । బార బార కుసుమాంజలి ఛూటీఀ ॥
జహఀ తహఀ బిప్ర బేదధుని కరహీఀ । బందీ బిరిదావలి ఉచ్చరహీఀ ॥ 2 ॥
మహి పాతాల నాక జసు బ్యాపా । రామ బరీ సియ భంజెఉ చాపా ॥
కరహిఀ ఆరతీ పుర నర నారీ । దేహిఀ నిఛావరి బిత్త బిసారీ ॥ 3 ॥
సోహతి సీయ రామ కై జోరీ । ఛబి సింగారు మనహుఀ ఎక ఠోరీ ॥
సఖీఀ కహహిఀ ప్రభుపద గహు సీతా । కరతి న చరన పరస అతి భీతా ॥ 4 ॥

నగరమునందును నభమునందును వాద్యములు మ్రోగినవి. దుష్టులు ఉదాసీనులైరి. సాధుజనులు సంతోషించిరి. సురకిన్నర నరనాగ మునీశ్వరులు "జయము జయము" అని ఆశీర్వదించిరి. దివ్యాంగనలు పాటలు పాడుచు నాట్యములు చేయుచుండిరి. వారిదోసిళ్లనుండి పూవులు భూమికి జారుచుండెను. బ్రాహ్మణులవేదఘోషలు సర్వత్ర వినిపించుచుండెను. వందిమాగధులు బిరుదావళులను ఉచ్చరించుచుండిరి. శ్రీరాముడు శివధనుర్భంగము గావించి, సీతను వరించెనను శుభవార్త స్వర్గ మర్త్య పాతాళ లోకములయందు క్షణములో వ్యాపించెను. నగరప్రజలు మంగళహారతులను ఇచ్చుచుండిరి. వారు తమశక్తికిమించిన కానుకలను సమర్పించుచుండిరి. శ్రీసీతారాములజంట సౌందర్యశృంగారములు ఒకేచోట మూర్తీభవించినట్లు మనోహరముగా ఉండెను. సఖులు "సీతా! నీ ప్రభుపాదములకు ప్రణమిల్లుము"- అని పలికిరి. కాని సీతాదేవి ఆయన పాదములను తాకుటకు భయపడెను. (చౌ॥ 1-4)

దో- గౌతమ తియ గతి సురతి కరి, నహిఀ పరసతి పగ పాని ।
మన బిహసే రఘుబంసమని, ప్రీతి అలౌకిక జాని ॥ 265 ॥

గౌతమ పత్నియగు అహల్య గతిని స్మరించి, సీతాదేవి తనపతి పాదములను చేతులతో తాకుటకు వెనుకాడెను. ఈ అలౌకిక ప్రేమనుగాంచి, శ్రీరాముడు తనలో తాను నవ్వుకొనెను. (దో॥ 265)

చౌ- తబ సియ దేఖి భూప అభిలాషే। కూర కపూత మూఢ మన మాఖే॥
ఉఠి ఉఠి పహిరి సనాహ అభాగే। జహఁ తహఁ గాల బజావన లాగే॥ 1 ॥
లేహు ఛడాఇ సీయ కహ కోఊ। ధరి బాఁధహు నృప బాలక దోఊ॥
తోరేఁ ధనుషు చాడ నహిఁ సరఈ। జీవత హమహి కుఅఁరి కో బరఈ॥ 2 ॥
జౌఁ బిదేహు కఛు కరై సహాఈ। జీతహు సమర సహిత దౌఉ భాఈ॥
సాధు భూప బోలే సుని బానీ। రాజసమాజహి లాజ లజానీ॥ 3 ॥
బలు ప్రతాపు బీరతా బడాఈ। నాక పినాకహి సంగ సిధాఈ॥
సోఇ సూరతా కి అబ కహుఁ పాఈ। అసి బుధి తౌ బిధి ముహఁ మసి లాఈ॥ 4 ॥

సీతాదేవిని జూచిన రాజన్యులకు ఆమెపై మోహము అధికమాయెను. దుష్టులు, మూర్ఖులు ఐన రాజులు క్రుద్ధులైరి. ఆ భాగ్యహీనులు కవచములను ధరించి, బీరములను పలుక సాగిరి. వారిలో ఒకడు ఇట్లు పలుక సాగెను. “సీతను బలవంతముగా ఎత్తుకొనిపోయెదము. ఆ రాకుమారులను ఇద్దఱిని బంధించెదము. ధనుర్భంగమాత్రమున పని పూర్తిగాలేదు. మేము బ్రతికియుండగా రాకుమారిని ఎవరు పెండ్లియాడెదరో చూచెదముగాక.” మఱియొకడిట్లు మాటాడెను. మాకు వ్యతిరేకముగా “జనకరాజు వారికి సాయపడినచో వారితోపాటు ఆయననుగూడ యుద్ధమున ఓడించెదము. వారి ప్రగల్భ వచనములను విని” సజ్జనులైన కొందఱు రాజులు ఇట్లనిరి. “ఈ మూర్ఖులను జూచి, సిగ్గునకే సిగ్గగుచున్నది. అరే ఓ మూర్ఖులారా! మీ బలపరాక్రమములు, గౌరవ ప్రతిష్ఠలు ధనుస్సుతోనే పోయినవి. మఱల మీకు వీరత్వము క్రొత్తగా పుట్టుకొని వచ్చినదా? మీలో ఇట్టి దుష్టత్వము ఉన్నందులకే విధాత మీ ముఖములను నల్లగా మాడ్చినాడు. (చౌ॥ 1-4)

దో- దేఖహు రామహి నయన భరి, తజి ఇరిషా మదు కోహు।
లఖన రోషు పావకు ప్రబల, జాని సలభ జని హోహు॥ 266 ॥

ఈర్ష్య, గర్వము, క్రోధములను వదలి, శ్రీరామచంద్రుని కనులపండువుగా చూడుడు. లక్ష్మణుని కోపాగ్నికి శలభములు కావద్దు. (దో॥ 266)

చౌ- బైనతేయ బలి జిమి చహ కాగూ। జిమి ససు చహై నాగ అరి భాగూ॥
జిమి చహ కుసల అకారన కోహీ। సబ సంపదా చహై సివద్రోహీ॥ 1 ॥
లోభీ లోలుప కల కీరతి చహఈ। అకలంకతా కి కామీ లహఈ॥
హరిపద బిముఖ పరమ గతి చాహా। తస తుమ్హార లాలచు నరనాహా॥ 2 ॥
కోలాహలు సుని సీయ సకానీ। సఖీఁ లవాఇ గఈఁ జహఁ రానీ॥
రాము సుభాయఁ చలే గురు పాహీఁ। సియ సనేహు బరనత మన మాహీఁ॥ 3 ॥

రానిన్హ సహిత సోచబస సీయా । అబ ధౌ(బిధిహి కాహ కరనీయా ॥
భూప బచన సుని ఇత ఉత తకహీ(। లఖను రామ డర బోలి న సకహీ(॥ 4 ॥

గరుత్మంతున కర్హమైన ఆహారమును కాకి కోరినట్లు, సింహము యొక్క ఆహారమును కుందేలు ఆశించినట్లు, అకారణకోపిష్ఠి సుఖశాంతులకు అఱ్ఱులుసాచినట్లు, శివవైరి సమస్తసంపదలను కాంక్షించినట్లు, లోభులు, దురాశాపరులు కీర్తికై(ప్రాకులాడినట్లు, కాముకుడైనవాడు నిష్కళంకత్వమును వాంఛించినట్లు, శ్రీహరిపాదపద్మములయెడ విముఖులైనవారు మోక్షమునకై కాంక్షపడినట్లు, ఓ రాజులారా! సీతాదేవిని మీరు కోరుకొనుట వ్యర్థము. "ఈ కోలాహలమును అంతయు విని సీతాదేవి భయపడెను. సఖులామెను అక్కడినుండి రాణికడకు తీసికొనిపోయిరి. శ్రీరాముడు సీతాదేవిని మనస్సులో మెచ్చుకొనుచు తనసహజగమనముతో గురువునొద్దకు వచ్చెను. "విధాత ఏమి చేయనున్నాడో?" అని సీతాదేవియు, రాణులును కలవరపడిరి. రాజుల మాటలు విని, లక్ష్మణుడు ఇటునటు చూచుచుండెను. కాని శ్రీరామునకు వెఱచి ఊరకుండెను. (చౌ॥ 1-4)

దో- అరున నయన భృకుటీ కుటిల, చితవత నృపన్హ సకోప ।
మనహు(మత్త గజగన నిరఖి, సింఘకిసోరహి చోప ॥ 267 ॥

లక్ష్మణునికన్నులు ఎఱ్ఱబారెను. భ్రుకుటి ముడిపడెను. సింహకిశోరము ఏనుగుల గుంపును జూచి లంఘించుటకు ఆరాటపడుచున్నట్లు లక్ష్మణుడు క్రుద్ధుడై ఆ మూర్ఖులైన రాజుల వైపు జూచెను. (దో॥ 267)

పరశురాముని ఆగమనము

చౌ- ఖరభరు దేఖి బికల పుర నారీ(। సబ మిలి దేహి(మహీపన్హ గారీ(॥
తెహి(అవసర సుని సివ ధను భంగా । ఆయఉ భృగుకుల కమల పతంగా ॥ 1 ॥
దేఖి మహీప సకల సకుచానే । బాజ ఝపట జను లవా లుకానే ॥
గౌరి సరీర భూతి భల భ్రాజా । భాల బిసాల త్రిపుండ బిరాజా ॥ 2 ॥
సీస జటా ససిబదను సుహావా । రిసబస కఛుక అరున హోఇ ఆవా ॥
భృకుటీ కుటిల నయన రిస రాతే । సహజహు(చితవత మనహు(రిసాతే ॥ 3 ॥
బృషభ కంధ ఉర బాహు బిసాలా । చారు జనేఉ మాల మృగఛాలా ॥
కటి మునిబసన తూన దుఇ బాం(ధే(। ధను సర కర కుఠారు కల కాం(ధే(॥ 4 ॥

ఈ గందరగోళమును గాంచి, స్త్రీలందఱును వ్యాకులపడి, రాజులను దూషింపసాగిరి. అదే సమయమున భృగువంశజుడైన పరశురాముడు శివధనుర్భంగధ్వానమును విని, అచటికి ఏతెంచెను. ఆయనను చూడగనే రాజులు అందఱును గడగడ వణకసాగిరి. ఆకసమున డేగను చూడగానే లావుకపిట్టలు భయముతో దాగికొనినట్లు పరశురాముని గాంచినంతనే రాజులెల్లరును భీతచిత్తులై దాగికొనిరి. ఆయనగౌరవర్ణశరీరముపై భస్మము, లలాటముపై త్రిపుండ్రములు శోభిల్లు చుండెను. శిరమున జటాజూటమును గల్గియుండెను. సుందరముఖచంద్రుడు కోపమున కొంచెము ఎఱ్ఱబారియుండెను. కనుబొమలు ముడివడియుండెను. కన్నులు క్రోధముతో ఎఱుపెక్కియుండెను. చూచువారికి ఆయన సహజదృష్టియు క్రోధమునే ప్రకటించుచుండెను. భుజములు

వృషభమూపురములవలె బలిష్ఠములై సమున్నతములై ఒప్పుచుండెను. ఱొమ్ము విశాలముగా, బాహువులు పొడవుగా ఉండెను. ఆయన యజ్ఞోపవీతమును, రుద్రాక్షమాలను, జింకచర్మమును ధరించియుండెను. వల్కలధారియై, చేతులలో ధనుర్బాణములను, రెండు తూణీరములను, భుజమున గండ్రగొడ్డలిని కలిగియుండెను. (చౌ॥ 1-4)

దో- సాంత బేషు కరనీ కఠిన, బరని న జాఇ సరూప।
ధరి మునితను జను బీర రసు, ఆయఉ జహఁ సబ భూప ॥ 268 ॥

అతడు మునివేషధారియైనను ఆయనకృత్యములన్నియును చెప్పలేనంత కఠోరముగా ఉండెను. వీరరసము ముని రూపమును దాల్చి, రాజుల మధ్యకు వచ్చినదా యనునట్లుండెను. (దో॥ 268)

చౌ- దేఖత భృగుపతి బేషు కరాలా। ఉఠే సకల భయ బికల భుఆలా ॥
పితు సమేత కహి కహి నిజ నామా। లగే కరన సబ దండ ప్రనామా ॥ 1 ॥
జెహి సుభాయఁ చితవహిఁ హితు జానీ। సో జానఇ జను ఆఇ ఖుటానీ ॥
జనక బహోరి ఆఇ సిరు నావా। సీయ బొలాఇ ప్రనాము కరావా ॥ 2 ॥
ఆసిష దీన్హి సఖీఁ హరషానీఁ। నిజ సమాజ లై గఈఁ సయానీఁ ॥
బిస్వామిత్రు మిలే పుని ఆఈ। పద సరోజ మేలే దోఉ భాఈ ॥ 3 ॥
రాము లఖను దసరథ కే ఢోటా। దీన్హి అసీస దేఖి భల జోటా ॥
రామహి చితఇ రహే థకి లోచన। రూప అపార మార మద మోచన ॥ 4 ॥

పరశురాముని భయంకరాకారమునుగాంచి, రాజులెల్లరును వికలమనస్కులై భయముతో లేచినిలబడిరి. తమ పేర్లను, కులగోత్రములతో సహా చెప్పుకొని, దండప్రణామములనాచరించిరి. పరశురాముడు ఎవ్వరినైనను సహజముగా చూచినను తమకు ఇక 'నూకలు చెల్లినట్లే' అని అందఱును భావించుచుండిరి. జనకుడు ఆయనకు ప్రణమిల్లి, సీతాదేవిని పిలిచి, ఆమెతో నమస్కరింప జేసెను. పరశురాముడు ఆమెను ఆశీర్వదించెను. చెలులు మిగుల హర్షించి, ఆమెను తమతో పాటు లోనికి దీసికొని పోయిరి. పిమ్మట విశ్వామిత్రుడు రామలక్ష్మణులచే ఆయన పాదములకు ప్రణమిల్లజేసెను. పిమ్మట "వీరు దశరథ మహారాజు పుత్రులు, రామలక్ష్మణులు"- అని తెలిపెను. ఆ సుందరరాకుమారులజంటను జూచి, పరశురాముడు వారినాశీర్వదించెను. మన్మథుని సౌందర్యమునే అధః కరించుశ్రీరామునిఅద్భుతమైన సౌందర్యమును పరశురాముడు రెప్పలార్పక చూచెను. (చౌ॥ 1-4)

దో- బహురి బిలోకి బిదేహ సన, కహహు కాహ అతి భీర।
పూఛత జాని అజాన జిమి, బ్యాపెఉ కోపు సరీర ॥ 269 ॥

పరశురాముడు ఒక పర్యాయము అందఱిని కలయజూచి, తనకేమియు తెలియనట్లు "ఈ జనసమూహము ఇచటికి చేరుటకు కారణమేమి?" అని జనకుని అడిగెను. ఇట్లు ప్రశ్నించుచునే ఆతడు కోపోద్రిక్తుడాయెను. (దో॥ 269)

చౌ- సమాచార కహి జనక సునాఏ। జెహి కారన మహీప సబ ఆఏ ॥
సునత బచన ఫిరి అనత నిహారే। దేఖే చాపఖండ మహి డారే ॥ 1 ॥
అతి రిస బోలే బచన కఠోరా। కహు జడ జనక ధనుష కై తోరా ॥
బేగి దెఖాఉ మూఢ న త ఆజూ। ఉలటఉఁ మహి జహఁ లహి తవ రాజూ ॥ 2 ॥
అతి డరు ఉతరు దేత నృపు నాహీఁ। కుటిల భూప హరషే మన మాహీఁ ॥
సుర ముని నాగ నగర నర నారీ। సోచహిఁ సకల త్రాస ఉర భారీ ॥ 3 ॥
మన పఛితాతి సీయ మహతారీ। బిధి అబ సఁవరీ బాత బిగారీ ॥
భృగుపతి కర సుభాఉ సుని సీతా। అరధ నిమేష కలప సమ బీతా ॥ 4 ॥

రాజులందఱును అక్కడ సమావేశమైనకారణమును జనకుడు ఆయనకు తెలిపెను. జనకుని ప్రత్యుత్తరమును వినుచునే నేలపై బడియున్న శివధనుస్సుముక్కలను గాంచెను. కట్టలు తెంచుకొనిన కోపముతో పరశురాముడు కఠోర వచనములను బలికెను. "ఓ మూర్ఖజనకుడా! ధనుస్సును విరిచినదెవరో తెలుపుము. వెంటనే అతనిని చూపుము. లేనిచో నీరాజ్యమును అస్తవ్యస్తముగావించెదను. భయకారణముగ జనకుడు అందులకు ప్రత్యుత్తరమునీయలేదు. దీనిని చూచుచున్న కుటిలురైన రాజులు మిక్కిలి సంతోషించిరి. దేవతలు, మునులు, నాగులు, పురజనులు కలతచెందిరి. అందఱిహృదయములలో భయాందోళనలు అలముకొనెను. "అయ్యో! పూర్తియైన కార్యమును విధాత చెడగొట్టు చున్నాడే" అని సీతాదేవితల్లి విచార పడెను. పరశురాముని క్రోధస్వభావమునుజూచి సీతాదేవి క్షణమొక యుగముగా భావించెను. (చౌ॥ 1-4)

దో-సభయ బిలోకే లోగ సబ, జాని జానకీ భీరు।
హృదయఁ న హరషు బిషాదు కఛు, బోలే శ్రీరఘుబీరు ॥ 270 ॥

జనులెల్లరును భయభ్రాంతులగుటను, సీతాదేవి భీతిల్లుటను గాంచియు శ్రీరాముడు హర్షశోకాది వికారములకు ఏ మాత్రము లోనుగాకుండ పరశురామునితో ఇట్లు పలికెను. (దో॥ 270)

మాసపారాయణము-తొమ్మిదవ విరామము

చౌ- నాథ సంభుధను భంజనిహారా । హోఇహి కెఉ ఎక దాస తుమ్హారా ॥
ఆయసు కాహ కహిఅ కిన మోహీ। సుని రిసాఇ బోలే ముని కోహీ ॥ 1 ॥
సేవకు సో జో కరై సెవకాఈ। అరి కరనీ కరి కరిఅ లరాఈ ॥
సునహు రామ జెహిఁ సివధను తోరా। సహసబాహు సమ సో రిపు మోరా ॥ 2 ॥
సో బిలగాఉ బిహాఇ సమాజా। న త మారే జైహహిఁ సబ రాజా ॥
సుని ముని బచన లఖన ముసుకానే। బోలే పరసుధరహి అపమానే ॥ 3 ॥

బహు ధనుహీం తోరీం లరికాఈం । కబహుం న అసి రిస కీన్హి గొసాఈం ॥
ఏహి ధను పర మమతా కెహి హేతూ । సుని రిసాఇ కహ భృగుకులకేతూ ॥ 4 ॥

"స్వామీ! ఎవరో మీ దాసుడే ఈ శివధనుస్సును విఱిచి ఉండవచ్చును. మీ ఆజ్ఞను నాకు తెల్పుడు." ఈమాటలకు పరశురాముడు ఇంకను కోపోద్రిక్తుడాయెను. సేవకుని పని "సేవ చేయుట మాత్రమే. కనుక రామా! వినుము. నాకు విరుద్ధముగా ఈ శివధనువును విఱిచినవాడు సహస్ర బాహువువలె నాకు శత్రువు. ఈ సమూహమునుండి అతనిని బయటికి రానిమ్ము. లేనిచో ఈ రాజులందఱును నిహతులగుదురు." ముని బెదరింపులను వినగానే లక్ష్మణుడు నిరాదరమును ప్రకటించుచిఱునవ్వుతో ఇట్లనెను. "స్వామీ! నా బాల్యమున నేను అనేకచాపములను విఱిచితిని. కానీ మీరు ఎప్పుడును కోపగింపలేదు. ఈ చాపముపైననే మీకింత ప్రీతియేల?" ఈ మాటలు వినగానే భార్గవ రాముడు పట్టరాని కోపముతో ఇట్లు పలికెను. (చౌ॥ 1-4)

దో-రే నృప బాలక కాల బస, బోలత తోహి న సంభార ।
ధనుహీ సమ తిపురారి ధను, బిదిత సకల సంసార ॥ 271 ॥

"ఓరీ! రాకుమారా! నీకు చావుమూడినది. నీవేమి పల్కుచుంటివో నీకు తెలియుటలేదు. లోక ప్రశస్తమైన ఈ శివధనుస్సును ఇతర ధనుస్సులతో పోల్చుట తగునా?" (దో॥ 271)

చౌ- లఖన కహా హఁసి హమరేం జానా । సునహు దేవ సబ ధనుష సమానా ॥
కా ఛతి లాభు జూన ధను తోరేం । దేఖా రామ నయన కే భోరేం ॥ 1 ॥
ఛుఅత టూట రఘుపతిహు న దోసూ । ముని బిను కాజ కరిఅ కత రోసూ ॥
బోలే చితఇ పరసు కీ ఓరా । రే సఠ సునేహి సుభాఉ న మోరా ॥ 2 ॥
బాలకు బోలి బధఉం నహిం తోహీ । కేవల ముని జడ జానహి మోహీ ॥
బాల బ్రహ్మచారీ అతి కోహీ । బిస్వ బిదిత ఛత్రియకుల ద్రోహీ ॥ 3 ॥
భుజబల భూమి భూప బిను కీన్హీ । బిపుల బార మహిదేవన్హ దీన్హీ ॥
సహసబాహు భుజ ఛేదనిహారా । పరసు బిలోకు మహీపకుమారా ॥ 4 ॥

లక్ష్మణుడు నవ్వి ఇట్లనెను. "మునీశ్వరా! వినుడు. మా దృష్టిలో చాపములన్నియును సమానమే. తుప్పుపట్టిన ఈపాతచాపమును విఱుచుటవలన కలుగునష్టమేమి? శ్రీరామచంద్రుడు దానిని క్రొత్త చాపమని భావించి యుండెను. కాని ఆతడు దానిని తాకినంతనే అది విఱిగినది. ఇందులో శ్రీరాముని దోషము ఏ మాత్రమూ లేదు. మీరు వ్యర్థముగా ఏల కోపగించెదరు"- పరశురాముడు తన గండ్రగొడ్డలివైపు ఒకసారిచూచి పలికెను. "అరే! దుష్టుడా నీకు నా స్వభావమునుగూర్చి తెలియదు. నీవు బాలుడవుగావున నిన్ను చంపదలచుకొనలేదు. మూర్ఖుడా! నన్ను కేవలము ఒక మునిగా భావించితివా? నేను ఆజన్మ బ్రహ్మచారిని. కోపిష్ఠిని. నేను క్షత్రియులకు విరోధినని లోకవిదితము. నా బాహుబలముచే పెక్కు పర్యాయములు పృథ్విని క్షత్రియరహితముగా జేసి, దానిని బ్రాహ్మణులకు దానము చేసితిని. ఓరాకుమారా! నా పరశువును జూడుము. దీనితో సహస్రబాహుభుజములను నఱికివేసితిని."- (చౌ॥ 1-4)

దో- మాతు పితహి జని సోచబస, కరసి మహీసకిసోర ।
గర్భన్హ కే అర్భక దలన, పరసు మోర అతి ఘోర ॥ 272 ॥

రాజకుమారా! నీ తల్లిదండ్రులను పుత్రశోకమునకు గురిచేయ వద్దు. నా పరశువు చాల భయంకరమైనది. దాని భయమునకు గర్భస్థ శిశువులు గూడ మృతులైరి. (దో॥ 272)

చౌ- బిహసి లఖను బోలే మృదు బానీ । అహో మునీసు మహా భటమానీ ॥
పుని పుని మోహి దెఖావ కుఠారూ । చహత ఉడావన ఫూఁకి పహారూ ॥ 1 ॥
ఇహాఁ కుమ్హడబతియా కౌఉ నాహీఁ । జే తరజనీ దేఖి మరి జాహీఁ ॥
దేఖి కుఠారు సరాసన బానా । మైఁ కఛు కహా సహిత అభిమానా ॥ 2 ॥
భృగుసుత సముఝి జనేఉ బిలోకీ । జో కఛు కహహు సహఉఁ రిస రోకీ ॥
సుర మహిసుర హరిజన అరు గాఈ । హమరేఁ కుల ఇన్హ పర న సురాఈ ॥ 3 ॥
బధేఁ పాపు అపకీరతి హారేఁ । మారతహూఁ పా పరిఅ తుమ్హారేఁ ॥
కోటి కులిస సమ బచను తుమ్హారా । బ్యర్థ ధరహు ధను బాన కుఠారా ॥ 4 ॥

లక్ష్మణుడు హసన్ముఖుడై మృదుమధురముగా ఇట్లు పలికెను. "ఆహా! ఈ మునీశ్వరుడు తానొక అసాధారణ యోధుడనని భావించుకొనుచున్నాడు. మాటిమాటికిని తనగొడ్డలిని చూపించుచున్నాడు. బహుశా 'ఉఫ్' అని ఊది పర్వతమును సైతము ఎగురగొట్టదలచుకొనినాడేమో? చూపుడువ్రేలిని చూపగనే వాడిపోవుటకు ఇక్కడ గుమ్మడిపూవు లేదు. మీ కరములయందు గొడ్డలిని, ధనుర్బాణములను చూచిన పిమ్మటనే నేను కొంచెము అభిమానముతో మాట్లాడితిని. మీరు భృగువంశజులని గ్రహించి, మీ యజ్ఞోపవీతమును జూచి, కోపమును నిగ్రహించుకొని, మీ మాటలను సహించితిని. మా వంశము వారెవ్వరును దేవతలు బ్రాహ్మణులు గోవులు, శ్రీహరి భక్తులు మొదలగు వారిపై తమ ప్రతాపమును చూపరు. ఏలనన వారిని చంపినచో మహాపాపము, వారితో ఓడినచో అపకీర్తి ప్రాప్తించును. మీరు మమ్ముకొట్టినను తిట్టినను మేము మీకు పాదాభివందనమునే చేయుదుము. మీ ప్రతిమాటయు కోటిఅశనిపాతములతో సమానము. (అతికఠోరము.) ఇక పరశువును గాని, ధనుర్బాణములనుగాని మీరు ధరింపవలసిన అవసరమేలేదు. (చౌ॥ 1-4)

దో- జో బిలోకి అనుచిత కహేఉఁ, ఛమహు మహాముని ధీర ।
సుని సరోష భృగుబంసమని, బోలే గిరా గభీర ॥ 273 ॥

"ఓ ధీరమునీ! పరశువుమున్నగు మీ ఆయుధములనుజూచి నేనేమైనా అనుచిత వచనములను పలికినచో నన్ను క్షమింపుడు." ఈ మాటలను విని, పరశురాముడు క్రుద్ధుడై గంభీరముగా ఇట్లనెను. (దో॥ 273)

చౌ- కౌసిక సునహు మంద యహు బాలకు । కుటిల కాలబస నిజ కుల ఘాలకు ॥
భాను బంస రాకేస కలంకూ । నిపట నిరంకుస అబుధ అసంకూ ॥ 1 ॥
కాల కవలు హోఇహి ఛన మాహీఁ । కహఉఁ పుకారి ఖోరి మొహి నాహీఁ ॥
తుమ్హ హటకహు జౌఁ చహహు ఉబారా । కహి ప్రతాపు బలు రోషు హమారా ॥ 2 ॥

లఖన కహేఉ ముని సుజసు తుమ్హారా। తుమ్హహి అఛత కో బరనై పారా ॥
అపనే ముఁహ తుమ్హ ఆపని కరనీ। బార అనేక భాఁతి బహు బరనీ ॥ 3 ॥
నహిఁ సంతోషు త పుని కఛు కహహూ। జని రిస రోకి దుసహ దుఖ సహహూ ॥
బీరబ్రతీ తుమ్హ ధీర అఛోభా। గారీ దేత న పావహు సోభా ॥ 4 ॥

"ఓ విశ్వామిత్రా! వినుము. ఈ బాలుడు మిక్కిలి మందుడు, కుటిలుడు మఱియు ఆత్మఘాతకుడేగాక, వంశనాశకుడుగూడ అగుచున్నాడు. సూర్యవంశమను పూర్ణచంద్రునకు ఇతడొక కళంకము. ఉద్దండుడు, మూర్ఖుడు, ఏ మాత్రమూ భయభక్తులు లేనివాడు. ఇప్పటికిప్పుడే ఇతనిని యముని కడకు పంపగలను. వాస్తవముగా నేను ఉన్న మాటనే చెప్పుచున్నాను. తరువాత ఎవ్వరూ నన్ను నిందింపరాదు. మీరు అతనిని రక్షింపదలచినచో నాబల పరాక్రమములను, కోపమును గూర్చి ఆతనికి చెప్పి, అతని దూకుడును అరికట్టండి."- మఱల లక్ష్మణుడు ఇట్లనెను. "ఓ మునీశ్వరా! మీ కీర్తిని మీరే పొగడుకొనుచుండగా ఇతరులతో పనియేమి? మీఘనకార్యములనుగూర్చి మీ నోటిద్వారా పెక్కుమార్లు మీరేవల్లెవేసితిరి. ఇంకా తృప్తి లేనిచో మరికొన్నింటిని వల్లెవేయుడు. మీ కోపమును ఆపుకొన వద్దు. దానిని పూర్తిగా వెళ్లగక్కుడు. లేనిచో దానిని భరించుట మీకు కష్టము కావచ్చును. మీరు వీరులు, ధీరులు క్షోభరహితులు. కావున మీరు ఈ విధముగా దూషించుట సముచితముగాదు. (చౌ॥ 1-4)

దో- సూర సమర కరనీ కరహిఁ, కహి న జనావహిఁ ఆపు।
బిద్యమాన రన పాఇ రిపు, కాయర కథహిఁ ప్రతాపు ॥ 274 ॥

వీరులైనవారు యుద్ధములో తమశౌర్యమును జూపెదరు. తమ బలపరాక్రమములను గూర్చి తామే చెప్పికొనరు. శత్రువునెదుట పిరికివాడుమాత్రమే తనప్రతాపమును గూర్చి ప్రగల్భములను పలుకుచుండును. (దో॥ 274)

చౌ- తుమ్హ తౌ కాలు హాఁక జను లావా। బార బార మోహి లాగి బోలావా ॥
సునత లఖన కే బచన కఠోరా। పరసు సుధారి ధరేఉ కర ఘోరా ॥ 1 ॥
అబ జని దేఇ దోసు మోహి లోగూ। కటుబాదీ బాలకు బధజోగూ ॥
బాల బిలోకి బహుత మైఁ బాఁచా। అబ యహు మరనిహార భా సాఁచా ॥ 2 ॥
కౌసిక కహా ఛమిఅ అపరాధూ। బాల దోష గున గనహిఁ న సాధూ ॥
ఖర కుఠార మైఁ అకరున కోహీ। ఆగేఁ అపరాధీ గురుద్రోహీ ॥ 3 ॥
ఉతర దేత ఛోడఉఁ బిను మారేఁ। కేవల కౌసిక సీల తుమ్హారేఁ ॥
న త ఏహి కాటి కుఠార కఠోరేఁ। గురహి ఉరిన హోతేఉఁ శ్రమ థోరేఁ ॥ 4 ॥

ఓ మునీశ్వరా! మాటిమాటికి నా కొఱకు యముని ఎలుగెత్తి పిలుచు చున్నారు. లక్ష్మణుని ఈ కఠోరవచనములను విని, పరశురాముడు పదునైన తన గండ్రగొడ్డలిని, ఎత్తి చేతిలోనికి తీసికొని పలికెను. "ఎవ్వరూ నన్ను నిందింపవలదు. పరుషములాడు ఈ బాలుడు వధార్హుడు. బాలుడని భావించియే, వీనిని ఇంతవఱకును క్షమించితిని. కాని నిజముగా ఇతడు ఇంతకుముందే చంపబడవలసినవాడు."- విశ్వామిత్రుడు పలికెను. "ఈతని అపరాధమును క్షమింపుడు. ఏలనన సజ్జనులు బాలుర గుణదోషములను పట్టించుకొనరు." పరశురాముడు

పలికెను." నాకుఠారము మిక్కిలి పదునైనది. నేను దయారహితుడను, కోపిష్ఠిని, ఈ గురుద్రోహి, అపరాధి, నాయెదుటనే యుండి నన్ను ఎదిరించు చున్నాడు. ఐనప్పటికిని మీమీది గౌరవముతో నేను ఇతనిని ఇంతవఱకును ఉపేక్షించుచువచ్చితిని. విశ్వామిత్రా! కేవలము మీమీది ప్రేమతో మాత్రమే ఇతనిని వదలివేయుచు ఉంటిని. లేనిచో ఈ గొడ్డలితో ఈతనిని నఱికి, నా గురు ఋణమును అవలీలగా తీర్చుకొని యుండెడివాడను." (చౌ॥ 1-4)

దో- గాధిసూను కహ హృదయఁ హఁసి, మునిహి హరిఅరఇ సూఝ ।
అయమయ ఖాఁడ న ఊఖమయ, అజహుఁ న బూఝ అబూఝ ॥ 275 ॥

విశ్వామిత్రుడు మనస్సులోనే నవ్వుకొని ఇట్లు తలపోసెను. "ఈ మునికి ఎచ్చటనూ తనకు తిరుగేలేనట్లు కనిపించుచున్నది. అనగా క్షత్రియులను అందఱినీ జయించియుండుటవలన రామలక్ష్మణులను గూడ సాధారణ క్షత్రియులుగా భావించుచున్నాడు. ఈ సోదరులు ఇనుపఖడ్గములు. (చప్పరించుటకు) ఇక్షు ఖండములు గారు. ముని ఇంకను వీరిప్రభావమును గ్రహింపకపోవుట విచారకరము. (దో॥ 275)

చౌ- కహెఉ లఖన ముని సీలు తుమ్హారా । కో నహిఁ జాన బిదిత సంసారా ॥
మాతా పితహి ఉరిన భఏ నీకేఁ । గుర రిను రహా సోచు బడ జీ కేఁ ॥ 1 ॥
సో జను హమరెహి మాథే కాఢా । దిన చలి గఏ బ్యాజ బడ బాఢా ॥
అబ ఆనిఅ బ్యవహరిఆ బోలీ । తురత దేఉఁ మైఁ థైలీ ఖోలీ ॥ 2 ॥
సుని కటు బచన కుఠార సుధారా । హాయ హాయ సబ సభా పుకారా ॥
భృగుబర పరసు దెఖావహు మోహీ । బిప్ర బిచారి బచఉఁ నృపద్రోహీ ॥ 3 ॥
మిలే న కబహుఁ సుభట రన గాఢే । ద్విజదేవతా ఘరహి కే బాఢే ॥
అనుచిత కహి సబ లోగ పుకారే । రఘుపతి సయనహిఁ లఖను నెవారే ॥ 4 ॥

లక్ష్మణుడు పలికెను. "ఓ మునీశ్వరా! మీ శీలమును ఎవరెరుగరు? అది లోకప్రసిద్ధము. మాతాపితరులఋణమును బాగుగా తీర్చితివి. ఇంక గురువుగారిఋణము తీర్చవలసియున్నది. అందులకే నీవు విచారించుచుంటివేమో? బహుశా ఆ ఋణము మా ద్వారా తీరవలసియున్నదేమో? చాలా దినములు గడిచినవి. వడ్డీకూడా ఎంతో పెఱిగియుండవచ్చును. ఎవరినైనా ఒక మహాగణకుని పిల్చుకొని రండు. ఇప్పుడే ముల్లెవిప్పి, నేను ఆ ఋణమును పూర్తిగా తీర్చగలను."- లక్ష్మణుని పరుషవాక్యములను విని, పరశు రాముడు తన గొడ్డలిని పైకెత్తెను. సభలో హాహాకారములు చెలరేగెను. మఱల లక్ష్మణుడు పలికెను. "ఓ పరశురామా! మీరు నాపై గొడ్డలిని ఎత్తితిరి. నృపద్రోహీ! బ్రాహ్మణుడవైనందున నీవు బ్రతికిపోయితివి. నీవు ఇంత వఱకును సరియైనయోధునిచేతిలో పడలేదు. ఓ భూసురుడా! నీ గృహమునందే నీవు గొప్ప వాడవు." ఈ మాటలను విని, యందఱును "అనుచితము అనుచితము" అని పలుకుచు లేచిరి. అపుడు శ్రీరాముడు 'ఊరకుండుము' అని లక్ష్మణునకు సంజ్ఞ చేసెను.

(చౌ॥ 1-4)

దో- లఖన ఉతర ఆహుతి సరిస, భృగుబర కోపు కృసాను ।
బఢత దేఖి జల సమ బచన, బోలే రఘుకులభాను ॥ 276 ॥

లక్ష్మణుని మాటలు ఆజ్యములై పరశురాముని కోపాగ్నిని ప్రజ్వలింపజేసినవి. దానిని చల్లార్చుటకు జలము వంటి చల్లని మాటలను శ్రీరాముడు పలికెను. (దో॥ 276)

చౌ- నాథ కరహు బాలక పర ఛోహూ । సూధ దూధముఖ కరిఅ న కోహూ ॥
జౌ0 పై ప్రభు ప్రభాఉ కఛు జానా । తౌ కి బరాబరి కరత అయానా ॥ 1 ॥
జౌ0 లరికా కఛు అచగరి కరహీ0 । గుర పితు మాతు మోద మన భరహీ0 ॥
కరిఅ కృపా సిసు సేవక జానీ । తుమ్హ సమ సీల ధీర ముని గ్యానీ ॥ 2 ॥
రామ బచన సుని కఛుక జుడానే । కహి కఛు లఖను బహురి ముసుకానే ॥
హ0సత దేఖి నఖ సిఖ రిస బ్యాపీ । రామ తోర భ్రాతా బడ పాపీ ॥ 3 ॥
గౌర సరీర స్యామ మన మాహీ0 । కాలకూటముఖ పయముఖ నాహీ0 ॥
సహజ టేఢ అనుహరఇ న తోహీ । నీచు మీచు సమ దేఖ న మోహీ ॥ 4 ॥

"ప్రభూ! ఈ బాలునిపై దయజూపుడు. ఈ పసివానిపై క్రోధము వలదు. మీ ప్రతాపమునుగూర్చి ఏమాత్రము ఎఱింగియున్నను ఈ విధముగా మిమ్ము ఎదిరించి యుండెడివాడుకాడు. పిల్లలు చేసినఅల్లరికి తల్లిదండ్రులు, గురువులు మనస్సులలో సంతోషపడెదరు. ఇతనిని బాలునిగా, మీ సేవకునిగా భావింపుడు. కృపజూపుడు. మీరు సమదర్శనులు, సుశీలురు, ధీరులు, మనులు, జ్ఞానులు."- శ్రీరామచంద్రుని వచనములను విని, పరశురాముడు చల్లబడుచుండగా లక్ష్మణుడు ఏదోయని నవ్వెను. అతడు నవ్వగానే పరశురాముడు నఖశిఖ పర్యంతము కోపముతో ఊగిపోవుచు ఇట్లు పల్కెను. "ఓ రామా! నీ తమ్ముడు మహాపాపి. శరీరము ఎట్లుగా నున్నను ఈతని మనస్సు నల్లనిది. ఈతడు పసివాడుగాడు విషనాగు. స్వాభావికముగనే ఇతడు వక్రబుద్ధి. నిన్ను అనుసరింపడు (నీవలె సుశీలుడు గాడు). ఈ అధముడు నన్ను మృత్యుదేవతగా ఎఱుంగడు." (చౌ॥ 1-4)

దో- లఖన కహేఉ హ0సి సునహు ముని, క్రోధు పాప కర మూల ।
జెహి బస జన అనుచిత కరహి0, చరహి0 బిస్వ ప్రతికూల ॥ 277 ॥

లక్ష్మణుడు నవ్వి ఇట్లనెను. "ఓ మునీశ్వరా! వినుము. కోపమే పాపాలకు మూలము. దానికిలోనైన వాడు దుష్కర్మలను ఆచరించును. అతడు లోకమునకు కీడునే తలపెట్టును. (దో॥ 277)

చౌ- మై0 తుమ్హార అనుచర మునిరాయా । పరిహరి కోపు కరిఅ అబ దాయా ॥
టూట చాప నహి0 జురిహి రిసానే । బైఠిఅ హోఇహి0 పాయ పిరానే ॥ 1 ॥
జౌ0 అతి ప్రియ తౌ కరిఅ ఉపాఈ । జోరిఅ కోఉ బడ గునీ బోలాఈ ॥
బోలత లఖనహి0 జనకు డెరాహీ0 । మష్ట కరహు అనుచిత భల నాహీ0 ॥ 2 ॥
థర థర కా0పహి0 పుర నర నారీ । ఛోట కుమార ఖోట బడ భారీ ॥
భృగుపతి సుని సుని నిరభయ బానీ । రిస తన జరఇ హోఇ బల హానీ ॥ 3 ॥
బోలే రామహి దేఇ నిహోరా । బచఉ0 బిచారి బంధు లఘు తోరా ॥
మను మలీన తను సుందర కైసే0 । బిష రస భరా కనక ఘటు జైసే0 ॥ 4 ॥

ఓ మునిరాజా! నేను మీ సేవకుడను. కోపమును పరిత్యజించి, నాపై దయజూపుడు. కోపమువలన విఱిగినధనస్సు అతకదు. నిలబడియున్నందున మీ కాళ్లకు నొప్పులు పుట్టియుండవచ్చును. కూర్చుండుడు, ఈ ధనుస్సు మీకు అంతగా ప్రియమైనచో ఒక నిపుణుని పిలిపించి, అతికింపజేయుడు." లక్ష్మణుని ఈమాటలకు భీతిల్లిన జనకమహారాజు "దయచేసి వాగ్వివాదములను ఆపండి. హద్దులు మీఱుట ఉచితముగాదు."- అనెను. పురప్రజలు గడగడలాడ సాగిరి. "ఈ చిన్నవాడు నిజముగా మిక్కిలి అల్లరివాడు" అనియనుకొనిరి. లక్ష్మణుని నిర్భయవాక్యములను విని, పరశురాముడు క్రోధాగ్నితో మండిపోవుచుండెను. ఆయనశక్తి క్షీణించుచుండెను. శ్రీరామునిపై దయజూపుచున్నట్లుగా అతడు పలికెను. "ఇతడు నీ తమ్ముడు గాబట్టి వదిలి వేయుచున్నాను. ఈతని శరీరము మాత్రము అందమైనది. కాని మనస్సు మలినమైనది. ఇతడు విషముతో నిండిన బంగారుపాత్రవంటివాడు. (పయోముఖ విషకుంభము)". (చౌ॥ 1-4)

దో- సుని లఛిమన బిహసే బహురి, నయన తరేరే రామ ।
గుర సమీప గవనే సకుచి, పరిహరి బానీ బామ ॥ 278 ॥

ఈ మాటలు విని లక్ష్మణుడు మఱల నవ్వెను. అపుడు శ్రీరామచంద్రుడు అతనిని కనుసన్నలతో వారించెను. లక్ష్మణుడు సంకోచముతో తనవ్యంగ్యధోరణినిమాని, గురు సమీపమునకు చేరెను. (దో॥ 278)

చౌ- అతి బినీత మృదు సీతల బానీ । బోలే రాము జోరి జుగ పానీ ॥
సునహు నాథ తుమ్హ సహజ సుజానా । బాలక బచను కరిఅ నహిఀ కానా ॥ 1 ॥
బరరై బాలకు ఏకు సుభాఊ । ఇన్హహి న సంత బిదూషహిఀ కాఊ ॥
తెహిఀ నాహీఀ కఛు కాజ బిగారా । అపరాధీ మైఀ నాథ తుమ్హారా ॥ 2 ॥
కృపా కోపు బధు బఁధబ గొసాఈఀ । మో పర కరిఅ దాస కీ నాఈఀ ॥
కహిఅ బేగి జెహి బిధి రిస జాఈ । మునినాయక సోఇ కరౌఀ ఉపాఈ ॥ 3 ॥
కహ ముని రామ జాఇ రిస కైసేఀ । అజహుఀ అనుజ తవ చితవ అనైసేఀ ॥
ఏహి కేఀ కంఠ కుఠారు న దీన్హా । తౌ మైఀ కాహ కోపు కరి కీన్హా ॥ 4 ॥

శ్రీరామచంద్రుడు చేతులుజోడించి, అత్యంతవినయముతో శీతలమధుర వచనములను పల్కెను. "ప్రభూ! వినుడు. మీరు సహజముగానే జ్ఞానులు. బాలుని వచనములను పట్టించుకొనకుడు. కందురీగల స్వభావము, బాలకుల స్వభావము ఒకటియే (కందురీగ సహజముగా ఎవ్వరికినీ హాని చేయదు. కాని తన జోలికి వచ్చిన వారిని మాత్రము కుట్టును. పిల్లల స్వభావము కూడ అట్టిదే.) సజ్జనులు వారిని దోషులుగా పరిగణింపరు. అపరాధము చేసినవాడను నేను. లక్ష్మణుడు మీకు ఎట్టి హానియు చేయలేదు. స్వామీ! నేను మీ సేవకుడను. కృప, క్రోధము, వధ, బంధనము- వీటిలో ఏ శిక్షనైనను నాకు విధింపుడు. మీ కోపమును తొలగు ఉపాయమును చెప్పుడు. దానిని నేను ఆచరించెదను." ముని సమాధానమును ఇచ్చెను. "రామా! నా కోపము ఎట్లు చల్లారును? నీ తమ్ముడు ఇంకను నావైపు వ్యంగ్య దృష్టితోడనే చూచుచున్నాడు. అతని శిరస్సును ఛేదింపనిదే నా కోపము ఎట్లు చల్లారును? (చౌ॥ 1-4)

దో- గర్భ స్రవహిఀ అవనిప రవని, సుని కుఠార గతి ఘోర।
పరసు అఛత దేఖఉఁ జిఅత, బైరీ భూపకిసోర ॥ 279 ॥

నా గొడ్డలిచేసినఘోరమైనకృత్యములనుగూర్చి విన్నంతమాత్రముననే క్షత్రియస్త్రీలకు గర్భస్రావమగును. అట్టిగొడ్డలి ఉండికూడ శత్రువైన ఈరాకుమారుడు జీవించియుండుటను చూడవలసి వచ్చుచున్నది. (దో॥ 279)

చౌ- బహఇ న హాథు దహఇ రిస ఛాతీ। భా కుఠారు కుంఠిత నృపఘాతీ ॥
భయఉ బామ బిధి ఫిరేఉ సుభాఊ। మోరే హృదయఁ కృపా కసి కాఊ ॥ 1 ॥
ఆజు దయా దుఖు దుసహ సహావా। సుని సౌమిత్రి బిహసి సిరు నావా ॥
బాఉ కృపా మూరతి అనుకూలా। బోలత బచన ఝరత జను ఫూలా ॥ 2 ॥
జౌఁ పై కృపాఁ జరిహిఁ ముని గాతా। క్రోధ భఏఁ తను రాఖ బిధాతా ॥
దేఖు జనక హఠి బాలకు ఏహూ। కీన్హ చహత జడ జమపుర గేహూ ॥ 3 ॥
బేగి కరహు కిన ఆఁఖిన్హ ఓటా। దేఖత ఛోట ఖోట నృప ఢోటా ॥
బిహసే లఖను కహా మన మాహీఁ। మూదేఁ ఆఁఖి కతహుఁ కోఉ నాహీఁ ॥ 4 ॥

నాహృదయము కోపముతోనిండియున్నను చేయి కదలుటలేదు. అయ్యో! అసంఖ్యాకులైన రాజులను వధించిన ఈ గొడ్డలి మొద్దుబాఱిపోయినది. విధి నాకు వ్యతిరేకమైనది. నా స్వభావము మాఱినది. లేనిచో నా హృదయములో ఇతరులపై కృప యెప్పుడుండెను? నేడు ఈ దయ నాలో దుస్సహదుఃఖమును కలిగించుచున్నది"- ఈమాటలు వినగానే లక్ష్మణుడు తలవంచుకొని, చిఱునవ్వుతో ఇట్లనెను. "మీ కృపా వీచికలు మీ ఆకారమునకు తగినట్లే యున్నవి. మీ వచనములు చెట్లనుండి రాలు పూలవలెనున్నవి. ఓ మునీశ్వరా! కృప జూపినప్పుడుగూడ మీ శరీరము దహించుకొనిపోయినచో క్రోధమునకు వశమైనప్పుడు మీ తనువును ఆ విధాతయే రక్షింపవలెను." పరశురాముడు పల్కెను. "జనకా! మూర్ఖుడైన ఈ బాలుడు అర్థములేని పట్టుదలతో యమపురిలో తననివాసమును ఏర్పఱచుకొనదలచినట్లున్నాడు. వెంటనే ఇతనిని నాయెదుటనుండి ఏల తొలగింపవు? చూచుటకు ఇతడు చాల చిన్నవాడు. కాని మిక్కిలి తుంటరి." లక్ష్మణుడు నవ్వుచు తనలో అనుకొనెను. "కనులు మూసికొన్నచో ఏమియు కనబడదు గదా!" (చౌ॥ 1-4)

దో- పరసురాము తబ రామ ప్రతి, బోలే ఉర అతి క్రోధు।
సంభు సరాసను తోరి సఠ, కరసి హమార ప్రబోధు ॥ 280 ॥

కోపోద్రిక్తుడైన పరశురాముడు శ్రీరాముని వైపునకు మఱలి, ఇట్లునుడివెను. "ఓ శఠుడా! శివధనుస్సును విఱిచినది చాలక తిరిగి నాకే జ్ఞానోపదేశమును చేయుచున్నావా?" (దో॥ 280)

చౌ- బంధు కహఇ కటు సమ్మత తోరేఁ। తూ ఛల బినయ కరసి కర జోరేఁ ॥
కరు పరితోషు మోర సంగ్రామా। నాహిఁ త ఛాడ కహాఉబ రామా ॥ 1 ॥
ఛలు తజి కరహి సమరు సివద్రోహీ। బంధు సహిత న త మారఉఁ తోహీ ॥
భృగుపతి బకహిఁ కుఠార ఉఠాఏఁ। మన ముసుకాహిఁ రాము సిర నాఏఁ ॥ 2 ॥
గునహ లఖన కర హమ పర రోషూ। కతహుఁ సుధాఇహు తే బడ దోషూ ॥
టేఢ జాని సబ బందఇ కాహూ। బక్ర చంద్రమహి గ్రసఇ న రాహూ ॥ 3 ॥

రామ కహెఁఉ రిస తజిఅ మునీసా। కర కుఠారు ఆగేఁ యహ సీసా ॥
జెహిఁ రిస జాఇ కరిఅ సోఇ స్వామీ। మొహి జానిఅ ఆపన అనుగామీ ॥ 4 ॥

నీ సమ్మతితోడనే నీ తమ్ముడు దురుసుగా మాట్లాడుచున్నాడు. నీవేమో చేతులు జోడించి, నక్కవినయములను ప్రదర్శించుచున్నావు. నాతో యుద్ధముచేసి, నన్ను తృప్తిపఱచుము. లేదా 'రాముడు' అను పేరును నీవు త్యజింపుము. ఓ శివద్రోహీ! నీ కపటమును మాని, నాతో యుద్ధమునకు రమ్ము. లేనిచో నీ సోదరునితోగూడ నిన్ను వధింతును." ఈ విధముగా పరశురాముడు తనకుఠారమును ఎత్తుచు మితిమీఱి మాట్లాడుచుండెను. శ్రీరాముడు శిరస్సువంచి, దరహాసముతో తనలో తాను ఇట్లు తలపోయసాగెను. "లక్ష్మణుడు తప్పు చేయగా ఈయన నన్ను కోపగించుచున్నాడేమి? ఒక్కొక్కప్పుడు మెత్తదనముగూడ గొప్ప దోషమేయగును. అప్పుడప్పుడు వక్రబుద్ధిని సాధారణముగా అందఱూ గౌరవించు చుందురు. వంకరగా ఉన్న చంద్రుని (నెలవంక) జోలికి రాహువు గూడ పోడుగదా!" పిమ్మట శ్రీరాముడు పరశురామునితో ఇట్లనెను. "మునీశ్వరా! కోపమును వీడుడు. మీ చేతిలో గొడ్డలియున్నది. ఎదురుగా నాతల యున్నది. మీ కోపము చల్లారుటకు తగినట్లు చేయుడు. నేను మీ దాసుడను. (చౌ॥ 1-4)

దో- ప్రభుహి సేవకహి సమరు కస, తజహు బిప్రబర రోసు ।
బేషు బిలోకేఁ కహేసి కఛు, బాలకహూ నహిఁ దోసు ॥ 281 ॥

స్వామి సేవకులమధ్య యుద్ధము ఎట్లు సంభవించును? ఓ బ్రాహ్మణోత్తమా! క్రోధమును వీడుడు. మీ వీరోచితవేషమునుబట్టి ఈ బాలుడు ఏమేమో అన్నాడు. ఆలోచించినచో ఇందు అతనిదోషముకూడా ఏమియు కన్పట్టదు. (బ్రాహ్మణవేషముతో వచ్చినచో మీకు ఈ బాధలు కలిగియుండెడివి కావు.) (దో॥ 281)

చౌ- దేఖి కుఠార బాన ధను ధారీ । భై లరికహి రిస బీరు బిచారీ ॥
నాము జాన పై తుమ్హహి న చీన్హా। బంస సుభాయఁ ఉతరు తెహిఁ దీన్హా ॥ 1 ॥
జౌఁ తుమ్హ ఔతెహు ముని కీ నాఈఁ । పద రజ సిర సిసు ధరత గోసాఈఁ ॥
ఛమహు చూక అనజానత కేరీ। చహిఅ బిప్ర ఉర కృపా ఘనేరీ ॥ 2 ॥
హమహి తుమ్హహి సరిబరి కసి నాథా । కహహు న కహాఁ చరన కహఁ మాథా ॥
రామ మాత్ర లఘు నామ హమారా। పరసు సహిత బడ నామ తోహారా ॥ 3 ॥
దేవ ఏకు గును ధనుష హమారేఁ। నవ గున పరమ పునీత తుమ్హారేఁ ॥
సబ ప్రకార హమ తుమ్హ సన హారే । ఛమహు బిప్ర అపరాధ హమారే ॥ 4 ॥

కుఠారమును, ధనుర్బాణములను ధరించినమిమ్ముజూచి, వీరుడనికొని, అతడు ఇట్లు పలికియుండవచ్చును. మీ పేరును మాత్రము ఇదివరలో విన్నాడు. కాని మీ స్వరూపమును గుర్తింపలేదు. తనవంశమునకు తగినరీతిలో అతడు మీకు సమాధానమును ఇచ్చియున్నాడు. ఒకవేళ మీరు మునివేషధారియై వచ్చియున్నచో స్వామీ! ఈ బాలుడు మీపాదధూళిని తనశిరస్సుపై ఉంచుకొనెడి వాడు. తెలియకచేసినతప్పును మన్నింపగలరు. బ్రాహ్మణ హృదయము కృపతో నిండియుండవలెను గదా! ప్రభూ! మీకును నాకును సామ్యము ఎక్కడ? చెప్పండి. శిరస్సు ఎక్కడ? పాదములు ఎక్కడ? 'రాముడు' అను చిన్న పేరునాది. మీపేరో? పరశువుతో గూడిన రాముడు. పెద్దది.

బ్రాహ్మణోత్తమా! నా యొద్ద ఒకే ఒక గుణము (అల్లెత్రాడు) గల ధనుస్సుగలదు; మీలో పరమ పవిత్రములైన తొమ్మిది గుణములు గలవు.

శమో దమస్తపశ్శౌచం క్షాంతిరార్జవ మేవ చ ।
జ్ఞానం, విజ్ఞాన మాస్తిక్యం, బ్రహ్మకర్మ స్వభావజమ్ ॥ గీత - 18-52
శమ, దమ, తప, శౌచములు, క్షాంతి, ఆర్జవము, జ్ఞాన, విజ్ఞాన, ఆస్తికత్వములు
అనునవి బ్రాహ్మణుల సహజగుణములు.
మేము అన్ని విధముల మా ఓటమిని అంగీకరించెదము. బ్రాహ్మణోత్తమా! మా అపరాధములను క్షమింపుడు. (చౌ॥ 1-4)

దో- బార బార ముని బిప్రబర, కహా రామ సన రామ ।
బోలె భృగుపతి సరుష హసి, తహూఁ బంధు సమ బామ ॥ 282 ॥

శ్రీరాముడు పదే పదే పరశురాముని మునీశ్వరా! బ్రాహ్మణోత్తమా! అనుచు సంబోధించెను. దానికి భార్గవరాముడు కుపితుడై "నీవును నీ తమ్ముని వలె కపటివి"- అనియనెను. (దో॥ 282)

చౌ- నిపటహిఁ ద్విజ కరి జానహి మోహీ । మైఁ జస బిప్ర సునావఉఁ తోహీ ॥
చాప స్రువా సర ఆహుతి జానూ । కోపు మోర అతి ఘోర కృసానూ ॥ 1 ॥
సమిధి సేన చతురంగ సుహాఈ । మహా మహీప భఏ పసు ఆఈ ॥
మైఁ ఏహిఁ పరసు కాటి బలి దీన్హే । సమర జగ్య జప కోటిన్హ కీన్హే ॥ 2 ॥
మోర ప్రభాఉ బిదిత నహిఁ తోరేఁ । బోలసి నిదరి బిప్ర కే భోరేఁ ॥
భంజెఉ చాపు దాపు బడ బాఢా । అహమితి మనహుఁ జీతి జగు ఠాఢా ॥ 3 ॥
రామ కహా ముని కహహు బిచారీ । రిస అతి బడి లఘు చూక హమారీ ॥
ఛుఅతహిఁ టూట పినాక పురానా । మైఁ కెహి హేతు కరౌఁ అభిమానా ॥ 4 ॥

"నీవు నన్ను కేవలము ఒక సాధారణబ్రాహ్మణునిగా భావించుచున్నావు. నేను ఎటువంటి బ్రాహ్మణుడనో తెలిపెదను. నాధనుస్సు 'స్రువము' బాణములు ఆజ్యములు. నా కోపము మండుచున్న అగ్ని. చతురంగ బలములు సమిధలు. మహారాజులు బలిపశువులు. వారిని ఈ గొడ్డలితోడనే నఱికి బలిగావించితిని. ఇట్టి రణయజ్ఞములను అసంఖ్యాకముగా చేసితిని. నా ప్రభావము నీకు తెలియదు. అందువలననే నీవు నన్ను సామాన్య బ్రాహ్మణునిగా తలంచి అవహేళన చేయుచున్నావు. 'ధనుస్సు విఱిచితిని' అని మిక్కిలి మిడిసిపడుచున్నావు. విశ్వమునే జయించిన వానివలె మురిసిపోవుచున్నావు."- శ్రీరామచంద్రుడు ప్రత్యుత్తరము నిచ్చెను. "మునీశ్వరా! నెమ్మదిగా ఆలోచింపుడు. మీకోపమేమొ చాలా గొప్పది. నా అపరాధము మిక్కిలి చిన్నది. ధనుస్సేమో కటికిప్రాతది. తాకియు తాకకముందే విఱిగి పోయినది. నేను ఏకారణమున గర్వపడెదను? (చౌ॥ 1-4)

దో- జౌఁ హమ నిదరహిఁ బిప్ర బది, సత్య సునహు భృగునాథ ।
తౌ అస కో జగ సుభటు జెహి, భయ బస నావహిఁ మాథ ॥ 283 ॥

ఓ భృగు నాథా! బ్రాహ్మణుడవని నిన్ను నిరాదరణ చేసినట్లుగా మీరు భావించియున్నచో సత్యమును వచించెదను, వినుడు. మేము భయముతో తలవంచవలసిన వీరుడు ప్రపంచమున ఎవడు కలడో తెలుపుడు.

(దో॥ 283)

చౌ- దేవ దనుజ భూపతి భట నానా । సమబల అధిక హోఉ బలవానా ॥
జౌఁ రన హమహి పచారై కోఊ । లరహిఁ సుఖేన కాలు కిన హోఊ ॥ 1 ॥
ఛత్రియ తను ధరి సమర సకానా । కుల కలంకు తెహి పావఁర ఆనా ॥
కహఉఁ సుభాఉ న కులహి ప్రసంసీ । కాలహు డరహిఁ న రన రఘుబంసీ ॥ 2 ॥
బిప్రబంస కై అసి ప్రభుతాఈ । అభయ హోఇ జో తుమ్హహి డెరాఈ ॥
సుని మృదు గూఢ బచన రఘుపతి కే । ఉఘరే పటల పరసుధర మతి కే ॥ 3 ॥
రామ రమాపతి కర ధను లేహూ । ఖైఁచహు మిటై మోర సందేహూ ॥
దేత చాపు ఆపుహిఁ చలి గయఊ । పరసురామ మన బిసమయ భయఊ ॥ 4 ॥

దేవతలలోగాని, రాక్షసులలోగాని, మహారాజులలోగాని ఏ వీరుడైనను మాతో సమానుడుగాని, లేక మమ్ము మించినవాడుగాని మాతో తలపడుటకు సిద్ధమైనచో అతడు యముడైనను సరే సంతోషముతో వానిని మేము ఎదుర్కొన గలము. ఏ క్షత్రియుడైనను యుద్ధమునకు వెఱచినచో తన వంశమునకే అతడు మచ్చతెచ్చినవాడగును. రఘువంశములో జన్మించినవాడెవ్వడును యుద్ధమున యమునికైనను భయపడడు. ఇది వాస్తవము, పొగడ్త గాదు. ఎవ్వరికిని భయపడనివాడుగూడ మీకు భయపడును. విప్రవంశ మహిమయే అట్టిది." రఘురాముని కోమలమైన, నిగూఢమైన పల్కులను విని, పరశురామునిబుద్ధిని గప్పివేసిన తెర తొలగిపోయినది. వెంటనే అతడు ఇట్లు పలికెను. "ఓ రామా! లక్ష్మీపతి యొక్క ఈ ధనుస్సును చేతబట్టి సంధింపుము. నా సందేహము తీరిపోవును." అని అందించుచుండగనే ధనుస్సు స్వయముగా శ్రీరాముని చేతులలోనికి పోయెను. (ధనుస్సుతో పాటు విష్ణు సంబంధతేజస్సు కూడా పరశురాముని నుండి శ్రీరాముని చేరెను.) పరశురామునకు అత్యంతము సంభ్రమాశ్చర్యములు గలిగెను.

(చౌ॥ 1-4)

దో-జానా రామ ప్రభాఉ తబ, పులక ప్రఫుల్లిత గాత ।
జోరి పాని బోలే బచన, హృదయఁ న ప్రేము అమాత ॥ 284 ॥

అప్పుడు శ్రీరామునిలోకోత్తరమహిమను పరశురాముడు గుర్తించెను. అతడు పులకిత గాత్రుడయ్యెను. మనస్సు ఆనందముతో పొంగిపోయెను. హృదయమున ఉద్రేకమును ఆపుకొన లేకపోయెను. చేతులు జోడించి యిట్లు స్తుతింపసాగెను.

(దో॥ 284)

చౌ- జయ రఘుబంస బనజ బన భానూ । గహన దనుజ కుల దహన కృసానూ ॥
జయ సుర బిప్ర ధేను హితకారీ । జయ మద మోహ కోహ భ్రమ హారీ ॥ 1 ॥
బినయ సీల కరునా గున సాగర । జయతి బచన రచనా అతి నాగర ॥
సేవక సుఖద సుభగ సబ అంగా । జయ సరీర ఛబి కోటి అనంగా ॥ 2 ॥

కరౌఁ కాహ ముఖ ఏక ప్రసంసా । జయ మహేస మన మానస హంసా ॥

అనుచిత బహుత కహెఉఁ అగ్యాతా । ఛమహు ఛమామందిర దొఉ భ్రాతా ॥ 3 ॥

కహి జయ జయ జయ రఘుకులకేతూ । భృగుపతి గఏ బనహి తప హేతూ ॥

అపభయఁ కుటిల మహీప డెరానే । జహఁ తహఁ కాయర గవఁహిఁ పరానే ॥ 4 ॥

"రఘువంశమనెడి కమలవనమునకు సూర్యుడా! దైత్యకులమనెడి అడవిని గాల్చు అగ్నిదేవుడా! నీకు జయము. దేవ బ్రాహ్మణగోగణార్తి హరణా! నీకు జయము. మదమోహ క్రోధ భ్రమలను తొలగించువాడా! నీకు జయము. వినయ శీల! కృపాగుణసాగరా! మృదు మధుర వచనరచనాధురంధరా! నీకు జయము. ఆశ్రితజనమందారా! మనోహరాంగా! కోటిమన్మథసుందరాకారా! నీకు జయము. మీ అపారకృపామహిమలను ఒక్కనోట నేనెట్లు ప్రశంసింపగలను? నీవు మహాదేవుని మానససరోవరమున విహరించు హంసవు. నీకు జయము. నేను అజ్ఞానముచే అనుచితములైన అనేకవాక్యములను పలికితిని. సోదరులైన మీరిద్దఱును క్షమానిధానములు. నన్ను మన్నింపుడు. ఓ రఘుకులతిలకా! శ్రీరామచంద్రా! నీకు జయము." అని పల్కుచు భార్గవరాముడు తపోవనమున వెళ్లిపోయెను. ఇది గమనించి దుష్టులైన రాజులు మేము శ్రీరాముని అవమాన పఱచితిమి. అతడు మాపై ప్రతీకారమును తీర్చుకొనునేమో?"- అని భయపడి ఎక్కడి వారక్కడ గుట్టుచప్పుడుగాకుండ పాఱిపోయిరి. (చౌ॥ 1-4)

దో- దేవన్హ దీన్హీఁ దుందుభీ, ప్రభు పర బరషహిఁ ఫూల ।
హరషే పుర నర నారి సబ, మిటీ మోహమయ సూల ॥ 285 ॥

దేవతలు దుందుభులను మ్రోగించిరి, పుష్ప వృష్టిని గురిపించిరి. మిథిలాపురమునందలి ప్రజలు సంతోషించిరి. వారిమోహజనితబాధ తొలగిపోయెను. (దో॥ 285)

చౌ- అతి గహగహే బాజనే బాజే । సబహిఁ మనోహర మంగల సాజే ॥
జూథ జూథ మిలి సుముఖి సునయనీఁ । కరహిఁ గాన కల కోకిలబయనీఁ ॥ 1 ॥
సుఖు బిదేహ కర బరని న జాఈ । జన్మదరిద్ర మనహుఁ నిధి పాఈ ॥
బిగత త్రాస భఇ సీయ సుఖారీ । జను బిధు ఉదయఁ చకోరకుమారీ ॥ 2 ॥
జనక కీన్హ కౌసికహి ప్రనామా । ప్రభు ప్రసాద ధను భంజెఉ రామా ॥
మొహి కృతకృత్య కీన్హ దుహుఁ భాఈఁ । అబ జో ఉచిత సో కహిఅ గొసాఈఁ ॥ 3 ॥
కహ ముని సును నరనాథ ప్రబీనా । రహా బిబాహు చాప ఆధీనా ॥
టూటతహీఁ ధను భయఉ బిబాహూ । సుర నర నాగ బిదిత సబ కాహూ ॥ 4 ॥

నగరమున నగారాలు మ్రోగింపబడెను. మనోహరవస్తువులు ప్రదర్శింపబడెను. సుముఖులు, సునయనలు తమతమ కోకిలకంఠములతో సామూహికముగా కమ్మనిగీతములను గానముచేసిరి. జనకమహారాజుసంతోషమునకు అవధులు లేకుండెను. ఆయనకు గర్భదరిద్రునకు నిధులు దొరకినంత సంతోషము కలిగెను. సీతాదేవి భయము

వీడి, చంద్రునిజూచిన చకోరమువలె సంతసించెను. జనకమహారాజు విశ్వామిత్రునకు నమస్కరించి, ఇట్లు వచించెను. "మీ ఆశీర్వాదమువలననే శ్రీరామచంద్రుడు శివధనుర్భంగము గావించినాడు. ఈ సోదరులిద్దఱును నన్ను కృతార్థునిగాజేసిరి. స్వామీ! మీరు ఉచితమని భావించినదానినే చేయుడు." విశ్వామిత్రుడు పల్కెను. "ఓ రాజశిరోమణీ! వినుము. వివాహము ధనుర్భంగముపై ఆధారపడెను. కావున ధనుర్భంగమైనప్పుడే వివాహము ఐనది. దేవతలు, నాగులు, మానవులు అందఱును ఈ విషయమును ఎఱుగుదురు. (చౌ॥ 1-4)

దో- తదపి జాఇ తుమ్హ కరహు అబ, జథా బంస బ్యవహారు ।
బూఝి బిప్ర కులబృద్ధ గుర, బేద బిదిత ఆచారు ॥ 286 ॥

ఐనప్పటికిని నీవు మీవంశమర్యాదననుసరించి, బ్రాహ్మణులను, కులవృద్ధులను, మీ గురువర్యులగు శతానందులవారిని సంప్రదించి, వేదోక్తముగా ఆవివాహ మహోత్సవమును జరిపింపుము. (దో॥ 286)

జనకుడు దూతలద్వారా దశరథుని ఆహ్వానించుట

చౌ- దూత అవధపుర పఠవహు జాఈ । ఆనహిఁ నృప దసరథహి బోలాఈ ॥
ముదిత రాఉ కహి భలేహిఁ కృపాలా । పఠఏ దూత బోలి తెహి కాలా ॥ 1 ॥
బహురి మహాజన సకల బోలాఏ । ఆఇ సబన్హి సాదర సిర నాఏ ॥
హాట బాట మందిర సురబాసా । నగరు సఁవారహు చారిహుఁ పాసా ॥ 2 ॥
హరషి చలే నిజ నిజ గృహ ఆఏ । పుని పరిచారక బోలి పఠాఏ ॥
రచహు బిచిత్ర బితాన బనాఈ । సిర ధరి బచన చలే సచు పాఈ ॥ 3 ॥
పఠఏ బోలి గునీ తిన్హ నానా । జే బితాన బిధి కుసల సుజానా ॥
బిధిహి బంది తిన్హ కీన్హ అరంభా । బిరచే కనక కదలి కే ఖంభా ॥ 4 ॥

దశరథమహారాజును (సపరివారముగా) ఆహ్వానించి, ఇక్కడికి తీసికొనివచ్చుటకై అయోధ్యకు దూతలను పంపుము." జనక మహారాజు ప్రసన్నవదనుడై "ఓ కృపాళూ! చాల మంచిది" అని పలికి, వెంటనే దూతలను అయోధ్యకు పంపెను. తరువాత ఆహ్వానితులైన పురప్రముఖులు వచ్చి, సాదరముగా మహారాజునకు నమస్కరించిరి. "అంగడులు, వీధులు, భవనములు, దేవాలయములు, నగరము యొక్క నలువైపులను అలంకరింపుడు" అని వారినాజ్ఞాపించెను. వారు సంతోషముతో తమగృహములకు వెళ్లి పోయిరి. తనసేవకులను పిలిచి, అతడు "ఒక మనోహరమండపమును అత్యద్భుతముగా నిర్మింపచేసి అలంకరింపుడు." అని ఆజ్ఞయిచ్చెను. వారు నమ్రతతో ఆయనఆజ్ఞను ఔదలదాల్చిరి. వారు మండపనిర్మాణ శిల్పులను పిలిపించిరి. ఆ శిల్పులు బ్రహ్మదేవుని పూజించి, తమ పనులను ప్రారంభించిరి. మొదట బంగారు అరటి స్తంభములను సిద్ధపఱచిరి. (చౌ॥ 1-4)

దో- హరిత మనిన్హ కే పత్ర ఫల, పదుమరాగ కే ఫూల ।
రచనా దేఖి బిచిత్ర అతి, మను బిరంచి కర భూల ॥ 287 ॥

పచ్చలుపొదిగినపండ్లు, ఆకులతో, పద్మరాగ ఖచితమైన పూవులతో ఆ మండపము శోభిల్లుచుండెను. దాని రచనా వైచిత్రిని గాంచి విరించియు (బ్రహ్మయు) చకితుడాయెను. (దో॥ 287)

చౌ- బేను హరిత మనిమయ సబ కీన్హే। సరల సపరబ పరహిఁ నహిఁ చీన్హే ॥
కనక కలిత అహిబేలి బనాఈ। లఖి నహిఁ పరఇ సపరన సుహాఈ ॥ 1 ॥
తెహి కే రచి పచి బంధ బనాఏ। బిచ బిచ ముకుతా దామ సుహాఏ ॥
మానిక మరకత కులిస పిరోజా। చీరి కోరి పచి రచే సరోజా ॥ 2 ॥
కిఏ భృంగ బహురంగ బిహంగా। గుంజహిఁ కూజహిఁ పవన ప్రసంగా ॥
సుర ప్రతిమా ఖంభన గఢి కాఢీఁ। మంగల ద్రబ్య లిఏఁ సబ ఠాఢీఁ ॥ 3 ॥
చౌకేఁ భాఁతి అనేక పురాఈఁ। సింధుర మనిమయ సహజ సుహాఈఁ ॥

ముడులుగల సాధారణమైన వెదురులు పచ్చలతోడనే సిద్ధపఱచబడినవి. వాటిని చూచిన వారు అవి నిజముగా వెదురులేయని అందఱునుతలంచుచుండిరి. బంగారు తీగలతో గూడియున్న తమలపాకులను జూచి, అవి నిజమైన తమలపాకులని భ్రమపడుచుండిరి. ఈ లతలను ఒక దానితో మఱియొకదానిని పెన వైచి మరకతములను, పచ్చలను వజ్రములను చీల్చి, వేర్వేఱు ఆకారములలో కోసి ఎఱుపు, ఆకుపచ్చ, తెలుపు, పసుపురంగుల కమలములను సిద్ధపఱచిరి. వాటిపై తుమ్మెదలను, వేర్వేఱు పక్షులనుగూడ చెక్కిరి. గాలికి కదలినప్పుడు అవి ఝుంకారములను, కిలకిలారావములను చేయుచున్నవా? అనునట్లుండెను. ప్రాంగణమునందలిస్తంభములపై దేవతామూర్తులను శుభప్రదములైన వస్తువులతో చెక్కిరి. ముంగిళ్లలో అనేకరీతులచదరపుముగ్గులను వేసి, వాటి మధ్య గజముత్యములను బఱచిరి. (చౌ॥ 1-4)

దో- సౌరభ పల్లవ సుభగ సుఠి, కిఏ నీలమని కోరి।
హేమ బౌర మరకత ఘవరి, లసత పాటమయ డోరి ॥ 288 ॥

వారు అద్భుతమైన మామిడిఆకులను మణులతోను బంగారు, పచ్చలు పొదిగిన మామిడి పువ్వులను పట్టుదారములతో వ్రేలాడునట్లు అమర్చిరి. (దో॥ 288)

చౌ- రచే రుచిర బర బందనివారే। మనహుఁ మనోభవఁ ఫంద సఁవారే ॥
మంగల కలస అనేక బనాఏ। ధ్వజ పతాక పట చమర సుహాఏ ॥ 1 ॥
దీప మనోహర మనిమయ నానా। జాఇ న బరని బిచిత్ర బితానా ॥
జెహిఁ మండప దులహిని బైదేహీ। సో బరనై అసి మతి కబి కేహీ ॥ 2 ॥
దూలహు రాము రూప గున సాగర। సో బితాను తిహుఁ లోక ఉజాగర ॥
జనక భవన కై సోభా జైసీ। గృహ గృహ ప్రతి పుర దేఖిఅ తైసీ ॥ 3 ॥
జెహిఁ తెరహుతి తెహి సమయ నిహారీ। తెహి లఘు లగహిఁ భువన దస చారీ ॥
జో సంపదా నీచ గృహ సోహా। సో బిలోకి సురనాయక మోహా ॥ 4 ॥

అందమైనద్వారతోరణములను మన్మథుడే నిర్మించినాడాయన్నట్లు ఏర్పఱచిరి. అంధు మంగళకలశములు, సుందరధ్వజపతాకములు, మనోజ్ఞములైనతెరలు, చూడముచ్చటగొల్పు చామరములు అలంకరింపబడినవి.

మణిఖచితములైన పెక్కుదీపములతో దేదీప్యమానముగానున్న ఆ మండపవైభవము వర్ణనాతీతము. జగన్మోహనాకారులైన సీతారాములు సర్వాలంకారములతో నవవధూవరులై కూర్చొనుటకు నిర్మింపబడుచున్న ఆ మండపశోభలను ఎవ్వరును వర్ణింపజాలరు. అది ముల్లోకములను మురిపింపజేయునదిగా ఉన్నది. జనక మహారాజుప్రాసాదముల వలెనే నగరములోని ఇతరహర్మ్యములు గూడ వివిధాలంకారములతో మిఱుమిట్లు గొల్పుచుండెను. రాజధానియగు మిథిలానగర శోభలముందు పదునాలుగులోకములశోభలుగూడ వెలవెలబోవు చుండెను. ఆ నగరమునందలి సాధారణపౌరుల గృహాలంకార వైభవములు ఇంద్రునకును అసూయను కల్గించుచుండెను. (చౌ॥ 1-4)

దో- బసఇ నగర జెహిఀ లచ్ఛి కరి, కపట నారి బర బేషు ।
తెహి పుర కై సోభా కహత, సకుచహిఀ సారద సేషు ॥ 289 ॥

సాక్షాల్లక్ష్మీదేవియే మానవకాంత(సీత)గా అవతరించి, నివసించు ఆ నగరశోభలను వర్ణించుటకు ఆ శారదా దేవికిగాని, ఈ ఆదిశేషునకు గాని, సాధ్యముగాకుండెను. (దో॥ 289)

చౌ- పహుఀచే దూత రామ పుర పావన । హరషే నగర బిలోకి సుహావన ॥
భూప ద్వార తిన్హ ఖబరి జనాఈ । దసరథ నృప సుని లిఏ బొలాఈ ॥ 1 ॥
కరి ప్రనాము తిన్హ పాతీ దీన్హీ । ముదిత మహీప ఆపు ఉఠి లీన్హీ ॥
బారి బిలోచన బాఀచత పాతీ । పులక గాత ఆఈ భరి ఛాతీ ॥ 2 ॥
రాము లఖను ఉర కర బర చీఠీ । రహి గఏ కహత న ఖాటీ మీఠీ ॥
పుని ధరి ధీర పత్రికా బాఀచీ । హరషీ సభా బాత సుని సాఀచీ ॥ 3 ॥
ఖేలత రహే తహాఀ సుధి పాఈ । ఆఏ భరతు సహిత హిత భాఈ ॥
పూఛత అతి సనేహఀ సకుచాఈ । తాత కహాఀ తేఀ పాతీ ఆఈ ॥ 4 ॥

జనకునిదూతలు అయోధ్యాపట్టణమును చేరిరి. వారు ఆ నగరశోభలను గాంచి, మిక్కిలి సంతసించిరి. రాజభవనద్వారముకడ నిల్చి, రాజునకు తమరాకను దెల్పిరి. రాజు వారిని లోనికి రప్పించెను. వారు ప్రభువునకు నమస్కరించి, ఆహ్వానపత్రికను అందించిరి. రాజు ప్రసన్నచిత్తుడై, స్వయముగా ఆ ఉత్తరమును అందుకొనెను. దానిని చదువుచున్నప్పుడు ఆయననేత్రములు ఆనందాశ్రువులతో నిండెను. తనువు పులకరించెను. హృదయము సంతోషముతో నిండెను. కోసలపతి హృదయములో శ్రీరామ లక్ష్మణులుండిరి. చేతులలో శుభాహ్వానపత్రికయుండెను. ప్రేమాధిక్యముతో దానిని చూచుచున్న ఆ దశరథునికంఠము మూగపోయెను. తిన్నగా ఆతడు మనస్సును కుదుటబఱచుకొని, ఉత్తరమును చదివి, వినిపించెను. ఆ శుభవార్తలను విని, సభాసదులు ఆనందమును పట్టలేక పోయిరి. భరతుడు తన ప్రియ సోదరుడైన శత్రుఘ్నునితోడను, ఇతర మిత్రులతోడను ఆడుకొనుచుండెను. ఈ వార్త తెలియగనే పరుగెత్తికొని వచ్చి, ప్రేమతో, సంకోచముతో "నాన్న గారూ! ఈ యుత్తరము ఎక్కడినుండి వచ్చినది?" అనియడిగెను. (చౌ॥ 1-4)

దో- కుసల ప్రానప్రియ బంధు దోఉ, అహహిఀ కహహు కెహిఀ దేస ।
సుని సనేహ సానే బచన, బాచీ బహురి నరేస ॥ 290 ॥

"ప్రాణములకంటెను ప్రియమైన నా సోదరులు ఇద్దఱును కుశలమా? వారు ఏ దేశములో ఉన్నారు? తెలుపుడు." ఈ ప్రేమపూరితవచనములను విని, రాజు ఆ ఉత్తరమును మఱల చదివి వినిపించెను. (దో॥ 290)

చౌ- సుని పాతీ పులకే దోఉ భ్రాతా । అధిక సనేహు సమాత న గాతా ॥
ప్రీతి పునీత భరత కై దేఖీ । సకల సభాఁ సుఖు లహేఉ బిసేషీ ॥ 1 ॥
తబ నృప దూత నికట బైఠారే । మధుర మనోహర బచన ఉచారే ॥
భైయా కహహు కుసల దోఉ బారే । తుమ్హ నీకేఁ నిజ నయన నిహారే ॥ 2 ॥
స్యామల గౌర ధరేఁ ధను భాథా । బయ కిసోర కౌసిక ముని సాథా ॥
పహిచానహు తుమ్హ కహహు సుభాఊ । ప్రేమ బిబస పుని పుని కహ రాఊ ॥ 3 ॥
జా దిన తేఁ ముని గఏ లవాఈ । తబ తేఁ ఆజు సాఁచి సుధి పాఈ ॥
కహహు బిదేహ కవన బిధి జానే । సుని ప్రియ బచన దూత ముసుకానే ॥ 4 ॥

ఆ ఉత్తరములోని విషయములనన్నింటిని విని, సోదరులిద్దరును పులకితగాత్రులైరి. వారి ఆనందములకు అవధులు లేకుండెను. భరతునిపవిత్రప్రేమను తెలిసికొని, సదస్యులెల్లరును ఆనందపరవశులైరి. రాజు దూతలను తన యొద్ద కూర్చుండ బెట్టుకొని, వారితో "మిత్రులారా! నా గారాల బిడ్డలిద్దఱును కుశలమా? వారిని మీరు స్వయముగా చూచియుంటిరా?" అని మృదుమధురముగా నడిగెను. "వారు శ్యామల గౌరవర్ణులు, ధనుర్బాణములను ధరించియున్నవారు, కిశోరావస్థలో ఉన్నవారు, విశ్వామిత్రునితో పాటు ఉన్నారు. మీరు వారిని గుర్తించియున్నచో వారిని గూర్చి తెలుపుడు." ఇట్లు రాజు ప్రేమ పూర్వకముగా పదే పదే వారిని అడిగెను. "విశ్వామిత్రుడు వారిని తనవెంట తీసికొని వెళ్లిన పిమ్మట నేడే వారిక్షేమసమాచారములు మాకు తెలిసినవి. జనకుడు వారిని ఎట్లు గుర్తించెను? తెల్పుడు." దశరథుని ఈ ప్రియవచనములను విని, దూతలు దరహాసముతో ప్రేమపూర్వకముగా! ఇట్లు పలికిరి. (చౌ॥ 1-4)

దో- సునహు మహీపతి ముకుట మని, తుమ్హ సమ ధన్య న కోఉ ।
రాము లఖను జిన్హ కే తనయ, బిస్వ బిభూషన దోఉ ॥ 291 ॥

ఓ రాజకులశిరోరత్నమా! వినుడు. విశ్వమునకే అలంకారప్రాయులైన రామలక్ష్మణులను కుమారులనుగా పొందిన మీవంటి భాగ్యశాలురు ఈలోకములో ఎవ్వరునూలేరు. (దో॥ 291)

చౌ- పూఛన జోగు న తనయ తుమ్హారే । పురుషసింఘ తిహు పుర ఉజిఆరే ॥
జిన్హ కే జస ప్రతాప కేఁ ఆగే । ససి మలీన రబి సీతల లాగే ॥ 1 ॥
తిన్హ కహఁ కహిఅ నాథ కిమి చీన్హే । దేఖిఅ రబి కి దీప కర లీన్హే ॥
సీయ స్వయంబర భూప అనేకా । సమిటే సుభట ఏక తేఁ ఏకా ॥ 2 ॥
సంభు సరాసను కాహుఁ న టారా । హారే సకల బీర బరిఆరా ॥
తీని లోక మహఁ జే భటమానీ । సభ కై సకతి సంభు ధను భానీ ॥ 3 ॥

సకఇ ఉఠాఇ సరాసుర మేరూ । సోఉ హియఁ హారి గయఉ కరి ఫేరూ ॥
జెహిఁ కౌతుక సివసైలు ఉఠావా । సోఉ తెహి సభాఁ పరాభఉ పావా ॥ 4 ॥

పురుష సింహులును, విశ్వజ్యోతులును ఐన మీ కుమారులను గూర్చి అడుగనేల? వారికీర్తిశోభల ముందు చంద్రుడు వెలవెల బోవును. వారి ప్రతాపముముందు సూర్యుడు చల్లబడును. ప్రభూ! వారిని ఎట్లు గుర్తించితిరి? అని మీరు మమ్ము అడుగుచున్నారు. సూర్యుని జూచుటకు దివిటీ అవసరమా? సీతాస్వయంవరమునకు పెక్కుమందిరాజన్యులు విచ్చేసిరి. వారిలో ఒకరినిమించినవీరుడు మఱి యొకడు. కాని వారిలో ఎవ్వరును శివధనుస్సును కదిలింపలేక పోయిరి. ముల్లోకములలో వీరులమని విఱ్ఱవీగువారిఅభిమానములను శివధనుస్సు నిర్వీర్యముగావించెను. మేరుపర్వతమును ఎత్తిన బాణాసురుడును శివధనుస్సు ముందు తన ఓటమిని అంగీకరించి, దానికి ప్రదక్షిణమొనర్చి, వెడలి పోయెను. కైలాసమును ఎత్తిన రావణాసురుడుకూడా ఆ సభలో పరాజితుడాయెను. (చౌ॥ 1-4)

దో- తహాఁ రామ రఘుబంసమని, సునిఅ మహా మహిపాల ।
భంజెఉ చాప ప్రయాస బిను, జిమి గజ పంకజ నాల ॥ 292 ॥

మహారాజా! వినుడు. "ఆ సమయమున రఘుకులమణియగు శ్రీరాముడు అవలీలగా ఆ శివధనుస్సును ఏనుగు తామరతూడునువలె విఱిచివేసెను. (దో॥ 292)

చౌ- సుని సరోష భృగునాయకు ఆఏ । బహుత భాఁతి తిన్హ ఆఁఖి దేఖాఏ ॥
దేఖి రామ బలు నిజ ధను దీన్హా । కరి బహు బినయ గవను బన కీన్హా ॥ 1 ॥
రాజన రాము అతులబల జైసేఁ । తేజ నిధాన లఖను పుని తైసేఁ ॥
కంపహిఁ భూప బిలోకత జాకేఁ । జిమి గజ హరి కిసోర కే తాకేఁ ॥ 2 ॥
దేవ దేఖి తవ బాలక దోఊ । అబ న ఆఁఖి తర ఆవత కోఊ ॥
దూత బచన రచనా ప్రియ లాగీ । ప్రేమ ప్రతాప బీర రస పాగీ ॥ 3 ॥
సభా సమేత రాఉ అనురాగే । దూతన్హ దేన నిఛావరి లాగే ॥
కహి అనీతి తే మూదహిఁ కానా । ధరము బిచారి సబహిఁ సుఖు మానా ॥ 4 ॥

అపూర్వమైన ధనుర్భంగటంకారమును విని, పరశురాముడు క్రోధముతో మిథిలకు విచ్చేసి, అనేక విధముల నిష్ఠురోక్తులాడెను. కడకు శ్రీరామచంద్రుని శక్తిసామర్థ్యములను దెలిసికొని, తనవిష్ణు ధనుస్సును గూడ ఆయనకు ఇచ్చివేసి, వినమ్రుడై తపోవనమునకు వెళ్లి పోయెను. శ్రీరాముడు అతులిత బలధాముడైనట్లే లక్ష్మణుడును మహా తేజస్సంపన్నుడు. ఆతని యొక్క తీవ్రములైన చూపులకు గుఱియైన రాజులు సింహకిశోరముచే చూడబడినఏనుగులవలె భయకంపితులైరి. మీ కుమారులను ఒక్కసారి చూచినంతమాత్రముననే వారు మాకనులలో శాశ్వతముగ నిలిచి పోయిరి. ఆ కనులలో ఇతరుల స్ఫురణకు చోటులేదు. వారి సౌందర్య తేజఃప్రతాపములముందు ఎవ్వరును సాటిరారు." ప్రేమ, ప్రతాపము, వీర రసములతో నిండిన ఆ దూతల పల్కులను విని, సభాసదులెల్లరును ఆనందించిరి. వారితోపాటు దశరథుడును ఆనందమగ్నుడై వారికి పెక్కు కానుకలను సమర్పింపబోయెను. వారు మాత్రము "ఇది యుచితముగాదు, ధర్మవిరుద్ధము" అనుచు అందులకు తమ వైముఖ్యమును ప్రకటించిరి.

(కన్యాపక్షమువారు కానుకలను స్వీకరించుట సముచితము కాదుగదా!) వారి సౌశీల్యమును ధర్మవచనములను అచటి వారెల్లరును పొగడిరి. (చౌ॥ 1-4)

దో- తబ ఉఠి భూప బసిష్ట కహుఀ, దీన్హి పత్రికా జాఇ ।
కథా సునాఈ గురహి సబ, సాదర దూత బొలాఇ ॥ 293 ॥

పిదప రాజు తమగురువైన వసిష్ఠులవారి కడకేగి, ఆయనకు ఆహ్వానపత్రమును స్వయముగా సమర్పించెను. పిమ్మట దూతలను సాదరముగా పిలిపించెను. వారు భక్తి శ్రద్ధలతో గురువుగారికి సమస్త విషయములను వివరించిరి. (దూతల ద్వారా వినిపించుటలో రెండు ప్రత్యేకతలున్నవి. (1)తననుగూర్చిగాని, తన పుత్రులను గూర్చి గాని తాను స్వయముగా తెల్పుట పద్ధతి గాదు. (2) తన పుత్రులైన రామలక్ష్మణుల ప్రతాపములను గూర్చి మఱియొక సారి విని, ఆనందించుటకు ఆయనకు అవకాశము కలుగును.) (దో॥ 293)

చౌ- సుని బోలే గుర అతి సుఖు పాఈ । పున్య పురుష కహుఀ మహి సుఖ ఛాఈ ॥
జిమి సరితా సాగర మహుఀ జాహీఀ । జద్యపి తాహి కామనా నాహీఀ ॥ 1 ॥
తిమి సుఖ సంపతి బినహిఀ బొలాఏఀ । ధరమసీల పహిఀ జాహిఀ సుభాఏఀ ॥
తుమ్హ గుర బిప్ర ధేను సుర సేబీ । తసి పునీత కౌసల్యా దేబీ ॥ 2 ॥
సుకృతీ తుమ్హ సమాన జగ మాహీఀ । భయఉ న హై కొఉ హోనేఉ నాహీఀ ॥
తుమ్హ తే అధిక పున్య బడ కాకేఀ । రాజన రామ సరిస సుత జాకేఀ ॥ 3 ॥
బీర బినీత ధరమ బ్రత ధారీ । గున సాగర బర బాలక చారీ ॥
తుమ్హ కహుఀ సర్బ కాల కల్యానా । సజహు బరాత బజాఇ నిసానా ॥ 4 ॥

ఈ శుభసమాచారములకు సంతుష్టుడై వసిష్ఠుడు ఇట్లనెను. "పుణ్యపురుషులను ఎల్లెడలను సౌఖ్యమే వెన్నంటినడచుచుండును. సముద్రము కోరకున్నను నదులన్నియును ఆ సముద్రమునే చేరును. అట్లే సుఖసంపదలుగూడ ధర్మాత్ములయొద్దకు అయాచితముగనేవచ్చిచేరును. నీవలెనే కౌసల్యా దేవియు దేవతలకును, గురువులకును, బ్రాహ్మణులకును, గోవులకును భక్తితో సేవలు చేయును. ఆమె పవిత్రకార్యాచరణము ప్రశంసావహము. నీతో సమానుడైన పుణ్యాత్ముడు ఈ జగత్తులో 'న భూతో న భవిష్యతి'. రాజా! రామునివంటి పుత్రునిగన్న నీకంటెను పుణ్యపురుషుడెవడుండును? నీ నలుగురు కుమారులును వీరులు, వినయ శీలురు, ధర్మవ్రతులు, సద్గుణసముద్రులు, ఉత్తములు. నీకెల్లప్పుడును శుభమే జరుగును. కావున దుందుభి నాదములతో వివాహప్రయాణములకు శీఘ్రముగా సిద్ధమగుము. (చౌ॥ 1-4)

దో- చలహు బేగి సుని గుర బచన, భలేహిఀ నాథ సిరు నాఇ ।
భూపతి గవనే భవన తబ, దూతన్హ బాసు దేవాఇ ॥ 294 ॥

శీఘ్రముగా బయలుదేఱుము." అను వసిష్ఠుని ఆదేశమును విని, దశరథుడు "ప్రభూ! అట్లే కానిండు" అని పలికి, నమస్కరించి, దూతలకు విడిదిని ఏర్పఱచి, నిజ మందిరమునకు అరిగెను. (దో॥ 294)

చౌ- రాజా సబు రనివాస బొలాఈ। జనక పత్రికా బాచి సునాఈ ॥
సుని సందేసు సకల హరషానీ। అపర కథా సబ భూప బఖానీ ॥ 1 ॥
ప్రేమ ప్రఫుల్లిత రాజహిఁ రానీ। మనహుఁ సిఖిని సుని బారిద బానీ ॥
ముదిత అసీస దేహిఁ గుర నారీ। అతి ఆనంద మగన మహతారీ ॥ 2 ॥
లేహిఁ పరస్పర అతి ప్రియ పాతీ। హృదయఁ లగాఇ జుడావహిఁ ఛాతీ ॥
రామ లఖన కై కీరతి కరనీ। బారహిఁ బార భూపబర బరనీ ॥ 3 ॥
ముని ప్రసాదు కహి ద్వార సిధాఏ। రానిన్హ తబ మహిదేవ బొలాఏ ॥
దిఏ దాన ఆనంద సమేతా। చలే బిప్రబర ఆసిష దేతా ॥ 4 ॥

దశరథుడు రాణులనందఱిని పిలిచి, జనకుని ఉత్తరమును చదివివినిపించెను. వారందఱును ఆ శుభవార్తకు అమితానందమునందిరి. తాను దూతలద్వారా విన్న విషయములను అన్నింటిని రాజు స్వయముగా వారికి తెలిపెను. మేఘగర్జనలకు నెమళ్లవలె రాణులెల్లరు పరమానందభరితలైరి. గురుపత్ని, పెద్దముత్తైదువలు అందఱును ఆశీర్వచనములను పలికిరి. తల్లులు అత్యంతము ఆనందించిరి. వారు అత్యంతప్రియమైన ఆ ఉత్తరమును ఒకరితరువాత మఱియొకరు తీసికొని, దానిని తమ హృదయములకు హత్తుకొని ప్రశాంతతను బొందిరి. ఇతరులచే ప్రశంసింపబడిన రామలక్ష్మణులకీర్తి ప్రతాపములను రాజశ్రేష్ఠుడైన దశరథుడును పదే పదే మెచ్చుకొనెను. "ఇదియంతయు మునీశ్వరుల కృప"- అనిపలుకుచు తన మందిరమునకు వెళ్లెను. రాణులు బ్రాహ్మణులకు ఆనందముతో అనేక దానములనొసంగిరి. వారు ఆశీర్వదించి వెళ్లిరి. (చౌ॥ 1-4)

సో- జాచక లిఏ హఁకారి, దీన్హి నిఛావరి కోటి బిధి।
చిరు జీవహుఁ సుత చారి, చక్రబర్తి దసరత్థ కే ॥ 295 ॥

పిమ్మట రాణులు అర్థులకు (వస్త్రములు మొదలగు) అనేక విధములైన కానుకలను ఇచ్చిరి. "దశరథ మహారాజుగారి నలుగురు కుమారులును కలకాలము వర్ధిల్లుదురుగాక" - (సో॥ 295)

చౌ- కహత చలే పహిరేఁ పట నానా। హరషి హనే గహగహే నిసానా ॥
సమాచార సబ లోగన్హ పాఏ। లాగే ఘర ఘర హోన బధాఏ ॥ 1 ॥
భువన చారి దస భరా ఉఛాహూ। జనకసుతా రఘుబీర బిఆహూ ॥
సుని సుభ కథా లోగ అనురాగే। మగ గృహ గలీఁ సఁవారన లాగే ॥ 2 ॥
జద్యపి అవధ సదైవ సుహావని। రామ పురీ మంగలమయ పావని ॥
తదపి ప్రీతి కై ప్రీతి సుహాఈ। మంగల రచనా రచీ బనాఈ ॥ 3 ॥
ధ్వజ పతాక పట చామర చారూ। ఛావా పరమ బిచిత్ర బజారూ ॥
కనక కలస తోరన మనిజాలా। హరద దూబ దధి అచ్ఛత మాలా ॥ 4 ॥

అనిపలుకుచు వారు నానావిధములైన నూతన వస్త్రములను ధరించి, ఆనందముతో వెడలిపోయిరి. నగారాలు మ్రోగినవి. ఈ శుభవార్త జనులందఱిలో వ్యాపింపగనే ఇంటింటా పండుగవాతావరణము విలసిల్లెను. శ్రీ సీతారాముల

వివాహవార్త చతుర్దశభువనములయందును ఆనందోత్సాహములను వెల్లివిరియ జేసెను. ప్రజలు ప్రేమార్ద్రహృదయములతో తమగృహములను, పురవీధులను అలంకరింప సాగిరి. శ్రీరాముని పవిత్రజన్మస్థానమగుటచే సహజముగనే మనోహరమైన అయోధ్యను ప్రజలు ప్రీతితో ఇంకను అందముగా అలంకరించిరి. పురవీధులు, అంగడులు, ధ్వజపతాకములతో, తోరణములతో, తెరలతో, మనోహరములైన చామరములతో అలరారెను. బంగారుకలశములతో విజయద్వారములతో, మణులతోరణములతో పసుపు,పెఱుగు, అక్షతలు, గరిక, పూలమాలలతో గృహములు అలంకరింపబడెను. (చౌ॥ 1-4)

దో- మంగలమయ నిజ నిజ భవన, లోగన్హ రచే బనాఇ ।
బీథీం సీంచీం చతురసమ, చౌకేం చారు పురాఇ ॥ 296 ॥

ఈ విధముగా పౌరులందఱును తమతమ ఇండ్లను మంగళకరముగా అలంకరించిరి. వీధులన్నింటను ప్రాంగణములయందును, లోగిళ్లలోను, చతురసమ (చందనము, కేసరి, కస్తూరి, కర్పూరము) సుగంధ ద్రవ్యములతో కలయంపి చల్లబడెను. ద్వారములన్నియు అందముగా అలంకరింప బడెను. రంగవల్లులు తీర్చబడెను. (దో॥ 296)

చౌ- జహఀ తహఀ జూథ జూథ మిలి భామిని । సజి నవ సప్త సకల దుతి దామిని ॥
బిధుబదనీం మృగ సావక లోచని । నిజ సరూప రతి మాను బిమోచని ॥ 1 ॥
గావహిం మంగల మంజుల బానీం । సుని కలరవ కలకంఠి లజానీం ॥
భూప భవన కిమి జాఇ బఖానా । బిస్వ బిమోహన రచేఉ బితానా ॥ 2 ॥
మంగల ద్రబ్య మనోహర నానా । రాజత బాజత బిపుల నిసానా ॥
కతహుం బిరిద బందీ ఉచ్చరహీం । కతహుం బేద ధుని భూసుర కరహీం ॥ 3 ॥
గావహిం సుందరి మంగల గీతా । లై లై నాము రాము అరు సీతా ॥
బహుత ఉఛాహు భవను అతి థోరా । మానహుం ఉమగి చలా చహు ఓరా ॥ 4 ॥

విద్యుల్లతలవలె ప్రకాశించుచంద్రముఖులు, హరిణేక్షణలు, అందమున రతీదేవిని మించినయువతీ లలామలు గుంపులు గూడి పదునాఱు విధములగు అలంకరణములను చేసికొని, మంజుల మనోహర స్వరములతో మంగళగీతములను ఆలపించుచుండిరి. వారి మధురస్వరములు కోయిలలను గూడ తలవంచుకొనునట్లు చేయుచుండెను. రాజ భవనములరామణీయకములను వర్ణించుటకెవరితరము? అచట విశ్వమునే ముగ్ధమోహనముగావించు సుందర మండపము ఏర్పఱచబడినది. మంగళకరములైన వస్తువులు ప్రదర్శింపబడెను. నగారాలు మ్రోగింపబడెను. వందిమాగధులు బిరుదావళులను పలుకుచుండిరి. బ్రాహ్మణులు వేదములను పఠించుచుండిరి. రూపవతులైన స్త్రీలు సీతారాముల పేర్లతో మంగళ గీతములను గానముచేయుచుండిరి. భవనము చిన్నదై ఉత్సాహము అధికమై నలుదిశల పొంగి ప్రవహించు చుండెను. (చౌ॥ 1-4)

దో- సోభా దసరథ భవన కఇ, కో కబి బరనై పార ।
జహాం సకల సుర సీస మని, రామ లీన్హ అవతార ॥ 297 ॥

సమస్తదేవతాశిరోమణియైన శ్రీరాముడు అవతరించిన ఆ దశరథమహారాజుభవనవైభవమును ఏ కవి వర్ణింపగలడు? (దో॥ 297)

దశరథుడు సపరివారముగా పెండ్లికి తరలుట

చౌ- భూప భరత పుని లిఏ బొలాఈ। హయ గయ స్యందన సాజహు జాఈ ॥
చలహు బేగి రఘుబీర బరాతా। సునత పులక పూరే దొఉ భ్రాతా ॥ 1 ॥
భరత సకల సాహనీ బొలాఏ। ఆయసు దీన్హ ముదిత ఉఠి ధాఏ ॥
రచి రుచి జీన తురగ తిన్హ సాజే। బరన బరన బర బాజి బిరాజే ॥ 2 ॥
సుభగ సకల సుఠి చంచల కరనీ। అయ ఇవ జరత ధరత పగ ధరనీ ॥
నానా జాతి న జాహిఁ బఖానే। నిదరి పవను జను చహత ఉడానే ॥ 3 ॥
తిన్హ సబ ఛయల భఏ అసవారా। భరత సరిస బయ రాజకుమారా ॥
సబ సుందర సబ భూషనధారీ। కర సర చాప తూన కటి భారీ ॥ 4 ॥

దశరథమహారాజు భరతుని పిలిచి "నీవు వెళ్లి, గుఱ్ఱములను, ఏనుగులను, రథములను అలంకరింప జేయుము. శీఘ్రముగా శ్రీరామునివివాహమునకు ఊరేంగిపుగా వెళ్లవలెను." అని ఆజ్ఞాపించెను. భరతశత్రుఘ్నులు ఇరువురును పులకితగాత్రులైరి. భరతుడు అశ్వశాలలఅధ్యక్షులను పిలిపించి, వారికి తగుసూచనలను ఇచ్చెను. వారు ప్రసన్నులై వెంటనే వెళ్లి, అందములొలుకు జీనులతో గుఱ్ఱములను అలంకరించిరి. వివిధ వర్ణములతో ఆ హయములు శోభిల్లుచుండెను. గుఱ్ఱములన్నియును అతిసుందరములైనవి. శీఘ్రగమనములు గలవి. కాలుచున్న ఇనుముపై నడచుచున్నవా యనునట్లు అవి భూమిపై వెళ్లుచుండెను. వేర్వేఱుజాతులకుచెందిన ఆ యశ్వములు వాయువేగమునుమించి పరుగిడగలవు. భరతునకు సమవయస్కులైన రాకుమారులు ఆ గుఱ్ఱములను అధిరోహించిరి. వారు నానా విధభూషణాలంకృతులై, ధనుర్బాణములను చేతబట్టి, నడుములకు తూణీరములను ధరించి శోభిల్లుచుండిరి. (చౌ॥ 1-4)

దో- ఛరే ఛబీలే ఛయల సబ, సూర సుజాన నబీన।
జుగ పదచర అసవార ప్రతి, జే అసికలా ప్రబీన ॥ 298 ॥

వారందఱును నవయువకులు, చతురులు, యుద్ధనిపుణులు. ప్రతిరౌతుప్రక్కన కత్తి యుద్ధములో ఆరితేఱిన పాదచారులు ఇద్దఱేసి యుండిరి. (దో॥ 298)

చౌ- బాఁధేఁ బిరద బీర రన గాఢే। నికసి భఏ పుర బాహెర ఠాఢే ॥
ఫేరహిఁ చతుర తురగ గతి నానా। హరషహిఁ సుని సుని పనవ నిసానా ॥ 1 ॥
రథ సారథిన్హ బిచిత్ర బనాఏ। ధ్వజ పతాక మని భూషన లాఏ ॥
చవఁర చారు కింకిని ధుని కరహీఁ। భాను జాన సోభా అపహరహీఁ ॥ 2 ॥
సావఁకరన అగనిత హయ హోతే। తే తిన్హ రథన్హ సారథిన్హ జోతే ॥
సుందర సకల అలంకృత సోహే। జిన్హహి బిలోకత ముని మన మోహే ॥ 3 ॥

జే జల చలహిఁ థలహి కీ నాఈఁ । టాప న బూడ బేగ అధికాఈఁ ॥
అస్త్ర సస్త్ర సబు సాజు బనాఈ। రథీ సారథిన్హ లిఏ బొలాఈ ॥ 4 ॥

రణధీరులు, వీరులు గుఱ్ఱములనెక్కి నగరమువెలుపల నిలిచిరి. కుశలురైన రౌతులు తమ హయములను వివిధగమనరీతులలో నడిపించిరి. డోలు, నగారాలమ్రోతలను విని సంతసించిరి. రథసారథులు ధ్వజపతాకములతోను, మణులతోను, భూషణములతోను రథములను అలంకరించిరి. ఛత్రచామరములతోడను, గంటలతోడను సమలంకృతములైన ఆ రథములు సూర్యరథమును మించి ప్రకాశించుచుండెను. యజ్ఞవేదికనుండి ఆవిర్భవించిన అసంఖ్యాకములైన శ్యామకర్ణశోభితములైన దివ్యాశ్వములు ఆ రథములకు కట్టబడెను. వాటి రూపరేఖావిలాసములు మునీశ్వరులమనసులనుగూడ దోచుకొనుచుండెను. అవి నేలమీదవలెనే నీటిమీదగూడ వేగముగా సాగిపోగలవు. అవి నీటిపై పరుగులుదీయునపుడు వేగకారణముగా వాటి గిట్టలుగూడ తడువవు. రథములను అస్త్రశస్త్రములతో అమర్చిన పిదప సారథులు రథికులను పిలిచిరి. (చౌ॥ 1-4)

దో- చఢి చఢి రథ బాహెర నగర, లాగీ జురన బరాత ।
హోత సగున సుందర సబహి, జో జెహి కారజ జాత ॥ 299 ॥

రథికులు రథములను అధిరోహించి, పెండ్లియూరేగింపునకై నగరమువెలుపల గుమిగూడిరి. అందఱికిని శుభశకునములే ఎదురగుచుండెను. (దో॥ 299)

చౌ- కలిత కరిబరన్హి పరీఁ అంబారీఁ । కహి న జాహిఁ జెహి భాఁతి సఁవారీఁ ॥
చలే మత్త గజ ఘంట బిరాజీ। మనహుఁ సుభగ సావన ఘన రాజీ ॥ 1 ॥
బాహన అపర అనేక బిధానా। సిబికా సుభగ సుఖాసన జానా ॥
తిన్హ చఢి చలే బిప్రబర బృందా। జను తను ధరేఁ సకల శ్రుతి ఛందా ॥ 2 ॥
మాగధ సూత బంది గునగాయక। చలే జాన చఢి జో జెహి లాయక ॥
బేసర ఊఁట బృషభ బహు జాతీ। చలే బస్తు భరి అగనిత భాఁతీ ॥ 3 ॥
కోటిన్హ కాఁవరి చలే కహారా। బిబిధ బస్తు కో బరనై పారా ॥
చలే సకల సేవక సముదాఈ। నిజ నిజ సాజు సమాజు బనాఈ ॥ 4 ॥

సమున్నతములైన భద్రగజములపై అందమైనఅంబారీలు అమర్చబడెను. మదపుటేనుగులు ఘంటానాదములతో వీనులవిందుగావించుచు శ్రావణమేఘములవలె కదలుచుండెను. పల్లకీలు, చిన్న చిన్న రథములు మొదలగు వాహనములలో వేదమూర్తులైన బ్రాహ్మణులు ప్రయాణమైరి. వందిమాగధులు, సూతులు భట్రాజులు తగు వాహనముల నెక్కిరి. వివిధ వస్తువులను ఒంటెలపై, ఎడ్లపై కంచరగాడిదలపై వేసిరి. పాదచారులు మఱికొన్నివస్తువులను మోయుచు ముందుకు సాగుచుండిరి. సేవకులందఱును తమతమపరికరములను తీసికొని గుంపులు గుంపులుగా నడుచుచుండిరి. (చౌ॥ 1-4)

దో- సబ కేఁ ఉర నిర్భర హరషు, పూరిత పులక సరీర।
కబహిఁ దేఖిబే నయన భరి, రాము లఖను దోఉ బీర ॥ 300 ॥

అందఱిహృదయములును అపారమైనఆనందముతో నిండియుండెను. వారితనువులు పులకరించెను. శ్రీరామలక్ష్మణులను కన్నులార ఎపుడు కాంచగలము? అని అందఱును ఉవ్విళ్లూరుచుండిరి (దో॥ 300)

చౌ- గరజహిఁ గజ ఘంటా ధుని ఘోరా। రథ రవ బాజి హింస చహు ఓరా ॥
నిదరి ఘనహి ఘుర్మ్మరహిఁ నిసానా। నిజ పరాఇ కఛు సునిఅ న కానా ॥ 1 ॥
మహా భీర భూపతి కే ద్వారేఁ। రజ హోఇ జాఇ పషాన పబారేఁ ॥
చఢీ అటారిన్హ దేఖహిఁ నారీఁ। లిఏఁ ఆరతీ మంగల థారీఁ ॥ 2 ॥
గావహిఁ గీత మనోహర నానా। అతి ఆనందు న జాఇ బఖానా ॥
తబ సుమంత్ర దుఇ స్యందన సాజీ। జోతే రబి హయ నిందక బాజీ ॥ 3 ॥
దోఉ రథ రుచిర భూప పహిఁ ఆనే। నహిఁ సారద పహిఁ జాహిఁ బఖానే ॥
రాజ సమాజు ఏక రథ సాజా। దూసర తేజ పుంజ అతి భ్రాజా ॥ 4 ॥

ఏనుగులఘీంకారములు, వాటిఘంటారవములు, రథచక్రములసవ్వడులు, గుఱ్ఱముల సకిలింపులు, నగారాల మ్రోతలు- ఇవి యన్నియు మేఘగర్జనలనుగూడ మించిపోయెను. ఒకరి మాటలు మఱియొకరికి వినబడకుండెను. దశరథ మహారాజుభవనముముందఱ ఇసుకవేస్తే రాలనంతగా జనులు గుమిగూడి యుండిరి. స్త్రీలు అట్టాలికలపైనుండి హారతి పళ్లెములను చేబూని, ఊరేగింపునకై ఎదురు చూచుచుండిరి. మఱియు వారు మనోజ్ఞముగా పాటలు పాడుచుండిరి. వారియానందమునకు అవధియే లేకుండెను. దశరథునకు మిక్కిలి ఆంతరంగికుడైన సుమంత్రుడు వేగములో సూర్యరథాశ్వములను గూడ మించునట్టి గుఱ్ఱములను పూన్చి, రెండు రథములను సిద్ధపఱచెను. ఆ సుందరరథములను రాజుకడకు తీసికొని వచ్చెను. ఆ రథముల యొక్క అందచందములు వర్ణనాతీతములు. ఒక రథములో రాజుగారి సంబారములు ఉంచబడెను. మఱియొక రథము తేజః పుంజమై శోభాయమానముగా ఉండెను. (చౌ॥ 1-4)

దో- తెహిఁ రథ రుచిర బసిష్ఠ కహుఁ, హరషి చఢాఇ నరేసు।
ఆపు చఢెఉ స్యందన సుమిరి, హర గుర గౌరి గనేసు ॥ 301 ॥

ఈ సుందరరథముపై రాజు తమకులగురువైన వసిష్ఠుని హర్షముతో ఆసీనుని జేసెను. పిమ్మట శివుని, తన గురువగు వసిష్ఠుని, గౌరీగణేశులను మనస్సులో ధ్యానించి, దశరథుడు మఱియొక రథముపై నెక్కెను. (దో॥ 301)

చౌ- సహిత బసిష్ఠ సోహ నృప కైసేఁ। సురగుర సంగ పురందర జైసేఁ ॥
కరి కుల రీతి బేద బిధి రాఊ। దేఖి సబహి సబ భాఁతి బనాఊ ॥ 1 ॥
సుమిరి రాము గుర ఆయసు పాఈ। చలే మహీపతి సంఖ బజాఈ ॥
హరషే బిబుధ బిలోకి బరాతా। బరషహిఁ సుమన సుమంగల దాతా ॥ 2 ॥
భయఉ కొలాహల హయ గయ గాజే। బ్యోమ బరాత బాజనే బాజే ॥
సుర నర నారి సుమంగల గాఈఁ। సరస రాగ బాజహిఁ సహనాఈఁ ॥ 3 ॥

ఘంట ఘంటి ధుని బరని న జాహీं। సరవ కరహిం పాఇక ఫహరాహీం ॥
కరహిం బిదూషక కౌతుక నానా। హాస కుసల కల గాన సుజానా ॥ 4 ॥

సురగురువగు బృహస్పతితోగూడిన ఇంద్రునివలె దశరథుడు వసిష్ఠునితోగూడి ఒప్పారెను. వంశానుగతములైన వేదోక్తవిధులన్నియును నెఱవేర్పబడెను. అందఱును ప్రయాణమునకవసరమైన సామగ్రితో బయలుదేఱిరి. దశరథమహారాజు శ్రీరామచంద్రుని తలంచుకొనుచు వసిష్ఠునిఆజ్ఞలతో శంఖారావములతో ముందునకు సాగెను. ఈ పెండ్లి యూరేగింపును జూచి, దేవతలుగూడ ప్రసన్నులైరి. తమశుభాశీస్సులతో, పూలవానలను కురిపించిరి. అశ్వహేషలతో, గజఘీంకృతులతో, వాద్యఘోషలతో భూమ్యాకాశములు మాఱుమ్రోగుచుండెను. ఆకాశమున దేవాంగనలును, పుడమిపై మానవభామినులును మంగళగీతములను మధురముగా ఆలపించుచుండిరి. మంగళవాద్యములు మ్రోగుచుండెను. చిఱుగంటల సవ్వడులు, మహాఘంటానాదములు మిళలితములై మిన్ను ముట్టెను. కొందఱు పాదచారులు గాలిలోనికెగిరి, పెక్కువిధములగు నృత్యవిన్యాసములను గావించిరి. విదూషకులు హాస్యోక్తులను పలుకుచుండిరి. కొందఱు వినోద గీతములను గానము చేయుచుండిరి. (చౌ॥ 1-4)

దో- తురగ నచావహిం కుఅँర బర, అకని మృదంగ నిసాన।
నాగర నట చితవహిం చకిత, డగహిం న తాల బँధాన ॥ 302 ॥

స్ఫురద్రూపులైన రాజకుమారులు మృదంగాదివాద్యములలయలకు అనుగుణముగా గుఱ్ఱములతో నాట్యవిన్యాసములు చేయించిరి. ఏ మాత్రమూ తాళగతులుతప్పని వాటినృత్యభంగిమలను గాంచి నర్తకులు ఆశ్చర్యపడిరి. (దో॥ 302)

చౌ- బనఇ న బరనత బనీ బరాతా। హోహిం సగున సుందర సుభదాతా ॥
చారా చాషు బామ దిసి లేఈ। మనహుం సకల మంగల కహి దేఈ ॥ 1 ॥
దాహిన కాగ సుఖేత సుహావా। నకుల దరసు సబ కాహూं పావా ॥
సానుకూల బహ త్రిబిధ బయారీ। సఘట సబాల ఆవ బర నారీ ॥ 2 ॥
లోవా ఫిరి ఫిరి దరసు దెఖావా। సురభీ సనముఖ సిసుహి పిఆవా ॥
మృగమాలా ఫిరి దాహిని ఆఈ। మంగల గన జను దీన్హి దెఖాఈ ॥ 3 ॥
ఛేమకరీ కహ ఛేమ బిసేషీ। స్యామా బామ సుతరు పర దేఖీ ॥
సనముఖ ఆయఉ దధి అరు మీనా। కర పుస్తక దుఇ బిప్ర ప్రబీనా ॥ 4 ॥

పెండ్లిఊరేగింపువైభవము వర్ణింపనలవిగానిది. అన్నియు శుభశకునములే కలుగుచుండెను. నీలకంఠపక్షి ఆహారమునుగొని ఎడమవైపునుండి ఎగురుచు పోవుచుండెను. కుడివైపునగల షంటపొలాలలో కాకి, ముంగిస కనబడెను. శీతలమందసుగంధిలవాయువులు అనుకూలముగా వీచుచుండెను. ముత్తైదువలు బుజములపై నిండుకుండలతోడను, చంకనపసిపిల్లలతోడను ఎదురైరి. ఒక నక్క పెక్కుపర్యాయములు కనబడెను. తనదూడకు పాలిచ్చుచున్న ఆవు కనబడెను. జింకలగుంపు ఎడమనుండి కుడివైపునకు పరుగెత్తెను. శుభసూచకముగా ఒకతెల్లనిపాలపిట్ట కనవచ్చెను. చెట్టుపైనొకశ్యామపక్షి గోచరమయ్యెను. ఒకడు పెఱుగును చేతులలో పట్టుకొని

ఎదురుగా వచ్చెను. సరోవరమున ఎగురుచున్న చేపలు కనవచ్చెను. విద్వాంసులైన ఇద్దఱు బ్రాహ్మణులు తమ చేతులలో పుస్తకములను ఉంచుకొని ఎదురైరి. (చౌ॥ 1-4)

దో- మంగలమయ కల్యానమయ, అభిమత ఫల దాతార।
జను సబ సాచే హోన హిత, భఏ సగున ఏక బార ॥ 303 ॥

మంగళమయములు, కల్యాణప్రదములు, వాంఛితఫలదాయకములు ఐన శకునములు కొల్లలుగా పొడసూపెను. (దో॥ 303)

చౌ- మంగల సగున సుగమ సబ తాకేఀ। సగున బ్రహ్మ సుందర సుత జాకేఀ ॥
రామ సరిస బరు దులహిని సీతా। సమధీ దసరథు జనకు పునీతా ॥ 1 ॥
సుని అస బ్యాహు సగున సబ నాచే। అబ కీన్హే బిరంచి హమ సాఀచే ॥
ఏహి బిధి కీన్హ బరాత పయానా। హయ గయ గాజహిఀ హనే నిసానా ॥ 2 ॥
ఆవత జాని భానుకుల కేతూ। సరితన్హి జనక బఀధాఏ సేతూ ॥
బీచ బీచ బర బాస బనాఏ। సురపుర సరిస సంపదా ఛాఏ ॥ 3 ॥
అసన సయన బర బసన సుహాఏ। పావహిఀ సబ నిజ నిజ మన భాఏ ॥
నిత నూతన సుఖ లఖి అనుకూలే। సకల బరాతిన్హ మందిర భూలే ॥ 4 ॥

సగుణబ్రహ్మయేకుమారుడుగాగల దశరథునకు శకునములన్నియును శుభప్రదములేయగును. సీతారాములు వధూవరులుగా, దశరథజనకులు వియ్యంకులుగాగల వివాహమహోత్సవమునందు శుభశకునములన్నియును నాట్యములు సేయుచు బ్రహ్మ తమజన్మలను సఫలమొనర్చెనని ఘోషించినవి. ఈ విధముగా గుఱ్ఱములసకిలింపులు, ఏనుగుల బృంహితములు, నగారాల ఢాంకారములు మొదలగు వాటి మధ్య ఆ ఊరేగింపు పురోగమించుచుండెను. సూర్యవంశ శ్రేష్ఠుడైన దశరథుడు వచ్చుచున్నాడని విని జనకుడు దారిలోని నదులన్నింటిపైనను వంతెనలను నిర్మింపజేసెను. త్రోవలో విడిదికి సురలోక భవనములను క్రిందుపఱచు విశ్రాంతిగృహములను ఏర్పాటుచేసెను. అందు వరునిపక్షమువారికి మనోవాంఛితములైన భోజనపదార్థములను, పరుపులను, వస్త్రములను సమకూర్చెను. తమ మనోనుకూలములైన నూతనసుఖసౌకర్యములను జూచి, ఆ పెండ్లివారు తమఇండ్లనుగూడ మఱచి పోవుచుండిరి. (చౌ॥ 1-4)

దో- ఆవత జాని బరాత బర, సుని గహగహే నిసాన।
సజి గజ రథ పదచర తురగ, లేన చలే అగవాన ॥ 304 ॥

నగారాలమ్రోతలు చెవినబడగానే వరునిపక్షమువారిఊరేగింపు నగరమును సమీపించు చున్నదని తెలిసికొని, వారిస్వాగతసత్కారములకై జనకుని పరివారములు రథగజతురగ పదాతులతో బయలుదేఱెను. (దో॥ 304)

(మాసపారాయణము-పదియవ విరామము)

పెండ్లివారికి స్వాగత మర్యాదలు

చౌ- కనక కలస భరి కోపర థారా । భాజన లలిత అనేక ప్రకారా ॥
భరే సుధాసమ సబ పకవానే । నానా భాఁతి న జాహిఁ బఖానే ॥ 1 ॥
ఫల అనేక బర బస్తు సుహాఈఁ । హరషి భేఁట హిత భూప పఠాఈఁ ॥
భూషన బసన మహామని నానా । ఖగ మృగ హయ గయ బహుబిధి జానా ॥ 2 ॥
మంగల సగున సుగంధ సుహాఏ । బహుత భాఁతి మహిపాల పఠాఏ ॥
దధి చిఉరా ఉపహార అపారా । భరి భరి కాఁవరి చలే కహారా ॥ 3 ॥
అగవానన్హ జబ దీఖి బరాతా । ఉర ఆనందు పులక భర గాతా ॥
దేఖి బనావ సహిత అగవానా । ముదిత బరాతిన్హ హనే నిసానా ॥ 4 ॥

పాలు, పానకము, నీరు చల్లని పానీయములు మొదలగువాటితో నింపిన బంగారుపాత్రలు, నానా విధములైన అమృతతుల్యములైన పక్వాన్నములతో నిండిన పళ్లెములు, వివిధములైన ఫలములు, అందమైనవస్తువులు జనకుడు సంతోషముతో వారిఆతిథ్యమునకై సమకూర్చెను. ఆభరణములను, వస్త్రములను, అమూల్యరత్నములను, పక్షులను, ఏనుగులను, జింకలను, గుఱ్ఱములను, అనేక వాహనములను, సుంగధమంగళద్రవ్యములను, శుభశకునములుగా భావింపబడు పెక్కువస్తువులను జనకమహారాజు వారికి పంపెను. సేవకులు పెఱుగులు, అటుకులు, అసంఖ్యాకములైన ఉపాహారములను కావళ్లలో వరుసలుగట్టి మోసికొనివచ్చిరి. ఆహ్వానసంఘసభ్యులు ఆ ఊరేగింపును గాంచి, అపరిమితానందము నొందిరి. వారి శరీరములు రోమాంచితములాయెను. వారిని చూచి, వరునిపక్షమువారు సంతోషముతో నగారాలను మ్రోగించిరి. (చౌ॥ 1-4)

దో- హరషి పరసపర మిలన హిత, కఛుక చలే బగమేల ।
జను ఆనంద సముద్ర దుఇ, మిలత బిహాఇ సుబేల ॥ 305 ॥

ఇరుపక్షములనుండి కొందఱు సంతోషమును పట్టలేక ఎదుటివారిని కలిసికొనుటకు పరుగులు దీసిరి. రెండుపక్షములవారును, రెండు ఆనంద సముద్రములు తమహద్దులను దాటి కలియుచున్నవాయనునట్లు కలిసిరి. (దో॥ 305)

చౌ- బరషి సుమన సుర సుందరి గావహిఁ । ముదిత దేవ దుందుభీఁ బజావహిఁ ॥
బస్తు సకల రాఖీఁ నృప ఆగేఁ । బినయ కీన్హి తిన్హ అతి అనురాగేఁ ॥ 1 ॥
ప్రేమ సమేత రాయఁ సబు లీన్హా । భై బకసీస జాచకన్హి దీన్హా ॥
కరి పూజా మాన్యతా బడాఈ । జనవాసే కహుఁ చలే లవాఈ ॥ 2 ॥
బసన బిచిత్ర పాఁవడే పరహీఁ । దేఖి ధనదు ధన మదు పరిహరహీఁ ॥
అతి సుందర దీన్హేఉ జనవాసా । జహఁ సబ కహుఁ సబ భాఁతి సుపాసా ॥ 3 ॥
జానీ సియఁ బరాత పుర ఆఈ । కఛు నిజ మహిమా ప్రగటి జనాఈ ॥
హృదయఁ సుమిరి సబ సిద్ధి బొలాఈఁ । భూప పహునఈ కరన పఠాఈఁ ॥ 4 ॥

సురసుందరీమణులు పుష్పవృష్టిని గురిపించుచు పాటలు పాడిరి. దేవతలు ఆనందముతో దుందుభులు మ్రోగించిరి. ఆహ్వానసంఘమువారు తాము తెచ్చిన వస్తువులనన్నింటిని దశరథుని ముందుంచి మిక్కిలిప్రేమతో సమర్పించిరి. రాజు వాటిని సాదరముగా స్వీకరించి, తనప్రజలకు కానుకలుగా ఇచ్చెను, అర్థులకు పంచెను. పిదప ఆహ్వానసంఘసభ్యులు గౌరవాదరములతో వారిని సన్మానించి, వారికై ఏర్పాటు చేయబడిన విడుదులలో వారిని ప్రవేశపెట్టిరి. మగపెండ్లివారు నడుచుటకు క్రింద పఱచబడిన వస్త్రములశోభలను చూచి కుబేరుడుగూడ తనధనగర్వమును విడిచి పెట్టెను. వారికి ఏర్పఱచబడిన విడిదిగృహములు సుందరములై సకలవసతులను కలిగియుండెను. మగపెండ్లివారు మిథిలానగరమునకు వచ్చినట్లు తెలియగనే సీతాదేవి తనమహిమలను కొన్నింటిని చూపెను. ఆమె తన సిద్ధులను స్మరించి, వాటిని దశరథుని స్వాగతమునకై పంపెను. (చౌ॥ 1-4)

దో-సిధి సబ సియ ఆయసు అకని, గఈఁ జహాఁ జనవాస।
లిఏఁ సంపదా సకల సుఖ, సురపుర భోగ బిలాస ॥ 306 ॥

ఆ సిద్ధులు సీతాదేవి ఆజ్ఞలను అనుసరించి, విడిది గృహములయందు వారికి స్వర్గసుఖసౌకర్యములను సమకూర్చెను. (దో॥ 306)

చౌ-నిజ నిజ బాస బిలోకి బరాతీ। సుర సుఖ సకల సులభ సబ భాఁతీ ॥
బిభవ భేద కఛు కోఉ న జానా। సకల జనక కర కరహిఁ బఖానా ॥ 1 ॥
సియ మహిమా రఘునాయక జానీ। హరషే హృదయఁ హేతు పహిచానీ ॥
పితు ఆగమను సునత దోఉ భాఈ। హృదయఁ న అతి ఆనందు అమాఈ ॥ 2 ॥
సకుచన్హ కహి న సకత గురు పాహీఁ। పితు దరసన లాలచు మన మాహీఁ ॥
బిస్వామిత్ర బినయ బడి దేఖీ। ఉపజా ఉర సంతోషు బిసేషీ ॥ 3 ॥
హరషి బంధు దోఉ హృదయఁ లగాఏ। పులక అంగ అంబక జల ఛాఏ ॥
చలే జహాఁ దసరథు జనవాసే। మనహుఁ సరోబర తకెఉ పిఆసే ॥ 4 ॥

వరపక్షమువారు తమబసలలో కోరుకొనినసుఖములను అన్నింటిని సులభముగా పొందిరి. ఈ ఐశ్వర్యరహస్యము ఎవ్వరికిని అంతుపట్టలేదు. అందఱును జనకుని ప్రశంసించిరి. ఇది సీతాదేవి మహిమయని శ్రీరామునికి మాత్రమే తెలియును. ఆమె ప్రగాఢప్రేమకు అతడు సంతసించెను. తమ తండ్రిరాక తెలియగానే రామలక్ష్మణులు ఇరువురును పట్టరాని ఆనందముతో అచట నిలువలేకపోయిరి. తండ్రిని చూడవలెనను కోరికయున్నను గురువును అడుగుటకు వెనుకాడిరి. వారి వినయవిధేయతలకు విశ్వామిత్రుడు మిక్కిలిసంతసించెను. ఆనందముతో అతడు ఆ ఇరువురిని ఆలింగనముచేసికొనెను. అతనిశరీరము పులకించెను. కన్నుల నీరునిండెను. వారు దశరథునిఅతిథిగృహమునకు వెళ్లిరి. దప్పిగొన్నవానికడకు సరస్సే నడిచివచ్చినట్లాయెను. (చౌ॥ 1-4)

దో-భూప బిలోకే జబహిఁ ముని, ఆవత సుతన్హ సమేత।
ఉఠే హరషి సుఖసింధు మహుఁ, చలే థాహ సీ లేత ॥ 307 ॥

రామలక్ష్మణులతోగూడి వచ్చుచున్నవిశ్వామిత్రుని జూచి, దశరథ మహారాజు మిక్కిలి హర్షితుడై, వారిని కలియుటకు ఎదురేగెను. శ్రీరామకల్యాణశుభవార్తలవలనను, జనకుడు జరిపించిన అతిథి సత్కారముల

కారణముననను ఆనంద సముద్రమున మునిగి తేలుచున్న దశరథుడు ఆ ఆనంద పారవశ్యము నుండి బయట పడుటకు రామలక్ష్మణులదర్శనము ఒక ఆలంబనమయ్యెను. (దో॥ 307)

చౌ- మునిహి దండవత కీన్హ మహీసా । బార బార పద రజ ధరి సీసా ॥
కౌసిక రాఉ లిఏ ఉర లాఈ । కహి అసీస పూఛీ కుసలాఈ ॥ 1 ॥
పుని దండవత కరత దోఉ భాఈ । దేఖి నృపతి ఉర సుఖు న సమాఈ ॥
సుత హియఁ లాఇ దుసహ దుఖ మేటే । మృతక సరీర ప్రాన జను భేంటే ॥ 2 ॥
పుని బసిష్ఠ పద సిర తిన్హ నాఏ । ప్రేమ ముదిత మునిబర ఉర లాఏ ॥
బిప్ర బృంద బందే దుహుఁ భాఈఁ । మనభావతీ అసీసేఁ పాఈఁ ॥ 3 ॥
భరత సహానుజ కీన్హ ప్రనామా । లిఏ ఉఠాఇ లాఇ ఉర రామా ॥
హరషే లఖన దేఖి దోఉ భ్రాతా । మిలే ప్రేమ పరిపూరిత గాతా ॥ 4 ॥

దశరథుడు విశ్వామిత్రునకు సాష్టాంగ ప్రణామములను ఆచరించి, ఆయన పాదధూళిని శిరమున దాల్చెను. మునీశ్వరుడు ఆయనను కౌగిలించుకొని, ఆశీర్వదించి, కుశలప్రశ్నలు వేసెను. రామలక్ష్మణులిద్దఱును తనకు దండప్రణామములాచరింపగా దశరథుడు తన హృదయమున పట్టరాని ఆనందమును అనుభవించెను. ఆయిరువురిని హృదయమునకు హత్తుకొని గాడాలింగన సుఖానందములను పొందెను. ఇన్నాళ్లవియోగబాధ ఒక్కసారిగా తొలగిపోయెను. పోయినప్రాణము తిరిగి వచ్చినంతసుఖమును అనుభవించెను. పిదపరామలక్ష్మణులు వసిష్ఠునకు పాదాభివందనమాచరించిరి. ఆ మునిశ్రేష్ఠుడు వారిని ఆలింగనముచేసికొని, ఆశీర్వదించెను. పిదప వారిరువురును బ్రాహ్మణులకు నమస్కరించిరి. వారు "అభీష్ట సిద్ధిరస్తు" అని ఆ యిరువురిని ఆశీర్వదించిరి. భరతుడు తనతమ్ముడైన శత్రుఘ్నునితో గూడి వచ్చి, శ్రీరామునకు నమస్కరించెను. అతడు వారినిలేపి తనఅక్కునజేర్చుకొనెను. సోదరులిద్దఱిని గాంచి, భరతునకు ప్రణమిల్లి, లక్ష్మణుడు అత్యంతానందముతో వారిని ఆలింగనము చేసికొనెను. (చౌ॥ 1-4)

దో- పురజన పరిజన జాతిజన, జాచక మంత్రీ మీత ।
మిలే జథాబిధి సబహి ప్రభు, పరమ కృపాల బినీత ॥ 308 ॥

పరమ కృపాళువు, వినయశీలియుఐన శ్రీరామచంద్రుడు పురజనులను, పరిజనులను, బంధువులను, మంత్రులను, మిత్రులను అందఱిని యథావిధిగా లోకమర్యాదననుసరించి పరామర్శించెను. (దో॥ 308)

చౌ- రామహి దేఖి బరాత జుడానీ । ప్రీతి కి రీతి న జాతి బఖానీ ॥
నృప సమీప సోహహిఁ సుత చారీ । జను ధన ధరమాదిక తనుధారీ ॥ 1 ॥
సుతన్హ సమేత దసరథహి దేఖీ । ముదిత నగర నర నారి బిసేషీ ॥
సుమన బరిసి సుర హనహిఁ నిసానా । నాకనటీఁ నాచహిఁ కరి గానా ॥ 2 ॥
సతానంద అరు బిప్ర సచివ గన । మాగధ సూత బిదుష బందీజన ॥
సహిత బరాత రాఉ సనమానా । ఆయసు మాగి ఫిరే అగవానా ॥ 3 ॥

ప్రథమ బరాత లగన తేఀ ఆఈ। తాతేఀ పుర ప్రమోదు అధికాఈ ॥
బ్రహ్మానందు లోగ సబ లహహీఀ। బఢహుఀ దివస నిసి బిధి సన కహహీఀ ॥ 4 ॥

శ్రీరామచంద్రుని జూచినంతనే అయోధ్యావాసులవిరహాగ్ని ఒక్కసారిగా చల్లారెను. అప్పటి వారి ప్రేమానందములు వర్ణనాతీతములు. దశరథమహారాజుసమీపముననున్న ఆ నలుగురు సోదరులును మూర్తీభవించిన చతుర్విధపురుషార్థముల (ధర్మార్థకామమోక్షముల) వలె శోభిల్లిరి. పుత్రులతోగూడియున్న దశరథునిజూచి మిథిలానగరవాసులు పరమానందమును అనుభవించిరి. దేవతలు పూవులను వర్షించిరి. దుందుభులను మ్రోగించిరి. దివ్యాంగనలు గీతములను ఆలపించుచు నృత్యములను జేసిరి. ఆహ్వానసంఘసభ్యులైన గురువు శతానందుడు, ఇతరబ్రాహ్మణులు, మంత్రులు, మాగధులు, సూతులు, విద్వాంసులు, స్తుతిపాఠకులు మొదలగు వారందఱును దశరథునకును, వరపక్షము వారందఱికిని యథోచిత స్వాగత సత్కారములను ఆచరించి, వారి యాజ్ఞనుగొని వెనుకకు మఱలిపోయిరి. వివాహమహోత్సవమునకై మగపెండ్లివారు ముందుగా వచ్చినారని తెలియగనే నగరమునందంతటను ఆనందము వెల్లివిరిసెను. జనులెల్లరును బ్రహ్మానందమును అనుభవించిరి. దివారాత్రములను దీర్ఘములుగా జేయుమని వారు విధిని ప్రార్థించిరి. (చౌ॥ 1-4)

దో- రాము సీయ సోభా అవధి, సుకృత అవధి దోఉ రాజ।
జహఀ తహఀ పురజన కహహిఀ అస, మిలి నర నారి సమాజ ॥ 309 ॥

నగరములోని స్త్రీ పురుషులందఱును గుంపులుగూడి తమలో తాము ఇట్లనుకొనసాగిరి. "సీతారాములు సౌందర్యమునకు సీమలు. దశరథజనకమహారాజులు పుణ్యమునకు పరాకాష్ఠలు. అర్థాత్ సీతారాములవంటి సౌందర్య మూర్తులులేరు. జనక దశరథులవంటి పుణ్యపురుషులునూలేరు. (దో॥ 309)

చౌ- జనక సుకృత మూరతి బైదేహీ। దసరథ సుకృత రాము ధరేఀ దేహీ ॥
ఇన్హ సమ కాహుఀ న సివ అవరాధే। కాహుఀ న ఇన్హ సమాన ఫల లాధే ॥ 1 ॥
ఇన్హ సమ కోఉ న భయఉ జగ మాహీఀ। హై నహిఀ కతహూఀ హోనేఉ నాహీఀ ॥
హమ సబ సకల సుకృత కై రాసీ। భఏ జగ జనమి జనకపుర బాసీ ॥ 2 ॥
జిన్హ జానకీ రామ ఛబి దేఖీ। కో సుకృతీ హమ సరిస బిసేషీ ॥
పుని దేఖబ రఘుబీర బిఆహూ। లేబ భలీ బిధి లోచన లాహూ ॥ 3 ॥
కహహిఀ పరసపర కోకిలబయనీఀ। ఏహి బిఆహఀ బడ లాభు సునయనీఀ ॥
బడేఀ భాగ బిధి బాత బనాఈ। నయన అతిథి హోఇహహిఀ దోఉ భాఈ ॥ 4 ॥

దశరథునిపుణ్యము శ్రీరాముడుగా మూర్తీభవించినది. జనకునిపుణ్యఫలముగా జానకి అవతరించినది. ఈ ఇరువురివలె ఆ పరమశివుని మఱెవ్వరును ఆరాధింపలేదు. ఫలముగూడ మఱియెవ్వరును పొందలేదు. వీరికి సమానులైన పుణ్యమూర్తులు 'న భూతో న భవిష్యతి'. మనముకూడ అనేకజన్మలలో చేసికొనిన పుణ్యఫలముగా ఈ జనకమహారాజురాజ్యములో జన్మించితిమి. శ్రీ సీతారాముల అలౌకిసౌందర్యమును కనులార చూడగల్గిన పుణ్యాత్ములు మన కంటె ఈ లోకములో ఎవరున్నారు? ఇప్పుడు శ్రీ సీతారాముల వివాహమహోత్సవమును తిలకించి, నేత్రములున్న ఫలమును పొందెదము." కోకిలకంఠస్వరముగల స్త్రీలు తమలో తాము ఇట్లనుకొనిరి. "ఓ

తరుణులారా! ఈ వివాహమువలన మనకెంతో లాభము. మనఅదృష్టమువలన విధాత మనకు ఈ అవకాశమును గల్గించినాడు. సోదరులిద్దఱు తఱచుగా మనకు అతిథులుగా వచ్చెదరు. మనకు నేత్రానందమును కూర్చెదరు. (చౌ॥ 1-4)

దో- బారహిం బార సనేహ బస, జనక బొలాఉబ సీయ।
లేన ఆఇహహిం బంధు దోఉ, కోటి కామ కమనీయ ॥ 310 ॥

వాత్సల్యముతో జనకుడు మాటిమాటికి సీతాదేవిని అయోధ్యనుండి ఇచటికి పిలుచుకొని వచ్చును. కోటిమన్మథాకారులైన ఈ సోదరులు ఆమెను మఱల తీసికొని పోవుటకు ఇచటికి వచ్చెదరు. (దో॥ 310)

చౌ- బిబిధ భాంతి హోఇహి పహునాఈ। ప్రియ న కాహి అస సాసుర మాఈ॥
తబ తబ రామ లఖనహి నిహారీ। హోఇహహిం సబ పుర లోగ సుఖారీ ॥ 1 ॥
సఖి జస రామ లఖన కర జోటా। తైసెఇ భూప సంగ దుఇ ఢోటా ॥
స్యామ గౌర సబ అంగ సుహాఏ। తే సబ కహహిం దేఖి జే ఆఏ ॥ 2 ॥
కహా ఏక మైం ఆజు నిహారే। జను బిరంచి నిజ హాథ సంవారే ॥
భరతు రామహీ కీ అనుహారీ। సహసా లఖి న సకహిం నర నారీ ॥ 3 ॥
లఖను సత్రుసూదను ఎకరూపా। నఖ సిఖ తే సబ అంగ అనూపా ॥
మన భావహిం ముఖ బరని న జాహీం। ఉపమా కహుం త్రిభువన కోఉ నాహీం ॥ 4 ॥

ఇక్కడ మనము అన్ని విధములుగా వారికి అతిథ్యము ఇచ్చెదము. ఇట్టి మామగారిఇల్లు ఎవరికి ఇష్టముఉండదు? వారు వచ్చినప్పుడెల్ల వారిని దర్శించి, మనము ధన్యజీవులముగావచ్చును. ఓ సఖీ! దశరథునితోపాటు మఱి యొక రాజకుమారుల జంట కూడ వచ్చినది. వారును రామలక్ష్మణుల జంటవలె సుందరాకారులు. ఒకరు నీలముగా మఱొకరు గౌరవర్ణముతో ఉన్నారు. వారిని జూచినవారందఱును అట్లే చెప్పుచున్నారు." ఒక యువతి ఇట్లు పల్కెను. "నేను నేడే వారిని జూచినాను. బ్రహ్మ స్వయముగా తన కరములతో ప్రత్యేకముగా వారిని సృష్టించినాడా యనునట్లు వారు మిక్కిలి మనోహరముగా ఉన్నారు. భరతుడైతే పూర్తిగా శ్రీరామునివలెనే ఉన్నాడు. వారిని హఠాత్తుగా చూచినవారు ఎవ్వరునూ వారిని గుర్తింపలేరు. లక్ష్మణశత్రుఘ్నులు ఒకే పోలికలుగలిగియున్నారు. ఇద్దఱును ఆపాదమస్తకము నిరుపమానసౌందర్యమూర్తులు. వారిని గాంచినపుడు కలిగెడిఆత్మానందము వర్ణింపనలవిగానిది. ముల్లోకములలో వారికి సాటియైనవారు లేనేలేరు. (చౌ॥ 1-4)

ఛం-ఉపమా న కోఉ కహ దాస తులసీ కతహుం కబి కోబిద కహైం।
బల బినయ బిద్యా సీల సోభా సింధు ఇన్హ సే ఎఇ అహైం ॥
పుర నారి సకల పసారి అంచల బిధిహి బచన సునావహీం।
బ్యాహిఅహుం చారిఉ భాఇ ఎహిం పుర హమ సుమంగల గావహీం ॥

(తులసీదాసు చెప్పుచున్నాడు) "వారికి ఎవ్వరును సాటిరారు" అని కవులు, పండితులు పొగడుచున్నారు. బలము, వినయము, శీలము, విద్య అందము- మూర్తీభవించినట్లున్నారు. వారికి వారేసాటి. మిథిలాపురస్త్రీలు తమ

కొంగులు పట్టుకొని విధాతను ఇట్లు వేడుకొనుచుండిరి. "ఈ నలుగురి వివాహములు ఇచ్చటనే జరుగవలయును. మేమందరము మంగళ గీతములను పాడెదము." (ఛం॥)

సో- కహహిం పరస్పర నారి, బారి బిలోచన పులక తన ।
సఖి సబు కరబ పురారి, పున్య పయోనిధి భూప దోఉ ॥ 311 ॥

చెమర్చిన కన్నులతో, పులకించిన దేహములతో స్త్రీలందఱును తమలో తాము ఇట్లనుకొనిరి. సఖీ! త్రిపురారియైన ఆపరమశివుడు మన కోరికలను తప్పక ఈడేర్చును. ఏలనన ఈ రాజులు ఇరువురును పుణ్యాత్ములే. ఇంతమంది మనోరథమును భగవంతుడు తప్పక సఫలమొనర్చును. అనగా ఈ నలుగురి వివాహములు ఇక్కడనే జరిగి తీరును. (సో॥ 311)

శ్రీ సీతారాముల, భరతాదుల కళ్యాణ మహోత్సవములు

చౌ- ఏహి బిధి సకల మనోరథ కరహీం । ఆనంద ఉమగి ఉమగి ఉర భరహీం ॥
జే నృప సీయ స్వయంబర ఆఏ । దేఖి బంధు సబ తిన్హ సుఖ పాఏ ॥ 1 ॥
కహత రామ జసు బిసద బిసాలా । నిజ నిజ భవన గఏ మహిపాలా ॥
గఏ బీతి కఛు దిన ఏహి భాంతీ । ప్రముదిత పురజన సకల బరాతీ ॥ 2 ॥
మంగల మూల లగన దిను ఆవా । హిమ రితు అగహను మాసు సుహావా ॥
గ్రహ తిథి నఖతు జోగు బర బారూ । లగన సోధి బిధి కీన్హ బిచారూ ॥ 3 ॥
పఠై దీన్హి నారద సన సోఈ । గనీ జనక కే గనకన్హ జోఈ ॥
సునీ సకల లోగన్హ యహ బాతా । కహహిం జోతిషీ ఆహిం బిధాతా ॥ 4 ॥

ఈ విధముగా పురస్త్రీలు ప్రార్థించుచుండిరి. వారి హృదయములయందు ఆనందము వెల్లి విరియుచుండెను. సీతాదేవి స్వయంవరమునకు పెక్కుమంది రాజన్యులును వచ్చియుండిరి. వారు ఆ నలుగురు సోదరులను జూచి సంతసించిరి. శ్రీరాముని నిర్మలఘనకీర్తిని పొగడుచు వారు తమ గృహములకు చేరిరి. ఇట్లు చాలా దినములు గడిచినవి. పురజనులు, వరపక్షము వారు ఆనందముగా ఉండిరి. శుభప్రదమైన ఆ వివాహ ముహూర్తసమయము రానే వచ్చెను. అది మార్గశీర్ష మాసము, హేమంత ఋతు ప్రారంభ సమయము. బ్రహ్మదేవుడు సరియైన తిథివారనక్షత్రగ్రహయోగములను పరిశీలించి, సుముహూర్త కాలమును నిర్ణయించి, నారదుని వెంట పంపెను. జనకుని సంస్థాన జ్యోతిష పండితులుగూడ అదే ముహూర్తమును నిర్ణయించియుండిరి. ఇదివిన్న జనులు "మన జ్యోతిషులు గూడ బ్రహ్మయంతటి వారు" అనిరి. (చౌ॥ 1-4)

దో- ధేనుధూరి బేలా బిమల, సకల సుమంగల మూల ।
బిప్రన్హ కహేఉ బిదేహ సన, జాని సగున అనుకూల ॥ 312 ॥

మిక్కిలి శుభప్రదమైన గోధూళిసమయమున మంచి శకునములను జూచి, బ్రాహ్మణులు జనకునకు సందేశమును పంపిరి. (దో॥ 312)

చౌ- ఉపరోహితహి కహెఉ నరనాహా । అబ బిలంబ కర కారను కాహా ॥
సతానంద తబ సచివ బొలాఏ । మంగల సకల సాజి సబ ల్యాఏ ॥ 1 ॥
సంఖ నిసాన పనవ బహు బాజే । మంగల కలస సగున సుభ సాజే ॥
సుభగ సుఆసిని గావహిం గీతా । కరహిం బేద ధుని బిప్ర పునీతా ॥ 2 ॥
లేన చలే సాదర ఎహి భాంతీ । గఏ జహాఁ జనవాస బరాతీ ॥
కోసలపతి కర దేఖి సమాజా । అతి లఘు లాగ తిన్హహి సురరాజా ॥ 3 ॥
భయఉ సమఉ అబ ధారిఅ పాఊ । యహ సుని పరా నిసానహిం ఘాఊ ॥
గురహి పూఛి కరి కుల బిధి రాజా । చలే సంగ ముని సాధు సమాజా ॥ 4 ॥

జనకమహారాజు తనకులగురువైన శతానందుని జూచి "ఇక విలంబమేల? అనెను. శతానందుడు మంత్రులను బిలిచెను. వారు మంగళద్రవ్యములతో విచ్చేసిరి. శంఖములు, నగారాలు, డోళ్లు, ఇతర వాద్యములు మ్రోగింపబడినవి. మంగళ కలశములు, శుభశకునములను సూచించువస్తువులు అలంకరింప బడెను. సువాసినులు గీతములను గానముచేసిరి. బ్రాహ్మణులు వేదములను పఠించిరి. ఈ విధముగ జనులందఱును సాదరముగా మగపెండ్లి వారువిడిసిన గృహములకు వెళ్లి, వారిని ఆహ్వానించుటకు తరలిరి. అయోధ్యాపతియగుదశరథునిఐశ్వర్యమును జూచినవారికి దేవేంద్రుడును చిన్నవాడుగానే తోచును. వారు సవినయముగా దశరథునితో ఇట్లు పలికిరి. "శుభముహూర్తము సమీపించినది, దయతో విచ్చేయుడు"- వెంటనే నగారాలు మ్రోగెను. గురువగువసిష్ఠునిఅభిప్రాయమునడిగితెలిసికొని, వంశాచార కార్యములను యథావిధిగా నిర్వర్తించి, దశరథమహారాజు మునులతో సాధువులతో సపరివారముగా బయలు దేఱెను. (చౌ॥ 1-4)

దో- భాగ్య బిభవ అవధేస కర, దేఖి దేవ బ్రహ్మాది ।
లగే సరాహన సహస ముఖ, జాని జనమ నిజ బాది ॥ 313 ॥

బ్రహ్మాది దేవతలు దశరథమహారాజు భాగ్య వైభవములను జూచి, ఆయనను వేనోళ్ల పొగడుటయే గాక, అట్టి భాగ్యమునకు నోచుకొనని తమ జన్మలు వ్యర్థములని భావించిరి. (దో॥ 313)

చౌ- సురన్హ సుమంగల అవసరు జానా । బరషహిం సుమన బజాఇ నిసానా ॥
సివ బ్రహ్మాదిక బిబుధ బరూథా । చఢే బిమానన్హి నానా జూథా ॥ 1 ॥
ప్రేమ పులక తన హృదయఁ ఉఛాహూ । చలే బిలోకన రామ బిఆహూ ॥
దేఖి జనకపురు సుర అనురాగే । నిజ నిజ లోక సబహిం లఘు లాగే ॥ 2 ॥
చితవహిం చకిత బిచిత్ర బితానా । రచనా సకల అలౌకిక నానా ॥
నగర నారి నర రూప నిధానా । సుఘర సుధరమ సుసీల సుజానా ॥ 3 ॥
తిన్హహి దేఖి సబ సుర సురనారీం । భఏ నఖత జను బిధు ఉజిఆరీం ॥
బిధిహి భయఉ ఆచరజు బిసేషీ । నిజ కరనీ కఛు కతహుఁ న దేఖీ ॥ 4 ॥

ఆ సుముహూర్తము మిక్కిలి మంగళకరమైనదని తెలిసికొని, దేవతలు కుసుమ వృష్టి గురిపించిరి. దుందుభులను మ్రోగించిరి. బ్రహ్మ, శంకరుడు మొదలగు దేవతలు శ్రీ సీతారాముల వివాహ మహోత్సవమును తిలకించుటకై పరమోత్సాహముతో తమతమ విమానములపై మిథిలకు ఏతెంచిరి. ఆ నగరవైభవమునుగాంచినదేవతలు తమలోకములను అత్యల్పమైనవిగా తలంచిరి. అద్భుతమైన మండపమును ఇతరవివిధ- అలౌకికశిల్పములను జూచి, వారు చకితులైరి. నగరములోని స్త్రీ పురుషులు సుందరులు, సౌష్ఠవకాయులు, ధర్మాత్ములు, సచ్ఛీలురు, జ్ఞానులు. వారిముందు దేవతలు, దివ్యాంగనలు వెన్నెలలో చిన్న చిన్న నక్షత్రములవలె కనబడిరి. తనరచనను ఒక్కదానిని గూడ చూడకయే బ్రహ్మ మిక్కిలి ఆశ్చర్యచకితుడాయెను.

(చౌ॥ 1-4)

దో- సివఁ సముఝాఏ దేవ సబ, జని ఆచరజ భులాహు ।
హృదయఁ బిచారహు ధీర ధరి, సియ రఘుబీర బిఆహు ॥ **314** ॥

అపుడు పరమేశ్వరుడు దేవతలతో పలికెను. "మీరు ఆశ్చర్యపడవలదు. ప్రశాంతముగా ఆలోచింపుడు. ఇది సామాన్యుల వివాహముగాదు. శ్రీ సీతారాముల పరిణయము.

(దో॥ 314)

చౌ- జిన్హ కర నాము లేత జగ మాహీఁ । సకల అమంగల మూల నసాహీఁ ॥
కరతల హోహిఁ పదారథ చారీ । తెఇ సియ రాము కహెఉ కామారీ ॥ **1** ॥
ఏహి బిధి సంభు సురన్హ సముఝావా । పుని ఆగేఁ బర బసహ చలావా ॥
దేవన్హ దేఖే దసరథు జాతా । మహామోద మన పులకిత గాతా ॥ **2** ॥
సాధు సమాజ సంగ మహిదేవా । జను తను ధరేఁ కరహిఁ సుఖ సేవా ॥
సోహత సాథ సుభగ సుత చారీ । జను అపబరగ సకల తనుధారీ ॥ **3** ॥
మరకత కనక బరన బర జోరీ । దేఖి సురన్హ భై ప్రీతి న థోరీ ॥
పుని రామహి బిలోకి హియఁ హరషే । నృపహి సరాహి సుమన తిన్హ బరషే ॥ **4** ॥

వారినామోచ్చారణమాత్రమున అమంగళములన్నియును సమూలముగా రూపుమాయును. మఱియు చతుర్విధ పురుషార్థములు సిద్ధించును. వారే సీతారాములు." అని కామారి యగు పరమశివుడు అమరులకు తెలిపి, తనవాహనమైన నందీశ్వరుని ముందునకు నడిపెను. అమితానందముతో పులకిత గాత్రుడైన దశరథుడు జనకునిభవనమువైపునకు వెళ్లుటను దేవతలు చూచిరి. అతనితో గూడి సమస్త సుఖములు ఆకృతిదాల్చినట్లు సాధువులు, బ్రాహ్మణులు వెంటనడచుచుండిరి. తోడుగా నలుగురు కుమారులును మూర్తీభవించిన మోక్షము (సాలోక్యము, సామీప్యము, సారూప్యము, సాయుజ్యము) వలె శోభిల్లుచుండిరి. మరకతసువర్ణచ్ఛాయలుగల రెండుజంటలనుజూచి, దేవతలు మహదానందమును పొందిరి. శ్రీరాముని గాంచి మిక్కిలి ఆనందించిరి. దశరథ మహారాజును పొగడుచు పూవులను వర్షించిరి.

(చౌ॥ 1-4)

దో- రామ రూపు నఖ సిఖ సుభగ, బారహిఁ బార నిహారి ।
పులక గాత లోచన సజల, ఉమా సమేత పురారి ॥ **315** ॥

నఖశిఖపర్యంతము శ్రీరాముని అపూర్వరూపసౌందర్యమునుగాంచి ఉమామహేశ్వరులు హర్షవిహ్వలులైరి. వారికన్నులలో ఆనందాశ్రువులు నిండెను. (దో॥ 315)

చౌ- కేకి కంఠ దుతి స్యామల అంగా। తడిత బినిందక బసన సురంగా॥
బ్యాహ బిభూషన బిబిధ బనాఏ। మంగల సబ సబ భాఁతి సుహాఏ॥ 1॥
సరద బిమల బిధు బదను సుహావన। నయన నవల రాజీవ లజావన॥
సకల అలౌకిక సుందరతాఈ। కహి న జాఇ మనహీఁ మన భాఈ॥ 2॥
బంధు మనోహర సోహహిఁ సంగా। జాత నచావత చపల తురంగా॥
రాజకుఅఁర బర బాజి దెఖావహిఁ। బంస ప్రసంసక బిరిద సునావహిఁ॥ 3॥
జెహి తురంగ పర రాము బిరాజే। గతి బిలోకి ఖగనాయకు లాజే॥
కహి న జాఇ సబ భాఁతి సుహావా। బాజి బేషు జను కామ బనావా॥ 4॥

శ్రీరామునితనుచ్ఛాయలునెమలికంఠశోభలతో ప్రకాశించుచుండెను. విద్యుల్లతలనుమించి శోభాయమానములగు వస్త్రములును, వివిధములగు ఆభరణములును ఆయన అవయవములపై మిక్కిలి శోభించుచుండెను. శరత్పూర్ణిమ నాటి నిర్మల చంద్రుని అధఃకరించు ముఖశోభలు, అప్పుడే వికసించిన కెందామరలను త్రోసిరాజను కనులకాంతులుగల ఆయనఅలౌకిక సౌందర్యము మిక్కిలి మనోజ్ఞము, వర్ణనాతీతము. శ్రీరామునితోబాటు మనోహరులైన ఆయనతమ్ములు గుఱ్ఱములతో విన్యాసములుచేయించుచు నడిపించుచుండిరి. వందిమాగధులు స్తోత్రపాఠములు సాగించుచుండిరి. శ్రీరాముడు అధిరోహించిన గుఱ్ఱమునుజూచి గురుత్మంతుడే సిగ్గుపడుచుండెను. మన్మథుడే ఆ అశ్వాకృతి దాల్చినాడా అనునట్లు దాని అందచందములు అద్భుతావహముగా ఉండెను. (చౌ॥ 1-4)

ఛం-జను బాజి బేసు బనాఇ మనసిజు రామ హిత అతి సోహఈ।
ఆపనేఁ బయ బల రూప గున గతి సకల భువన బిమోహఈ॥
జగమగత జీను జరావ జోతి సుమోతి మని మానిక లగే।
కింకిని లలామ లగాము లలిత బిలోకి సుర నర ముని ఠగే॥

మన్మథుడు శ్రీరాముని గుఱ్ఱముగా మాఱి, మిక్కిలిశోభిల్లుచుండెను. దానియౌవనము, బలము, రూపము, గమనము, గుణములకు సమస్తలోకములును మోహవశమైనవి. అందమైన ముత్యములు, మణులు, మాణిక్యములు పొదిగిన దానిజీను కన్నులకు మిరుమిట్లు గొల్పుచుండెను. దానికళ్లెమునకు కట్టినగంటలరవములు దేవతలను, మానవులను, మునులనుగూడ మోహింపజేయునవిగా ఉండెను. (ఛం॥)

దో-ప్రభు మనసహిఁ లయలీన మను, చలత బాజి ఛబి పావ।
భూషిత ఉడగన తడిత ఘను, జను బర బరహి నచావ॥ 316॥

నక్షత్రములతోడను, విద్యుల్లతలతోడను భాసించు మేఘములను జూచి, నెమళ్ళు నాట్యము చేసినట్లు శ్రీరాముని ఇచ్ఛానుసారము ఆ హయము మనోజ్ఞపదవిన్యాసములతో నడచుచుండెను. (దో॥ 316)

చౌ- జెహిఁ బర బాజి రాము అసవారా । తెహి సారదఉ న బరనై పారా ॥
సంకరు రామ రూప అనురాగే । నయన పంచదస అతి ప్రియ లాగే ॥ 1 ॥
హరి హిత సహిత రాము జబ జోహే । రమా సమేత రమాపతి మోహే ॥
నిరఖి రామ ఛబి బిధి హరషానే । ఆఠఇ నయన జాని పఛితానే ॥ 2 ॥
సుర సేనప ఉర బహుత ఉఛాహూ । బిధి తే డేవఢ లోచన లాహూ ॥
రామహి చితవ సురేస సుజానా । గౌతమ శ్రాపు పరమ హిత మానా ॥ 3 ॥
దేవ సకల సురపతిహి సిహాహీఁ । ఆజు పురందర సమ కోఉ నాహీఁ ॥
ముదిత దేవగన రామహి దేఖీ । నృపసమాజ దుహుఁ హరషు బిసేషీ ॥ 4 ॥

శ్రీరాముడధిరోహించినగుఱ్ఱము యొక్క అతిలోకవైభవములను వాగ్దేవియు వర్ణింపజాలదు. శ్రీరాముని అందచందములను గాంచిన పదునైదు కన్నులుగల పంచముఖ పరమేశ్వరుడు తనధన్యతను తానే అభినందించుకొనెను. శ్రీమహావిష్ణువు, లక్ష్మీదేవికూడ శ్రీరాముని సౌందర్యమునకు ముగ్ధులైరి. చతుర్ముఖుడైనబ్రహ్మ శ్రీరామునిలావణ్యాలాలిత్యములకు మిక్కిలి హర్షితుడాయెను. కాని తనకు ఎనిమిది కన్నులు మాత్రమే యున్నందున తనివిదీరగాంచలేక విచారపడెను. దేవసేనాపతియైన షణ్ముఖుడు తాను భాగ్యశాలినని యనుకొనెను. ఏలనన బ్రహ్మదేవునికంటె ఒకటిన్నర రెట్లు (పన్నెండు) కన్నులు కలిగియున్నందున తాను శ్రీరాముని వైభవమును తృప్తికరముగా దర్శింపగల్గెను. ఇంద్రుడు తనవేయికన్నులతో శ్రీరామచంద్రుని తనివిదీరజూచి, గౌతమమునిశాపము తనపాలిటివరమైనట్లు మిక్కిలి సంబరపడెను. దేవతలందఱును ఆపురందరునిజూచి అసూయపడసాగిరి. అతనియంతటి ధన్యుడెవ్వడునులేడనియనుకొనసాగిరి. శ్రీరాముని జూచి దేవతలెల్లరును ప్రసన్నచిత్తులైరి. జనకదశరథ మహారాజుల పరివారముల హృదయములలో ఆనందము వెల్లివిరిసెను. (చౌ॥ 1-4)

ఛం-అతి హరషు రాజసమాజ దుహు దిసి దుందుభీఁ బాజహిఁ ఘనీ ।
బరషహిఁ సుమన సుర హరషి కహి జయ జయతి జయ రఘుకులమనీ ॥
ఏహి భాఁతి జాని బరాత ఆవత బాజనే బహు బాజహీఁ ॥
రానీ సుఆసిని బోలి పరిఛని హేతు మంగల సాజహీఁ ।

ఇరుపక్షములవారు ఆనందోత్సాహములతో నిండియుండిరి. నగారాలు మ్రోగుచుండెను. 'రఘుకులమణికి జయము జయము' అనుచు దేవతలు కుసుమ వర్షమును గురిపించిరి. ఈ విధముగా పెండ్లి కుమారుని ఊరేగింపు సమీపింపగా అనేకవాద్యములు మనోజ్ఞములై మ్రోగెను. సీతాదేవి యొక్క మాతృమూర్తి సునయనాదేవి ముత్తైదువలతోగూడి వరపూజకై మంగళద్రవ్యములను సిద్ధము చేయించెను. (ఛం॥)

దో-సజి ఆరతీ అనేక బిధి, మంగల సకల సఁవారి ।
చలీఁ ముదిత పరిఛని కరన, గజగామిని బర నారి ॥ 317 ॥

అందములొలుకు గజగామినులు అనేకవిధములైన హారతిపళ్లెములను, మంగళద్రవ్యములను తీసికొని వరపూజకై(ద్వార మర్యాదలకై) వెళ్లిరి. (దో॥ 317)

చౌ- బిధుబదనీఁ సబ సబ మృగలోచని । సబ నిజ తన ఛబి రతి మదు మోచని ॥
పహిరేఁ బరన బరన బర చీరా । సకల బిభూషన సజేఁ సరీరా ॥ 1 ॥
సకల సుమంగల అంగ బనాఏఁ । కరహిఁ గాన కలకంఠి లజాఏఁ ॥
కంకన కింకిని నూపుర బాజహిఁ । చాలి బిలోకి కామ గజ లాజహిఁ ॥ 2 ॥
బాజహిఁ బాజనె బిబిధ ప్రకారా । నభ అరు నగర సుమంగలచారా ॥
సచీ సారదా రమా భవానీ । జే సురతియ సుచి సహజ సయానీ ॥ 3 ॥
కపట నారి బర బేష బనాఈ । మిలీఁ సకల రనివాసహిఁ జాఈ ॥
కరహిఁ గాన కల మంగల బానీఁ । హరష బిబస సబ కాహుఁ న జానీఁ ॥ 4 ॥

ఆ స్త్రీలందఱును చంద్రముఖులు, మృగనయనలు. వారితనుశోభలు రతీదేవి సౌందర్యవైభవమును తిరస్కరించుచుండెను. వారు చిత్రవిచిత్రవర్ణములుగల వస్త్రాభరణములను ధరించి యుండిరి. పరిమళ ద్రవ్యములను అలందుకొనిరి. కోకిలల కంఠస్వరములతో గీతములను గానముచేయుచుండిరి. గాజుల గలగలలతోడను, ఒడ్డాణమునకును, నూపురములకుగల చిఱుగజ్జెలసవ్వడులతోడను వారు నడచుచుండగా మన్మథునిఏనుగుగూడ సిగ్గుతో తలవంచుకొనుచుండెను. వివిధసంగీతవాద్యములగోష్ఠి కొనసాగుచుండెను. నభమునందును, నగరమునందును ఆశీర్వచనగీతములు ఆలపింపబడెను. శచీ దేవియు, లక్ష్మి సరస్వతీ పార్వతులును, ఇతర దివ్యాంగనలును మాఱువేషములతో రాణివాసములలో జేరి, మధురస్వరములతో మంగళగీతములను పాడుచుండిరి. అక్కడనున్నవారు ప్రేమలోనిమగ్నులై యున్నందున ఆ క్రొత్తగా వచ్చినవారిని ఎవ్వరూ గుర్తింపనేలేదు. (చౌ॥ 1-4)

ఛం-కో జాన కెహి ఆనంద బస సబ బ్రహ్మ బర పరిఛన చలీ ।
కల గాన మధుర నిసాన బరషహిఁ సుమన సుర సోభా భలీ ॥
ఆనందకందు బిలోకి దూలహు సకల హియఁ హరషిత భఈ ।
అంభోజ అంబక అంబు ఉమగి సుఅంగ పులకావలి ఛఈ ॥

ఎవరుఎవరిని గుర్తింపగలరు? అందఱును ఆనందపరవశులే. నిర్గుణబ్రహ్మ అవతారమైన శ్రీరామచంద్రుడే సాక్షాత్తుగా పెండ్లికుమారుడు. ఆయన 'వరపూజ'కు అందఱును తరలివచ్చిరి. మనోహర - గీతములతో, మధురదుందుభినాదములతో, దేవతాపుష్పవృష్టులతో అంతయు కోలాహలముగా ఉండెను. ఆనంద కందుడైన(1) పెండ్లి కుమారుని గాంచి, స్త్రీలెల్లరు హర్షోల్లసితలైరి. వారినేత్రకమలములు చెమర్చినవి. వారి సుందర తనువులు పులకించినవి. (ఛం॥)

1) కం=జలమును, ద=దదాతి=ఇచ్చునది, ఇతికందః=నీటిని ఇచ్చునది, మేఘము. అట్లే రాముడు ఆనందకందుడు. మేఘము నీటినివలె శ్రీరాముడు లోకములకు అయాచితముగ, సమృద్ధిగ ఆనందమును పంచియిచ్చువాడు. ఈ రామచరిత మానసము నందు కృపాకంద, సుఖ కంద, కరుణాకంద, మొదలగు రీతులలో శ్రీ తులసీదాస మహాకవి కంద శబ్దమును సందర్భ శుద్ధితో చక్కగా ప్రయోగించెను.

చౌ- జెహిఁ బర బాజి రాము అసవారా । తెహి సారదఉ న బరనై పారా ॥
సంకరు రామ రూప అనురాగే । నయన పంచదస అతి ప్రియ లాగే ॥ 1 ॥
హరి హిత సహిత రాము జబ జోహే । రమా సమేత రమాపతి మోహే ॥
నిరఖి రామ ఛబి బిధి హరషానే । ఆఠఇ నయన జాని పఛితానే ॥ 2 ॥
సుర సేనప ఉర బహుత ఉఛాహూ । బిధి తే డేవఢ లోచన లాహూ ॥
రామహి చితవ సురేస సుజానా । గౌతమ శ్రాపు పరమ హిత మానా ॥ 3 ॥
దేవ సకల సురపతిహి సిహాహీఁ । ఆజు పురందర సమ కౌఉ నాహీఁ ॥
ముదిత దేవగన రామహి దేఖీ । నృపసమాజ దుహుఁ హరషు బిసేషీ ॥ 4 ॥

శ్రీరాముడధిరోహించినగుఱ్ఱము యొక్క అతిలోకవైభవములను వాగ్దేవియు వర్ణింపజాలదు. శ్రీరాముని అందచందములను గాంచిన పదునైదు కన్నులుగల పంచముఖ పరమేశ్వరుడు తనధన్యతను తానే అభినందించుకొనెను. శ్రీమహావిష్ణువు, లక్ష్మీదేవికూడ శ్రీరాముని సౌందర్యమునకు ముగ్ధులైరి. చతుర్ముఖుడైనబ్రహ్మ శ్రీరామునిలావణ్యాలాలిత్యములకు మిక్కిలి హర్షితుడాయెను. కాని తనకు ఎనిమిది కన్నులు మాత్రమే యున్నందున తనివిదీరగాంచలేక విచారపడెను. దేవసేనాపతియైన షణ్ముఖుడు తాను భాగ్యశాలినని యనుకొనెను. ఏలనన బ్రహ్మదేవునికంటె ఒకటిన్నర రెట్లు (పన్నెండు) కన్నులు కలిగియున్నందున తాను శ్రీరాముని వైభవమును తృప్తికరముగా దర్శింపగల్గెను. ఇంద్రుడు తనవేయికన్నులతో శ్రీరామచంద్రుని తనివిదీరజూచి, గౌతమమునిశాపము తనపాలిటివరమైనట్లు మిక్కిలి సంబరపడెను. దేవతలందఱును ఆపురందరునిజూచి అసూయపడసాగిరి. అతనియంతటి ధన్యుడెవ్వడునులేడనియనుకొనసాగిరి. శ్రీరాముని జూచి దేవతలెల్లరును ప్రసన్నచిత్తులైరి. జనకదశరథ మహారాజుల పరివారముల హృదయములలో ఆనందము వెల్లివిరిసెను. (చౌ॥ 1-4)

ఛం-అతి హరషు రాజసమాజ దుహు దిసి దుందుభీఁ బాజహిఁ ఘనీ ।
బరషహిఁ సుమన సుర హరషి కహి జయ జయతి జయ రఘుకులమనీ ॥
ఏహి భాఁతి జాని బరాత ఆవత బాజనే బహు బాజహీఁ ॥
రానీ సుఆసిని బోలి పరిఛని హేతు మంగల సాజహీఁ ।

ఇరుపక్షములవారు ఆనందోత్సాహములతో నిండియుండిరి. నగారాలు మ్రోగుచుండెను. 'రఘుకులమణికి జయము జయము' అనుచు దేవతలు కుసుమ వర్షమును గురిపించిరి. ఈ విధముగా పెండ్లి కుమారుని ఊరేగింపు సమీపింపగా అనేకవాద్యములు మనోజ్ఞములై మ్రోగెను. సీతాదేవి యొక్క మాతృమూర్తి సునయనాదేవి ముత్తైదువలతోగూడి వరపూజకై మంగళద్రవ్యములను సిద్ధము చేయించెను. (ఛం॥)

దో-సజి ఆరతీ అనేక బిధి, మంగల సకల సఁవారి ।
చలీఁ ముదిత పరిఛని కరన, గజగామిని బర నారి ॥ 317 ॥

అందములొలుకు గజగామినులు అనేకవిధములైన హారతిపళ్లెములను, మంగళద్రవ్యములను తీసికొని వరపూజకై(ద్వార మర్యాదలకై) వెళ్లిరి. (దో॥ 317)

చౌ- బిధుబదనీం సబ సబ మృగలోచని । సబ నిజ తన ఛబి రతి మదు మోచని ॥
పహిరేం బరన బరన బర చీరా । సకల బిభూషన సజేం సరీరా ॥ 1 ॥
సకల సుమంగల అంగ బనాఏం । కరహిం గాన కలకంఠి లజాఏం ॥
కంకన కింకిని నూపుర బాజహిం । చాలి బిలోకి కామ గజ లాజహిం ॥ 2 ॥
బాజహిం బాజనె బిబిధ ప్రకారా । నభ అరు నగర సుమంగలచారా ॥
సచీ సారదా రమా భవానీ । జే సురతియ సుచి సహజ సయానీ ॥ 3 ॥
కపట నారి బర బేష బనాఈ । మిలీం సకల రనివాసహిం జాఈ ॥
కరహిం గాన కల మంగల బానీం । హరష బిబస సబ కాహుం న జానీం ॥ 4 ॥

ఆ స్త్రీలందఱును చంద్రముఖులు, మృగనయనలు. వారితనుశోభలు రతీదేవి సౌందర్యవైభవమును తిరస్కరించుచుండెను. వారు చిత్రవిచిత్రవర్ణములుగల వస్త్రాభరణములను ధరించి యుండిరి. పరిమళద్రవ్యములను అలందుకొనిరి. కోకిలల కంఠస్వరములతో గీతములను గానముచేయుచుండిరి. గాజుల గలగలలతోడను, ఒడ్డాణమునకును, నూపురములకుగల చిఱుగజ్జెలసవ్వడులతోడను వారు నడచుచుండగా మన్మథునిఏనుగుగూడ సిగ్గుతో తలవంచుకొనుచుండెను. వివిధసంగీతవాద్యములగోష్ఠి కొనసాగుచుండెను. నభమునందును, నగరమునందును ఆశీర్వచనగీతములు ఆలపింపబడెను. శచీ దేవియు, లక్ష్మి సరస్వతీ పార్వతులును, ఇతర దివ్యాంగనలును మాఱువేషములతో రాణివాసములలో జేరి, మధురస్వరములతో మంగళగీతములను పాడుచుండిరి. అక్కడనున్నవారు ప్రేమలోనిమగ్నులై యున్నందున ఆ క్రొత్తగా వచ్చినవారిని ఎవ్వరూ గుర్తింపనేలేదు. (చౌ॥ 1-4)

ఛం-కో జాన కెహి ఆనంద బస సబ బ్రహ్మ బర పరిఛన చలీ ।
కల గాన మధుర నిసాన బరషహిం సుమన సుర సోభా భలీ ॥
ఆనందకందు బిలోకి దూలహు సకల హియం హరషిత భఈ ।
అంభోజ అంబక అంబు ఉమగి సుఅంగ పులకావలి ఛఈ ॥

ఎవరుఎవరిని గుర్తింపగలరు? అందఱును ఆనందపరవశులే. నిర్గుణబ్రహ్మ అవతారమైన శ్రీరామచంద్రుడే సాక్షాత్తుగా పెండ్లికుమారుడు. ఆయన 'వరపూజ'కు అందఱును తరలివచ్చిరి. మనోహర - గీతములతో, మధురదుందుభినాదములతో, దేవతాపుష్పవృష్టులతో అంతయు కోలాహలముగా ఉండెను. ఆనంద కందుడైన[1] పెండ్లి కుమారుని గాంచి, స్త్రీలెల్లరు హర్షోల్లసితలైరి. వారినేత్రకమలములు చెమర్చినవి. వారి సుందర తనువులు పులకించినవి. (ఛం॥)

1) కం=జలమును, ద=దదాతి=ఇచ్చునది, ఇతికందః=నీటిని ఇచ్చునది, మేఘము. అట్లే రాముడు ఆనందకందుడు. మేఘము నీటినివలె శ్రీరాముడు లోకములకు అయాచితముగ, సమృద్ధిగ ఆనందమును పంచియిచ్చువాడు. ఈ రామచరిత మానసము నందు కృపాకంద, సుఖ కంద, కరుణాకంద, మొదలగు రీతులలో శ్రీ తులసీదాస మహాకవి కంద శబ్దమును సందర్భ శుద్ధితో చక్కగా ప్రయోగించెను.

దో- జో సుఖు భా సియ మాతు మన, దేఖి రామ బర బేషు।
సో న సకహిఁ కహి కలప సత, సహస సారదా సేషు ॥ 318 ॥

సీతాదేవిజననియైన సునయనాదేవి వరునిరూపములోనున్న శ్రీరామునిగాంచినప్పుడు పొందినఆనందమును వేలకొలది సరస్వతులు, ఆదిశేషులు నూఱు కల్పములలోగూడ వర్ణింప జాలరు. (దో॥ 318)

చౌ- నయన నీరు హటి మంగల జానీ। పరిఛని కరహిఁ ముదిత మన రానీ ॥
బేద బిహిత అరు కుల ఆచారూ। కీన్హ భలీ బిధి సబ బ్యవహారూ ॥ 1 ॥
పంచ సబద ధుని మంగల గానా। పట పాఁవడే పరహిఁ బిధి నానా ॥
కరి ఆరతీ అరఘు తిన్హ దీన్హా। రామ గమను మండప తబ కీన్హా ॥ 2 ॥
దసరథు సహిత సమాజ బిరాజే। బిభవ బిలోకి లోకపతి లాజే ॥
సమయఁ సమయఁ సుర బరషహిఁ ఫూలా। సాంతి పఢహిఁ మహిసుర అనుకూలా ॥ 3 ॥
నభ అరు నగర కొలాహల హోఈ। ఆపని పర కఛు సునఇ న కోఈ ॥
ఏహి బిధి రాము మండపహిఁ ఆఏ। అరఘు దేఇ ఆసన బైఠాఏ ॥ 4 ॥

మంగళకరసమయముగావున కనులనుండి వచ్చు ఆనందాశ్రువులను ఆపుకొని, రాణి ప్రసన్న చిత్తముతో ద్వార సమీపమున 'పరపూజ' చేసెను. రాణి వేదోక్తముగా వంశాచారవ్యవహారములను చక్కగా పాటించి, నడిపెను. ఐదు రకములైన సంగీత వాద్యములు, (తంత్రీ, తాళ, నగారా, ఝుంఝు, తురహి) ఐదు విధములైన ధ్వనులు (వేద, వంది, జయ, శంఖ, గీత ధ్వనులు) వినిపింపబడెను. నడచుదారిలో వివిధవర్ణములుగల వస్త్రములు పఱచబడెను. రాణి శ్రీరామునకు మంగళహారతిని ఇచ్చి, అర్ఘ్యమును సమర్పించెను. శ్రీరామచంద్రుడు మండపములో ప్రవేశించెను. దశరథుడు తనపరివారములతో సభలోఆసీనుడయ్యెను. ఆతని ఐశ్వర్యమును జూచి, దిక్పాలురును అసూయపడిరి. అప్పుడప్పుడు దేవతలు పుష్పవర్షములను కురిపించుచునేయుండిరి. బ్రాహ్మణోత్తములు సందర్భాను సారము శాంతిపాఠములను కావించుచునే యుండిరి. ఆకాశమునందును, నగరమునందును, జరుగుచున్న కోలాహలముల మధ్య ఒకరి మాటలు మఱియొకరికి విన్పింపకుండెను. మండపమున ప్రవేశించిన శ్రీరామునకు అర్ఘ్యమునిచ్చి, సముచితాసనముపై సుఖాసీనుని జేసిరి. (చౌ॥ 1-4)

ఛం-బైఠారి ఆసన ఆరతీ కరి నిరఖి బరు సుఖు పావహీఁ।
మని బసన భూషన భూరి వారహిఁ నారి మంగల గావహీఁ ॥
బ్రహ్మాది సురబర బిప్ర బేష బనాఇ కౌతుక దేఖహీఁ।
అవలోకి రఘుకుల కమల రబి ఛబి సుఫల జీవన లేఖహీఁ ॥

పెండ్లి కుమారుని సుఖాసీనుని గావించి, హారతులనిచ్చి, స్త్రీలు సంతోషతరంగితలైరి. మణులు, వస్త్రములు, ఆభరణములు పుష్కలముగా సమర్పించి, మంగళ గీతములను పాడిరి. బ్రహ్మాది దేవతలు బ్రాహ్మణ వేషములలో వచ్చి, ఈ మహోత్సవములను కనులారగాంచిరి. రఘుకులకమలమునకు సూర్యుడైన శ్రీరాముని యొక్క సౌందర్యమును జూచి, వారు తమ జన్మలు సార్థకమైనవని భావించిరి. (ఛం॥)

దో- నాఊ బారీ భాట నట, రామ నిఛావరి పాఇ।
ముదిత అసీసహిఁ నాఇ సిర, హరషు న హృదయఁ సమాఇ॥ 319 ॥

మంగళవాద్యములవారు, దివిటీలవారు, భట్రాజులు, నటులు శ్రీరామునిపక్షమువారినుండి అమూల్యములైన కానులకను పొందిరి. వారి హృదయములలో హర్షోల్లాసములు పొంగిపొరలెను. పిదప వారు ఆనందముతో ఆశీర్వదించిరి. (దో॥ 319)

చౌ- మిలే జనకు దసరథు అతి ప్రీతీఁ। కరి బైదిక లౌకిక సబ రీతీఁ॥
మిలత మహా దోఉ రాజ బిరాజే। ఉపమా ఖోజి ఖోజి కబి లాజే॥ 1 ॥
లహీ న కతహుఁ హారి హియఁ మానీ। ఇన్హ సమ ఏఇ ఉపమా ఉర ఆనీ॥
సామధ దేఖి దేవ అనురాగే। సుమన బరషి జసు గావన లాగే॥ 2 ॥
జగు బిరంచి ఉపజావా జబ తేఁ। దేఖే సునే బ్యాహ బహు తబ తేఁ॥
సకల భాఁతి సమ సాజు సమాజూ। సమ సమధీ దేఖే హమ ఆజూ॥ 3 ॥
దేవ గిరా సుని సుందర సాఁచీ। ప్రీతి అలౌకిక దుహు దిసి మాచీ॥
దేత పాఁవడే అరఘు సుహాఏ। సాదర జనకు మండపహిఁ ల్యాఏ॥ 4 ॥

వైదిక, లౌకికవిధులన్నియు ముగిసినపిమ్మట జనకుడు దశరథుడు ప్రేమానురాగములతో పరస్పరము ఆలింగనముచేసికొనిరి. వారి ఆలింగనానందానుభవములను వర్ణించుటకు కవులు ఉపమానములను వెదకసాగిరి. ఎట్టి ఉపమానములును లభ్యములు కానందున వారికివారేసాటియని వర్ణించిరి. ఈ వియ్యంకుల సమాగమమును జూచి, దేవతలు ఆనందముతో పుష్పములను వర్షించి, వారి కీర్తిని కొనియాడిరి. వారు ఇంకను ఇట్లు పలికిరి- "బ్రహ్మ సృష్టి ప్రారంభమైనప్పటినుండి ఇంతవఱకును పెక్కువివాహములను చూచితిమి, వింటిమి. కాని అన్నివిధములుగా వైభవోపేతమైన వివాహమును, అనుకూలురైనవియ్యంకులను నేడే చూచుచున్నాము." దేవతలమధురములైన సత్యవచనములను విని, ఇరుపక్షముల వారును, అలౌకికసుఖానందములను పొందిరి. మనోహరములైన అమూల్యవస్త్రములపై నడిపించుచు అర్ఘ్యములనొసగి జనకమహారాజు దశరథుని సకలరాజమర్యాదలతో మండపమునకు పిలుచుకొని వచ్చెను. (చౌ॥ 1-4)

ఛం-మండపు బిలోకి బిచిత్ర రచనాఁ రుచిరతాఁ ముని మన హరే।
నిజ పాని జనక సుజాన సబ కహుఁ ఆని సింఘాసన ధరే॥
కుల ఇష్ట సరిస బసిష్ట పూజే బినయ కరి ఆసిష లహీ।
కౌసికహి పూజత పరమ ప్రీతి కి రీతి తౌ న పరై కహీ॥

ఆ మండపరచనాసౌందర్యములు మునులమనస్సులనుగూడ దోచెను. సజ్జన శిరోమణియైన జనకుడు స్వయముగా అందఱికిని ఆసనములను అమర్చెను. ఆయన తనకులదైవముతో సమానముగువసిష్ఠుని పూజించెను. ఆయనకు నమస్కరించి, అతడు ఆశీస్సులను అందుకొనెను. విశ్వామిత్రుని పూజించువేళ అతడు ప్రకటించిన భక్తివిశ్వాసములు అపూర్వములు. (ఛం॥)

దో- బామదేవ ఆదిక రిషయ, పూజే ముదిత మహీస ।
దిఏ దిబ్య ఆసన సబహి, సబ సన లహీ అసీస ॥ 320 ॥

వామదేవుడు మొదలగు ఋషులను సగౌరవముగా ఆసీనులనుగావించి, జనకుడు వారిని భక్తి శ్రద్ధలతో పూజించి, వారి ఆశీస్సులను పొందెను. (దో॥ 320)

చౌ- బహురి కీన్హి కోసలపతి పూజా । జాని ఈస సమ భాఉ న దూజా ॥
కీన్హి జోరి కర బినయ బడాఈ । కహి నిజ భాగ్య బిభవ బహుతాఈ ॥ 1 ॥
పూజే భూపతి సకల బరాతీ । సమధీ సమ సాదర సబ భాఁతీ ॥
ఆసన ఉచిత దిఏ సబ కాహూ । కహౌఁ కాహ ముఖ ఏక ఉఛాహూ ॥ 2 ॥
సకల బరాత జనక సనమానీ । దాన మాన బినతీ బర బానీ ॥
బిధి హరి హరు దిసిపతి దినరాఊ । జే జానహిఁ రఘుబీర ప్రభాఊ ॥ 3 ॥
కపట బిప్ర బర బేష బనాఏఁ । కౌతుక దేఖహిఁ అతి సచు పాఏఁ ॥
పూజే జనక దేవ సమ జానేఁ । దిఏ సుఆసన బిను పహిచానేఁ ॥ 4 ॥

పిమ్మట జనకుడు దశరథుని పరమశివునిగా భావించి పూజించెను. చేతులు జోడించి, వినయముతో ప్రార్థన చేసి, తన యదృష్టమునకు మురిసిపోయెను. అతడు మగపెండ్లివారిని అందఱిని దశరథునితో సమానముగా గౌరవించి, వారిని ఉచితాసములపై కూర్చుండజేసెను. ఆయన ఉత్సాహమునుగూర్చి తులసీదాసు తన ఒక్కనోటితో ఎట్లు వర్ణింపగలడు. జనకుడు వారినందఱిని దానములతో బహుమానములతో వినయముతో సద్వచనములతో గౌరవించెను. బ్రహ్మవిష్ణుమహేశ్వరులు, దిక్పాలురు, సూర్యుడు రఘునాథుని ప్రభావమును ఎఱుంగుదురు. వారు బ్రాహ్మణవేషములలోవచ్చి, కూర్చొని అత్యుత్సాహముతో ఆ వివాహమహోత్సవమును తిలకించిరి. జనకుడువారిని గుర్తింపకున్నను వారిని దేవతలుగా భావించి, ఉన్నతాసనములపై కూర్చుండ బెట్టెను. (చౌ॥ 1-4)

ఛం- పహిచాన కో కెహి జాన సబహి అపాన సుధి భోరీ భఈ ॥
ఆనందకందు బిలోకి దూలహు ఉభయ దిసి ఆనందమఈ ॥
సుర లఖే రామ సుజాన పూజే మానసిక ఆసన దఏ ॥
అవలోకి సీలు సుభాఉ ప్రభు కో బిబుధ మన ప్రముదిత భఏ ॥

ప్రతి వ్యక్తియు తననుతానే మఱచిపోయిన ఆ శుభవేళ ఎవరు ఎవరిని గుర్తించెదరు. ఆనంద కందుడైన వరుని జూచి, అందఱును ఆనంద పరవశులైరి. విజ్ఞుడైన శ్రీరామచంద్రుడు దేవతలను గుర్తించి మానసపూజలను అందించి, తనహృదయమునందే వారికి పీఠముల నిచ్చెను. ప్రభువు సౌశీల్యమునకు వారు మిక్కిలి ప్రసన్నులైరి. (ఛం॥)

దో- రామచంద్ర ముఖ చంద్ర ఛబి, లోచన చారు చకోర ।
కరత పాన సాదర సకల, ప్రేము ప్రమోదు న థోర ॥ 321 ॥

అందటి సుందరనేత్రచకోరములు అపూర్వమైన వర్ణనాతీతమైన శ్రీరామముఖచంద్ర శోభాచంద్రికలను త్రాగు చుండెను. వారి ప్రేమానురాగములు నిరుపమానములు. (దో॥ 321)

చౌ- సమఉ బిలోకి బసిష్ఠ బొలాఏ। సాదర సతానందు సుని ఆఏ॥
బేగి కుఅఁరి అబ ఆనహు జాఈ। చలే ముదిత ముని ఆయసు పాఈ॥ 1 ॥
రానీ సుని ఉపరోహిత బానీ। ప్రముదిత సఖిన్హ సమేత సయానీ॥
బిప్ర బధూ కులబృద్ధ బొలాఈఁ। కరి కుల రీతి సుమంగల గాఈఁ॥ 2 ॥
నారి బేష జే సుర బర బామా। సకల సుభాయఁ సుందరీ స్యామా॥
తిన్హహి దేఖి సుఖు పావహిఁ నారీఁ। బిను పహిచాని ప్రనహు తే ప్యారీఁ॥ 3 ॥
బార బార సనమానహిఁ రానీ। ఉమా రమా సారద సమ జానీ॥
సీయ సఁవారి సమాజు బనాఈ। ముదిత మండపహిఁ చలీఁ లవాఈ॥ 4 ॥

వివాహశుభసమయము సమీపించినది. వసిష్ఠుడు శతానందుని బిలిచి "వెళ్లి పెండ్లికుమార్తెను తీసికొనిరండు" అని పల్కెను. ఋషిఆజ్ఞానుసారము అతడు వెళ్లెను. పురోహితునిసందేశమును విని, రాణి, ఆమెసఖులు ప్రసన్నచిత్తులైరి. బ్రాహ్మణోత్తమస్త్రీలను తమకులమువారైన పెద్దముత్తైదువలను కోరగా వారు మంగళగీతములను ఆలపించుచు వంశసంప్రదాయములను నడిపిరి. దేవభామినులు షోడశవర్షప్రాయమానవయువతులుగా అచటికి విచ్చేసిరి. రాణివాసస్త్రీలు వారిని గుర్తింపకున్నను గౌరవించిరి. వారిని ఉమా రమా శారదలతో సమానముగా భావించి, రాణి వారికి పదేపదే గౌరవ మర్యాదలను నెరపెను. రాణివాసస్త్రీలు సీతాదేవిని చక్కగా అలంకరించి, ఆమెచుట్టును వలయాకారమున నిలిచి, ఆనందముతో మండపమునకు తీసికొని వచ్చిరి. (చౌ॥ 1-4)

ఛం-చలి ల్యాఇ సీతహి సఖీఁ సాదర సజి సుమంగల భామినీఁ।
నవసప్త సాజేఁ సుందరీఁ సబ మత్త కుంజర గామినీఁ॥
కల గాన సుని ముని ధ్యాన త్యాగహిఁ కామ కోకిల లాజహీఁ।
మంజీర నూపుర కలిత కంకన తాల గతి బర బాజహీఁ॥

మంగళకరమైనద్రవ్యములను తీసికొని, అంతఃపురస్త్రీలు, సఖులు ఆమెను మండపమునకు తోడ్కొనివచ్చిరి. వారందఱును పదునాఱువిధములుగా అలంకరించుకొని మదగజగమనములతో వచ్చిరి. వారిమధుర గానములలోబడి, ఋషులు తమ ధ్యానములనే విస్మరించిరి, మదనునికోయిలలు సిగ్గుపడెను. వారి కటిభూషణములు, నూపురములు, కరకంకణములు వారి పాటలతాళములకు వంత పలుకు చుండెను. (ఛం॥)

దో- సోహతి బనితా బృంద మహుఁ, సహజ సుహావని సీయ।
ఛబి లలనా గన మధ్య జను, సుషమా తియ కమనీయ॥ 322 ॥

సుందరీమణులమధ్య సీతాదేవి మూర్తీభవించిన సౌందర్యరాశిగా శోభిల్లు చుండెను. (దో॥ 322)

చౌ- సియ సుందరతా బరని న జాఈ। లఘు మతి బహుత మనోహరతాఈ॥
ఆవత దీఖి బరాతిన్హ సీతా। రూప రాసి సబ భాఁతి పునీతా॥ 1 ॥

సబహి మనహిఁ మన కిఏ ప్రనామా। దేఖి రామ భఏ పూరనకామా ॥
హరషే దసరథ సుతన్హ సమేతా। కహి న జాఇ ఉర ఆనందు జేతా ॥ 2 ॥
సుర ప్రనాము కరి బరిసహిఁ ఫూలా। ముని అసీస ధుని మంగల మూలా ॥
గాన నిసాన కోలాహలు భారీ। ప్రేమ ప్రమోద మగన నర నారీ ॥ 3 ॥
ఏహి బిధి సీయ మండపహిఁ ఆఈ। ప్రముదిత సాంతి పఢహిఁ మునిరాఈ ॥
తెహి అవసర కర బిధి బ్యవహారూ। దుహుఁ కులగుర సబ కీన్హ అచారూ ॥ 4 ॥

సీతాదేవిసౌందర్యవైభవములను వర్ణించుటకు నాబుద్ధిబలము చాలదు. ఆమె నడచి వచ్చుచుండగా చూచిన మగపెండ్లివారు ఒకతేజఃపుజము కదలివచ్చుచున్నట్లు భావించిరి. వారందఱును మనస్సులలోనే ఆమెకు ప్రణతులు చెల్లించిరి. రాముని జూచి, అందఱును పూర్ణకాములైరి. (కృతార్థులైరి) దశరథుడు పుత్రులతోపాటు అపరిమితానందమును అనుభవించెను. దేవతలు నమస్సుమాంజలులర్పించిరి. మునులు శుభాశీస్సులనందించిరి. వనితామణులగీతములు, నగారాల మ్రోతలు గొప్ప కోలాహలమును సృష్టించెను. అందఱును పరమానందభరితులైరి. ఈ విధముగా సీతాదేవి మండపమున ప్రవేశించెను. మునీశ్వరులు ప్రమోదముతో శాంతిమంత్రములను పఠించిరి. కుల గురువులైన వసిష్ఠ శతానందులు ఉభయవంశాచారములను అనుసరించి, కార్యక్రమములను నడిపిరి. (చౌ॥ 1-4)

ఛం-ఆచారు కరి గుర గౌరి గనపతి ముదిత బిప్ర పుజావహీఁ।
సుర ప్రగటి పూజా లేహిఁ దేహిఁ అసీస అతి సుఖు పావహీఁ ॥
మధుపర్క మంగల ద్రబ్య జో జెహి సమయ ముని మన మహుఁ చహైఁ।
భరె కనక కోపర కలస సో తబ లిఏహిఁ పరిచారక రహైఁ ॥ 1 ॥
కుల రీతి ప్రీతి సమేత రబి కహి దేత సబు సాదర కియో।
ఏహి భాఁతి దేవ పుజాఇ సీతహి సుభగ సింఘాసను దియో ॥
సియ రామ అవలోకని పరసపర ప్రేము కాహు న లఖి పరై।
మన బుద్ధి బర బానీ అగోచర ప్రగట కబి కైసే కరై ॥ 2 ॥

వంశ సంప్రదాయములను పాటించి, గురువులు బ్రాహ్మణులద్వారా గౌరీగణేశులపూజలు చేయించిరి. దేవతలు వారిపూజలను స్వయముగా స్వీకరించి, ఆనందించిరి, ఆశీర్వదించిరి. మధుపర్కములను, వంటకములను, మధుర పానీయములను అవసరసమయములలో అందించుటకు సేవకులు పళ్లెములతోడను, పాత్రలతోడను సంసిద్ధముగానుండిరి. సూర్యుడు స్వయముగా తన వంశాచారములను గుర్తు చేయుచుండెను. వారు వాటిని సాదరముగా పాటించుచుండిరి. ఈ విధముగా బ్రాహ్మణులు శ్రీరామునిచే దేవతలపూజలను చేయించిరి. పిమ్మట మునులు సీతాదేవిని సుందర సింహాసనమున కూర్చుండబెట్టిరి. శ్రీసీతారాములు పరస్పరము చూచుకొనినప్పటి వారిసనాతన ప్రేమభావములు ఎవరిబుద్ధికిని అందకుండెను. శ్రేష్ఠమైన మనస్సు, బుద్ధి, వాక్కులకుగూడ అవి అతీతములైనవి. ఇంక కవి యెట్లు వర్ణింపగలడు. (శ్రీసీతారాముల పరస్పర ప్రేమ చేతనము. బుద్ధి జడము. చేతన తత్త్వమును చేతనమే గ్రహింపగలదు. దానిని జడమైన బుద్ధియెట్లు గ్రహింపగలదు? "యతోవాచో నివర్తన్తే అప్రాప్యమనసాసహ" అని గదా! శ్రుతి ప్రమాణము.) (ఛం॥ 1-2)

దో- హోమ సమయ తను ధరి అనలు, అతి సుఖ ఆహుతి లేహిం ।
బిప్ర బేష ధరి బేద సబ, కహి బిబాహ బిధి దేహిం ॥ 323 ॥

హోమసమయమున అగ్నిదేవుడు స్వయముగావచ్చి ఆహుతులను ప్రత్యక్షముగా స్వీకరించుచుండెను. వేదములు బ్రాహ్మణవేషములను దాల్చివచ్చి, వివాహవిధులను తెలుపుచుండెను. (దో॥ 323)

చౌ- జనక పాటమహిషీ జగ జానీ। సీయ మాతు కిమి జాఇ బఖానీ ॥
సుజసు సుకృత సుఖ సుందరతాఈ। సబ సమేటి బిధి రచీ బనాఈ ॥ 1 ॥
సమఉ జాని మునిబరన్హ బొలాఈం। సునత సుఆసిని సాదర ల్యాఈం ॥
జనక బామ దిసి సోహ సునయనా। హిమగిరి సంగ బనీ జను మయనా ॥ 2 ॥
కనక కలస మని కోపర రూరే। సుచి సుగంధ మంగల జల పూరే ॥
నిజ కర ముదిత రాయం అరు రానీ। ధరే రామ కే ఆగేం ఆనీ ॥ 3 ॥
పఢహిం బేద ముని మంగల బానీ। గగన సుమన ఝరి అవసరు జానీ ॥
బరు బిలోకి దంపతి అనురాగే। పాయ పునీత పఖారన లాగే ॥ 4 ॥

జనకునిపట్టమహిషియు, సీతాదేవిజననియునైన సునయనాదేవివైభవమును ఎవరు వర్ణింపగలరు? కీర్తిని, సుకృతమును, సుఖసౌందర్యములను కలబోసి, బ్రహ్మ ఆమెను సృష్టించెను. సుముహూర్తమును తెలిసికొని, మునులు ఆమెను పిలిచిరి. సువాసినులు ఆమెను వెంటబెట్టుకొని వచ్చిరి. హిమవంతుని ప్రక్కన మేనాదేవి యున్నట్లు జనకునివామభాగమున సునయనాదేవి శోభిల్లుచుండెను. రాజు, రాణి స్వహస్తములతో పవిత్రసుగంధిల మంగళజలములతో నిండియున్న సువర్ణకలశములను, మణి ఖచితములైన పళ్లెరములను తెచ్చి, ప్రసన్నచిత్తములతో వాటిని శ్రీరాముని ముందుంచిరి. ఋషులు శ్రావ్యకంఠస్వరములతో వేదమంత్రములను పఠించుచుండగా, ఆకసమునుండి పుష్పవృష్టి గురియుచుండగా ఆ రాజదంపతులు అనురాగముతో వరుని జూచుచు ఆయన పావనచరణములను కడిగిరి.[1] (చౌ॥ 1-4)

ఛం-లాగే పఖారన పాయ పంకజ ప్రేమ తన పులకావలీ ।
నభ నగర గాన నిసాన జయ ధుని ఉమగి జను చహుం దిసి చలీ ॥

---

1. బ్రహ్మకడిగిన పాదము, బ్రహ్మము తానైన పాదము ॥ బ్రహ్మ ॥
చెలగి వసుధగొలిచినదీపాదము, బలితలమోపిన పాదము
తలకక గగనము దన్నిన పాదము, బలరిపుగాచిన పాదము ॥ బ్రహ్మ ॥
కామిని పాపము కడిగిన పాదము, పాముతలనిడిన పాదము
ప్రేమతో శ్రీసతి పిసికెడి పాదము, పామిడి తురగపు పాదము ॥ బ్రహ్మ ॥
పరమ యోగులకు పరిపరివిధముల వరమొసగెడునీపాదము
తిరు వేంకటగిరి తిరమని చూపిన పరమపదమునీపాదము ॥ బ్రహ్మ ॥ (అన్నమాచార్య)

జే పద సరోజ మనోజ అరి ఉర సర సదైవ బిరాజహీం ।
జే సకృత సుమిరత బిమలతా మన సకల కలి మల భాజహీం ॥ 1 ॥
జే పరసి మునిబనితా లహీ గతి రహీ జో పాతకమఈ ।
మకరందు జిన్హకో సంభు సిర సుచితా అవధి సుర బరనఈ ॥
కరి మధుప మన ముని జోగిజన జే సేఇ అభిమత గతి లహైం ।
తే పద పఖారత భాగ్యభాజను జనకు జయ జయ సబ కహైం ॥ 2 ॥
బర కుఅఁరి కరతల జోరి సాఖోచారు దౌఉ కులగుర కరైం ।
భయొ పానిగహను బిలోకి బిధి సుర మనుజ ముని ఆనంద భరైం ॥
సుఖమూల దూలహు దేఖి దంపతి పులక తన హులస్యో హియో ।
కరి లోక బేద బిధాను కన్యాదాను నృపభూషన కియో ॥ 3 ॥
హిమవంత జిమి గిరిజా మహేసహి హరిహి శ్రీ సాగర దఈ ।
తిమి జనక రామహి సియ సమరపీ బిస్వ కల కీరతి నఈ ॥
క్యోం కరై బినయ బిదేహు కియో బిదేహు మూరతి సాంవరీ ॥
కరి హోము బిధిబత గాంఠి జోరీ హోన లాగీం భాంవరీ ॥ 4 ॥

శ్రీరామునిచరణములను కడుగుచుండగా వారు పులకిత గాత్రులైరి. ఆకాశమునను నగరమునను గీతములు, నగారాల మ్రోతలు, జయ జయ ధ్వానములు దశదిశల మాఱుమ్రోగెను. ఆ పాదపద్మములు అత్యంతపవిత్రములు. అవి కామారియైన పరమశివునిహృదయమున సర్వదా విరాజిల్లునవి, స్మరించినంత మాత్రముననే మనస్సులను నిర్మలమొనర్చునవి, కలియుగపాపతాపములను పాఱద్రోలునవి, గౌతమపత్నిఅహల్యకు తనధూళిస్పర్శచే శాపవిముక్తిని కల్గించి, మోక్షమును ప్రసాదించినవి, శివుని శిరమున విలసిల్లు పవిత్ర గంగకు జన్మ స్థానమైనవి, శ్రీరామచరణకమల మకరందరసమే గంగ. ఆ గంగ దేవతలచే పవిత్రతకు పరాకాష్ఠగా భావింప బడినిది. మునుల, యోగుల మనస్సులనెడి తుమ్మెదలచే సర్వదా సేవింపబడుచు వారికి అభీష్టగతులను ప్రసాదించునట్టివి ఆ రామచరణములు. అట్టి శ్రీరామ పవిత్రచరణములను కడిగినజనకుడు నిజముగా మహాభాగ్యశాలి. అందఱును ఆ జనకునకు 'జేజేలు' పలికిరి. కుల గురువులు ఇద్దఱును వధూవరులచేతులను కలిపి, వారిప్రవరలను (గోత్రనామములను) ప్రవచించిరి. పాణిగ్రహణ మహోత్సవమును తిలకించి, బ్రహ్మాదిదేవతలు, విశ్వామిత్రాదిమహామునులు, పురజనులు పరమానందభరితులైరి. సకల సుఖనిధానమైన వరునిగని రాజదంపతులతనువులు ఆనందపరవశములైనవి. ఈ విధముగా రాజశ్రేష్ఠుడైన జనకమహారాజు వేదోక్తముగా లోకాచార రీతిననుసరించి, కన్యాదానమును గావించెను. హిమవంతుడు పార్వతీదేవిని పరమశివునకు అర్పించినట్లును, సముద్రుడు లక్ష్మీదేవిని శ్రీమహావిష్ణువునకు సమర్పించినట్లును, జనకమహారాజు సీతాదేవిని శ్రీరామచంద్రునకు సమర్పించి, లోక విఖ్యాతుడయ్యెను. జనకుని ఈ మహోన్నతవినూతనకీర్తి ప్రపంచమునందంతటను వ్యాపించెను. శ్యామసుందరుడైన శ్రీరాముడు విదేహరాజును నిజముగా విదేహుని(తన్మయుని)గా జేసెను. అట్టి స్థితిలో జనకుడు శ్రీరామునకు విన్నపమును ఎట్లు చేసికొనగలడు?

ఆనూతనవధూవరులు విధ్యుక్తముగా హోమములను నిర్వహించిరి. వేదపండితులైన పురోహితులు బ్రహ్మాముడులు (వారి వస్త్రపుటంచులను ముడి) వేయగా వారు అగ్నికి ప్రదక్షిణములు గావించిరి. (ఛం॥ 1-4)

దో- జయ ధుని బందీ బేద ధుని, మంగల గాన నిసాన।
సుని హరషహిఁ బరషహిఁ బిబుధ, సురతరు సుమన సుజాన ॥ **324** ॥

జయ జయ ధ్వనులను, వందిమాగధులధ్వనులను, వేదఘోషలను, మంగళగీతములను, దుందుభినాదములను- ఈ పంచధ్వనులను విని, దేవతలు మిక్కిలి సంతసించి, కల్పవృక్ష ప్రసూనములను అనవరతము కురిపించిరి. (దో॥ 324)

చౌ- కుఅఁరు కుఅఁరి కల భాఁవఁరి దేహీఁ। నయన లాభు సబ సాదర లేహీఁ ॥
జాఇ న బరని మనోహర జోరీ। జో ఉపమా కఛు కహౌఁ సో థోరీ ॥ **1** ॥
రామ సీయ సుందర ప్రతిఛాహీఁ। జగమగాత మని ఖంభన మాహీఁ ॥
మనహుఁ మదన రతి ధరి బహు రూపా। దేఖత రామ బిఆహు అనూపా ॥ **2** ॥
దరస లాలసా సకుచ న థోరీ। ప్రగటత దురత బహోరి బహోరీ ॥
భఏ మగన సబ దేఖనిహారే। జనక సమాన అపాన బిసారే ॥ **3** ॥
ప్రముదిత మునిన్హ భాఁవరీఁ ఫేరీఁ। నేగసహిత సబ రీతి నిబేరీఁ ॥
రామ సీయ సిర సేందుర దేహీఁ। సోభా కహి న జాతి బిధి కేహీఁ ॥ **4** ॥
అరున పరాగ జలజు భరి నీకేఁ। ససిహి భూషఅహి లోభ అమీ కేఁ ॥
బహురి బసిష్ఠ దీన్హి అనుసాసన। బరు దులహిని బైఠే ఏక ఆసన ॥ **5** ॥

చూచు వారికి కన్నుల పండువుగా సీతారాములు అగ్నికి ప్రదక్షిణములను ఆచరించుచుండిరి. ఆ మనోహరమైన జంటను వర్ణించుటకు ఏ ఉపమానములుగూడ చాలవు. నిరుపమానమైన, అపూర్వమైన ఈ వివాహమహోత్సవమును జూచుటకు రతీ మన్మథులు పెక్కు రూపములలో వచ్చియున్నారా యనునట్లుగా స్తంభములపై పొదగబడిన మణులలో ఆ సీతారాముల ప్రతిరూపములు ప్రకాశించెను. రతీమన్మథులు సీతారాముల అందచందములను గాంచుటకై గల తమ అభిలాషను ఒకసారి వెల్లడించుచు, మఱియొక సారి సిగ్గుచే సంకోచించుచున్నారా? అనునట్లు, ఆ మణిఖచిత స్తంభములలో అవి మాటిమాటికి ప్రకటితములగుచుండెను. మఱియు దాగుకొనుచుండెను. సదస్యులుగూడ జనకునివలెనే ఆనందములో తమనుతాము మఱచిపోయిరి. మునీశ్వరుల ఆదేశానుసారము సీతారాములు అగ్నికి ప్రదక్షిణములు గావించిరి. సకలకార్యములను నిర్వర్తించి, ఎల్లరకును బహుమతులను సమర్పించిరి. శ్రీరాముడు సీతాదేవినుదుట కుంకుమను దిద్దిన దృశ్యము నయనానందకరము. ఆ- దర్శనానందము అనుభవైక వేద్యము, వర్ణనాతీతము. శ్రీరాముడు తన కరకమలమునందు సిందూరమనెడి పుప్పొడిని బాగుగా నింపుకొని, ఆమె అనురాగామృతమును పొందుటకై సీతాదేవి ముఖచంద్రుని అలంకరించెను. (భూష అహి అనగా భూషితుని చేయుచున్నది-) (కమలము జలమునందుండును. జలము లేనప్పుడు అది ముడుచుకొని పోవును. అమృతపానము చేసినచో అది ఎన్నడును ముడుచుకొని పోదు- కావున అది

అమృతమును ఆసించుచున్నది- చంద్రుడు అమృత కిరణుడు గదా!) శ్రీసీతారాముల ప్రేమ సనాతనమైనది. కాని లౌకిక రీతిలో ఇప్పుడు వారు పరస్పరము మిత్రులు. వారి యీప్రేమను దృఢపఱచుటకై శ్రీరాముడు తనకరకమలమునందు సిందూరమును చేర్చుకొని సీతాదేవి ముఖచంద్రుని అలంకరించెను. వసిష్ఠుని ఆజ్ఞతో ఆ నవవధూవరులు ఒకే ఆసనమునలంకరించిరి. (చౌ॥ 1-5)

ఛం- బైఠే బరాసన రాము జానకి ముదిత మన దసరథు భఏ ।
తను పులక పుని పుని దేఖి అపనేఁ సుకృత సురతరు ఫల నఏ ॥
భరి భువన రహా ఉఛాహు రామ బిబాహు భా సబహీఁ కహా ।
కెహి భాఁతి బరని సిరాత రసనా ఏక యహు మంగలు మహా ॥ 1 ॥
తబ జనక పాఇ బసిష్ఠ ఆయసు బ్యాహ సాజ సఁవారి కై ।
మాండవీ శ్రుతకీరతి ఉరమిలా కుఅఁరి లఈఁ హఁకారి కై ॥
కుసకేతు కన్యా ప్రథమ జో గున సీల సుఖ సోభామఈ ।
సబ రీతి ప్రీతి సమేత కరి సో బ్యాహి నృప భరతహి దఈ ॥ 2 ॥
జానకీ లఘు భగినీ సకల సుందరి సిరోమని జాని కై ।
సో తనయ దీన్హీ బ్యాహి లఖనహి సకల బిధి సనమాని కై ॥
జెహి నాము శ్రుతకీరతి సులోచని సుముఖి సబ గున ఆగరీ ।
సో దఈ రిపుసూదనహి భూపతి రూప సీల ఉజాగరీ ॥ 3 ॥
అనురూప బర దులహిని పరస్పర లఖి సకుచ హియఁ హరషహీఁ ।
సబ ముదిత సుందరతా సరాహహిఁ సుమన సుర గన బరషహీఁ ॥
సుందరీఁ సుందర బరన్హ సహ సబ ఏక మండప రాజహీఁ ।
జను జీవ ఉర చారిఉ అవస్థా బిభున సహిత బిరాజహీఁ ॥ 4 ॥

సీతారామచంద్రులు ఒకే ఆసనముపై కూర్చొనియుండుట చూచి దశరథునిమనస్సు ఉప్పొంగెను. సుకృత మనెడి కల్పవృక్షము క్రొత్త ఫలములను అందించుచున్నట్లు ఆయన శరీరము మాటిమాటికిని రోమాంచమాయెను. "శ్రీసీతారాముల వివాహము 'జయ'ప్రదముగా జరిగినది." అని చతుర్దశ భువనములలోని వారందఱును మిక్కిలి ఆనందముతో ఎలుగెత్తి చాటిరి. "ఈ వివాహ మహోత్సవము మహామంగళకరము- నాచిన్ని నాలుక దీనిని ఎట్లు వర్ణింపగలదు? వసిష్ఠుని ఆదేశముమేరకు జనక మహారాజు వివాహమునకు అవసరములగు సామగ్రులను అన్నింటిని సమకూర్చి, మాండవి, శ్రుతకీర్తి, ఊర్మిళ, అను రాకుమార్తెలను పిలిపించెను. జనకరాజు తనతమ్ముడైన కుశధ్వజుని పెద్దకూతురు, గుణ శీలసుఖసౌందర్యముల ఖనియైన 'మాండవి'ని 'భరతు'నకు ఇచ్చి మిక్కిలి ప్రేమానురాగములతో యథా విధిగా వివాహము జరిపించెను. పిమ్మట సీతాదేవి చెల్లెలు, సౌందర్యరాశియగు 'ఊర్మిళ'ను 'లక్ష్మణు'నకిచ్చి, పెండ్లి చేసెను. పిదప సులోచన, సుముఖి సుగుణరూపశీలసంపన్నయగు 'శ్రుతకీర్తి'యను కన్యను 'శత్రుఘ్ను'నకు

ఇచ్చి, పాణిగ్రహణము కావించెను. వధూవరులజంటలు ఒకరినొకరు చూచుకొనుచు మనస్సులలో ఆనందించిరి. బయటికి మాత్రము సిగ్గుదొంతరలలో మునిగిపోయిరి. ఈ నవదంపతులను గాంచి, దేవతలు సంతోషముతో పుష్పవృష్టిని గురిపించిరి. అందమైన నవవధూవరులజంటలు ఒకేమండపమున శోభిల్లు చుండగా సదస్యులెల్లరును పరమానందభరితులైరి. వారు జీవునియొక్క జాగ్రత్-స్వప్న-సుషుప్తి-తురీయ, అను నాల్గు అవస్థలు తమ అధిపతులైన విశ్వ తైజస ప్రాజ్ఞ బ్రహ్మలతో కూడి నట్లుండిరి. (ఛం॥ 1-4)

దో- ముదిత అవధపతి సకల సుత, బధున్హ సమేత నిహారి ।
జను పాఏ మహిపాల మని, క్రియన్హ సహిత ఫల చారి ॥ 325 ॥

అయోధ్యాధీశుడైన దశరథ మహారాజు తన కుమారులను కోడండ్లను జూచి, క్రియా సహితముగా (యజ్ఞ, శ్రద్ధా, యోగ, జ్ఞాన ,క్రియలు) చతుర్విధపురుషార్థ (ధర్మార్థ కామ మోక్ష)ములను పొందినట్లు భావించెను. (దో॥ 325)

చౌ- జసి రఘుబీర బ్యాహ బిధి బరనీ । సకల కుఁఅర బ్యాహే తెహిఁ కరనీ ॥
కహి న జాఇ కఛు దాఇజ భూరీ । రహా కనక మని మండపు పూరీ ॥ 1 ॥
కంబల బసన బిచిత్ర పటోరే । భాఁతి భాఁతి బహు మోల న థోరే ॥
గజ రథ తురగ దాస అరు దాసీ । ధేను అలంకృత కామదుహా సీ ॥ 2 ॥
బస్తు అనేక కరిఅ కిమి లేఖా । కహి న జాఇ జానహిఁ జిన్హ దేఖా ॥
లోకపాల అవలోకి సిహానే । లీన్హ అవధపతి సబు సుఖు మానే ॥ 3 ॥
దీన్హ జాచకన్హి జో జెహి భావా । ఉబరా సో జనవాసెహిఁ ఆవా ॥
తబ కర జోరి జనకు మృదు బానీ । బోలే సబ బరాత సనమానీ ॥ 4 ॥

సీతారాములవివాహమువలెనే తక్కినరాజకుమారులవివాహములుగూడా జరుపబడినవి. వరులకిచ్చిన కట్నకానుకలతో, బంగారముతో, మణులతో మండపము నిండిపోయినది. శాలువలు, కంబళములు, వస్త్రములు, రంగురంగుల పట్టుబట్టలు, ఏనుగులు, రథములు, గుఱ్ఱములు దాసదాసీ జనములు, కామధేనువుతో సమానమైన గోవులు, ఇంకను అనేక వస్తువులు విరివిగా ఒసంగబడెను. వాటిని జూచి దిక్పాలురే అసూయపడిరి. దశరథుడు వానినన్నింటిని అంగీకరించి, అర్థులకు వారు వారు కోరినరీతిగా దానము చేసెను. మిగిలినవస్తువులు విడుదులకు చేరెను. వచ్చిన చుట్టముల నందఱిని గౌరవించిన పిదప జనకుడు చేతులు జోడించి మృదుమధురవచనములతో తృప్తి పఱచెను. (చౌ॥ 1-4)

ఛం-సనమాని సకల బరాత ఆదర దాన బినయ బడాఇ కై ।
ప్రముదిత మహాముని బృంద బందే పూజి ప్రేమ లడాఇ కై ॥
సిరు నాఇ దేవ మనాఇ సబ సన కహత కర సంపుట కిఏఁ ।
సుర సాధు చాహత భాఉ సింధు కి తోష జల అంజలి దిఏఁ ॥ 1 ॥

కర జోరి జనకు బహోరి బంధు సమేత కోసలరాయ సోం ।
బోలే మనోహర బయన సాని సనేహ సీల సుభాయ సోం ॥
సంబంధ రాజన రావరేం హమ బడే అబ సబ బిధి భఏ ।
ఏహి రాజ సాజ సమేత సేవక జానిబే బిను గథ లఏ ॥ 2 ॥
ఏ దారికా పరిచారికా కరి పాలిబీం కరునా నఈ ।
అపరాధు ఛమిబో బోలి పఠఏ బహుత హౌం ఢీట్యో కఈ ॥
పుని భానుకులభూషన సకల సనమాన నిధి సమధీ కిఏ ।
కహి జాతి నహిం బినతీ పరస్పర ప్రేమ పరిపూరన హిఏ ॥ 3 ॥
బృందారకా గన సుమన బరిసహిం రాఉ జనవాసెహి చలే ।
దుందుభీ జయ ధుని బేద ధుని నభ నగర కౌతూహల భలే ॥
తబ సఖీం మంగల గాన కరత మునీస ఆయసు పాఇ కై ।
దూలహ దులహిన్హ సహిత సుందరి చలీం కొహబర ల్యాఇ కై ॥ 4 ॥

వరపక్షమువారినందఱిని దానములతో, విన్నపములతో, ప్రశంసలతో సగౌరవముగా సత్కరించెను. పిమ్మట జనకమహారాజు మునీశ్వరులను పూజించెను. వారికి మహదానందముతో సాదరముగా నివాళులర్పించెను. దోసిలొగ్గి, నతమస్తకుడై, భూసురులకును విన్నవించెను. వారందఱికిని అంజలిఘటించి "దేవతలు సజ్జనులు భావమునే గ్రహింతురు. ఒక దోసెడు నీటితో సముద్రుని తృప్తి పఱచగలమా? అని వచించెను. పిమ్మట జనకమహారాజు, అతనితమ్ముడైన కుశధ్వజుడు చేతులు జోడించి, దశరథునితో ఇట్లు పలికిరి. "రాజా! మీతో వియ్యమందుటవలన అన్నివిధములుగా మా గౌరవము ఇనుమడించినది. ఈ రాజ్యములతోగూడ మమ్ములను నిశ్శుల్క సేవకులుగా భావింపుడు. ఈ బాలికలను మీ సేవికలుగా తలంచి, దయా దృష్టితో వారి ఆలనపాలనలు చూడుడు. మా అపరాధములను క్షమింపుడు. మిమ్ము ఇంత దూరము రప్పించి, శ్రమ పెట్టితిమి"- రఘుకుల రత్నమైన దశరథుడు తన వియ్యంకులను గొప్పగా గౌరవించెను. వారి పరస్పర గౌరవ ప్రేమలు వర్ణనాతీతములు. ఆ ఉభయులును పరస్పరాలింగనములతో ఆనందించుచుండగా దేవతలు పూలవాన కురిపించి, దుందుభులను మ్రోగించిరి. రాజు తనవిడిదికి చేరెను. జయ జయ ధ్వానములు, వేద ఘోషలు సాగుచునే యుండెను. భూనభోంతరిక్షములయందు కోలాహలములు కొనసాగుచునేయుండెను. మునీశ్వరులఆజ్ఞలనుబడసి సుందరీమణులు మంగళ గీతములను పాడుచు తమకులదేవతలను ఆరాధించుటకై వధూవరులను పూజాగృహమునకు తీసికొని వచ్చిరి. (ఛం॥ 1-4)

దో- పుని పుని రామహి చితవ సియ, సకుచతి మను సకుచై న ।
హరత మనోహర మీన ఛబి, ప్రేమ పిఆసే నైన ॥ 326 ॥

సీతాదేవి మాటిమాటికిని శ్రీరాముని జూచును, సిగ్గుపడును. కాని మనస్సులో మాత్రము సంకోచింపక పదే పదే చూడ నిచ్చగించును. ప్రేమపిపాసగల ఆమెకనులు అందమైన చేపల సింగారములను అధఃకరించుచుండెను. (దో॥ 326)

మాసపారాయణము-పదకొండవ విరామము

చౌ- స్యామ సరీరు సుబాయఁ సుహావన । సోభా కోటి మనోజ లజావన ॥
జావక జుత పద కమల సుహాఏ । ముని మన మధుప రహత జిన్హ ఛాఏ ॥ 1 ॥
పీత పునీత మనోహర ధోతీ । హరతి బాల రబి దామిని జోతీ ॥
కల కింకిని కటి సూత్ర మనోహర । బాహు బిసాల బిభూషన సుందర ॥ 2 ॥
పీత జనేఉ మహాఛబి దేఈ । కర ముద్రికా చోరి చితు లేఈ ॥
సోహత బ్యాహ సాజ సబ సాజే । ఉర ఆయత ఉరభూషన రాజే ॥ 3 ॥
పిఅర ఉపరనా కాఖాసోతీ । దుహుఁ ఆఁచరన్హి లగే మని మోతీ ॥
నయన కమల కల కుండల కానా । బదను సకల సౌందర్జ నిధానా ॥ 4 ॥
సుందర భృకుటి మనోహర నాసా । భాల తిలకు రుచిరతా నివాసా ॥
సోహత మౌరు మనోహర మాథే । మంగలమయ ముకుతా మని గాథే ॥ 5 ॥

శ్రీరామచంద్రుడు నీలమేఘశ్యాముడు, సహజసుందరుడు. కోటిమన్మథాకారుడు, మునుల మనస్సులనెడితుమ్మెదలనుఆకర్షించు ఆయనపాదపద్మములు లత్తుకతోగూడి మిక్కిలి మనోజ్ఞముగా ఉండెను. పవిత్రమై మనోహరమైన ఆయన పట్టుపీతాంబరశోభలు ప్రాతఃకాలసూర్యుని, విద్యుల్లతలమెఱుపులను మించిప్రకాశించుచుండెను. నడుమున మొలనూలుగజ్జెలకలరవములు ఆహ్లాదకరముగా నుండెను. విశాలభుజములభూషణములు, సర్వమనోజ్ఞయజ్ఞోపవీతము చూచువారికి మానసోల్లాసమును గూర్చుచుండెను. చేతులవ్రేళ్లఅంగుళీయకములు రమణీయములై యుండెను. వివాహాలంకారశోభలతో శ్రీరాముడు మిగుల ఆకర్షణీయముగానుండెను. విశాలవక్షఃస్థలమున ఆభరణములు ఆహ్లాదకరముగా ఉండెను. భుజములపై వల్లెవాటుగా ధరింపబడిన పచ్చని ఉత్తరీయాంచలముల యందు పొదగబడిన ముత్యాల మణుల కాంతులు మిఱుమిట్లు గొలుపుచుండెను. కమలములవంటి నేత్రములు, చెవుల వ్రేలాడు కుండలములు, సౌందర్యఖనియైన ముఖము, అందమైన కనుబొమలు, మనోహరమైన నాసిక, లలాటమున శోభలకు ఆకరమైన తిలకము, శిరమున ముత్యములు మణులు పొదిగినకలికితురాయి (పెండ్లికుమారుని తలపాగ) అత్యంత శోభావహములై యుండెను. (చౌ॥ 1-5)

ఛం-గాథే మహామని మౌర మంజుల అంగ సబ చిత చోరహీఁ ।
పుర నారి సుర సుందరీఁ బరహి బిలోకి సబ తిన తోరహీఁ ॥
మని బసన భూషన వారి ఆరతి కరహీఁ మంగల గావహీఁ ।
సుర సుమన బరిసహీఁ సూత మాగధ బంది సుజసు సునావహీఁ ॥ 1 ॥
కొహబరహీఁ ఆనే కుఅఁర కుఅఁరి సుఆసినిన్హ సుఖ పాఇ కై ।
అతి ప్రీతి లౌకిక రీతి లాగీఁ కరన మంగల గాఇ కై ॥
లహకౌరి గౌరి సిఖావ రామహి సీయ సన సారద కహైఁ ।
రనివాసు హాస బిలాస రస బస జన్మ కో ఫలు సబ లహైఁ ॥ 2 ॥
నిజ పాని మని మహుఁ దేఖిఅతి మూరతి సురూపనిధాన కీ ।
చాలతి న భుజబల్లీ బిలోకని బిరహ భయ బస జానకీ ॥

కౌతుక బినోద ప్రమోదు ప్రేము న జాఇ కహి జానహిఁ అలీఁ ।
బర కుఅఁరి సుందర సకల సఖీఁ లవాఇ జనవాసెహి చలీఁ ॥ 3 ॥
తెహి సమయ సునిఅ అసీస జహఁ తహఁ నగర నభ ఆనందు మహా ।
చిరు జిఅహుఁ జోరీఁ చారు చార్యో ముదిత మన సబహీఁ కహా ॥
జోగీంద్ర సిద్ధ మునీస దేవ బిలోకి ప్రభు దుందుభి హనీ ।
చలె హరషి బరషి ప్రసూన నిజ నిజ లోక జయ జయ జయ భనీ ॥ 4 ॥

మంజులమకుటమున అమూల్యములైన మణులు పొదగబడినవి. శ్రీరాముని ప్రత్యంగ లావణ్యాలాలిత్యములు అందఱి మనస్సులను దోచుకొనుచుండెను. నగరస్త్రీలు, దివ్యాంగనలు వరునకు దిష్టి దీయుచుండిరి. వారు మణులను, వస్త్రములను, భూషణములను కానుకలుగా సమర్పించి, మంగళ గీతములను పాడుచు హారతులనిచ్చిరి.(1) దేవతలు పూలవానలను గురిపించిరి. వందిమాగధులు, సూతులు శ్రీరాముని కీర్తిని గానముచేసిరి. ముత్తైదువలు నాలుగువధూవరులజంటలను కులదేవతాగృహములకు దీసికొని వచ్చిరి. అతిప్రీతితో మంగళ గీతములను గానము చేయుచు లౌకికకృత్యములను నెరవేర్చిరి. పార్వతీదేవి శ్రీరాముని చేతను, సరస్వతీదేవి సీతాదేవిచేతను బువ్వంబంతి చేయించిరి. రాణివాసము రాసవిలాసములలో మునిగితేలుచుండెను. సీతారాములదర్శనమున తమజన్మలు సఫలములైనట్లు అందఱును తలంచిరి. జానకీదేవి తనకంకణమణులలో ప్రతిఫలించినశ్రీరామునిరూపములను జూచుచు, తనచూపులను ప్రక్కకు మఱల్పదు. చేతులను కదల్పదు. ఆ సమయమునందలి వినోదహాసవిలాసములు, ప్రేమానురాగములు వర్ణనాతీతములు. అవి సఖులకే తెలియును. వారు వధూవరులను విడిదిగృహములకు తీసికొనివచ్చిరి. ఆసమయమున నగరమునందును, ఆకాశమునందును సర్వత్ర ఆశీర్వాదవచనములు వినబడెను. అంతటను ఆనందమే నిండియుండెను. అందఱును ప్రసన్నచిత్తులై "నాలుగు జంటల వారును చిరంజీవులై విలసిల్లుదురుగాక" అని ఆశీర్వదించిరి. దేవతలు, మునీశ్వరులు, సిద్ధులు, యోగులు శ్రీరామచంద్రుని జూచి, దుందుభులను మ్రోగించుచు, పుష్పములను వర్షించుచు జయ జయ నాదములను పలుకుచు ఆనందముతో స్వస్థలములకు వెళ్లిరి. (ఛం॥ 1-4)

దో- సహిత బధూటిన్హ కుఅఁర సబ, తబ ఆఏ పితు పాస ।
సోభా మంగల మోద భరి, ఉమగెఉ జను జనవాస ॥ 327 ॥

పిదప నలుగురు రాకుమారులును తమ తమ వధువులతో గూడి తండ్రిగారికడకు వచ్చిరి. విడిది గృహములు సౌందర్య శోభానందములతో నిండి పోయెను. (దో॥ 327)

చౌ- పుని జెవనార భఈ బహు భాఁతీ । పఠఏ జనక బోలాఇ బరాతీ ॥
పరత పాఁవడే బసన అనూపా । సుతన్హ సమేత గవన కియొ భూపా ॥ 1 ॥

---

1. సీతాకల్యాణ వైభోగమే, రామకల్యాణవైభోగమే.
పవనజస్తుతిపాత్ర పావన చరిత్ర, రవిసోమ వరనేత్ర రమణీయగాత్ర ॥ సీతా ॥
నిగమాగమ విహార నిరుపమ శరీర, నగధరాఘవిదార నతలోకాధార ॥ సీతా ॥
పరమేశనుతగీత భవజలధిపోత, తరణికుల సంజాత త్యాగరాజనుత ॥ సీతా ॥ (త్యాగరాజ)

సాదర సబ కే పాయ పఖారే। జథాజోగు పీఢన్హ బైఠారే ॥
ధోఏ జనక అవధపతి చరనా। సీలు సనేహు జాఇ నహిఁ బరనా ॥ 2 ॥
బహురి రామ పద పంకజ ధోఏ। జే హర హృదయ కమల మహుఁ గోఏ ॥
తీని఼఼ఉ భాఇ రామ సమ జానీ। ధోఏ చరన జనక నిజ పానీ ॥ 3 ॥
ఆసన ఉచిత సబహి నృప దీన్హే। బోలి సూపకారీ సబ లీన్హే ॥
సాదర లగే పరన పనవారే। కనక కీల మని పాన సఁవారే ॥ 4 ॥

రుచికరములైన వివిధపక్వాన్నములతో విందు ఏర్పాటుచేయబడెను. జనకుడు వరపక్షమువారినందఱిని ఆహ్వానించెను. దశరథుడు పుత్రులతో తనపరివారములతోగూడి విందు నారగింపబోయెను. అమూల్యవస్త్రములు మార్గమున పఱచబడెను. పాద ప్రక్షాళనానంతరము అందఱును యథోచితాసనములపై ఆసీనులైరి. జనకుడు స్వయముగా దశరథునికాళ్లుకడిగెను. వారిస్నేహ సౌశీల్యములు ప్రశంసనీయములు. పిమ్మట పరమశివుడు సర్వదా తనహృదయమున నిలుపుకొను శ్రీరామచరణములను జనకుడు కడిగెను. మిగిలిన ముగ్గురు సోదరులనుగూడ శ్రీరామునివలెనే భావించి, వారిపాదములనుగూడ కడిగెను. జనకుడు వారిని యోగ్యములైనఆసనములపై సుఖాసీనులను గావించి, వడ్డించు వారిని రప్పించెను. మణులుపొదిగిన బంగారుతీగలతోకుట్టిన విస్తళ్లను వేయసాగిరి. (చౌ॥ 1-4)

దో- సూపోదన సురభీ సరపి, సుందర స్వాదు పునీత।
ఛన మహుఁ సబ కేఁ పరుసి గే, చతుర సుఆర బినీత ॥ 328 ॥

నేర్పరులైన వంటవారు రుచికరములైన అన్నము, పప్పు, ఆవు నేయి క్షణములో వడ్డించిరి. (దో॥ 328)

చౌ- పంచ కవల కరి జేవన లాగే। గారి గాన సుని అతి అనురాగే ॥
భాఁతి అనేక పరే పకవానే। సుధా సరిస నహిఁ జాహిఁ బఖానే ॥ 1 ॥
పరుసన లగే సుఆర సుజానా। బింజన బిబిధ నామ కో జానా ॥
చారి భాఁతి భోజన బిధి గాఈ। ఏక ఏక బిధి బరని న జాఈ ॥ 2 ॥
ఛరస రుచిర బింజన బహు జాతీ। ఏక ఏక రస అగనిత భాఁతీ ॥
జేవఁత దేహిఁ మధుర ధుని గారీ। లై లై నామ పురుష అరు నారీ ॥ 3 ॥
సమయ సుహావని గారి బిరాజా। హఁసత రాఉ సుని సహిత సమాజా ॥
ఏహి బిధి సబహీఁ భోజను కీన్హా। ఆదర సహిత ఆచమను దీన్హా ॥ 4 ॥

మొదటి ఐదుకబళములను (ప్రాణాహుతులను) మంత్రయుక్తముగా స్వీకరించి, అందఱును భోజనమునకు ఉపక్రమించిరి. వ్యంగ్యములైన వరుస (సరసాలాపములతో గూడిన) పాటలను ప్రసన్న చిత్తములతో వినిరి. అపూర్వములైన అమృతతుల్యములైన వివిధపక్వాన్నములు వడ్డింపబడినవి. కుశలురైన వంటవారు విచిత్రములైన స్వాదువ్యంజనములను, చతుర్విధ భోజన పదార్థములను (భక్ష్య భోజ్య చోష్య లేహ్యములను) వడ్డించిరి.

వ్యంజనములు షడ్రసోపేతములై స్వాదిష్టములాయెను. ఒక్కొక్క రుచికి పలురకముల వంటకములుండెను. భోజనసమయమున వనితామణులు ఇతరస్త్రీ పురుషులనుగూర్చి పేరుపేరున మధురముగా వ్యంగ్యహాస్యగీతములను పాడిరి. సందర్భోచితముగా రక్తి కట్టించు ఆ హాస్యము ఆనంద దాయకమాయెను. వాటిని విని, దశరథ మహారాజు తన పరివారముతో గూడ వినోదింప సాగెను. భోజనానంతరము సాదరముగా హస్త ప్రక్షాళన గావింపబడెను.

(చౌ॥ 1-4)

దో- దేఇ పాన పూజే జనక, దసరథు సహిత సమాజ ।
జనవాసెహి గవనే ముదిత, సకల భూప సిరతాజ ॥ 329 ॥

జనకుడు దశరథునకును, ఆయన పరివారములకును తాంబూలములను ఇచ్చి, యథోచిత సత్కారములను గావించెను. రాజశిరోమణియైన దశరథుడు సంతుష్టుడై సకలమర్యాదలతో తనవిడిది గృహమునకు చేరెను.

(దో॥ 329)

చౌ- నిత నూతన మంగల పుర మాహీఀ । నిమిష సరిస దిన జామిని జాహీఀ ॥
బడే భోర భూపతిమని జాగే । జాచక గున గన గావన లాగే ॥ 1 ॥
దేఖి కుఅఁర బర బధున్హ సమేతా । కిమి కహి జాత మోదు మన జేతా ॥
ప్రాతక్రియా కరి గే గురు పాహీఀ । మహాప్రమోదు ప్రేము మన మాహీఀ ॥ 2 ॥
కరి ప్రనాము పూజా కర జోరీ । బోలే గిరా అమిఅఁ జను బోరీ ॥
తుమ్హరీ కృపాఀ సునహు మునిరాజా । భయఉఁ ఆజు మైఀ పూరన కాజా ॥ 3 ॥
అబ సబ బిప్ర బోలాఇ గోసాఈఀ । దేహు ధేను సబ భాఀతి బనాఈఀ ॥
సుని గుర కరి మహిపాల బడాఈ । పుని పఠఏ ముని బృంద బోలాఈ ॥ 4 ॥

మిథిలానగరమున ప్రతిదినము మంగళోత్సవములు నిత్య నూతనముగా జరుగుచునే యుండెను. కావున దివారాత్రములు క్షణములో గడిచిపోవుచుండెను. ఒకనాడు దశరథుడు ప్రాతఃకాలముననే మేల్కొనెను. సూతులతనిగుణగణములను ప్రశంసించిరి. తన నలుగురు కుమారులను, కోడండ్లను జూచి, దశరథుని మనస్సు ఆనందముతో పొంగిపోవుచుండెను. ఆయన తనప్రాతఃకాల కృత్యములను ముగించుకొని, వసిష్ఠునియొద్దకు వెళ్లెను. దశరథుని హృదయము ప్రేమానందములతో నిండియుండెను. అతడు వసిష్ఠుని పూజించి, చేతులు జోడించి, నమస్కరించుచు అమృతమయవచనములతో ఇట్లు పలికెను. "మునీశ్వరా! మీదయవలన నేటికి నాకోరికలన్నియు తీరినవి. స్వామీ! బ్రాహ్మణులను పిల్చి, చక్కగా అలంకరింపబడినగోవులను వారికి దానముగా ఇప్పింపుడు"- ఈ మాటలకు వసిష్ఠుడు రాజును మెచ్చుకొని, ముని బృందమును పిలిపించెను.

(చౌ॥ 1-4)

దో- బామదేఉ అరు దేవరిషి, బాలమీకి జాబాలి ।
ఆఏ మునిబర నికర తబ, కౌసికాది తపసాలి ॥ 330 ॥

వామదేవుడు, నారద మహర్షి, వాల్మీకి, జాబాలి, విశ్వామిత్రుడు మొదలగు తపోనిధులైన మునిశ్రేష్ఠులు వచ్చిరి.

(దో॥ 330)

చౌ- దండ ప్రనామ సబహి నృప కీన్హే। పూజి సప్రేమ బరాసన దీన్హే ॥
చారి లచ్ఛ బర ధేను మగాఈం। కామసురభి సమ సీల సుహాఈం ॥ 1 ॥
సబ బిధి సకల అలంకృత కీన్హీం। ముదిత మహిప మహిదేవన్హ దీన్హీం ॥
కరత బినయ బహు బిధి నరనాహూ। లహేఉం ఆజు జగ జీవన లాహూ ॥ 2 ॥
పాఇ అసీస మహీసు అనందా। లిఏ బోలి పుని జాచక బృందా ॥
కనక బసన మని హయ గయ స్యందన। దిఏ బూఝి రుచి రబికులనందన ॥ 3 ॥
చలే పఢత గావత గున గాథా। జయ జయ జయ దినకర కుల నాథా ॥
ఏహి బిధి రామ బిఆహ ఉఛాహూ। సకఇ న బరని సహస ముఖ జాహూ ॥ 4 ॥

రాజు వారికి దండప్రణామములాచరించి, భక్తిశ్రద్ధలతో పూజించి, వారిని సుఖాసీనులను గావించెను. కామధేనువుతో సమానములగు నాలుగు లక్షల ఉత్తమగోవులను తెప్పించెను. వాటిని బాగుగా అలంకరించి, పూజించి, బ్రాహ్మణులకు దానమిచ్చెను. ఈ విధముగా తన జీవితము సార్థకమైనదని వారికి సవినయముగ తెలుపుకొనెను. బ్రాహ్మణులఆశీర్వాదములనందుకొని, ఆతడు ప్రసన్నచిత్తుడాయెను. అర్థులకు వారి వారి అర్హతలను అనుసరించి, బంగారములను వస్త్రములను మణులను గుఱ్ఱములను ఏనుగులను రథములను దానము చేసెను. వారు ఆయనగుణములను కీర్తించుచు 'జయ జయ' ధ్వానములతో ఇండ్లకు చేరిరి. ఈ విధముగా శ్రీరామచంద్రుని వివాహమహోత్సవము తక్కిన సోదరుల పాణిగ్రహణోత్సవములు ముగిసినవి. ఆ వైభవమును వేయిపడగల ఆదిశేషుడు గూడ వర్ణింపజాలడు. (చౌ॥ 1-4)

దో- బార బార కౌసిక చరన, సీసు నాఇ కహ రాఉ।
యహ సబు సుఖు మునిరాజ తవ, కృపా కటాచ్ఛ పసాఉ ॥ 331 ॥

దశరథుడు మాటిమాటికిని విశ్వామిత్రునకు నమస్కరించి, "ఈ ఆనందమంతయు మీ కృపాకటాక్ష ప్రసాదమే"- అని పలికెను. (దో॥ 331)

అయోధ్యకు పెండ్లివారి ప్రయాణములు

చౌ- జనక సనేహు సీలు కరతూతీ। నృపు సబ భాఁతి సరాహ బిభూతీ ॥
దిన ఉఠి బిదా అవధపతి మాగా। రాఖహిం జనకు సహిత అనురాగా ॥ 1 ॥
నిత నూతన ఆదరు అధికాఈ। దిన ప్రతి సహస భాఁతి పహునాఈ ॥
నిత నవ నగర అనంద ఉఛాహూ। దసరథ గవను సోహాఇ న కాహూ ॥ 2 ॥
బహుత దివస బీతే ఏహి భాఁతీ। జను సనేహ రజు బంధే బరాతీ ॥
కౌసిక సతానంద తబ జాఈ। కహా బిదేహ నృపహి సముఝాఈ ॥ 3 ॥
అబ దసరథ కహం ఆయసు దేహూ। జద్యపి ఛాడి న సకహు సనేహూ ॥
భలేహిం నాథ కహి సచివ బోలాఏ। కహి జయ జీవ సీస తిన్హ నాఏ ॥ 4 ॥

దశరథమహారాజు జనకునిస్నేహసౌశీల్యములను, ఐశ్వర్యప్రాభవములను, సకలగౌరవ మర్యాదలను, అనేకవిధముల ప్రశంసించెను. ఆయన ప్రతిదినము తాము గృహోన్ముఖులగుటకు అనుజ్ఞను ప్రార్థించుచుండెను.

కాని జనకుడు వారిని ప్రేమతో నిలుపుచుండెను. ఆదరసత్కారములు నిత్యనూతనముగా వర్ధిల్లుచుండెను. అనేకవిధములుగా అతిథిమర్యాదలతో వినోదప్రదర్శనములు సాగిపోవుచుండెను. నగరములో నవనవోన్మేషముగా ఆనందోత్సాహములు వెల్లివిరియుచుండెను. దశరథునిఅయోధ్యాప్రయాణములకు మిథిలావాసులు ఎవ్వరును సుముఖులుగా లేకుండిరి. ఈ విధముగా పెండ్లి వారు మిథిలానగరజనుల ప్రేమపాశములలో బంధింపబడి, పెక్కుదినములు గడిపిరి. పిదప విశ్వామిత్రుడు, శతానందుడు జనకుని యొద్దకుజని ఇట్లు సూచన చేసిరి. "మీరు మీ బంధు ప్రేమకారణమున దశరథమహారాజు అయోధ్యవెళ్లుటకు ఆమోదింపలేకున్నను ప్రయాణములకు దయతో అనుజ్ఞఇయ్యవలెను." జనకుడు "ప్రభూ! అట్లే కానిండు" అని పలికి మంత్రులను పిలిపించెను. వారువచ్చి "మహారాజునకు జయము జయము" అని యనుచు నతశిరస్కులైరి. (చౌ॥ 1-4)

దో- అవధనాథు చాహత చలన, భీతర కరహు జనాఉ ।
భఏ ప్రేమబస సచివ సుని, బిప్ర సభాసద రాఉ ॥ 332 ॥

జనకుడు పలికెను. "అయోధ్యాపతి తిరుగుప్రయాణములకు త్వరపడుచున్నాడని రాణివాసమునకు తెల్పుడు." ఇది వినగానే మంత్రులు, బ్రాహ్మణులు, సభాసదులు, రాజుగారును ప్రేమవిహ్వలులైరి. (దో॥ 332)

చౌ- పురబాసీ సుని చలిహి బరాతా । బూఝత బికల పరస్పర బాతా ॥
సత్య గవను సుని సబ బిలఖానే । మనహుఁ సాఁఝ సరసిజ సకుచానే ॥ 1 ॥
జహఁ జహఁ ఆవత బసే బరాతీ । తహఁ తహఁ సిద్ధ చలా బహు భాఁతీ ॥
బిబిధ భాఁతి మేవా పకవానా । భోజన సాజు న జాఇ బఖానా ॥ 2 ॥
భరి భరి బసహఁ అపార కహారా । పఠఈఁ జనక అనేక సుసారా ॥
తురగ లాఖ రథ సహస పచీసా । సకల సఁవారే నఖ అరు సీసా ॥ 3 ॥
మత్త సహస దస సింధుర సాజే । జిన్హహి దేఖి దిసికుంజర లాజే ॥
కనక బసన మని భరి భరి జానా । మహిషీఁ ధేను బస్తు బిధి నానా ॥ 4 ॥

పెండ్లివారి తిరుగుప్రయాణవార్త వినగానే మిథిలావాసులు "ఇది నిజమా?" అని ఆశ్చర్యముతో పరస్పరము ప్రస్తావించు కొనిరి. అతిథులు వెళ్లిపోవుచున్నారని వారిముఖములు సంధ్యాకాలకమలములవలె వెలవెలబోయెను. అయోధ్యనుండి మిథిలకు వచ్చునప్పుడు పెండ్లి వారు బసచేసినప్రదేశములకు వారి తిరుగు ప్రయాణములకుగూడ ముందుగనే ఆహార పదార్థములు చేర్చబడినవి. పెక్కువిధములగు పండ్లు, పక్వాన్నములు, భోజనసామగ్రులు, బండ్లపైనను, కావడులద్వారాను జనకునిచే పంపబడెను. అలంకృతములైన ఒకలక్ష గుఱ్ఱములు, 25 వేల రథములు వారి వెంట వంపబడెను. దిగ్గజములనుగూడ మించునట్టి పదివేల మదపుటేనుగులను సాలంకారముగా పంపెను. బండ్లమీద బంగారములను, వస్త్రములను, రత్నములను,[1] చూడియావులను, పాడియావులను, మఱియు అనేక ప్రకారములైన కానుకలను పంపించెను. (చౌ॥ 1-4)

---

1) మూలమున మహిషీ గణమును (గేదెలను) ఇచ్చినట్లు గలదు. కాని ఒక మహారాజు తామస గుణము గల గేదెలను ఇచ్చుట సంప్రదాయము గాదు. సాత్త్విక స్వభావము గల గోవులను దానము చేయుటయే సంప్రదాయము- కావున మూలమునగల 'మహిషీ' అను పదమును చూడియావులు అనియు, 'ధేను' అను పదమును పాడియావులు అనియు అనువదించుట జరిగినది.

దో-దాఇజ అమిత న సకిఅ కహి, దీన్హ బిదేహఁ బహోరి ।
జో అవలోకత లోకపతి, లోక సంపదా థోరి ॥ 333 ॥

జనకుడు బహూకరించిన అపరిమితములైన ఉపాయనములముందు తమసంపదలు అత్యల్పములని దిక్పాలురు భావించిరి. (దో॥ 333)

చౌ- సబు సమాజు ఏహి భాఁతి బనాఈ । జనక అవధపుర దీన్హ పఠాఈ ॥
చలిహి బరాత సునత సబ రానీఁ । బికల మీనగన జను లఘు పానీఁ ॥ 1 ॥
పుని పుని సీయ గోద కరి లేహీఁ । దేఇ అసీస సిఖావను దేహీఁ ॥
హోఏహు సంతత పియహి పిఆరీ । చిరు అహిబాత అసీస హమారీ ॥ 2 ॥
సాసు ససుర గుర సేవా కరెహూ । పతి రుఖ లఖి ఆయసు అనుసరెహూ ॥
అతి సనేహ బస సఖీఁ సయానీ । నారి ధరమ సిఖవహిఁ మృదు బానీ ॥ 3 ॥
సాదర సకల కుఅఁరి సముఝాఈఁ । రానిన్హ బార బార ఉర లాఈఁ ॥
బహురి బహురి భేటహిఁ మహతారీఁ । కహహిఁ బిరంచి రచీఁ కత నారీఁ ॥ 4 ॥

ఈ విధముగా కానుకలను ఏర్పఱచి, వాటిని జనకుడు అయోధ్యకు పంపెను. పెండ్లివారు మఱలి పోవుచున్నారను వార్త వినగానే రాణులెల్లరును నీరు తక్కువగానున్న మడుగులలోని చేపలవలె గిలగిలలాడిరి. వారు మాటి మాటికిని సీతమ్మను గుండెలకు హత్తుకొనుచు ఆశీర్వదించిరి. "నీవు నీ పతికి అత్యంతప్రీతిపాత్రురాలవు అగుదువు. ఆయనతో ఎల్లప్పుడును సుఖజీవనము కలుగుగాక. దీర్ఘసుమంగళీభవ ఇదియే మాఆశీర్వాదము. నీవు

అత్తమామలకును, గురువులకును సేవలొనర్పుము. నీ భర్తమాటను జవదాటకుము"- అని హిత వచనములను పలికిరి. చతురలైన సఖీమణులు ప్రేమతో చొరవలుచూపి, ఆమెకు గృహిణీధర్మములను ఉపదేశించిరి. రాణులు నలుగురు వధువులను అక్కునజేర్చుకొనుచు "బ్రహ్మదేవుడు స్త్రీలను ఏల సృష్టించెను." అనుచు తమ విచారమును ప్రకటించిరి. (చౌ॥ 1-4)

దో- తెహి అవసర భాఇన్హ సహిత, రాము భానుకుల కేతు ।
చలే జనక మందిర ముదిత, బిదా కరావన హేతు ॥ 334 ॥

ఆ సమయమున భానుకులకేతువు (శ్రేష్ఠుడు) ఐన శ్రీరామచంద్రుడు ప్రసన్నమనస్కుడై తన సోదరులతో గూడి, జనకుని యొద్ద సెలవు గైకొనుటకు వచ్చెను. (దో॥ 334)

చౌ- చారిఉ భాఇ సుభాయఁ సుహాఏ । నగర నారి నర దేఖన ధాఏ ॥
కోఉ కహ చలన చహత హహిఁ ఆజూ । కీన్హ బిదేహ బిదా కర సాజూ ॥ 1 ॥
లేహు నయన భరి రూప నిహారీ । ప్రియ పాహునే భూప సుత చారీ ॥
కో జానై కెహిఁ సుకృత సయానీ । నయన అతిథి కీన్హే బిధి ఆనీ ॥ 2 ॥

మరనసీలు జిమి పావ పిఊషా। సురతరు లహై జనమ కర భూఖా ॥
పావ నారకీ హరిపదు జైసేఀ। ఇన్హ కర దరసను హమ కహఀ తైసేఀ ॥ 3 ॥
నిరఖి రామ సోభా ఉర ధరహూ। నిజ మన ఫని మూరతి మని కరహూ ॥
ఏహి బిధి సబహి నయన ఫలు దేతా। గఏ కుఅఀర సబ రాజ నికేతా ॥ 4 ॥

మిథిలానగరములోని స్త్రీపురుషులందఱును సహజసుందరులైన ఆ సోదరులను జూచుటకు పరుగులు దీసిరి. వారిలో ఒకరు "ఈ దినమే వీరు తిరుగు ప్రయాణములు చేయుచున్నారు. అందులకే జనకుడు వారికి తగినఏర్పాట్లు కావించినాడు. కావున మనఅతిథులు, ప్రేమాస్పదులు, సుందరులు ఐన ఈ నలుగురు రాకుమారులను కనులపండువుగా తనివిదీర దర్శింపుడు. వారి సౌందర్యమకరందమును మీనేత్ర చషకములతో తృప్తిగా గ్రోలుడు. సఖీ! ఎవరి పుణ్యఫలముగా విధాత వీరిని ఇక్కడకు గొనివచ్చి, మనకు కనువిందు గావించెనో? ఎవరెఱుగుదురు? చనిపోవుచున్నవానికి అమృతము లభించినట్లును, జీవిత మంతయు ఆకలితో అలమటించుచున్నవానికి కల్పవృక్షముదొరకినట్లును, నరకమునకు పోవుచున్నవానికి పరమపదము ప్రాప్తించినట్లును, మనకు వీరిదర్శనభాగ్యము కల్గెను. శ్రీరామచంద్రుని అలౌకికసౌందర్యమును తనవిదీర చూచి సర్పము మణిని తనపడగపై భద్రపఱచుకొనినట్లు ఆయనరూపమును మీ హృదయములలో పదిలపఱచుకొనుడు." ఈ విధముగా అందఱికిని నయనానందమును గూర్చుచు రాకుమారులు రాజభవనమునకు చేరిరి. (చౌ॥ 1-4)

దో-రూప సింధు సబ బంధు లఖి, హరషి ఉఠా రనివాసు।
కరహిఀ నిఛావరి ఆరతీ, మహా ముదిత మన సాసు ॥ 335 ॥

అతిలోకసుందరులైన ఆ రాకుమారులను జూచి రాణివాసమువారందఱును హర్షోల్లాసభరితలైరి. వధువులతల్లులు కానుకలను వెదజల్లిరి. మంగళహారతులను ఇచ్చిరి. (దో॥ 335)

చౌ-దేఖి రామ ఛబి అతి అనురాగీఀ। ప్రేమబిబస పుని పుని పద లాగీఀ ॥
రహీ న లాజ ప్రీతి ఉర ఛాఈ। సహజ సనేహు బరని కిమి జాఈ ॥ 1 ॥
భాఇన్హ సహిత ఉబటి అన్హవాఏ। ఛరస అసన అతి హేతు జెవాఁఏ ॥
బోలే రాము సుఅవసరు జానీ। సీల సనేహ సకుచమయ బానీ ॥ 2 ॥
రాఉ అవధపుర చహత సిధాఏ। బిదా హోన హమ ఇహాఀ పఠాఏ ॥
మాతు ముదిత మన ఆయసు దేహూ। బాలక జాని కరబ నిత నేహూ ॥ 3 ॥
సునత బచన బిలఖేఉ రనివాసూ। బోలి న సకహిఀ ప్రేమబస సాసూ ॥
హృదయఀ లగాఇ కుఅఀరి సబ లీన్హీ। పతిన్హ సౌంపి బినతీ అతి కీన్హీ ॥ 4 ॥

శ్రీరాముని అద్భుత సౌందర్యమునకు ముగ్ధలై ప్రేమపారవశ్యమున వారు మాటిమాటికిని ఆయన పాదములను జంకుగొంకులులేక స్పృశించుచుండిరి. వారిహృదయములు ప్రేమపూర్ణములాయెను. శ్రీరామునకును, ఆయన సోదరులకును సుగంధద్రవ్యములను బూసి, స్నానములు చేయించిరి. పిదప షడ్రసోపేతముగా భోజనము చేయించిరి. అది అదనుగాదలచి, శ్రీరామచంద్రుడు స్నేహసౌశీల్య సంకోచయుతవచనములను ఇట్లు పలికెను. "మా

తండ్రి గారు అయోధ్యకు వెళ్లగోరు చున్నారు. మీ అనుమతి కొఱకై మమ్ములను ఇచటికి పంపినారు. కావున అమ్మా! మమ్మ మీ పిల్లలవలె భావించి, వాత్సల్యముతో మాకు అనుజ్ఞను ఇండు." ఈ మాటలను వినగానే రాణివాసమువారు ఆందోళన పడిరి, అత్తగార్లు మాటలాడజాలక పోయిరి. వారు రాకుమార్తెలను అక్కున జేర్చుకొని, వారిని వారి భర్తలకు అప్పగించి ఇట్లనిరి. (చౌ॥ 1-4)

ఛం-కరి బినయ సియ రామహి సమరపీ జోరి కర పుని పుని కహై ।
బలి జాఉఁ తాత సుజాన తుమ్హ కహుఁ బిదిత గతి సబ కీ అహై ॥
పరివార పురజన మోహి రాజహి ప్రానప్రియ సియ జానిబీ ।
తులసీస సీలు సనేహు లఖి నిజ కింకరీ కరి మానిబీ ॥

సీతాదేవితల్లి ఆమెను శ్రీరామునకుఅప్పగించి, చేతులు జోడించి ప్రార్థించుచు ఇట్లనెను. "నాయనా! నీవు సజ్జనశిరోమణివి! నేను ఒట్టుపెట్టుకొని చెప్పుచున్నాను. సీత నాకును రాజు గారికిని మాత్రమే గాక మా బంధువులకును నగరప్రజలకును ప్రాణములతో సమానము. ఆమెస్నేహసౌశీల్యములను గమనించి, ఓ తులసీ(దాస) ప్రభూ! ఆమెను మీ సేవకురాలిగా భావింపుడు. (ఛం॥)

సో- తుమ్హ పరిపూరన కామ, జాన సిరోమని భావప్రియ ।
జన గున గాహక రామ, దోష దలన కరునాయతన ॥ **336** ॥

రామా! నీవు పూర్ణకాముడవు. జ్ఞానులకు తలమానికము. భావ ప్రియుడవు. భక్తులగుణములనే గ్రహించి, వారి దోషములను రూపుమాపెదవు. కరుణానిధివి. (సో॥ 336)

చౌ- అస కహి రహీ చరన గహి రానీ । ప్రేమ పంక జను గిరా సమానీ ॥
సుని సనేహసానీ బర బానీ । బహుబిధి రామ సాసు సనమానీ ॥ **1** ॥
రామ బిదా మాగత కర జోరీ । కీన్హ ప్రనాము బహోరి బహోరీ ॥
పాఇ అసీస బహురి సిరు నాఈ । భాఇన్హ సహిత చలే రఘురాఈ ॥ **2** ॥
మంజు మధుర మూరతి ఉర ఆనీ । భఈఁ సనేహ సిథిల సబ రానీ ॥
పుని ధీరజు ధరి కుఅఁరి హఁకారీఁ । బార బార భేటహిఁ మహతారీఁ ॥ **3** ॥
పహుఁచావహిఁ ఫిరి మిలహిఁ బహోరీ । బఢీ పరస్పర ప్రీతి న థోరీ ॥
పుని పుని మిలత సఖిన్హ బిలగాఈ । బాల బచ్ఛ జిమి ధేను లవాఈ ॥ **4** ॥

ఈ విధముగా పలికి ఆమె శ్రీరాముని పాదములకు ప్రణమిల్లెను. ప్రేమోద్వేగముచే ఆమె కంఠము మూగబోయెను. ఆమె మౌనము వహించెను. ప్రేమ పూరితమైన ఆమె పల్కులను విని, శ్రీరాముడు చేతులు జోడించి నమస్కరించి, అనుజ్ఞకై సగౌరవముగా ఆమెను ప్రార్థించెను. మాటి మాటికిని ప్రణమిల్లెను. ఆమె ఆశీస్సులను గైకొని, రఘు రాముడు నతమస్తకుడై తన తమ్ములతో గూడి ఆమెనుండి సెలవు గైకొనెను. వారి సుందర మధుర మూర్తులను హృదయములలో నిలుపుకొని, రాణులు ప్రేమవిహ్వలలైరి. నిబ్బరము వహించి తమ కూతుళ్లను బిల్చి,

వారిని పదే పదే అక్కున జేర్చుకొనిరి. వారిని కొంత దూరము సాగనంపిరి. మనస్సు నిలువక రాణులు కొంత దూరము వారితో నడిచి తిరిగి వచ్చిరి. కాని ప్రేమతమకమున మఱల వారిని సమీపించి ఆలింగనము చేసికొనిరి. ఇట్లు పెక్కు పర్యాయములు రాణులు వారిని అనుగమించిరి. ఎట్టకేలకు దూడలనుండి ఆవులను వేఱు చేసినట్లు సఖులు వారిని గృహములకు మఱలించిరి. (చౌ॥ 1-4)

దో- ప్రేమబిబస నర నారి సబ, సఖిన్హ సహిత రనివాసు ।
మానహుఀ కీన్హ బిదేహపుర, కరునాఀ బిరహఀ నివాసు ॥ 337 ॥

మిథిలానగరమునందలి స్త్రీ పురుషులు దాసదాసీలు, రాణివాసమువారు ప్రేమోద్వేగములకు లోనైరి. కరుణరసము, విరహవేదన ఆపురములో మూర్తీభవించినట్లుండెను. (దో॥ 337)

చౌ- సుక సారికా జానకీ జ్యాఏ । కనక పింజరన్హి రాఖి పఢాఏ ॥
బ్యాకుల కహహిఀ కహాఀ బైదేహీ । సుని ధీరజు పరిహరఇ న కేహీ ॥ 1 ॥
భఏ బికల ఖగ మృగ ఎహి భాఀతీ । మనుజ దసా కైసేఀ కహి జాతీ ॥
బంధు సమేత జనకు తబ ఆఏ । ప్రేమ ఉమగి లోచన జల ఛాఏ ॥ 2 ॥
సీయ బిలోకి ధీరతా భాగీ । రహే కహావత పరమ బిరాగీ ॥
లీన్హి రాయఀ ఉర లాఇ జానకీ । మిటీ మహామరజాద గ్యాన కీ ॥ 3 ॥
సముఝావత సబ సచివ సయానే । కీన్హ బిచారు న అవసర జానే ॥
బారహిఀ బార సుతా ఉర లాఈఀ । సజి సుందర పాలకీఀ మగాఈఀ ॥ 4 ॥

బంగారు పంజరములలో ఉంచబడి, జానకీదేవికడ మాటలు నేర్చుకొనిన చిలుకలు గోరువంకలు వైదేహి ఎక్కడ? వైదేహి ఎక్కడ? అని పలుకసాగినవి. ఇది విని, మనశ్శాంతిని ఎవరు కోల్పోరు? పశుపక్ష్యాదులే ఈ విధముగా వ్యాకులపడుచున్నప్పుడు ఇక మనుష్యుల సంగతి చెప్పనేల? జనకుడు తన సోదరుడైన కుశధ్వజునితోపాటు అచటికి వచ్చెను. ప్రేమాతిరేకమున ఆతనికన్నులు చెమ్మగిల్లెను. ఆయనను అందఱును విరాగి అనుకొందురు. కాని భర్తవెంటవెళ్లుచున్న సీతాదేవిని జూచి, ఆయన ధైర్యము, వైరాగ్యము ఎగిరి పోయెను. బిడ్డను అక్కున జేర్చుకొనెను. చూచుచుండగనే ప్రేమ ప్రవాహము వఱదలుకాగా ఆయనజ్ఞానమనెడిఆనకట్ట బీటలువాఱెను. మంత్రులు ఆత్మీయులు ఆయనను ఊరడించిరి. అది శోకమునకు సమయముగాదని గ్రహించి, జనకుడు కుమార్తెలను కౌగిలించుకొని, వారికి ధైర్యము చెప్పెను. పల్లకీలను దెప్పించెను. (చౌ॥ 1-4)

దో- ప్రేమబిబస పరివారు సబు, జాని సులగన నరేస ।
కుఅఀరి చఢాఈఀ పాలకిన్హ, సుమిరే సిద్ధి గనేస ॥ 338 ॥

జనకుని పరివారమంతయు ప్రేమ వివశమాయెను. శుభముహూర్తమున జనకుడు శ్రీ గణేశుని, సిద్ధి దేవిని స్మరించుచు వధువులను పల్లకీలలో కూర్చుండ బెట్టెను. (దో॥ 338)

చౌ- బహుబిధి భూప సుతా సముఝాఈం। నారిధరము కులరీతి సిఖాఈం॥
దాసీం దాస దిఏ బహుతేరే। సుచి సేవక జే ప్రియ సియ కేరే ॥ 1 ॥
సీయ చలత బ్యాకుల పురబాసీ। హోహిం సగున సుభ మంగల రాసీ ॥
భూసుర సచివ సమేత సమాజా। సంగ చలే పహుంచావన రాజా ॥ 2 ॥
సమయ బిలోకి బాజనే బాజే। రథ గజ బాజి బరాతిన్హ సాజే ॥
దసరథ బిప్ర బోలి సబ లీన్హే। దాన మాన పరిపూరన కీన్హే ॥ 3 ॥
చరన సరోజ ధూరి ధరి సీసా। ముదిత మహీపతి పాఇ అసీసా ॥
సుమిరి గజానను కీన్హ పయానా। మంగలమూల సగున భఏ నానా ॥ 4 ॥

జనకమహారాజు తనబిడ్డలకు పెక్కువిధముల ఉపదేశములనిచ్చెను. స్త్రీధర్మములను, వంశ సంప్రదాయములను బోధించెను. సీతాదేవికి విశ్వాసపాత్రులైన దాసదాసీజనులను ఆమెతోపాటు పంపెను. సీతాదేవి భర్తవెంట అత్తవారింటికి ప్రయాణమైనప్పుడు నగరవాసులు వ్యాకులపాటునకు లోనైరి. శుభశకునములు మంగళకరములైన చిహ్నములు గోచరించెను. బ్రాహ్మణులతో మంత్రులతో, ప్రజలతో కలిసి, జనకుడు కొంతదూరము వారిని అనుగమించెను. బాజాభజంత్రీలు మ్రోగెను. రథగజతురంగములు అలంకరింపబడెను. దశరథుడు బ్రాహ్మణులందఱికిని దానములనిచ్చి, వారిని సంతుష్టుల జేసెను. వారి పాదధూళిని శిరమున దాల్చి, వారి నుండి ఆశీస్సులనుబొందెను. శ్రీ గణేశుని స్మరించి, ప్రయాణమయ్యెను. మంచి శకునములెదురయ్యెను.
(చౌ॥ 1-4)

దో- సుర ప్రసూన బరషహిం హరషి, కరహిం అపఛరా గాన ।
చలే అవధపతి అవధపుర, ముదిత బజాఇ నిసాన ॥ 339 ॥

దేవతలు హర్షముతో పుష్పములను వర్షించిరి. అప్సరసలు పాడిరి, ఆడిరి. నగారాల మ్రోతలు అనుసరింపగా దశరథుడు సంతోషముతో అయోధ్యానగరమునకు బయలు దేఱెను.
(దో॥ 339)

చౌ- నృప కరి బినయ మహాజన ఫేరే। సాదర సకల మాగనే టేరే ॥
భూషన బసన బాజి గజ దీన్హే। ప్రేమ పోషి ఠాఢే సబ కీన్హే ॥ 1 ॥
బార బార బిరిదావలి భాషీ। ఫిరే సకల రామహి ఉర రాఖీ ॥
బహురి బహురి కోసలపతి కహహీం। జనకు ప్రేమబస ఫిరై న చహహీం ॥ 2 ॥
పుని కహ భూపతి బచన సుహాఏ। ఫిరిఅ మహీస దూరి బడి ఆఏ ॥
రాఉ బహోరి ఉతరి భఏ ఠాఢే। ప్రేమ ప్రబాహ బిలోచన బాఢే ॥ 3 ॥
తబ బిదేహ బోలే కర జోరీ। బచన సనేహ సుధాం జను బోరీ ॥
కరౌం కవన బిధి బినయ బనాఈ। మహారాజ మోహి దీన్హి బడాఈ ॥ 4 ॥

దశరథుడు బ్రాహ్మణులను, ప్రముఖులైన పురజనులను, ప్రజలను అనునయించి, సాదరముగా వెనుకకు పంపెను. సంప్రదాయమునను సరించి, వారి వారికి తగినట్లుగా సొమ్ములను, వస్త్రములను, గుఱ్ఱములను, ఏనుగులను

ఇచ్చి అందఱిని సంతృప్తి పఱచెను. వారు రాజును పదేపదే పొగడుచు, శ్రీరాముని తమహృదయములయందు నిలుపుకొని, వెనుకకు మఱలిరి. దశరథుడు ఎంతగా చెప్పినను జనకుడు ప్రేమవశమున మఱలిపోలేకపోయెను. పిమ్మట దశరథుడు రథము దిగి, మర్యాదగా ఇట్లనెను. "మహారాజా! మీరు చాలా దూరము వచ్చితిరి. ఇంకనైనను మఱలిపొండు."- ఆయన కన్నులలో నీరు నిండెను. అప్పుడు జనకుడు చేతులు జోడించి, ప్రేమామృతవచనములను ఇట్లు పలికెను. "మహారాజా! మీరు నాపై అమితగౌరవమును చూపితిరి. ఆ ఋణభారమును నేను ఎట్లు తీర్చుకొన గలను? (చౌ॥ 1-4)

దో- కోసలపతి సమధీ సజన, సనమానే సబ భాఁతి ।
మిలని పరసపర బినయ అతి, ప్రీతి న హృదయఁ సమాతి ॥ 340 ॥

కోసలాధిపతియైన దశరథుడు తనవియ్యంకుని మిక్కిలి ఆదరించెను. అతినమ్రతతో వారు పరస్పరాలింగనములను కావించుకొనిరి. వారి హృదయములు ప్రేమతో నిండిపోయెను. (దో॥ 340)

చౌ- ముని మండలిహి జనక సిరు నావా । ఆసిరబాదు సబహి సన పావా ॥
సాదర పుని భేఁటే జామాతా । రూప సీల గున నిధి సబ భ్రాతా ॥ 1 ॥
జోరి పంకరుహ పాని సుహాఏ । బోలే బచన ప్రేమ జను జాఏ ॥
రామ కరౌఁ కెహి భాఁతి ప్రసంసా । ముని మహేస మన మానస హంసా ॥ 2 ॥
కరహిఁ జోగ జోగీ జెహి లాగీ । కోహు మోహు మమతా మదు త్యాగీ ॥
బ్యాపకు బ్రహ్మ అలఖు అబినాసీ । చిదానందు నిరగున గునరాసీ ॥ 3 ॥
మన సమేత జెహి జాన న బానీ । తరకి న సకహిఁ సకల అనుమానీ ॥
మహిమా నిగము నేతి కహి కహఈ । జో తిహుఁ కాల ఏకరస రహఈ ॥ 4 ॥

జనకుడు మునులందఱికిని నమస్కరించి, వారినుండి ఆశీస్సులు గైకొనెను. పిమ్మట ఆయన ఆప్యాయతతో స్నేహసౌశీల్యగుణోపేతులైన అల్లుండ్లను కౌగిలించు కొనెను. చేతులు జోడించి, ప్రేమ భరితకంఠముతో ఇట్లనెను. "ఓ రామా! నేను ఏ విధముగా మిమ్ము కొనియాడగలను? మీరు మునులయొక్కయు మహాదేవుని యొక్కయు మనస్సులనెడి సరోవరములయందు సంచరించెడి హంసలు. మీకొఱకు యోగులు కామక్రోధమోహమదములను త్యజించి, యోగ సాధన చేయుచుందురు. నీవు సర్వవ్యాపివి, పరబ్రహ్మవు, అవ్యయుడవు, అగోచరుడవు, చిదానంద స్వరూపుడవు, నిర్గుణుడవైనను, గుణనిధివి, అవాఙ్మానసగోచరుడవు, తార్కికులహేతువాదములకు అందనివాడవు. వేదములు నీ మహిమలను 'నేతి నేతి' అని వర్ణించును. త్రికాలములయందును ఒకే విధముగా ఉండువాడవు. నిర్వికారుడువు. (చౌ॥ 1-4)

దో- నయన బిషయ మో కహుఁ భయఉ, సో సమస్త సుఖ మూల ।
సబఇ లాభు జగ జీవ కహఁ, భఏఁ ఈసు అనుకూల ॥ 341 ॥

సర్వ సుఖ నిధానమైన మీరు నాకు కనువిందు గావించితిరి. ఈశ్వరానుగ్రహము లభించిన వారికి ఈ ప్రపంచమున ప్రాప్తముకానిది ఏదియును ఉండదు. (దో॥ 341)

చౌ- సబహి భాఁతి మొహి దీన్హి బడాఈ। నిజ జన జాని లీన్హ అపనాఈ ॥
హోహిఁ సహస దస సారద సేషా। కరహిఁ కలప కోటిక భరి లేఖా ॥ 1 ॥
మోర భాగ్య రాఉర గున గాథా। కహి న సిరాహిఁ సునహు రఘునాథా ॥
మైఁ కఛు కహఉఁ ఏక బల మోరేఁ। తుమ్హ రీఝహు సనేహ సుఠి థోరేఁ ॥ 2 ॥
బార బార మాగఉఁ కర జోరేఁ। మను పరిహరై చరన జని భోరేఁ ॥
సుని బర బచన ప్రేమ జను పోషే। పూరనకామ రాము పరితోషే ॥ 3 ॥
కరి బర బినయ ససుర సనమానే। పితు కౌసిక బసిష్ఠ సమ జానే ॥
బినతీ బహురి భరత సన కీన్హీ। మిలి సప్రేము పుని ఆసిష దీన్హీ ॥ 4 ॥

మీరు అన్నివిధముల నన్ను ఉన్నతుని జేసితిరి. మీదాసునిగా నన్ను అనుగ్రహించితిరి. పదివేలమంది శారదలు, శేషులు కోటి కల్పములలోగూడ నా అదృష్టమును మీ గుణములను గానము చేయుచునే యుందురు. ఐనను రఘునాథా! నా ఈ అదృష్టమును, మీ గుణములను తెల్పెడి గాథలు ఎన్నటికిని సమాప్తము కానేకావు. స్వల్ప ప్రేమ (భక్తి) తోడనే మీరు ప్రసన్నులయ్యెదరు. ఈ దృఢ విశ్వాసముతో చేతులు జోడించి, మీకు ఒక్కమాటను విన్నవించెదను. నా మనస్సు ఒక్కక్షణమైనను మీపాదపద్మములను మఱువకుండుగాక" భక్తిభరితములైన జనకునివచనములను విని, శ్రీరామచంద్రుడు మిక్కిలి సంతుష్టుడాయెను. వినమ్రభావముతో అతడు జనకమహారాజును తన తండ్రిగారితో, గురువు విశ్వామిత్రునితో, కుల గురువు వసిష్ఠునితో సమానముగా భావించి, గౌరవించెను. పిదప జనకుడు భరతునితోగూడ సాదరముగా విన్నవించుకొనెను. ప్రేమతో కౌగిలించుకొని, ఆయనను ఆశీర్వదించెను. (చౌ॥ 1-4)

దో- మిలే లఖన రిపుసూదనహి, దీన్హి అసీస మహీస।
భఏ పరసపర ప్రేమబస, ఫిరి ఫిరి నావహిఁ సీస ॥ 342 ॥

అనంతరము జనకరాజు లక్ష్మణుని, శత్రుఘ్నునిగూడ ప్రేమతో కౌగిలించుకొని, ఆశీస్సులు పలికెను. వారు ప్రేమాధిక్యమున పరస్పరము పదే పదే నతశిరస్కులైరి. (దో॥ 342)

చౌ- బార బార కరి బినయ బడాఈ। రఘుపతి చలే సంగ సబ భాఈ ॥
జనక గహే కౌసిక పద జాఈ। చరన రేను సిర నయనన్హ లాఈ ॥ 1 ॥
సును మునీస బర దరసన తోరేఁ। అగము న కఛు ప్రతీతి మన మోరేఁ ॥
జో సుఖు సుజసు లోకపతి చహహీఁ। కరత మనోరథ సకుచత అహహీఁ ॥ 2 ॥
సో సుఖు సుజసు సులభ మొహి స్వామీ। సబ సిధి తవ దరసన అనుగామీ ॥
కీన్హి బినయ పుని పుని సిరు నాఈ। ఫిరే మహీసు ఆసిషా పాఈ ॥ 3 ॥
చలీ బరాత నిసాన బజాఈ। ముదిత ఛోట బడ సబ సముదాఈ ॥
రామహి నిరఖి గ్రామ నర నారీ। పాఇ నయన ఫలు హోహిఁ సుఖారీ ॥ 4 ॥

కడకు జనకమహారాజునకు పెక్కుపర్యాయములు విన్నవించుకొని శ్రీరామచంద్రుడు తన సోదరులతోగూడి బయలు దేరెను. జనకుడు విశ్వామిత్రుని పాదములకు ప్రణమిల్లి, ఆయన పాదధూళిని కన్నులకు అద్దుకొని, శిరమున దాల్చెను. మఱియు ఇట్లు పలికెను. "మునీశ్వరా! మీ దర్శన భాగ్యమువలన లభ్యముకానిదేదియు లేదు. ఇది నా పరిపూర్ణవిశ్వాసము. లోకపాలురుగూడ సంకోచపడుచునే కోరుకొనెడి సుఖసంపదలు, కీర్తిప్రతిష్ఠలు, ఈనాడు నాకు సులభముగా లభ్యమైనవి. ఏలనన సర్వ సిద్ధులును మీ దర్శనమునే అనుసరించి యుండును." ఈ విధముగా మాటిమాటికిని విన్నవించి, నమస్కరించి, ఆశీస్సులను పొంది, జనకుడు గృహోన్ముఖుడాయెను. నగారాలు మ్రోగుచుండగా పెండ్లి వారు బయలుదేరిరి. పిన్నలును, పెద్దలును అందఱు సంతసించిరి. మార్గములో వివిధ గ్రామములప్రజలు శ్రీరామచంద్రుని గాంచి తమనేత్ర సాఫల్యములకు సంబరపడిరి. (చౌ॥ 1-4)

దో- బీచ బీచ బర బాస కరి, మగ లోగన్హ సుఖ దేత ।
అవధ సమీప పునీత దిన, పహుఁచీ ఆఇ జనేత ॥ 343 ॥

త్రోవలో అచ్చటచ్చట బసచేయుచు ప్రజలను సంతోషపఱచుచు ఒక శుభదినమున పెండ్లివారు అయోధ్యను సమీపించిరి. (దో॥ 343)

పెండ్లివారు అయోధ్యకు చేరుట - నిత్యనూతనోత్సవములు

చౌ- హనే నిసాన పనవ బర బాజే । భేరి సంఖ ధుని హయ గయ గాజే ॥
ఝాఁఝి బిరవ డిండిమీఁ సుహాఈ । సరస రాగ బాజహిఁ సహనాఈ ॥ 1 ॥
పుర జన ఆవత అకని బరాతా । ముదిత సకల పులకావలి గాతా ॥
నిజ నిజ సుందర సదన సఁవారే । హాట బాట చౌహాట పుర ద్వారే ॥ 2 ॥
గలీఁ సకల అరగజాఁ సిఁచాఈఁ । జహఁ తహఁ చౌకేఁ చారు పురాఈఁ ॥
బనా బజారు న జాఇ బఖానా । తోరన కేతు పతాక బితానా ॥ 3 ॥
సఫల పూగఫల కదలి రసాలా । రోపే బకుల కదంబ తమాలా ॥
లగే సుభగ తరు పరసత ధరనీ । మనిమయ ఆలబాల కల కరనీ ॥ 4 ॥

నగారాలమ్రోతలు, డోళ్లశబ్దములు, శంఖనాదములు, ఏనుగులఘీంకారములు, గుఱ్ఱముల సకిలింపులు, కరతాళధ్వనులు, మృదంగరవములు, మధురరాగములనుఆలపించునాదస్వరములు వీటి కోలాహలముల మధ్యవచ్చెడి పెండ్లివారిని గాంచి, అయోధ్యా నగరవాసులు అత్యంతము హర్షితులైరి. వారితనువులు పులకితములయ్యెను. వారు తమఅందమైన గృహములను, వీధులను, అంగళ్లను, కూడళ్లను, నగర ద్వారములను కనులపండువుగా అలంకరించిరి. సుగంధ ద్రవ్యములను గలిపిన కలాపిని వీధులలో చల్లిరి. రంగవల్లులు తీర్చిదిద్దిరి. ధ్వజపతాకతోరణములతో నగరమంతయు శోభాయమానమయ్యెను. పండ్లతో బరువెక్కిన పోక, అరటి, మామిడి, వకుళ, కదంబ తమాల వృక్షముల వరుసలు కన్నులకింపు గొల్పుచుండెను. వాటి శాఖలు నేలను ముద్దాడుచుండెను. వాటి చుట్టును మణులు పొదిగిన అరుగులు (ఆలవాలములు) వింత శోభలను వెలార్చు చుండెను. (చౌ॥ 1-4)

దో- బిబిధ భాఁతి మంగల కలస, గృహ గృహ రచే సఁవారి ।
సుర బ్రహ్మాది సిహాహిఁ సబ, రఘుబర పురీ నిహారి ॥ 344 ॥

ప్రతిగృహమునందును నానావిధమంగళకలశములు అమర్చబడియుండెను. ఆ అయోధ్యా నగర-అలంకార శోభలకు ముగ్ధులైన బ్రహ్మాదిదేవతలు దానిని జూచి (ఇట్టి కల్యాణ మహోత్సవము మాలోకమున గూడ జరిగిన ఎంత బాగుండును?అని) ఈర్ష్య పడుచునే ప్రశంసించిరి. (దో॥ 344)

చౌ- భూప భవను తెహి అవసర సోహా। రచనా దేఖి మదన మను మోహా॥
మంగల సగున మనోహరతాఈ। రిధి సిధి సుఖ సంపదా సుహాఈ॥ 1॥
జను ఉఛాహ సబ సహజ సుహాఏ। తను ధరి ధరి దసరథ గృహఁ ఛాఏ॥
దేఖన హేతు రామ బైదేహీ। కహహు లాలసా హోహి న కేహీ॥ 2॥
జూథ జూథ మిలి చలీఁ సుఆసిని। నిజ ఛబి నిదరహిఁ మదన బిలాసిని॥
సకల సుమంగల సజేఁ ఆరతీ। గావహిఁ జను బహు బేష భారతీ॥ 3॥
భూపతి భవన కొలాహలు హోఈ। జాఇ న బరని సమఉ సుఖు సోఈ॥
కౌసల్యాది రామ మహతారీఁ। ప్రేమబిబస తన దసా బిసారీఁ॥ 4॥

ఆ సమయమున రాజభవనసౌందర్యవైభవములను గాంచి, మన్మథునిమనస్సు గూడ ఆకర్షితమయ్యెను. శుభశకునములు, రామణీయకము, ఐశ్వర్య మహత్త్వములు, సుఖసంపదలు, ఉత్సాహము ఇవి యన్నియును సహజసుందరదేహములను దాల్చి, దశరథుని గృహమున ప్రవేశించినట్లుండెను. శ్రీరామచంద్రుని, సీతాదేవిని చూచుటకు ఎవరి కన్నులు ఉబలాట పడవు? మన్మథ సతియైన రతీదేవి సౌందర్యమును గూడ తిరస్కరించు సుందరీమణులు అచటికి గుంపులు గుంపులుగా వచ్చిరి. అందఱును మంగళద్రవ్యములను, హారతులను పట్టుకొని, పాటలు పాడుచుండిరి. సరస్వతీదేవియే వీరిరూపములలో వచ్చి, గానముచేయుచున్నట్లుండెను. రాజభవనము ఆనందోత్సాహకోలాహలములతో కలకలలాడుచుండెను. ఆసమయసుఖానందములు వర్ణనాతీతములు. కౌసల్యాదేవి మొదలగు మాతృమూర్తులు ప్రేమపారవశ్యమున తమనుతాము మఱచిపోయిరి. (చౌ॥ 1-4)

దో- దిఏ దాన బిప్రన్హ బిపుల, పూజి గనేస పురారి।
ప్రముదిత పరమ దరిద్ర జను, పాఇ పదారథ చారి॥ 345॥

గర్భదరిద్రునకు చతుర్విధపురుషార్థఫలములు ప్రాప్తించినంతగా రాణివాసమువారు అపరిమితానందములను పొందిరి. శ్రీ గణేశుని, పరమశివుని పూజించి, వారు బ్రాహ్మణోత్తములకు పుష్కలముగా విశేషదానములను గావించిరి. (దో॥ 345)

చౌ- మోద ప్రమోద బిబస సబ మాతా। చలహిఁ న చరన సిథిల భఏ గాతా॥
రామ దరస హిత అతి అనురాగీఁ। పరిఛని సాజు సజన సబ లాగీఁ॥ 1॥
బిబిధ బిధాన బాజనే బాజే। మంగల ముదిత సుమిత్రాఁ సాజే॥
హరద దూబ దధి పల్లవ ఫూలా। పాన పూగఫల మంగల మూలా॥ 2॥
అచ్ఛత అంకుర లోచన లాజా। మంజుల మంజరి తులసి బిరాజా॥
ఛుహే పురట ఘట సహజ సుహాఏ। మదన సకున జను నీడ బనాఏ॥ 3॥

సగున సుగంధ న జాహిఀ బఖానీ । మంగల సకల సజహిఀ సబ రానీ ॥
రచీఀ ఆరతీఀ బహుత బిధానా । ముదిత కరహిఀ కల మంగల గానా ॥ **4** ॥

మోద ప్రమోదవివశలైన రాణులు అత్యంతానందముతో నిశ్చేష్టలై నిలిచి పోయిరి. శ్రీరామచంద్రుని దర్శనమునకై ద్వారపూజకై ఆనందోత్సాహములతో మంగళద్రవ్యములను, హారతులను సిద్ధపఱచిరి. నానావిధవాద్యములసంగీతగోష్ఠి సాగుచుండెను. సుమిత్రాదేవి సంతోషముతో పసుపు, దూర్వాగడ్డి, పెఱుగు, ఆకులు, పుష్పములు, తమలపాకులు, వక్కలు, శుభప్రదములైన వ్రేళ్లు, అక్షతలు, బార్లీ మొక్కలు, గోరోజనము, పేలాలు తులసిమొక్కలు మొదలగు మంగళ ద్రవ్యములను తీసికొని వచ్చెను. రంగురంగుల సువర్ణకలశములు మన్మథపక్షులగూళ్లవలెనుండెను. శుభశకునములనిచ్చు సుగంధ ద్రవ్యములు అనేకము తీసికొని రాబడెను. రాణులందఱును శుభకార్యములయందు నిమగ్నలైరి. నానావిధ హారతులతో మధురగానములను చేయసాగిరి.

(చౌ॥ 1-4)

దో- కనక థార భరి మంగలన్హి, కమల కరన్హి లిఏఀ మాత ।
చలీఀ ముదిత పరిఛని కరన, పులక పల్లవిత గాత ॥ **346** ॥

బంగారు పళ్లెములలో మంగళకరమైన సుగంధ ద్రవ్యములను తీసికొని, రాణులు ద్వారపూజకై వచ్చి తమకరకమలములతో కుమారులకు మంగళహారతులనిచ్చిరి. హర్షాతిరేకములతో వారు పులకిత గాత్రలైరి.

(దో॥ 346)

చౌ- ధూప ధూమ నభు మేచక భయఊ । సావన ఘన ఘమండు జను ఠయఊ ॥
సురతరు సుమన మాల సుర బరషహిఀ । మనహుఀ బలాక అవలి మను కరషహిఀ ॥ **1** ॥
మంజుల మనిమయ బందనివారే । మనహుఀ పాకరిపు చాప సఀవారే ॥
ప్రగటహిఀ దురహిఀ అటన్హ పర భామిని । చారు చపల జను దమకహిఀ దామిని ॥ **2** ॥
దుందుభి ధుని ఘన గరజని ఘోరా । జాచక చాతక దాదుర మోరా॥
సుర సుగంధ సుచి బరషహిఀ బారీ । సుఖీ సకల ససి పుర నర నారీ ॥ **3** ॥
సమఉ జాని గుర ఆయసు దీన్హా । పుర ప్రబేసు రఘుకులమని కీన్హా ॥
సుమిరి సంభు గిరిజా గనరాజా । ముదిత మహీపతి సహిత సమాజా ॥ **4** ॥

వారిచ్చిన ధూపధూమములు ఆకాశమున శ్రావణమేఘములను సృష్టించుచుండెను. దేవతలు, ఆకసము నుండి కల్ప వృక్ష ప్రసూనములను వర్షింపగా ఆ పుష్ప గుచ్ఛములవిలసనములు, బలాక (తెల్లని) పక్షుల గుంపులవలె ప్రజల (చూచువారి) మనస్సులను దోచుకొనుచుండెను. మణిఖచిత తోరణ కాంతులు ఇంద్రధనుశ్శోభలను తలపించుచుండెను. తరుణీమణులు ఇటునటు తిరుగుచుండగా సుందరములై చపలములైన విద్యుల్లతలు మెఱయుచున్నట్లుండెను. దుందుభులనాదములు మేఘగర్జనలను స్ఫురింపజేయుచుండెను. యాచకులగగ్గోలు, చాతకములు, కప్పలు, నెమళ్ల అఱుపులవలె ఉండెను. దేవతలు పవిత్రసుగంధజలములను కురిపింపగా వర్షజలములకు పైరుపంటలు కలకలలాడినట్లు నగరవాసులు సంబరపడిరి. శుభముహూర్తమున వసిష్ఠులవారి ఆజ్ఞతో దశరథమహారాజు తనపరివారములతోగూడి పార్వతీపరమేశ్వరులను, శ్రీ గణేశుని స్మరించుచు పరమానందముతో నగరమున ప్రవేశించెను.

(చౌ॥ 1-4)

దో- హోహిఁ సగున బరషహిఁ సుమన, సుర దుందుభీఁ బజాఇ ।
బిబుధ బధూ నాచహిఁ ముదిత, మంజుల మంగల గాఇ ॥ 347 ॥

శుభశకునములయ్యెను. దేవతలు దుందుభులు మ్రోగించిరి. పుష్పవృష్టిని గురిపించిరి. గంధర్వులు గానము చేసిరి. దివ్యాంగనలు, మంగళ గీతములను ఆలపించుచు నాట్యములాడిరి. (దో॥ 347)

చౌ- మాగధ సూత బంది నట నాగర । గావహిఁ జసు తిహు లోక ఉజాగర ॥
జయ ధుని బిమల బేద బర బానీ । దస దిసి సునిఅ సుమంగల సానీ ॥ 1 ॥
బిపుల బాజనే బాజన లాగే । నభ సుర నగర లోగ అనురాగే ॥
బనే బరాతీ బరని న జాహీఁ । మహా ముదిత మన సుఖ న సమాహీఁ ॥ 2 ॥
పురబాసిన్హ తబ రాయ జొహారే । దేఖత రామహి భఏ సుఖారే ॥
కరహిఁ నిఛావరి మనిగన చీరా । బారి బిలోచన పులక సరీరా ॥ 3 ॥
ఆరతి కరహిఁ ముదిత పుర నారీ । హరషహిఁ నిరఖి కుఅఁర బర చారీ ॥
సిబికా సుభగ ఓహార ఉఘారీ । దేఖి దులహినిన్హ హోహిఁ సుఖారీ ॥ 4 ॥

త్రిలోకవ్యాప్తమైన దశరథుని యొక్క, శ్రీరామచంద్రుని యొక్క ఉజ్జ్వలనిర్మలకీర్తిప్రతిష్ఠలను చతురులైన వందిమాగధులు, సూతులు, భట్రాజులు, నటులు గానముచేసిరి. జయధ్వనులు, వేదఘోషలు దశదిశల ప్రతిధ్వనించెను. వివిధవాద్యములగోష్ఠి జరిగెను. ఆకాశమున దేవతలు, నగరమున ప్రజలు ప్రేమపరవశులైరి. పెండ్లిఊరేగింపుదృశ్యములకు వారు పరమానందభరితులైరి. అయోధ్యావాసులు మహారాజునకు వందనములనాచరించిరి. శ్రీరామచంద్రుని దర్శింపగనే ప్రసన్నమనస్కులై మణులను, వస్త్రములను కానుకలుగా సమర్పించిరి. వారికన్నులు ఆనందాశ్రువులతో ఆర్ద్రములాయెను, తనువులు పులకరించెను. పురస్త్రీలు హర్షాతిరేకముతో ఆ నలుగురు రాకుమారులకు మంగళహారతులు పట్టిరి. పల్లకీలతెరలను మాటిమాటికిని కొద్దిగా తెఱచుచు వారు నవవధువులను గాంచుచు ముచ్చటపడుచుండిరి. (చౌ॥ 1-4)

దో- ఏహి బిధి సబహీ దేత సుఖు, ఆఏ రాజదుఆర ।
ముదిత మాతు పరిఛని కరహిఁ, బధున్హ సమేత కుమార ॥ 348 ॥

ఈ విధముగా ఎల్లరకును ఆనందమునుగూర్చుచు నవవధూవరులజంటలు రాజ భవనద్వారములను చేరినవి. రాజమాతలు ఆనందముతో వారికి ద్వారపూజలతో స్వాగతమర్యాదలను నెరపిరి. (దో॥ 348)

చౌ- కరహిఁ ఆరతీ బారహిఁ బారా । ప్రేము ప్రమోదు కహై కో పారా ॥
భూషన మని పట నానా జాతీ । కరహిఁ నిఛావరి అగనిత భాఁతీ ॥ 1 ॥
బధున్హ సమేత దేఖి సుత చారీ । పరమానంద మగన మహతారీ ॥
పుని పుని సీయ రామ ఛబి దేఖీ । ముదిత సఫల జగ జీవన లేఖీ ॥ 2 ॥
సఖీఁ సీయ ముఖ పుని పుని చాహీ । గాన కరహిఁ నిజ సుకృత సరాహీ ॥
బరషహిఁ సుమన ఛనహిఁ ఛన దేవా । నాచహిఁ గావహిఁ లావహిఁ సేవా ॥ 3 ॥

దేఖి మనోహర చారిఉ జోరీఀ। సారద ఉపమా సకల ఢఀఢోరీఀ ॥
దేత న బనహిఀ నిపట లఘు లాగీఀ। ఎకటక రహీఀ రూప అనురాగీఀ ॥ 4 ॥

వారు వరుసగా హారతులను ఇచ్చిరి. వారిప్రేమాతిరేకస్థితిని ఎవ్వరును వర్ణింపజాలరు. నానా విధములైన ఆభరణములను, వస్త్రములను, రత్నములను ఆ శుభసమయమున కానుకలుగా సమర్పించిరి. నవవధువులతోగూడి వచ్చుచున్న తమ నలుగురు పుత్రులను జూచి, రాజమాతలు పరమానంద భరితలైరి. శ్రీ సీతారాములను తనివిదీర జూచి, వారు తమజన్మలు ధన్యమైనట్లు భావించిరి. సఖులు మాటిమాటికి సీతాదేవిని అదే పనిగా దర్శించుచు తమపుణ్య విశేషమును కొనియాడుచు గానము చేసిరి. దేవతలు ప్రతి క్షణము పూలవర్షములతో, నాట్యములతో, మధురగానములతో తమభక్తి ప్రపత్తులను ప్రకటించు కొనుచుండిరి. ఆ నాలుగుజంటలను జూచి, వాగ్దేవి వారివైభవములను వర్ణించుటకు ఉపమానములను వెదకుచుండెను. కాని ఏ ఉపమానములుగూడ వారి రూపసౌభాగ్యములతో సరిపోలకుండెను. కావున అనురక్తితో రెప్పవాల్పక వారినే చూడసాగెను. (చౌ॥ 1-4)

దో- నిగమ నీతి కుల రీతి కరి, అరఘ పాఀవడే దేత ।
బధున్హ సహిత సుత పరిఛి సబ, చలీఀ లవాఇ నికేత ॥ 349 ॥

వేదమార్గవిధానములు, వంశసంప్రదాయములు ముగిసినపిమ్మట రాజమాతలు ఆ నవ వధూవరులకు హారతులను, అర్ఘ్యములను ఇచ్చి, నూతన వస్త్రములపై నడిపించుచు ప్రాసాదములోనికి గొనివచ్చిరి. (దో॥ 349)

చౌ- చారి సింఘాసన సహజ సుహాఏ। జను మనోజ నిజ హాథ బనాఏ ॥
తిన్హ పర కుఅఀరి కుఅఀర బైఠారే। సాదర పాయ పునీత పఖారే ॥ 1 ॥
ధూప దీప నైబేద బేద బిధి। పూజే బర దులహిని మంగలనిధి ॥
బారహిఀ బార ఆరతీ కరహీఀ। బ్యజన చారు చామర సిర ఢరహీఀ ॥ 2 ॥
బస్తు అనేక నిఛావరి హోహీఀ। భరీఀ ప్రమోద మాతు సబ సోహీఀ ॥
పావా పరమ తత్వ జను జోగీఀ। అమృతు లహెఉ జను సంతత రోగీఀ ॥ 3 ॥
జనమ రంక జను పారస పావా। అంధహి లోచన లాభు సుహావా ॥
మూక బదన జను సారద ఛాఈ। మానహుఀ సమర సూర జయ పాఈ ॥ 4 ॥

మన్మథశిల్పసౌందర్యములను పుణికిపుచ్చుకొని, సహజశోభలతో అలరారుచున్న సింహాసనములపై వధూవరులను గూర్చుండబెట్టి, సాదరముగా వారిపవిత్రపాదములను కడిగిరి. పిమ్మట విధ్యుక్తముగా వారికి ధూపదీపనైవేద్యములతో పూజాకార్యక్రమములను నిర్వర్తించిరి. రాజమాతలు వారికి హారతులెత్తి, విసనకఱ్ఱలతో వింజామరలతో విసరుచుండిరి. వారికి అమూల్యములైన ఉపాయనములను సమర్పించిరి. యోగులు బ్రహ్మానందమును పొందినట్లును, దీర్ఘరోగికి అమృతము లభించినట్లును, రాణులు మహదానంద భరితలైరి. గర్భ దరిద్రునకు స్పర్శమణి దొరికినట్లు, అంధునకు చూపు వచ్చినట్లు, మూగవానికి శారదాదేవి వలన వాగ్ధాటి లభించినట్లు, వీరునకు సంగ్రామమున విజయము లభించినట్లు- వారు మిక్కిలి ఆనందించిరి. (చౌ॥ 1-4)

దో- ఎహి సుఖ తే సత కోటి గున, పావహిఀ మాతు అనందు ।
భాఇన్హ సహిత బిఆహి ఘర, ఆఏ రఘుకులచందు ॥ 350 (క) ॥

లోక రీతి జననీం కరహీం, బర దులహిని సకుచాహీం।
మోదు బినోదు బిలోకి బడ, రాము మనహీం ముసుకాహీం॥ 350 (ఖ) ॥

రఘువంశ మణియైన శ్రీరామచంద్రుడు సోదర సహితుడై వివాహ మహోత్సవములను జరుపుకొని, అయోధ్యలో అడుగిడిన ఆ శుభసమయమున తల్లులు పై సుఖానందములకు శతకోటి రెట్లు ఆనందమును తనివిదీర అనుభవించిరి. ఆ నవవధూవరులు సిగ్గుదొంతరలో మునిగిపోవునట్లుగా రాజమాతలు తమ సంప్రదాయ వినోదములను హాస్యప్రసంగములతో నడిపించిరి. శ్రీరాముడు వారి ఆనందోత్సాహములను గమనించి, దరహాసముతో మనస్సులోనే సంతసించెను. (దో॥ 350. క,ఖ)

చౌ- దేవ పితర పూజే బిధి నీకీ। పూజీం సకల బాసనా జీ కీ॥
సబహి బంది మాగహీం బరదానా। భాఇన్హ సహిత రామ కల్యానా॥ 1 ॥
అంతరహిత సుర ఆసిష దేహీం। ముదిత మాతు అంచల భరి లేహీం॥
భూపతి బోలి బరాతీ లీన్హే। జాన బసన మని భూషన దీన్హే॥ 2 ॥
ఆయసు పాఇ రాఖి ఉర రామహి। ముదిత గఏ సబ నిజ నిజ ధామహి॥
పుర నర నారి సకల పహిరాఏ। ఘర ఘర బాజన లగే బధాఏ॥ 3 ॥
జాచక జన జాచహీం జోఇ జోఈ। ప్రముదిత రాఉ దేహీం సోఇ సోఈ॥
సేవక సకల బజనిఆ నానా। పూరన కిఏ దాన సనమానా॥ 4 ॥

తమ మనోరథములన్నియును నెఱవేరినవని రాణులు దేవతలను పితరులను పూజించిరి. శ్రీరామునకును, తక్కిన రాకుమారులకును శుభములు కలుగునట్లుగా నమస్కరించుచు వారిని వరములను గోరిరి. అదృశ్య రూపములతో దేవతలు వారికి ఆకసమునుండియే ఆశీస్సులను పలికిరి. వారు అమితానందముతో తమచీరకొంగులుపట్టి ఆశీస్సులను గ్రహించిరి. పెండ్లికి వచ్చినవారికి అందఱికిని మహారాజు వాహనములను, వస్త్రములను, ఆభరణములను, మణులను కానుకలుగా సమర్పించెను. వారు రాజాజ్ఞను గైకొని, ఆనందముతో తమతమఇండ్లకు చేరిరి. నగరములోని స్త్రీ పురుషులందఱికిని మహారాజు ఆభరణములను నూతన వస్త్రములను పంచెను. ఇంటింటా మంగళ వాద్యములు మ్రోగెను. పాత్రులైనఅర్థులకు కోరినవస్తువులనెల్ల దానము చేసెను. సేవకులకును, మేళములవారికిని, తదితరులకును తృప్తికరముగా బహుమతులను పంచెను. (చౌ॥ 1-4)

దో- దేహీం అసీస జోహారి సబ, గావహీం గున గన గాథ।
తబ గుర భూసుర సహిత గృహీం, గవను కీన్హ నరనాథ॥ 351 ॥

వారందఱును ఆశీర్వదించుచు నమస్కరించి, దశరథుని కొనియాడుచు వెళ్లిరి. పిదప రాజు గురువుగారితోడను, ఇతరబ్రాహ్మణులతోడను కలిసి, రాజభవనమున ప్రవేశించెను. (దో॥ 351)

చౌ- జో బసిష్ట అనుసాసన దీన్హీ। లోక బేద బిధి సాదర కీన్హీ॥
భూసుర భీర దేఖి సబ రానీ। సాదర ఉఠీం భాగ్య బడ జానీ॥ 1 ॥

దేఖి మనోహర చారిఉ జోరీం। సారద ఉపమా సకల ఢంఢోరీం ॥
దేత న బనహిం నిపట లఘు లాగీం। ఎకటక రహీం రూప అనురాగీం ॥ 4 ॥

వారు వరుసగా హారతులను ఇచ్చిరి. వారిప్రేమాతిరేకస్థితిని ఎవ్వరును వర్ణింపజాలరు. నానా విధములైన ఆభరణములను, వస్త్రములను, రత్నములను ఆ శుభసమయమున కానుకలుగా సమర్పించిరి. నవవధువులతోగూడి వచ్చుచున్న తమ నలుగురు పుత్రులను జూచి, రాజమాతలు పరమానంద భరితలైరి. శ్రీ సీతారాములను తనివిదీర జూచి, వారు తమజన్మలు ధన్యమైనట్లు భావించిరి. సఖులు మాటిమాటికి సీతాదేవిని అదే పనిగా దర్శించుచు తమపుణ్య విశేషమును కొనియాడుచు గానము చేసిరి. దేవతలు ప్రతి క్షణము పూలవర్షములతో, నాట్యములతో, మధురగానములతో తమభక్తి ప్రపత్తులను ప్రకటించు కొనుచుండిరి. ఆ నాలుగుజంటలను జూచి, వాగ్దేవి వారివైభవములను వర్ణించుటకు ఉపమానములను వెదకుచుండెను. కాని ఏ ఉపమానములుగూడ వారి రూపసౌభాగ్యములతో సరిపోలకుండెను. కావున అనురక్తితో రెప్పవాల్పక వారినే చూడసాగెను. (చౌ॥ 1-4)

దో-నిగమ నీతి కుల రీతి కరి, అరఘ పాంవడే దేత।
బధున్హ సహిత సుత పరిఛి సబ, చలీం లవాఇ నికేత ॥ 349 ॥

వేదమార్గవిధానములు, వంశసంప్రదాయములు ముగిసినపిమ్మట రాజమాతలు ఆ నవ వధూవరులకు హారతులను, అర్ఘ్యములను ఇచ్చి, నూతన వస్త్రములపై నడిపించుచు ప్రాసాదములోనికి గొనివచ్చిరి. (దో॥ 349)

చౌ-చారి సింఘాసన సహజ సుహాఏ। జను మనోజ నిజ హాథ బనాఏ ॥
తిన్హ పర కుంఅరి కుంఅర బైఠారే। సాదర పాయ పునీత పఖారే ॥ 1 ॥
ధూప దీప నైబేద బేద బిధి। పూజే బర దులహిని మంగలనిధి ॥
బారహిం బార ఆరతీ కరహీం। బ్యజన చారు చామర సిర ఢరహీం ॥ 2 ॥
బస్తు అనేక నిఛావరి హోహీం। భరీం ప్రమోద మాతు సబ సోహీం ॥
పావా పరమ తత్వ జను జోగీం। అమృతు లహెఉ జను సంతత రోగీం ॥ 3 ॥
జనమ రంక జను పారస పావా। అంధహి లోచన లాభు సుహావా ॥
మూక బదన జను సారద ఛాఈ। మానహుం సమర సూర జయ పాఈ ॥ 4 ॥

మన్మథశిల్పసౌందర్యములను పుణికిపుచ్చుకొని, సహజశోభలతో అలరారుచున్న సింహాసనములపై వధూవరులను గూర్చుండబెట్టి, సాదరముగా వారిపవిత్రపాదములను కడిగిరి. పిమ్మట విధ్యుక్తముగా వారికి ధూపదీపనైవేద్యములతో పూజాకార్యక్రమములను నిర్వర్తించిరి. రాజమాతలు వారకి హారతులెత్తి, విసనకఱ్ఱలతో వింజామరలతో విసరుచుండిరి. వారికి అమూల్యములైన ఉపాయనములను సమర్పించిరి. యోగులు బ్రహ్మానందమును పొందినట్లును, దీర్ఘరోగికి అమృతము అబ్బినట్లును, రాణులు మహదానంద భరితలైరి. గర్భ దరిద్రునకు స్పర్శమణి దొరికినట్లు, అంధునకు చూపు వచ్చినట్లు, మూగవానికి శారదాదేవి వలన వాగ్ధాటి అబ్బినట్లు, వీరునకు సంగ్రామమున విజయము లభించినట్లు- వారు మిక్కిలి ఆనందించిరి. (చౌ॥ 1-4)

దో- ఎహి సుఖ తే సత కోటి గున, పావహిం మాతు అనందు।
భాఇన్హ సహిత బిఆహి ఘర, ఆఏ రఘుకులచందు ॥ 350 (క) ॥

లోక రీతి జననీం కరహీం, బర దులహిని సకుచాహీం ।
మోదు బినోదు బిలోకి బడ, రాము మనహీం ముసుకాహీం ॥ 350 (ఖ) ॥

రఘువంశ మణియైన శ్రీరామచంద్రుడు సోదర సహితుడై వివాహ మహోత్సవములను జరుపుకొని, అయోధ్యలో అడుగిడిన ఆ శుభసమయమున తల్లులు పై సుఖానందములకు శతకోటి రెట్లు ఆనందమును తనివిదీర అనుభవించిరి. ఆ నవవధూవరులు సిగ్గుదొంతరలో మునిగిపోవునట్లుగా రాజమాతలు తమ సంప్రదాయ వినోదములను హాస్యప్రసంగములతో నడిపించిరి. శ్రీరాముడు వారి ఆనందోత్సాహములను గమనించి, దరహాసముతో మనస్సులోనే సంతసించెను. (దో॥ 350. క,ఖ)

చౌ- దేవ పితర పూజే బిధి నీకీ । పూజీం సకల బాసనా జీ కీ ॥
సబహి బంది మాగహీం బరదానా । భాఇన్హ సహిత రామ కల్యానా ॥ 1 ॥
అంతరహిత సుర ఆసిష దేహీం । ముదిత మాతు అంచల భరి లేహీం ॥
భూపతి బోలి బరాతీ లీన్హే । జాన బసన మని భూషన దీన్హే ॥ 2 ॥
ఆయసు పాఇ రాఖి ఉర రామహి । ముదిత గఏ సబ నిజ నిజ ధామహి ॥
పుర నర నారి సకల పహిరాఏ । ఘర ఘర బాజన లగే బధాఏ ॥ 3 ॥
జాచక జన జాచహీం జోఇ జోఈ । ప్రముదిత రాఉ దేహీం సోఇ సోఈ ॥
సేవక సకల బజనిఆ నానా । పూరన కిఏ దాన సనమానా ॥ 4 ॥

తమ మనోరథములన్నియును నెఱవేరినవని రాణులు దేవతలను పితరులను పూజించిరి. శ్రీరామునకును, తక్కిన రాకుమారులకును శుభములు కలుగునట్లుగా నమస్కరించుచు వారిని వరములను గోరిరి. అదృశ్య రూపములతో దేవతలు వారికి ఆకసమునుండియే ఆశీస్సులను పలికిరి. వారు అమితానందముతో తమచీరకొంగులుపట్టి ఆశీస్సులను గ్రహించిరి. పెండ్లికి వచ్చినవారికి అందఱికిని మహారాజు వాహనములను, వస్త్రములను, ఆభరణములను, మణులను కానుకలుగా సమర్పించెను. వారు రాజాజ్ఞను గైకొని, ఆనందముతో తమతమఇండ్లకు చేరిరి. నగరములోని స్త్రీ పురుషులందఱికిని మహారాజు ఆభరణములను నూతన వస్త్రములను పంచెను. ఇంటింటా మంగళ వాద్యములు మ్రోగెను. పాత్రులైనఅర్థులకు కోరినవస్తువులనెల్ల దానము చేసెను. సేవకులకును, మేళములవారికిని, తదితరులకును తృప్తికరముగా బహుమతులను పంచెను. (చౌ॥ 1-4)

దో- దేహీం అసీస జోహారి సబ, గావహీం గున గన గాథ ।
తబ గుర భూసుర సహిత గృహం, గవను కీన్హ నరనాథ ॥ 351 ॥

వారందఱును ఆశీర్వదించుచు నమస్కరించి, దశరథుని కొనియాడుచు వెళ్లిరి. పిదప రాజు గురువుగారితోడను, ఇతరబ్రాహ్మణులతోడను కలిసి, రాజభవనమున ప్రవేశించెను. (దో॥ 351)

చౌ- జో బసిష్ట అనుసాసన దీన్హీ । లోక బేద బిధి సాదర కీన్హీ ॥
భూసుర భీర దేఖి సబ రానీ । సాదర ఉఠీం భాగ్య బడ జానీ ॥ 1 ॥

పాయ పఖారి సకల అన్హవాఏ। పూజి భలీ బిధి భూప జెవాఁఏ ॥
ఆదర దాన ప్రేమ పరిపోషే। దేత అసీస చలే మన తోషే ॥ 2 ॥
బహు బిధి కీన్హి గాధిసుత పూజా। నాథ మోహి సమ ధన్య న దూజా ॥
కీన్హి ప్రసంసా భూపతి భూరీ। రానిన్హ సహిత లీన్హి పగ ధూరీ ॥ 3 ॥
భీతర భవన దీన్హ బర బాసూ। మన జోగవత రహ నృపు రనివాసూ ॥
పూజే గుర పద కమల బహోరీ। కీన్హి బినయ ఉర ప్రీతి న థోరీ ॥ 4 ॥

వసిష్ఠుని ఆదేశానుసారము రాజు లోకాచారములను, వైదికవిధులను చక్కగా ఆచరించెను. రాణులు బ్రాహ్మణబృందములను జూచి, తమభాగ్యములను తలచుకొనుచు వారిని సాదరముగా ఆహ్వానించిరి. రాజు వారిపాదములను కడిగి, స్నానములు చేయించి, పూజించి, భోజనాదికములను జరిపించెను. వారి ప్రేమాదరములకును, దానములకును తృప్తి చెందిన విప్రోత్తములు వారిని ఆశీర్వదించి, తమ గృహములకు అరిగిరి. దశరథమహారాజు గాధిసుతుడైన విశ్వామిత్రునకు అనేకవిధములగు పూజలొనర్చి "మునీశ్వరా! నేను మిక్కిలి ధన్యుడను" అని పలికెను. అతడు మునిని శ్లాఘించుచు ఆయన పాదధూళిని తనశిరమున దాల్చెను. రాణులుగూడ ఆ పాదధూళిని తమ శిరస్సులపై దాల్చిరి. ఆ మహర్షికి రాజభవనమున అందఱు సేవలు చేయుటకు అనుగుణముగా రాజు చక్కనినివాసవసతిని ఏర్పఱచెను. రాజు మిక్కిలి వినయముతో భక్తితో వసిష్ఠుని పూజించెను. (చౌ॥ 1-4)

దో- బధున్హ సమేత కుమార సబ, రానిన్హ సహిత మహీసు ।
పుని పుని బందత గుర చరన, దేత అసీస మునీసు ॥ 352 ॥

రాజకుమారులు, నవవధువులు, దశరథుడు, రాణులు గురువుగారి పాదములకు పదే పదే ప్రణమిల్లిరి. వసిష్ఠ మహాముని వారిని ఆశీర్వదించెను. (దో॥ 352)

చౌ- బినయ కీన్హి ఉర అతి అనురాగేఁ। సుత సంపదా రాఖి సబ ఆగేఁ ॥
నేగు మాగి మునినాయక లీన్హా। ఆసిరబాదు బహుత బిధి దీన్హా ॥ 1 ॥
ఉర ధరి రామహి సీయ సమేతా। హరషి కీన్హ గుర గవను నికేతా ॥
బిప్రబధూ సబ భూప బోలాఈఁ। చైల చారు భూషన పహిరాఈఁ ॥ 2 ॥
బహురి బోలాఇ సుఆసిని లీన్హీఁ। రుచి బిచారి పహిరావని దీన్హీఁ ॥
నేగీ నేగ జోగ సబ లేహీఁ। రుచి అనురూప భూపమని దేహీఁ ॥ 3 ॥
ప్రియ పాహునే పూజ్య జే జానే। భూపతి భలీ భాఁతి సనమానే ॥
దేవ దేఖి రఘుబీర బిబాహూ। బరషి ప్రసూన ప్రసంసి ఉఛాహూ ॥ 4 ॥

దశరథుడు తనకుమారులతోగూడి, అత్యంతభక్తిప్రపత్తులతో తనసంపదను వసిష్ఠుని ముందుంచి, స్వీకరింపుడని ప్రార్థించెను. కాని ఆ మహాముని సంప్రదాయానుసారము పురోహితునిగా పొందదగిన కానుకలనుమాత్రము స్వీకరించి, నిండుమనస్సుతో వారిని ఆశీర్వదించెను. పిమ్మట సీతారాముల దివ్యరూపములను తనహృదయమున నిలుపుకొని, వసిష్ఠుడు ప్రసన్నచిత్తుడై తన నివాసమునకు వెళ్లెను. రాజు బ్రాహ్మణస్త్రీలందరికిని

వస్త్రాభరణములను కానుకలుగా ఇచ్చెను. నగరములోని ముత్తైదువలందఱికిని వారికిష్టములైన వస్త్రములను బహూకరించెను. శుభసమయములకు తగినట్లుగా అందఱికిని బహుమతులనుపంచెను. తనకు ప్రేమాస్పదులు, పూజ్యులు ఐన అతిథులందఱిని దశరథుడు సన్మానించెను. శ్రీరామునివివాహమహోత్సవమును జూచి, దేవతలందఱును సంతసించి, పుష్పములను వర్షించిరి. (చౌ॥ 1-4)

దో- చలే నిసాన బజాఇ సుర, నిజ నిజ పుర సుఖ పాఇ ।
కహత పరసపర రామ జసు, ప్రేమ న హృదయఁ సమాఇ ॥ 353 ॥

దుందుభులను మ్రోగించుచు దేవతలు శ్రీరామునిగుణవైభవములను పరస్పరము తెలుపు కొనుచు, వారిని కీర్తించుచు తమలోకములకు వెళ్లిరి. శ్రీరామునియెడలగలప్రేమతో వారి హృదయములు నిండి పోయెను. (దో॥ 353)

చౌ- సబ బిధి సబహి సమది నరనాహూ । రహా హృదయఁ భరి పూరి ఉఛాహూ ॥
జహఁ రనివాసు తహాఁ పగు ధారే । సహిత బహూటిన్హ కుఅఁర నిహారే ॥ 1 ॥
లిఏ గోద కరి మోద సమేతా । కో కహి సకఇ భయఉ సుఖు జేతా ॥
బధూ సప్రేమ గోద బైఠారీఁ । బార బార హియఁ హరషి దులారీఁ ॥ 2 ॥
దేఖి సమాజు ముదిత రనివాసూ । సబ కేఁ ఉర అనంద కియో బాసూ ॥
కహేఉ భూప జిమి భయఉ బిబాహూ । సుని సుని హరషు హోత సబ కాహూ ॥ 3 ॥
జనక రాజ గున సీలు బడాఈ । ప్రీతి రీతి సంపదా సుహాఈ ॥
బహుబిధి భూప భాట జిమి బరనీ । రానీఁ సబ ప్రముదిత సుని కరనీ ॥ 4 ॥

అందఱికిని అన్నివిధముల సాదరముగా బహుమాన సత్కారములను జరిపి, వారిని ప్రసన్నులుగా జేసిన పిదప దశరథుడు హర్షోల్లసితహృదయుడై రాణివాసమునకు చేరెను. అచట రాజకుమారులను వారివధువులను జూచెను. కుమారులను తనఒడిలో కూర్చుండబెట్టుకొని, అపరిమితానందమును అనుభవించెను. వధువులను వాత్సల్యముతో తన యొడిలో కూర్చుండబెట్టుకొని వారిని లాలించెను. ఈ దృశ్యమును గాంచి, రాణివాసమువారు ఎనలేని ఆనందమును అనుభవించిరి. వివాహములు జరిగిన తీరును రాణులకు రాజు వివరించిచెప్పెను. అది విని అందఱును సంతసించిరి. జనకుని గుణశీలస్వభావములను, ఆయన ఔన్నత్యమును, ప్రేమాభిమానములను సంపదలను గూర్చి భట్రాజువలెవర్ణించి కొనియాడెను. జనకుని ఆదరసత్కారములను సంపూర్ణముగా విని, రాణివాస స్త్రీలు మిక్కిలి సంతసించిరి. (చౌ॥ 1-4)

దో- సుతన్హ సమేత నహాఇ నృప, బోలి బిప్ర గుర గ్యాతి ।
భోజన కీన్హ అనేక బిధి, ఘరీ పంచ గఇ రాతి ॥ 354 ॥

రాజు తనపుత్రులతోగూడ స్నానాదుల నొనర్చి, బ్రాహ్మణులను, గురువుగారిని కుటుంబ సభ్యులను పిలిచి, విందు భోజనములకు ఏర్పాట్లు చేయించెను. ఈ విధముగా రాత్రి ఐదు గడియలు గడిచెను. (దో॥ 354)

పాయ పఖారి సకల అన్హవాఏ। పూజి భలీ బిధి భూప జెవాఏ ॥
ఆదర దాన ప్రేమ పరిపోషే। దేత అసీస చలే మన తోషే ॥ 2 ॥
బహు బిధి కీన్హి గాధిసుత పూజా । నాథ మోహి సమ ధన్య న దూజా ॥
కీన్హి ప్రసంసా భూపతి భూరీ। రానిన్హ సహిత లీన్హి పగ ధూరీ ॥ 3 ॥
భీతర భవన దీన్హ బర బాసూ। మన జొగవత రహ నృపు రనివాసూ ॥
పూజే గుర పద కమల బహోరీ। కీన్హి బినయ ఉర ప్రీతి న థోరీ ॥ 4 ॥

వసిష్ఠుని ఆదేశానుసారము రాజు లోకాచారములను, వైదికవిధులను చక్కగా ఆచరించెను. రాణులు బ్రాహ్మణబృందములను జూచి, తమభాగ్యములను తలచుకొనుచు వారిని సాదరముగా ఆహ్వానించిరి. రాజు వారిపాదములను కడిగి, స్నానములు చేయించి, పూజించి, భోజనాదికములను జరిపించెను. వారి ప్రేమాదరములకును, దానములకును తృప్తి చెందిన విప్రోత్తములు వారిని ఆశీర్వదించి, తమ గృహములకు అరిగిరి. దశరథమహారాజు గాధిసుతుడైన విశ్వామిత్రునకు అనేకవిధములగు పూజలొనర్చి "మునీశ్వరా! నేను మిక్కిలి ధన్యుడను" అని పలికెను. అతడు మునిని శ్లాఘించుచు ఆయన పాదధూళిని తనశిరమున దాల్చెను. రాణులుగూడ ఆ పాదధూళిని తమ శిరస్సులపై దాల్చిరి. ఆ మహర్షికి రాజభవనమున అందఱు సేవలు చేయుటకు అనుగుణముగా రాజు చక్కనినివాసవసతిని ఏర్పఱచెను. రాజు మిక్కిలి వినయముతో భక్తితో వసిష్ఠుని పూజించెను. (చౌ॥ 1-4)

దో- బధున్హ సమేత కుమార సబ, రానిన్హ సహిత మహీసు ।
పుని పుని బందత గుర చరన, దేత అసీస మునీసు ॥ 352 ॥

రాజకుమారులు, నవవధువులు, దశరథుడు, రాణులు గురువుగారి పాదములకు పదే పదే ప్రణమిల్లిరి. వసిష్ఠ మహాముని వారిని ఆశీర్వదించెను. (దో॥ 352)

చౌ- బినయ కీన్హి ఉర అతి అనురాగేం। సుత సంపదా రాఖి సబ ఆగేం ॥
నేగు మాగి మునినాయక లీన్హా। ఆసిరబాదు బహుత బిధి దీన్హా ॥ 1 ॥
ఉర ధరి రామహి సీయ సమేతా। హరషి కీన్హ గుర గవను నికేతా ॥
బిప్రబధూ సబ భూప బోలాఈం। చైల చారు భూషన పహిరాఈం ॥ 2 ॥
బహురి బోలాఇ సుఆసిని లీన్హీం। రుచి బిచారి పహిరావని దీన్హీం ॥
నేగీ నేగ జోగ సబ లేహీం। రుచి అనురూప భూపమని దేహీం ॥ 3 ॥
ప్రియ పాహునే పూజ్య జే జానే। భూపతి భలీ భాంతి సనమానే ॥
దేవ దేఖి రఘుబీర బిబాహూ। బరషి ప్రసూన ప్రసంసి ఉఛాహూ ॥ 4 ॥

దశరథుడు తనకుమారులతోగూడి, అత్యంతభక్తిప్రపత్తులతో తనసంపదను వసిష్ఠుని ముందుంచి, స్వీకరింపుడని ప్రార్థించెను. కాని ఆ మహాముని సంప్రదాయానుసారము పురోహితునిగా పొందదగిన కానుకలనుమాత్రము స్వీకరించి, నిండుమనస్సుతో వారిని ఆశీర్వదించెను. పిమ్మట సీతారాముల దివ్యరూపములను తనహృదయమున నిలుపుకొని, వసిష్ఠుడు ప్రసన్నచిత్తుడై తన నివాసమునకు వెళ్లెను. రాజు బ్రాహ్మణస్త్రీలందఱికిని

వస్త్రాభరణములను కానుకలుగా ఇచ్చెను. నగరములోని ముత్తైదువలందఱికిని వారికిష్టములైన వస్త్రములను బహూకరించెను. శుభసమయములకు తగినట్లుగా అందఱికిని బహుమతులనుపంచెను. తనకు ప్రేమాస్పదులు, పూజ్యులు ఐన అతిథులందఱిని దశరథుడు సన్మానించెను. శ్రీరామునివివాహమహోత్సవమును జూచి, దేవతలందఱును సంతసించి, పుష్పములను వర్షించిరి. (చౌ॥ 1-4)

దో- చలే నిసాన బజాఇ సుర, నిజ నిజ పుర సుఖ పాఇ ।
కహత పరసపర రామ జసు, ప్రేమ న హృదయఁ సమాఇ ॥ 353 ॥

దుందుభులను మ్రోగించుచు దేవతలు శ్రీరామునిగుణవైభవములను పరస్పరము తెలుపు కొనుచు, వారిని కీర్తించుచు తమలోకములకు వెళ్లిరి. శ్రీరామునియెడలగలప్రేమతో వారి హృదయములు నిండి పోయెను. (దో॥ 353)

చౌ- సబ బిధి సబహి సమది నరనాహూ । రహా హృదయఁ భరి పూరి ఉఛాహూ ॥
జహఁ రనివాసు తహాఁ పగు ధారే । సహిత బహూటిన్హ కుఅఁర నిహారే ॥ 1 ॥
లిఏ గోద కరి మోద సమేతా । కో కహి సకఇ భయఉ సుఖు జేతా ॥
బధూ సప్రేమ గోద బైఠారీఁ । బార బార హియఁ హరషి దులారీఁ ॥ 2 ॥
దేఖి సమాజు ముదిత రనివాసూ । సబ కేఁ ఉర అనంద కియో బాసూ ॥
కహేఉ భూప జిమి భయఉ బిబాహూ । సుని సుని హరషు హోత సబ కాహూ ॥ 3 ॥
జనక రాజ గున సీలు బడాఈ । ప్రీతి రీతి సంపదా సుహాఈ ॥
బహుబిధి భూప భాట జిమి బరనీ । రానీఁ సబ ప్రముదిత సుని కరనీ ॥ 4 ॥

అందఱికిని అన్నివిధముల సాదరముగా బహుమాన సత్కారములను జరిపి, వారిని ప్రసన్నులుగా జేసిన పిదప దశరథుడు హర్షోల్లసితహృదయుడై రాణివాసమునకు చేరెను. అచట రాజకుమారులను వారివధువులను జూచెను. కుమారులను తనఒడిలో కూర్చుండబెట్టుకొని, అపరిమితానందమును అనుభవించెను. వధువులను వాత్సల్యముతో తన యొడిలో కూర్చుండబెట్టుకొని వారిని లాలించెను. ఈ దృశ్యమును గాంచి, రాణివాసమువారు ఎనలేని ఆనందమును అనుభవించిరి. వివాహములు జరిగిన తీరును రాణులకు రాజు వివరించిచెప్పెను. అది విని అందఱును సంతసించిరి. జనకుని గుణశీలస్వభావములను, ఆయన ఔన్నత్యమును, ప్రేమాభిమానములను సంపదలను గూర్చి భట్రాజువలెవర్ణించి కొనియాడెను. జనకుని ఆదరసత్కారములను సంపూర్ణముగా విని, రాణివాస స్త్రీలు మిక్కిలి సంతసించిరి. (చౌ॥ 1-4)

దో- సుతన్హ సమేత నహాఇ నృప, బోలి బిప్ర గుర గ్యాతి ।
భోజన కీన్హ అనేక బిధి, ఘరీ పంచ గఇ రాతి ॥ 354 ॥

రాజు తనపుత్రులతోగూడ స్నానాదుల నొనర్చి, బ్రాహ్మణులను, గురువుగారిని కుటుంబ సభ్యులను పిలిచి, విందు భోజనములకు ఏర్పాట్లు చేయించెను. ఈ విధముగా రాత్రి ఐదు గడియలు గడిచెను. (దో॥ 354)

చౌ- మంగలగాన కరహిఀ బర భామిని । భై సుఖమూల మనోహర జామిని ॥
అఀచఇ పాన సబ కాహూఀ పాఏ । స్రగ సుగంధ భూషిత ఛబి ఛాఏ ॥ 1 ॥
రామహి దేఖి రజాయసు పాఈ । నిజ నిజ భవన చలే సిర నాఈ ॥
ప్రేము ప్రమోదు బినోదు బడాఈ । సమఉ సమాజు మనోహరతాఈ ॥ 2 ॥
కహి న సకహిఀ సత సారద సేసూ । బేద బిరంచి మహేస గనేసూ ॥
సో మైఀ కహౌఀ కవన బిధి బరనీ । భూమినాగు సిర ధరఇ కి ధరనీ ॥ 3 ॥
నృప సబ భాఀతి సబహి సనమానీ । కహి మృదు బచన బొలాఈఀ రానీ ॥
బధూ లరికనీఀ పర ఘర ఆఈఀ । రాఖేహు నయన పలక కీ నాఈఀ ॥ 4 ॥

సౌభాగ్యవతులైన సుందరీమణులు మంగళగీతములను పాడుచుండిరి. ఆ రాత్రియంతయు సుఖసంతోషములతో గడిచెను. ఆచమనానంతరము రాజు, ఆయన పరివారము తాంబూలచర్వణముల గావించిరి. వారు సుగంధపుష్పమాలాలంకృతులైరి. అతిథులు శ్రీరామచంద్రుని తనివిదీర చూచి, నమస్కరించి, సెలవుగైకొని తమ నివాసములకు ఏగిరి. అప్పటి ప్రేమానందములు, వినోదములు, మహత్త్వము, సంపదలు, సౌందర్యములను వర్ణించుటకు వందల కొలది సరస్వతులకుగాని, శేషులకు గాని, వేదములకుగాని, బ్రహ్మమహేశ్వరులకు గాని, శ్రీ గణేశునకు గాని సాధ్యముగాదు- ఇక నేనెట్లు వర్ణింపగలను? ఒక చిన్నపాము సమస్తభూమిభారమును మోయగలదా? అందఱిని అన్ని విధముల ఆదరించిన పిదప రాజు తనరాణులను బిల్చి, ఇట్లు చెప్పెను. "వధువులు చిఱుప్రాయముల వారు. పుట్టింటి నుండి వేఱే ఇంటికి వచ్చిరి. వారిని కంటికి రెప్పలవలె కాపాడుకొనవలయును." (చౌ॥ 1-4)

దో- లరికా శ్రమిత ఉనీద బస, సయన కరావహు జాఇ ।
అస కహి గే బిశ్రామగృహఀ, రామ చరన చితు లాఇ ॥ 355 ॥

"బాలురు అలిసిపోయిరి. వారిని నిద్ర ఆవహించు చున్నట్లున్నది. వారిని నిద్రబుచ్చుడు." అని పలికి, రాజు తనశయనాగారమునకు బోయెను. అతడు శ్రీరామునే ధ్యానించు చుండెను. (దో॥ 355)

చౌ- భూప బచన సుని సహజ సుహాఏ । జరిత కనక మని పలఀగ డసాఏ ॥
సుభగ సురభి పయ ఫేన సమానా । కోమల కలిత సుపేతీఀ నానా ॥ 1 ॥
ఉపబరహన బర బరని న జాహీఀ । స్రగ సుగంధ మనిమందిర మాహీఀ ॥
రతనదీప సుఠి చారు చందోవా । కహత న బనఇ జాన జెహిఀ జోవా ॥ 2 ॥
సేజ రుచిర రచి రాము ఉఠాఏ । ప్రేమ సమేత పలంగ పౌఢాఏ ॥
అగ్యా పుని పుని భాఇన్హ దీన్హీ । నిజ నిజ సేజ సయన తిన్హ కీన్హీ ॥ 3 ॥
దేఖి స్యామ మృదు మంజుల గాతా । కహహిఀ సప్రేమ బచన సబ మాతా ॥
మారగ జాత భయావని భారీ । కెహి బిధి తాత తాడకా మారీ ॥ 4 ॥

సహజ మధురములైన రాజుపలుకులను విని, రాణులు మణిఖచితములైన బంగారు మంచములపై పరుపులను, వాటిపై పాలనురుగువంటి తెల్లనివస్త్రములను, మనోజ్ఞములైన మెత్తలను ఏర్పాటు చేయించిరి.

మణిమయభవనములను పూలమాలలతో, సుగంధద్రవ్యములతో గుబాళింపజేసిరి. రత్నకాంతులదీపములను, వాటిపైగల గుమ్మటములశోభలను వర్ణింపనలవిగాదు. చూచినవారికే వాటిసౌందర్యము గ్రాహ్యమగును. తల్లులు పరుపులను అలంకరింపజేసిరి. శ్రీరాముని శయనింపజేసిరి. రాముని అనుమతితో సోదరులు తమతమపాన్పులపై శయనించిరి. అంతట రాజమాతలు ఆ శ్యామసుందరునితో ఇట్లనిరి. "నాయనా! అత్యంత భయంకరమైన తాటకను త్రోవలో నీవెట్లు చంపితివి? (చౌ॥ 1-4)

దో- ఘోర నిసాచర బికట భట, సమర గనహిఁ నహిఁ కాహు ।
మారే సహిత సహాయ కిమి, ఖల మారీచ సుబాహు ॥ 356 ॥

మారీచసుబాహువులనెడి క్రూరరాక్షసులను, వారి బలములతో పాటు ఎట్లు చంపగలిగితివి? వారు వికట యోధులు, యుద్ధపటిమగలవారు. (దో॥ 356)

చౌ- ముని ప్రసాద బలి తాత తుమ్హారీ। ఈస అనేక కరవరేఁ టారీ ॥
మఖ రఖవారీ కరి దుహుఁ భాఈఁ । గురు ప్రసాద సబ బిద్యా పాఈఁ ॥ 1 ॥
మునితియ తరీ లగత పగ ధూరీ । కీరతి రహీ భువన భరి పూరీ ॥
కమఠ పీఠి పబి కూట కఠోరా । నృప సమాజ మహుఁ సివధను తోరా ॥ 2 ॥
బిస్వ బిజయ జసు జానకి పాఈ । ఆఏ భవన బ్యాహి సబ భాఈ ॥
సకల అమానుష కరమ తుమ్హారే । కేవల కౌసిక కృపాఁ సుధారే ॥ 3 ॥
ఆజు సుఫల జగ జనము హమారా । దేఖి తాత బిధుబదన తుమ్హారా ॥
జే దిన గఏ తుమ్హహి బిను దేఖేఁ । తే బిరంచి జని పారహిఁ లేఖేఁ ॥ 4 ॥

నాయనా! విశ్వామిత్రునికృపవలననే పరమేశ్వరుడు నిన్ను అనేక- ఆపదల నుండి కాపాడెను. ఇది మా పరమవిశ్వాసము. ఆయన ఆశీర్వాదముతో సకల విద్యలను నేర్చి, ఆయాగసంరక్షణము గావించితివి. నీ చరణధూళిసోకగనే అహల్య ముక్తిని పొందెను. నీకీర్తి విశ్వమంతయును వ్యాపించినది. మహాకూర్మము వీపువలె, వజ్రమువలె, పర్వతశిఖరమువలె కఠినాతికఠినమైన శివధనుస్సును పెక్కుమంది రాజులసమక్షమున నిండుసభలో నీవు విరిచితివి. విశ్వవిజేతవని కీర్తిగాంచితివి. జానకిని చేపట్టితివి. సోదరులవివాహములనుగూడ జరిపించి, వారితోగూడి ఇంటికి వచ్చితివి. నీ ఘనకార్యములన్నియును అలౌకికములు. మానవాతీతములు. విశ్వామిత్రునికృపవలననే ఇవి సాధ్యములైనవి. నాయనా! పూర్ణచంద్రునిబోలు నీ ముఖశోభలను జూచి మా జన్మలు ధన్యములైనవని భావించుచున్నాము. నిన్ను చూడని దినములను మాఆయువులో లెక్కింపరాదని విధాతను వేడుకొనుచున్నాము. (చౌ॥ 1-4)

దో- రామ ప్రతోషీఁ మాతు సబ, కహి బినీత బర బైన ।
సుమిరి సంభు గుర బిప్ర పద, కిఏ నీదబస నైన ॥ 357 ॥

శ్రీరాముడు మిక్కిలివినయముతో మధురవచనములను పలికి, తల్లులకు సంతృప్తి గూర్చెను. పరమశివుని, గురుదేవుని, బ్రాహ్మణోత్తముల పాదములను స్మరించుచు నిదురించెను. (దో॥ 357)

చౌ- నీదఉఁ బదన సోహ సుఠి లోనా। మనహుఁ సాఁఝు సరసీరుహ సోనా ॥
ఘర ఘర కరహిఁ జాగరన నారీఁ। దేహిఁ పరసపర మంగల గారీఁ ॥ 1 ॥
పురీ బిరాజతి రాజతి రజనీ। రానీఁ కహహిఁ బిలోకహు సజనీ ॥
సుందర బధున్హ సాసు లై సోఈఁ। ఫనికన్హ జను సిరమని ఉర గోఈఁ ॥ 2 ॥
ప్రాత పునీత కాల ప్రభు జాగే। అరునచూడ బర బోలన లాగే ॥
బంది మాగధన్హి గునగన గాఏ। పురజన ద్వార జోహారన ఆఏ ॥ 3 ॥
బంది బిప్ర సుర గుర పితు మాతా। పాఇ అసీస ముదిత సబ భ్రాతా ॥
జననిన్హ సాదర బదన నిహారే। భూపతి సంగ ద్వార పగు ధారే ॥ 4 ॥

నిద్రలో గూడ శ్రీరామునిముఖము సంధ్యాకాలమున సగము ముకుళించిన ఎఱ్ఱకమలము వలె శోభాయమానముగా ఉండెను. స్త్రీలు ప్రతిగృహమునందును జాగరణలు చేసిరి. వారు పరస్పరసరసాలాపములతో మంగళగీతములతో ఆ రాత్రి గడిపిరి. రాణులు "సఖులారా! ఈ రాత్రి మిక్కిలి మనోహరముగా ఉన్నది. అయోధ్యానగరము శోభాయమానమై విలసిల్లుచున్నది." అని ఒకరితోనొకరు చెప్పుకొనుచుండిరి. సర్పములు తమ శిరములపై గల మణులను హృదయములలో దాచుకొనినట్లు అత్తలు తమ కోడండ్రను చేతులతో పెనవైచుకొని నిద్రించిరి. ప్రాతఃకాలమునందు బ్రాహ్మీముహూర్తముననే శ్రీరామచంద్రుడు నిద్రనుండి మేల్కొనెను. కోళ్లు కూయసాగెను. వందిమాగధులు గుణగానము చేసిరి. పౌరులు ఆయనదర్శనమునకై ద్వారముకడ వేచియుండిరి. సోదరులు నలుగురును బ్రాహ్మణులకును, దేవతలకును, గురువులకును, మాతాపితరులకును వందనముల నాచరించి, వారి ఆశీర్వాదములను పొంది ప్రసన్నచిత్తులైరి. ఆసోదరులు తండ్రితోగూడి ప్రజలకు దర్శనమిచ్చుటకై రాజద్వారముకడకువెళ్లుచుండగా తల్లులు మిక్కిలివాత్సల్యముతో వారిముఖములను జూచి, మిగుల సంతసించిరి. (చౌ॥ 1-4)

దో- కీన్హి సౌచ సబ సహజ సుచి, సరిత పునీత నహాఇ।
ప్రాతక్రియా కరి తాత పహిఁ, ఆఏ చారిఉ భాఇ ॥ 358 ॥

సహజ పవిత్రులైన ఆ సోదరులు కాలకృత్యములను దీర్చుకొని పవిత్ర సరయూనదీ జలములలో స్నానములు చేసిరి. ప్రాతస్సంధ్యావందనమాచరించి, తండ్రి కడకు చేరిరి. (దో॥ 358)

నవాహ్నిక పారాయణము - మూడవ విరామము

చౌ- భూప బిలోకి లిఏ ఉర లాఈ। బైఠే హరషి రజాయసు పాఈ ॥
దేఖి రాము సబ సభా జుడానీ। లోచన లాభ అవధి అనుమానీ ॥ 1 ॥

పుని బసిష్ఠ ముని కౌసిక ఆఏ। సుభగ ఆసనన్హి ముని బైఠాఏ ॥
సుతన్హ సమేత పూజి పద లాగే। నిరఖి రాము దౌఉ గుర అనురాగే ॥ 2 ॥
కహహిం బసిష్ఠ ధరమ ఇతిహాసా । సునహిం మహీసు సహిత రనివాసా ॥
ముని మన అగమ గాధిసుత కరనీ। ముదిత బసిష్ఠ బిపుల బిధి బరనీ ॥ 3 ॥
బోలే బామదేఉ సబ సాంచీ। కీరతి కలిత లోక తిహుం మాచీ ॥
సుని ఆనందు భయఉ సబ కాహూ। రామ లఖన ఉర అధిక ఉఛాహూ ॥ 4 ॥

దశరథుడు వారిని చూడగానే అక్కునజేర్చుకొనెను. ఆయనఅనుజ్ఞతో వారు హర్షితులై సుఖాసీనులైరి. సభాసదులందఱును శ్రీరామచంద్రుని గాంచి, (సురరక్షకుని జూచుచూడ్కులు చూడ్కులు) అని అనుకొనుచు-తమనయనసాఫల్యములను ప్రశంసించుకొనిరి. ఇంతలో వసిష్ఠుడును, విశ్వామిత్రుడును అచటికి చేరిరి. రాజు వారిని సుఖాసీనులను గావించి, తనకుమారులతోపాటు వారికి ప్రణమిల్లెను. గురువులిద్దఱును శ్రీరాముని గాంచి హర్షోల్లసితులైరి. వసిష్ఠుడు ఇతిహాసప్రస్తావనలద్వారా పెక్కు ధర్మోపదేశములను గావించెను. రాజు తనరాణులతోగూడి, వాటిని మిక్కిలి శ్రద్ధగా వినెను. మునులకుగూడ గ్రాహ్యము గాని విశ్వామిత్రుని అద్భుతకృత్యములను వసిష్ఠుడు ఆనందముతో వర్ణించి చెప్పెను. వామదేవుడు పలికెను. "వసిష్ఠుని వచనములు అక్షరసత్యములు. విశ్వామిత్రునికీర్తి ముల్లోకముల యందును వ్యాపించినది." ఈ మాటలు విని, అందఱును ఆనందించిరి. రామలక్ష్మణులు పరమానందభరితులైరి. (చౌ॥ 1-4)

దో- మంగల మోద ఉఛాహ నిత, జాహిం దివస ఏహి భాంతి।
ఉమగీ అవధ అనంద భరి, అధిక అధిక అధికాతి ॥ 359 ॥

ఈ విధముగా ప్రతినిత్యము శుభప్రదములైన సత్కథాప్రస్తావనలతో, మోదప్రమోదములనుగూర్చు ఉత్సవములతో, దినములు గడచుచుండెను. అయోధ్యానగరము అహరహము ఆనందప్రవాహములో దినదినాభివృద్ధిగా మునిగితేలుచుండెను. (దో॥ 359)

చౌ- సుదిన సోధి కల కంకన ఛోరే। మంగల మోద బినోద న థోరే ॥
నిత నవ సుఖు సుర దేఖి సిహాహీం। అవధ జన్మ జాచహిం బిధి పాహీం ॥ 1 ॥
బిస్వామిత్రు చలన నిత చహహీం। రామ సప్రేమ బినయ బస రహహీం ॥
దిన-దిన సయగున భూపతి భాఊ। దేఖి సరాహ మహామునిరాఊ ॥ 2 ॥
మాగత బిదా రాఉ అనురాగే। సుతన్హ సమేత ఠాఢ భే ఆగే ॥
నాథ సకల సంపదా తుమ్హారీ। మైం సేవకు సమేత సుత నారీ ॥ 3 ॥
కరబ సదా లరికన్హ పర ఛోహూ। దరసను దేత రహబ ముని మోహూ ॥
అస కహి రాఉ సహిత సుత రానీ। పరేఉ చరన ముఖ ఆవ న బానీ ॥ 4 ॥

దీన్హి అసీస బిప్ర బహు భాఁతీ। చలే న ప్రీతి రీతి కహి జాతీ ॥
రాము సప్రేమ సంగ సబ భాఈ। ఆయసు పాఇ ఫిరే పహుఁచాఈ ॥ 5 ॥

ఒక శుభముహూర్తమున వధూవరుల-ఉద్వాహదీక్షాకంకణములు విడువబడెను. ఆసమయమున మంగళకరములైన ఆనందోత్సవములు కొనసాగెను. ఉత్సాహభరితములైన ఈ నిత్యనూతన వినోద కార్యక్రమములను గాంచి, దేవతలు ఈర్ష్యపడుచునే ప్రశంసల జల్లులు కురిపించిరి. తాము అయోధ్యలో జన్మించుటకు ఆ విధాతను వారు తహతహపాటుతో అర్థించిరి. విశ్వామిత్రుడు తన ఆశ్రమమునకు వెళ్లుటకై ప్రతిదినము తొందరపడుచునేయుండెను. కాని శ్రీరాముని వినమ్రప్రార్థనలకు వశుడై నిలబడి పోవుచుండెను. దినదినమునకు ఇనుమడించుచున్న రాజుగారిభక్తివిశ్వాసములకు ఆయన ముగ్ధుడగుచుండెను. ఎట్టకేలకు ఒకనాడు విశ్వామిత్రుని అభ్యర్థనను ఆలకించి, రాజు భక్తి పరవశుడై కుమారులను ముందు నిలిపి యిట్లు పలికెను. "ఓ మునిప్రవరా! ఈ సంపదయంతయు మీదే. నేను, నా భార్యా పుత్రులు మీ సేవకులమే. ఈ బాలురను అనుగ్రహింపుడు. మాకప్పుడప్పుడు మీ దర్శనభాగ్యము కలిగించుచుండుడు" అనంతరము దశరథుడు భార్యాపుత్రులతోగూడి విశ్వామిత్రునకు పాదాభివందనముల నాచరించెను. స్నేహవశమున ఆయన నోట మాటపెగలలేదు. అప్పటి వారి పరస్పర ప్రేమాదరములు వర్ణనాతీతములు. విశ్వామిత్రుడు పెక్కువిధముల వారినాశీర్వదించి, తన ఆశ్రమమునకు వెడలిపోయెను. శ్రీరాముడును, ఆయనసోదరులును కొంతదూరము విశ్వామిత్రుని అనుగమించిరి. ఆయన యాజ్ఞతో వెనుకకు మఱలిరి. (చౌ॥ 1-5)

దో- రామ రూపు భూపతి భగతి, బ్యాహు ఉఛాహు అనందు।
జాత సరాహత మనహిఁ మన, ముదిత గాధికులచందు ॥ 360 ॥

గాధివంశచంద్రుడైన విశ్వామిత్రుడు ప్రసన్నచిత్తుడై, శ్రీరాముని అలౌకికరూపమును, దశరథునిభక్తి విశ్వాసములను, నలుగురు సోదరులవివాహమహోత్సవములను, ప్రజల ఆనందోత్సాహములను మనస్సులో కొనియాడుచు వెళ్లెను. (దో॥ 360)

చౌ- బామదేవ రఘుకుల గుర గ్యానీ। బహురి గాధిసుత కథా బఖానీ ॥
సుని ముని సుజసు మనహిఁ మన రాఊ। బరనత ఆపన పున్య ప్రభాఊ ॥ 1 ॥
బహురే లోగ రజాయసు భయఊ। సుతన్హ సమేత నృపతి గృహఁ గయఊ ॥
జహఁ తహఁ రామ బ్యాహు సబు గావా। సుజసు పునీత లోక తిహుఁ ఛావా ॥ 2 ॥
ఆఏ బ్యాహి రాము ఘర జబ తేఁ। బసఇ అనంద అవధ సబ తబ తేఁ ॥
ప్రభు బిబాహఁ జస భయఉ ఉఛాహూ। సకహిఁ న బరని గిరా అహినాహూ ॥ 3 ॥
కబికుల జీవను పావన జానీ। రామ సీయ జసు మంగల ఖానీ ॥
తెహి తే మైఁ కఛు కహా బఖానీ। కరన పునీత హేతు నిజ బానీ ॥ 4 ॥

వామదేవుడు, వసిష్ఠుడు మఱల విశ్వామిత్రునికథలను వర్ణించిచెప్పసాగిరి.- మునిమహత్త్వములను విని, దశరథుడు తనభాగ్యమును కొనియాడుకొనెను. రాజాజ్ఞతో ప్రజలు తమ ఇండ్లకు చేరిరి. రాజు తనకుమారులతోపాటు అంతఃపురము లోనికేగెను. ప్రజలు ప్రతిప్రదేశమునందును శ్రీరాముని వివాహ గాథను గానము చేయుచుండిరి. ఆయన నిర్మలయశస్సు ముల్లోకములలోను వ్యాపించెను. శ్రీరాముడు సీతాదేవిని పెండ్లియాడి అయోధ్యలో అడుగిడినప్పటినుండియు అచట అన్నివిధముల ఆనందము వెల్లివిరియుచుండెను. సీతారాముల పాణిగ్రహణమహోత్సవవైభవములను వాగ్దేవిగాని, ఆదిశేషుడుగాని, మఱెవ్వరుగాని సమగ్రముగా వర్ణింపజాలరు. కల్యాణపరంపరకు నెలవైన శ్రీసీతారాములకీర్తి కవులజీవితములను ధన్యము గావించునని విశ్వసించి, నా వాణిని పవిత్రమొనర్చుకొనుటకై నేను ఆ గాథలను యథాశక్తి వర్ణించితిని. (చౌ॥ 1-4)

ఛం-నిజ గిరా పావని కరన కారన రామ జసు తులసీఀ కహ్యో ।
రఘుబీర చరిత అపార బారిధి పారు కబి కౌనేఀ లహ్యో ॥
ఉపబీత బ్యాహ ఉఛాహ మంగల సుని జె సాదర గావహీఀ ।
బైదేహి రామ ప్రసాద తే జన సర్బదా సుఖు పావహీఀ ॥

తన వాణిని పునీతమొనర్చుకొనుటకు తులసీదాసు శ్రీరామచంద్రుని కథను వర్ణించెను. కాని ఆ కథ ఒకఅపారమహావారిధి. దానిని ఎంతటిమహాకవియు దాటలేడు. శ్రీరాముని పవిత్రయజ్ఞోపవీతధారణమును, మంగళప్రదకల్యాణమహోత్సవమును భక్తి శ్రద్ధలతో వినెడివారు, గానము చేసెడివారు శ్రీజానకీరామచంద్రుల అనుగ్రహమునకు పాత్రులై, సుఖ సంపదలలో ఓలలాడుదురు. (ఛం॥)

సో- సియ రఘుబీర బిబాహు, జే సప్రేమ గావహిఀ సునహిఀ ।
తిన్హ కహుఀ సదా ఉఛాహు, మంగలాయతన రామ జసు ॥ 361 ॥

శ్రీ సీతారాములకల్యాణగాథను భక్తిశ్రద్ధలతో గానముచేయువారి, వినువారి, జీవితములు ఎల్లప్పుడును ఉత్సాహభరితములై ధన్యములగును. శ్రీరామచంద్రుని యశోవైభవగానములు శుభ సుఖనిధానములు. (సో॥ 361)

మాసపారాయణము - పన్నెండవ విరామము

ఇతి శ్రీమద్రామచరితమానసే సకలకలికలుషవిధ్వంసనే

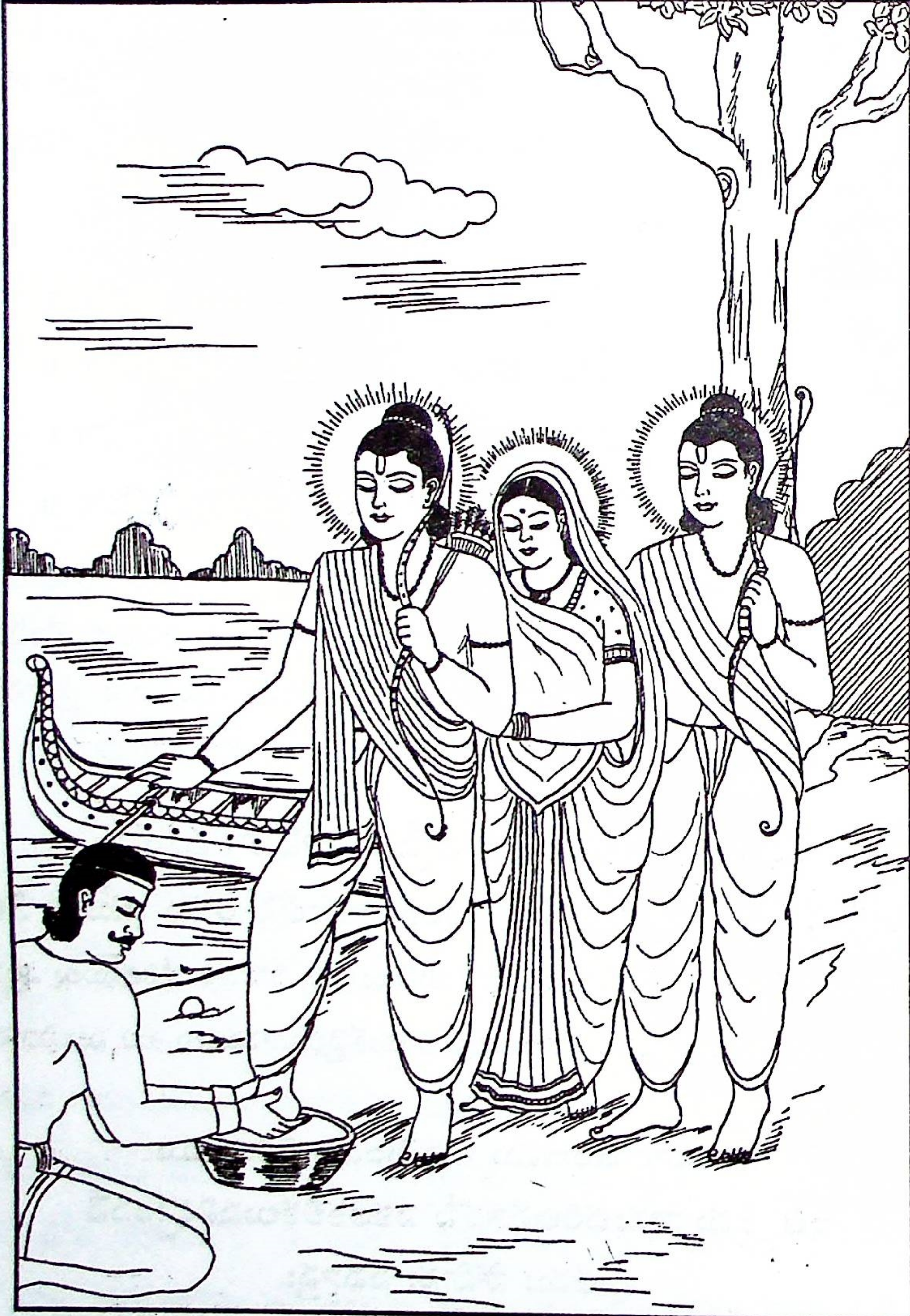
ప్రథమః సోపానః సమాప్తః

కలియుగపాపములను నశింపజేయు శ్రీరామచరితమానసమునందలి బాలకాండము

అను ప్రథమ సోపానము సమాప్తము

(బాలకాండము సమాప్తము)

Kevaṭa Ke Bhāgya

ati ānaṁda umagi anurāgā, carana saroja pakhārana lāgā.

శ్రీ గణేశాయ నమః
శ్రీజానకీవల్లభో విజయతే

శ్రీరామచరితమానసము

ద్వితీయ సోపానము

అయోధ్యాకాండము

భగవన్నుతి

శ్లో॥ యస్యాంకే చ విభాతి భూధరసుతా దేవాపగా మస్తకే
భాలే బాలవిధుర్గలే చ గరలం యస్యోరసి వ్యాలరాట్ ।
సోఽయం భూతివిభూషణః సురవరః సర్వాధిపః సర్వదా
శర్వః సర్వగతః శివః శశినిభః శ్రీశంకరః పాతు మామ్ ॥ 1 ॥

సర్వేశ్వరుడైన శంకరుని వామాంకమున గిరిరాజసుత పార్వతియు, జటాజూటమున గంగా దేవియు, ఫాలమున నెలవంకయు, గళమున గరళము, మెడలో నాగరాజు విలసిల్లుచుందురు. అతడు భస్మవిభూషితుడు. దేవతలలో శ్రేష్ఠుడు. లయకారకుడు. భక్తులపాపములను రూపుమాపువాడు, సర్వవ్యాపకుడు. కల్యాణ ప్రదుడు. చంద్రుని వలె శ్వేత కాంతులతో విరాజిల్లు చుండువాడు. అట్టి పరమేశ్వరుడు సర్వదా నన్ను రక్షించుచుండుగాక. (1)

శ్లో॥ ప్రసన్నతాం యా న గతాభిషేకతస్తథా న మమ్లే వనవాసదుఃఖతః ।
ముఖాంబుజశ్రీ రఘునందనస్య మే సదాస్తు సా మంజులమంగళప్రదా ॥ 2 ॥

రఘువంశమునకు ఆనందప్రదుడైన శ్రీరామచంద్రునియొక్క ముఖకమలశోభ రాజ్యాభిషేక వార్తను విని, పెఱుగనూలేదు, అట్లే వనవాసక్లేశములకు తఱుగనూలేదు. సర్వకాలసర్వావస్థలయందును ఒకేరీతిగావిలసిల్లు ఆయనముఖకాంతులు సర్వదా నాకు శుభములను కూర్చుగాక. (2)

శ్లో॥ నీలాంబుజశ్యామలకోమలాంగం సీతాసమారోపితవామభాగమ్ ।

పాణౌ మహాసాయకచారుచాపం నమామి రామం రఘువంశనాథమ్ ॥ 3 ॥

నీలాంబుజమువలె శ్యామలము, అతికోమలముఐన శరీరముగలవాడును, వామాంకమున సీతాదేవితో శోభిల్లుచుండువాడును, అమోఘములైన ధనుర్బాణములను చేతబట్టిన వాడును అగు రఘువంశ ప్రభువైన శ్రీరామచంద్రునకు నేను నమస్కరించుచున్నాను. (3)

దో- శ్రీగురు చరన సరోజ రజ, నిజ మను ముకురు సుధారి ।

బరనఉఁ రఘుబర బిమల జసు, జో దాయకు ఫల చారి ॥

శ్రీ గురుపాదకమలరేణువులచే నామనోదర్పణమును పవిత్రమొనర్చుకొని, ధర్మార్థ కామమోక్షఫలప్రదాయిని యగు శ్రీరామచంద్రునినిర్మలకీర్తిని వర్ణించుచున్నాను. (దోహ)

యువరాజ పట్టాభిషేక సంకల్పము

చౌ- జబ తేఁ రాము బ్యాహి ఘర ఆఏ । నిత నవ మంగల మోద బధాఏ ॥

భువన చారిదస భూధర భారీ । సుకృత మేఘ బరషహిఁ సుఖ బారీ ॥ 1 ॥

రిధి సిధి సంపతి నదీఁ సుహాఈ । ఉమగి అవధ అంబుధి కహుఁ ఆఈ ॥

మనిగన పుర నర నారి సుజాతీ । సుచి అమోల సుందర సబ భాఁతీ ॥ 2 ॥

కహి న జాఇ కఛు నగర బిభూతీ । జను ఎతనిఅ బిరంచి కరతూతీ ॥

సబ బిధి సబ పుర లోగ సుఖారీ । రామచంద ముఖ చందు నిహారీ ॥ 3 ॥

ముదిత మాతు సబ సఖీఁ సహేలీ । ఫలిత బిలోకి మనోరథ బేలీ ॥

రామ రూపు గున సీలు సుభాఊ । ప్రముదిత హోఇ దేఖి సుని రాఊ ॥ 4 ॥

శ్రీరామచంద్రుడు వివాహితుడై ఇంటికి చేరినప్పటినుండియు అయోధ్యలో మంగళకరములైన ఆనందోత్సవములు నిత్యనూతనముగా జరుగుచునేయుండెను. పదునాలుగు భువనములనెడిపర్వతములపై పుణ్యములనెడుమేఘములు సుఖసంపదలనెడి జలములను వర్షించుచుండెను. నదీనదములు వేగముగా సాగరమును జేరునట్లు బుద్ధి సిద్ధులు సంపదలు అయోధ్యను జేరెను. కులీనులైనపురజనులు పవిత్రములైన అనర్ఘరత్నములవలె ప్రకాశించిరి. ఆ నగరవైభవము వర్ణనాతీతము. బ్రహ్మదేవునిసృష్టివైశిష్ట్యమునకు అది పరాకాష్ఠ. అయోధ్యావాసులు శ్రీరామచంద్రునిముఖసౌందర్యశోభలకు ముగ్ధులైరి. రాణులు, వారి సఖులు తమమనోరథలతలు పుష్పఫలములతో వృద్ధిచెందుచుండుట గాంచి ఆనందించిరి. దశరథమహారాజు శ్రీరామచంద్రునిరూపగుణసౌశీల్యస్వభావములను తాను జూచియు, ఇతరుల నుండి వినియు సంతుష్టాంతరంగుడాయెను. (చౌపాఈ ॥ 1-4)

దో- సబ కేఁ ఉర అభిలాషు అస, కహహిఁ మనాఇ మహేసు ।

ఆప అఛత జుబరాజ పద, రామహి దేఉ నరేసు ॥ 1 ॥

"మహారాజు తన జీవితకాలములోనే శ్రీరాముని యువరాజుగా చేయవలెను" అనెడి ఒక అభిలాష అందఱి హృదయములలో ఉండెను. తమ ఈ ఏకైకమనోరథమును తీర్చుమని వారు పరమశివుని ప్రార్థించుచుండిరి. (దో॥ 1)

చౌ- ఏక సమయ సబ సహిత సమాజా । రాజసభాఁ రఘురాజు బిరాజా ॥
సకల సుకృత మూరతి నరనాహూ । రామ సుజసు సుని అతిహి ఉఛాహూ ॥ 1 ॥
నృప సబ రహహిఁ కృపా అభిలాషేఁ । లోకప కరహిఁ ప్రీతి రుఖ రాఖేఁ ॥
త్రిభువన తీని కాల జగ మాహీఁ । భూరిభాగ దసరథ సమ నాహీఁ ॥ 2 ॥
మంగలమూల రాము సుత జాసూ । జో కఛు కహిఅ థోర సబు తాసూ ॥
రాయఁ సుభాయఁ ముకురు కర లీన్హా । బదను బిలోకి ముకుటు సమ కీన్హా ॥ 3 ॥
శ్రవన సమీప భఏ సిత కేసా । మనహుఁ జరఠపను అస ఉపదేసా ॥
నృప జుబరాజు రామ కహుఁ దేహూ । జీవన జనమ లాహు కిన లేహూ ॥ 4 ॥

ఒకనాడు దశరథమహారాజు తనసభాసదులతో సభయందు విరాజిల్లుచుండెను. సుకృతసద్గుణరాశియగు మహారాజు శ్రీరామచంద్రునిసత్కీర్తిని విని, మిక్కిలి సంబరపడు చుండెను. రాజులందఱు ఆయనఅనుగ్రహమును కోరుకొనుచుండిరి. ఇంద్రాదిదిక్పాలురు ఎల్లరును ఆయనమనోభావములను గ్రహించి, తదనుగుణముగా ఆయన స్నేహమును అభిలషించుచుండిరి. ముల్లోకములలోను త్రికాలములయందును దశరథునివంటి భాగ్యశాలి ఎవ్వరునులేరు. ఆనందప్రదుడైన దశరథరామునిగూర్చి ఎంత చెప్పినను తక్కువయే. ఒక నాడు రాజు అద్దములో తనముఖమును చూచుకొని, కిరీటమునుసరిచేసికొనుచుండెను. చెవుల దగ్గరనున్న తలవెంట్రుకలు తెల్లబడి, ఆయనముసలితనమును గుర్తు చేయుచుండెను. "రాజా! రాముని యువరాజుగా చేసి, నీజన్మను సార్థకమొనర్చుకొనుము." అని అవి సందేశమునిచ్చుచున్నట్లుండెను. (చౌ॥ 1-4)

దో- యహ బిచారు ఉర ఆని నృప, సుదిను సుఅవసరు పాఇ ।
ప్రేమ పులకి తన ముదిత మన, గురహి సునాయఉ జాఇ ॥ 2 ॥

ఈ ఆలోచనను తనమనస్సున నిలుపుకొని, ఒక శుభదినమున శుభసమయమునందు ప్రేమతో పులకితగాత్రుడై, తనకోర్కెను గురువైన వసిష్ఠునకు నివేదించెను. (దో॥ 2)

చౌ- కహఇ భుఆలు సునిఅ మునినాయక । భఏ రామ సబ బిధి సబ లాయక ॥
సేవక సచివ సకల పురబాసీ । జే హమారె అరి మిత్ర ఉదాసీ ॥ 1 ॥
సబహి రాము ప్రియ జెహి బిధి మోహీ । ప్రభు అసీస జను తను ధరి సోహీ ॥
బిప్ర సహిత పరివార గోసాఈఁ । కరహిఁ ఛోహు సబ రౌరిహి నాఈఁ ॥ 2 ॥

జే గుర చరన రేను సిర ధరహీఁ । తే జను సకల బిభవ బస కరహీఁ ॥
మొహి సమ యహు అనుభయఉ న దూజేఁ । సబు పాయఉఁ రజ పావని పూజేఁ ॥ 3 ॥
అబ అభిలాషు ఏకు మన మోరేఁ । పూజిహి నాథ అనుగ్రహ తోరేఁ ॥
ముని ప్రసన్న లఖి సహజ సనేహూ । కహేఉ నరేస రజాయసు దేహూ ॥ 4 ॥

దశరథుడు ఇట్లు పలికెను. "మునీశ్వరా! రాముడు ఇప్పుడు అన్ని విధముల యోగ్యుడు. అతడు నాకు మిక్కిలి ప్రియతముడు.అట్లే మంత్రులు, పురజనులు, సేవకులు, మిత్రులు, శత్రువులు, ఉదాసీనులు మొదలగువారందఱికిని ప్రియతముడు. మీ ఆశీర్వాదమే రామునిరూపుదాల్చి, శోభిల్లుచున్నది. ప్రభూ! బ్రాహ్మణులందఱును మీవలెనే అతనిపై ప్రేమ జూపుచున్నారు. గురుపాదధూళిని శిరమున ధరించువారికి సమస్తైశ్వర్యములును ప్రాప్తించును. ఈ సత్యము నాకు అనుభవసిద్ధము- మీచరణపవిత్రధూళిని తలదాల్చి నేను అన్నింటిని పొందగలిగితిని. నా మనస్సులో ఒకకోరిక గలదు. ప్రభూ! అదియును మీ అనుగ్రహమువలననే పూర్తియగును.'' రాజుగారిపుత్రవాత్సల్యమునకును, గురుభక్తికిని రామునిపైగల ప్రేమానురాగములకును ప్రసన్నుడై ముని ఇట్లు పలికెను. "రాజా! నీ అభిలాషను దెలుపుము"- (చౌ॥ 1-4)

దో- రాజన రాఉర నాము జసు, సబ అభిమత దాతార ।
ఫల అనుగామీ మహిప మని, మన అభిలాషు తుమ్హార ॥ 3 ॥

" ఓ రాజశిరోమణీ! మీ పేరుప్రతిష్ఠలే సకలమనోరథసాధకములు. మీ అభిలాషలు మనస్సు నుండి బయటికి ప్రకటింపబడకముందే వాటిని ఫలములు అనుగమించుచున్నవి. (దో॥ 3)

చౌ- సబ బిధి గురు ప్రసన్న జియఁ జానీ । బోలేఉ రాఉ రహఁసి మృదు బానీ ॥
నాథ రాము కరిఅహిఁ జుబరాజూ । కహిఅ కృపా కరి కరిఅ సమాజూ ॥ 1 ॥
మోహి అఛత యహు హోఇ ఉఛాహూ । లహహిఁ లోగ సబ లోచన లాహూ ॥
ప్రభు ప్రసాద సివ సబఇ నిబాహీఁ । యహ లాలసా ఏక మన మాహీఁ ॥ 2 ॥
పుని న సోచ తను రహఉ కి జాఊ । జెహిఁ న హోఇ పాఛేఁ పఛితాఊ ॥
సుని ముని దసరథ బచన సుహాఏ । మంగల మోద మూల మన భాఏ ॥ 3 ॥
సును నృప జాసు బిముఖ పఛితాహీఁ । జాసు భజన బిను జరని న జాహీఁ ॥
భయఉ తుమ్హార తనయ సోఇ స్వామీ । రాము పునీత ప్రేమ అనుగామీ ॥ 4 ॥

రాజు తనపై గురువునకుగల ప్రసన్నభావమును గ్రహించి, మృదుమధురముగా ఇట్లనెను. "ప్రభూ! శ్రీరామచంద్రుని యువరాజుగా చేయవలయును. అవసరమైన ఏర్పాట్లు చేయుటకు అనుజ్ఞ ఇయ్యండి. నా జీవితకాలముననే ఈ ఆనందోత్సవము జరుగవలెను. శివుని అనుగ్రహముచే నా కోరికలన్నియు నెరవేరినవి. ఈ ఒక్కకోరిక నా మనస్సులోనే మిగిలి పోయినది. ఇది తీరినచో ఈ శరీరము ఉన్నను పోయినను నాకు చింతలేదు. దీనిని పూర్తిచేయనిచో నేను పశ్చాత్తాపపడవలసి వచ్చును. మంగళకరములైన ఆనందదాయకములైన దశరథునివచనములను విని, వసిష్ఠుడు మిక్కిలి సంతసించి, ఇట్లనెను. "రాజా! వినుము. శ్రీరామునకు

విముఖులైనవారు పశ్చాత్తాపపడెదరు. అతనిని సేవింపనివారి మనస్తాపము చల్లారదు. అట్టి సకలలోకమహేశ్వరుడైన శ్రీరాముడు మీ పవిత్ర ప్రేమానురాగములకు అనుగామియై మీ కుమారునిగా జన్మించినాడు. (చౌ॥ 1-4)

దో- బేగి బిలంబు న కరిఅ నృప, సాజిఅ సబుఇ సమాజు ।
సుదిన సుమంగలు తబహిఁ జబ, రాము హోహిఁ జుబరాజు ॥ 4 ॥

"రాజా! ఆలసింపవద్దు. వెంటనే ఏర్పాట్లు జరిపింపుడు. శ్రీరాముడు యువరాజైనదినమే మంగళకరము. అదే సుదినము"- (దో॥ 4)

చౌ- ముదిత మహీపతి మందిర ఆఏ । సేవక సచివ సుమంత్రు బొలాఏ ॥
కహి జయజీవ సీస తిన్హ నాఏ । భూప సుమంగల బచన సునాఏ ॥ 1 ॥
జౌఁ పాఁచహి మత లాగై నీకా । కరహు హరషి హియఁ రామహి టీకా ॥ 2 ॥
మంత్రీ ముదిత సునత ప్రియ బానీ । అభిమత బిరవఁ పరేఉ జను పానీ ॥
బినతీ సచివ కరహిఁ కర జోరీ । జిఅహు జగతపతి బరిస కరోరీ ॥ 3 ॥
జగ మంగల భల కాజు బిచారా । బేగిఅ నాథ న లాఇఅ బారా ॥
నృపహి మోదు సుని సచివ సుభాషా । బఢత బౌఁడ జను లహీ సుసాఖా ॥ 4 ॥

రాజు ప్రసన్నచిత్తుడై తనప్రాసాదమునకు వచ్చి, సేవకుల ద్వారా సుమంత్రుడు మొదలగు మంత్రులను పిలిపించెను. వారందఱును 'మహారాజునకు జయమగుగాక" అని పలుకుచు వచ్చి, నమస్కరించిరి. రాజు ఆమంత్రులకు ఈ శుభవార్తను దెల్పుచు ఇట్లు పల్కెను." ముఖ్యులైన మీకు సమ్మతమైనచో ఆనందముగా శ్రీరాముని యువరాజుగా చేయుడు." ఈ ప్రియ వచనములను వినగానే మనోరథములనెడి మొక్కలకు వర్షపుజల్లులు పడినట్లు వారు సంతోష పడిరి. వారు చేతులు జోడించి, "ఓ జగత్ప్రభూ! మీరు కలకాలము జీవింతురుగాక" అని వినమ్రముగా పలికిరి. "మీరు లోకకల్యాణదాయకమైన ఉత్తమ కార్యమును తలపెట్టితిరి. ప్రభూ! ఆలసింపక త్వరపడుడు" అనిరి. మంత్రుల మధురవచనములను విని, పెఱుగుచున్న తీగెకు చెట్టుకొమ్మపట్టు దొరికినట్లు రాజు మిక్కిలి సంతసించెను. (చౌ॥ 1-4)

దో- కహేఉ భూప మునిరాజ కర, జోఇ జోఇ ఆయసు హోఇ ।
రామ రాజ అభిషేక హిత, బేగి కరహు సోఇ సోఇ ॥ 5 ॥

దశరథుడు మంత్రులను ఆదేశించెను. "శ్రీరామునియువరాజపట్టాభిషేకమునకై మునిశ్రేష్ఠుడైన వసిష్ఠుడు ఇచ్చెడిఆజ్ఞలను అన్నింటిని మీరు వెంటనే ఆచరింపుడు. (దో॥ 5)

చౌ- హరషి మునీస కహేఉ మృదు బానీ । ఆనహు సకల సుతీరథ పానీ ॥
ఔషధ మూల ఫూల ఫల పానా । కహే నామ గని మంగల నానా ॥ 1 ॥
చామర చరమ బసన బహు భాఁతీ । రోమ పాట పట అగనిత జాతీ ॥
మనిగన మంగల బస్తు అనేకా । జో జగ జోగు భూప అభిషేకా ॥ 2 ॥

బేద బిదిత కహి సకల బిధానా । కహెఉ రచహు పుర బిబిధ బితానా ॥
సఫల రసాల పూగఫల కేరా । రోపహు బీథిన్హ పుర చహుఁ ఫేరా ॥ 3 ॥
రచహు మంజు మని చౌకేఁ చారూ । కహహు బనావన బేగి బజారూ ॥
పూజహు గనపతి గుర కులదేవా । సబ బిధి కరహు భూమిసుర సేవా ॥ 4 ॥

అతిహర్షముతో వసిష్ఠుడు "సమస్త తీర్థములనుండి జలములను తీసికొని రండు" అని ఆదేశించెను. పిమ్మట ఆముని పేరుపేరున అందఱికిని ఓషధులను, వేర్లను, పూవులను, పండ్లను, పర్ణములను, తాంబూలములను తీసికొని రావలసినదిగా ఆజ్ఞాపించెను. చామరములు, అజినములు, అనేకవిధములగు వస్త్రములు, ఉన్ని వస్త్రములు, పట్టు బట్టలు, మణులు మున్నగు మంగళ ద్రవ్యములను, ఇంకను రాజ్యాభిషేకమునకు అవసరమగు ఇతర వస్తువులను తెమ్మని ఆదేశించెను. వేదోక్తవిధులను అన్నింటిని దెలిపెను. "నగరమును నానావిధములైన మంగళ తోరణములతో వితానములతో అలంకరింపుడు. ఫల శోభితములైన మామిడి, అరటి, పోక వృక్షములతో వీథులను అలంకరింపుడు. ప్రాంగణములను, అంగళ్లను మనోహరములగు మణులతో అలంకరింపుడు. శ్రీ గణేశుని, గురువులను, కులదేవతలను పూజింపుడు. బ్రాహ్మణులను సేవింపుడు" అని ఆజ్ఞలనిచ్చెను. (చౌ॥ 1-4)

దో- ధ్వజ పతాక తోరన కలస, సజహు తురగ రథ నాగ ।
సిర ధరి మునిబర బచన సబు, నిజ నిజ కాజహిఁ లాగ ॥ 6 ॥

ధ్వజపతాకములను, తోరణములను, కలశములను, గుఱ్ఱములను, రథములను, ఏనుగులను అలంకరింపుడు"- మునీశ్వరుని ఆజ్ఞలను శిరసావహించి, అందఱును తమ తమ విధులలో నిమగ్నులైరి. (దో॥ 6)

చౌ- జో మునీస జెహి ఆయసు దీన్హా । సో తెహిఁ కాజు ప్రథమ జను కీన్హా । ।
బిప్ర సాధు సుర పూజత రాజా । కరత రామ హిత మంగల కాజా ॥ 1 ॥
సునత రామ అభిషేక సుహావా । బాజ గహాగహ అవధ బధావా ॥
రామ సీయ తన సగున జనాఏ । ఫరకహిఁ మంగల అంగ సుహాఏ ॥ 2 ॥
పులకి సప్రేమ పరసపర కహహీఁ । భరత ఆగమను సూచక అహహీఁ ॥
భఏ బహుత దిన అతి అవసేరీ । సగున ప్రతీతి భేంట ప్రియ కేరీ ॥ 3 ॥
భరత సరిస ప్రియ కో జగ మాహీఁ । ఇహఇ సగున ఫలు దూసర నాహీఁ ॥
రామహి బంధు సోచ దిన రాతీ । అండన్హి కమఠ హృదఉ జెహి భాఁతీ ॥ 4 ॥

వసిష్ఠమహర్షిఆజ్ఞలు 'వచ్చియురాకముందే' వారు తమతమ కార్యములను అతి శీఘ్రముగా నెఱవేర్చుచుండిరి. రాజు దేవతలను, సాధువులను, బ్రాహ్మణులను పూజించు చుండెను. శ్రీరామునిక్షేమమునకై వలసినశుభకార్యములను అన్నింటిని పూర్తి చేయించు చుండెను. శ్రీరామచంద్రునియువరాజపట్టాభిషేకవార్త వినగానే అయోధ్యలో జయజయ ధ్వానములు మిన్నంటెను. సీతారాములతనువులపై శుభశకునములు పొడసూపెను. మంగళకరములైన వారిఅంగములు అన్నియును అదరెను. వారు తమలో "ఈ శుభశకునములన్నియును భరతుని ఆగమనమును సూచించుచున్నవి. ఆతడు తన మేనమామ ఇంటికి వెళ్లి చాలాకాలమాయెను. ఆతనిని చూచుటకు

మనస్సు ఉవ్విళ్ళూరుచున్నది. ఇట్టి శకునములు ప్రియతముడైన భరతునిరాకను తెలుపుచున్నవి. ఈ జగత్తులో మనకు భరతునికంటె ప్రియమైనవాడు ఎవరు? కావున ఈ శకునములకు అర్థమిదియే." అని భావించిరి. తాబేలు తన గ్రుడ్లను తటమునందుంచి, తాను నీటిలో ఉండి గ్రుడ్లనుగూర్చి చింతన చేయుచు, వాటిని రక్షించుచుండును. అట్లే శ్రీరాముడు రాత్రింబవళ్లు భరతుని గూర్చియే చింతన చేయుచుండెను. (చౌ॥ 1-4)

దో- ఏహి అవసర మంగలు పరమ, సుని రహఁసెఉ రనివాసు ।
సోభత లఖి బిధు బఢత జను, బారిధి బీచి బిలాసు ॥ 7 ॥

ఆ సమయమున ఈ సమాచారమును విని, రాణివాసపు స్త్రీలు చంద్రునివృద్ధిని జూచి సముద్ర తరంగములు పొంగినట్లు అత్యంతానందమును పొందిరి. (దో॥ 7)

చౌ- ప్రథమ జాఇ జిన్హ బచన సునాఏ । భూషన బసన భూరి తిన్హ పాఏ ॥
ప్రేమ పులకి తన మన అనురాగీఁ । మంగల కలస సజన సబ లాగీఁ ॥ 1 ॥
చౌకేఁ చారు సుమిత్రాఁ పూరీ । మనిమయ బిబిధ భాఁతి అతి రూరీ ॥
ఆనంద మగన రామ మహతారీ । దిఏ దాన బహు బిప్ర హఁకారీ ॥ 2 ॥
పూజీఁ గ్రామదేబి సుర నాగా । కహేఉ బహోరి దేన బలిభాగా ॥
జెహి బిధి హోఇ రామ కల్యానూ । దేహు దయా కరి సో బరదానూ ॥ 3 ॥
గావహిఁ మంగల కోకిలబయనీఁ । బిధుబదనీఁ మృగసావకనయనీఁ ॥ 4 ॥

మొదట రాణివాసమునకు వచ్చి, ఈ వార్తను అందజేసినవారికి రాణులు వస్త్రాభరణములను ఘనముగా బహూకరించిరి. రాణులు ప్రేమాతిరేకమున పులకితగాత్రలైరి. వారు మంగళకలశములను అలంకరింపసాగిరి. లక్ష్మణుని తల్లియైన సుమిత్రాదేవి మణులతో మిలమిలలాడుచున్న అనేకరంగవల్లులతో ప్రాంగణములను అతిరమణీయముగా అలంకరింపజేసెను. శ్రీరాముని తల్లియగు కౌసల్యాదేవి ఆనందపరవశయై, బ్రాహ్మణులకు అనేక దానములను ఇచ్చెను. ఆమె గ్రామదేవతలను, ఇతరదేవతలను, నాగులను భక్తితో పూజించి, శ్రీరామునకు శుభములు కల్గుటకై వరములనిమ్మని ప్రార్థించెను. పెక్కుమ్రొక్కుబడులను చెల్లించెను. చంద్రముఖులు, హరిణలోచనలైనస్త్రీలు కోకిలకంఠస్వరములతో గీతములను మధురముగా ఆలపించిరి. (చౌ॥ 1-4)

దో- రామ రాజ అభిషేకు సుని, హియఁ హరషే నర నారి ।
లగే సుమంగల సజన సబ, బిధి అనుకూల బిచారి ॥ 8 ॥

పురజనులందరఱును శ్రీరామునియువరాజపట్టాభిషేకవార్తను విని "విధాత మనపక్షమున ఉన్నా"డని తలంచి, అత్యంతానందముతో శుభకార్యములను చేయసాగిరి. (దో॥ 8)

చౌ- తబ నరనాహఁ బసిష్ఠ బొలాఏ । రామధామ సిఖ దేన పఠాఏ ॥
గుర ఆగమను సునత రఘునాథా । ద్వార ఆఇ పద నాయఉ మాథా ॥ 1 ॥

సాదర అరఘు దేఇ ఘర ఆనే । సోరహ భాఁతి పూజి సనమానే ॥
గహే చరన సియ సహిత బహోరీ । బోలే రాము కమల కర జోరీ ॥ 2 ॥
సేవక సదన స్వామి ఆగమనూ । మంగల మూల అమంగల దమనూ ॥
తదపి ఉచిత జను బోలి సప్రీతీ । పఠఇఅ కాజ నాథ అసి నీతీ ॥ 3 ॥
ప్రభుతా తజి ప్రభు కీన్హ సనేహూ । భయఉ పునీత ఆజు యహు గేహూ ॥
ఆయసు హోఇ సొ కరౌఁ గొసాఈఁ । సేవకు లహఇ స్వామి సేవకాఈఁ ॥ 4 ॥

అపుడు దశరథుడు వసిష్ఠులవారిని పిలిపించి, తగిన ఉపదేశమును ఇచ్చుటకు ఆయనను శ్రీరాముని భవనమునకు పంపెను. గురువుగారిరాకను విని, శ్రీరాముడు ఎదురేగి ఆయన పాదములకు నమస్కరించెను. సాదరముగా అర్ఘ్యపాద్యములనిచ్చి, లోనికి గొనివచ్చి, షోడశోపచారములతో గురుపూజలొనర్చి గౌరవించెను. సీతాదేవితోగూడి పాదాభివందనమొనర్చి, అంజలిఘటించి, శ్రీరాముడు పలికెను. "సేవకుని ఇంటికి ప్రభువు విచ్చేయుటవలన సకల శుభములును చేకూరును. వారిరాక అశుభములను పారద్రోలును. ఐనను ప్రభూ! లోకాచారముననుసరించి, సేవకుని మీ యొద్దకు రమ్మని ఆదేశింపవలసి యుండెను. ప్రభూ! మీ గురుతర కార్యక్రమములను ప్రక్కనబెట్టి, మీరు స్వయముగా ఇచటికి విచ్చేసి, మీ వాత్సల్యములను ప్రసరింపజేయుటచే ఈ గృహము పునీతమైనది. స్వామీ! మీ ఆజ్ఞలను నేను తలదాల్తును. స్వామిపరిచర్యలలోనే సేవకునకు మేలు చేకూరును". (చౌ॥ 1-4)

దో- సుని సనేహ సానే బచన, ముని రఘుబరహి ప్రసంస ।
రామ కస న తుమ్హ కహహు అస, హంస బంస అవతంస ॥ 9 ॥

ప్రేమపూర్ణములైన ఈ వచనములను విని, వసిష్ఠుడు శ్రీరామచంద్రుని మిక్కిలి ప్రశంసించుచు పలికెను. "రామా! సూర్యవంశభూషణుడవైననీవుతప్ప ఇట్టివాక్యములను ఇతరులెవ్వరు పల్కుదురు"? (దో॥ 9)

చౌ- బరని రామ గున సీలు సుభాఊ । బోలే ప్రేమ పులకి మునిరాఊ ॥
భూప సజేఉ అభిషేక సమాజూ । చాహత దేన తుమ్హహి జుబరాజూ ॥ 1 ॥
రామ కరహు సబ సంజమ ఆజూ । జౌఁ బిధి కుసల నిబాహై కాజూ ॥
గురు సిఖ దేఇ రాయ పహిఁ గయఊ । రామ హృదయఁ అస బిసమఉ భయఊ ॥ 2 ॥
జనమే ఏక సంగ సబ భాఈ । భోజన సయన కేలి లరికాఈ ॥
కరనబేధ ఉపబీత బిఆహా । సంగ సంగ సబ భఏ ఉఛాహా ॥ 3 ॥
బిమల బంస యహు అనుచిత ఏకూ । బంధు బిహాఇ బడెహి అభిషేకూ ॥
ప్రభు సప్రేమ పఛితాని సుహాఈ । హరఉ భగత మన కై కుటిలాఈ ॥ 4 ॥

వసిష్ఠ మహర్షి శ్రీరామచంద్రునిగుణ శీల స్వభావములను వర్ణించి, పులకిత గాత్రుడై ఇట్లు పలికెను. "రామా యువరాజపట్టాభిషేకమునకు ఏర్పాట్లు జరుగుచున్నవి. మహారాజు నిన్ను యువరాజుగాచేయదలచినాడు. కావున రామా! నేడు నీవు ఉపవాసము, హోమములు మొదలగు విధ్యుక్తములైన సంయమనతపోనిష్ఠలను పాటింపుము.

దానివలన విధాత ఈ కార్యమును సఫలమొనర్చును. ఇట్లుపదేశించి, గురువు వసిష్ఠుడు మహారాజుకడకేగెను. ఈ మాటలకు శ్రీరాముడాశ్చర్యచకితుడాయెను. "నేను, నాసోదరులును ఒకేసమయమున జన్మించితిమి. బాల్యమున కలిసి తింటిమి, నిద్రించితిమి, ఆడుకొంటిమి. కర్ణవేధము, ఉపనయనము, వివాహము మున్నగు సంస్కారములన్నియును అందఱికిని ఒకే సమయమున జరిగినవి. సోదరులందఱిని వీడి, పెద్దవానికి ఒక్కనికే యువరాజపట్టాభిషేకము చేయుట నిర్మలమైన ఈ సూర్య వంశమున అనుచితకార్యము అనెడివిచికిత్సకు లోనయ్యెను. తులసీదాసు పలుకుచున్నాడు. శ్రీరామచంద్రునినిర్మలప్రేమపూర్ణములైనమనోభావములు భక్తులమనస్సులలోనికుటిలత్వమును దూరముచేయుగాక. (చౌ॥ 1-4)

దో- తెహి అవసర ఆఏ లఖన, మగన ప్రేమ ఆనంద।
సనమానే ప్రియ బచన కహి, రఘుకుల కైరవ చంద ॥ 10 ॥

అదేసమయమున ప్రేమానందమగ్నుడైన లక్ష్మణుడచటికి వచ్చెను. రఘుకుల కుముదమును వికసింపజేయుచంద్రుడైన శ్రీరాముడు అతనిని ప్రియవచనములతో ఆదరించెను. (దో॥ 10)

చౌ- బాజహిఀ బాజనే బిబిధ బిధానా। పుర ప్రమోదు నహిఀ జాఇ బఖానా ॥
భరత ఆగమను సకల మనావహిఀ। ఆవహుఀ బేగి నయన ఫలు పావహిఀ ॥ 1 ॥
హాట బాట ఘర గలీఀ అథాఈఀ। కహహిఀ పరసపర లోగ లొగాఈఀ ॥
కాలి లగన భలి కేతిక బారా। పూజిహి బిధి అభిలాషు హమారా ॥ 2 ॥
కనక సింఘాసన సీయ సమేతా। బైఠహిఀ రాము హోఇ చిత చేతా ॥
సకల కహహిఀ కబ హోఇహి కాలీ। బిఘున మనావహిఀ దేవ కుచాలీ ॥ 3 ॥
తిన్హహి సోహాఇ న అవధ బధావా। చోరహి చందిని రాతి న భావా ॥
సారద బోలి బినయ సుర కరహీఀ। బారహిఀ బార పాయ లై పరహీఀ ॥ 4 ॥

వివిధవాద్యగోష్ఠులు జరుగుచుండెను. అయోధ్యానగరప్రజలహర్షాతిరేకస్థితి వర్ణనాతీతము. అందఱును భరతునిఆగమనమును కాంక్షించుచుండిరి. " భరతుడు శీఘ్రముగా వచ్చి, ఈ యుత్సవమును కనువిందుగా జూచి, సంతసించును". అని యనుకొనుచుండిరి. అంగళ్లలో, వీధులలో, ఇండ్లలో, సందులలో, కూడళ్లలో స్త్రీలు, పురుషులు తమలోతాము ఇట్లు మాట్లాడుకొనుచుండిరి. "దేవుడు మాకోర్కెను నెఱవేర్చునట్టి ఆ సుముహూర్తము రేపు ఎప్పుడు వచ్చును? అప్పుడు స్వర్ణసింహాసనముపై సీతాసమేతుడై శ్రీరామచంద్రుడు విరాజిల్లును. మామనోరథములు ఈడేరును". ఇక్కడ అందఱును 'వేడుకలు ఎప్పుడు జరుగును?' అని పలుకుచుండిరి. అక్కడ (స్వర్గమున) కుత్సితులైన దేవతలు విఘ్నములు కలుగవచ్చునని భావించుచుండిరి. చోరులు వెన్నెలరాత్రులకు ఇష్టపడనట్లు దేవతలు అయోధ్యలోని ఆనందోత్సాహములను జూచి, విచారపడుచుండిరి. దేవతలు సరస్వతీ దేవిని ఆవాహనమొనర్చి, ఆమెకు మాటిమాటికిని పాదాభివందనమొనర్చుచు, వినయముతో ఇట్లు విన్నవించుకొనిరి. (చౌ॥ 1-4)

దేవతల పన్నాగము - మంథర దుర్బోధ

దో- బిపతి హమారి బిలోకి బడి, మాతు కరిఅ సోఇ ఆజు ।
రాము జాహిఁ బన రాజు తజి, హోఇ సకల సురకాజు ॥ 11 ॥

"అమ్మా! మా ఆపదను జూచి, శ్రీరామచంద్రుడు రాజ్యమును వీడి, అడవులకు వెళ్లునట్లు చేయుము. దానివలన దేవతలకార్యము సిద్ధించును. (దో॥ 11)

చౌ- సుని సుర బినయ ఠాఢి పఛితాతీ । భఇఉఁ సరోజ బిపిన హిమరాతీ ॥
దేఖి దేవ పుని కహహిఁ నిహోరీ । మాతు తోహి నహిఁ థోరిఉ ఖోరీ ॥ 1 ॥
బిసమయ హరష రహిత రఘురాఊ । తుమ్హ జానహు సబ రామ ప్రభాఊ ॥
జీవ కరమ బస సుఖ దుఖ భాగీ । జాఇఅ అవధ దేవ హిత లాగీ ॥ 2 ॥
బార బార గహి చరన సఁకోచీ । చలీ బిచారి బిబుధ మతి పోచీ ॥
ఊఁచ నివాసు నీచి కరతూతీ । దేఖి న సకహిఁ పరాఇ బిభూతీ ॥ 3 ॥
ఆగిల కాజు బిచారి బహోరీ । కరిహహిఁ చాహ కుసల కబి మోరీ ॥
హరషి హృదయఁ దసరథ పుర ఆఈ । జను గ్రహ దసా దుసహ దుఖదాఈ ॥ 4 ॥

దేవతలప్రార్థనలను విని, సరస్వతీదేవి మౌనమువహించి, "నేను కమలవనమునకు తుషారపాతమును కలిగించు హేమంతరాత్రినైతిని." అని తనలోతాను విచారపడెను. విచార గ్రస్థయైన సరస్వతీదేవిని జూచి, దేవతలు మఱల వినయముతో ప్రార్థించిరి." తల్లీ! ఇందులో మీకు ఏ దోషమూ అంటదు. ఏలనన శ్రీరఘునాథుడు హర్షవిషాదరహితుడు. మీరు రామచంద్రునిప్రభావమును ఎఱుగుదురు. కర్మవశులైనజీవులు సుఖదుఃఖములకు లోనగుదురు. కాని శ్రీరఘునాథుడు జీవుడుకాడు. కావున దేవతలమేలుగోరి మీరు అయోధ్యకుజనుడు". వారు పదేపదే ఆమెపాదములను పట్టుకొని, వేడుకొనిరి. ఆమె సంకోచమునకులోనై ఇట్లు తలపోసెను. "దేవతలు మిగులలఘుబుద్ధులు. వీరి నివాసము గొప్పది. కాని వీరి కృత్యములు అల్పములైనవి. ఇతరులఉన్నతిని జూచి వీరు ఓర్చుకొనలేరు." కాని మఱల యోచనచేసి, వాగ్దేవి ఇట్లు అనుకొనెను. "శ్రీరాముడు అడవికి వెళ్లుటవలన రాక్షస సంహారము జరుగును. కుశలురైన కవులు నన్నాహ్వానించెదరు. నేను అందఱి నాల్కలపైజేరి, శ్రీరాముని చరిత్రమును తెలిపెదను. నా ప్రతిష్ఠ ఇనుమడించును." సరస్వతీదేవి ఈ విధముగా భావించి, హర్షముతో అయోధ్యకుజనెను. దుస్సహమైన దుఃఖమునుగూర్చునట్టి ఏదో ఒక గ్రహమువచ్చినట్లాయెను. (చౌ॥ 1-4)

దో- నాము మంథరా మందమతి, చేరీ కైకఇ కేరి ।
అజస పెటారీ తాహి కరి, గఈ గిరా మతి ఫేరి ॥ 12 ॥

భరతుని తల్లియైన కైకేయికడ 'మంథర' అను ఒకమందబుద్ధి దాసిగానుండెను. సరస్వతీదేవి దాని బుద్ధిని వక్రీకరించి, దానిని అపకీర్తిపాలుజేయసంకల్పించెను. (దో॥ 12)

చౌ- దీఖ మంథరా నగరు బనావా । మంజుల మంగల బాజ బధావా ॥
పూఛేసి లోగన్హ కాహ ఉఛాహూ । రామ తిలకు సుని భా ఉర దాహూ ॥ 1 ॥

కరఇ బిచారు కుబుద్ధి కుజాతీ । హోఇ అకాజు కవని బిధి రాతీ ॥
దేఖి లాగి మధు కుటిల కిరాతీ । జిమి గవఁ తకఇ లేఉఁ కెహి భాఁతీ ॥ 2 ॥
భరత మాతు పహిఁ గఇ బిలఖానీ । కా అనమని హసి కహ హఁసి రానీ ॥
ఊతరు దేఇ న లేఇ ఉసాసూ । నారి చరిత కరి ఢారఇ ఆఁసూ ॥ 3 ॥
హఁసి కహ రాని గాలు బడ తోరేఁ । దీన్హ లఖన సిఖ అస మన మోరేఁ ॥
తబహుఁ న బోల చేరి బడి పాపిని । ఛాఢఇ స్వాస కారి జను సాఁపిని ॥ 4 ॥

మంథర సుందరమైన నగరాలంకారములను జూచి, మంగళకరవాద్యగోష్ఠులను విని, "విశేషమేమిటి?" అని జనులను అడిగెను. శ్రీరామచంద్రుని 'యువరాజపట్టాభిషేక సమాచారము'నుగూర్చి వినగానే ఆమె హృదయము అసూయతో నిండిపోయెను. ఆ దుర్బుద్ధి మంథర నిమ్నజాతికి చెందిన దాసి. తెల్లవారకముందే ఆ సన్నాహములను వమ్ముచేయుట ఎట్లు? అని యోచింపసాగెను. ఒక కుటిలురాలైన భిల్లజాతి స్త్రీ చెట్టుకొమ్మకువ్రేలాడు తేనెపట్టును దక్కించు కొనుటకై ఆరాట పడునట్లు మంథర వగచెను. ఆమె వెక్కి వెక్కి యేడ్చుచు, భరతునితల్లియైన కైకేయికడకు వచ్చెను. "నీ విచారమునకు కారణమేమి?" అని రాణి అడుగగా ఆమె ఏమియు పలుకక ఒక పెద్దనిట్టూర్పు వదలెను. స్త్రీలకు సహజమైనరీతిలో ఆమె కన్నీటిని బొటబొటగార్చెను. కైకేయి నవ్వుచు అనెను. "నీవు వదరుబోతువు. లక్ష్మణుడు నీకేదో గుణపాఠము చెప్పినాడని నా నమ్మకము." ఐనను ఆ దుష్టురాలు ఏమియు పలుకలేదు. ఒక ఆడుత్రాచు బుసకొట్టుచున్నట్లు దీర్ఘ నిఃశ్వాసములను మాత్రము విడుచుచుండెను. (చౌ॥ 1-4)

దో- సభయ రాని కహ కహసి కిన, కుసల రాము మహిపాలు ।
లఖను భరతు రిపుదమను సుని, భా కుబరీ ఉర సాలు ॥ 13 ॥

అప్పుడు రాణి భయపడి పలికెను. "ఓసీ! నీవు మాట్లాడవేమి? శ్రీరాముడు, రాజుగారు, లక్ష్మణ భరత శత్రుఘ్నులు కుశలమే గదా!" ఈ మాటలు వినగానే ఆ గూనిదాసిహృదయము పరితపించెను. (దో॥ 13)

చౌ- కత సిఖ దేఇ హమహి కొఉ మాఈ । గాలు కరబ కెహి కర బలు పాఈ ॥
రామహి ఛాడి కుసల కెహి ఆజూ । జేహి జనేసు దేఇ జుబరాజూ ॥ 1 ॥
భయఉ కౌసిలహి బిధి అతి దాహిన । దేఖత గరబ రహత ఉర నాహిన ॥
దేఖహు కస న జాఇ సబ సోభా । జో అవలోకి మోర మను ఛోభా ॥ 2 ॥
పూతు బిదేస న సోచు తుమ్హారేఁ । జానతి హహు బస నాహు హమారేఁ ॥
నీద బహుత ప్రియ సేజ తురాఈ । లఖహు న భూప కపట చతురాఈ ॥ 3 ॥
సుని ప్రియ బచన మలిన మను జానీ । ఝుకీ రాని అబ రహు అరగానీ ॥
పుని అస కబహుఁ కహసి ఘరఫోరీ । తబ ధరి జీభ కఢావఉఁ తోరీ ॥ 4 ॥

ఆ దాసి పలికెను. "అమ్మా! ఎవరెందుకు నాకు గుణపాఠము నేర్పాలి? నేను ఎవరికి ఎందుకు బెదరవలెను? యువరాజపదవిని పొందుచున్నరాముడుతప్ప నేడు ఎవరు సంతోషముతోనున్నారు? దేవుడిప్పుడు, కౌసల్యకు చాల అనుకూలుడు? ఆమె గర్వమునకు అవధియే లేకున్నది. నీవే నగరశోభను స్వయముగా ఏల తిలకింపవు? దానిని జూచి నా మనస్సు మిక్కిలి క్షోభపడుచున్నది. నీకుమారుడు దేశాంతరమున నున్నాడు. నీకావిషయమై ఏ మాత్రము

ధ్యాసయే లేదు. నీభర్త నీవశములోనేయున్నట్లు భ్రమపడుచున్నావు. మెత్తనిపఱుపుమీద పండుకొని నిద్రించుటయే నీకు మంచిదిగా తోచును, నీభర్త ఎంతటి కపటియో, చతురుడో నీ వెరుగవు." మంథర యొక్క ఇచ్చకపుమాటలు విని, ఆమెమనస్సులోని కల్మషమును గ్రహించి, కైకేయి ఆమెను మందలించుచు ఇట్లనెను. "చాలించు. నీ అధికప్రసంగము. కుటుంబమున తగవులు పెట్టుటలో నీకు నీవే సాటి. మఱల ఇట్లు మాట్లాడినచో నీ నాల్కను చీలికలు చేసెదను. (చౌ॥ 1-4)

దో- కానే ఖోరే కూబరే, కుటిల కుచాలీ జాని ।
తియ బిసేషి పుని చేరి కహి, భరతమాతు ముసుకాని ॥ 14 ॥

'ఒంటి కంటివాడు, కుంటివాడు, గూనివాడు' వీరు దుష్టులు. అందునా దాసీలైతే ఇంకా దుష్టురాండ్రు." ఇట్లు చెప్పి, భరతునితల్లి నవ్వెను. (దో॥ 14)

చౌ- ప్రియబాదిని సిఖ దీన్హిఉఁ తోహీ । సపనెహుఁ తో పర కోపు న మోహీ ॥
సుదిను సుమంగల దాయకు సోఈ । తోర కహా ఫుర జెహి దిన హోఈ ॥ 1 ॥
జేఠ స్వామి సేవక లఘు భాఈ । యహ దినకర కుల రీతి సుహాఈ ॥
రామ తిలకు జౌఁ సాఁచెహుఁ కాలీ । దేఉఁ మాగు మన భావత ఆలీ ॥ 2 ॥
కౌసల్యా సమ సబ మహతారీ । రామహి సహజ సుభాయఁ పిఆరీ ॥
మో పర కరహిఁ సనేహు బిసేషీ । మైఁ కరి ప్రీతి పరీఛా దేఖీ ॥ 3 ॥
జౌఁ బిధి జనము దేఇ కరి ఛోహూ । హోహుఁ రామ సియ పూత పుతోహూ ॥
ప్రాన తెఁ అధిక రాము ప్రియ మోరేఁ । తిన్హ కేఁ తిలక ఛోభు కస తోరేఁ ॥ 4 ॥

"ఓ ప్రియంవద మంథరా! ఇదియంతయు నీమేలు కోరియే చెప్పినాను. నీ మీద నాకు స్వప్నములోగూడ కోపము ఉండదు. నీవు చెప్పిన విషయము (రామపట్టాభిషేకవిషయము) ఎప్పుడు సత్యమగునో అదియే శుభదినము. సోదరులలో పెద్దవాడు రాజ్యమునకు ప్రభువగుటయు, చిన్నవాడు సేవకుడు అగుటయు సూర్యవంశపు ఆచారము. శ్రీరాముడు రేపు యువరాజు ఐనచో నీ మనస్సున ఏ కోరికయున్నను నన్నడుగుము. నేను సంతోషముగా తీర్చెదను. కౌసల్యనువలె మమ్ములను అందఱిని అతడు ప్రేమాదరములతో సమానముగా గౌరవించును. అది ఆయనకు సహజస్వభావము. అతడు నన్ను అందఱికంటెను అత్యంత ప్రేమతో చూచును. ఆయనకు నామీదగల ప్రేమను నేను చాలాసార్లు పరీక్షించియుంటిని. విధాత నన్ను చల్లగా జూచి, మఱల నాకు మానవజన్మను ప్రసాదించినచో నాకు శ్రీరాముడు కుమారుడూ, సీత కోడలూ కావలెను. శ్రీరాముడు నాకు ప్రాణములకంటెను ఎక్కువ ప్రీతిపాత్రుడు. అతని రాజ్యాభిషేకోత్సవము నిన్ను ఎందులకు క్షోభపెట్టుచున్నది? (చౌ॥ 1-4)

దో- భరత సపథ తోహి సత్య కహు, పరిహరి కపట దురాఉ ।
హరష సమయ బిసమఉ కరసి, కారన మోహి సునాఉ ॥ 15 ॥

భరతునిమీద ఒట్టు. నీవు నీకపటప్రవర్తనను మాని, నిజము చెప్పుము. సంతోష పడవలసిన సమయమున దుఃఖించుటకుగల కారణమేమి? (దో॥ 15)

చౌ- ఏకహిఀ బార ఆస సబ పూజీ । అబ కఛు కహబ జీభ కరి దూజీ ॥
ఫోరై జోగు కపారు అభాగా । భలేఉ కహత దుఖ రఉరేహి లాగా ॥ 1 ॥
కహహిఀ ఝూఠి ఫురి బాత బనాఈ । తే ప్రియ తుమ్హహి కరుఇ మైఀ మాఈ ॥
హమహుఀ కహబి అబ ఠకురసోహాతీ । నాహిఀ త మౌన రహబ దిను రాతీ ॥ 2 ॥
కరి కురూప బిధి పరబస కీన్హా । బవా సో లునిఅ లహిఅ జో దీన్హా ॥
కోఉ నృప హోఉ హమహి కా హానీ । చేరి ఛాడి అబ హోబ కి రానీ ॥ 3 ॥
జారై జోగు సుభాఉ హమారా । అనభల దేఖి న జాఇ తుమ్హారా ॥
తాతేఀ కఛుక బాత అనుసారీ । ఛమిఅ దేబి బడి చూక హమారీ ॥ 4 ॥

మంథర పలికెను. "నా ఆశలన్నియు ఒకేసారి పూర్తియైనవి. నేను చెప్పవలసిన మాటలు ఏవైనను మిగిలియున్నచో వాటిని మఱియొక నాలుకతో చెప్పవలెను. నా దౌర్భాగ్యమైన తలను పగులగొట్ట వలెను. మీకు మంచి మాటలు చెప్పినను అవి దుఃఖమునే కలిగించుచున్నవి. అమ్మా! నిజమును కప్పిపుచ్చి మాట్లాడెడి వాళ్లే మీకు ఇష్టులు. నేను చెప్పినది మీకు నచ్చదు. నేటి నుండి నేనుగూడ మీకడ ఇచ్చకపుమాటలనే పలికెదను. లేనిచో మౌనముగనే యుండెదను. బ్రహ్మ నన్ను 'కురూపి'గా సృష్టించి, పరాధీననుగా జేసినాడు. ఇందు ఇతరులదోషము ఏ మాత్రము లేదు. "చేసికొన్న వారికి చేసికొన్నంత మహాదేవ!" నా కర్మను నేను అనుభవింపవలసినదే. ఎవరు యువరాజైన నాకేమి? నేను దాసినిగాక రాణిని కాగలనా? శ్రీరాముడు యువరాజైనచో నీవు కౌసల్యాదేవికి దాసివే అగుదువు. రాణిగా ఉందువా? నా స్వభావము కాల్చదగినది. నీకు కలుగబోవు హానిని నేను చూడజాలను. అందులకే ఒకటి రెండు మాటలను పలికితిని. నన్ను క్షమింపుము. నాది పొరపాటే" (చౌ॥ 1-4)

దో- గూఢ కపట ప్రియ బచన సుని, తీయ అధరబుధి రాని ।
సురమాయా బస బైరినిహి, సుహృద జాని పతిఆని ॥ 16 ॥

కపటముతో నిండిన 'ఈ తీయని మాటలను విని, నిలకడలేనిబుద్ధిగల కైకేయి, దేవతల మాయకు వశమై శత్రువైన మంథరను స్నేహితురాలుగా విశ్వసించెను. (దో॥ 16)

చౌ- సాదర పుని పుని పూఀఛతి ఓహీ । సబరీ గాన మృగీ జను మోహీ ॥
తసి మతి ఫిరీ అహఇ జసి భాబీ । రహసీ చేరి ఘాత జను ఫాబీ ॥ 1 ॥
తుమ్హ పూఀఛహు మైఀ కహత డెరాఊఀ । ధరెహు మోర ఘరఫోరీ నాఊఀ ॥
సజి ప్రతీతి బహుబిధి గఢి ఛోలీ । అవధ సాఢసాతీ తబ బోలీ ॥ 2 ॥
ప్రియ సియ రాము కహా తుమ్హ రానీ । రామహి తుమ్హ ప్రియ సో ఫురి బానీ ॥
రహా ప్రథమ అబ తే దిన బీతే । సమఉ ఫిరేఀ రిపు హోహిఀ పిరీతే ॥ 3 ॥
భాను కమల కుల పోషనిహారా । బిను జల జారి కరఇ సోఇ ఛారా ॥
జరి తుమ్హారి చహ సవతి ఉఖారీ । రూఀధహు కరి ఉపాఉ బర బారీ ॥ 4 ॥

కైకేయి మఱీ మఱీ ప్రేమతో అడిగెను. భిల్ల స్త్రీ పాటకు జింకవలె ఆమె మంథర యొక్క మచ్చు మాటలకు ముగ్ధురాలయ్యెను. విధి వైపరీత్యమున ఆమె బుద్ధి మాఱిపోయెను. దాసి తన పాచిక పాఱినదని లోలోన సంతసించెను. "నీవు అడుగుచున్నను చెప్పుటకు నాకు భయమగు చున్నది. ఏలనన ఇంతకు ముందు నీవు నన్ను కుటుంబనాశనివి అని, యుంటివి" ఈ విధముగా అనేకరీతుల తియ్యనిమాటలతో అయోధ్యపాలిటిశనియైనమంథర ఆమెవిశ్వాసమును చూరగొనెను. "రాణీ! సీతారాములు నీకు అత్యంతప్రియులని చెప్పియుంటివి. నీవనిన రామునకును ఇష్టమే. ఇది సత్యము. కాని ఆ దినములు గడిచిపోయినవి. కాలము మాఱినచో మిత్రులుగూడ శత్రువులే యయ్యెదరు. కమలములు నీటిలోనున్నప్పుడే సూర్యుడు వాటిని పోషించును. నీటి నుండి బయటపడినప్పుడు ఆ కమలములే సూర్యకిరణముల వేడికి భస్మమగును.(1)

నీ సవతి కౌసల్య నిన్ను సమూలముగ నాశనము చేయదలచినది. కావున బాగుగాఆలోచించి, ఆమెమార్గమునకు అవరోధములను కలిగించి నిన్ను నీవు రక్షించు కొనుము. (చౌ॥ 1-4)

దో- తుమ్హహి న సోచు సొహాగ బల, నిజ బస జానహు రాఉ।
మన మలీన ముహ మీఠ నృపు, రాఉర సరల సుభాఉ ॥ 17 ॥

నీభర్తప్రేమలోమునిగి, ఆయనతీయనిమాటలను నమ్మెదవు. నీవు మిక్కిలి అమాయికురాలవు. రాజు నీ వశుడని భావించుచున్నావు. ఆయనమనసంతయు విషమే. మాటలు మాత్రమే తియ్యనివి. (దో॥ 17)

చౌ- చతుర గంభీర రామ మహతారీ । బీచు పాఇ నిజ బాత సంవారీ ॥
పఠఏ భరతు భూప ననిఅఉరేం । రామ మాతు మత జానబ రఉరేం ॥ 1 ॥
సేవహిం సకల సవతి మొహి నీకేం । గరబిత భరతమాతు బల పీ కేం ॥
సాలు తుమ్హార కౌసిలహి మాఈ । కపట చతుర నహిం హోఇ జనాఈ ॥ 2 ॥
రాజహి తుమ్హ పర ప్రేము బిసేషీ । సవతి సుభాఉ సకఇ నహిం దేఖీ ॥
రచి ప్రపంచు భూపహి అపనాఈ । రామతిలక హిత లగన ధరాఈ ॥ 3 ॥
యహ కుల ఉచిత రామ కహుం టీకా । సబహి సోహాఇ మోహి సుఠి నీకా ॥
ఆగిలి బాత సముఝి డరు మోహీ। దేఉ దైఉ ఫిరి సో ఫలు ఓహీ ॥ 4 ॥

రామునితల్లి కౌసల్య చతురురాలు. ఆమెమనస్సులోతులు నీ వెఱుగవు. ఆమె ప్రతి- అవకాశమును తనకు అనుకూలముగా మలచుకొనును. రామునితల్లి సూచనను పాటించి, రాజుగారు భరతుని ఆయన అమ్మమ్మగారింటికి పంపెను. "రాణులందఱును తనకు సేవలు చేయుదురనియు, నీవు మాత్రము చేయవనియు, రాజుగారికి నీయందే అనురాగము మెండుగావున నీవు గర్వితమతివనియు, కౌసల్యాదేవి భావించును. అమ్మా నీవు కౌసల్యకు ప్రక్కలో

1 కమలములు నీటబాసిన, కమలాప్తునిరశ్మి సోకి, కమలిన భంగిన్,
తమ తమనెలవులు దప్పిన, తమ మిత్రులె శత్రులౌట తథ్యము సుమతీ!

బల్లెమువంటిదానవు. కాని ఆమె మిక్కిలిజాణ. బయటికి ఆమె తనమనోభావములను తెలియనీయదు. రాజుగారికి నీమీదగలప్రేమను జూచి, సవతులకు అసూయ. కావున రాజుగారిని లోబఱచుకొనుటకై రామునియువరాజపట్టాభిషేకమునకు శుభముహూర్తమును నిర్ణయింపజేసినది. వంశాచారమునుసరించి శ్రీరాముడు యువరాజగుట సమంజసమే. అందఱును దీనికి సమ్మతించెదరు. నాకుగూడ ఇష్టమే. కాని రాబోవు ఫలితములను ఊహించి చూడగా నాకు భయమగుచున్నది. దైవము దీనిప్రభావమును విపరీతమొనర్చి, ఆ దుష్ఫలితములను కౌసల్యయే అనుభవించునట్లు చేయుగాక." (చౌ॥ 1-4)

దో- రచి పచి కోటిక కుటిలపన, కీన్హెసి కపట ప్రబోధు ।
కహిసి కథా సత సవతి కై, జెహి బిధి బాఢ బిరోధు ॥ 18 ॥

ఈ విధముగా మంథర పెక్కు కపటకుటిలవచనములను పలికెను. సవతుల గాథలను పెక్కు చెప్పి, కైకేయి మనస్సును మార్చి వేసెను. (దో॥ 18)

చౌ- భావీ బస ప్రతీతి ఉర ఆఈ । పూఁఛ రాని పుని సపథ దెవాఈ ॥
కా పూఁఛహు తుమ్హ అబహుఁ న జానా । నిజ హిత అనహిత పసు పహిచానా ॥ 1 ॥
భయఉ పాఖు దిన సజత సమాజూ । తుమ్హ పాఈ సుధి మోహి సన ఆజూ ॥
ఖాఇఅ పహిరిఅ రాజ తుమ్హారేఁ । సత్య కహేఁ నహిఁ దోషు హమారేఁ ॥ 2 ॥
జౌఁ అసత్య కఛు కహబ బనాఈ । తౌ బిధి దేఇహి హమహి సజాఈ ॥
రామహి తిలక కాలి జౌఁ భయఊ । తుమ్హ కహుఁ బిపతి బీజు బిధి బయఊ ॥ 3 ॥
రేఖ ఖఁచాఈ కహఉఁ బలు భాషీ । భామిని భఇహు దూధ కఇ మాఖీ ॥
జౌఁ సుత సహిత కరుహు సెవకాఈ । తౌ ఘర రహహు న ఆన ఉపాఈ ॥ 4 ॥

విధివైపరీత్యమున కైకేయికి మంథరపై పూర్తివిశ్వాసము కుదురుకొనెను. ఆమె ఒట్టు పెట్టుకొని, మఱల అడిగెను. అప్పుడు మంథర ఇట్లు పలికెను. "ఇంకను తెలుపవలసినదేమున్నది? ఇప్పటికిని నీకు అవగతము కాకపోవుట ఆశ్చర్యకరము. జంతువులుసైతము తమ మంచి చెడ్డలను గుర్తింప గలవు. పదునైదు దినముల నుండియు ఏర్పాట్లు జరుగుచునే యున్నవి. నీకు ఈ సమాచారము నేడు నాద్వారా తెలిసినదా? ఆశ్చర్యము! నేను నీ ఉప్పు, పులుసు తినుచున్నందున నిజము పలుకుచున్నాను. కల్లబొల్లి మాటలను చెప్పుచున్నచో, దేవుడు నాకు శిక్ష విధించును. రాముడు రేపు యువరాజ్యాభిషిక్తుడైనచో ఆ మఱుక్షణమునుండియే నీకు కష్టములు ప్రారంభమగునని తెలిసికొనుము. అమ్మా! నేను నూటికి నూఱు పాళ్లు గట్టిగా ఒట్టు పెట్టుకొని చెప్పుచున్నాను. నిన్ను పాలలోని ఈగను వలె అందఱును తీసివేయుదురు. నీవు నీ కొడుకుతోగూడ కౌసల్యకు సేవలు చేసినచోమాత్రమే ఈ ఇంటిలో నిలువగలవు. వేఱు ఉపాయము లేదు. (చౌ॥ 1-4)

దో- కద్రూఁ బినతహి దీన్హ దుఖు, తుమ్హహి కౌసిలాఁ దేబ ।
భరతు బందిగృహ సేఇహహిఁ, లఖను రామ కే నేబ ॥ 19 ॥

కశ్యపుని భార్యయైన కద్రువ తన సవతియైన 'వినత'ను కష్టపెట్టినట్లు కౌసల్య నిన్ను కష్టాలపాలుచేయును. భరతుడు చెరసాలపాలగును. లక్ష్మణుడు రామునకు ఆంతరంగికు డగును." (దో॥ 19)

చౌ- కైకయసుతా సునత కటు బానీ। కహి న సకఇ కఛు సహమి సుఖానీ॥
తన పసేఉ కదలీ జిమి కాఁపీ। కుబరీఁ దసన జీభ తబ చాఁపీ॥ 1॥
కహి కహి కోటిక కపట కహానీ। ధీరజు ధరహు ప్రబోధిసి రానీ॥
ఫిరా కరము ప్రియ లాగి కుచాలీ। బకిహి సరాహఇ మాని మరాలీ॥ 2॥
సును మంథరా బాత ఫురి తోరీ। దహిని ఆఁఖి నిత ఫరకఇ మోరీ॥
దిన ప్రతి దేఖఉఁ రాతి కుసపనే। కహఉఁ న తోహి మోహ బస అపనే॥ 3॥
కాహ కరౌఁ సఖి సూధ సుభాఊ। దాహిన బామ న జానఉఁ కాఊ॥

మంథర పలికినచేదుమాటలను వినగానే కైకేయిముఖము భీతితో వాడిపోయెను. ఆమె నోట మాటరాలేదు. చెమటకు శరీరము తడిసెను. ఆమె ఎండినఅరటిఆకువలె వణకెను. అప్పుడు ఆ గూనిదాసి నాలుకకొఱుకు కొనెను. (కైకేయి గుండె ఆగిపోయినచో తన పన్నాగము చెల్లదని ఆమెకు భయము వేసెను) తరువాత కపటముముతో నిండిన పెక్కు ఉదంతములతో ఆమె రాణిని అనునయించెను. ధైర్యము వహింపుమనెను. కల్లబొల్లి మాటలతో ఆమె మనస్సును గట్టి పఱచెను. విధి వైపరీత్యమువలన కైకేయి మాఱిపోయెను. ఆమెకు మంథర తన హితైషిణిగా తోచెను. కొంగవంటిమంథరను హంసగా భావించి, ఆమెను ప్రశంసించెను. కైకేయి ఇట్లు పలికెను. "మంథరా! వినుము. నీవు చెప్పునదియెంతయు సత్యము. నాకుడికన్నుగూడ ప్రతిదినము అదఱుచున్నది. తఱచు నాకు చెడ్డకలలు వచ్చుచున్నవి. తెలివితక్కుదాన్నై వాటిని నీకు చెప్పలేదు. అమాయకురాలను. మంచి చెడులను గమనింపలేక పోయితిని. (చౌ॥ 1-4)

దో- అపనేఁ చలత న ఆజు లగి, అనభల కాహుక కీన్హ।
కెహిఁ అఘ ఏకహి బార మొహి, దైఅఁ దుసహ దుఖు దీన్హ॥ 20॥

నేను ఇంత వఱకు ఎవ్వరికిని బుద్ధి పూర్వకముగా అపకారము చేసియుండలేదు. విధి ఈ దుఃస్థితిని నాకు ఎందుకు తెచ్చిపెట్టుచున్నాడో తెలియకున్నది. (దో॥ 20)

చౌ- నైహర జనము భరబ బరు జాఈ। జిఅత న కరబి సవతి సెవకాఈ॥
అరి బస దైఉ జిఆవత జాహీ। మరను నీక తెహి జీవన చాహీ॥ 1॥
దీన బచన కహ బహుబిధి రానీ। సుని కుబరీఁ తియమాయా ఠానీ॥
అస కస కహహు మాని మన ఊనా। సుఖు సోహాగు తుమ్హ కహుఁ దిన దూనా॥ 2॥
జెహిఁ రాఉర అతి అనభల తాకా। సోఇ పాఇహి యహు ఫలు పరిపాకా॥
జబ తేఁ కుమత సునా మైఁ స్వామిని। భూఖ న బాసర నీఁద న జామిని॥ 3॥
పూఁఛెఉఁ గునిన్హ రేఖ తిన్హ ఖాఁచీ। భరత భుఆల హోహిఁ యహ సాఁచీ॥
భామిని కరహు త కహౌఁ ఉపాఊ। హై తుమ్హరీఁ సేవా బస రాఊ॥ 4॥

నేను నా పుట్టింటికి వెళ్లి, నా శేషజీవితమును అచటనే గడిపెదను. కాని బ్రతికియున్నంత వఱకు నేను సవతి సేవలుమాత్రము చేయను. బానిసగా పరులవశములో ఉండుటకంటెను చావే నయము." ఈ విధముగా రాణి అనేకదీనవచనములను పలుకగా ఆ కుబ్జ తన కపటమును ఇంకను బలము చేసెను. "అమ్మా! నిన్ను నీవు హీనపఱచుకొనవలదు. నీ దాంపత్య సుఖజీవితము రెండింతలుగా సాగును. నీకు కీడుతలపెట్టినవారు దానిఫలితమును తప్పక అనుభవింతురు. అమ్మా! ఈ దుర్వార్త విన్నక్షణమునుండియు నాకు అన్నమే సయించుట లేదు. రాత్రులయందు నిద్రపట్టుట లేదు. నేను జోస్యులను అడుగగా వారు "భరతుడు రాజగుట తథ్యము" అని గట్టిగా చెప్పినారు. అమ్మా! నీవు చేయుదునన్నచో నేనొక ఉపాయమును చెప్పెదను. రాజు నీ వశమునందే యున్నాడు."

(చౌ॥ 1-4)

దో- పరఉఁ కూప తుఅ బచన పర, సకఉఁ పూత పతి త్యాగి ।
కహసి మోర దుఖు దేఖి బడ, కస న కరబ హిత లాగి ॥ 21 ॥

కైక పలికెను. "నీవు బావిలో దూకుమన్నచో దూకుటకైనను నేను సిద్ధము. అవసరమగుచో నా పుత్రుని, భర్తను గూడ త్యజింతును. నీవు నా దుఃఖమును తొలగించు మార్గమును చూపినచో నా మేలుకొఱకు నేనెందుకు చేయను?"

(దో॥ 21)

చౌ- కుబరీఁ కరి కబులీ కైకేఈ । కపట ఛురీ ఉర పాహన టేఈ ॥
లఖఇ న రాని నికట దుఖు కైసేఁ । చరఇ హరిత తిన బలిపసు జైసేఁ ॥ 1 ॥
సునత బాత మృదు అంత కఠోరీ । దేతి మనహుఁ మధు మాహుర ఘోరీ ॥
కహఇ చేరి సుధి అహఇ కి నాహీఁ । స్వామిని కహిహు కథా మోహి పాహీఁ ॥ 2 ॥
దుఇ బరదాన భూప సన థాతీ । మాగహు ఆజు జుడావహు ఛాతీ ॥
సుతహి రాజు రామహిఁ బనబాసూ । దేహు లేహు సబ సవతి హులాసూ ॥ 3 ॥
భూపతి రామ సపథ జబ కరఈ । తబ మాగెహు జెహిఁ బచను న టరఈ ॥
హోఇ అకాజు ఆజు నిసి బీతేఁ । బచను మోర ప్రియ మానెహు జీ తేఁ ॥ 4 ॥

ఇట్లు ఆ గూనిమంథర కైకేయిని వశపఱచుకొని, అనగా ఆమెను బలిపశువునుగా జేసి, కపటమనెడికత్తికి తనహృదయమనెడిరాతిపై పదును పెట్టెను. బలిపశువు తనకు రాబోవు ఆపదలను గుర్తింపక గడ్డిని మేసినట్లు కైకేయి తనకు ప్రాప్తింపబోవు కళంకమును, వైధవ్యమును గుర్తింపలేక ఆ గూనిదాసిమాటలకు చెవియొగ్గెను. మంథరమాటలు ప్రస్తుతము తియ్యగానున్నను కడకు విషతుల్యములేయగును. ఆమె తేనెలో విషమునుకలిపి త్రాగించెను. ఆ దాసి ఇట్లు పలికెను. "అమ్మా! నీవు లోగడ నాకొక కథ చెప్పి యుంటివి. జ్ఞాపకమున్నదా? ఒకసారి రాజుగారు నీకు రెండువరములను ఇచ్చుటకు వాగ్దానము చేసియున్నారు. నేడు ఆ రెండు వరములను కోరుకొని, నీ మనస్సును చల్లబఱచుకొనుము. భరతునకు రాజ్యమును, రామునకు వనవాసమును కోరుకొనుము. నీ సవతుల ఆనందమును పూర్తిగా లాగికొనుము. శ్రీరాముని మీద ఒట్టు పెట్టుకొనిన తరువాతనే ఈ వరములనడుగుము.

లేనిచో రాజుగారు తన మాటతప్పవచ్చును. ఈ రాత్రి గడిచినచో మనపథకము ఫలింపదు. నా మాటను ప్రాణతుల్యముగా భావింపుము." (చౌ॥ 1-4)

దో- బడ కుఘాతు కరి పాతకిని, కహేసి కోపగృహఁ జాహు।
కాజు సఁవారేహు సజగ సబు, సహసా జని పతిఆహు ॥ 22 ॥

ఈ విధముగా పాపాత్మురాలైన ఆ గూనిమంథర కైకేయిని తనదురాలోచనలనెడి కత్తివేటుకు గురిచేసి, "ఇప్పుడు నీవు కోపగృహమునకు పొమ్ము. అతి జాగ్రతతో పనిని సాధించుకొనుము. తొందరపడి రాజుగారిని విశ్వసింపకుము."- అని పలికెను. (దో॥ 22)

కైకేయి కోపగృహమునకు ఏగుట-రెండు వరములను కోరుట

చౌ- కుబరిహి రాని ప్రానప్రియ జానీ। బార బార బడి బుద్ధి బఖానీ॥
తోహి సమ హిత న మోర సంసారా। బహే జాత కఇ భఇసి అధారా ॥ 1 ॥
జౌఁ బిధి పురబ మనోరథు కాలీ। కరౌఁ తోహి చఖ పూతరి ఆలీ॥
బహుబిధి చేరిహి ఆదరు దేఈ। కోపభవన గవనీ కైకేఈ ॥ 2 ॥
బిపతి బీజు బరషా రితు చేరీ। భుఇఁ భఇ కుమతి కైకఈ కేరీ॥
పాఇ కపట జలు అంకుర జామా। బర దోఉ దల దుఖ ఫల పరినామా ॥ 3 ॥
కోప సమాజు సాజి సబు సోఈ। రాజు కరత నిజ కుమతి బిగోఈ॥
రాఉర నగర కోలాహలు హోఈ। యహ కుచాలి కఛు జాన న కోఈ ॥ 4 ॥

కైకేయి మంథరను ప్రాణప్రియముగా భావించెను. పదే పదే ఆమెను మెచ్చుకొనుచు, "ఈ జగత్తున నీ వలె నాహితము గోరెడివారెవరు గలరు? ప్రవాహములో కొట్టుకొని పోవుచున్న నాకు ఒక ఆలంబనముగా దొరకితివి. విధాత రేపు నా అభిలాషను పూర్తి చేసినచో నేను నిన్ను నాకంటి పాపగా భావించెదను." అని తనదాసిని మిక్కిలి శ్లాఘించుచు కైకేయి కోపగృహమునకు పోయెను. మంథర వర్ష-ఋతువు, ఆపదయనెడి బీజము కైకేయిబుద్ధియనెడినేలలో నాటబడినది. కపటమనెడి నీటిధారచే తడుపబడి, అది మొలకెత్తినది. ఫలితముగా వరములనెడి రెండు చిగురుటాకులను వేసినది. దుఃఖము దీనిపరిణామఫలము. కోపమును సూచించుటకై తగినవేషమునుదాల్చి కైకేయి కోపగృహమున నేలపై పరుండెను. రాజ్యాధికారము కల్గియుండియు దుర్బుద్ధి కారణముగా ఆమె అన్నింటిని కోల్పోయెను. రాజ భవనము, నగరము ఆనందోత్సాములతో నిండియుండెను. ఎవ్వరునూ ఈ కుతంత్రమును పసిగట్టలేదు. (చౌ॥ 1-4)

దో- ప్రముదిత పుర నర నారి సబ, సజహిఁ సుమంగలచార।
ఏక ప్రబిసహిఁ ఏక నిర్గమహిఁ, భీర భూప దరబార ॥ 23 ॥

నగర వాసులైన స్త్రీ పురుషులెల్లరును అత్యుత్సాహముతో పట్టాభిషేకపు ఏర్పాట్లలో మునిగి తేలుచుండిరి. రాజభవనద్వారమున ప్రజలు గుమిగూడి, లోపలికిని బయటికిని నిరంతరము తిరుగుచుండిరి. (దో॥ 23)

చౌ- బాల సఖా సుని హియఁ హరషాహీఁ । మిలి దస పాంచ రామ పహిఁ జాహీఁ ॥
ప్రభు ఆదరహిఁ ప్రేము పహిచానీ । పూఁఛహిఁ కుసల ఖేమ మృదు బానీ ॥ 1 ॥
ఫిరహిఁ భవన ప్రియ ఆయసు పాఈ । కరత పరసపర రామ బడాఈ ॥
కో రఘుబీర సరిస సంసారా । సీలు సనేహు నిబాహనిహారా ॥ 2 ॥
జెహిఁ జెహిఁ జోని కరమ బస భ్రమహీఁ । తహఁ తహఁ ఈసు దేఉ యహ హమహీఁ ॥
సేవక హమ స్వామీ సియనాహూ । హోఉ నాత యహ ఓర నిబాహూ ॥ 3 ॥
అస అభిలాషు నగర సబ కాహూ । కైకయసుతా హృదయఁ అతి దాహూ ॥
కో న కుసంగతి పాఇ నసాఈ । రహఇ న నీచ మతేఁ చతురాఈ ॥ 4 ॥

శ్రీరామచంద్రునిచిన్ననాటిస్నేహితులు యువరాజపట్టాభిషేకవార్తను విని, మిక్కిలి సంతుష్ట హృదయులైరి. వారు గుంపులుగుంపులుగా శ్రీరామచంద్రునికడకు వచ్చిరి. వారి ప్రేమలను గుర్తించి, శ్రీరాముడు వారిని ఆదరించి, మృదుమధురముగా వారిక్షేమసమాచారములను అడిగెను. తమ ప్రియమిత్రుడైన రామచంద్రునినుండి సెలవు గైకొని వెళ్లుచు "శ్రీరామునివంటి స్నేహశీలురు ఈ జగత్తున ఎవరుందురు? మా కర్మవశమున ఎవరికడుపున పుట్టినను జన్మజన్మలయందును సీతాపతియే మాకు ప్రభువుగను, మేము ఆయనకు సేవకులుగను ఉండునట్లు భగవంతుడు మమ్ములను అనుగ్రహించు గాక. ఈ సంబంధము ఎప్పటికిని ఇట్లే నిలిచియుండుగాక"- అని తమలో తాము అనుకొనుచుండిరి. నగరములోని ప్రతివ్యక్తి యొక్క అభిలాషయు ఇదియే. కైకేయిహృదయముమాత్రము ఈర్ష్యాగ్నితో మండిపోవుచుండెను. దుర్జనసహవాసమువలన చెడిపోనివారెవరు? నీచుల సాంగత్యము వలన వివేకము నశించును. (చౌ॥ 1-4)

దో- సాఁఝ సమయ సానంద నృపు, గయఉ కైకఈ గేహఁ ।
గవను నిఠురతా నికట కియ, జను ధరి దేహ సనేహఁ ॥ 24 ॥

సంధ్యాసమయమున దశరథమహారాజు సంతోషముతో మూర్తీభవించినప్రేమ నిష్ఠురత్వముకడకు వచ్చినట్లు కైకేయిగృహమునకు వచ్చెను. (దో॥ 24)

చౌ- కోపభవన సుని సకుచెఉ రాఊ । భయ బస అగహుడ పరఇ న పాఊ ॥
సురపతి బసఇ బాహఁబల జాకేఁ । నరపతి సకల రహహిఁ రుఖ తాకేఁ ॥ 1 ॥
సో సుని తియ రిస గయఉ సుఖాఈ । దేఖహు కామ ప్రతాప బడాఈ ॥
సూల కులిస అసి అఁగవనిహారే । తే రతినాథ సుమన సర మారే ॥ 2 ॥
సభయ నరేసు ప్రియా పహిఁ గయఊ । దేఖి దసా దుఖు దారున భయఊ ॥
భూమి సయన పటు మోట పురానా । దిఏ డారి తన భూషన నానా ॥ 3 ॥
కుమతిహి కసి కుబేషతా ఫాబీ । అనఅహివాతు సూచ జను భాబీ ॥
జాఇ నికట నృపు కహ మృదు బానీ । ప్రానప్రియా కెహి హేతు రిసానీ ॥ 4 ॥

కోపభవనముపేరు చెవినిబడినంతనే రాజుగుండె జల్లుమనెను. భూమిపై కాళ్లు నిలుపలేదు. దేవరాజైన ఇంద్రునియంతటివానికి కుడిభుజముగానుండువాడును, రాజులందఱికిని తలమానికమైనవాడును అగు దశరథమహారాజు ఒక స్త్రీకోపమునకు వణకిపోయెను. త్రిశూలము, వజ్రాయుధము, ఖడ్గముల దాడిని ఎదుర్కొనగల ధీరులు సైతము మన్మథునిపూలబాణములతాకిడికి నిల్వజాలరు. మన్మథునిమహిమ, బలప్రతాపముల ప్రభావములట్టివి. దశరథుడు భయపడుచు తన ముద్దులభార్యయైన కైకేయికడకు చేరెను. ఆమెస్థితిని జూచి ఆయనకు అమితమైనదుఃఖము కలిగెను. ఆ సమయమున కైకేయి తన ఆభరణములను అన్నింటిని తీసివేసి, ఒక పాతముతకవస్త్రమును ధరించి, నేలపై పరుండియుండెను. విధాత రాబోవు వైధవ్యమును ముందుగనే సూచించుచున్నాడాయనునట్లు ఆమె వేషము కుత్సితపథకములకు తగినట్లే యుండెను. రాజు ఆమెను సమీపించి, మృదు మధురముగా "ప్రియా! ఏల అలిగితివి?" అని పల్కెను. (చౌ॥ 1-4)

ఛం- కెహి హేతు రాని రిసాని పరసత పాని పతిహి నెవారఈ।
మానహుఁ సరోష భుఅంగ భామిని బిషమ భాఁతి నిహారఈ॥
దౌఉ బాసనా రసనా దసన బర మరమ ఠాహరు దేఖఈ।
తులసీ నృపతి భవతబ్యతా బస కామ కౌతుక లేఖఈ॥

"రాణీ! కోపమేల?" అనుచు రాజు ఆమెను చేతితో తాకగానే కైక ఆ చేతిని విదలించి వేసెను. తోకత్రొక్కిన ఆడుత్రాచువలె ఆయనవైపు చూచెను. ఆమె రెండుకోరికలే నాలుకలుగా, వరములనెడివి రెండుకోరలుకాగా, కాటువేయుటకు అనువైనఆయువుపట్టుకొఱకు వెదకుచుండెను. తులసీదాసు చెప్పుచున్నాడు. దశరథరాజు దీనిని ప్రేమపూర్వకసరసముగా భావించెను. (ఛంద్)

సో- బార బార కహ రాఉ, సుముఖి సులోచని పికబచని।
కారన మోహి సునాఉ, గజగామిని నిజ కోప కర॥ 25 ॥

మహారాజు "ఓ సుముఖీ! సులోచనా! సుభాషిణీ! గజగామినీ! నీ కోపకారణమును తెలుపుము" అని పదే పదే పలికెను. (సోరఠ॥ 25)

చౌ- అనహిత తోర ప్రియా కెఇఁ కీన్హా। కెహి దుఇ సిర కెహి జము చహ లీన్హా॥
కహు కెహి రంకహి కరౌఁ నరేసూ। కహు కెహి నృపహి నికాసౌఁ దేసూ॥ 1 ॥
సకఉఁ తోర అరి అమరఉ మారీ। కాహ కీట బపురే నర నారీ॥
జానసి మోర సుభాఉ బరోరూ। మను తవ ఆనన చంద చకోరూ॥ 2 ॥
ప్రియా ప్రాన సుత సరబసు మోరేఁ। పరిజన ప్రజా సకల బస తోరేఁ॥
జౌఁ కఛు కహౌఁ కపటు కరి తోహీ। భామిని రామ సపథ సత మోహీ॥ 3 ॥
బిహసి మాగు మనభావతి బాతా। భూషన సజహి మనోహర గాతా॥
ఘరీ కుఘరీ సముఝి జియఁ దేఖూ। బేగి ప్రియా పరిహరహి కుబేషూ॥ 4 ॥

"ప్రియా! నీకు అపకారమును చేసినవారు ఎవరు? ఎవరి శిరమును ఛేదింపవలెను? యముడు ఎవరిని కోరుచున్నాడు? ఏ దరిద్రుని రాజుగా చేయవలెను? ఏ సామంతరాజును దేశబహిష్కృతుని జేయవలెను? నీకు

శత్రువులు దేవతలైనను సరే వారిని వధించెదను. ఇక మనుష్యులేమిలెక్క? వారు కీటకములతో సమానము. సుందరీ! నీవు నా స్వభావమును ఎఱుగుదువు. నీముఖచంద్రునకు నేను చకోరమును. ప్రియా! నా ప్రాణములు, పుత్రులు, కుటుంబము, ప్రజలు సర్వస్వము నీ అధీనము. నేనీ మాటలను కపటముతో చెప్పుట లేదు. వందసార్లు రామునిపై 'ఒట్టు పెట్టి! చెప్పుచున్నాను. ఇది ముమ్మాటికి సత్యము. నీ మనోరథమేమో నిండు మనసుతో తెలుపుము. సుందరమైన నీ తనువును ఆభరణములతో అలంకరించుకొనుము. సమయాసమయములను ఎఱింగి, ఈ వికృత వేషమును త్యజింపుము.

(చౌ॥ 1-4)

దో- యహ సుని మన గుని సపథ బడి, బిహసి ఉఠీ మతిమంద ।
భూషన సజతి బిలోకి మృగు, మనహుఀ కిరాతిని ఫంద ॥ 26 ॥

రాజుగారి ఈ మాటలను విని, ఆయనవాగ్దానప్రభావమును మనస్సునదలచి బుద్ధిహీనయైన కైకేయి నవ్వుచూ లేచి, ఆభరణములను ధరించెను. జింకను జూచి వేటాడు ఒక కిరాతస్త్రీవలె వలపన్నెను. (దో॥ 26)

చౌ- పుని కహ రాఉ సుహృద జియఀ జానీ । ప్రేమ పులకి మృదు మంజుల బానీ ॥
భామిని భయఉ తోర మనభావా । ఘర ఘర నగర అనంద బధావా ॥ 1 ॥
రామహి దేఉఀ కాలి జుబరాజూ । సజహి సులోచని మంగల సాజూ ॥
దలకి ఉఠేఉ సుని హృదఉ కఠోరూ । జను ఛుఇ గయఉ పాక బరతోరూ ॥ 2 ॥
ఐసిఉ పీర బిహసి తెహిఀ గోఈ । చోర నారి జిమి ప్రగటి న రోఈ ॥
లఖహిఀ న భూప కపట చతురాఈ । కోటి కుటిల మని గురూ పఢాఈ ॥ 3 ॥
జద్యపి నీతి నిపున నరనాహూ । నారిచరిత జలనిధి అవగాహూ ॥
కపట సనేహు బఢాఇ బహోరీ । బోలీ బిహసి నయన ముహు మోరీ ॥ 4 ॥

కైకేయికోపము తగ్గినదని తలచి, రాజు మోహపరవశుడై మృదుమధురముగా పలికెను. "ఓ భామినీ! నీ మనోరథము నెఱవేఱుచున్నది. నగరములో ప్రతిగృహము ఆనందోత్సాహములతో వెల్లివిరియుచున్నది. ఓ సుందరనయనా! రేపు రాముని యువరాజును చేయుచున్నాను. కావున మంగళకరవస్త్రములను ధరింపుము" ఇది వినగానే పాషాణహృదయ యైన కైకేయి గుండె బ్రద్దలాయెను. ఇది ఆమెకు పుండుపై కారముచల్లినట్లాయెను. ఆమె కృత్రిమముగా నవ్వుచు హృదయమునందలి తనవిషాదమును దాచుకొనెను. తేలుకుట్టినదొంగ బహిరంగముగా ఏడ్వలేడు గదా! రాజు ఆమె కపటచాతుర్యమును గమనింపలేదు. ఏలనన కుటిలత్వబోధనలో పండితురాలైన మంథర ఆమెకు ఉపదేశమిచ్చి యున్నది. రాజు ఇంగితజ్ఞుడేయైనను స్త్రీచిత్తము సముద్రమువలె అగాధమైనది. తెలిసికొన వీలుకానిది. ఆమె మఱల కపటప్రేమను నటించుచు, నవ్వుచు కనులును, మూతియు త్రిప్పుచు పలికెను. (చౌ॥ 1-4)

దో- మాగు మాగు పై కహహు పియ, కబహుఀ న దేహు న లేహు ।
దేన కహేహు బరదాన దుఇ, తేఉ పావత సందేహు ॥ 27 ॥

"ప్రియతమా! అడుగుము, అడుగుము' అని అనుటయే గాని ఇంత వఱకు ఏమియు ఇచ్చియే యెఱుగరు. మీరు నాకు లోగడ రెండు వరములను ఇచ్చి యుంటిరి. కాని వాటిని నేను పొందగలనో? లేనో?" (దో॥ 27)

చౌ- జానెఉఁ మరము రాఉ హఁసి కహఈ । తుమ్హహి కొహాబ పరమ ప్రియ అహఈ ॥
థాతీ రాఖి న మాగిహు కాఉ । బిసరి గయఉ మొహి భోర సుభాఉ ॥ 1 ॥
ఝూఠెహుఁ హమహి దోషు జని దేహూ । దుఇ కై చారి మాగి మకు లేహూ ॥
రఘుకుల రీతి సదా చలి ఆఈ । ప్రాన జాహుఁ బరు బచను న జాఈ ॥ 2 ॥
నహిఁ అసత్య సమ పాతక పుంజా । గిరి సమ హోహిఁ కి కోటిక గుంజా ॥
సత్యమూల సబ సుకృత సుహాఏ । బేద పురాన బిదిత మను గాఏ ॥ 3 ॥
తెహి పర రామ సపథ కరి ఆఈ । సుకృత సనేహ అవధి రఘురాఈ ॥
బాత దృఢాఇ కుమతి హఁసి బోలీ । కుమత కుబిహగ కులహ జను ఖోలీ ॥ 4 ॥

రాజునవ్వి, "ఓ! ఇప్పుడు నీ మనస్సు అర్థమైనది. కనుక నీవు అలకబూనుట యుక్తమే- అని అనిపించుచున్నది. నీవు న్యాసముగా ఉంచినవరములను ఇంతవఱకు అడుగనేలేదు. మఱచుట నా స్వభావమగుటచే అవినాకు జ్ఞప్తిలో లేవు. నాపై మిథ్యాదోషము మోపకుండ రెండింటికి మాఱుగా నాలుగు వరములను కోరుకొనుము. ప్రాణములు పోయినాసరే! ఇచ్చిన మాట తప్పకుండుట రఘువంశజులనీతి. అసత్యముతో సమానమైన పాపమేమున్నది? కోటాను కోట్ల గంజాయి విత్తనాలు పర్వతముతో సమానమగునా? సత్యమే సర్వసద్గుణములకు మూలము' అని వేదములు, పురాణములు, మనువు నొక్కి చెప్పిన విషయము సువిదితము అంతేగాక నేను రామునిపై ప్రమాణము చేసియుంటిని. రామచంద్రుడు నా నోముల పంట, ప్రేమకు పరాకాష్ఠ" ఈ విధముగా రాజు తన వాగ్దానమును ధ్రువపఱచిన పిమ్మట ఆ కుబుద్ధి కైకేయి ఒక విషపు నవ్వు నవ్వి, సంచాన పక్షి (డేగ) కండ్లపై కప్పిన టోపీని తీసివేసి, దానిని వేటకు వదలినట్లు ఆమె తన దురాలోచనలను కన్నులతో ప్రకటించుచు పలికెను. (చౌ॥ 1-4)

దో- భూప మనోరథ సుభగ బను, సుఖ సుబిహంగ సమాజు ।
భిల్లిని జిమి ఛాడన చహతి, బచను భయంకరు బాజు ॥ 28 ॥

రాజు యొక్క మనోరథమే ఒక సుందరవనము. అతని సుఖములే అందమైన పక్షుల సమూహము. కైకేయి అనెడి కిరాతవనిత వాటిపై తన క్రూర వచనములనెడి భయంకరములైన సంచాన పక్షులను వదలెను. (దో॥ 28)

మాసపారాయణము-పదమూడవ విరామము

చౌ- సునహు ప్రానప్రియ భావత జీ కా । దేహు ఏక బర భరతహి టీకా ॥
మాగఉఁ దూసర బర కర జోరీ । పురవహు నాథ మనోరథ మోరీ ॥ 1 ॥
తాపస బేష బిసేషి ఉదాసీ । చౌదహ బరిస రాము బనబాసీ ॥
సుని మృదు బచన భూప హియఁ సోకూ । ససి కర ఛుఅత బికల జిమి కోకూ ॥ 2 ॥
గయఉ సహమి నహిఁ కఛు కహి ఆవా । జను సచాన బన ఝపటెఉ లావా ॥
బిబరన భయఉ నిపట నరపాలూ । దామిని హనెఉ మనహుఁ తరు తాలూ ॥ 3 ॥

మాథేఁ హాథ మూది దౌఉ లోచన । తను ధరి సోచు లాగ జను సోచన ॥
మోర మనోరథు సురతరు ఫూలా । ఫరత కరిని జిమి హతెఉ సమూలా ॥ 4 ॥
అవధ ఉజారి కీన్హి కైకేఈఁ । దీన్హిసి అచల బిపతి కై నేఈఁ ॥ 5 ॥

ఆమె పలికెను. "ప్రాణనాథా! వినుడు. భరతుడు అయోధ్యకు యువరాజు అగుట నా మొదటివరము. నాథా! చేతులు జోడించి, మిమ్ము మఱియొక వరమునుగూడ కోరుకొనుచున్నాను. నా మనోరథమును తీర్చుడు. వైభవవిలాసములను వీడి, తాపసివేషము దాల్చి, ఉదాసీనుడై, మునులవలె శ్రీరాముడు పదునాలుగువత్సరములు వనవాసము చేయవలెను. ఇదియే నా రెండవవరము. దయచేసి ఈ రెండువరములను నాకు ప్రసాదింపుము. కైకేయి మెత్తనిపలుకులు చెవినబడగానే చంద్రకిరణములు సోకిన చక్రవాకమువలె రాజు శోకతప్త హృదయుడయ్యెను. గ్రద్దచేతిలోచిక్కి గిలగిల కొట్టుకొనుచున్న పక్షివలె రాజు చకితుడై, అయోమయావస్థలో పడిపోయెను. గొంతు పెగలకుండెను. తాటి చెట్టుపై పిడుగుపడినట్లు ఆయనముఖము వివర్ణమాయెను. తలపై చేతులుంచుకొని, కన్నులు మూసికొని, శోకమూర్తియై వగచెను. "నామనోరథ రూపమగు కల్పవృక్షము ఇప్పుడే ఫలింపబోవుచుండగా, కైకేయియను ఏనుగు దానిని సమూలముగా పెకలించివేయుచున్నది. ఈమె అయోధ్యను నాశనముచేయుచున్నది. శాశ్వతమైనఆపదలకు పునాది వేయుచున్నది. (చౌ॥ 1-5)

దో- కవనేఁ అవసర కా భయఉ, గయఉఁ నారి బిస్వాస ।
జోగ సిద్ధి ఫల సమయ జిమి, జతిహి అబిద్యా నాస ॥ 29 ॥

ఈ సమయమున జరుగవలసినదేమి? జరిగినదేమి? ఒక యోగి యోగసిద్ధిని పొందు సమయమున అజ్ఞానముచే భ్రష్టుడైనట్లు నేను స్త్రీవ్యామోహములో పడి చెడిపోయితిని." (దో॥ 29)

చౌ- ఏహి బిధి రాఉ మనహిఁ మన ఝాఁఖా । దేఖి కుభాఁతి కుమతి మన మాఖా ॥
భరతు కి రాఉర పూత న హోహీఁ । ఆనెహు మోల బెసాహి కి మోహీఁ ॥ 1 ॥
జో సుని సరు అస లాగ తుమ్హారేఁ । కాహె న బోలహు బచను సఁభారేఁ ॥
దేహు ఉతరు అను కరహు కి నాహీఁ । సత్యసంధ తుమ్హ రఘుకుల మాహీఁ ॥ 2 ॥
దేన కహెహు అబ జని బరు దేహూ । తజహు సత్య జగ అపజసు లేహూ ॥
సత్య సరాహి కహెహు బరు దేనా । జానెహు లేఇహి మాగి చబేనా ॥ 3 ॥
సిబి దధీచి బలి జో కఛు భాషా । తను ధను తజెఉ బచన పను రాఖా ॥
అతి కటు బచన కహతి కైకేఈ । మానహుఁ లోన జరే పర దేఈ ॥ 4 ॥

ఈ విధముగా దశరథుడు లోలోన పరితపించుచుండెను. ఆయనదుఃస్థితినిజూచి దుర్బుద్ధిగలరాణి క్రుద్ధురాలై యిట్లు పలికెను. "భరతుడు మీ కుమారుడు కాడా? నన్ను బానిసగా కొనుక్కొని వచ్చినారా? నా పలుకులు వినగానే అవి ములుకులవలె గ్రుచ్చుకొన్నచో ముందుగనే ఎందుకు ఆలోచింపలేదు. ఔనా? కాదా? స్పష్టముగా తెల్పుడు. ప్రతిజ్ఞను పాలించుదురా? లేదా? మీరు రఘువంశజులలో సత్యసంధులని పేరుమోసినవారు. మీరిచ్చిన వరములను మీరే నిరాకరింపుడు. సత్యమును వీడి అపకీర్తిపాలుకండు. సత్యపాలనమునుగూర్చి గట్టిగా

చెప్పి, నాకు వరములను ఇచ్చియుంటిరి. బహుశా నేను శనగలను అడుగుతానని మీరు భావించి యుండవచ్చును, శిబి, దధీచి, బలిచక్రవర్తిమున్నగు మహాపురుషులు తమ సంపదలను, ప్రాణములనుగూడ లెక్కచేయక తమమాటలను నిలబెట్టుకొనినారు." కైకేయికటు వచనములు పుండుపై కారము చల్లినట్లు రాజును బాధించెను. (చౌ॥ 1-4)

దో- ధరమ ధురంధర ధీర ధరి, నయన ఉఘారే రాయఁ।
సిరు ధుని లీన్హి ఉసాస అసి, మారెసి మోహి కుఠాయఁ ॥ 30 ॥

ధర్మాత్ముడైన రాజు ధైర్యమును దెచ్చుకొని, కన్నులు దెఱచి, ఒక నిట్టూర్పువిడిచి, తలబాదుకొనుచు, "ఈమె నా ఆయువుపట్టుపై పెద్ద దెబ్బతీసినది." అని వాపోయెను. (దో॥ 30)

చౌ- ఆగేఁ దీఖి జరత రిస భారీ । మనహుఁ రోష తరవారి ఉఘారీ ॥
మూఠి కుబుద్ధి ధార నిఠురాఈ । ధరీ కూబరీఁ సాన బనాఈ ॥ 1 ॥
లఖీ మహీప కరాల కఠోరా । సత్య కి జీవను లేఇహి మోరా ॥
బోలే రాఉ కఠిన కరి ఛాతీ । బానీ సబినయ తాసు సోహాతీ ॥ 2 ॥
ప్రియా బచన కస కహసి కుభాఁతీ । భీర ప్రతీతి ప్రీతి కరి హాఁతీ ॥
మోరేఁ భరతు రాము దుఇ ఆఁఖీ । సత్య కహఉఁ కరి సంకరు సాఖీ ॥ 3 ॥
అవసి దూతు మైఁ పఠఇబ ప్రాతా । ఐహహిఁ బేగి సునత దోఉ భ్రాతా ॥
సుదిన సోధి సబు సాజు సజాఈ । దేఉఁ భరత కహుఁ రాజు బజాఈ ॥ 4 ॥

క్రోధమనెడిఖడ్గము ఒరనుండి బయటికివచ్చియున్నట్లు రోషాగ్నిభుగభుగలతో మండిపడుచున్న కైకేయి ఆయన సమ్ముఖమున కన్నులనుండి నిప్పులు గురియుచు నిలబడెను. ఆ ఖడ్గమునకు దుర్బుద్ధియే పిడి. నిష్ఠురత్వమేధార (కత్తి అంచు). మంథరయనుసానపై అది పదును పెట్టబడినది. ఈ ఖడ్గము చాల భయంకరమైనది, కఠోరమైనది. "ఇది నిజముగా నాప్రాణములను తీయదుగదా!" అనిరాజు భయపడెను. పిమ్మట రాజు తనగుండెను దిటవు చేసికొని, వినమ్రముగా కైకేయికి ప్రియమగు రీతిలో పలికెను. "ప్రియా! భయమును వీడి, ప్రేమ విశ్వాసములను గంగపాలుచేసి, ఇట్టి అప్రియవచనములను ఎట్లు పలికితివి? భరతుడు రాముడు ఇద్దఱును నాకు రెండు కన్నుల వంటివారు. ఈశ్వరుని సాక్షిగా ప్రమాణము చేసి ఈ మాటను చెప్పుచున్నాను. ప్రాతఃకాలముననే అవశ్యముగా దూతలను బంపి, భరత శత్రుఘ్నులను ఇచటకు రప్పించెదను. ఒక శుభముహూర్తమును నిర్ణయించి, వైభవోపేతముగా భరతునకు రాజ్యమును అప్పగించెదను. (చౌ॥ 1-4)

దో- లోభు న రామహి రాజు కర, బహుత భరత పర ప్రీతి ।
మైఁ బడ ఛోట బిచారి జియఁ, కరత రహేఉఁ నృపనీతి ॥ 31 ॥

రామునకు రాజ్యకాంక్ష ఏమాత్రము లేదు. అతనికి భరతునిపై అపారప్రేమ గలదు. పెద్ద,చిన్న అను విషయమును నా మనస్సులో విచారణ చేసి రాజనీతిని పాటించుచుంటిని. (దో॥ 31)

చౌ- రామ సపథ సత కహఉఁ సుభాఊ । రామమాతు కఛు కహెఉ న కాఊ ॥
మైఁ సబు కీన్హ తోహి బిను పూఛేఁ । తెహి తేఁ పరెఉ మనోరథు ఛూఛేఁ ॥ 1 ॥
రిస పరిహరు అబ మంగల సాజూ । కఛు దిన గఏఁ భరత జుబరాజూ ॥
ఏకహి బాత మోహి దుఖు లాగా । బర దూసర అసమంజస మాగా ॥ 2 ॥
అజహూఁ హృదఉ జరత తెహి ఆఁచా । రిస పరిహాస కి సాఁచెహుఁ సాఁచా ॥
కహు తజి రోషు రామ అపరాధూ । సబు కోఉ కహఇ రాము సుఠి సాధూ ॥ 3 ॥
తుహూఁ సరాహసి కరసి సనేహూ । అబ సుని మోహి భయఉ సందేహూ ॥
జాసు సుభాఉ అరిహి అనుకూలా । సో కిమి కరిహి మాతు ప్రతికూలా ॥ 4 ॥

శ్రీరాముని తల్లి కౌసల్య ఎప్పుడును ఏమియు అడుగలేదు. ఈ మాటను రామునిపై ఎన్ని పర్యాయములైనను 'ఒట్టు పెట్టుకొని' చెప్పగలను. నీకు చెప్పకయే నేను ఈ యేర్పాట్లు గావించితిని. అందులకే నాకోర్కె ఫలించుట లేదు. నీ కోపమును మాని, ఇప్పుడు మంగళకరములైన దుస్తులను ధరింపుము. కొన్నిదినములతరువాత భరతుడు యువరాజగును. ఒక్క విషయము మాత్రము నన్ను మిక్కిలి బాధించు చున్నది. నీ రెండవ కోరిక పూర్తిగా అసమంజసము. దానివలన కలిగిన దుఃఖాగ్ని ఇప్పటికిని నా హృదయమును దహించి వేయుచున్నది. ఇది కోపమా? హాస్యమా? లేక నిజముగనే పలికితివా? కోపమును మాని, రాముని తప్పేమిటో తెలుపుము. రాముడు గొప్పసాధుపురుషుడని అందఱును పలుకుచుందురు. అంతెందుకు? నీవుకూడ రాముని మెచ్చుకొనుచుంటివి. ప్రేమించుచుంటివి. ఇప్పటి నీ ధోరణిని బట్టి నీ విషయమున సందేహము గలుగుచున్నది. శత్రువునకును కీడుతలపెట్టని వాడు తల్లికి ప్రతికూలముగా ఎట్లు చరించును? (చౌ॥ 1-4)

దో- ప్రియా హాస రిస పరిహరహి, మాగు బిచారి బిబేకు ।
జెహిఁ దేఖౌఁ అబ నయన భరి, భరత రాజ అభిషేకు ॥ 32 ॥

ప్రియా! పరిహాసము, కోపము వీడి, వివేకముతో యోచన చేసి కోరుకొనుము. దానివలన భరతునిరాజ్యాభిషేకమును నేత్రానందకరముగా చూడవచ్చును. (దో॥ 32)

చౌ- జిఅఇ మీన బరు బారి బిహీనా । మని బిను ఫనికు జిఐ దుఖ దీనా ॥
కహఉఁ సుభాఉ న ఛలు మన మాహీఁ । జీవను మోర రామ బిను నాహీఁ ॥ 1 ॥
సముఝి దేఖు జియఁ ప్రియా ప్రబీనా । జీవను రామ దరస ఆధీనా ॥
సుని మృదు బచన కుమతి అతి జరఈ । మనహు అనల ఆహుతి ఘృత పరఈ ॥ 2 ॥
కహఇ కరహు కిన కోటి ఉపాయా । ఇహాఁ న లాగిహి రాఉరి మాయా ॥
దేహు కి లేహు అజసు కరి నాహీఁ । మోహి న బహుత ప్రపంచ సోహాహీఁ ॥ 3 ॥
రాము సాధు తుమ్హ సాధు సయానే । రామమాతు భలి సబ పహిచానే ॥
జస కౌసిలాఁ మోర భల తాకా । తస ఫలు ఉన్హహి దేఉఁ కరి సాకా ॥ 4 ॥

బహుశా నీరులేకుండా చేప జీవింపవచ్చును, మణిలేకుండ సర్పము దీనమైన జీవితమును గడపవచ్చును. కాని నిర్మలమనస్సుతో నిజము పల్కుచున్నాను. రాముడు లేనిదే నా జీవితము ఉండదు. ఓ చతురప్రియా! బాగుగా ఆలోచింపుము. నేను జీవించుట రామ దర్శనముపై ఆధారపడియుండును." అగ్నికి ఆజ్యము తోడైనట్లు

[1352]

రాజుగారిహితవచనములు దుర్బుద్ధియగు కైకేయిక్రోధాగ్నిని ప్రజ్వలింపజేసినవి. కైకేయి పలికెను. "మీరు ఎన్ని పన్నుగడలు పన్నినను నాకడ అవి పనిచేయవు. ఇష్టమయినచో నేను కోరిన వరములను ఇచ్చివేయుడు. లేనిచో 'లేదు' అని చెప్పి, అపకీర్తిని మూటకట్టుకొనుడు. నాకు ఈ మోసపుమాటలు నచ్చవు. రాముడు సాధువు, మీరు పరమసాధువులు, రామునితల్లియు తక్కువేమీగాదు. ఆమె ఇంకనూ పరమసాధువు. నేను అందఱినిగూర్చియు బాగుగా తెలిసికొనినాను. కౌసల్య నామేలు ఎట్లు కోరినదో నేనుగూడ ఆమెకునట్లే చక్కగా జ్ఞాపకము ఉండునట్లు ప్రతిఫలమును కూర్చెదను. (చౌ॥ 1-4)

దో- హోత ప్రాతు మునిబేష ధరి, జౌఁ న రాము బన జాహిఁ।
మోర మరను రాఉర అజస, నృప సముఝిఅ మన మాహిఁ ॥ 33 ॥

తెల్లవాఱగనే రాముడు మునివేషమును దాల్చి, వనమునకు పోనిచో నేను ప్రాణత్యాగము చేయుట, మీరు అపకీర్తి పాలగుట తథ్యము, గ్రహింపుడు." (దో॥ 33)

చౌ- అస కహి కుటిల భఈ ఉఠి ఠాఢీ। మానహుఁ రోష తరంగిని బాఢీ॥
పాప పహార ప్రగట భఇ సోఈ। భరీ క్రోధ జల జాఇ న జోఈ॥ 1 ॥
దోఉ బర కూల కఠిన హఠ ధారా। భవఁర కూబరీ బచన ప్రచారా॥
ఢాహత భూపరూప తరు మూలా। చలీ బిపతి బారిధి అనుకూలా॥ 2 ॥
లఖీ నరేస బాత ఫురి సాఁచీ। తియ మిస మీచు సీస పర నాచీ॥
గహి పద బినయ కీన్హ బైఠారీ। జని దినకర కుల హోసి కుఠారీ॥ 3 ॥
మాగు మాథ అబహీఁ దేఉఁ తోహీ। రామ బిరహఁ జని మారసి మోహీ॥
రాఖు రామ కహుఁ జెహి తెహి భాఁతీ। నాహిఁ త జరిహి జనమ భరి ఛాతీ॥ 4 ॥

అని పలికి ఆ కుటిలాత్మురాలు కైకేయి, పాపమనెడిపర్వతమునబుట్టి క్రోధమనెడి జలములతోగూడిన నదీతరంగములు ఉవ్వెత్తుగా లేచినట్లు, నిటారుగా లేచి నిలబడెను. రెండు వరములును ఆ క్రోధరూపనదికి రెండుతీరములు. కైకేయికఠినమైనపట్టుదలయే ఆనదీ ప్రవాహవేగము, మంథరమాటలే సుడిగుండములు. ఆ నది దశరథుడనెడి మహా వృక్షమును సమూలముగా పెకలించి, విపత్తులనెడి సముద్రములో కల్పుటకు పూనుకొనెను. కైకేయి ఆ వరములను నిజముగానే కోరుకొనుచున్నట్లు దశరథుడు గ్రహించి, స్త్రీ రూపమున మృత్యువే తన నెత్తిపై నాట్యమాడుచున్నట్లు భావించి, కైకేయికాళ్లను పట్టుకొని, కూర్చుండబెట్టి "నీవు సూర్యవంశవృక్షమును నఱికివేయుగొడ్డలివి కావలదు." అని ప్రాధేయపడెను. "నీవు నా శిరస్సును కోరినను ఇప్పుడే ఇచ్చెదను. కాని రాముని నానుండి వేఱుచేసి నన్ను చంపవద్దు. ఎట్లైనను సరే రాముని ఇచట ఉండనిమ్ము. లేనిచో జీవితమంతయు నీకు హృదయవేదన తప్పదు." (చౌ॥ 1-4)

దశరథుని పరితాపము

దో- దేఖీ బ్యాధి అసాధ నృపు, పరెఉ ధరని ధుని మాథ।
కహత పరమ ఆరత బచన, రామ రామ రఘునాథ ॥ 34 ॥

కైకేయిని పట్టిపీడించుచున్న రోగమును నివారించుట అసాధ్యమని గ్రహించి, దశరథుడు తలబాదుకొనుచు 'రామా! రామా! ఓ రఘురామా! అని విలపించుచు కుప్పగూలి పోయెను. (దో॥ 34)

చౌ- బ్యాకుల రాఉ సిథిల సబ గాతా । కరిని కలపతరు మనహుఁ నిపాతా ॥
కంఠు సూఖ ముఖ ఆవ న బానీ । జను పాఠీను దీన బిను పానీ ॥ 1 ॥
పుని కహ కటు కఠోర కైకేఈ । మనహుఁ ఘాయ మహుఁ మాహుర దేఈ ॥
జౌఁ అంతహుఁ అస కరతబు రహేఊ । మాగు మాగు తుమ్హ కెహిఁ బల కహేఊ ॥ 2 ॥
దుఇ కి హోఇ ఎక సమయ భుఆలా । హఁసబ ఠఠాఇ ఫులాఉబ గాలా ॥
దాని కహాఉబ అరు కృపనాఈ । హోఇ కి ఖేమ కుసల రౌతాఈ ॥ 3 ॥
ఛాడహు బచను కి ధీరజు ధరహూ । జని అబలా జిమి కరునా కరహూ ॥
తను తియ తనయ ధాము ధను ధరనీ । సత్యసంధ కహుఁ తృన సమ బరనీ ॥ 4 ॥

దశరథుడు అతివ్యాకులమనస్కుడాయెను. కల్పవృక్షమును ఒక (పిచ్చిపట్టిన) ఆడుఏనుగు పెకలించి పడగొట్టినట్లు ఆయన శరీరము శిథిలమయ్యెను. కంఠము ఎండిపోయెను, నోటమాటరాకుండెను, నీరు దొఱకని చేపవలె గిలగిలాడెను. గాయముపై విషము చల్లుచు కైకేయి మఱల కఠోర వచనములను ఇట్లు పలికెను. "చివరకు ఈ విధముగా చేయదలచుకొని, మాటి మాటికిని 'అడుగు అడుగు' అని యేల పల్కితిరి? రాజా! పగలబడి నవ్వుట చెంపలు ఉబ్బుట, రెండును ఒకేసారి సాధ్యమా? కృపణత్వము వహించుట దాతయని పేరుగాంచుట ఇవి ఒకేసారి సాధ్యము కావుగదా? అట్లే యుద్ధము చేయుట, గాయములు కాకుండుట- ఇవి అసంభవములు. ప్రతిజ్ఞా భంగమునైనను చేయుము. లేదా ధైర్యముతో ప్రవర్తింపుము. ఒక ఆడుదానిలె ఏడ్చుట, మొత్తుకొనుట తగదు. సత్య ప్రతిజ్ఞునకు శరీరము, భార్యాపుత్రులు, గృహము, సంపదలు, పృథ్వి మొదలగునవి అన్నియును గడ్డిపోచతో సమానములని చెప్పబడినవి." (చౌ॥ 1-4)

దో- మరమ బచన సుని రాఉ కహ, కహు కఛు దోషు న తోర ।
లాగెఉ తోహి పిసాచ జిమి, కాలు కహావత మోర ॥ 35 ॥

కైకేయి పలికిన కర్ణకఠోరపు మాటలు విని, దశరథుడు, "నీకు తోచినట్లు మాట్లాడుము. ఇందులో నీ దోషము లేదు. నా మృత్యువే పిశాచమై నిన్ను ఆవహించి, ఇట్లు మాట్లాడించు చున్నది" అనెను. (దో॥ 35)

చౌ- చహత న భరత భూపతహి భోరేఁ । బిధి బస కుమతి బసీ జియ తోరేఁ ॥
సో సబు మోర పాప పరినామూ । భయఉ కుఠాహర జెహిఁ బిధి బామూ ॥ 1 ॥
సుబస బసిహి ఫిరి అవధ సుహాఈ । సబ గున ధామ రామ ప్రభుతాఈ ॥
కరిహహిఁ భాఇ సకల సెవకాఈ । హోఇహి తిహుఁ పుర రామ బడాఈ ॥ 2 ॥
తోర కలంకు మోర పఛితాఊ । ముఏహుఁ న మిటిహి న జాఇహి కాఊ ॥
అబ తోహి నీక లాగ కరు సోఈ । లోచన ఓట బైఠు ముహు గోఈ ॥ 3 ॥

జబ లగి జిఔఁ కహఉఁ కర జోరీ । తబ లగి జని కఛు కహసి బహోరీ ॥
ఫిరి పఛితైహసి అంత అభాగీ । మారసి గాఈ నహారూ లాగీ ॥ 4 ॥

"భరతుడు తాను యువరాజు కావలెనని పొరపాటునగూడ కోరడు. విధివైపరీత్యమున నీకే ఈ దుర్బుద్ధి కలిగినది. ఇది యంతయు నా పాపఫలమే. అందులకే విధాత తగని సమయమున నాకు ప్రతికూలుడైనాడు. నీవలన పాడుబడుచున్న సర్వాంగసుందరమైన ఈ అయోధ్య శ్రీరాముని పరిపాలనలో మఱల వికసించి, శోభాయమానమగును. సోదరులందఱును కలిసి, అతనికి సేవలొనర్తురు. శ్రీరామునికీర్తి ముల్లోకములలో వ్యాపించును. కాని నీ కళంకము, నా పశ్చాత్తాపము మన మరణానంతరముగూడ మాసిపోవు. నీకు ఇష్టమైనట్లు చేయుము, నాయెదుటనుండి తొలగిపొమ్ము. నీ ముఖమును నాకు చూపవద్దు. నేను బ్రతికియున్నంత కాలము నాతో మాట్లాడ వలదని నిన్ను దోసిలొగ్గి అర్థించుచున్నాను. ఓ దౌర్భాగ్యురాలా! కడకు నీవు గూడ పశ్చాత్తాపపడక తప్పదు. వారు (తోలుదారము) కొఱకు ఆవును వధించుచున్నావు. ('రాజమాత'యని పిలిపించుకొనుటకై పతిని వధించుచున్నావు.) (చౌ॥ 1-4)

దో- పరేఉ రాఉ కహి కోటి బిధి, కాహే కరసి నిదాను ।
కపట సయాని న కహతి కఛు, జాగతి మనహుఁ మసాను ॥ 36 ॥

ఎన్ని విధముల నచ్చజెప్పినను వినక, నీవు నా సర్వనాశనమునకు పూనుకొంటివి" అని యనుచు, విలపించుచు రాజు నేలకొరిగెను. కపటప్రవర్తనలో ఆరితేరిన కైకేయి శ్మశానములో మౌనముగా ప్రేతల నాహ్వానించుచున్నట్లు, ఏమియు మాట్లాడక నిలుచుండెను. (దో॥ 36)

చౌ- రామ రామ రట బికల భుఆలూ । జను బిను పంఖ బిహంగ బెహాలూ ॥
హృదయఁ మనావ భోరు జని హోఈ । రామహి జాఇ కహై జని కోఈ ॥ 1 ॥
ఉదఉ కరహు జని రబి రఘుకుల గుర । అవధ బిలోకి సూల హోఇహి ఉర ॥
భూప ప్రీతి కైకఇ కఠినాఈ । ఉభయ అవధి బిధి రచీ బనాఈ ॥ 2 ॥
బిలపత నృపహి భయఉ భినుసారా । బీనా బేను సంఖ ధుని ద్వారా ॥
పఢహిఁ భాట గున గావహిఁ గాయక । సునత నృపహి జను లాగహిఁ సాయక ॥ 3 ॥
మంగల సకల సోహాహిఁ న కైసేఁ । సహగామినిహి బిభూషన జైసేఁ ॥
తేహిఁ నిసి నీద పరీ నహిఁ కాహూ । రామ దరస లాలసా ఉఛాహూ ॥ 4 ॥

'రామా! రామా' యని విలపించుచు తెక్కలూడిన పక్షివలె రాజు విలవిలలాడెను. అతడు మనస్సులో "తెల్లవాఱకుండును గాక, రామునకు ఈ విషయమును ఎవ్వరును చెప్పకుందురు గాక" అని అనుకొనెను. "ఓ రఘువంశమూలపురుషుడా! సూర్య భగవానుడా! ఉదయింప వలదు. అయోధ్యదుర్దశను జూచినచో నీకు అపారవేదనయే మిగులును" అని సూర్యుని అర్థించెను. రాజు యొక్క ప్రేమను, కైకేయి యొక్క కాఠిన్యమును విధాత పరాకాష్ఠకు జేర్చెను. రాజు విలపించుచునేయుండెను. ఇంతలోనే తెల్లవాఱెను. రాజద్వారముకడ వీణావేణుశంఖధ్వనులు ప్రతిధ్వనించుచుండెను. వందిమాగధులు స్తోత్ర పాఠములను పఠించుచుండిరి. గాయకులు గుణ గానములను కావించుచుండిరి. కాని అవి రాజుచెవులకు శూలములవలె గ్రుచ్చుకొను చుండెను. ఈ మంగళగానములు పతితో సహగమనము చేయబోవు స్త్రీకి ఆభరణములవలె రాజునకు మిక్కిలి

బాధాకరములేయయ్యెను. తెల్లవారిన పిదప యువరాజపట్టాభిషిక్తుడగు శ్రీరామచంద్రుని చూడవలెనను కోరికతో పురజనులు ఎవ్వరును ఆ రాత్రి నిద్రింపనే లేదు. (చౌ॥ 1-4)

దో- ద్వార భీర సేవక సచివ, కహహిఀ ఉదిత రబి దేఖి ।
జాగేఉ అజహుఀ న అవధపతి, కారను కవను బిసేషి ॥ 37 ॥

రాజద్వారమున జనసమూహము చేరెను. సూర్యోదయమైనను దశరథ మహారాజు ఇంకను నిద్రలేవని కారణమేమని వారు సేవకులను మంత్రులను అడుగుచుండిరి. (దో॥ 37)

చౌ- పఛిలే పహర భూపు నిత జాగా । ఆజు హమహి బడ అచరజు లాగా ॥
జాహు సుమంత్ర జగావహు జాఈ । కీజిఅ కాజు రజాయసు పాఈ ॥ 1 ॥
గఏ సుమంత్రు తబ రాఉర మాహీఀ । దేఖి భయావన జాత డెరాహీఀ ॥
ధాఇ ఖాఇ జను జాఇ న హేరా । మానహుఀ బిపతి బిషాద బసేరా ॥ 2 ॥
పూఛేఀ కోఉ న ఊతరు దేఈ । గఏ జెహిఀ భవన భూప కైకేఈ ॥
కహి జయజీవ బైఠ సిరు నాఈ । దేఖి భూప గతి గయఉ సుఖాఈ ॥ 3 ॥
సోచ బికల బిబరన మహి పరేఊ । మానహుఀ కమల మూలు పరిహరేఊ ॥
సచిఉ సభీత సకఇ నహిఀ పూఛీ । బోలీ అసుభ భరీ సుభ ఛూఛీ ॥ 4 ॥

"రాజుగారు ప్రతిదినము రాత్రిచివరిజామముననే నిద్రలేచెడి వారు. ఈనాడు ఇంత వఱకును నిద్రలేవకుండుట మాకు ఆశ్చర్యమును కలిగించు చున్నది. సుమంత్రా! పొమ్ము, రాజు గారిని నిద్రలేపుము. వారి ఆజ్ఞలతో మేము మా పనులలో నిమగ్నులమయ్యెదము." అని వారు పలికిరి. సుమంత్రుడు రాజప్రాసాదమున ప్రవేశింపగనే అచటి విషాదకర దృశ్యమును జూచి భయపడెను. కనబడని ఒక పెనుభూతము అతనిపైబడి మ్రింగునాయనునట్లు ఉండెను. విపత్తు విషాదములకు అది నెలవుగా కనబడెను. ఎవ్వరిని అడిగినను ఏమియును చెప్పకుండిరి. పిమ్మట అతడు కైకేయిమందిరమున ప్రవేశించెను. 'జయము జయము మహారాజునకు' అని పలికి, అతడు తలవంచుకొని కూర్చుండెను, రాజుగారిస్థితిని జూచి, చింతాక్రాంతుడయ్యెను. కమలము మూలమునుండి వేఱై, క్రిందపడివాడిపోయినట్లు రాజుగారు నేలపై పడియుండిరి. ఆయన ముఖము వివర్ణమై శోకాకులమైయుండెను. భయముతో మంత్రి ఏమియు అడుగజాలక పోయెను. దోష పూరితయు, గుణరహితయు ఐన కైకేయి పలికెను. (చౌ॥ 1-4)

దో- పరీ న రాజహి నీద నిసి, హేతు జాన జగదీసు ।
రాము రాము రటి భోరు కియ, కహఇ న మరము మహీసు ॥ 38 ॥

"రాజుగారు రాత్రియంతయు నిద్రింపలేదు. దానికిగల కారణమును దేవుడే యెఱుంగును. తెల్లవాఱువఱకు 'రామా! రామా! యనుట తప్ప మఱేమియు చేయలేదు. కారణమేమో తెలుపలేదు. (దో॥ 38)

చౌ- ఆనహు రామహి బేగి బొలాఈ । సమాచార తబ పూఁఛేహు ఆఈ ॥
చలేఉ సుమంత్రు రాయ రుఖ జానీ । లఖీ కుచాలి కీన్హి కఛు రానీ ॥ 1 ॥
సోచ బికల మగ పరఇ న పాఉ । రామహి బోలి కహిహి కా రాఉ ॥
ఉర ధరి ధీరజు గయఉ దుఆరేఁ । పూఁఛహిఁ సకల దేఖి మను మారేఁ ॥ 2 ॥
సమాధాను కరి సో సబహీ కా । గయఉ జహాఁ దినకర కుల టీకా ॥
రామ సుమంత్రహి ఆవత దేఖా । ఆదరు కీన్హ పితా సమ లేఖా ॥ 3 ॥
నిరఖి బదను కహి భూప రజాఈ । రఘుకులదీపహి చలేఉ లెవాఈ ॥
రాము కుభాఁతి సచివ సఁగ జాహీఁ । దేఖి లోగ జహఁ తహఁ బిలఖాహీఁ ॥ 4 ॥

వెంటనే వెళ్లి, రాముని ఇచటికి పిలుచుకొని రమ్ము. వచ్చిన పిమ్మట విషయమును తెలిసికొనవచ్చును." రాజుగారి వైఖరిని బట్టి రాణియేదో కుతంత్రమును పన్నినట్లు ఊహించుచు సుమంత్రుడు అచటినుండి వెడలి పోయెను. 'శ్రీరామచంద్రుని పిలిచి రాజుగారు ఏమి పలుక వచ్చును?" ఈ ఆలోచనలతో కలతచెందిన సుమంత్రుడు ముందుకు నడువలేక పోయెను. మనస్సును దృఢపఱచుకొని రాజద్వారమును జేరెను. చింతాక్రాంతుడుగా నున్న ఆయనను జూచి అందఱును కారణమడుగసాగిరి. వారికి ఎల్లరకును సర్దిచెప్పి, అతడు సూర్యకుల తిలకుడైన శ్రీరామచంద్రునిమందిరమునకు చేరెను. శ్రీరాముడు సుమంత్రుని పితృతుల్యునిగా భావించి, గౌరవించెను. సుమంత్రుడు శ్రీరామునకు రాజాజ్ఞను వినిపించి, రఘుకులదీపమైన రాముని తనవెంట నిడుకొని బయలు దేఱెను. ఛత్ర చామరములు లేకుండ పాదచారియై మంత్రితో వచ్చు రాముని జూచి ప్రజలు మిక్కిలి వగచిరి. (చౌ॥ 1-4)

దో- జాఇ దీఖ రఘుబంసమని, నరపతి నిపట కుసాజు ।
సహమి పరేఉ లఖి సింఘనిహి, మనహుఁ బృద్ధ గజరాజు ॥ 39 ॥

ఒక ఆడు సింహమును జూచి భీతిల్లి, నేలపై పడిన ఏనుగువలె శోకసంతప్తహృదయుడై అస్తవ్యస్తముగా పడియున్న రాజును శ్రీరామచంద్రుడు చూచెను. (దో॥ 39)

చౌ- సూఖహిఁ అధర జరఇ సబు అంగూ । మనహుఁ దీన మనిహీన భుఅంగూ ॥
సరుష సమీప దీఖి కైకేఈ । మానహుఁ మీచు ఘరీఁ గని లేఈ ॥ 1 ॥
కరునామయ మృదు రామ సుభాఊ । ప్రథమ దీఖ దుఖు సునా న కాఊ ॥
తదపి ధీర ధరి సమఉ బిచారీ । పూఁఛీ మధుర బచన మహతారీ ॥ 2 ॥
మొహి కహు మాతు తాత దుఖ కారన । కరిఅ జతన జెహిఁ హోఇ నివారన ॥
సునహు రామ సబు కారన ఏహూ । రాజహి తుమ్హ పర బహుత సనేహూ ॥ 3 ॥
దేన కహేన్హి మొహి దుఇ బరదానా । మాగెఉఁ జో కఛు మోహి సోహానా ॥
సో సుని భయఉ భూప ఉర సోచూ । ఛాడి న సకహిఁ తుమ్హార సఁకోచూ ॥ 4 ॥

రాజుపెదవులు ఎండిపోయియుండెను. ప్రత్యంగము(జ్వరముతో) కాలిపోవు చుండెను. మణిహీనమైన సర్పమువలె అతడు నిస్సహాయస్థితిలో పడియుండెను. రాజుగారి అంతిమ ఘడియలను లెక్కపెట్టుచున్న

మృత్యుదేవతవలె సమీపముననే కైకేయి క్రోధమూర్తియై నిలబడియుండెను. శ్రీరామచంద్రుడు కోమలస్వభావుడు, కరుణామూర్తి, అతడెన్నడును దుఃఖమునుగూర్చియే వినియుండలేదు. ఈ శోక వాతావరణము జూచుట ఆయనకు ఇదియే మొదటిసారి. ఐనను సందర్భమును గుర్తించి, ధైర్యము వహించి, మృదువుగా అడిగెను. 'మాతా! పితృదేవులదుఃఖకారణమేమో తెల్పుడు తెలిసినచో దుఃఖనివారణప్రయత్నమును చేయవచ్చును." అప్పుడు ఆమె సమాధానమిచ్చెను." రామా! రాజుగారి దుఃఖమునకు నీమీది ప్రేమయే కారణము. వీరు నాకు రెండు వరములను ఇచ్చుటకు వాగ్దానముచేసి యుండిరి. నాకు ఇష్టములైన వరములను నేను అడిగితిని. దానిని విని రాజు గారి హృదయము దుఃఖపూరితమైనది. ఏలనన వారు నీమీది మమకారమును వదలుకొనలేకున్నారు. (చౌ॥ 1-4)

దో- సుత సనేహు ఇత బచను ఉత, సంకట పరేఉ నరేసు ।
సకహు త ఆయసు ధరహు సిర, మేటహు కఠిన కలేసు ॥ 40 ॥

ఒకవైపు పుత్రప్రేమ, మఱియొకవైపు ప్రతిజ్ఞాపాలనము- ఈ రెండింటి మధ్య నిర్ణయము తీసికొనలేక రాజుగారు ధర్మసంకటమునకు లోనైనారు. సాధ్యమైనచో ఆయన ఆజ్ఞను శిరసావహింపుము. ఆయన దుర్భర దుఃఖమును రూపుమాపుము. (దో॥ 40)

చౌ- నిధరక బైఠి కహఇ కటు బానీ । సునత కఠినతా అతి అకులానీ ॥
జీభ కమాన బచన సర నానా । మనహుఁ మహిప మృదు లచ్ఛ సమానా ॥ 1 ॥
జను కఠోరపను ధరేఁ సరీరూ । సిఖఇ ధనుషబిద్యా బర బీరూ ॥
సబు ప్రసంగు రఘుపతిహి సునాఈ । బైఠి మనహుఁ తను ధరి నిఠురాఈ ॥ 2 ॥
మన ముసుకాఈ భానుకుల భానూ । రాము సహజ ఆనంద నిధానూ ॥
బోలే బచన బిగత సబ దూషన । మృదు మంజుల జను బాగబిభూషన ॥ 3 ॥
సును జననీ సోఇ సుతు బడభాగీ । జో పితు మాతు బచన అనురాగీ ॥
తనయ మాతు పితు తోషనిహారా । దుర్లభ జనని సకల సంసారా ॥ 4 ॥

సంకోచమనునదియేమాత్రము లేక కైకేయి పలికిన కఠోరవచనములను కఠోరత్వమే తలవంచు కొనెను. ఆమె నాలుక ఒక ధనుస్సుకాగా ఆమె వచనములు బాణములు. అవి నేరుగా దశరథుని హృదయమున గ్రుచ్చుకొనెను. కాఠిన్యము అస్త్రవిద్యను అభ్యసించుచున్నట్లుండెను. మూర్తీభవించిన నిష్ఠురత్వమువలె కైకేయి కూర్చొని కథనంతయు శ్రీరామునకు వివరించెను. స్వభావతః ఆనంద స్వరూపుడైన శ్రీరామచంద్రుడు మనస్సులో నవ్వుకొని, దోషరహితములైన కోమలమధురవచనములను పలికెను. అవి వాగ్దేవి ఆభరణములాయనునట్లుండెను. "మాతా! వినుము. మాతాపితరుల ఆజ్ఞలను పాలించుటయందు అనురాగముగల పుత్రుడే నిజముగా భాగ్యశాలి. జననీ! తల్లిదండ్రులను సంతృప్తిపఱచుపుత్రుడు ప్రపంచములో దుర్లభుడు. (చౌ॥ 1-4)

దో- మునిగన మిలను బిసేషి బన, సబహి భాఁతి హిత మోర ।
తేహి మహఁ పితు ఆయసు బహురి, సమ్మత జననీ తోర ॥ 41 ॥

వనములో గూడ అన్ని విధముల నాకు మేలే జరుగును. అక్కడ ముఖ్యముగా మునులతో సమాగమమగును. పైగా మీరు చెప్పినట్లు ఇది మా తండ్రిగారి ఆజ్ఞ. దీనికి మీ సమ్మతియు కలదు. (దో॥ 41)

చౌ- భరతు ప్రానప్రియ పావహిఁ రాజూ । బిధి సబ బిధి మొహి సనముఖ ఆజూ ॥
జౌఁ న జాఉఁ బన ఐసెహు కాజా । ప్రథమ గనిఅ మొహి మూఢ సమాజా ॥ 1 ॥
సేవహిఁ అరఁడు కలపతరు త్యాగీ । పరిహరి అమృత లేహిఁ బిషు మాగీ ॥
తెఉ న పాఇ అస సమఉ చుకాహీఁ । దేఖు బిచారి మాతు మన మాహీఁ ॥ 2 ॥
అంబ ఏక దుఖు మోహి బిసేషీ । నిపట బికల నరనాయకు దేఖీ ॥
థోరిహిఁ బాత పితహి దుఖ భారీ । హోతి ప్రతీతి న మొహి మహతారీ ॥ 3 ॥
రాఉ ధీర గున ఉదధి అగాధూ । భా మొహి తేఁ కఛు బడ అపరాధూ ॥
జాతేఁ మొహి న కహత కఛు రాఊ । మోరి సపథ తొహి కహు సతిభాఊ ॥ 4 ॥

నాబహిఃప్రాణమైన భరతుడు రాజ్యమేలును. విధాత నేడు నాకంతయును అనుకూలముగనే చేయుచున్నాడు. ఇట్టి పరిస్థితులలోగూడ వనములకు పోనిచో నేనొక మహామూర్ఖుడనే అగుదును. ఇట్టి సదవకాశమును వదలుకొనుట కల్పవృక్షమును కాదని ఆముదపు చెట్టునకై ఆరాటపడుట వంటిది. అమృతమును నిరాకరించి, విషమును కోరుకొనుటవంటిది. కాని మాతా! మహారాజు మిగుల వ్యాకులపాటుతో ఉండుట చూచి, నాకు మిక్కిలి దుఃఖము కలుగు చున్నది. ఇంత చిన్నవిషయమునకే తండ్రిగారు ఇంతగా దుఃఖితులైనారా? నిజముగా నాకు విశ్వాసము కలుగుట లేదు. మహారాజుగారు ధీరులు, సద్గుణనిధులు వాస్తవముగా నావలన ఏదో మహాపరాధము జరిగియుండవచ్చును. అందువలననే రాజుగారు నాతో మాట్లాడుట లేదు కాబోలును. తల్లీ! నామీద ఒట్టు, నిజము వచింపుడు. (చౌ॥ 1-4)

దో- సహజ సరల రఘుబర బచన, కుమతి కుటిల కరి జాన।
చలఇ జోఁక జల బక్రగతి, జద్యపి సలిలు సమాన ॥ 42 ॥

రఘునాథుని పలుకులు స్వాభావికముగా నిర్మలములేయైనను దుర్బుద్ధియైన కైకేయి వాటిని వక్రముగానే అర్థము చేసికొనెను. నీరు ఎంత ప్రశాంతముగా నేరుగా ప్రవహించినను అందులో జలగ వక్రముగనే సంచరించును. (దో॥ 42)

చౌ- రహసీ రాని రామ రుఖ పాఈ । బోలీ కపట సనేహు జనాఈ ॥
సపథ తుమ్హార భరత కై ఆనా । హేతు న దూసర మైఁ కఛు జానా ॥ 1 ॥
తుమ్హ అపరాధ జోగు నహిఁ తాతా । జననీ జనక బంధు సుఖదాతా ॥
రామ సత్య సబు జో కఛు కహహూ । తుమ్హ పితు మాతు బచన రత అహహూ ॥ 2 ॥
పితహి బుఝాఇ కహహు బలి సోఈ । చౌథేఁపన జెహిఁ అజసు న హోఈ ॥
తుమ్హ సమ సుఅన సుకృత జెహిఁ దీన్హే । ఉచిత న తాసు నిరాదరు కీన్హే ॥ 3 ॥

లాగహిం కుముఖ బచన సుభ కైసే । మగహం గయాదిక తీరథ జైసే ॥

రామహి మాతు బచన సబ భాఏ । జిమి సురసరి గత సలిల సుహాఏ ॥ 4 ॥

శ్రీరాముని వినయమునకు కైకేయి ప్రసన్నచిత్తయై, కపట ప్రేమను నటించుచు, "నీపైన, భరతునిపైన ఒట్టు. రాజుగారి దుఃఖమునకు మఱియొక కారణమును నేనెఱుగను." అని యనెను. "నాయనా! నీవు తల్లిదండ్రులయెడల అపరాధముచేయుట అసంభవము. నీవు తల్లిదండ్రులకును సోదరులకును ఆనందమునిచ్చువాడవు. సత్యమునే పల్కుచుంటివి. మాతాపితృవాక్యపరిపాలనాతత్పరుడవు. ప్రేమతో పల్కుచుంటివి. ఈ ముసలితనములో మీ తండ్రిగారికి అపకీర్తి రాకుండునట్లు ఆయనకు నచ్చజెప్పుము. ఏ పుణ్యఫలమువలన నీవంటిపుత్రుడు కలిగెనో దానిని నిరాదరణచేయుట మంచిదిగాదు." దుర్భాషలాడు కైకేయి ముఖమునుండి మగధదేశములో గయాక్షేత్రమువలె ఇచ్చకపు మాటలు వచ్చుచుండెను. కాని అన్ని విధములైన జలప్రవాహము (మంచి చెడు)లు గూడ గంగానది(జలముల)లో చేరిన పిదప పవిత్రములుగానే భావింపబడినట్లు శ్రీరామచంద్రునకు ఆమెవాక్కులు శుభములుగనే అనిపించెను. (చౌ॥ 1-4)

దో- గఇ మురుఛా రామహి సుమిరి, నృప ఫిరి కరవట లీన్హ ।

సచివ రామ ఆగమన కహి, బినయ సమయ సమ కీన్హ ॥ 43 ॥

రాజుగారు మూర్ఛనుండి తేరుకొని, రామచంద్రుని స్మరించుచు ప్రక్కకు మఱలి పండుకొనిరి. శ్రీరామచంద్రుడు అచటికి వచ్చినవిషయమును చెప్పి, మంత్రి సమయాను కూలమగు విజ్ఞప్తిని జేసెను. (దో॥ 43)

చౌ- అవనిప అకని రాము పగు ధారే । ధరి ధీరజు తబ నయన ఉఘారే ॥

సచివం సంభారి రాఉ బైఠారే । చరన పరత నృప రాము నిహారే ॥ 1 ॥

లిఏ సనేహ బికల ఉర లాఈ । గై మని మనహుం ఫనిక ఫిరి పాఈ ॥

రామహి చితఇ రహేఉ నరనాహూ । చలా బిలోచన బారి ప్రబాహూ ॥ 2 ॥

సోక బిబస కఛు కహై న పారా । హృదయం లగావత బారహిం బారా ॥

బిధిహి మనావ రాఉ మన మాహీం । జెహిం రఘునాథ న కానన జాహీం ॥ 3 ॥

సుమిరి మహేసహి కహఇ నిహోరీ । బినతీ సునహు సదాసివ మోరీ ॥

ఆసుతోష తుమ్హ అవఢర దానీ । ఆరతి హరహు దీన జను జానీ ॥ 4 ॥

శ్రీరామచంద్రుడు వచ్చినవార్త చెవిసోకగనే రాజు ధైర్యమువహించి మెల్లగా కన్నులు దెఱచెను. ఆయనను మంత్రి తిన్నగా కూర్చుండ బెట్టెను. శ్రీరాముడు ఆయనకు పాదాభివందనమాచరించెను. సర్పము తాను పోగొట్టుకొనిన మణిని మఱల పొందినట్లు ప్రేమచే వ్యాకులుడైన దశరథుడు శ్రీరాముని తనహృదయమునకు హత్తుకొనెను. శ్రీరాముని చూడగనే దశరథుని కన్నులు అశ్రుపూర్ణములయ్యెను. శోకవివశుడైన రాజు మాట్లాడలేక పోయెను. మాటి మాటికిని శ్రీరామచంద్రుని తనఅక్కున జేర్చుకొనుచుండెను. 'శ్రీరాముడు అడవులకు పోకుండుగాక' అని అతడు తనమనస్సులోనే విధికి విన్నవించుకొనుచుండెను. అతడు శివుని స్మరించుచు ప్రార్థించెను. "ఓసదాశివా! నా ప్రార్థనను ఆలకింపుము. నీవు ఆశుతోషుడవు (శీఘ్రముగా సంతసించు వాడవు), కోరిన కోరికలను దీర్చువాడవు. ఈ దీనసేవకునిదుఃఖమును దూరముచేయుము. (చౌ॥ 1-4)

దో- తుమ్హ ప్రేరక సబ కే హృదయఁ, సో మతి రామహి దేహు ।
బచను మోర తజి రహహిఁ ఘర, పరిహరి సీలు సనేహు ॥ 44 ॥

నీవు అందరిహృదయములకును ప్రేరణగలిగించువాడవు. శ్రీరామచంద్రుడు నా వచనములను పాటింపక తన సహజ స్నేహశీలస్వభావములను వీడి, ఇంటిలో ఉండునట్లు అతనికి బుద్ధిని ప్రసాదింపుము. (దో॥ 44)

చౌ- అజసు హోఉ జగ సుజసు నసాఊ । నరక పరౌఁ బరు సురపురు జాఊ ॥
సబ దుఖ దుసహ సహావహు మోహీ । లోచన ఓట రాము జని హోఁహీ ॥ 1 ॥
అస మన గునఇ రాఉ నహిఁ బోలా । పీపర పాత సరిస మను డోలా ॥
రఘుపతి పితహి ప్రేమబస జానీ । పుని కఛు కహిహి మాతు అనుమానీ ॥ 2 ॥
దేస కాల అవసర అనుసారీ । బోలే బచన బినీత బిచారీ ॥
తాత కహఉఁ కఛు కరఉఁ ఢిఠాఈ । అనుచితు ఛమబ జాని లరికాఈ ॥ 3 ॥
అతి లఘు బాత లాగి దుఖు పావా । కాహుఁ న మొహి కహి ప్రథమ జనావా ॥
దేఖి గోసాఇఁహి పూఁఛిఉఁ మాతా । సుని ప్రసంగు భఏ సీతల గాతా ॥ 4 ॥

ఈ కార్యమువలన నా ప్రతిష్ఠదెబ్బ తిని, నాకు అపకీర్తి వచ్చినను వచ్చుగాక. స్వర్గము లభ్యముగాక నరకమే ప్రాప్తించు గాక, ఎట్టి దుఃఖములనైనను సహింపగలను గాని శ్రీరాముని చూడకుండ మాత్రము ఉండలేను. కనుక ఆతనిని నానుండి దూరము చేయవలదు." ఈ విధముగా రాజు తనమనస్సులోనే కలవరపడుచుండెను. కాని బయటికి మాట్లాడలేకుండెను. ఆయన మనస్సు రావిఆకువలె కొట్టుకొనుచుండెను. తండ్రి ప్రేమవివశుడగుటను జూచి, కైక మఱల ఏమైనను జెప్పినచో తండ్రిగారు మిక్కిలి విలవిలలాడుదురని భావించి, దేశకాల- అవసరములకు అనుగుణముగా శ్రీరాముడు నమ్రవచనములను పల్కెను. "నాయనగారూ! నేను ఒకవిషయమును చెప్పుటకు సాహసించుచున్నాను. నా ఈ అనుచితకార్యమును బాల్యచేష్టగా భావించి క్షమింపుడు. ఇంత చిన్నవిషయమునకై మీరు ఇంతగా దుఃఖపడుచున్నారు. ఎవ్వరును ఈ విషయమును నాకు ముందుగా తెల్పియుండలేదు. మీరు దుఃఖితులగుటను జూచి, నేను తల్లిగారిని అడిగితిని. ఆమెవలన విషయమునంతయును విని, ప్రశాంత చిత్తుడనైతిని. (చౌ॥ 1-4)

దో- మంగల సమయ సనేహ బస, సోచ పరిహరిఅ తాత ।
ఆయసు దేఇఅ హరషి హియఁ, కహి పులకే ప్రభు గాత ॥ 45 ॥

తండ్రిగారూ! సంతోషింప వలసిన సమయమున ప్రేమవిహ్వలురై విచారపడకుడు. ప్రసన్న చిత్తముతో నన్ను ఆజ్ఞాపింపుడు." ఈ మాటలను పలుకుచుండగా శ్రీరామునిశరీరము పులకించి పోయెను. (దో॥ 45)

చౌ- ధన్య జనము జగతీతల తాసూ । పితహి ప్రమోదు చరిత సుని జాసూ ॥
చారి పదారథ కరతల తాకేఁ । ప్రియ పితు మాతు ప్రాన సమ జాకేఁ ॥ 1 ॥

ఆయసు పాలి జనమ ఫలు పాఈ । ఐహఉఁ బేగిహిఁ హోఉ రజాఈ ॥

బిదా మాతు సన ఆవఉఁ మాగీ । చలిహఉఁ బనహి బహురి పగ లాగీ ॥ 2 ॥

అస కహి రామ గవను తబ కీన్హా । భూప సోక బస ఉతరు న దీన్హా ॥

నగర బ్యాపి గఇ బాత సుతీఛీ । ఛుఅత చఢీ జను సబ తన బీఛీ ॥ 3 ॥

సుని భఏ బికల సకల నర నారీ । బేలి బిటప జిమి దేఖి దవారీ ॥

జో జహఁ సునఇ ధునఇ సిరు సోఈ । బడ బిషాదు నహిఁ ధీరజు హోఈ ॥ 4 ॥

(తులసీదాసు పలుకుచున్నాడు) ఈ పృథ్వియందు ఎవనిచరిత్రను విని, అతని తండ్రి పరమానందభరితుడగునో అట్టికుమారునిజన్మ ధన్యము. తనతల్లిదండ్రులను ప్రాణతుల్యులనుగా ప్రేమించు కుమారునకు ధర్మార్థకామమోక్షములు కరతలామలకములు. "మీ ఆజ్ఞను పాటించి, నా జన్మను సఫలమొనర్చుకొని, శీఘ్రముగా తిరిగి రాగలను. నాకు అనుజ్ఞ నిండు. నేను తల్లిగారిఅనుమతిని గైకొని వత్తును. మఱల మీ పాదములకడ ప్రణమిల్లి, వనములకు వెళ్లెదను" ఇట్లు పల్కి శ్రీరాముడు వెళ్లిపోయెను. శోకతప్తుడైన రాజు ఏమియు పలుక జాలక పోయెను. ఈ దారుణవార్త నగరమునందంతటను తేలుకుట్టిన శరీరమున విషము వలె ప్రాకెను. దావానలముయొక్క సెగలు సోకినంతనే తీగలు, వృక్షములు వివర్ణములైనట్లు ఈ వార్తను విన్న స్త్రీ పురుషులముఖములన్నియును వెలవెల బోయెను. ప్రతివ్యక్తియు ఈవార్తకు చలించి, తలబాదుకొనుచు ఎక్కడి వారక్కడ కూలబడిరి. ఈ దుఃఖము దుర్భరమైనది. (చౌ॥ 1-4)

దో- ముఖ సుఖాహిఁ లోచన స్రవహిఁ, సోకు న హృదయఁ సమాఇ ।
మనహుఁ కరున రస కటకఈ, ఉతరీ అవధ బజాఇ ॥ 46 ॥

వారి ముఖములెండి పోయెను. కన్నీరు మున్నీరయ్యెను. హృదయములు శోక సంతప్తములయ్యెను. కరుణరసవాహిని ఢంకామ్రోగించి, అయోధ్యలో దిగినట్లాయెను. పురమంతయు శోకాకులమయ్యెను. ఆనందము పలాయనము చిత్తగించెను. (దో॥ 46)

చౌ- మిలెహి మాఝ బిధి బాత బెగారీ । జహఁ తహఁ దేహిఁ కైకఇహి గారీ ॥

ఏహి పాపినిహి బూఝి కా పరేఉ । ఛాఇ భవన పర పావకు ధరేఉ ॥ 1 ॥

నిజ కర నయన కాఢి చహ దీఖా । డారి సుధా బిషు చాహత చీఖా ॥

కుటిల కఠోర కుబుద్ధి అభాగీ । భఇ రఘుబంస బేను బన ఆగీ ॥ 2 ॥

పాలవ బైఠి పేడు ఏహిఁ కాటా । సుఖ మహుఁ సోక ఠాటు ధరి ఠాటా ॥

సదా రాము ఏహి ప్రాన సమానా । కారన కవన కుటిలపను ఠానా ॥ 3 ॥

సత్య కహహిఁ కబి నారి సుభాఊ । సబ బిధి అగహు అగాధ దురాఊ ॥

నిజ ప్రతిబింబు బరుకు గహి జాఈ । జాని న జాఇ నారి గతి భాఈ ॥ 4 ॥

పౌరులు పల్కుచుండిరి. "అన్ని ఏర్పాట్లును జరిగిన తరువాత విధి ఈ కార్యక్రమమునంతయును చెడగొట్టెను." మూలమూలలయందును (ప్రతిప్రదేశమునందును) ప్రజలు కైకేయిని తిట్టిపోయుచుండిరి. "ఈ పాపాత్మురాలు క్రొత్తగా నిర్మించిన భవనమును తగులబెట్టుటకు ఏల ప్రయత్నించుచున్నది? అరే! ఈమె చేజేతులా తన కన్నులను పెకలించి, తానే చూడగోరుచున్నది? అమృతమును పాఱబోసి విషమును రుచి చూచుచున్నది. ఈ కుటిల కఠోర దుర్బుద్ధి, దౌర్భాగ్యురాలు కైక రఘువంశముఅనెడివనమును కాల్చెడి అగ్నియైనది. తాను కూర్చున్నకొమ్మను తానే నఱకుకొనుచున్నది. శుభానందోత్సాహములమధ్య దుర్భర శోకములను సృష్టించినది. రాముడు ఈమెకు సర్వదా ప్రాణసమానుడు. మఱి ఆమె ఇంత కుటిలత్వమును కాఠిన్యమును వహించుటకుగల కారణమేమి? కవులపలుకులు వాస్తవములు. స్త్రీల స్వభావములు అగ్రాహ్యములు, అగాధములు, ఎవ్వరైనను తమనీడనైనను పట్టుకొనవచ్చునేమోగాని స్త్రీలచిత్తములను దెలిసికొనుట కష్టము. అవి భేదబుద్ధితో నిండియుండును. (చౌ॥ 1-4)

దో- కాహ న పావకు జారి సక, కా న సముద్ర సమాఇ।
కా న కరై అబలా ప్రబల, కెహి జగ కాలు న ఖాఇ ॥ 47 ॥

అగ్నిచే కాల్చబడనిదేది? సముద్రమున మునుగని వస్తువేది? అట్లే స్త్రీ ప్రబలయైనచో ఆమె చేయజాలని పనియేమి? ఈ నశ్వరజగత్తున మృత్యువుచే కబళింపబడనిదేది? (దో॥ 47)

చౌ- కా సునాఇ బిధి కాహ సునావా। కా దెఖాఇ చహ కాహ దెఖావా ॥
ఏక కహహిఁ భల భూప న కీన్హా। బరు బిచారి నహిఁ కుమతిహి దీన్హా ॥ 1 ॥
జో హఠి భయఉ సకల దుఖ భాజను। అబలా బిబస గ్యాను గును గా జను ॥
ఏక ధరమ పరమితి పహిచానే। నృపహి దోసు నహిఁ దేహిఁ సయానే ॥ 2 ॥
సిబి దధీచి హరిచంద కహానీ। ఏక ఏక సన కహహిఁ బఖానీ ॥
ఏక భరత కర సమ్మత కహహీఁ। ఏక ఉదాస భాయఁ సుని రహహీఁ ॥ 3 ॥
కాన మూది కర రద గహి జీహా। ఏక కహహిఁ యహ బాత అలీహా ॥
సుకృత జాహిఁ అస కహత తుమ్హారే। రాము భరత కహుఁ ప్రానపిఆరే ॥ 4 ॥

బ్రహ్మ మొదట నిర్ణయించినదేమి? ఇప్పుడు ప్రకటించినదేమి? అతడు చూపదలచిన దృశ్యమేమి? ఇప్పుడు చూపించినదేమి? ఒక పౌరుడిట్లు పలికెను. "రాజుగారు దుర్బుద్ధియైన కైకేయికి వరములనిచ్చుట మంచిపనిగాదు. ముందు వెనుకల నాలోచింపక ఇచ్చిన వరములు దుఃఖములకు మూలములైనవి. ముఖ్యముగా స్త్రీకివశమగుటవలన తనజ్ఞానగుణములను కోల్పోయినాడు. "ధర్మమునెఱింగిన మఱికొందఱు బుద్ధిమంతులు రాజును దోషిగా భావింప లేదు. వారు పరస్పరము సత్యవ్రతులైన శిబి, దధీచి, హరిశ్చంద్రుల కథలను చెప్పికొనుచుండిరి. బహుశా ఇది భరతుని పన్నాగమై యుండవచ్చునని కొందఱు ఊహించిరి. కాని ఇతరులు ఈ మాటను వినియు మౌనము వహించిరి. మఱికొందఱు చెవులు మూసికొని, నాలుకలు కఱచుకొని ఆశ్చర్యమును ప్రకటించుచు "ఇది అబద్ధము. ఇట్టి మాటలు పల్కినచో నీ పుణ్యము నశించును. భరతునకు శ్రీరాముడు ప్రాణతుల్యుడు. (చౌ॥ 1-4)

దో- చందు చవై బరు అనల కన, సుధా హోఇ బిషతూల ।
సపనెహుఁ కబహుఁ న కరహిఁ కిఛు, భరతు రామ ప్రతికూల ॥ **48** ॥

చంద్రుడు శీతల కిరణములకు మాఱుగా అగ్నిని కురియవచ్చును. అమృతము విషము గావచ్చును. కాని భరతుడు కలలోగూడ శ్రీరామచంద్రునకు ప్రతికూలముగా ఏకార్యమును చేయనే చేయడు. (దో॥ 48)

చౌ- ఏక బిధాతహి దూషను దేహీఁ । సుధా దెఖాఇ దీన్హ బిషు జేహీఁ ॥
ఖరభరు నగర సోచు సబ కాహూ । దుసహ దాహు ఉర మిటా ఉఛాహూ ॥ **1** ॥
బిప్రబధూ కులమాన్య జఠేరీ । జే ప్రియ పరమ కైకఈ కేరీ ॥
లగీఁ దేన సిఖ సీలు సరాహీ । బచన బానసమ లాగహిఁ తాహీ ॥ **2** ॥
భరతు న మొహి ప్రియ రామ సమానా । సదా కహహు యహు సబు జగు జానా ॥
కరహు రామ పర సహజ సనేహూ । కెహిఁ అపరాధ ఆజు బను దేహూ ॥ **3** ॥
కబహుఁ న కియహు సవతి ఆరేసూ । ప్రీతి ప్రతీతి జాన సబు దేసూ ॥
కౌసల్యాఁ అబ కాహ బిగారా । తుమ్హ జెహి లాగి బజ్ర పుర పారా ॥ **4** ॥

కొందఱు విధాతను దూషించిరి. అతడు అమృతమును జూపి, విషమును ఇచ్చినాడనిరి. నగరమంతయు అల్లకల్లోమాయెను. ప్రతివ్యక్తియు విషాదమునకు గురియయ్యెను. వారి హృదయములలో దుస్సహమైనబాధ, దుర్భరమైనవేదన నిండియుండెను. ఉత్సాహము అడుగంటెను. బ్రాహ్మణ స్త్రీలు వృద్ధలైన కులస్త్రీలు, కైకేయికి ప్రీతిపాత్రలైనవారు ఆమె సౌశీల్యమును పొగడుచు, ఆమెకు నచ్చజెప్పసాగిరి. కాని వారిహితవచనములు ఆమె చెవులకు ములుకులయ్యెను. వారు ఇట్లు పలుకసాగిరి. "నాకు భరతునికంటెను శ్రీరామచంద్రుడే మిక్కిలి ప్రేమపాత్రుడని ఇంతవఱకును నీవు చెప్పుచుంటివి గదా! ఈ విషయము జగత్ప్రసిద్ధము. నీకు శ్రీరామునిపై సహజముగా ప్రేమగలదు. మఱి వనములకు పంపుటకు అతడు చేసిన అపరాధమేమి? నీవు ఎప్పుడును సవతులపై ఈర్ష్య చెందలేదు. వారియెడల నీకు గల ప్రేమవిశ్వాసములను అందఱును ఎఱుగుదురు. కౌసల్య నీకు చేసిన అపకారమేమి? నగర ప్రజలపై ఈ వజ్రాయుధమును ఏల ప్రయోగించితివి? (చౌ॥ 1-4)

దో- సీయ కి పియ సఁగు పరిహరిహి, లఖను కి రహిహహిఁ ధామ ।
రాజు కి భూఁజబ భరత పుర, నృపు కి జిఇహి బిను రామ ॥ **49** ॥

సీతాదేవి శ్రీరాముని విడిచియుండగలదా? లక్ష్మణుడు ఇంటిలో నిలుచునా? శ్రీరాముడు లేని అయోధ్యను భరతుడు ఏలునా? శ్రీరాముడు లేకుండ రాజు బ్రతుక గలడా? (దో॥ 49)

చౌ- అస బిచారి ఉర ఛాడహు కోహూ । సోక కలంక కోఠి జని హోహూ ॥
భరతహి అవసి దేహు జుబరాజూ । కానన కాహ రామ కర కాజూ ॥ **1** ॥
నాహిన రాము రాజ కే భూఖే । ధరమ ధురీన బిషయ రస రూఖే ॥
గుర గృహ బసహుఁ రాము తజి గేహూ । నృప సన అస బరు దూసర లేహూ ॥ **2** ॥

జౌఁ నహిఁ లగిహహు కహేఁ హమారే । నహిఁ లాగిహి కఛు హోథ తుమ్హారే ॥
జౌఁ పరిహాస కీన్హి కఛు హోఈ । తౌ కహి ప్రగట జనావహు సోఈ ॥ 3 ॥
రామ సరిస సుత కానన జోగూ । కాహ కహిహి సుని తుమ్హ కహుఁ లోగూ ॥
ఉఠహు బేగి సోఇ కరహు ఉపాఈ । జెహి బిధి సోకు కలంకు నసాఈ ॥ 4 ॥

ఈ విషయములను ఆలోచించి, నీ కోపమును మానుకొనుము. శోకకళంకములకు నెలవు కావలదు. భరతుని యువరాజుగా చేయదలచికొనినచో అవశ్యముగా చేయుము. కాని శ్రీరాముని అడవులకు పంపుట ఎందులకు? శ్రీరామునకు రాజ్యకాంక్ష లేదు. అతడు ధర్మమూర్తి. విషయ వాంఛలకు ఇష్టపడడు. శ్రీరాముడు ఇల్లు వదలి గురువు గారి ఇంటిలో నుండునట్లు రెండవ వరమును అడుగుము. నీవు మా సూచనలను పాటింపనిచో నీకెట్టి ప్రయోజనమూ చేకూరదు. ఒకవేళ ఇది అంతయు పరిహాసమునకై చేయుచున్నచో ఆ విషయమును స్పష్టముగా చెప్పుము. రామునివంటి పుత్రుడు వనవాసమునకు అర్హుడా? ఈ విషయమును విన్నచో లోకులు నిన్నేమందురు? త్వరగా లేచి, ఈ శోకమూ, కళంకమూ తొలగిపోవు ఉపాయమును చూడుము. (చౌ॥ 1-4)

ఛం- జెహి భాఁతి సోకు కలంకు జాఇ ఉపాయ కరి కుల పాలహీ ।
హఠి ఫేరు రామహి జాత బన జని బాత దూసరి చాలహీ ॥
జిమి భాను బిను దిను ప్రాన బిను తను చంద బిను జిమి జామినీ ।
తిమి అవధ తులసీదాస ప్రభు బిను సముఝి ధౌఁ జియఁ భామినీ ॥

ఈ విధముగా చేసినచో నగరవాసులశోకము తొలగిపోవును. నీకు కలిగెడి కళంకము మాసి పోవును. అట్టి ఉపాయమును చేసి, నీ వంశమును రక్షించుకొనుము. శ్రీరాముడు వనములకు పోకుండ నీవు ఎట్లైనను అతనిని ఆపుము. మఱియొక మాటనే పలుక వలదు. (తులసీదాసు పలుకుచున్నాడు) సూర్యుడు లేని పగలు, చంద్రుడు లేని రాత్రి, ప్రాణములు లేని శరీరము శోభావిహీనములగునట్లే శ్రీరాముడులేని అయోధ్య ఎట్టి కళాకాంతులులేక తన వైభవమును కోల్పోవును. కావున ఓ భామినీ! ఈ విషయములను గ్రహింపుము." (ఛం)

సో- సఖిన్హ సిఖావను దీన్హ, సునత మధుర పరినామ హిత ।
తెఇఁ కఛు కాన న కీన్హ, కుటిల ప్రబోధీ కూబరీ ॥ 50 ॥

సఖులు కైకేయికి వినుటకు మధురములు, పరిణామమున శుభంకరములు ఐన బోధలను చేసిరి. కాని కుటిల కుబ్జ మంథర చేసిన ఉపదేశము తన మనస్సున బాగుగా నాటుకొని యుండుట వలన ఆమె వారి మాటలను పెడచెవిన బెట్టెను. (సో॥ 50)

చౌ- ఉతరు న దేఇ దుసహ రిస రూఖీ । మృగిన్హ చితవ జను బాఘిని భూఖీ ॥
బ్యాధి అసాధి జాని తిన్హ త్యాగీ । చలీఁ కహత మతిమంద అభాగీ ॥ 1 ॥
రాజు కరత యహ దైఅఁ బిగోఈ । కీన్హేసి అస జస కరఇ న కోఈ ॥
ఎహి బిధి బిలపహిఁ పుర నర నారీఁ । దేహిఁ కుచాలిహి కోటిక గారీఁ ॥ 2 ॥

జరహిఁ బిషమ జర లేహిఁ ఉసాసా । కవని రామ బిను జీవన ఆసా ॥
బిపుల బియోగ ప్రజా అకులానీ । జను జలచర గన సూఖత పానీ ॥ 3 ॥
అతి బిషాద బస లోగ లొగాఈఁ । గఏ మాతు పహిఁ రాము గొసాఈఁ ॥
ముఖ ప్రసన్న చిత చౌగున చాఊ । మిటా సోచు జని రాఖై రాఊ ॥ 4 ॥

దుస్సహమైన కోపముతో క్రౌర్యము వహించిన కైకేయికన్నులు ఎఱుపెక్కెను. ఆమె వారికి ఎట్టి సమాధానమును ఇయ్యక, ఆకలిగొన్న ఆడుపులి జింకలవైపు జూచినట్లు ఆమె వారి వైపు చూచెను. ఆమెజబ్బు నయమగునదికాదని తెలిసికొని, మందబుద్ధి, అభాగిని అని ఆమెను నిందించుచు వారు వెడలిపోయిరి. ఆమెకు రాజ్యవైభవములు ఎన్నియున్నను విధి వాటిని దూరము చేసెను. ఈమె చేసిన ఈ దుష్కృత్యమును ఇతరులు ఊహించుటకును సాహసింపరు." ఈ విధముగా నగరములోని స్త్రీ పురుషులందఱును పరితపించిరి. కైకేయిని పెక్కురీతుల తిట్టిపోసిరి. అయోధ్యావాసులు శోకాగ్నిచే సంతప్తులైరి. దీర్ఘనిఃశ్వాసలు వదలుచు "రాముడు లేనిచోట బ్రతుకుపై ఆశ యెట్లుండును?" అనియనుకొనుచుండిరి. చెఱువులోని నీరు ఇంకిపోవునపుడు జలచరములవలె రామవియోగాశంకతో వారు వ్యాకులురైరి. స్త్రీ పురుషులందఱును విషాదవిహ్వలులైరి. ఇంతలో శ్రీరాముడు కౌసల్యామాతకడకు వెళ్లెను. ఆయనముఖము ప్రసన్నముగాను, మనస్సు మిక్కిలి ఉల్లాసముగాను ఉండెను. మహారాజు తనను వనములకు పోకుండా ఆపునేమోయను భయము ఏ మాత్రములేకుండ ఉండెను. (రాజ్యాభిషేకవార్త వినగానే తనసోదరులను వీడి, పెద్దవాడైన తనకే పట్టాభిషేకమును ఏల చేయుచున్నారని ఇదివరలో శ్రీరాముడు విచారమును ప్రకటించియుండెను. ఇపుడు కైకేయిమాతఆజ్ఞ, తన తండ్రిగారి మౌనసమ్మతి తనవిచారమును దూరమొనర్చెనని శ్రీరాముడు సంతోషించెను. (చౌ॥ 1-4)

శ్రీరాముని వినతి - తల్లి కౌసల్య అనుమతి

దో- నవ గయందు రఘుబీర మను, రాజు అలాన సమాన ।
ఛూట జాని బన గవను సుని, ఉర అనందు అధికాన ॥ 51 ॥

శ్రీ రఘునాథుని మానసికస్థితి అప్పుడే బంధింపబడినగున్నఏనుగువలె ఉండెను. రాజ్యాభిషేకము ఆయేనుగునుబంధించు పగ్గమువంటిది. వనవాసవార్తను విన్నంతనే బంధవిముక్తుడైనంత ఆనందమును అనుభవించెను. (దో॥ 51)

చౌ- రఘుకులతిలక జోరి దోఉ హాథా । ముదిత మాతు పద నాయఉ మాథా ॥
దీన్హి అసీస లాఇ ఉర లీన్హే । భూషన బసన నిఛావరి కీన్హే ॥ 1 ॥
బార బార ముఖ చుంబతి మాతా । నయన నేహ జలు పులకిత గాతా ॥
గోద రాఖి పుని హృదయఁ లగాఏ । స్రవత ప్రేమరస పయద సుహాఏ ॥ 2 ॥
ప్రేము ప్రమోదు న కఛు కహి జాఈ । రంక ధనద పదబీ జను పాఈ ॥
సాదర సుందర బదను నిహారీ । బోలీ మధుర బచన మహతారీ ॥ 3 ॥

కహహు తాత జననీ బలిహారీ । కబహిఀ లగన ముద మంగలకారీ ॥

సుకృత సీల సుఖ సీవఀ సుహాఈ । జనమ లాభ కఇ అవధి అఘాఈ ॥ 4 ॥

రఘువంశతిలకుడైన శ్రీరాముడు అంజలి ఘటించి, ప్రసన్నచిత్తముతో కౌసల్యామాత చరణములపై మోకరిల్లెను. తల్లి అతనిని ఆశీర్వదించి, తన హృదయమునకు హత్తుకొనెను. ఆయనను ఆభరణములతో నూతనవస్త్రములతో ముంచెత్తెను. మాటిమాటికిని శ్రీరాముని ముద్దాడెను. ఆమె శరీరము పులకించెను. కన్నులలో ఆనంద బాష్పములు పెల్లుబికెను. తన యొడిలో కూర్చుండ బెట్టుకొని అక్కున జేర్చుకొనెను. తల్లి వక్షఃస్థలమునుండి ప్రేమ స్తన్యములు పొంగారెను. ఆమె ప్రేమానందములు వర్ణనాతీతములు ఒక నిరుపేద కుబేరుడైనంత ఆనందమును ఆమె అనుభవించెను. సాదరముగా శ్రీరామునిముఖమును జూచి, తల్లి మృదుమధురముగా పల్కెను. "నాయనా! ప్రేమతో అడుగుచున్నాను. నిశ్చయముగా తెల్పుము. ఆనందమంగళప్రదమైన ఆ శుభముహూర్తము ఎప్పుడు? పుణ్యాత్ములశీలసుఖములకును మానవజన్మసాఫల్యసిద్ధికిని పరాకాష్ఠయైన ఆ శుభసమయమెప్పుడు?
(చౌ॥ 1-4)

దో- జెహి చాహత నర నారి సబ, అతి ఆరత ఎహి భాఀతి ।
జిమి చాతక చాతకి తృషిత, బృష్టి సరద రితు స్వాతి ॥ 52 ॥

దప్పిగొన్న చాతకపక్షులు శరదృతువునందు స్వాతివానకు ఎదురుచూచినట్లు ఆబాలగోపాలము యువరాజ పట్టాభిషేక శుభముహూర్తముకొఱకు ఎదురుచూచు చున్నారు. (దో॥ 52)

చౌ- తాత జాఉఀ బలి బేగి నహాహూ । జో మన భావ మధుర కఛు ఖాహూ ॥
పితు సమీప తబ జాఏహు భైఆ । భఇ బడి బార జాఇ బలి మైఆ ॥ 1 ॥
మాతు బచన సుని అతి అనుకూలా । జను సనేహ సురతరు కే ఫూలా ॥
సుఖ మకరంద భరే శ్రియమూలా । నిరఖి రామ మను భవఀరు న భూలా ॥ 2 ॥
ధరమ ధురీన ధరమ గతి జానీ । కహెఉ మాతు సన అతి మృదు బానీ ॥
పితాఀ దీన్హ మొహి కానన రాజూ । జహఀ సబ భాఀతి మోర బడ కాజూ ॥ 3 ॥
ఆయసు దేహి ముదిత మన మాతా । జెహిఀ ముద మంగల కానన జాతా ॥
జని సనేహ బస డరపసి భోరేఀ । ఆనందు అంబ అనుగ్రహ తోరేఀ ॥ 4 ॥

నాయనా! ప్రేమతో పలుకు చున్నాను. త్వరగా స్నానమొనర్చి, నీకు ఇష్టములగు మధుర పదార్థములను భుజింపుము. పిదప తండ్రిగారికడకు వెళ్లుము. ఇప్పటికే చాల ఆలస్యమైనది. "తల్లి ప్రేమానురాగములనెడి కల్పవృక్ష పుష్పములనుండి సుఖసంపదలనెడి మకరందములతో నిండిన వచనములు శ్రీరామునకు వీనుల విందు గావించెను. ఐనను పూలవంటి ఆ వచనములకుగూడ రామచంద్రుని మనస్సనెడి భ్రమరము ఆకర్షింపబడలేదు. ధర్మధురీణుడైన రాముడు ధర్మ మర్మములను ఎఱింగినవాడుగావున తల్లితో మధురముగా ఇట్లు పలికెను. "అమ్మా! తండ్రి గారు నాకప్పగించినవనరాజ్యమున నేను గొప్పగొప్ప కార్యములను నెఱవేర్పవలసి యున్నది. అమ్మా! నీవు ప్రసన్నమైన మనస్సుతో నాకు అజ్ఞనిమ్ము. దానివలన నా వనయాత్రలో ఆనందము, శుభము చేకూరును. నా ప్రేమలో నిమగ్నవై పొరపాటున గూడ భయపడవలదు. నీ కృపవలన అంతయు శుభమే జరుగును. (చౌ॥ 1-4)

దో- బరష చారిదస బిపిన బసి, కరి పితు బచన ప్రమాన।
ఆఇ పాయ పుని దేఖిహఉఁ, మను జని కరసి మలాన ॥ 53 ॥

తండ్రిగారిఆజ్ఞమేరకు పదునాల్గు సంవత్సరములు వనవాసమును గడిపి, తిరిగి రాగలను. ఆ పిమ్మట మీ పాదములను దర్శింపగలను. కావున మనస్సున బాధకు తావీయ వలదు." (దో॥ 53)

చౌ- బచన బినీత మధుర రఘుబర కే । సర సమ లగే మాతు ఉర కరకే ॥
సహమి సూఖి సుని సీతలి బానీ । జిమి జవాస పరెఁ పావస పానీ ॥ 1 ॥
కహి న జాఇ కఛు హృదయ బిషాదూ । మనహుఁ మృగీ సుని కేహరి నాదూ ॥
నయన సజల తన థర థర కాఁపీ । మాజహి ఖాఇ మీన జను మాపీ ॥ 2 ॥
ధరి ధీరజు సుత బదను నిహారీ । గదగద బచన కహతి మహతారీ ॥
తాత పితహి తుమ్హ ప్రాన పిఆరే । దేఖి ముదిత నిత చరిత తుమ్హారే ॥ 3 ॥
రాజు దేన కహుఁ సుభ దిన సాధా । కహేఉ జాన బన కెహిఁ అపరాధా ॥
తాత సునావహు మోహి నిదానూ । కో దినకర కుల భయఉ కృసానూ ॥ 4 ॥

రఘువంశ శ్రేష్ఠుడైన రామచంద్రుని వినమ్రవచనములు మిక్కిలి మృదు మధురములేయైనను అవి ఆస్థితిలో ఆమెకు కటువుగా తోచెను. హృదయములో బాణములవలె గ్రుచ్చుకొని, అవి ఆమెను బాధింప సాగెను. ఆ చల్లని వాక్కులను విని వర్షపు నీటిలో జవసము (ఔల్లుగడ్డి) వలె కౌసల్యముఖము వాడిపోయెను. ఆమె మనోవేదన వర్ణింపనలవికానిదాయెను. సింహగర్జన విన్న జింకవలె ఆమెమనస్సు వికలమాయెను. నేత్రములు అశ్రుపూర్ణములాయెను. శరీరము గడగడ వణకసాగెను. తొలకరి వర్షపునీటినురుగునుతిన్నచేపవలె గిలగిలలాడెను. ఆమె ధైర్యమును కూడగట్టుకొని, కుమారుని ముఖమును జూచుచు గద్గదస్వరముతో పల్కెను. "నాయనా! నీవు తండ్రిగారికి ప్రాణసమానుడవు. వారు నీచరితమును జూచి సంతసించెదరు. మహారాజుగారే నీయువరాజపట్టాభిషేకసుముహూర్తమును నిర్ణయింపజేసిరి. ఇప్పుడు ఏ అపరాధమునకు నిన్ను వనములకు పంపుచున్నారు? కుమారా! దీనికిగలకారణములను దెల్పుము. ఈ సూర్యవంశవనమునకు చిచ్చుపెట్టినదెవరు?" (చౌ॥ 1-4)

దో- నిరఖి రామ రుఖ సచివసుత, కారను కహేఉ బుఝాఇ।
సుని ప్రసంగు రహి మూక జిమి, దసా బరని నహిఁ జాఇ ॥ 54 ॥

శ్రీరామునికనుసన్నలను అనుసరించి, సుమంత్రునిపుత్రుడు కౌసల్యకు విషయమునంతయును వివరించెను. (హర్షశోకాదివికారరహితుడును మర్యాదా పురుషోత్తముడును ఐన రాముడు తన సవతితల్లి యొక్క తప్పునుసైతము తన నోట చెప్పడు) ఆ వృత్తాంతమును విన్న కౌసల్యగొంతు మూగవోయెను. అప్పటిఆమెమానసికస్థితిని వర్ణించుట అసాధ్యము. (దో॥ 54)

చౌ- రాఖి న సకఇ న కహి సక జాహూ । దుహూఁ భాఁతి ఉర దారున దాహూ ॥
లిఖత సుధాకర గా లిఖి రాహూ । బిధి గతి బామ సదా సబ కాహూ ॥ 1 ॥
ధరమ సనేహ ఉభయఁ మతి ఘేరీ । భఇ గతి సాఁప ఛుఛుందరి కేరీ ॥
రాఖఉఁ సుతహి కరఉఁ అనురోధూ । ధరము జాఇ అరు బంధు బిరోధూ ॥ 2 ॥
కహఉఁ జాన బన తౌ బడి హానీ । సంకట సోచ బిబస భఇ రానీ ॥
బహురి సముఝి తియ ధరము సయానీ । రాము భరతు దోఉ సుత సమ జానీ ॥ 3 ॥
సరల సుభాఉ రామ మహతారీ । బోలీ బచన ధీర ధరి భారీ ॥
తాత జాఉఁ బలి కీన్హేహు నీకా । పితు ఆయసు సబ ధరమక టీకా ॥ 4 ॥

(కర్తవ్యము-మమతల సంఘర్షణలవలన) కౌసల్య శ్రీరాముని ఆపలేదు, వనములకు వెళ్ళుమని చెప్పలేదు. రెండు విధములా ఆమె హృదయమున సంతాపమే కలుగుచుండెను. ఒక్కొక్కపుడు విధాతనిర్ణయములు అందఱికిని ప్రతికూలములే. అతడు చంద్రుని వ్రాయబోయి రాహువును వ్రాసినాడు. (రాజ్యమునకు మాఱుగా వనవాసమును ప్రసాదించినాడు. అని మనస్సులో విచారపడెను) ధర్మము, పుత్రవాత్సల్యము. అను ఈ రెండింటి మధ్య కౌసల్య బుద్ధి ఊగిసలాటకు లోనయ్యెను. ఆమెమనఃస్థితి చుంచెలుకనునోటగఱచిన పాముస్థితి వలె నుండెను..[1] "నేను పట్టుదలవహించి, శ్రీరాముని నిల్పినచో ధర్మమునకు విరుద్ధమగును. సోదరులకు పరస్పర విరోధములు ఏర్పడును. ఒకవేళ వనములకు పొమ్మని చెప్పినచో విశేషనష్టము సంభవించును." ఇట్టి ధర్మ సంకటమునకులోనై రాణి విచారగ్రస్తురాలయ్యెను చివరకు తన భర్త యెడల తన ధర్మమును దెలిసికొని, రాముడు, భరతుడు ఇరువురును తనకు సమానులేయని భావించి, నిష్కపట స్వభావయైన కౌసల్య గుండెనిబ్బరమునుపూని శ్రీరామునితో ఇట్లు పలికెను. "కుమారా! ముమ్మాటికిని నీవు మంచిపనియే చేసితివి. పిత్రాజ్ఞాపాలనము సర్వధర్మములలో శ్రేష్ఠమైనది. నీ ధర్మనిష్ఠకు నాజోహారులు- (కౌసల్యా సుప్రజారామ) (చౌ॥ 1-4)

దో- రాజు దేన కహి దీన్హ బను, మోహి న సో దుఖ లేసు ।
తుమ్హ బిను భరతహి భూపతిహి, ప్రజహి ప్రచండ కలేసు ॥ 55 ॥

మీ తండ్రిగారు మొదట రాజ్యమును ఇయ్యజూపి, పిదప వనవాసమును ఇచ్చినారు. ఇందులకు నేను లేశమాత్రమూ దుఃఖించుటలేదు. కాని నీవు లేకున్నచో భరతునకును, మహారాజుగారికిని, అయోధ్యావాసులకును తీరనిక్లేశములు కలుగును. (దో॥ 55)

చౌ- జౌఁ కేవల పితు ఆయసు తాతా । తౌ జని జాహు జాని బడి మాతా ॥
జౌఁ పితు మాతు కహేఉ బన జానా । తౌ కానన సత అవధ సమానా ॥ 1 ॥

F.N :సర్పము చుంచెలుకను సామాన్యమైన ఎలుకయని భావించి, దానిని నోటగఱచుకొనును. పిమ్మట దానిని విషపూరితమైన చుంచెలుకయని యెఱుంగును. మ్రింగినచో సర్పము చనిపోవును. క్రక్కినచో ఆ సర్పము గ్రుడ్డిదియగును. మ్రింగలేక, క్రక్కలేక ఆ సర్పము ఊగిసలాటలో పడును. కౌసల్య యొక్క మానసికస్థితి గూడ ఇట్టిదే. వనవాసమునకు వలదని చెప్పుట ధర్మహాని. అది తనకు మరణ సమానము. శ్రీరాముడు తనకంటిపాప. అనుమతించినచో కంటిపాప కనుమఱుగగును. అది తనకు అంధత్వతుల్యము.

పితు బనదేవ మాతు బనదేవీ । ఖగ మృగ చరన సరోరుహ సేవీ ॥
అంతహుఁ ఉచిత నృపహి బనబాసూ । బయ బిలోకి హియఁ హోఇ హరాఁసూ ॥ 2 ॥
బడభాగీ బను అవధ అభాగీ । జో రఘుబంసతిలక తుమ్హ త్యాగీ ॥
జౌఁ సుత కహౌఁ సంగ మోహి లేహూ । తుమ్హరే హృదయఁ హోఇ సందేహూ ॥ 3 ॥
పూత పరమ ప్రియ తుమ్హ సబహీ కే । ప్రాన ప్రాన కే జీవన జీ కే ॥
తే తుమ్హ కహహు మాతు బన జాఊఁ । మైఁ సుని బచన బైఠి పఛితాఊఁ ॥ 4 ॥

నాయనా! ఇది కేవలము తండ్రిగారిఆజ్ఞమాత్రమేయైనచో వనములకు పోవలదు. తల్లిస్థానము తండ్రిస్థానముకంటె ఉన్నతము. తల్లిదండ్రులిద్దఱును నిన్ను వనములకు పొమ్మనినచో అడవులు వంద అయోధ్యలతో సమానము. అచ్చట వనదేవతలే నీ తల్లిదండ్రులు. పశుపక్ష్యాదులే నీ సేవకులు. రాజులు వార్ధకమున వనవాసము చేయుట యుక్తము. కాని నీ సౌకుమార్యమును జూచి, నా మనస్సు వ్యాకులపడుచున్నది. ఓ రఘువంశభూషణా! నీవు వెళ్లి అడుగిడువనమే మిక్కిలి భాగ్యవంతమైనది. నీవు వదలెడి అయోధ్య భాగ్యహీనమైనది. కుమారా! నన్ను గూడ నీతో తీసికొని పొమ్మని అడిగినచో (తల్లి ఈ నెపముతో నన్నాపుటకు ప్రయత్నించు చున్నదని) నీకు సంశయము కలుగును. కుమారా! నీవు అందఱికిని ప్రియతముడవు. ప్రాణులకు ప్రాణము, జీవులకు జీవనమైనవాడవు. "అమ్మా! నేను వనములకు వెళ్లెదను" అని నీవు చెప్పగా విని, నేను (చేతులు ముడుచుకొని) కూర్చొని, కుమిలి పోవలసి వచ్చినది. (చౌ॥ 1-4)

దో- యహ బిచారి నహిఁ కరఉఁ హఠ, ఝూఠ సనేహు బఢాఇ ।
మాని మాతు కర నాత బలి, సురతి బిసరి జని జాఇ ॥ 56 ॥

నీ మీద నాకున్న అనురాగమును ఎక్కువగా ప్రదర్శించి, నేను నిన్ను నిలుపజాలను. కాని ఈ తల్లిబంధమును, ఈ తల్లిని మాత్రము మఱువవద్దు. (దో॥ 56)

చౌ- దేవ పితర సబ తుమ్హహి గోసాఈఁ । రాఖహుఁ పలక నయన కీ నాఈఁ ॥
అవధి అంబు ప్రియ పరిజన మీనా । తుమ్హ కరునాకర ధరమ ధురీనా ॥ 1 ॥
అస బిచారి సోఇ కరహు ఉపాఈ । సబహి జిఅత జెహిఁ భేఁటహు ఆఈ ॥
జాహు సుఖేన బనహి బలి జాఊఁ । కరి అనాథ జన పరిజన గాఊఁ ॥ 2 ॥
సబ కర ఆజు సుకృత ఫల బీతా । భయఉ కరాల కాలు బిపరీతా ॥
బహుబిధి బిలపి చరన లపటానీ । పరమ అభాగిని ఆపుహి జానీ ॥ 3 ॥
దారున దుసహ దాహు ఉర బ్యాపా । బరని న జాహిఁ బిలాప కలాపా ॥
రామ ఉఠాఇ మాతు ఉర లాఈ । కహి మృదు బచన బహురి సముఝాఈ ॥ 4 ॥

నా కన్నతండ్రీ! కనురెప్పలు కనులను రక్షించునట్లు దేవతలును, పితరులును నిన్ను అడవిలో రక్షించుచుందురు గాక. నీవనవాససమయము సరస్సులోని నీరువంటిది. (జీవనాధారము) నీ ప్రియతమజనులు,

కుటుంబసభ్యులు అందులోని చేపలు. నీవు కరుణాసాగరుడవు. ధర్మమూర్తివి. వనవాస సమయము పూర్తికాగానే నీవు వెంటనే తిరిగి రమ్ము. నీ పునరాగమనమునకై నిరీక్షించుచు వారు జీవించి యుందురను విషయమును విస్మరింపవద్దు. నీ ప్రజలును, కుటుంబసభ్యులును, పురవాసులును నీవు వనములకు వెళ్లినచో దిక్కులేనివారగుదురు. ఐనను నీవనవాసవ్యవధి వఱకు వారు తమ ప్రాణములను నిలుపుకొని యుందురు. కనుక వారు బ్రతికి యుండగనే నీవు అయోధ్యకు తిరిగి రమ్ము. నిండు మనస్సుతో నిన్ను పంపుచున్నాను. వనములలో నీవు సుఖముగా నుండుము, వెళ్ళిరమ్ము. ప్రజలందఱి సత్కర్మఫలములు నేటితో ముగిసినవి. ఈ కరాళకాలము మాకు వ్యతిరేకమైనది." ఇట్లు అనేక విధములుగా విలపించి, తనను భాగ్యహీనురాలినిగా భావించి, కౌసల్య శ్రీరామచంద్రుని చరణములకు అంటుకొని పోయెను. ఆమె హృదయమున దుర్భరశోకము అలముకొనెను. ఆమెశోక విలాపములు వర్ణింపనలవికానివి. శ్రీరామచంద్రుడు తల్లిని లేపి, కూర్చుండబెట్టి, తన హృదయమునకు హత్తుకొని, మృదువచనములతో ఆమెను ఊరడించెను. (చౌ॥ 1-4)

సీతాదేవి అభ్యర్థన - రాముని ఆమోదము

దో- సమాచార తెహి సమయ సుని, సీయ ఉఠీ అకులాఇ ।
జాఇ సాసు పద కమల జుగ, బంది బైఠి సిరు నాఇ ॥ 57 ॥

అదే సమయమున శ్రీరామచంద్రునివనవాసవార్తను విని, సీతాదేవి వ్యాకులపాటునకు లోనయ్యెను. ఆమె అత్తగారికడకువచ్చి, ఆమెకు పాదాభివందనమాచరించి, అవనతవదనయై కూర్చుండెను. (దో॥ 57)

చౌ- దీన్హి అసీస సాసు మృదు బానీ । అతి సుకుమారి దేఖి అకులానీ ॥
బైఠి నమితముఖ సోచతి సీతా । రూప రాసి పతి ప్రేమ పునీతా ॥ 1 ॥
చలన చహత బన జీవననాథూ । కెహి సుకృతీ సన హోఇహి సాథూ ॥
కీ తను ప్రాన కి కేవల ప్రానా । బిధి కరతబు కఛు జాఇ న జానా ॥ 2 ॥
చారు చరన నఖ లేఖతి ధరనీ । నూపుర ముఖర మధుర కబి బరనీ ॥
మనహుఁ ప్రేమ బస బినతీ కరహీఁ । హమహి సీయ పద జని పరిహరహీఁ ॥ 3 ॥
మంజు బిలోచన మోచతి బారీ । బోలీ దేఖి రామ మహతారీ ॥
తాత సునహు సియ అతి సుకుమారీ । సాస ససుర పరిజనహి పిఆరీ ॥ 4 ॥

కౌసల్యాదేవి తనకోమలస్వరముతో ఆమెను ఆశీర్వదించెను. ఆమె సీతాదేవి యొక్క సౌకుమార్యమును జూచి మిక్కిలి వ్యాకులపడెను. పతిప్రేమలోపునీతయైన సౌందర్యరాశి సీతాదేవి తలవంచుకొని, ఆలోచించుచుండెను. "ప్రాణనాథుడు వనవాస గమనమునకు సన్నద్ధుడగుచున్నాడు. వారి (నాపతి)తో గూడి వెళ్లుటకు నాప్రాణ శరీరములలో ఏది పుణ్యము చేసికొనినదో? నా శరీరము, ప్రాణములు రెండును కలిసి ఆయన వెంట పోవునా? లేక ప్రాణములు మాత్రమేనా? విధాత కృత్యములు అగ్రాహ్యములు" సీతాదేవి తన సుందర చరణ నఖములచే నేలను రాచుచుండెను. ఆ సమయమున ఆమె నూపురములు మధురధ్వనులను చేయుచుండెను. అవి సీతాదేవిచరణములనుండి మమ్ము దూరముచేయవలదని ప్రార్థించుచున్నట్లుండెను. సీతాదేవిసుందర

నేత్రములనుండి అశ్రువులు స్రవించుచుండెను. ఆమెస్థితికి చలించి, కౌసల్యాదేవి పలికెను. "నాయనా! సీత మిక్కిలి సుకుమారి. అత్తమామలకును కుటుంబములోని వారెల్లరకును ప్రీతిపాత్రురాలైనది. (చౌ॥ 1-4)

దో- పితా జనక భూపాల మని, ససుర భానుకుల భాను ।
పతి రబికుల కైరవ బిపిన, బిధు గున రూప నిధాను ॥ 58 ॥

ఈమెతండ్రి రాజశ్రేష్ఠుడైన జనకుడు, మామగారు సూర్యవంశభానుడు, భర్త సూర్యవంశమనెడి కుముదవనమునకు చంద్రుడు, రూపసద్గుణనిధి. (దో॥ 58)

చౌ- మైం పుని పుత్రబధూ ప్రియ పాఈ । రూప రాసి గున సీల సుహాఈ ॥
నయన పుతరి కరి ప్రీతి బఢాఈ । రాఖేఉం ప్రాన జానకిహిం లాఈ ॥ 1 ॥
కలపబేలి జిమి బహుబిధి లాలీ । సీంచి సనేహ సలిల ప్రతిపాలీ ॥
ఫూలత ఫలత భయఉ బిధి బామా । జాని న జాఇ కాహ పరినామా ॥ 2 ॥
పలంగ పీఠ తజి గోద హిండోరా । సియం న దీన్హ పగు అవని కఠోరా ॥
జిఅనమూరి జిమి జోగవత రహఉం । దీప బాతి నహిం టారన కహఉం ॥ 3 ॥
సోఇ సియ చలన చహతి బన సాథా । ఆయసు కాహ హోఇ రఘునాథా ॥
చంద కిరన రస రసిక చకోరీ । రబి రుఖ నయన సకఇ కిమి జోరీ ॥ 4 ॥

ఈ సౌందర్యరాశి నా ముద్దుల కోడలు. సౌశీల్యవతి, సద్గుణ సంపన్న. ఈమెను నాకంటి పాపనువలె చూచుకొనుచుంటిని. ఈమెనాబహిఃప్రాణము, అంతేగాదు, నా సర్వస్వమూ ఈ జానకియే. ఈ కల్పలతను నా ప్రేమయనెడి జలములతో పోషించుచున్నాను. ఈ లత పుష్పఫలములతో శోభించవలసినతరుణమున విధాత ఈమెకు ప్రతికూలమైనాడు. దీని పరిణామమేమగునో తెలియదుగదా! సీత సుతిమెత్తనిపఱుపు, కోమలమైన ఆసనము, చల్లని యొడి, తూగుటుయ్యేలలపై తప్ప కఠినమైన నేలపై కాలుగూడ మోపియెఱుగదు. సంజీవని మొక్కనువలె సురక్షితముగా ఈమెను కాపాడుకొనుచున్నాను. దీపపువత్తిని సరిచేయుమని గూడ ఎప్పుడును చెప్పలేదు. అట్టి సుకుమారియైన సీత నీవెంట వనములకు రాగోరుచున్నది. రఘునాథా! నీ ఆజ్ఞకై ఎదురుచూచుచున్నది. చంద్రుని శీతలకిరణామృతమును ఆస్వాదించు చకోరము ప్రచండ సూర్యకిరణముల తాకిడికి ఎట్లు తట్టుకొనగలదు? (చౌ॥ 1-4)

దో- కరి కేహరి నిసిచర చరహిం, దుష్ట జంతు బన భూరి ।
బిష బాటికాం కి సోహ సుత, సుభగ సజీవని మూరి ॥ 59 ॥

వనములలో ఏనుగులు, సింహములు, రాక్షసులు మొదలగు దుష్ట ప్రాణులు సంచరించు చుండును. కుమారా! కోమలమైన సంజీవనీ మూలిక విష వృక్షముల మధ్య నెగడగలదా? (దో॥ 59)

చౌ- బన హిత కోల కిరాత కిసోరీ । రచీం బిరంచి బిషయ సుఖ భోరీ ॥
పాహన కృమి జిమి కఠిన సుభాఊ । తిన్హహి కలేసు న కానన కాఊ ॥ 1 ॥

కై తాపస తియ కానన జోగూ । జిన్హ తప హేతు తజా సబ భోగూ ॥
సియ బన బసిహి తాత కెహి భాఁతీ । చిత్రలిఖిత కపి దేఖి డెరాతీ ॥ 2 ॥
సురసర సుభగ బనజ బన చారీ । డాబర జోగు కి హంసకుమారీ ॥
అస బిచారి జస ఆయసు హోఈ । మైఁ సిఖ దేఉఁ జానకిహి సోఈ ॥ 3 ॥
జౌఁ సియ భవన రహై కహ అంబా । మొహి కహఁ హోఇ బహుత అవలంబా ॥
సుని రఘుబీర మాతు ప్రియ బానీ । సీల సనేహ సుధాఁ జను సానీ ॥ 4 ॥

బ్రహ్మదేవుడు అడవిలో నివసించుటకు కోల కిరాత జాతి స్త్రీలను సృష్టించినాడు. వారు ఈ సుఖ భోగములకు నోచుకొనరు. సహజముగా కఠిన స్వభావము గల కీటకములు రాళ్లలో నుండును. వాటికి అవి క్లేశకరములుగావు. తాపసపత్నులు సాంసారికసుఖములను వీడి, తపముల నొనర్చుచు అడవులలోనే తమజీవితములను వెళ్లబుచ్చుచుందురు. కాని కుమారా! చిత్రపటమునందలికోతిని జూచి భయపడుసీత వనములలో ఎట్లుండగలదు? మానససరోవరమునందలి సుందరకమలములమధ్య విహరించురాజహంస మురికి గుంటలో ఉండగలదా? ఆలోచింపుము. నీఆజ్ఞగా నేను జానకికి ఉపదేశింపగలను. ఆమె గృహమున (ఇచట)నే ఉండినచో నాకు తోడుగా ఉండును."- ప్రేమాదరములతో కౌసల్య పలికిన అమృత వచనములను శ్రీరాముడు వినెను. (చౌ॥ 1-4)

దో- కహి ప్రియ బచన బిబేకమయ, కీన్హి మాతు పరితోష ।
లగే ప్రబోధన జానకిహి, ప్రగటి బిపిన గున దోష ॥ 60 ॥

శ్రీరాముడు మృదువుగా ప్రియవచనములతో తల్లిని అనునయించెను. అనంతరము వనవాస క్లేశములను వాటి గుణ దోషములను గుర్చి, జానకికి వివరింప సాగెను. (దో॥ 60)

మాసపారాయణము - పదునాల్గవ విరామము

చౌ- మాతు సమీప కహత సకుచాహీఁ । బోలే సమఉ సముఝి మన మాహీఁ ॥
రాజకుమారి సిఖావను సునహూ । ఆన భాఁతి జియఁ జని కఛు గునహూ ॥ 1 ॥
ఆపన మోర నీక జౌఁ చహహూ । బచను హమార మాని గృహ రహహూ ॥
ఆయసు మోర సాసు సెవకాఈ । సబ బిధి భామిని భవన భలాఈ ॥ 2 ॥
ఏహి తే అధిక ధరము నహిఁ దూజా । సాదర సాసు ససుర పద పూజా ॥
జబ జబ మాతు కరిహి సుధి మోరీ । హోఇహి ప్రేమ బికల మతి భోరీ ॥ 3 ॥
తబ తబ తుమ్హ కహి కథా పురానీ । సుందరి సముఝాఏహు మృదు బానీ ॥
కహఉఁ సుభాయఁ సపథ సత మోహీ । సుముఖి మాతు హిత రాఖఉఁ తోహీ ॥ 4 ॥

తల్లి సమక్షమున సీతాదేవితో మాట్లాడుటకు రాముడు సంకోచపడెను. కాని ఆపద్ధర్మమును అనుసరించి, ఆమెతో ఇట్లు పలికెను. "ఓ రాజకుమారీ! నాసూచనను శ్రద్ధగా ఆలకింపుము. మనసులో వేఱొక విధముగా ఆలోచింప వలదు. నీవు మన ఇద్దఱి మేలును కోరు కొనుచున్నచో నామాటను పాటించి, ఇంటిలో (ఇచట)నే

యుండుము. ఆ విధముగా నాఆజ్ఞను పాలించినదానవూ కాగలవు, తల్లి గారికి సేవలనూ చేయగలవు. ఇంటిలో ఉండుటచే అన్ని విధాలుగ మేలే జరుగును. సాదరముగా అత్తమామలకు సేవలుచేయుట కంటె స్త్రీకి మఱియొక ధర్మమే లేదు. మా తల్లి గారు నామీది ప్రేమపారవశ్యముచే వ్యాకులపడినప్పుడు నీవు మృదు మధురముగా పౌరాణికగాథలను వినిపించుచు ఆమెను ఓదార్పగలవు. మా తల్లిగారిసేవల కొఱకే నిన్ను ఇచట ఉండుమని కోరుచున్నాను. ఇది ముమ్మాటికి నిజము. (చౌ॥ 1-4)

దో- గుర శ్రుతి సమ్మత ధరమ ఫలు, పాఇఅ బినహిఀ కలేస ।
హఠ బస సబ సంకట సహే, గాలవ నహుష నరేస ॥ 61 ॥

నాఆజ్ఞను పాలించుచు నీవు ఇంటిలో (ఇచట)నే యున్నచో గురువులు, వేదములు బోధించెడి సమస్త ధర్మములును నీకు అవలీలగా అబ్బును. పట్టుదలవహించినచో గాలవముని, నహుషుడు పడిన కష్టములను నీవు ఎఱుగుదువు. (దో॥ 61)

చౌ- మైఀ పుని కరి ప్రవాన పితు బానీ । బేగి ఫిరబ సును సుముఖి సయానీ ॥
దివస జాత నహిఀ లాగిహి బారా । సుందరి సిఖవను సునహు హమారా ॥ 1 ॥
జౌఀ హఠ కరహు ప్రేమ బస బామా । తౌ తుమ్హ దుఖు పాఉబ పరినామా ॥
కానను కఠిన భయంకరు భారీ । ఘోర ఘాము హిమ బారి బయారీ ॥ 2 ॥
కుస కంటక మగ కాఀకర నానా । చలబ పయాదేహిఀ బిను పదత్రానా ॥
చరన కమల మృదు మంజు తుమ్హారే । మారగ అగమ భూమిధర భారే ॥ 3 ॥
కందర ఖోహ నదీఀ నద నారే । అగమ అగాధ న జాహిఀ నిహారే ॥
భాలు బాఘ బృక కేహరి నాగా । కరహిఀ నాద సుని ధీరజు భాగా ॥ 4 ॥

ఓ సుకుమారీ! బుద్ధిమంతురాలా! వినుము. మా తండ్రిగారిఆజ్ఞను పాలించి, నేను శీఘ్రముగా తిరిగిరాగలను. ఈ వనవాసకాలము ఇట్లే గడిచిపోవును. నా మాట వినుము. ఒక వేళ నామీదిప్రేమతో హఠముచేసినచో చివరకు దుఃఖములను అనుభవింపవలసి వచ్చును. వనవాసము మిక్కిలి కష్టభూయిష్ఠము, భయానకము, అచటి ఎండ, చలి, వర్షము, గాలి అన్నియును దుర్భరములే. మార్గము గడ్డి, ముండ్లు, ఱాళ్లతో నిండియుండును. వాటిపై పాదరక్షలు లేకుండ నడువవలసివచ్చును. కమలములవంటి నీ చరణములు మిక్కిలి కోమలములు. త్రోవలలో దుర్గమములైన పర్వతములు, గుహలు, బిలములు, ఉండును. మిక్కిలి లోతైన దాటుటకు వీలులేని నదీనదములు, వాగులు, వంకలు ఎదురగును. అవి చూచుటకే భయంకరములు. వనములలో ఎలుగుబంట్లు, తోడేళ్లు, ఏనుగులు, పులులు, సింహములు చేయు భీతిగొలుపు ధ్వనులకు ఎట్టి వారి ధైర్యమైనను చెదరిపోవును. (చౌ॥ 1-4)

దో- భూమి సయన బలకల బసన, అసను కంద ఫల మూల ।
తే కి సదా సబ దిన మిలహిఀ, సబుఇ సమయ అనుకూల ॥ 62 ॥

అక్కడ నేలపై పరుండవలెను. వల్కలములను ధరింపవలెను. దొరికిన మేరకు కందమూలఫలములే ఆహారము. ఋతుధర్మములను అనుసరించి లభించుఫలములనే భుజించుచుండవలెను. ఒక్కొక్కప్పుడు అవియును లభింపవు. (దో॥ 62)

చౌ- నర అహార రజనీచర చరహీఁ । కపట బేష బిధి కోటిక కరహీఁ ॥
లాగఇ అతి పహార కర పానీ । బిపిన బిపతి నహిఁ జాఇ బఖానీ ॥ 1 ॥
బ్యాల కరాల బిహగ బన ఘోరా । నిసిచర నికర నారి నర చోరా ॥
డరపహిఁ ధీర గహన సుధి ఆఏఁ । మృగలోచని తుమ్హ భీరు సుభాఏఁ ॥ 2 ॥
హంసగవని తుమ్హ నహిఁ బన జోగూ । సుని అపజసు మొహి దేఇహి లోగూ ॥
మానస సలిల సుధాఁ ప్రతిపాలీ । జిఅఇ కి లవన పయోధి మరాలీ ॥ 3 ॥
నవ రసాల బన బిహరనసీలా । సోహ కి కోకిల బిపిన కరీలా ॥
రహహు భవన అస హృదయఁ బిచారీ । చందబదని దుఖు కానన భారీ ॥ 4 ॥

అక్కడ నరమాంసభక్షకులైన రాక్షసులు సంచరించుచుందురు. వారు అనేకవిధములగు కామరూపములను ధరించుచుందురు. కొండలలో ఉండెడినీరు ఆరోగ్యమునకు భంగకరము. అడవులలో ఎదురగుకష్టములు వర్ణింపనలవికానివి. భయంకరమైన సర్పములు, పక్షులు తిరుగుచుండును. స్త్రీపురుషులను ఎత్తుకొనిపోవు రాక్షసులు గుంపులుగుంపులుగా తిరుగాడుచుందురు. ఆకారడవులను తలఁచుకొన్నచో ఎంతటి ధైర్యముగలవారైనను భయపడుదురు. ఓ మృగనయనా! నీవు సహజముగ భయస్థురాలవు. హంసగమనా! నీవు వన వాసమునకు తగవు. నీవు వనవాసముచేసినచో జనులు నన్ను నిందింతురు. మానస సరోవరమున అమృతజలములచే మనుగడ సాగించు హంస సముద్రపుఉప్పునీటితో ఎట్లు జీవింపగలదు? లేతచిగురుమామిడితోపులలో విహరించుకోయిలలు కరీల (బలుసు/కలే) పొదలలో సంతోషమును పొందునా? చంద్రముఖీ! ఈ విషయములనన్నింటిని బాగుగా ఆలోచింపుము. ఇంటి యొద్దనే యుండుట యుక్తము. వనములలో చాలా కష్టములుండును. (చౌ॥ 1-4)

దో- సహజ సుహృద గుర స్వామి సిఖ, జో న కరఇ సిర మాని ।
సో పఛితాఇ అఘాఇ ఉర, అవసి హోఇ హిత హాని ॥ 63 ॥

గురువులు, ప్రభువులు, సుహృదులు స్వాభావికముగా మేలుగోరువారు. వారి ఉపదేశములను శిరసావహింపనివారికి తప్పక హానికలుగును. తరువాత పశ్చాత్తాపపడవలసి వచ్చును." (దో॥ 63)

చౌ- సుని మృదు బచన మనోహర పియ కే । లోచన లలిత భరే జల సియ కే ॥
సీతల సిఖ దాహక భఇ కైసేఁ । చకఇహి సరద చంద నిసి జైసేఁ ॥ 1 ॥
ఉతరు న ఆవ బికల బైదేహీ । తజన చహత సుచి స్వామి సనేహీ ॥
బరబస రోకి బిలోచన బారీ । ధరి ధీరజు ఉర అవనికుమారీ ॥ 2 ॥
లాగి సాసు పగ కహ కర జోరీ । ఛమబి దేబి బడి అబినయ మోరీ ॥
దీన్హి ప్రానపతి మొహి సిఖ సోఈ । జెహి బిధి మోర పరమ హిత హోఈ ॥ 3 ॥
మైఁ పుని సముఝి దీఖి మన మాహీఁ । పియ బియోగ సమ దుఖు జగ నాహీఁ ॥ 4 ॥

తనకు ప్రియతముడైన శ్రీరామునిమృదుమధురవచనములను విని, సీతాదేవి యొక్క మనోహరనేత్రములు సజలములాయెను. ఆయన చల్లనిఉపదేశము చక్రవాకపక్షులను శరదృతువునందలి వెన్నెలరాత్రివలె ఆమెను బాధించెను. సంతప్తహృదయముతో ఆమె నిరుత్తరయయ్యెను. "నాపై ఎనలేని పవిత్రప్రేమగల నాభర్త నన్ను ఇచటనే వదలిపోవుటకు ఇష్టపడుచున్నాడు." అని ఆమె భావించెను. అశ్రుధారలను బలవంతముగా ఆపుకొని, ధైర్యమును కూడగట్టుకొని, భూమిసుత (సీత) అత్తగారి పాదములను గట్టిగా పట్టుకొని వగచెను. "అత్తగారూ! నన్ను క్షమింపుడు. నాకు పరమహితకరమైన ఉపదేశమునే నా ప్రాణపతి ఇచ్చినారు. కాని పతివియోగముకంటెను ప్రపంచములో స్త్రీకి మఱియొకదుఃఖము లేదని నామనస్సునకు తోచుచున్నది. (చౌ॥ 1-4)

దో- ప్రాననాథ కరునాయతన, సుందర సుఖద సుజాన ।
తుమ్హ బిను రఘుకుల కుముద బిధు, సురపుర నరక సమాన ॥ 64 ॥

ఓ ప్రాణనాథా! కరుణానిధీ! సుందర! సుఖప్రదా! సజ్జన శిరోమణీ! రఘువంశకుముద చంద్రుడా! మీరు లేని స్వర్గముగూడ నాకు నరకప్రాయమే. (దో॥ 64)

చౌ- మాతు పితా భగినీ ప్రియ భాఈ । ప్రియ పరివారు సుహ్నద సముదాఈ ॥
సాసు ససుర గుర సజన సహాఈ । సుత సుందర సుసీల సుఖదాఈ ॥ 1 ॥
జహఁ లగి నాథ నేహ అరు నాతే । పియ బిను తియహి తరనిహు తే తాతే ॥
తను ధను ధాము ధరని పుర రాజూ । పతి బిహీన సబు సోక సమాజూ ॥ 2 ॥
భోగ రోగసమ భూషన భారూ । జమ జాతనా సరిస సంసారూ ॥
ప్రాననాథ తుమ్హ బిను జగ మాహీఁ । మో కహుఁ సుఖద కతహుఁ కఛు నాహీఁ ॥ 3 ॥
జియ బిను దేహ నదీ బిను బారీ । తైసిఅ నాథ పురుష బిను నారీ ॥
నాథ సకల సుఖ సాథ తుమ్హారేఁ । సరద బిమల బిధు బదను నిహారేఁ ॥ 4 ॥

తల్లిదండ్రులు, సోదరులు, బంధువులు, సుహృదులు, అత్తమామలు, గురువు, కుటుంబ సభ్యులు, సేవకులు, కడకు కుమారులు గూడ ఎంతటి సజ్జనులు, సుశీలురు ఐనను భర్త లేనిచో సూర్యునికంటెను ఎక్కువగా తపింపజేయువారే. శరీరము, ధనము, గృహము, భూమి, నగరము, రాజ్యము ఇవియన్నియు భర్తకు దూరమైనప్పుడు స్త్రీకి శోకకారణములే. భోగము రోగతుల్యమే యగును. ఆభరణములు భారమగును. సంసారము యమయాతన వంటిదగును. ఓ ప్రాణేశ్వరా! మీరు లేకుండ ఇవి యేవియును ఈ ప్రపంచమున నాకు సుఖమునియ్యజాలవు. జీవుడులేని శరీరమువలె, నీరులేని నదిలాగున నాథా! భర్తలేనిభార్యజీవితముగూడ శోభిల్లదు. మీతోకూడియుండి శరత్పూర్ణిమనాటి చంద్రునిబోలు మీముఖమును చూచుచుండుటవలన నాకు సమస్తసుఖములును లభించును. (చౌ॥ 1-4)

దో- ఖగ మృగ పరిజన నగరు బను, బలకల బిమల దుకూల।
నాథ సాథ సురసదన సమ, పరనసాల సుఖ మూల॥ 65 ॥

నాథా! మీతో కూడియుండుటవలన పశుపక్ష్యాదులే కుటుంబసభ్యులు. వనమే మహా నగరము. వల్కలములే నిర్మలవస్త్రములు. పర్ణశాలయే స్వర్గధామము- అగును. (దో॥ 65)

చౌ- బనదేబీం బనదేవ ఉదారా। కరిహహిం సాసు ససుర సమ సారా॥
కుస కిసలయ సాథరీ సుహాఈ। ప్రభు సంగ మంజు మనోజ తురాఈ॥ 1 ॥
కంద మూల ఫల అమిఅ అహారూ। అవధ సౌధ సత సరిస పహారూ॥
ఛిను ఛిను ప్రభు పద కమల బిలోకీ। రహిహఉం ముదిత దివస జిమి కోకీ॥ 2 ॥
బన దుఖ నాథ కహే బహుతేరే। భయ బిషాద పరితాప ఘనేరే॥
ప్రభు బియోగ లవలేస సమానా। సబ మిలి హోహిం న కృపానిధానా॥ 3 ॥
అస జియం జాని సుజాన సిరోమని। లేఇఅ సంగ మోహి ఛాడిఅ జని॥
బినతీ బహుత కరౌం కా స్వామీ। కరునామయ ఉర అంతరజామీ॥ 4 ॥

ఉదారహృదయములుగల వనదేవతలే నన్ను అత్తమామలవలె సంరక్షించెదరు. నా ప్రభువుప్రక్కన ఉన్నచో కుశకిసలయములే మన్మథతల్పములు. కందమూలఫలములే అమృతప్రాయభోజనపదార్థములు. వనపర్వతములన్నియును అయోధ్యారాజభవనములతో సమానము. ప్రతిక్షణము పతిదేవునిచరణకమలములను జూచుచు పగటివేళ చక్రవాకమువలె ఆనందించెదను. నాథా! వనములలో మిక్కిలి దుఃఖము, భయము, విషాదము, సంతాపములను అనుభవింపవలసి వచ్చునని మీరు తెలిపియుంటిరి. కాని దయానిధీ! ఇవి అన్నియును కలిసిగూడ భర్తృవిరహదుఃఖముతో లేశమాత్రమైనను సమానముగావు. ఓ సజ్జనశిరోమణీ! ఈ విషయములనన్నింటిని బాగుగా పరిశీలించి, నన్ను మీతోపాటు తీసికొనిపొండు. ఇక్కడ వదలివేయకుడు. స్వామీ! ఇంతకంటె ఎక్కువగా ఏమని ప్రార్థింపను? మీరు కరుణామయులు. సర్వప్రాణులహృదయములలో నివసించువారు. (చౌ॥ 1-4)

దో- రాఖిఅ అవధ జో అవధి లగి, రహత న జనిఅహిం ప్రాన।
దీనబంధు సుందర సుఖద, సీల సనేహ నిధాన॥ 66 ॥

ఓ దీనబంధూ! సుందరా! సుఖప్రదాతా! స్నేహసౌశీల్యనిధానా! మీ వనవాసకాలము వఱకు నన్ను ఇక్కడనే ఉంచి వెళ్లినచో మీరు లేకుండా నేను ఒక్కక్షణము గూడ బ్రతికి యుండజాలను. ఇది ముమ్మాటికిని నిజము. (దో॥ 66)

చౌ- మోహి మగ చలత న హోఇహి హారీ। ఛిను ఛిను చరన సరోజ నిహారీ॥
సబహి భాంతి పియ సేవా కరిహౌం। మారగ జనిత సకల శ్రమ హరిహౌం॥ 1 ॥
పాయ పఖారి బైఠి తరు ఛాహీం। కరిహఉం బాఉ ముదిత మన మాహీం॥
శ్రమ కన సహిత స్యామ తను దేఖేం। కహం దుఖ సమఉ ప్రానపతి పేఖేం॥ 2 ॥

సమ మహి తృన తరుపల్లవ డాసీ । పాయ పలోటిహి సబ నిసి దాసీ ॥
బార బార మృదు మూరతి జోహీ । లాగిహి తాత బయారి న మోహీ ॥ 3 ॥
కో ప్రభు సంగ మొహి చితవనిహారా । సింఘబధుహి జిమి ససక సిఆరా ॥
మైం సుకుమారి నాథ బన జోగూ । తుమ్హహి ఉచిత తప మో కహుం భోగూ ॥ 4 ॥

ప్రతిక్షణము మీపాదపద్మసందర్శనప్రభావమున వనములలో నాకు మార్గాయాసము ఏ మాత్రము కలుగదు. ప్రాణేశ్వరా! నేను పెక్కువిధముల మీకు సేవలొనర్చుచు, మీకు మార్గాయాసము లేకుండ మీ బడలికలను తీర్చెదను. శీతలవృక్షచ్ఛాయలయందు కూర్చుండి, మీచరణములను కడిగెదను. ప్రసన్నచిత్తముతో వీచెదను. స్వేదబిందువులతో శోభించు మీశ్యామసుందరశరీరమును చూచునప్పుడు దుఃఖములు నన్నెట్లు స్పృశించును? సమతలమైన నేలపై గడ్డితో, ఆకులతో శయ్యను ఏర్పఱచి, ఈ దాసి రాత్రియంతయు మీపాదసేవచేయును. మీకోమలమూర్తిని అనుక్షణము చూచుచున్నప్పుడు వేడిగాలులు నన్ను తాకనే తాకవు. నా స్వామి చెంతనుండగా నావైపు కన్నెత్తి చూడగల వారెవ్వరు? ఆడుసింహమువైపు కుందేళ్లు, నక్కలు చూడగలవా? నన్ను సుకుమారినిగా తెలిపి, ఇంటిలో (ఇచటనే) నన్ను వదలి, మీరు మాత్రమే వనములకు వెళ్లుచున్నారు. నన్ను విషయభోగములను అనుభవింపు మనుచు మీరు వనములలో తపస్సు చేయుటకై వెళ్లుచున్నట్లు తెల్పుచున్నారు- (చౌ॥ 1-4)

దో- ఐసేఉ బచన కఠోర సుని, జౌం న హృదఉ బిలగాన ।
తౌ ప్రభు బిషమ బియోగ దుఖ, సహిహహిం పావంర ప్రాన ॥ 67 ॥

ఇట్టి కఠోర వచనములను వినియు నా గుండె పగులలేదనగా ఈ తుచ్ఛప్రాణములు మీ వియోగక్లేశములకుగూడ తట్టు కొనగలవు. (అర్థాత్ మీ వియోగమునకు నా ప్రాణములు నిలువనే నిలువవు.)"- (దో॥ 67)

చౌ- అస కహి సీయ బికల భఇ భారీ । బచన బియోగు న సకీ సంభారీ ॥
దేఖి దసా రఘుపతి జియం జానా । హఠి రాఖేం నహిం రాఖిహి ప్రానా ॥ 1 ॥
కహేఉ కృపాల భానుకులనాథా । పరిహరి సోచు చలహు బన సాథా ॥
నహిం బిషాద కర అవసరు ఆజూ । బేగి కరహు బన గవన సమాజూ ॥ 2 ॥
కహి ప్రియ బచన ప్రియా సముఝాఈ । లగే మాతు పద ఆసిష పాఈ ॥
బేగి ప్రజా దుఖ మేటబ ఆఈ । జననీ నిఠుర బిసరి జని జాఈ ॥ 3 ॥
ఫిరిహి దసా బిధి బహురి కి మోరీ । దేఖిహఉం నయన మనోహర జోరీ ॥
సుదిన సుఘరీ తాత కబ హోఇహి । జననీ జిఅత బదన బిధు జోఇహి ॥ 4 ॥

ఈ విధముగా పలికి, సీతాదేవి అత్యంతము వ్యాకులచిత్త అయ్యెను. (శారీరిక వియోగము కంటెను ముందు) ఆమెకు వియోగమను మాటయే సహింపరానిదయ్యెను. ఆమె స్థితిని జూచిన రఘునాథుడు" ఆమెను ఇంటిలో (ఇచట)నే యుంచినచో ఆమె మరణము తథ్యము" అని విశ్వసించెను. కావున దయాళువు, సూర్యవంశ ప్రభువు ఐన

శ్రీరాముడు ఇట్లు పలికెను. "ప్రియా! చింతింపకుము. నాతోపాటు విచ్చేయుము. దుఃఖింపనవసరములేదు. త్వరగా వనగమనమునకు సిద్ధము కమ్ము." ఇట్టి ప్రియవచనములతో శ్రీరామచంద్రుడు తనసీతను ఓదార్చెను. మఱల తల్లికి పాదాభివందనము చేసి, ఆమె ఆశీర్వాదములను పొందెను. అపుడు తల్లి వచించెను. "కుమారా! వెంటనే వెళ్లి నీప్రజలదుఃఖములను దూరముచేయుము. కఠినాత్మురాలైన ఈ తల్లిని మఱువకుము. విధాతా! నా అదృష్టము తిరిగివచ్చునా? చూడ ముచ్చటైన ఈ జంటను నేను మఱల చూడగలనా? నాయనా! చంద్రబింబమునుబోలు నీ మనోహర ముఖమును మఱల చూచుశుభక్షణములు నీ తల్లికి ఎప్పుడు లభించునో గదా? (చౌ॥ 1-4)

దో- బహురి బచ్ఛ కహి లాలు కహి, రఘుపతి రఘుబర తాత ।
కబహిఁ బోలాఇ లగాఇ హియఁ, హరషి నిరఖిహఉఁ గాత ॥ 68 ॥

"వత్సా! ముద్దులతనయా! రఘుపతీ! రఘువరా! అని పదే పదే పిలుచుచు నిన్ను నా హృదయమునకు హత్తుకొని, నీ వదనమును మఱల ఎప్పుడు చూడగలను?" (దో॥ 68)

చౌ- లఖి సనేహ కాతరి మహతారీ । బచను న ఆవ బికల భఇ భారీ ॥
రామ ప్రబోధు కీన్హ బిధి నానా । సముఉ సనేహు న జాఇ బఖానా ॥ 1 ॥
తబ జానకీ సాసు పగ లాగీ । సునిఅ మాయ మైఁ పరమ అభాగీ ॥
సేవా సమయ దైఅఁ బను దీన్హా । మోర మనోరథు సఫల న కీన్హా ॥ 2 ॥
తజబ ఛోభు జని ఛాడిఅ ఛోహూ । కరము కఠిన కఛు దోసు న మోహూ ॥
సునిసియ బచన సాసు అకులానీ । దసా కవని బిధి కహౌఁ బఖానీ ॥ 3 ॥
బారహిఁ బార లాఇ ఉర లీన్హీ । ధరి ధీరజు సిఖ ఆసిష దీన్హీ ॥
అచల హోఉ అహివాతు తుమ్హారా । జబ లగి గంగ జమున జల ధారా ॥ 4 ॥

ప్రేమ విహ్వలయై నోట మాటకూడ పలుకలేని తనతల్లిని జూచి, శ్రీరాముడు ఆమెను పెక్కురీతుల ఓదార్చెను. ఆ దృశ్యమును గాని, ఆ ప్రేమనుగాని వర్ణించుట అసాధ్యము. అపుడు జానకి అత్తగారిపాదములకు ప్రణమిల్లి పలికెను. "అమ్మా! నేను మిక్కిలి దురదృష్ట వంతురాలిని. మీకు సేవచేయవలసిన సమయమున విధాత నాకు వనవాసమును విధించెను. నా మనోరథము సఫలముకాలేదు. మీరు మీదుఃఖమును వీడుడు. కాని నాపైగల ప్రేమవాత్సల్యములను మఱవవలదు. కర్మగతి కఠినమైనది. నాదోషమేమియును లేదు." సీతాదేవివచనములకు కౌసల్య మిక్కిలి పరితపించెను. అప్పటి ఆమెస్థితిని తులసీదాసు వర్ణింపజాలడు. ఆమె మాటిమాటికిని సీతను అక్కున జేర్చుకొనుచు ధైర్యము వహించి, ఇట్లు పలికెను." గంగా యమునా నదులలో జలధారలు ఉన్నంత వఱకు నీ సౌభాగ్యము చెక్కుచెదరక నిలుచును." అని యాశీర్వదించెను. (చౌ॥ 1-4)

దో- సీతహి సాసు అసీస సిఖ, దీన్హి అనేక ప్రకార ।
చలీ నాఇ పద పదుమ సిరు, అతి హిత బారహిఁ బార ॥ 69 ॥

సీతాదేవికి కౌసల్య పెక్కు ఆశీర్వచనములను, ఉపదేశములను ఇచ్చెను. సీతాదేవి పదే పదే ఆమెకు పాదాభివందన మొనర్చి ఆమె ఆజ్ఞగైకొని వెళ్లెను. (దో॥ 69)

లక్ష్మణుని విన్నపము-అన్న ఆమోదము

చౌ- సమాచార జబ లఛిమన పాఏ । బ్యాకుల బిలఖ బదన ఉఠి ధాఏ ॥
కంప పులక తన నయన సనీరా । గహే చరన అతి ప్రేమ అధీరా ॥ 1 ॥
కహి న సకత కఛు చితవత ఠాఢే । మీను దీన జను జల తేఁ కాఢే ॥
సోచు హృదయఁ బిధి కా హోనిహారా । సబు సుఖు సుకృతు సిరాన హమారా ॥ 2 ॥
మో కహుఁ కాహ కహబ రఘునాథా । రఖిహహిఁ భవన కి లేహహిఁ సాథా ॥
రామ బిలోకి బంధు కర జోరేఁ । దేహ గేహ సబ సన తృను తోరేఁ ॥ 3 ॥
బోలే బచను రామ నయనాగర । సీల సనేహ సరల సుఖ సాగర ॥
తాత ప్రేమ బస జని కదరాహూ । సముఝి హృదయఁ పరినామ ఉఛాహూ ॥ 4 ॥

లక్ష్మణునకు ఈ సమాచారము అంతయును తెలియగానే వ్యాకులమనస్కుడై విచారవదనుడై, పరుగుపరుగున అన్నకడకు వచ్చెను. శరీరము కంపించుచుండగా సజలనయనుడై, ప్రేమవిహ్వలుడై శ్రీరామునిచరణములను పట్టుకొనెను. లక్ష్మణుడేమియు మాట్లాడలేక పోయెను. కేవలము నిలబడి చూచుచుండెను. నీటిలో నుండి బయటికి తీయబడిన చేపవలె అతడు దీనముగా గిలగిలలాడుచుండెను. అతడు మానసికముగా విచారగ్రస్తుడై ఆందోళనపడసాగెను. "భగవంతుడా! ఏమి కానున్నది? మాసుఖము, పూర్వపుణ్యములు పూర్తియైనవా? శ్రీరామచంద్రుడు నాకేమి ఆజ్ఞనిచ్చును? నన్ను ఇంటియొద్దనే ఉంచునా? లేక వెంటదీసికొని పోవునా?" ఈ విధముగా లక్ష్మణుడు విచారవదనుడై దేహగేహపరివారముల యందు ఆసక్తిని, మమకారమును వదలి, చేతులు కట్టుకొని నిలబడియుండుట జూచి, నీతి శాస్త్రనిపుణుడు, స్నేహశీలసుఖసాగరుడైన శ్రీరాముడు ఇట్లు పలికెను. "నాయనా! ప్రేమాతిరేకమున నీవు అధైర్యమునకు లోనుకావలదు. నీవు ఇచ్చట ఉండుటవలన పరిణామము శుభమే అగునని ఎఱుంగుము. (చౌ॥ 1-4)

దో- మాతు పితా గురు స్వామి సిఖ, సిర ధరి కరహిఁ సుభాయఁ ।
లహెఉ లాభు తిన్హ జనమ కర, నతరు జనము జగ జాయఁ ॥ 70 ॥

సహజముగా తల్లిదండ్రుల హితోక్తులను, గురువుల ఉపదేశములను, ప్రభువుల ఆజ్ఞలను ఔదలదాల్చు వాని జన్మయే సార్థకము. అట్లు చేయని వానిజన్మనిరర్థకము. (దో॥ 70)

చౌ- అస జియఁ జాని సునహు సిఖ భాఈ । కరహు మాతు పితు పద సేవకాఈ ॥
భవన భరతు రిపుసూదను నాహీఁ । రాఉ బృద్ధ మమ దుఖు మన మాహీఁ ॥ 1 ॥
మైఁ బన జాఉఁ తుమ్హహి లెఇ సాథా । హోఇ సబహి బిధి అవధ అనాథా ॥
గురు పితు మాతు ప్రజా పరివారూ । సబ కహుఁ పరఇ దుసహ దుఖ భారూ ॥ 2 ॥
రహహు కరహు సబ కర పరితోషూ । నతరు తాత హోఇహి బడ దోషూ ॥
జాసు రాజ ప్రియ ప్రజా దుఖారీ । సో నృపు అవసి నరక అధికారీ ॥ 3 ॥

రహహు తాత అసి నీతి బిచారీ । సునత లఖను భఏ బ్యాకుల భారీ ॥
సిఅరే౯ బచన సూఖి గఏ కైసే౯ । పరసత తుహిన తామరసు జైసే౯ ॥ 4 ॥

"సోదరా! దీనిని మనసులో ఉంచుకొని, నాసూచనను పాటించి, తల్లిదండ్రులను సేవించుచు ఇక్కడనే యుండుము. భరతశత్రుఘ్నులును ఇంటలేరు. మహారాజుగారు వృద్ధులు, నాగుఱించి వారు చాల దుఃఖితులగుచున్నారు. ఇట్టిస్థితిలో నేను నిన్నుగూడ వనమునకు తీసికొని పోయినచో అయోధ్య అన్నివిధముల అనాథయగును. గురువుగారు, తల్లిదండ్రులు, ప్రజలు, పరివారము అందఱును దుర్భరమైన దుఃఖమును పొందెదరు. కావున నీవిచ్చటనే యుండి అందఱిని ఓదార్చి, సంతుష్టులను జేయుము. లేనిచో సోదరా! గొప్ప తప్పిదమే యగును. తనను ప్రేమించుప్రజలను దుఃఖములపాలుసేయురాజు నిశ్చయముగా నరకమునకే పోవును. కావున నాయనా! దీనిని నీ ధర్మముగా భావించి ఇచటనే యుండుము." లక్ష్మణుడు ఈ మాటలను విని, అత్యంత వ్యాకులుడాయెను. శ్రీరాముని అనునయ వచనములు చల్లనివేయైనను మంచు తాకిడికి కమలము వలె ఆవచనములలోని తీవ్రతకు లక్ష్మణుని ముఖము వాడిపోయెను. (చౌ॥ 1-4)

దో- ఉతరు న ఆవత ప్రేమబస, గహే చరన అకులాఇ ।
నాథ దాసు మైం స్వామి తుమ్హ, తజహు త కాహ బసాఇ ॥ 71 ॥

ప్రేమాధిక్యమున లక్ష్మణుడు సమాధానమియ్యలేక పోయెను. కాని ఎంతో వ్యాకులుడై శ్రీరాముని చరణములపై బడి పలికెను. "ప్రభూ! నేను సేవకుడను, మీరు నా ప్రభువులు. మీరే నన్ను త్యజించినచో నేనేమిజేయగలను? (దో॥ 71)

చౌ- దీన్హి మోహి సిఖ నీకి గొసాఈం । లాగి అగమ అపనీ కదరాఈం ॥
నరబర ధీర ధరమ ధుర ధారీ । నిగమ నీతి కహుం తే అధికారీ ॥ 1 ॥
మైం సిసు ప్రభు సనేహం ప్రతిపాలా । మందరు మేరు కి లేహిం మరాలా ॥
గుర పితు మాతు న జానఉం కాహూ । కహఉం సుభాఉ నాథ పతిఆహూ ॥ 2 ॥
జహం లగి జగత సనేహ సగాఈ । ప్రీతి ప్రతీతి నిగమ నిజు గాఈ ॥
మోరేం సబఇ ఏక తుమ్హ స్వామీ । దీనబంధు ఉర అంతరజామీ ॥ 3 ॥
ధరమ నీతి ఉపదేసిఅ తాహీ । కీరతి భూతి సుగతి ప్రియ జాహీ ॥
మన క్రమ బచన చరన రత హోఈ । కృపాసింధు పరిహరిఅ కి సోఈ ॥ 4 ॥

స్వామీ! మీరు నాకు చాలా మంచిఉపదేశమునే ఇచ్చితిరి. కాని నేను దుర్బల హృదయుడనగుటవలన దానిని అనుసరించుట కష్టతరము. ధీరులు, ధర్మనిరతులు ఐన శ్రేష్ఠులు మాత్రమే వేద, నీతి శాస్త్ర ప్రబోధములకు అధికారులు. నేను ప్రభువులవారిప్రేమతో పెఱిగిన పసిబాలుడను. హంసయెప్పుడైనను మందరాచలమును, మేరుపర్వతమును ఎత్తగలదా? ప్రభూ! నిక్కము వచించుచున్నాను, విశ్వసింపుడు. మిమ్ము దప్ప తల్లిని, తండ్రిని,

గురువును ఎవ్వరినీ నేనెఱుగను. ఓ దీనబంధూ! అంతర్యామీ! వేదములు ప్రవచించిన స్నేహబంధములు, ప్రేమ, విశ్వాసము, అన్నియును ఈ జగత్తున నాకు మీరే. యశమును, ఐశ్వర్యమును, సద్గతిని కోరుకొను వానికి ధర్మమును నీతిశాస్త్రమును బోధింపవలెను. కాని, నాకు అవియేమియు వద్దు. ఓ కృపాసింధూ! మనోవాక్కర్మలచే మీయందనురక్తుడై యుండు వానిని త్యజింపదగునా? (చౌ॥ 1-4)

దో- కరునాసింధు సుబంధు కే, సుని మృదు బచన బినీత।
సముఝావి ఉర లాఇ ప్రభు, జాని సనేహఁ సభీత ॥ 72 ॥

కరుణాసింధువైన శ్రీరామచంద్రుడు తనసోదరునివినయపూర్వకకోమలవచనములను విని, ప్రేమాతిరేకముచే అతడు కలతచెందినాడని యెఱింగి, అతనిని హృదయమునకు హత్తుకొని, అనునయించెను. (దో॥ 72)

లక్ష్మణునకు సుమిత్రా మాత అనుజ్ఞ

చౌ- మాగహు బిదా మాతు సన జాఈ। ఆవహు బేగి చలహు బన భాఈ॥
ముదిత భఏ సుని రఘుబర బానీ। భయఉ లాభ బడ గఇ బడి హానీ॥ 1 ॥
హరషిత హృదయఁ మాతు పహిఁ ఆఏ। మనహుఁ అంధ ఫిరి లోచన పాఏ॥
జాఇ జనని పగ నాయఉ మాథా। మను రఘునందన జానకి సాథా॥ 2 ॥
పూఁఛే మాతు మలిన మన దేఖీ। లఖన కహీ సబ కథా బిసేషీ॥
గఈ సహమి సుని బచన కఠోరా। మృగీ దేఖి దవ జను చహు ఓరా॥ 3 ॥
లఖన లఖేఉ భా అనరథ ఆజూ। ఏహిఁ సనేహ బస కరబ అకాజూ॥
మాగత బిదా సభయ సకుచాహీఁ। జాఇ సంగ బిధి కహిహి కి నాహీఁ॥ 4 ॥

(మఱియు పల్కెను) "సోదరా! నీవు వెళ్లి తల్లిగారిఅనుజ్ఞను తీసికొని రమ్ము. త్వరగా వనములకు వెళ్లుదము." రఘునాథుని పల్కులను విని, లక్ష్మణుడు సంతసించెను. గొప్ప సంకటము తొలగి, ఎంతో లాభము చేకూరినట్లు అతడు హాయిని అనుభవించెను. అంధునకు చూపువచ్చినంత ఆనందముతో అతడు తల్లి సుమిత్రకడకు చేరెను. ఆమె పాదములకు ప్రణమిల్లెను. కాని అతని మనస్సు రఘుకులానందప్రదుడగు శ్రీరామునిపాదములమీదను, జగజ్జననియైన జానకీదేవిచరణకమలములయందును ఉండెను. చింతాకులుడైయున్న లక్ష్మణుని గాంచి సుమిత్ర కారణమడిగెను. లక్ష్మణుడు జరిగినకథనంతయును తెల్పెను. లక్ష్మణుడు తెల్పిన కఠోరమైన వనవాసవార్తను విని, అడవిలో నలువైపులా అగ్ని జ్వాలలనుజూచినలేడివలె ఆమె భయకంపిత యయ్యెను. వాత్సల్యకారణముగ తల్లి తనకోరికను కాదనుననియు, అనర్థము వాటిల్లుననియు లక్ష్మణుడు భావించెను. కనుక అనుజ్ఞనడుగుటకు వెనుకాడెను. మనస్సులో, "భగవంతుడా! వనములకు వెళ్లుచున్న శ్రీరాముని అనుసరించుటకు తల్లి అనుమతించునో లేదో?" అని ఆందోళన చెందెను. (చౌ॥ 1-4)

దో- సముఝి సుమిత్రాఁ రామ సియ, రూపు సుసీలు సుభాఉ ।
నృప సనేహు లఖి ధునేఉ సిరు, పాపిని దీన్హ కుదాఉ ॥ 73 ॥

సుమిత్రాదేవి శ్రీ సీతారాములరూపములను, సౌశీల్యములను, స్వభావములను తలంచుకొని, అట్లే రాజునకు వారిపై గల ప్రేమను రాగములనుగూడ స్మరించి, తన తలబాదు కొనుచు "కైకేయి ఆయువు పట్టుపై పెద్ద దెబ్బ కొట్టినది" అని తలచెను. (దో॥ 73)

చౌ- ధీరజు ధరేఉ కుఅవసర జానీ । సహజ సుహృద బోలీ మృదు బానీ ॥
తాత తుమ్హారి మాతు బైదేహీ । పితా రాము సబ భాఁతి సనేహీ ॥ 1 ॥
అవధ తహాఁ జహఁ రామ నివాసూ । తహఁఇఁ దివసు జహఁ భాను ప్రకాసూ ॥
జౌఁ పై సీయ రాము బన జాహీఁ । అవధ తుమ్హార కాజు కఛు నాహీఁ ॥ 2 ॥
గుర పితు మాతు బంధు సుర సాఈఁ । సెఇఅహిఁ సకల ప్రాన కీ నాఈఁ ॥
రాము ప్రానప్రియ జీవన జీ కే । స్వారథ రహిత సఖా సబహీ కే ॥ 3 ॥
పూజనీయ ప్రియ పరమ జహాఁ తేఁ । సబ మానిఅహిఁ రామ కే నాతేఁ ॥
అస జియఁ జాని సంగ బన జాహూ । లేహు తాత జగ జీవన లాహూ ॥ 4 ॥

సహజముగా మంచిహృదయముగలదియగుటచే సుమిత్ర అది శోకమునకు తగిన సమయముగాదని గ్రహించి, ధైర్యము వహించి, మృదువచనములతో ఇట్లనెను. "నాయనా! వైదేహియే నీకు తల్లి, ప్రేమ స్వరూపుడైన శ్రీరాముడే నీకు తండ్రి, రాముడున్నచోటే అయోధ్య, సూర్యుడు వెలుగొందుచున్న సమయమే పగలు. నిజముగా సీతారాములు వనవాసమునకు పోవుచున్నచో నీకు అయోధ్యతో పనియేలేదు. గురువు, తల్లిదండ్రులు, సోదరుడు, దేవతలు, ప్రభువు- వీరందఱిని ప్రాణతుల్యముగా భావించి సేవింపవలెను. కాని శ్రీరామచంద్రుడు ప్రాణములకంటెను ప్రీతిపాత్రుడు. అందఱికిని ఆత్మయైనవాడు, నిఃస్వార్థ మిత్రుడు, శ్రీరామునియెడ భక్తిశ్రద్ధలుగలవారే ఈ ప్రపంచమున అందఱికిని పూజ్యులు, పరమప్రియులు.[1] దీనిని మనసులో నిలుపుకొని, అన్నతో నీవును వనములకు వెళ్లుము. ఈ జగత్తులో నీజన్మను సార్థక మొనర్చుకొనుము. (చౌ॥ 1-4)

దో- భూరి భాగ భాజను భయహు, మోహి సమేత బలి జాఉఁ ।
జౌఁ తుమ్హారేఁ మన ఛాడి ఛలు, కీన్హ రామ పద ఠాఉఁ ॥ 74 ॥

"కుమారా! నీ చిత్తము సర్వదా శ్రీరాముని చరణములకు నెలవు అగుటవలన నీవు ఎంతో భాగ్యశాలివి. నీకు తల్లినగుటవలన నేనును మిక్కిలి అదృష్టవంతురాలను. నీ రామభక్తికి నివాళులర్పించుచున్నాను. (దో॥ 74)

1. రామభక్తి సామ్రాజ్యము ఏ మానవులకబ్బెనో మనసా!
ఆమానవుల సందర్శన మత్యంత బ్రహ్మానందమే ॥ రామ ॥ (త్యాగరాజ)

చౌ- పుత్రవతీ జుబతీ జగ సోఈ । రఘుపతి భగతు జాసు సుతు హోఈ ॥
నతరు బాఁఝ భలి బాది బిఆనీ । రామ బిముఖ సుత తేఁ హిత జానీ ॥ 1 ॥
తుమ్హారెహిఁ భాగ రాము బన జాహీఁ । దూసర హేతు తాత కఛు నాహీఁ ॥
సకల సుకృత కర బడ ఫలు ఏహూ । రామ సీయ పద సహజ సనేహూ ॥ 2 ॥
రాగు రోషు ఇరిషా మదు మోహూ । జని సపనెహుఁ ఇన్హ కే బస హోహూ ॥
సకల ప్రకార బికార బిహాఈ । మన క్రమ బచన కరెహు సెవకాఈ ॥ 3 ॥
తుమ్హ కహుఁ బన సబ భాఁతి సుపాసూ । సఁగ పితు మాతు రాము సియ జాసూ ॥
జెహిఁ న రాము బన లహహిఁ కలేసూ । సుత సోఇ కరెహు ఇహఇ ఉపదేసూ ॥ 4 ॥

శ్రీరఘునాథునకు భక్తుడైనపుత్రునిగన్న స్త్రీయే నిజముగా పుత్రవతి. రామునకు విరోధియైన పుత్రునిగనుటకంటెను గొడ్రాలుగానుండుటయే మేలు. పశువువలె అట్టి వానికి జన్మనిచ్చుట వ్యర్థము. శ్రీరాముడు వనములకు వెళ్లుట నీ అదృష్ట ఫలమే. వేఱే కారణము లేనే లేదు. నాయనా! శ్రీ సీతారాములపాదపద్మములపై నిసర్గమైన ప్రేమయుండుట పురాకృత సుకృత ఫలమే. రాగము, రోషము, ఈర్ష్య, మదము, మోహము- వీటికి స్వప్నములో గూడ వశము కారాదు. అన్ని రకముల వికారములను త్యజించి, మనోవాక్కర్మలచే సీతారాములను సేవింపుము. వారు నీకు తల్లిదండ్రులుగా ఉన్నప్పుడు వనములోనే నీకు సుఖశాంతులు లభించును. పుత్రా! శ్రీరామునికి క్లేశములు కలుగకుండా నీవు మెలగవలెను. ఇదియే నా ఉపదేశము. (చౌ॥ 1-4)

ఛం- ఉపదేసు యహు జెహిఁ తాత తుమ్హారే రామ సియ సుఖ పావహీఁ ।
పితు మాతు ప్రియ పరివార పుర సుఖ సురతి బన బిసరావహీఁ ॥
తులసీ ప్రభుహి సిఖ దేఇ ఆయసు దీన్హ పుని ఆసిష దఈ ।
రతి హోఉ అబిరల అమల సియ రఘుబీర పద నిత నిత నఈ ॥

నాయనా! నీవు తోడుగా ఉండుటవలన సీతారాములు సుఖముగా ఉండవలెను. వారు తల్లిదండ్రులను, ప్రియపరివారమును, నగరసుఖములను మఱచి పోవలెను. ఇదియే నా ఉపదేశము." తులసీదాసు చెప్పుచున్నాడు ఈ విధముగా సుమిత్రాదేవి మన లక్ష్మణస్వామికి ఉపదేశించి, వనవాసగమనమునకు అతనిని అనుమతించెను. "శ్రీ సీతారాములచరణములపై నీ విశుద్ధ ప్రగాఢప్రేమ నిత్యనూతనముగా ఉండుగాక" అని దీవించెను. (ఛం)

సో- మాతు చరన సిరు నాఇ, చలే తురత సంకిత హృదయఁ ।
బాగుర బిషమ తొరాఇ, మనహుఁ భాగ మృగు భాగ బస ॥ 75 ॥

లక్ష్మణుడు మాతృపదములకు మోకరిల్లి, భాగ్యవశమున వలనుండి తప్పించు కొనిన జింకవలె భయపడుచు వెళ్లెను. (మఱియేమి విఘ్నము వచ్చిపడునోయని భయము.) (సో॥ 75)

చౌ- గఏ లఖను జహఁ జానకినాథూ । భే మన ముదిత పాఇ ప్రియ సాథూ ॥
బంది రామ సియ చరన సుహాఏ । చలే సంగ నృపమందిర ఆఏ ॥ 1 ॥

కహహిం పరసపర పుర నర నారీ । భలి బనాఇ బిధి బాత బిగారీ ॥
తన కృస మన దుఖు బదన మలీనే । బికల మనహుఁ మాఖీ మధు ఛీనే ॥ 2 ॥
కర మీజహిం సిరు ధుని పఛితాహీం । జను బిను పంఖ బిగహ అకులాహీం ॥
భఇ బడి భీర భూప దరబారా । బరని న జాఇ బిషాదు అపారా ॥ 3 ॥
సచివఁ ఉఠాఇ రాఉ బైఠారే । కహి ప్రియ బచన రాము పగు ధారే ॥
సియ సమేత దోఉ తనయ నిహారీ । బ్యాకుల భయఉ భూమిపతి భారీ ॥ 4 ॥

పిమ్మట లక్ష్మణుడు మిక్కిలి ప్రసన్న చిత్తుడై, శ్రీరామునికడకు వెళ్లెను. సీతారాములకు నమస్కరించి, వారితోగూడ రాజప్రాసాదమునకు నడిచెను. "బాగుగా ఆలోచించి నిర్ణయించిన కార్యమును విధాత యెట్లు భంగపఱచెను?" అని నగరవాసులందఱును తమలో తాము చర్చించు కొనుచుండిరి. వారి శరీరములు కృశించెను. మనస్సులు దుఃఖభరితములాయెను, ముఖములు వాడిపోయెను. తేనెపట్టులోని తేనెను తొలగింపగా బాధపడు తేనెటీగలవలె వారందఱును వ్యాకులచిత్తులైరి. ఱెక్కలుతెగినపక్షులవలె కలవరపాటునకు గురియైరి, చేతులు పిసుకుకొనుచుండిరి. తలలుబాదుకొనుచుండిరి. రాజభవనద్వారముకడ ప్రజలు గుమిగూడిరి. 'శ్రీరామచంద్రుడు విచ్చేసినాడు' అని పల్కుచు మంత్రి రాజుగారిని లేపి కూర్చుండ బెట్టెను. సీతా, లక్ష్మణ సహితుడై శ్రీరాముడు వనవాసమునకు సిద్ధమగుట జూచి, రాజు మిక్కిలి శోకాకులుడయ్యెను. (చౌ॥ 1-4)

దో- సీయ సహిత సుత సుభగ దోఉ, దేఖి దేఖి అకులాఇ ।
బారహిం బార సనేహబస, రాఉ లేఇ ఉర లాఇ ॥ 76 ॥

సుకుమారియైన జానకిని, రామలక్ష్మణులను రాజు పరికించి, పరికించి చూచెను. అతడు కుమారులనిద్దఱిని ప్రేమతో పిచ్చిగా తనహృదయమునకు హత్తుకొనెను. (దో॥ 76)

చౌ- సకఇ న బోలి బికల నరనాహూ । సోక జనిత ఉర దారున దాహూ ॥
నాఇ సీసు పద అతి అనురాగా । ఉఠి రఘుబీర బిదా తబ మాగా ॥ 1 ॥
పితు అసీస ఆయసు మొహి దీజై । హరష సమయ బిసమఉ కత కీజై ॥
తాత కిఏఁ ప్రియ ప్రేమ ప్రమాదూ । జసు జగ జాఇ హోఇ అపబాదూ ॥ 2 ॥
సుని సనేహ బస ఉఠి నరనాహాఁ । బైఠారే రఘుపతి గహి బాహాఁ ॥
సునహు తాత తుమ్హ కహుఁ ముని కహహీం । రాము చరాచర నాయక అహహీం ॥ 3 ॥
సుభ అరు అసుభ కరమ అనుహారీ । ఈసు దేఇ ఫలు హృదయఁ బిచారీ ॥
కరఇ జో కరమ పావ ఫల సోఈ । నిగమ నీతి అసి కహ సబు కోఈ ॥ 4 ॥

మిక్కిలి శోకగ్రస్తుడగుటచే రాజు ఏమియు మాట్లాడలేక పోయెను. శ్రీరామచంద్రుడు ప్రేమతో రాజుగారిపాదములకు ప్రణమిల్లి, అనుజ్ఞను అర్థించెను. "నాయనగారూ! నన్ను ఆశీర్వదించి, ఆజ్ఞయిండు. హర్షింపవలసిన సమయమున మీరెందులకు దుఃఖించెదరు? తండ్రీ! ప్రియమైన వస్తువునెడగల వ్యామోహముతో కర్తవ్యము విస్మరించినచో కీర్తి దెబ్బతినును. నిందలుకల్గును." ఈ మాటలకు మహారాజు ప్రేమతో లేచి, రఘునాథుని స్వయముగా కూర్చుండ బెట్టి, పలికెను. "కుమారా! వినుము. శ్రీరాముడు సకల చరాచర ప్రాణికోటికిని ప్రభువని

నిన్ను గూర్చి మునులు పల్కుచుందురు. శుభాశుభకర్మలను పరిశీలించి, విధాత వాటిఫలితములను ప్రసాదించును. చేసిన కర్మలకు ఫలితములను అనుభవించుట అనివార్యము. (అవశ్యం అనుభోక్తవ్యం కృతం కర్మ శుభాశుభమ్) ఇదియే సర్వసమ్మతమైన వేదనీతి. (చౌ॥ 1-4)

దో- ఔరు కరై అపరాధు కోఉ, ఔర పావ ఫల భోగు।
అతి బిచిత్ర భగవంత గతి, కో జగ జానై జోగు ॥ 77 ॥

కాని విధివైపరీత్యమున ఈ సమయమున అపరాధము ఒకరిది కాగా దాని ఫలితమును వేఱొకరు అనుభవించుచున్నారు. భగవంతునిలీలలు విచిత్రములైనవి. ప్రపంచమున వాటిని ఎవ్వరును తెలిసికొన జాలరు." (దో॥ 77)

చౌ- రాయఁ రామ రాఖన హిత లాగీ । బహుత ఉపాయ కిఏ ఛలు త్యాగీ ॥
లఖీ రామ రుఖ రహత న జానే । ధరమ ధురంధర ధీర సయానే ॥ 1 ॥
తబ నృప సీయ లాఇ ఉర లీన్హీ । అతి హిత బహుత భాఁతి సిఖ దీన్హీ ॥
కహి బన కే దుఖ దుసహ సునాఏ । సాసు ససుర పితు సుఖ సముఝాఏ ॥ 2 ॥
సియ మను రామ చరన అనురాగా । ఘరు న సుగము బను బిషము న లాగా ॥
ఔరఉ సబహిఁ సీయ సముఝాఈ । కహి కహి బిపిన బిపతి అధికాఈ ॥ 3 ॥
సచివ నారి గుర నారి సయానీ । సహిత సనేహ కహహిఁ మృదు బానీ ॥
తుమ్హ కహుఁ తౌ న దీన్హ బనబాసూ । కరహు జో కహహిఁ ససుర గుర సాసూ ॥ 4 ॥

శ్రీరాముని ఆపుటకు దశరథుడు నిండు మనస్సుతో అనేకవిధముల ప్రయత్నించెను. కాని శ్రీరాముడు ధర్మనిరతుడు, ధీరుడు, బుద్ధిమంతుడు అనియు, తాను ఎంతగా ప్రయత్నించినను అతడు తనదృఢనిశ్చయమును మార్చుకొనడనియు తెలిసికొని, రాజు సీతాదేవిని దగ్గఱకుదీసికొని ఆమెకు పెక్కురీతుల బోధించెను. వనవాసక్లేశములనుగూర్చియు, అత్తమామలకును, తల్లిదండ్రులకును సేవలు చేయుటలోగల సుఖములను గూర్చియు తెలిపెను. కాని సీతాదేవిమనస్సు శ్రీరామునిచరణములమీదనే యుండెను. కావున గృహవాసము సుఖమని గాని, వనవాసము కష్టమనిగాని ఆమె భావింప లేదు. ఇతరులును వనవాస కష్టములనుగూర్చి మిక్కిలి భయావహముగా వర్ణించిరి. సుమంత్రుని భార్యయు, వసిష్ఠ మహర్షిభార్యయైన అరుంధతియు ఇంకను వివేకవతులైన కొందఱును మిక్కిలి ప్రేమతో మృదుమధురముగా ఆమెతో పల్కిరి. "రాజుగారు నిన్ను వనవాసము చేయుమని ఆదేశింపలేదు గదా! కావున నీ అత్తమామలు, గురువు ఆజ్ఞాపించినట్లు చేయుము." (చౌ॥ 1-4)

దో- సిఖ సీతలి హిత మధుర మృదు, సుని సీతహి న సోహాని।
సరద చంద చందిని లగత, జను చకఈ అకులాని ॥ 78 ॥

హితకరములైన ఈ చల్లనిమధురవచనములు సీతాదేవికి ఏ మాత్రమూ రుచింపలేదు. శరదృతువునందలి చంద్రుని వెన్నెలలకు చక్రవాకమువలె ఆమె వ్యాకులత నొందెను. (దో॥ 78)

చౌ- సీయ సకుచ బస ఉతరు న దేఈ । సో సుని తమకి ఉఠీ కైకేఈ ॥
ముని పట భూషన భాజన ఆనీ । ఆగేం ధరి బోలీ మృదు బానీ ॥ 1 ॥
నృపహి ప్రానప్రియ తుమ్హ రఘుబీరా । సీల సనేహ న ఛాడిహి భీరా ॥
సుకృతు సుజసు పరలోకు నసాఊ । తుమ్హహి జాన బన కహిహి న కాఊ ॥ 2 ॥
అస బిచారి సోఇ కరహు జో భావా । రామ జనని సిఖ సుని సుఖు పావా ॥
భూపహి బచన బానసమ లాగే । కరహిం న ప్రాన పయాన అభాగే ॥ 3 ॥
లోగ బికల మురుఛిత నరనాహూ । కాహ కరిఅ కఛు సూఝ న కాహూ ॥
రాము తురత ముని బేషు బనాఈ । చలే జనక జననిహి సిరు నాఈ ॥ 4 ॥

సంకోచవశమున సీతాదేవి సమాధానమును చెప్పలేదు. ఇది చూచి, కైకేయి తమకముతో వనవాసమునకు తగిన వల్కలములను ఆభరణములను, పాత్రలను తెచ్చి, శ్రీరాముని ముందుంచి, మృదువుగా ఇట్లు పలికెను. "ఓ రామా! నీవు రాజుగారికి ప్రాణసమానుడవు. ప్రేమ వశమున దుర్బలహృదయుడైన రాజు స్నేహశీలములను విడిచిపెట్టలేరు. రాజుగారు తన యశమును, పుణ్యమును, పరలోకసౌఖ్యములనుసైతము వదలుకొందురు. నిన్ను మాత్రము వనములకు పోనియ్యరు. ఈ విషయమును బాగుగా యోచించి, నీకు యుక్తమైన దానిని ఆచరింపుము." కైకేయిమాతఉపదేశవచనములకు శ్రీరాముడు సంతసించెను. మహారాజునకు ఈ మాటలు ములుకులవలె గ్రుచ్చుకొనెను. "నా ప్రాణములింకను ఏలనిలిచియున్నవి?" అనినుడువుచు రాజు మూర్ఛితుడాయెను. ప్రజలు వికలులైరి. ఏమి చేయుటకును వారికి తోచదాయెను. శ్రీరామచంద్రుడు వెంటనే మునివేషము దాల్చి తల్లిదండ్రులకు నమస్కరించి ముందునకు సాగెను. (చౌ॥ 1-4)

శ్రీ సీతారామలక్ష్మణుల వనగమనము

దో- సజి బన సాజు సమాజు సబు, బనితా బంధు సమేత ।
బంది బిప్ర గుర చరన ప్రభు, చలె కరి సబహి అచేత ॥ 79 ॥

వనవాసమునకు అవసరములగు వస్తువులను గైకొని, సీతాలక్ష్మణసహితుడై శ్రీరాముడు బ్రాహ్మణులకును, వసిష్ఠునకును ప్రణమిల్లెను. వనములకు బయలుదేఱుచున్న రాముని జూచి, అందఱును అచేతనులైరి. (దో॥ 79)

చౌ- నికసి బసిష్ఠ ద్వార భఏ ఠాఢే । దేఖే లోగ బిరహ దవ దాఢే ॥
కహి ప్రియ బచన సకల సముఝాఏ । బిప్ర బృంద రఘుబీర బోలాఏ ॥ 1 ॥
గుర సన కహి బరషాసన దీన్హే । ఆదర దాన బినయ బస కీన్హే ॥
జాచక దాన మాన సంతోషే । మీత పునీత ప్రేమ పరితోషే ॥ 2 ॥
దాసీం దాస బోలాఇ బహోరీ । గురహి సౌంపి బోలే కర జోరీ ॥
సబ కై సార సంభార గోసాఈం । కరబి జనక జననీ కీ నాఈం ॥ 3 ॥

బారహిఁ బార జోరి జుగ పానీ । కహత రాము సబ సన మృదు బానీ ॥
సోఇ సబ భాఁతి మోర హితకారీ । జెహి తేఁ రహై భుఆల సుఖారీ ॥ 4 ॥

అక్కడినుండి బయలుదేఱి, వారు వసిష్ఠునినివాసమునకు చేరిరి. అక్కడనూ ప్రజలెల్లరు గుమిగూడి, రామునియెడబాటునకు తట్టుకొనలేక విరహాగ్నికి విలవిలలాడు చుండుటను వారు చూచిరి. రఘురాముడు తన ప్రియ వచనములతో వారిని ఓదార్చి, బ్రాహ్మణులను పిలిపించెను. వారికి సంవత్సర గ్రాసమును ఇప్పింపవలసినదిగా, అతడు వసిష్ఠుని ప్రార్థించెను, ఆదరముతో దానములతో వినయముతో వారి మనస్సులను ఆనందింపజేసెను. పిదప దానసమ్మానములతో అర్థులను సంతోషపఱచెను. మిత్రులను తన ప్రేమతో సంతుష్టులను గావించెను. పిమ్మట దాసదాసీలను పిలిపించి, వారిని గురువునకు అప్పగించి, చేతులు జోడించి, "స్వామీ! మీరు తల్లిదండ్రులవలె వీరిని కాపాడుడు." అని ప్రార్థించెను. అచటనున్న ప్రతివ్యక్తికిని నమస్కరించి, మృదుమధురముగా పలికెను. "రాజుగారిని ఆనందపఱచువారే నాకు హితులు. (చౌ॥ 1-4)

దో- మాతు సకల మోరే బిరహఁ, జెహిఁ న హోహిఁ దుఖ దీన ।
సోఇ ఉపాఉ తుమ్హ కరెహు సబ, పుర జన పరమ ప్రబీన ॥ 80 ॥

పరమసహృదయులైన ఓ పౌరులారా! నాతల్లులకు నావియోగబాధ తెలియకుండ చేయుడు. (దో॥ 80)

చౌ- ఏహి బిధి రామ సబహి సముఝావా । గుర పద పదుమ హరషి సిరు నావా ॥
గనపతి గౌరి గిరీసు మనాఈ । చలే అసీస పాఇ రఘురాఈ ॥ 1 ॥
రామ చలత అతి భయఉ బిషాదూ । సుని న జాఇ పుర ఆరత నాదూ ॥
కుసగున లంక అవధ అతి సోకూ । హరష బిషాద బిబస సురలోకూ ॥ 2 ॥
గఇ మురుఛా తబ భూపతి జాగే । బోలి సుమంత్రు కహన అస లాగే ॥
రాము చలే బన ప్రాన న జాహీఁ । కెహి సుఖ లాగి రహత తన మాహీఁ ॥ 3 ॥
ఏహి తేఁ కవన బ్యథా బలవానా । జో దుఖు పాఇ తజహిఁ తను ప్రానా ॥
పుని ధరి ధీర కహఇ నరనాహూ । లై రథు సంగ సఖా తుమ్హ జాహూ ॥ 4 ॥

ఈ విధముగా శ్రీరాముడు పురప్రముఖులందఱికిని నచ్చజెప్పి, గురువుగారి పాదపద్మములకు సాదరముగా ప్రణమిల్లి, గణేశుని, గౌరీదేవిని, పరమేశ్వరుని ధ్యానించి, వారి ఆశీర్వాదములతో బయలుదేఱెను. శ్రీరాముడు బయలుదేఱువేళ నగరమంతయును విషాదముతో ఆర్తనాదములతో నిండిపోయెను. లంకలో అపశకునములు పొడసూపెను. అయోధ్య శోకవిహ్వలమాయెను. దేవలోకము హర్షశోకసమ్మిళితమాయెను. మూర్ఛనుండి స్పృహలోనికి వచ్చిన రాజు సుమంత్రుని బిలిచి, యిట్లు పలికెను. "శ్రీరాముడు వనములకు పోయినను నా ప్రాణములుమాత్రము పోకున్నవి. ఏ సుఖము నాసించి, అవి ఈ శరీరమును అంటిపెట్టుకొనియున్నవో తెలియుట లేదు. దుఃఖమునకు గురియైగూడ ఈ ప్రాణములు పోవుటలేదు. ఇంతకంటెను వ్యథ ఏముండును?" మఱల ధైర్యమును దెచ్చుకొని రాజు ఇట్లు పలికెను. "మిత్రమా! నీవు రథమును దీసికొని రామునితో వెళ్లుము. (చౌ॥ 1-4)

దో- సుఠి సుకుమార కుమార దోఉ, జనకసుతా సుకుమారి ।
రథ చఢాఇ దెఖరాఇ బను, ఫిరెహు గఏఁ దిన చారి ॥ 81 ॥

రాజకుమారులిద్దఱును, జానకియు మిక్కిలి సుకుమారులు. వారిని రథముపై ఎక్కించుకొని, వనమును చూపి, నాలుగుదినములలో తిరిగిరమ్ము. (దో॥ 81)

చౌ- జౌఁ నహిఁ ఫిరహిఁ ధీర దోఉ భాఈ । సత్యసంధ దృఢబ్రత రఘురాఈ ॥
తౌ తుమ్హ బినయ కరేహు కర జోరీ । ఫేరిఅ ప్రభు మిథిలేసకిసోరీ ॥ 1 ॥
జబ సియ కానన దేఖి డెరాఈ । కహేహు మోరి సిఖ అవసరు పాఈ ॥
సాసు ససుర అస కహేఉ సందేసూ । పుత్రి ఫిరిఅ బన బహుత కలేసూ ॥ 2 ॥
పితుగృహ కబహుఁ కబహుఁ ససురారీ । రహేహు జహాఁ రుచి హోఇ తుమ్హారీ ॥
ఏహి బిధి కరేహు ఉపాయ కదంబా । ఫిరఇ త హోఇ ప్రాన అవలంబా ॥ 3 ॥
నాహిఁ త మోర మరను పరినామా । కఛు న బసాఇ భఏఁ బిధి బామా ॥
అస కహి మురుఛి పరా మహి రాఊ । రాము లఖను సియ ఆని దేఖాఊ ॥ 4 ॥

రఘునాథుడు సత్యవ్రతుడు గావున సోదరులిద్దఱును 'మేము తిరిగిరాము' అని చెప్పినచో చేతులు జోడించి, 'దయచేసి జనకసుత నైనను అయోధ్యకు పంపుడు' అని ప్రార్థింపుము. సీతాదేవి అడవిదృశ్యములకు భయపడినప్పుడు దానిని అవకాశముగా తీసికొని, ఇట్లు నా సందేశమును వినిపింపుము. 'కుమారీ! నీ అత్తమామలసందేశమును అనుసరించి, ఈ భయంకరవనమునుండి మఱలిరమ్ము. నీవు తండ్రిగారి ఇంటిలోనైనను అత్తగారింటిలోనైనను నీయిష్టప్రకారము నీకు తోచినంతకాలము ఉండవచ్చును.' ఏవిధముగనైనను ఏ ఉపాయములతోడనైనను, ఆమెను అయోధ్యకు తోడ్కొనిరమ్ము. కనీసము సీతమ్మ వచ్చినను నాప్రాణములకు ఆలంబనముదొరకును. లేనిచో పర్యవసానము నా మరణమే. విధి వైపరీత్యమునకు ఎవ్వరును ఏమియు చేయజాలరు." అనియిట్లు పలికిన పిమ్మట "నాకు సీతారామలక్ష్మణులను తెచ్చిచూపుము." అని పల్కుచు దశరథ మహారాజు మూర్ఛితుడాయెను. (చౌ॥ 1-4)

దో- పాఇ రజాయసు నాఇ సిరు, రథు అతి బేగ బనాఇ ।
గయఉ జహాఁ బాహెర నగర, సీయ సహిత దోఉ భాఇ ॥ 82 ॥

రాజాజ్ఞను పొందిన సుమంత్రుడు ఆయనకు నమస్కరించి, వెంటనే వేగవంతములైన హయములనుబూన్చిన రథముపై నగరపుపొలిమేరలను చేరెను. ఆక్కడ సీతారామలక్ష్మణులుండిరి. (దో॥ 82)

చౌ- తబ సుమంత్ర నృప బచన సునాఏ । కరి బినతీ రథ రాము చఢాఏ ॥
చఢి రథ సీయ సహిత దోఉ భాఈ । చలే హృదయఁ అవధహి సిరు నాఈ ॥ 1 ॥
చలత రాము లఖి అవధ అనాథా । బికల లోగ సబ లాగే సాథా ॥
కృపాసింధు బహుబిధి సముఝావహిఁ । ఫిరహిఁ ప్రేమబస పుని ఫిరి ఆవహిఁ ॥ 2 ॥
లాగతి అవధ భయావని భారీ । మానహుఁ కాలరాతి అఁధిఆరీ ॥
ఘోర జంతు సమ పుర నర నారీ । డరపహిఁ ఏకహి ఏక నిహారీ ॥ 3 ॥
ఘర మసాన పరిజన జను భూతా । సుత హిత మీత మనహుఁ జమదూతా ॥
బాగన్హ బిటప బేలి కుమ్హిలాహీఁ । సరిత సరోవర దేఖి న జాహీఁ ॥ 4 ॥

పిదప సుమంత్రుడు శ్రీరామునకు రాజుగారిసందేశమును వినిపించి, రథమును అధిరోహింపుమని ప్రార్థించి, వారిని రథారూఢులుగా జేసెను. అంతట వారు అయోధ్యకు ప్రణమిల్లి, ముందునకుసాగిరి. శ్రీరామచంద్రుడు అయోధ్యను అనాథగా చేసిపోవుట చూచి, వ్యాకులురైన ప్రజలు వారిరథమువెంట పరుగులుదీసిరి. దయామూర్తియైన ఆ రామచంద్రుడు వారికి అనేకవిధముల నచ్చజెప్పి, తిరిగిపొండని పల్కెను. వారు కొంత దూరము అయోధ్యవైపునకునడచి ప్రేమవశమున మఱల శ్రీరాముని అనుసరింపసాగిరి. ఇప్పుడు అయోధ్యలో కాళరాత్రి వ్యాపించినట్లు భయానకవాతావరణము ఏర్పడెను. నగరములోని స్త్రీ పురుషులు ఒకరికిమఱియొకరు క్రూరమృగములుగా కన్పట్టుచుండిరి. వారిగృహములు శ్మశానములవలెను, అందున్నవారు భూతప్రేతములవలెను, మిత్రులు, పుత్రులు, హితైషులు యమదూతలవలెను కనబడసాగిరి. తోటలోని వృక్షములు, లతలు తేజోవిహీనములయ్యెను. నదులు, తటాకములు భయంకరముగా కన్పట్టుచుండెను. (చౌ॥ 1-4)

దో- హయ గయ కోటిన్హ కేలిమృగ, పురపసు చాతక మోర।
పిక రథాంగ సుక సారికా, సారస హంస చకోర ॥ 83 ॥

అసంఖ్యాకములైన ఏనుగులు, గుఱ్ఱములు, వినోదమునకై పెంచిన జింకలు, నగరములోని పశువులు, కోయిలలు, నెమళ్లు, చిలుకలు, గోర్వంకలు, మైనా పక్షులు, హంసలు, చకోర పక్షులు- (దో॥ 83)

చౌ- రామ బియోగ బికల సబ ఠాఢే। జహఁ తహఁ మనహుఁ చిత్ర లిఖి కాఢే ॥
నగరు సఫల బను గహబర భారీ। ఖగ మృగ బిపుల సకల నర నారీ ॥ 1 ॥
బిధి కైకఈ కిరాతిని కీన్హీ। జెహిఁ దవ దుసహ దసహుఁ దిసి దీన్హీ ॥
సహి న సకే రఘుబర బిరహాగీ। చలే లోగ సబ బ్యాకుల భాగీ ॥ 2 ॥
సబహిఁ బిచారు కీన్హ మన మాహీఁ। రామ లఖన సియ బిను సుఖు నాహీఁ ॥
జహాఁ రాము తహఁ సబుఇ సమాజూ। బిను రఘుబీర అవధ నహిఁ కాజూ ॥ 3 ॥
చలే సాథ అస మంత్రు దృఢాఈ। సుర దుర్లభ సుఖ సదన బిహాఈ ॥
రామ చరన పంకజ ప్రియ జిన్హహీ। బిషయ భోగ బస కరహిఁ కి తిన్హహీ ॥ 4 ॥

శ్రీరాముని యెడబాటునకు కలతచెంది కలవరపాటునకులోనై ఎక్కడివక్కడ చిత్రములోనిబొమ్మలవలె నిలిచిపోయినవి. ఇంతకుముందు నగరమంతయు ఫలవృక్షములతో నిండిన దట్టమైన వనము వలెనుండెను. అందలి స్త్రీపురుషులు, పశు పక్షులు సుఖసంపదలతో హాయిగా నుండిరి. కాని విధాత కైకేయి యనెడి కిరాత స్త్రీని సృష్టించెను. ఆమె ఈ వనమును కాల్చుటకు దశదిశల దుస్సహదావాగ్నులను ప్రజ్వలింపజేసెను. తత్ఫలితముగా ఏర్పడిన శ్రీరామచంద్రుని విరహాగ్నిని భరింపలేక అందఱును వ్యాకులురై పరుగులు దీసిరి. అందఱును తమ తమ మనస్సులలో ఒకే ఆలోచనను కలిగియుండిరి. "సీతారామ లక్ష్మణులు లేనిదే సుఖము లేదు. శ్రీరాముడున్నచోటనే

సమాజము సుఖముగా ఉండును. శ్రీరాముడు లేని అయోధ్యలో మాకేమి పని?"[1] ఇట్లు దృఢనిశ్చయము చేసికొని, వారు శ్రీరాముని అనుసరించిరి. దేవతలకుగూడ అసూయను గలిగించు సుఖశాంతులకు నెలవైన తమఇండ్లనుగూడ వదలి వేసిరి. శ్రీరాముని చరణకమలములను ప్రేమించు వారు విషయభోగములలో చిక్కుపడుదురా? (చౌ॥ 1-4)

దో- బాలక బృద్ధ బిహాఇ గృహఀ, లగే లోగ సబ సాథ।
తమసా తీర నివాసు కియ, ప్రథమ దివస రఘునాథ ॥ 84 ॥

బాలురను వృద్ధులను తమ ఇండ్లలో వదలి, నగర ప్రజలందఱును ఆయనను అనుసరించిరి. శ్రీ రఘురాముడు మొదటి దినమున తమసానదీతీరమున బసచేసెను. (దో॥ 84)

చౌ- రఘుపతి ప్రజా ప్రేమబస దేఖీ । సదయ హృదయఀ దుఖు భయఉ బిసేషీ ॥
కరునామయ రఘునాథ గొసాఀఈ । బేగి పాఇఅహిఀ పీర పరాఈ ॥ 1 ॥
కహి సప్రేమ మృదు బచన సుహాఏ । బహుబిధి రామ లోగ సముఝాఏ ॥
కిఏ ధరమ ఉపదేస ఘనేరే । లోగ ప్రేమ బస ఫిరహిఀ న ఫేరే ॥ 2 ॥
సీలు సనేహు ఛాడి నహిఀ జాఈ । అసమంజస బస భే రఘురాఈ ॥
లోగ సోగ శ్రమ బస గఏ సోఈ । కఛుక దేవమాయాఀ మతి మోఈ ॥ 3 ॥
జబహిఀ జామ జుగ జామిని బీతీ । రామ సచివ సన కహేఉ సప్రీతీ ॥
ఖోజ మారి రథు హాఀకహు తాతా । ఆన ఉపాయఀ బనిహి నహిఀ బాతా ॥ 4 ॥

ప్రేమ (భక్తి) పరవశులైన తనప్రజలను జూచి, దయాళువైన శ్రీరామునిహృదయము ద్రవించెను. శ్రీరామచంద్రప్రభువు కరుణామయుడు. ఇతరుల దుఃఖమును వెంటనే గ్రహించును. ప్రేమపూర్వకముగా కోమలమధురవచనములతో వారికి అనేకవిధముల నచ్చజెప్పెను. ధార్మికమైన ఉపదేశములనిచ్చెను. కాని ప్రేమవిహ్వలురైన వారు తిరిగి పోవుటకు సమ్మతింపలేదు. శ్రీరామచంద్రునియెడగల తమస్నేహశీలములను వారు విడువలేకపోయిరి. శ్రీరాముడు ఇట్టి ధర్మసంకటమున చిక్కుకొనెను. ఆ రాత్రి శోకశ్రమలకారణముగ ప్రజలందఱును నిద్రలో మునిగియుండిరి. దేవతల మాయవలన గూడ వారి బుద్ధి మోహములో పడిపోయెను. రాత్రి రెండు జాములు గడిచిన పిమ్మట శ్రీరామచంద్రుడు ప్రేమపూర్వకముగా సుమంత్రునితో ఇట్లు పలికెను. "తండ్రీ! రథమును ఇచ్చటి నుండియే మఱలించుకొనిపొండు. ఆ రథచక్రముల జాడలుగూడ ఎవ్వరికిని తెలియకుండునట్లు చూడుడు. ఆకారణమున రథము ఏ దిశకు వెళ్లినదియు ఎవ్వరును తెలిసికొన జాలరు. ఇంతకంటె గత్యంతరము లేదు. (చౌ॥ 1-4)

దో- రామ లఖన సియ జాన చఢి, సంభు చరన సిరు నాఇ।
సచివఀ చలాయఉ తురత రథు, ఇత ఉత ఖోజ దురాఇ ॥ 85 ॥

---

1. సీతమ్మ మాయమ్మ, శ్రీరాముడు మాకుతండ్రి ॥ సీతమ్మ ॥
వాతాత్మజ సౌమిత్రి వైన తేయరిపుమర్దన
ధాత భరతాదులు సోదరులు మాకు ఓ మనసా! ॥ సీతమ్మ ॥ (త్యాగరాజ)

శివుని ప్రార్థించి, సీతారామలక్ష్మణులు రథమును అధిరోహించిరి. మంత్రి వెంటనే రథమును అటునిటు త్రిప్పుచు జాడలు గుర్తుపట్టకుండునట్లు చేసెను. (దో॥ 85)

చౌ- జాగే సకల లోగ భఎఁ భోరూ । గే రఘునాథ భయఉ అతి సోరూ ॥
రథ కర ఖోజ కతహుఁ నహిఁ పావహిఁ । రామ రామ కహి చహు దిసి ధావహిఁ ॥ 1 ॥
మనహుఁ బారినిధి బూడ జహాజూ । భయఉ బికల బడ బనిక సమాజూ ॥
ఏకహి ఏక దేహిఁ ఉపదేసూ । తజే రామ హమ జాని కలేసూ ॥ 2 ॥
నిందహిఁ ఆపు సరాహహిఁ మీనా । ధిగ జీవను రఘుబీర బిహీనా ॥
జౌఁ పై ప్రియ బియోగు బిధి కీన్హా । తౌ కస మరను న మాగేఁ దీన్హా ॥ 3 ॥
ఏహి బిధి కరత ప్రలాప కలాపా । ఆఏ అవధ భరే పరితాపా ॥
బిషమ బియోగు న జాఇ బఖానా । అవధి ఆస సబ రాఖహిఁ ప్రానా ॥ 4 ॥

తెల్లవాఱినంతనే నిద్ర నుండి లేచి, సీతారామ లక్ష్మణులను గాంచక ప్రజలు గగ్గోలుపడి, 'రఘునాథుడు వెళ్లిపోయినాడు,' అని పలికిరి. రథచక్రపుజాడలు ఎచ్చటను గన్పింపలేదు. 'రామా! రామా!' అనుచు నలుదెలసకును పరుగెత్తిరి. సముద్రమున ఓడ మునిగినప్పుడు వికలురైనవ్యాపారులస్థితివలె ఆ ప్రజలస్థితి కనపడెను. 'మనము వనవాస క్లేశములకు తట్టుకొన లేమని భావించి, శ్రీరాముడు మనలను ఇచటనే వదలివెళ్లినాడు'- అనుచు వారు పరస్పరము చెప్పికొనసాగిరి. వారు తమనుతాము (అందఱును ఒక్కుమ్మడిగా నిద్రావశులైనందులకు) దూషించుకొనసాగిరి. శ్రీరాముని ఎడబాసి, జీవించుట వ్యర్థము. విధాత మనప్రియతమప్రభువును మననుండి వేఱుచేసి, అతడు మనకు మృత్యువును ఏల ప్రసాదింపలేదు?' అని ఒకొరినొకరు ప్రశ్నించు కొనుచు, (నీటినుండి తీయగానే చనిపోవు) చేపల నెంతో పొగడిరి. ఇట్లు పరిపరి విధములుగా పరితపించుచు వారు అయోధ్యకు తిరిగి వచ్చిరి. వారి విరహబాధ వర్ణనాతీతము. శ్రీరాముడు వనవాసమునుండి తిరిగివచ్చునను ఆశతో వారు జీవించుచుండిరి. (చౌ॥ 1-4)

దో- రామ దరస హిత నేమ బ్రత, లగే కరన నర నారి ।
మనహుఁ కోక కోకీ కమల, దీన బిహీన తమారి ॥ 86 ॥

శ్రీరాముని పునరాగమనమునకై స్త్రీ పురుషులందఱును ఉపవాసాదివ్రతనియమములను పాటింపసాగిరి. సూర్యుడు లేనప్పుడు చక్రవాక పక్షులవలె, కమలముల భంగి, శ్రీరాముడు లేనందున వారు దీనావస్థకు గురియైరి. (దో॥ 86)

చౌ- సీతా సచివ సహిత దోఉ భాఈ । సృంగబేరపుర పహుఁచే జాఈ ॥
ఉతరే రామ దేవసరి దేఖీ । కీన్హ దండవత హరషు బిసేషీ ॥ 1 ॥
లఖన సచివఁ సియఁ కిఏ ప్రనామా । సబహి సహిత సుఖు పాయఉ రామా ॥
గంగ సకల ముద మంగల మూలా । సబ సుఖ కరని హరని సబ సూలా ॥ 2 ॥

కహి కహి కోటిక కథా ప్రసంగా । రాము బిలోకహిఁ గంగ తరంగా ॥
సచివహి అనుజహి ప్రియహి సునాఈ । బిబుధ నదీ మహిమా అధికాఈ ॥ 3 ॥
మజ్జను కీన్హ పంథశ్రమ గయఊ । సుచి జలు పిఅత ముదిత మన భయఊ ॥
సుమిరత జాహి మిటఇ శ్రమ భారూ । తెహి శ్రమ యహ లౌకిక బ్యవహారూ ॥ 4 ॥

సీతాదేవితోడను, మంత్రి తోడను సోదరులిద్దఱును శృంగబేరపురమునకు చేరిరి. అచట సురనదియైన గంగనుజూచి, శ్రీరాముడు రథమునుండి దిగి, సంతోషముతో జాహ్నవికి దండ ప్రణామములాచరించెను. లక్ష్మణుడును, సీతాదేవియు, సుమంత్రుడును గంగాదేవికి ప్రణమిల్లిరి. అందఱును అమితానందమును పొందిరి. భాగీరథి ఆనందస్వరూపిణి, సర్వమంగళములకును ఆలవాలము, సకల సుఖప్రదాయిని, సమస్త దుఃఖములను దూరము చేయునది. గంగాతరంగములను జూచుచు శ్రీరాముడు గంగానదీమహిమలనుగూర్చి పెక్కుకథలను సుమంత్రునకు లక్ష్మణునకు సీతాదేవికి చెప్పెను. తరువాత వారందఱును నదిలో స్నానములాచరించి, ప్రయాణపుబడలికలను దీర్చుకొనిరి. పవిత్రనదీతీర్థమును స్వీకరించుటచే వారిమనస్సులు ప్రసన్నములాయెను. శ్రీరామునినామశ్రవణమాత్రముననే సకలశ్రమలు దూరమగును. అట్టి ప్రభువు స్వచ్ఛందముగా మానవశరీరమును దాల్చి, లౌకిక శ్రమలకు గురియగుట ఆయన లీలావిలాసమే. (చౌ॥ 1-4)

దో- సుద్ధ సచ్చిదానందమయ, కంద భానుకుల కేతు ।
చరిత కరత నర అనుహరత, సంసృతి సాగర సేతు ॥ 87 ॥

శ్రీరామచంద్రుడు సత్త్వ రజస్తమో గుణములకతీతుడైన సచ్చిదానందవిగ్రహుడు. ఐనను అతడు సామాన్య మానవులవలె ప్రవర్తించుచుండెను. సూర్యవంశమునకే ఆయన అలంకారము. మానవులు భవసాగరమును దాటుటకు అతడొకసేతువు. (దో॥ 87)

శ్రీరామ గుహుల సమాగమము

చౌ- యహ సుధి గుహఁ నిషాద జబ పాఈ । ముదిత లిఏ ప్రియ బంధు బొలాఈ ॥
లిఏ ఫల మూల భేఁట భరి భారా । మిలన చలెఉ హియఁ హరషు అపారా ॥ 1 ॥
కరి దండవత భేఁట ధరి ఆగేఁ । ప్రభుహి బిలోకత అతి అనురాగేఁ ॥
సహజ సనేహ బిబస రఘురాఈ । పూఁఛీ కుసల నికట బైఠాఈ ॥ 2 ॥
నాథ కుసల పద పంకజ దేఖేఁ । భయఉఁ భాగభాజన జన లేఖేఁ ॥
దేవ ధరని ధను ధాము తుమ్హారా । మైఁ జను నీచు సహిత పరివారా ॥ 3 ॥
కృపా కరిఅ పుర ధారిఅ పాఊ । థాపిఅ జను సబు లోగు సిహాఊ ॥
కహెహు సత్య సబు సఖా సుజానా । మోహి దీన్హ పితు ఆయసు ఆనా ॥ 4 ॥

నిషాదరాజైన గుహునకు శ్రీరాముని ఆగమనవార్త తెలియగనే అతడు సంతోషముతో తనబంధుమిత్రులను బిలిచి, ఫలమూలాదిడుపాయనములను కావళ్లకు ఎత్తుకొని, శ్రీరాముని దర్శించుటకై అపారహర్షముతో వచ్చెను. కానుకలను ప్రభువుముందుంచి, ఆయనకు ప్రణామములను ఆచరించి, మిక్కిలి భక్తితో దర్శింపసాగెను. శ్రీరామచంద్రుడు అతని సహజ ప్రేమకు వశుడై, దగ్గరకు పిలిచి, కుశలమడిగెను. నిషాదరాజు పలికెను. "ప్రభూ! మీ చరణకమలముల దర్శనమే మా సర్వసుఖములకును మూలము. నేను మిక్కిలి భాగ్యశాలిని. ఈ నేల, సంపదలు, అన్నియు మీవే. నేను, నా పరివారము మీ సామాన్య సేవకులము. దయతో మానగరమునకు (శృంగబేర పురమునకు) విచ్చేసి, ఈ దాసునికీర్తిని ఇనుమడింపజేయుడు. అందఱును నా అదృష్టమును కొనియాడెదరు." శ్రీరామచంద్రుడు పలికెను. "ప్రియమిత్రమా! నీవు లెస్స పలికితివి. కాని తండ్రిగారు నాకొసంగిన ఆజ్ఞవేఱుగా ఉన్నది. (చౌ॥ 1-4)

దో- బరష చారిదస బాసు బన, ముని బ్రత బేషు అహారు।
గ్రామ బాసు నహిం ఉచిత సుని, గుహహి భయఉ దుఖు భారు ॥ 88 ॥

నేను మునివేషముతో కందమూలఫలములను భుజించుచు పదునాలుగు సంవత్సరములు వనములలో నివసింపవలెను. గ్రామములోనుండుట నాకు ఉచితముగాదు." ఈ మాటలకు గుహుడు మిగుల దుఃఖితుడాయెను. (దో॥ 88)

చౌ- రామ లఖన సియ రూప నిహారీ। కహహిం సప్రేమ గ్రామ నర నారీ ॥
తే పితు మాతు కహహు సఖి కైసే। జిన్హ పఠఏ బన బాలక ఐసే ॥ 1 ॥
ఏక కహహిం భల భూపతి కీన్హా। లోయన లాహు హమహి బిధి దీన్హా ॥
తబ నిషాదపతి ఉర అనుమానా। తరు సింసుపా మనోహర జానా ॥ 2 ॥
లై రఘునాథహి ఠాఉం దెఖావా। కహెఉ రామ సబ భాంతి సుహావా ॥
పురజన కరి జోహారు ఘర ఆఏ। రఘుబర సంధ్యా కరన సిధాఏ ॥ 3 ॥
గుహం సంవారి సాంథరీ డసాఈ। కుస కిసలయ మయ మృదుల సుహాఈ ॥
సుచి ఫల మూల మధుర మృదు జానీ। దోనా భరి భరి రాఖెసి పానీ ॥ 4 ॥

సీతారామలక్ష్మణులసౌందర్యమును జూచి ఆ గ్రామములోని స్త్రీపురుషులు మిక్కిలి సంబరపడి, ఇట్లు చర్చించుకొనిరి. "ఈ సుకుమారులైన బాలకులను అడవులకు పంపిన ఆ తల్లిదండ్రులెట్టివారు? వారిలో ఒకరు "రాజు చేసినది మంచిపనియే. ఈ నెపమున విధాత మనకు నేత్రానందమును గల్గించినాడు". అనిరి. శ్రీరామాదులు బసచేయుటకు నిషాదరాజు ఒక చక్కని శింశుపావృక్షచ్ఛాయలో ఏర్పాట్లు కావించెను. అతడు ఆ రఘువరునకు ఆ స్థానమును చూపెను. రామచంద్రుడు దానిని ఎంతో మెచ్చుకొనెను. నగరప్రజలు వారికి నమస్కరించి ఇండ్లకు చేరిరి. శ్రీరాముడు, సౌమిత్రియు సాయంసంధ్యోపాసన నిర్వర్తించుటకై వెళ్లిరి. గుహుడు మెత్తని చిగురుటాకులతో, కుశలతో చూడముచ్చటైన పరుపును సిద్ధముచేసి, స్వయముగా తీసికొని వచ్చి పఱచెను. నిర్మలమధురఫలములను, మూలములను దొన్నెలలో గొనివచ్చెను. నీటిని గూడ దొన్నెలలో తెచ్చెను. (చౌ॥ 1-4)

దో- సియ సుమంత్ర భ్రాతా సహిత, కంద మూల ఫల ఖాఇ।
సయన కీన్హ రఘుబంసమని, పాయ పలోటత భాఈ ॥ 89 ॥

శ్రీరాముడు, సీతాదేవి, లక్ష్మణుడు, సుమంత్రుడు కందమూల ఫలములను ఆరగించిరి. పిదప రఘుకులమణి నిద్రింపగా లక్ష్మణుడు ఆయన పాదముల నొత్తెను. (దో॥ 89)

చౌ- ఉఠే లఖను ప్రభు సోవత జానీ । కహి సచివహి సోవన మృదు బానీ ॥
కఛుక దూరి సజి బాన సరాసన । జాగన లగే బైఠి బీరాసన ॥ 1 ॥
గుహఁ బోలాఇ పాహరూ ప్రతీతీ । ఠావఁ ఠావఁ రాఖే అతి ప్రీతీ ॥
ఆపు లఖన పహిఁ బైఠేఉ జాఈ । కటి భాథీ సర చాప చఢాఈ ॥ 2 ॥
సోవత ప్రభుహి నిహారి నిషాదూ । భయఉ ప్రేమబస హృదయఁ బిషాదూ ॥
తను పులకిత జలు లోచన బహఈ । బచన సప్రేమ లఖన సన కహఈ ॥ 3 ॥
భూపతి భవన సుభాయఁ సుహావా । సురపతి సదను న పటతర పావా ॥
మనిమయ రచిత చారు చౌబారే । జను రతిపతి నిజ హాథ సఁవారే ॥ 4 ॥

శ్రీరామచంద్ర ప్రభువు నిద్రింపగానే లక్ష్మణుడు సుమంత్రుని గూడ "నిద్రింపుము" అని చెప్పి, తాను ధనుర్బాణములను గైకొని, అల్లంతదూరమున వీరాసనమున కూర్చొని మేల్కొనియుండెను. గుహుడు విశ్వాసపాత్రులైన కాపలాదారులను వేర్వేఱు స్థలములలో నియమించి, తానును స్వయముగా అమ్ములపొదితోను, ధనుర్బాణములతోను లక్ష్మణుని ప్రక్కన కూర్చుండెను. ప్రభువు నిద్రించుటను జూచి, నిషాదరాజుహృదయము ప్రేమవశమున విషాదమునకు లోనయ్యెను. ఐనను శరీరము పులకితమాయెను. కన్నులు చెమర్చెను. లక్ష్మణునితో ప్రేమపూర్వకముగా ఇట్లు పలికెను. " దశరథ మహారాజు ప్రాసాదము సహజముగా మిక్కిలి అందముగా నుండును. దానికి ఇంద్రభవనముగూడ సాటిరాదు. మన్మథుడు స్వయముగా నిర్మించెనా? అనునట్లు ఆ ప్రాసాదము యొక్క పైగదులు (బాల్కనీలు) మణి ఖచితములైనవి. (చౌ॥ 1-4)

దో- సుచి సుబిచిత్ర సుభోగమయ, సుమన సుగంధ సుబాస ।
పలఁగ మంజు మనిదీప జహఁ, సబ బిధి సకల సుపాస ॥ 90 ॥

ఆ భవనములు పవిత్రములు. మధుర భోగపదార్థములతో నిండినవి. పూలసువాసనలతో గుబాళించునవి. చిత్రవిచిత్రములైన మెత్తని పాన్పులు మణిదీపములు, అనేక సౌకర్యములు గలవి. (దో॥ 90)

చౌ- బిబిధ బసన ఉపధాన తురాఈఁ । ఛీర ఫేన మృదు బిసద సుహాఈఁ ॥
తహఁ సియ రాము సయన నిసి కరహీఁ । నిజ ఛబి రతి మనోజ మదు హరహీఁ ॥ 1 ॥
తే సియ రాము సాథరీఁ సోఏ । శ్రమిత బసన బిను జాహిఁ న జోఏ ॥
మాతు పితా పరిజన పురబాసీ । సఖా సుసీల దాస అరు దాసీ ॥ 2 ॥
జోగవహిఁ జిన్హహి ప్రాన కీ నాఈఁ । మహి సోవత తెఇ రామ గొసాఈఁ ॥
పితా జనక జగ బిదిత ప్రభాఊ । ససుర సురేస సఖా రఘురాఊ ॥ 3 ॥

రామచందు పతి సో బైదేహీ । సోవత మహి బిధి బామ న కేహీ ॥
సియ రఘుబీర కి కానన జోగూ । కరమ ప్రధాన సత్య కహ లోగూ ॥ 4 ॥

పరుపులపై పరుచు వస్త్రములు దిండ్లు మొదలగునవి పాలమీగడలవలె స్వచ్ఛమై, సుందరమై, కోమలమై యుండును. అట్టి పరుపులపై అచ్చట నిద్రించుచుండెడివారు. అందచందములలో రతీమన్మథులను గూడ అధఃకరించునట్టి సీతారాములు నేడు ఈ ఆకులలములతో ఏర్పఱచబడి వస్త్రములుగూడ లేని చాపపై అలసి సొలసి పరుండినారు. వారిని చూచుటకు గూడ బాధ వేయుచున్నది. వారిని తమ ప్రాణములతో సమానముగా చూచుకొను తల్లిదండ్రులను, కుటుంబసభ్యులను, ప్రజలను, మిత్రులను, దాస, దాసీజనులను వదలి, ఈనాడు ఇచట నేలపై పరుండినారు. జగద్విఖ్యాతినందిన జనకునియంతటి మహారాజునకు కూతురై, ఇంద్ర సఖుడైన దశరథమహారాజునకు కోడలై, పురుషోత్తముడైన శ్రీరామచంద్రునకు పత్నియైన సీతాదేవి నేడు ఇక్కడ భూమిపై శయనించినది. "విధి బలీయమైనది. కర్మ ప్రభావము అధిగమింపరానిది" అని లోకులు పలుకుట నిజమే. సీతారాములు వనవాసమునకు అర్హులా? (చౌ॥ 1-4)

దో- కైకయనందిని మందమతి, కఠిన కుటిలపను కీన్హ ।
జెహిం రఘునందన జానకిహి, సుఖ అవసర దుఖు దీన్హ ॥ 91 ॥

నీచబుద్ధిగల కైకేయి తన కుటిలత్వమువలన సుఖింపవలసిన సమయమున సీతారాములను దుఃఖములపాలు చేసినది. (దో॥ 91)

చౌ- భఇ దినకర కుల బిటప కుఠారీ । కుమతి కీన్హ సబ బిస్వ దుఖారీ ॥
భయఉ బిషాదు నిషాదహి భారీ । రామ సీయ మహి సయన నిహారీ ॥ 1 ॥
బోలే లఖన మధుర మృదు బానీ । గ్యాన బిరాగ భగతి రస సానీ ॥
కాహు న కోఉ సుఖ దుఖ కర దాతా । నిజ కృత కరమ భోగ సబు భ్రాతా ॥ 2 ॥
జోగ బియోగ భోగ భల మందా । హిత అనహిత మధ్యమ భ్రమ ఫందా ॥
జనము మరను జహం లగి జగ జాలూ । సంపతి బిపతి కరము అరు కాలూ ॥ 3 ॥
ధరని ధాము ధను పుర పరివారూ । సరగు నరకు జహం లగి బ్యవహారూ ॥
దేఖిఅ సునిఅ గునిఅ మన మాహీం । మోహమూల పరమారథు నాహీం ॥ 4 ॥

కైకేయి సూర్యవంశమనెడి వృక్షమునకు ఒక గొడ్డలియైనది. ఆదుర్బుద్ధి ప్రపంచమునే దుఃఖమునముంచినది." సీతారాములు నేలపై పండుకొని యుండుట నిషాదరాజునకు మిక్కిలి విషాదమును కలిగించెను. అపుడు లక్ష్మణుడు జ్ఞానభక్తివైరాగ్యములతోగూడిన మృదుమధుర వచనములు పలికెను. "సోదరా! ఒకరి సుఖములకు గాని దుఃఖములకుగాని మఱియొక రెవ్వరును కారణముకాదు. ప్రతివ్యక్తియు తన కర్మఫలమును తానే అనుభవింపవలయును. సంయోగవియోగములు, సుఖదుఃఖానుభవములు శత్రుమిత్రోదాసీనులు- ఇవియన్నియును

భ్రమపాశములు. జననమరణములు, సంపదలు- ఆపదలు, కర్మలు, కాలములు- ఇవియన్నియును సంసారబంధములు. భూమి, ఇల్లు, ధనము, నగరము, పరివారములు, స్వర్గనరకములు మొదలగునవి, చూచినవి, వినినవి, మనస్సులో ఆలోచించినవి- ఇవియన్నియును అజ్ఞాన జనితములు. నిజముగా ఇవియెవ్వియును సత్యములుగావు. (చౌ॥ 1-4)

దో- సపనేఀ హోఇ భిఖారి నృపు, రంకు నాకపతి హోఇ।
జాగేఀ లాభు న హాని కఛు, తిమి ప్రపంచ జియఀ జోఇ॥ 92॥

ఒకవేళ బిచ్చగాడు స్వప్నములో రాజైనను లేదా ఇంద్రుడు దరిద్రుడైనను మేల్కొనిన పిదప వారికి లాభముగాని, నష్టముగాని ఉండదు. అట్లే దృశ్యప్రపంచవిషయమును మనము గ్రహింపవలెను. (దో॥ 92)

చౌ- అస బిచారి నహిఀ కీజిఅ రోసూ। కాహుహి బాది న దేఇఅ దోసూ॥
మోహ నిసాఀ సబు సోవనిహారా। దేఖిఅ సపన అనేక ప్రకారా॥ 1॥
ఏహిఀ జగ జామిని జాగహిఀ జోగీ। పరమారథీ ప్రపంచ బియోగీ॥
జానిఅ తబహిఀ జీవ జగ జాగా। జబ సబ బిషయ బిలాస బిరాగా॥ 2॥
హోఇ బిబేకు మోహ భ్రమ భాగా। తబ రఘునాథ చరన అనురాగా॥
సఖా పరమ పరమారథు ఏహూ। మన క్రమ బచన రామ పద నేహూ॥ 3॥
రామ బ్రహ్మ పరమారథ రూపా। అబిగత అలఖ అనాది అనూపా॥
సకల బికార రహిత గతభేదా। కహి నిత నేతి నిరూపహిఀ బేదా॥ 4॥

ఇట్లాలోచించి, ఎవ్వరినీ కోపగించుటగాని, దోషారోపణ చేయుటగాని తగదు. అందఱును మోహమనెడి రాత్రిలో నిద్రించువారే. నిద్రించునపుడు అనేక విధములైన స్వప్నములు కలుగును. ఈ జగత్తనెడి రాత్రియందు యోగులు జాగరూకులైయుందురు. వారు పరమార్థమునందులీనమై దృశ్య ప్రపంచమునెడ విరక్తులయ్యెదరు. సంసారభోగవిలాసవస్తువులనుండి విరక్తుడైన వాడే నిజముగా మేల్కొనిన వాడని గ్రహింపవలెను. వివేకవంతుని నుండి మోహభ్రమలు పాఱిపోవును. అపుడు పారమార్థికసత్యజ్ఞానముచే శ్రీరఘునాథునిచరణములయందు ప్రేమ ఏర్పడును. మిత్రమా! మనో వాక్కర్మలచే శ్రీరాముని చరణములయందుగల ప్రేమయే పరమ పురుషార్థము. శ్రీరాముడు పరమార్థ స్వరూపుడైన బ్రహ్మ. అతడు అనిర్దేశ్య స్వరూపుడు, అగోచరుడు, ఆద్యంత రహితుడు, అనుపమసత్యస్వరూపుడు, అవికారుడు, భేద శూన్యుడు. వేదములు నేతి, నేతి యని పల్కుచు అతని స్వరూప నిరూపణమును చేయుచున్నవి. (చౌ॥ 1-4)

దో- భగత భూమి భూసుర సురభి, సుర హిత లాగి కృపాల।
కరత చరిత ధరి మనుజ తను, సునత మిటహిఀ జగ జాల॥ 93॥

కృపాళువైన శ్రీరాముడు భూగోబ్రాహ్మణదేవతాభక్త బృందముల దుఃఖనివారణకై మానవ శరీరము దాల్చి, లీలలు ప్రదర్శించు చుండును. ఆలీలావిశేషములను వినినంత మాత్రముననే భవబంధములు తొలగిపోవును." (దో॥ 93)

మాసపారాయణము-పదునైదవ విరామము

చౌ- సఖా సముఝి అస పరిహరి మోహూ । సియ రఘుబీర చరన రత హోహూ ॥
కహత రామ గున భా భినుసారా । జాగే జగ మంగల సుఖదారా ॥ 1 ॥
సకల సౌచ కరి రామ నహోవా । సుచి సుజాన బట ఛీర మగావా ॥
అనుజ సహిత సిర జటా బనాఏ । దేఖి సుమంత్ర నయన జల ఛాఏ ॥ 2 ॥
హృదయఁ దాహు అతి బదన మలీనా । కహ కర జోరి బచన అతి దీనా ॥
నాథ కహేఉ అస కోసలనాథా । లై రథు జాహు రామ కేఁ సాథా ॥ 3 ॥
బను దేఖాఇ సురసరి అన్హవాఈ । ఆనేహు ఫేరి బేగి దొఉ భాఈ ॥
లఖను రాము సియ ఆనేహు ఫేరీ । సంసయ సకల సఁకోచ నిబేరీ ॥ 4 ॥

లక్ష్మణుడు పలికెను. "మిత్రమా! దీనిని గ్రహించి, మోహమును వీడుము. శ్రీరామచంద్రుని చరణములను సేవింపుము." ఈ విధముగా శ్రీరాముని గుణములను వర్ణించు చుండగా తెల్లవాఱెను. జగత్కల్యాణకరుడు, సుఖప్రదాయకుడు అగు శ్రీరాముడు మేల్కాంచెను. పవిత్రుడు, సచ్ఛీలుడు ఐన శ్రీరాముడు స్నానాది నిత్యకృత్యములనాచరించిన పిమ్మట మఱ్ఱిపాలు తెప్పించెను. తాను, తన తమ్ముడైన లక్ష్మణుడు జటాజూటములను చుట్టుకొనిరి. ఈ దృశ్యమును జూచి, సుమంత్రునిహృదయము పరితపించెను. నేత్రములు సజలములాయెను. విషాదవదనుడై, చేతులు జోడించి, అతడు ఇట్లు విన్నవించెను. "ఓ ప్రభూ! కోసలరాజు దశరథుడు నన్ను ఇట్లు ఆజ్ఞాపించెను. 'రథమును తీసికొని, శ్రీరామునకు అడవి వఱకు తోడుగా వెళ్లుము. అడవిని చూపించి, గంగానదిలో స్నానము చేసినపిమ్మట సోదరులిద్దఱిని ఇంటికి తీసికొని రమ్ము. అన్ని సంశములను, సంకోచములను దూరమొనర్చి, సీతారామలక్ష్మణులను తోడ్కొని రమ్ము.' (చౌ॥ 1-4)

దో- నృప అస కహేఉ గొసాఇఁ జస, కహఇ కరౌఁ బలి సోఇ ।
కరి బినతీ పాయన్హ పరేఉ, దీన్హ బాల జిమి రోఇ ॥ 94 ॥

ప్రభూ! మహారాజు ఈ విధముగా నుడివెను. కాని ఇప్పుడు మీరు చెప్పిన రీతిగా నడచుకొందునని ప్రమాణపూర్వకముగా పల్కుచున్నాను. ఇట్లు విన్నవించి, సుమంత్రుడు శ్రీరామచంద్రుని పాదములపై బడి, బాలుని వలె ఏడ్వసాగెను. (దో॥ 94)

చౌ- తాత కృపా కరి కీజిఅ సోఈ । జాతేఁ అవధ అనాథ న హోఈ ॥
మంత్రిహి రామ ఉఠాఇ ప్రబోధా । తాత ధరమ మతు తుమ్హ సబు సోధా ॥ 1 ॥
సిబి దధీచ హరిచంద నరేసా । సహే ధరమ హిత కోటి కలేసా ॥
రంతిదేవ బలి భూప సుజానా । ధరము ధరేఉ సహి సంకట నానా ॥ 2 ॥
ధరము న దూసర సత్య సమానా । ఆగమ నిగమ పురాన బఖానా ॥
మైఁ సోఇ ధరము సులభ కరి పావా । తజేఁ తిహూఁ పుర అపజసు ఛావా ॥ 3 ॥
సంభావిత కహుఁ అపజస లాహూ । మరన కోటి సమ దారున దాహూ ॥
తుమ్హ సన తాత బహుత కా కహఊఁ । దిఏఁ ఉతరు ఫిరి పాతకు లహఊఁ ॥ 4 ॥

"తండ్రీ! దయచేసి, అయోధ్యను దిక్కులేని దానినిగా చేయవద్దు." శ్రీరాముడు మంత్రిని లేవనెత్తి, ఆయనకు నచ్చజెప్పుచు ఇట్లు పలికెను. మిత్రమా! మీరు అన్ని ధర్మములను బాగుగా తెలిసినవారు. శిబి, దధీచి, హరిశ్చంద్రుడు ధర్మరక్షణకై అనేకకష్టములను సహించిరి. బుద్ధిమంతులైన రంతిదేవుడు, బలిచక్రవర్తి పెక్కు ఇడుములకు ఓర్చి ధర్మమును పాలించిరి. సత్యపాలనముతో సమానమైన ధర్మము ఏదియును లేదని వేదశాస్త్ర పురాణములు ముక్త కంఠముతో పలుకుచున్నవి. అప్రయత్నముగాలభించిన ఆ ధర్మపాలనావకాశమును హాయిగా పాటించుచున్నాను. ధర్మమును విడిచి పెట్టినచో ముల్లోకములలో అపకీర్తితప్పదు. పరువు ప్రతిష్ఠలుగలవానికి అపకీర్తి కోటిమృత్యువులతో తుల్యమగు దారుణసంతాపమును గల్గించును. మిత్రమా! నేనునీకు ఎక్కువగా చెప్పవలసినది యేమున్నది? పెద్దలముందు ఇంతకంటె ఎక్కువగా చెప్పుటయు పాపహేతువేయగును. (చౌ॥ 1-4)

దో- పితు పద గహి కహి కోటి నతి, బినయ కరబ కర జోరి ।
చింతా కవనిహు బాత కై, తాత కరిఅ జని మోరి ॥ 95 ॥

మీరు అయోధ్య చేరి తండ్రిగారి పాదములకు ప్రణమిల్లి, అంజలి ఘటించి, నాకు మాఱుగా "నన్ను గూర్చి చింతింప వలదు" అని విన్నవింపుడు. (దో॥ 95)

చౌ- తుమ్హ పుని పితు సమ అతి హిత మోరేఁ । బినతీ కరఉఁ తాత కర జోరేఁ ॥
సబ బిధి సోఇ కరతబ్య తుమ్హారేఁ । దుఖ న పావ పితు సోచ హమారేఁ ॥ 1 ॥
సుని రఘునాథ సచివ సంబాదూ । భయఉ సపరిజన బికల నిషాదూ ॥
పుని కఛు లఖన కహీ కటు బానీ । ప్రభు బరజే బడ అనుచిత జానీ ॥ 2 ॥
సకుచి రామ నిజ సపథ దెవాఈ । లఖన సఁదేసు కహిఅ జని జాఈ ॥
కహ సుమంత్రు పుని భూప సఁదేసూ । సహి న సకిహి సియ బిపిన కలేసూ ॥ 3 ॥
జెహి బిధి అవధ ఆవ ఫిరి సీయా । సోఇ రఘుబరహి తుమ్హహి కరనీయా ॥
నతరు నిపట అవలంబ బిహీనా । మైఁ న జిఅబ జిమి జల బిను మీనా ॥ 4 ॥

మీరును మా పితృపాదులవలె నా హితమును గోరెడువారు. మా తండ్రిగారు మా కొఱకై విచారపడుచు దుఃఖమగ్నులు కాకుండ చూచెడి బాధ్యత మీపై గూడ ఉన్నదను విషయమును మీరు మరువవలదని, చేతులు జోడించి, మిమ్ముఅర్థించుచున్నాను. "శ్రీరామచంద్రునకును సుమంత్రునకును మధ్యజరిగిన సంభాషణమును విని, నిషాదరాజు, అతనికుటుంబసభ్యులు మిక్కిలి వ్యాకులపడిరి. లక్ష్మణుడు కొన్ని కఠినవచనములను పలికెను. అట్లుపలుకుట అనుచితమని శ్రీరాముడు లక్ష్మణుని వారించెను. లక్ష్మణుని పరుషపుమాటలు ఎవరితోడను చెప్పవలదు. అని "శ్రీరాముడు తనపై ఒట్టు పెట్టుకొని" సుమంత్రునితో వినయముగా పలికెను. సుమంత్రుడు 'సీతాదేవి వనవాసక్లేశములకు తట్టుకొనజాలదు' అని రాజుగారి సందేశమును రామునకు వినిపించెను. కావున "కనీసము సీతాదేవియైనను అయోధ్యకు తిరిగి వచ్చుటకు ఆమెకు నచ్చజెప్పవలెను. లేనిచో రాజుగారు ఎట్టి ఆధారమూ లేక నీటి నుండి బయట పడిన చేపవలె విలవిలలాడెదరు. (చౌ॥ 1-4)

దో- మఇకేఁ ససురేఁ సకల సుఖ, జబహిఁ జహాఁ మను మాన ।
తహఁ తబ రహిహి సుఖేన సియ, జబ లగి బిపతి బిహాన ॥ 96 ॥

ఆమె పుట్టింటనైనను మెట్టినింటనైనను ఈ వనవాసకాలము ముగియువఱకు తన యిష్టము వచ్చినచోట సుఖముగా నుండవచ్చును. (దో॥ 96)

చౌ- బినతీ భూప కీన్హ జెహి భాఁతీ । ఆరతి ప్రీతి న సో కహి జాతీ ॥
పితు సందేసు సుని కృపానిధానా । సియహి దీన్హ సిఖ కోటి బిధానా ॥ 1 ॥
సాసు ససుర గుర ప్రియ పరివారూ । ఫిరహు త సబ కర మిటై ఖభారూ ॥
సుని పతి బచన కహతి బైదేహీ । సునహు ప్రానపతి పరమ సనేహీ ॥ 2 ॥
ప్రభు కరునామయ పరమ బిబేకీ । తను తజి రహతి ఛాఁహ కిమి ఛేఁకీ ॥
ప్రభా జాఇ కహఁ భాను బిహాఈ । కహఁ చంద్రికా చందు తజి జాఈ ॥ 3 ॥
పతిహి ప్రేమమయ బినయ సునాఈ । కహతి సచివ సన గిరా సుహాఈ ॥
తుమ్హ పితు ససుర సరిస హితకారీ । ఉతరు దేఉఁ ఫిరి అనుచిత భారీ ॥ 4 ॥

"ప్రేమతో ఈ సందేశమును ఇచ్చుచు రాజుగారు ఎట్టి దైన్యమునకు లోనైయుండిరో తెల్పుటకు మాటలు చాలవు" దయానిధియైన శ్రీరాముడు తండ్రిగారి సందేశము విని, సీతాదేవికి పెక్కువిధముల నచ్చజెప్పుటకు యత్నించెను. "నీవు తిరిగి అయోధ్యకు పోయినచో అత్తమామలు, గురువుగారు, ప్రియజనులు, కుటుంబసభ్యులు మొదలగు వారి అందఱి దుఃఖములు దూరమగును." పతిదేవుని వచనములు విని జానకీ దేవి ఇట్లనెను. "నా ప్రాణనాథా! వినుడు. మీరు కరుణామయులు, పరమజ్ఞానులు. ప్రాణసఖులు. శరీరమునువీడి, దానిఛాయ వేఱుగా ఉండగలదా? తెలుపుడు. సూర్యుని వదలి సూర్యకాంతియు, చంద్రుని వదలి చంద్రికయు వేఱుగా ఉండునా?" ఇట్లు పతిదేవునితో ప్రేమపూర్వకముగా పలికి, మంత్రితో మృదు మధురముగా ఇట్లనెను. "మీరు మా తండ్రిగారివలె, మామగారివలె నా హితమును అభిలషించు వారు. మీ యెదుట మాటకుమాట చెప్పుట ఎంతయు అనుచితము." (చౌ॥ 1-4)

దో- ఆరతి బస సనముఖ భఇఉఁ, బిలగు న మానబ తాత ।
ఆరజసుత పద కమల బిను, బాది జహాఁ లగి నాత ॥ 97 ॥

ఐనప్పటికిని ఆర్తితో నేను మీముందు మాట్లాడుచున్నందులకు మీరు అన్యథా భావింప వలదు. నా ప్రభువు చరణ కమలములకు దూరముగా నాకెట్టి బంధములునూ వ్యర్థమే. (దో॥ 97)

చౌ- పితు బైభవ బిలాస మైఁ డీఠా । నృప మని ముకుట మిలిత పద పీఠా ॥
సుఖనిధాన అస పితు గృహ మోరేఁ । పియ బిహీన మన భావ న భోరేఁ ॥ 1 ॥
ససుర చక్కవఇ కోసలరాఊ । భువన చారిదస ప్రగట ప్రభాఊ ॥
ఆగేఁ హోఇ జెహి సురపతి లేఈ । అరధ సింఘాసన ఆసను దేఈ ॥ 2 ॥
ససుర ఏతాదృస అవధ నివాసూ । ప్రియ పరివారు మాతు సమ సాసూ ॥
బిను రఘుపతి పద పదుమ పరాగా । మోహి కేఉ సపనెహుఁ సుఖద న లాగా ॥ 3 ॥

అగమ పంథ బనభూమి పహారా । కరి కేహరి సర సరిత అపారా ॥

కోల కిరాత కురంగ బిహంగా । మొహి సబ సుఖద ప్రానపతి సంగా ॥ 4 ॥

నా తండ్రిగారిఐశ్వర్యవైభవములను జూచితిని. వారిపాదపీఠమునకు మహారాజు లెల్లరును తమ మణికిరీటములతో ప్రణమిల్లెడి వారు. అట్టి సుఖనిధానమైన నా తండ్రిగారిఇల్లు గూడ నాపతి దేవుడు నాచెంత లేనిచో పొరపాటున నైనను సుఖమునీయదు. కోసలప్రభువులును నాకు మామగారును ఐన దశరథమహారాజుగారి వైభవము, కీర్తి ప్రతిష్ఠలు పదునాలుగు లోకములయందును ప్రసిద్ధములు. దేవేంద్రుడుగూడ వారికి తనఅర్ధసింహాసనమునిచ్చి గౌరవించుచుండును. అట్టి మామగారు, అయోధ్యానివాసులు, ప్రియకుటుంబజనులు, మాతృప్రేమను వర్షించు అత్తగార్లు - వీరందఱును రఘునాథుని చరణ కమల ధూళి లేకుండ నాకు కలలోనైనను ఆనందమును ఈయజాలరు. నా ప్రాణేశ్వరుడు చెంతనుండినచో దుర్గమములైన అడవిత్రోవలు, వనభూములు, కొండలు, నదులు, తటాకములు నాకడ్డుకావు. ఏనుగులు, సింహములు భయంకరములు కానే కావు. జింకలు, పక్షులు ప్రియమిత్రములే యగును. కోలులు, భిల్లులు ఆత్మీయులేయగుదురు. ఇవి యున్నియు నాకు సుఖములను ఇచ్చునవియే యగును. (చౌ॥ 1-4)

దో- సాసు ససుర సన మోరి హుఁతి, బినయ కరబి పరి పాయఁ।
మోర సోచు జని కరిఅ కఛు, మైఁ బన సుఖీ సుభాయఁ ॥ 98 ॥

నన్నుగూర్చి ఏమాత్రమూ దిగులుపడవలదని నాకుమాఱుగా నా అత్తమామలకు విన్నవింపుడు. సహజముగా నాకు వనములయందు మక్కువ ఎక్కువ. (దో॥ 98)

చౌ- ప్రాననాథ ప్రియ దేవర సాథా । బీర ధురీన ధరేఁ ధను భాథా ॥
నహిఁ మగ శ్రము భ్రము దుఖ మన మోరేఁ । మొహి లగి సోచు కరిఅ జని భోరేఁ ॥ 1 ॥
సుని సుమంత్రు సియ సీతలి బానీ । భయఉ బికల జను ఫని మని హానీ ॥
నయన సూఝ నహిఁ సునఇ న కానా । కహి న సకఇ కఛు అతి అకులానా ॥ 2 ॥
రామ ప్రబోధు కీన్హ బహు భాఁతీ । తదపి హోతి నహిఁ సీతలి ఛాతీ ॥
జతన అనేక సాథ హిత కీన్హే । ఉచిత ఉతర రఘునందన దీన్హే ॥ 3 ॥
మేటి జాఇ నహిఁ రామ రజాఈ । కఠిన కరమగతి కఛు న బసాఈ ॥
రామ లఖన సియ పద సిరు నాఈ । ఫిరెఉ బనిక జిమి మూర గవాఁఈ ॥ 4 ॥

వీరులలో అగ్రగణ్యులైన నా ప్రాణనాథుడు, నా మఱది, ధనుర్బాణధారులై, నాతో గూడి యున్నారు. కావున మార్గాయాసము గాని, భ్రమగాని, మనోవ్యధగాని ఏ మాత్రము నన్ను తాకవు. మీరు పొరపాటునగూడ నన్ను గూర్చి విచారింపకుడు" సీతాదేవి చల్లని మాటలను పలికినను (ఆమె అయోధ్యకు మఱలుటకు సమ్మతింపకుండటచే) సుమంత్రుడు మణిని పోగొట్టుకొన్న సర్పమువలె వికలమనస్కుడాయెను. ఆ స్థితిలో ఆయనకన్నులు కనలేకుండెను. చెవులు వినలేకుండెను, మిక్కిలి పరితాపమువలన ఆయననోట మాటరాకుండెను. శ్రీరాముడు ఆయనను ఎంతగానో ఓదార్చెను. కాని ఆయనమనస్సు ఊరటచెందలేదు. మంత్రి శ్రీరాముని మఱల్చుటకు మిక్కిలి ప్రయత్నించెను. కాని

అందులకు సమ్మతింపక రఘురాముడు ఆయనను తగు రీతిగా సముదాయించెను. శ్రీరాముని ఆజ్ఞ అనుల్లంఘ్యము. కర్మగతి అనివార్యము. అదియెవ్వరికిని స్వాధీనములో ఉండదు. సుమంత్రుడు శ్రీ సీతారామలక్ష్మణులకు శిరసా ప్రణమిల్లి, మూల ధనముతోపాటు సర్వమునుకోల్పోయిన వ్యాపారి వలె వెనుకకు మఱలెను. (చౌ॥ 1-4)

దో- రథు హాఁకెఉ హయ రామ తన, హేరి హేరి హిహినాహిఁ।
దేఖి నిషాద బిషాదబస, ధునహిఁ సీస పఛితాహిఁ॥ 99 ॥

సుమంత్రుడు రథాశ్వములను అదలింపగానే అవి శ్రీరామునివైపుచూచుచు సకిలింపసాగెను. ఈ దృశ్యమును గాంచి, నిషాదులెల్లరును విషాదముతో తలలు బాదుకొనుచు దుఃఖింప సాగిరి. (దో॥ 99)

నావికుని అనుగ్రహించుట-నావపై గంగను దాటుట

చౌ- జాసు బియోగ బికల పసు ఐసేఁ। ప్రజా మాతు పితు జిఇహహిఁ కైసేఁ॥
బరబస రామ సుమంత్రు పఠాఏ। సురసరి తీర ఆపు తబ ఆఏ॥ 1 ॥
మాగీ నావ న కేవటు ఆనా। కహఇ తుమ్హార మరము మైఁ జానా॥
చరన కమల రజ కహుఁ సబు కహఈ। మానుష కరని మూరి కఛు అహఈ॥ 2 ॥
ఛుఅత సిలా భఇ నారి సుహాఈ। పాహన తేఁ న కాఠ కఠినాఈ॥
తరనిఉముని ఘరినీ హోఇ జాఈ। బాట పరఇ మోరి నావ ఉడాఈ॥ 3 ॥
ఏహిఁ ప్రతిపాలఉఁ సబు పరివారూ। నహిఁ జానఉఁ కఛు అఉర కబారూ॥
జౌఁ ప్రభు పార అవసి గా చహహూ। మోహి పద పదుమ పఖారన కహహూ॥ 4 ॥

నోరులేని మూగ జీవులు సైతము శ్రీరాముని యెడబాటునకు తట్టుకొనలేక వ్యాకుల పాటునకు లోనైనవి. ఇక ప్రజలు, తల్లిదండ్రులు ఆయన వియోగమును ఎట్లు సహింపగలరు? ఎట్లు జీవించియుండ గలరు? శ్రీరామచంద్రుడు ఎట్టకేలకు సుమంత్రుని అయోధ్యకు మఱల్చెను. పిదప ఆయన గంగానదీతీరమునకు జేరెను. గంగను దాటుటకు శ్రీరాముడు నావికుని అడిగెను. కాని అతడు పడవను తీసికొని రాలేదు. సరిగదా ఇట్లు పలికెను. "నాకు మీ రహస్యము తెలియును. మీ చరణకమలధూళిలో మనుష్యులను సృష్టించు మూలికయున్నదని ప్రతీతి. ఆ ధూళి సోకినంతనే ఒక పాషాణము అందమైన స్త్రీగా మాఱినదట! చెక్క ఱాతికంటెను కఠినమైనది కాదు గదా! నా నావగూడ నారీమణి (అహల్యవలె) అయిననో నేను నావను, నా జీవికను గూడ కోల్పోవలసివచ్చును. ఈ నావవలననే నా కుటుంబపోషణ జరుగుచున్నది. ఇది నాకు ప్రాణము. ఏలనన మఱి యొక పని (వృత్తి)ని నేను చేయజాలను. ప్రభూ! నిజముగా మీరు గంగానదిని దాట దలచినచో మొదట మీ చరణములను కడుగనిండు. (చౌ॥ 1-4)

ఛం- పద కమల ధోఇ చఢాఇ నావ న నాథ ఉతరాఈ చహౌఁ।
మోహి రామ రాఉరి ఆన దసరథ సపథ సబ సాచీ కహౌఁ॥

బరు తీర మారహుఁ లఖను పై జబ లగి న పాయ పఖారిహౌఁ ।
తబ లగి న తులసీదాస నాథ కృపాల పారు ఉతారిహౌఁ ॥

ఓ ప్రభూ! మీచరణకమలములను కడిగినతరువాతనే మిమ్ములను నావను ఎక్కనిచ్చెదను. నాకు సుంకము అక్కరలేదు. మీమీద, దశరథ మహారాజుపైన ప్రమాణముచేసి నిజము పల్కుచున్నాను. లక్ష్మణుడు తనబాణములతో నన్ను కొట్టినను కొట్టనిమ్ము. ఓతులసీ దాస ప్రభూ! కృపాళూ! మీ కాళ్లు కడుగనంత వఱకు మిమ్ము నదిని దాటింపను. (ఛం)

సో- సుని కేవట కే బైన, ప్రేమ లపేటే అటపటే ।
బిహసే కరానాఐన, చితఇ జానకీ లఖన తన ॥ 100 ॥

పడవ వాని మాటలు నర్మగర్భితములు. ప్రేమ పూర్ణములు. దయానిధియైన శ్రీరాముడు ఆ మాటల ఆంతర్యమును గ్రహించి, జానకీదేవివైపును లక్ష్మణునివైపును జూచి నవ్వెను. (సో॥ 100)

చౌ- కృపాసింధు బోలే ముసుకాఈ । సోఇ కరు జెహి తవ నావ న జాఈ ॥
బేగి ఆను జల పాయ పఖారూ । హోత బిలంబు ఉతారహి పారూ ॥ 1 ॥
జాసు నామ సుమిరత ఎక బారా । ఉతరహిఁ నర భవసింధు అపారా ॥
సోఇ కృపాలు కేవటహి నిహోరా । జెహిఁ జగు కియ తిహుఁ పగహు తె థోరా ॥ 2 ॥
పద నఖ నిరఖి దేవసరి హరషీ । సుని ప్రభు బచన మోహఁ మతి కరషీ ॥
కేవట రామ రజాయసు పావా । పాని కఠవతా భరి లెఇ ఆవా ॥ 3 ॥
అతి ఆనంద ఉమగి అనురాగా । చరన సరోజ పఖారన లాగా ॥
బరషి సుమన సుర సకల సిహాహీఁ । ఎహి సమ పున్యపుంజ కోఉ నాహీఁ ॥ 4 ॥

దయాళువైన శ్రీరాముడు చిఱునవ్వులొలుకుచు పడవవానితో ఇట్లనెను. "సోదరా! నీ నావను రక్షించుచర్యనే చేయుము. త్వరగా నీళ్లు తెచ్చి కాళ్లు కడుగుము. ఆలస్యమగుచున్నది. మమ్ము నదిని దాటింపుము." శ్రీరాముని యొక్క నామస్మరణమాత్రముననే మనుజుడు అపార భవసాగరమును దాటును. ఆయన వామనావతారమున ముల్లోకములును తన మూడు పాదములకంటెను చిన్నవని నిరూపించెను. అట్టి కృపాళువైన శ్రీరామచంద్రుడు గంగానదిని దాటుటకు ఒక పడవవానిని ప్రార్థించుచున్నాడు. ప్రభువు మాటలనువిని, ఆ విష్ణుమూర్తియేనా? ఈ నావికుని ప్రార్థించుచున్నది.' అని గంగ తలంచెను. వెంటనే ఆమె మనస్సు ప్రభువు కృప వైపునకు ఆకర్షిత మయ్యెను. బలిచక్రవర్తి యొక్క తలపై మోపినపాదమునే కడుగుమని ఒక నావికుని అతనిపై తన కృపను ప్రసరింప జేయుటకు అడుగుచున్నాడు నిజముగా ప్రభువెంత దయాళువు?" ఇట్లాలోచించుచు గంగ శ్రీ రామపాదనఖములను జూచి, అవితన పుట్టుక స్థానములని గుర్తించి, ఎంతయో పొంగిపోయెను. శ్రీరాముని ఆజ్ఞతో నావికుడు ఒక చెక్కగిన్నెలో నీళ్లు తెచ్చెను. అతడు ప్రేమ పూరితమనస్కుడై, పరమానందభరితుడై భగవంతుని చరణములను కడిగెను. దేవతలు విరులజల్లులగురిపించుచు "ఈయనతో సరితూగగల పుణ్యపురుషుడు లేడు" అని ఆయనను ప్రశంసించిరి.

(చౌ॥ 1-4)

దో- పద పఖారి జలు పాన కరి, ఆపు సహిత పరివార।
పితర పారు కరి ప్రభుహి పుని, ముదిత గయఉ లెఇ పార ॥ 101 ॥

శ్రీరామచంద్రుని చరణములను కడిగి నావికుడు ఆ పాదతీర్థమును తన పరివారముతో గూడి స్వీకరించెను. తత్పుణ్యప్రభావమున వాని పితరులును భవసాగరమును దాటిరి. పిమ్మట ఆనందోత్సాహములతో ఆ పడవవాడు సీతారామలక్ష్మణులను గంగానదిని దాటించెను. (దో॥ 101)

చౌ- ఉతరి ఠాఢ భఏ సురసరి రేతా । సీయ రాము గుహ లఖన సమేతా ॥
కేవట ఉతరి దండవత కీన్హా । ప్రభుహి సకుచ ఏహి నహిఁ కఛు దీన్హా ॥ 1 ॥
పియ హియ కీ సియ జాననిహారీ । మని ముదరీ మన ముదిత ఉతారీ ॥
కహేఉ కృపాల లేహి ఉతరాఈ । కేవట చరన గహే అకులాఈ ॥ 2 ॥
నాథ ఆజు మైఁ కాహ న పావా । మిటే దోష దుఖ దారిద దావా ॥
బహుత కాల మైఁ కీన్హి మజూరీ । ఆజు దీన్హ బిధి బని భలి భూరీ ॥ 3 ॥
అబ కఛు నాథ న చాహిఅ మోరేఁ । దీనదయాల అనుగ్రహ తోరేఁ ॥
ఫిరతీ బార మోహి జో దేబా । సో ప్రసాదు మైఁ సిర ధరి లేబా ॥ 4 ॥

నిషాద రాజైన గుహునితో, లక్ష్మణునితో సీతారాములు పడవను దిగి, భాగీరథీ తీరమున నిలిచిరి. పడవవాడును పడవనుండి దిగి, శ్రీరామునకు నమస్కరించెను. అది చూచి శ్రీరాముడు నావికునకు బహుమతి నీయ దలచెను. తన పతిమనమునందలి భావమును పసిగట్టిన సీతాదేవి రత్న ఖచితమైన ఉంగరమును దీసెను. శ్రీరాముడు నావికునితో "నీ సుంకమును దీసికొనుము" అని పలికెను. నావికుడు అందులకు నొచ్చుకొని, ప్రభుపాదములను పట్టుకొని, పలికెను. "ప్రభూ! నేను ఈనాడు మీనుండి పొందనిది ఏమున్నది? నా పాపములు, దుఃఖము, దారిద్ర్యము అన్నియు నానుండి దూరమైనవి. నా జీవిక కొఱకై చాలాకాలమునుండి శ్రమపడుచుంటిని. కాని విధాత నిజముగా నాకు ఈనాడే సంతృప్తికరముగా ప్రతిఫలములనిచ్చినాడు. ప్రభూ! దీనావనా! నీ అనుగ్రహముతప్ప నాకు ఇంకేమియు అక్కఱలేదు. మీరు తిరిగి వచ్చునప్పుడు మీరేమిచ్చినను ఆ ప్రసాదమును నేను స్వీకరించెదను.

(చౌ॥ 1-4)

దో- బహుత కీన్హ ప్రభు లఖన సియఁ, నహిఁ కఛు కేవటు లేఇ।
బిదా కీన్హ కరునాయతన, భగతి బిమల బరు దేఇ ॥ 102 ॥

శ్రీరామచంద్ర ప్రభువు, సీతాదేవి, లక్ష్మణుడు ఎంతగా బలవంతము చేసినను నావికుడేమియు తీసికొనలేదు. కరుణానిధియైన శ్రీరాముడు అతనికి నిర్మల భక్తిని వరముగా అనుగ్రహించి, వీడ్కొనెను. (దో॥ 102)

చౌ- తబ మజ్జను కరి రఘుకులనాథా । పూజి పారథివ నాయఉ మాథా ॥
సియఁ సురసరిహి కహేఉ కర జోరీ । మాతు మనోరథ పురఉబి మోరీ ॥ 1 ॥

పతి దేవర సంగ కుసల బహోరీ । ఆఇ కరౌం జెహిం పూజా తోరీ ॥
సుని సియ బినయ ప్రేమ రస సానీ । భఇ తబ బిమల బారి బర బానీ ॥ 2 ॥
సును రఘుబీర ప్రియా బైదేహీ । తవ ప్రభాఉ జగ బిదిత న కేహీ ॥
లోకప హోహిం బిలోకత తోరేం । తోహి సేవహిం సబ సిధి కర జోరేం ॥ 3 ॥
తుమ్హ జొ హమహి బడి బినయ సునాఈ । కృపా కీన్హి మొహి దీన్హి బడాఈ ॥
తదపి దేబి మైం దేబి అసీసా । సఫల హోన హిత నిజ బాగీసా ॥ 4 ॥

పిదప రఘునాథుడు స్నానమాచరించి, పార్థివ పూజనొనర్చి, పరమశివునకు ప్రణమిల్లెను. సీతాదేవి గంగాదేవిని పూజించి, అంజలి ఘటించి, "మాతా! నా మనోరథమును పూర్తి చేయుము. మఱల నా పతిదేవునితో, మఱిదితో తిరిగి వచ్చి, నీకు పూజలొనర్తును." అని ప్రార్థించెను. సీతాదేవి యొక్క ప్రేమపూర్వక ప్రార్థనను విని, నిర్మలగంగాజలములనుండి ఒక దివ్యవాణి వినిపించెను. "రఘురాముని ప్రియపత్నీ! ఓ సీతా ! నీ మహత్త్వమును ఈ జగత్తున ఎఱుంగని వారెవరు? నీ కృపాదృష్టి సోకినంతనే జనులు లోకపాలకులగుదురు. సర్వ సిద్ధులును కరములు మోడ్చి, నీకు ఊడిగములు చేయుచుండును. నీవు వినయముతో నన్ను ప్రార్థించి, నీ అపారకృపను నాపై ప్రసరింపచేసితివి. నాకు ఔన్నత్యమును కూర్చితివి. నావాణిని సఫలమొనర్చు కొనుటకు నీకు మంగళవచనములు పలుకుచున్నాను. (చౌ॥ 1-4)

దో- ప్రాననాథ దేవర సహిత, కుసల కోసలా ఆఇ ।
పూజిహి సబ మనకామనా, సుజసు రహిహి జగ ఛాఇ ॥ 103 ॥

నీవు నీప్రాణేశ్వరునితో, మఱిదితో క్షేమముగా అయోధ్యకు తిరిగిరాగలవు. నీ మనోరథములన్నియును నెఱవేఱును. నీ కీర్తి ప్రపంచమునందంతటను వ్యాపించును. (దో॥ 103)

చౌ- గంగ బచన సుని మంగల మూలా । ముదిత సీయ సురసరి అనుకూలా ॥
తబ ప్రభు గుహహి కహేఉ ఘర జాహూ । సునత సూఖ ముఖు భా ఉర దాహూ ॥ 1 ॥
దీన బచన గుహ కహ కర జోరీ । బినయ సునహు రఘుకులమని మోరీ ॥
నాథ సాథ రహి పంథు దెఖాఈ । కరి దిన చారి చరన సెవకాఈ ॥ 2 ॥
జెహిం బన జాఇ రహబ రఘురాఈ । పరనకుటీ మైం కరబి సుహాఈ ॥
తబ మొహి కహఁ జసి దేబ రజాఈ । సోఇ కరిహఉఁ రఘుబీర దోహాఈ ॥ 3 ॥
సహజ సనేహ రామ లఖి తాసూ । సంగ లీన్హ గుహ హృదయఁ హులాసూ ॥
పుని గుహఁ గ్యాతి బోలి సబ లీన్హే । కరి పరితోషు బిదా తబ కీన్హే ॥ 4 ॥

మంగళకరములైన ఈ పల్కులను విని, దేవనదీ వచనములు శుభంకరములని విశ్వసించి, సీతాదేవి సంతోషించెను. పిదప శ్రీరామచంద్రుడు గుహుని 'తిరిగి పొమ్మ' అని చెప్పెను. ఆ మాట చెవిసోకినంతనే ఆతనిముఖము పాలిపోయెను. హృదయము పరితపించెను. చేతులు జోడించి, గుహుడు దీనముగా వేడుకొనెను. "ఓ రఘుకుల శిరోమణీ! నాదొక విన్నపము. నేను కొన్నిదినములు మీతోపాటు ఉండి, మీకు దారి చూపుచు

మీపాదపద్మముల సేవచేసెదను. మీరున్న వనములలో మీకై పర్ణకుటీరములను నిర్మించుచుందును. పిదప మీ ఆజ్ఞానుసారము నడచుకొందును అని ప్రమాణము చేయుచున్నాను." అతనిసహజస్నేహసౌశీల్యములను జూచి, శ్రీరామచంద్రుడు అతనిని తనతో వచ్చుటకు అనుమతించెను. గుహునిహృదయము ఆనందముతో ఉప్పొంగెను. పిమ్మట గుహుడు తనవారినందఱిని పిలిచి, తగిన మాటలతో సంతృప్తుల గావించి, వారిని గృహోన్ముఖులజేసెను.

(చౌ॥ 1-4)

దో- తబ గనపతి సివ సుమిరి ప్రభు, నాఇ సురసరిహి మాథ ।

సఖా అనుజ సియ సహిత బన, గవను కీన్హ రఘునాథ ॥ **104** ॥

పిమ్మట శ్రీరామచంద్రప్రభువు గణపతిని, శివుని స్మరించి, గంగాదేవికి ప్రణమిల్లి, గుహునితో, లక్ష్మణునితో, సీతాదేవితో గూడి వనములకు బయలు దేఱెను.

(దో॥ 104)

శ్రీరాముడు ప్రయాగను చేరుట-భరద్వాజుని దర్శించుట

చౌ- తెహి దిన భయఉ బిటప తర బాసూ । లఖన సఖాఁ సబ కీన్హ సుపాసూ ॥

ప్రాత ప్రాతకృత కరి రఘురాఈ । తీరథరాజు దీఖ ప్రభు జాఈ ॥ 1 ॥

సచివ సత్య శ్రద్ధా ప్రియ నారీ । మాధవ సరిస మీతు హితకారీ ॥

చారి పదారథ భరా భఁడారూ । పున్య ప్రదేస దేస అతి చారూ ॥ 2 ॥

ఛేత్రు అగమ గఢు గాఢ సుహావా । సపనెహుఁ నహిఁ ప్రతిపచ్ఛిన్హ పావా ॥

సేన సకల తీరథ బర బీరా । కలుష అనీక దలన రనధీరా ॥ 3 ॥

సంగము సింహాసను సుఠి సోహా । ఛత్రు అఖయబటు ముని మను మోహా ॥

చవఁర జమున అరు గంగ తరంగా । దేఖి హోహిఁ దుఖ దారిద భంగా ॥ 4 ॥

ఆనాడు ప్రభువు సీతాదేవితో గూడ ఒక చెట్టు క్రింద నివసించెను. లక్ష్మణుడు, గుహుడు వారికి అనుకూలమైన ఏర్పాట్లు కావించిరి. ప్రాతఃకాలమున శ్రీరాముడు శౌచస్నానాదులాచరించి, అచటినుండి బయలుదేఱి, తీర్థములకురాజైన ప్రయాగకు చేరెను. ఈ తీర్థ రాజమునకు సత్యమే మంత్రి, విశ్వాసము అతనిభార్య. వేణీమాధవుడు అతనిస్నేహితుడు. నాలుగు పురుషార్థములును అతనిసంపదలు. గంగాయమునాసంగమప్రదేశమే అతని రాజ్యము. ఆ పుణ్యభూమి దుర్గమము, దృఢము, బలమైన కోట. ఎట్టి శత్రువులును స్వప్నములో గూడ అచట అడుగిడలేరు. సకలతీర్థములును ఈ తీర్థరాజము యొక్క యోధులు. వారు పాపములనెడి శత్రువులను పాఱద్రోలురణధీరులు. గంగా యమునా సరస్వతీ సంగమస్థానమే ఆ తీర్థరాజ సింహాసనము. మునుల మనస్సులను ముగ్ధులగావించు అక్షయవటము ఆతనిఛత్రము. గంగా యమునా తరంగములాయన చామరములు, వాటిదర్శనమే దుఃఖములను, దారిద్ర్యములను దూరము చేయును.

(చౌ॥ 1-4)

దో- సేవహిఁ సుకృతీ సాధు సుచి, పావహిఁ సబ మనకామ।
బందీ బేద పురాన గన, కహహిఁ బిమల గున గ్రామ॥ 105 ॥

పుణ్యాత్ములును, పవిత్రమనస్కులునైన సాధువులును ఆ తీర్థరాజమును సేవించి, తమ మనోరథములను పొందెదరు. వేదపురాణములు ఆతని వందిమాగధులు. వారతని నిర్మల గుణములను గానము చేసెదరు. (దో॥ 105)

చౌ- కో కహి సకఇ ప్రయాగ ప్రభాఊ । కలుష పుంజ కుంజర మృగరాఊ ॥
అస తీరథపతి దేఖి సుహావా । సుఖ సాగర రఘుబర సుఖు పావా ॥ 1 ॥
కహి సియ లఖనహి సఖహి సునాఈ । శ్రీముఖ తీరథరాజ బడాఈ ॥
కరి ప్రనాము దేఖత బన బాగా । కహత మహాతమ అతి అనురాగా ॥ 2 ॥
ఏహి బిధి ఆఇ బిలోకీ బేనీ । సుమిరత సకల సుమంగల దేనీ ॥
ముదిత నహాఇ కీన్హి సివ సేవా । పూజి జథాబిధి తీరథ దేవా ॥ 3 ॥
తబ ప్రభు భరద్వాజ పహిఁ ఆఏ । కరత దండవత ముని ఉర లాఏ ॥
ముని మన మోద న కఛు కహి జాఈ । బ్రహ్మానంద రాసి జను పాఈ ॥ 4 ॥

పాపములనెడి గజసమూహములను హతమార్చు సింహమగు ప్రయాగరాజు మాహాత్మ్యమును ఎవరు వర్ణింపగలరు. ఇట్టి శోభాసంపన్నమైన తీర్థరాజమును జూచి, సుఖసాగరుడైన శ్రీరాముడు ఆనందమున మునిగెను. ఆయన ఆ తీర్థరాజమహిమను సీతాదేవికిని, లక్ష్మణునకును, గుహునకును స్వయముగా వినిపించెను. ఆ తీర్థరాజమునకు నమస్కరించి, అచటి వనములను, ఉపవనములను దర్శించి, వాటిమహిమను మిక్కిలి ప్రేమాదరములతో వర్ణించెను. స్మరణ మాత్రముననే సకలశుభములనొసగెడి ఆ త్రివేణీ సంగమమును శ్రీరాముడు తనివిదీర దర్శించెను. అందు స్నానమాచరించి, భక్తి ప్రపత్తులతో పరమశివుని, తీర్థదేవతలను ఆరాధించెను. పిదప శ్రీరామచంద్రుడు భరద్వాజమునియొద్దకు వెళ్లి, దండప్రణామములను ఆచరించెను. ముని బ్రహ్మానందభరితుడై శ్రీరాముని ఆలింగనము చేసికొనెను. (చౌ॥ 1-4)

దో- దీన్హి అసీస మునీస ఉర, అతి అనందు అస జాని।
లోచన గోచర సుకృత ఫల, మనహుఁ కిఏ బిధి ఆని॥ 106 ॥

భరద్వాజ మహర్షి శ్రీరాముని ఆశీర్వదించెను. శ్రీ సీతారామలక్ష్మణులదర్శనముద్వారా తమపుణ్యఫలములను అన్నింటిని విధాత ఆ దినముననే తమకు అనుగ్రహించినట్లు భావించి, ముని మిక్కిలి సంతసించెను. (దో॥ 106)

చౌ- కుసల ప్రస్న కరి ఆసన దీన్హే। పూజి ప్రేమ పరిపూరన కీన్హే॥
కంద మూల ఫల అంకుర నీకే। దిఏ ఆని ముని మనహుఁ అమీ కే ॥ 1 ॥
సీయ లఖన జన సహిత సుహాఏ । అతి రుచి రామ మూల ఫల ఖాఏ ॥
భఏ బిగతశ్రమ రాము సుఖారే । భరద్వాజ మృదు బచన ఉచారే ॥ 2 ॥

ఆజు సుఫల తపు తీరథ త్యాగూ । ఆజు సుఫల జప జోగ బిరాగూ ॥
సఫల సకల సుభ సాధన సాజూ । రామ తుమ్హహి అవలోకత ఆజూ ॥ 3 ॥
లాభ అవధి సుఖ అవధి న దూజీ । తుమ్హారేఁ దరస ఆస సబ పూజీ ॥
అబ కరి కృపా దేహు బర ఏహూ । నిజ పద సరసిజ సహజ సనేహూ ॥ 4 ॥

క్షేమసమాచారములను తెలిసికొనిన పిమ్మట ముని శ్రీరామునకు ఉచితాసనమును సమకూర్చి, భక్తితో పూజించి, ఆయనను సంతృప్తుని గావించెను. అమృతతుల్యములై రుచికరములైన కందమూలఫలములను, అంకురములను సమర్పించెను. సీతా లక్ష్మణ గుహులతో గూడి శ్రీరామచంద్రుడు ఆ పదార్థములను ప్రీతితో ఆరగించెను. సేదదీరి ప్రభువు ప్రశాంత చిత్తుడాయెను. భరద్వాజుడు ఆయనతో మృదువుగా ఇట్లనెను. "రామా! నీ దర్శనము వలన నాతపస్సు. తీర్థసేవనము. త్యాగము నేడు సఫలములైనవి. నా జపము, యోగము, వైరాగ్యము సాఫల్యమును పొందినవి. నేనొనర్చిన పుణ్యకార్యములకు ఫలము లభించినది. ఇంత కంటె అధికమైన సుఖలాభములేముండును? నీ దర్శనముతో నా మనోరథములన్నియును నెఱవేఱినవి, అంతే గాదు నా జన్మమే ధన్యమైనది. నీ చరణకమలములయందే నాకు సహజ భక్తి కలుగునట్లు దయతో వరమును ప్రసాదింపుడు.

(చౌ॥ 1-4)

దో- కరమ బచన మన ఛాడి ఛలు, జబ లగి జను న తుమ్హార ।
తబ లగి సుఖు సపనెహుఁ నహీఁ, కిఏఁ కోటి ఉపచార ॥ 107 ॥

మనో వాక్కాయకర్మలచే నీపై అనన్యభక్తి కలిగియున్ననేతప్ప మానవుడెన్ని ఉపాయములు చేసినను అతనికి కలలోగూడ సుఖశాంతులు కలుగవు. (దో॥ 107)

చౌ- సుని ముని బచన రాము సకుచానే । భావ భగతి ఆనంద అఘానే ॥
తబ రఘుబర ముని సుజసు సుహావా । కోటి భాఁతి కహి సబహి సునావా ॥ 1 ॥
సో బడ సో సబ గున గన గేహూ । జెహి మునీస తుమ్హ ఆదర దేహూ ॥
ముని రఘుబీర పరసపర నవహీఁ । బచన అగోచర సుఖు అనుభవహీఁ ॥ 2 ॥
యహ సుధి పాఇ ప్రయాగ నివాసీ । బటు తాపస ముని సిద్ధ ఉదాసీ ॥
భరద్వాజ ఆశ్రమ సబ ఆఏ । దేఖన దసరథ సుఅన సుహాఏ ॥ 3 ॥
రామ ప్రనామ కీన్హ సబ కాహూ । ముదిత భఏ లహి లోయన లాహూ ॥
దేహిఁ అసీస పరమ సుఖు పాఈ । ఫిరే సరాహత సుందరతాఈ ॥ 4 ॥

మునివచనములకు శ్రీరాముడు కొంతసిగ్గుపడెను. కాని ఆయనయొక్కభక్తి భావమునకు మిక్కిలి సంతృప్తుడాయెను. పిదప రఘువీరుడు భరద్వాజునియశమును వేనోళ్ల పొగడెను. "మునీశ్వరా! మీ ఆదరణకుపాత్రుడైనవాడు గుణాఢ్యుడు, ఉత్తముడు. "ఈ విధమైన సంభాషణలతో శ్రీరాముడును,

భరద్వాజమహర్షియు పరస్పరము ప్రేమాదరములతో వినమ్రముగా నమస్కరించు కొనిరి. వారు పొందిన ఆనందమునకు మేరయే లేకుండెను. శ్రీరాముని రాకను విని, ప్రయాగలోని బ్రహ్మచారులు, తపోధనులు, మునులు, సిద్ధులు, సన్న్యాసులు మొదలగు వారందఱును దశరథ కుమారులను చూచుటకై భరద్వాజాశ్రమమునకు వచ్చిరి. శ్రీరామచంద్రుడు అందఱికిని నమస్కరించెను. వారికి నేత్రానందమును కలిగించెను. వారు సీతారామలక్ష్మణుల సౌందర్యములను మెచ్చుకొని, ఆశీర్వదించి,హర్షముతో వెళ్లిపోయిరి. (చౌ॥ 1-4)

దో- రామ కీన్హ బిశ్రామ నిసి, ప్రాత ప్రయాగ నహాఇ।
చలే సహిత సియ లఖన జన, ముదిత మునిహి సిరు నాఇ ॥ 108 ॥

శ్రీరాముడు ఆ రాత్రి ఆ ఆశ్రమమునందే విశ్రమించెను. ఉదయమున ప్రయాగలో స్నానమాచరించి, ప్రసన్నచిత్తుడై, మునికి నమస్కరించి, సీతాలక్ష్మణగుహులతో ముందునకు సాగెను. (దో॥ 108)

చౌ- రామ సప్రేమ కహెఉ ముని పాహీं । నాథ కహిఅ హమ కెహి మగ జాహీं ॥
ముని మన బిహసి రామ సన కహహీं । సుగమ సకల మగ తుమ్హ కహుं అహహీं ॥ 1 ॥
సాథ లాగి ముని సిష్య బొలాఏ । సుని మన ముదిత పచాసక ఆఏ ॥
సబన్హి రామ పర ప్రేమ అపారా । సకల కహహిं మగు దీఖ హమారా ॥ 2 ॥
ముని బటు చారి సంగ తబ దీన్హే । జిన్హ బహు జనమ సుకృత సబ కీన్హే ॥
కరి ప్రనాము రిషి ఆయసు పాఈ । ప్రముదిత హృదయं చలే రఘురాఈ ॥ 3 ॥
గ్రామ నికట జబ నికసహిं జాఈ । దేఖహిं దరసు నారి నర ధాఈ ॥
హోహిं సనాథ జనమ ఫలు పాఈ । ఫిరహిं దుఖిత మను సంగ పఠాఈ ॥ 4 ॥

అటనుండి బయలుదేఱుటకుముందు శ్రీరామచంద్రుడు సాదరముగా ఆ మునీశ్వరునితో "ప్రభూ! మేము ఏ దారిన వెళ్లవలెనో తెల్పుడు" అని పలికెను. ముని మనస్సులో నవ్వుకొని "నీకు అన్ని మార్గములును సుగమములే" అనియనెను. శ్రీరామునకు దారిచూపుటకై భరద్వాజుడు తనశిష్యులను పిలిచెను. వెంటనే పెక్కుమంది శిష్యులు అచ్చటికి చేరిరి. వారందఱికిని శ్రీరామునిపైగల ప్రేమ అపారము. కావున అందఱును "త్రోవ మాకు తెలియును, మాకు తెలియును" అనిరి. అపుడు భరద్వాజమహర్షి వారిలో నలుగురు బ్రహ్మచారులను శ్రీరామునకు తోడుగా నిచ్చెను. శ్రీరామునకు మార్గమును జూపుటయు, ఆ విధముగనైనను శ్రీరాముని సాంగత్యము లభించుటయు నిజముగా అనేకజన్మలలో చేసికొనిన తమపుణ్య ఫలముగా వారు భావించిరి. శ్రీ రఘునాథుడు మునికి నమస్కరించి, ఆయన అనుజ్ఞను పొంది, ప్రసన్న చిత్తుడై అటనుండి బయలు దేఱెను. వారేదైననొక గ్రామమును సమీపించినపుడు అచటి స్త్రీ పురుషులెల్లరును వారిదర్శనములకై పరుగెత్తుకొనివచ్చుచుండిరి. వారు తమజన్మలు సఫలములైనట్లు తలంచుచుండిరి. కొంతదూరము వారిని అనుగమించుచువచ్చిరి. తాము ధన్యులైనట్లు తలచి పొంగిపోవుచుండిరి. విధిలేక విచారముతో గృహోన్ముఖులగుచుండిరి. (చౌ॥ 1-4)

దో- బిదా కిఏ బటు బినయ కరి, ఫిరే పాఇ మన కామ।
ఉతరి నహాఏ జమున జల, జో సరీర సమ స్యామ ॥ 109 ॥

కొంతదూరము వెళ్లినపిదప శ్రీరామచంద్రుడు 'ఇంక మఱలిపొండు' అని ఆబ్రహ్మచారులకు విన్నవించెను. వారు తమ మనోవాంఛితమైన అనన్యభక్తిని పొంది, మఱలిరి. నీలవర్ణశోభలతో విలసిల్లుచున్న యమునాజలములలో శ్రీరాముడు మొదలగు వారందఱును స్నానములనాచరించిరి. (దో॥ 109)

చౌ- సునత తీరబాసీ నర నారీ । ధాఏ నిజ నిజ కాజ బిసారీ ॥
లఖన రామ సియ సుందరతాఈ । దేఖి కరహిఀ నిజ భాగ్య బడాఈ ॥ 1 ॥
అతి లాలసా బసహిఀ మన మాహీఀ । నాఉఀ గాఉఀ బూఝత సకుచాహీఀ ॥
జే తిన్హ మహుఀ బయబిరిధ సయానే । తిన్హ కరి జుగుతి రాము పహిచానే ॥ 2 ॥
సకల కథా తిన్హ సబహి సునాఈ । బనహి చలే పితు ఆయసు పాఈ ॥
సుని సబిషాద సకల పఛితాహీఀ । రానీ రాయఀ కీన్హ భల నాహీఀ ॥ 3 ॥

యమునానదీతీరముననుండు ప్రజలు వారిఆగమనవార్తను విని, తమతమ పనులనన్నింటిని ప్రక్కనబెట్టి, పరుగుపరుగున విచ్చేసిరి. శ్రీ సీతారామలక్ష్మణుల అందచందములకు అబ్బురపడి, వారు తమ భాగ్యములకు పొంగిపోయిరి. వారితో పరిచయములకై వారెల్లరును ఉవ్విళ్లూరుచుండిరి. కాని ఊరుపేర్లడుగుటకు సంకోచపడుచుండిరి. వయోవృద్ధులును, బుద్ధిమంతులును యుక్తితో శ్రీరాముని గుర్తించిరి. వారు అచటివారికి రామలక్ష్మణులు తమ పితృవాక్య పాలనకై వనములకు వచ్చినట్లు తెల్పిరి. ఈ విషయములను విన్న పిమ్మట 'రాజు-రాణులు' మంచి పనిచేయలేదని వగచిరి. (చౌ॥ 1-3)

తెహి అవసర ఎక తాపసు ఆవా । తేజపుంజ లఘుబయస సుహావా ॥
కబి అలఖిత గతి బేషు బిరాగీ । మన క్రమ బచన రామ అనురాగీ ॥ 4 ॥

అదే సమయమున అచటికి ఒక 'తపస్వి' వచ్చెను అతడు ఒక మహాతేజస్వి, యువకుడు, సుందరుడు. అతడెవరో కవికిని తెలియరాదు. ఆ భగవంతునకు మాత్రమే యెఱుక. అతడు విరాగి, కాని సహజముగనే త్రికరణ శుద్ధిగా శ్రీరామచంద్రునిపై అనురాగి. (చౌ॥ 4)

దో- సజల నయన తన పులకి నిజ, ఇష్టదేఉ పహిచాని ।
పరెఉ దండ జిమి ధరనితల, దసా న జాఇ బఖాని ॥ 110 ॥

తన ఇష్టదైవమును గుర్తింపగానే ఆయనకనులు చెమర్చెను, శరీరము పులకించెను, ఆయన భక్తిపారవశ్యమునమునిగెను. వెంటనే సాష్టాంగప్రణామములనాచరించెను. ఆ ప్రేమావేశము వర్ణింపతరముగాదు. (దో॥ 110)

F.N. తేజస్వియైన తపస్వి యొక్క ప్రస్తావన ప్రక్షిప్తము-అని కొందఱు టీకాకారులు భావింతురు. మఱికొందఱు ఈ ప్రస్తావన సుందర్భోచితముగా లేదని తలంతురు. కాని ప్రాచీన ప్రతులన్నింటిలోను ఇది కనబడుచున్నది. శ్రీ తులసీదాసు అలౌకికానుభవము గలవాడు. ఈ ప్రసంగ రహస్యమేమో ఎవ్వరికిని తెలియదు. కనుక దీనిని ప్రక్షిప్తమనుట-ఏమాత్రము తగదు. ఈ తాపసిని "కబిఅలఖితగతి" అని చెప్పుటచే అతడెవరో నిశ్చయముగా చెప్పజాలము. ఆ తాపసి ధ్యానస్థుడైన 'తులసీదాసు' ఐనను లేదా 'ఆంజనేయుడు' ఐనను కావచ్చును. తులసీదాసు ఈవిషయమును ఎందులకో నిగూఢముగా ఉంచెను.

చౌ- రామ సప్రేమ పులకి ఉర లావా । పరమ రంక జను పారసు పావా ॥
మనహుఁ ప్రేము పరమారథు దోఊ । మిలత ధరేఁ తన కహ సబు కోఊ ॥ 1 ॥
బహురి లఖన పాయన్హ సొఇ లాగా । లీన్హ ఉఠాఇ ఉమగి అనురాగా ॥
పుని సియ చరన ధూరి ధరి సీసా । జనని జాని సిసు దీన్హి అసీసా ॥ 2 ॥
కీన్హ నిషాద దండవత తేహీ । మిలెఉ ముదిత లఖి రామ సనేహీ ॥
పిఅత నయన పుట రూపు పియూషా । ముదిత సుఅసను పాఇ జిమి భూఖా ॥ 3 ॥

శ్రీరాముడు పులకితగాత్రుడై ఆతాపసిని ప్రేమతో ఆలింగనమొనర్చుకొనెను. నిర్ధనునకు పరుసవేది దొరకినప్పుడు కలుగునంత ఆనందమును అతడు అనుభవించెను. వారి కలయికను చూచిన వారందఱును ప్రేమ-పరమార్థములు శరీరములను ధరించి, కలిసినవనిరి. పిదప ఆ తాపసి లక్ష్మణునకు నమస్కరించెను. సౌమిత్రి అతనిని లేవనెత్తి ప్రేమతో కౌగిలించుకొనెను. పిదప తాపసి సీతామాతపాదధూళిని తనశిరసున దాల్చెను. ఆమె అతని తనతనయునిగా ఆదరించి, ఆశీర్వదించెను. నిషాదుడు ఆ తాపసికి నమస్కరించెను. అతడు శ్రీరామచంద్రునిభక్తుడని యెఱింగి తాపసి అతనిని సాదరముగా కౌగిలించుకొనెను. శ్రీరామచంద్రుని సౌందర్యామృతమును అతడు తనకనులతో తనివిదీరగ్రోలెను. ఆకలిగొన్న వానికి ఆహారము లభించినట్లు ఆనందించెను. (చౌ॥ 1-3)

తే పితు మాతు కహహు సఖి కైసే । జిన్హ పఠఏ బన బాలక ఐసే ॥
రామ లఖన సియ రూపు నిహారీ । హోహిఁ సనేహ బికల నర నారీ ॥ 4 ॥

ఒకగ్రామీణ స్త్రీ ఇతర స్త్రీలతో పలుకుచుండెను. "సఖీ ఇట్టి బాలకులను అడవులపాలు చేసిన ఆ తలిదండ్రులు ఎంతకఠినాత్ములో కదా!" శ్రీ సీతారామలక్ష్మణుల అందచందములను గాంచి, వారందఱును ప్రేమ పరవశులై వ్యాకుల చిత్తులైరి. (చౌ॥ 4)

దో- తబ రఘుబీర అనేక బిధి, సఖహి సిఖావను దీన్హ ।
రామ రజాయసు సీస ధరి, భవన గవను తెఇఁ కీన్హ ॥ 111 ॥

అప్పుడు రఘువీరుడు గుహునకు పెక్కురీతుల నచ్చజెప్పి, మఱలి పొమ్మని పలికెను. శ్రీరామచంద్రుని ఆజ్ఞను శిరసావహించి, అతడు గృహోన్ముఖుడాయెను. (దో॥ 111)

చౌ- పుని సియఁ రామ లఖన కర జోరీ । జమునహి కీన్హ ప్రనాము బహోరీ ॥
చలే ససీయ ముదిత దోఉ భాఈ । రబితనుజా కఇ కరత బడాఈ ॥ 1 ॥
పథిక అనేక మిలహిఁ మగ జాతా । కహహిఁ సప్రేమ దేఖి దోఉ భ్రాతా ॥
రాజ లఖన సబ అంగ తుమ్హారేఁ । దేఖి సోచు అతి హృదయ హమారేఁ ॥ 2 ॥
మారగ చలహు పయాదెహి పాఏఁ । జ్యోతిషు ఝూఠ హమారేఁ భాఏఁ ॥
అగము పంథు గిరి కానన భారీ । తెహి మహఁ సాథ నారి సుకుమారీ ॥ 3 ॥
కరి కేహరి బన జాఇ న జోఈ । హమ సంగ చలహిఁ జొ ఆయసు హోఈ ॥
జాబ జహఁ లగి తహఁ పహుఁచాఈ । ఫిరబ బహోరి తుమ్హహి సిరు నాఈ ॥ 4 ॥

సీతారామలక్ష్మణులు యమునా నదికి నమస్కరించిరి. వారు సూర్యసుతయైన యమునా దేవిని కీర్తించుచు ఆనందముతో ముందునకు నడచిరి. త్రోవలో పెక్కుమంది ప్రయాణికులు వారిని కలిసిరి. వారు ఈ సోదరులను జూచి ప్రేమతో ఇట్లనిరి. "మీ రాజలక్షణములను చూచి, మాకు విచారము కలుగుచున్నది. మీరు పాదచారులై సంచరించుచున్నారు. దీనినిబట్టి జ్యోతిష శాస్త్రము అసత్యమని మేము తలంచుచున్నాము. దట్టమైన అడవి, ఎత్తైన కొండల మార్గము దుర్గమము. అంతేగాక మీతోపాటు సుకుమారియైన స్త్రీకూడ కలదు. ఈ అడవులలో భయంకరములైన ఏనుగులు, సింహములు గలవు. మీ ఆజ్ఞయైనచో మేము మీతో పాటు వచ్చెదము. మీరు వెళ్లదలచినచోటికి మిమ్ము చేర్చెదము. పిదప మీకు నమస్కరించి, తిరిగి వచ్చెదము" (చౌ॥ 1-4)

దో- ఏహి బిధి పూఁఛహిఁ ప్రేమ బస, పులక గాత జలు నైన।
కృపాసింధు ఫేరహిఁ తిన్హహి, కహి బినీత మృదు బైన ॥ 112 ॥

ఈ విధముగా సజలనయనులై, పులకిత శరీరులై వారు అడుగ సాగిరి. దయాసాగరుడైన శ్రీరామచంద్రుడు వినయముతో మధురవచనములతో వారిని వారిగృహములకు పంపెను. (దో॥ 112)

చౌ- జే పుర గాఁవ బసహిఁ మగ మాహీఁ। తిన్హహి నాగ సుర నగర సిహాహీఁ ॥
కెహి సుకృతీఁ కెహి ఘరీఁ బసాఏ। ధన్య పున్యమయ పరమ సుహాఏ ॥ 1 ॥
జహఁ జహఁ రామ చరన చలి జాహీఁ। తిన్హ సమాన అమరావతి నాహీఁ ॥
పున్యపుంజ మగ నికట నివాసీ। తిన్హహి సరాహహిఁ సురపురబాసీ ॥ 2 ॥
జే భరి నయన బిలోకహిఁ రామహి। సీతా లఖన సహిత ఘనస్యామహి ॥
జే సర సరిత రామ అవగాహహిఁ। తిన్హహి దేవ సర సరిత సరాహహిఁ ॥ 3 ॥
జెహి తరు తర ప్రభు బైఠహిఁ జాఈ। కరహిఁ కలపతరు తాసు బడాఈ ॥
పరసి రామ పద పదుమ పరాగా। మానతి భూమి భూరి నిజ భాగా ॥ 4 ॥

సీతారామలక్ష్మణులకు దారిలో సౌభాగ్యవంతములైన పెక్కు పల్లెలు, గ్రామములు కనువిందు గావించుచుఒప్పారెను. వాటిశోభలకు నాగలోక, దేవలోకముల నివాసులు గూడ ఈర్ష్యపడుచు వాటిని ప్రశంసించుచుండిరి. వాటినిగూర్చి దేవతలు ఇట్లు అనుకొనుచుండిరి. "ఏ పుణ్యాత్ముడు ఏ శుభముహూర్తమున ఈ గ్రామములను నెలకొల్పెనోగాని ఈనాడు అవి ధన్యములు, పవిత్రములు, సుందరములునై ఒప్పుచున్నవి." శ్రీరామచంద్రుడు అడుగిడిన స్థలములన్నియును అమరావతిని మించి విలసిల్లుచున్నవి. ఆ దారుల ప్రక్కన నివసించు వారు మిక్కిలి పుణ్యాత్ములు. స్వర్గవాసులుగూడ వారిని మెచ్చుకొనుచుండిరి. వారు శ్యామసుందరుడైన శ్రీరాముని, సీతాలక్ష్మణులను కన్నులవిందుగా జూచిరి. శ్రీరాముడు స్నానమాడిన సరస్సులును, నదులును, దేవనదీ సరోవరముల ప్రశంసలకు పాత్రములైనవి. తమనీడలలో శ్రీరాముని సేదదీర్చిన వృక్షములను కల్పతరువు పొగడుచుండెను. శ్రీరామునిచరణస్పర్శకు నోచుకొనిన భూమి తనను భాగ్యశాలినిగా భావించుకొనెను. (చౌ॥ 1-4)

దో- ఛాఁహ కరహిఁ ఘన బిబుధగన, బరషహిఁ సుమన సిహాహిఁ।
దేఖత గిరి బన బిహగ మృగ, రాము చలే మగ జాహిఁ॥ **113** ॥

శ్రీరాముడు పర్వతములను వనములను, పశుపక్షులను చూచుచువెళ్లుచుండగా మేఘములు ఆయనకు ఛత్రములవలె నీడనిచ్చుచుండెను. దేవతలు వారిని ప్రశంసించుచు పూలవానలను కురిపించుచుండిరి. (దో॥ 113)

గ్రామప్రజల ప్రేమ పారవశ్యములు

చౌ- సీతా లఖన సహిత రఘురాఈ। గాఁవ నికట జబ నికసహిఁ జాఈ॥
సుని సబ బాల బృద్ధ నర నారీ। చలహిఁ తురత గృహకాజు బిసారీ॥ 1 ॥
రామ లఖన సియ రూప నిహారీ। పాఇ నయనఫలు హోహిఁ సుఖారీ॥
సజల బిలోచన పులక సరీరా। సబ భఏ మగన దేఖి దోఉ బీరా॥ 2 ॥
బరని న జాఇ దసా తిన్హ కేరీ। లహి జను రంకన్హ సురమని ఢేరీ॥
ఏకన్హ ఏక బోలి సిఖ దేహీఁ। లోచన లాహు లేహు ఛన ఏహీఁ॥ 3 ॥
రామహి దేఖి ఏక అనురాగే। చితవత చలే జాహిఁ సంగ లాగే॥
ఏక నయన మగ ఛబి ఉర ఆనీ। హోహిఁ సిథిల తన మన బర బానీ॥ 4 ॥

సీతారామలక్ష్మణులు సమీపింపగనే ప్రతిగ్రామములోని బాలురు, వృద్ధులు, స్త్రీ పురుషులు తమ ఇళ్లు వాకిళ్లను, పనులను వదలి వారిని దర్శించుటకై వచ్చుచుండిరి. వారిని దర్శించి, తమ నేత్రములు సఫలములైనవని భావించుచుండిరి. వారినేత్రములు ఆనందబాష్పములు కురియుచుండెను. శరీరములు హర్షవిహ్వలములగుచుండెను. సోదరులిద్దఱిని గాంచి జనులు ప్రేమానందములలో మునుగుచుండిరి. వారిహర్షాతిరేకస్థితి వర్ణనాతీతము. నిఱుపేదకు చింతామణి లభించినంత ఆనందమును అనుభవించుచుండిరి. తమ నేత్రములసాఫల్యక్షణమిదియేయని వారు చెప్పుకొనుచుండిరి. వారిలో కొందఱు శ్రీరాముని జూచి ప్రేమపరవశులై ఆయన వెంట నడచు చుండిరి. నేత్రములద్వారా వారిసౌందర్యములను తమహృదయములలోనికి చేర్చుకొని, వారు తను మనో వచనముల విహ్వలస్థితిని పొందిరి. (చౌ॥ 1-4)

దో- ఏక దేఖి బట ఛాఁహ భలి, డాసి మృదుల తృన పాత।
కహహిఁ గవాఁఇఅ ఛినుకు శ్రము, గవనబ అబహిఁ కి ప్రాత॥ **114** ॥

మఱి కొందఱు చక్కని వటవృక్షములను జూచి, వాటి క్రింద మెత్తని గడ్డిని పఱచి "ఇచ్చట విశ్రమించి సేదదీర్చుకొనుడు, కొద్దిసేపు ఐన తరువాతగాని, లేక ఉదయమునగాని వెళ్లుదురుగాక" అనియనుచుండిరి. (దో॥ 114)

చౌ- ఏక కలస భరి ఆనహిఁ పానీ। అఁచఇఅ నాథ కహహిఁ మృదు బానీ॥
సుని ప్రియ బచన ప్రీతి అతి దేఖీ। రామ కృపాల సుసీల బిసేషీ॥ 1 ॥
జానీ శ్రమిత సీయ మన మాహీఁ। ఘరిక బిలంబు కీన్హ బట ఛాహీఁ॥
ముదిత నారి నర దేఖహిఁ సోభా। రూప అనూప నయన మను లోభా॥ 2 ॥
ఎకటక సబ సోహహిఁ చహుఁ ఓరా। రామచంద్ర ముఖ చంద చకోరా॥
తరున తమాల బరన తను సోహా। దేఖత కోటి మదన మను మోహా॥ 3 ॥

దామిని బరన లఖన సుఠి నీకే । నఖ సిఖ సుభగ భావతే జీ కే ॥
మునిపట కటిన్హ కసేఁ తూనీరా । సోహహిఁ కర కమలని ధను తీరా ॥ 4 ॥

మఱికొందఱు కడవలలో నీరుతెచ్చి, మధురవచనములతో "ప్రభూ! కొద్దిగా ఈ నీటిని స్వీకరింపుడు" అని అనుచుండిరి. వారితియ్యని మాటలకును అపారప్రేమలకును, కృపాళువైన శ్రీరాముడు ముగ్ధుడాయెను. సీతాదేవి అలసిపోయినట్లు గమనించి, కొంతసేపు మఱ్ఱిచెట్టు నీడలో విశ్రమించెను. అచటి స్త్రీ పురుషులెల్లరును వారిఅనుపమసౌందర్యములను జూచిఆనందించిరి. సీతారాములఅందచందములు వారిమనస్సులను దోచెను. నేత్రములకువిందొనర్చెను నలుదెసల నిలబడి ప్రజలు శ్రీరామచంద్రుని సౌందర్య చంద్రికలకు చకోరములైరి. తమాల వృక్షచ్ఛాయలతో కోటి మన్మథాకారుడైన ప్రభువు వారిని ముగ్ధులను జేసెను. విద్యుత్కాంతి సమానదేహుడగు లక్ష్మణుడు ఆపాదమస్తకము సుశోభితుడై ఒప్పారెను. మునివల్కలములను, అమ్ములపొదిని, కరకమలములలో ధనుర్బాణములను ధరించి, సోదరులిద్దఱును శోభాయమానులైరి. (చౌ॥ 1-4)

దో- జటా ముకుట సీసని సుభగ, ఉర భుజ నయన బిసాల ।
సరద పరబ బిధు బదన బర, లసత స్వేద కన జాల ॥ 115 ॥

వారితలలపై జటామకుటములు, వారివిశాలవక్షములు, దీర్ఘబాహువులు, మనోహర నేత్రములు, చూడముచ్చట గొలుపుచుండెను. వారిసుందరవదనములు శరత్పూర్ణిమనాటి చంద్రునిబోలి స్వేదబిందువులతో శోభిల్లుచుండెను. (దో॥ 115)

చౌ- బరని న జాఇ మనోహర జోరీ । సోభా బహుత థోరి మతి మోరీ ॥
రామ లఖన సియ సుందరతాఈ । సబ చితవహిఁ చిత మన మతి లాఈ ॥ 1 ॥
థకే నారి నర ప్రేమ పిఆసే । మనహుఁ మృగీ మృగ దేఖి దిఆ సే ॥
సీయ సమీప గ్రామతియ జాహీఁ । పూఁఛత అతి సనేహఁ సకుచాహీఁ ॥ 2 ॥
బార బార సబ లాగహిఁ పాఏఁ । కహహిఁ బచన మృదు సరల సుభాఏఁ ॥
రాజకుమారి బినయ హమ కరహీఁ । తియ సుభాయఁ కఛు పూఁఛత డరహీఁ ॥ 3 ॥
స్వామిని అబినయ ఛమబి హమారీ । బిలగు న మానబ జాని గవాఁరీ ॥
రాజకుఅఁర దోఉ సహజ సలోనే । ఇన్హ తేఁ లహీ దుతి మరకత సోనే ॥ 4 ॥

అన్ని విధములుగా ఈడుజోడైన ఆ సీతారాముల జంటను వర్ణించుటకు ఎవరి తరము? వారి సౌందర్యము అద్భుతావహము. నాబుద్ధి చాల అల్పము. అందఱును తమమనస్సులను, చిత్తములను, బుద్ధులను జతపఱచి శ్రీ సీతారామలక్ష్మణులదివ్యసౌందర్యములను చూచుచుండిరి. సౌందర్యపిపాసగల స్త్రీపురుషులు దీపశిఖనుజూచిన జింకలవలె తమనుతాము మఱచిపోయిరి. గ్రామీణస్త్రీలు సీతాదేవిని సమీపించిరి. కాని ప్రేమాధిక్యముచే ఆమెనడుగుటకు సంకోచించిరి. అందఱును సీతామాత చరణములపైబడి, కోమలసరళస్వరములతో ఇట్లనిరి. "రాజకుమారీ! మా విన్నపము ఒకటి గలదు. స్త్రీ స్వభావ కారణమున అడుగుటకు భయపడుచున్నాము. మా సాహసమును మన్నింపుడు. మేము పల్లె వాసులము. మా మాటలకు అన్యథా భావింపవలదు. ఈ రాకుమారులిద్దఱును సహజ సౌందర్య లావణ్యమూర్తులు. మరకతమణులు, బంగారము వీరినుండి కాంతులను గ్రహించి, శోభిల్లుచున్నవి. (చౌ॥ 1-4)

దో- స్యామల గౌర కిసోర బర, సుందర సుషమా ఐన।
సరద సర్బరీనాథ ముఖు, సరద సరోరుహ నైన ॥ 116 ॥

వీరిలో ఒకరిది శ్యామ వర్ణము, మఱియొకరిది గౌరవర్ణము. ఇద్దఱును సుందరులు, సుకుమారులు, శోభాపుంజములు, వీరి ముఖములు శరచ్చంద్రులు, నేత్రములు శరత్కాల కమలములు. "వీరిద్దఱెవరు?"
(దో॥ 116)

మాసపారాయణము - పదునాఱవ విరామము
నవాహ్నికపారాయణము - నాల్గవ విరామము

చౌ- కోటి మనోజ లజావనిహారే । సుముఖి కహహు కో ఆహిఁ తుమ్హారే ॥
సుని సనేహమయ మంజుల బానీ । సకుచీ సియ మన మహుఁ ముసుకానీ ॥ 1 ॥
తిన్హహి బిలోకి బిలోకతి ధరనీ । దుహుఁ సకోచ సకుచతి బరబరనీ ॥
సకుచి సప్రేమ బాల మృగ నయనీ । బోలీ మధుర బచన పికబయనీ ॥ 2 ॥
సహజ సుభాయ సుభగ తన గోరే । నాము లఖను లఘు దేవర మోరే ॥
బహురి బదను బిధు అంచల ఢాఁకీ । పియ తన చితఇ భౌఁహ కరి బాఁకీ ॥ 3 ॥
ఖంజన మంజు తిరీఛే నయనని । నిజ పతి కహేఉ తిన్హహి సియఁ సయనని ॥
భఈఁ ముదిత సబ గ్రామబధూటీఁ । రంకన్హ రాయ రాసి జను లూటీఁ ॥ 4 ॥

"ఓ సుందర వదనా! కోటి మన్మథులను మించి ప్రకాశించు వీరు నీకేమి కావలయును? తెలుపుము"- వారి ప్రేమపూర్వక మధురవ్యాకములను విని, సీతాదేవి బిడియపడుచు తనలో తానే నవ్వుకొనెను. మొదట రామలక్ష్మణులవైపును, పిదప భూమి వైపును చూచి, సీతాదేవి లజ్జా సంకోచములతో మౌనము వహించెను. పిమ్మట ఆహరిణలోచన సిగ్గుపడుచు కోకిలవంటి మధురస్వరముతో వారికి ప్రేమతో సమాధానమిచ్చెను. "సరళ స్వభావుడు, సుందరుడు, గౌరవర్ణము గల ఆ చిన్న వాడు నా మఱది. ఆయన పేరు లక్ష్మణుడు." తరువాత చంద్ర బింబమును బోలు తన ముఖమును చీర కొంగుతో కప్పుకొని, తన ప్రభువువైపు చూచి, భ్రూకుటి ముడిచి, కాటుక పిట్ట వంటి కన్నులతో ఓర చూపుతో అతడు 'తనపతి' యని కను సన్నలతోడనే తెలిపెను. ఆ గ్రామీణ యువతులు అందఱు నిఱుపేదకు ధననిధులు లభించినంతగా సంతసించిరి.
(చౌ॥ 1-4)

దో- అతి సప్రేమ సియ పాయఁ పరి, బహుబిధి దేహిఁ అసీస ।
సదా సోహాగిని హోహు తుమ్హ, జబ లగి మహి అహి సీస ॥ 117 ॥

వారు అత్యంత భక్తితో సీతామాత పాదములకు ప్రణమిల్లిరి. పిదప "శేషునితలపై ఈ పృథ్వీభారము ఉన్నంతవఱకును నీవు సౌభాగ్యవతివై ఉందువుగాక" అని ఆశీర్వదించిరి.
(దో॥ 117)

చౌ- పారబతీ సమ పతిప్రియ హోహూ । దేబి న హమ పర ఛాడబ ఛోహూ ॥
పుని పుని బినయ కరిఅ కర జోరీ । జౌఁ ఏహి మారగ ఫిరిఅ బహోరీ ॥ 1 ॥

దరసను దేబ జాని నిజ దాసీ । లఖీఁ సీయఁ సబ ప్రేమ-పిఆసీ ॥
మధుర బచన కహి కహి పరితోషీఁ । జను కుముదినీఁ కౌముదీఁ పోషీఁ ॥ 2 ॥
తబహిఁ లఖన రఘుబర రుఖ జానీ । పూఁఛేఉ మగు లోగన్హి మృదు బానీ ॥
సునత నారి నర భఏ దుఖారీ । పులకిత గాత బిలోచన బారీ ॥ 3 ॥
మిటా మోదు మన భఏ మలీనే । బిధి నిధి దీన్హ లేత జను ఛీనే ॥
సముఝి కరమ గతి ధీరజు కీన్హా । సోధి సుగమ మగు తిన్హ కహి దీన్హా ॥ 4 ॥

వారు ఇంకను ఇట్లు పలికిరి. "పరమ శివునకు పార్వతీదేవివలె నీవును నీ పతికి ప్రేమ పాత్రురాలవు కమ్ము. దేవీ! మాపై నీ కృపాప్రేమలను మాత్రము విడువవలదు. మఱల ఈ దారిలోనే రావలసినదిగా చేతులు జోడించి మేము ప్రార్థించుచున్నాము. మమ్ము మీ చెలులుగా భావించి, మీ దర్శనభాగ్యమును ప్రసాదింపుడు." వారి ప్రేమపిపాసను జూచి, సీతాదేవి తనమధురవచనములతో వెన్నెల కలువలనువలె వారిని సంతోషపఱచెను. అదే సమయమున లక్ష్మణుడు శ్రీరామచంద్రుని అభిప్రాయము నెఱింగి, కోమల స్వరముతో వారిని మార్గమడిగెను. ఈ మాటను వినిన వెంటనే స్త్రీపురుషులు దుఃఖితులైరి. వారు గగుర్పాటు పొందిరి, కన్నులనీరు నిండెను. హృదయముల యందలి ఆనందములు మఱు మాయమాయెను. విధాత తానొసంగిన సంపదలను తిరిగి లాగుకొనినట్లు వారు నిస్పృహకు లోనైరి. ఇది కర్మగతి యని భావించి ధైర్యము వహించి, తమలో తాము చర్చించుకొని వారికి సుగమమైన మార్గమును జూపిరి. (చౌ॥ 1-4)

దో- లఖన జానకీ సహిత తబ, గవను కీన్హ రఘునాథ ।
ఫేరే సబ ప్రియ బచన కహి, లిఏ లాఇ మన సాథ ॥ 118 ॥

శ్రీరాముడు సీతాలక్ష్మణ సమేతుడై అక్కడి నుండి ముందునకు సాగెను. వెంటవచ్చిన వారిని ప్రియ వచనములతో తిరిగి పంపెను. వారి హృదయములను మాత్రము తనతో తీసికొని పోయెను. (దో॥ 118)

చౌ- ఫిరత నారి నర అతి పఛితాహీఁ । దైఅహి దోషు దేహిఁ మన మాహీఁ ॥
సహిత బిషాద పరసపర కహహీఁ । బిధి కరతబ ఉలటే సబ అహహీఁ ॥ 1 ॥
నిపట నిరంకుస నిఠుర నిసంకూ । జెహిఁ ససి కీన్హ సరుజ సకలంకూ ॥
రూఖ కలపతరు సాగరు ఖారా । తెహిఁ పఠఏ బన రాజకుమారా ॥ 2 ॥
జౌఁ పై ఇన్హహి దీన్హ బనబాసూ । కీన్హ బాది బిధి భోగ బిలాసూ ॥
ఏ బిచరహిఁ మగ బిను పదత్రానా । రచే బాది బిధి బాహన నానా ॥ 3 ॥
ఏ మహి పరహిఁ డాసి కుస పాతా । సుభగ సేజ కత సృజత బిధాతా ॥
తరుబర బాస ఇన్హహి బిధి దీన్హా । ధవల ధామ రచి రచి శ్రము కీన్హా ॥ 4 ॥

[1352]

మఱలి వెళ్లునప్పుడు ఆ జానపదులు మిక్కిలిపరితపించిరి. లోలోన దైవమును నిందించిరి. 'విధాత కార్యములన్నియును విపరీతములే' అని మిక్కిలి చింతాక్రాంతులై పలుకుచుండిరి." విధాత అతిస్వతంత్రుడు, నిరంకుశుడు, నిర్దయుడు, భయరహితుడు, అమృతకిరణుడైన చంద్రుని రోగిగా (క్షీణించువానినిగా) కళంకసహితునిగా ఒనర్చెను, కల్పవృక్షమును చెట్టుగా, స్థావరముగాజేసెను, సముద్రమును ఉప్పునీటితో నింపెను. అతడే ఈ రాజకుమారులను వనములకు పంపెను. వీరిని అడవులపాలుగావించినవిధాత భోగవిలాసములను వ్యర్థముగా సృష్టించెను. పాదరక్షలుగూడ లేకుండ వీరిని తిరుగునట్లుగా జేసిన విధాత నానావిధ వాహనములనువృధాగాసృజించెను. వీరు కుశలను ఆకులను పఱచుకొని, పవళించునట్లుగాజేసి, అతడు మెత్తనిపాన్పులను ఏల సృష్టించెను? వీరికి చెట్లక్రింద నివాసములను ఏర్పఱచిన అతడు ఉజ్జ్వల సౌధములను నిర్మించి, మిక్కిలి ప్రయాసపడెను. (చౌ॥ 1-4)

దో- జౌ఼ ఏ ముని పట ధర జటిల, సుందర సుఠి సుకుమార।
బిబిధ భాఀతి భూషన బసన, బాది కిఏ కరతార ॥ 119 ॥

ఈ సుందరసుకుమార యువకులు మునివస్త్రములను, జడలను ధరించునట్లుగాజేసి, విధాత వివిధాభరణములను, వస్త్రములను నిర్మించుటవ్యర్థమే. (దో॥ 119)

చౌ- జౌఀ ఏ కంద మూల ఫల ఖాహీఀ । బాది సుధాది అసన జగ మాహీఀ ॥
ఏక కహహిఀ ఏ సహజ సుహాఏ । ఆపు ప్రగట భఏ బిధి న బనాఏ ॥ 1 ॥
జహఀ లగి బేద కహీ బిధి కరనీ । శ్రవన నయన మన గోచర బరనీ ॥
దేఖహు ఖోజి భుఅన దస చారీ । కహఀ అస పురుష కహాఀ అసి నారీ ॥ 2 ॥
ఇన్హహి దేఖి బిధి మను అనురాగా । పటతర జోగ బనావై లాగా ॥
కీన్హ బహుత శ్రమ ఐక న ఆఏ । తెహిఀ ఇరిషా బన ఆని దురాఏ ॥ 3 ॥
ఏక కహహిఀ హమ బహుత న జానహిఀ । ఆపుహి పరమ ధన్య కరి మానహిఀ ॥
తే పుని పున్యపుంజ హమ లేఖే । జే దేఖహిఀ దేఖిహహిఀ జిన్హ దేఖే ॥ 4 ॥

వీరికి కందమూలఫలములను ఆహారముగాజేసి, అతడు అమృతము మొదలగు మధుర పదార్థములను ఏలసృజించెను?" మఱి కొందఱీ విధముగా పలికిరి. "వీరు సహజసుందరులు. బ్రహ్మ వీరిని సృజింపలేదు. వీరు తమను తామే ప్రకటించుకొనిరి. విధాతసృష్టినిగూర్చి వేదములు వర్ణించినవి. దాని ప్రకారము ఇట్టి స్త్రీగాని, పురుషులు గాని పదునాల్గు లోకములలో ఎక్కడ వెదకిచూచినను కానరారు. వీరిరూపసౌభాగ్యములు కని, విని యెఱుగనట్టివి, ఊహలకు అందనట్టివి. వీరిని జూచి విధాత అనురక్తుడై వీరివంటివారిని సృష్టింప ప్రయత్నించి యుండవచ్చును. ఎంతగా పరిశ్రమించినను వీరిని పోలిన వారిని సృజించుటకు సాధ్యము గాక అసూయతో వీరిని వనములలో దాచెనేమో?"- మఱికొందఱు ఈ విధముగా నుడివిరి. " మాకు ఎక్కువగా తెలియదు. కాని మేము మాత్రము ఎంతయో ధన్యులము. మా ఉద్దేశ్యములో వీరిని చూచిన వారును, చూచుచున్నవారును, చూడబోవు వారును అందఱును ధన్యజీవులే పుణ్యాత్ములే. (చౌ॥ 1-4)

దో- ఏహి బిధి కహి కహి బచన ప్రియ, లేహిం నయన భరి నీర।
కిమి చలిహహిం మారగ అగమ, సుఠి సుకుమార సరీర ॥ 120 ॥

ఇట్టి ప్రియవచనములను పలుకుచు వారు కన్నీరు గార్చిరి. "మిక్కిలి సుకుమారులైన వీరు ఈ కారడవులలో దుర్గమమార్గములలో ఎట్లు నడువగలరు?" అని అనుచుండిరి. (దో॥ 120)

చౌ- నారి సనేహ బికల బస హోహీం । చకఈం సాఁఝ సమయ జను సోహీం ॥
మృదు పద కమల కఠిన మగు జానీ । గహబరి హృదయఁ కహహిం బర బానీ ॥ 1 ॥
పరసత మృదుల చరన అరునారే । సకుచతి మహి జిమి హృదయ హమారే ॥
జౌం జగదీస ఇన్హహి బను దీన్హా । కస న సుమనమయ మారగు కీన్హా ॥ 2 ॥
జౌం మాగా పాఇఅ బిధి పాహీం । ఏ రఖిఅహిం సఖి ఆంఖిన్హ మాహీం ॥
జే నర నారి న అవసర ఆఏ । తిన్హ సియ రాము న దేఖన పాఏ ॥ 3 ॥
సుని సురూపు బూఝహిం అకులాఈ । అబ లగి గఏ కహాఁ లగి భాఈ ॥
సమరథ ధాఇ బిలోకహిం జాఈ । ప్రముదిత ఫిరహిం జనమఫలు పాఈ ॥ 4 ॥

సంధ్యా సమయమున తమకు కలుగబోవు వియోగమును శంకించి, చక్రవాకులు వ్యాకుల పాటునకు గురియగును. అట్లే ఆ స్త్రీలు తమకు సీతారామలక్ష్మణులతో ఎడబాటు కలుగునను శంకతో స్నేహవికలురైరి. వారిచరణ కమలకోమలత్వమును మార్గ కాఠిన్యమును తలంచుకొని, దుఃఖితలై గద్గదకంఠములతో పలికిరి. "వీరి ఎఱ్ఱనిమృదుపాదములను స్పృశించుటకు భూమి మా హృదయములవలె మిక్కిలి సంకోచపడుచున్నది. జగదీశ్వరుడు వీరికి వనవాసములను నిర్దేశించినపుడు మార్గములను పూలతో ఏల నింపలేదు? విధాత మనము కోరినవరములను ఇచ్చునట్లయితే వీరిని సర్వదా మనకన్నులలోనే ఉంచుకొనవలెనని కోరెడివారము." సమయమునకు అచటికి రానివారు సీతారాములను దర్శింపలేకపోయిరి. అట్టి వారు ఆ దంపతులసహజసౌందర్యములనుగూర్చి విని, "మిత్రమా! వారెంతదూరము పోయి ఉందురు?" అని అడుగుచుండిరి. వారిలో సమర్థులు పరుగెత్తుకొని వెళ్లి వారిని చూచుచుండిరి. తమజన్మలు ధన్యములైనవని తలచి, ఆనందముతో మఱలి వచ్చుచుండిరి. (చౌ॥ 1-4)

దో- అబలా బాలక బృద్ధ జన, కర మీజహిం పఛితాహిం।
హోహిం ప్రేమబస లోగ ఇమి, రాము జహాఁ జహఁ జాహిం॥ 121 ॥

అబలలైన అతివలు, పిల్లలు, వృద్ధులు, చేయునదిలేక చేతులు నలుపుకొనుచు పరితపించుచుండిరి. ఈ విధముగా శ్రీరాముడు ఎక్కడికి వెళ్లినను అచటివారు ప్రేమ పారవశ్యములనే పొందుచు వచ్చిరి. (దో॥ 121)

చౌ- గావఁ గావఁ అస హోఇ అనందూ । దేఖి భానుకుల కైరవ చందూ ॥
జే కఛు సమాచార సుని పావహిం । తే నృప రానిహి దోసు లగావహిం ॥ 1 ॥
కహహిం ఏక అతి భల నరనాహూ । దీన్హ హమహి జోఇ లోచన లాహూ ॥
కహహిం పరసపర లోగ లొగాఈం । బాతేం సరల సనేహ సుహాఈం ॥ 2 ॥

తే పితు మాతు ధన్య జిన్హ జాఏ । ధన్య సో నగరు జహాఁ తేఁ ఆఏ ॥
ధన్య సో దేసు సైలు బన గాఊఁ । జహఁ జహఁ జాహిఁ ధన్య సోఇ ఠాఊఁ ॥ 3 ॥
సుఖు పాయఉ బిరంచి రచి తేహీ । ఏ జెహి కే సబ భాఁతి సనేహీ ॥
రామ లఖన పథి కథా సుహాఈ । రహీ సకల మగ కానన ఛాఈ ॥ 4 ॥

సూర్యవంశమనెడి కలువను వికసింపజేయు శ్రీరాముడనెడి చంద్రుడు ఏ గ్రామమును సమీపించినను ఆ గ్రామము ఆనంద డోలికలలో తేలియాడుచు ఉండెను. వనవాస కథను వినిన జనులు రాజును, రాణిని తూలనాడుచుండిరి. కొందఱు, "ఒక విధముగా రాజుగారు చేసినది మంచిపనే. దానివలన మాకు నేత్రానందము కలిగినది. మేము ధన్యులమైతిమి." అని అనుచుండిరి. ఇతరులు సరళమైన ప్రేమపూరిత మధురవచనములను పలుకుచుండిరి. వారు అనుచుండిరి. "వీరికి జన్మనిచ్చిన ఆ తల్లిదండ్రులు ధన్యులు. వీరు నివసించు నగరము ధన్యము. వీరు నడచిన మైదానములు, పర్వతములు, అడవులు, గ్రామములు ధన్యాతి ధన్యములు. వీరు దర్శించిన ప్రదేశములన్నియును ధన్యములు. వీరిని సృష్టించిన విధాతయు తన సృష్టిసాఫల్యమునకు సంతసించి యుండును." తాను శ్రీరామునకు ప్రీతిపాత్రుడగుటచే మిక్కిలి భాగ్యశాలిగా బ్రహ్మతలపోసెను. బాటసారులై సాగిపోవుచున్న రామలక్ష్మణులమధురవృత్తాంతము సమస్తమార్గములయందును, వనములయందును వ్యాపించెను. (చౌ॥ 1-4)

దో- ఏహి బిధి రఘుకుల కమల రబి, మగ లోగన్హ సుఖ దేత ।
జాహిఁ చలే దేఖత బిపిన, సియ సౌమిత్రి సమేత ॥ 122 ॥

రఘువంశకమలమునకు సూర్యునివంటి శ్రీరామచంద్రుడు అందఱికిని సుఖములను గూర్చుచు సీతా లక్ష్మణులతో వనములను దర్శించుచుముందునకు సాగుచుండెను. (దో॥ 122)

చౌ- ఆగేఁ రాము లఖను బనే పాఛేఁ । తాపస బేష బిరాజత కాఛేఁ ॥
ఉభయ బీచ సియ సోహతి కైసేఁ । బ్రహ్మ జీవ బిచ మాయా జైసేఁ ॥ 1 ॥
బహురి కహఉఁ ఛబి జసి మన బసఈ । జను మధు మదన మధ్య రతి లసఈ ॥
ఉపమా బహురి కహఉఁ జియఁ జోహీ । జను బుధ బిధు బిచ రోహిని సోహీ ॥ 2 ॥
ప్రభు పద రేఖ బీచ బిచ సీతా । ధరతి చరన మగ చలతి సభీతా ॥
సీయ రామ పద అంక బరాఏఁ । లఖన చలహిఁ మగు దాహిన లాఏఁ ॥ 3 ॥
రామ లఖన సియ ప్రీతి సుహాఈ । బచన అగోచర కిమి కహి జాఈ ॥
ఖగ మృగ మగన దేఖి ఛబి హోహీఁ । లిఏ చోరి చిత రామ బటోహీఁ ॥ 4 ॥

ముందు శ్రీరామచంద్రుడు, వెనుక లక్ష్మణుడు తాపసివేషములలో హాయిగా నడచుచుండగా వారిమధ్య సీతాదేవి బ్రహ్మజీవులమధ్య మాయవలె విలసిల్లుచుండెను. మన్మథునకును వసంతునకును నడుమ రతీదేవివలెను, చంద్రునకును ఆతనికుమారుడైన బుధునకును మధ్య రోహిణివలెను, సీతాదేవి ప్రకాశించుచుండెను. శ్రీరామచంద్రుని పాదముద్రలపైన తాను అడుగులిడక నెమ్మదిగా మర్యాదతో సీతాదేవి నడచుచుండెను.

వారిద్దఱిపాదముద్రలకు ఎడమవైపున తనమర్యాదను పాటించుచు లక్ష్మణుడు నడచుచుండెను. శ్రీ సీతారామలక్ష్మణుల అలౌకికప్రేమ వర్ణింపనలవికానిది. పశుపక్షులుగూడ వారిసౌందర్యములకు పరవశించి పోవుచున్నవి. పథికుడైన శ్రీరాముడు వాటిమనస్సులనుగూడ హరించెను. (చౌ॥ 1-4)

దో- జిన్హ జిన్హ దేఖే పథిక ప్రియ, సియ సమేత దౌఉ భాఇ।
భవ మగు అగము అనందు తెఇ, బిను శ్రమ రహే సిరాఇ॥ 123 ॥

శ్రీ సీతారామలక్ష్మణులను బాటసారులుగా జూచిన వారందఱును ఎట్టి శ్రమలేకుండగనే ఆనందముతో పునర్జన్మరాహిత్యమును పొందుచుండిరి. (దో॥ 123)

చౌ- అజహుఁ జాసు ఉర సపనెహుఁ కాఊ । బసహుఁ లఖను సియ రాము బటాఊ ॥
రామ ధామ పథ పాఇహి సోఈ । జో పథ పావ కబహుఁ ముని కోఈ ॥ 1 ॥
తబ రఘుబీర శ్రమిత సియ జానీ । దేఖి నికట బటు సీతల పానీ ॥
తహఁ బసి కంద మూల ఫల ఖాఈ । ప్రాత నహాఇ చలే రఘురాఈ ॥ 2 ॥
దేఖత బన సర సైల సుహాఏ । బాలమీకి ఆశ్రమ ప్రభు ఆఏ ॥
రామ దీఖ ముని బాసు సుహావన । సుందర గిరి కానను జలు పావన ॥ 3 ॥
సరని సరోజ బిటప బన ఫూలే । గుంజత మంజు మధుప రస భూలే ॥
ఖగ మృగ బిపుల కోలాహల కరహీఁ । బిరహిత బైర ముదిత మన చరహీఁ ॥ 4 ॥

నేటికిని పాంథులుగానున్న సీతారామలక్ష్మణులపవిత్రరూపములను తమ హృదయములలో నిలుపుకొనినవారు శ్రీరాముని సాకేతధామమును జేరుదురు. తపోధనులైన మునీశ్వరులకును ఆ స్థానము ప్రాప్తించుట దుర్లభము. సీతాదేవిబడలికలను గమనించిన శ్రీరామచంద్రుడు చల్లనినీటివసతిగల ప్రదేశమున ఒకవటవృక్షచ్ఛాయలో ఆ దినము విశ్రాంతి దీసికొనెను. కందమూలఫలముల నారగించి, వారు ఆరాత్రి అచటనే గడిపిరి. ప్రాతఃకాలమున స్నానాదికములనాచరించి, శ్రీరఘురాముడు అచటనుండి బయలుదేఱెను. సుందర వనములను, సరస్సులను, కొండలను చూచుచు శ్రీరామచంద్రుడు వాల్మీకిఆశ్రమమునకు చేఱెను. మనోహర పర్వతములతో, వనములతో పవిత్రజలములతో ఆ ఋష్యాశ్రమము అత్యంత శోభాయమానముగా ఉండెను. అక్కడి సరోవరములయందలి కమలములు. వనవృక్షముల పుష్పములు వికసింపగా వాటిమకరందములను ఆస్వాదించిన తుమ్మెదలు మత్తిల్లి 'ఝుంకార' ధ్వనులను చేయుచుండెను. పలురకములపక్షులు మధురారావములను కావించుచుండెను. జంతువులు తమతమ సహజవైరములను మాని, హాయిగా సంచరించుచుండెను. (చౌ॥ 1-4)

వాల్మీకి మహర్షితో సమాగమము

దో- సుచి సుందర ఆశ్రము నిరఖి, హరషే రాజివనేన ।
సుని రఘుబర ఆగమను ముని, ఆగేఁ ఆయఉ లేన ॥ 124 ॥

రాజీవలోచనుడైన శ్రీరాముడు ఆ సుందరపవిత్ర-ఆశ్రమమును గాంచి, ప్రసన్నాంతరంగుడాయెను. రఘునాథునిఆగమనవార్తను విని, వాల్మీకిమహాముని వారిని ఆహ్వానించుటకు వచ్చెను. (దో॥ 124)

చౌ- ముని కహుఁ రామ దండవత కీన్హా । ఆసిరబాదు బిప్రబర దీన్హా ॥
దేఖి రామ ఛబి నయన జుడానే । కరి సనమాను ఆశ్రమహిఁ ఆనే ॥ 1 ॥
మునిబర అతిథి ప్రానప్రియ పాఏ । కంద మూల ఫల మధుర మగాఏ ॥
సియ సౌమిత్రి రామ ఫల ఖాఏ । తబ ముని ఆశ్రమ దిఏ సుహాఏ ॥ 2 ॥
బాలమీకి మన ఆనఁదు భారీ । మంగల మూరతి నయన నిహారీ ॥
తబ కర కమల జోరి రఘురాఈ । బోలే బచన శ్రవన సుఖదాఈ ॥ 3 ॥
తుమ్హ త్రికాల దరసీ మునినాథా । బిస్వ బదర జిమి తుమ్హరేఁ హాథా ॥
అస కహి ప్రభు సబ కథా బఖానీ । జెహి జెహి భాఁతి దీన్హ బను రానీ ॥ 4 ॥

శ్రీరాముడు మునీశ్వరునకు నమస్కరించి, ఆయనఆశీస్సులను పొందెను. రాముని నిరుపమానశోభలను ముని కనులపండువుగా చూచెను. సాదరముగా వారిని ఆయన తన ఆశ్రమమునకు తీసికొని వచ్చెను. వాల్మీకి మహాముని తనప్రియతమ - అతిథులకై మధురములైన కందమూల ఫలములను తెప్పించెను. వారు ఆ ఫలములను ఆరగించినపిదప, విశ్రమించుటకై చక్కని ఆసనములను ఏర్పాటుచేయించెను. దివ్యమంగళరూపుడైన శ్రీరాముని జూచిన వాల్మీకి హృదయము ఆనందముతో ఉప్పొంగిపోయెను. శ్రీరామచంద్రుడు తనకరకమలములుజోడించి, వీనులవిందుగొల్పుమధురవచనములను పలికెను. "మునీశ్వరా! మీరు త్రికాలవేదులు. విశ్వమంతయు మీకు కరతలామలకము" అని పలికి శ్రీరాముడు కైకేయి తమను వనవాసమునకు పంపిన వృత్తాంతమును దెలిపెను. (చౌ॥ 1-4)

దో- తాత బచన పుని మాతు హిత, భాఇ భరత అస రాఉ ।
మో కహుఁ దరస తుమ్హార ప్రభు, సబు మమ పున్య ప్రభాఉ ॥ 125 ॥

శ్రీరాముడు మఱల పలికెను. "ప్రభూ! తండ్రిగారిఆజ్ఞను పాలించుట తల్లిగారికి (కైకేయికి) హితమును చేకూర్చుట, భరతునివంటి తమ్ముడు రాజగుట, మీ దర్శనభాగ్యము గల్గుట ఇవియన్నియు నాపుణ్యఫలములే. (దో॥ 125)

చౌ- దేఖి పాయ మునిరాయ తుమ్హారే । భఏ సుకృత సబ సుఫల హమారే ॥
అబ జహఁ రాఉర ఆయసు హోఈ । ముని ఉదబేగు న పావై కోఈ ॥ 1 ॥
ముని తాపస జిన్హ తేఁ దుఖు లహహీఁ । తే నరేస బిను పావక దహహీఁ ॥
మంగల మూల బిప్ర పరితోషూ । దహఇ కోటి కుల భూసుర రోషూ ॥ 2 ॥

అస జియఁ జాని కహిఅ సోఇ ఠాఊఁ । సియ సౌమిత్రి సహిత జహఁ జాఊఁ ॥
తహఁ రచి రుచిర పరన తృన సాలా । బాసు కరౌఁ కఛు కాల కృపాలా ॥ 3 ॥
సహజ సరల సుని రఘుబర బానీ । సాధు సాధు బోలే ముని గ్యానీ ॥
కస న కహహు అస రఘుకులకేతూ । తుమ్హ పాలక సంతత శ్రుతి సేతూ ॥ 4 ॥

"మునీశ్వరా! మీ పాదదర్శనమువలన నాపుణ్యకర్మలు సఫలములైనవి. మీఆజ్ఞ ప్రకారము మునీశ్వరులకును తపోధనులకును ఎట్టి ఆటంకములును కలుగనిచోట రమణీయమైన ఒక పర్ణశాలను నిర్మించుకొని, అక్కడ సీతాలక్ష్మణులతో నివసింపదలచితిని. మునులకోపము అగ్నిలేకుండగనే రాజులను భస్మము చేయును. బ్రాహ్మణులసంతోషము సర్వశుభములకును మూలము. వారికోపము అసంఖ్యాకవంశములను నిర్మూలించును. నేను సీతాలక్ష్మణులతో గూడి నివసింపదగిన స్థానమును తెల్పుడు. అచట చక్కనిపర్ణకుటీరమును నిర్మించుకొని, కొంతకాలము నివసింపగలము." సహజసరళములైన రఘువరునిపల్కులను విని, వాల్మీకి ఇట్లనెను. "బాగుబాగు ఓరఘుకులతిలకా! చక్కగా సెలవిచ్చితివి. సర్వదా వేదమర్యాదలను కాపాడు నీవు ఇట్లు పలుకుటయే తగును.
(చౌ॥ 1-4)

ఛం- శ్రుతి సేతు పాలక రామ తుమ్హ జగదీస మాయా జానకీ ।
జో సృజతి జగు పాలతి హరతి రుఖ పాఇ కృపానిధాన కీ ॥
జో సహససీసు అహీసు మహిధరు లఖను సచరాచర ధనీ ।
సుర కాజ ధరి నరరాజ తను చలె దలన ఖల నిసిచర అనీ ॥

రామచంద్రా! నీవు వేదమర్యాదలను సంరక్షించుజగదీశ్వరుడవు. ఆదిశక్తియు, కరుణామూర్తియుఐన జానకీదేవి నీ కనుసన్నలతో ప్రేరణతో జగదుత్పత్తియు, పాలనసంహారములను కావించును. తనసహస్రఫణములపై భూభారమును మోయు సకలచరాచరములకు స్వామియైన శేషుడే ఈ లక్ష్మణుడు. దేవతల కార్యసిద్ధికై మీరు రాజకుమారులుగా అవతరించి, నిశాచరుల నాశనమునకై బయలు దేఱితిరి. (ఛం)

సో- రామ సరూప తుమ్హార, బచన అగోచర బుద్ధిపర ।
అబిగత అకథ అపార, నేతి నేతి నిత నిగమ కహ ॥ 126 ॥

రామా! నీ స్వరూపము వాక్కులకును, బుద్ధికిని అగోచరము. అది అవ్యక్తము, అవర్ణనీయము, అనంతము, వేదములుగూడ దానిని 'నేతి-నేతి' అని వర్ణించినవి. (సో॥ 126)

చౌ- జగు పేఖన తుమ్హ దేఖనిహారే । బిధి హరి సంభు నచావనిహారే ॥
తేఉ న జానహిఁ మరము తుమ్హారా । ఔరు తుమ్హహి కో జాననిహారా ॥ 1 ॥
సోఇ జానఇ జెహి దేహు జనాఈ । జానత తుమ్హహి తుమ్హఇ హోఇ జాఈ ॥
తుమ్హరిహి కృపాఁ తుమ్హహి రఘునందన । జానహిఁ భగత భగత ఉర చందన ॥ 2 ॥
చిదానందమయ దేహ తుమ్హారీ । బిగత బికార జాన అధికారీ ॥
నర తను ధరెహు సంత సుర కాజా । కహహు కరహు జస ప్రాకృత రాజా ॥ 3 ॥

రామ దేఖి సుని చరిత తుమ్హారే । జడ మోహహిఁ బుధ హోహిఁ సుఖారే ॥
తుమ్హ జో కహహు కరహు సబు సాఁచా । జస కాఛిఅ తస చాహిఅ నాచా ॥ 4 ॥

రామా! ఈ జగత్తు నీ లీలావిలాసము. నీవు దీనికి దర్శకుడవు. బ్రహ్మ విష్ణు మహేశ్వరులనే నీవు ఆడించుచున్నావు. వారే నీతత్త్వమును ఎఱుగనిచో మఱియెవ్వరెఱుగుదురు?[1] నీవు స్వయముగా ఎవ్వరికి ప్రకటితుడవగుదువో వారేనిన్ను తెలిసికొన గల్గుదురు. వారు నిన్ను తెలిసికొనినంతనే నీ రూపమును పొందుదురు. భక్తుల హృదయములను ఆహ్లాదపఱచు చందనరూపమైన ఓ స్వామీ! నీ అనుగ్రహము ప్రసరించినప్పుడే భక్తులు నిన్ను తెలిసికొనగలరు. నీ దేహము పాంచభౌతికముకాదు. అది చిదానందమయము, వికారరహితము-అని విజ్ఞులుమాత్రమే గ్రహింపగలరు. నీవు సత్పురుషుల, దేవతల కార్యములను నెఱవేర్చుటకై దివ్యమానవశరీరమును ధరించితివి. ప్రాకృతులైన రాజులవలె మాట్లాడెదవు, చరించెదవు, రామా! నీ చరితమును కని, విని, మూర్ఖులు మోహ పరవశులగుదురు. కాని, జ్ఞానులు ఆనందించెదరు. నీవు చెప్పునదియు, చేయునదియు సత్యము. వేషమునకు తగినరీతిగా వ్యవహరించుటయే యుక్తముగదా! (చౌ॥ 1-4)

దో- పూఁఛేహు మోహి కి రహౌఁ కహఁ, మైఁ పూఁఛత సకుచాఉఁ ।
జహఁ న హోహు తహఁ దేహు కహి, తుమ్హహి దెఖావౌఁ ఠాఉఁ ॥ 127 ॥

'నేనెక్కడ నివసింపవలెను?'అని నీవు నన్నడిగితివి. ముందు నీవు లేని చోటును చూపుము. అప్పుడు నీవు ఉండవలసిన స్థలమును నేను తెల్పెదను." (దో॥ 127)

చౌ- సుని ముని బచన ప్రేమ రస సానే । సకుచి రామ మన మహుఁ ముసుకానే ॥
బాలమీకి హఁసి కహహిఁ బహోరీ । బానీ మధుర అమిఅ రస బోరీ ॥ 1 ॥
సునహు రామ అబ కహఉఁ నికేతా । జహాఁ బసహు సియ లఖన సమేతా ॥
జిన్హ కే శ్రవన సముద్ర సమానా । కథా తుమ్హారి సుభగ సరి నానా ॥ 2 ॥
భరహిఁ నిరంతర హోహిఁ న పూరే । తిన్హకే హియ తుమ్హ కహుఁ గృహ రూరే ॥
లోచన చాతక జిన్హ కరి రాఖే । రహహిఁ దరస జలధర అభిలాషే ॥ 3 ॥
నిదరహిఁ సరిత సింధు సర భారీ । రూప బిందు జల హోహిఁ సుఖారీ ॥
తిన్హ కేఁ హృదయ సదన సుఖదాయక । బసహు బంధు సియ సహ రఘునాయక ॥ 4 ॥

1. ఏమయ్యా! రామా! బ్రహ్మేంద్రాదులకునైన నీమాయదెలియ వశమా!
కామారి వినుత గుణధామ! కువలయదళ
శ్యామా ననుగన్న తండ్రీ రామా! ॥ ఏమయ్యా ॥
సుతుడనుచు దశరథుడు హితుడనుచు సుగ్రీవుడు
అతి బలుండనుచు గపులు
క్షితి నాథుడనుచు భూపతులు గొలిచిరిగాని
పతిత పావనుడనుచు మతిదెలియలేరైరి ॥ ఏమయ్యా ॥ (రామదాసు)

ప్రేమామృతపూర్ణమైన మునివచనములకు శ్రీరామచంద్రుడు కొద్దిగా సిగ్గుపడి దరహాసమొనర్చెను. వాల్మీకి మహర్షియు నవ్వి, మఱల సుధాసిక్తములైన తియ్యని పలుకులతో ఇట్లనెను. "రామా! వినుము. నీవు సీతాలక్ష్మణులతోగూడి నివసింపదగిన స్థానములను తెల్పెదను. రాత్రింబవళ్లు నీ దివ్యకథలనెడినదులతో నిండుచున్నను ఎవరి చెవులు సముద్రములవలె తృప్తి చెందవో అట్టివారి హృదయములు నీకు సుందర సదనములు. ఎవరి నేత్రములు చాతకములవలె నీ శరీరమనెడి మేఘమును దర్శించుటకు ఇచ్ఛగించుచు నీ సౌందర్య మేఘము యొక్క ఒకే ఒక్క చినుకుతో తృప్తిచెంది నదులను, సముద్రములను గూడ తిరస్కరించునో అట్టివారి హృదయములు నీకు నివాసస్థానములు. అనగా-చాతక పక్షి మేఘజలబిందువునుమాత్రమే స్వీకరించి(త్రాగి) తన దాహమును తీర్చుకొనును. దానితో తృప్తి పడును. నదీజలములనుగాని, సముద్రజలములనుగాని అది కోరుకొనదు. అట్లే నీ సచ్చిదానందస్వరూపములోని ఒక్క అంశమునైనను దర్శించి, పరమానందమును పొందెడివారు భూలోకము మొదలుకొని బ్రహ్మలోకమువఱకుగల వివిధలోకసౌందర్యములనుసైతము చూచుటకు ఇష్టపడరు. అక్కడనే నీవు సీతాదేవితో, సౌమిత్రితో నివసింపుము. (చౌ॥ 1-4)

దో- జసు తుమ్హార మానస బిమల, హంసిని జీహా జాసు ।
ముకతాహల గున గన చునఇ, రామ బసహు హియఁ తాసు ॥ 128 ॥

నీ నిర్మలయశస్సు అనెడి మానససరోవరమునందలి నీ సద్గుణములనెడి ముత్యములను హంసవలె ఎవడు తననాలుకతో ఏరుకొనునో (లీనమై నీ గుణగానము చేయునో) అట్టి వారి హృదయములలో నీవు నివసింపుము. (దో॥ 128)

చౌ- ప్రభు ప్రసాద సుచి సుభగ సుబాసా । సాదర జాసు లహఇ నిత నాసా ॥
తుమ్హహి నిబేదిత భోజన కరహీఁ । ప్రభు ప్రసాద పట భూషన ధరహీఁ ॥ 1 ॥
సీస నవహిఁ సుర గురు ద్విజ దేఖీ । ప్రీతి సహిత కరి బినయ బిసేషీ ॥
కర నిత కరహిఁ రామ పద పూజా । రామ భరోస హృదయఁ నహిఁ దూజా ॥ 2 ॥
చరన రామ తీరథ చలి జాహీఁ । రామ బసహు తిన్హ కే మన మాహీఁ ॥
మంత్రరాజు నిత జపహిఁ తుమ్హారా । పూజహిఁ తుమ్హహి సహిత పరివారా ॥ 3 ॥
తరపన హోమ కరహిఁ బిధి నానా । బిప్ర జెవాఁఇ దేహిఁ బహు దానా ॥
తుమ్హ తేఁ అధిక గురహి జియఁ జానీ । సకల భాయఁ సేవహిఁ సనమానీ ॥ 4 ॥

రామా! ఎవరి నాసికలు నీ కర్పింపబడిన పవిత్రపుష్పసుంగధములను నిత్యము సాదరముగా ఆఘ్రాణించునో, ఎవరు నీకు నివేదింపబడిన పదార్థములను భుజించెదరో ఎవరు నీ పాదములకడ సమర్పింపబడిన వస్త్రాభరణములను ప్రసాదముగా ధరించెదరో అట్టి వారి హృదయములు నీ నివాసస్థానములు. ఎవరిమస్తకములు దేవతలకును, గురువులకును, బ్రాహ్మణులకును వినయముతో ప్రణమిల్లునో, ఎవరిచేతులు సర్వదా నీ పాదపద్మములను సేవించునో, ఎవరి హృదయములలో నీపై అనన్య భక్తివిశ్వాసములు గాఢముగా ఉండునో, ఎవరిపాదములు నీ పవిత్రక్షేత్రములవైపు నడుచునో, అట్టివారి హృదయములలో నివసింపుము. ఎవరైతే 'రామనామ'మనెడి 'మంత్రరాజము'ను సంతతము జపింతురో, సపరివారముగా నిన్ను పూజింతురో, వివిధ

తర్పణములను, హోమములను చేయుదురో, బ్రాహ్మణులను భోజనములతో, దానములతో తృప్తిపఱచుదురో, ఎవరైతే నిన్ను పూజించుటకంటెను తమగురువులను ఎక్కువభక్తిభావముతో సేవించెదరో- (చౌ॥ 1-4)

దో- సబు కరి మాగహిఁ ఏక ఫలు, రామ చరన రతి హోఉ।
తిన్హ కేఁ మన మందిర బసహు, సియ రఘునందన దోఉ ॥ 129 ॥

ఈ పనులను అన్నింటిని చేయుచునే 'శ్రీరామ చరణముల యందే ఎల్లప్పుడును మాకు భక్తియుండును గాక' అను ఏకైకఫలమును ఆసించువారి హృదయములనెడి మందిరముల యందే నీవు సీతాలక్ష్మణసమేతుడవై నివసింపుము.(1) (దో॥ 129)

చౌ- కామ కోహ మద మాన న మోహా। లోభ న ఛోభ న రాగ న ద్రోహా॥
జిన్హ కేఁ కపట దంభ నహిఁ మాయా । తిన్హ కేఁ హృదయ బసహు రఘురాయా ॥ 1 ॥
సబ కే ప్రియ సబ కే హితకారీ । దుఖ సుఖ సరిస ప్రసంసా గారీ ॥
కహహిఁ సత్య ప్రియ బచన బిచారీ । జాగత సోవత సరన తుమ్హారీ ॥ 2 ॥
తుమ్హహి ఛాడి గతి దూసరి నాహీఁ । రామ బసహు తిన్హ కే మన మాహీఁ ॥
జననీ సమ జానహిఁ పరనారీ । ధను పరావ బిష తేఁ బిష భారీ ॥ 3 ॥
జే హరషహిఁ పర సంపతి దేఖీ । దుఖిత హోహిఁ పర బిపతి బిసేషీ ॥
జిన్హహి రామ తుమ్హ ప్రానపిఆరే । తిన్హ కే మన సుభ సదన తుమ్హారే ॥ 4 ॥

కామము, క్రోధము, మదము, అభిమానము, మోహము, లోభము, క్షోభము, రాగము, ద్వేషము, కపటము, దంభము, మాయ, అనునవి మచ్చునకైన లేని మనస్సులుగలవారి హృదయములలో నీవు నివసింపుము. అందఱికిని ప్రీతిపాత్రులు, హితకారులు, సుఖదుఃఖములను మానావమానములను సమానముగా భావించువారు, సత్యమునే గ్రహించి, బాగుగా ఆలోచించి ప్రియముగ పలికెడివారు, నిద్రించునపుడును, మేల్గొనియున్నప్పుడును నిన్నే శరణుజొచ్చువారు, నిన్ను తప్ప వేరెవరినిఆశ్రయింపనివారు, పరస్త్రీలను తల్లులవలెను పరధనమును విషము వలెను భావించువారు మహితాత్ములు- అట్టివారి హృదయములలో నివసింపుము. ఇతరుల అభివృద్ధిని జూచి సంతోషపడువారు, ఇతరుల దుఃఖములనుగాంచి మిక్కిలి బాధపడు వారు, నిన్ను ప్రాణాధికముగా భావించి సేవించు వారు ధన్యాత్ములు. అట్టివారి హృదయములే నీకు నివాస స్థానములు. (చౌ॥ 1-4)

దో- స్వామి సఖా పితు మాతు గుర, జిన్హ కే సబ తుమ్హ తాత ।
మన మందిర తిన్హ కేఁ బసహు, సీయ సహిత దోఉ భ్రాత ॥ 130 ॥

1. కమలాక్షునర్చించుకరములు కరములు- ఆంధ్రమహాభాగవతము సప్తమస్కంధము - పద్యము. 169 - పోతన ప్రణీతము

ప్రభూ! స్వామి, మిత్రుడు, తల్లి, తండ్రి, గురువు, సర్వము నీవేయని భావించు మనస్సులుగలవారి హృదయమందిరములలో నీవు సీతాలక్ష్మణ సమేతుడవై నివసింపుము. (దో॥ 130)

చౌ- అవగున తజి సబ కే గున గహహీం । బిప్ర ధేను హిత సంకట సహహీం ॥
నీతి నిపున జిన్హ కఇ జగ లీకా । ఘర తుమ్హార తిన్హ కర మను నీకా ॥ 1 ॥
గున తుమ్హార సముఝఇ నిజ దోసా । జెహి సబ భాంతి తుమ్హార భరోసా ॥
రామ భగత ప్రియ లాగహిం జేహీ । తెహి ఉర బసహు సహిత బైదేహీ ॥ 2 ॥
జాతి పాంతి ధను ధరము బడాఈ । ప్రియ పరివార సదన సుఖదాఈ ॥
సబ తజి తుమ్హహి రహఇ ఉర లాఈ । తెహి కే హృదయం రహహు రఘురాఈ ॥ 3 ॥
సరగు నరకు అపబరగు సమానా । జహం తహం దేఖ ధరేం ధను బానా ॥
కరమ బచన మన రాఉర చేరా । రామ కరహు తెహి కేం ఉర డేరా ॥ 4 ॥

ఇతరులదోషములను ఏ మాత్రము పట్టించుకొనక, కేవలము వారిసద్గుణములనే స్వీకరించువారు, నీతి నైపుణ్యములద్వారా జగత్తునందు నియమనిబంధనలను నిల్పెడివారు, ఎన్ని కష్టములకైనను ఓర్చుకొని గో్బ్రాహ్మణరక్షణకై పాటుపడువారు సుకృతాత్ములు. అట్టి వారి హృదయములలో నివసింపుము. గుణములు నీవిగా దోషములు తమవిగా భావించువారు, నీమీద అనన్యభక్తి గలిగి, నీ భక్తులను ప్రేమించువారు ధన్యజీవులు. అట్టి వారి హృదయములలో సీతాదేవితోగూడి నివసింపుము. తమజాతిని, బంధువులను, సంపదలను, లౌకికములైన సర్వధర్మములను, కీర్తి ప్రతిష్ఠలను, ప్రియపరివారములను , గృహసుఖసంతోషములను వదలి, కేవలము నిన్ను తమలో నిలుపుకొనువారిహృదయములే నీకు నివాసస్థానములు. ధనుర్బాణధారులైన మిమ్ములనే సర్వత్ర దర్శించువారు, స్వర్గ, నరక, మోక్షములను సమానముగా భావించు వారు, మనోవాక్కాయ కర్మలచే మీకు దాసులు ఐన వారు పరమభక్తులు. అట్టి వారి హృదయములలో నివసింపుము. (చౌ॥ 1-4)

దో- జాహి న చాహిఅ కబహుం కఛు, తుమ్హ సన సహజ సనేహు ।
బసహు నిరంతర తాసు మన, సో రాఉర నిజ గేహు ॥ 131 ॥

నీపై సహజప్రేమ గలిగి, ఇంకేమియు అపేక్షింపనివానిమనస్సులోనే నీవు నిరంతరము నివాసము చేయుము- అదియే నీ నిజనివాసము." (దో॥ 131)

చౌ- ఎహి బిధి మునిబర భవన దెఖాఏ । బచన సప్రేమ రామ మన భాఏ ॥
కహ ముని సునహు భానుకులనాయక । ఆశ్రమ కహఉం సమయ సుఖదాయక ॥ 1 ॥
చిత్రకూట గిరి కరహు నివాసూ । తహం తుమ్హార సబ భాంతి సుపాసూ ॥
సైలు సుహావన కానన చారూ । కరి కేహరి మృగ బిహగ బిహారూ ॥ 2 ॥
నదీ పునీత పురాన బఖానీ । అత్రిప్రియా నిజ తపబల ఆనీ ॥
సురసరి ధార నాఉం మందాకిని । జో సబ పాతక పోతక డాకిని ॥ 3 ॥

అత్రి ఆది మునిబర బహు బసహీఁ । కరహిఁ జోగ జప తప తన కసహీఁ ॥
చలహు సఫల శ్రమ సబ కర కరహూ । రామ దేహు గౌరవ గిరిబరహూ ॥ 4 ॥

ఈ విధముగా మునిశ్రేష్ఠుడైన వాల్మీకి శ్రీరామచంద్రుని నివాసస్థానములను దెల్పెను. ప్రేమపూర్ణములైన ఆ వచనములు శ్రీరామునకు మిక్కిలి ప్రీతిని గూర్చెను. మఱల ముని పల్కెను. "ఓ సూర్యకులతిలకా! నీకు ఒక సుఖప్రదమైన స్థానమును దెలిపెదను. నీవు చిత్రకూట పర్వతముపై నివసింపుము. నీకు కావలసిన వసతులన్నియును అచట గలవు. ఆ పర్వతము మిక్కిలి మనోహరమైనది. ఏనుగులు, సింహములు, జింకలు, పక్షులు నిర్భయముగా విహరించు ఆ వనము అతి రమణీయమైనది. అత్రిమహర్షిపత్నియైన అనసూయాదేవి తన తపః ప్రభావముచే రప్పించిన పవిత్రమందాకినీనది అచటగలదు. అది పురాణ ప్రసిద్ధమైనది. అది గంగానదియొక్క ఒక పాయ. ఢాకిని పసిబాలురను భక్షించినంత అవలీలగా పాపహారిణియైన ఈ పవిత్ర మందాకిని గోహత్యాది సమస్తఘోరపాపములను సైతము హరించును. యోగము, జపము, తపస్సులచే తమ శరీరములను తపింపజేయు 'అత్రి' మొదలగు పెక్కుమందిబుషులు అచటనే నివసింతురు. శ్రీరామా! అచటికి వెళ్లి, వారి తపస్సులను సఫలమొనర్చుము. చిత్రకూట పర్వత గౌరవమును పెంచుము." (చౌ॥ 1-4)

దో- చిత్రకూట మహిమా అమిత, కహీ మహాముని గాఇ।
ఆఇ నహాఏ సరిత బర, సియ సమేత దౌఉ భాఇ ॥ 132 ॥

వాల్మీకిమహాముని చిత్రకూటపర్వతముయొక్క అపారమహిమలను వర్ణించెను. సోదరులిద్దఱును సీతాదేవితో గూడి, ఆ పర్వతమును జేరి, మందాకినీపవిత్రజలములలో స్నానములు చేసిరి. (దో॥ 132)

చిత్రకూట నివాసము

చౌ- రఘుబర కహేఉ లఖన భల ఘాటూ । కరహు కతహుఁ అబ ఠాహర ఠాటూ ॥
లఖన దీఖ పయ ఉతర కరారా । చహుఁ దిసి ఫిరేఉ ధనుష జిమి నారా ॥ 1 ॥
నదీ పనచ సర సమ దమ దానా । సకల కలుష కలి సాఉజ నానా ॥
చిత్రకూట జను అచల అహేరీ । చుకఇ న ఘాత మార ముఠభేరీ ॥ 2 ॥
అస కహి లఖన ఠాఉఁ దేఖరావా । థలు బిలోకి రఘుబర సుఖు పావా ॥
రమేఉ రామ మను దేవన్హ జానా । చలే సహిత సుర థపతి ప్రధానా ॥ 3 ॥
కోల కిరాత బేష సబ ఆఏ । రచే పరన తృన సదన సుహాఏ ॥
బరని న జాహిఁ మంజు దుఇ సాలా । ఏక లలిత లఘు ఏక బిసాలా ॥ 4 ॥

రఘునాథుడు పలికెను. "లక్ష్మణా! ఈ నదీతీరము మిక్కిలి చూడముచ్చటగా నున్నది. ఇచ్చటనే ఒకచోట మనము ఉండుటకు ఏర్పాటు చేయుము. లక్ష్మణుడు పయస్వినీ(మందాకినీ) నదికి ఉత్తర దిశయందు నాలుగువైపుల విల్లువలె ప్రవహించు కాలువగల ఒక ఎత్తైన ప్రదేశమును జూచెను. "నదియే ఈ ధనుస్సు యొక్క అల్లెత్రాడు. శమదమదానములు బాణములు. కలియుగ పాపములు దానివేటజంతువులు. చిత్రకూటపర్వతమే ఒక మొక్కవోని

వేటగాడు. ఈ ధనుస్సుతో చిత్రకూటము చాటుమాటుగా గాక ఎదురుగానుండియే వేటాడును. కొట్టికొట్టి. వాటిని పారద్రోలును, దానిగురి తప్పదు" అని పలుకుచు లక్ష్మణుడు ఆ స్థలమును రామునకు చూపించెను. ఆస్థలమును గాంచి శ్రీరాముడు సంతసించెను. శ్రీరాముని మనస్సును ఆ స్థలము తృప్తి పఱచినదని తెలిసికొనిన దేవతలు తమశిల్పియైన విశ్వకర్మను తోడ్కొని అచటికి వచ్చిరి. వారందఱును కోలుల, భిల్లుల వేషములలో వచ్చి, ఆకులతో గడ్డితో రమణీయములైన కుటీరములను రెండింటిని నిర్మించిరి. వాటిలో ఒకటి చిన్నది. రెండవది పెద్దది. (చౌ॥ 1-4)

దో- లఖన జానకీ సహిత ప్రభు, రాజత రుచిర నికేత।
సోహ మదను ముని బేష జను, రతి రితురాజ సమేత॥ 133 ॥

ఆ సుందరపర్ణకుటీరములయందు శ్రీరామచంద్రుడు సీతాలక్ష్మణులతో మదనుడే మునివేషమును దాల్చి, తన భార్యయైన రతీదేవితో, స్నేహితుడగు వసంతునితో గూడి ఉన్నాడా? అనునట్లు శోభాయమానుడైయుండెను. (దో॥ 133)

మాసపారాయణము-పదునేడవ విరామము

చౌ- అమర నాగ కిన్నర దిసిపాలా। చిత్రకూట ఆఏ తెహి కాలా॥
రామ ప్రనాము కీన్హ సబ కాహూ। ముదిత దేవ లహి లోచన లాహూ॥ 1 ॥
బరషి సుమన కహ దేవ సమాజూ। నాథ సనాథ భఏ హమ ఆజూ॥
కరి బినతీ దుఖ దుసహ సునాఏ। హరషిత నిజ నిజ సదన సిధాఏ॥ 2 ॥
చిత్రకూట రఘునందను ఛాఏ। సమాచార సుని సుని ముని ఆఏ॥
ఆవత దేఖి ముదిత మునిబృందా। కీన్హ దండవత రఘుకుల చందా॥ 3 ॥
ముని రఘుబరహి లాఇ ఉర లేహీం। సుఫల హోన హిత ఆసిష దేహీం॥
సియ సౌమిత్రి రామ ఛబి దేఖహిం। సాధన సకల సఫల కరి లేఖహిం॥ 4 ॥

ఒకనాడు దేవతలు, నాగులు, కిన్నరులు, దిక్పాలురు చిత్రకూటమునకు వచ్చిరి. వారికి శ్రీరాముడు ప్రణామములాచరించెను. ఆనందముతో వారిని దర్శించి దేవతలుగూడ తమనేత్ర సాఫల్యముల నొందిరి. వారు పుష్పములను గురిపించి, "ప్రభూ! సర్వరక్షకులైన మీ నీడలో మేము భద్రముగానుంటిమి. సర్వసమర్థులైన మీ రక్షణలో నుండుటచే మా గౌరవము ఇనుమడించినది. మా మనస్సులు స్తిమిత పడినవి" అని పలుకుచు, వారి కష్టములను ఏకరువు పెట్టిరి. శ్రీరాముని అనునయవాక్యములకు వారు తృప్తి చెంది, వెళ్లిపోయిరి. శ్రీరాముడు చిత్రకూటమునకు వచ్చిన వార్తను విని, పెక్కుమందిమునులు అచటికి చేరిరి. రఘువంశ చంద్రుడు ప్రసన్నచిత్తులైన ఆ మునులకు నమస్కరించెను. వారు ఆయనను గాఢాలింగములతో ఆదరించి, ఆశీర్వదించిరి. శ్రీ సీతారామ లక్ష్మణుల సౌందర్యములకు ముగ్ధులై తమ తపస్సులు ఫలించినవని భావించిరి. (చౌ॥ 1-4)

దో- జథాజోగ సనమాని ప్రభు, బిదా కిఏ మునిబృంద।
కరహిం జోగ జప జాగ తప, నిజ ఆశ్రమన్హి సుఛంద॥ 134 ॥

శ్రీరామచంద్రుడు వారిని సముచితగౌరవాదరములతో సమ్మానించి పంపెను. వారు తమఆశ్రమములకు వెళ్లి, నిరాటంకముగా తమయోగజపయజ్ఞములలో తపస్సులలో నిమగ్నులైరి. (దో॥ 134)

చౌ- యహ సుధి కోల కిరాతన్హ పాఈ । హరషే జను నవ నిధి ఘర ఆఈ ॥
కంద మూల ఫల భరి భరి దోనా । చలే రంక జను లూటన సోనా ॥ 1 ॥
తిన్హ మహఁ జిన్హ దేఖే దోఉ భ్రాతా । అపర తిన్హహి పూఁఛహిఁ మగు జాతా ॥
కహత సునత రఘుబీర నికాఈ । ఆఇ సబన్హి దేఖే రఘురాఈ ॥ 2 ॥
కరహిఁ జోహారు భేఁట ధరి ఆగే । ప్రభుహి బిలోకహిఁ అతి అనురాగే ॥
చిత్ర లిఖే జను జహఁ తహఁ ఠాఢే । పులక సరీర నయన జల బాఢే ॥ 3 ॥
రామ సనేహ మగన సబ జానే । కహి ప్రియ బచన సకల సనమానే ॥
ప్రభుహి జోహారి బహోరి బహోరీ । బచన బినీత కహహిఁ కర జోరీ ॥ 4 ॥

అడవులలో నున్న కోలులు కిరాతులు ఈ సమాచారమును విని, నవనిధులు తమ ఇండ్లకు వచ్చినంతగా పొంగిపోయిరి. కందమూలఫలములను దొన్నెలలో దీసికొని, అత్యుత్సాహముతో నిర్ధనుడు బంగారు గనిని దోచుకొనుటకై పరుగులు దీసినట్లు, వారు బారులుదీర్చి, శ్రీరాముని గాంచుటకై పరుగెత్తిరి. అనగా వారు శ్రీరాముని అనుగ్రహరూపమైన బంగారమును దోచుకొనుటకై పరుగుదీసిరి. శ్రీరామలక్ష్మణులను ఇదివఱకే చూచినవారిని ఇతరులు త్రోవలో వారిని గూర్చి అడుగుచుండిరి. శ్రీరాముని అందచందములను గూర్చి మార్గమున చర్చించుకొనుచు వారందఱును వచ్చి రఘునాథుని జూచిరి. వారు తాము తెచ్చిన కానుకలను ప్రభువు ముందఱునుంచి, నమస్కరించి అతిప్రేమతో శ్రీరాముని జూడసాగిరి. ఎక్కడివారక్కడనే బొమ్మల వలె నిలిచిపోయిరి. వారి శరీరములు పులకరించెను. కన్నుల ప్రేమాశ్రువులు వరదలై పాఱెను. శ్రీరాముడు తనయెదుట ప్రేమమగ్నులైయున్న వారినందఱిని ప్రియవచనములతో గౌరవించెను. వారు శ్రీరామచంద్రునకు పదే పదే ప్రణమిల్లి, అంజలి ఘటించి వినయముతో పలికిరి. (చౌ॥ 1-4)

దో- అబ హమ నాథ సనాథ సబ, భఏ దేఖి ప్రభు పాయ ।
భాగ హమారేఁ ఆగమను, రాఉర కోసలరాయ ॥ 135 ॥

"ప్రభూ! మీ పాదదర్శనముతోడనే మాకుకొండంతఅండ లభించినది. మా భాగ్యవశమున మీరు ఇచటికి ఏతెంచితిరి. (దో॥ 135)

చౌ- ధన్య భూమి బన పంథ పహారా । జహఁ జహఁ నాథ పాఉ తుమ్హ ధారా ॥
ధన్య బిహగ మృగ కాననచారీ । సఫల జనమ భఏ తుమ్హహి నిహారీ ॥ 1 ॥
హమ సబ ధన్య సహిత పరివారా । దీఖ దరసు భరి నయన తుమ్హారా ॥
కీన్హ బాసు భల ఠాఉఁ బిచారీ । ఇహఁ సకల రితు రహబ సుఖారీ ॥ 2 ॥

హమ సబ భాఁతి కరబ సెవకాఈ । కరి కేహరి అహి బాఘ బరాఈ ॥
బన బేహడ గిరి కందర ఖోహా । సబ హమార ప్రభు పగ పగ జోహా ॥ 3 ॥
తహఁ తహఁ తుమ్హహి అహేర ఖెలాఉబ । సర నిరఝుర జలఠాఉఁ దెఖాఉబ ॥
హమ సేవక పరివార సమేతా । నాథ న సకుచబ ఆయసు దేతా ॥ 4 ॥

ప్రభూ! మీరు పాదమమోపినభూమి, అరణ్యములు, మార్గములు, పర్వతములు ధన్యములు. వనములలో సంచరించు పశు పక్ష్యాదులు గూడ ధన్యజీవులు. ఏలనన వాటి జన్మలు మీ దర్శనముచే సఫలములైనవి. కనుల పండువుగా మిమ్ములను దర్శించిన మేమందఱము మా కుటుంబములతో గూడ పునీతుల మైతిమి. మీరు నివసించుటకు మంచి చోటును ఎన్నుకొంటిరి. అన్ని కాలములలో (సర్వదా) ఇచట మీరు సుఖముగా ఉందురు. ఏనుగులు, సింహములు, సర్పములు, పులులు మొదలగువాటిప్రమాదములనుండి రక్షణపొందుటలో మేము తోడుగానుండి మిమ్ము సేవించుచుందుము. ఇక్కడి కీకారణ్యములను, పర్వతములను, గుహలను, లోయలను మేము అడుగడుగునను ఎఱుగుదుము. వేటాడుటకు మిమ్ము వేర్వేఱు ప్రదేశములకు తీసికొని వెళ్ళెదము. సరస్సులు, జలపాతములు మొదలగు జలాశయములను మీకు చూపగలము. మేము, మా పరివారములు మీకు సేవకులము. ప్రభూ! మమ్ములను ఆజ్ఞాపింపుడు. సంకోచింప వలదు- (చౌ॥ 1-4)

దో- బేద బచన ముని మన అగమ, తే ప్రభు కరునా ఐన ।
బచన కిరాతన్హ కే సునత, జిమి పితు బాలక బైన ॥ 136 ॥

వేదములు గూడ వర్ణింపలేని, మునుల మనస్సులకును గ్రాహ్యము గాని కరుణానిధియైన ప్రభువు వారి మాటలను తండ్రి బాలురమాటలనువలె ప్రేమతో వినెను. (దో॥ 136)

చౌ- రామహి కేవల ప్రేము పిఆరా । జాని లేఉ జో జాననిహారా ॥
రామ సకల బనచర తబ తోషే । కహి మృదు బచన ప్రేమ పరిపోషే ॥ 1 ॥
బిదా కిఏ సిర నాఇ సిధాఏ । ప్రభు గున కహత సునత ఘర ఆఏ ॥
ఏహి బిధి సియ సమేత దోఉ భాఈ । బసహిఁ బిపిన సుర ముని సుఖదాఈ ॥ 2 ॥
జబ తేఁ ఆఇ రహే రఘునాయకు । తబ తెఁ భయఉ బను మంగలదాయకు ॥
ఫూలహిఁ ఫలహిఁ బిటప బిధి నానా । మంజు బలిత బర బేలి బితానా ॥ 3 ॥
సురతరు సరిస సుభాయఁ సుహాఏ । మనహుఁ బిబుధ బన పరిహరి ఆఏ ॥
గుంజ మంజుతర మధుకర శ్రేనీ । త్రిబిధ బయారి బహఇ సుఖ దేనీ ॥ 4 ॥

"శ్రీరాముడు భక్తవత్సలుడు. అతడు భక్తులనుండి ప్రేమనే కోరుకొనును". అది తెలిసినవాడే నిజముగా తెలిసినవాడు. అప్పుడు రామచంద్రుడు వనవాసులైన కోలులను భిల్లులను ప్రేమపూర్వకవచనములతో సంతృప్తి పఱచి, వీడ్కొలిపెను. వారు శిరసా ప్రణమిల్లి, గృహోన్ముఖులై, వెళ్ళుచు ప్రభు గుణములను ప్రశంసించుచు ముందునకు సాగిరి. ఈ విధముగా దేవతలకును, మునులకును సుఖదాయకులైన సోదరులు సీతాదేవితో గూడి, ఆ వనములో నివసించుచుండిరి. అది మొదలుకొని వనమంతయు మంగళప్రదమాయెను. వివిధవృక్షములు పుష్పఫల

భరితములాయెను. వాటిపై ప్రాకిన తీగెలు చక్కని లతామండపములను ఏర్పఱచెను. అవి కల్ప వృక్షములవలె సహజమనోహరములై నందనవనమునుండివచ్చినవా యనునట్లుండెను. భ్రమర శ్రేణులు మధురముగా ఝుంకారములను గావించుచుండెను. శీతల మంద సుగంధ పవనములు వీచుచుండెను. (చౌ॥ 1-4)

దో- నీలకంఠ కలకంఠ సుక, చాతక చక్క చకోర।
భాఁతి భాఁతి బోలహిఁ బిహగ, శ్రవన సుఖద చిత చోర॥ 137 ॥

నీలకంఠములు, (మయూరములు) కోయిలలు, చిలుకలు, గోరువంకలు, చక్రవాకములు, చకోరములు, మున్నగు వివిధములైన పక్షులు మనోహరములైన తమపలుకులతో వీనులవిందుగావించుచుండెను. (దో॥ 137)

చౌ- కరి కేహరి కపి కోల కురంగా। బిగతబైర బిచరహిఁ సబ సంగా ॥
ఫిరత అహేర రామ ఛబి దేఖీ। హోహిఁ ముదిత మృగబృంద బిసేషీ ॥ 1 ॥
బిబుధ బిపిన జహఁ లగి జగ మాహీఁ। దేఖి రామబను సకల సిహాహీఁ ॥
సురసరి సరసఇ దినకర కన్యా। మేకలసుతా గోదావరి ధన్యా ॥ 2 ॥
సబ సర సింధు నదీఁ నద నానా। మందాకిని కర కరహిఁ బఖానా ॥
ఉదయ అస్త గిరి అరు కైలాసూ। మందర మేరు సకల సురబాసూ ॥ 3 ॥
సైల హిమాచల ఆదిక జేతే। చిత్రకూట జసు గావహిఁ తేతే ॥
బింధి ముదిత మన సుఖు న సమాఈ। శ్రమ బిను బిపుల బడాఈ పాఈ ॥ 4 ॥

ఏనుగులు, సింహములు, వానరములు, అడవిపందులు, జింకలు మొదలగు జంతువులన్నియు తమతమ సహజవైరములను వదలి, మైత్రితో మసలుచుండెను. వనమున తిరుగుచున్న శ్రీరామచంద్రుని గాంచి, జంతువులన్నియును ఆనందించుచుండెను. విశ్వము నందలి దివ్య వనములన్నియును శ్రీరామవనమును జూచి, కొనియాడుచుండెను. గంగ యమున సరస్వతి నర్మద గోదావరి మొదలగు పుణ్య నదులును, సమస్త సరోవరములును, సముద్రములును, ఇతర నదీనదములును మందాకినిని ప్రస్తుతించుచుండెను. ఉదయాచలము, అస్తాచలము, కైలాసము, మేరువు, మందరాచలము మున్నగు దేవతానివాసస్థానములు, హిమాలయము మొదలగు పర్వతములు రామ నివాసమైన చిత్ర కూటమును పొగడుచుండెను. వింధ్యాచలము మిక్కిలి ప్రసన్నమై యుండెను. దాని యానందమునకు అవధి లేకుండెను. అనాయాసముగా దాని గౌరవము ఇనుమడించెను. (చౌ॥ 1-4)

దో- చిత్రకూట కే బిహగ మృగ, బేలి బిటప తృన జాతి।
పున్య పుంజ సబ ధన్య అస, కహహిఁ దేవ దిన రాతి ॥ 138 ॥

చిత్రకూటము నందలి పశుపక్ష్యాదులు, లతా వృక్షములు, తృణములు, అంకురములు మొదలగునవి అన్నియును పుణ్యరాసులు- అని దేవతలు అహర్నిశలు కొనియాడుచుండిరి. (దో॥ 138)

చౌ- నయనవంత రఘుబరహి బిలోకీ। పాఇ జనమ ఫల హోహిఁ బిసోకీ ॥
పరసి చరన రజ అచర సుఖారీ। భఏ పరమ పద కే అధికారీ ॥ 1 ॥
సో బను సైలు సుభాయఁ సుహావన। మంగలమయ అతి పావన పావన ॥
మహిమా కహిఅ కవని బిధి తాసూ। సుఖసాగర జహఁ కీన్హ నివాసూ ॥ 2 ॥

పయ పయోధి తజి అవధ బిహాఈ । జహఁ సియ లఖను రాము రహె ఆఈ ॥
కహి న సకహిఁ సుషమా జసి కానన । జౌఁ సత సహస హోహిఁ సహసానన ॥ 3 ॥
సొ మైఁ బరని కహౌఁ బిధి కేహీఁ । డాబర కమఠ కి మందర లేహీఁ ॥
సేవహిఁ లఖను కరమ మన బానీ । జాఇ న సీలు సనేహు బఖానీ ॥ 4 ॥

సకల ప్రాణులు శ్రీరాముని దర్శించి, కన్నులున్నందులకు తమ జన్మలు సఫలములైనవని భావించి, ఆనందించినవి. జడములైన గిరులు, తరులు, భూమి, నదులు మొదలగునవి భగవంతునిపాదధూళిని స్పృశించి, సుఖించినవి. ఈ విధముగ చరాచరములన్నియును పరమ పదప్రాప్తికి అర్హతను సంపాదించినవి. ఆ వనము, పర్వతము మిక్కిలి మనోజ్ఞములు, మంగళ ప్రదములు, అవి పవిత్రములైన వానినిగూడ అత్యంత పవిత్రములుగా జేయునవి. సుఖ సాగరుడైన శ్రీరామునకు నివాసస్థానమగు చిత్రకూటమును వర్ణించుటకు ఎవరికి తరము? లోక కల్యాణార్థమై క్షీరసాగరమును వదలి, అయోధ్యను గూడ వీడిన శ్రీరాముడు సీతాలక్ష్మణ సమేతుడై నివసించుచున్న ఆ వనశోభావైభవములను వేయితలలుగలశేషులు లక్షమందియైనను వర్ణింపజాలరు. ఇక దానిని వర్ణింప నేనెంతవాడను? చిన్న సరస్సులో ఉన్న తాబేలు మందరపర్వతమును ఎత్తగలదా? లక్ష్మణుడు మనోవాక్కాయ కర్మలచే అనవరతము శ్రీరాముని సేవలు చేయుచుండెను. అతని స్నేహశీలములు వర్ణనాతీతములు. (చౌ॥ 1-4)

దో- ఛిను ఛిను లఖి సియ రామ పద, జాని ఆపు పర నేహు ।
కరత న సపనెహుఁ లఖను చితు, బంధు మాతు పితు గేహు ॥ 139 ॥

శ్రీసీతారాముల పాదములను అనుక్షణము దర్శించుచు, వారికి తనపైగల వాత్సల్యమును తెలిసికొని, లక్ష్మణుడు స్వప్నములోగూడ తనసోదరులను, తల్లిదండ్రులను, ఇంటిని, బంధువులను స్మరింపకుండెను. (దో॥ 139)

చౌ- రామ సంగ సియ రహతి సుఖారీ । పుర పరిజన గృహ సురతి బిసారీ ॥
ఛిను ఛిను పియ బిధు బదను నిహారీ । ప్రముదిత మనహుఁ చకోరకుమారీ ॥ 1 ॥
నాహ నేహు నిత బఢత బిలోకీ । హరషిత రహతి దివస జిమి కోకీ ॥
సియ మను రామ చరన అనురాగా । అవధ సహస సమ బను ప్రియ లాగా ॥ 2 ॥
పరనకుటీ ప్రియ ప్రియతమ సంగా । ప్రియ పరివారు కురంగ బిహంగా ॥
సాసు ససుర సమ మునితియ మునిబర । అసను అమిఅ సమ కంద మూల ఫర ॥ 3 ॥
నాథ సాథ సాఁథరీ సుహాఈ । మయన సయన సయ సమ సుఖదాఈ ॥
లోకప హోహిఁ బిలోకత జాసూ । తెహి కి మోహి సక బిషయ బిలాసూ ॥ 4 ॥

సీతాదేవి తన పతియైన శ్రీరామునితో అయోధ్యను, తనకుటుంబసభ్యులను, ఇంటినిగూడ మఱచి, సంతోషముగా నుండెను. అనుక్షణము ఆమె చకోరము చంద్రుని జూచినట్లు తన పతిని జూచుచు

ఆనందించుచుండెను. తనపై పతిప్రేమగూడ నిత్యము పెఱుగుచుండుట జూచి, పగటిపూట చక్రవాకమువలె ప్రసన్నురాలగుచుండెను. సీతాదేవి మనస్సు శ్రీరామచంద్రుని పాదపద్మములపైననే మిక్కిలి మక్కువ గలిగియుండెను. ఆ వనము ఆమెకు వేయి అయోధ్యలను మించి ప్రీతి గొల్పుచుండెను. తన ప్రియునితో గూడి నివసించుచుండుటచే ఆ పర్ణకుటీరముగూడ ఆమెకు మిక్కిలి ఆనందదాయకముగానుండెను. మృగములు, పక్షులు, కుటుంబ పరివారములాయెను. మునిపత్నులు అత్తగార్లవలెను, మునీశ్వరులు మామగార్ల వలెను ఆమెపై వాత్సల్యమును ప్రకటించుచుండిరి. కందమూలఫలములు అమృతతుల్యములైయుండెను. తనస్వామితోగూడి శయనించిన కుశపత్రములశయ్యగూడ మన్మథునినూఱుపాన్పులతో సమానముగా హాయిని గొల్పుచుండెను. సకల వైభవములకును కుదురైన లక్ష్మీ(సీతా)దేవి దర్శనమాత్రమున జీవులు లోకపాలురగుచుండగా ఆమెను భోగవిలాస వస్తువులు మోహింపజేయునా? (చౌ॥ 1-4)

దో- సుమిరత రామహి తజహిఁ జన, తృన సమ బిషయ బిలాసు।
రామప్రియా జగ జనని సియ, కఛు న ఆచరజు తాసు ॥ 140 ॥

రామచంద్రునిస్మరణానందమును అనుభవించు భక్తులకు భోగవిలాసములు తృణప్రాయములు. అట్టి శ్రీరామచంద్రునిప్రియపత్నియు, జగన్మాతయు ఐన సీతాదేవి భోగవిలాసములను త్యాగము చేయుట ఏమాత్రమూ ఆశ్చర్యకరమైన విషయముగాదు (దో॥ 140)

చౌ- సీయ లఖన జెహి బిధి సుఖు లహహీఁ। సోఇ రఘునాథ కరహిఁ సోఇ కహహీఁ॥
కహహిఁ పురాతన కథా కహానీ। సునహిఁ లఖను సియ అతి సుఖు మానీ ॥ 1 ॥
జబ జబ రాము అవధ సుధి కరహీఁ। తబ తబ బారి బిలోచన భరహీఁ॥
సుమిరి మాతు పితు పరిజన భాఈ। భరత సనేహు సీలు సెవకాఈ ॥ 2 ॥
కృపాసింధు ప్రభు హోహిఁ దుఖారీ। ధీరజు ధరహిఁ కుసమఉ బిచారీ॥
లఖి సియ లఖను బికల హోఇ జాహీఁ। జిమి పురుషహి అనుసర పరిఛాహీఁ ॥ 3 ॥
ప్రియా బంధు గతి లఖి రఘునందను। ధీర కృపాల భగత ఉర చందను॥
లగే కహన కఛు కథా పునీతా। సుని సుఖు లహహిఁ లఖను అరు సీతా ॥ 4 ॥

శ్రీరాముడు నిరంతరము సీతాలక్ష్మణులు సంతోషముగా ఉండునట్లుచేయు చుండెను. ఆయన పౌరాణికకథలను ఉపాఖ్యానములను చెప్పుచుండగా వారు వాటిని మిక్కిలి శ్రద్ధగా విని ఆనందించుచుండిరి. అయోధ్యనుగూర్చి ఆలోచనలు వచ్చినప్పుడు శ్రీరామునికన్నులు చెమ్మగిల్లుచుండెను. తనతల్లిదండ్రులను, కుటుంబసభ్యులను, సోదరులను, భరతునిస్నేహసౌశీల్యసేవాభావములను తలంచుకొనినప్పుడు దయాళువైన శ్రీరాముడు దుఃఖితుడగుచుండెను. కాని అందులకు అది తగినసమయము గాదని తలచి, ధైర్యము వహించుచుండెను. శ్రీరాముడు దుఃఖితుడగుటను చూచినప్పుడు సీతా లక్ష్మణులును కలవరపడుచుండిరి. మనుష్యుని నీడ అతనినే అనుసరించును గదా! ధీరుడు, దయాళువు, భక్తులహృదయములను చందనమువలె చల్లబఱచువాడును ఐన శ్రీరామచంద్రుడు పత్నియైన సీతాదేవిదశను, సోదరుడైన లక్ష్మణుని స్థితినిచూచి, ధార్మిక కథలను చెప్పుచుండెను. వాటిని విని, వారు సుఖమును పొందుచుండిరి. (చౌ॥ 1-4)

దో- రాము లఖన సీతా సహిత, సోహత పరన నికేత।
జిమి బాసవ బస అమరపుర, సచీ జయంత సమేత ॥ **141** ॥

అమరావతీనగరమున ఇంద్రుడు తనభార్యయైన శచీదేవితో కుమారుడైన జయంతునితో శోభిల్లునట్లు శ్రీరాముడు ఆ పర్ణకుటీరములో సీతాలక్ష్మణులతో సుశోభితుడై యుండెను. (దో॥ 141)

చౌ- జొగవహిఁ ప్రభు సియ లఖనహిఁ కైసేఁ । పలక బిలోచన గోలక జైసేఁ ॥
సేవహిఁ లఖను సీయ రఘుబీరహి । జిమి అబిబేకీ పురుష సరీరహి ॥ **1** ॥
ఏహి బిధి ప్రభు బన బసహిఁ సుఖారీ । ఖగ మృగ సుర తాపస హితకారీ ॥
కహెఉఁ రామ బన గవను సుహావా । సునహు సుమంత్ర అవధ జిమి ఆవా ॥ **2** ॥

కనురెప్పలు కన్నులను కాపాడుచుండునట్లు శ్రీ సీతారాములు లక్ష్మణుని పరిరక్షించు చుండిరి. అట్లే సామాన్య మానవుడు తనశరీరమునువలె లక్ష్మణుడు సీతారాములను నిరంతరము సేవించుచుండెను. ఈ విధముగా పక్షులకును, మృగములకును, దేవతలకును తాపసులకును హితకారియైన శ్రీరామచంద్రప్రభువు వనమునందు సుఖముగా నివసించుచుండెను. (తులసీదాసు చెప్పుచున్నాడు) నేనింత వఱకును మనోహరమైన రామవనగమనకథలను తెల్పితిని. సుమంత్రుడు అయోధ్యకు చేరినవిధమును వినుడు.[1] (చౌ॥॥ 1-2)

అయోధ్యకు సుమంత్రుని ఆగమనము

చౌ- ఫిరెఉ నిషాదు ప్రభుహి పహుఁచాఈ । సచివ సహిత రథ దేఖెసి ఆఈ ॥
మంత్రీ బికల బిలోకి నిషాదూ । కహి న జాఇ జస భయఉ బిషాదూ ॥ **3** ॥
రామ రామ సియ లఖన పుకారీ । పరెఉ ధరనితల బ్యాకుల భారీ ॥
దేఖి దఖిన దిసి హయ హిహినాహీఁ । జను బిను పంఖ బిహగ అకులాహీఁ ॥ **4** ॥

శ్రీరామచంద్రునినుండి సెలవుదీసికొని, నిషాధరాజు గృహోన్ముఖుడై తిరిగి వచ్చుచు శృంగబేరపురము కడ గంగాతీరమున సుమంత్రుని, ఆతని రథమును గుఱ్ఱములను జూచెను. వ్యాకులుడైన మంత్రిని జూచి, గుహుడు మిక్కిలి పరితపించెను. (నిషాదరాజు ఒంటరిగా వచ్చుటను జూచి) సుమంత్రుడు "హా రామా! హా సీతా! హా లక్ష్మణా!" అని రోదించుచు వ్యాకులత చెంది, నేలపై బడిపోయెను. రథమునకు గట్టిన గుఱ్ఱములు (రాముడు వెళ్లిన) దక్షిణ దిశకు మఱలి సకిలించు చుండెను. వాటిస్థితి ఱెక్కలు విఱిగిన పక్షులవలె నుండెను. (చౌ॥ 3-4)

1. శ్రీ సీతారామలక్ష్మణులు వాల్మీకి ఆశ్రమమునకు చేరకముందే యమునానదీ తీరమునుండి శ్రీరాముడు గుహుని శృంగబేరమునకు పంపివైచెను. (ఈ ప్రస్తావన 111వ దోహాలో గలదు) అంతవఱకును సీతారామ లక్ష్మణులు అయోధ్యకు మఱలివత్తురని భావించుచు వారి రాకకై సుమంత్రుడు శృంగబేరపురముకడ గంగాతీరమున నిరీక్షించు చుండెను. గుహుడు ఒక్కడే తిరిగి వచ్చుటచూచి అతడు నిరాశపడెను.

దో- నహిం తృన చరహిం న పిఅహిం జలు, మోచహిం లోచన బారి।
బ్యాకుల భఏ నిషాద సబ, రఘుబర బాజి నిహారి ॥ 142 ॥

ఆ గుఱ్ఱములు గడ్డిని మేయుటలేదు. నీరు త్రాగుటయు లేదు. దిగులుతో కన్నీరు కార్చుచున్నవి. వాటిని జూచి నిషాదులందఱును కలత చెందిరి. (దో॥ 142)

చౌ- ధరి ధీరజు తబ కహఇ నిషాదూ। అబ సుమంత్ర పరిహరహు బిషాదూ ॥
తుమ్హ పండిత పరమారథ గ్యాతా। ధరహు ధీర లఖి బిముఖ బిధాతా ॥ 1 ॥
బిబిధ కథా కహి కహి మృదు బానీ। రథ బైఠారేఉ బరబస ఆనీ ॥
సోక సిథిల రథు సకఇ న హాంకీ। రఘుబర బిరహ పీర ఉర బాంకీ ॥ 2 ॥
చరఫరాహిం మగ చలహిం న ఘోరే। బన మృగ మనహుం ఆని రథ జోరే ॥
అఢుకి పరహిం ఫిరి హేరహిం పీఛేం। రామ బియోగ బికల దుఖ తీఛేం ॥ 3 ॥
జో కహ రాము లఖను బైదేహీ। హింకరి హింకరి హిత హేరహిం తేహీ ॥
బాజి బిరహ గతి కహి కిమి జాతీ। బిను మని ఫనిక బికల జెహి భాంతీ ॥ 4 ॥

ధైర్యము వహించి, నిషాదరాజు ఇట్లు పలికెను. "సుమంత్రా! విషాదమును మానుడు. మీరు జ్ఞానులు, పరమార్థమును ఎఱిగినవారు. విధాత ప్రతికూలుడని తెలిసికొని, ధైర్యమును పూనుడు." మృదుమధురముగా పెక్కుకథలను వినిపించి, ఓదార్చి, గుహుడు ఎట్టకేలకు సుమంత్రుని రథమునెక్కించెను. కాని మంత్రి శోకవిహ్వలుడగుటచే రథమును నడుపలేక పోయెను. శ్రీరామునివిరహమువలన అతనిమనస్సు మిక్కిలి బాధపడుచుండెను. రామవియోగ దుఃఖమున గుఱ్ఱములు మార్గమున సరిగా నడువ జాలకుండెను. వాటి అడుగులు తడబడు చుండెను. లాగుటకు అలవాటులేని అడవిజంతువులను దెచ్చి రథమునకు కట్టినట్లుండెను. అవి తట్టుకొని క్రిందపడుచుండెను. పదే పదే వెనుదిరిగి చూచుచుండెను. రామ వియోగముచే అవి మిక్కిలి దుఃఖపడుచుండెను. ఎవ్వరైనను సీతారామలక్ష్మణుల నామములను ఉచ్చరించినచో అవి వారి వైపు తిరిగి, సకిలించుచు ప్రేమతో చూచుచుండెను. వాటివిరహవ్యాకులస్థితి మణిరహిత సర్పమువలెనుండెను. (చౌ॥ 1-4)

దో- భయఉ నిషాదు బిషాదబస, దేఖత సచివ తురంగ।
బోలి సుసేవక చారి తబ, దిఏ సారథీ సంగ ॥ 143 ॥

మంత్రిని గుఱ్ఱములను గాంచి, నిషాదరాజుగూడ విషాదమునకు లోనయ్యెను. అతడు తనకు విశ్వాసపాత్రులైన నలుగురు సేవకులను సుమంత్రునితో పంపెను. (దో॥ 143)

చౌ- గుహ సారథిహి ఫిరేఉ పహుంచాఈ। బిరహు బిషాదు బరని నహిం జాఈ ॥
చలే అవధ లెఇ రథహి నిషాదా। హోహిం ఛనహిం ఛన మగన బిషాదా ॥ 1 ॥

సోచ సుమంత్ర బికల దుఖ దీనా । ధిగ జీవన రఘుబీర బిహీనా ॥
రహిహి న అంతహుఁ అధమ సరీరూ । జసు న లహేఉ బిఛురత రఘుబీరూ ॥ 2 ॥
భఏ అజస అఘ భాజన ప్రానా । కవన హేతు నహిఁ కరత పయానా ॥
అహహ మంద మను అవసర చూకా । అజహుఁ న హృదయ హోత దుఇ టూకా ॥ 3 ॥
మీజి హాథ సిరు ధుని పఛితాఈ । మనహుఁ కృపన ధన రాసి గవాఁఈ ॥
బిరిద బాఁధి బర బీరు కహాఈ । చలేఉ సమర జను సుభట పరాఈ ॥ 4 ॥

సుమంత్రునకు తోడుగా కొంతదూరము వెళ్లి, పిమ్మట ఆయనను వీడ్కొని, నిషాదరాజైన గుహుడు తనయింటికి మఱలెను. అతని విరహమును దుఃఖమును వర్ణించుటకు మాటలు చాలవు. నలుగురు నిషాదులును మంత్రి వెంట అయోధ్యకు పోవుచుండిరి. దీనావస్థకు లోనైన సుమంత్రుని, గుఱ్ఱములను జూచి, వారు అనుక్షణము శోకమగ్నులగుచుండిరి. వ్యాకులుడైన సుమంత్రుడు ఇట్లు ఆలోచించెను. "శ్రీ రఘువీరుడు లేకుండ నా జీవితము వ్యర్థము. ఈ తుచ్ఛ శరీరము ఏ విధముగను శాశ్వతము గాదు. శ్రీరాముడు వనములకు వెళ్లినంతనే ఈ శరీరము నశించియున్నచో కీర్తియైనను దక్కెడిది. నా ప్రాణములు అపయశమునకును, పాపములకును భాండములైనవి. ఇవి ఈ దేహమును ఏల వదలి పోలేకయున్నవి? ఓ మూఢమనసా! చక్కని సదవకాశమును నీవు కోల్పోయినావు. ఇప్పటికిని నా హృదయము ఏల ముక్కలు ముక్కలు గాలేదు?" చేతులునలుపుకొనుచు, తలబాదుకొనుచు, తన ధనమును కోల్పోయిన లోభివలె అతడు పశ్చాత్తాపపడసాగెను. ఉత్తమవీరుడనిపించుకొన్నవాడు వీరవేషముతో తలపాగా చుట్టి విజయాభిమానముతో రణరంగమునకు పోయి, మూలధనమునుకూడా కోల్పోయి, పాఱివచ్చినవానివలె అతడు ఇంటి ముఖము పట్టెను. (చౌ॥ 1-4)

దో- బిప్ర బిబేకీ బేదబిద, సమ్మత సాధు సుజాతి ।
జిమి ధోఖేఁ మదపాన కర, సచివ సోచ తెహి భాఁతి ॥ 144 ॥

ఒక వివేకవంతుడు, వేదవిదుడు, సదాచారనిరతుడు, ఐన ఉత్తమ బ్రాహ్మణుడు ప్రమాద వశమున సురాపానము చేసి, పశ్చాత్తప్తుడగుచున్నవానివలె సుమంత్రుడు శోకించుచు బాధపడుచుండెను. (దో॥ 144)

చౌ- జిమి కులీన తియ సాధు సయానీ । పతిదేవతా కరమ మన బానీ ॥
రహై కరమ బస పరిహరి నాహూ । సచివ హృదయఁ తిమి దారున దాహూ ॥ 1 ॥
లోచన సజల డీఠి భఇ థోరీ । సునఇ న శ్రవన బికల మతి భోరీ ॥
సూఖహిఁ అధరఁ లాగి ముఁహ లాటీ । జిఉ న జాఇ ఉర అవధి కపాటీ ॥ 2 ॥
బిబరన భయఉ న జాఇ నిహారీ । మారెసి మనహుఁ పితా మహతారీ ॥
హాని గలాని బిపుల మన బ్యాపీ । జమపుర పంథ సోచ జిమి పాపీ ॥ 3 ॥
బచను న ఆవ హృదయఁ పఛితాఈ । అవధ కాహ మైఁ దేఖబ జాఈ ॥
రామ రహిత రథ దేఖిహి జోఈ । సకుచిహి మోహి బిలోకత సోఈ ॥ 4 ॥

చతురురాలు, కులీనమైన సాధ్వి, మనోవాక్కాయ కర్మలచే పతిని దైవముగా ఆరాధించు ఒక స్త్రీ విధివశమున తనభర్తకు దూరమైనచో ఎట్లు హృదయపరితాపము నొందునో ఆ విధముగా సుమంత్రుడు దుఃఖించుచుండెను. నేత్రములు అశ్రుపూరితములాయెను. దృష్టి మందగించెను. చెవులకు ఏమియు వినబడకుండెను. వ్యాకులితమైన బుద్ధి నిలకడగా లేకుండెను. పెదవులు ఎండిపోయెను. నోరు పిడచగట్టుకొని పోయెను. ఐనను ఆతని ప్రాణములు మాత్రము పోకుండెను. ఏలనన పదునాలుగు సంవత్సరముల వనవాసానంతరము శ్రీరాముడు తిరిగి వచ్చుననెడి 'ఆశ' ఆతని హృదయములో మిగిలియుండెను. ఈ 'ఆశ' యనెడి కవాటమే ఆతని ప్రాణములను నిలిపెను. సుమంత్రునిముఖము చూచుటకు వీలులేనంతగా వివర్ణమై యుండెను. పశ్చాత్తాపమునకు లోనైన మాతాపితృహంతకునివలె ఆయనహృదయము గగ్గోలు పడుచుండెను. మహాపాపి యమపురికి(నరకమునకు) పోవుచు దారిలో ఆలోచించుచున్నట్లు ఆయనమనస్సు శ్రీరామవియోగమున విచారగ్రస్తమై యుండెను. ఆతని నోట మాటరాకుండెను. "అయోధ్యకు వెళ్లి నేను చూడవలసినదేమి? శ్రీరామచంద్రుడు లేని రథమును జూచి, ఎవ్వరును నా ముఖమునే చూడరు. (చౌ॥ 1-4)

దో- ధాఇ పూఁఛిహహిఁ మోహి జబ, బికల నగర నర నారి।
ఉతరు దేబ మైఁ సబహి తబ, హృదయఁ బజ్రు బైఠారి॥ 145 ॥

నగరములోని వికలురైన ప్రజలు పరుగెత్తుకొని వచ్చి అడిగినప్పుడు నేను నా గుండెను ఱాయి చేసికొని, వారిని సమాధాన పఱచవలెను. (దో॥ 145)

చౌ- పుఛిహహిఁ దీన దుఖిత సబ మాతా। కహబ కాహ మైఁ తిన్హహి బిధాతా॥
పూఛిహి జబహిఁ లఖన మహతారీ। కహిహఉఁ కవన సఁదేస సుఖారీ ॥ 1 ॥
రామ జనని జబ ఆఇహి ధాఈ। సుమిరి బచ్ఛు జిమి ధేను లవాఈ॥
పూఁఛత ఉతరు దేబ మైఁ తేహీ। గే బను రామ లఖను బైదేహీ ॥ 2 ॥
జోఇ పూఁఛిహి తెహి ఊతరు దేబా। జాఇ అవధ అబ యహు సుఖు లేబా ॥
పూఁఛిహి జబహిఁ రాఉ దుఖ దీనా। జివను జాసు రఘునాథ అధీనా ॥ 3 ॥
దేహఉఁ ఉతరు కౌను ముహు లాఈ। ఆయఉఁ కుసల కుఅఁర పహుఁచాఈ ॥
సునత లఖన సియ రామ సఁదేసూ। తృన జిమి తను పరిహరిహి నరేసూ ॥ 4 ॥

ఓ విధాతా! దీనవదనలై దుఃఖితలైన తల్లులు అడిగినప్పుడు నేనేమి చెప్పవలెను? లక్ష్మణుని తల్లి నన్నడిగినచో ఆమెకు ఏ సంతోషవార్తను తెల్పవలెను? అప్పుడే ప్రసవించిన గోవు తన దూడనుగూర్చి ఆలోచించుచు పరుగెత్తునట్లు కౌసల్యదేవి శ్రీరామచంద్రునిగూర్చి ఆలోచించుచు పరుగు పరుగున వచ్చినచో ఆమెకు నా సమాధాన మేమి? శ్రీరాముడు, సీతాదేవి, లక్ష్మణుడు వనములకేగిరి." అని మాత్రమే చెప్పవలసి వచ్చును. ఎవ్వరడిగినను ఈ సమాధానమునే ఇయ్యవలసివచ్చును. అయ్యో! అయోధ్యకు వెళ్లి, నేనుపొందెడిసుఖము ఇది? శోక విహ్వలుడైన దశరథమహారాజు తనపంచప్రాణములను శ్రీరామునిపైననే నిలుపుకొని, నన్నడిగినచో నేను ఏ మొగము పెట్టుకొని సమాధానమును ఇయ్యవలెను? "రాజకుమారులను అడవులలో భద్రముగా వదలి వచ్చినాను." అని సీతారామ లక్ష్మణులను గూర్చి నేననుచుండగనే ఆ దశరథ మహారాజు గారి ప్రాణములు వెంటనే అనంతాకాశములో కలిసి పోవును. ఇంతమందిని కష్టపెట్టి ఇంకను బ్రతికి, నేను ఏమి బావుకొందును? (చౌ॥ 1-4)

దో- హృదఉ న బిదరెఉ పంక జిమి, బిఛురత ప్రీతము నీరు ।
జానత హౌఁ మెహి దీన్హ బిధి, యహు జాతనా సరీరు ॥ 146 ॥

నీరులేక ఎండిపోయిననేల నెట్టెలతో బీటలువాటినట్లు ప్రియతముడైన శ్రీరాముని విరహముచే నాహృదయము బ్రద్దలు కావలసినది. కాని అట్లు కాలేదు, ప్రాణములు పోలేదు. జీవులకు మరణానంతరము ప్రాప్తించు యాతనా శరీరమును విధాత నాకు ఇప్పుడే ఇచ్చినాడని అనిపించుచున్నది. (దో॥ 146)

చౌ- ఎహి బిధి కరత పంథ పఛితావా । తమసా తీర తురత రథు ఆవా ॥
బిదా కిఏ కరి బినయ నిషాదా । ఫిరే పాయఁ పరి బికల బిషాదా ॥ 1 ॥
పైఠత నగర సచివ సకుచాఈ । జను మారెసి గుర బాఁభన గాఈ ॥
బైఠి బిటప తర దివసు గవాఁవా । సాఁఝ సమయ తబ అవసరు పావా ॥ 2 ॥
అవధ ప్రబేసు కీన్హ అఁధిఆరేఁ । పైఠ భవన రథు రాఖి దుఆరేఁ ॥
జిన్హ జిన్హ సమాచార సుని పాఏ । భూప ద్వార రథు దేఖన ఆఏ ॥ 3 ॥
రథు పహిచాని బికల లఖి ఘోరే । గరహిఁ గాత జిమి ఆతప ఓరే ॥
నగర నారి నర బ్యాకుల కైసేఁ । నిఘటత నీర మీనగన జైసేఁ ॥ 4 ॥

సుమంత్రుడు ఈ విధముగా పరితపించుచుండగనే తమసానదీ తీరమునకు జేరెను. అతడు తనవెంట వచ్చిన నిషాదులను ప్రార్థనాపూర్వకముగా వీడ్కొలిపెను. వారు వ్యాకుల చిత్తులై సుమంత్రుని పాదములకు మ్రొక్కి, ఎట్టకేలకు గృహోన్ముఖులైరి. గోబ్రాహ్మణ గురువులను హత్య చేసిన వానివలె వెలవెలబోవుచు మంత్రి అయోధ్యా నగరమును సమీపించెను. ఒక చెట్టు క్రింద గూర్చొని దినమంతయు గడిపెను. సంధ్యాకాలమున చీకటి పడగానే నగరమున ప్రవేశించెను. సుమంత్రునిరాకను గూర్చి తెలియగనే జనులు రథమును జూచుటకు రాజద్వారమునొద్దకు వచ్చిరి. రథమును గుర్తించి, గుఱ్ఱముల దైన్యస్థితిని జూచిరి. వ్యాకులమైన శ్వేతహయములశరీరములు సూర్యాతపమున కఱిగిపోవుచున్న వడగండ్లవలె తోచెను. ఆ నగరపౌరులుగూడ ఎండిపోవుచున్న చెఱువులోని చేపలవలె వ్యాకుల చిత్తులైరి. (చౌ॥ 1-4)

సుమంత్రుడు ఓదార్చుట-పుత్ర శోకముతో దశరథుడు స్వర్గస్థుడగుట

దో- సచివ ఆగమను సునత సబు, బికల భయఉ రనివాసు ।
భవను భయంకరు లాగ తెహి, మానహుఁ ప్రేత నివాసు ॥ 147 ॥

ఒంటరిగా వచ్చిన మంత్రిని జూచి రాణివాసమంతయును శోకాకులమయ్యెను. రాజ భవనము ఆయనకు నిర్జీవమై ప్రేతభూమిగా కన్పట్టెను. (దో॥ 147)

చౌ- అతి ఆరతి సబ పూఁఛహిఁ రానీ । ఉతరు న ఆవ బికల భఇ బానీ ॥
సునఇ న శ్రవన నయన నహిఁ సూఝా । కహహు కహఁ నృపు తెహి తెహి బూఝా ॥ 1 ॥
దాసిన్హ దీఖ సచివ బికలాఈ । కౌసల్యా గృహఁ గఈఁ లవాఈ ॥
జాఇ సుమంత్ర దీఖ కస రాజా । అమిఅ రహిత జను చందు బిరాజా ॥ 2 ॥
ఆసన సయన బిభూషన హీనా । పరెఉ భూమితల నిపట మలీనా ॥
లేఇ ఉసాసు సోచ ఏహి భాఁతీ । సురపుర తేఁ జను ఖఁసెఉ జజాతీ ॥ 3 ॥
లేత సోచ భరి ఛిను ఛిను ఛాతీ । జను జరి పంఖ పరెఉ సంపాతీ ॥
రామ రామ కహ రామ సనేహీ । పుని కహ రామ లఖన బైదేహీ ॥ 4 ॥

మిక్కిలి దుఃఖముతో రాణులు అతనిని ప్రశ్నించిరి. కాని సుమంత్రుడు ప్రత్యుత్తరము నీయలేక పోయెను. అతనిగొంతు మూగవోయెను. చెవులు వినబడుట లేదు. కన్నులు కనబడుట లేదు. కలిసినవారినందఱిని "రాజుగారెక్కడ? రాజుగారెక్కడ?" అనియడుగుచుండెను.. మంత్రిగారి వ్యాకులపాటును గమనించిన దాసీలు ఆయనను కౌసల్యాదేవిమందిరమునకు తీసికొని వెళ్లిరి. అక్కడ కళావిహీనుడైన చంద్రుని వలె పడియున్న మహారాజును అతడు చూచెను సింహాసనమును శయ్యను ఆభరణములను త్యజించి, అతడు అతిదీనావస్థలో నేలపై పడియుండెను. దీర్ఘనిశ్వాసములను విడుచుచు 'యయాతి'యే స్వర్గమునుండి క్రింద పడియున్నాడా? అనునట్లు చింతామగ్నుడై యుండెను. హృదయము విచారముచే వికలముకాగా గృధ్రరాజైన సంపాతి ఱెక్కలు కాలిపోగా నేలపైబడినట్లు రాజు వెక్కివెక్కి ఏడ్చుచు పడియుండెను. "ఓ రామ! రామా! సీతా! లక్ష్మణా! అని మాటిమాటికి అనుచు రోదించు చుండెను. (చౌ॥ 1-4)

దో- దేఖి సచివఁ జయ జీవ కహి, కీన్హెఉ దండ ప్రనాము ।
సునత ఉఠెఉ బ్యాకుల నృపతి, కహు సుమంత్ర కహఁ రాము ॥ 148 ॥

సుమంత్రుడు రాజును జూచి, 'మహారాజునకు జయము జయము' అనియనుచు ప్రణమిల్లెను. ఇది వినగానే రాజు వ్యాకులుడై కూర్చొని, "సుమంత్రా! రాముడెచ్చటనున్నాడో చెప్పుము" అనిపలికెను. (దో॥ 148)

చౌ- భూప సుమంత్రు లీన్హ ఉర లాఈ । బూడత కఛు అధార జను పాఈ ॥
సహిత సనేహ నికట బైఠారీ । పూఁఛత రాఉ నయన భరి బారీ ॥ 1 ॥
రామ కుసల కహు సఖా సనేహీ । కహఁ రఘునాథు లఖను బైదేహీ ॥
ఆనే ఫేరి కి బనహి సిధాఏ । సునత సచివ లోచన జల ఛాఏ ॥ 2 ॥
సోక బికల పుని పూఁఛ నరేసూ । కహు సియ రామ లఖన సందేసూ ॥
రామ రూప గున సీల సుభాఊ । సుమిరి సుమిరి ఉర సోచత రాఊ ॥ 3 ॥

రాఉ సునాఇ దీన్హ బనబాసూ । సుని మన భయఉ న హరషు హరాఁసూ ॥
సో సుత బిఛురత గఏ న ప్రానా । కో పాపీ బడ మోహి సమానా ॥ 4 ॥

నీటిలో మునిగిపోవుచున్న వానికి ఆధారము దొరికినవెంటనే పట్టుకొన్నట్లు దశరథుడు సుమంత్రుని తన హృదయమునకు హత్తుకొనెను. ప్రేమతో మంత్రిని తనయొద్ద కూర్చుండ బెట్టుకొని, అశ్రుపూరిత నేత్రుడై అడుగసాగెను. "ప్రియమైన నేస్తమా! రామచంద్రునికుశల వార్తను దెలుపుము. శ్రీరాముడు, లక్ష్మణుడు, జానకి ఎక్కడనున్నారు? తెల్పుము. నీవు వారిని తీసికొని వచ్చినావా? లేక వారు వనములకు వెళ్లినారా?" ఈ మాటలను వినగానే మంత్రి నేత్రములు అశ్రుపూరితములాయెను. శోకవిహ్వలుడైన రాజు "సీతారామలక్ష్మణుల సందేశమేమి?" అని ప్రశ్నించెను. శ్రీరాముని రూపగుణశీలస్వభావములను తలచుకొని, విచార పడుచు రాజు పలికెను. "రాజును చేయుదునని చెప్పి వనముల పాలు చేసితిని. ఐనను రాముని మనస్సులో హర్షముగాని విషాదముగాని లేవు. ఇట్లు కుమారుని ఎడబాటునకు గురియైగూడ నా ప్రాణములు పోవుట లేదు. నా వంటి మహాపాపి ఎవడుండును?
(చౌ॥ 1-4)

దో- సఖా రాము సియ లఖను జహఁ, తహాఁ మోహి పహుఁచాఉ ।
నాహిఁ త చాహత చలన అబ, ప్రాన కహఉఁ సతిభాఉ ॥ 149 ॥

మిత్రమా! శ్రీరాముడు, సీత, లక్ష్మణుడు ఉన్న చోటికి నన్నును చేర్చుము. లేనిచో నిజము పల్కుచున్నాను నా ప్రాణములు వెంటనే పోవును."
(దో॥ 149)

చౌ- పుని పుని పూఁఛత మంత్రిహి రాఊ । ప్రియతమ సుఅన సఁదేస సునాఊ ॥
కరహి సఖా సోఇ బేగి ఉపాఊ । రాము లఖను సియ నయన దెఖాఊ ॥ 1 ॥
సచివ ధీర ధరి కహ మృదు బానీ । మహారాజ తుమ్హ పండిత గ్యానీ ॥
బీర సుధీర ధురంధర దేవా । సాధు సమాజు సదా తుమ్హ సేవా ॥ 2 ॥
జనమ మరన సబ దుఖ సుఖ భోగా । హాని లాభు ప్రియ మిలన బియోగా ॥
కాల కరమ బస హోహిఁ గొసాఈఁ । బరబస రాతి దివస కీ నాఈఁ ॥ 3 ॥
సుఖ హరషహిఁ జడ దుఖ బిలఖాహీఁ । దోఉ సమ ధీర ధరహిఁ మన మాహీఁ ॥
ధీరజ ధరహు బిబేకు బిచారీ । ఛాడిఅ సోచ సకల హితకారీ ॥ 4 ॥

రాజు మాటిమాటికిని మంత్రితో ఇట్లు పలికెను. "నా ప్రియతమపుత్రులసందేశమును వినిపింపుము. మిత్రమా! సీతారామలక్ష్మణులను నాయెదుట నిలుపుఉపాయమును ఆలోచింపుము." మంత్రి ధైర్యము వహించి, మృదుమధురముగా ఇట్లు పలికెను. "మహారాజా! మీరు పండితులు, జ్ఞానులు, శూరులు, వీరులు, ధీరులలో శ్రేష్ఠులు. మీరెల్లప్పుడు దేవతలను, సాధువులను సేవించువారు. జనన మరణములు, సుఖ దుఃఖములు, లాభ నష్టములు, ప్రియ వ్యక్తులతోడి సంయోగ వియోగములు మొదలగునవి యన్నియును కాల కర్మ వశములు. రాత్రింబవళ్లవలె ఇవి నిరంతరము పరిభ్రమించుచునేయుండెను. మూర్ఖులు సుఖములకు పొంగెదరు, దుఃఖములకు క్రుంగెదరు. ధీరులైనవారు సుఖదుఃఖములను సమానముగా జూచెదరు. మీరు వివేకముతో ధైర్యము వహింపుడు. మీరందఱికిని హితమును గూర్చువారు. కనుక విచారింప వలదు.
(చౌ॥ 1-4)

దో- ప్రథమ బాసు తమసా భయఉ, దూసర సురసరి తీర ।
న్హాఇ రహే జలపాను కరి, సియ సమేత దొఉ బీర ॥ 150 ॥

సీతారామలక్ష్మణులు మొదట తమసానదీతీరమునను, పిమ్మట పవిత్రగంగానదీ తటమునను బసచేసిరి. వారు గంగానదిలో స్నానములనాచరించి, పవిత్ర జలములను పానముచేసిరి. (దో॥ 150)

చౌ- కేవట కీన్హి బహుత సేవకాఈ । సో జామిని సింగరౌర గవాఁఈ ॥
హోత ప్రాత బట ఛీరు మగావా । జటా ముకుట నిజ సీస బనావా ॥ 1 ॥
రామ సఖాఁ తబ నావ మగాఈ । ప్రియా చఢాఇ చఢే రఘురాఈ ॥
లఖన బాన ధను ధరే బనాఈ । ఆపు చఢే ప్రభు ఆయసు పాఈ ॥ 2 ॥
బికల బిలోకి మోహి రఘుబీరా । బోలే మధుర బచన ధరి ధీరా ॥
తాత ప్రనాము తాత సన కహేహూ । బార బార పద పంకజ గహేహూ ॥ 3 ॥
కరబి పాయఁ పరి బినయ బహోరీ । తాత కరిఅ జని చింతా మోరీ ॥
బన మగ మంగల కుసల హమారేఁ । కృపా అనుగ్రహ పున్య తుమ్హారేఁ ॥ 4 ॥

గుహుడను నిషాదరాజు వారికి చాలాసేవలు చేసెను. వారు ఆరాత్రి శృంగబేర పురమునందు గడిపిరి. రెండవ దినము ప్రాతఃకాలమున వారు మఱ్ఱిపాలను తెప్పించి దానితో శిరమున జటాజూటములను కట్టుకొనిరి. శ్రీరామచంద్రుని మిత్రుడైన నిషాదరాజు పడవను సిద్ధపఱచెను. శ్రీరాముడు మొదట తనధర్మపత్నియైన సీతాదేవిని ఎక్కించి, పిమ్మట తానెక్కెను. రాముని ఆజ్ఞ మేరకు లక్ష్మణుడు ధనుర్బాణములను అందులో నుంచి, తానుగూడ ఎక్కెను. నా వ్యాకుల పాటును జూచి, శ్రీరాముడు ధైర్యము వహించి, మృదుమధురముగా ఇట్లు పలికెను. "మిత్రమా! తండ్రి గారికి నా ప్రణామములను తెలుపుము. నాకు మాఱుగా వారికి నీవు పాదాభివందనములను జేయుము. నా మాటగా తండ్రి గారికి ఇట్లు విన్నవింపుము. 'మీరు నా గుఱించి చింతింపవలదు. మీ కృపతో అనుగ్రహముతో మీ పుణ్యకర్మల ఫలితముగా మా వనవాసము శుభప్రదమగును. (చౌ॥ 1-4)

ఛం- తుమ్హరేఁ అనుగ్రహ తాత కానన జాత సబ సుఖు పాఇహౌఁ ।
ప్రతిపాలి ఆయసు కుసల దేఖన పాయ పుని ఫిరి ఆఇహౌఁ ॥
జననీఁ సకల పరితోషి పరి పరి పాయఁ కరి బినతీ ఘనీ ।
తులసీ కరహు సోఇ జతను జేహిఁ కుసలీ రహహిఁ కోసలధనీ ॥

"తండ్రిగారూ! మీ దయచే వనమున నాకు శుభమే లభించును. మీ ఆజ్ఞాపాలనము చేసిన పిదప మీ పాదములను దర్శించెదను." మఱియునాతో ఇట్లనెను. తల్లులందఱి చరణములకు మ్రొక్కి వారిని సంతృప్తి పఱచి, వారికి విన్నవించుము. (తులసీదాసు ప్రభువైన శ్రీరాముడిట్లు పలికెను) 'కోసలపతియైన దశరథుడు క్షేమముగానుండుటకు అన్ని ప్రయత్నములను చేయుచుండుడు. (ఛం)

సో- గుర సన కహబ సఁదేసు, బార బార పద పదుమ గహి ।
కరబ సోఇ ఉపదేసు, జెహిఁ న సోచ మోహి అవధపతి ॥ 151 ॥

గురువైన వసిష్ఠులవారిచరణములకు నా ప్రణామములను తెల్పుము. 'అయోధ్యాపతియైన దశరథ మహారాజు నాకొఱకై చింతింప కుండునట్లుగా ఉపదేశింపుడు'. అనుచు నా ప్రార్థనగా తెల్పుము. (సో॥ 151)

చౌ- పురజన పరిజన సకల నిహోరీ । తాత సునాఏహు బినతీ మోరీ ॥
సోఇ సబ భాఁతి మోర హితకారీ । జాతేఁ రహ నరనాహు సుఖారీ ॥ 1 ॥
కహబ సఁదేసు భరత కే ఆఏఁ । నీతి న తజిఅ రాజపదు పాఏఁ ॥
పాలెహు ప్రజహి కరమ మన బానీ । సేఏహు మాతు సకల సమ జానీ ॥ 2 ॥
ఓర నిబాహెహు భాయప భాఈ । కరి పితు మాతు సుజన సెవకాఈ ॥
తాత భాఁతి తెహి రాఖబ రాఉ । సోచ మోర జెహిఁ కరై న కాఉ ॥ 3 ॥
లఖన కహే కఛు బచన కఠోరా । బరజి రామ పుని మోహి నిహోరా ॥
బార బార నిజ సపథ దెవాఈ । కహబి న తాత లఖన లరికాఈ ॥ 4 ॥

నగర వాసులకును కుటుంబ సభ్యులకును నామాటగా తెల్పుము. రాజుగారి క్షేమమునకు పాటుపడువారే నాకు నిజమైన హితకారులు. భరతుడు వచ్చిన తరువాత నా సందేశమును వినిపింపుము. "రాజ పదవిని పొందిన తరువాత నీతిని విస్మరింపరాదు. (తమ్మునకు అన్నఇచ్చు ఈ ఉపదేశము నీతిశాస్త్ర సమ్మతమే మహారాజు రాజ పదవిని నీకు ఇచ్చెను. ఇయ్యబడిన రాజ్యమును త్యజింపరాదు. దానిని పాలింపవలెను. అని రాజనీతి తెల్పుచున్నది.) మనోవాక్కాయకర్మలచే ప్రజాపాలనము చేయవలెను. తల్లులను అందఱిని సమానముగా గౌరవింపుము. సోదరా! తల్లిదండ్రులకును స్వజనులకును సేవలొనర్చి, నీ భ్రాతృత్వమును కడవఱకు నిల్పుకొనుము. నన్నుగూర్చి చింతింపకుండునట్లు తండ్రిగారిని ప్రేమతో సేవించుచుండుము' ఈ సమయమున లక్ష్మణుడు కొన్ని నిష్ఠురోక్తులాడెను. కాని శ్రీరాముడు అతనిని వారించి, తనపై ప్రమాణము చేసి, పసివాడైన లక్ష్మణుని మాటలను చెప్ప వలదని నన్ను ప్రార్థించెను.(ఇది లక్ష్మణునకు రాముని యెడలగల ప్రేమకు నిదర్శనము). (చౌ॥ 1-4)

దో- కహి ప్రనాము కఛు కహన లియ, సియ భఇ సిథిల సనేహ ।
థకిత బచన లోచన సజల, పులక పల్లవిత దేహ ॥ 152 ॥

సీతాదేవియు ప్రణమిల్లుచు ఏదియో చెప్పదలచెను. కాని ప్రేమవిహ్వలయైనందున గొంతుపెగలక ఏమియు చెప్పలేకపోయెను. ఆమె కన్నులలో నీరు నిండెను. శరీరము రోమాంచమాయెను. (దో॥ 152)

చౌ- తెహి అవసర రఘుబర రుఖ పాఈ । కేవట పారహి నావ చలాఈ ॥
రఘుకులతిలక చలే ఎహి భాఁతీ । దేఖఉఁ ఠాఢ కులిస ధరి ఛాతీ ॥ 1 ॥
మైఁ ఆపన కిమి కహౌఁ కలేసూ । జిఅత ఫిరెఉఁ లెఇ రామ సఁదేసూ ॥

మైఁ ఆపన కిమి కహౌఁ కలేసూ । జిఅత ఫిరెఉఁ లెఇ రామ సఁదేసూ ॥
అస కహి సచివ బచన రహి గయఊ । హాని గలాని సోచ బస భయఊ ॥ 2 ॥
సూత బచన సునతహిఁ నరనాహూ । పరెఉ ధరని ఉర దారున దాహూ ॥
తలఫత బిషమ మోహ మన మాపా । మాజా మనహుఁ మీన కహుఁ బ్యాపా ॥ 3 ॥
కరి బిలాప సబ రోవహిఁ రానీ । మహా బిపతి కిమి జాఇ బఖానీ ॥
సుని బిలాప దుఖహూ దుఖు లాగా । ధీరజహూ కర ధీరజు భాగా ॥ 4 ॥

ఇంతలో నావికుడు శ్రీరామచంద్రుని అనుమతిని పొంది, పడవను ఆవలితీరమునకు చేర్చెను. రఘుకులమణియైన రామచంద్రుడు వనములకు వెళ్లిపోయెను. నేనుగుండెఱాయి చేసికొని చూచుచు నిలబడిపోయితిని. శ్రీరాముని ఈ సందేశమును తీసికొని వచ్చుటకే కాబోలు ఈ బొందిలో ప్రాణములు ఇంకను మిగిలియున్నవి. ఇట్లు చెప్పుచుండగనే దుఃఖాతిరేకమున మంత్రి నోటమాట పెగలలేదు. అతడు శోకతప్త హృదయుడాయెను. సారథియైన సుమంత్రుని మాటలు వినినంతనే దశరథుడు తొలకరి జల్లునుఱుగును సేవించిన చేపలాగున విలవిలలాడుచు నేలపై బడిపోయెను. దుఃఖముచే ఆయనహృదయము పరితపించిపోయెను. మనస్సు మోహవశమున కొట్టుమిట్టాడుచుండెను. రాణులందఱును విలపించుచుండిరి. హృదయవిదారకమైన ఈ దృశ్యము వర్ణింపనలవికానిది. ఈ విలాపమును విని, దుఃఖమునకే దుఃఖము కలుగుచుండెను. ధైర్యము యొక్క ధీరత్వము సడలు చుండెను. (చౌ॥ 1-4)

దో- భయఉ కొలాహలు అవధ అతి, సుని నృప రాఉర సోరు ।
బిపుల బిహగ బన పరెఉ నిసి, మానహుఁ కులిస కఠోరు ॥ 153 ॥

మహారాణి కౌసల్యాదేవిభవనములోని ఈ రోదనములను విని, అయోధ్యా నగరమంతయును హాహాకారములతో నిండిపోయెను. విశాలమైనపక్షులవనమున రాత్రి సమయమున కఠోరవజ్రపాతము జరిగినట్లాయెను. (దో॥ 153)

చౌ- ప్రాన కంఠగత భయఉ భుఆలూ । మని బిహీన జను బ్యాకుల బ్యాలూ ॥
ఇంద్రీఁ సకల బికల భఇఁ భారీ । జను సర సరసిజ బను బిను బారీ ॥ 1 ॥
కౌసల్యాఁ నృపు దీఖ మలానా । రబికుల రబి అఁథయఉ జియఁ జానా ॥
ఉర ధరి ధీర రామ మహతారీ । బోలీ బచన సమయ అనుసారీ ॥ 2 ॥
నాథ సముఝి మన కరిఅ బిచారూ । రామ బియోగ పయోధి అపారూ ॥
కరనధార తుమ్హ అవధ జహాజూ । చఢెఉ సకల ప్రియ పథిక సమాజూ ॥ 3 ॥
ధీరజు ధరిఅ త పాఇఅ పారూ । నాహిఁ త బూడిహి సబు పరివారూ ॥
జౌఁ జియఁ ధరిఅ బినయ పియ మోరీ । రాము లఖను సియ మిలహిఁ బహోరీ ॥ 4 ॥

రాజుగారిప్రాణములు కంఠగతములాయెను. అతడు మణినిగోల్పోయిన సర్పమువలె వ్యాకులుడాయెను. నీరులేనిసరస్సునందలి కమలములవలె ఆయన ఇంద్రియములన్నియును వికలములాయెను. రాజుగారిదుఃఖమును జూచి సూర్యవంశపుభానుడు అస్తమింప బోవుచున్నట్లు కౌసల్య గ్రహించెను. ధైర్యమును చిక్కబట్టుకొని ఆమె

సందర్భోచితముగా ఇట్లు పలికెను. "నాథా! యోచింపుడు శ్రీరామవియోగము అనెడి అపారసముద్రముపై ప్రయాణించు అయోధ్య యనెడి ఓడకు మీరు కర్ణధారులు. ఈ ప్రియజనులందఱును యాత్రికులు. వీరు ఈ ఓడను ఎక్కి వియోగసముద్రమును దాటదలచినారు. మీరు ధైర్యమును వహించినచో అందఱును తీరమును చేరగలరు. లేనిచో పరివారమంతయును అందు మునిగిపోవును. నా ప్రార్థనను మన్నించినచో సీతారామలక్ష్మణులను మఱల మీరు చూడగలరు. (చౌ॥ 1-4)

దో- ప్రియా బచన మృదు సునత నృపు, చితయఉ ఆఁఖి ఉఘారి ।
తలఫత మీన మలీన జను, సీఁచత సీతల బారి ॥ 154 ॥

కొనయూపిరితో కొట్టుకొనుచున్న చేపపై చల్లని నీరు చల్లినట్లు తన ప్రియపత్ని కౌసల్య మృదువచనములను పలుకగా వాటినివిననంతనే దశరథుడు తిన్నగా కన్నులు తెఱచి చూచెను. (దో॥ 154)

చౌ- ధరి ధీరజు ఉఠి బైఠ భుఆలూ । కహు సుమంత్ర కహఁ రామ కృపాలూ ॥
కహాఁ లఖను కహఁ రాము సనేహీ । కహఁ ప్రియ పుత్రబధూ బైదేహీ ॥ 1 ॥
బిలపత రాఉ బికల బహు భాఁతీ । భఇ జుగ సరిస సిరాతి న రాతీ ॥
తాపస అంధ సాప సుధి ఆఈ । కౌసల్యహి సబ కథా సునాఈ ॥ 2 ॥
భయఉ బికల బరనత ఇతిహాసా । రామ రహిత ధిగ జీవన ఆసా ॥
సో తను రాఖి కరబ మైఁ కాహా । జెహిఁ న ప్రేమ పను మోర నిబాహా ॥ 3 ॥
హా రఘునందన ప్రాన పిరీతే । తుమ్హ బిను జిఅత బహుత దిన బీతే ॥
హా జానకీ లఖన హా రఘుబర । హా పితు హిత చిత చాతక జలధర ॥ 4 ॥

రాజు ధైర్యము వహించి, లేచి కూర్చొని ఇట్లనెను. "సుమంత్రా! చెప్పుము. సుతిమెత్తని హృదయముగలవాడైన, దయాళువైన నా రాముడెక్కడ? చిన్నారి లక్ష్మణుడెక్కడ? స్నేహశీలియైన నా రాముడెక్కడ? నా ప్రాణములకు ప్రాణమైన మా కోడలు జానకి ఎక్కడ?" రాజు వికలుడై పరిపరివిధముల పరితపించుచుండెను. ఆ రాత్రి ఒక యుగమువలెగడిచెను. అప్పుడు ఆయనకు అంధుడైన తాపసి (శ్రవణకుమారుని తండ్రి) శాపము స్మృతికి వచ్చెను. ఆ కథనంతయును కౌసల్యకు వినిపించెను. ఆ గాథను వర్ణించుచు ఇంకను వికలమనస్కుడాయెను. "శ్రీరాముడు లేకుండ నేను జీవించుట అసంభవము. ప్రేమను సఫలము చేయలేని ఈ శరీరమువలన లాభమేమి? నా ప్రాణసమానా! రఘునందనా! నీవు కనబడకున్నను నేను ఇంతకాలము జీవించి యుంటిని. హా! జానకీ! హా! లక్ష్మణా! హా! రఘురామా! తండ్రి చిత్తమనెడి చాతకమునకు జీవనమునిచ్చు మేఘమా! (చౌ॥ 1-4)

దో- రామ రామ కహి రామ కహి, రామ రామ కహి రామ ।
తను పరిహరి రఘుబర బిరహఁ, రాఉ గయఉ సురధామ ॥ 155 ॥

రామా! రామా! "అని పదే పదే కలవరించుచు రాజు రామవియోగబాధను భరింపలేక శరీరమును వీడి స్వర్గస్థుడాయెను. (దో॥ 155)

చౌ- జిఅన మరన ఫలు దసరథ పావా । అండ అనేక అమల జసు ఛావా ॥
జిఅత రామ బిధు బదను నిహారా । రామ బిరహ కరి మరను సఁవారా ॥ 1 ॥
సోక బికల సబ రోవహిఁ రానీ । రూపు సీలు బలు తేజు బఖానీ ॥
కరహిఁ బిలాప అనేక ప్రకారా । పరహిఁ భూమితల బారహిఁ బారా ॥ 2 ॥
బిలపహిఁ బికల దాస అరు దాసీ । ఘర ఘర రుదను కరహిఁ పురబాసీ ॥
అఁథయఉ ఆజు భానుకుల భానూ । ధరమ అవధి గున రూప నిధానూ ॥ 3 ॥
గారీఁ సకల కైకఇహి దేహీఁ । నయన బిహీన కీన్హ జగ జేహీఁ ॥
ఏహి బిధి బిలపత రైని బిహానీ । ఆఏ సకల మహాముని గ్యానీ ॥ 4 ॥

దశరథుడు తనజీవితమునూ, మరణమునుగూడ సఫలము చేసికొనెను. ఆయననిర్మలకీర్తి బ్రహ్మాండములన్నింటను వ్యాపించెను. జీవితకాలమున శ్రీరామునిముఖచంద్రుని దర్శించెను. శ్రీరామునివిరహమున ఆ రాముని స్మరించుచునే అసువులనువీడి, మరణమునూ సార్థకము జేసికొనెను. రాణులందఱును శోకవిహ్వలలై విలపించిరి. రాజుగారిరూపశీలబలతేజస్సులను అనేకవిధముల వర్ణించుచు రోదించిరి. నేలపైబడి దొర్లిరి. దాసదాసీజనులు వ్యాకులపాటుతో పరితపించిరి. అయోధ్యానగరములోని ప్రతిగృహమునందును రోదనలే. నేడు "ధర్మమునకును, రూపగుణములకును, ఆధారము ఐన, సూర్యవంశదీపకుడు అస్తమించెను." అని ఎల్లరును అనుకొనుచుండిరి. లోకమును నయనవిహీనమొనర్చిన కైకేయిని తిట్టసాగిరి. ఏడ్పులతో పెడబొబ్బలతో ఆ రాత్రి గడచెను. ప్రాతఃకాలమున జ్ఞానులైన మునులు ఏతెంచిరి. (చౌ॥ 1-4)

దో- తబ బసిష్ఠ ముని సమయ సమ, కహి అనేక ఇతిహాస ।
సోక నెవారెఉ సబహి కర, నిజ బిగ్యాన ప్రకాస ॥ 156 ॥

వసిష్ఠ మహాముని సమయోచితముగా పెక్కు ఇతిహాసగాథలను చెప్పి, తన విజ్ఞానము ద్వారా వారి శోకమును కొంతవఱకు నివారించెను. (దో॥ 156)

అయోధ్యకు భరతుని ఆగమనము

చౌ- తేల నావఁ భరి నృప తను రాఖా । దూత బోలాఇ బహురి అస భాషా ॥
ధావహు బేగి భరత పహిఁ జాహూ । నృప సుధి కతహుఁ కహహు జని కాహూ ॥ 1 ॥
ఏతనెఇ కహేహు భరత సన జాఈ । గుర బోలాఇ పఠయఉ దోఉ భాఈ ॥
సుని ముని ఆయసు ధావన ధాఏ । చలే బేగ బర బాజి లజాఏ ॥ 2 ॥
అనరథు అవధ అరంభెఉ జబ తేఁ । కుసగున హోహిఁ భరత కహుఁ తబ తేఁ ॥
దేఖహిఁ రాతి భయానక సపనా । జాగి కరహిఁ కటు కోటి కలపనా ॥ 3 ॥
బిప్ర జెవాఁఇ దేహిఁ దిన దానా । సివ అభిషేక కరహిఁ బిధి నానా ॥
మాగహిఁ హృదయఁ మహేస మనాఈ । కుసల మాతు పితు పరిజన భాఈ ॥ 4 ॥

నావలో నూనెను నింపి, అందులో రాజుగారి కళేబరమును భద్రపఱచుటకు ఆ మహర్షి ఆదేశించెను. పిదప దూతలను పిలిచి, వారితో ఇట్లు పలికెను. "మీరు వేగముగా భరతునికడకు వెళ్లుడు. రాజుగారిమరణవార్తను ఎవ్వరికిని తెలుపవలదు. వెళ్లి 'గురువుగారు మీ ఇద్దఱిని వెంటనే బయలుదేఱి రమ్మనినారు' అని చెప్పుడు." గురువుగారి ఆజ్ఞతో దూతలు వెంటనే గుఱ్ఱముల కంటెను వేగముగా పరుగెత్తుకొని పోయిరి. అయోధ్యలో ఈ అనర్థములు ప్రారంభమైనప్పటినుండి భరతునకు అపశకునములే ఎదురగుచుండెను. రాత్రులయందు భయంకరస్వప్నములు వచ్చుచుండెను. మేల్కొనినపిదప పలురకములైనఆలోచనలు వచ్చుచుండెను. అతడు అరిష్టనివారణకొఱకు బ్రాహ్మణులను భోజనదానములతో తృప్తి పఱచుచుండెను. విధ్యుక్తముగా రుద్రాభిషేకములను చేయుచుండెను. మాతాపితరుల కుటుంబ సభ్యుల, సోదరుల క్షేమమునకై, పరమేశ్వరుని ప్రార్థించుచుండెను.(చౌ॥ 1-4)

దో- ఏహి బిధి సోచత భరత మన, ధావన పహుఁచే ఆఇ ।
గుర అనుసాసన శ్రవన సుని, చలే గనేసు మనాఇ ॥ 157 ॥

ఈ విధముగా భరతుడు విచారగ్రస్తుడై యుండెను. ఇంతలో దూతలు వచ్చిరి. గురువుగారి ఆదేశమును వినగానే గణేశుని ప్రార్థించి, భరతుడు, శత్రుఘ్నునితోగూడి వెంటనే అయోధ్యకు బయలు దేఱెను. (దో॥ 157)

చౌ- చలే సమీర బేగ హయ హాఁకే । నాఘత సరిత సైల బన బాఁకే ॥
హృదయఁ సోచు బడ కఛు న సోహాఈ । అస జానహిఁ జియఁ జాఉఁ ఉడాఈ ॥ 1 ॥
ఏక నిమేష బరష సమ జాఈ । ఏహి బిధి భరత నగర నిఅరాఈ ॥
అసగున హోహిఁ నగర పైఠారా । రటహిఁ కుభాఁతి కుఖేత కరారా ॥ 2 ॥
ఖర సిఆర బోలహిఁ ప్రతికూలా । సుని సుని హోఇ భరత మన సూలా ॥
శ్రీహత సర సరితా బన బాగా । నగరు బిసేషి భయావను లాగా ॥ 3 ॥
ఖగ మృగ హయ గయ జాహిఁ న జోఏ । రామ బియోగ కురోగ బిగోఏ ॥
నగర నారి నర నిపట దుఖారీ । మనహుఁ సబన్హి సబ సంపతి హారీ ॥ 4 ॥

గుఱ్ఱములను వాయువేగముతో పఱుగులు దీయించుచు భరతుడు నదులను, కొండలను దుర్గమారణ్యములను దాటివచ్చెను. అతని మనస్సు పరిపరివిధముల ఆందోళన చెందుచుండెను. "ఆకాశమున ఎగిరిపోయిన బాగుండును." అని అతడు అనుకొనసాగెను. ఆయనకు ప్రతి క్షణము ఒక యుగముగా తోచుచుండెను. ఆలోచించుచు నగరమును సమీపించుచుండగా అపశకునములు పొడసూపెను. కాకులు చెడుస్థలములయందు కూర్చుండి అఱవసాగెను. గాడిదలు, నక్కలు అశుభములను సూచించుచు కూయసాగెను. వాటిని విని, భరతునిమనస్సు కలవరపడెను. నదులు, తటాకములు, వనములు, ఉపవనములు శోభావిహీనములుగా కన్పట్టుచుండెను. నగరము అతి భయానకముగా తోచెను. శ్రీరాముని వియోగమనెడి రోగముచే పీడింపబడు పశుపక్షులు, అశ్వములు గజములు దీనావస్థలోనుండెను. నగరపౌరులు తమ సంపదలను అన్నింటిని కోల్పోయినవారివలె దుఃఖితులైయుండిరి. (చౌ॥ 1-4)

దో- పురజన మిలహిఀ న కహహిఀ కఛు, గవహిఀ జొహారహిఀ జాహిఀ ।
భరత కుసల పూఀఛి న సకహిఀ, భయ బిషాద మన మాహిఀ ॥ 158 ॥

ఆయోధ్యావాసులు భరతునితో కలిసినను ఏమియు మాట్లాడక మౌనముగా నమస్కరించి వెళ్లుచుండిరి. భరతునిమనస్సు భయవిషాదములతో నిండియుండుటవలన అతడెవ్వరిని కుశలము అడుగకుండెను. పౌరులును అతనితో కుశలప్రశ్నలు చేయకుండిరి. (దో॥ 158)

చౌ- హాట బాట నహిఀ జాఇ నిహారీ । జను పుర దహఀ దిసి లాగి దవారీ ॥
ఆవత సుత సుని కైకయనందిని । హరషీ రబికుల జలరుహ చందిని ॥ 1 ॥
సజి ఆరతీ ముదిత ఉఠి ధాఈ । ద్వారెహిఀ భేఀటి భవన లెఇ ఆఈ ॥
భరత దుఖిత పరివారు నిహారా । మానహుఀ తుహిన బనజ బను మారా ॥ 2 ॥
కైకేఈ హరషిత ఏహి భాఀతీ । మనహుఀ ముదిత దవ లాఇ కిరాతీ ॥
సుతహి ససోచ దేఖి మను మారేఀ । పూఀఛతి నైహర కుసల హమారేఀ ॥ 3 ॥
సకల కుసల కహి భరత సునాఈ । పూఀఛీ నిజ కుల కుసల భలాఈ ॥
కహు కహఀ తాత కహాఀ సబ మాతా । కహఀ సియ రామ లఖన ప్రియ భ్రాతా ॥ 4 ॥

అంగళ్లు, వీధులు వెలవెలబోవుచుండెను. నగరమునకు అన్ని దిశలయందును దావానలము వ్యాపించినట్లుండెను. సూర్యవంశమనుకమలముపాలిటి వెన్నెలయైన కైకేయి తన కుమారుడైన భరతుని ఆగమనమునకు ఆనందించెను. హారతి సిద్ధపఱచి, లేచి పరుగెత్తి ద్వారమునొద్దనే భరతుని కలిసికొని, లోనికి తీసికొనివచ్చెను. భరతుడు తనపరివారమును జూడగా వారు తుషారపాతముచే కొట్టబడి, కాంతివిహీనమైన కమలోద్యానమువలె కనబడిరి. కైకేయి వనమును గాల్చినకిరాత స్త్రీవలె అతిప్రసన్నురాలైయుండెను. విచారగ్రస్తుడైన కుమారుని గాంచి "మా తల్లిగారి ఇంటిలో అందఱును కుశలమా?" అని ప్రశ్నించెను. 'కుశలమే' అని సమాధానమిచ్చి, భరతుడు తమఇంటిలోనివారిక్షేమసమాచారములను అడిగెను. "తండ్రిగారెక్కడ? తల్లులందఱును ఎక్కడ? సీతాదేవియు, ప్రియ సోదరులైన రామలక్ష్మణులును ఎక్కడ?" అని యడిగెను. (చౌ॥ 1-4)

దో- సుని సుత బచన సనేహమయ, కపట నీర భరి నైన ।
భరత శ్రవన మన సూల సమ, పాపిని బోలీ బైన ॥ 159 ॥

ప్రేమతో గూడిన భరతుని వచనములను విని, కైకేయి మొసలి కన్నీరు కార్చుచు పలికిన కపట వచనములు భరతుని చెవులకును మనస్సునకు శూలముల వలె గ్రుచ్చుకొనెను. (దో॥ 159)

చౌ- తాత బాత మైఀ సకల సఀవారీ । భై మంథరా సహాయ బిచారీ ॥
కఛుక కాజ బిధి బీచ బిగారెఉ । భూపతి సురపతి పుర పగు ధారెఉ ॥ 1 ॥

సునత భరతు భఏ బిబస బిషాదా । జను సహమెఉ కరి కేహరి నాదా ॥
తాత తాత హా తాత పుకారీ । పరే భూమితల బ్యాకుల భారీ ॥ 2 ॥
చలత న దేఖన పాయఉఁ తోహీ । తాత న రామహి సౌఁపెహు మోహీ ॥
బహురి ధీర ధరి ఉఠే సఁభారీ । కహు పితు మరన హేతు మహతారీ ॥ 3 ॥
సుని సుత బచన కహతి కైకేఈ । మరము పాఁఛి జను మాహుర దేఈ ॥
ఆదిహు తేఁ సబ ఆపని కరనీ । కుటిల కఠోర ముదిత మన బరనీ ॥ 4 ॥

"నాయనా! నేను అన్నియు సక్రమముగనే ఏర్పాటు చేసితిని. మంథర నాకు చాల సహాయపడినది- కాని విధాత నా పనికి కొంత విఘాతమును కల్గించెను. రాజుగారు స్వర్గస్థులైరి" ఈ మాటలు వినినంతనే సింహగర్జనను వినిన ఏనుగువలె భరతుడు విషాదముతో వివశుడై "తండ్రీ! తండ్రీ! నాయనా!" అని రోదించుచు చతికిలబడెను. "తండ్రీ! మీ అవసాన కాలమున గూడ నేను మిమ్ముదర్శింపలేకపోయితిని. అయ్యో! మీరు నన్ను శ్రీరామచంద్రునకు అప్పగింపక పోయితిరి." పిమ్మట భరతుడు ధైర్యమును కూడగట్టుకొని, పలికెను. "అమ్మా! తండ్రిగారి మృతికి కారణమేమో తెలుపుము." సుతుని మాటలను విని కఠినాత్ముురాలైన కైకేయి హర్షముతో తాను జేసిన పనిని మొదటినుండియు వివరించెను. ఆమె పలుకులు భరతునకు 'మర్మ స్థానమును గాయపఱచి, అందు విషము నింపినంతగా' మిక్కిలి బాధాకరములయ్యెను. (చౌ॥ 1-4)

భరతుని పరితాపము

దో- భరతహి బిసరెఉ పితు మరన, సునత రామ బన గౌను ।
హేతు అపనపఉ జాని జియఁ, థకిత రహే ధరి మౌను ॥ 160 ॥

శ్రీరామచంద్రునివనవాసవార్తను విని, భరతుడు తండ్రిగారిమరణ విషయమునే మఱచెను. దీనికంతటికిని తానే కారణమని గ్రహించి, కొంత తడవు మౌనమువహించి, కొయ్యబారిపోయెను. (దో॥ 160)

చౌ- బికల బిలోకి సుతహి సముఝావతి । మనహుఁ జరే పర లోను లగావతి ॥
తాత రాఉ నహిఁ సోచై జోగూ । బిఢఇ సుకృత జసు కీన్హెఉ భోగూ ॥ 1 ॥
జీవత సకల జనమ ఫల పాఏ । అంత అమరపతి సదన సిధాఏ ॥
అస అనుమాని సోచ పరిహరహూ । సహిత సమాజ రాజ పుర కరహూ ॥ 2 ॥
సుని సుఠి సహమెఉ రాజకుమారూ । పాకేఁ ఛత జను లాగ అఁగారూ ॥
ధీరజు ధరి భరి లేహిఁ ఉసాసా । పాపిని సబహి భాఁతి కుల నాసా ॥ 3 ॥
జౌఁ పై కురుచి రహీ అతి తోహీ । జనమత కాహె న మారే మోహీ ॥
పేడ కాటి తైఁ పాలఉ సీఁచా । మీన జిఅన నితి బారి ఉలీచా ॥ 4 ॥

మిక్కిలి క్షోభకులోనైన కుమారుని సమాధాన పఱచుటకు కైకేయి ప్రయత్నించెను. దాని వలన 'పుండుపై కారము చల్లినట్లు' భరతునకు మిక్కిలి బాధ కలిగెను. కైకేయి పలికెను. "నాయనా! మీ నాయనగారికై

దుఃఖింపకుము. ఆయన పుణ్యమును, యశమును సంపాదించికొనినాడు, విశేషసుఖములను అనుభవించినాడు. జీవితకాలమున తనజన్మను సార్థక మొనర్చుకొని కడకు స్వర్గలోకమును జేరినాడు. బాగుగా ఆలోచించి, విచారమును మాని, రాజ్యపాలనము చేపట్టుము." ఈ మాటలు చెవిన పడినంతనే భరతుడు తీవ్రమైన (పక్వమైన) గాయముపై నిప్పు కణికలు పడినట్లు ఉలిక్కిపడెను. ధైర్యమును వహించి పెద్దగా నిట్టూర్పులు విడిచి, ఇట్లనెను. "దుర్మార్గురాలా! నీవు మన వంశమును అన్నివిధములుగా సర్వనాశనము చేసితివి. నీకు ఇంత దురాశయే యున్నచో నన్ను పుట్టినప్పుడే ఏల చంపలేదు? నీవు చెట్టునుగొట్టి, దాని ఆకులను తడిపితివి. చేపలను బ్రతికించుటకై చెఱువులోని నీటిని తీసి వేసితివి. (చౌ॥ 1-4)

దో- హంసబంసు దసరథు జనకు, రామ లఖన సే భాఇ ।
జననీ తూఁ జననీ భఈ, బిధి సన కఛు న బసాఇ ॥ 161 ॥

విధాత ఒకవైపున నాకు సూర్యవంశమున జన్మను, దశరథునివంటితండ్రిని, రామలక్ష్మణులవంటి సోదరులను ప్రసాదించినాడు. కాని మఱొక వైపున నీ వంటి దుష్టురాలిని తల్లిగా జేసినాడు. విధికెదురీదుట నిష్ప్రయోజనము. (దో॥ 161)

చౌ- జబ తైఁ కుమతి కుమత జియఁ ఠయఊ । ఖండ ఖండ హోఇ హృదఉ న గయఊ ॥
బర మాగత మన భఇ నహిఁ పీరా । గరి న జీహ ముహఁ పరెఉ న కీరా ॥ 1 ॥
భూపఁ ప్రతీతి తోరి కిమి కీన్హీ । మరనకాల బిధి మతి హరి లీన్హీ ॥
బిధిహుఁ న నారి హృదయ గతి జానీ । సకల కపట అఘ అవగున ఖానీ ॥ 2 ॥
సరల సుసీల ధరమ రత రాఊ । సో కిమి జానై తీయ సుభాఊ ॥
అస కో జీవ జంతు జగ మాహీఁ । జెహి రఘునాథ ప్రానప్రియ నాహీఁ ॥ 3 ॥
భే అతి అహిత రాము తెఉ తోహీ । కో తూ అహసి సత్య కహు మోహీ ॥
జో హసి సో హసి ముహఁ మసి లాఈ । ఆఁఖి ఓట ఉఠి బైఠహి జాఈ ॥ 4 ॥

ఓ దుర్మతీ! నీ మనస్సున ఈ దురాలోచన రాగానే నీ హృదయము ఏల ముక్కలు ముక్కలు గాలేదు? వరములడిగినప్పుడు నీ అంతరాత్మ బాధపడలేదా? నీ నాలుక ఎండిపోలేదా? నీ నోటిలో పురుగులుపడలేదా? మహారాజు నీ మీద ఎట్లు విశ్వాసమును ఉంచెను? బహుశా మరణకాలమున విధాత ఆయన బుద్ధిని అపహరించి యుండవచ్చును. స్త్రీ హృదయమును బ్రహ్మకూడ తెలిసికొనజాలడు. అది పాపములకును కపటములకును, దుర్గుణములకును కూడలి. రాజుగారు పట్టి అమాయికుడు, సుశీలుడు, ధర్మపరాయణుడు, ఆయనకు స్త్రీ స్వభావము ఎట్లు తెలియును? ఈ ప్రపంచములో శ్రీరామచంద్రుని ప్రాణసమముగా ప్రేమించని ప్రాణులను చూపుము. అట్టి శ్రీరాముడు నీకు శత్రువాయెనా? ఇంతకూ నీవెవరు? చెప్పుము. నీవు ఎవరైనను సరే- ముఖమునకు మసిపూసికొనుము. నీ ముఖమునే నాకు చూపక నాయెదుట నుండి తొలగి పొమ్ము. (చౌ॥ 1-4)

దో- రామ బిరోధీ హృదయ తేఁ, ప్రగట కీన్హ బిధి మోహి ।
మో సమాన కో పాతకీ, బాది కహఉఁ కఛు తోహి ॥ 162 ॥

శ్రీరామునియెడ వైరభావము కలిగియున్న నీ వంటి స్త్రీకడుపున విధాత నన్ను పుట్టించినాడు. నా వంటి మహాపాపి ఎవ్వడును ఉండడు. నీకు ఏమి చెప్పినను వ్యర్థమే (దో॥ 162)

చౌ- సుని సత్రుఘున మాతు కుటిలాఈ । జరహిఁ గాత రిస కఛు న బసాఈ ॥
తెహి అవసర కుబరీ తహఁ ఆఈ । బసన బిభూషన బిబిధ బనాఈ ॥ 1 ॥
లఖి రిస భరేఉ లఖన లఘు భాఈ । బరత అనల ఘృత ఆహుతి పాఈ ॥
హుమగి లాత తకి కూబర మారా । పరి ముహ భర మహి కరత పుకారా ॥ 2 ॥
కూబర టూటెఉ ఫూట కపారూ । దలిత దసన ముఖ రుధిర ప్రచారూ ॥
ఆహ దఇఅ మైఁ కాహ నసావా । కరత నీక ఫలు అనఇస పావా ॥ 3 ॥
సుని రిపుహన లఖి నఖ సిఖ ఖోటీ । లగే ఘసీటన ధరి ధరి ఝోఁటీ ॥
భరత దయానిధి దీన్హి ఛడాఈ । కౌసల్యా పహిఁ గే దోఉ భాఈ ॥ 4 ॥

కైకేయి కుటిలత్వమునకు శత్రుఘ్నుడుకూడ కోపముతో మండిపడెను. కాని ఏమియు చేయలేకపోయెను. అదే సమయమున మంథర విలువైన వివిధ వస్త్రములను, ఆభరణములను ధరించి వచ్చెను. ఆమెరాక శత్రుఘ్నునకు అగ్నిలో ఆజ్యము పోసినట్లాయెను. వెంటనే కోపోద్రిక్తుడై వేగముగా ఆమె గూనిపై కాలితో తన్నెను. ఆమె ముఖము నేలకు కొట్టుకొని పడిపోయెను. గూని బ్రద్దలాయెను, తలపగిలెను, పండ్లూడెను. నోటినుండిరక్తము కారుచుండెను. "అయ్యో దేవుడా! నేనేమిచేసితిని? నేను చేసిన సేవలకు ఇతి ప్రతిఫలమా? అనుచు కేకలుపెట్టెను. అది విని అతడు నఖశిఖ పర్యంతము దుష్టురాలైన ఆమె కొప్పును పట్టుకొని ఈడ్చెను. దయాళువైన భరతుడు ఆమెను విడిపించెను. ఆ సోదరులిద్దఱును కౌసల్యా మందిరమున కేగిరి. (చౌ॥ 1-4)

కౌసల్యా భరతుల సంవాదము

దో- మలిన బసన బిబరన బికల, కృస సరీర దుఖ భార ।
కనక కలప బర బేలి బన, మానహుఁ హనీ తుసార ॥ 163 ॥

కౌసల్యాదేవివస్త్రములు మలినములై యుండెను. ముఖము వివర్ణమైయుండెను, మనస్సు వ్యాకులతచెందియుండెను. దుఃఖభారముచే ఆమెశరీరము శుష్కించియుండెను. ఒక బంగారు కల్పలత మంచుచే కొట్టబడినట్లు ఆమె తేజోవిహీనయై కన్పట్టెను. (దో॥ 163)

చౌ- భరతహి దేఖి మాతు ఉఠి ధాఈ । మురుఛిత అవని పరీ ఝఇఁ ఆఈ ॥
దేఖత భరతు బికల భఏ భారీ । పరే చరన తన దసా బిసారీ ॥ 1 ॥
మాతు తాత కహఁ దేహి దెఖాఈ । కహఁ సియ రాము లఖను దోఉ భాఈ ॥
కైకఇ కత జనమీ జగ మాఝా । జౌఁ జనమి త భఇ కాహె న బాఁఝా ॥ 2 ॥
కుల కలంకు జెహిఁ జనమెఉ మోహీ । అపజస భాజన ప్రియజన ద్రోహీ ॥
కో తిభువన మొహి సరిస అభాగీ । గతి అసి తోరి మాతు జెహి లాగీ ॥ 3 ॥

పితు సురపుర బన రఘుబర కేతూ । మైం కేవల సబ అనరథ హేతూ ॥
ధిగ మొహి భయఉం బేను బన ఆగీ । దుసహ దాహ దుఖ దూషన భాగీ ॥ 4 ॥

భరతుని చూడగనే ఆమె లేచి పరుగెత్తుకొని వచ్చెను. కాని తలతిరుగటచే మధ్యలోనే మూర్ఛిల్లి నేలపైబడెను. అదిచూచి భరతుడు మిగుల వ్యాకులుడై, తనస్థితినిగూడ మఱచి, ఆమె పాదములపై బడెను. అతడిట్లడిగెను. "అమ్మా! నాన్న గారెక్కడ? వారిని చూపుము. సీతాదేవియు, నా సోదరులిద్దఱును ఎక్కడ? ఈ లోకములో కైకేయి ఏల జననమందినది? జన్మించినను గొడ్రాలుగా ఏల ఉండలేదు. ఆమె కడుపున పుట్టిన నేరమునకు నేను అపకీర్తి పాలైతిని, ప్రియజనులకు ద్రోహినైతిని, వంశకళంకితుడనైతిని. అమ్మా! ముల్లోకములలో నా వంటి దురదృష్ట వంతుడు ఉండడు. నామూలముననే నీకు ఈ దుర్దశ ప్రాప్తించినది. తండ్రిగారు స్వర్గములో, రఘువంశశ్రేష్ఠుడైన శ్రీరామచంద్రుడు వనములలో ఉన్నారు. కేతుగ్రహము వలె నేను ఈ అనర్థములకు కారణమైతిని. ఇంక నా బ్రతుకే వ్యర్థము. వంశవనమునకు నేను అగ్నినైతిని. భరింపరాని దావాగ్నికిని, దుఃఖములకును, పాపాలకును కారకుడనైతిని.
(చౌ॥ 1-4)

దో- మాతు భరత కే బచన మృదు, సుని పుని ఉఠీ సంభారి ।
లిఏ ఉఠాఇ లగాఇ ఉర, లోచన మోచతి బారి ॥ 164 ॥

కలతచెందినభరతునిమార్దవవచనములను విని, కౌసల్యాదేవి తనవేదనను తమాయించుకొని, లేచి కూర్చొనెను. ఆమె భరతుని లేవనెత్తి తనహృదయమునకు హత్తుకొనెను. ఆమె కన్నులలో నీరు నిండెను.
(దో॥ 164)

చౌ- సరల సుభాయ మాయం హియం లాఏ । అతి హిత మనహుం రామ ఫిరి ఆఏ ॥
భేంటెఉ బహురి లఖన లఘు భాఈ । సోకు సనేహు న హృదయం సమాఈ ॥ 1 ॥
దేఖి సుభాఉ కహత సబు కోఈ । రామ మాతు అస కాహె న హోఈ ॥
మాతాం భరతు గోద బైఠారే । ఆంసు పోంఛి మృదు బచన ఉచారే ॥ 2 ॥
అజహుం బచ్ఛ బలి ధీరజ ధరహూ । కుసమఉ సముఝి సోక పరిహరహూ ॥
జని మానహు హియం హాని గలానీ । కాల కరమ గతి అఘటిత జానీ ॥ 3 ॥
కాహుహి దోసు దేహు జని తాతా । భా మోహి సబ బిధి బామ బిధాతా ॥
జో ఏతెహుం దుఖ మోహి జిఆవా । అజహుం కో జానఇ కా తెహి భావా ॥ 4 ॥

సరళ స్వభావయైన కౌసల్యాదేవి శ్రీరాముడే వనమునుండి తిరిగివచ్చినట్లు భావించి, అత్యంత ప్రేమతో భరతుని తనఅక్కున జేర్చుకొనెను. పిమ్మట లక్ష్మణానుజుడైన శత్రుఘ్నుని కౌగిలించు కొనెను. ఆమెహృదయములో ప్రేమశోకములు ఉప్పొంగెను. కౌసల్య స్వభావము నెఱింగిన వారు "ఆమె శ్రీరాముని తల్లిగదా! అందులకే ఆమె ప్రేమ స్వరూపిణి" అని పల్కుచుండిరి. ఆమె భరతుని తన యొడిలో కూర్చుండ బెట్టుకొని, అతని కన్నీరు తుడిచి, అనునయించుచు మృదువుగా ఇట్లు పలికెను. "కుమారా! ధైర్యముగా నుండుము. ఇది ఆపత్కాలమనిగ్రహించి,

శోకమును మానుము. కాలకర్మగతి అనివార్యము. దీనిని గ్రహించి, హృదయములో హానికి, గ్లానికి తావీయ వలదు. నాయనా! ఎవ్వరినీ దోషిగా భావింప రాదు. విధాత నాకన్ని విధములుగా ప్రతికూలుడైనాడు. ఇంత దుఃఖములోగూడ నాకు మరణమును ఇయ్యలేదు. అతని నిర్ణయమేమో? ఇంకను అతడు ఏమి చేయదలచినాడో? ఎవరికి తెలియును? (చౌ॥ 1-4)

దో- పితు ఆయస భూషన బసన, తాత తజే రఘుబీర।
బిసమఉ హరషు న హృదయఁ కఛు, పహిరే బలకల చీర ॥ 165 ॥

నాయనా! తండ్రిగారిఆజ్ఞప్రకారము శ్రీరఘువీరుడు భూషణములను, వస్త్రములను త్యజించి, వల్కలములను ధరించినాడు. ఆతని హృదయములో హర్షవిషాదములు లేవు. (దో॥ 165)

చౌ- ముఖ ప్రసన్న మన రంగ న రోషూ। సబ కర సబ బిధి కరి పరితోషూ ॥
చలే బిపిన సుని సియ సఁగ లాగీ। రహఇ న రామ చరన అనురాగీ ॥ 1 ॥
సునతహిఁ లఖను చలే ఉఠి సాథా। రహహిఁ న జతన కిఏ రఘునాథా ॥
తబ రఘుపతి సబహీ సిరు నాఈ। చలే సంగ సియ అరు లఘు భాఈ ॥ 2 ॥
రాము లఖను సియ బనహి సిధాఏ। గఇఉఁ న సంగ న ప్రాన పఠాఏ ॥
యహు సబు భా ఇన్హ ఆంఖిన్హ ఆగేఁ। తఉ న తజా తను జీవ అభాగేఁ ॥ 3 ॥
మొహి న లాజ నిజ నేహు నిహారీ। రామ సరిస సుత మైఁ మహతారీ ॥
జిఐ మరై భల భూపతి జానా। మోర హృదయ సత కులిస సమానా ॥ 4 ॥

అతనిముఖము ప్రసన్నముగానుండెను, ఎవ్వరిపైనను ఆసక్తి గాని, ద్వేషముగాని లేవు. అందఱినీ అన్ని విధములుగా సంతృప్తి పఱిచి, వనములకుబోయెను. శ్రీరామునిచరణములపై మిక్కిలి అనురక్తిగల సీతయు ఆతనిని అనుసరించెను. లక్ష్మణుడును వారివెంట వెళ్లెను, ఆతనిని ఆపుటకు శ్రీరాముడు ఎంతగా ప్రయత్నించినను అతడు ఆగలేదు. అందఱికిని శిరసా ప్రణమిల్లి, శ్రీరామచంద్రుడు సీతాలక్ష్మణ సహితుడై బయలు దేఱెను. ఈ విధముగా వారు వనములకు వెళ్లిరి. వారితోనేనుగాని, నా ప్రాణములుగాని పోవుట జరుగ లేదు. ఇదియంతయు నా కనుల ముందే జరిగినను అభాగ్యురాలినైన నా ప్రాణములు మాత్రము నా శరీరమును వదల లేదు. రాజుగారు మాత్రము జీవించుట, మరణించుట అనువానిని చక్కగా ఎఱిగిరి. నా హృదయము మాత్రము వజ్రముకంటెను వందరెట్లు కఠినాతికఠినమైనది. ఇట్టినేను రాముని వంటి పుత్రునకు తల్లిని. నా ప్రేమపై నాకు సిగ్గువేయుటలేదు. (చౌ॥ 1-4)

దో- కౌసల్యా కే బచన సుని, భరత సహిత రనివాసు।
బ్యాకుల బిలపత రాజగృహ, మానహుఁ సోక నెవాసు ॥ 166 ॥

కౌసల్య వచనములను విని, భరతుడును, ఇతర రాణి వాసమువారును శోక విహ్వలులైరి. రాజ భవనము శోకమునకు ఆవాసమయ్యెను. (దో॥ 166)

చౌ- బిలపహిఁ బికల భరత దోఉ భాఈ । కౌసల్యాఁ లిఏ హృదయఁ లగాఈ ॥
భాఁతి అనేక భరతు సముఝాఏ । కహి బిబేకమయ బచన సునాఏ ॥ 1 ॥
భరతహుఁ మాతు సకల సముఝాఈఁ । కహి పురాన స్రుతి కథా సుహాఈఁ ॥
ఛల బిహీన సుచి సరల సుబానీ । బోలే భరత జోరి జుగ పానీ ॥ 2 ॥
జే అఘ మాతు పితా సుత మారేఁ । గాఇ గోఠ మహిసుర పుర జారేఁ ॥
జే అఘ తియ బాలక బధ కీన్హేఁ । మీత మహీపతి మాహుర దీన్హేఁ ॥ 3 ॥
జే పాతక ఉపపాతక అహహీఁ । కరమ బచన మన భవ కబి కహహీఁ ॥
తే పాతక మొహి హోహుఁ బిధాతా । జౌఁ యహు హోఇ మోర మత మాతా ॥ 4 ॥

భరత శత్రుఘ్నులు వ్యాకులపాటుతో విలపింపసాగిరి. కౌసల్య వారిని అక్కున జేర్చుకొని, ఓదార్చుచు వివేక యుక్తమైన పెక్కు వచనములను పలికెను. భరతుడును వేద పురాణములలోని అనేక ప్రస్తావనలతో రాజమాతలను ఓదార్చి, చేతులు జోడించి, నిష్కపటముగా ఋజుభావముతో పలికెను. "ఓ విధాతా! ఒకవేళ నా సమ్మతితో ఈ పని జరిగియున్నచో తలిదండ్రులను, పుత్రులను చంపిన పాపము, గోశాలలను, బ్రాహ్మణాగ్రహారములను తగుల బెట్టిన పాపము, స్త్రీ, శిశు హత్యాపాపము, మిత్రునకును, రాజునకును విషమిచ్చిన పాపము మనోవాక్కర్మలచే చేసెడి పాపములన్నియును- నాకు అంటునుగాక. (చౌ॥ 1-4)

దో- జే పరిహరి హరి హర చరన, భజహిఁ భూతగన ఘోర ।
తెహి కఇ గతి మొహి దేఉ బిధి, జౌఁ జననీ మత మోర ॥ 167 ॥

మాతా! ఈ కుట్రలో నాకు భాగమున్నచో శ్రీహరిని, పరమేశ్వరుని వదలి, భయంకరములైన భూతప్రేతములను పూజించువారికి పట్టెడిగతి నాకు ప్రాప్తించు గాక. (దో॥ 167)

చౌ- బేచహిఁ బేదు ధరము దుహి లేహీఁ । పిసున పరాయ పాప కహి దేహీఁ ॥
కపటీ కుటిల కలహప్రియ క్రోధీ । బేద బిదూషక బిస్వ బిరోధీ ॥ 1 ॥
లోభీ లంపట లోలుపచారా । జే తాకహిఁ పరధను పరదారా ॥
పావౌఁ మైఁ తిన్హ కై గతి ఘోరా । జౌఁ జననీ యహు సమ్మత మోరా ॥ 2 ॥
జే నహిఁ సాధుసంగ అనురాగే । పరమారథ పథ బిముఖ అభాగే ॥
జే న భజహిఁ హరి నరతను పాఈ । జిన్హహి న హరి హర సుజసు సోహాఈ ॥ 3 ॥
తజి శ్రుతిపంథు బామ పథ చలహీఁ । బంచక బిరచి బేష జగు ఛలహీఁ ॥
తిన్హ కై గతి మొహి సంకర దేఊ । జననీ జౌఁ యహు జానౌఁ భేఊ ॥ 4 ॥

అమ్మా! ఈ కుట్రలో నాకు భాగమున్నట్లయితే వేదములను విక్రయించువారు, ధర్మము పేర ఇతరులను మోసగించు వారు, చాడీలు చెప్పెడివారు, పరదూషణ చేయువారు, కపటులు, కుటిలురు, మోసకారులు, పోట్లాడు

వారు, కోపిష్ఠులు, వేదనింద, పరిహాసములను చేయు వారు, లోకవిరోధులు, వ్యభిచారులు, చంచలస్వభావులు, పరస్త్రీలను, పరధనమును అపహరింప జూచువారు, పొందెడి దుర్గతి నాకు పట్టుగాక. అంతేగాక తల్లీ! సజ్జన సాంగత్యమునకు ఇష్టపడని వారు, పరమార్థమునకు విముఖులు, మానవజన్మనెత్తి హరిని భజింపని వారు, హరి హరుల గుణగానమునకు ఆనందింపనివారు, వైదికమార్గములను వదలి, వామమార్గములను అనుసరించువారు, కపటవేషములను ధరించి ధనార్జన చేయువారు, పొందెడి దురవస్థలను శంకరుడు నాకు ప్రసాదించు గాక.

(చౌ॥ 1-4)

దో- మాతు భరత కే బచన సుని, సాంచే సరల సుభాయం ।
కహతి రామ ప్రియ తాత తుమ్హ, సదా బచన మన కాయం ॥ **168** ॥

భరతునినిష్కపటములైన స్వాభావికవచనములను విని, కౌసల్యాదేవి "నాయనా! నీవు త్రికరణ శుద్ధిగా సర్వదా శ్రీరామునకు ప్రీతిని గూర్చువాడవు. (శ్రీరామునకు ప్రీతిపాత్రుడవు)" అని పలికెను. (దో॥ 168)

చౌ- రామ ప్రానహు తేం ప్రాన తుమ్హారే। తుమ్హ రఘుపతిహి ప్రానహు తేం ప్యారే ॥
బిధు బిష చవై స్రవై హిము ఆగీ । హోఇ బారిచర బారి బిరాగీ ॥ **1** ॥
భఏం గ్యాను బరు మిటై న మోహూ । తుమ్హ రామహి ప్రతికూల న హోహూ ॥
మత తుమ్హార యహు జో జగ కహహీం । సో సపనేహుం సుఖ సుగతి న లహహీం ॥ **2** ॥
అస కహి మాతు భరతు హియం లాఏ । థన పయ స్రవహిం నయన జల ఛాఏ ॥
కరత బిలాప బహుత ఏహి భాంతీ । బైఠేహిం బీతి గఈ సబ రాతీ ॥ **3** ॥
బామదేఉ వసిష్ఠ తబ ఆఏ । సచివ మహాజన సకల బోలాఏ ॥
ముని బహు భాంతి భరత ఉపదేసే । కహి పరమారథ బచన సుదేసే ॥ **4** ॥

"శ్రీరాముడు నీకు ప్రాణములకంటెను ప్రియమైనవాడు. అట్లే శ్రీరామునకు నీవు ప్రీతి పాత్రుడవు. చంద్రుడు విషమును వెదజల్లవచ్చును, మంచు మంటలను చిమ్మవచ్చును, జలచరములు జలములయెడ విముఖత చూపవచ్చును, జ్ఞానులైనప్పటికినీ వారు మోహమునకు దూరము కాలేకపోవచ్చును, కాని ఎట్టి పరిస్థితులలోను నీవు శ్రీరామునకు ప్రతికూలుడవు కానే కావు. ఈ కుట్ర నీ సమ్మతితో జరిగినదని భావించిన వారికి ఈ జగత్తులో పుట్టగతులుండవు. వారికి కలలోగూడ సుఖశాంతులుండవు." ఇట్లు పలికి, కౌసల్య భరతుని అక్కున జేర్చుకొనెను. ఆమెకు స్తన్యములు (చనుబాలు) స్రవించెను. నేత్రములు అశ్రుపూర్ణములాయెను. ఈ విధముగా వారు విలపించుచుండగా ఆ రాత్రి గడిచెను. ఉదయముననే వామదేవుడును వసిష్ఠుడును అచటికి వచ్చిరి. వారు మంత్రులను, నగరములోని ప్రముఖులను పిలిపించిరి. పిమ్మట వసిష్ఠమహర్షి సందర్భోచితములైన పరమార్థ విషయములను దెలిపి, భరతునకు అనేకములైన ఉపదేశములను ఇచ్చెను. (చౌ॥ 1-4)

భరతుడు తండ్రికి అంత్య సంస్కారములను ఆచరించుట

దో- తాత హృదయఁ ధీరజు ధరహు, కరహు జో అవసర ఆజు।
ఉఠే భరత గుర బచన సుని, కరన కహేఉ సబు సాజు ॥ 169 ॥

వసిష్ఠ మహర్షి "నాయనా! ధైర్యమును వహించి, ఇప్పుడు చేయవలసిన విధులను ఆచరింపుము"- అని పలికెను. గురువుగారి మాటలను విని, భరతుడు లేచి, తండ్రిగారి అంత్యక్రియలకు ఏర్పాట్లు చేయవలసినదిగా తగినవారితో పలికెను. (దో॥ 169)

చౌ- నృపతను బేద బిదిత అన్హవావా । పరమ బిచిత్ర బిమాను బనావా ॥
గహి పద భరత మాతు సబ రాఖీ । రహీఁ రాని దరసన అభిలాషీ ॥ 1 ॥
చందన అగర భార బహు ఆఏ । అమిత అనేక సుగంధ సుహాఏ ॥
సరజు తీర రచి చితా బనాఈ । జను సురపుర సోపాన సుహాఈ ॥ 2 ॥
ఏహి బిధి దాహ క్రియా సబ కీన్హీ । బిధివత న్హాఇ తిలాంజులి దీన్హీ ॥
సోధి సుమృతి సబ బేద పురానా । కీన్హ భరత దసగాత బిధానా ॥ 3 ॥
జహఁ జస మునిబర ఆయసు దీన్హా । తహఁ తస సహస భాఁతి సబు కీన్హా ॥
భఏ బిసుద్ధ దిఏ సబ దానా । ధేను బాజి గజ బాహన నానా ॥ 4 ॥

వేదోక్తముగా రాజుగారికళేబరమునకు స్నానాదివిధులు నిర్వహింపబడెను. పిదప విచిత్రముగా నిర్మింపబడిన విమానమున రాజమర్యాదలతో ఆకళేబరము, సరయూనదీతీరమునకు చేర్చబడెను. భరతుడు తల్లులకు పాదాభివందనము చేసి, సహగమనము చేయకుండ వారిని ఆపెను. వారును శ్రీరాముని దర్శనాభిలాషులై నిలిచిపోయిరి. చందనము, అగరు మొదలగు అనేకసుగంధద్రవ్యములు అచటికి తీసికొనిరాబడెను సరయూతీరమున 'చితి' ఏర్పాటు చేయబడెను. అది స్వర్గమును అధిరోహించుటకు 'నిచ్చెన'యా అనునట్లుండెను. దహనసంస్కారములు ముగిసినపిదప విధ్యుక్తముగా అందఱును స్నానములుచేసి, తిలాంజలులను అర్పించిరి. శ్రుతి, స్మృతి, పురాణములలో చెప్పబడిన రీతిగా పదిరోజుల కార్యక్రమములను భరతుడు సక్రమముగా నిర్వర్తించెను. వసిష్ఠునిఆజ్ఞలను అన్నింటిని భరతుడు చక్కగా నెఱవేర్చెను. శుచియైన పిమ్మట అతడు అనేక దానములను చేసెను. గోవులు, గుఱ్ఱములు, ఏనుగులు అనేక వాహనములు- (చౌ॥ 1-4)

దో- సింఘాసన భూషన బసన, అన్న ధరని ధన ధామ।
దిఏ భరత లహి భూమిసుర, భే పరిపూరన కామ ॥ 170 ॥

సింహాసనములు, ఆభరణములు, అన్నవస్త్రములు, భూములు గృహములు, మున్నగు దానములను చేసెను. ఆదానములతో బ్రాహ్మణులు సంతృప్తులైరి. (దో॥ 170)

చౌ- పితు హిత భరత కీన్హి జసి కరనీ । సో ముఖ లాఖ జాఇ నహిఀ బరనీ ।
సుదిను సోధి మునిబర తబ ఆఏ । సచివ మహాజన సకల బొలాఏ ॥ 1 ॥
బైఠే రాజసభాఀ సబ జాఈ । పఠఏ బోలి భరత దోఉ భాఈ ॥
భరతు బసిష్ఠ నికట బైఠారే । నీతి ధరమమయ బచన ఉచారే ॥ 2 ॥
ప్రథమ కథా సబ మునిబర బరనీ । కైకఇ కుటిల కీన్హి జసి కరనీ ॥
భూప ధరముబ్రతు సత్య సరాహా । జెహిఀ తను పరిహరి ప్రేము నిబాహా ॥ 3 ॥
కహత రామ గున సీల సుభాఊ । సజల నయన పులకెఉ మునిరాఊ ॥
బహురి లఖన సియ ప్రీతి బఖానీ । సోక సనేహ మగన ముని గ్యానీ ॥ 4 ॥

భరతుడు తండ్రిగారిఅంత్య క్రియలను విధివిధానముగా ఆచరించిన రీతియు, ఆతడు చూపిన భక్తి శ్రద్ధలును శ్లాఘనీయములు. పిదప ఒక శుభదినమున వసిష్ఠుడు మంత్రులను, విశిష్ట పౌరులను పిలిపించెను. అందఱును రాజసభలో ఆసీనులైనపిదప వసిష్ఠుడు భరత శత్రుఘ్నులను పిలిపించెను. భరతుని తనయొద్ద కూర్చుండబెట్టుకొని, పెక్కు నీతులను, ధర్మములను ఉపదేశించెను. మొదట ఆ మహాముని కైకేయినడిసిన కుటిలకార్యములను వివరించెను. అనంతరము రాజుగారి ధర్మవ్రతమును, సత్యనిష్ఠను ప్రశంసించెను. రాజుగారి ఈ ప్రాణత్యాగము ఆయనకు శ్రీరామచంద్రునిపైగల గాఢప్రేమను సూచించుచున్నదని అతడు పేర్కొనెను. శ్రీరామచంద్రునిగుణశీలస్వభావములను వర్ణించుచుండగా మునీశ్వరుని నేత్రములు అశ్రుపూరితములాయెను, శరీరము గగుర్పొడిచెను. శ్రీరామునియెడ సీతాలక్ష్మణుల ప్రేమను వర్ణించుచు ముని శోకస్నేహములలో మునిగిపోయెను. (చౌ॥ 1-4)

భరతునకు వసిష్ఠుని ఉపదేశము

దో- సునహు భరత భావీ ప్రబల, బిలఖి కహెఉ మునినాథ ।
హాని లాభు జీవను మరను, జసు అపజసు బిధి హాథ ॥ 171 ॥

వికల మనస్కుడైన వసిష్ఠుడు ఇట్లు పలికెను. "భరతా! వినుము. విధి చాల బలీయమైనది. హానివృద్ధులు, జీవన-మరణములు, కీర్తి-అపకీర్తులు విధి అధీనములు. (దో॥ 171)

చౌ- అస బిచారి కెహి దేఇఅ దోసూ । బ్యరథ కాహి పర కీజిఅ రోసూ ॥
తాత బిచారు కరహు మన మాహీఀ । సోచ జోగు దసరథు నృపు నాహీఀ ॥ 1 ॥
సోచిఅ బిప్ర జో బేద బిహీనా । తజి నిజ ధరము బిషయ లయలీనా ॥
సోచిఅ నృపతి జో నీతి న జానా । జెహి న ప్రజా ప్రియ ప్రాన సమానా ॥ 2 ॥
సోచిఅ బయసు కృపన ధనవానూ । జో న అతిథి సివ భగతి సుజానూ ॥
సోచిఅ సూద్రు బిప్ర అవమానీ । ముఖర మానప్రియ గ్యాన గుమానీ ॥ 3 ॥

సోచిఅ పుని పతి బంచక నారీ । కుటిల కలహప్రియ ఇచ్ఛాచారీ ॥
సోచిఅ బటు నిజ బ్రతు పరిహరఈ । జో నహిఁ గుర ఆయసు అనుసరఈ ॥ 4 ॥

ఈ విషయములను గ్రహించినచో ఎవ్వరినీ దోషిగా ఎంచరాదు, కోపగింపరాదు. దీనిని సావధానముగా ఆలోచింపుము. దశరథునికై విచారపడవలదు. వేదవిజ్ఞానహీనులై తమ విధ్యుక్త ధర్మములను వదలి, విషయ భోగములలో మునిగిన బ్రాహ్మణులకై విచారపడవలెను. నీతికిని ధర్మములకును తిలోకములిచ్చి, ప్రజలను ప్రాణసమానముగాచూడనిరాజులకై విచారపడవలెను. ధనవంతులైనను లోభులై, అతిథి సత్కారములను, శివపూజలను చేయని వైశ్యులకై విచారపడవలెను. బ్రాహ్మణులను అవమానపఱచుచు వాచాలురై, తమ గౌరవము, జ్ఞానమునందు మాత్రమే అభిమానముగల శూద్రులకై విచారపడవలెను. పతిని మోసగించు కుటిలస్వభావురాలు, కలహప్రియ, స్వేచ్ఛాచారిణి, ఐన స్త్రీకై విచారపడవలయును. బ్రహ్మ చర్య వ్రతమును వదలి, గురునాజ్ఞను ఆచరింపని బ్రహ్మచారికై విచారపడవలెను. (చౌ॥ 1-4)

దో- సోచిఅ గృహీ జొ మోహ బస, కరఇ కరమ పథ త్యాగ ।
సోచిఅ జతీ ప్రపంచ రత, బిగత బిబేక బిరాగ ॥ 172 ॥

మోహవశమున కర్మమార్గమునువదలిన గృహస్థునకై, వివేకవైరాగ్యహీనుడై మాయా ప్రపంచమగ్నుడైన సన్న్యాసికై విచారపడవలెను. (దో॥ 172)

చౌ- బైఖానస సోఇ సోచై జోగూ । తపు బిహాఇ జెహి భావఇ భోగూ ॥
సోచిఅ పిసున అకారన క్రోధీ । జనని జనక గుర బంధు బిరోధీ ॥ 1 ॥
సబ బిధి సోచిఅ పర అపకారీ । నిజ తను పోషక నిరదయ భారీ ॥
సోచనీయ సబహిఁ బిధి సోఈ । జో న ఛాడి ఛలు హరి జన హోఈ ॥ 2 ॥
సోచనీయ నహిఁ కోసలరాఊ । భువన చారిదస ప్రగట ప్రభాఊ ॥
భయఉ న అహఇ న అబ హోనిహారా । భూప భరత జస పితా తుమ్హారా ॥ 3 ॥
బిధి హరి హరు సురపతి దిసినాథా । బరనహిఁ సబ దసరథ గున గాథా ॥ 4 ॥

తన తపస్సులను మాని, భోగలాలసుడైన వానప్రస్థునకై విచారపడవలయును. చాడీలను చెప్పెడివారు, అకారణముగ కోపగించువారు, తలిదండ్రులను గురువులను సోదరులను బంధువులను ద్వేషించు వారు మొదలగు వారికై విచారపడవలెను. ఇతరులకు కీడు తలపెట్టుచు తమఉదరపోషణార్థమైజీవించు నిర్దయులకై విచారపడవలెను. కపటస్వభావముగలిగిన హరిభక్తి హీనులకై విచారపడవలెను. కాని పదునాలుగు లోకములయందు కీర్తిగాంచిన కోసలాధిపతి దశరథునికై విచారపడనవసరమేలేదు. మీ తండ్రివంటి మహారాజు భూత, వర్తమాన కాలములలో ఇంతవఱకును ఉండలేదు. ఇక ముందు ఉండబోడు. బ్రహ్మ విష్ణు మహేశ్వరులు, ఇంద్రాది దిక్పాలకులు దశరథుని గుణములను కీర్తించెదరు. (చౌ॥ 1-4)

దో- కహహు తాత కెహి భాఁతి కోఉ, కరిహి బడాఈ తాసు ।
రామ లఖన తుమ్హ సత్రుహన, సరిస సుఅన సుచి జాసు ॥ 173 ॥

నాయనా! రామలక్ష్మణులను, శత్రుఘ్నుని, నిన్ను కుమారులనుగా గన్న ఆయన గొప్పదనమును ఎవరు వర్ణింపగలరు? నీవే తెలుపుము. (దో॥ 173)

చౌ- సబ ప్రకార భూపతి బడభాగీ । బాది బిషాదు కరిఅ తెహి లాగీ ॥
యహ సుని సముఝి సోచు పరిహరహూ । సిర ధరి రాజ రజాయసు కరహూ ॥ 1 ॥
రాయఁ రాజపదు తుమ్హ కహుఁ దీన్హా । పితా బచను ఫుర చాహిఅ కీన్హా ॥
తజే రాము జెహిఁ బచనహి లాగీ । తను పరిహరెఉ రామ బిరహాగీ ॥ 2 ॥
నృపహి బచన ప్రియ నహిఁ ప్రియ ప్రానా । కరహు తాత పితు బచన ప్రవానా ॥
కరహు సీస ధరి భూప రజాఈ । హఇ తుమ్హ కహఁ సబ భాఁతి భలాఈ ॥ 3 ॥
పరసురామ పితు అగ్యా రాఖీ । మారీ మాతు లోక సబ సాఖీ ॥
తనయ జజాతిహి జౌబను దయఊ । పితు అగ్యాఁ అఘ అజసు న భయఊ ॥ 4 ॥

రాజుగారు అన్నివిధములుగా అదృష్టవంతులు. ఆయన కొఱకు విచారింప వలదు. సావధానముగా ఆలోచించి, ఊరటను పొంది, రాజాజ్ఞను శిరసావహింపుము. ఆయన రాజ పదవిని నీకు ఇచ్చినాడు. ఆయనను గౌరవింపవలెను. సత్యవాక్య పాలనకొఱకే శ్రీరాముని వనవాసమునకు పంపినారు. శ్రీరాముని వియోగాగ్నికి తన ప్రాణములను ఆహుతిగా నిచ్చినారు. రాజుగారికి ప్రాణములకంటెను సత్యవాక్పరిపాలనమే ప్రియమైనది. కనుక నాయనా! ఆయన మాటను నిలబెట్టుము. రాజాజ్ఞను శిరసావహింపుము. దీనివలన నీకు మేలుకలుగును. పరశురాముడు తండ్రిగారి ఆజ్ఞను పాలించి, తల్లిని గూడ వధించెను. లోకములన్నియు దీనికి సాక్షులే. యయాతి పుత్రుడు తన యౌవనమును తండ్రికి ఇచ్చెను. పిత్రాజ్ఞాపరిపాలనమువలన వారికి పాపముగాని, అపకీర్తిగాని రాలేదు. (చౌ॥ 1-4)

దో- అనుచిత ఉచిత బిచారు తజి, జే పాలహిఁ పితు బైన ।
తే భాజన సుఖ సుజస కే, బసహిఁ అమరపతి ఐన ॥ 174 ॥

ఉచితానుచితములనుగూర్చి విచారింపక తండ్రి యాజ్ఞను పాలించు వారు లోకములో కీర్తి ప్రతిష్ఠలను, సుఖమును పొందెదరు. కడకు స్వర్గధామమును చేరెదరు. (దో॥ 174)

చౌ- అవసి నరేస బచన ఫుర కరహూ । పాలహు ప్రజా సోకు పరిహరహూ ॥
సురపుర నృపు పాఇహి పరితోషూ । తుమ్హ కహుఁ సుకృతు సుజసు నహిఁ దోషూ ॥ 1 ॥
బేద బిదిత సమ్మత సబహీ కా । జెహి పితు దేఇ సొ పావఇ టీకా ॥
కరహు రాజు పరిహరహు గలానీ । మానహు మోర బచన హిత జానీ ॥ 2 ॥